

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özge EKER

KUTADGU BİLİĞ METAFORLARI

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özge EKER

KUTADGU BİLİĞ METAFORLARI

Danışman
Prof. Dr. Abdullah KÖK

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özge EKER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:Prof. Dr. Melek ERDEM	(İmza)
Üye (Danışmanı)	:Prof. Dr. Abdullah KÖK	(İmza)
Üye	:Dr. Öğr. Üyesi Mağfiret KEMAL YUNUSOĞLU	(İmza)
Üye	:Prof. Dr. M. Vefa NALBANT	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Ali CİN	(İmza)

Tez Başlığı:	Kutadgu Bilig Metaforları

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/01/2021

Mezuniyet Tarihi : 18/02/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kutadgu Bilig Metaforları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Özge EKER

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Özge EKER
Öğrenci Numarası	20155261001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Doktora
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Abdullah KÖK
Tez Başlığı	Kutadgu Bilig Metaforları
Turnitin Ödev Numarası	1505246968/ 1505249029 / 1505248145

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 956 (dokuz yüz elli altı) sayfalık kısmına ilişkin olarak 09/02/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, Doktora Tezinin benzerlik oranı;

Alıntılar hariç I. bölüm % 19; II. bölüm % 24; III. bölüm %39 oranında olup aritmetik ortalaması alındığında % 27.33 oranına karşılık gelmektedir.

Alıntılar dahil I. bölüm % 23; II. bölüm % 24; III. bölüm % 40 oranında olup aritmetik ortalaması alındığında % 29 oranına karşılık gelmektedir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Kutadgu Bilig Metaforları adlı Doktora Tezi, Reşit Rahmeti Arat'ın Kutadgu Bilig Metni (1979) ve Türkiye Türkçesi aktarımı (1974) malzemesine dayandığı için benzerlik oranı yüksek çıkmıştır. İlk bölümde % 19'lık benzerlik oranı Kutadgu Bilig metninin kullanımı, ikinci bölümde % 24'lik benzerlik oranı Kutadgu Bilig Metni merkezli çalışmanın sonucudur. Üçüncü bölümdeki % 39'lık benzerlik oranı Kutadgu Bilig Metni ve Türkiye Türkçesi aktarımından kaynaklanmaktadır. Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacıb gibi kavramlar bile alıntı gibi çıkmaktadır. Tezin kaynakçasına bakılınca görülecektir ki bu tez yerli ve yabancı yüzlerce kaynağa ulaşılarak yapılmış, özgün ve alana katkı sunacak bir çalışmadır. Bu çalışma kendinden sonra yapılacak çalışmalara model olacak niteliktedir. Danışmanlığımda hazırlanan Doktora Tezi özgündür. Danışmanlığımda hazırlanan Doktora Tezi ile ilgili her türlü sorumluluk danışman olarak bana aittir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

09/02/2021
Prof. Dr. Abdullah KÖK

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	xv
KISALTMALAR LİSTESİ	xxiii
ÖZET	xxiv
SUMMARY	xxvi
ÖNSÖZ	xxviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİG VE TÜRK DÜŞÜNCESİ

1.1. Kutadgu Bilig.....	24
1.2. Kutadgu Bilig ve Türk Düşüncesi.....	31
1.2.1. Kutadgu Bilig’deki Kaynak Alanların Mitolojik Görünümleri.....	37
1.2.2. Kaynak Alanlarda Yer Alan Mitolojik Unsurlar	40
1.2.2.1. Kaynak Alanlarda Yer- Su:	40
1.2.2.2. Kaynak Alanlarda Dağ.....	43
1.2.2.3. Kaynak Alanlarda Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi (Kaş), Kum.....	47
1.2.2.4. Kaynak Alanlarda Madenler	53
1.2.2.4.1. Altın- Gümüş- Bakır.....	54
1.2.2.4.2. Demir.....	56
1.2.2.4.3. Bıçak.....	57
1.2.2.4.4. Kılıç.....	57
1.2.2.4.5. Kalkan	59
1.2.2.5. Kaynak Alanlarda Ateş	60
1.2.2.6. Kaynak Alanlarda Su ve Suyun Görünümleri.....	64
1.2.2.7. Kaynak Alanlarda Rüzgar	71
1.2.2.8. Kaynak Alanlarda Orman.....	72
1.2.2.9. Kaynak Alanlarda Ağaç	74
1.2.2.9.1. Kayın	80
1.2.2.9.2. Karın.....	80
1.2.2.9.3. Dal/ Budak.....	81

1.2.2.9.4. Kök.....	83
1.2.2.9.5. Töz.....	85
1.2.2.9.6. Urug.....	86
1.2.2.9.7. Ul/ Temel.....	88
1.2.2.9.8. Dip.....	90
1.2.2.9.9. Yıldız.....	91
1.2.2.9.10. Ok ve Yay.....	92
1.2.2.9.11. Kalem	94
1.2.2.9.12. Ev	95
1.2.2.9.13. Eşik.....	100
1.2.2.9.14. Kapı	100
1.2.2.9.15. Örtü	106
1.2.2.10. Bitkiler.....	107
1.2.2.11. Hayat Ağacı.....	114
1.2.2.11.1. Merdiven	118
1.2.2.11.2. Değnek	118
1.2.2.11.3. Direk.....	120
1.2.2.11.4. Köstek/Sabitlik.....	123
1.2.2.11.5. Ör/ Bağ	124
1.2.2.11.6. Yol.....	124
1.2.2.11.7. Kuşak.....	125
1.2.2.11.8. At.....	126
1.2.2.12. Güneş ve Ay	126
1.2.2.13. Yıldız.....	130
1.3. Kutadgu Bilig’de Döngü Metaforları.....	133

İKİNCİ BÖLÜM

METAFOR

2.1. Metafor Nedir?.....	136
2.1.1. Metaforların Unsurları	147
2.1.1.1. Kavram Alanı	148
2.1.1.2. İmaj Şema/ Görüntü Şema.....	149
2.1.1.2.1. Nesne- İmaj Şeması	154

2.1.1.2.2. Merkez- Çevre Şeması.....	155
2.1.1.2.3. İçerik/ Kapsam/ Taşıyıcı Şeması	159
2.1.1.2.4. Döngü Şeması	160
2.1.1.2.5. Yol Şeması.....	161
2.1.1.2.6. Güç Şeması	161
2.1.1.2.6.1. Çekim şeması	162
2.1.1.2.6.2. Tıkanıklık Şeması.....	162
2.1.1.2.6.3. Zorlama/ Zorunluluk Şeması.....	163
2.1.1.2.6.4. Karşıt Güç Şeması.....	163
2.1.1.2.6.5. Saptırma (Diversion) Şeması	164
2.1.1.2.6.6. Etkin Kılma/ Kısıtlamanın Kaldırılması Şeması.....	164
2.1.1.2.6.7. Olanak Şeması.....	164
2.1.1.2.7. Denge Şeması	165
2.1.1.2.7.1. Kararlılık/ Denklik/ Otonom Denge Şeması	165
2.1.1.2.7.2. Çift Yönlü Denge Şeması.....	166
2.1.1.2.8. Bağlantı Şeması	167
2.1.1.2.9. Parça- Bütün Şeması.....	167
2.1.1.2.10. Yol Şeması.....	168
2.1.1.2.11. Ölçek/ Skala/ Ölçü Şeması	168
2.1.1.2.12. Yönelim Şeması.....	169
2.1.1.3. Gestalt Yapılar.....	170
2.1.1.4. Çerçeve	170
2.1.1.5. Şema	170
2.1.1.6. Kaynak Alan (Source Domain) ve Hedef Alan (Target Domain).....	171
2.1.1.7. Haritalama (Mapping)	173
2.2. Metaforlar ve Anlam Olayları.....	174
2.2.1. Metafor ve Benzetme	174
2.2.2. Metafor ve Çok Anlamlılık	175
2.2.3. Metafor ve Temel Anlam – Yan Anlam.....	176
2.2.4. Metafor- Eş Anlamlılık ve Zıt Anlamlılık.....	177
2.2.5. Soyutluk ve Somutluk İlişkisi (Kavramlaştırma).....	178
2.2.6. Metafor ve Dilbilgisi	178
2.2.7. Metaforların İşlevleri.....	179
2.3. Metafor ve Bağlam-Söylem.....	182

2.3.1. Söylem Bağlamı	183
2.3.2. Bedensel Bağlam.....	184
2.3.3 Durumsal Bağlam.....	185
2.3.4. Kavramsal ve Bilişsel Bağlam	186
2.3.5. Sosyokültürel Bağlamda Metaforlar	187
2.4. Metafor Teorileri ve Kavramsal Metafor Teorisi	188
2.4.1. Kavramsal Metafor Teorisi	191
2.4.1.1. Kavramsal Metaforlar ve Kavramsal Metafor Türleri.....	196
2.4.1.1.1. Somutlaştırma	198
2.4.1.1.2. Yönelim Metaforları	199
2.4.1.1.3. Ontolojik (Varlık- Madde) Metaforları.....	202
2.4.1.1.3.1. Kaynağını Cansız Varlık ve Maddelerden Alan Metaforlar	204
2.4.1.1.3.2. Kaynağını İnsan Bedeninden Alan Metaforlar (Kişileştirme- Canlandırıcı- Antropomorfik)	216
2.4.1.1.3.3.Kaynağını Canlı Varlıklardan Alan Metaforlar	218
2.5. Zaman Metaforları	220
2.5.1. Zaman Yönelimli- Zamanın Geçışı Metaforları.....	223
2.5.2. Hareket Eden Zaman Metaforları/ Hareketli Zaman Metaforu.....	225
2.5.3. Hareket Ettirilen Zaman Metaforu	226
2.5.4. Hareket Eden Gözlemci Metaforu.....	227
2.6. Kanal/ İletişim Metaforları	228
2.6.1. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Taşıyıcılardır.....	235
2.6.2. Düşünceler/ Fikirler Nesnelerdir	237
2.6.3. Bilginin Aktarımı	249
2.6.3.1. Ver- Eylemi	250
2.6.3.2. Getir-/ Yerine Getir-/ Meydana Getir- Eylemi	251
2.6.3.3. Düşür- Eylemleri	253
2.6.3.4. Across/ Home/ Through (Aracılığıyla)	255
2.6.3.5. Zorunlu Aktarım.....	258
2.6.3.6. Geri Çekilme Eylemleri.....	259
2.6.3.7. Saklama Eylemleri.....	260
2.6.3.8. Almak Eylemleri	261
2.6.3.9. Değiştirme/ Devinim Eylemleri	263
2.6.3.10. Yaymak Eylemleri.....	263

2.6.4. İradesiz Eylemler.....	264
2.6.5. Hedef Yönelimli Aktarım.....	265
2.6.6. Konuşmacılar ve Dinleyiciler Taşıyıcılarıdır	266
2.6.7. Konuşmacı Adına Aktarım.....	270
2.6.8. Dinleyiciye Doğru Aktarım.....	270
2.6.9. Konuya Doğru Aktarım.....	271
2.6.10. İletişimin Hedefine Doğru Aktarım	272
2.6.11. Eylemin Tarzına Göre Aktarım.....	273
2.6.12. İletişim Taşıyıcıdır (Taşıyıcı Olarak İletişim).....	274
2.6.13. Konuşma ve Dinlemede Beden Unsurlarının Kullanımı	275
2.6.14. Sözlü Olmayan İletişim.....	281

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK ZİNCİRİ METAFORLARI VE OLAY YAPISI METAFORLARI

3.1. Temel Seviye Kategorileri	284
3.2. Temel (Primary/ Principal) Metafor	285
3.3. Karmaşık Metaforlar	287
3.4. Genel Seviye ve Özel Seviye Metaforları.....	288
3.5. Genel Özeldir Metaforu	291
3.6. Taşıyıcı/ Kapsayıcı Metaforlar	294
3.7. Görülebilir Alan Metaforları.....	296
3.8. Varlık Zinciri (Büyük Varlık Zinciri) Metaforları.....	297
3.8.1. Varlık Zinciri (Great Chain) Tanımı	297
3.8.1.1. Temel Varlık Zinciri.....	301
3.8.1.1.1. Nesnelerin Doğası Prensibi.....	302
3.8.1.1.2. Değişmezlik (Invariance) Prensibi.....	305
3.8.1.1.3. Nicelik Miktarı.....	306
3.8.1.2. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları (Extended Great Chain).....	309
3.9. Yer Olay Yapısı Metaforları	313
3.9.1. Durumlar	321
3.9.2. Değişimler	321
3.9.3. Nedenler Güçlerdir.....	322
3.9.4. Hareketler İradeli Eylemlerdir	323

3.9.5. Amaçlar	323
3.9.6. Araçlar Yollardır	324
3.9.7. Zorluklar.....	324
3.9.8. Süreç.....	325
3.9.9. Yolculuk.....	325
3.10. Nesneye Bağlı Olay Yapısı Metaforları.....	325
3.10.1. Nitelikler.....	325
3.10.2. Değişimler	326
3.10.3. Nedenler	326
3.10.4. Hareketler	327
3.10.5. Amaçlar	327
3.10.6. Dış Olaylar	328

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ'DE VARLIK ZİNCİRİ VE OLAY YAPISI METAFORLARI

4.1. Kutadgu Bilig ve Varlık Zinciri Metaforları.....	330
4.1.1. Temel Varlık Zinciri Metaforları (Basic Great Chain Metaphors)	330
4.1.1.1. İnsanlar	331
4.1.1.1.1. İnsandan Doğaya Aktarım	331
4.1.1.1.2. İnsandan Duygulara	333
4.1.1.1.3. İnsan- Soyut Kavramlar	368
4.1.1.1.4. İnsandan Miktar Kavramına	385
4.1.1.1.5. İnsandan Maddeye	387
4.1.1.2. Canlı Varlıklar (Hayvanlar- Bitkiler)	388
4.1.1.2.1. Bitkiden İnsana	389
4.1.1.2.2. Bitkiden Somut Maddelere	391
4.1.1.2.3. Bitkiden Duyguya	392
4.1.1.2.4. Bitkiden Soyut Kavramlara	394
4.1.1.2.5. Hayvandan İnsana.....	396
4.1.1.2.6. Hayvandan Duygulara	408
4.1.1.2.7. Hayvanlar- Soyut Kavramlar	411
4.1.1.3. Cansız Madde/ Varlıklar.....	414
4.1.1.3.1. Maddeden İnsana	414

4.1.1.3.2. Maddeden Duygulara.....	417
4.1.1.3.2.1. Maddenin Yöneliminden Duygulara.....	421
4.1.1.3.2.2. Maddenin Renginden Duygulara	425
4.1.1.3.3. Maddeden Soyut Kavramlara	430
4.1.1.3.3.1. Maddenin Yöneliminden Soyut Kavramlara.....	440
4.1.1.3.3.2. Maddenin Renginden Soyut Kavramlara	443
4.1.1.3.3.3. Madde Miktarından Soyut Kavramlara.....	448
4.1.2. Kutadgu Bilig’de Yaygın Varlık Zinciri Metaforları (Extended Great Chains Metaphors)	465
4.1.2.1. Kozmolojik Sistem	467
4.1.2.1.1. Kozmolojik Sistem- İnsan	467
4.1.2.1.2. Kozmolojik Sistem- Hayvan.....	469
4.1.2.2. Kutadgu Bilig’de Yönetim Metaforları	470
4.1.2.2.1. Yönetim Sistemi- Kozmoloji.....	475
4.1.2.2.1.1. Somut Yönetim Sistemi ve Kozmoloji	476
4.1.2.2.1.2. Soyut Yönetim Sistemi ve Kozmoloji.....	478
4.1.2.2.2. Yönetim Sistemi ve İnsan	480
4.1.2.2.2.1. Somut Yönetim Sistemi – İnsan.....	481
4.1.2.2.2.2. Soyut Yönetim Sistemi ve İnsan	490
4.1.2.2.3. Yönetim Sistemi- Hayvan.....	499
4.1.2.2.3.1. Somut Yönetim Sistemi- Hayvanlar	499
4.1.2.2.3.2. Soyut Yönetim Sistemi- Hayvan.....	502
4.1.2.2.4. Yönetim Sistemi- Bitkiler	504
4.1.2.2.4.1. Somut- Soyut Yönetim Sistemi – Bitkiler.....	504
4.1.2.2.5. Yönetim Sistemi- Madde	510
4.1.2.2.5.1. Somut Yönetim Sistemi - Madde	510
4.1.2.2.5.2. Soyut Yönetim Sistemi- Madde	516
4.1.2.3. Ordu Sitemi- Kozmoloji.....	527
4.1.2.3.1. Somut Ordu Sistemi- Kozmoloji	527
4.1.2.3.2. Ordu Sistemi-İnsan	528
4.1.2.3.3. Ordu Sistemi- Madde.....	531
4.1.2.4. Kutadgu Bilig’de İnanç Metaforları	533
4.1.2.4.1. Allah/ Tanrı.....	534
4.1.2.4.2. Soyut İnanç Sistemi – Kozmoloji	538

4.1.2.4.3.Soyut İnanç Sistemi- İnsan	546
4.1.2.4.4.Soyut İnanç Sistemi - Canlı Varlıklar	553
4.1.2.4.5. Soyut İnanç Sistemi- Madde	557
4.1.2.5. Felsefî Sistem (Bilgi- Erdem- Akıl)	566
4.1.2.5.1. Felsefî Sistem- Kozmoloji	567
4.1.2.5.2. Soyut Felsefî Sistem- İnsan	572
4.1.2.5.3. Soyut Felsefî Sistem- Canlı Varlıklar	576
4.1.2.5.4.Soyut Felsefî Sistem- Madde	578
4.1.2.6. Zaman Metaforları	589
4.1.2.6.1. Zamanın Yönelimi Metaforları	589
4.1.2.6.2. Hareket Eden Zaman Metaforu/ Hareketli Zaman Metaforu.....	593
4.1.2.6.3. Hareket Ettirilen Zaman Metaforu.....	600
4.1.2.6.4. Hareket Eden Gözlemci Metaforu	602
4.1.2.6.5. Zamanın Kozmoloji Açısından İfadesi	607
4.1.2.6.6. Zamanın İnsan Ontolojisi Açısından İfadesi	609
4.1.2.6.7. Zamanın Canlı Varlıklar Açısından İfadesi	611
4.1.2.6.8. Zamanın Varlıklar/ Nesneler Açısından İfadesi	613
4.1.2.6.9. Zamanın Miktar Açısından İfadesi	615
4.1.2.7. Kanal/İletişim Metaforları	616
4.1.2.7.1. Düşünceler/ Fikirler Nesnelerdir	616
4.1.2.7.2. Düşünceler/ Fikirler İnsandır	624
4.1.2.7.3. Düşünce/ Fikirler Taşıyıcıdır/Kapsayıcıdır.....	625
4.1.2.7.4. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Kozmolojik Unsurlardır	628
4.1.2.7.5. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) İnsandır.....	629
4.1.2.7.6. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Canlı Varlıklardır	630
4.1.2.7.7. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Nesnedir/ Maddedir.....	632
4.1.2.7.8. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Taşıyıcılardır	637
4.1.2.7.9. İletişim Aktarımdır	641
4.1.2.7.9.1. Yazmak.....	641
4.1.2.7.9.2. Konuşmak.....	642
4.1.2.7.9.3. Duymak	648
4.1.2.7.9.4. Anlamak	648
4.1.2.7.10. Hedef Yönelimli Aktarım	653
4.1.2.7.11. Kaynak/Konuşur ve Hedef/ Dinleyici Taşıyıcıdır	655

4.1.2.7.12. Dinleyiciye Doğru Aktarım	656
4.1.2.7.13. Konuya Doğru Aktarım	658
4.1.2.7.14. İletişimin Hedefine Doğru Aktarım	658
4.1.2.7.15. Eylemin Tarzına Göre Aktarım	659
4.1.2.7.16. Kanal Metafor ve Jestler	662
4.2. Yer- Olay Yapısı Metaforları	663
4.2.1. Durumlar	663
4.2.1.1. Yönetim Durumları Mekândır	664
4.2.1.2. İnanç Durumları Mekândır	671
4.2.1.3. Zaman Durumları Mekândır	676
4.2.1.4. Sosyal Durumlarda Yer	679
4.2.1.5. Davranışsal Durumlar ve Yer	681
4.2.1.6. Duygu Durumları ve Yer	685
4.2.1.7. Bilişsel Durumlar ve Yer	690
4.2.2. Hareketler	697
4.2.2.1. Yönetimde Durum Değişimi	697
4.2.2.2. İnanç Durumlarında Değişim	702
4.2.2.3. Zaman Durumunda Değişim	706
4.2.2.4. Duygu Durumlarında Değişim	708
4.2.2.5. Bilişsel Durumlar ve Değişim	711
4.2.2.6. Sosyal Durumlarda Değişim	712
4.2.3. Nedenler	712
4.2.3.1. Yönetimde Güçler	713
4.2.3.2. İnanç Alanında Güçler	724
4.2.3.3. Duygusal Alanda Güçler	727
4.2.3.3.1. Duygular Duygular Üzerinde Güçlerdir	728
4.2.3.3.2. Sosyal Durumlar Duygular Üzerinde Güçlerdir	729
4.2.4. Hareketler	730
4.2.4.1. Yönetimde İradeli Eylemler	730
4.2.4.2. İnanç Durumunda İradeli Eylemler	739
4.2.4.3. Bilişsel Durumlarda İradeli Eylemler	741
4.2.4.4. Davranışsal Durumlarda İradeli Eylemler	749
4.2.4.5. Duygusal Durumlarda İradeli Hareketler	754
4.2.5. Amaçlar	757

4.2.5.1. Yönetimde Amaçlar.....	757
4.2.5.2. İnançta Amaçlar.....	762
4.2.5.3. Duygulara Amaçlar	765
4.2.5.4. Sosyal Bağlamda Amaçlar.....	767
4.2.6. Araçlar.....	768
4.2.6.1. Yönetimde Araçlar	769
4.2.6.2. İnançta Araçlar	776
4.2.6.3. Duygu Bağlamında Araçlar	778
4.2.6.4. Bilişsel Bağlamda Araçlar	778
4.2.7. Zorluklar.....	779
4.2.7.1. Yönetim Bağlamında Zorluklar.....	780
4.2.7.2. İnanç Bağlamında Zorluklar	781
4.2.7.3. Felsefi ve Bilişsel Bağlamda Zorluklar	783
4.2.7.4. Duygusal Bağlamda Zorluklar	785
4.2.7.5. Davranışsal Bağlamda Zorluklar	787
4.2.7.6. Sosyal Bağlamda Zorluklar	787
4.2.8. Olaylar.....	788
4.2.8.1. Dış Olaylar.....	788
4.2.8.1.1. Yönetimde Dış Olaylar	789
4.2.8.1.2. İnançta Dış Olaylar	789
4.2.8.1.2.3. Sosyal Bağlamda Dış Olaylar	789
4.2.9. Yolculuk.....	790
4.2.9.1. Yönetimde Yolculuk	790
4.2.9.2. İnançta Yolculuk.....	791
4.2.9.3. Bilişsellikte Yolculuk	793
4.3. Nesne Olay Yapısı Metaforları	793
4.3.1. Nitelikler.....	794
4.3.1.1. Yönetimde Sahip Olunan Nitelikler	795
4.3.1.2. İnançta Sahip Olunan Nitelikler	801
4.3.1.3. Bilişsellikte Sahip Olunan Nitelikler.....	804
4.3.1.4. Davranışsal Durumlarda Sahip Olunan Nesneler.....	806
4.3.1.5. Duygulara Sahip Olunan Nesneler	807
4.3.2. Değişimler	814
4.3.2.1. Yönetimde Nesnenin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimleri.....	815

4.3.2.2. Duygularda Nesnelerin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimi	816
4.3.2.3. İnançta Nesnelerin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimi.....	821
4.3.2.4. Yönetimde Değişimler Nesnelerin Kazanımlarıdır	823
4.3.2.5. İnançta Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişimler	828
4.3.2.6. Bilişsel Durumlarda Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişimler	832
4.3.2.7. Duygusal Durumlarda Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişim	836
4.3.2.8. Yönetim Durumunda Nesnelerin Kaybına Bağlı Değişimler.....	837
4.3.2.9. Zaman Durumunda Varlıkların Kaybına Bağlı Değişimler	840
4.3.2.10. İnanç Durumunda Nesnelerin Kaybına Bağlı Değişimler.....	842
4.3.2.11. Duygusal Durumlarda Varlıkların Kaybına Bağlı Değişimler.....	846
4.3.2.12. Bilişsel Durumlarda Nesnelerin Kaybıyla Meydana Gelen Değişimler.....	848
4.3.2.13. Sosyal Bağlamda Niteliklerin Kaybı	849
4.3.3. Nedenler	849
4.3.3.1. Yönetimde Nedene Bağlı Varlığın Aktarımı.....	849
4.3.3.2. İnançta Nedene Bağlı Aktarımlar	854
4.3.4. Eylemler/ Hareketler	856
4.3.4.1. Yönetimde İradeli Kazanımlar	856
4.3.4.2. İnanç Bağlamında İradeli Kazanımlar	856
4.3.4.3. Bilişsellikte İradeli Kazanımlar	857
4.3.5. Amaçlar	859
4.3.5.1. Yönetimde Amaçlar.....	861
4.3.5.2. İnanç Bağlamında Amaçlar	865
4.3.5.3. Bilişsel Bağlamda Amaçlar	868

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

5.1. Kutadgu Bilig ve Metaforlar	871
5.2. Kutadgu Bilig’de Kaynak Alanların Mitolojik Görünümleri	871
5.3. Metafor ve İmaj Şematik Yapılar	872
5.4. Kutadgu Bilig’de Metafor ve Söylem.....	873
5.5. Temel Varlık Zinciri Metaforları.....	874
5.5.1. İnsan	876
5.5.2. Canlı Varlıklar.....	879

5.5.3. Cansız Varlıklar ve Maddeler	880
5.6. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları	883
5.6.1. Kozmolojik Metaforlar.....	883
5.6.2. Yönetim Metaforları.....	884
5.6.2.1. Yönetimin Ontolojik Yönü.....	884
5.6.2.2. Yönetimin Vejetatif ve Zoolojik Yönü.....	889
5.6.2.3. Yönetimin Maddeye Bağlı Yönü.....	892
5.6.3. Ordu Metaforları	895
5.6.4. İnanç Metaforları.....	897
5.6.4.1. Tanrı/ İdi/ Rab	897
5.6.4.2. İnanç Sitemi ve Kozmoloji.....	898
5.6.4.3. İnanç Sitemi ve İnsanlar	899
5.6.4.4. İnanç Sistemi ve Canlı Varlıklar	900
5.6.4.5. İnanç Sistemi ve Madde	901
5.6.5. Felsefî Metaforlar.....	902
5.6.6. Zaman Metaforları.....	902
5.6.7. İletişim/ Kanal Metaforlar	903
5.7. Olay Yapısı Metaforları	908
5.7.1. Durumların Yer Açısından İfadesi	909
5.7.1.1. Yönetime Bağlı Durumlar	910
5.7.1.2. İnanca Bağlı Durumlar	910
5.7.1.3. Zamana Bağlı Durumlar	911
5.7.1.4. Sosyal ve Kültüre Bağlı Durumlar	911
5.7.1.5. Davranışlara Bağlı Durumlar.....	911
5.7.1.6. Duygulara Bağlı Durumlar	912
5.7.1.7. Bilişselliğe Bağlı Durumlar	913
5.7.2. Kutadgu Bilig’de Değişimler	913
5.7.2.1. Yönetimde Durumlara Bağlı Değişimler.....	913
5.7.2.2. İnançta Durumlara Bağlı Değişimler.....	914
5.7.2.3. Zamanda Durumlara Bağlı Değişimler.....	914
5.7.2.4. Duygulara Durumlara Bağlı Değişimler	915
5.7.2.5. Bilişsellikte Durumlara Bağlı Değişimler	915
5.7.2.6. Felsefede Durumlara Bağlı Değişimler	916
5.7.2.7. Davranışlarda Durumlara Bağlı Değişimler	916

5.7.3. Kutadgu Bilig’de Güç Metaforları	917
5.7.3.1. Yönetimde Güç.....	917
5.7.3.2. İnançta Güç.....	918
5.7.3.3. Duygulara Güç.....	919
5.7.4. Kutadgu Bilig’de Hareket Metaforları	919
5.7.4.1. Yönetimde İradeli Eylemler	920
5.7.4.2. İnançta İradeli Eylemler	921
5.7.4.3. Bilişsellikte İradeli Eylemler	921
5.7.4.4. Davranışlarda İradeli Eylemler.....	922
5.7.4.5. Duygulara İradeli Eylemler	923
5.7.5. Kutadgu Bilig’de Amaç Metaforları	923
5.7.5.1. Yönetimde Amaçlar.....	923
5.7.5.2. İnançta Amaçlar.....	924
5.7.5.3. Duygulara Amaçlar	924
5.7.5.4. Sosyal Hayatta Amaçlar	925
5.7.6. Kutadgu Bilig’de Araç Metaforları	926
5.7.6.1. Yönetimde Araçlar	926
5.7.6.2. İnançta Araçlar	926
5.7.6.3. Duygulara Araçlar	927
5.7.7. Kutadgu Bilig’de Zorluk/ Engel Metaforları	927
5.7.7.1. Yönetimde Engeller.....	927
5.7.7.2. İnançta Engeller.....	928
5.7.7.3. Felsefede Engeller	928
5.7.7.4. Duygulara Zorluklar	929
5.7.7.5. Davranışlarda Zorluklar.....	929
5.7.7.6. Sosyal Yaşantıda Zorluklar	930
5.7.8. Kutadgu Bilig’de Yolculuk Metaforları	930
5.7.8.1. Yönetimde Yolculuk	930
5.7.8.2. İnançta Yolculuk.....	930
5.7.8.3. Bilişsellikte Yolculuk	931
5.8. Kutadgu Bilig’de Nesneye Bağlı Olay Yapısı Metaforları.....	931
5.8.1. Kutadgu Bilig’de Nitelikler.....	931
5.8.1.1. Yönetimde Nitelikler	932
5.8.1.2. İnançta Nitelikler	932

5.8.1.3. Bilişsellikte Nitelikler.....	933
5.8.1.4. Davranışlarda Nitelikler	933
5.8.1.5. Duygularda Nitelikler	933
5.8.2. Kutadgu Bilig’de Değişimler	934
5.8.2.1. Yönetimde Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler	934
5.8.2.2. Duygularda Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler	934
5.8.2.3. Zamanda Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler	935
5.8.2.4. İnançta Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler	935
5.8.2.5. Yönetimde Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler	935
5.8.2.6. İnançta Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler	936
5.8.2.7. Bilişsellikte Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler	936
5.8.2.8. Duygularda Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler	937
5.8.2.9. Yönetimde Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler	937
5.8.2.10. Yönetimde Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler	937
5.8.2.11. Duygularda Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler	937
5.8.2.12. Davranışlarda Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler	938
5.8.2.13. Bilişsellikte Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler.....	938
5.8.3. Kutadgu Bilig’de Nedene Bağlı Aktarımlar.....	938
5.8.3.1. Yönetimde Nedene Bağlı Aktarımlar	938
5.8.3.2. İnançta Nedene Bağlı Aktarımlar	939
5.8.3.3. Kutadgu Bilig’de İradeli Eylemler	940
5.8.4. Kutadgu Bilig’de Amaçlar	940
5.8.5. Olay Yapısı Metaforları ve Kültür	941
SONUÇ	942
KAYNAKÇA	947
ÖZGEÇMİŞ	962

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1 İdeal Devlet ve Kutadgu Bilig'deki Bazı Metaforların Karşılaştırılması	36
Tablo 1. 2 Yerden İnsana ve Soyut Kavramlara Aktarımlar	41
Tablo 1. 3 Yerden İnsana ve Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	41
Tablo 1. 4 Dağ Kültünün Soyut Kavramlara Aktarımı	45
Tablo 1. 5 Dağ Kültünün Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	46
Tablo 1. 6 Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi, Kum Kavramlarının Soyut Kavramlara Aktarılması	49
Tablo 1. 7 Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi, Kum Kavramlarının Soyut Kavramlara Aktarılması Metaforları	49
Tablo 1. 8 Madenlerin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	55
Tablo 1. 9 Madenlerin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	55
Tablo 1. 10 Demirin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	56
Tablo 1. 11 Demirin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	57
Tablo 1. 12 Ateşin Soyut Kavramlara Aktarımı	61
Tablo 1. 13 Ateşin Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları	62
Tablo 1. 14 Suyun Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	66
Tablo 1. 15 Suyun Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	67
Tablo 1. 16 Ormanın Soyut Kavramlara Aktarımı	72
Tablo 1. 17 Ormanın Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları	72
Tablo 1. 18 Ağaç ve Ağaç bölümlerinin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	75
Tablo 1. 19 Ağaç ve Ağaç bölümlerinin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	77
Tablo 1. 20 Ok ve Yayın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	92
Tablo 1. 21 Ok ve Yayın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	93
Tablo 1. 22 Ev, Eşik, Kapı Varlıklarının Soyut ve Somut Maddelelere Aktarımı	96
Tablo 1. 23 Ev, Eşik, Kapı Varlıklarının Soyut ve Somut Maddelelere Aktarımı Metaforları	97
Tablo 1. 24 Bitkilerin Soyut Kavramlara Aktarımı	107
Tablo 1. 25 Bitkilerin Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları	108
Tablo 1. 26 Hayat Ağacı Kavramlarının Soyut ve Somut Maddelelere Aktarımı	114
Tablo 1. 27 Hayat Ağacı Kavramlarının Soyut ve Somut Maddelelere Aktarımı Metaforları	115
Tablo 1. 28 Yıldızların Soyut Kavramlara Aktarımı	130
Tablo 1. 29 Yıldızların Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları	130

Tablo 2. 1 Evans'ın Kavramsal Zaman Metaforları Tablosu	225
Tablo 2. 2 Reddy'nin Kanal Metaforlar Tablosu	230
Tablo 3. 1 Yu'nun Olay Yapısı Metafor Tablosu	319
Tablo 3. 2 Johnson'un Olay Yapısı Metaforları Tablosu	320
Tablo 4. 1 İnsandan Bitkilere Aktarım	332
Tablo 4. 2 İnsan Bitkiye Aktarım Metaforları	332
Tablo 4. 3 İnsandan Duygulara Aktarım	334
Tablo 4. 4 İnsandan Duygulara Aktarım Baş Metaforları	340
Tablo 4. 5 İnsandan Duygulara Aktarım Yüz Metaforu.....	343
Tablo 4. 6 İnsandan Duygulara Aktarım Alın- Kaş Metaforları	345
Tablo 4. 7 Göz Metaforları	348
Tablo 4. 8 Ağız- Dil- Diş Metaforları.....	349
Tablo 4. 9 İnsandan Duygulara Aktarım Boyun Metaforları	352
Tablo 4. 10 İnsandan Duygulara Aktarım Boğaz Metaforları	353
Tablo 4. 11 İnsandan Duygulara Aktarım Bağırsak Metaforları	355
Tablo 4. 12 İnsandan Duygulara Aktarım Sırt Metaforları	356
Tablo 4. 13 İnsandan Duygulara Aktarım Göğüs Metaforları.....	357
Tablo 4. 14 İnsandan Duygulara Aktarım Yürek Metaforları	360
Tablo 4. 15 İnsandan Duygulara Aktarım Bilek- El- Aya Metaforları	362
Tablo 4. 16 İnsandan Duygulara Aktarım Bel Metaforları	363
Tablo 4. 17 İnsandan Duygulara Aktarım Bağırsak Metaforları	365
Tablo 4. 18 İnsandan Duygulara Aktarım Ayak Metaforları	366
Tablo 4. 19 İnsandan Duygulara Aktarım Kan Metaforları	367
Tablo 4. 20 İnsandan soyut kavramlara- duyuşsal kavramlara aktarım.	368
Tablo 4. 21 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Baş ve Alın Metaforları	373
Tablo 4. 22 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Yüz, Göz, Kulak, Diş, Burun, Yürek Metaforları	377
Tablo 4. 23 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Boyun, Boğaz, Bağırsak, Sakal, Omuz Metaforları	379
Tablo 4. 24 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Yürek- Göğüs- Karın Metaforları.....	381
Tablo 4. 25 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Kol- El Metaforları	382
Tablo 4. 26 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Diz- Ayak Metaforları	384
Tablo 4. 27 İnsandan Miktura Aktarım	385
Tablo 4. 28 İnsandan Miktura Aktarım Metaforları	386

Tablo 4. 29 İnsandan Maddeye Aktarım	387
Tablo 4. 30 İnsandan Maddeye Aktarım Metaforları	388
Tablo 4. 31 Bitkiden İnsanlara Aktarım	389
Tablo 4. 32 Bitkiden İnsanlara Aktarım Metaforları	389
Tablo 4. 33 Bitkiden Somut Maddelere Aktarım	391
Tablo 4. 34 Bitkiden Somut Maddelere Aktarım Metaforları	392
Tablo 4. 35 Bitkiden Duygulara Aktarım	392
Tablo 4. 36 Bitkiden Duygulara Aktarım Metaforları	393
Tablo 4. 37 Bitkiden Soyut Kavramlara Aktarım	394
Tablo 4. 38 Bitkiden Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	394
Tablo 4. 39 Hayvandan İnsana Aktarım	398
Tablo 4. 40 Hayvandan İnsana Aktarım Metaforları	400
Tablo 4. 41 Hayvanlardan Duygulara Aktarım	408
Tablo 4. 42 Hayvanlardan Duygulara Aktarım Metaforları	409
Tablo 4. 43 Hayvanlardan Soyut Kavramlara Aktarım	411
Tablo 4. 44 Hayvanlardan Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	412
Tablo 4. 45 Cansız Varlıklardan İnsanlara Aktarım	415
Tablo 4. 46 Cansız Varlıklardan İnsanlara Aktarım Metaforları	415
Tablo 4. 47 Cansız Varlıklardan Duygulara Aktarım	417
Tablo 4. 48 Cansız Varlıklardan Duygulara Aktarım Metaforları	418
Tablo 4. 49 Cansız Varlıkların Yöneliminden Duygulara Aktarım	421
Tablo 4. 50 Cansız Varlıkların Renklerinden Duygulara Aktarım	425
Tablo 4. 51 Cansız Varlıkların Renklerinden Duygulara Aktarım Metaforları	426
Tablo 4. 52 Cansız Varlıklardan Soyut Kavramlara Aktarım	430
Tablo 4. 53 Cansız Varlıklardan Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	431
Tablo 4. 54 Cansız Varlıkların Yöneliminden Soyut Kavramlara Aktarım	440
Tablo 4. 55 Cansız Varlıkların Renginden Soyut Kavramlara Aktarım	443
Tablo 4. 56 Cansız Varlıkların Renginden Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	444
Tablo 4. 57 Cansız Varlıkların Miktarından Soyut Kavramlara Aktarım	448
Tablo 4. 58 Cansız Varlıkların Miktarından Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	450
Tablo 4. 59 Cansız Varlıkların Sayısından Soyut Kavramlara Aktarım	462
Tablo 4. 60 Cansız Varlıkların Sayısından Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları	463
Tablo 4. 61 İnsandan Kozmolojik Sisteme Aktarım	468
Tablo 4. 62 İnsandan Kozmolojik Sisteme Aktarım Metaforları	468

Tablo 4. 63 Hayvanlardan Kozmolojik Sisteme Aktarım	469
Tablo 4. 64 Hayvanlardan Kozmolojik Sisteme Aktarım Metaforları	470
Tablo 4. 65 Kozmolojiden Somut Yönetim Sistemine Aktarım	476
Tablo 4. 66 Kozmolojiden Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları	476
Tablo 4. 67 Kozmolojiden Soyut Yönetim Sistemine Aktarım.....	479
Tablo 4. 68 Kozmolojiden Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları	479
Tablo 4. 69 İnsanda Somut Yönetim Sistemine Aktarım.....	482
Tablo 4. 70 İnsanda Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları.....	483
Tablo 4. 71 İnsandan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım.....	490
Tablo 4. 72 İnsandan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları.....	491
Tablo 4. 73 Hayvanlardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım.....	499
Tablo 4. 74 Hayvanlardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları.....	500
Tablo 4. 75 Hayvanlardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım	502
Tablo 4. 76 Hayvanlardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları.....	502
Tablo 4. 77 Bitkilerden Somut- Soyut Yönetim Sistemine Aktarım.....	504
Tablo 4. 78 Bitkilerden Somut- Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları	505
Tablo 4. 79 Cansız Varlıklardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım	510
Tablo 4. 80 Cansız Varlıklardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları	511
Tablo 4. 81 Cansız Varlıklardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım	516
Tablo 4. 82 Cansız Varlıklardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları	518
Tablo 4. 83 Kozmolojiden Ordu Sistemine Aktarım.....	527
Tablo 4. 84 Kozmolojiden Ordu Sistemine Aktarım Metaforları	528
Tablo 4. 85 İnsandan Ordu Sistemine Aktarım	529
Tablo 4. 86 İnsandan Ordu Sistemine Aktarım Metaforları.....	529
Tablo 4. 87 Cansız Varlıklardan Ordu Sistemine Aktarım	531
Tablo 4. 88 Cansız Varlıklardan Ordu Sistemine Aktarım Metaforları	532
Tablo 4. 89 Allah'ın Niteliklerinin Metaforik İfadesi	535
Tablo 4. 90 Allah'ın Niteliklerinin Metaforik İfadesi	536
Tablo 4. 91 Kozmolojiden Soyut İnanç Sistemine Aktarım.....	541
Tablo 4. 92 Kozmolojiden Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları	542
Tablo 4. 93 İnsandan Soyut İnanç Sistemine Aktarım	548
Tablo 4. 94 İnsandan Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları	549
Tablo 4. 95 Canlı Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım.....	554
Tablo 4. 96 Canlı Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları	555

Tablo 4. 97 Cansız Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım	559
Tablo 4. 98 Cansız Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım	560
Tablo 4. 99 Kozmolojik Sistemden Felsefî Sisteme Aktarım	567
Tablo 4. 100 Kozmolojik Sistemden Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları	568
Tablo 4. 101 İnsandan Felsefî Sisteme Aktarım.....	572
Tablo 4. 102 İnsandan Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları	573
Tablo 4. 103 Canlı Varlıklardan Soyut Felsefî Sisteme Aktarım.....	577
Tablo 4. 104 Canlı Varlıklardan Soyut Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları.....	577
Tablo 4. 105 Cansız Varlıklardan Soyut Felsefî Sisteme Aktarım	579
Tablo 4. 106 Cansız Varlıklardan Soyut Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları	580
Tablo 4. 107 Maddenin Yöneliminden Zamana Aktarım.....	590
Tablo 4. 108 Cansız Varlık- Maddelerden Düşünce ve Fikirlerle Aktarım	618
Tablo 4. 109 Cansız Varlık- Maddelerden Düşünce ve Fikirlerle Aktarım Metaforları	619
Tablo 4. 110 İnsanlardan Düşünce ve Fikirlerle Aktarım	624
Tablo 4. 111 İnsanlardan Düşünce ve Fikirlerle Aktarım Metaforları	624
Tablo 4. 112 Cansız Varlık (Taşıyıcı- Kap) Düşünce ve Fikirlerle Aktarım	626
Tablo 4. 113 Cansız Varlık (Taşıyıcı- Kap) Düşünce ve Fikirlerle Aktarım Metaforları	626
Tablo 4. 114 Kozmolojiden İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım	628
Tablo 4. 115 İnsanlardan İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım	629
Tablo 4. 116 Canlı Varlıklardan İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım	630
Tablo 4. 117 Canlı Varlıklardan İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları	631
Tablo 4. 118 Cansız Varlıklardan İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım.....	632
Tablo 4. 119 Cansız Varlıklardan İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları..	633
Tablo 4. 120 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım	637
Tablo 4. 121 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadeler (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları.....	637
Tablo 4. 122 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarım.....	641
Tablo 4. 123 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları	641
Tablo 4. 124 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları	642
Tablo 4. 125 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları	643
Tablo 4. 126 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı.....	648
Tablo 4. 127 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı.....	648
Tablo 4. 128 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı Metaforları	649

Tablo 4. 129 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı.....	653
Tablo 4. 130 Cansız Varlıkların Niteliklerinin (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarımı	655
Tablo 4. 131 Yer- Mekânın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı	664
Tablo 4. 132 Yer- Mekânın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	665
Tablo 4. 133 Yer- Mekânın İnanç Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı.....	671
Tablo 4. 134 Yer- Mekânın İnanç Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları	672
Tablo 4. 135 Yer- Mekânın Zaman Kavramlarına Aktarımı.....	677
Tablo 4. 136 Yer- Mekânın Zaman Kavramlarına Aktarımı Metaforları.....	677
Tablo 4. 137 Yer- Mekânın Sosyal Durum Kavramlarına Aktarımı	679
Tablo 4. 138 Yer- Mekânın Sosyal Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları.....	680
Tablo 4. 139 Yer- Mekânın Davranışsal Durum Kavramlarına Aktarımı.....	682
Tablo 4. 140 Yer- Mekânın Davranışsal Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları	682
Tablo 4. 141 Yer- Mekânın Duygusal Durum Kavramlarına Aktarımı	685
Tablo 4. 142 Yer- Mekânın Duygusal Durum Kavramlarına Aktarımı	686
Tablo 4. 143 Yer- Mekânın Bilişsel Durum Kavramlarına Aktarımı.....	690
Tablo 4. 144 Yer- Mekânın Bilişsel Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları	691
Tablo 4. 145 Hareket Kaynak Alanlarının Yönetimde Soyut Değişimlere Aktarımı	698
Tablo 4. 146 Hareket Kaynak Alanlarının Yönetimde Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları	699
Tablo 4. 147 Hareket Kaynak Alanlarının İnançta Soyut Değişimlere Aktarımı	702
Tablo 4. 148 Hareket Kaynak Alanlarının İnançta Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları	703
Tablo 4. 149 Hareket Kaynak Alanlarının Zamanda Soyut Değişimlere Aktarımı	707
Tablo 4. 150 Hareket Kaynak Alanlarının Zamanda Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları	707
Tablo 4. 151 Hareket Kaynak Alanlarının Duygulara Soyut Değişimlere Aktarımları	708
Tablo 4.152 Hareket Kaynak Alanlarının Duygulara Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları	709
Tablo 4. 153 Hareket Kaynak Alanlarının Bilişsel Durumlardaki Soyut Değişimlere Aktarımı	711
Tablo 4. 154 Güç Kaynak Alanlarının Yönetim Kavramlarına Aktarımı	713
Tablo 4. 155 Güç Kaynak Alanlarının Yönetim Kavramlarına Aktarımı metaforları	715
Tablo 4. 156 Güç Kaynak Alanlarının İnanç Kavramlarına Aktarımı	724
Tablo 4. 157 Güç Kaynak Alanlarının İnanç Kavramlarına Aktarımı Metaforları	725

Tablo 4. 158 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Yönetim Eylemlerine Aktarımı	731
Tablo 4. 159 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Yönetim Eylemlerine Aktarımı Metaforları	732
Tablo 4. 160 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Bilişsel Eylemlere Aktarımı	741
Tablo 4. 161 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Bilişsel Eylemlere Aktarımı Metaforları	742
Tablo 4. 162 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Davranışsal Eylemlere Aktarımı	749
Tablo 4. 163 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Davranışsal Eylemlere Aktarımı Metaforları	750
Tablo 4. 164 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Duygusal Eylemlere Aktarımı	754
Tablo 4. 165 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Duygusal Eylemlere Aktarımı Metaforları	755
Tablo 4. 166 Yer –Mekânın Yönetimde Amaçlara Aktarımı	758
Tablo 4. 167 Yer –Mekânın Yönetimde Amaçlara Aktarım Metaforları	758
Tablo 4. 168 Yer –Mekânın İnançta Amaçlara Aktarımı	762
Tablo 4. 169 Yer –Mekânın İnançta Amaçlara Aktarımı Metaforları	763
Tablo 4. 170 Cansız Varlıkların Yönetimde Araçlara Aktarımı	769
Tablo 4. 171 Cansız Varlıkların Yönetimde Araçlara Aktarımı Metaforları	770
Tablo 4. 172 Cansız Varlıkların Yönetimde Soyut Kavramlara Aktarımı	795
Tablo 4. 173 Cansız Varlıkların Yönetimde Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	796
Tablo 4. 174 Cansız Varlıkların İnançta Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı	802
Tablo 4. 175 Cansız Varlıkların İnançta Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	802
Tablo 4. 176 Cansız Varlıkların Bilişsellikte Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	804
Tablo 4. 177 Cansız Varlıkların Bilişsellikte Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	804
Tablo 4. 178 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı	806
Tablo 4. 179 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	806
Tablo 4. 180 Cansız Varlıkların Duygusal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı	808
Tablo 4. 181 Cansız Varlıkların Duygusal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları	808
Tablo 4. 182 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı	812

Tablo 4. 183 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları.....	812
Tablo 4. 184 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı	815
Tablo 4. 185 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı Metaforları.....	815
Tablo 4. 186 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı	823
Tablo 4. 187 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı metaforları	824
Tablo 4. 188 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin İnanç Bağlamında Değişimlere Aktarımı.....	828
Tablo 4. 189 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin İnanç Bağlamında Değişimlere Aktarımı metaforları	829
Tablo 4. 190 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Bilişsel Bağlamda Değişimlere Aktarımı.....	833
Tablo 4. 191 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Bilişsel Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları	833
Tablo 4. 192 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetim Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları	837
Tablo 4. 193 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetim Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları	838
Tablo 4. 194 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Zaman Bağlamda Değişimlere Aktarımı.....	840
Tablo 4. 195 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Zaman Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları	840

KISALTMALAR LİSTESİ

B./b.	: Beyit
Blş.H.	:Bilişsel Hiyerarşi
Bk.	:Bakınız
By. H	:Biyolojik Hiyerarşi
CMT	:Conceptual Metaphor Theory
Dvr.H	:Davranışsal Hiyerarşi
Dyg. H.	:Duygusal Hiyerarşi
Dyş. H.	:Duyuşsal Hiyerarşi
EDPT	:Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth Century Turkish
F.H.	:Felsefi Hiyerarşi
Fi.H.	:Fiziksel Hiyerarşi
İ.H.	:İnanç Hiyerarşisi
K.H.	:Kozmolojik Hiyerarşi
K.H.Y.	:Kaynaktan Hedefe Giden Yol
S.H.	:Sosyal Hiyerarşi
Y.H.	:Yönetim Hiyerarşisi
yy.	:Yüzyıl
Z.H.	: Zaman Hiyerarşisi

ÖZET

Bu çalışmada Tarihî Türk dili döneminin en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’de “Varlık Zinciri Metaforları” ve “Olay Yapısı Metaforları” tanıklanmıştır. Varlık Zinciri Metaforları “Temel Varlık Zinciri Metaforları” ve “Yaygın Varlık Zinciri Metaforları” olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Temel Varlık Zinciri Metaforları, temel varlık hiyerarşilerinin birbirleri arasındaki nitelik aktarımlarıdır. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları, varlık hiyerarşisi üzerinde yer alan kozmoloji, yönetim/ siyaset/ politika, inanç/ din, felsefe, iletişim, zaman gibi soyut sistemlerin çeşitli imaj şemalar ve kaynak alanlarda bulunan insan ve diğer varlıklar tarafından metaforik kavramlaştırmaları ve gösterimleridir. Varlık Zinciri Metaforları (Temel ve Yaygın) aynı zamanda kavramsal olarak, Temel Metafor, GENEL ÖZELDİR Metaforu, Tekli Benzerlik Metaforları, Kök Metaforlar, Kültürel Metaforlar ve Tarihî Metaforlar şeklinde de adlandırılmaktadır.

Olay Yapısı metaforları ise kaynak alan durumunda yer alan hareketlerin, eylemlerin ve güçlerin hedef alanda bulunan olay, durum ve nedenleri kavramlaştırmasını içermektedir. Olay yapısı metaforları da Kutadgu Bilig’de yönetim/ siyaset/ politika, inanç/ din, felsefe, iletişim, zaman, duygu gibi soyut sistemlerin metaforik gösterimlerinde işlevsel bir semantik araçtır. Olay Yapısı Metaforları Varlık Zinciri metaforları gibi hiyerarşik özellikler içermektedir.

Varlık Zinciri metaforları ve Olay Yapısı metaforlarında önemli olan bir diğer konu da imaj şema ve hiyerarşik yapılarıdır. İmaj şemalar metaforikal kaynak alanların meydana gelmesinin yanında aynı zamanda değişmezlik ilkesine ve metaforun anlamsal odağının oluşmasında da etkindir. Metafor yapısının kaynak ve hedef alanlarının ait olduğu kavram alanları arasındaki ilişkiyi ise hiyerarşik yapı oluşturmaktadır. Kutadgu Bilig’in metaforik ifadeler yanında imaj şematik yapılar açısından da zengin bir eser olduğu görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de, Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları aracılığıyla pek çok metaforik ifade tanıklanmıştır. Bunun nedeni ilk olarak metnin hacmine bağlanmakla birlikte ikinci olarak da dönemin dil, kültür, iletişim anlayışına ve Hâcib’in kültürel hafıza, estetik inşâ bilgisine ve okuruna bilgiyi aktarma niyetine/ isteğine bağlanabilir. Kutadgu Bilig’de yer alan bu metaforların devlet/ toplum felsefesi, tabiat felsefesi ve inanç felsefesine hizmet etmesinin yanında sosyolojik ve psikolojik temelleri vardır. Hâcib, ilk olarak soyut yönetim kavramlarını, inanç kavramlarını, felsefî kavramlarını, zaman, duygu, ahlâk, ölçü soyut kavramlarını bilinçli bir şekilde varlık hiyerarşisi içerisinde yer alan insan ontolojisi ve Türk etnisitesinin temellerini oluşturan mitolojik kavramlar ve doğa ile anlatmıştır. İkinci

olarak günlük yaşantılardaki eylemler aracılığı ile karmaşık bir sistem olan yönetim, inanç ve iletişim gibi alanlarda duygu ve zihinsel kavramlar olmak üzere pek çok soyut ifadeyi metaforik olarak ifade etmiştir. Bu da olay yapısı metaforlarının önemli bir yönüdür.

Kutadgu Bilig ile ilgili yapılmış her çalışma çok değerlidir. Bu çalışmanın amacı ise var olan çalışmalara katkı sağlamaktır. İlgili tez çalışması, Kutadgu Bilig metninin bütün söz varlığı üzerine yapılmış bir metafor çalışmasıdır. Tarihi/ modern, yerli/ yabancı metafor literatür taramaları ile birlikte çalışmada bulunan devlet, toplum, inanç felsefelerine hizmet eden her bir metaforun ileriki yıllarda müstakil birer çalışma konusu ve alanı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, Temel Varlık Zinciri Metaforları, Yaygın Varlık Zinciri Metaforları, Olay Yapısı Metaforları, Kültürel Metaforlar.

SUMMARY

METAPHORS OF KUTADGU BİLİĞ

In this study it has been defined “Great Chain of Being Metaphors” and “Event Structure Metaphors” in Kutadgu Bilig, which is one of the most important works in historical Turkish language era. The Great Chain of Being Metaphors are divided into two classes as “Basic Great Chain Metaphors” and “Extended Great Chain Metaphors”. Basic Great Chain Metaphors are qualification transfer between entity hierarchies each other. Extended Great Chain Metaphors are metaphorical conceptualization and representations of abstract systems such as cosmology, politics, religion, philosophy, communication, time on entity/ existence hierarchy by human and other entities in various image schemas and source domain. At the same time conceptually Great Chain of Being (Basic and Extended) is named Basic metaphors, GENERIC SPECIFIC metaphors, Root metaphors, Cultural metaphors and Historical metaphors.

As for event structure metaphors include conceptualization of event, causes and action in target domain by actions, forces and location in source domain. At the same time event structure metaphors are functional semantical vehicle in metaphorical representation of abstract systems such as emotion, time, communication, philosophy, religion, politics in Kutadgu Bilig. Event Structure Metaphors contains hierarchical qualification as Great Chain Being Metaphors.

Also another important topic is image schema and hierarchic structures in Great Chain Metaphors and Event Structure Metaphors. Beside the occur of metaphorical source domains, image schemas are also effective in occurs of the invariance principle and semantic focus. Hierarchical structure constitute relationship between the conceptual domains belong to source and target domain of metaphor structure.

A great deal of metaphoric expressions have been diagnosed through the Great Chain of Being and Event Structure Metaphors in Kutadgu Bilig. Firstly the reason is that can be content of the text also secondly understanding of language, culture, communication of era and cultural memory, aesthetic knowledge of poetic and intention/ idea of transfer knowledge to the reader. This metaphors in Kutadgu Bilig have sociological and psychological foundations beside that serve for the state, society, philosophy, nature philosophy and belief philosophy. Firstly, Hâcib consciously represented abstract governance/ politic concepts, belief concepts, philosophy concepts, time, emotion, moral/ ethical, measurment with the mythological and nature which are constitutes foundations of Turkish ethnicity and human

ontology that appear in entity hierarchy. Secondly, Hâcib expressed metaphorically through the actions in daily life many abstract expressions that emotional and mental concept in government/ politic, religion and communication, which are complex system. This is an important aspect of event structure metaphors.

Every work carried out on Kutadgu Bilig is very precious. This study purpose is to contribute to the existing studies. The related thesis is a metaphor study on the whole of vocab of Kutadgu Bilig text. With this study we believe that each metaphor in this study, which is serves government/ politic, society, religion philosophy, will be an independent study subject and area, conjuciton with historical/ modern, domestic/ foreign metaphorical literature search.

Key Words: Kutadgu Bilig, Basic Great Chain Metaphors, Extended Great Chain Metaphors, Event Structure Metaphors and Cultural Metaphors.

ÖNSÖZ

Kutadgu Bilig, Yûsuf Has Hâcib tarafından 1069- 1070 yılları arasında yazımına Balasagun (Kuz Ordu)' da başlanarak Kâşgar'da tamamlanmış üç nüshalı bir eserdir. Bu çalışmada da Kutadgu Bilig'de “Varlık Zinciri Metaforları” ve “Olay Yapısı Metaforları” çerçevesi içerisinde imaj şematik ve hiyerarşik yapılar arasındaki bağlantılar aracılığı ile metafor tespiti yapılacaktır. Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforları ile birlikte Kutadgu Bilig metaforlarının bilişsel ve kültürel olarak sistemli bir sınıflandırması yapılacaktır.

Metaforik ifade veya Metafor tekniği, insanlığın varoluşundan itibaren iletişimde önemli bir araç olmuştur. Toplumlardaki günlük iletişim dilinde derdini, düşüncelerini anlatma isteği, hayatı idame ettirme gereği farkında olmadan metaforik ifadeyi meydana getirmiştir. Bu ifadeler de insanlığın gelişimiyle çağlar boyunca her kültürde evrilmiştir. Bu metaforların tarihî seyri ve sistemli hali somut olarak bilginlerin ve filozofların eserlerinde tanıklanmaktadır. Onlar, düşüncelerini ve bilgilerini metaforla aktarmışlardır. Bu konunun bilimsel olarak araştırılması ve farkındalığı ise yine tüm dünyada Orta Çağ dönemlerine kadar gitmektedir. Batı'da metaforların temeli felsefe ile başlamaktadır. İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ filozofları özellikle de siyaset konularındaki görüşlerini benzetmelerle kurdukları metaforlarla dile getirmişlerdir. Türk dünyasında Kâşgarlı ve Hâcib bu anlam olayının farkındaydılar.

Bu tez çalışmasındaki sınıflandırmanın felsefî kaynaklarını Arthur O. Lovejoy (1933), E. M. W. Tillyard (1959) ve Nihat Keklik (1990) oluşturmaktadır. Bilişsel ve kültürel kaynaklarını ise Bilgegil (1984), Tansel (1978), Lakoff ve Johnson (1980, 1999), Lakoff (1987, 1993, 2008), Lakoff ve Turner (1989), Turner (1992), Johnson (1987, 1989, 2018), Yu (1998), Erdem (2003), Kemal (2003), Kövecses (2005), Kövecses ve Benczes (2010), Kemal Yunusoğlu (2016), Yaylagül Üstünel (2015, 2016), Kövecses (2017), Sharifian (2017), Teun (1980, 1983) oluşturmaktadır.

Türkçe çalışmalarda en başta tartışılan ortak sorunlardan biri metaforun edebî veya günlük konuşma diline ait olup olmadığıdır. Batı'daki metafor çalışmaları her şeyin bir metafor olup olmayacağı konusuna odaklanmıştır. Türkiye'de metaforun geçmiş zamanlardaki izdüşümü istiâredir. Çalışmaların başlangıç kısmı istiâre ve metaforun aynı olup olmadığı sorusu üzerine odaklanmıştır. Fakat, bazı çalışmalarda istiârenin ismen ve içerik olarak metaforu karşılamadığı belirtilmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda ilk olarak M. Kaya Bilgegil bu konuda bizlere aydınlatıcı bilgiler vermektedir. M. Kaya Bilgegil, istiâreyi Fransızca metaphor şeklinde adlandırarak istiârenin edebî şiir dilinde yer aldığı gibi günlük dil

içerisinde de yer aldığını örneklerle tanımlayarak istiâre/ metafor eşitliğine bir geçiş yapmıştır. Bu nedenle varlık zinciri ve olay yapısı metaforları açıklanırken Bilgegil'in açıklamaları da kullanılacaktır. Tansel de metaforların sosyal yönüne işaret etmiştir. 2000'li yıllarda ise Bilgegil ve Aksan'ın ışığında ilk modern metafor sınıflandırması “Türkmen Türkçesinde Metaforlar” adlı kaynak eserinde Melek Erdem (2003) tarafından yapılmıştır. Türkiye’de bu çalışmayı takiben Mağfiret Kemal Yunusoğlu 2016 yılında metaforlarda imaj şematik yapılar ve metaforların kültürlerarası çeviri süreci üzerinde yoğunlaştığı “Buddhist Türk Çevresi Eserlerde Metafor” adlı doktora tezini kitaplaştırmıştır. Özen Yaylagül Üstünel'in Kutadgu Bilig'deki Bazı Metaforlar Üzerine (2015) ve Kutadgu Bilig'de Düşünce Aktarımı (2016) adlı makale çalışmaları da Kutadgu Bilig'de yer alan kavramsal metaforların ayrıntılı bir sınıflandırmasını içermektedir.

Kutadgu Bilig metaforlarıyla ilgili hatırı sayılır ölçüde nitelikli makale ve yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır. “Kutadgu Bilig Metaforları” adlı doktora tez çalışmasının yapılmasının nedeni, Kutadgu Bilig'de yer alan kavramsal metaforları, Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforları gibi belirli ve farklı bir sınıflandırma ile bilişsel/ kültürel olarak tanımlanmak istenmesidir.

Literatür tarama safhasında görülmüştür ki, Batı'daki metafor ve varlık zinciri metafor çalışmalarının temeli öncelikle Arthur O. Lovejoy (1933), E. M. W. Tillyard (1959) çalışmaları aracılığı ile felsefeye ve psikolojiye dayanmaktadır. Yapısal alanda ise Black'in çalışmalarından sonra, metaforları dil bilimi literatürüne alarak geniş kitlelere tanıtan Lakoff-Johnson (1980), Lakoff (1987, 1993, 2008), Lakoff- Turner (1989), Turner (1992, 1996), Johnson (1987, 1989, 2018), Kövecses (2010, 2017)'dir. Bu dönemden sonraki çalışmalar ise yine aynı araştırmacıların ışığında takip edebildiğimiz kadarıyla daha tematik konularla Yu (2008, 2009), ve kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar Dirven (2001, 2003), Musolff (2010a, 2011, 2016), Özçalışkan (2003) şeklinde devam ettiği görülmüştür. Ayrıca metaforun bağlam türleri ve söylemlerde önemli anlam bilimsel araç olduğu görülmüştür (Musolff 2010a; Soskice, 2007; Kövecses, 2017; Sharifian, 2017).

Tezin adı, “Kutadgu Bilig Metaforları” olup genel çerçevesini Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları oluşturmaktadır. Bu iki sistematik metaforun temelini varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarının da temelini oluşturan kavramsal metafor teorisi ve bilişsel dil bilimin kültürel yönünü oluşturan kültürel dil bilim oluşturmaktadır. Bu nedenle Varlık Zinciri ve Olay Yapısı metaforlarını oluşturan temel metaforlar kök metafor, kültürel metafor ve tarihsel metafor olarak da adlandırılmaktadır. Tez çalışmasında Kutadgu Bilig'de yer alan yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman, olay, durum sistemlerinin metaforlaşma

süreçlerinin tanıklanmasında öncelikle A. O. Lovejoy (2001), Erdem (2003), E. M. W. Tillyard (2011), Kemal Yunusoğlu (2016), Lakoff-Johnson (1980, 1999), Lakoff (1987, 1990, 2008), Lakoff- Turner (1989), Turner (1992), Johnson (1987, 1989, 2018), Yu (1998), Evans-Green (2006), Kövecses (2009), Kövecses- Benczes (2010)'in çalışmaları öncelikli kaynaklar olarak göz önünde bulundurulacaktır.

Kutadgu Bilig Metaforları adlı çalışmada Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların sistemli bir sınıflandırmasının yapılması ve eserin söz varlığında yer alan metaforların imaj şematik yapıları ve hiyerarşik sistemleri ile birlikte tablolaştırılarak verilmesi hedeflenecektir. İmaj şematik yapılar kaynak ve hedef alanların ortaklaşa belirtmek istedikleri anlamın odak noktasını oluşturmasıyla birlikte hiyerarşik yapıların belirlenmesi de metaforun yer aldığı hiyerarşik yapıyı ve bağlamı ifade etmesi açısından önemlidir. Tezin kısaltmalar kısmında bu tablolarda geçen imaj şema türleri ve hiyerarşilerin adlandırmalarına yer verilecektir. Bu tabloların listesine ise tezin ilk kısmında yer verilecektir.

“Varlık Zinciri Metaforları” ve “Olay Yapısı Metaforlarının” temelleri de kavramsal ve yapısal metaforlara dayandığından bu metaforların açıklamalarına geçmeden önce yönelim, ontolojik (varlık- madde), kişileştirme, kapsayıcı/ taşıyıcı metaforların tanımlarına yer verilecektir. Bu metaforlardan ayrı olarak da varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarında yer alan temel seviye metaforları, karmaşık metaforların tanımlamalarına da yer verilecektir.

Tez içerisinde, Kutadgu Bilig metninin Reşit Rahmeti Arat çeviri ve açıklama metnine sadık kalınacaktır (Arat, 1979, 1988). Metafor örneğinin görüldüğü beyitler, beyit sayısı belirtilerek anlamları ile birlikte verilecektir. Örneklerin çok fazla olması nedeniyle kaynak ve hedef alanların yanında temel ve karmaşık metaforlar tez metni içerisinde tablolar şeklinde verilecektir. Bu nedenle tez çalışmasının sonunda tekrara yol açma kaygısı ile ayrı bir metafor listesine yer verilmeyecektir. Fakat pek çok beyitte birden fazla metafor unsuru olduğu için bazı beyitler farklı metafor türleri açıklanırken tekrar yazmak durumunda kalınacaktır.

Kutadgu Bilig’in metaforlar açısından incelenmesi ve bir sınıflandırma denemesi oluşturulmasında metafor konusuna yer veren yerli ve yabancı pek çok anlam bilgisi kaynakları yanında kültürel dil bilim kaynakları da yardımcı olmuştur. Özellikle bazı metaforların kaynak alanlarının mitolojik olarak tanıklanmasında Türk mitolojisi kaynakları da büyük ölçüde taranacaktır (Ögel, 1995, 2010, 2016; Esin, 1978, 2004; Bayat, 2015; Sagalayev, 2017). Bu kısma ise “Kutadgu Bilig’de Türk Düşüncesi” adlı bölümünde yer verilecektir. Bazı sözcükleri (yış, bük, kötki, kaş) metaforik şekilde tanımlamak adına tarihî Türk dili sözlüklerinden (Clauson, 1972) ve tarihi Türk dilinin metinlerinden de (Aydın, 2017) yararlanılacaktır.

Kutadgu Bilig’de yer alan bazı sözcüklerin mecazen kullanımları çok az olmakla birlikte tarihî sözlük, Türk tarihi ve mitoloji kitaplarında geçmektedir. Kaynak gösterilerek bu kullanımların alıntılanması da yapılacaktır.

“Kutadgu Bilig’de Türk Düşüncesi” başlıklı bölümde ise tez içerisinde yer alan metaforik ifadelerin hangi felsefeye veya düşünceye de hitap ettiği üzerinde kısaca durulacaktır. Türk etnisitesinin temelini oluşturan unsurlardan Türk mitolojisinin metaforların kaynak alanlardaki görünümüne de bu bölümde yer verilecektir.

Bu tezde Kutadgu Bilig’de yer alan metaforlar “Varlık Zinciri Metaforları” ve “Olay Yapısı Metaforları” temelinde incelenecektir. Tezin birinci bölümünde, Kutadgu Bilig’in Türk düşüncesindeki yeri ve Türk etnisitesi unsurları ile arasındaki metaforik bağlantı açıklanacaktır. Tezin ikinci bölümündeyse, metaforların unsurları, metaforlar ve anlam olayları, metaforlar ve imaj şematik yapılar, metaforların işlevleri, bağlam ve söylem arasındaki bağlantılar yanında kavramsal metafor teorisinin tanımı yapılarak zaman metaforları, kanal (iletişim) metaforları hakkında tanımlayıcı bilgiler verilecektir. Tezin üçüncü bölümündeyse, tezin asıl konularında birini oluşturan varlık zinciri metaforlarını oluşturan temel ve karmaşık metaforlar, Genel ve Özel Seviye Metaforları, Taşıyıcı/ Kapsam metaforları tanımlarına yer verilecektir. Temel Varlık Zinciri Metaforlarını oluşturan Değişmezlik İlkesi, Nesnelerin Doğası ve Nicelik Miktarları hakkında tanımlayıcı bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde varlık zinciri yanında ikinci genel çerçeve olan yer ve nesneye bağlı olarak durumların yer; değişimlerin hareket; nedenlerin güç; amaçların yer; niteliklerin ve hedeflerin nesneler, kazanımların nesne kayıpları veya kazanımlarına bağlı metaforik ifadelerden oluşan Yer ve Nesne Olay Yapısı metaforları ile ilgili bilgilere yer verilecektir. Dördüncü bölüm ise, tez çalışmasının literatür kısmında tanımlanacak olan Varlık ve Olay Yapısı Metaforları açısından Kutadgu Bilig’den derlenen metaforik örneklerden oluşacaktır. “Temel Varlık Zinciri Metaforları” başlığı içerisinde Kutadgu Bilig’deki temel varlık hiyerarşisinde yer alan insan, canlı varlıklar, cansız varlıklar arasındaki nitelik aktarımları sonucunda meydana gelen metaforlar tanıklanacaktır. Bunların yanında insanlardan canlı varlıklara, soyut kavramlara, duygusal ve davranışsal kavramlara aktarımlara yer verilecektir. “Yaygın Varlık Zinciri Metaforları” başlığında ise Kutadgu Bilig’deki yönetim, inanç, zaman, iletişim, felsefe kavram alanlarının kozmolojik, ontolojik, vejetatif, zoolojik, maddesel yönlerini tanımlayan metaforik kavramlaştırmalara yer verilecektir. Yine bu bölümde eserin olay yapısı da metaforlar aracılığı ile çözümlenecektir. Yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman gibi kavram alanlarındaki durumlar, nedensel yapılar, eylemler, hedefler/ amaçların yer ve nesne olay yapıları metaforları aracılığı ile gösterimlerine yer verilecektir. Her

bölümde kaynak alanları, hedef alanları, değişmezlik (invariance) prensiplerini, alanların anlam odakları yani imaj şematik yapıları ve nicelik miktarları (hiyerarşik yapıları) tablolar şeklinde tanıklanacaktır. Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforlarını oluşturan Temel ve Karmaşık Metaforlar da tablolarda verilecektir. Tablolarda Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısına ait temel metaforların Kültürel Metafor, Kök Metafor, Tekli Benzerlik Metaforu şeklinde adlandırmalarına da yer verilecektir. Beşinci bölümde ise Kutadgu Bilig’de tanıklanan metaforların ışığında bir değerlendirme yapılacaktır. Kutadgu Bilig’de Türk etnisitesinin ifadesi, Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların bağlam ve söylemle ilişkisi, eserin Türk düşüncesindeki yeri ve Kutadgu Bilig’deki imaj şematik yapı değerlendirme kısmının ilk bölümünü oluşturacaktır. İkinci olarak Temel Varlık zincirindeki hiyerarşiler arasındaki aktarımların ve Yaygın Varlık Zincirinde yönetim, inanç, zaman, felsefî/ zihinsel, iletişim gibi kavram alanlarının kozmolojik, ontolojik, vejetatif ve zoolojik gösterimleri esere ve eserin Türk düşüncesindeki yerini tanıklamaya yönelik olarak değerlendirilecektir. Yine aynı kavram alanlarında geçen daha çok nesne + eylem yapısında olan ifadelerin yer, nesne, güç, hareket, kazanım, kayıp olay yapılarına bağlı olarak çözümlemeleri ve olay yapısının kültürel değerlendirmesine yer verilecektir.

Kutadgu Bilig Metaforları adlı doktora tez çalışmasının bugünlere gelmesini sağlayan, zamanını ayırarak fikir ve eleştirileriyle katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Abdullah KÖK’e, eleştirileri, görüşleri ve kaynakça bilgileri ile tez çalışmasının şekillenmesinde ve tamamlanmasında yardımlarından dolayı Prof. Dr. Melek ERDEM’e, Dr. Öğr. Üyesi Mağfiredt Kemal YUNUSOĞLU’na ve Prof. Dr. Özen Yaylagül ÜSTÜNEL’e, her altı ayda bir tez izleme jürisinde yer alıp beni sabırla dinleyerek görüşleriyle bu çalışmaya önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT’a ve Prof. Dr. Ali CİN’e teşekkürlerimi sunarım.

Özge EKER

Tarsus, 2021

GİRİŞ

A- Konu Tanımı, Sınırları ve Önemi

“Kutadgu Bilig Metaforları” başlıklı çalışmanın konusunu, teorik olarak bilişsel ve kültürel dil bilim unsurlarından kavramsal metafora dayanan Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları oluşturmaktadır.

Bir metnin ait olduğu dönemdeki özelliklerinin belirlenmesinde veya dönemin diğer metinleriyle karşılaştırılarak o dilin sınırlarının ifade edilmesinin ölçütlerinden biri de metaforlardır. Metaforlar tarihî metinler aracılığı ile bir dilin sınırlarının belirlenmesinde yer alan pek çok ölçütten sadece biridir. Metaforlar sözcüklerin, ifadelerin kullanımları ve anlamlarıyla ilgili olmalarının yanında cümlenin söz dizimi içerisinde yer alan iyelik eki, hal eki, edat ve kopula gramatikal yapılarıyla da yakından ilgilidir. Bu nedenle bir metnin çözümlenmesinde metaforlardan sadece A, B’dir şeklinde bahsetmek yeterli değildir. Bu nedenle metaforlar tarihî ve modern Türk dilinin ölçüt ve sınırlarının belirlenmesinde, tarihi Türk dili alanına ait metinlerin kaynaklarının ve gramatik yapılarının farklı görevlerinin belirlenmesi çalışmalarında da yer almalıdır.

Kutadgu Bilig metninin metaforları ile ilgili bütünü yansıtan sistemli bir metafor sınıflandırmasının yapılmadığı görülmüştür. Kutadgu Bilig Metaforları adlı bu çalışmanın bünyesinde yer alan metafor sınıflandırmasının ve bu sınıflandırma içerisindeki her bir kavramsal metaforun tek başına gelecek yıllarda bir araştırma konusu olabileceği düşünülmektedir.

Klasik teorilere göre edebi metinlerde bir süs, anlamı kuvvetlendiren şiir aracı olarak görülen metafor, çağdaş teorilere göre hayatımızın her alanında bulunan, konuşma dilimizi ve kültürümüzü oluşturan, kavramlar arası ilişki ve süreç, iletişim aracı olarak görülmüştür. Ayrıca, filoloji, felsefe ve daha pek çok disiplinin konusu olmuştur. Felsefe ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerde metafor, sosyo kültürel yapıyı yansıtan bir araç olarak daha kolay kabul edilirken filoloji alanında kültürel yapıyı yansıtıp yansıtmadığı tartışma konusu olmuştur.

Çalışma, beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Kutadgu Bilig, Türk düşünce ve felekesesi yanında kendi içindeki metaforik ifadelere kaynaklık eden Türk etnisitesi aracılığı ile de tanımlanacaktır. Kutadgu Bilig’in ayrıntılı bir şekilde -dikkatlerden kaçma riskleri de göz önünde bulundurularak- mitolojik kaynaklarının verildiği çalışmalara

rast gelinmemiştir. Bu düşünceye ek olarak Türk mitolojisi ve etnisitesinin metafor oluşturmada, düşünceleri istenildiği gibi aktarmada ne derecede kaynak alan görevi gördüğü de tanıklanacaktır. Bu bulguların aynı zamanda farklı çalışmalarla da desteklenerek eserin özgünlüğünü belirlemede de bir ölçüt olarak işe yarayacağı düşünülmektedir. Çünkü, Batı’da ve Doğu’da yer alan eserlerde geçen metaforik ifadeler ve düşüncelerin ne ölçüde evrensel olduğu tartışılan konular arasındadır. Bu metaforların evrensellikten çok kültürlere de özgü olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü içerisinde tarihî ve modern dil bilgisi ve anlam bilgisi kaynaklarından derlediğimiz istiâre- metafor tanım ve tartışmalarına yer verilecektir. Metafor ve Kutadgu Bilig Metaforları üzerine yapılan makale, yüksek lisans, doktora ve kitap çalışmalarındaki sınıflandırma ve bilgiler aktarılacaktır. Yabancı kaynaklarda yer alan metafor çalışmaları da tanıtılarak metafor tanımlarına, türlerine, sınıflandırmalarına, işlevlerine, metaforların söylem ve bağlamla olan ilişkilerine ve metaforların oluşumunda önemli bir kavram olan imaj şema tanımına ve türlerine yer verilecektir. İmaj şema konusu Johnson (1987, 1989, 2018) tarafından ayrıntılı olarak işlenmiştir. Çalışmada, imaj şema ve hiyerarşi yapılarına ayrıntılı olarak yer verilmesi, metafor çalışmalarına katkı sağlamanın yanında nicelik miktarı yani hiyerarşik yapı ile beraber bağlam çalışmalarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümündeyse, Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı metaforlarının tanım ve açıklamalarına yer verilecektir. Böyle bir sınıflandırmaya gidilmesinin nedeni ise eserin hacmine ve kavram alanlarına bağlanabilir. Çok geniş bir içeriğe sahip olan Kutadgu Bilig’de Hâcib düşüncelerini çok sade bir Türkçe ile günlük yaşantılarda yer alan çok temel varlıklarla ve eylemlerle yönetim, inanç, felsefe/ bilişsel kavram alanı, zaman ve iletişimi aktarmaktadır. Bu açıdan nesne+nesne, nesne+eylem, müstakil olarak nesne ve eylem şeklinde bulunan pek çok ifadenin kök metaforlar, kültürel metaforlar ve tarihsel metaforlarla yakından ilgisi olan Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları ile tanıklanabileceği öngörülmektedir.

Çalışmanın asıl kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise Kutadgu Bilig’de yer alan metaforlar Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları temelinde incelenecektir. Varlık Zinciri Metaforları içerisinde Temel Varlık Zinciri adı altında insanlardan, canlı ve cansız varlıklardan insanlara, diğer canlı/ cansız varlıklara, duygusal, bilişsel, davranışsal ve diğer soyut kavramlara aktarımlarına yer verilecektir. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları kısmında ise Kutadgu Bilig’de sistemler halinde yer alan yönetim, inanç, iletişim, zaman, felsefe metaforlarına yer verilecektir. Bu çerçevenin Kutadgu Bilig’de sistemli bir

sınıflandırma yapmanın yolunu açacağı düşünülmektedir. Bu kısımda yer alan siyaset/yönetim, inanç ve özellikle de iletişim söz varlığındaki metaforik ifadelerin tanıklanmasının çalışmaya özgünlük katacağı ve ilerideki müstakil çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Olay Yapısı metaforları içerisinde ise Kutadgu Bilig’de bulunan aynı kavram alanlarındaki olay, durum, neden ve hareketlerin mekân, eylem, güç açısından metaforik ifadelerine yer verilecektir. Bu metaforların aynı zamanda imaj şematik yapıları ile birlikte kaynak ve hedef alanların yer aldığı hiyerarşik yapılar da tablolaştırılarak verilecektir. Çalışmanın beşinci bölümünde ise değerlendirme kısmı yer alacaktır.

Türk dil bilgisi ve anlam bilgisi çalışmalarında da metafor-istiâre tartışmaları benzerlik ve farklılık yönleri ile ele alınmıştır. Metaforların kavramlaştırma, süreç, kavramlar arası ilgi kurma ve ilişkilendirme ve özellik aktarımı gibi özellikleri ortaya çıktıkça metaforun istiâre kuralcılığından ayrıldığı görülmektedir. Fakat tarihî Türk dili alanında bütünlüğün bozulmaması adına istiâreleri metaforların belirli bir dönemde yer alan karşılığı gibi görmek gerekmektedir. Yine de metafor ve istiâreyi eşit şekilde düşünmek metafor çalışmalarını daha da zorlaştırmaktadır fakat, istiâre metaforun çağlar boyu gelişen Türk dilindeki karşılığıdır. İstiâre, bir dil unsuru olarak metot açısından metafora bir zemin hazırlar. Bu konuda istiâre farklı kurallara sahipken metaforlar da dilin gelişim sürecinde fazladan özellik ve kurallara sahip olması gerekir. Ayrıntılı bir araştırma ile metaforun istiâreden ayrılan pek çok yönü saptanabilir. Önemli bir çağın söz sanatı olan istiâre, temelinde Türk dilinin kendine özgü metafor anlayışını meydana getirir. Dilimizdeki sözcükler arası anlamsal olayların büyük çoğunluğu metaforlara aittir. Metafor ve istiâre arasındaki adlandırma sorunu, farklılık-benzerlik tartışmaları yerini köklerini geçmişten de alan müstakil bir metafor sınıflandırması konusuna bırakmalıdır.

Metaforların bir kavramlaştırma, kavramlar arası ilgi kurma, ilişkilendirme şeklinde meydana gelmesi Türk dilinin tarihî metinlerinin metaforla örülü kültürel dil araçları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türk dilinin felsefî, sosyolojik ve psikolojik bağlamda araştırmaları bu metinlere bağlıdır. Bu bağlamda, Kutadgu Bilig Türk dilinin metaforlar bağlamında en zengin ve en hacimli eseri olarak görülmektedir.

Evans, kavramsal metaforların bilişsel özellikler taşıdığına dikkat çekmiştir. “Bilişsel anlam bilim, yaşantılarımız, kavramsal sistemimiz ve dil tarafından kodlanan semantik anlam bilim arasındaki ilişkileri araştırır. Bilişsel anlam biliminde bilginin temsili olan kavramsal

yapılar ve anlam yapımı şeklindeki kavramsallaştırmalar araştırılır¹.” Evans’a göre “Kavramsal metafor bilişsel anlam bilimini karakterize eden dört teoriden biridir².”

Kavramsal metaforların bilişsel özellikleri yanında yaşantılardan meydana geldiğini aynı şekilde Kövecses şu şekilde ifade etmiştir:

Bilişsel dil biliminde metafor bir kavramsal alanın bir diğer kavramsal alan açısından anlaşılmasıdır. Hayat hakkında yolculuk açısından konuşmak; tartışma ve düşünceler için savaş açısından konuşmak; teoriler için binalar açısından konuşmak bir metafor içermektedir. Bu da KAVRAMSAL ALAN A, KAVRAMSAL ALAN B’dir kavramsal metaforunu ortaya çıkarır. İki kavramsal alandan oluşan metafor, bir alanın diğer alan açısından anlaşılmasıdır³.

Evans’a göre “Bu haritalamalardan bazıları daha karmaşık bir yapı oluşturmak için yaşantılar üzerine inşa edilmiştir⁴.”

Metaforlar, bilişsel özelliklere sahip olduğu kadar kültürel özelliklere de sahiptir. Kövecses bu konuda şöyle bir bilgi vermiştir:

Bilişsellik ve kültür ayrılmaz. Her sembolik/ dil bilimsel ifade tarzı bilişseldir aynı zamanda kültürel. Fakat odak noktası bazen bu sembolik örneklerin bilişsel tarafına veya kültürel tarafına kayabilir. Bazılarının bilişelliğine odaklanıldığında bilişsel dil bilim, kültürel özelliklere odaklanıldığında kültürel dil bilim yapılmış olunur⁵.

Eski insanların dünyaya bakış açılarını, tabiat ve toplum ilişkilerini yansıtan metaforlardır. Bu metaforların oluşumunda yazar ve mensup olduğu kültürün inançları, kültürel kodları, kimliği önemli bir yer tutmaktadır. Erdem, metaforların kültürel açıdan önemini ise şu şekilde aktarmıştır:

Metaforun kavram alanına yeni girmiş unsurları isimlendirirken, deneyimlerimizle dünyayı algılayışımız esnasında mevcut bilgiyi kavramlaştırmada kısmen evrensel de olabilen, fakat daha çok kültürel veya millî kısmen de ferdi özellikler taşıyan ve ayrıca önceden mevcut bilgiyi uygunlaştırırken dünya üzerindeki kavram organizasyonumuzu tecrübe etmede önemli rol üstlenen zihnî bir hadise olduğu anlaşılır⁶.

¹ Evans, 2007: 26.

² Evans, 2007: 27.

³ Kövecses, 2009:4.

⁴ Evans, 2007: 35, 75.

⁵ Kövecses, 2018: 308.

⁶ Erdem, 2003: 39.

Temelinde kavramsal sistemin ve kavramsal metaforların bulunduğu Varlık Zinciri metaforu Lakoff ve Turner'e göre "Evrendeki varlıkların mantığını anlamak ve düzenlemek için kullanılan bilişsel bir modeldir⁷."

"Büyük Varlık Zinciri Metaforları" ve "Olay Yapısı Metaforları" olmak üzere iki büyük metafor sistemi vardır. Büyük Varlık Zinciri Metaforları nesnelerin/ maddelerin nasıl metaforlaştıkları hakkında bilgi verirken, Olay Yapısı Metaforları olayların ve durumların nasıl metaforlaştığını göstermektedir. Bütün metaforik ifadeleri ve kavramsal metaforları içerisinde barındırabilen bu iki sistem daha pek çok metaforik ifadeyi açıklamaktadır⁸.

Kövecses'e göre "Nesne veya olay olarak algıladığımız metaforikal kavramlaştırmalar büyük oranda bu iki metafor sistemi aracılığıyla gerçekleştirilir⁹." Ayrıca bu iki sistemde imaj şemalar da önemli rol oynamaktadır. Çünkü imaj şematik yapı, metaforu oluşturan alanların ortak çıkarımsal bilgileri yanında alanlar arası tutarlılık bağlamında metaforun vermek istediği anlamın odak noktasını oluşturmaktadır. İmaj şemalar, doğrudan kavram öncesi somutlaşmış yaşantıları meydana getiren yaşantı kaynaklı olan kavramsal düzeyde anlamlı bilgi yapılarıdır. Olay yapısı metaforlarıyla ilgili olan güçlerle ilgili imaj şemalar soyut alanları nedensellik açısından kavramlaştırırken yine yer imaj şematik kavramı, soyut durumları yer- mekân açısından ifade eder. Nesne olay yapısında ise nesne imaj şematik yapısı soyut olay kavramını nesne açısından yapılandırır¹⁰.

Kök Metaforlar ve Büyük Varlık Zinciri Metaforları arasında da bir ilgi vardır. İmaj şemalar ve kök metaforlar, dünyadaki varlık zincirini incelemek için bir araç görevi görmüşlerdir. Frank ve Susperregi tematik çalışmalarında Kök Metaforlar ve Büyük Varoluş Zinciri Metaforları arasında bir ilgi kurmuşlardır¹¹.

Araştırmacıların üzerinde çalıştıkları bir dizi iç içe geçmiş kök metaforlar, kültürel gruplar için bir arka plan/ geçmiş, bilinç dışı, sembolik bir haritalama olarak işlev görür. Batı'da Büyük Varoluş Zinciri içerisinde gömülü olan bu metaforik kodlama, geleneksel biliş kodunu temsil etmektedir¹².

⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 66.

⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 151.

⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 152.

¹⁰ Evans ve Green, 2006: 301.

¹¹ Dirven vd., 2001: 13; Frank, 2003: 123.

¹² Dirven vd., 2001: 13- 14.

Temel metaforların oluşturduğu olay yapısı metaforu sisteminde de, olay yapısının durum, değişim, süreç, hareket, neden, amaç ve araç gibi temel kavramları bilişsel olarak yer, alan, nesne, yönelim, güç açısından karakterize edilir. Bu metafor sistemi nesne ve yer ikilisi şeklinde karakterize edilir¹³. Yu'ya göre "Kültürel durumları ifade eden karmaşık metaforlar Büyük Zincir ve Olay Yapısı metaforları sistemleri ile bağlantılıdır¹⁴."

Metaforları kültürel açıdan incelemek ve onların kültürel yönlerine odaklanmak kültürel dil biliminde kültürel metafor çalışmalarını ortaya çıkarmıştır. Kövecses, kültürel dil biliminde kültürün metafor için sağladığı kaynak alanlar ve bağlamsal zenginlikten bahsetmiştir. Varlık Zinciri Metaforları kültür, bağlam ve söylemlerle yakından ilgilidir. Kövecses'e göre "Kavramsal sistem olarak kültür, dinamik ve sürekli gelişen, deneyimleri az ya da çok bir tutumda birleştiren, aynı çevrede yaşayan bir grup insanı sosyal, tarihsel ve fiziksel olarak karakterize eden bir sistemdir¹⁵." Kövecses, kültür ve metafor arasındaki bağlantıyı şu şekilde aktarır:

Kültür, kavramlarla, düşüncelerle (idealarla), değerlerle, ilkelerle ve davranışlarla belirli bir dile ve topluluğa özgü olarak düşünülür. Bu özgün kültür ürünleri bir bağlam olarak aynı zamanda metaforikal kavramsallaştırmada işlevseldir. Metaforikal kavramsallaştırmaları etkileyen kültürel faktörler ve toplumda yaşayan insanların baskın değer ve karakteri, hayatlarıyla ilgili anahtar düşünceler ve kavramlar gibi bütün kültürel yönler insanlara metaforikal kaynak alan çeşitliliği sunar¹⁶.

Kültürel dil bilim içerisinde kültürel metaforlar üzerine önemli çalışmalarda bulunan Sharifian'a göre "Kültürel dil bilim, dil kullanımının altında yatan kültürel kavramsallaştırmaları araştırmak için teorik ve analitik çalışma alanları sunar. Kültürel şemalar/ kategoriler/ metaforlar kültürel kavramsallaştırmaların önemli bileşenidirler¹⁷." Sharifian'a göre "Bilişsel dil bilimin başlıca aracı kavramsal metaforlardır. Kavramsal metafor, kültürel dil bilimin merkezi konumundadır. Bu açıdan kültürel dil bilim kavramsal metaforların kültürel temelleri üzerinde odaklanır¹⁸." "Bilişsel dil biliminde kavramsal metafor olarak tanımlanan yapılar kültürel dil biliminde tekrardan gözden geçirilir¹⁹."

Metaforların cümle içerisinde sözcükler arası ilişkileri de tanımladığı görülmüştür. Tamlama, birleşik eylem ve öbek yapılar da metafor tekniği söz konusudur. Aynı zamanda bu yapılar bilişsel ve tarihsel çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Örneğin "birle" edatının

¹³ Yu, 2011: 253.

¹⁴ Yu, 2011: 256.

¹⁵ Kövecses, 2017: 309.

¹⁶ Kövecses, 2017: 310.

¹⁷ Sharifian, 2017: 2, 6, 7, 23.

¹⁸ Sharifian, 2015: 5.

¹⁹ Sharifian, 2015: 10.

Kutadgu Bilig’de çokça yer alması olay yapısı metaforları içerisinde yer alan nedensel güç metaforunun yoğun olduğunu gösterir ve hangi hiyerarşilerin karşılıklı olarak nedensel güç metaforları içerisinde kullanıldığını tanıklar. Bu da eserin kültürel hiyerarşisinin oluşmasına imkan sağlar.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren Kutadgu Bilig üzerine Lakoff- Johnson’a dayalı bilişsel anlam bilim çerçevesi içerisinde metafor çözümlemesi çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Güncel çalışmalarla birlikte Kutadgu Bilig üzerine yönetim, inanç, iletişim, felsefe gibi alanlarda tematik metafor çözümleme çalışmaları da artmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar arasında Varlık Zinciri Metaforları konusuna biri kitap ve diğeri doktora tez çalışması olmak üzere sınırlandırılmış bir konu alanında rast gelinmesi dışında müstakil olarak bu konunun uygulandığı Kutadgu Bilig metaforları ile ilgili tarihsel bir metin çözümleme çalışması görülmemektedir. İkinci olarak Olay Yapısı Metaforlarına da bilimsel çalışmalarda yer verildiği fakat kültür tarihi bağlamının geri planda olduğu görülmektedir. Bu çalışmadaysa, her iki metafor sistemi için önemli olan anlamsal odak ve değişmezliği sağlayan imaj şematik yapılar ve hiyerarşik aktarımların belirlenmesi olmuştur. İmaj şema konusu ise Kemal Yunusoğlu (2007, 2016)’nın çalışmalarından takip edilmektedir²⁰. Tez sürecinde imaj şema yapılarının kendi başına hacimli bir çalışma konusu olabileceği dikkat çekmiştir. Johnson (1989)’un bu konu ile ilgili özellikle merkez- çevre imaj şemasını incelediği ayrıntılı bir makale çalışması ve Turner (1992)’in yine aynı konuyu değişmezlik prensibi adı altında incelediği bir makale çalışması yer almaktadır.

Türkiye’de Kutadgu Bilig veya metafor üzerinde yapılan müstakil çalışmalarda Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforlarının bir arada olmadığı görülmektedir. Shahrooz Pourhossein’in “Türkçe ve Farsça Atasözlerinde Hayvan Metaforları: Bilişsel Dil bilim Çalışma (2016)” adlı doktora tezinde Temel Varlık Zinciri Metaforları aracılığı ile atasözlerindeki hayvan metaforlarının incelendiği görülmektedir. Oğuz Cebeci’nin “Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri” adlı eserinde çağdaş metafor teorisine Lakoff ve Turner’ın yaptığı katkılar konuları içerisinde bilişsel bilimin ifade araçlarından biri olarak Varlık Zinciri Metaforlarının yer aldığı görülmektedir. Türkiye’de konuya bu çalışmalar dışında rastlanmamıştır. Kutadgu Bilig metninin müstakil olarak Varlık Zincirinde yer alan Temel ve Yaygın Varlık Zinciri Metaforları ile Olay Yapısı Metaforları çözümlemelerinin yapılmadığı, varlık ve olay yapısı açısından gerekli olan anlamsal odak, değişmezlik (invariance prensibi) imaj şematik yapılara ve nicelik miktarı olarak adlandırılan hiyerarşik aktarımlara yer verilmediği görülmektedir.

²⁰ Kemal Yunusoğlu, 2016: 56- 58.

Yönelim, duygu, iletişim gibi tematik konularda varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarının uygulaması Batı’da uzun bir aradan sonra güncel çalışmalarda tekrar kendine yer bulduğu görülmektedir. Bu çalışmaların temelini de Lakoff ve Turner’ın (1989) sınıflandırması oluşturmaktadır. Varlık Zinciri hakkında en temel bilgileri ifade eden Lakoff-Turner (1989) ve Turner (1992) varlık zinciri metaforlarını kavramsal düzeyde bilişsel anlam bilime bağlı şekilde ifade ederek kültür ve tarihi çok geri planda bıraktığı görülmektedir.

“Kutadgu Bilig Metaforları” doktora tez çalışmasında Varlık Zinciri içerisinde yer alan Temel ve Yaygın Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforları çerçevesi ile birlikte yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman sistemleri bilişsellik ve kültürel tarih açısından tanıklanacaktır.

Bu çalışmada konunun önemi, Kutadgu Bilig metaforlarının bütünüyle “Varlık Zinciri Metaforları” ve “Olay Yapısı Metaforları” yanında imaj şematik ve hiyerarşik yapının da aktarılmasının hedeflenmesidir. Bu sınıflandırma aracılığı ile eserin bilişsel ve kültürel anlamda düşünce dünyası tanıklanacaktır.

Tezin amacı, tarihî Türk dilinin önemli eseri Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim, inanç, felsefe, iletişim- haberleşme, zaman sistemlerinin Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları bağlamında tanıklamaktır. Bu sınıflandırma ile Kutadgu Bilig’de evren hiyerarşisindeki kozmoloji, toplum, insan, canlı varlıklar, somut kavramlar ve soyut kavramlar arasında hiyerarşik olarak ne ölçüde metaforlaşmaların meydana geldiği ifade edilecektir.

Özellikle, Türk etnisite kodlarının Kutadgu Bilig’deki metaforlara ne ölçüde kaynak alan sağladığını, bunların sonucunda Kutadgu Bilig’deki devlet/ toplum felsefesi, inanç ve tabiat felsefesini tanıklanması çalışmada ifade edilmek istenen diğer hedeflerdir.

B- Araştırma Yöntemleri

Bu çalışmada Kutadgu Bilig metninin söz varlığı bilişsel/ kültürel anlamda metaforlarla tanıklanmaya çalışılacaktır. Yerli ve yabancı dil bilgisi ve anlam bilgisi kaynakları taranarak bir metafor sınıflandırması oluşturulacaktır. Örnek alınacak sınıflandırmanın kendi kültür ve metnimizle de uyum sağlamasına dikkat edilecektir.

Çalışmada, Varlık Zinciri ve Olay Yapısı metaforlarının kullanılması nesne+ nesne ve nesne+ eylem arasındaki kavramlaştırma ve bağıntıların bütünü tanıklama imkanı verecektir. Birinci bölümde Kutadgu Bilig’de yer alan metaforlar bilgilendirme açısından sıralanacaktır. Buradaki amaç Türk etnisitesinin kullanıldığı kaynak alanları toplu bir şekilde görmektir. İkinci ve üçüncü bölüm literatür taramalarına ayrılarak metafor tanımları, türleri,

işlevleri, temel ve yaygın varlık zinciri metaforları ve olay yapısı metaforları tanım ve sınıflandırmaları yerli/ yabancı kaynaklar taranarak aktarılacaktır. Dördüncü bölümde ise çalışmanın temel veri kaynağı Kutadgu Bilig’de birer sistem durumunda olan kavram alanlarında yer alan metaforik ifadeler, Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları aracılığı ile sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırmalarda imaj şematik ve hiyerarşik yapılar da tanıklanacaktır. Metafor sayısı oldukça fazla olduğundan çalışmada tablolar ön plana çıkacaktır. Bu nedenle çalışmanın sonuç kısmına ek bir metafor listesi eklenmeyecektir. Beşinci bölümde ise tanıklanan metaforikal ifadelerin değerlendirmelerine yer verilecektir.

C- Konu İle İlgili Kaynaklar

Çalışmada, metafor kavramı ile ilgili tarihi/ modern dil bilgisi ve anlam bilim kaynaklarının yanı sıra makale, kitap, tez çalışmaları konu hakkında bilgi ve görüşleri elde etmek ve aktarmak suretiyle taranacaktır. Metafor tekniğinin yanında, metafor türleri, işlevleri, bağlam ve söylemdeki rolleri, imaj şematik yapılar, varlık zinciri metaforları ve olay yapısı metaforları hakkında kaynaklar taranacaktır.

Tarihi dönem dil bilgisi kitapları içerisinde ilk olarak Divânü Lügâtî’t Türk’te Yaylagül’ün ifadelerinden yola çıkarak Kâşgarlı’nın anlam olaylarına Divân’ında yer verdiğini söyleyebiliriz. Yaylagül’e göre “Türklerin ilk diyalektoloğu Kâşgarlı Mahmûd çok anlamlı yapıya sahip olan ‘kap’ sözcüğünü dört ayrı madde başıyla vererek eğreti (istiâre) anlamını da belirtmektedir²¹.” Çalışmanın korpus eseri, Kutadgu Bilig’de de benzetmelerin Hâcib tarafından ifade edildiği beyitlere rastlanmaktadır²².

Türk edebiyatında istiâre adıyla metafor konusunun çalışmaları oldukça eski devirlere dayanmakla birlikte istiâre kavramına Tanzimat öncesi ve sonrası belâgat eserlerinde de rastlanılmaktadır. Kâzım Yetiş’in “Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Milli Rhetorique Meselesi²³” ve “Belağat, Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamaları Bibliyografyası²⁴” makaleleri bu konudaki çalışmalara kaynak niteliğindedir. Yine, Tanzimat öncesi dönem eserlerinde istiârenin tanım ve sınıflandırması Günay Çelikelden’in “Teşbih ve İstiârenin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine Bir İnceleme ve Değerlendirme” adlı çalışmasında yer almaktadır²⁵.

Cürcânî’nin “Delâilü’l – İ’câz” adlı eserinde istâre, “temelinde kinaye ve mecaza bağlı olan, sözcükler arasında anlam bağlantısını sağlamanın yollarından olan yaygın bir

²¹ Yaylagül, 2008: 298- 299.

²² b. 333, b. 480, b.730, b.824, b.1974.

²³ Yetiş, 1989.

²⁴ Yetiş, 1992.

²⁵ Çelikelden, 2014.

mecaz türü” olarak görülmüştür²⁶. Ahmet Cevdet Paşa’nın “Medhal-i Kavâ'id” adlı dilbilgisi eserinde ise –gibi- edatı ile yapılan teşbih örneği verilmiştir²⁷. Ahmet Cevat Emre, “Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv” adlı dilbilgisi kitabında istiârenin “sözcükler arasında mecazen kullanılan bir ilginin benzerlik içermesi sonucunda meydana geldiği²⁸” belirtilmiştir. Batılı anlamda dil bilimin konularını Türkiye’ye getiren Şemseddin Sâmî’nin “Nev- Usûl Sarf-ı Türkî” adlı eserinde ise doğrudan istiâre ile bilgiler bulunmamaktadır. Fakat, “insan ve çevre arasındaki aktarımlardan²⁹” ayrıca bahsedilmiştir. Bergamalı Kadri’nin “Müeyyiretü’l Ulûm” adlı dil bilgisi kitabında ise örnekler üzerinden teşbih ve istiâreden bahsedilmiştir. Fakat kurallar bağlamında kesin bir ayırım yapılmamıştır³⁰. Tâhir Ken’ân’ın “Kavâid-i Lisân-ı Türkî” adlı dilbilgisi eserindeyse, istiâre kavramına rastlanmamıştır. Fakat “izâfet-i teşbîhiyye (benzerlik bildiren tamlamalar)³¹” şeklinde ifade edildiği görülmektedir.

Ahmet Cevat Emre, “Türk Dilbilgisi” adlı eserinde metaforu, “günümüzde de kullanılan sözcüklerin iğreti anlamda kullanılması ve söz varlığında benzerlik unsuru oluşturan ögeler³²” şeklinde tanımlamıştır. Necip Üçok, “Genel Dil bilim- Lengüistik” adlı eserinde metaforu, deyim aktarması şeklinde tanımlamıştır³³. F. Abdullah Tansel, “İyi ve Doğru Yazma Usulleri III, Edebiyat- Kompozisyon İlmî Araştırma ve Metodları” adlı eserinde istiâreyi “sözcüklerin mecazlı anlamda kullanılması sonucu oluşan bir sanat ve sözcükler arası iğreti olarak meydana gelen bir anlam alışverişi³⁴” şeklinde tanımlamıştır. Seyit Kemal Karaalioğlu, “Edebî Sanatlar Antolojisi” adlı eserinde istiâreyi, eğretileme şeklinde adlandırarak kısaltılmış teşbih olduklarını ifade etmiştir³⁵. Oya Adalı, “Yüksek Öğrenimde Sözlü ve Yazılı Anlatım” adlı eserinde metaphor ifadesini de kullanarak eğretileme, istiâre, deyim aktarmasını, “anlatımı güçlendiren anlam olayları olarak³⁶” tanımlamıştır. M. Kaya Bilgegil, “Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)” adlı eserinde istiâre ve eğretileme adını da verdiği metaphor/ metafor kavramını, geleneksel açıdan tanımlamasının yanında günlük ve sosyal yaşantıya da bağlı olarak kültürel bağlamda metafor sınıflandırması da yapmıştır³⁷. Walter Porzig, “Dil Denen Mucize I” adlı eserinde

²⁶ Güman, 2016.

²⁷ Özkan, 2000.

²⁸ Sağol vd., 2004.

²⁹ Hamit, 2009.

³⁰ Karabacak, 2002.

³¹ Karahan ve Gürsoy, 2004.

³² Emre, 1945.

³³ Üçok, 1947:70.

³⁴ Tansel, 1978: 44.

³⁵ Karaalioğlu, 1969: 111.

³⁶ Adalı, 1982: 259.

³⁷ Bilgegil, 1983: 154- 158.

eğretilmeyi “nesneler arası ilişkiler³⁸” olarak tanımlamıştır. Doğan Aksan, “Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dil bilim 3”; “Anadilimizin Söz Denizinde”; “Anlam bilimi ve Türk Anlam bilimi”; “Anlam bilim: Anlam bilim Konuları ve Türkçenin Anlam bilimi” adlı eserleride deyim aktarmalarını “somutlaştırma veya benzetme yoluyla meydana getirilen söz sanatları³⁹” olarak tanımlayıp sınıflandırmıştır. Muhittin Bilgin, “Anlamdan Anlatıma Türkçemiz” adlı eserinde metaforu, eğretilme ve deyim aktarması şeklinde ele alarak “biçemsel veya işlevsel bir benzerliğe dayanan aktarmaların yanında benzeyen ya da benzetilenden biri verilmeden kurulan benzerlik ilişkisi⁴⁰” olarak tanımlamıştır. Nizamettin Uğur, “Sözcüğün Anlam Açılımı Anlam bilim” adlı eserinde metaforu, eğretilme olarak ‘Benzerlik Yoluyla Oluşturulan Değişmeceler’ başlığında benzetmeden ayrı bir tür olarak tanımlamıştır⁴¹. Mehmet Hengirmen, “Dilbilgisi ve Dil bilim Terimleri Sözlüğü ve Türkçe Dilbilgisi” adlı eserlerinde anlam aktarımlarından biri olarak gördüğü deyim aktarımı, eğretilme, metaforu “sözcükler arası işlev benzerliği sonucunda ortaya çıkan anlam aktarmaları⁴²” olarak görmüştür. Ayyıldız ve Birgören, “Edebiyat Bilgi ve Kuramları” adlı eserlerinde metaforu, eğretilme, istiâre, açık istiâre, güzel teşbih, teşbih-i belîğ şeklinde tanımlamışlardır⁴³. Kıran ve Eziler Kıran, “Dil bilime Giriş Dilbilgisinden Dil bilime” adlı eserlerinde eğretilmeleri, “belli bir dönem ve kültürü yansıtan örnekseme ve benzerlik üzerine kurulan bir söz sanatı, dilin kurallı yapısından sapma, dilde en az çaba yasasına hizmet eden, metni destekleyici söz sanatları⁴⁴” olarak görmektedirler. Menderes Coşkun, “Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar” adlı eserinde istiâre ve metafor konusunda, Türk ve Batı retoriğini karşılaştırmıştır. Yaptığı karşılaştırma tablosunda istiâre/ eğretilmeyi metafor olarak adlandırmıştır. İstiâreyi, “anlam ve ustalıkla ilgili olan bedîlik kavramı⁴⁵” ile vurgulamıştır. Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve Sumru Özsoy “Dil bilim Sözlüğü” adlı eserlerinde eğretilmeyi, “günlük ve edebiyat dilinde kullanılan değişmece türü⁴⁶” olarak tanımlamışlardır. Emel Huber, “Dil bilime Giriş” adlı eserinde eğretilmeleri, anlam ilişkileri içerisinde yer alan bir yapı şeklinde göstermiştir. Huber, eğretilmeleri “ad soylu sözcüklerin tümce içinde ad öbeği olarak işlev gördüklerinde ortaya çıkan anlam⁴⁷” şeklinde tanımlamıştır. Kaken Ahanov, “Dil bilimin Esasları” adlı eserinde metafor, “nesnelerin renk,

³⁸ Porzig, 1985: 134.

³⁹ Aksan, 1990: 189; Aksan, 2014: 130.

⁴⁰ Bilgin, 2002: 42- 43.

⁴¹ Uğur, 2007: 12- 13.

⁴² Hengirmen, 2009: 116; Hengirmen, 2015.

⁴³ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 356.

⁴⁴ Kıran ve Eziler Kıran, 2010: 354.

⁴⁵ Coşkun, 2014: 27- 41.

⁴⁶ İmer vd., 2011: 112.

⁴⁷ Huber, 2013: 175.

görünüş ve hareket benzerliğine dayalı bir deyim aktarımıdır⁴⁸. Mehmet Aydın, “Dil bilim El Kitabı Temel Kavramlar ve Konular” adlı eserinde metaforu aktarmalar başlığı altında, deyim aktarması şeklinde inceleyerek eş zamanlı anlam bilimin konusu olduğunu ifade etmiştir⁴⁹. Osman Toklu, “Dil bilime Giriş” adlı eserinde metaforu eğretilme başlığı altında bir değişmece türü ve söz sanatı olarak tanımlamıştır⁵⁰. Fatma Erkman Akerson, “Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış” adlı eserinde “kavramın anlamsal açıdan boyut değiştirmesi yani iki kavram arasındaki benzetme yoluyla yapılan aktarımlar⁵¹” şeklinde tanımlamıştır.

Türkiye’de tarihî ve modern dil bilgisi eserleri yanında metafor konusu ile ilgili makale çalışmaları da yer almaktadır. Melek Erdem, “Metaphorization of the Material Process During the Mental Process in Turkish Dialects of the Oghuz Group” adlı makale çalışmasında “Türk lehçesinin Oğuz grubunda somut süreçleri belirten hareket eylemlerinin temel anlamlarına bakıldığında, bunların zihinsel süreci anlatmak için kullanılan eylemler de olduğuna ve bu nedenle hareket bildiren eylemlerin biliş, etki, algı gibi zihinsel süreçlerde kullanımlarıyla ayrı ayrı metaforlaştıklarına⁵²” dikkat çekmiştir. “Kültürel Dil bilimi ve Türkmen Türkçesinde Deyim Aktarmaları (Metaphor) Üzerine” adlı çalışmasındaysa, “Türkmen Türkçesi konuşurlarının zihinlerindeki sosyo- kültürel algı ve metaforik ifadelerin yakından bağlantılı olduğunu⁵³” belirtmiştir. “Time Metaphors in Oguz Concept System” adlı makalesinde ise Erdem, “zaman kavramını, bilişsel ve kültürel süreçler içerisinde yer/ mekân, hareket ve olaylar açısından metaforik kavramlaşmalarının olabileceğini⁵⁴” ifade ederek, Oğuz Grubu Türk lehçelerinde (Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi) zaman kavramını yönelim ve gözlemleyicinin hareketleri açısından metaforlaşmalarını karşılaştırmalı olarak tanımlamıştır. Erdem, “Mahtumkulu’nun Şiir Dünyasının Anlam Yönü” adlı makalesinde, söz sanatları kullanmanın kültürel, tarihî ve siyasi temellerinin olduğunu, şiirlerde dönemin siyasî ve sosyal gelişmelerinden bahsedilirken dilin, zihnî hayatın en mühim tezâhürlerinden biri olduğunu ifade etmiştir⁵⁵. Erdem, “İsmail Bey Gaspıralı’nın Fikrî Eserlerindeki Metaforlar Üzerine” adlı makalesinde “metaforun zihnî gücünün dünya hakkında yeni bir bilgi sağlamaktan ziyade bilgiyi kavramlaştırma ile ortaya çıkarak, kavram organizasyonunun tecrübe etme ve bilgiyi uygunlaştırmada öncelikli yol, bir

⁴⁸ Ahanov, 2013: 106.

⁴⁹ Aydın, 2014: 114.

⁵⁰ Toklu, 2015: 136.

⁵¹ Akerson, 2016: 183.

⁵² Erdem, 2006: 285.

⁵³ Erdem, 2007: 545-546.

⁵⁴ Erdem, 2010: 191.

⁵⁵ Erdem, 2012: 73.

kavramı bir göstergeyle dile getirme, anlamlama veya kavramlaştırma hadisesi⁵⁶” olarak tanımlamıştır. Mustafa Aksan, “The Container Metaphor In Turkish Expressions Of Anger” adlı makale çalışmasında, duygu ifadelerinin bilişsel ve kültürel anlamda metaforlarla nasıl kavramlaştırıldığı üzerinde durmuştur⁵⁷. Mağfiret Kemal Yunusoğlu, “Buddhist Türk Çevresi Metinlerine Göre Buddhizmin Işık İmajı” adlı makale çalışmasında “metinlerde metafor oluşumunda yer alan imaj sözcüklerin metafor oluşturmada bir araç görevi üstlendiğini⁵⁸” vurgulamıştır. “Türkiye Türkçesi Bilgisayar Metaforları” adlı makale çalışmasındaysa, bilgisayar dilindeki metaforlu yapılar ele alınmıştır. Bilgisayarın kendine has bir kültürü içinde kompleks metaforlar, kavramsal metaforlar, nesne ve onun hayattaki işlevi bağlamlarında aktararak “bilgisayar kavramlarının metaforik olarak yapılandırılmasında fonksiyonelliğin ön planda olduğu⁵⁹” vurgulanmıştır. Kemal Yunusoğlu, “Siyasetin Renkleri: Semantik Yaklaşım” adlı makale çalışmasında, Türkiye Türkçesi siyaset alanı içerisinde, Türkçenin temel söz varlığında yer alan renk kavramları ile kurulmuş metaforik yapıları ele almıştır⁶⁰. “Yönelim Metaforları ve Kültürel Temelleri” adlı makale çalışmasında ise, dil-düşünce arasındaki ilişkiye değinerek “metaforun, insanoğlunun dünyayı kavrama yöntemi” olduğunu ifade etmiştir⁶¹. Özen Yaylagül Üstünel, “Türk- Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller” adlı makale çalışmasında, Türk Runik harfli metinlerde geçen temel duyu (işit-, dinle-, duy-, gör-), duygu, anı ve usamlama eylemlerinin “metafor, metonimi veya gramatikal bir yapı aracılığı ile kognitif ve metalinguistik bir sürecin başlangıcı⁶²” olduklarını belirtmiştir. Yaylagül Üstünel, “Divânu Lugâtî’t Türk’te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar” adlı makalesinde, metafor ve kültür ilişkisinin önemi ve gerekliliğine dikkat çekmiştir. Divânu Lugâtî’t Türk’te yer alan atasözlerindeki metaforların oluşum yollarını sınıflandırarak metafor yoluyla oluşmuş deyimlerin eserdeki anlamsal işlevlerini aktarmıştır⁶³. “Kutadgu Bilig’deki Bazı Metaforlar Üzerine” adlı makalesindeyse, Kutadgu Bilig’de “karşıt durumların oluşturduğu metaforlar”, “kavramsal metaforlar”, “evrensel metaforlar”, “imaj şematik” ve “çoklu uygunluk metaforları”, birincil kavramsal metaforlar, “birden fazla metaforun oluşturduğu metaforlar”, “kişileştirmeler”, “zaman metaforları”, “yapısal metaforlar”, “sistemli şekilde yer alan sıralı metaforlar”, “doğadan unsurlarla oluşturulan ön metaforlar”, “metonimilerden gelişmiş metaforlar”, “duyu aktarımı ile yapılan metaforlar”, “evrensel ve

⁵⁶ Erdem, 2014: 92- 93

⁵⁷ Aksan, 2006: 13-15.

⁵⁸ Kemal Yunusoğlu, 2003: 155.

⁵⁹ Kemal Yunusoğlu, 2006: 51- 60.

⁶⁰ Yunusoğlu, 2009: 25- 39.

⁶¹ Yunusoğlu, 2015: 1631.

⁶² Yaylagül, 2005: 25, 48-49.

⁶³ Yaylagül, 2010: 112- 121.

kültürel metaforlar”, “birincil ve karmaşık metaforlar”ın tanımları verilerek metin bağlamında tanıklanmıştır⁶⁴. Yaylagül Üstünel, “Kutadgu Bilig’de Düşünce Aktarımı” adlı çalışmasında, Kutadgu Bilig’de düşünceyi aktaran yapılar üzerinde durarak Karahanlı kültür sahasına semantik açıdan bakılmıştır. Mental fiiller yoluyla oluşturulan metafor tekniğine değinerek, dolaylı ve dolaysız aktarım süreçlerinde metindeki mental fiillerin (sakın-, ay-, te-, ökün-, tep bil-, tep küwezlen-, teyü sızgur-, tiyü...kork-, mujad-, ay-, ökün ay-) metafor tekniğindeki önemli ölçüdeki işlevlerini vurgulamıştır⁶⁵. “Menâkıb u Tevârih-i Âl-i Osman’daki Ölüm Kavramsal Alanıyla İlgili Sözler ve Uygulamalar” adlı makale çalışmasında ise, metafor ve kültür arasında karşılıklı ilişkinin, insanların bilişsel eylemlerini yansıtan sözcüklerin metaforik bağlamında incelenmesini, düşünsel, mental fiillerin metafor tekniğindeki önemli işlevlerini inceleyerek “metaforların kültürden ve sosyal statülerden etkilenebileceğini”⁶⁶ vurgulamıştır. Salim Koca, “Kutadgu Bilig’de ‘Hükümdâr, Vezir ve Sufi Tipleri’nin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü” adlı makale çalışmasında, “Kutadgu Bilig’deki şahsiyetlerin tanıtılmasında metafor sanatının önemli ölçüde kullanıldığını”⁶⁷ ifade etmiştir. Işıl Özyıldırım ve Emine Yazar, “Türkçe Metinlerde Aile Metaforu” adlı makale çalışmalarında “Metaforla ilgili çalışmaların tarihçesi incelendiğinde metaforun uzun yıllar boyunca yazınsal alana ait ve yazarın daha etkili dil kullanımına olanak sağlayan bir özellik olarak ele alındığını”⁶⁸ belirtmişlerdir. Faruk Gökçe, “Kutadgu Bilig’de Kör- ‘Görmek’: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme” adlı makale çalışmasında, “görme algı fiillerinin derin bir ilişki içerisinde olduğu kavramsal metaforların, bu fiillerin çok anlamlılığında oldukça önemli bir rol üstlendiğini”⁶⁹ belirtmiştir. Abdullah Kök’ün “Kutadgu Bilig’de ‘Ağız’ Sözcüğü İle Oluşturulan Aktarmalar” adlı makalesinde, ağız organ adları ile kurulan metaforik ve metonimik aktarmalar ele alınmış ve ağız kavramıyla ilgili Kutadgu Bilig’de geçen metaforik anlamlar kültürel bağlamları ile tespit edilmiştir⁷⁰. Kök, “XI. Yüzyılda Türklerin Dünyasında Yûsuf’un Tanıklığında ‘Devlet’in Anlamı” adlı makale çalışmasındaysa, Kutadgu Bilig metninde geçen devlet soyut kavramının metaforlar aracılığı ile ifadelerini metin merkezli olarak tanıklamıştır⁷¹. Selcan Sağlık Şahin, “Kutadgu Bilig’de Karşıtlıklara Bakış: İlişkisel Karşıtlıklar” adlı makale çalışmasında ise, Kutadgu Bilig’de sosyal statüler bağlamında yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri

⁶⁴ Yaylagül, 2015: 39-53.

⁶⁵ Üstünel, 2016: 166- 178.

⁶⁶ Üstünel, 2018: 9-27.

⁶⁷ Koca, 2012.

⁶⁸ Özyıldırım ve Yazar, 2013: 254.

⁶⁹ Gökçe, 2015: 62.

⁷⁰ Kök, 2016a.

⁷¹ Kök, 2016b.

karşıtlıklar bağlamında aktarmıştır⁷². Sıla Gen, “Yûsuf Atılgan’ın Öykülerinde Kapsayıcı Metaforlar” adlı çalışmasında, öykülerde geçen zaman, insan, olay, ve duyguların taşıyıcı imaj şemaları aracılığı ile meydana getirildiği kapsayıcı metaforları örneklere tanıklamıştır⁷³; Yine, “Zamanın Geçişine İlişkin Metaforlar: Shukur Xolmırzayev’in Öykülerinde Uzam Açısından Zaman” adlı makale çalışmasında zaman soyut kavramının Türk dilindeki metaforlaşmaları gösterilmiştir⁷⁴.

Kök ve Eker, “Kutadgu Bilig’in Tanıklığında Kültür Lingüistiği Bağlamında Kut Metaforları” adlı makale çalışmalarında ise yönetim kavram alanında yer alan kut kavramının varlık- madde, yönelim ve insan ontolojisi açısından kavramlaştırılmaları metin örnekleriyle aktararak tarihsel açıklamalarla yorumlanmıştır. Kültürel olarak kut kavramının temel metaforları tanıklanarak liste şeklinde aktarılmıştır⁷⁵. Bayram Çetinkaya, “Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar” adlı makale çalışmasında Kutadgu Bilig’de yer alan varlık- madde, yönelim ve yapısal metaforları metin merkezli tanıklamıştır⁷⁶. Elif Akkök Arıca, “Türkçe Öfke Metaforları” adlı makale çalışmasında, öfke soyut duygusal kavramının Türkiye Türkçesinde kavramsal metaforlar aracılığı ile kültürel görünümünü işlemiştir. Akkök Arıca, “Öfke kavramının Türkiye Türkçesinde taşıyıcı- kapsayıcı bir metafor olmasının yanında olay yapısı metaforları içerisinde de geçen doğal ve karşıt bir güç metaforu oluşturduğunu⁷⁷” belirtmiştir. Oktay Yivli, “Metaforların Yorumlanması Sorunu” adlı makalesinde türlerini açıkladığı metaforların “bir olay veya olgu bağlamında yorumlanması gerektiğini⁷⁸” vurgulamıştır. Eker ve Kök’ün “Kültürel Dil Bilim Bağlamında Kutadgu Bilig Metaforları” adlı makale çalışmalarındaysa, Kutadgu Bilig’deki inanç kavram alanı başta olmak üzere sosyal yaşantı ve yönetim alanındaki kültürel ve tarihsel metaforların analizleri yapılmıştır⁷⁹. “Kutadgu Bilig’de Kanal Metafor İpek Gönder- Diken İşle- adlı makale çalışması ise, kanal metaforlar içerisinde iletişimin niteliği, kaynak ve hedefler arasındaki iletişimin başarısı ve başarısızlığı üzerine yazılmış tematik bir çalışmadır. Burada kaynaktan hedefe yani hükümdârdan Odgurmuş’a giden mektup ipek olarak ifade edilirken, Odgurmuş kaynağından hükümdâr hedefine giden mektubun niteliği ve iletişimin olumsuzluğu ise diken olarak kavramlaştırılmıştır⁸⁰.

⁷² Şahin Sağlık, 2016.

⁷³ Gen, 2014.

⁷⁴ Gen, 2015.

⁷⁵ Kök ve Eker, 2017.

⁷⁶ Çetinkaya, 2017.

⁷⁷ Akkök Arıca, 2017:324.

⁷⁸ Yivli, 2017.

⁷⁹ Eker ve Kök, 2019.

⁸⁰ Eker, 2020.

Şeyda Özçalışkan, “Metaphorical Motion in Crosslinguistic Perspective A Comparasion of English and Turkish” adlı makale çalışmasında, Türkçe ve İngilizcede kavramsal yönelim metaforlarının hedef alanlarından hareketle her iki dil arasında hedef alan benzerlikleri kurarak kavramsal metaforları kültürler arası çalışmalara konu edinmiştir⁸¹. Özçalışkan, “In a Caravanserai with Two Doors I am Walking Day and Night Metaphors of Death and Life in Turkish” adlı makale çalışmasında ise, Türk edebiyatında dünya için kurulan iki kapılı han metaforlarından yola çıkarak Türkçe ve İngilizcedeki zaman, ölüm, hayat, hastalık, vücut alanlarının kavramsal şekilde nasıl yapılandıklarını incelemiştir⁸².

Türkiye’de metafor konusu ile ilgili müstakil kitaplar ise Melek Erdem’in “Türkmen Türkçesinde Metaforlar”, Mağfiret Kemal Yunusoğlu’nun “Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar”, Abdullah Kök’ün “Pîr-i Türkistan’ın Metafor Dünyası” ve “Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig Devlet: Adalet, Kut, Töre” adlı eserleridir⁸³.

Melek Erdem, “Türkmen Türkçesinde Metaforlar” adlı eserinde Türk kavram sistematiği ve Türkmen Türkçesi arasında bağlantı kurarak kelime metaforlarını idrak dil bilim ve kültür lingüistiği bağlamında yorumlamıştır. Bu eser Türkiye’de modern anlamda ilk metafor sınıflandırması olması bakımından önem taşımaktadır⁸⁴.

Mağfiret Kemal Yunusoğlu, “Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar” adlı eserinde Budist Türk çevresine ait eserlerdeki Budist imaj şemaların ve kavramsal metaforların tespitini yaparak Budist tarihi bağlamında yorumlamıştır. Ayrıca metafor konusu bilişsel-idrak anlam bilim bağlamında Lakoffyanca yaklaşım ile ayrıntılı olarak işlenmiştir. Ayrıca bu eserde metaforların aktarımları/ çeviri konusu üzerinde de ayrıntılı olarak durulmuştur⁸⁵.

Abdullah Kök’ün “Pîr-i Türkistan’ın Metafor Dünyası” adlı eserinde Divân-ı Hikmet içerisinde yer alan deyimler kavramsal metaforlar aracılığı ile incelenerek ayrıntılı şekilde tanıklanmıştır⁸⁶. Kök’ün “Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig Devlet: Adalet, Kut, Töre” kitabında Kutadgu Bilig ile ilgili törü, kut ve devlet kavramları hakkındaki tematik metafor çalışmaları bir araya getirilmiştir. Kutadgu Bilig’de önemli bir imaj şema olan törü, tarihsel metaforlar açısından incelenerek Kağanlık Yazıtları ile karşılaştırmalı bir törü imajı ve metaforları tanıklanmıştır⁸⁷.

Muhammed Emin Yıldız’ın “Kutadgu Bilig’de Dünya Metaforu” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında dünya tematik kavramı, kavramsal metafor tekniği bağlamında Kutadgu

⁸¹ Özçalışkan, 2003a: 93.

⁸² Özçalışkan, 2003b: 283.

⁸³ Erdem, 2003; Kemal Yunusoğlu, 2016; Kök, 2016c.

⁸⁴ Erdem, 2003.

⁸⁵ Kemal Yunusoğlu, 2016.

⁸⁶ Kök, 2016c.

⁸⁷ Kök, 2019.

Bilig metninde tanıklanmıştır. Selcen Koca Sarı, “Kutadgu Bilig’de Metafor” yüksek lisans tezinde idrak dil bilim bağlamında Kutadgu Bilig metaforlarını incelemiştir. Kutadgu Bilig’de ontolojik, yapısal, yönelim metaforlarının yanında, metafor yoluyla oluşturulmuş deyimler ve atasözleri ile şahıs, renk, sayı, zaman metaforları da incelenmiştir. Ebru Onay’ın “15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kasidelerde İdeal Hükümdâr Portresi ve Hükümdârın Metaforik Sunumu” adlı yüksek lisans tezinde, Ahmed Paşa, Bâkî, Nef’î ve Nedîm’in Türkçe divânlarında hükümdârlar için yazılmış kasidelerdeki hükümdâr portrelerinin ve hükümdârlık kurumunun metaforik sunumu Lakoff ve Johnson’un bilişsel kuramı bağlamında açıklanmıştır. Kök Metaforlar üzerinde durulan bu çalışmada, elde edilen metaforik ifadelerle Avrupa kaynaklı hükümdâr okuma anlayışındaki olumsuz bakış açıları tersine evrilmiştir. Şilan Ceren Ceylan’ın “Paul Ricoeur’ün Hermeneutik Kuramında Metaforun İşlevi” adlı yüksek lisans tezinde metafor tekniği, Hermeneutik (Yorumbilim) bağlamında incelenmiştir. Schleiermacher (hermeneutik döngü), Dilthey (tarihsel hermeneutik), Gadamer (Felsefî Hermeneutik), Ricoeur (mitsel ve semantik okuma) gibi felsefî görüşler bağlamında metafor tekniği değerlendirilmiştir⁸⁸.

Kayhan Şahan, “Türk Şiirinde Metafor” adıyla hazırladığı doktora tezindeyse, Çağdaş Metafor Teorisi bağlamında, 1923 ve 1960 yılları arasında yayımlanan şiirlerdeki (Orhan Veli Kanık, A. Muhip Dırnas, F. Nafiz Çamlıbel, Behçet Necatigil, C. Sıtkı Tarancı, A. Hamdi Tanpınar, C. Süreya, E. Cansever) “Geleneksel- Kültürel Metaforlar” ve “Yeni- Orijinal Metaforlar” çalışılmıştır. Çağdaş Metafor Teorisine zemin hazırlayan felsefî görüşlere yer verilerek şiirlerdeki geleneksel ve yeni metaforlar tespit edilmiştir. Geleneksel- kültürel metaforların zamanla yeni- orijinal metaforlara geçiş süreci incelenmiştir. Sıla Gen’in “Özbekçede Metaforlar” adıyla hazırlanan doktora tezinde, çağdaş metafor çalışmaları ışığında Özbek edebî metinlerdeki metaforlar, Lakoff ve Johnson’un Kavramsal Metafor Kuramı çerçevesinde bilişsel dil bilim bağlamında incelenmiştir. Bu metaforların Özbek kültürü ve düşünce sistemindeki kullanımı ve işlevleri kültürel bağlamda Özbek edebiyatından metinlerle tanıklanmıştır. Özbek edebî ve yazı dilinde yer alan olay yapısı metaforları, zaman metaforları, duygu metaforları, düşünce metaforları, iletişim metaforları, algı metaforları incelenmiştir. Kavramsal metaforlar yanında “Ana Metaforlar”, “Harmanlama Kuramı”, “Üç Boyutlu Metafor Modeli” adlı diğer kuramların açıklamalarına da yer verilmiştir. Ebubekir Sıddık Ergün’ün “Edebi Metnin Yorumunda Algı ve Anlama Bağlı Öznel Yaklaşım Sorunu: Türk Şiirinde Metafor Örneği” adlı doktora tezindeyse, dil biliminde öznellik bağlamında metaforlar incelenmiştir. Bu inceleme aynı zamanda bilişsel bir yöne de

⁸⁸ Yıldız, 2011; Sarı, 2012; Onay, 2013; Ceylan, 2015.

sahiptir. Öznellik algısının “kiplik” ve “kanıtsallık” bağlamında ortaya çıkan algı, anlama ve yorumlama sürecinde 5046 şiirsel imgeden oluşan bir metafor envanteri ortaya çıkarılmıştır. Bu tezde, kaç şiirde aynı ortak metaforun kullanıldığı, bu metaforların sözdizimi değişikliğine uğrayıp uğramadıkları veya bu metaforlardan hangilerinde zamanla eksiltmeye doğru gidildiği hakkında istatistikler verilmiştir. Çağıl Bakacak’ın “Siyasal Metaforlar: Ontolojik Bir Yaklaşım” adlı doktora tezinde, Siyasal Antropoloji hakkında bilgi verilerek siyasal olayların temelindeki ritüel semboller, siyasal metaforlara kaynaklık eden ritüel ve mitler, siyaset felsefesinde yer alan Platon, Aristo’nun metaforları, Leviathan ve Rousseu’nun Toplum Sözleşmesi üzerine metafor incelemeleri yapılmıştır. Bu çalışmada tarihsel gönderimler, tarihsel metinler arasılık, filoloji ve etimoloji gibi alanlardan da metaforları tanımlama ve yorumlandırmada yararlanılmıştır. Shahrooz Pourhossein’in “Türkçe ve Farsça Atasözlerinde Hayvan Metaforları: Bilişsel Dil Bilim Çalışma” adlı doktora tezinde Bilişsel Metafor Kuramı bağlamında Türkçe ve Farsça atasözlerindeki hayvan metaforları incelenmiştir. Araştırmaya konu olan hayvan türlerinin Türkçe ve Farsçadaki Kaynak ve Hedef Alan Görünümleri ayrıntılı maddeler halinde kültürel ve coğrafi olarak yorumlanmıştır. Toplam “otuz dört hayvan” unsurunun konu edildiği tezde ana metaforlar ve birincil metaforlar, “Türkçede Metaforla Oluşmuş Atasözleri”, “Farsçada Metaforla Oluşmuş Atasözleri”, “Türkçe ve Farsçada Metafor ve Metonimiyle Oluşmuş Atasözleri” şeklinde sınıflandırılmıştır⁸⁹.

Metafor konusunun araştırıldığı Batılı kaynaklar ise, öncelikle kavramsal metaforun tanımı, sınırları ve sınıflandırmaları üzerinde durmuştur. Batı’da metaforun kökleri Aristo’ya kadar tanıklanmaktadır.

John Lyons, “Semantik” adlı eserinde metaforu “doğal ve geleneksel konuşma figürleri⁹⁰” olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde Corbett, “Classical Rhetoric for the Modern Student” adlı retorik eserinde metaforu “konuşma figürü⁹¹” olarak ele almıştır. A. Fox, “Linguistic Reconstruction An Introduction to Theory And Method” adlı eserinde metaforları “leksikal anlam değişimlerinin önemli figüratif bir aracı⁹²” olarak görmüştür.

Lakoff ve Johnson, “Metaphors We Live By” adlı eserlerinde metaforları, yönelim, temel ve karmaşık metaforlar, varlık- madde, kişileştirme, kanal metaforlar ve yapısal metaforlar şeklinde sınıflandırmışlardır. Metaforları oluşturan kavramlar dünyası, kültürel temelleri, çevre ve yaşantıların önemi, somut yaşantılarımızın zihnimizdeki kavramları ifade etme süreçlerini aktarmışlardır. Metafor- gerçeklik, metafor- tutarlılık, metafor- benzerlik,

⁸⁹ Şahan, 2014; Gen, 2015; Ergün, 2015; Bakacak, 2015; Pourhossein, 2016.

⁹⁰ Lyons, 1977a.

⁹¹ Corbett, 1990.

⁹² Fox, 1995.

metaforlarda özenellik ve nesnellik konularına değinmişlerdir. Metonimi konusu üzerinde de duran Lakoff ve Johnson metafor ve metonimi arasındaki farkları da açıklamışlardır⁹³.

Ray Jackendoff, “Semantics and Cognition” adlı eserinde; kategori ve kategorizasyonun önemine değinerek metaforlarla ilgisini kurmuştur⁹⁴.

George Lakoff, müstakil olarak yazdığı “Woman, Fire and Dangerous Things What Categories Reveal about the Mind” adlı eserinde, bilişsel modelleri, “önerme yapıları (Fillmore)”, “imaj şeması (Langacker)”, “metaforik ve metonimik haritalama (Lakoff-Johnson)” şeklinde sınıflandırarak imaj şema çeşitlerinden yol, içerik, merkez- çevre, bağlantı şemalarını tanımlamıştır. Lakoff, zaman (temporal) ve bilişimsel (computational) metaforlardan sonra genel olarak yapısal (constitutive), temel (principal) ve temel seviye metaforları (basic level) şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir. İnsanlar kavramsal dünyalarını sürekli kategorize etme düşüncesinde olduğundan metafor ve metonimi geleneksel kategorizasyonun yaratıcı mekânizmalarıdır. Lakoff, “Rosch’un ifade ettiği prototip teorisi ve temel seviye kategorilerinin yeni bir kategorik bakış açısı⁹⁵” olduğunu ifade eder.

Mark Johnson, “The Body In The Mind” adlı eserinde metaforların oluşum süreci üzerinde durmaktadır. Metaforların oluşumunda imaj şemaların bilgiyi bir araya getirme ve işleme sürecini aktarmaktadır. Gestalt yapılar, imaj şemalar, hedef ve kaynak alanlar hakkında önemli bilgiler vermektedir⁹⁶. Johnson, metaforları “karşılaştırma teorisi”, “etkileşim teorisi”, “gerçekçilik teorisi”, “önerimsel teori” ve “söylem teorisi” şeklinde sınıflandırmıştır.

George Lakoff ve Mark Turner, “More Than Cool Reason A Field Guide To Poetic Metaphor” adlı eserlerinde metaforları, Varlık Zinciri Metaforları içerisinde Temel Varlık Zinciri ve Yaygın Varlık Zinciri Metaforları şeklinde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırma, evrendeki türlerin, canlıların, toplumların birbirleri arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ifade eder. Bunlar da kendi aralarında temel ve yaygın varlık zinciri metaforu olarak adlandırılmıştır⁹⁷.

Mark Turner, “The Literary Mind” adlı eserinde “insan zihninin düşünme, bilme, hareket etme, yaratım, konuşma zekasının temeli saydığı hikâyeler üzerinden bağdaştırmalar, semboller, metonimiler, imaj şema gibi bilişsel mekânizma unsurlarını⁹⁸” tanımlamıştır. Turner, kavramsal metafor türlerini hikâyeler üzerinden tanımlamıştır.

Lakoff ve Johnson, “Philosophy in The Flesh, The Embodied Mind and It’s Challenge To Western Thought” adlı eserlerinde metaforu, metafizik, felsefe ve bilişsel bilim

⁹³ Lakoff ve Johnson, 1980.

⁹⁴ Jackendoff, 1983.

⁹⁵ Lakoff, 1987: XI-XII.

⁹⁶ Johnson, 1987.

⁹⁷ Lakoff ve Turner, 1989.

⁹⁸ Turner, 1996: 4-10.

bağlamında irdelemişlerdir. “Bilişsel bilimin deneysel bir felsefe ile eş zamanlı olarak çalıştığını⁹⁹” ifade etmişlerdir. Eserde, Batı felsefesi düşünürlerinin kullandıkları ortak metaforların verilmesinin yanında Felsefe ve Bilişsel bilim disiplinleri de metaforlar açısından karşılaştırılmıştır. Kavramsal metaforlar, günlük dil metaforları, atomik/ temel, geleneksel, karmaşık, ölü, çoklu değişken, poetik, zaman, yönelim, yer- alan, olay yapısı, gömülü, metafizik, geleneksel, ahlâki, aile metaforları şeklinde sınıflandırılmıştır. Metaforları oluşturan insan zihninin kavramlaştırmaları yalnızca bir dış gerçeklik yansıması değil aynı zamanda beden, beyin ve yaşantılarımızın eş zamanlı etkileşimleridir. Lakoff ve Johnson, karmaşık ve temel/ töz metafor, temel ve genel seviye metaforlarının oluşumlarını bilişsellik, felsefe ve sinir bilim bağlamında açıklamışlardır.

George Lakoff, “Contemporary Metaphor” adlı çalışmasında çağdaş metafor teorileri hakkında ek bilgiler vermiştir. Bu makalede özellikle zaman metaforları ve olay yapısı metaforları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verilirken, farklı kavramsal metafor türlerine de değinilmiştir¹⁰⁰.

George Lakoff, “The Neural Theory of Metaphor” adlı makale çalışmasında, sinir bilimi teorisi ile ilgili gelişmelerin kavramsal metafor çalışmalarını etkilediğini, metafor çalışmalarında sinir bilim ve beyin işleyişi ile ilgilenilmesinin nedenini, metaforun oluşum araçları olan çok sayıdaki şeyin beyin aracılığı ile öğrenilmesine bağlı olduğunu, sinir bilim teorisinin metaforların meydana gelişini ve kullanımı ile ilgili her şeyi açıklayabileceğini¹⁰¹ ifade etmiştir. Lakoff, bu makalesinde Metaphors We Live By adlı eserindeki metafor görüşü ile sinir biliminin getirdiği metafor anlayışı arasında bir karşılaştırma yapmıştır.

Zoltan Kövecses ve Reka Benczes, “Metaphor: A Practical Introduction” adlı eserlerinde metaforları, Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları olmak üzere iki bölüme ayırmışlardır. Kavramsal metaforların kaynak alanları ve hedef alanları hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir¹⁰².

Kövecses, “Where Metaphors Come From” adlı eserinde metaforları alanlar arasındaki ilişkiye göre bağlantı ve benzerlik metaforları; bilişsel fonksiyonlarına göre kavramsal ve yapısal metaforlar; doğalarına, gelenekselliklerine göre geleneksel, geleneksel olmayan ve yeni metaforlar; türlerine göre ise genel ve özel seviye metaforları olarak sınıflandırmıştır¹⁰³.

⁹⁹ Lakoff ve Johnson, 1999: 13- 14.

¹⁰⁰ Lakoff, 1993.

¹⁰¹ Lakoff, 2008: 17.

¹⁰² Kövecses ve Benczes, 2010.

¹⁰³ Kövecses, 2015.

Kövecses'in "Metaphors and Emotion" adlı eserinde duygu kavramının kavramsal metaforlar açısından incelemeleri yer almaktadır. Özellikle, olay yapısı metaforları ve duygu kavramı arasındaki bağlantılara yer verilmiştir¹⁰⁴.

Ning Yu, "Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective from Chinese" adlı çalışmada duygu, zaman ve olay yapısı metaforları üzerine ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu çalışmada en çok fayda gördüğümüz kısım ise yer ve nesne olay yapısı metaforları bölümü olmuştur. Yu, yer ve nesne olay yapısı metaforları hakkında bilgiler verdikten sonra kendi kültüründe günlük yaşantılarda yer alan olay, neden ve durumları, olay yapısı metaforları açısından örneklemiştir¹⁰⁵.

Zoltan Kövecses, "Metaphor In Culture Universality and Variation" adlı eserinde; ilk olarak zihin, düşünce ve dildeki metaforların temel ve karmaşık metaforlardaki görünümeleri üzerinde durarak eşleşik, değişimli, seçimli, orijinal metaforlar şeklinde sınıflandırma yapmıştır. Metaforların metonimik süreçlerden çıktığını vurgulayan Kövecses, metaforların oluşumunda sosyal, etnik, dinî, alt kültür, gelişimsel, bireysel çeşitliliklerin, sosyal ve fiziksel gerçekliklerin rol oynadığını, bu bağlamda farklı dil ve kültürlerde aynı düşünce ve duyguyu içeren metaforların oluşabileceğini ifade etmiştir. Kövecses, kültürel temeller bağlamında temel metaforları tarihsel anlatı ve mitlerde yer alan ana/ kök (master) metaforlar şeklinde tanımlamıştır¹⁰⁶.

Zoltan Kövecses, kültürel dil bilim alanındaki "Context in Cultural Linguistics: The Case of Metaphor" adlı makalesinde metafor ve bağlam arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Metaforun bir metin ve konuşma içerisinde ürettiği söylem, durum, bilişsel- kültürel ve sosyo-kültürel bağlamları maddeler halinde açıklamıştır¹⁰⁷. Metaforlar, kültüre özgü, kültürün parçası yapılardır. Metaforlar, disiplinler arası çalışmalara konu olduğunda sosyo- kültürel ve psikolojik temelleri de ortaya çıkmaktadır¹⁰⁸.

Varlık Zinciri Metaforlarının temeli bilişsellğe dayanmaktadır. Kavramsal metafor türleri, varlık zinciri metaforlarında hiyerarşiler arasında meydana gelen kavramlaştırmalar için de kullanılmaktadır. Temel Varlık Zinciri içerisinde yer alan metaforlara bakıldığında kaynağını insandan, canlı varlıklardan ve cansız varlıklardan alan metaforlar görülmektedir. Bu nedenle temelde varlık zinciri içerisinde yer alan hiyerarşik nitelikler aracılığı ile meydana

¹⁰⁴ Kövecses, 2008.

¹⁰⁵ Yu, 1998.

¹⁰⁶ Kövecses, 2005.

¹⁰⁷ Kövecses, 2018.

¹⁰⁸ Kövecses (2005, 2017, 2018), Sharifian (2000, 2012, 2015, 2017), Teun (1980, 1983, 1998, 2000), Holland-Quinn (1989).

gelen metaforlar kavramsal ontolojik metaforlardır. Bu nedenle Varlık Zinciri metaforu tanımlarından önce ontolojik metaforlar hakkında da genel bilgiler verilmiştir.

Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforlarının temelini oluşturan genel seviye metaforları ve özel seviye metaforları ile ilgili tanımlara Lakoff ve Johnson'un "More Than Cool Reason (1989)", Lakoff ve Johnson'un "Philosophy in The Flesh (1999)", Alan Cruse'un "Meaning in Language, An Introduction to Semantics and Pragmatics (2000)" adlı eserlerinden ulaşılmaktadır.

Bu metaforların üzerine inşa edilen Temel ve Yaygın Varlık Zinciri Metaforları açıklamalarına Lakoff ve Turner'in "More Than Cool Reason"; Barcelona'nın "Clarifying and Applying the Notions of Metaphor and Metonymy within Cognitive Linguistics"; Kövecses ve Benczes'in "Metaphor: A Practical Introduction" ve Turner'in "Language is a Virus" eserlerinden ulaşılmaktadır¹⁰⁹.

Çalışmanın en hacimli kısımlarından birini oluşturan Yaygın Varlık Zinciri metaforları içerisinde geçen yönetim, inanç, felsefe, iletişim ve zamanın metaforik gösterimleri için ise bu alanlar ile varlık zinciri arasındaki ilgiyi de belirten farklı kaynaklar yol göstermiştir.

Yönetime bağlı metaforlarda insan ontolojisi ve politik soyut kavramlar arasındaki metaforik ifadeler için Musolff (2010a, 2010b, 2016)'un çalışmaları yol göstermiştir. İnanç metaforları için J. M. Soskice "The Kindness Of God Metaphor, Gender and Religious Language (2007), Lakoff ve Wehling'in "Our Brains Politics: How The Science of Mind Explains the Political Divide (2016)" kaynaklarından faydalanılmıştır. Zaman metaforları için ise, M. Erdem'in "Time Metaphors in Oguz Concept System (2010)", V. Evans'ın "Language and Time: A Cognitive Linguistics Approach (2013)" kaynaklarından yararlanıldı. Kanal/ İletişim metaforları için J. Vanparys'in "A Survey of Metalinguistic Metaphors (1995)" kaynağından büyük ölçüde yararlanıldı.

Varlık Zinciri metaforlarından sonra Kutadgu Bilig'de olayların, durumların ve eylemlerin metaforlaştığı Olay Yapısı metaforlarının da temelinde taşıyıcı- kapsam metaforları bulunduğu için bu metaforlar da ontolojiktir. Olay Yapısı metaforları için Ning Yu'nun "The Contemporary Theory of Metaphor", Zoltan Kövecses ve Reka Benczes'in "Metaphor: A Practical Introduction", Johnson'un "The Aesthetics of Meaning and Thought, The Bodily Roots of Philosophy, Science, Morality and Art", Evans ve Green'in "Cognitive Linguistics: An Introduction" eserlerinden yararlanıldı¹¹⁰.

Varlık Zinciri metaforlarına ulaşmamıza imkan veren kök metaforlar da temelde varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarıyla aynı işlevleri paylaşırlar. Çünkü, kök metaforlar da

¹⁰⁹ Lakoff ve Turner, 1989; Turner, 1992; Barcelona, 2003; Kövecses ve Benczes, 2010.

¹¹⁰ Yu, 1998; Kövecses ve Benczes, 2010; Evans ve Green, 2006; Johnson, 2018.

GENEL ÖZELDİR metaforlarına hizmet etmektedir. Bu metaforlar aynı zamanda birer kültürel metafor durumundadır. Bu yönüyle kültür dil bilim içerisinde yer alan kültürel metaforlar da GENEL ÖZELDİR metaforlarının bir diğer adı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ VE TÜRK DÜŞÜNCESİ

1.1. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Türk Hakanlığı döneminin kültürünü ve yaşayışını yansıtan müstakil bir eserdir ve bir kültürün mirasını devam ettiren değerli bir geçiş metnidir.

Togan, “Karahanlılar için Kent Türkleri, Kutadgu Bilig’in dilinin ise Kent Türklerinin Dili¹¹¹” olarak anıldığını ifade etmiştir. “Bu eser İslâm devrinin (Uygur ve Arap harfleri ile) Türk dilinde yazılmış en eski abidesidir ve ideal devlet idare sisteminin ne olduğundan bahsetmektedir¹¹².”

Hâcib, eseri 1069 ve 1070 yılları arasında Balasagun’ da yazmaya başlayarak Kaşgâr’da tamamlamıştır. Eser, 1070 yılında Karahanlı hakanı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han’a sunulmuştur. Feûlün/ feûlün feûlün/ feûl vezninde, 6645 beyit olarak yazılmış olan eser mesnevi tarzındadır.

Kutadgu Bilig’de adaleti Hükümdâr Kün Togdı, devleti Ay Toldı, aklı Ögdülmiş ve akıbet/ kanaati ise Odgurmuş temsil etmektedir. Kutadgu Bilig’de temel olarak bu dört kişilikle birlikte Karahanlı döneminin yönetim, inanç, sosyo-ekonomik ve felsefî hayatı yanında haberleşme ağının da karşılıklı konuşmalar eşliğinde aktarıldığı görülmektedir.

Kutadgu Bilig’in mensur önsözüne Tanrı’ya, Peygâmbere ve Peygâmbere ashâbına övgülerle başladıktan sonra (2-8) Çin hâkimlerinin ve Maçın âlimlerinin şiirleriyle süslenen bu kitaptan daha önemlisinin bu kitabı okuyan ve tanıtan kişi olduğu ifade edilmiştir (8-12). Burada ilk andan itibaren eserin anlama ve aktarmaya dayalı bir eser olduğu ortaya çıkmaktadır (8-12). Hâcib’in yazdığı bu Türkçe eserden başka Doğu ve Türkistan coğrafyasında daha iyi bir eserin yazılmadığı Çin ve Maçın âlimleri şahit gösterilerek belirtilmiştir (14-16). Hâcib’in bu kitabının diğer coğrafyalarda kabul görmesi, oradaki insanlara hitap etmesi eserin güzellik ölçütüne bağlanarak belirtilmiştir. Hâcib’in kitabının ulaştığı her coğrafyada benimsenerek Edebü’l Mülûk, Âyinü’l Memleke, Zinetü’l Ümera, Pendnâme-i Mülûk, Kutadgu Bilig gibi farklı isimler almasının nedeni de güzellik ölçütüne bağlanmıştır (16- 23). Mensur önsözde Hâcib, eserin yazarı olarak Balasagun’da yaşayan inançlı bir kişilik olarak tanıtılmıştır (24). Eserin Kâşgar’da tamamlanarak Tavgaç Buğra Han’a sunulduğunu ve bunun sonucu olarak da Hâciblik mertebesine yükseltilerek Has Hâcib unvanını aldığı belirtilmiştir (25-28). Mensur önsözün yazarı kitabın doğruluk, saâdet, akıl,

¹¹¹ Togan, 1981: 62.

¹¹² Merçil, 2017: 40- 41.

kanâat üzerine inşâ edilerek bu kavramlardan doğruluğun Kün Togdı, saâdetin Ay Toldı, aklın Ögdülmiş, kanâatin de Odgurmış şeklinde Türkçe olarak müellif tarafından adlandırıldığı ifade edilmiştir (30-36).

Manzum önsözde ise, Tanrı'ya övgü daha geniş olmakla beraber (b. 1-6) Peygâmbere ve ashâbına da övgü yapılmıştır (b. 7-8). Kutadgu Bilig için bilgi denizi (b. 9), bilgi süsleriyle bezenmiş ve var olduğuna şükredilmesi gereken bir eser olarak betimlendikten sonra (b. 10) eserin bilgelerin sözleri ile süslenmiş geçmişin bir hafızası olduğu ifade edilerek (b. 11) bu kitapta her coğrafyadan her insanın kendilerine bir şeyler buldukları belirtilmiştir (b. 12- 14).

Dinleme ve anlama süreçlerine önem verilen eserin en başından itibaren dinlemenin önemi ifade edilmiştir. Bu eserin faydalı olduğu fakat birçok Türk'ün bu eseri anlamadığı belirtilerek (b. 15) eserin okunmasının yanında dinlenmesinin de gerektiği ifade edilmiştir (b. 16). Bu kitabın sadece okunması değil insanlara yardım etmesinin istendiği de kişileştirme yoluyla anlatılmıştır (b. 17). İnsanların bu kitapla birebir konuşup anlaşmaları istenir (b. 17). Çin ve Maçin'in esere olan övgüleri ise yine eserin güzellik ölçütüne bağlanmıştır (b. 18). Eserin hem kendi kültür coğrafyasında hem de diğer coğrafyalarda zamanının yazılmış en müstakil eseri olduğu belirtilmiştir (b. 19). Kutadgu Bilig'in bilgili insanlar tarafından okunması ve anlaşılması gerektiği, bu eserin anlaşılmasının belli bir kültür seviyesini gerektirdiği (b. 20-22), eserin döneminde yazılan tek eser olduğu (b. 24), böyle bir eserin kendi çağında zor şartlarda meydana getirildiği, sonraki dönemlerde benzerinin yazılmasının ise övünülecek bir iş olduğu dile getirilmiştir (b. 25). Kutadgu Bilig farklı diyarlarda o yerin kültürüne ve töresine göre Çinlilerde Edebü'l Mülûk, Maçinlerde Enisü'l Memâlik, Maşrik ilinde Zinetü'l Ümerâ, İranlılarda Şehnâme, Turanlılarda Kutadgu Bilig şeklinde adlandırılmıştır (b. 26- 31). Bu kitabı adlandırarak kültürlerine, ülkelerine kabul eden her hükümdâr için Tanrı'dan iyi dilekler istenmiştir (b.32).

Devlet teşrifatının nasıl olması gerektiği, bu teşrifattaki niteliklerin tanımları, hükümdârların yetkilerinin nasıl ve ne ölçüde devam edebileceği, hâkimiyetin ve ülkenin bütünlüğünün ne şartlarda devam edip sonlanacağı, ordudaki askerlerin nasıl düzenlendiği ve hükümdârın savaş esnasında ordusunu nasıl yönlendireceği konularını içeren Kutadgu Bilig, insanlara hitap eden, yönetimi idare kitabıdır (b.33-39).

Kutadgu Bilig'e göre devlet yönetimi için ehliyetli kimseler gereklidir. Her bir kademe için ayrı anlayış ve muktedirde insanlar olması gerekmektedir. Hükümdâr – halk arasındaki iletişimin kültürel bir versiyonu bu önsözde halk- hükümdâr ve hak ilişkisi olarak ifade edilmiştir (b.40- 42). Halk ve hükümdârın karşılıklı görevleri belirlenmiştir. Halk ve

hükümdâr bu görevleri bilerek karşılıklı olarak hareket etmelidirler ve görevlerini yerlerine getirmelidirler (b.43).

Hükümdârın savaşın seyrini nasıl değiştireceği, savaşı nasıl yöneteceği, düşmanı nasıl bozguna uğratacağı (b.44- 45), hükümdârın halka karşı davranışları, hükümdârın saraya ve hizmete aldığı kişilerin şartları ve nitelikleri, hizmetlilerin saraydan uzaklaştırılma nedenleri, diplomasi ortamı, halkın gönlünü alma, ülkeyi zenginleştirme ve halk üzerinde tahakküm kurma ölçü ve ölçütleri Kutadgu Bilig'in konuları arasındadır (b.46- 52).

“Birkaç harfcik” şeklinde ifade edilen manzum önsözün yazarı, kendisi için de dua dileyerek, Hâcib'den insanlar içerisinde hünerli, faziletli, doğru, takva sahibi, Kuz Ordu'da entelektüel bir aileden gelen ve lisânı yüksek biri olarak bahsetmektedir (b.53- 57). Hâcib, eserini nazım şeklinde Balasagun'da yazmaya başlayarak Kâşgar'da tamamlamıştır. Eseri, Tavgaç Kara Buğra Han huzurunda okuduğunda, akıl ve kaleme önem veren hükümdâr bu esere karşılık, Yûsuf'a Hâcib unvanını vermiştir ve eşikten tahta yaklaştırmıştır (b. 58- 64).

Kutadgu Bilig, doğruluk yani adalet, saâdet ve ikbâl yani devlet, büyüklük yani akıl, kanâat ve 'afiyet/ günahsızlık olan dört temel üzerinde kurulmuştur. Kitapta bu kavramlardan yeri geldikçe adalet için Kün Togdı (hükümdâr), devlet için Ay Toldı (vezir), akıl için Ögdülmiş (vezirin oğlu), Odgurmış (vezirin akrabası) şeklinde bahsedilmektedir (b.65- 72). Arapça ve Farsça kitaplar yanında Türkçe olarak varoluşun, yaratılışın amaçları ve nedenleri, ahlâk, ilim, inanç, inanış, bilgelik gibi hikmetleri içeren kitap, Kutadgu Bilig'dir (b.73).

Mensur önsözde de görüldüğü gibi manzum önsözde de okur- yazar arasındaki bilgi seviyesi veya okur- yazarın bulunduğu bilgi ve kültür havzası göz önüne alınarak bu kitabın kıymetini bilgili ve anlayışlıların anlayabileceği ifade edilmektedir (b.74). Son olarak manzum önsözün yazarı okuyucunun bu kitaptan dikkatle ders almasını ve onlardan dua dileyerek tüm insanlar için kurtuluş ve af dilemektedir (b.75- 77).

Kutadgu Bilig'in Viyana/ Herat, Mısır/ Kahire, Fergana/ Nemengan olmak üzere üç nüshası yer almaktadır. Viyana nüshası Uygur harfleri ile 1439 yılında Herat'ta, Mısır nüshası Arap harfleri ile yaklaşık 14. yüzyılda ve Fergana nüshası Arap harfleri ile 14. yüzyılın ilk yarısında Harezmi'de istinsah edilmiştir. Viyana nüshası, Herat'tan Tokat'a oradan H. 879'da İstanbul'a getirilmiştir. Burada tarihçi Hammer tarafından alınıp Viyana'ya götürülmüştür. 185 sayfa olan nüsha, ekleriyle 190 sayfayı bulmaktadır. Kahire'de Krallık Kütüphanesi'nde bulunan 392 sayfalık Mısır nüshasının ise 13. ve 14. yüzyıllarda Mısır'a geldiği tahmin edilir. Fergana nüshası 1914'te Nemengan şehrinde Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur. Rus Arkeolojisi Cemiyeti Şark Şubesi Muhtıraları içerisinde tanıtıldıktan sonra ortadan

kaybolmuştur. Bu nüsha 1924'te Muallim Fitret tarafından bulunarak Maarif ve Okutguçi dergilerinde tanıtılmıştır¹¹³.

Tarih boyunca Kutadgu Bilig'in beslendiği kaynaklar üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları, eserin Türk düşüncesine birebir bağlı kalınarak yazıldığını ifade ederken, bazı çalışmalar da eserin Hint- İran düşüncesine bağlı, Çince veya Farsça bir kitaptan çeviri, Aristotelesçi düşüncelere bağlı veya Yunan telakkisine ait bir eser olduğunu ifade etmiştir.

Yûsuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig'i hangi ortamda yazdı? Hâcib, bu eserin yazım aşamasında neler okuyordu? Kendinden önceki dönemler, kendi dönemi ve gelecek hakkında neler düşündüğü hayatı hakkındaki bilgiler kadar sır kalmıştır. Hâcib'in bir entelektüel olarak kendi döneminde yapılan tercüme faaliyetlerine kayıtsız kalmayacağı hepimizin ortak düşüncesidir. Hâcib'in bu kayıtsızlığı, bir düşünür olarak her dönemi, her kültürü bilmek isteme duygusundan kaynaklanmaktadır. Hâcib, Kutadgu Bilig'de Karahanlı dönemi yönetim, inanç, felsefî ve sosyal hayat, ekonomi ve aile hayatını henüz Türklük çağında, mekânında ve hafızası içerisinde kayıt altına almıştır.

Kutadgu Bilig'in kaynakları üzerine yapılmış pek çok değerli çalışma vardır. Daha önceki bazı çalışmalarda ifade edildiği gibi eserin kuruluş zemini Türk etnisitesi ve kültürüdür. Her ne kadar diğer siyâsetnâmelerde olduğu gibi Kutadgu Bilig'de evrensel değerler ve evrensel değerlerin oluştuğu metaforikal kaynak alanlar yer alsa da ifade şekilleri, bağlamları, söylemleri kültüre özgüdür. Bu nedenle Hâcib'in kaynak alanlarda birebir Türk etnisitesini kullanması, tarihsel olaylara, tarihsel kişilere ve veciz sözlere göndermelere başvurması eseri diğer siyâsetnâmelerden farklı kılar.

Devlet Teşkilatı konusunun ve adalet anlayışının birinci kaynağı olan Kutadgu Bilig, aydınlık bir Karahanlı Saray Teşkilatı tablosu çizmektedir. Genç'e göre, "Yûsuf, zihnindeki siyasi işleyişi yansıtmaya çalışan bir filozof değil Karahanlı Devleti teşkilatını bilen ve bu teşkilatta Has Hâciblik gibi yüksek vazife alan bir devlet adamı olarak eserini yazmıştır¹¹⁴."

Togan, Kutadgu Bilig'in baştan sona kadar Türk devlet idealini aksettirdiğini ve eserin İran ve Yunan eserleri ile alışverişinin olmadığını, Kutadgu Bilig'in "hayatın kendisini ve Türk ideal devletçilik fikrini aksettirdiğini¹¹⁵" yazarak konuyu aydınlatmanın kültür tarihinin başlıca konularından olduğunu belirtmiştir. Karahanlıların İslâmiyet'i kabul etmesiyle Türk kültür ve telakkisinin bir yana bırakıldığı düşüncesini doğru bulmayan Kafesoğlu, Karahanlıların uzun süre Göktürk hakimiyetinde yaşayan Karluklar kolu üzerine kurulduğunu

¹¹³ Çağatay, 1977: 79- 80.

¹¹⁴ Genç, 1981: 16- 18.

¹¹⁵ Togan, 1981: 85.

hatırlatarak Kutadgu Bilig'in tamamen eski Türk düşünce ve inanışını yansıttığını belirtmiştir¹¹⁶.

Vambéry, Kutadgu Bilig için İslâm anlayışıyla birlikte Altay düşüncesi barındırması ve Çince, Farsça kitaplardan çeviri düşüncelerinden sonra, eserin Türk mahsulü olduğunu belirtmiştir. 1901'de Otto Alberts, eserin kaynağını İbn Sînâ tesiri ile Aristotelesçi düşüncelere bağlamıştır. John Thury'e göre eser, Çince eserden bir tercümedir. Barthold, Kutadgu Bilig'i İslâmi ve Çin tesirlerin çok olduğu tatsız bir çeviri eser niteliğinde görmüştür. Köprülü, Kutadgu Bilig'de Türk düşünce ideolojisinin hakim olamayacağını, İbn Sînâ etkilerinin olduğunu aktarmıştır. Bombaci, esere İslâm kültürü içerisinde yer verdikten sonra yoğun bir Yunan telakkisine ait olduğunu; hukuk tarihçisi olan Sadri Maksudi Arsal ise eserin Konfüçyanizm ve Fârâbî'den etkiler barındırdığını ifade etmiştir. Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu ve İbrahim Kafesoğlu, Kutadgu Bilig'i Türk düşünce sisteminde algılayıp okumuşlardır. Halil İncalcık, eser üzerinde Hint- İran etkileri aramıştır. Kafesoğlu, İncalcık'ın düşüncelerinin aslında öncelikle Hint- İran etkisi üzerinde yoğunlaşırken sonradan törü ve kut kavramları nedeniyle Türk telakkisine doğru gittiğini 'Hint- İran Tesirleri' başlığı altında belirtmiştir¹¹⁷. İncalcık, Türk devlet geleneğini işlerken Türk dilinin tarihi dönemleri içerisinde Osmanlı döneminde verilen seyahatname ve eserlerden de örnekler vererek Kutadgu Bilig'i Türk idraki alanına yerleştirmiştir¹¹⁸. Sayılı ise, Ortaçağ'ın önemli Türk düşünürleri arasında Yûsuf Has Hâcib'i göstermektedir¹¹⁹.

İnan, Kutadgu Bilig'i okurken göze çarpan asıl noktanın Kutadgu Bilig'de İslâm'dan önceki Türk Kültürünün derin izleri olduğunu, Hâcib'in Kâşgarlı Mahmud'da olduğu gibi Türk halk hikmetlerine aşina olarak onları nakletmekle kalmayıp bunları eserinin en önemli kuruluş unsurları olarak ele aldığını ifade etmiştir¹²⁰.

Duralı, Yûsuf Has Hâcib, Mâtürîdî ve Ahmed Yesevî düşünce sürekliliği üzerine dikkat çekmiştir¹²¹.

R. Frye, Kutadgu Bilig'in henüz İslâmiyet dininin çokça yayılmadığı dönemlerde Orta Asya Türk geleneklerini devam ettiren bir ortamda yazıldığını ve bu ortamın İslâmiyet ile birlikte varlığını devam ettirmesiyle eserin değerinin daha da arttığını ve Orta Asya Türk gelenekleri ile Fars- İslâm geleneğini birleştirdiği düşüncesindedir¹²².

¹¹⁶ Kafesoğlu, 1980:5.

¹¹⁷ Kafesoğlu, 1980:5- 11.

¹¹⁸ İncalcık, 1966: 259-271.

¹¹⁹ Sayılı, 1985: 9-12.

¹²⁰ İnan, 1998: 39.

¹²¹ Duralı, 2002: 8-9.

¹²² Frye, 2000: 187.

Cahun ise, Kutadgu Bilig'in şekil ve içerik açısından incelendiğinde "içerik açısından Türk ve Çin kökenli olduğunu, İslâmiyet'in yüzeyde kaldığını"¹²³ belirtmiştir.

Özönder'in "ciddi kurmaca eser"¹²⁴ olarak nitelediği Kutadgu Bilig'in inşasını oluşturan unsurlar müstakil olarak incelendiğinde, eserin Türk düşüncesinden ne kadar beslendiği ortaya çıkacaktır. Karahanlı döneminin gerçek düşünce ve kuralları üzerine inşa edilen bu kurmaca metnin kaynaklarını araştırma yollarından biri metaforlardır. Çünkü metaforik ifadeler kültüre özgüdür. Bu metaforlar evrensel kaynak alanları ile oluşturulsa da ifadenin kullanıldığı bağlam ve söylem aracılığı ile kültüre ait unsurlar olmaktadır.

Kutadgu Bilig'de yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman kavram alanlarına bağlı soyut kavramların ve ontolojinin, mekânın metaforik inşasının çözümlemesiyle Türk kültürüne ait daha fazla düşünce ortaya çıkacaktır. Geçmişte hangi zamana, mekâna, tarihî kişiliklere tarihsel metaforlar aracılığı ile işaret ediliyorsa bunlar Türk düşüncesinin içeriğini oluşturacaktır.

Kutadgu Bilig'in Hint- İran ve Yunan telakkileri ile bağdaştırılmasının nedeni 750 yıllarından itibaren Halife Mansur zamanında kurulan Beytü'l Hikme'deki çeviri faaliyetlerine bağlanmaktadır. Bu çeviri faaliyetlerinin dönemdeki işlev ve niteliklerini Hançerlioğlu şu şekilde ifade etmiştir:

İslâm felsefesi, Ortaçağ Hristiyan felsefesi gibi çeşitli uluslardan düşünürlerin Müslümanlık disiplini içinde düşünmelerini dile getirir. Antikçağ Yunan felsefesini Suriyelilerden öğrenen İslâm düşünürleri Hellenistik felsefeyi Arapçaya çevirmekle işe başlamışlar ve düşüncelerini Yunan felsefesinin Müslümanlıkla uzlaştırılması yolunda geliştirmişlerdir. Bu bakımdan temel yapısı tanrıbilimci, uzlaştırıcı ve eklemecidir¹²⁵.

İkinci olarak tercüme eserlerden telif eserler yazımına geçildiği bu yüzyıllarda Hâcib'in Kutadgu Bilig'i yazması onun bu çeviri eserlerden haberdar olduğu ve eserini bu eserlere göre yazdığı düşüncesini meydana getirmiştir. Yûsuf Has Hâcib dönemin okur yazar kişisi olarak bu çevirileri okuması ve özümsemesi muhtemeldir. Fakat Hâcib, her şeyden önce Türk geleneklerince doğmuş ve yetişmiş bir insandır. Türk kültürünü ve kozmolojisini iyi bilmektedir. Bu nedenle yönetimde ve inançta fikirlerini aktarırken kendi kültüründen, özellikle bir söylemi oluşturan unsurlar içerisinde bulunan ideolojik bir hafızaya sahip olan kavramlardan faydalanmıştır.

¹²³ Cahun, 2006: 120.

¹²⁴ Barutcu Özönder, 2018: 179.

¹²⁵ Hançerlioğlu, 2017: 132.

Kutadgu Bilig'in kaynaklarını belirlemede metaforlar kadar önemli olan bir diğer ölçüt de eserin kişilik çözümlemeleridir. Bu konudaki en önemli kişilik ise çalışmalarda Budist ve İslâmî çizgide sunulan Odgurmuş'tır. Çalışmalardan hareketle görülmüştür ki Odgurmuş tanımlanırken metindeki inanç söylemleri göz önünde bulundurulmuştur. İnanç söylemlerinden dolayı ilk olarak Budist münzevi veya Müslüman ideal zâhid, derviş ve Müslüman- Budist karşıtlıkları bağlamında yorumlanmasının yanında¹²⁶ disiplinler arası bir şekilde etik ve politik yükümlülükleriyle, mitolojik bağamları ve anlamları aracılığı ve nepotizm içerisinde irdelendiği çalışmalar da vardır¹²⁷.

Odgurmuş kişiliği hakkında ilk makale çalışmasını yapan Çağatay, Odgurmuş'ı kanâati temsil eden, münzevî bir hayata sahip olan zâhid, devlet ve sosyal hayattan uzak kalarak yaşamını sonlandıran kişi olmasının yanında Budist felsefe görüşlerini savunan bir din adamı olduğunu belirtmiştir¹²⁸. Dilâçar, Odgurmuş'ı âkıbeti, hayatın ve dünyanın sonunu, ahireti temsil eden bir kişilik olarak tanımlamıştır¹²⁹. İnan ise, Odgurmuş'ı Ay Toldı gibi hükümdârın devlet işlerini yürütmek için düşüncelerinden faydalanmak istediği entelektüel bir kişilik ve aktardığı nasihatlerinden dolayı ideal zâhid olarak görmüştür¹³⁰.

Odgurmuş'ı “etik ve politik bir karakter üzerine inşâ edilen figüratif bir karakter¹³¹” olarak tanımlayan Taş, “Odgurmuş'ın Ögdülmiş karşısında toplumsal hayattaki geri çekiliş sürecini temsil ettiğini¹³²” vurgulamıştır. Odgurmuş'ı söylemlerinden hareketle etnonimini ve kimliğini inşâ etme sürecini uzun bir aradan sonra başlatan Barutcu Özönder ise Odgurmuş'ı Budist veya zâhid kimlikleri yanında Türk mitolojisi, Türk kültür inançları ve Türk boyları bağlamında yorumlamıştır¹³³. Odgurmuş'ın hükümdâr Kün Togdı ve Ögdülmiş ile konuşmalarındaki hitaplarda yer alan “aya kök böri”, “böke”, “toņa”, “sığun” gibi varlıklardan hareketle Türklerin düşünce sistemine yabancı olmadığı görülmektedir¹³⁴. Barutcu Özönder, Kutadgu Bilig'de saray dışında da olsa Odgurmuş'ın yönetim üzerindeki dolaylı etkisini ve yerini “topluma yararlı bir kişilik fakat aynı zamanda yöneten sınıfının dışında yer alan felsefî bir fenomeni simgelemesi¹³⁵” şeklinde açıklamıştır.

¹²⁶ Çağatay, 1967; Dilâçar, 1972; Kafesoğlu, 1980; İnan, 1998; Önler, 2002; Kaçalın, 2002; Tokyürek, 2020.

¹²⁷ Taş, 2013; Özönder Barutcu, 2017; Özönder Barutcu, 2018; Kök, 2019; Kök ve Eker, 2019.

¹²⁸ Çağatay, 1967: 39-41.

¹²⁹ Dilâçar, 1972: 71.

¹³⁰ İnan, 1995: 52; İnan, 1998: 51.

¹³¹ Taş, 2013: 252.

¹³² Taş, 2013: 259.

¹³³ Özönder Barutcu, 2017: 12- 63.

¹³⁴ Özönder Barutcu, 2017: 45; Kök ve Eker, 2019: 30-34.

¹³⁵ Özönder Barutcu, 2018: 185- 186.

Odgurmuş'ın Ögdülmiş'in kardeşi veya akrabası olması, Strarr'da nepotizm düşüncesini uyandırır da Odgurmuş'ın hükümdârdan gelen iki mektubu da reddetmesi ve sadece bir defalığına hükümdârla görüşmeyi inzivâ yerine tekrar döneceği şartını düşerek kabul etmesi ve bu görüşmeden sonra ölümü sırasında Ögdülmiş'e görevine devam etmesi gerektiğini söylemesiyle¹³⁶ bu düşüncesinden vazgeçmiştir. İkinci olarak Starr'ın ilk andaki nepotizm düşüncesini Kök, "basit bir akrabalık ilişkisinden ziyade Türk yönetim sistemi ve hiyerarşisinin göstergesi olduğunu, Türklerde yönetim sisteminin ekberiyet prensibi üzerine kurulması¹³⁷" şeklinde yorumlamıştır. Kök, Togan'ın "Köktürklerdeki verasetin ekberiyet prensibine yani babadan oğula değil, ağabeyden kardeşe geçen görüşü"nden hareketle "İslâmiyet'in kabulü ile birlikte yönetim şeklinin babadan oğula yani Ay Toldı'dan Ögdülmiş'e/ Odgurmuş'a geçtiğini¹³⁸" belirtmiştir.

Odgurmuşla ilgili bütün bu düşünceler göz önüne alındığında son, sonuç anlamına gelen âkıbet kavramı ile Odgurmuş'ın sınırlandırılmaması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü, inançla ilgili düşünceleri Odgurmuş'ı nasıl âkıbetin temsiline yerleştirdiyse, yönetim, halkı boş bırakmama, halka ve yönetime verilen sözleri unutmama gibi düşünceleri de onu, eserin ferâset simgesi konumuna yerleştirmektedir¹³⁹. Odgurmuş'ın Kutadgu Bilig içerisindeki geçmişe göndermeleri, benzetmelerle anlattığı düşüncelerin oluşturduğu tarihsel metaforların çözümlenmesiyle âkıbet- ferâset düşüncesi açıklığa kavuşacaktır. Bunun sonucunda sadece Odgurmuş'ın ifade ettiği tarihsel metaforlar da Kutadgu Bilig'in kaynaklarını belirlemede bir ölçüt olacaktır.

1.2. Kutadgu Bilig ve Türk Düşüncesi

Kutadgu Bilig'de tanıklanan metaforlar Türk düşüncesi ve felsefesine birtakım katkılar sunabilir. Bu katkılar aynı zamanda Türk dilinin düşünce ve felsefî yapısı hakkında farklı bilgiler ifade etmemize olanak sağlar. Bu bağlamda tez çalışması içerisinde yer alan Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları tarihselliği ve felsefeyi barındıran bilişsel yapılarıdır.

Togan, idealist tarih felsefesinin tanımını, "ruhun soyutlama ve somutlaştırılmalarla ifade edilmesi ve böylelikle soyutun ruha bir anlam ve değer katması¹⁴⁰" şeklinde vermiştir. Örneğin, Kutadgu Bilig'de de soyut değerlerin Türk kozmolojisi unsurları ile çoğunlukla somutlaştırılması kozmolojik unsurların değerini soyut insanlık değerlerine yansıtmıştır.

¹³⁶ Starr, 2019: 413.

¹³⁷ Kök, 2019: 22.

¹³⁸ Kök, 2019: 22.

¹³⁹ Kök ve Eker, 2019: 21.

¹⁴⁰ Togan, 1985: 140.

İlk Çağ'dan itibaren filozofların, düşünürlerin bilgilerini aktarma araçları metaforları incelediğimizde ortak kullanılan metaforlar olduğu gibi farklı metaforik kullanımların da yer aldığı görülmüştür. Batı'da Aristo, Augustinus, Salisbury, Hobbes, S. Thomas, Türk ve İslâm dünyasında Gazzâlî, Fârâbî, Miskeveyh, Sühreverdi'de olduğu gibi soyut kavramların insan ontolojisi ve nitelikleri ile anlatıldığı metaforlar da vardır. Bu türlü felsefî kökenli metaforların kaynak alanlarında insan ontolojisi, canlı varlıklar veya cansız varlıklar yer almaktadır. Bu eserlerde olduğu gibi halef konumunda olan Kutadgu Bilig'de de bu şekilde metaforlar bulunmaktadır. Kutadgu Bilig'de metaforların oluşumuna kaynaklık eden en önemli unsurlardan biri de insan ontolojisidir. Bu açıdan metaforlar için ontolojik kaynak alanlar geçmişten günümüze önemli ve üretken yapılardır. Musolff'a göre "Ontolojik/fizyolojik kaynak alan haritalaması ve politik hedef alan haritalaması, Batı düşüncesinde uzun bir geçmişe sahiptir ve Büyük Varlık Zinciri ile yakından ilgilidir¹⁴¹." Düşünce tarihi bağlamında varlık zincirinin Lovejoy için felsefî bir gelenek ve Tillyard için tüm hiyerarşiler arasında bir ilişkilendirme hipotezi olduğunu belirten Musolff, varlık zincirinin "insanın, Tanrı'nın verdiği düzenin, göksel varlıkların ve sosyal yapıların bir temsili olduğunu¹⁴²" vurgulamıştır. İnsan ontolojisi yanında kaynak alanlarda bulunan bitkiler, hayvanlar ve kozmolojik varlıklar da metafor üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Sagalayev, bu yapıları semantik çekirdekler olarak görmektedir:

Mecazi olarak 'dünya görüşünü, dünyanın üzerine atılan ağı' şu şekilde belirtebiliriz. Bu ağın düğümlerinin sık olduğu yerde dünya görüşünün hakim sembollerini bulabiliriz. Bunlar şartların doğurduğu birçok mitolojiyi yaratan hikaye, mitoloji ve efsane üreten mitolojik evrenin düzenini belirleyen dünyaya bakış açısının temel elementleridir. Ural Altay dünyasında bunlar öncelikli olarak dağ, nehir, ağaç, kuş gibi gerçek nesnelerdir. Sembol seviyesine yükselen bu nesneler herhangi bir süreci, niteliği ve dünyanın gerçek ve muhtemel durumunu kavramaya, benzetmeye ve tasvir etmeye imkan sağlar. Hakim sembollerin her yerde varlığı, kendi aralarındaki ilişkinin yoğunluğu ve çeşitliliğinden daha yüksektir. Mecazi anlamda konuşursak bu, evrenin geleneksel dünya görüşünün embriyosudur, onun büyük bir yoğunluğa sahip olan semantik çekirdeğidir¹⁴³.

Kutadgu Bilig'de yer alan bu vejetatif ve zoolojik kaynak alanlar yönetim, inanç, felsefe, iletişim yanında bilişsel, duygusal ve davranışsal sistemleri de metaforik olarak ifade etmektedir.

¹⁴¹ Musolff, 2010a: 72.

¹⁴² Musolff, 2010a: 72.

¹⁴³ Sagalayev, 2017: 31.

Türk filozof ve düşünürleri incelendiğinde, varlık zinciri hiyerarşisi kullanımlarıyla oluşturulmuş metaforların yer aldığı görülür. Bu kullanımlar kendini Kutadgu Bilig’de de göstermektedir. Kutadgu Bilig, metaforik kaynak alanlar olarak insan ontolojisi, doğa unsurlarından canlı varlıklar bitkiler, hayvanlar ve kozmolojik açıdan göksel cisimler, metaller kullanılmıştır. Bu kaynak alanlar, temel varlık zincirinde nitelik aktarımları ile metaforlaşmaları yanında, yaygın varlık zinciri içerisinde de yönetim, inanç, zaman, iletişim ve felsefî kavramları temsil etmiştir. İnsan ontolojisi aracılığı ile oluşturulan fizyolojik eğretilmeler yönetim kavram alanı başta olmak üzere inanç, iletişim ve felsefî alanlarda da kavramlaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de yer alan bu metaforik kullanımların temelleri sosyoloji ve psikolojiye dayanan devlet, toplum, doğa, inanç felsefelerine hizmet etmektedir.

Tillyard’ın üzerinde durduğu beden-devlet metaforlarının yanında Susan Sontag, politik bir bozukluğu tanımladığı hastalık metaforu üzerinde durmuştur. “Politik bir bozukluğu hastalık olarak tanımlayan Platon döneminden Hobbes’a kadar olan açıklamalar tıp ve politika arasındaki bağlantıyı da irdelemiştir¹⁴⁴.” Musolff’a göre “Aydınlanma döneminden itibaren politik retoride hastalık kavramının olumsuz kullanımlarına başlanarak 19. ve 20. yy içerisinde tüberküloz, kanser gibi hastalıklar otoriter söylemlerin temelini oluşturmuştur¹⁴⁵.” Dolayısıyla dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı metaforların oluşumunda etkili olmaktaydı. Buradan da anlaşılabileceği üzere hastalık kaynak alanlı metaforik ifadeler düşünce tarihi boyunca felsefî ve tarihsel metinlerde kullanılmıştır. Yönetim bağlamında hastalık metaforunun kullanımı, Aristo’da “hastalıklı vücut kötü hükümet benzetmesi”, “sağlıklı çocuk ve sağlıklı toplum gelişimi”, “gelişmeyen beden ontolojisi bir ülkedeki geri kalmış yerler”; Fârâbî’de “sağlıklı bir beden sağlıklı bir yönetim ve fazıl şehirler”; İbn Miskeveyh’de “felçli organlar kötü ruhlardır” şeklinde görülmektedir¹⁴⁶.

Kutadgu Bilig’de de hastalık ve doktor metaforunun 5241. beyitte yer aldığı görülmektedir¹⁴⁷. Odgurmuş ve hükümdâr diyalogunda geçen bu beyitte hükümdâr doktor şeklinde ifade edilirken halkın ise açlık, fakirlik gibi etken güçler nedeniyle hükümdârın yanında muhtaç olmanın da hastalığını taşıdığı belirtilmektedir. Hükümdâr ise bu çaresizliği tedavi etmekle yükümlüdür (b.5244). Bu olmazsa hükümdâr halk için bir felaket olacaktır (b.5245). Bu gözden düşüşü ise Tanrı’nın karşısında vereceği hesap takip eder (b.5246).

¹⁴⁴ Musolff, 2010a: 72.

¹⁴⁵ Musolff, 2010a: 72.

¹⁴⁶ Keklik, 1990: 27, 76, 88.

¹⁴⁷ ay ilig otaçı sanı sen bu kün/ buñun barça iglig saña muñluğun

Ey hükümdâr, sen bugün bir hekimsin; halkın ise, sana muhtaç olmanın hastasıdır.

Musolff, “yönetim teorisi modelinin gelişiminde, geleneksel düşünce tarihlerinin yaklaşımlarının felsefî, edebî ve bilimsel metinlere yoğunlaşmak¹⁴⁸” olduğunu bu bağlamda ise “Skinner’in politik hayatın sorunlarının soyutlama yoluyla ele alınmasıyla tarihsel dönemin tanımlanamayacağını ifade ederken, sonraki çalışmalarda ise politik kültürün beden-ulus metaforlarının yer aldığı metinlerle izlenebileceğini¹⁴⁹” belirtmiştir. Politik kültür geleneği teorisi John Salisbury, Thomas Aquinas, Machiavelli, Hobbes, Rousseau, Kant, Herder tarafından geliştirilmiştir¹⁵⁰.

Musolff, bu metaforik ifadelerin tarihsel metafor olarak da adlandırmak gerektiği üzerinde durmuştur. Tarihsel metaforların Kutadgu Bilig’deki yerini ifade etmek için Musolff’un şu düşüncesi önemlidir: “Tarihsel metafor geleneği ve politik ontoloji/ kültür arasında bağlantı kurabilmek metafor karmaşasının kavramsal ve söylemsel tarihini yeniden inşa etmek için önemlidir¹⁵¹.”

Musolff, ontolojik kaynak alanlara dayanan metaforik ifadelerin geçmişlerini Batı’da arayarak Yunan felsefesine bağladığı gibi bu ifadelerin Hint- Avrupa mitlerinde de yer aldığını şu şekilde ifade eder: “Batı kültüründe beden- devlet metaforlarının başlangıcı, Yunan siyaset felsefesine kadar dayanmaktadır. Fakat bunlar Hint- Avrupa temel mitlerinde de aynı kavramlaştırmalarda yer almaktadır¹⁵².”

Politika ve ahlâk psikolojisi, metafizik, kozmoloji ve bilgi felsefesi bağlamında düşüncelerini metaforlarla aktaran Fârâbî, Gazzâlî, İbn Miskeveyh, Sühreverdî ve İbn’ül Arabî gibi Türk- İslâm filozofları da beden- devlet metaforları yanında farklı metaforik kavramlaştırmaları kullanmışlardır. Sadece ontolojik kaynak alanlı metaforların kullanıldığı görülmemiştir. Aynı zamanda insana ait toplumsal rollerin de kaynak alan olarak kullanıldığı, günlük hayatta yer alan nesnelerin de çıkarımsal bilgilerinin aktarılacak istenen fikirlerin ifadesinde kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanında kozmoloji ve doğa en önemli metaforikal bir kaynak alandır.

Çalışmanın sınırları nedeniyle Türk filozof Fârâbî’nin İdeal Devleti ve Kutadgu Bilig’de geçen yönetim metaforlarının kısa bir analiz karşılaştırması yapılmıştır.

Her iki eserde de yönetim metaforik bir anlatıma dayanır. Sınırlı bir çerçevede bu iki eserdeki yönetim metaforlarına bilişsel ve tarihsel bir yaklaşım Kutadgu Bilig’in kaynaklarına ulaşmayı metafor tekniği aracılığı ile ulaşmamızı sağlayacaktır.

¹⁴⁸ Musolff, 2010a: 73.

¹⁴⁹ Musolff, 2010a: 73.

¹⁵⁰ Musolff, 2010a: 73.

¹⁵¹ Musolff, 2010a: 74.

¹⁵² Musolff, 2010a: 81.

Fârâbî'nin "İdeal Devlet" adlı eserinde kalbin en başta yaratılması ve diğer organların da kendilerine özgü özellikleri nedeniyle kalbin merkeze alınarak kendilerine has varlık sırasıyla ortaya çıkması insan ontolojisindeki hiyerarşiyi ve bu hiyerarşide kalbin önemini belirlemektedir. Bu bağlamda kalp gibi şehrin yöneticisi de ilk olarak meydana gelmektedir. Dolayısıyla kalbin insan ontolojisindeki görevi ile şehirdeki yöneticinin görevleri arasında çıkarımsal bilgiler aracılığı ile bağlantı kurulması şu paragrafta görülmektedir:

Nasıl ki kalp ilk olarak meydana gelirse, daha sonra bedenin diğer organlarının varlığının, onların kuvvetlerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olursa ve bu organlardan biri bozulduğunda bu bozukluğun giderilmesini sağlayan (yine) kalbin kendisi ise, aynı şekilde şehrin yöneticisinin de ilk olarak varlığa gelmesi, sonra onun (şehrin) kısımlarının, bu kısımların irâdî melekelerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olması gerekir¹⁵³.

Kutadgu Bilig'de ise yönetim kavramı insan ontolojisi şeklinde kavramlaştırılmıştır. Hükümdâr da bu yönetim ontolojisinin başıdır. Fârâbî'deki kalp ise Kutadgu Bilig'de kendini gönül olarak göstermektedir. Kutadgu Bilig'de Hâcib'in gözünden başa yani beyne giden yolda muhakeme yeri gönüldür. Kutadgu Bilig'de karar verme, idrak etme, muhakeme süreçlerinin yeri olarak gönül kavramı gösterilmiştir. Hükümdâr baş durumundadır. Fakat gönül ve göz işbirliği başın yani hükümdârın karar vermesinde etkilidir.

Fârâbî erdemli toplumun yöneticisini, üzerinde hiçbir gücün olmadığı bir hükümdâr olarak şu şekilde tanımlamıştır: "İşte bu kişi, kendisinin üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmadığı hâkim kişidir. O önderdir, erdemli şehrin birinci başkanıdır, erdemli milletin hükümdârıdır, oturulan dünyanın tümünün hükümdârıdır¹⁵⁴." Fakat Kutadgu Bilig'de hükümdârın da üzerinde Tanrı ve törü etken güç konumundadır. Odgurmuş'ın devlet ve kanun hakkındaki bilgileri de hükümdâr üzerindeki güçler arasındadır. Ayrıca hükümdârın yükselişi Tanrı'nın gönderdiği kutun yanında hizmetinde çalışanların nitelikleriyle de sınırlandırılmıştır. İdeal Devlet ve Kutadgu Bilig arasında farklı bir durum da adalet noktasındadır. İdeal Devlet içerisinde yer alan adaleti Fârâbî şu şekilde açıklamıştır:

Kabilenin kableden, şehrin şehirden, birliğin birlikten, milletin milletten ayrışmasında (temayyuz) olduğu gibi, her grubun, bu sözü edilen bağlardan biriyle diğer bir gruptan ayrışması, her insanın diğer bir insandan ayrışmasına benzer. Çünkü bir insanın başka bir insandan ayrışmasıyla bir topluluğun başka bir topluluktan ayrışması arasında hiçbir fark yoktur. O halde bu grupların da birbirlerini yenmeye ve ortadan kaldırmaya çalışmaları gerekir. Birbirlerini yenmeye çalışırken elde etmeyi amaçladıkları şeyler ise emniyet, şeref, zenginlik, hazlar ve insanları bu tür şeylere ulaştıran her şeydir.

¹⁵³ Arslan, 2016: 102.

¹⁵⁴ Arslan, 2016: 107.

Her grubun diğer grubun elinde bulunan bu tür şeyleri onun elinden zorla almak ve onları kendi malı kılmak istemesi gerekir. Her grubun diğer gruba karşı durumu böyledir. Böylece sözü edilen şeylerde diğer grubu yenen, ezen başarılı, mutlu ve bahtiyar olarak adlandırılmak durumundadır. Bunlar gerek her birey, gerek her topluluk için tabii şeylerdir ve tabii varlıkların tabiatlarının zorunlu sonucu olarak vardır. Tabiata uygun olan ise adalettir. O halde adalet, zorla elde edilen hakimiyettir¹⁵⁵.

Fârâbî tabiata uygun gelen her eylemin adaletli olabileceğini ifade etmiştir. Kutadgu Bilig’de olduğu gibi adalet eylemler üzerinde bir güç faktörü değildir. Meydana gelen eylemlerin her niteliği eğer hiyerarşisine uygunsa adaletli ve erdemlidir. Kutadgu Bilig’de yönetim ve sosyal hayatta adalet çok farklı şekillerde ifade edilmiştir. Adalet kavramı adaletsizler için yok edici bir güç durumundadır. Yönetimde halk için bulanıklıkları temizleyen sudur. Her iki esere bakıldığında Kutadgu Bilig metninde İdeal Devlet’ten alıntılanan yukarıdaki kesitte bahsedilen insan doğasının getirdiği zora dayalı kalıplaşmış neden – sonuç ilişkileri yoktur.

Tablo 1. 1 İdeal Devlet ve Kutadgu Bilig’deki Bazı Metaforların Karşılaştırılması

Farâbî	Yûsuf Has Hâcib
Yönetim: Şehir: İnsan	Yönetim: İnsan
Başkan: Kalp	Hükümdâr: Baş
Sağlıklı Millet: Sağlıklı Beden Hastalıklı Halk: Hastalıklı Beden	Halk: İnsan
Hakan: Eğitimci	Hükümdâr: Öğretmen
Hakan: Aile Reisi	Hükümdâr: Baba
Erdemsizler: Delice otu/ diken/ Zararlı ot	Halk: Mekân- Yer
Akıl: Güneş	Akıl: Bıçak, Terazî, Göz,
İnsan: Göz	İnsan: Ağaç/ Güneş

Metaforlar, her dönemde düşünce ve fikirleri aktarmanın somut bir aracı görevi üstlenmiştir. Keklik, metaforların düşüncelerin aktarımında bir yol olduğunu Fârâbî örneği ile şu şekilde aktarmıştır: “Fârâbî, politika, bilgi problemi, mantık konularında düşüncelerinin kolay anlaşılması için metafor sanatından faydalanmıştır¹⁵⁶.” Musolff da geçmişten itibaren metaforların ve metaforları oluşturan kaynak alanların tarihsel açıdan önemli işleve sahip olduklarını belirtmiştir:

¹⁵⁵ Arslan, 2016: 137.

¹⁵⁶ Keklik, 1990: 83.

Her kültür ve dönemin politik düşüncesi, devlet ve toplum anlayışı insan fizyolojisi açısından kavramlaştırılmıştır. Örneğin toplum kafa ile yöneilir. Kalp iyiliğin ve kötülüğün başladığı yerdir. Yetkiler el ve kulaklar tarafından; sorumluluklar ise boyun/ omurga tarafından kavramlaştırılır. İnsan ontolojisi baştan aşağı bir hiyerarşik bir yapıdır ve bu metaforlar tarihsel bir bağlam oluşturmaktadır¹⁵⁷.

Musolff, insan ontolojisi hiyerarşisi ve devlet hiyerarşisindeki metaforik bağlantıların Varlık Zinciri metaforları için önemli olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Musolff'a göre "Policratus'ta insan ontolojisindeki hiyerarşik ilişkiye rağmen aynı zamanda uyum içinde çalışmaları gerekliliği vardır. Bu bağlamda, Policratus'ta beden- devlet metaforu Büyük Zincir metaforlarının önemli örneklerindendir¹⁵⁸."

Kutadgu Bilig'de insan fizyolojisi yönetim yanında inanç bağlamında da kullanılmıştır. Bu bağlamda yer alan metaforik kullanımların da Musolff, Ortaçağ öncesine kadar dayandığını belirtmiştir¹⁵⁹.

Kutadgu Bilig'de inanç kavram alanı, inanç söylemini ve yönetim/ politik söylemi oluşturmaktadır. İlk olarak Hâcib, zihniyet olarak kendine yakın gördüğü İslâm dinini tanıtmak için tarihsel bir metafor olarak Kur'ân ayetlerine yer vermekle birlikte bu dinin kurallarını da aktarmıştır. İkinci olarak inanç, ahlâk psikolojisi ile de birleştirilerek politika/ yönetimde hükümdârın eylemleri üzerinde bir güç metaforu olarak kullanılmıştır. Bu düşüncüyü ise Keklik, "Meşşai filozoflarının eserlerindeki ahlâk problemi ile psikoloji ve politika arasında bağlantı kurmak¹⁶⁰," şeklinde ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig'de yönetim ve inanç felsefesinin insan ontolojisiyle metaforik ifadelerinin yanında tabiat unsurları da büyük bir yer tutmaktadır. Bu tabiat unsurlarının pek çoğu Türk mitolojisinin kültleridir. Kutadgu Bilig'deki kaynak alanların önemli bir kısmını bu mitolojik unsurlar oluşturmaktadır. Bu metaforik ifadeler Kutadgu Bilig'deki tabiat felsefesini de ortaya çıkarmaktadır.

1.2.1. Kutadgu Bilig'deki Kaynak Alanların Mitolojik Görünümleri

Kutadgu Bilig'deki metaforların oluşum kaynaklarından biri de Türk mitolojisidir. Johnson ve Lakoff'a göre sosyal ve gündelik dil unsuru, Kittay'a göre dilin yapısal unsuru sayılan metafor, mitolojinin doğrudan veya dolaylı olarak ürettiği yapılardır. Yönetim, inanç, iletişim, zaman ve felsefî alanlardaki pek çok soyut kavram mitolojik dönemden kalma unsurlarla kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig'de metaforların çözümlemesi yapılırken Hâcib'in düşüncelerini ifade etmek için doğa unsurlarından çokça faydalandığı görülmüştür.

¹⁵⁷ Musolff, 2010a: 84- 85.

¹⁵⁸ Musolff, 2010a: 85.

¹⁵⁹ Musolff, 2010a: 91.

¹⁶⁰ Keklik, 1990: 84.

Abdulla, doğa unsurlarının kaynak alanlarda yer almasıyla meydana gelen metaforik ifadelerin insanların duygu ve düşüncelerini ifadesinde, toplumsal kuralların tanımlanmasında, sosyo- kültürel hayatta iletişimin temel unsuru olmasını metaforların pragmatik yönüyle ilgili olduğunu ifade ederek bu kullanımların nedenini yazarın metafor yapma gayesine değil, yazarın zihnindeki kültür kimliğini oluşturan kültürel inanç ve kodlara bağlamıştır¹⁶¹. Böylece mitolojinin iletişim amacıyla sözlere yansması zamanla kültürel inançlara doğru evrilerek dil bilimsel ifadeleri metafor olarak tanımlanmıştır. Metafor olarak tanımlanan bu ifadeler de zamanla tarihsel bir metni bilişsel anlamda çözümlemede kültür ve bilişsellığe dayalı ölçütlerden biri haline gelmiştir. Bu bölümde de ifade etmek istediğimiz gibi metaforikal kaynak alanların meydana gelişinde kültürel kodlar, çevre ve yaşantı etkilidir. Metaforlar, kültürlerin kendilerini ifade ediş sürecinde evrensel bir söylem aracı durumundadır. Fakat bu metaforların oluşum süreçleri kültüre özgüdür. Kutadgu Bilig’den ve hatta günümüzde de görebileceğimiz gibi metaforlar için en zengin kaynak alan kültürlerin mitolojileridir.

Eski insanların dünyaya bakış açılarını, tabiat ve toplum ilişkilerini yansıtan metaforlardır. Bu metaforların oluşumunda yazar ve mensup olduğu kültürün inançları, kültürel kodları, kimliği önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, edebî eserlerde, günlük konuşmada geçen atasözü, deyim gibi kültürel ifadelerde tabiat unsurlarının söze dönüşerek duygu ve düşünceleri ifade etmesi mitolojinin kendini sözlü ve yazılı metinlerde tekrar bulması anlamına gelmektedir. Kutadgu Bilig’deki mitolojik kaynaklı metaforlar genel çerçeve ile yer-su ve gök Tanrı kültü olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Yer- Su kültü içerisine sırasıyla, yer, toprak, dağ, taş- kaya, madenler, ateş, su, orman- ağaç, at yer alırken; Gök Tanrı kültünde güneş, ay ve yıldızlar yer almaktadır. Bu kavramların içerisinde Kutadgu Bilig’de en yaygın gördüğümüz mitolojik unsur ağaç ve unsurlarıdır. Kutadgu Bilig’de her kavram alanında ağaç ve ağaçtan yapılma varlıklar metaforik kaynak alanlarda çokça yer almıştır. Metaforların mitolojik dönemlerdeki iz düşümleri, İnan’ın Şamanistlerin iptidaî inançlarında bahsettiği animizm ve Ögel’in değindiği don değiştirme motifinde aranabilir. İnan bu konuda iptidaî animizm kavramı ile ilgili şu tanımlı vermiştir:

¹⁶¹ Abdulla, 2017: 63- 67.

Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar, yer- su hep canlı nesnelerdir. Bir şamanistin dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini dinlerken bunun gözle görülen dağlardan ve sularından mı yoksa bu coğrafi isimleri taşıyan insanoğullarından mı bahsettiğini fark etmek güçtür, ruh bizzat dağdır, dağ bizzat ruhtur. Şamanistlerin bu inanmalarında çok eski ve iptidai animizm devrinin hatıraları yaşamaktadır¹⁶².

Ögel'in don değiştirme motifi ile ilgili verdiği "Adem Donu, İnsan Donu" başlığında dolaylı olarak kaynağını hayvanlardan alan benzetme ve teşbihlerden bahsettiği görülmektedir. Uygur yazılarında "yalngukların arslanı iligler" yani "insanoğlunun arslanı hakanlardır"; Dede Korkut'ta "ademîler evreni (ejderhası) Deli Dumrul" şeklindeki tanımlamalarının yapılmasını Ögel, "insanları güçlü bir hayvana benzetme ile meydana gelen teşbih¹⁶³" şeklinde tanımlamıştır. Çünkü, arslan ve ejderhanın niteliklerini içeren çıkarımsal bilgiler hedef alanda yer alan hakanlar ve Deli Dumrul'un nitelikleri ile eşleştirilmiştir.

Malan, mitolojiyi metaforların oluşumunda kullanmanın bir kültürü her anlamda tanımanın önemli söylem yollarından biri olarak gördüğünü şu şekilde belirtmiştir:

Mitolojik bir kaynak, metaforik ve simgesel söylemi, grafiksel imgeyi ileten ve duygusal inanç/katılımı gerçeğin ilkel ve temel anlamda insanların dünyadaki statü ve rollerini yansıtan kültürel açıdan önemli imgesel hikayeler oluşturur. Mitolojiler bir kültürün ahlaki ve politik değerlerini aktarır. Bireysel ifadeleri/yaşantıları evrensel bir bakış açısıyla yorumlama olanağını bizlere verebilir. Bu evrensel bakış açısı, insanüstü varlıkların müdahalesini ve aynı zamanda doğal ve kültürel düzenlerin yönlerini içerebilir¹⁶⁴.

Malan'a göre "mitolojinin diğer tanımları da kuramcıların analogi, benzemezlilik/farklılık ve anlam aktarımı gibi metafor tanımları ile ilgilidir¹⁶⁵.

Yazılı bir metin ve destanlar çağına yakın olan Kutadgu Bilig'deki metaforların oluşum kaynakları Türk mitolojisidir. Zaman ve zamanın görünüşleri, kişilerin psikolojik durumları, toplumsal ve siyasi kuralların kavramlaştırılmasında mitolojik unsurlar Kutadgu Bilig'de bir iz bırakmıştır. Bu izler metnin temelinde Türk mitolojisidir. Yûsuf'un devrin entelektüeli olduğunu, beyitlerde sosyo kültürel yapıyı aktarışı, inanç ve yönetime dair düşünceleri ve doğu kaynaklı aldığı mitoloji örnekleri de göstermektedir. Yûsuf, bunları okuyup aktardığını da bazı yerlerde kaynak göstererek ifade eder. Bunların bütünü Türklerin, siyasi, sosyal, kültürel inançlarını göstermektedir.

¹⁶² İnan, 1976: 35; İnan, 2006: 50- 51.

¹⁶³ Ögel, 1995: 137.

¹⁶⁴ Malan, 2016:5.

¹⁶⁵ Malan, 2016: 5.

1.2.2. Kaynak Alanlarda Yer Alan Mitolojik Unsurlar

1.2.2.1. Kaynak Alanlarda Yer- Su:

Kutadgu Bilig’de yer, kara yer varoluşun taşıyıcısı şeklinde kavramlaştırılmıştır. Yaşam için gerekli olan nimetleri, yiyecekleri belirli ölçütlerde insanlara yer tarafından sunulması, yeri, yeryüzünü bünyesinde barındırdığı bu nimetler ve yaşam için taşıyıcı metafor yapmaktadır. Dolayısıyla yerin nimetler ve yaşam için taşıyıcı olması yeryüzünü aynı zamanda yaşam ve yaşamın gerekliliği nimet kavramının kendisi yapmaktadır. Yer- Su deyimi Kutadgu Bilig’de bu nedenle önemli kaynak alanlardan biridir.

Radloff yerin, yeryüzünün “insanlara iyilik yapan ruhlar topluluğu şeklinde kişileştirilerek Yer-Su adında kutsandığını, gök ve yer altı ruhları ile bir münasebetleri olmayan bu ruhların hayvanların çoğalmasını sağladığını ve kötü ruhların da fenalıklarını önlediklerini¹⁶⁶” belirtmiştir. “Bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su, ağaç, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında yer- sub adı altında toplanmıştır. Bu yazıtlarda ıduk (mübarek, mukaddes) sıfatıyla zikredilen Tamag, Iduk, Iduk Baş gibi dağ, ormanlık yahut su adları geçmektedir¹⁶⁷.”

Yer- Sub ifadesi tarihî Türk dili alanında Gök Tanrı ve Teğri ruhlarını bünyesinde barındıran tabiat kültüründen zamanla vatan kültüne evrilmiştir¹⁶⁸. Yer- Sub ifadesini bir imparatorluğun sahip olduğu tüm yerler olarak¹⁶⁹ tanımlayan Roux, Tonyukuk yazıtlarındaki yer- sub ve Umay Tanrısı birlikteliğine dikkat çekmiştir¹⁷⁰. Yerin vatan kültü açısından ifadesini bulduğu Kağanlık Yazıtlarında yer, evrenin yaratıldığı iki kozmik bölgeden biridir. Roux, yeri insanlar üzerinde etken bir güç olmasının yanında gökyüzünün koyduğu kuralları dikkate alan bir unsur olarak tanımlamıştır¹⁷¹.

Kutadgu Bilig’de yer, yaşam için gerekli nimetlerin yetiştiği bir alandır. Bu nedenle soyut varoluş kaynağını ifade eder. Bu nedenle yaşamın ifadesi (b. 5365) olan yer aynı zamanda yağız yer ifadesine bürünerek ölümün de taşıyıcısı (b. 5422) ve eksikliği insanla tamamlanan bir mekân olarak ifade edilmiştir (b.5422). Yaşam ve ölüm gibi soyut kavramların yanında kara yerden kızıl renge geçişin meydana gelebileceği durum da sonsuzluk kavramını ifade etmiştir (b.120).

¹⁶⁶ Radloff, 2008: 22, 156- 157.

¹⁶⁷ İnan, 1976: 31.

¹⁶⁸ İnan, 1976: 30.

¹⁶⁹ Roux, 2011: 80

¹⁷⁰ Roux, 2011: 134.

¹⁷¹ Roux, 2011: 138.

Tablo 1. 2 Yerden İnsana ve Soyut Kavramlara Aktarımlar

Kaynak Alan	Hedef Alan
Yer	Varoluş
Kara Toprak	Yaşam
Kara Toprak	İnsan
Kara Toprak	Ölüm
Kara Toprak	Değer
Kara Toprak	Sonsuzluk

Tablo 1. 3 Yerden İnsana ve Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
YAŞAM YERDİR	VAROLUŞ YERDİR
ÖLÜM YERDİR	YAŞAM/ ÖLÜM KARA TOPRAKTIR
OLUMLU DUYGULAR YERDİR	İNSAN KARA TOPRAKTIR
	DEĞER KARA TOPRAKTIR
	SONSUZLUK KARA TOPRAKTIR

Kutadgu Bilig’de yer, insanlığın varoluş, yaşam, ölüm gibi süreçlerinin taşıyıcısı ve kendisi durumundadır. Çünkü varlığın başlangıcı, yaşam, ölüm süreçleri toprağa bağlı ve toprak bünyesinde gerçekleşmektedir.

VAROLUŞ YERDİR

YER VAROLUŞ İÇİN KAPSAYICIDIR

972. biliglig sözi yerke suw teg turur/ aqıtsa suwuğ *yerde ni ‘met önür*

Bilginin sözü toprak için su gibidir; su verilince, *yerden nimet çıkar*.

4346. yok erse ajunda bu ‘ alim büğü/ *tikip önmegey erdi yirde yigü*

Dünyada bu âlim ve hakimler olmasa idi, ekilmiş olsa bile, *yerden yiyecek çıkmazdı*.

5600. könilik üçün kök adağın turur/ *yayılmaz üçün yirde ot yim önür*

Doğruluk yüzünden gök ayakta durur; *yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter*.

YAŞAM KARA TOPRAKTIR

KARA TOPRAK YAŞAM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

5365. *yağız yir özele önügü ewin/* tirip sen tolular sen kaznağ ewin

Kara toprak üzerinde biten hubûbâtı sen toplayıp, ambarlarını doldurursun.

İNSAN KARA TOPRAKTIR

KARA TOPRAK İNSAN BEDENİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

5422. süzük can kepi bu *ğara yir tuğı / ğara yir kep örtünür* ay kılkı ağı

Bu duru canın kalıbı olan *vücûd bu kara toprak tıkadır*; ey gönlünde hazineler taşıyan insan, kara toprak bunlar ile dolar.

ÖLÜM KARA TOPRAKTIR

KARA TOPRAK ÖLÜMLÜLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1427. awınçu sewügler bile awnur öz/ *qara yir qatında* yaşıp *yatğu* tüz

Seni avutan zevklerinle avunan vücûdun *kara toprak altında gizlenip*, sırt-üstü *yatacaktır*.

3785. Ölüglig körür sen ölüg sen tirig/ sizik tutma bir kün *eşüngey yirig*

Ölümlüleri görüyorsun, sen de öleceksin; *her diri olan*, şüphesiz, bir gün *toprak ile örtülecektir*.

4721. baqa körgil emdi *yağız yir koyı* / ne yarlıg kişi kirdi tolma *oyı*

Dikkat et, imdi bu *kara toprak altına* ne çeşit insanlar girmiştir; *onun çukuru* hâlâ dolmamıştır.

6404. itiglig saray ordu qarşı qodup/ *yağız yir töşenip yaturlar* küdüp

Süslü saray, köşk ve evlerini bırakıp, *kara toprağı döşenerek*, bekleyip yatarlar.

DEĞER KARA TOPRAKTIR

KARA TOPRAK DEĞERLİ MADDELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

213. *yağız yir qatındaqı altın taş ol*/ qalı çıqsa begler başında tuş ol

Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır; oradan çıkınca beylerin başında tuğ tokası olur.

5363. *yağız yir qatındaqı altın kümüş* / *tirer sen* hazine urur sen öküş

Sen *kara toprak altındaki altın- gümüşü* toplar ve hazineler vücûda getirirsin.

Kutadgu Bilig’de yerin görünümlerinden olan kara toprağın sonsuzluk, ebediyet soyut kavramlarını metaforik olarak ifade ettiği görülmektedir. Bunun nedeni ise 120. beyitin kendinden önce ve sonraki beyitlerle okunduğunda hükümdârın devrinin ve devletin sonsuz olmasının istendiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kaynak alandaki kara toprağın kızıl bakır rengine dönüşemeyeceği gibi hiç olmayacak bir durumun çıkarımsal bilgisinin hedef alanda devletin sonsuzluğu ve hükümdârın ebedi olma bilgisi üzerine eşlendiği görülmektedir.

SONSUZLUK KARA TOPRAKTIR

KARA TOPRAK SONSUZLUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

120. *yağız yir bakır bolmağınça kızıl*/ ya otta çiçek önmeginçe yaşıl

Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, ateşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar;

1.2.2.2. Kaynak Alanlarda Dağ

İnan'a göre eski Türklerin dağların Tanrı makamı olduğuna inanmalarının temelinde “yüksek dağların göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi¹⁷²” yer almaktadır. Harman'a göre dinlerde mekânlar içerisindeki dağların ayrı bir öneme sahip olması ise “dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tâzimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri, daha gelişmiş dinlerde ise Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden ileri gelmektedir¹⁷³.”

İnan'a göre “Başkurtlar, Altaylıların bütün Altay dağlarını takdis ettikleri gibi Ural dağlarını mübarek saymaktadırlar. Bununla beraber bu silsiledeki bazı dağlar bilhassa takdis edilmektedir. Ulu Tav'daki Edige Tepesinin mübarek sayıldığı ve burada kurbanlar kesilmektedir¹⁷⁴.” İnan, dağ kültürünün Türkler açısından önemini ve yaygınlığını ise şu şekilde aktarmıştır:

Dağ kültü çok eski çağlardan beri muhtelif uluslarda bulunduğu malum olan cihanşümul bir kültür. Türk ulusunun yurt tuttuğu muhtelif ülkelerde dağ ve ağaç kültürüne ya da bu kültürün izlerine her yerde rastlanmaktadır. Orta ve merkezî Asya dağlarının çoğu Türkçe ve Moğolca mukaddes, mübarek, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen Han Tengri, Bayan Ula, Buztağ Ata, Bayın Ula, Othon Tenere, Iduk Art, Kayra Kaan, Erdene Ula, Kuttağ, Nurata gibi adlar taşıyorlar. Gök Türklerin Budun İnli, Iduk Ötüken, Iduk Baş, Tamag Iduk adlı dağları takdis ederek hepsine iduk yer-su demişlerdir¹⁷⁵.

Ocak'a göre “VII. yüzyılda Göktürkler dahil bütün Türk boyları Ötüken adındaki ormanlarla kaplı dağı mukaddes biliyorlardı ve hakanın çadırı burada bulunuyordu¹⁷⁶.” Ocak, XI. yüzyılda Şamanist ve Budist Türklerin dağ ve tepe gibi tabiatta gördükleri her ulu varlığa secde ettiklerini¹⁷⁷ Kaşgarlı Mahmud'un kaydettiğini yazmıştır. Ocak, XII. yüzyıla ait yazarı meçhul Arapça bir coğrafya kaynağında ise “Uygurların yüksek bir dağa dua edip kurban kestikleri ve her yıl bunu tekrarladıklarının kaydedildiğini¹⁷⁸” ifade etmiştir.

Ergun, dağ kültürünü Şamanizmden ayrı olarak ele alınması gereken eski Türk inancının unsurlarının/ kalıplarından biri olarak görmektedir. “Eski Türk inancında dağ, inanç kalıplarının içindedir. Tanrı veya yarı Tanrı gibi tapınılan yaratıcılık özelliği olan bir nesne değil; fakat inancı tamamlayan, Tanrı'nın tezahüründe rol oynayan bir kutsaldır¹⁷⁹.” İnan, Ötüken dağının öneminin Göktürk ve Uygur yazıtlarından anlaşıldığını bildirerek Kutadgu

¹⁷² İnan, 1976: 32.

¹⁷³ Harman, 1993: 400.

¹⁷⁴ İnan, 1998: 257- 258.

¹⁷⁵ İnan, 1998: 253.

¹⁷⁶ Ocak, 1993: 402.

¹⁷⁷ Ocak, 1993: 402.

¹⁷⁸ Ocak, 1993: 402.

¹⁷⁹ Ergun, 2003:76.

Bilig'deki kullanımını ise “Ötüken Bey’inin hikmetli sözleri” şeklinde tanıklamıştır¹⁸⁰. Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağlarına ise Kut tag adı verilmiştir¹⁸¹.

Ögel, Kutadgu Bilig'deki metaforların kaynak alanlarının bazılarında yer alan dağ kültürünün sosyal yaşamdaki seyrini ise Dede Korkut merkezli olarak çizmiştir. Dede Korkut metninde görülen inanç ve mitolojiyi içerisinde barındıran dağ ile ilgili ifadeler (göksi güzel kaba dağ, karşı yatan kara dağ, kara dağ yüksek oğul) insanların dağlara karşı olan gerçekçi saygısından ve inanışlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü insan hayatının ve toplumun sosyal, ekonomik kaynağı dağlardır¹⁸².

Türk tarihinde ve mitolojisinde önemli bir yeri olan karlı- buzlu, kutlu dağlar birebir Kutadgu Bilig metninde geçmemektedir. Eski Türk kültür düşüncesinden kalan bir dağ motifi vardır ve bu da Ogdurmuş ile özdeşleştirilebilir. Bunun yanında Kutadgu Bilig'de dağ unsurunun yönetim bağlamında hükümdârı, varlık- madde açısından miktar, ölçü gibi soyut kavramları, duyguları ve davranış özelliklerini ifade etmede kaynak alan olarak kullanıldığı görülmüştür. Kutadgu Bilig'de yer alan kökleri eski Türk inançlarına dayanan dağ ve dağın görünümleri soyut kavramları ve karakteristik unsurları metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Dağ kavramının özellikle miktar açısından metafor oluşturduğu görülmektedir. Kutadgu Bilig'de yönetim bağlamında beyin bir mekân olarak inşâ edildiği metaforik görünümlerinden biri de değerli madenlerle dolu olan dağ metaforudur.

Kutadgu Bilig'de dağ unsuru Ogdurmuş'ın yaşadığı bir mekân olarak verilmiştir. Hükümdârın ziyaret etmediği sadece Ögdülmiş'in ziyarete geldiği bu yer tapınılacak, kutsal bir yer olmaktan çıkmıştır. Yine de buranın kutsallığı ve sunduğu yaşam şartları, Ogdurmuş'a Ögdülmiş tarafından zahid kimliğinin verilmesinde etkili olmuştur. Ogdurmuş dağa çekilerek hayatını devam ettirmesi yaşam görüşü nedeniyledir. Hayatının belli bir zaman diliminden sonra geldiği bu dağda yaşamı sonlanmıştır.

Ogdurmuş'ın bu yaşantısı Ögdülmiş tarafından dağa gir-, dağa çık-, dağa çekil- (b. 3148, 3204, 3652, 3915) şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda Ogdurmuş'ın yaşadığı yer olan dağ, kutsallığın, gizliliğin ve belki de eski bir idarecinin bulunmasından dolayı yönetim kavramını karşılamaktadır ve aynı zamanda bu soyut kavramların taşıyıcısı durumundadır.

¹⁸⁰ İnan, 1976: 69; İnan, 2006: 49.

¹⁸¹ İnan, 1976: 33; İnan, 2006: 50; Gömeç, 2011: 45.

¹⁸² Ögel, 1995: 29-31.

2281. beyitte görülen cesetlerin dağ ve kayalar gibi yığılması ifadesini Kağanlık Yazıtlarında da takip etmekteyiz¹⁸³. Burada yapılan bir uyarının derecesini, ciddiyetin derecesi dağ ve kayalar ile ifade edilmiştir. Ögel, aynı ifadenin Kuzey Türk destanlarında da geçtiğini ifade etmiştir¹⁸⁴.

Beylik ve erdemlilik dağ gibi yüksek ve uludur. Zenginlik ise tepeler gibi alçaktır. Kutadgu Bilig iki türlü tepe anlayışı gösteriyor ve ayrı sözler kullanıyordu. Kötki ve töpü. Kötki sözü daha derin bir anlam taşır. Bu tepeler dağlar, denizler ve tabiat varlıkları arasında yer alırlar. Zenginlik ve küçük tepecikler biraz da alçaklık ve aşağılık bir mantık eşlemesi ile işlenmiştir. Tepe ve gönül alçaklığı da işlenmiştir. Tepenin alçaklığı madde alçaklığıdır, gönül alçaklığı ise yüceliktir¹⁸⁵.

Kutadgu Bilig’de 3527. beyitte kötki, insanın olumsuz bir karakter özelliğini yansıtmıştır. İnsanın zenginleşince alçalacağı belirtilmiştir. Alçalmak da kötki ifadesiyle dile getirilmiştir. Dolayısıyla hedef alandaki karakteristik alçaklık özelliği kaynak alanda bulunan küçük tepeciklerin niteliği ile olumsuz şekilde kavramlaştırılmıştır.

Tepe ve doruk eski Türkçede töpü ise daha çok bir madde varlığıdır (4888). Mezarların bir tepecik halinde yüceltilme ve yükseltilmesi çok eski bir Türk geleneğidir. Kutadgu Bilig küçük mezar tümseklerine de tepe (kötki) demiştir¹⁸⁶. 6069. Beyitte mezarlar küçük tepecik anlamına gelen kötki ile ifade edilmiştir. Mezarların yükseklikleri ve kapladıkları alan ile küçük tepeciklerin yükseklikleri arasında metaforik bir bağlantı kurulmuştur.

Tablo 1. 4 Dağ Kültünün Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Dağ	Zorluk
Dağ	Çokluk
Dağ	İmkansızlık
Dağ	İnsan/ Bey
Dağ	Kutsallık/ Gizlilik
Dağ	Çokluk
Dağ/ Kötki	Alçaklık
Dağ / Kötki	Alçaklık (Karakter)

¹⁸³ Aydın, 2017: 59. [KT D24 ...kanıñ suwça yügürti süñükün tagça yatdı...: kanlarınız su gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı...]

¹⁸⁴ Ögel, 1995: 457.

¹⁸⁵ Ögel, 1995: 427.

¹⁸⁶ Ögel, 1995: 428.

Tablo 1. 5 Dağ Kültünün Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOYUT KAVRAMLAR MİTOLOJİK UNSURLARDIR SOYUT KAVRAMLAR DAĞDIR DAĞIN NİTELİĞİ KAVRAMLARIN NİTELİĞİDİR DAĞIN NİTELİĞİ KAVRAMLARIN ÖLÇÜSÜDÜR DAĞIN NİTELİĞİ İNSANIN NİTELİĞİDİR DAVRANIŞLAR DAĞDIR	KOLAYLIK DAĞDIR ZORLUK DAĞDIR ÇOKLUK DAĞDIR İMKANSIZLIK DAĞDIR BEY DAĞDIR KUTSALLIK DAĞDIR/ GİZLİLİK DAĞDIR ÇOKLUK DAĞDIR ALÇAKLIK TEPECİKTİR KÖTÜLÜK KÖTKİDİR/TEPECİKTİR MEZARLAR KÜÇÜK TEPECİKLERDİR

ZORLUK DAĞDIR

1734. kayu *tağ kazar* körse tüplür kayag/ kayu yir kulaçlayu yügrür yadağ

Kimi *dağ kazar*, bakarsın, kayaların dibine iner; kimi yeri kulaçlayarak yaya koşar.

ZORLUK DAĞDIR

6155. kayu *tağda yügrür* ünürde ewi/ yimi ot köki içgü yağmur suwı

Biri *dağda koşar*, evi mağaradır; onun yediği ot kökü, içtiği yağmur suyudur.

ÇOKLUK DAĞDIR

2281. añar tirlür ötrü kör ersig eren/ *sewüg can yuluğlap yatur tağ kayan*

Böyle olursa, onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını fedâ ederek, cesetlerinden *dağlar ve kayalar meydana getirirler*.

İMKANSIZLIK DAĞDIR

5371. yazı *tağ yirig* tut *yorır koy sürüg* / ya kul küñ tapuğçı ay kılkı örüg

Ova ve *dağlık yerlerde dolaşan koyun sürüleri*, kul, cârîye ve hizmetkârların dolu; ey sâkin tabiatlı insan.

BEY DAĞDIR

5357. bu *begler tağ ol* kani altun kümüş / kümüş kan kazıglı bayur ol öküş

Beyler içinde altın ve gümüş mâdenleri bulunan bir *dağdır*; gümüş mâdenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.

KUTSALLIK DAĞDIR**GİZLİLİK DAĞDIR**

3148. velikin ewürdi bu dünyada yüz/ turup *tağka kirdi* köñül kıldı tüz

Fakat o bu dünyadan yüzünü çevirdi; kalkıp *dağa çıktı*, dünya endişelerini gönlünden uzaklaştırdı.

3204. turup **tağka kirmiş** özün yalnız/ tapuğ kılguğa bu tapuğ keğ uzun
İbâdet etmek için, kalkıp, tek başına **dağa çıkmışsın**; fakat bu ibâdet çok uzun sürmüş.
3652. ajun buçnı barça uluş kend koşup/ turup **tağka kirse** uluğ yük yüdüp
Bütün dünya halkı kasaba ve şehirleri bırakıp, büyük yük yüklenerek, kalkıp, **dağlara ihtifâya çekilmiş olsalardı**,
3915. özün qoldı erse bu zahid atın/ atın boldı zahid **özün tağ katın**
Sen bu zâhid adını istediğin için, adın zâhid oldu ve kendin de **dağlara çekildin**.
- ALÇAKLIK KÜÇÜK TEPECİKTİR**
3527. bayusa bolur ol buğun **kötkisi**/ çığaylık bile ol köñül koşqısı
İnsan zenginleşirse, **aşağılık** olur; alçak gönüllülük ancak fakirlik ile mümkündür.
- MEZARLAR KÜÇÜK TEPECİKLERDİR**
6069. bağa körgil emdi ay köñli tirig / **ölüm kötki kıldı** yağız yirlerig
Ey gönülü diri olan insan, dikkat et, ölüm kara toprakları **tepeciklere** çevirdi.

1.2.2.3. Kaynak Alanlarda Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi (Kaş), Kum

Roux'a göre "Mağara, eski Türklerin kültüründe ve söylenlerinde fevkalade önem taşımaktadır. Mağara ata hayvanının doğurduğu ve birbirini takip eden kuşaklar boyunca yaşamın meydana geldiği yerdir¹⁸⁷." "Kovuk simgesi geleneksel, karanlık mağaraya denk gelmektedir ve anne rahmiyle özdeş görülmektedir¹⁸⁸."

Altay Türklerinde ve Güney Sibirya masallarında mağara motifinin yer aldığını belirten Ögel, Büyük Hun Devletinde ve Göktürklerde senenin belirli zamanlarında devlet teşkilatının ve ileri gelen insanların ziyaret ettikleri bir kutsal bir Ata Mağaralarının bulunduğunu ifade etmiştir. Yine Göktürk ve Kırgızların menşe efsanelerinde de Ata Mağarası motifi yer almaktadır. Ögel, mağaraları yer altı dünyasını yeryüzüne bağlayan birer kapı şeklinde düşünmüştür¹⁸⁹. "Göktürklerin devlet mitolojisi olarak kabul ettikleri türeyiş efsaneleri "Mağaradan çıkma" adıyla da anılmaktadır¹⁹⁰." Radloff'a göre "Göktürklerin menşeleri hakkında Çin kaynaklarından tespit edilen rivayetlerde dağ ve mağara önemli bir unsurdur¹⁹¹."

¹⁸⁷ Roux, 2011: 95.

¹⁸⁸ Roux, 2011: 95.

¹⁸⁹ Ögel, 2010: 21-22; Esin, 2001: 98.

¹⁹⁰ Ögel, 2010: 25.

¹⁹¹ Radloff, 2008: 120.

Kutadgu Bilig’de mağara, iletişim bağlamında metaforik bir kaynak alan durumundadır. İnsanın ağzı mağaraya; ağızdan çıkan sözler de bu mağaradan çıkan rüzgara benzetilmiştir. Aynı zamanda mağaranın karanlığı, uçsuz bucaksız olma niteliği de sözlerin niteliği üzerine haritalanmıştır.

Mağarada yaşamak (b. 4766), evi mağara olmak (b. 6155) ifadelerinde ise ata mağarası düşüncesi vardır. Göktürk ve Kırgız menşe efsanelerinde geçen ata mağarası niteliği, mağaraları kutsallığın, bilgeliğin, yenilmezliğin mekânı olarak tanımlar. Evin mağara olması ise aynı zamanda bir kabullenişin, alçak gönüllüğün ifadesi durumundadır.

Ögel’in Kutadgu Bilig’de yer yer değindiği sanatsal kullanımlardan biri de kayadır. Kayanın Kutadgu Bilig’de bir benzetme unsuru olduğunu aktararak kaya ve insanlar arasında bir eşleşme olduğunu vurgulamıştır:

Kutadgu Bilig dağların yankılanması yerine kaya yankusu yani kayaların yankılanması anlayışını önde tutuyordu. Aşağıda kaya ile insan arasında bir eşleme yapılmıştır. Güç sembolü olarak kaya ve yiğitlerin eşleştirilmesi bütün Türklerde söylenen bir anlayıştır. Kutadgu Bilig dış tesirlere açık olgun bir eserdir. Ancak bu deyiş ve anlayış da kendini devam ettiregelmiştir (b.6359), (b.1535)¹⁹².

Yaratılış efsanelerinde taş ve kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir varlık olarak belirirken, kaya motifine ise Dokuz Oğuz menkıbesinde Kutlu kaya- kutlu dağ şeklinde rastlanmaktadır¹⁹³.

Kutadgu Bilig’de taş kültü içerisinde yer alabilecek adlandırma bakımından bazen ayrılıkların görüldüğü yat ve kaş/ yeşim taşı bulunmaktadır¹⁹⁴. İnan’a göre “Yat/ kaş/ yeşim taşı beyaz ve siyah temiz taş şeklindedir ve insanlar bu taş ile şimşekten, susuzluktan ve yıldırım düşmesinden korunmaktadırlar¹⁹⁵.”

Clauson’a göre kaş sözcüğü metaforik olarak “bir şeyin kenarı veya en tepesi”, “dağın tepesi/kaşı” şeklindedir. Clauson, Kutadgu Bilig’deki bu kullanımı tanıklamamakla beraber Kıpçak Türkçesinde “dağın alını” ve “tepenin tepesi” şeklindeki kullanımlarının bulunduğunu vurgulamıştır¹⁹⁶.

¹⁹² Ögel, 1995: 428.

¹⁹³ Tanyu, 1968:34- 35.

¹⁹⁴ Tanyu, 1968: 42-44.

¹⁹⁵ İnan, 1976: 131.

¹⁹⁶ Clauson, 1972: 669.

Tablo 1. 6 Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi (Kaş), Kum Kavramlarının Soyut Kavramlara Aktarılması

Kaynak Alan	Hedef Alan
Mağara	İnsan
Mağara	Azlık/ İtaatkarlık
Kuyu	Hayat
Kuyu	Dünya
Kuyu	Ölüm
Çukur	Ölüm
Çukur	Mezar
Çakıl taşı	Değersizlik
Çakıl Taşı	Bilgi
Taş	Değersizlik
Taşlık	Karışıklık
Taş	Olumsuzluk
Taş	Acımasızlık
Kaya	Gurur/Kibir
Taş	Ölçü
Dağ Tepesi/ Kaş	Cesaret
Kum	İnsan

Tablo 1. 7 Mağara, Kuyu, Çukur, Çakıl Taşı, Taş, Kaya, Dağ Tepesi (Kaş), Kum Kavramlarının Soyut Kavramlara Aktarılması Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
İNSAN KOZMOLOJİK UNSURDUR DUYGULAR KOZMOLOJİK UNSURDUR DAVRANIŞLAR KOZMOLOJİK UNSURDUR SOYUT KAVRAMLAR KOZMOLOJİK UNSURDUR	İNSAN MAĞARADIR/ KUMDUR AZLIK/ İTAATKARLIK MAĞARADIR HAYAT/ DÜNYA/ ÖLÜM KUYUDUR ÖLÜM/ MEZAR ÇUKURDUR DEĞERSİZLİK/ BİLGİ ÇAKIL TAŞIDIR DEĞERSİZLİK/ OLUMSUZLUK/ ACIMASIZLIK TAŞTIR NİTELİKSİZLİK/ GÜÇSÜZLÜK KAYADIR KARIŞIKLIK TAŞLIKTIR GURUR/ KİBİR KAYADIR ÖLÇÜ TAŞTIR CESARET DAĞ TEPESİDİR/ KAŞTIR

İNSAN MAĞARADIR

AĞIZ MAĞARADIR

2684. *bu ağız misali üñür sanı teg/* sözün çıksa andın sehar tanı teg

Bu *ağız bir in gibidir*; sözün oradan çıkarsa, seher yeli gibi olur;

KUTSALLIK MAĞARADIR

MAĞARA KUTSALLIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

4766. negü tir eşitgil bağırsak sözi/ *üñürde turuğlı* sakınuğ özi

Mağarada yaşayan, merhametli ve takvâ sâhibi insan ne der, dinle.

6155. kayu tağda yügrür *üñürde ewi/* yimi ot köki içgü yağmur suwı

Biri dağda koşar, *evi mağaradır*; onun yediği ot kökü, içtiği yağmur suyudur.

Ögel'e göre "Şor masallarında ve Manas Destanında saklama ve kaçırılma motifi olarak yer alan kuyular Kuzey Türk destanlarında daha çok birer yıldız sembolü olarak görülürler¹⁹⁷." Kutadgu Bilig'de yer alan kuyunun zorlukları ifade eden bir miktar metaforu olmasının yanında (b.1735) aynı zamanda dünyanın bilinmezliğini ifade etmek amacıyla kaynak alan olarak kullanılmıştır. Dünyanın olumsuz özellikleri ve kuyunun karanlığı ve derinliği arasında bilişsel bir ilgi kurularak kavramsal bir metafor oluşturulmuştur (b.5423).

HAYAT KUYUDUR

KUYU HAYATIN ZORLUĞU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1735. kayu art aşar kör ögüzler keçer/ kayu yir kazar *suw kuğuğda içer*

Kimi, bak, tepeler aşar, dereler geçer; kimi yer kazar ve *suyu kuyudan içer*.

DÜNYA KUYUDUR

5423. bu *dünya tünek ol karanşku kuğuğ* / bela miñnet ol barça munda yoduğ

Bu dünya bir zindan, *karanlık bir kuyudur*; burası dâima belâ, mihnet ve felâketler ile doludur.

ÖLÜM KUYUDUR

DİĞER HAYAT KUYUDUR

6011.yıl ülgı küz erse er erse orut/ kara körse tağ ya *kuğuğ* körse

Yılın mevsimi güz ve insan da geçkin bir yaşta ise, rüyâsında siyah, dağ, *kuyu* veya çukur görürse,

Yer unsurlarından olan çukur, Kutadgu Bilig'in inanç kavram alanında kullanılmıştır. Çukur ölüm soyut kavramını metaforlaştırarak kavramsal bir metafor meydana getirmiştir. Aynı zamanda burada bir yönelim metaforu da vardır. Çukurlar aşağı bir yönelim ifade ederler. Ölüm ise genellikle olumsuz duygular meydana getiren bir olay olduğu için çukur gibi aşağı yönelim ifade etmektedir (b. 1170). Aynı şekilde çukur, mezarı karşılayan bir

¹⁹⁷ Ögel, 1995: 67.

metonimik bir metafor ifadesidir. Cansız insanları içerisinde barındırması nedeniyle de kapsam- taşıyıcı metafor durumundadır (b. 3570, b. 4721).

ÖLÜM ÇUKURDUR

1170. *ölüm* bir teniz ol uçı yok tüpi/ bağa körse yetrü tüpi yok *batıg*

Ölüm uçsuz-bucaksız bir denizdir; iyice dikkat edersen, dipsiz bir *çukurdur*.

MEZAR ÇUKURDUR

3570. negü asğı ahır *kara yir koyı* / anıñ tüşneki ol *yağız yir oyi*

Ne fayda, sonunda onun da gireceği yer bu kara toprağın altı, bu *yağız yerin çukurudur*.

ÇUKUR İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

4721. bağa körgil emdi yağız yir koyı / ne yanlıg kişi kirdi *tolmaz oyi*

Dikkat et, imdi bu kara toprak altına ne çeşit insanlar girmiştir; *onun çukuru hâlâ dolmamıştır*.

Kutadgu Bilig’de görülen taş ve kaya kavramları nitelik ve miktar bildiren metaforlar şeklinde görülmektedir. Denizin dibinde kalan ve kullanılmayan bilginin değersizliği çakıl taşı ile ifade edilmiştir (b.212). Bir ülkenin kargaşa ve bulanıklığı taşlık, kayalık olarak ifade edilmiştir (b. 830). Değersizlik, çakıl taşı ile miktar metaforu olarak kavramlaştırılmıştır. Aynı şekilde yerin altındaki altın için de bir taş benzetmesi yapılarak kavramsal bir metafor meydana getirilmiştir (b.213). Taş ve kaya metinde karışıklık, kalabalığı, olumsuzluğu, acımasızlığı, gurur ve kibri metaforlaştıran kaynak alanlardır (b. 830, 3888, 4311, 4988, 6393, 6539). Aynı zamanda taş, bakır ve altın arasındaki farkı görmek için kullanılan (b.3964) ölçü/ karşılaştırma aracıdır. 3626. beyitte ise insanların niteliği kumun akışkanlığı ve çokluğu açısından ifade edilmiştir.

DEĞERSİZLİK ÇAKIL TAŞIDIR

KULLANILMAYAN BİLGİ ÇAKIL TAŞIDIR

212. tenizdin çıkarmasa yinçü kişi/ kerek yinçü bolsun kerek *say taşı*

İnsan inciye denizden çıkarmadıkça o, ister inci olsun ister *çakıl taşı* farketmez.

DEĞERSİZLİK TAŞTIR

213. *yağız yir katındağı altın taş ol/* kalı çıkşa begler başında tuş ol

Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır; oradan çıkınca beylerin başında tuğ tokası olur.

KARIŞIKLIK TAŞLIKTIR/KAYALIKTIR

830. kayu ilke tegse meniñ bu törüm/ *ol il barça itlür taş erse kıorum*

Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse, o memleket *baştan başa taşlık ve kayalık dahi olsa, hep düzene girer*.

OLUMSUZLUK TAŞTIR

3888. ilig aydı ıdtım bitig bir yolu/ *bitigke yanut kıldı taş teg tolu*

Hükümdâr dedi: — Bir defa mektup gönderdim, bu mektûba *taş ve dolu gibi cevap verdi*—

NİTELİKSİZLİK KAYA YANKISIDIR

4311. *ķaya yanķusındın* ķođı bolmağıl/ sini sen tiseler anı senlegil

Kaya yankısından daha aşıağı kalma; sana “sen” diyenleri sen de senle.

ACIMASIZLIK TAŞTIR

4988. munında yası yok saña ay ķadaş/ bolu bir maña sen *aya bağrı taş*

Ey kardeş, bundan sana bir zarar gelmez; *ey taş yürekli insan*, bir defa da benim sözümü dinle.

GURUR/ KİBİR KAYADIR

6393. ķayu bilge toğdı ķayu alp atım/ *ķayu kür küwez er ķaya teg yalım*

Kimi âlim doğdu, kimi cesûr, kahraman; *kimi yalçın kaya gibi, mağrûr ve kabadayı*.

6539. kōğüz kerdim ança yağı sançmış er teg/ küwez teg kür erip *ķaya teg kaçdıttım*

Düşmanına gâlip gelen insan gibi, öylesine göğüs kabarttım; mağrûr insan gibi, kabadayı olup, *kaya gibi karşılarına dikildim*.

ÖLÇÜ TAŞTIR

3964. bakır altunuğ er kōrüp bilmese / *alıp azķına bir taşığ sürse tap*

Eğer insan bakır ile altını görüp, tefrik edemezse, *bunun için bir taş alıp, azacık sürtmek kâfidir*.

Kutadgu Bilig’de kaç sözcüğü, EDPT içerisinde bir nesnenin kenarı veya bir tepenin alını; Karahanlı döneminde de bir yerin kıyısı, kenarı, zirvesidir¹⁹⁸. Bu nedenle Kutadgu Bilig’de kaç sözcüğü heybeti ve büyüklüğü ifade eden bir miktar metaforu durumundadır. Dağın tepesi şeklinde metaforik olarak tanımlanan kullanım Kutadgu Bilig’de geçmektedir. Dolayısıyla burada yer alan kaç sözcüğü de taş kültü ile ilgili olmamakla beraber dağın en yüksek tarafını ve tepenin tepesini ifade ettiğinden kutsal dağ kültü ile ilgili olabilir.

HEYBET/CESARET DAĞIN TEPEŚİDİR

2217. yülüg bolsa kaçışđ bolur ol vezir / vezir *bolsa kaçışđ* işi keğ yorır

Saçı- sakalı düzgün olan vezir heybetli olur; vezir *heybetli olursa*, işi yolunda gider.

2298. kür ersig kerek bolsa *kaçışđ* yülüg / yağılsa atı bolsa çawluğ külüg

Nâmlı ve şöretli olması ve adının yayılması için, onun cesûr, *heybetli*, saçı-sakalı düzgün ve mert insan olması lâzımdır.

¹⁹⁸ Clauson, 1972:669.

2299. isizlerke **kaşığ** kerek korksalar / yavaşlarkâ edğü kerek sewseler

Kendisinden korkmaları için, onun kötülere karşı **heybetli** görünmesi, sevmeleri için de, yumuşak huylu kimselere iyi davranması lâzımdır.

İNSAN KUMDUR

İNSANIN NİTELİĞİ KUMUN NİTELİĞİDİR

3626. **ķuruğ ķumķa okşar bu yalķuķ özi** / öğüz kirse toğmaz bu suķluk ķözi

Bu insan kuru kuma benzer; onun tamahķâr gözü derya girse, doymaz.

1.2.2.4. Kaynak Alanlarda Madenler

Radloff ve Ögel'e göre "Altay Türeyiş destanlarında ve güneşin meydana gelişi ile ilgili efsaneler içerisinde Altay Türkleri, başlangıçta Tanrı'nın gönderdiği ay ve güneşi madeni iki büyük eşya gibi görmüşlerdir¹⁹⁹." "Yakutlar da yıldırımların etkisini azaltmak ve onları uzaklaştırmak için madeni eşyalar kullanmışlardır²⁰⁰." "Eski Türklerde töz veya ongonların yapımında kullanılan maddelerden biri olan maden, Ergenekon efsanesinde de önemli bir motif olarak görülmektedir²⁰¹." Türk kültüründe maden kavramı batı yönünü, akşam zamanını, sonbahar mevsimini ve ak/ beyaz rengi ifade etmektedir²⁰². Esin'e göre "İç Asya'da değerli bazı madenler, inci ve yeşim taşıyla aynı gruba dahil edilerek su unsuru ile ilgili sayılmaktadır²⁰³."

Yağız yerin katlarını anlatırken yağız yer katındaki madenlere de değinen Ögel'e göre "Yerin bakır gibi kızıl olması daha çok Kuzey Türk ve Altay destanlarında görülmektedir²⁰⁴." Ögel'e göre "kaş yani değerli taşlar deyiminin kapsamına, eski Türkçede altın ve gümüş gibi elektriği geçirmeyen asil madenler girmektedir ve eski Türklerde değerli maden ve taşların yıldırımları defettikleri veya insanlardan uzaklaştırdıkları kanaati yer almaktadır²⁰⁵."

Kutadgu Bilig'de hükümdârın sahip olduğu nitelikleri ifade etmede kullanılan cevher (b. 5364) hükümdârın erdemi ve bilgisini ifade eden bir maden anlayışı ve söyleyişidir. Ögel'e göre, gevher sözcüğü düşüncedeki Ortadoğu tutumu göstermektedir ve bey – dağ/ maden ve deniz- inci eşleştirmeleriyle bir düşünce mantığına doğru gidilmektedir²⁰⁶.

¹⁹⁹ Radloff, 2008: 154; Ögel, 1995: 280.

²⁰⁰ Radloff, 2008: 159; Ögel, 1995: 280.

²⁰¹ Ögel, 2010: 32.

²⁰² Esin, 2001: 26.

²⁰³ Esin, 2001: 36.

²⁰⁴ Ögel, 1995: 261.

²⁰⁵ Ögel, 1995: 279, 280.

²⁰⁶ Ögel, 1995: 427.

1.2.2.4.1. Altın- Gümüş- Bakır

“Oğuz Han’ın veziri olan Uluğ Türk’ün rüyasında gördüğü yay altın, ok ise gümüşten meydana gelmekteydi²⁰⁷.” “Oğuz Kağan destanında bir av sırasında Oğuz Kağan’ın çocukları üç altın yay ve üç altın ok bulmuşlardır²⁰⁸.” “Bütün kabilelerin kendine tabi olduğu zamanda Oğuz Kağan altından bir otağ kurdu muştur²⁰⁹.” “Aynı şekilde Oğuz Kağan’ın oğlu Gün Han altından bir çadır yaptırmıştır²¹⁰.”

“Altay Türklerinde Ülgen, altın kaplı bir sarayda, altın bir taht üzerinde oturmaktadır²¹¹.” Ögel’e göre “Sibirya Türklerinde asalet ve seçkinlik örneği olarak kahraman bir kimse için sağ omzu altın, sol omzu gümüş²¹²” ifadeleri kullanılmaktadır. Esin’e göre “Türk hükümdârları ateşe, suya ve altına benzetilmektedir²¹³.” “Köktürk kağanlarının tahta çıkış törenlerinde altından iki tekerlekli hükümdâr kağnısı yer almaktadır²¹⁴.”

Kutadgu Bilig’de altın, ilaç (b.2743); insan (b. 3044); araç (b. 4277) olarak varlık-madde, kişileştirme ve kapsayıcı- taşıyıcı şeklinde metaforlaştırılmıştır. Altının insan hayatındaki önemi, insan hayatı için önemli olan ilaç maddesi ile metaforlaştırıldığı görülmektedir. Güldür- eylemi insana ait bir eylem olduğu için altın ile birlikte kullanıldığında altın somut kavramını kişileştirerek metaforlaştırmıştır. Ordu bağlamında düşmanları yenebilmek ve onlardan bilgi edinmek adına altın dökülmesi gerektiği ve böylelikle onların ele geçirilebileceğinden dolayı altının hâkimiyet gücüne işaret edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de altın, metaforlar için kaynak alan olarak da kullanılmıştır. Örneğin, hükümdârın kapısındaki görevli ve hizmetlilerine verdiği değer, altın ve gümüşle ifade edilmiştir. Buradaki değer kavramı altın ile somutlaştırılarak bir miktar metaforu oluşturulmuştur (b.761). Söylenmemiş değerli söz altın olarak ifade edilirken, konuşulan, değeri düşük olan söz bakır ile ifade edilmiştir. Burada sözün değerinin yüksekliği ve düşüklüğünün altın ve bakır aracılığı ile nitelik açısından metaforlaşması söz konusudur (b. 1916). Eski Türk düşüncesine hizmet eden bir anlayış bağlamında Bey, altın ve gümüşle dolu bir dağdır. Dolayısıyla Bey altın ve gümüş şeklinde metaforlaştırılmıştır (b. 5357). Çünkü Bey hangi niteliklerle anılıyorsa, aynı zamanda o niteliklerin sahibidir. Bu nedenle beyler hem dağ şeklinde hem de altın, maden şeklinde metaforik olarak ifade edilir.

²⁰⁷ Ögel, 2010: 142, 285.

²⁰⁸ Ögel, 2010: 203.

²⁰⁹ Ögel, 2010: 167.

²¹⁰ Ögel, 2010: 215.

²¹¹ Radloff, 2008: 150, 227.

²¹² Ögel, 2010: 290.

²¹³ Esin, 2001: 67.

²¹⁴ Esin, 2001: 149.

Tablo 1. 8 Madenlerin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Altın	Değer
Gümüş	Değer
Altın	Söz
Bakır	Söz
Altın	İlaç
Bakır	İlaç
Altın	İnsan
Altın / Gümüş	İnsan/ Bey
Altın	Zaman
Bakır	Değersizlik
Bakır	İmkansızlık
Bakır	Ölçü/Karşılaştırma

Tablo 1. 9 Madenlerin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOYUT KAVRAMLAR MADENLERDİR ZAMAN MADENLERDİR DUYGU MADENLERDİR İNSANLAR MADENLERDİR	DEĞER ALTIN/GÜMÜŞTÜR SÖZ ALTINDIR/ BAKIRDİR AKŞAM/ GURUP VAKTİ ALTIN RENGİDİR BEY ALTIN/ GÜMÜŞTÜR İLAÇ ALTINDIR/BAKIRDİR ZAMAN ALTINDIR DEĞERSİZLİK BAKIRDİR KARŞILAŞTIRMA/ÖLÇÜ BAKIRDİR İMKANSIZLIK BAKIRDİR

DEĞER ALTIN/GÜMÜŞTÜR

761. telim neñ tawar birdi ögdi öküş/ *ağırladı birdi kör altun kümüş*

Çok mal, mülk verdi; onu çok öğdü; ona *ihşanda bulundu, altın ve gümüş verdi*.

DEĞERLİ SÖZ ALTINDIR**DEĞERSİZ SÖZ BAKIRDİR**

1916. *sözüg sözlemese saw altun sanı/ bakır boldı tildin çıkarsa anı*

Söylenmeyen söz som altın sayılır; ağızdan çıkınca, bakır olur.

AKŞAM/ GURUP VAKTİ ALTIN RENGİDİR

4959. kızıl yüz öñi ondı boldı sarığ / *ajun boldı altun öñi teg arığ*

Gök yüzünün al rengi soldu, sarardı; dünyanın her tarafı *altın rengini* aldı.

6223. *ajun kırtışı boldı altın öñi* / yalın teg bolup dünya kızdı eñi

Dünya altın rengine büründü, gök yüzü alev gibi kızardı.

BEY ALTIN/ GÜMÜŞTÜR

5357. *bu begler tağ ol kani altın kümüş* / kümüş kan kazıglı bayur ol öküş

Beyler içinde altın ve gümüş mâdenleri bulunan bir dağdır; gümüş mâdenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.

1.2.2.4.2. Demir

Ergenekon efsanesinde yer alan demir dağ ve Türk mitolojisinde yeryüzünün temel direkleri olan demir ve bakır dağlar bu motifin önemli prototipleridir²¹⁵. Demirciliğin Türklerde yaygın bir meslek olması ve kutsallığından dolayı Kırgız, Yabaku, Kıpçak boylarının and içme törenlerinde bulunması demir ve demirciliğin günlük, siyasi ve sosyal hayattaki işlev ve önemini ifade etmektedir²¹⁶.

Oğuz Destanında veya diğer Türk destanlarında (Kuzey Türk masallarında) bulunan sihirli ev, demir ev, altın duvarlı gümüş pencereci demir çatılı ev gibi motifler²¹⁷ Kutadgu Bilig’de bulunmamakla birlikte demir, altın, gümüş ve bunlardan yapılmış nesneler (bıçak, kılıç, kalkan) değerlilik fonksiyonuyla metinde yer almıştır. Dolayısıyla maden ve çeşitleri soyut kavramları metaforik olarak ifade etmede önemli kaynak alanlar arasındadır.

Tablo 1. 10 Demirin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Bıçak	Bey/ Hükümdâr
Bıçak	Zaman
Kılıç	Bey
Kılıç	Beylik
Kılıç	Ordu
Kılıç	Şair
Kılıç	Vezir
Kalkan	Zenginlik
Kalkan	Güneş
Kalkan	Mızrak
Kalkan	Güç/Bilgi

²¹⁵ Ögel, 2010: 59- 60.

²¹⁶ Ögel, 2010: 66- 67.

²¹⁷ Bang ve Rahmeti, 1936: 248; İnan, 1976: 132; Ögel, 1995: 22, 26, 27, 248; İnan, 1998: 230; Esin, 2001: 135; Ögel, 2010: 67- 68.

Tablo 1. 11 Demirin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOYUT KAVRAMLAR MADENLERDİR	BEY/HÜKÜMDÂR BIÇAKTIR
İNSANLAR MADENLERDİR	ZAMAN BIÇAKTIR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ MADENLERDİR	GÜNEŞ KALKANDIR
KOZMOLOJİ MADENDİR	GÜNEŞ İPEK KALKANDIR
DAVRANIŞLAR MADENLERDİR	ZENGİNLİK KALKANDIR
İNSANIN NİTELİĞİ MADENLERİN NİTELİĞİDİR	VEZİR KILIÇTIR
ZAMANIN NİTELİĞİ MADENİN NİTELİĞİDİR	ŞAİR KILIÇTIR
	ORDU KILIÇTIR
	BEY KILIÇTIR
	BEYLİK KILIÇTIR
	GÜÇ DEMİR KALKANDIR
	BİLGİ KALKANDIR

1.2.2.4.3. Bıçak

Kutadgu Bilig’de maden unsuru şeklinde görülen bıçağın keskinliği, hükümdârın kesin hükümlerini metaforik olarak ifaden kaynak alanlardan biridir. Kaynak alanda yer alan bıçağın keskinlik özelliği, hedef alanda yer alan hükümdârın hükümlerinin niteliği ve yerine getiriliş süreci üzerine haritalanmıştır. Bıçağın keskin oluşu, adaletin yerine getirilme süreci ile orantılı olduğu için bıçak ve keskinliği zamanı da metaforik olarak kavramlaştırmaktadır.

BEY/HÜKÜMDÂR BIÇAKTIR

ZAMANIN NİTELİĞİ BIÇAĞIN NİTELİĞİDİR

810. bu böğde *bıçek kim eligde turur*/ bıçığı kesikli turur ay unur

Ey becerikli insan, *elimdeki bu bıçak* biçen ve kesen bir âlettir.

811. *bıçek teg bıçar men keser men işig*/ uzatmaz men da‘vi kılıklı kişig

Ben işleri bıçak gibi keser, atarım ; hak arayan kimsenin işini uzatmam.

1.2.2.4.4. Kılıç

Kutadgu Bilig’de demirle ilişkilendirilen unsurlardan biri de kılıçtır. Kâşgarlı Mahmud’un Divân’ı ve Dede Korkut Kitabı’nda yalan yere yemin edenlerin cezasının kılıçla verildiğinden bahsedilmekle birlikte Türk-alp kurumuna özgü olan and içme törenleri de kılıç üzerine yapılmaktadır²¹⁸.

Kutadgu Bilig’de kılıç kişileştirme yoluyla memlektin bekçisi (b. 2140, b. 2143) şeklinde metaforlaştırılmıştır. Bekçi ve kılıç temelde güvenliği sağlayan iki unsurdur. Bu özelliklerden dolayı kılıç ülkenin bekçisi şeklinde kişileştirilmiştir. Ülkeler ele geçir- (b.

²¹⁸ Roux, 2011: 32- 33; Esin, 2001: 125, 144.

2714), kan damlat- (b. 2715), yönel- (b. 3045) gibi insanlara özgü eylemler kılıç ile kullanıldığı için bu eylemler kılıç kavramını kişileştirerek kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de orduya, askerliğe verilen önem “som altın kılıca feda olsun” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kılıca altının feda olması kılıcı kapsam- taşıyıcı metafor unsuru olarak kavramlaştırmıştır (b. 3047).

Hâcib, 4393. beyitte ülkede şairlerin kullandığı dil ve üslûbun tehlikesini metaforik olarak kılıcın keskinliği ile ifade etmiştir. Kılıcın Kutadgu Bilig’deki önemini, eski Türk düşüncesi bağlamında kullanılan 3039. beyitten anlamaktayız. Burada kılıç, ülkeyi ayakta tutan direkler olarak görülmüştür. Dolayısıyla burada ülke evdir ve kılıç da bu evi ayakta tutan direk ya da direklerden biridir. Dolayısıyla ülke evini ayakta tutan varlıklardan biri de ordudur. 2418. beyitte görüldüğü gibi ülkenin ordusu kılıç ile ifade edilirken, diplomasi görevi kaleme üstlendirilmiştir.

Kutadgu Bilig’de zor bir görev olan beylik soyut kavramı, kılıcın öldürücülük ve keskinlik niteliği ile varlık- madde metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır (b.2155). İkinci olarak kılıç, ordu (b. 2138) ve beyi de (b. 2069) işaret etmiştir. Dolayısıyla bu kullanımlar metonimi ile meydana getirilmiş bir metafor durumundadır. Bey elinde kılıç olduğu için kılıcın kendisidir. Kılıç ve Bey arasında çıkarımsal bilgi açısından bilişsel anlamda bir ortaklık vardır (b. 2069). Bu ortaklık da varlık- madde metaforunu oluşturmaktadır. İkinci olarak hükümdârın altın ve gümüşle ödüllendirmediği askerlerin savaşmaması “kılıç kından çıkmaz” (b. 2138) ifadesi ile metaforik olarak karşılanmıştır. Burada özellik aktarımı olmaksızın bir parça bütün ilişkisi sonucunda metonimi yoluyla metafor oluşmuştur.

BEY KILIÇTIR

2069. oñ elgin *kılıç tutsa* ursa salıp / sol elgi bile neñ ülese alıp

Sağ elin ile kılıç sallar ve vururken, sol elin ile mal dağıt.

BEYLİK KILIÇTIR

2155. *kılıç baş özele meşel beglik ol* / küniñe añar miñ hatarlıg işi

Beylik baş üzerinde bir kılıç gibidir; her gün onun için tehlikeli bin iş vardır.

ORDU KILIÇTIR

2138. kayu beg er atnı sewindürmeſe/ *kılıç kında çıkmaz* anıñda basa

Hangi bey askerini memnûn etmezse, *kılıç da kınından çıkmaz*.

2144. kılıç teprer erken yağı tepremez /*kılıç kınka kirse* beg inçlik yimez

Kılıç kımıldadığı müddetçe düşman kımıldayamaz; *kılıç kınına girirse*, beyin huzûru kaçır.

ŞAİRLERİN DİLİ KILIÇTIR

4393. *kılıçta yitigrek bularnıñ tili*/ yana kılda yinçke bu hatır yolu

Bunların *dili kılıçtan daha keskindir* ve kalplerinin yolu ise, kıldan incedir.

VEZİR KILIÇTIR

2418. vezir bir ikinci sü başlar ‘alem/ *birisi kılıç tuttu* biri kalem

Biri vezirlik, ikincisi ordu kumandanlığıdır; bunlardan *biri kılıç* tutar, biri kalem.

KILIÇ ALTIN/PARA İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3047. kılıçlığ kür er kör kümüşke tutuğ / yumıtmış saw altın *kılıçka yuluğ*

Kılıçlı, cesûr yiğit, bak, gümüşe rehindir; toplanmış som altın *kılıca fedâ olsun*.

KILIÇ MEMLEKET EVİNİ AYAKTA TUTAN DİREKTİR

3039. adın iki neğ ol bu *il tutruğu*/ birisi saw altın *kılıç* bir tağı

Memleketi ayakta tutan daha iki şey vardır: -biri som altın, biri de- *kılıçtır*.

1.2.2.4.5. Kalkan

Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olan kalkanın Kutadgu Bilig’deki kullanımlarının metaforların oluşmasında kaynak alan olarak yer aldığı görülmektedir. İyi bir hükümdârın özellikleri anlatılırken (b.256) zenginlik soyut kavramı savaş unsuru olan kalkan somut kavramı ile kavramlaştırılarak somutlaştırma yoluyla metafor oluşturulmuştur. Hükümdârın ayakta kalmasını sağlayan unsurlardan biri olarak gösterilen halkın zenginliği kalkan şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Kalkanın savaşlardaki hayat kurtarıcılığının çıkarımsal bilgisi hedef alanda yer alan halkın zenginliğinin hükümdâr için önemi üzerine eşleştirilmiştir.

Kutadgu Bilig’de kalkan güneş için de kullanılmıştır. Kalkan ve güneş fiziksel açıdan aynı özelliklere sahiptir. Bu metaforik ifadede demir ve güneş kültü bir arada görülmektedir. Kalkanın fiziksel özelliklerinin güneş üzerine eşleştirilmesinde varlıklar arası bir aktarım söz konusudur (b. 3840). Aynı şekilde güneş ışınları için de mızraklar kullanılmıştır. Bu kullanımlar Kutadgu Bilig’de sistemli şekilde görülen metaforlardır.

“Torku kalkan/ ipek kalkan” ifadesi metaforik olarak güneş için kullanılmıştır (b. 3288). Torku yani ipeğin ve kalkanın bir arada kullanılması metaforunda bir tutarsızlık göstergesidir. “Demir kalkan” (b. 4263) ifadesi ise gücü somutlaştırmıştır. Burada kullanılan demir bir pekiştirme görevindedir.

Kutadgu Bilig’de hedef alanda yer alan bilgi kavramının insanı koruyucu niteliği de kaynak alanda bulunan kalkan aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir (b.6605).

ZENGİNLİK KALKANDIR

256. ilin itmiş ötrü bayumış kara/ *kara baylıķan ķalmıř özke tura*

Memleketini tanzim etmiş ve halkı zengin olmuş; *halkın zenginliğini kendisine kalkan yapmıştır.*

GÜNEŞ İPEK KALKANDIR

3288. tuma *torķu ķalkān* kötürdi uşun/ yaruk yüz küler teg yarudı ajun

Yüzünü örten *ipek kalkan* sıyrıldı; gülen parlak yüz gibi, dünya aydınlandı.

3840. *ķopa keldi örlep sata ķalkānı*/ ajun menzi boldı örünj erdini

Mızrak ve *kalkanı kalkarak*, yükselmeğe başladı; dünya yüzü beyaz cevher gibi oldu.

GÜNEŞ KALKANDIR**MIZRAK KALKANDIR**

4895. *ķıza baķtı yirdin sīta ķalkānı* / turup ķarşıķa bardı kirdi kōni

Kızarmış mızraklar ile kalkan ufuktan gözükrken, kalkıp, saraya gitti ve doğruca içeri girdi.

GÜÇ DEMİR KALKANDIR

4263. sīnama yaķıķ sen beğük bil uluķ/ tayaķlık yaķıķa *temür ķalkān it*

Düşmanı deneme, sen onu büyük ve kuvvetli bil; elinde sopa olan düşmana karşı sen *demir kalkan* hazırla.

BİLGİ KALKANDIR

6605. bilig bil özünķe orun ķıl tōre/ *bilig* bilse özke içi *berk tura*

Bilgi bil ve yerin baş- köşe olsun; *bilgi insan için sağlam bir kalkandır.*

1.2.2.5. Kaynak Alanlarda Ateş

Eski Türk dininde önemli bir doğal güç olan ateş, temizleyicilik, kötü ruhları kovma ve cezalandırıcı niteliğe sahiptir²¹⁹. Bu unsurlardan ötürü Türkler ateşe olağanüstü saygı duymuşlardır²²⁰. Birbirleriyle yakından ilgili olan aile ocağı kültü ile ateş kültü, Kırgız, Kazak ve Yakutlarda düşün törenlerinde ve and içme törenlerindeki önemli unsurlardır²²¹.

Esin ateş kültünün kozmolojik açıdan tanımını, “yönü kün ortası yani güneşin tepede görüldüğü yön, saati öğle, mevsimi yaz, rengi kırmızı, göksel cisimleri kırmızı sağızgan yıldız takımı ve yazın Merih ile gökyüzünde tepede görülen Kök Luu yıldızının kalbi Sin yıldızı²²²” şeklinde vermiştir. Kutadgu Bilig’deki ateş ve su zıtlığı diğer dünya kültürlerinde de görülmektedir. Ögel, “bununla ilgili beyitlerde Ortadoğu kültür ve edebiyatlarının bazı

²¹⁹ İnan, 1976: 43; Tanyu, 1991: 52; Gömeç, 2011: 52.

²²⁰ Esin, 2001: 118.

²²¹ İnan, 1976: 41- 46; İnan, 2006: 68- 71.

²²² Esin, 2001: 24- 25.

tesirleri bulunduğunu²²³ ifade etmiştir. Ateş ve su zıtlığı töre ve güç karşıtlığı için de kullanılmıştır²²⁴.

Kutadgu Bilig’de ateş, yok edicilik ve sonlandırma fonksiyonları aracılığı ile kaynak alanlarda kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de ateş, kişileştirme (b. 3107), yer alanı (b. 4097) ve kapsayıcı- taşıyıcı metaforlar (b. 384, 1284, 6369) olarak ifade edildiği görülmüştür. İnsanlara ait bir özellik olan uyut- eylemi 3107. beyitte söndür- /durdur- anlamında kullanılarak ateş kavramını kişileştirme yoluyla metaforlaştırmıştır. Ateşe komşu ol- (b. 4097) ifadesinde ise ateş kavramı yer alanı olarak metaforlaştırılmıştır. Ateşte yan- (b. 384), ateşe at- (b. 1284), ateşe sürükle- (b. 6369) ifadelerinde ise ateş kapsayıcı- taşıyıcı metafor olarak kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de bu şekilde ateş kavramının metaforlaşmasının yanında ateş kavramının kaynak alan olarak kullanıldığı metaforlar da vardır. Ateşin, Kutadgu Bilig’de günün belirli bir zaman dilimi olan sabah vaktini metaforik olarak yansıttığı görülmektedir (b. 5679, 6219). Ateş- düşman (b. 2396) ve ateş- bey (b. 4096- 4097) arasında ise benzerlik yoluyla varlık- madde (ontoloji) metaforu görülmektedir. Kutadgu Bilig’de ateş ve güneş arasında yakın bir ilgi kurulmuştur. İki kavram arasında da temelde bilişsel bir benzerlik vardır. Ateş somut kavramı, kötülük (b. 249), hırs (b. 2385), pişmanlık (b. 4328), karışıklık (b. 2137), söz (b. 2686, 2687, 4212), imkansızlık (b. 2250), acımasızlık (b. 5530), gençlik (b. 4694) gibi soyut kavramları somutlaştırma aracılığı ile varlık- madde (ontolojik) açısından metaforlaştırmıştır.

Tablo 1. 12 Ateşin Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Ateş	Düşman/ İnsan
Ateş	İnsan
Ateş	Bey
Ateş	Güneş
Ateş	Kötülük
Ateş	Hırs
Ateş	Pişmanlık
Ateş	Karışıklık
Ateş	Söz
Ateş	İmkansızlık
Ateş	Acımasızlık

²²³ Ögel, 1995: 337.

²²⁴ Ögel, 1995: 341.

Ateş	Sabah Vakti
Ateş	Gençlik

Tablo 1. 13 Ateşin Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
İNSANLAR ATEŞTİR	DÜŞMAN ATEŞTİR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ ATEŞTİR	BEY ATEŞTİR
KOZMOLOJİK UNSURLAR ATEŞTİR	KÖTÜLÜK ATEŞTİR
SOYUT KAVRAMLAR ATEŞTİR	HIRS ATEŞTİR
DUYGULAR ATEŞTİR	PİŞMANLIK ATEŞTİR
DAVRANIŞLAR ATEŞTİR	KARIŞIKLIK ATEŞTİR
ZAMAN ATEŞTİR	SÖZ ATEŞTİR
ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ ATEŞTİR	ACIMASIZLIK ATEŞTİR
	SABAH VAKTİ ATEŞTİR
	GENÇLİK ATEŞTİR

DÜŞMAN ATEŞTİR

2396. yağış bir saçıtısa yana tirlümez/ **otuğ** suw uğıtısa yana tirlümez

Su **ateşi** söndürünce, ateş nasıl tekrar alevlenmezse, **düşman** da dağılınca, bir daha toplanamaz.

İNSAN ATEŞTİR

3107. törü suw teg ol küç kör ot teg yoğuğ/ süzük suw akıttıñ **uğıttı otuğ**

Kanun su gibidir; zulüm ise, ateş gibi her şeyi mahveder; sen berrak su akıttın ve **ateş söndü.**

BEY ATEŞTİR

4096. ara ot bolur kör ara suw bolur / ara küldürür kör ara yığlatur

Onlar bâzan ateş olurlar, bak, bâzan su olurlar; bâzan güldürürler fakat bâzan da insanı ağlatırlar.

4097. bu üç neñke bolma yakın koşnısı / **küyer ot** akar suw bu **begler** küsi

Şu üç şeye yakın komşu olma: **yanar ateş**, akar su ve bu **beyle** şan ve şöhreti.

GÜNEŞ ATEŞTİR

3839. toğardın butıqlandı ot teg yalın / yarudı yañı yüz açar teg kelin

Doğudan **ateş gibi alev dallandı** ve gelin yüzünü yeni açmış gibi, dünya **aydınlandı.**

KÖTÜLÜK ATEŞTİR

249. sizlik ot ol ot küyürgen bolur/ yolında keçig yok ötülgen bolur

Kötülük=ateştir, ateş ise yakıcıdır; onun yolunda geçilebilecek bir geçit yoktur.

HİRS ATEŞTİR

2385. at üstem yarıklar bolur kıp kızıl / *kızıl kızğu enler bolur yap yaşıl*

At, koşum ve zırhlar kıp-kırmızı olur; kırmızı *ateş gibi yanan yanaklar* mos-mor kesilir.

PİŞMANLIK ATEŞTİR

4328. telim halklar öldi bu boğzı üçün / kara yir katında *yişür ot* öçün

Bir çok kimseler bu boğaz uğrunda canlarını vermişlerdir; şimdi de kara toprak altında peşimanlıkla *ateş yerler*.

ATEŞ İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

384. azıp yügrür erdim ayu birdi yol/ *küyer erdim otka* küdezme ol

Yolumu şaşırmış, koşuyordum, bana yol gösterdi; o korumasa idi, *ateşte yanardım*.

1284. özün *otka atma* bu dünya üçün/ kişi neñin alma küçeme küçün

Bu dünya için kendini *ateşe atma*; başkasının malını alma, kimseye zulüm etme.

6369. özün buğragursa beğütse boyun/ sini *otka tartar* ulıtur ünün

Vücûdun deve-aygırına döner ve enseni kalınlaştırırsa, seni *ateşe sürükler* ve acı- acı feryad ettirir.

KARIŞIKLIK ATEŞTİR

2137. *ot ıdı* buğunğa buzuldu ili / yıkıldı siziksiz bu beglik ulı

O halkın içine *ateş atmış* olur; memleketi bozulur ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır.

SÖZ ATEŞTİR

2687. küyer ot teg ol bu kereksiz sözün / ağızdın çıkarmağı küygey özün

Lüzumsûz söz yanan ateş gibidir; onu ağızdan çıkarmamalısın, sonra kendin yanarsın.

2686. *ağızdın ara ot* ara suw *çıkar* / birisi itigli birisi yıkar

Ağızdan bâzan *ateş*, bâzan da su *çıkar* ; bunların biri yapar, biri de yıkar.

4212. ozunçı kişike katılma yıra / *ozunçı tilinde küyer ot köre*

Müfterilere katılma, onlardan uzak dur; *müfterinin dilinde yanar ateş vardır*.

İMKANSIZLIK ATEŞTİR

2250. kara tün yaruğ künke yakmaz yağuk/ *yaşıl suw kızıl otka bolmaz konuk*

Karanlık gece aydınlık güne yaklaştırmaz, *yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz*.

ACIMASIZLIK ATEŞTİR

5530. sewer sewmezig me seçe tut öñin / sewerke sewüg bol *yağıka yalın*

Seni seven ve sevmeyenleri de iyice ayırt et; sevene karşı sevimli ve *düşmana karşı da yalın ateş gibi ol*.

SABAH VAKTİ ATEŞTİR

5679. butıklandı yirde yoķaru sıtā/ *ķalıķ meñzi boldı yalın teg ota*

Yerden yukarıya doğru mızraklar budaklandı; *gökyüzü ateş ve alev hâline geldi.*

6219. toğardın ķara ķuş ķopup örledi/ *yağı ot kötürmiş teg ot yıldırdı*

Doğudan Kara-Kuş yıldızı çıktı, yükseldi; düşman meş’alelerini yakmış gibi, *ateş parladı.*

GENÇLİK ATEŞTİR

4694. kiçig oğlan erken ķılınç edğü tut / uluğluķķa tegse *uğınur bu ot*

Genç iken iyi hareket etmeğē çalış; ihtiyarlık gelince, bu *ateş söner.*

1.2.2.6. Kaynak Alanlarda Su ve Suyun Görünümleri

İnan’a göre “En eski devirlerden beri Türklerin tabiat kültüründe su, önemli bir unsur olmuştur. Orhon yazıtlarında ‘yer- su’ Türklerin koruyucu ruhları olarak zikredilir²²⁵.” Roux’ göre “Suyun içinde mevcut güç farklı biçimlerde belirmektedir ve göl, su kaynakları, nehirlerde ya da Türk topraklarındaki tüm kutsanmış sularda yaşamaktadır²²⁶.” Ögel’e göre “Suyun başlıca özelliğē de arılıktır. Kirli su ise insanlardan uzak ve hoş bir şey değildir. Yalnızca edebiyat ve düşüncelerde teşbih ve benzetme için kullanılıyordu²²⁷.” Vatan anlayışını içeren yer- su, yönetenler ve isyan edenler üzerinde etken bir güçtür ve tarih boyunca Türklerin inanç ve devlet anlayışında önemli bir rol oynamıştır²²⁸.

Ögel’e göre “Kutadgu Bilig’deki yüz suwı inanışı en eski Türk edebiyatındaki (arıklık süzöklük) ve Uygur edebiyatındaki edgölüg suw ile benzeşmektedir²²⁹.”

Kutadgu Bilig’de su, metaforlar için önemli bir kaynak alan durumundadır. Yönetim ve düşünce hayatı için önemli olma bey, kut, söz, bilgi, nasihat, onur, ün, itibar, hayat, kanun ve ölüm gibi somut ve soyut kavramlar su ve suyun nitelikleri ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Su maddesinin kendisinin de kişileştirme, taşıyıcı- kapsam metaforları şeklinde ifade edildiğē görölmektedir. Yeşil su ve kırmızı ateş karşıtlığının geçtiğē 2250. beyitte insanlara ait olan konuk ol- eylemi bu karşıtlığı kişileştirme yoluyla metaforlaştırmıştır. Bu karşıtlık aynı zamanda bir kötünün iyi ile doğrunun eğri ile (b.2249) hiçbir zaman biraraya gelemeyeceğini belirten imkansızlık kavramını da ifade etmektedir. Yine insanlara ait olan uyuş-, kaynaş- eylemleri de yağız yer- yeşil su karşıtlığını kişileştirme yoluyla metaforlaştırmıştır. Su,

²²⁵ İnan, 1976: 40.

²²⁶ Roux, 2011: 115.

²²⁷ Ögel, 1995: 336.

²²⁸ Ögel, 1995: 315.

²²⁹ Ögel, 1995: 316.

yaşamın olduğu gibi ölümün de ifadesidir. 3387. beyitte su insanlar ve ölüm kavramı için taşıyıcı- kapsayıcı metafor şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Kutadgu Bilig’de yönetim alanında beyin sahip olduğu nitelikler, iletişim/ haberleşme kavram alanında ise söz soyut kavramı suyun fiziksel ve kimyasal nitelikleri aracılığı ile varlık- madde metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bilgili insanın sözü, toprak için gerekli su şeklinde kavramlaştırılmıştır. Suyun günlük hayattaki önemi ve bilgili insanların sözlerinin ortak çıkarımsal bilgileri SÖZ SUDUR kavramsal metaforunu ortaya çıkarmıştır.

Türk düşüncesinin bir diğer önemli unsuru bilgi de su ile metaforlaştırılan soyut kavramlardan biridir. İlk olarak bilgi, kaynaktan çıkan su (b. 974) ikinci olarak herkesin temel ihtiyacı olan su (b. 6606) şeklinde kavramlaştırılırken, suyun bilginin taşıyıcısı/ kapsayıcısı olarak metaforlaştırıldığı (b. 6609) da görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de su kavramının metaforlaştırdığı önemli kavramlardan bazıları da adalet, kanun ve itibar/ gurur kavramlarıdır. Beylerin itibarı “suw” sözcüğü ile metaforlaştırılmıştır (b. 2639). Sözün itibarı ifadesindeki soyut itibar kavramı için de suw ifadesi metaforik olarak kullanılmıştır (b. 5436). 5781. beyitte kullanılan yer- su ifadesi ise hükümdâra gelen yönetim itibarını karşılamaktadır. Clauson “suw” sözcüğünün Kutadgu Bilig’de metaforik kullanımına tanık göstermemekle beraber sözcüğün onur (honour) şeklinde Çağatayca döneminden sonraki çevirilerde metaforik olarak kullanıldığını ifade etmiştir²³⁰. 2108. beyit kendinden önce ve sonraki beyitlerle incelendiğinde suyun her şeyin başlangıcı olması yanında adalet soyut kavramını da metaforik olarak ifade ettiği görülür. Çünkü bey ve doktor gibi adalet de zararları yok edicidir. Adalet kavramı bey ve doktor gibi niteliğini yitirirse toplum için işlevlerini yerine getiremez. 2032. ve 3107. beyitlerde geçen kanun, törü soyut kavramı da suyun olumsuzlukları yok edici özelliğinden hareketle somutlaştırma yoluyla metaforlaştırılmıştır.

Kutadgu Bilig’de dünya malı acı su (b.1408) ile kavramlaştırılmıştır. Odgurmış’ın rüyasında kendisine uzatılan bir bardak su da ölümün metaforik ifadesidir. Parça- bütün ilişkisinden hareketle suyun metonimik bir metafor olarak kullanıldığı 2349. beyitte su, karargah kurmak için gerekli yaşam şartlarını ve ordunun yaşamı için verimli, yararlı bir alanı metaforik olarak ifade etmektedir. 4548. beyitte ise bir insanın yaşamını sürdüreceği yerin genel niteliklerini ifade etmektedir. 3439. beyitte geçen yir- suw ise bir kişinin geldiği köy veya şehiri ifade etmektedir.

²³⁰ Clauson, 1972: 783.

Kutadgu Bilig’de su kavramı yanında suyun görünümlerinden olan akarsu, deniz, nehir, pınar ve yağmur da metaforların oluşumunda önemli kaynak alanlar olarak kullanılmıştır. İnci değerli değerli bir maden olmasının yanında su ile yakından ilişkilidir. İnci de Kutadgu Bilig’de su ile ilgili olarak kullanılan kaynak alanlarından biridir. Metinde suyun görünümünden olan akarsu, kut ve söz soyut kavramlarını temizlik, saflık ve hız açısından maddenin fonksiyonelliği bağlamında somutlaştırmıştır (b.669). Akarsu, söz ve devlet kavramlarının bilişsel düzeyde ortak oldukları görülmektedir. 2688. beyitte görülen akarsuyun özellikleri söz kavramını metaforlaştırmıştır. Suyun fiziksel kurallara bağlı gidiş ve akış özellikleri söz kavramını metaforlaştırmada önemli bir özelliktir. Bunun sonucunda akarsu iletişim bağlamında söz nesnesini çevreye aktaran bir kanal durumundadır.

Denizin derinliği, sonsuzluğu ile bilgi soyut kavramı maddenin fonksiyonel özelliği bağlamında somutlaştırılmıştır. Hükümdârın kapısında çalışan hizmetlilerin bilgileri nitelik ve miktar açısından deniz ve denizin hacmi ile metaforlaştırılmıştır (b. 2185). “Bilgi teniz (2185, 4998), bilgi ögüz (2243, 6135) ifadelerinde de bilgi soyut kavramının maddenin yapısına bağlı olarak somutlaştırıldığı görülmüştür. Burada bilginin miktarı aynı zamanda deniz kozmolojik unsuru ile metaforik bir şekilde ifade edilmiştir. Bilgi soyut kavramını nitelik ve miktar açısından metaforlaştıran kavramlardan biri de nehirdir. Nehir aynı zamanda insan psikolojik durumlarını da metaforlaştıran kozmolojik bir unsurdur (b. 6573).

Suyun görünümünden pınarlar da bilgili kişi sözünü metaforlaştırmaktadır. 973. beyitte görülen bilgili insanın sözünün niteliği ve kalıcılığı analogi yoluyla pınar aracılığı ile metaforlaştırılmıştır. 6626. beyitte görülen pınarlar ise iletişim nesnesi durumundaki söz kavramını taşıması açısından bir iletişim kanalı durumundadır. İnci ise bilgi kavramını değeri açısından metaforlaştırmıştır. Burada kaynağını maddenin değerinden alan bir metaforlaştırma vardır.

Kutadgu Bilig’de yağmur kutun gelişinin habercisidir. Bu durumda yağmur kutun gelişini haber veren bir iletişim kanalı durumundadır (b.118). 5314. beyitte yer alan yağmur ise dünyanın geçiciliğini kavramlaştırmıştır.

Tablo 1. 14 Suyun Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Su	Bey
Su	Söz
Su	Bilgi
Su	Dünya
Su	Nasihat

Su	Onur
Su	İtibar
Su	Hayat
Su	Adalet
Su	Kanun
Su	Ölüm
Su	Kut
Su	Söz
Deniz	Bilgi
Nehir	Bilgi
Pınar	İnsan
İletişim	Pınar
İnci	Bilgi
Yağmur	İletişim
Yağmur	Dünya
Rüzgar	İletişim
Rüzgar	Dünya
Rüzgar	Zaman
Gölge	Dünya
Gölge	Kut

Tablo 1. 15 Suyun Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
İNSANLAR KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	BEY SUDUR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ KOZMOLOJİK UNSURDUR	SÖZ SUDUR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ KOZMOLOJİK UNSURDUR	BİLGİ SUDUR
SOYUT KAVRAMLAR KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	NASİHAT SUDUR
FELSEFİ KAVRAMLAR KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	ŞEREF/ONUR SUDUR
İNANÇ KAVRAMLARI KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	İTİBAR SUDUR
İLETİŞİM KOZMOLOJİK UNSURDUR	HAYAT SUDUR
ZAMAN KOZMOLOJİK UNSURDUR	ADALET SUDUR
KOZMOLOJİ KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	KANUN SUDUR
	ÖLÜM SUDUR
	BİLGİ SUDUR
	KUT SUDUR
	BİLGİ DENİZDİR/ NEHİRDİR

	İNSAN PINARDIR İLETİŞİM PINARDIR BİLGİ İNCİDİR İLETİŞİM YAĞMURDUR DÜNYA YAĞMURDUR İLETİŞİM RÜZGARDIR DÜNYA RÜZGARDIR ZAMAN RÜZGARDIR DÜNYA GÖLGEDİR KUT GÖLGEDİR

BEY SUDUR

4096. ara ot bolur kör *ara suw bolur*/ ara küldürür kör ara yığlatur

Onlar bâzan ateş olurlar, bak, bâzan su olurlar; bâzan güldürürler fakat bâzan da insanı ağlatırlar.

SÖZ SUDUR

972. *biliglig sözi* yerke suw teg turur/ *akıtsa suwuğ* yerde ni ‘met önür

Bilgilerin sözü toprak için su gibidir; su verilince, yerden nimet çıkar.

973. *akıglı süzük yul suwı* eksümez/ *biliglig kişiniñ sawı* eksümez

Bilgili insanın sözü eksilmez; akan duru pınarın suyu kesilmez.

2686. *ağızdın* ara ot *ara suw çıkar*/ birisi itigli birisi yıkar

Ağızdan bâzan ateş, *bâzan da su çıkar*; bunların biri yapar, biri de yıkar.

BİLGİ SUDUR

974. üyük çim osuğluğ bolur bilgeler/ *çıkar suw kıyuda açağ tepseler*

Âlimler sulak yerlere benzerler; nereye ayak vururlarsa, *oradan su çıkar*.

1408. *açığ suw teg ol kör bu dünya neñi*/ neçe içse kanmaz ölimez tili

Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içerse- içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.

SÖZ SUDUR

NASIHAHAT SUDUR

1807. kişi köñli bağ ol *yaşargu suwı*/ bu *begler sözi birle eğgü sawı*

İnsanın gönlü bir bahçedir; onu *yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir*.

ŞEREF/ ONUR SUDUR

2007. bayat kimke birse uwut *köz suwı*/ anar birdi devlet tükel *yüz suwı*

Tanrı kime *hayâ ve iz’ân* vermişse, ona devlet ile birlikte bütün *şerefleri* vermiş demektir.

İTİBAR SUDUR

2639. yalawaç yawuz bolsa kıwçaq qowı/ siziksiz *tüker anda begler suwı*

Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde, şüphesiz, *beylerin itibârı kaybolur.*

5436. tilim tıdnumadı telim sözledi / sözüm eksümedi *suwı eksüdi*

Dilim kendisini tutamadı ve çok konuştu: sözüm azalmadı, fakat *itibârı azaldı.*

5781. bu kul küñ at adğır bu *yır suw* kamuğ/ iligdin tegip açtı devlet kapuğ

Bu kul- câriye, at- aygır ve bütün bu *yer su* hükümdârdan geldi sana devlet kapısı açıldı.

HAYAT SUDUR

4548. ew almak tileseñ ayıt qoşnısın / *yır almak tilese ayıtıl suwın*

Ev almak istersen, komşusunu sor; *yer almak istersen, suyunu sor.*

2349. yağıka yağusa yezekin alu / tüşürse toyuğ körse *ot suw* talu

Öncü kuvveti ile düşmanın yakınlarına sokulmalı; *otuna ve suyuna* iyice dikkat ederek, karargâh kurmalıdır.

3439. saray karşı *yır suw* seni birle yok / at üstem kız oğlan xanı birle yok

Senin sarayın, köşkün, *yerin ve yurdun* yok; at, koşum, çoluk-çocuk hani; bunlardan hiçbirisi sende yok.

ADALET SUDUR

2108. arıgsızını yalñuq *suwun yup arır* / kalı *artasa suw* negün yup arır

İnsan *temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir.*

KANUN SUDUR

2032. köyer ot turur küç yağusa küyer / *törü suw turur aksa ni'met öner*

Zulüm yanar âteştir, yaklaşanı yakar; *kanun- sudur*; akarsa, nimet yetişir.

3107. *törü suw teg ol* küç kör ot teg yoğuğ / *süzük suw akıttıñ uğıttı otuğ*

Kanun su gibidir; zulüm ise, ateş gibi her şeyi mahveder; *sen berrak su akıttın ve ateş söndü.*

ÖLÜM SUDUR

6035. başında bir atçı maña *suw birür*/ alır men tüketü içip öz xanur

Son basamakta bir atlı bana *su uzattı*; ben de alıp, sonuna kadar içtim ve suya kandım.

BİLGİ SUDUR

6606. biligsiz yürek til negüke yarar/ *bilig birle suw teg kamuğğa yarar*

Bilgisiz yürek ve dil neye yarar; *bilgi ile, su gibi, herkese faydalı ol.*

BİLGİ SUDUR

SU BİLGİNİN TAŞIYICISIDIR

6609. bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi/ *neçe suw kötürgey semürgük sora*

Bilgi bir denizdir, onun ucu- bucağı yoktur; serçe emse- emse bundan ağzına *ne kadar su alabilir.*

KUT SUDUR

SÖZ SUDUR

669. *aķar suw yorık til* bu *ķut turmadı/ aķun teźginürler* yorıp tınmadı

Akar su, güzel söz ve devlet, bunlar durmadan, yorulup-dinlenmeden, *dünyayı dolaşırlar.*

SÖZ AKARSUDUR

2688. *aķar suw teg ol bu tilin eđģü söz/* kayuķa bu aķsa çiçek öndi tüz

Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir; nereye akarsa, orada çiçek açar.

BİLGİ DENİZDİR

2185. uķuşı öķüş bolsa *bilgi teñiz/* kamuğ iş bütürse kızartsa meniz

Aklı çok ve *bilgisi deniz gibi derin ve geniş* olmalı, her iş elinden gelmeli ve beyin yüzünü güldürmelidir.

2243. negü tir eşitgil ay *bilgi öģüz/* bilig birle köñli yarunmış köğüz

Bilgisi deniz gibi derin, bilgi ile gönülü ve göğüsü aydınlanmış olan insan ne der, dinle.

4998. negü tir eşitgil ay *bilgi teñiz/* uķuşluğ amul köñli yüksek ediz

Bilgisi deniz gibi geniş, akıllı, sâkin ve gönülü çok yüksek olan insan ne der, dinle.

6135. diniñni ağır tut bu dünyañ ucuz/ ağır kılğa diniñ ay *bilgi öģüz*

Dinine kıymet ver, bu dünyaya değer verme; ey *bilgisi deniz gibi olan insan*, sana dinin kıymet kazandırır.

SOYUT ZAMANIN NİTELİĞİ DOĞANIN NİCELİĞİDİR

3626. *ķuruğ ķumķa oķsar bu yalķuķ özi / öģüz ķirse toğmaz* bu suķluk közi

Bu insan kuru kuma benzer; onun tamahķâr *gözü derya ģirse*, doymaz.

BİLGİ NEHİRDİR

5119. bayat ķullarında meniñde yawuz/ ağın bilmegil sen *ay bilgi öģüz*

Ey bilgisi nehir gibi akan, bil ki, Tanrı kulları arasında benden kötü başka biri yoktur.

İNSAN NEHİRDİR

6573. taķı bolmaz erse aķun barķa ķođtum/ *öģüz teg aķayı tüpi teg toğayı*

Daha da olmazsa, bütün dünyayı bırakarak, *nehir gibi akayım*, kasırğa gibi göklere yükseleyim.

İNSAN PINARDIR

973. *biliglig kişiniñ* sawı eksümez/ aqıǵlı süzük *yul* suwı eksümez

Bilgili insanın sözü eksilmez; akan duru *pınarın* suyu kesilmez.

İLETİŞİM KANALLARI PINARLARDIR

6626. sözüg kim tüketür neçe sözlese/ aqa tınmaz erter *bulaklar* ara

Ne kadar söylense bile, sözü kim tüketir, o *pınarlar* arasından durmadan akar, gider.

BİLGİ İNCİDİR

211. kişi köñli tüpsüz tejiz teg turur/ *bilig yinçü sanı tüpinde yatur*

İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir; *bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.*

YAĞMUR İLETİŞİMDİR

118. *yağa tursu yağmur* yazılsu çiçek/ kurumuş yığaqtın salınsu küjek

Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılımsın; kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.

SOYUT ZAMANIN NİTELİĞİ DOĞANIN NİCELİĞİDİR

DÜNYA YAĞMURDUR

5314. *tüpi yil turur dünya yağmur sanı* / kelir çoğlayur az öçer terk üni

Dünyayı fırtına ve yağmur bil; gelir, gürler, fakat çabuk sükûn bulur.

1.2.2.7. Kaynak Alanlarda Rüzgar

118. beyitte yer alan yağmur gibi doğudan esen bahar rüzgarı da kutun gelişinin habercisidir (b. 63). Bu nedenle yağmur gibi kozmolojik bir unsur olan rüzgar da kutun gelişini haber veren bir iletişim kanalı metaforu durumundadır. Çünkü rüzgar, kutun gelişini mesajını kendi içerisinde taşıyarak haber vermektedir. Temelinde ise kapsam- taşıyıcı metafor yapısı vardır. İkinci olarak rüzgar, dünyadaki yaşamın hızından, yaşamın ve zamanın hızlı akışından bahsederken kullanılan bir miktar metaforunun kaynak alanı durumundadır. Kozmoloji ve doğa, dünyanın ve zamanın hızını miktar açısından kavramlaştırmıştır. Üçüncü olarak güneşin geliş açılarıyla ilgili olan gölge kavramı da dünyanın ve kut kavramının geçiciliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Gölgenin hızı ve kayboluşu niteliği kaynak alan olarak hedef alandaki kut ve dünyanın hızlı hareketlerine haritalanmıştır.

İLETİŞİM RÜZGARDIR

63. *toğardın ese keldi öñdün yili*/ ajun itgüke açtı uşmağ yolu

Şarktan bahar rüzgarı eserek geldi; dünyayı süslemek için, cennet yolunu açtı.

ZAMANIN NİTELİĞİ DOĞANIN NİCELİĞİDİR

HAYAT YELDİR

1274. inanma *tiriglikke yil teg keçer*/ usanma bu dünyadın öz terk köçer

Hayata inanma, yel gibi geçer; gâfil olma, bu dünyadan çabuk göçersin.

DÜNYA RÜZGARDIR

4758. *tüpi yıl turur bu ajun* kör oğul / kölike turur kör kararı yok ol

Ey oğul, *bu dünya bir kasırga rüzgâridir*; o hiç bir yerde karar etmeyen bir gölgedir.

4759. *saşım ol körü barsa körnü turur/ tutayın tidükte yiter yok bolur*

Dikkat edersen, o ancak göze görünen bir serâptır; tutmak istersen, ele girmez, yok olur.

5314. *tüpi yıl turur dünya yağmur sanı* / kelir çoğlayur az öçer terk üni

Dünyayı fırtına ve yağmur bil; gelir, gürler, fakat çabuk sükûn bulur.

DÜNYA GÖLGEDİR

KUT GÖLGEDİR

6134. *kölike turur dünya devlet küni* / kölike bir ök yirde turmaz köni

Dünya ve saadet günleri bir gölgedir; gölge dâima aynı yerde ve aynı şekilde kalmaz.

1.2.2.8. Kaynak Alanlarda Orman

Ergun’a göre “Türk kültüründe orman iyi şeyleri çağrıştırmaz. Kutsal hayat ağacının Tanrı’nın tekliğini, birliğini sembolize etmesinin aksine, ormanlar çokluğun, kargaşanın, kötülüğün sembolü olmuştur ve kötü ruhların yaşadığı, tekin olmayan yerlerdir²³¹.” “Ancak Türkler onu ruhların özelliklerine bağlı olarak iyi ruhların yaşadığı aydınlık ışıklı ormanlar ve kötü ruhların yaşadığı karanlık ormanlar olmak üzere ikiye ayırmışlardır²³².”

Türk dünyası kültüründe ve mitolojisinde kutsal ağaçlar ormanlardan daha önemlidir. Yış, tayga, koru, bük şeklinde adlandırılan ve masallarda kaos alemini sembolize eden ormanlar, yer altı dünyası ile yaşadığımız dünya arasındaki sınırdır. Kögmen Yış, Çokay Yış, Altun Yış, Ötüken Yış gibi ormanlar Tanrı’yı ve tahtı ifade etmektedirler²³³.Kaosu ve karmaşayı ifade eden bük ve yış sözcükleri ise kaynak alanlarda yer almaktadır.

Tablo 1. 16 Ormanın Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Orman	Sır
Orman	Gayret

Tablo 1. 17 Ormanın Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOYUT KAVRAMLAR KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	SİR ORMANDIR GAYRET ORMANDIR

²³¹ Ergun, 2010: 114.

²³² Ergun, 2010: 114.

²³³ Ergun, 2010: 115- 116.

SIR ORMANDIR

SÖZÜN NİTELİĞİ ORMANIN YOĞUNLUĞUDUR

870. yana aydı ay toldı ilig kıtı/ maña açsu emdi bu söz **bük** kıtı

Ay-Toldı tekrar dedi: —Devletli hükümdâr şimdi bana şu sözün **sırrını** çözsün.

Clauson’a göre çalılık vb. anlamlarına gelen bük sözcüğü Kuzeydoğu lehçelerinde bük/ pük şeklinde yaşarken, Hakasça, Tuvaca ve Güneybatı lehçelerinde ormanlık alanın kökleri ve bir evin köşesi anlamına gelmektedir. Bük- eyleminin ise eğmek, bükmek, nefret etmek, bir şeyden tiksilmek, bir yerin arasından geçmek, düzenlemek gibi anlamları da bulunmaktadır²³⁴.

Kutadgu Bilig’de görülen “bük” sözcüğü ise sır soyut kavramının öneminin derecesini belirten bir miktar metaforunu karşılamaşının yanında, Clauson’un “bir evin köşesi” şeklindeki anlamlandırmasıyla birlikte sözün gizli kalmış, görülmeşen tarafını da ifade eden bir varlık- madde metaforu da olduğı görülmektedir. Dolayısıyla burada kökeninde ormanlık alan anlamı taşıyan bük sözcüğü yoğunluk niteliğı ile söz kavramını metaforlaştırmıştır.

GAYRET ORMANDIR

2959. tapuğ kılamak emgek kıtığ iş bolur / munı bilse begler tapuğ **yış kılar**

Hizmet etmek zahmetli ve ağır bir iştir; beyler bunu takdir ederlerse, hizmetkâr daha çok **gayret eder**.

Divânu Lugâti’t Türk’te de yış olarak geçen yış sözcüğü iniş ve yokuş anlamlarına gelirken yış olmak ifadesi sıkışmak; yış ve yuş sözcükleri de yoğunluk bildirmektedir. “Güneybatı lehçelerinde karanlık, alacalık, vahşilik, kabalık anlamlarına gelen yoş sözcüğü yerine muhtemelen yine bu lehçelerde yaygın olarak yoz sözcüğü kullanılmaktadır²³⁵.” Clauson’a göre sözcük, Kâşgarlı’da yaş ve yış arasında yoş ve yış şeklinde seslendirilmektedir. XI. yy. Oğuzcasında yoş sözcüğü baskı, zorlama, sıkıntı, rahatsızlık, huzursuzluk ve kalabalık olarak anlamlandırılırken, Osmanlı Türkçesinde gözleri kamaşmak, solmak, kararmak, ağlamak, XVIII. yy’da ise inatçı anlamına gelmektedir²³⁶.

Kutadgu Bilig’de “yış kılar” ifadesinde geçen yış sözcüğünün Clauson tarafından yoğunluk, karanlık, huzursuzluk, kalabalık olarak anlamlandırılmasına göre 2959. beyitte geçen “yış” sözcüğünün metaforik olarak gayret kavramını karşıladığı görülmektedir. Ağaçların bütününden meydana gelen bir orman bütünü, insanın karakteristik özelliğini ifade etmiştir.

²³⁴ Clauson, 1972: 324.

²³⁵ Clauson, 1972: 976.

²³⁶ Clauson, 1972: 976.

1.2.2.9. Kaynak Alanlarda Ağaç

Ağaç ve ağacın bölümleri, Kutadgu Bilig’de yönetim ve inanç kavram alanlarındaki soyut ifadeleri metaforik olarak kavramlaştırmada önemli bir kaynak alan olarak görülmektedir. Kaynak alanlarda kullanılan ağaç unsuru tarihî dönem ve olaylara da işaret etmektedir. Altay, Sagay, Şor gibi boylarda özellikle de kayın ağacı, hastayı tedavi etmede ve ayin törenlerinde kullanılan ve tapınılan kutsal bir varlıktır²³⁷. Kutsal bir varlık olan kayın ağacı yeryüzüne Tanrı Umay ve Ülgen’le indirilmiştir²³⁸.

Türkler tarihleri boyunca sosyo kültürel hayatlarında bazı ağaçları kutsal görmüşlerdir. Kayın ağacı dışında ardıç ağacına da sosyal ve kültürel hayatta önem verilmektedir. Örneğin, Başkurtlar kayın ve ardıç ağaçlarına karşı saygı duymaktadırlar²³⁹.

Kutadgu Bilig’de inanca bağlı kavram alanında bazı kavramların metaforik ifadelerinde kaynak alan olarak ağaç ve unsurları kullanılmıştır. Uygur Mani inancında ve Uygur Türkçesi ile yazılmış Manichaica eserinde dünya ağaca benzetilmektedir²⁴⁰. Bütün inanç alanlarında ağaç insan hayatının bölümlerini ifade eder. Biyolojik özellikleri nedeniyle mevsimlere ve iklimlere göre değişim gösteren ağaçlar ölüm ve yaşamdan oluşan hayatın döngüsünün de simgesidir²⁴¹.

Her kültürde ağaca farklı ölçülerde kültürel nitelikler atfedilmiştir. Kayın ve ardıç dışında farklı ağaçlar kutsal olarak kabul edilmiştir. Kutadgu Bilig’de yol, göğün direği, merdiven şeklinde unsurlarına yer verilen hayat ağacı ve insanlık ağacı, bilgi ağacı semavî ağaçlar arasındadır²⁴².

Ergun’a göre “Semavî ağaçlar, insanlara gerçek şekilleriyle görünmezler. Onların varlığı, dünyanın bekasının teminatıdır. İnsan da semavî ağaca benzetilir. Kemik ve ağaç, kut sembolüdür ve birlikte dünyayı ayakta tutmaktadır²⁴³.” Kutadgu Bilig’de özellikle ağacın kökleri, yıldız gibi farklı adlandırmalarla birlikte önemli kaynak alan işlevi görmüştür. Ergun’a göre “Ağaç kökleriyle ataları, gövdesiyle hayattaki nesli, dallarıyla da gelecek nesilleri sembolize etmektedir²⁴⁴.” Kutadgu Bilig’de ağacın niteliklerinin insanın gençlik ve yaşlılık gibi evrelerini ifade etmektedir. Ergun, ağaçla insanlar arasındaki bu türden ortaklığı şöyle belirtmiştir:

²³⁷ İnan, 1976: 38-39.

²³⁸ İnan, 1976: 39; İnan, 1998: 254.

²³⁹ İnan, 1998: 257- 258.

²⁴⁰ Esin, 1978: 170; Ergun, 2012: 155.

²⁴¹ Tanyu, 1988: 456.

²⁴² Tanyu, 1988: 457.

²⁴³ Ergun, 2012: 246.

²⁴⁴ Ergun, 2012: 307.

Hem ağaçlar hem de insanlar için kullanılan bazı kelimeler, ortak soy kültürünü gösterir. Yaş kelimesi, bu yakınlığı gösteren kelimelerden biridir. Ağacın nemi gözyaşı olarak telakki edilir. Ayrıca ağacın yaşı tazeliği ile insanın kaç yaşında olduğu arasında ilgi kurulabilir. Yaş, yaş-ıl hem bitkiye hem de insana ad olmuştur²⁴⁵.

Kutadgu Bilig’de yer alan karın sözcüğü ile yapılmış metaforlar (b. 1515) ağaçtan türeyişe işaret etmektedir. Yani ağacın türeyiş fonksiyonuna, hayat verme fonksiyonuna bağlı yapılmış metaforlardır. Aşağıda örneklerini de verdiğimiz karın sözcüğü ile ilgili metaforların arka planlarını Türk mitolojisinde yaratılış/ köken mitlerinin ilki olarak kabul edebileceğimiz ağaçtan türeyiş mitolojisi oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 1. 18 Ağaç ve Ağaç bölümlerinin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Ağaç	İnsan
Ağaç	Kadın
Meyvesiz Ağaç	Bilgisiz İnsan
Ağaç	Ölüm
Ağaç	Zaman/ mevsim
Kayın Ağacı	Gençlik
Karın	Yaşam
Karın	Toprak
Ağaç	Evren
Dal	Din
Dal	Dünya
Ağaç	Güneş
Ağaç	Ülke
Ağaç Kökü	İhtiyat
Ağaç Kökü	Kanun
Ağaç Kökü	Gümüş
Ağaç Kökü	Vezir
Ağaç	Beylik
Ağaç Kökü	Dikkat
Ağaç Kökü	Doğru Söz
Ağaç Kökü	Kanun

²⁴⁵ Ergun, 2012: 310.

Ağaç Kökü	Cömertlik
Ağaç	İnsan
Ağaç	Ruh/ Can
Ağaç	Şeriat
Ağaç	Gönül
Ağaç	Hayat/ Yaşam
Ağaç Kökü/ Töz	Söz
Ağaç Kökü/ Töz	Bey
Ağaç Kökü/ Töz	Anlam
Ağaç Kökü	Doğruluk
Ağaç / Urug	Hükümdâr
Ağaç Kökü	Bey
Ağaç/ urug	Hanedan
Ağaç/ urug	Bilgeler/ Yaşlılar
Ağaç/ urug	İnsan
Bitki/ urug/ tohum	İyilik
Bitki/ urug/ tohum	Fenalık
Toprak zemin/ Ul	Beylik
Temel	Doğruluk
Toprak Zemin/ Ul	Doğruluk
Temel	Dil/ Gönül
Toprak Zemin/ Ul	Beylik
Temel	Güç
Toprak Zemin/ Ul	Ülke
Temel	Kanun
Temel	İhtiyat
Temel	Dikkat
Toprak Zemin	Varlık
Temel	Altın/ Gümüş
Toprak Zemin	Hayat
Temel	Can
Toprak Zemin	Devlet
Temel	Bey

Toprak Zemin	İbadet
Temel	Gizlilik
Toprak Zemin	İletişim
Temel	Selam
Toprak Zemin	İnsanlık
Temel	Bilgi
Temel	Anlayış
Toprak Zemin	Söz
Temel	Doğruluk
Temel	Ölçü
Ağaç / Dip/ Tüp	Güneş
Ağaç/ Dip/ Tüp	Kanun
Ağaç/ Dip/ Tüp	Gümüş
Ağaç/ Dip/ Tüp	İnsan
Ağaç	Kut
Ağaç/ Yıldız	Alçakgönüllülük
Ağaç/ Yıldız	Kanun
Ağaç/ Yıldız	Gümüş
Ağaç/ Yıldız	Varoluş
Ağaç/ Yıldız	Doğruluk
Ağaç/ Yıldız	Cömertlik
Ağaç/ Yıldız	Cesaret
Ağaç/ Yıldız	Kanun
Ağaç/ Yıldız	İnsan

Tablo 1. 19 Ağaç ve Ağaç bölümlerinin Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
İNSANLAR KOZMOLOJİK UNSURLARDIR İNSANLARIN NİTELİĞİ KOZMOLOJİK UNSURLARIN NİTELİĞİDİR İNANÇ KAVRAMLARI KOZMOLOJİK UNSURLARDIR EVREN KOZMOLOJİK UNSURLARDIR SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ	İNSAN AĞAÇTIR KADIN AĞAÇTIR BİLGİSİZ İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR ÖLÜM AĞAÇTIR GÜZ MEVSİMİ AĞAÇTIR BAHAR MEVSİMİ AĞAÇTIR GENÇLİK KAYIN AĞACIDIR

KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	VAROLUŞ KARINDIR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ	EVREN BİR AĞAÇTIR
KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	DİN EVREN AĞACININ DALIDIR
DAVRANIŞLAR KOZMOLOJİK	DÜNYA EVREN AĞACININ DALIDIR
UNSURLARDIR	GÜNEŞ IŞIKLARI AĞACIN DALIDIR
OLUMLU DAVRANIŞLAR KOZMOLOJİK	İHTİYAT ÜLKE AĞACININ KÖKÜDÜR
UNSURLARDIR	KANUN ÜLKE AĞACININ KÖKÜDÜR
OLUMSUZ DAVRANIŞLAR	KANUN MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR
KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	GÜMÜŞ MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR
DUYGULAR KOZMOLOJİK	VEZİR BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR
UNSURLARDIR	İHTİYAT BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR
OLUMLU DUYGULAR KOZMOLOJİK	DİKKAT BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR
UNSURLARDIR	DOĞRU SÖZ/KANUN/ CÖMERTLİK/ CESARET BEYLİK
OLUMSUZ DUYGULAR KOZMOLOJİK	AĞACININ KÖKLERİDİR
UNSURLARDIR	İNSAN AĞAÇTIR
BİLİŞSEL KAVRAMLAR KOZMOLOJİK	RUH/ CAN AĞAÇTIR
UNSURLARDIR	İNSAN AĞAÇTIR
	ŞERİAT AĞAÇTIR
	HİZMETKARLAR/PEYGÂMBER NESLİ/ALİMLER
	ŞERİAT AĞACININ KÖKLERİDİR
	GÖNÜL AĞAÇTIR
	HAYAT/ YAŞAM AĞAÇTIR
	SÖZ MADENDİR/CEVHERDİR
	DÜNYA BİNADIR
	BEY DÜNYA BİNASININ TEMELİDİR
	ANLAM SÖZ BİNASININ TEMELİDİR
	DOĞRULUK DAVRANIŞ BİNASININ TEMELİDİR
	HÜKÜMDÂR AĞAÇTIR
	BEY HANEDAN AĞACININ KÖKÜDÜR
	YAŞLI İNSANLAR AĞAÇTIR
	İNSANLAR AĞAÇTIR
	İYİLİK BİTKİDİR
	İYİLİK TOHUMDUR
	FENALIK BİTKİDİR
	FENALIK TOHUMDUR
	DOĞRULUK BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR
	DİL/ GÖNÜL DOĞRULUK BİNASININ TEMELİDİR
	GÜÇ BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR
	KANUN ÜLKE BİNASININ TEMELİDİR
	İHTİYAT/ DİKKAT BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR
	ALTIN/ GÜMÜŞ/MAL VARLIK BİNASININ TEMELİDİR

	CAN HAYAT BİNASININ TEMELİDİR BEY DEVLET BİNASININ TEMELİDİR GİZLİLİK İBADET BİNASININ TEMELİDİR SELAM İLETİŞİM BİNASININ TEMELİDİR BİLGİ İNSANLIK BİNASININ TEMELİDİR ANLAYIŞ İNSANLIK BİNASININ TEMELİDİR DOĞRULUK SÖZ BİNASININ TEMELİDİR ÖLÇÜ SÖZ BİNASININ TEMELİDİR GÜNEŞ BURCU BİNADIR KANUN MEMLEKET BİNASININ TEMELİDİR GÜMÜŞ MEMLEKET BİNASININ TEMELİDİR İNSAN AĞAÇTIR ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK KUT AĞACININ KÖKÜDÜR KANUN MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR GÜMÜŞ MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR VAROLUŞ AĞAÇTIR DOĞRULUK BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR CÖMERTLİK BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR CESARET BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR KANUN BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR İNSAN AĞAÇTIR

İNSAN AĞAÇTIR

KADIN AĞAÇTIR

4522. cefa birle önmiş *igiğmiş yığaç*/ yimişi ağı ol añar bolma aç

Onlar zahmetle süren ve *yetişen bir ağaca benzer*; meyvası zehirdir, ona karşı iştiha ve ihtiras besleme.

BİLGİSİZ İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR

2455. ukuşsuz kişi ol *yimişsiz yığaç*/ *yimişsiz yığacığ* negü kılsun aç

Akılsız adam *meyvasız ağaç* gibidir; aç kimse meyvasız ağacı ne yapsın.

Ağaç, Kutadgu Bilig’de yaşam gibi ölümü de temsil etmektedir. Eyersiz ağaç yani hayattayken kullanılan bir at değil bir tabutu ifade etmektedir. Bu nedenle ölüm metonimik bir gösterge ile eyersiz ağaç şeklinde ifade edilmiştir.

ÖLÜM AĞAÇTIR

1428. yayılmaz yoriğa keweldin tüşüp/ *eçersiz yığaç* mingü muñluğ bolup

Sarsmayan, rahvan küheylan attan inip, aciz içinde, *eyersiz bir ağaca* bineceksin.

Ağaçların fizyolojik nitelikleri mevsimlerin değişiminden de haber vermektedir. Bu bağlamda rüzgarlar gibi ağaç da mevsim değişimini haber veren kanal metafor durumundadır. Ağaçların yeşermesi baharın gelişini haber vermiştir.

GÜZ MEVSİMİ AĞAÇTIR

BAHAR MEVSİMİ AĞAÇTIR

67. *kurumuş yıgaçlar tonandı yaşıl/ bezendi yipün al sarıg kök kızıl*

Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.

118. *yağa tursu yağmur yazılsu çiçek/ kurumuş yıgaçtın salınsu küjek*

Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın; *kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.*

1.2.2.9.1. Kayın

Altay, Sagay, Şor boylarının inançlarında kutsal olarak kayın ağacının toplumsal ve sosyal yaşantıda da büyük bir önemi vardır. Kayın ağacı ve Tanrı kutu ve ana kutu ile yakından ilişkili olduğu için kesilmemektedir²⁴⁶. Kayın ağacı eski Türklerin sosyo kültürel inançlarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de kayın ağacının insanın gençlik evresini ifade etmede bir kaynak alan olarak kullanıldığı görülmektedir. Kayın ağacının güç, ferahlatıcı, iyileştirici gibi olumlu nitelikleri hedef alanda bulunan gençlik soyut kavramı ile eşleştirilmektedir. Kayın ağacının tarihi dönemlerde güç ile ilişkisi ise Dede Korkut Kitabı’nda ok aracılığı ile gösterilmiştir. Ergun’a göre “Dede Korkut Kitabı’nda kayın ağacı okla temsil edilmiştir. Kayın ok, yer aldığı metinlerin hepsinde de hükümdârlık, kut ve güç sembolü olarak kullanılmıştır²⁴⁷.”

GENÇLİK KAYIN AĞACIDIR

6532. *kadıñ teg boçum erdi oğ teg köni tüz/ ya teg egri boldı egildim tönittim*

Kayın gibi vücûdum ok gibi düz ve dik idi; şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.

1.2.2.9.2. Karın

Ağaç kültü ile ilgili olan karın, Kutadgu Bilig’de yaşama başlangıcı temsil ettiği gibi ölümü de temsil etmektedir. Başlangıç karın ile ifade edilmiştir (b.883). Bu bağlamda karın varoluşun başladığı yerdir. Ağaç ve ağaç kovuğu da destanlar çağında anne rahmi görevi görmüştür. Kutadgu Bilig’de karın dünyaya gelmeden önce insanların ayrıca beklediği bekleyiş mekânı şeklinde kavramlaştırılmıştır (b.1387). Karındakiler metonomik bir ifade şeklinde doğmamış nesli ifade etmektedir. Karındakilerin geleceği dünya ise sofrâ şeklinde

²⁴⁶ Ergun, 2012: 247.

²⁴⁷ Ergun, 2012: 258-259.

kavramlaştırılmıştır. 1515. beyitte ise karın sözcüğünün kaynak alan olarak kullanıldığı bir döngü metaforu vardır. Burada karından çık- dünyaya gelmeyi, karına gir- ise ölmeyi ifade etmiştir. İlki anne karnı iken, ikincisi toprağın yüzeyidir. Kutadgu Bilig’de karın, ağaç kaynaklı önemli bir metafordur.

VAROLUŞ KARINDIR

VAROLUŞ İÇİN KARIN YER KAPSAYICISIDIR

883. *karında* törümiş kılınç öğretig/ yağız yir kıatında kiter ay teti

Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terkedip gider; ey zeki insan.

YAŞAM KARINDIR

YAŞAM/ HAYAT İÇİN ANNE KARNI YER KAPSAYICISIDIR

1387. ata arkasından toğulsa oğul/ *ana karnı* menzil kaç aylık amul

Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, *ana karnı* onun için, bir kaç aylık istirahat menzildir.

5341. *taşı bir kutu ol karındağılar* / biziñde basa tırki yigli olar

Diğer bir nesil de ana karnındakilerdir ; bizden sonra bu sofradan yiyecekler onlardır.

5344. okırlar ölüp yatguçılar naru/ sürerler *karındağılar* kóp tiyü

Ölüp- yatanlar oraya çağırılıyorlar; *karındakiler* ise, bu sofradan “kalk” diye bizi zorluyorlar.

KARIN ANNEDİR

KARIN TOPRAKTIR

1515. *karından çıkardın karınka kirür*/ şekerden igiđtiñ yılanka birür

Karından çıkardın, tekrar *karına* giriyorum; şeker ile beslediğin bu vücûdu yılana veriyorum.

1.2.2.9.3. Dal / Budak

“Din dalı” ifadesinde din gibi bir soyut kavram/ kavramlar disiplini ağacın bir parçası olan dal nesnesi ile somutlaştırma yoluyla metaforlaştırılmıştır (b. 5311). Burada evrenin bir ağaç; din ve dünyanın ise bu evren ağacının dalları olabileceği düşüncesine varılmaktadır. Ağaç dalının din ve dünya gibi iki genel soyut kavramı somutlaştırdığı görülmektedir. Dolayısıyla burada canlı bir varlığın parçası din ve dünya gibi soyut kavramları metaforlaştırmıştır. Burada Türk mitolojisinde ağacın Tanrı’ya ulaşma aracı, yolu fonksiyonunu karşılayan genel bir -din ağacı- metaforu görülmektedir.

EVREN AĞAÇTIR

DİN EVREN AĞACININ DALIDIR

DÜNYA EVREN AĞACININ DALIDIR

5311. bu *din dalı dünya dalı* karşı ol/ yağışmaz ikigün yolu yarşı ol

Din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; ikisi birbirine yaklaştırmaz, bunların yolu birbirini keser.

Esin, Hâcib'in "din dalı" ile "dünya dalını" birbirine karşıt iki simge saydığını, din dalı ifadesinin Kurân'ın İslâm'a davet simgelerinden olan mutlu ağaç ve Tûba ağacı kavramı olduğunu, dünya dalının ise, bir kadın olarak temsil edildiğini, baharda yeşile bürünmüş, ağaçlı yağız-yerin zehirli yemişi olan ağaca benzetilen kadınlar ile, Cüveyni'nin Kuran'da kötülüğün simgesi olan zehirli ağaca benzettiği Uygur sülale ağacı gibi simgeler olduğunu ifade etmiştir²⁴⁸.

Kutadgu Bilig'de ağaçların bir parçası olan budak ve budaklan- eyleminin metaforik bağlamda kaynak alan olarak kullanıldıkları görülmektedir. Aşağıdaki beyitte yer alan butıklan- eylemi ile güneşin doğuşu ifade edilmiştir. Türk mitolojisinde ağaç ve güneşin doğuşu arasında bağlantılar vardır. 3839. beyiti takiben 4892. ve 5679. beyitlerde de ağacın güneşi ortaya çıkarma fonksiyonu ile ilgili bir metafor görmekteyiz. Burada –butık- olarak verilen sözcüğün anlamı Arat'ın mızrak olarak anlamlandırdığı ağacın dalıdır²⁴⁹. Kop- yani – yükselmek- yukarı yönelim bildiren bir eylemle dalların/ mızrakların yükselişi ile metaforik olarak güneşin doğuşu ifade edilmiştir. Ergun'a göre "Ağacın bedenine bağlı ana dallar budak diye adlandırılır. Budak kelimesi kutsallık ifade eder ve oğul yerine kullanılır. Dal ve yapraklar ise diğer akrabalar²⁵⁰."

Kutadgu Bilig'de güneşin ışıklarının ağaç dalı yanında mızrakla da kavramlaştırıldığı görülmüştür. Sita veya sata sözcüğünü Clauson, Karahanlı Türkçesinde "mercan"²⁵¹. Arat ise mızrak şeklinde anlamlandırmıştır. Kalkan ise güneşi ifade etmektedir. Fiziksel olarak aynı özelliklere sahip olan güneş ve kalkan arasında özellik aktarımı yoluyla oluşturulmuş varlık-madde metaforu bulunmaktadır. Kalkan nedeniyle güneş ışıklarının da mızrak olarak yine özellik aktarımı yoluyla metaforlaştırıldığı görülmüştür. Esin, Kutadgu Bilig' de güneşin kalkana ve ışıklarının da kargılara benzetilmesi nedeniyle ay ile yay arasındaki ilişkiye benzer bir şekilde, güneş ile ok/ kargı arasında benzerlik kurmaktadır²⁵².

²⁴⁸ Esin, 2004: 46- 47.

²⁴⁹ Clauson, 1972: 301- 302.

²⁵⁰ Ergun, 2012: 312.

²⁵¹ Clauson, 1972: 799.

²⁵² Esin, 2004: 77.

GÜNEŞ IŞIKLARI AĞACIN DALIDIR

4892. ‘abir bürkirer teg tünerdi kalıķ/ sîta *ķoptı* yirdin yağıldı *butıķ*

Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı; ufuktan etrâfa dallanarak, *mızraklar yükseldi*.

GÜNEŞ IŞIKLARI MIZRAKTIR

3840. ķopa keldi örlep *sata ķalkanı*/ ajun meñzi boldı örünj erdini

Mızrak ve kalkanı kalkarak, yükselmeğe başladı; dünya yüzü beyaz cevher gibi oldu.

4895. kıza baķtı yirdin *sîta ķalkanı* / turup ķarşıķa bardı kirdi kõni

Kızarmış *mızraklar ile kalkan* ufuktan gözükürken, kalkıp, saraya gitti ve doğruca içeri girdi.

5679. *butıķlandı* yirde yoķaru *sîta*/ kalıķ meñzi boldı yalın teg ota

Yerden yukarıya doğru *mızraklar budaklandı*; gökyüzü ateş ve alev hâline geldi.

1.2.2.9.4. Kök

Clauson, kök sözcüğünün gök, ezgi/ ahenk, maden, bağlantı, yakılan şey, ot, bitki örtüsü şeklinde anlamlarının bulunduğunu belirtmiştir. Clauson, sözcüğü kök, menşe, köken olarak anlamlandırdıktan sonra gerçek ve metaforik kullanımlarına Oğuz- Kıpçak sahasında ve Kutadgu Bilig’de de bu kullanımlara rastlandığını belirtmiştir²⁵³. Ergun, ağacın bölümlerinin Türk kültüründeki yerini ise şu şekilde aktarmıştır:

Her ailenin, her oymağın, her boyun her milletin bir soy ağacı vardır. Soy ağacının bedeni; evin, obanın oymağın, boyun, devletin, milletin reisini, en yaşlı kişisini sembolize etmektedir. Kökleri ataları, budakları oğlu, yaprak ve dallar ise diğer akrabaları sembolize etmektedir. Türk kültüründe ağacın salt olarak vejetatif kodunun çok özel bir rolü vardır. Türk, yaprakları, filizleri, budakları, kökü, gövdesiyle bir bütün olarak ağaca tutkunluk derecesinde bağlıdır²⁵⁴.

Kutsal ağacın en önemli unsuru olan kök, Kutadgu Bilig’de kullanılan en önemli metaforikal kaynak alanlardan biridir. Kök somut kavramı, kullanıldığı soyut kavramları ağaç kökleri ve bu soyut kavramların parçası oldukları kavramı da ağaç şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmaktadır. Kutadgu Bilig’de ağacın, kutsal vatan yönüne işaret eden metaforik kullanımların olduğu görülmüştür. Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında ihtiyat, dikkat, kanun (b. 2015, 5258, 5907); gümüş, vezir (b. 2132, 2133, 2183, 2909); doğru söz, cömertlik (b. 5906, 5907) ağaç kökleri şeklinde varlık- madde (ontolojik) metafor olarak kavramlaştırılmıştır. Bunların yanında ülke/ memleket ise ülke/ memleket ağacı şeklinde yönetim bağlamında metaforik olarak ifade edilmiştir.

²⁵³ Clauson, 1972: 708.

²⁵⁴ Ergun, 2012: 306- 308.

Yönetim kavram alanı yanında inanç kavram alanı içerisinde kök, şeriat kavramını ağaç olarak metaforlaştırmıştır. Hizmetkârlar, Peygâmbir ve âlimler de bu şeriat ağacının kökleri şeklinde varlık- madde (ontoloji) metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Yönetim ve inanç kavram alanları yanında insan (b. 2907, 3414), insanın soyu sopy, nesli (b. 4476, 6045) ağaç kökü aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Tarihî Türk dilinin özellikli sözcüğü gönül (b. 5458) ve hayat/ yaşam (b. 5991) soyut kavramları da kök sözcüğü aracılığı ile somutlaştırılarak metaforik olarak gösterilmiştir. 5458. beyitte geçen “könlüm köki” ifadesindeki kök sözcüğü acının ve üzüntünün miktarını bildirmek için kullanılmış metaforik bir ifadedir.

İHTİYAT ÜLKE AĞACININ KÖKÜDÜR

KANUN ÜLKE AĞACININ KÖKÜDÜR

2015. iki neş turur ilke bağı beki / biri saklık ol bir törü il *köki*

Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri *-ihtiyatlılık, -biri kanun*; bunlar *esastır*.

KANUN MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR

GÜMÜŞ MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR

2132. bu il tutrukı hem tüpi bekliki/ *iki neş turur* aşlı yıldız *köki*

Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esâsı ve *kökü iki şeye bağlıdır*.

2133. birisi budunka *törü ol* ülüş/ birisi er atka ülese *kümüş*

Bunlardan biri halkın hakkı olan kanun, diğeri de hizmette bulunanlara dağıtılan gümüştür.

VEZİR BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

2183. *vezir ol* yüdügli bu begler yükin/ vezir ol bekütügli *beglik kökin*

Beylerin yükünü yüklenen vezirdir; *beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir.*

İHTİYAT BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

DİKKAT BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

5258. *bu beglik köki sak oduğluş turur* / takı bir ajun kolsa mundın bulur

Beyliğin kökü ihtiyatlı olmak ve uyanık durmaktır; bir dünya daha istersen, onu da bunlarla bulursun

DOĞRU SÖZ/KANUN/ CÖMERTLİK/ CESARET BEYLİK AĞACININ KÖKLERİDİR

5907. bu ol emdi *beglik köki* yıldızı / bu ol edğü begler yorıkı izi

Beyliğin kökü ve temeli işte budur; iyi beylik vasıflarına iyice sâhip olan beylerin tuttukları ve tutacakları yol budur.

İNSAN AĞAÇTIR**RUH/ CAN AĞAÇTIR**

2907. kayu neñke kirse kişi emgeki/ *uş ol neñde boldı canınıñ köki*

İnsanın hangi şeye emeği geçerse, onun *canı o şeye bağlanmış olur*.

2909. kayu neñke kirse kişi emgeki/ sewüg boldı ol neñ sewüg *can köki*

İnsanın hangi şeye emeği geçerse, o şey sevgili *can kökü* gibi sevilir.

İNSAN AĞAÇTIR

3414. yağı bolmağınça *er ersigliki* / kaçan belgürer ilde atı *köki*

Düşmanı olmazsa, *insanın* mertliği, adı ve *aslı* ne zaman belli olur

4476. *köki eğgü bolsun* uruğ hem tarığ / uwutluğ saşınuğ tilegil arığ

Alacak kimsenin soyu sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de haya ve takvâ sahibi, temiz olmasına dikkat et.

6045. ıdışlığ suwuğ sen alıp içtükün / tiriglik uzun bolğa yıldız *köküñ*

Kaptaki suyu alıp içmek kendinin ve *neslinin* uzun hayata nâil olacağına delâlettir.

ŞERİAT AĞAÇTIR**HİZMETKARLAR/PEYGÂMBER NESLİ/ALİMLER ŞERİAT AĞACININ KÖKLERİDİR**

4345. bular ol haqıkat bu din tirküki/ olar bilgi ol çın *şeri‘at köki*

Bu dinin direği gerçekten bunlardır; doğru *şeriatin temeli* bunların bilgisidir.

GÖNÜL AĞAÇTIR

5458. nerek emdi beglik bu yalñuğ yüki / bu kaçdu saşınç üzdi *köñlüm köki*

İmdi bu beyliğe ve insanların yükünü taşımağa ne lüzûm var; endişe ve kaygı *kalbimi* parçaladı.

HAYAT/YAŞAM AĞAÇTIR

5991. tirig yalñuğ oğlu igin igler ök / kamuğ ig *ölüm birle kesmez bu kök*

Hayatta insanoğlu her vakit hastalanabilir, fakat her *hastalık bu kökü ölümle kesmez*

1.2.2.9.5. Töz

Kutadgu Bilig’de görülen “töz” söz soyut kavramını değerli bir meta olarak metaforlaştırmıştır (b. 555). 2758. beyitte ise “ajun tözi” şeklinde hükümdâra hitap edildiği görülmüştür. Böylelikle Bey yani hükümdâr ağaç olarak kavramlaştırılan dünyanın temelidir. Bina/ yapı yerine ağaç olarak ifade etmemizin nedeni, töz kavramının köken, boy, ecdad dışında daha çok vejetatif anlama sahip olmasıdır. 1779. beyitte İla Bey’in ifadesinde geçen töz kavramı da anlam soyut kavramını temel; söz soyut kavramını ise ağaç şeklinde metaforlaştırmıştır. Davranış/ karakter bağlamında ise töz kavramı davranışı ağaç, doğruluğu ise bu ağacın temeli şeklinde metaforlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de değerli bir meta ve ağaç kökü şeklinde kaynak alanlarda görülen töz kavramını Ergun şu şekilde tanımlamıştır:

Hem insanlar hem de ağaçlarda ortak kullanılan terimlerden biri de töz'dür. Eski Türkçede töz (Altayca töz, Tuvaca dös), Anadolu'da töz, bitki kökü anlamına gelmektedir. Alt, aşağı, dip, esas, öz, asıl, cevher, tabiat, asli cevher anlamlarına gelen kelime her ikisi için de kullanılmaktadır. Töz, tüp (kök, esas) tüp töz (köken, boy, ecdad) şeklinde de kullanılmaktadır²⁵⁵.

SÖZ MADENDİR/ CEVHERDİR

555. yime yakışi aymış biliglig sözi/ *biliglig sözi körse barçın tözi*

Yine bilgili ne güzel söylemiş; *bilen insanın sözü*, dikkat edersen, *değerli bir metâa benzer*.

DÜNYA AĞAÇTIR

BEY DÜNYA AĞACININ TEMELİDİR

2758. negü tir eşitgil bağırsak sözi / bu söz işke tutğıl ay *ajun tözi*

Samimî insan ne der, dinle; ey *dünyanın temeli*, bu söze göre hareket et.

ANLAM SÖZ AĞACININ TEMELİDİR

1779. negü tir eşitgil ıla beg sözi/ *sözi ma 'nisi ol sözünke tözi*

İla beyi ne der, dinle; bu *sözün mânası senin sözlerine temel olsun*.

DOĞRULUK DAVRANIŞ AĞACININ TEMELİDİR

1866. ukuşluğ köni hem silig til sözi/ bütünlük bile boldı *kılkı tözi*

Akıllı doğrudur, dili ve sözü yumuşaktır; *hareketinin esâsı* doğruluk üzerine kurulmuştur.

1.2.2.9.6. Urug

Clauson, urug sözcüğünün temelde tohum, çekirdek anlamında olduğunu fakat metaforik uzantılarıyla birlikte nesil, kuşak ve hatta boy, ortak bir atadan gelen nesil anlamlarında olduğunu ifade etmiştir. Clauson, Karahanlı döneminde herhangi bir şeyin çekirdeğinin veya tahıl tohumunun da urug olarak adlandırıldığını, gerçek anlamda tohum ekmenin yanında metaforikal olarak evlilik yoluyla akrabalık kurmanın da uruğ tarığ şeklinde adlandırıldığını belirtmiştir²⁵⁶. Kutadgu Bilig' de ağaç ve insan arasındaki bağlantıyı sağlayan kavramlardan biri de -urug-tur. Ergun'a göre "Dokuz dalın kökünden yaratılan dokuz insan motifinde ağaç ile soy- nesil- urug arasında bağ kurulmakta, insanın varlığı adeta ağacın varlığına bağlanmaktadır²⁵⁷." Ergun, insan ve ağaç arasındaki bağlantılardan olan -urug-un Türk dünyasındaki anlamlarına ise şu şekilde değinmiştir:

²⁵⁵ Ergun, 2012: 311.

²⁵⁶ Clauson, 1972: 215.

²⁵⁷ Ergun, 2012: 217.

Ağaç- nesil paralelliğini gösteren terimlerden birisi de urug'dur. Urug, bütün Türk dünyasında aynı anlamda kullanılmıştır. Anadolu'da Uyrak şekli yaygındır. Nesil, kabile, akraba, köken, tohum, tohumlar, nesil, kuşak, gelecek nesil, çocuk, bebek, küçük erkek- kız kardeş, düğün – nikah/ziyafeti anlamlarında kullanılmaktadır²⁵⁸.

Kutadgu Bilig'de Ergun'un ifadesiyle "ağaç nesil paralelliğini gösteren urug" kavramı hükümdâr (b. 108), bey (b. 1966), yaşlı insan (b. 5295), insan (b. 1959, 3015, 3375, 3653, 4496) kavramları yanında iyilik ve fenalık gibi soyut kavramları metaforlaştırmıştır (b. 4734, 4735). İyilik ve fenalık kavramları da tohumlar gibi yetişir ve gelişir. Tohumların bu biyolojik özelliği hedef alandaki iyilik ve fenalık kavramları üzerine haritalanarak başında ne ise sonunda da o olur şeklinde bir metaforik ifade ortaya çıkmaktadır.

HÜKÜMDÂR AĞAÇTIR

108. ay edgü kılınç *aslı edgü uruğ*/ ajun kalmasını sizinsiz kuruğ

Ey iyi tabiatlı ve *asil nesepli hakan*, dünya senden mahrum kalmasın.

BEY HANEDAN AĞACININ KÖKÜDÜR

1966. seza beg bolur bu buğunça uluğ/ *munıñdın kelir ötrü edgü uruğ*

Böyle bir bey halka lâyük, büyük bir bey olur ve *bu beyden de iyi bir hânedan yetişir*.

YAŞLI İNSANLAR AĞAÇTIR

5295. erej ağnağı kılğa sakış saña / ülüg tegmesü ay *uruğluğ qarı*

Huzûru başkası sürüp, derdi sana kısmet olmasın, ey *asil ihtiyar*.

İNSANLAR AĞAÇTIR

4496. *uruğluğ tarıghı* beğükler tili/ beğükrek bolur bolma ewçi kılı

Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar; sen kadın esiri olma.

1959. *uruğ* edgü bolsa er edgü toğar/ er edgü bolup ötrü törke ağar

Soyu iyi ise, insan iyi olarak doğar ve iyi olduğu için başköşeye geçer.

3653. buzulğay ajun barça ƣalğay kuruğ / apa oğlanı barça *kesgey uruğ*

Dünya bozulur, her taraf boş kalır ve insan oğullarının *nesli kesilmiş* olurdu.

3015. bu sözler eşitti sewindi ilig /ayur ay ukušluğ *uruğı silig*

Hükümdâr bu sözleri dinledi, sevindi ve: —Ey akıllı, ey *nesebi temiz* —dedi—

3375. oğulsuz kişi ölse *kești uruğ* / ajunda atı yetti ornı kuruğ

Evlâtsiz insanın, ölünce, *nesli kesilir*; dünyadan adı silinir ve yeri boş kalır.

İYİLİK BİTKİDİR

İYİLİK TOHUMDUR

4734. *uruğ edgü* ekse öner edgülık/ ol edgü bolur ol yigü kedgülık

İyilik tohumu ekilirse, iyilik çıkar ve bu iyilik senin için yiyecek ve giyecek olur.

²⁵⁸ Ergun, 2012: 310.

FENALIK BİTKİDİR

FENALIK TOHUMDUR

4735. uruğ isiz ekse isiz ök önür / ol isiz boyunka yarın yük bolur

Fenalık tohumu ekilirse, fenalık çıkar ve bu fenalık yarın insanın boynuna bir yük olur.

1.2.2.9.7. Ul/ Temel

Clauson, Güneydoğu Türk dillerinde temel, toprak zemin şeklinde yaşayan ul sözcüğünü yapı, temel olarak tanımlamıştır ve Kutadgu Bilig'deki kullanımlarının metafor olduğunu belirtmiştir²⁵⁹.

Kutadgu Bilig'de metaforik ifadelerin oluşmasında kaynak alan olarak kullanılan en yaygın kavramlardan biri de temel anlamındaki “ul” sözcüğüdür. Kutadgu Bilig'de “ul” temel kavramı, beylik (b. 819, 942, 2021), doğruluk (b. 861), ülke (b. 1772), varoluş (b. 2412), yaşam (b. 2931), devlet (b. 3029), ibadet (b. 3918), iletişim (b. 5055), insanlık (b. 3016), söz (b. 921, 4983) soyut kavramlarını maddenin fonksiyonu ve varlık- madde (ontolojik) metaforları şeklinde kavramlaştırmıştır. Saydığımız bu soyut kavramlar bina şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Beylik binası (b. 819, 942, 2021), doğruluk binası, ülke binası, varlık/ varoluş binası, yaşam/ hayat binası, devlet binası ve ibadet binası şeklinde metaforik ifadelerdeki doğruluk, gönül, güç, kanun, dikkat, altın ve gümüş, can, bey, gizlilik, selam, bilgi, anlayış, doğruluk, ölçü gibi soyut kavramları da bir binanın temeli şeklinde metaforlaştığı görülmüştür.

DOĞRULUK BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR

819. bu *beglik ulı* kör *könilik turur*/ köni bolsa begler tiriglik bolur

Bu *beyliğin temeli doğruluktur*; beyler doğru olursa, dünya huzura kavuşur.

DİL/ GÖNÜL DOĞRULUK BİNASININ TEMELİDİR

861. kayunu ayurlar könilik yolu/ negü teg bolur bu *könilik ulı*

Hangi yola doğruluk yolu derler; bu *doğruluğun mâhiyeti* nedir.

GÜÇ BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR

942. uluğluk bile bul öküş ilke erk/ bu erk birle *beglik ulı* bolsu berk

Kudret ve azametle bir çok illere hâkim ol; *beyliğinin temeli*, bu kuvvet sâyesinde, sağlam olsun.

KANUN ÜLKE BİNASININ TEMELİDİR

1772. *tüzüldi törü* hem itildi ili/ ilig inçke tegdi bekip *il ulı*

Kanunlar vaz'edildi ve memleket düzene girdi; *ülkenin temeli sağlamlaştı* ve hükümdâr huzûra kavuştu.

²⁵⁹ Clauson, 1972: 124.

İHTİYAT/ DİKKAT BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR

2021. bu saklık bile arttı begler ili/ usallık körü buzdı *beglik ulı*

İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmâlkârlık ise, *beyliğin temelini* göz göre göre sarsar.

ALTIN/ GÜMÜŞ/ MAL VARLIK BİNASININ TEMELİDİR

2412. bu üç neñke bolur tapuğçı kulu/ munı tutsa begler *kamuğ neñ ulı*

Hizmetkârlar bu üç şey için ona kul olurlar; beyler buna göre hareket etmeli, bu *her şeyin temelidir*.

CAN/ RUH HAYAT BİNASININ TEMELİDİR

2931. idişçi ya aşçı yig erse kalı/ anıñ yası can kör *tiriglik ulı*

Eğer içkici ve aşçı-başılar çiğ olurlarsa, bunların zararı *hayatın esası* olan cana dokunur.

BEY DEVLET BİNASININ TEMELİDİR

3029. negü tir eşitgil bögü beg tili/ bu *beglik işiñe* ol urmış *ulı*

Hâkim bey ne der, dinle; bu *devlet işinin temelini* o atmıştır.

GİZLİLİK İBADET BİNASININ TEMELİDİR

3918. budun közi tegse tapuğka kalı/ buzuldu bu *tapğun yıkıldı ulı*

Eğer ibâdet halkın gözü önünde yapılırsa, bu *ibâdet esâssız* ve mânâsız olur.

SELAM İLETİŞİM BİNASININ TEMELİDİR

5055. selam ol kişiğe selamet yolu/ selam kıldı erse *uruldu ulı*

Selâm insana selâmet yoludur; kim selâm verirse, karşısındakine *te'minat vermiş* olur.

BİLGİ İNSANLIK BİNASININ TEMELİDİR**ANLAYIŞ İNSANLIK BİNASININ TEMELİDİR**

3016. idı yakşı urduñ *kişilik ulı*/ bu ol çın vefalığ kişiler yolu

İnsanlığın temelini çok iyi tesbit ettin; gerçekten vefalı insanların yolu budur.

DOĞRULUK SÖZ BİNASININ TEMELİDİR

921. ne eğgü söz aymış köni er tili/ *köni er tili urdı sözke ulı*

Doğru insan ne kadar güzel söz söylemiş; *değerli söze temel atan doğru insanların dilidir*.

ÖLÇÜ SÖZ BİNASININ TEMELİDİR

4983. negü tir eşitgil ukuşluğ tili / kamuğ neñke yañzağ bu ol *söz ulı*

Akıllı insan ne der, dinle; her şeye uyan ve her *söze temel olan söz* budur.

1.2.2.9.8. Dip

Clauson’a göre “Temel olarak bir ağacın veya bitkinin kökü olan tüp, metaforik olarak bir yapının temeli, bir denizin en dip noktası, bir kişinin kökenini belirtmede kullanılmaktadır²⁶⁰.” Kutadgu Bilig’de Arat’ın “temel” olarak anlamlandırdığı “tüp” dip sözcüğü güneş ile birlikte kullanılarak güneş somut varlığını bir bina şeklinde metaforlaştırmıştır.

GÜNEŞ BURCU BİNADIR

833. yana ma bu *kün burcu* şabit turur/ bu şabit tidüküm *tüpi* berk bolur

Bir de *güneşin burcu* sâbittir; bu sâbit dediğim, *temeli* sağlam olduğu içindir.

Beyit içerisinde geçen kök ve yıldız sözcüklerinin ağaç metaforu oluşturmasının yanında yine aynı beyitte kullanılan “tüp” temel ifadesinin il/ memleket kavramı ile kullanılmasıyla memleket/ ülke binası metaforu oluşturulmuştur. Daha sonraki beyitlerin takibiyle kanun ve gümüş de memleket/ ülke binasının temeli şeklinde metaforlaşmıştır.

KANUN MEMLEKET BİNASININ TEMELİDİR

GÜMÜŞ MEMLEKET BİNASININ TEMELİDİR

2132. bu *il* tutrukı hem *tüpi* bekliki/ iki neñ turur aşlı yıldız köki

Memleketin direği, *temeli*, sağlamlığı, esâsı ve kökü iki şeye bağlıdır.

Kutadgu Bilig’de ağaç kültüne paralel olarak “tüp” sözcüğü nesil, soy, köken anlamında metaforik olarak kullanılmıştır. Bu kullanımların metaforik olduğunu Clauson belirtmiştir²⁶¹. Kutadgu Bilig’de insanın soy ve kökeninden bahsedilmesi, insanın ağaç metaforu ile ifadesine imkan vermiştir.

İNSAN AĞAÇTIR

2438. *tüpi eğgü bolsa er eğgü bolur*/ bu eğgü kişi halkқа eğgü қолur

Soyu iyi olan insan iyi olur; bu iyi insan halk için de iyilik ister.

3507. қайуда tilese yorı eğgü бол/ *tüpi* ашlı қолма өзүн eğgü қол

Nereye gidersen git, yalnız iyi ol; *soya ve asâlete bakma*, kendinde iyilik ara.

“Tüp” sözcüğünün rüya soyut kavramını deniz şeklinde veya herhangi bir mekân şeklinde varlık- madde (ontolojik) metaforu şeklinde kavramlaştırmasının yanında, dikkatli olma kavramını dip sözcüğü ile ifade ederek aynı zamanda miktar açısından da metaforlaştırdığı görülmüştür.

RÜYA DENİZDİR

RÜYA MEKÂNDIR

6003. yörügke barır *tüş түшүн* yaқşı yör / *tüpi* ашlı билгіл ұқуш бирле көр

Rüyâ yormağa bakar, rüyâm *dikkatle*, bilerek ve anlayarak yor.

²⁶⁰ Clauson, 1972: 434.

²⁶¹ Clauson, 1972: 434.

1.2.2.9.9. Yıldız

Clauson'a göre Kutadgu Bilig'de geçen yıldız sözcüğü "XI. yüzyılda bir ağacın kökü ve aynı zamanda metaforikal olarak bir kişinin soyu, nesebi²⁶²" anlamında kullanılmaktadır. Sagalayeve, kök ve yıldız arasındaki bağlantıyı eski geleneklerde ağacın ters dönerek gökten sarkması düşüncesinde aramıştır:

Göğün ilk katında büyüyen ağaçların kökleri olan yıldızlardan da çok defa bahsedilir. Yıldız sözcüğünün kök olarak ikinci bir anlama sahip olması tesadüf değildir. Bazen ağacın ters dönmesi gökten sarkmış gibidir, onun karşısında ise yeryüzünde büyüyen ağaç uzanır. Kök, yıldız görüntüsünün gelişmesinin kaynaklarından birinin Hint ve İran etkisiyle zenginleştirilen eski Türk geleneği olması muhtemeldir²⁶³.

Kutadgu Bilig'de ağaç kültüne işaret eden kavramlardan biri de yıldız sözcüğüdür. Yönetim bağlamında yıldız sözcüğü kut, memleket/ ülke, beylik kavramlarının yanında varoluş, insan kavramlarını da ağaç olarak varlık- madde (ontolojik) metaforu şeklinde kavramlaştırmıştır. Aynı zamanda alçakgönüllülük, kanun, gümüş, doğruluk, cesaret, cömertlik, kanun gibi soyut ve somut kavramlar da kut ağacı, ülke ağacı, beylik ağacının kökleri şeklinde metaforlaşmıştır.

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK KUT AĞACININ KÖKÜDÜR

1704. köçüt teg bolur qut tüpi hem tözi/ köñül qoğqısı ol *anuy yıldız*

Saadet aslında göç atı gibidir, göçer-gider; *onu bulunduğu yerde tutan kök, alçak gönüllülüktür.*

KANUN MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR

GÜMÜŞ MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR

2132. bu *il* tutruqı hem tüpi beklili/ iki neñ turur aşı *yıldız* köki

Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esâsı ve *kökü* iki şeye bağlıdır.

VAROLUŞ AĞAÇTIR

4411. fesad ol buzuğlı tüpüg *yıldızığ*/ fesad ol buzuğlı bu eğğü ızığ

Her şeyin aslını, esasını bozan fesaddir; her iyi izi ortadan silen fesaddir.

DOĞRULUK BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

CÖMERTLİK BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

CESARET BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

KANUN BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

5907. bu ol emdi *beglik* köki *yıldız*/ bu ol eğğü begler yorıqı izi

Beyliğin kökü ve *temeli* işte budur; iyi beylik vasıflarına iyice sâhip olan beylerin tuttukları ve tutacakları yol budur.

²⁶² Clauson, 1972: 922.

²⁶³ Sagalayeve, 2017: 133.

İNSAN AĞAÇTIR

6045. ıdıslığ suwuğ sen alıp içtükün / tiriglik uzun bolğa *yıldız* kökün

Kaptaki suyu alıp içmek *kendinin* ve neslinin uzun hayata nâil olacağına delâlettir.

1.2.2.9.10. Ok ve Yay

Roux’a göre “hükümdârlık sembollerinden olan yay ve ok aynı zamanda eski falcılık araçlarından biridir²⁶⁴.” Bunun nedeni ise, “Oğuz Kağan’ın veziri Uluğ Türk’ün rüyasında gördüğü bir yay ve üç gümüş okun hükümdârlık habercisi olmasına bağlanmaktadır²⁶⁵.” Turan, “okun tâbilik ve esaret, yayın da metbûluk üstünlük²⁶⁶” ifade ettiğini vurgulamıştır. Tabîyet ve metbûluk bağlamında yay konusunu Başer de töre başlığı altında ayrıntılı şekilde açıklamıştır. “Ok ve yay eski Türklerde bir semboldür. Yay, Tanrı iradesini temsilen hakanı; ok ise bağlılık ve kulluğu temsil eder²⁶⁷”. Başer’e göre “Devlet bir manada boylar birliğidir. Devlette hakan yaydır, hakana bağlı olan boylar oktur. Türklerin devlet teşkilatında bu boy teşkilatı fevkalade mühimdir²⁶⁸.” Genç’e göre ise Türkler ok ve yay çokça önem vermişlerdir²⁶⁹. Ok ve yay, Nizam’ül Mülk’ün bürokrasi modelinde egemenliği ifade etmektedir²⁷⁰.

Yay, tarihi dönemlerde hükümdâr timsali²⁷¹, hakimiyet sembolü²⁷², krallık gücü²⁷³, mitolojik olarak gök kubbesini ve gök yuvarlağını temsil eden bir sembol²⁷⁴, metbûluk²⁷⁵ ifade etmektedir. “Söz konusu dönemde umumiyetle “ya” şeklinde telaffuz edilen yay esas itibarıyla kavisli bir ağaç ile oku fırlatmaya yarayan sinirden ibarettir ve söz konusu yaylar en çok kayın ağacından yapılıyordu²⁷⁶.”

Tablo 1. 20 Ok ve Yayın Soyut ve Somut Kavramalara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Yay	Devlet
Yay	Gönül
Yay	Yaşlılık/ Zaman

²⁶⁴ Roux, 2011: 97.

²⁶⁵ Roux, 2011: 97- 98; Turan, 1945: 313; Bang ve Arat, 1936: 29; Ögel, 2010: 142; Kafesoğlu, 2017: 79.

²⁶⁶ Turan, 1945: 306, 313.

²⁶⁷ Başer, 1995: 220.

²⁶⁸ Başer, 1995: 221.

²⁶⁹ Genç, 1981: 327.

²⁷⁰ Güvenç, 1995: 146.

²⁷¹ Esin, 1978:24.

²⁷² Turan, 1945: 314; Gökyay, 2007: 1068.

²⁷³ Gökyay, 2007: 1065.

²⁷⁴ Ögel, 2010: 142.

²⁷⁵ Turan, 1945: 346.

²⁷⁶ Genç, 1981:327- 328.

Ok	Gençlik
Ok	İnsan/ Boy
Ok	Felek/ Zaman
Ok	Karakter/ Doğruluk

Tablo 1. 21 Ok ve Yayın Soyut ve Somut Kavramalara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
ZAMAN OKTUR	DEVLET YAYDIR
ZAMAN YAYDIR	SABİTLİK OKTUR
ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ OKTUR	GENÇLİK OKTUR
ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ YAYDIR	DOĞRULUK OKTUR
DAVRANIŞLAR OKTUR	HAREKET YAYDIR
OLUMLU DAVRANIŞLAR OKTUR	FELEK OKTUR
	ZAMAN OKTUR
	YAŞLILIK YAYDIR

Kutadgu Bilig’de kullanılan devlet yası metafor ifadesi yönetim felsefesine hizmet eden metaforlardan biridir. Bu metafor da tezin ilerleyen kısımlarında göreceğimiz üzere yönetimin ok ve yay şeklinde inşa edilmiş halidir. Yayın bilişsel özellikleri hedef alanda yer alan devlet soyut kavramını metaforik olarak ifade etmiştir.

DEVLET YAYDIR

65. irinçig kışığ sürdi yazkı esin/ yaruğ yaz yana kürdi *devlet yasın*

Bahar rüzgarı eziyetli kışı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar *saadet yayını* kurdu.

Ok ve yay yönetim bağlamında metaforik kaynak alan olmasının yanında gençlik ve yaşlılık devrelerini ifade etmede de kullanılan bir kaynak alandır. Vücudun ok gibi olması gençliği ifade eder. Gençken gönül de pek çok şekilde etki altında kalabildiği için bu dönemdeki gönlün hal ve gidişatı yay şeklinde kavramlaştırılmıştır. Fakat yaşlanınca vücudun ok özelliğini kaybetmesi de artık vücudun dağılması ve esnemesi nedeniyle yay, edinilen yaşantılar nedeniyle gönül kavramının ok şekilde kavramlaştırıldığı görülmektedir.

GENÇLİK OKTUR/ YAŞLILIK YAYDIR

GÖNÜL YAYDIR/ GÖNÜL OKTUR

371. *boçum erdi oğ teg köñül erdi ya/ köñül kılgu oğ teg boçum boldı ya*

Vücûdum ok ve gönülüm yay gibi idi; şimdi vücûdum yay oldu; gönlümü ok yapmalıyım.

1099. boçum erdi ok teg egildi boçum/ tiriglik tükedi yetildi öğüm

Boyum ok gibi idi, büküldü; ömür tükendi, vaktim geldi.

Bu beyitte ok yanında kayın ağacı kavramı gençliği ifade eden metaforik bir kaynak alandır. Kayının tazeliği ve güzelliği özelliklerindne hareketle gençlik kavramı kayın ile kavramlaştırılmıştır.

6532. kadıy teg boçum erdi ok teg köni tüz/ ya teg egri boldı egildim töñittim

Kayın gibi vücûdum ok gibi düz ve dik idi; **şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.**

Zaman kavramının nesne şeklinde inşâ edildiği kaynak alanlardan biri de oktur. Okun keskinliği, öldürücülüğü, acı verme özelliği zaman ve felek kavramlarının insan üzerindeki yıpratıcı etkisi ve bunun sonucundaki öldürücülüğü üzerine haritalanmıştır. Temellerinde ontolojik ve bilişsel tutarlıklar bulunmaktadır ve bu da metafordaki tutarlılık kavramını yansıtmaktadır.

FELEK OKTUR

1983. bayat kimke birse kılınç arkuğı / anı emgetür bu zamane okı

Tanrı kime kötü bir tabiat vermiş ise, bu **felek oku** ona eziyet çektirir.

ZAMAN OKTUR

5430. negü tir eşitgil ay kılkı arıg / bu öçlek okı birle köñli balıg

Temiz kalpli ve bu **zemâne oku** ile gönülü yaralanmış olan kimse ne der, dinle.

Ok kavramının zaman ve zamanın görünümelerini kavramlaştırmasının yanında karakteristik özellikleri de metaforik olarak ifade ettiği görülür. Burada devlet kapısındaki bir hizmetlinin sahip olması gereken niteliklerden doğruluk özelliği okun şekline ve buna bağlı olarak okun gidişinin doğru oluşuna benzetilmiştir. Çünkü ok doğru ve düzgün olduğu ölçüde hedefe ulaşır. Bu özellikler kaynak alanı oluşturarak hedef alandaki doğruluk kavramı üzerine haritalanmıştır.

DOĞRULUK OKTUR

2885. bütün çın bağırsak közi köñli tok/ köni bolsa kılkı meşel atğu ok

Güvenilir, doğru, sâdık, gözü ve gönülü tok, **tabiatı da atılan ok gibi doğru olmalıdır.**

1.2.2.9.11. Kalem

Kutadgu Bilig’de kalem önemli bir yönetim alanı kavramıdır. Çünkü yönetimin tanzimi ve devamlığı “diplomasiye”; hazinenin zenginliği de “kayıda, yazıya” bağlıdır. Bu iki önemli kavram olan diplomasi ve kayıt kalemin görevidir. Bu görev kalemin kişileştirilmesi yoluyla ifade edilmiştir. Hazineye para sadece savaşlar yoluyla getirilmez. Bazı olaylar da diplomasi yoluyla çözülebilir. Bu bağlamda kalem yanında hesap ve düşünce de önemli kavramlardır (b.2714). Beyit 268’de ise kanun kavramının kalem ile kavramlaştırıldığı

görülür. Kalem burada halka doğru yolu gösterecek kanunları ifade eder. Savaşla elde edilen yerlerin veya halkların bundan sonraki süreçte caydırıcı kanunlarla yönetilmesi gerekir. Bunları yazacak olanlar da kalem ehlidir. Olay yapısı metaforlarında da görüleceği üzere kalem olay ve durumlar üzerinde önemli bir güç etkenidir. Ülkelerin devamı (b.2425), halkın huzuru (b. 2428), kanunlarla hükmetmek (b. 2711) kalem aracılığı ile meydana gelmektedir. Dolayısıyla metinde SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ KALEMDİR ana metaforu yanında DİPLOMASİ/ KANUN KALEMDİR, GÜÇ KALEMDİR yardımcı metaforları ortaya çıkmaktadır.

DİPLOMASİ KALEMDİR

2714 kılıç il tutar hem buğun azganur/ *alem il tüzer* hem *azine urur*

Kılıç memleket zapteder ve zafer kazanır; *kalem de memleket tanzim eder* ve *hazine toplar*.

KANUN KALEMDİR

268. ılıç aldı biri buğunuğ tüzer/ *alem aldı biri yorık yol s zer*

Biri eline kılıç aldı, halkı it at altında tutar; *biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup-gösterir*.

KALEM GÜÇTÜR

KALEM ÜLKE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2425. ılıç birle aldı k r il alğucu / *alem birle bastı ol il basğucu*

Memleketi alan onu kılıç ile almıştır, *memleketi tutan onu kalem ile tutmuştur*.

2428. *alem birle tutsa ayu kend ulus*/ tilek teğr r anda tözüke  l ş

Hangi şehir ve ey let kalem ile id re edilirse, orada herkes kendi arzu ve nasibini bulur.

2711. ılıç birle tutlur alı tutsa il/ *alem birle baslur alı bassa il*

Eğer memleket tutulursa, kılıç ile tutulur; eğer *memlekete hüküm etmek icap ederse, kalem ile edilir*.

1.2.2.9.12. Ev

Kutadgu Bilig’de ev ve evin bölümleri, inanç kavram alanı başta olmak üzere soyut ve somut kavramları metaforikal olarak ifade etmede ağaca bağlı önemli kaynak alanlardan biridir. Ergun’a göre “Türklerin dünya görüşünde ev ile onun omurgası olan ağaç arasında derin, semantik bir bağ vardır. G kkubbeye benzeyen çatısının ortasında bulunan ve dünyanın merkezi sütunu demir kazığa uzanan ağaç evin kutlu objesidir²⁷⁷.”

²⁷⁷ Ergun, 2012: 376.

Kutadgu Bilig’de ağaç kültüne işaret eden kaynak alanlardan biri de Tarihi Türk dili alanının önemli sözcüklerinden olan evdir. Metinde ev sözcüğü burç, dünya, insan kavramlarını ontolojik açıdan metaforlaştırırken, evin inanç kavram alanında da özellikle metonimik olarak kara toprak altındaki ev, karanlık toprak ev şeklinde mezar mekânını karşılamaktadır. Bunun yanında cennet ve cehennem Tanrı’nın insanlar için yarattığı bir ev şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca cennet “edgü konut” metonimik metaforu şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1. 22 Ev, Eşik, Kapı Varlıklarının Soyut ve Somut Maddelere Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Ev	Gezegenler
Ev/ Kubbe ev	Dünya
Konak	Dünya
Ev	Mezar
Ev	Cennet
Ev	Cehennem
Ev	İnsan bedeni
Ev	Durak/ Menzil
Ev/ Eşik	Hükümdâr
Ev/ Kapı	Hükümdâr
Ev/ Kapı	Kut
Ev/ kapı	Devlet
Ev/ Kapı	Bey
Ev/ Kapı	İnsan/ Odgurmuş
Ev/ Kapı	Bilgi
Ev/ Kapı	Hesap
Ev/ kapı	Oklidis
Ev/ Kapı	Tanrı
Ev Kapı	Doğruluk/ Hakikat
Ev/ Kapı	Ölüm
Ev/ kapı	Dünya
Ev/ Kapı	Cehennem
Ev/ kapı	İyilik
Ev/ Kapı	Bela

Ev/ Kapı	Huzur
Ev/ Kapı	Arzu/ Dilek
Ev/ Kapı	Arzu/ Nimet
Eşik	Yakınlık
Eşik	Hükümdâr
Kapı	Yönetim/ Saray
Kapı	Hükümdâr
Kapı	Kut
Kapı	Devlet
Kapı	Bey
Kapı	Hâcib
Kapı	Kapıcıbaşı
Kapı	Hizmet
Kapı	İnsan/ Odgurmuş
Kapı	Bilgi
Kapı	Hesap
Kapı	Oklidis
Kapı	Tanrı
Kapı	Doğruluk/ Hakikat
Kapı	Ölüm
Kapı	Dünya
Kapı	Cehennem
Kapı	İyilik
Kapı	Bela
Kapı	Huzur
Kapı	Arzu/ Dilek
Kapı	Arzu/ Nimet

Tablo 1. 23 Ev, Eşik, Kapı Varlıklarının Soyut ve Somut Maddelere Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
KOZMOLOJİK UNSURLAR EVDİR SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ EVDİR SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ EVDİR SOYUT İNANÇ SİSTEMİ EVDİR	GEZEĞEN/ MEZAR/ CENNET/ CEHENNEM/ İNSAN/ HAYAT EVDİR DÜNYA KUBBE EVDİR/ KONAKTIR HÜKÜMDÂR EVDİR/ EŞİKTİR

SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ EŞİKTİR	HÜKÜMDÂR EVDİR/ KAPIDIR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ EŞİKTİR	KUT/ DEVLET/ Bey/ İNSAN/ BİLGİ/ HESAP/ OKLİDİS/
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ KAPIDIR	TANRI/ DOĞRULUK/ ÖLÜM/ DÜNYA/ CEHENNEM/
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ KAPIDIR	İYİLİK/ BELA/ HUZUR/ ARZU/ DİLEK/ NİMET EVDİR/
SOYUT İNANÇ SİSTEMİ KAPIDIR	KAPIDIR.
BİLİŞSEL/ ZİHİNSEL SİSTEM KAPIDIR	YAKINLIK/ HÜKÜMDÂR EŞİKTİR
DUYGULAR KAPIDIR	YÖNETİM/ SARAY/ HÜKÜMDÂR/ KUT / DEVLET/ Bey/
	HACİB/ KAPICIBAŞI/ HİZMET KAPIDIR

Kutadgu Bilig’de gezegenlerin ev olarak görülmesinin yanında (b. 744) dünya için kubbe ev, börk ev ifadesine yer verilmiştir. Börk veya kubbenin şeklinden dolayı sonunun net görülmemesi ve karanlık oluşu dünyanın belirsizliğini ifade etmiştir (b. 3723).

BURÇLAR EVDİR

744. bu *ay burcu serîtan bu ew ewrilür*/ ewi ewrilür hem özi çewrilür

Ayin burcu Seretân ’dır, bu ev döner; evi dönünce, kendisi de döner.

DÜNYA KUBBE EVDİR

3723. karanıku titigsig bu *börk ew* içi / yaruttı yaşıq birle erklig küçi

Bu *kubbe evin* içi balçıktan yapılmıştır ve karanlıktır; onun hâkim kudreti bunu güneş ile aydınlattı.

Ögel’e göre “Kutadgu Bilig’de dünya bir börk gibi görülmüştür. Börk, Türk dillerinin etimolojik sözlüğünde başlık anlamına gelir. Fakat bu bağlamdaki kullanımı örneklendirilmemiştir²⁷⁸.”

Kutadgu Bilig’de ev- cennet veya mezar- ev arasındaki metaforikal bağlantının temelindeki düşünce Ögel’e göre “Türkler, mezar ile ev arasında, büyük bir ayrılık göstermiyorlardı. Biri bu dünyanın; öbürü de diğer dünyanın bir evi idi²⁷⁹.” Kutadgu Bilig’de de dünya ve mezar insanların konakları şeklinde görülmüştür. Bunun yanında cennet ve cehennem de ev şeklinde kavramlaştırılmıştır. Özellikle cennet için “edgü konut” ifadesi kullanılmıştır. Metin boyunca mezar kavramı ev olarak ifade edilmiştir. Özellikle 1418. beyitte sarayın karşısında kara toprak altındaki ev yüceltilmiştir. Burada inancın her şeye olan üstünlüğü görülmektedir. Bu durum saray- kara toprak altındaki ev şeklinde ifade edilmiştir. 4727. beyitten görüleceği üzere ev, bir mal, mülk, zenginlik, insan hayatında fazlalık ifadesi şeklindedir.

²⁷⁸ Ögel, 1995: 362.

²⁷⁹ Ögel, 1995: 28.

DÜNYA KONAKTIR**MEZAR KONAKTIR**

1390. *ajun bir tüşün ol gürün bir tüşün/ bu tüşün kopursa tüşün ol ajun*

Bu *dünya bir konak, mezarın ikinci bir konaktır*; bundan sonraki ilk konak öteki dünyadır.

DÜNYA EVDİR

3522. *apa uçmak içre yidi kör ewin / arıngu kılındı bu dünya ewin*

Âdem cennet içinde buğday tanesi yedi; bu *dünya evi* ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.

CENNET EVDİR**CEHENNEM EVDİR**

3654. *iki ew yarattı bu halkқа kamuğ/ biri atı uçmak biriniñ tamuğ*

Tanrı bütün bu halk için *iki ev yarattı: birinin adı cennet, birinin de cehennemdir*.

MEZAR EVDİR

1418. *saray karşı itme ay ilig kutı/ anundı saña ew kara yir qatı*

Ey devletli hükümdâr, sen saray ve köşkler yaptıрма; *kara toprak altında senin evin hazırdır*.

1419. *eđiz kiñ beğizlig sarayın kalıp/ karanıku yir ewde yatur sen ulıp*

Yüksek, geniş ve süslü sarayların burada kalacak, sen de inleyerek, *karanlık toprak evde* yatacaksın.

DURAK/ MENZİLLER EVDİR

4727. *yorıyu turuğı bu barkın kişi/ uluğ yolda itmez bu ew bark işi*

Bu büyük *yolda yalnız dinlenmek için bir az duran yolcu ev bark yapmaz*.

Kutadgu Bilig’de insan ağaç yanında ev şeklinde de mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Can, ruhun evi vücut, beden olarak görülmüştür. Kavramsal olarak vücut taşıyıcı, kap durumunda yer almıştır. Cömert bir insanın sahip olduğu evi ise kendisi durumundadır. Bu nedenle cömert bir insan da değerli bir ev gibi görülmüştür.

İNSAN BEDENİ EVDİR

1524. *et öznün ewi ol beğizlig ewiñ/ süzük can ewi ol beğiz teg teniñ*

Bu süslü evin vücûdun evidir; o heykel gibi vücûdun temiz rûhun evidir.

948. *tapınma tapınsa ağı tapğı kıl/ ağı ewi altun kümüş kapğı bil*

Hizmet etme, edersen, cömerd olana hizmet et; bil ki, *cömerdin evi altın, kapısı gümüşdür*.

1.2.2.9.13. Eşik

Ögel'in Oğuz Kağan ve diğer Kuzey Türk destanlarından örnekler verdiği "demir ev, ev kapısı, direği, çatısı, bacası, eşiği"²⁸⁰, kavramlarının Kutadgu Bilig'de doğrudan bulunmadığı fakat metinde eşik, ev, demir kalkan, cennet ve cehennem evleri gibi daha gerçekçi motiflerin bulunduğu görülmektedir. Eşik, yönetim bağlamında çok önemli metaforları oluşturmaktadır. Eşik önce egemenliğin ifadesidir. Kutadgu Bilig'de eşiğin değerini içerisinde bulunan insan ifade etmektedir (b. 263). Esin, Türklerin mekân tasavvurunda eşik kavramına da yer vermiştir. Eşik kavramına otağ ve mesken sahibiyle ilgili temsili olarak verilen anlam Kutadgu Bilig'in ilig (hükümdâr) eşiğine işaret eden 451. beyitinde ortaya çıkmaktadır²⁸¹.

EGEMENLİK EŞİKTİR

YAKINLIK EŞİKTİR

- 164.** til arslan turur kör *işikte* yatur/ aya ewlig er sağ başını yiyür
Dil arslandır, bak *eşikte yatar*; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.
- 263.** kalı bilgeke *tegse ilde orun*/ ol il boldı törde tağı keç burun
Eğer bir âlime *eşikte bir yer isabet ederse*, o eşik baş-köşeden daha iyi ve yüksek olur.

HÜKÜMDÂR EVDİR

- 451.** kayu sıgnu keldi tiledi köşik/ *kayu keldi öpti iligke işik*
Kimi gelip, ona sığındı ve ondan himâye diledi; *kimi gelip, onun eşiğini öptü*.
- 614.** tegimsiz tapuğ birle törke tegir/ yarağsız yaransa kör *ilke tegir*
İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sâyesinde baş-köşeye geçer; liyâkatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, *kapı eşiğini boylar*.

1.2.2.9.14. Kapı

Kutadgu Bilig'de eşik gibi kapı da önemli bir metaforik ifadedir. Kapı sadece bir saray kapısı değil, hükümdâra ulaşma aracı, yönetimdeki insanların toplandığı, hizmetlilerin ve hizmet etmek isteyenlerin sıralandığı bir mekândır. Yönetim bağlamında kapı; hizmeti, devleti, hükümdârı ifade etmektedir. Ergun, kapı kavramının mitolojik ve inanca bağlı niteliklerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Yer altının dokuz katından göğün dokuz katına kadar uzanan bu kazığın Kutup yıldızına kadar olan kısmı Demir Kazık, Demir Direk, Demir Ağaç; Kutup yıldızından üst tarafı Altın Kazık, Altın Direk Altın Ağaç olarak adlandırılır. Kutup yıldızının tepesi, göğün kapısıdır. Işık alemi Tanrı mekânı ile

²⁸⁰ Ögel, 1995: 26- 27.

²⁸¹ Esin, 2001: 49.

yeryüzünü birleştiren, iletişimi sağlayan bu kapı, gökle yeri, ruh alemi ile madde dünyasını, en önemlisi de Tanrı ile insanın iletişimini sağlayan kapıdır. Cennet kapısı da bu durumu ifade etmektedir²⁸².

SARAY KAPIDIR

DEVLET KAPIDIR

HİZMET KAPIDIR

100. tapuğka kelip küt **kapuğda** turur/ kapuğda turuğlı tapuğda turur
Sâadet hizmet için gelmiş, **kapıda durur**; kapıda duran kulluk için durur.
484. anıñda basala yarar bu tapuğ/ **muni bilse bolmas bu beklig kapuğ**
Hizmet ancak o zaman bir işe yarar; insan bunu bilirse, **bu kapı ona kilitli kalmaz**.
595. tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın/ **kapuğda asuñıl maña bol yañın**
Sen uğurlu bir sadâkatle bana hizmet et; dâimâ **kapımda bulunarak, bana yakın ol**.
1413. **kapuğda tirildi kalın aç böri**/ ay ilig koyuğ keğ küdezip yorı
Kapıda bir çok aç kurt toplanmıştı; ey hükümdâr, koyunları iyice muhafaza altına al.
2727. bağırsak tapuğçı işik yastanur/ tiledükte tutçı **kapuğda turur**
Sâdik hizmetkâr eşiği yastık yapar ve her istenildiği zaman **kapıda hazır bulunur**.
1768. **kapuğdaki er** at kiçig ya uluğ/ tañuğ tuttı barça kılıp can yuluğ
Kapıda hizmet eden büyük küçük, herkes, ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler.
2530. **kapuğda yarutsa** kuranı tünüg/ **kapuğda batura** yarumış künüg
O karanlık geceyi hizmet kapısında ağartmalı ve parlak güneşi de aynı kapıda batırmalıdır.
4168. **kapuğdaki birle yaraşgu kerek**/ katılgu kelişgu barışgu kerek
Kapıdaki insanlar ile iyice anlaşmalı, onlar ile karışmalı ve onlara gidip- gelmelidir.

KAPI HİZMETKARLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

590. atım kul tapuğçı kör **ornum kapuğ**/ kılınçım könilik me kılķım tapuğ
Benim adım kul ve hizmetkârdır, bak, **yerim kapıdır**; şîarım —doğruluk ve tıynetim — hizmettir.
436. ilig köz kulağ tuttı ilde kamuğ/ **açıldı** anar barça **beklig kapuğ**
Hükümdâr bütün memlekete göz- kulak kesildi; ona bütün **kilitli kapılar açıldı**.
Türk kültüründe önemli bir kavram olan evin en önemli unsurlarındandır kapı. Kapı insan için dünyayı iki kısma ayırır. Bu bağlamda da kapı bir ölçü unsurudur. Kutadgu Bilig’de de kapı metaforların oluşumundaki en önemli kaynak alanlardan biridir. Hükümdâr kapısı (b. 528, 616, 812), beylik kapısı (b. 2130, 2992), kut kapısı (b. 596, 945, 4157), devlet kapısı (b. 1321, 3069), Tanrı kapısı (b. 1451) şeklinde metaforik ifadeler bulunmaktadır.

²⁸² Ergun, 2012:382.

Kut kapısı (b. 596, 945, 4157), devlet kapısı (b. 1321, 3069) gibi yönetim bağlamındaki metaforik ifadelerde kaynağını maddenin fonksiyonel, katılık, yoğunluk özelliğinden alarak meydana gelen varlık- madde (ontolojik) metafor örneği vardır. Kut ve devlet sıradan kavramlar olmadıklarından dış dünya ve kendileri arasında bir sınır, ölçü koymalıdır. Bu ölçü de kapıdır. Aynı zaman da her iki kavram da güçlü kavramlardır. İki kavramın yok edilemezlik, devrilemezlik özellikleri de ontolojik bağlamda kapı ile aynıdır.

Ayrıca kut kapısı ve devlet kapısı metaforik ifadelerinde kut ve devlet ev şeklinde de metaforlaşmaktadır. Kutadgu Bilig’de kapı metaforunun olduğu yerde bir ev metaforu da bulunmaktadır.

KUT EVDİR

KUT KAPIDIR/ HİZMET ANAHTARDIR

HİZMET ANAHTARI KUT EVİNİN KAPISINI AÇAR

596. minîndin açığ bolsu sindin tapuğ/ tapuğ bolsa ötrü açar *kut kapuğ*
Senden hizmet olsun, benden ihsan; hizmet yerinde olursa, *ikbâl kapılarını* açar.
945. seza ol saña kim tapınsa tapuğ/ sezağa tapınsa açar *kut kapuğ*
Sen herkesin hizmetine lâıksın; lâıık olana hizmet edilirse, *saâdet kapısı* açılır.
719. tirer sen yumıtsa saçar sen kamuğ/ okır sen yüz ursa *yapar sen kapuğ*
Yığarsın; toplanınca, tekrar hepsini dağıtırsın; önce çağırırsın; fakat gelince, *kapını kaparsın*.
4157. bu yanlıg turur begke kılgu tapuğ/ tapuğ sinse ötrü açar *kut kapuğ*
Beye yapılacak hizmet böyledir; hizmet makbule geçerse, *ikbâl kapısı* açılır.

DEVLET EVDİR

DEVLET KAPIDIR

3069. kıyıksız kiçe tañda kıldı tapuğ/ yaradı tapuğ açtı *devlet kapuğ*
Yine sadâkatle, sabah- akşam hizmet etti; hizmeti takdir edildi ve saâdet kapıları açıldı.
843. bu begler tapısı öze kıl tapuğ/ *begi taplasa tapğı açtı kapuğ*
Beyleri memnun edecek şekilde hizmet et; bey memnun olursa, bu *hizmet ikbâl kapılarını* açar.
1321. apañ irse *devlet yapulsa kapuğ*/ serinse yana işi itlür kamuğ
Eğer *devlet gider ve kapısı* kapanırsa, insan sabretmeli; onun bütün işleri tekrar yoluna girer.

Bey kapısı (b. 528, 616, 812, 2130, 2992) metaforik ifadeleriye saraya işaret edilmektedir. Ayrıca burada maddeden insana bir aktarım vardır. Beyler de ulaşılması zor ve dış dünyayla arasında bir sınırın olması gerekekn bir kişiliktir. Bu nedenle Bey ve dış dünya

arasındaki sınır kapıdır. Bu kapıyı açacak olan da hizmet anahtarıdır. Bey kavramının kapı ile metaforlaştırılması aynı zamanda bir ev metaforunu da ortaya çıkarmıştır.

BEY EVDİR

BEY KAPIDIR

2130. bu *begler kapuğın* siyaset bezer/ siyaset bile beg ilini tüzür

Beylerin kapısını siyâset süsler; bey siyâset ile memleketini düzene koyar.

528. özüm arzuladı anıñ tapğın/ *tapınğalı keldim anıñ kapğın*

Ona hizmet etmeği arzuladım, *kapısında* hizmet için buraya geldim.

616. bu ay toldı künde yetürdi tapuğ/ *ilig me açığ birle açtı kapuğ*

Bu Ay-Toldı her gün kusursuz hizmet etti; hükümdâr da ihsanı ile ona *kapıları açtı*.

812. şeker ol kişi bir anar küç tegip/ törü bulsa mindin *kapuğğa kelip*

Şekere gelince, o zulüme uğrayarak, *benim kapıma gelen* ve adaleti bende bulan insan içindir.

ULU HACİB/ KAPICIBAŞI BEY EVİNİN KAPISIDIR

2554. adın ma iki neñ *kapuğ körki ol*/ beğütür beg atın açar kutka yol

Şu iki şey de *kapının süsüdür*; bunlar beyin adını büyütür ve saadete yol açar.

2555. *uluğ hacıbi* bolsa azad kişi / takı bir yarağlığ kapuğ *il başı*

Bunlardan biri hür insan olan *ulu hâcib*, biri de işinin ehli olan bir *kapıcı başıdır*.

Yönetim kavram alanında kapı ile metaforlaştırılan kavramlardan biri de hizmettir. Kulluk bağlamında hizmet önemli bir kavramdır. Hizmet kapısı aynı zamanda devlet kapısıdır. Hizmet kapısı geçmişten gelerek günümüzde de varlığını sürdüren politik bir ifadedir.

HİZMET KAPIDIR

4003. negü teg kılur men beginke tapuğ/ *yapılmış turur* kör maña *bu kapuğ*

Ben beyine nasıl hizmet ederim; *bu kapı* artık benim için kapanmıştır.

554. sen az iwme işler ödñe tapuğ/ ödi kelse *açlur bu beklig kapuğ*

Sen bir az sabret, her işin müsâit bir zamanı vardır; vakti gelince, *kapalı kapılar açılır*.

İNSAN KAPIDIR

6308. *kapuğ beklemiş sen* yime yol kesip/ yüzün kizlemiş sen tilin söz basıp

Sen yolunu kesmiş ve *kapını kapamışsın*; yüzünü gizlemiş, ağzını kilitlemişsin.

Yönetim kavram alanı yanında felsefî kavram alanında kapı, bilgi ve hesap kavramlarını varlık- madde metaforu şeklinde kavramlaştırmıştır.

BİLGİ EVDİR

BİLGİ KAPIDIR

1813. bayat fazlı birle ağırlar kuluğ/ *bilig kapğı* açlur onarur yoluğ

Tanrı kulunu fazıl ve inâyeti ile yükseltir; ona *bilgi kapısı* açılır ve isteği rast gider.

HESAP EVDİR**HESAP EVDİR**

4378. bileyin tise sen okı hendese/ açılğay *saķış kapğı* munda basa

Bunu öğrenmek istersen, hendese okumalısın; bundan sonra sana *hesap kapısı* açılır.

OKLIDIS EVDİR**OKLIDIS KAPIDIR**

4382. taķı kolsa cebr- ü muķabel okı/ yime *oklidis kapğı* yetrü tokı

Daha da istersen, cebir ve mukabele oku; bir de *Oklidis 'in kapısını* da iyice çal.

İnanç kavram alanında kapı kavramı kaynak alan olarak kullanılmıştır. İlerleyen bölümlerde de görüleceğı üzere Tanrı'nın metindeki mekân şeklinde ve diğerk şekillerde inşâsı varlık zinciri metaforlarına örnektir. Bu çeşitli metaforik inşâlar Tanrı'nın evren üzerindeki gücünün yansıması olarak algılanır.

TANRI EVDİR**TANRI KAPIDIR**

1451. törü kıl kıatığlan bolup kılma küç/ tapuğ kıl *bayatķa anıķ kapğı* kuç

Adaletle iş gör, buna gayret et; hiç bir zaman zulüm etme; Tanrıya kulluk et ve *onun kapısına yüz sür*

TANRI EVDİR**DOĞRULUK/ HAKİKAT EVDİR/KAPIDIR**

3747. *bayat kapğı* tuttum kılur men tapuğ/ kamuğ ĥalk yumıtgu bu ol *çın kapuğ*

Ben *Tanrı kapısını* tuttum, ona kulluk ediyorum; bütün halkın toplanacağı *hakikî kapı* budur.

3754. tapın bir bayatķa tuş tınmadın/ tünün kündüzün bul *açığlığ kapuğ*

Durup-dinlenmeden bir Tanrıya tapın; *gece-gündüz açık olan bu kapıdan şaşma*.

-Allah kapısı- ifadesi ise bugün de hayatımızda kullandığımız kültürel metaforik bir kalıptır. Tanrı kapısını tutmak gerekli kurallarla yaşamaya başlamayı karşılar. Burada yine din gibi soyut disiplin kapı nesnesi ile metaforlaştırılmıştır. Aynı şekilde “hakiki kapı” ifadesi de bugün kullandığımız kültürel metaforik bir ifadedir. Doğruluk ve hakikat yine kutsal ağaç kaynaklı bir nesne ile metaforlaştırılmıştır. Aynı zamanda kutsal ağacın cennete ulaştırma düşüncesine de uyan bir metafor yapısıdır.

ÖLÜM EVDİR**ÖLÜM KAPIDIR**

1134. tözü tın tokırķa *ölüm bir kapuğ/ kirür bu kapuğķa* yoriğlı kamuğ

Bütün canlılar için *ölüm bir kapıdır; yürüyenlerin hepsi bu kapıdan geçer*.

Burada “kapı” metonimik olarak doğru yolu, Allah’ın kurallarını ifade etmektedir. Aynı şekilde insanın kurtuluşa ulaşması ise bu kurallardan geçmektedir. Burada ağaç unsuru olan kapı metonimik metafor şeklinde kurallar bütünü için kullanılmıştır.

Burada dünya kapısı ve ölüm kapılarının varlığı insan hayatını bir ev şeklinde kavramlaştırmıştır. Dolayısıyla insan yaşamının ev, mekân şeklinde ifade edildiği de görülmektedir.

DÜNYA EVDİR/ DÜNYA KAPIDIR

ÖLÜM EVDİR/ ÖLÜM KAPIDIR

3531. kapuğ açtı *dünya* takı bir *kapuğ/ ölüm kapğı* açlur kirür halk kamuğ

Bir kapı açıldı *dünya kapısı*; bir kapı daha açılır, o kapı *ölüm kapısıdır* ve herkes oraya girer.

CEHENNEM EVDİR/CEHENNEM KAPIDIR

BİLGİ ANAHTARDIR

BİLGİ ANAHTARI CEHENNEM EVİNİN KAPISINI MÜHÜRLER

3223. bilig birle yakğıl bayat tapğın/ *bilig tamğa bolur tamu kapğın*

Tanrı ibâdetine bilgi ile yaklaş; *bilgi cehennem kapısını mühürler*.

3223. beyitte bilgi mühür adlı damga ile metaforlaştırarak cehennem kapısını kapatan, kilitleyen somut bir madde görevi görmüştür. Cehennem kapısını daha dünyada bilgi ile mühürlemek insanın iyiliğe kavuşacağını gösterir. Burada ağacın insanları cennete veya iyiliğe ulaştırma fonksiyonunun olduğu bir metafor görülmektedir. Kapı ve mührün de ağaç nevi maddelerden yapılabileceğini göz önünde bulundurduğumuzda ağaç kaynaklı bir metafor görülmektedir. Aynı şekilde bilgi gibi iyilik soyut kavramının da kurtuluşa ermenin yollarından biri gibi görülür ve bu kavramda kapı nesnesi ile metaforlaştırılmıştır.

İYİLİK EVDİR

İYİLİK KAPIDIR

3973. bilür sen bu yirde bu ta‘at tapuğ/ *kıluruñ neçe edğü açğay kapuğ*

Bilirsin ki, burada bu tâat ve ibâdet ile meşgul olman, sana bir çok *iyiliklerin kapısını* açacaktır.

Aşağıda yer alan beyitte ise dünya/ yaşam ve ölüm kavramları kapı somut nesnesi ile metaforlaştırılmıştır. Aynı zamanda burada dünya ve ölüm geneli ifade ettiği için de metonimi durumundadır. Hayatın başlangıcı ve sonu ile ilgili bu kavramlar kapı ağaç nüvesinden bir nesne ile metforlaştırılmıştır. Ölüm kapısı ise aynı zamanda burada bir “kapsam metaforu” durumundadır. Kutadgu Bilig’de yer alan bela, kaygı, arzu, nimet, dilek gibi soyut kavramlar da kapı ile metaforlaştırılmıştır.

BELA/KAYGI EVDİR**BELA/KAYGI KAPIDIR**

1272. kayu kul bayatka inansa turup/ *bela kaçgu kapğın* öziñe tudı

Hangi kul Tanrıya inanırsa, kendisine *belâ* ve *kaygı kapılarını* kapamış olur.

HUZUR EVDİR**HUZUR KAPIDIR**

2992. bu begler kapuğı erej kapğı ol/ *erej kapğı* tutmak özün aşğı ol

Beylerin kapısı *huzûr kapısıdır*; huzûr kapısına kapılanmak, kendi menfaati icabıdır.

ARZU/ DİLEKLER EVDİR**ARZU/DİLEKLER KAPIDIR**

6412. negü erse arzu tilekiñ kamuğ/ *aça birsü teñri saña ol kapuğ*

Ne gibi arzu ve dileğin var ise, Tanrı sana bunların kapılarını dâimâ açık tutsun.

ARZU/NİMETLER EVDİR/ KAPIDIR

6152. erej arzu ni‘ met bu koğmak kamuğ/ *yayığ dünya yaptı maña bu kapuğ*

Râhat, arzu ve bu nimetlerin hepsini terk edince, *dönek dünya bana bu kapıyı kapadı.*

1.2.2.9.15. Örtü

Ögel’e göre “masa örtüsü veya örtü de Türk destanlarında sık sık geçmektedir²⁸³.” Kutadgu Bilig’de kapı gibi sınır ve ölçü belirleyen somut kavramlardan biri de örtüdür. Bu motif Kutadgu Bilig’de gizlilik soyut kavramını varlık- madde (ontolojik) metaforlar açısından kavramlaştırmıştır. O dönemin şartları göz önüne alındığında örtünün yapı taşının bitki olduğu göz önüne alınırsa ağaç nevi somut kavram olduğu ifade edilebilir. Hâcib’in gizlilik kavramını örtü, gizliliğin yok olmasını örtüyü kaldırmak şeklinde açıklaması diğer beyitleri de göz önüne aldığımızda eserin dilinin semantik evresine geçiş sürecinde olduğunu gösterir. Bu bağlamda DAVRANIŞLAR CANSIZ NESNELERDİR ana metaforunun yanında GİZLİLİK ÖRTÜDÜR yardımcı metaforu yer almaktadır.

GİZLİLİK ÖRTÜDÜR

1897. kamuğ neñke örtüg bolur baksa köz/ *köñülke yok örtüg* munı bilgü öz

Göz için, bakarken, her şey örtülü olabilir; fakat *gönül için örtü yoktur*; bunu bilmelisin.

3919. bayat tapğı barça kerek örtüğün/ açılmasa halkğa *bu örtüg* bu kün

Tanrıya yapılan bütün ibâdetler gizli yapılmalı ve *bu örtü* bugün de herkese açılmamalıdır.

²⁸³ Ögel, 1995: 30.

5818. maña örtüg erdi bu sözler neçe / *kötürdüy bu örtüg* sen aydın aç

Bütün bu söylediklerin benim için mechûl bulunuyordu; izahların ile bu *örtüyü kaldırdın.*

1.2.2.10. Bitkiler

Ağaç kavramı yanında bitkiler de Kutadgu Bilig’de önemli bir yere sahiptir. Yönetim kavram alanı içerisinde acı ot, uragun, şeker (b. 772); inanç kavram alanında tarla, ekin (b. 1393, b. 5248), ot ve ekin (b. 5600), buğday (b. 3522), arpa (b. 3611), çiçek (b. 3212, b. 6531); felsefî kavram alanında ot- yem (b. 975), çim (b. 974), çiçek (b. 1808, b. 2688) bitkileri soyut kavramları metaforlaştırmıştır.

Zaman gibi bir sistematiği de çiçek (b. 829), safran, erguvan (b. 6529), kafur (b. 6530), söğüt (b. 1055), kuru ot (b. 5639), karanfil (b. 71) gibi bitkilerin metaforlaştırdığı görülmüştür. İyilik, kötülük, hiddet gibi soyut kavramların da çiçek (b. 1651, b. 6625) ve diken (b. 3846, b. 6383) tarafında kavramlaştırıldığı görülmüştür.

Tablo 1. 24 Bitkilerin Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Acı Ot	Adalet
Şeker	Adalet
Ot	Azlık/ değersizlik
Ekin	İbadet
Ot/ Ekin	Yaratılış/ hayat
Buğday	Varoluş
Ot	Çare
Ot	Bilgi
Çim	Bilgi
Çiçek	İyilik
Çiçek	Heyecan/ Gençlik
Çiçek	Bahar
Çiçek	Dikkat
Çiçek	Bilgi
Çiçek	Söz
Çiçek	Fayda
Çiçek	İnsan
Erguvan	Gençlik

Kafur	Yaşlılık
Söğüt Dalı	Yaşlılık
Kuru Ot	Yaşlılık
Karanfil	Mevsim
Diken	Hiddet
Diken	Kötülük
Karpuz	Saflık
İpek	Bahar/ Mevsim
İpek	Hayat/ Yaşam
İpek	İyilik
İpek	Gece
İpek	İletişim
İpek	Mutluluk/ Huzur

Tablo 1. 25 Bitkilerin Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ BİTKİLERDİR İNANÇ SİSTEMİ BİTKİLERDİR FELSEFİ SİSTEM BİTKİLERDİR DAVRANIŞLAR BİTKİLERDİR OLUMLU DAVRANIŞLAR BİTKİLERDİR OLUMSUZ DAVRANIŞLAR BİTKİLERDİR ZAMAN BİTKİLERDİR ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ BİTKİLERDİR OLUMSUZ DUYGULAR BİTKİLERDİR OLUMLU DUYGULAR BİTKİLERDİR İLETİŞİM SİSTEMİ BİTKİLERDİR	ADALET ACI OT/ ŞEKERDİR AZLIK DEĞERSİZLİK/ ÇARE OTTUR İBADET/ HAYAT EKİNDİR VAROLUŞ BUĞDAYDIR BİLGİ OTTUR/ ÇİÇEKTİR/ ÇİMDİR İYİLİK/ GENÇLİK/ MEVSİM/ DİKKAT/ SÖZ/ FAYDA/ İNSAN ÇİÇEKTİR GENÇLİK ERGUVANDIR YAŞLILIK KAFURDUR/ SÖĞÜT DALIDIR/ KURU OTTUR BAHAR KARANFİLDİR HİDDET/ KÖTÜLÜK DİKENDİR SAFLIK KARPUZDUR BAHAR/ YAŞAM/ İYİLİK/ AKŞAM/ İLETİŞİM/ MUTLULUK İPEKTİR

Acı Ot/ Uragun/ Ot

ADALET ACI OTTUR

ADALET ŞEKERDİR

772. beğük bir *bıçekig* eligde tutar/ solındın *urağun* oñındın *şeker*

Elinde büyük bir bıçak tutuyordu; *solunda bir acı- ot ve sağında şeker* bulunuyordu.

Kutadgu Bilig’de hükümarın sol tarafında acı ot bulunması zalimler içindir ve bu da bir hayat ağacına işaret etmektedir. Şeker de işlenmiş bir bitki türü olduğu için hayat ağacı türevi olarak görülmektedir. Ayrıca sağ elinde tuttuğu bıçak ta temelinde bir metal olması nedeniyle mitolojik anlamda önemli bir tür olan demire işaretler. Burada hükümdârın siyasi ve sosyal betimlemesi yanında bir mitolojik betimleme de görmekteyiz.

Kutadgu Bilig’de metaforların kaynak alanlarında bitkiler oldukça yoğun kullanılmıştır. Burada yiyecek olarak kullanılan ot sadeliğin ve azlığın göstergesidir. Otun her yerden bulunabilmesi, barındırdığı değersizliği olması gereken hedef alandaki yaşam şekli üzerine haritalanmıştır.

DEĞERSİZLİK OTTUR

6155. kayu tağda yügrür ünürde ewi/ *yimi ot köki* içgü yağmur suwı

Biri dağda koşar, evi mağaradır; *onun yediği ot kökü*, içtiği yağmur suyudur.

6571. yigüm *ot köki* bolsu yağmur suwı tap/ ediz kum tüneyi tağar ton keğeyi

Yiyeceğim *ot kökü* olsun, yağmur suyu bana yeter; kumdan döşek yapıp, geceleyeyim, çuldan elbise giyeyim.

Kutadgu Bilig’de yer üzerinde insan yaşamı için ot ve ekinlerin var olmasının önemine değinir. Belli bir şarta bağlı olarak yeryüzünde beslenmek için biten otlar yaşam ve hayatı ifade etmektedir.

VAROLUŞ/ YAŞAM OTTUR/ EKİNDİR

OT/ EKİN VAROLUŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

5600. könilik üçün kök adağın turur/ yayılmaz üçün yirde *ot yim önür*

Doğruluk yüzünden gök ayakta durur; yer sabit olduğu için, üzerinde *ot ve ekin* biter.

ÇARE OTTUR

5850. meniñdin kerek bolsa yarı basut / maña ay kılayın ol işke men *ot*

Sana herhangi bir işte benim de yardımım icap ederse, bana söyle, ben o işe bir *çâre* bulayım.

Aşağıda yer alan her iki beyit içerisinde ot ve yem kavramlarının bilgiyi kavramlaştırdığı görülür. İnsan gönlünü kumsala veya bir çöle benzeterek su olsalar dahi alimlerin bile oraya bilgi koyamayacaklarını yani ot ve yem bitemeyeceği ifade edilir. Buradaki bilgi varoluş bilgisidir.

BİLGİ ÇİMDİR/ YOSUNDUR

974. üyük *çim* osuğluğ bolur bilgeler/ çıkar suw kayuda adağ tepseler

Âlimler sulak *yerlere* benzerler; nereye ayak vururlarsa, oradan su çıkar.

BİLGİ OTTUR

975. biligsiz kişi könli  um teg turur/  g z kirse tolmez ap **ot yem**  n r

Bilgisiz insanın gönlü kumsal gibidir; nehir aksa, dolmaz; orada **ot ve yem** bitmez.

Kutadgu Bilig’de tarladan hayat ekinlerini almak uzun süreli bir yolculuk metaforudur. Burada hayat, yaşantı, tecrübeler, iyi- kötü davranışlar ekin şeklinde kavramlaştırılmıştır.  leceği zaman da yaşantısı ve emekleri bağlamında ekin olarak kavramlaştırılan karşılıklar alınacaktır.

DÜNYA TARLADIR

HAYAT EKİNDİR

1393. **tarığlağ erür dünya** ilig  utı/ tarısa orar er **tirilgü oti**

Ey devletli h k md r, **dünya bir tarladır**; insan bu tarlayı ekerse, **hayat ekinini** biçer.

5248. **tarığlağ turur bu ajun ay** ilig / negü ekse anda alır bu elig

Ey h k md r, **bu dünya tarladır**; bu el buraya ne ekerse, orada onu biçer.

Buğday ve arpa bitkileri de yaratılışa işaret etmektedir. Bunlar insanların hayatlarını devam ettirmelerinde etken unsurlardır. Özellikle buğday varoluşa işaret ettiği için bu besinler metaforik ifade durumundadır.

BUğDAY VAROLUş İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3522. apa uçmak içre yidi k r ewin / arıngu  ılındı bu dünya **ewin**

 dem cennet içinde **buğday** tanesi yedi; bu dünya evi ona bir temizlenme yeri olarak yaratıldı.

ARPA VAROLUş İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3611.  arın to sa **arpa** ya  alva bir ol/  alur barça artıp tulur kirg  yol

Karın doyarlsa, **arpa** veya helva birdir; hepsi artar, kalır; gireceği yol tıkanır.

Kutadgu Bilig’de  i ek metaforik ifadelerde kullanılan önemli bir kaynak alanıdır.  i ek iyilik (b. 120, 2688), gençlik, tazelik (b. 6531), ilerig r şl l k (b. 1651), bilgi, söz, varoluş (b. 1808, 6625, 3212) gibi soyut kavramları ifade etmiştir. 1651. beyitte görülen meyve ve nimetleri çiçekte iken görmek ifadesi ilerig r şl ğ  beyitte olduğu gibi ifade etmiştir. Burada kültürel bir kullanım vardır. Bu ifade günümüzde de kullanılmaktadır.

İYİLİK ÇİÇEKTİR

120. yağız yir bağır bolmağınça  ızıl/ ya **otta  i ek  nmeg n e yaşıl**

Kara toprak  ızıl bakır oluncaya kadar, **ateşten yeşil  i ek çıkıncaya kadar**;

2688. açar suw teg ol bu tilin eđę  söz /  ayu a bu açsa ** i ek**  ndi t z

Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir ; nereye akarsa, orada ** i ek** açar.

HEYECAN/ GENÇLİK ÇİÇEKTİR

6531. yaruḡ yaz teg erdim tümen tü *çiçeklig* / ḡazanmu tüşüttüm ḡamuḡnı ḡurıttım

Rengârenk çiçekler ile dolu, parlak bahar gibi idim; hazâna mı uğrattım, hepsini kuruttum.

İLERİ GÖRÜŞLÜLÜK ÇİÇEKTİR

1651. yimiş yigü ni‘ met *çiçekinde kör*/ ḡamuḡ neḡke yaḡzaḡ munı bilgü teḡ

Meyveyi, yiyecek nimetleri, *çiçekte iken, görmeli*; her işte misâl olarak, bunu örnek tutmalı.

BİLGİ ÇİÇEKTİR

1808. ḡayu baḡḡa tegse suw eksümedin/ *çiçek* yazlur anda tümen tü yıdın

Hangi bahçe devamlı sulanırsa, orada binlerce renkli ve kokulu *çiçek* açılır.

SÖZ ÇİÇEKTİR

6625. yaḡım *tü çiçek teg* yıdı kin burar/ ötündüm men itnü tükettim tura

Çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer; ben bunu düzer koyup, tamamladım ve herkesin istifâdesine arzettim.

İNSAN ÇİÇEKTİR

1810. ḡalı bolmasa eḡḡu yarlıḡ tilin/ *yaşarmış çiçekler* ḡurır terk bilin

Eḡer bey ona karşı lutufkâr davranmazsa, *yeşeren çiçek* çabuk kurur; bunu böyle bil.

ÇİÇEK İNSANDIR

2573. *asıḡ ḡılsa azḡan anıḡ men ḡulı* / çiçek yaslıḡ erse biçer men ulı

Yaban çiçeḡi faydalı ise, ben onun kuluyum; eḡer özenilerek yetiştirilmiş çiçek zararlı ise, onun kökünü keserim.

VAROLUŞ/VARLIK/İNSANLIK ÇİÇEKTİR

3212. yaḡız yir yaşıḡ suw yaraştı bile/ ara miḡ *çiçekler* yazıldı küle

Kara toprak, mâvi su birbiri ile uyuştu; ortada binlerce *çiçek* gülererek, açıldı.

Zaman ve zamanın görünümüleri Türk etnisitesinde bitkilerle de ifade edilmiştir. Zamanın görünümülerinden bahar mevsiminin ifade edildiḡi metaforik kaynak alanlarda ipek (b.68), çiçek (b.829), karanfil (b. 71) kullanılmıştır. 68. beyitte doğanın deḡişimi yeşil torku/ipek ile kavramlaştırılmıştır.

BAHAR MEVSİMİ İPEKTİR

68. yaḡız yir *yaşıl torku* yüzke badı/ ḡıtay arkışı yaḡdı ḡawḡaç eḡi

Kara yer yüzüne *yeşil ipek* baḡladı; ḡıtay kervanı da bunun üstüne Çin kumaşı yaydı.

Bitki kaynaklı ipek nesnesinin kullanıldığı metaforik ifade de gece vaktini ifade eden ipek kalkan ifadesidir. Burada ipek ve kalkan arasındaki ontolojik özellikler uyuşmadığı için metaforik tutarsızlığın olduḡu görülmektedir. Fakat kişileştirme yapılarak dünyanın yüzünden ipek kalkanın sıyrılması gece aktini yansıtmaktadır.

GECE VAKTİ İPEK KALKANDIR

3288. tuma **torğu kalğan** kötürdi uşun/ yaruk yüz küler teg yarudı ajun

Yüzünü örten **ipek kalkan** sıyrıldı; gülen parlak yüz gibi, dünya aydınlandı.

BAHAR KARANFİLDİR

71. **şaba yili** kıptı **karanfil yıdın**/ ajun barça bütrü yıpar burdı kin

Karanfil kokulu bahar rüzgarı esti; dünyanın her atarfi misk ve anber kokusu ile doldu.

BAHAR MEVSİMİ ÇİÇEKTİR

829. üçüncü bu kün togsa yirke isig/ **çiçek yazlur** anda tümen miñ tüşig

Üçüncüsü —bu güneş doğunca, yere sıcaklık gelir; o zaman binlerce renkli **çiçekler açılır**.

Zamanın insan üzerindeki görünümlerinden olan gençlik ve yaşlılık kavramları da Kutadgu Bilig’de çiçeklerle ifade edilmiştir. Gençlik kavramı erguvan (b. 6529) ile ifade edilirken yaşlılık kavramı safran tohumu (b. 6529), söğüt dalı (b. 1055), kuru ot (b. 5639) ile ifade edilmiştir. Bu tohum ve çiçeklerin fiziksel özellikleri hedef alandaki yaşlılık kavramı üzerine haritalanmıştır.

GENÇLİK ERGUVANDIR

YAŞLILIK SAFRANDIR

6529. tamam **erguvan teg kıızıl meñzim** erdi/ bu kün **za‘feran urğın** eñde tarıttım

Benzim kırmızı, tam bir erguvan gibi idi; bugün yüzüme **safran tohumu** ekdim.

YAŞLILIK KAFURDUR

6530. yıparsıg kara başka **kafur aşudum** / tolun teg tolu yüz kayuğa ilettim

Misk gibi kara başıma **kâfur örttüm**; dolun ay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.

YAŞLILIK SÖĞÜT DALIDIR

1055. tadu artadı kör küçi eksüdi/ **kağıl teg köni boğ egildi** koğı

Unsurlar bozuldu, kuvveti azaldı; **dik vüçüdu, yaş söğüt dalı gibi, büküldü**.

YAŞLILIK KURU OTTUR

5639. saçım boldı sunğur tüşü teg şaşut / **sağal boldı yazkı gülef teg orut**

Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu; **sakalım yazdan kalmış kuru ota döndü**.

Çiçekler metinde soyut duygu durumlarını da kavramlaştırmıştır. Bitkilere ait olan diken canlı varlığı hiddet ve kötülük kavramlarını metaforlaştırmıştır. Her iki olumsuz duygu ile diken aynı ontolojik özellikleri paylaşmaktadırlar.

HİDDET DİKENDİR

3846. ayur bu kıdaşın irig sözlemiş/ anar torğu ıdtım **tiken** çıknemiş

Kardeşin çok haşın cevap vermiş; ben ona ipek gönderdim, o ise, **diken** işlemiş — dedi—

KÖTÜLÜK DİKENDİR

6383. tiken ol ukuşluğka dünya tolu/ adağ ursa yirke kirür saqlağ

Akıllı insan için dünya **dikenler** ile doludur; yere basınca, ayağına batar, dikkat etmek lâzımdır.

Olumsuz bağlamda karakteristik özelliği kavramlaştıran bitki türünden unsur da arbuz sözcüğüdür.

SAFLIK KARPUZDUR

1900. muñar mençzetü aydı şa'ir sözi/ ukup tınlayu al **kişi arbuzu**

Şâir buna benzer bir söz söylemiştir; dinleyip, anlamağa çalış; ey **insanların karpuzu**.

İpek nesnesi zaman yanında soyut duygu durumlarını da kavramlaştırmıştır. 3181. beyitte ipek/ ağı nesnesi karakteristik kavramın niteliği ve ölçüsü hakkında bilgi vermektedir. 4098. Beyitte ipek gibi olmak ifadesi de uyumu ve olumlu bir durumu ifade etmektedir.

İYİLİK SIRMALI İPEKTİR

3181. negü tir eşitgil ay **aşlı ağı/** kara köñlin awlar begi yarlığı

Dinle, **aslı sırmalı ipek gibi temiz ve kıymetli** olan ne der: Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.

MUTLULUK İPEKTİR

4098. kür arslanğa okşar körü tursa beg / öge tegse **yumşar bolur torğu teg**

Dikkat edersen, bey pek yürekli arslana benzer; öğerek yaklaşırsan; **yumuşar, ipek gibi olur**.

Kutadgu Bilig'de ipekli sırma dünyevi hayatı metaforik olarak kavamlıştırmaktadır. İpekli sırmanın zıttı yani ölümün metaforik ifadesi de değersiz bez parçası olarak görülmektedir.

HAYAT/YAŞAM DEĞERLİ İPEKTİR

1426. **ağı çuz** töşenür özün oğlağ/ kara yer töşengü turur ay бүгü

İpek sırma ile örtülen vücûdun kara toprağa serilecektir, ey hakîm.

İletişim bağlamında ipek bilgilerin, emirlerin taşındığı bir kanal metafor durumundadır. İpek, mektup olarak anlaşılabilceği gibi -olumlu anlamda sözler, övgüler gönderdim- demektir. Bu bağlamda ipek Kün Togdı ve Odgurmış arasındaki iletişim kanalı durumundadır.

İLETİŞİM/HABERLEŞME İPEKTİR

3846. ayur bu kıadaşın irig sözlemiş/ anar **torğu ıçım** tiken çiknemış

Kardeşin çok haşın cevap vermiş; ben ona **ipek gönderdim**, o ise, diken işlemiş — dedi—

1.2.2.11. Hayat Ağacı

Kutadgu Bilig’de Türk düşünce sistemindeki hayat ağacına işaret eden unsurlar (meyvesiz ağaç, öz/ maya, kimya, merdiven, dayak, tabak/çanak, direk, çadır, tuğ, köstek, at, bağ, örk, yol, kuşak, at) soyut veya somut kavramları metaforikal olarak ifade etmede kaynak alan olarak kullanılmıştır. Ergun, Türk kültüründe hayat ağacının tanımını şu şekilde belirtmiştir:

Türk düşünce sistemine göre hayat ağacı, dokuz dallı ve dokuz köklüdür. Dokuz dalın sekizi, dünyanın sekiz yönünü temsil etmektedir. Dokuzuncu dal ise Tanrı’nın evinin önündeki at kazığıdır. Dokuz kökün sekizi, yine yer altının yönlerini sembolize ederken dokuzuncusu, yer altını idare eden İrle Han (Yer- Sub)’ın evinin önündeki at kazığıdır. İslâmiyet’in tesiriyle hayat ağacının altı dallı tasvirleriyle de karşılaşmıştır²⁸⁴.

Ergun’a göre “Hayat ağacı, Türk düşüncesine göre Tanrı tarafından yer ile gök yaratıldığı zamanda yaratılmıştır. Dalları ve budakları gümüşten yaprakları altındandır²⁸⁵.”

Tablo 1. 26 Hayat Ağacı Kavramlarının Soyut ve Somut Maddelere Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Ağaç	Söz
Meyvesiz Ağaç	Yokluk/ Teklik
Öz/ Maya	Bilgi
Kimya	Bilgi
Merdiven	Bilgi
Merdiven	Sabır
Merdiven	Rica
Merdiven	Hayat
Tayak/ Değnek	Öğüt/ Takip
Tayak	Yaşlılık
Çanak/Tabak	Kabulleniş
Direk	Kanun
Direk	Gümüş
Çadır	Ülke
Çadır	Gökyüzü
Direk	Din
Direk	Alim

²⁸⁴ Ergun, 2012: 194.

²⁸⁵ Ergun, 2012: 195.

Tuğ	Egemenlik
Eşik	Egemenlik
Köstek	Bilgi
Köstek	Akıl
Köstek	Denge/ Düzen/ Dürüstlük
At	İnsan
At	Kut
At	Filozof
At	Alim
Köstek	Fakirlik
Köstek/ Bağ	Hükümdâr
Köstek/ Bağ	Doğruluk/ Temizlik
At	Ülke
Köstek/ Bağ	İhtiyat/ Kanun
Yol	Hayat
Yol	İnanç
Kuşak	Kut
Kuşak	Mertebe
Kuşak	Sorumluluk
Kuşak	Zaman/ Devir
At	Zaman
At	Hayat
At	Devlet/ Kut
At	Cesaret/Zenginlik

Tablo 1. 27 Hayat Ağacı Kavramlarının Soyut ve Somut Maddelelere Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ HAYAT AĞACIDIR	SÖZ AĞAÇTIR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ HAYAT AĞACIDIR	YOKLUK/ TEKLİK MEYVESİZ AĞAÇTIR
İLETİŞİM SİSTEMİ HAYAT AĞACIDIR	BİLGİ ÖZDÜR/ MAYADIR/ KİMYADIR/ MERDİVENDİR
OLUMLU DUYGULAR HAYAT AĞACIDIR	SABIR/ RİCA/ HAYAT MERDİVENDİR
	ÖĞÜT/ NASİHAT/ YAŞLILIK TAYAKTIR/ DEĞNEKTİR
	KABULLENİŞ ÇANAKTIR
	KANUN/ GÜMÜŞ/DİN/ ALİM DİREKTİR
	ÜLKE/ GÖKYÜZÜ ÇADIRDIR

OLUMLU DAVRANIŞLAR	EGEMENLİK TUĞDUR/ EŞİKTİR
HAYAT AĞACIDIR	BİLGİ/ AKIL/ DENGE/ DÜZEN/ DÜRÜSTLÜK / FAKİRLİK /
ZAMAN HAYAT AĞACIDIR	HÜKÜMDÂR/ DOĞRULUK/ TEMİZLİK/ İHTİYAT/ KANUN
ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ	KÖSTEKTİR
HAYAT AĞACIDIR	İNSAN/ FİLOZOF/ ALİM ATTIR
FELSEFİ KAVRAMLAR	KUT/ ÜLKE/ CESARET/ ZAMAN/ HAYAT/ ZENGİNLİK ATTIR
HAYAT AĞACIDIR	KUT/ MERTEBE/ SORUMLULUK/ ZAMAN/ DEVİR KUŞAKTIR
İNANÇ KAVRAMLARI	
HAYAT AĞACIDIR	

Kutadgu Bilig’de yer alan söz kavramı aynı zamanda gök ve gökyüzü olarak kavramlaştırılmıştır. Sözün gökten inmesi, gökyüzünün söz için taşıyıcı- kapsayıcı metafor olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda söz kavramının gökyüzü şeklinde kavramlaştırılmasıdır. Bu aynı zamanda gökyüzü ve yer arasındaki bağlantılardan birinin de söz kavramı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda söz soyut kavramının da hayat ağacı ile ilgili bir metafor olabileceğini göstermektedir. Ergun, yer- ve gökyüzü arasındaki bağlantı ile hayat ağacı arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

Dünyanın üç tabakasını temsil eden hayat ağacı, kökleri, gövdesi ve dal-budaklarıyla, kozmik düzeyler arasında sağladığı iletişimle ideal bir semboldür. Allah’ın “el- Hayat” sıfatını sembolize eden hayat ağacı yeşil kaldığı müddetçe dünyanın var olacağına inanılmaktadır. Hayat ağacı sıradan insanlar tarafından görülememektedir. Ancak Tanrı öğretisini bilenler (Tanrı tarafından gönderilen hakanlar ve kamlar) tarafından görülebilmektedir. Hayat ağacı tektir, yalnız ağaçtır ve kainatın bel kemiğidir²⁸⁶.

SÖZ GÖKYÜZÜDÜR

SÖZ KARA YERDİR

210. *yaşıl köktin indi yağız yirke söz*/ sözi birle yalnuq ağır kıldı öz

Söz kara yere mavi gökten indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.

Kutadgu Bilig’de hayat ağacına işaret eden unsurlardan biri de meyvesiz ağaçtır. Ergun’a göre “Türklerin kutsal olarak kabul ettikleri ağaçlar meyvesiz, ulu, açık renkli, gölgeli ve kabadır²⁸⁷.” “Kutsal ağaçlar meyvesizdirler ve Tanrı’nın doğmamışlığını, doğurmamışlığını temsil etmektedirler²⁸⁸.” Bu beyite paralel olarak Ergun da insana doğru yolu gösteren iyi arkadaşın meyveli dala benzetildiğini belirtmiştir. Meyvesi az ağaçların hikmetinin ise Allah tarafından bilindiğini belirtmiştir²⁸⁹.

²⁸⁶ Ergun, 2012: 186.

²⁸⁷ Ergun, 2012: 247.

²⁸⁸ Ergun, 2012: 458.

²⁸⁹ Ergun, 2012: 114.

Ergun, hayat ağacına işaret eden meyvesiz ağaçların Türk kültüründe ve inancındaki yerini ise şu şekilde belirtmiştir:

Hayat ağacı ve onu temsil eden ağaç meyvesizdir. Türk düşüncesinde Tanrı doğmaz ve doğurmaz, ‘lem yelid ve lem yüled’dir. Teñri teg teñridir. Fakat buna rağmen her şeyi yoktan var eden kendisi var edilemeyen Tanrı el- Halık’tır. Hayat ağacı meyvesiz olmasına rağmen insanları öz suyuyla besler²⁹⁰.

Hayat ağacı ve onu temsil eden ulu- kaba- yalnız- meyvesiz- gölgeli- boy ağaçlar gönüllerde iman ışığı uyandırır. Zorda kalan, darda kalan kutlu kişiler, bu türden bir ağaç gördüklerinde hemen onun altında Tanrıyla söyleşir, dua ederler. Tanrı el- Mü’min, el- Müheymin’dir. Gönüllerde iman ışığı uyandırır²⁹¹.

İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR

2455. ukuşsuz kişi ol yimişsiz yığaç/ *yimişsiz yığaçı*ğ negü kılsun aç

Akılsız adam meyvasız ağaç gibidir; aç kimse *meyvasız ağacı* ne yapsın.

Kutadgu Bilig’de son anda bahsedebileceğimiz hayat ağacına işaret eden unsurlardan biri de bilgidir. Hâcib, bilgiyi kimya gibi görür. Kimya ise öz anlamına gelir. Hayat ağacı da dünyanın merkezidir. Hâcib bilgiyi öz görerek eşyanın onun etrafında toplandığını belirtir. Bilgiyi hayatın merkezinde görür. Bu açıdan bilgiyi kimya ve bir taşıyıcı nesne şeklinde metaforlaştırarak hayat ağacına işaret eden bir metafor olarak görülmektedir.

KİMYA ÖZDÜR

BİLGİ ÖZDÜR

BİLGİ KİMYADIR

310. *bilig kimya* ’teg ol *neñ irklü turur*/ ukuş ordusu ol neñ üglü turur

Bilgi kimya gibidir, eşya *onun etrâfında toplanır*; akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

BİLGİ GÖK ÇADIRINA ULAŞAN MERDİVENDİR

208. kamuğ edgölükler bilig asğı ol/ *bilig birle buldı mesel kökke yol*

Bütün iyilikler bilginin faydasıdır; *bilgi ile göğe dahi yol bulunur*.

SABIR GÖK ÇADIRINA ULAŞAN MERDİVENDİR

1322. seringil serinmek eren kılkı ol/ *serinse bulur er mesel kökke yol*

Sabırlı ol, sabretmek er kişi işidir; *insan sabrederse, göğe bile yol bulur*.

RİCA/ ALLAH KORKUSU GÖK ÇADIRINA ULAŞAN MERDİVENDİR

3673. rica havf bu iki kanat sanı ol/ *bu ikin uçuğlı bulur kökke yol*

Rica ile havf, bu ikisi iki kanat gibidir; *bu ikisi ile uçan göğe yol bulur*.

²⁹⁰ Ergun, 2012: 244.

²⁹¹ Ergun, 2012: 245.

1.2.2.11.1. Merdiven

Kutadgu Bilig’de yer alan Odgurmışın rüyasında geçen merdiven yer altı, yer ve gökyüzünü birbirine bağlayan bir köprü görevi görmüştür. Merdivenin bu anlamda metaforik olarak kullanılması da hayat ağacına işarettir. Bu rüyada ise su ölümsüzlüğü değil ölümü metaforlaştırmıştır.

Ergun’a göre “Türk kültüründe merdiven, merkezi ağacı temsil eder. Onunla göğe çıkılıp inilir. Kutadgu Bilig’de merdiven, mitolojik bir semboldür. Rüyada görülen merdiven iyiye yorulur²⁹².” Merdiven, önemli bir varlık zinciri metaforudur. Bu varlık zincirine ait olan merdiven de Türk etnisitesindeki hayat ağacı ile yakında ilgilidir. Hayat, ömür olarak kavramlaştırılan merdiven Tanrı’nın insanlığa karşı üstünlüğünü göstermektedir.

HAYAT/ YAŞAM MERDİVENDİR

6041. şatuğa aġar teg aġar ol utı/ uluġluk bile ilde yaqlur atı

Merdivenden çıkar gibi, onun saâdeti yükselir ve adı büyüklük ile şöhet bulur.

6043. şatu tüşte ‘ izz ol aġarı teñi/ birer baġna sayu aġırlı öñi

Rüyada *merdiven izzettir*, insan yükseldiğı nisbette ve her basamak için ayrı bir itibar görür.

6052. eğiz baġnalıġ men şatu kördüküm/ *tiriglik turur* ay adaş yördüküm

Gördüğüm, *basamaklı yüksek merdiveni*, ey kardeş, ben *hayat* olarak yorumyorum.

6053. şatunun başına tegi yoqladım/ yaşımnı tükettim tiriglik yidim

Merdivenin başına kadar yükselmem, yaşımnın tükenmesi, hayatın tamamlanmasıdır.

1.2.2.11.2. Deġnek

Kutadgu Bilig’de hayat ağacını karşılayan metaforlardan biri olan deġnek Odgurmış tarafından miras bırakılmıştır. Hükümdâr çanak ve deġnek arasından hem bu dünyada hem de diğerk dünyada uğur getireceğine inandığı için deġneğı seçer. Bu deġnek bu dünyadaki birliğı sağlamak içindir. Odgurmış’dan kalan bir miras ile Hükümdâr Odgurmış’ın düşüncelerini yaşatmak istemektedir.

YAŞAM/ HAYAT DEĞNEKTİR

6322. turup rekve birle tayaın alıp/ ilig utru urdı umarı ılıp

Kalkıp, kardeşinden yadigâr kalan çanak ile *deġneğı* alıp, hükümdârın önüne koydu.

Ögel’e göre “Hızır’ın asâsı, Türklerde çevgen daha çok başı bir hayvan başı ile süslenmiş bir deġnektir. Bunlar Anadolu ve Orta Asya Türk dervişlerinin ellerinde de görülür²⁹³.” Ögel, “Hızır’ın medet ve yardımlarını saydığı bölümde çocuk dileme, çocuğa ad

²⁹² Ergun, 2012: 181.

²⁹³ Ögel, 1995: 92.

koyma, çiftçilerin yardım istemesi, yakınlarını kollama gibi proto- Türk geleneklerini” saymıştır²⁹⁴. Kutadgu Bilig’de ise bu fonksiyonun dolaylı olarak Ogdurmuş’a yüklendiği görülür. O da Ay Toldı ve Ögdülmiş’in bir yakını olarak devlet yönetme konusunda hükümdâra ve Ögdülmiş’e uyarılarıyla ve tecrübesiyle yardımcı olmaktadır. Ögel, bu iradenin verildiği kişileri ve durumları ise şu şekilde sıralamıştır:

Türk düşüncesinde ilahi kocalar ile Hızır insani düşüncelerin temelidir. Eski Türk dininde Tanrı ile kul arasına kişiler giremiyorlardı. Gök kurt gibi ancak sembolik görüntüler vardı. İlahi güçlere sahip olma, ancak halk dinindeki kamlar arasında görülmekte idi. Anadolu derviş ve ulularına da bu güçler veriliyordu²⁹⁵.

Türk mitolojisinde ve tarihi Türk devirlerinde görülen ad verme veya yardıma koşma motifini Kutadgu Bilig’de oldukça farklı bir şekilde Ogdurmuş bağlamında görmekteyiz. Ogdurmuş’un bıraktığı rekve/ asa/ tayak güç ve yönetim simgesi de olabilir. Ogdurmuş bıraktığı tayağı kimin alması gerektiği konusunda bir belirleme yapmamıştır. Fakat Kün Togdı bunu kendine alıp çanağı Ögdülmiş’e vermeyi kararlaştırır. Bu nedenle Kutadgu Bilig’deki rekve/ tayak siyasi bir gücün ifadesi olabilir. Asanın siyasi bir güç kaynağı olabileceğini Çaycı şu şekilde ifade etmiştir:

Asa nesnesi güç ve sihir sembolü olmasının yanında dinî, hukukî ve idarî sembolün timsali olmuştur. Arketipi antik kültürlerle kadar geriye uzanan asa objesi, hemen her kültür çevresinde sevilerek kullanılmıştır. Asanın en önemli boyutu güç ve kuvveti elinde bulundurma olgusu, mecazi olduğu kadar reel anlamda da gerçekleşmiş oluyordu. Yani hükümdârın bizzat kendisi yönetimin merkezini teşkil ederken, asa tarzındaki görsel sembollere yönelerek sahip olduğu bio enerjiyi farklı şekilde kullanmış oluyordu²⁹⁶.

Yönetim ve inanç bağlamlarında önemli anlamlara sahip olan asa Kutadgu Bilig’de Ogdurmuş’un ölürken Kün Togdı ve Ögdülmiş’e bıraktığı miraslardan biridir. Daha önceleri hediyeleşme unsuru olan asa Kutadgu Bilig’de hediyeden ziyade miras görünümündedir. Ogdurmuş çanak ve değneği Ögdülmiş’e bırakırken kişiye ait bir miras bırakmıyor. Kün Togdı kendi isteğiyle değneği seçiyor. Bunun kendisine yol göstermesini istiyor. Değnek/ tayak/rekve burada yol göstericilik açısından kullanılmıştır.

²⁹⁴ Ögel, 1995: 93, 94, 95.

²⁹⁵ Ögel, 1995: 96- 97.

²⁹⁶ Çaycı, 2008: 304.

DEĞNEK YÖN GÖSTERİCİDİR.

6325. ilig sundı aldı **tayak** elgiñe/ ayur bu kımaru **kutağu maña**

Hükümdâr uzanıp, değneği eline aldı: —Bu yâdigâr bana uğurlu olsun —dedi—

Kün Togdı yukarıda da bahsettiğimiz gibi değneği Odgurmuş’dan yadigar/ hatıra olarak almak istiyor. Odgurmuş’dan öğrenmek istediği kendi ve halkı için değerli bilgiler için bu değneğin kendisine yön göstermeisini istiyor.

4715. kıanı ol tayakı yılan bolğuçı/ teniz yarlıp ötrü yorıp keçgüçi

Asası yılana çevirilen ve deniz yarlıarak, oradan yürüyüp geçen insan nerede.

YAŞLILIK DEĞNEKTİR

5683. tiriglik küçi bardı mindin kitip/ tayak tuttı elgim bu tirgin atıp

Yaşama kudreti beni terketti, uzaklaştı; ben bu zindeliği bırakıp *elime deyneke aldım*.

Siyasi ve dini anlamlarının yanında değnek sözcüğü “tayak tuttı elgim” bağlamında kullanılarak yaşlılığı metaforik olarak ifade etmiştir. DEĞNEK ALMAK YAŞLANMAKTIR. Kutadgu Bilig’de yaşlılığın renklerin dönüşümü ile yansıtılmasının yanında ağaç mitolojik unsurunun türevi olan değnek ile metaforik olarak verildiği görülmektedir.

1.2.2.11.3. Direk

“Kanun göğün direğidir” metaforik ifadesinde direk üç evreni (yer altı, yer ve gök) ayakta tutar. Kanun direğinin bozulmasıyla her üç evren de yok olur. Burada göğün direği olan kanun, direk ile metaforlaştırılarak hayat ağacına işareti yapılmıştır. -Göğün direği- ifadesi ise günümüzde de kullanılan kültürel bir kalıptır. Merdiven gibi kanun direği de yaşam için her üç evreni birbirine bağlamaktadır. Kanun ve gümüşün ülkenin direkleri olarak ifade edilmesi ülke kavramını da bir bina veya çadır gibi mekân şeklinde kavramlaştırmıştır (b. 2132, 3463). Kanun ve maddiyatın aslına sadece ülkeyi değil yer ve gök arasındaki düzeni de, her üç evreni de birarada tuttuğu görülmektedir. Hatta, 3464. beyitte de Yûsuf bunu doğrulamıştır. Bu kanunların olmaması durumunda yedi kat düzenin yok olacağını bilemektedir. Bu ifadeler varlık zincirinin ve Türk düşüncesinin felsefesini ortaya koymada önemli metaforik ifadelerdir. Yönetim alanında olduğu gibi Peygâmbir ve alimler de dinin direkleri olarak görülmüşlerdir. Aynı düşünce inanç sisteminde görülmektedir (b. 4345).

Ergun’a göre “Türk insanının günlük hayatında çok büyük öneme sahip olan yurt, yurt direği, ağaç, at, at kazığı, mallar, köpek vb.varlıklarla ilgili kurduğu geleneksel dünya görüşü tek Tanrı inancıyla uyum içindedir²⁹⁷.” Ergun, Türk dünyasında ve İslâm inancında ağacın

²⁹⁷ Ergun, 2012: 383.

aynı düşünce bağlamını paylaştığını ifade ederek, Türk kozmogonisindeki gök direği inancının aksine İslâm inancında göklerin direksiz olarak yükseldiğini belirtmiştir:

İslâm inancında, dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de ağaç, diğer bütün canlılar gibi, Tanrı'nın adını zikretmektedir. Hepsi de Tanrı'nın varlığının, birliğinin, büyüklüğünün, kudretinin kanıtıdır. Türk dünya görüşünde de ağacın yeri İslâmiyet'ten farklı değildir. Allah tarafından gönderilen ağaçlara büyük saygı vardır. Yalnız Kur'ân-ı Kerîm'e uymayan bir nokta vardır. Türk kozmogonisinde dünyayı tutan merkezî sistem inancı Kur'ân-ı Kerîm'de yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de Râd suresinde göklerin direksiz olarak yükseltildiğinden bahsedilir²⁹⁸.

Ögel, hayat ağacı gibi gökyüzü, yer ve yeraltını birleştiren unsur olan göğün direği ifadesinin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Hayat ağacı Tanrı'nın ebediliğini, diriliğini temsil eden bir varlıktır. İslâmi inançta cennetteki Tûbâ ve göğün en üstündeki son canlı olan Sidre ile aynı anlamdadır. Üç alemleri birleştiren bir demir direktir. Tapınılan değil Tanrı'nın yarattığı kutlu bir varlıktır. Yaratılmışlar içinde en yükseği olan insan için ibret alınacak bir yoldur²⁹⁹.

Ögel, Sibirya ve Altay efsanelerinden birinde gök direği şeklinde görülen sütunun, Ortaasya ve Sibirya mitolojisinde daha ziyade hayat ağacı gibi tarif edildiğini ifade etmiştir. Ögel'e göre "direk deyimi daha çok sembolik olarak söylenmiştir ve yerle göğü birleştiren esas motif hayat ağacıdır³⁰⁰." Ergun, hayat ağacını işaret eden bu gök direğinin kültürel sürekliliğini ise Karahanlı Türkçesi eserleri üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

Sırık, direk ve tuğ kanaatimizce aynı anlamı taşımaktadır. Hepsi de Tanrıyla iletişimi sağlayan kutsal ağaçla eşdeğerdir. Eski Türk inançlarının sembollerinden biri olan direk, Kutadgu Bilig'de olduğu gibi, hanın tuğunu taşıırken dinin direği ve göğün direğiyle de özdeşleşir. Kaşgarlı Mahmud'un eserine göre, çadır direği de aynı anlama geldiği için kutsaldır. Sırık, direk ve tuğ taşıdığı sembol bazen de merdiven şeklinde görülebilir³⁰¹.

Ögel'e göre "Yakut Türklerinde göğün direği dünyadan yükselen bir demir ağaçtır. Yer ve gök yaratılırken dünyanın ortasından kutup yıldızına kadar uzanan bir demir ağaç vardır³⁰²." "Güney Sibirya'daki Türk kavimleri de çadırı bir gök kubbesi, çadırın direğini bir gök direği; bacasını da göğün kapısı gibi yaygın olarak düşünmüşlerdir³⁰³."

²⁹⁸ Ergun, 2012: 127.

²⁹⁹ Ögel, 2010: 246.

³⁰⁰ Ögel, 2010: 598.

³⁰¹ Ergun, 2012: 180.

³⁰² Ögel, 1995: 172.

³⁰³ Ögel, 1995: 174.

Ögel, gök direği ve ulu ağaçlar arasında da bir bağlantı kurmuştur. Göğün direği anlayışı içinde dağların ve ağaçların önemli bir yer tuttıklarını ifade etmiştir:

Hayat ağacı ile ilgili olarak Güney kültüründen pek çok etki vardır. Bununla beraber kayın ve kavak (terek) yani direk Türk kültür çevrelerinin yerli ağaçlarıdır. Osmanlı geleneğinde bile göklere yükselen bir ulu ağaç dünya hakimiyetinin bir işaret ve sembolü olarak görülmüştür³⁰⁴.

Ögel, “Altay ve Teleüt Türklerinde gök direği ve hayat ağacının kaybolarak yerine kartalın geçtiğini³⁰⁵” ifade etmiştir.

ÜLKE GÖK ÇADIRIDIR

KANUN/GÜMÜŞ DİREKTİR

KANUN/ GÜMÜŞ ÜLKE GÖK ÇADIRININ DİREĞİDİR

2132. bu *il tutruķı* hem tüpi bekliki/ iki neñ turur aşı yıldız köki

Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esâsı ve kökü iki şeye bağlıdır.

3463. bu *kök tirgüki* ol könilik *törü*/ törü artasa kök turumaz örü.

Adâlete istinat eden *kanun* —*bu göğün direğidir*; kanun bozulursa, gök yerinde duramaz.

DİN GÖK ÇADIRIDIR

PEYGÂMBER NESLİ/ ALİMLER DİREKTİR

PEYGÂMBER NESLİ/ALİMLER DİN GÖK ÇADIRININ DİREĞİDİR

4345. bular ol ھاқиқат bu *din tirgüki*/ olar bilgi ol çın şeri‘ at köki

Bu *dinin direği* gerçekten bunlardır; doğru şeriatin temeli bunların bilgisidir.

3464. törülüg bu begler yok erse tirig / *bayat buzğay erdi yiti kat yirig*

Bu kanun koyan beyler hayatta bulunmasalardı, *Tanrı yedi kat yerin nizâmını bozmuş olurdu*.

Kutadgu Bilig’de göğün direği gibi tuğ da hayat ağacına işaret eden kaynak alan olarak görülmektedir. Tuğ bir etken güç olarak hükümdârın yükselmesini sağlar (b. 2553). Bu nedenle egemenlik ve iradenin hayat ağacına bağlı olarak ifadelerinden birini tuğ oluşturmaktadır.

TUĞ EGEMENLİĞİN KAPSAYICISIDIR

2553. iki neñ beğütür bu begler çawı / *ilinde tuğı* kör törinde liwi

Beylerin şöhretini iki şey büyütür: *eşiğinde tuğu* ve baş köşesinde sofrası.

4893. yaşık örledi yirde kıptı toğı/ yağa keldi aşnu *toğuz al tuğı*

Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; *dokuz al tuğu* yaklaşmağa başladı.

³⁰⁴ Ögel, 1995: 178.

³⁰⁵ Ögel, 1995: 179.

1.2.2.11.4. Köstek/Sabitlik

Kutadgu Bilig’de kaynak alanın köstek olarak kullanıldığı metaforlar olay ve durumların güç açısından kavramlaştırıldığı olay yapısı metaforlarına örnektir. Örneğin, bilgi ve akıl kavramlarının insan için bir köstek olması, kötülükleri engellemesi akıl ve bilginin belirleyici bir güç, yaptırım olmasını sağlamıştır.

BİLGİ İNSAN ATININ KÖSTEĞİDİR

AKIL İNSAN ATININ KÖSTEĞİDİR

314. *kişen ol* kişike *bilig hem ukuş*/ kişenlig yarağısızka barmaz öküş

Bilgi ve akıl insan için bir *köstehtir*; köstekli olan, yakışksız şeylere pek gitmez.

1837. *kişen ol kişike ukuş belgölüg*/ kılınçı köni ol işi ülgölüg

Akl insan için, şüphesiz, bir köstehtir; hareketi doğru ve işi ölçülüdür.

6614. biliglig *kişeldi* turup yügrümez/ biligsiz yorır kör tilekin süre

Bilginin ayakları kösteklendi, kalkıp koşamaz; bilgisiz, bak, arzlarının peşinde durmadan koşar.

703 ve 709. beyitler arasına bakıldığında alçakgönüllülük, tatlı dil, denge, düzen, saygı, sevgi, dürüstlük kavramlarının kutun kalıcılığı üzerindeki etkisi, gücü köstek şeklinde karamlaştırılmıştır. Bu bağlamda kösteğin kullanılması kut kavramını da at canlı varlığı ile kavramlaştırmamıza imkan vermektedir.

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK/ TATLI DİL/ DENGE/ DÜZEN/ SAYGI/ SEVGİ/ DÜRÜSTLÜK KUT/ SAADET ATININ KÖSTEĞİDİR

710. yayığ kut *kişeni* bu neñler turur/ bu yañlıg basa kutnı kaçmaz kalur

Dönek saadetin kösteği bunlardır; saadet bu şekilde bağlanırsa, kaçamaz, kalır.

Kutadgu Bilig’de filozoflar ve alimlerin değerlerinin düşük olduğu görülmektedir. Filozofların önündeki engelin maddiyat, bilginin önündeki engellerin ise bilgisizler olduğu görülür. Bu bağlamda köstekli ol- ve kösteklen- eylemleri de filozof ve alimleri canlı varlık atlar şeklinde kavramlaştırmıştır.

FAKİRLİK FİLOZOF ATININ KÖSTEĞİDİR

3076. *ajun feylesufı* neñi bolmasa/ neçe tıldam erse *kişedi tilig*

Dünya feylesufı ne kadar natuk olursa- olsun, *serveti yoksa, dili kösteklidir*.

BİLGİ ALİM ATININ KÖSTEĞİDİR

6615. ay bilge *kişeldiñ* biligsiz yorır/ biligsiz kişelse kişenin bura

Ey âlim, senin *ayağında köstek var*; bilgisiz ise, yürür; bilgisiz bir kösteklenirse, sen onun kösteğini sıkılaştır.

1.2.2.11.5. Ör/ Bağ

Örk sözcüğünün kut soyut kavramı ile birlikte kullanılması kut kavramının Türk etnisitesinin önemli unsurlarından at ile kavramlaştırıldığı görülmüştür. Bu bağlamda kut atının bağı elinde bulunduran hükümdâr da aynı zamanda bağın kendisidir. Burada hükümdâr kut üzerinde (kendinde kaldığı müddetçe) bir yaptırıma sahiptir. Kazandığı kutu belli şartlar altında yönetebilir.

HÜKÜMDÂR/BEY SAADET ATININ BAĞIDIR

91. ay dünya cemali uluğlukka körk/ ay mülketka nur ay *yayığ kutka örk*

Ey dünyanın süsü ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru, *ey dönek huylu saadetin bağını elinde tutan.*

Kut kazanmış hükümdâr kut atını elinde doğruluk ve temizlik bağları ile tutmalıdır. Doğruluk ve temizlik kavramları bağ sözcüğü aracılığı ile bir atın bağları şeklinde kavramlaştırılmıştır.

DOĞRULUK/ TEMİZLİK SAADET ATININ BAĞLARIDIR

727. arığ bolsa özi yorisa köni/ *munıy bağı* mundağ bilingü munı

Kendisi temiz olmalı ve doğru yolda yürümeli; *bunun bağı* böyledir, bunu bilmelidir.

Kanun ve ihtiyat aynı zamanda ülkeyi tutan bağlardır. Bağ sözcüğü ülke kavramını at şeklinde kavramlaştırmıştır. Ülke bir at olarak algılanırsa kanun ve düşünce bu atı kontrol eden ve yönlendiren bağlar şeklinde algılanmalıdır.

İHTİYAT/ KANUN ÜLKE ATININ BAĞLARIDIR

2015. iki neğ turur *ilke bağı beki*/ biri *sağlık* ol bir *törü* il köki

Bir memleketin *bağı ve kilidi* iki şeyden ibarettir; *biri —ihtiyatlılık, biri —kanun;* bunlar esastır.

1.2.2.11.6. Yol

DÜNYA HAYATI YOLDUR

3560. yorıglı kişi *yolda* itmez ewin/ köçügli kişi ewde koşmaz neğin

Yola çıkan insan yol üzerinde evini yapmaz; göç eden kimse de eşyasını evde bırakmaz.

İNANÇ YOLDUR

4028. ukuşka yırak erdi aşnu *yoluñ*/ könilikke urduñ sen emdi uluñ

Önce *tuttuğun yol* akıldan uzak idi; sen şimdi temelini doğruluk üzerine kurdun.

4141. ögelik tegir erse öglengü ol/ yañılsa begi bu *ayu birse yol*

Birine ögelik kısmet olursa, o akıllıca hareket etmeli ve beyi yanıldığı vakit, ona doğru *yolu göstermelidir.*

1.2.2.11.7. Kuşak

Yönetim bağlamında önemli metaforlardan olan kuşak metaforları esede hayat ağacı ile ilgili metaforlardan biridir. Çünkü kuşak nesnesinin birarada bulundurma anlamı vardır. Kuşak nesnesinin bu özelliği kaynak alan olarak, hedef alanda bulunan kut kavramını metaforik olarak ifade etmiştir.

KUT KUŞAKTIR/ KEMERDİR

461. ajunka badı kör tükel *kut kuru*/ çozi birle katlıp yorıdı böri

Bak, dünyaya tam bir *saâdet kuşağı* bağladı; kurt ile kuzu bir arada yaşadı.

1917. ilig aydı emdi köni sözlediñ/ sen emdi özünke *kutun kur badıñ*

Hükümdâr şöyle dedi: Şimdi doğru söyledin, sen kendine *saadet kuşağını bağladın*.

4142. kalı kök ayukluk tegir erse kör/ özin keğ küdeşgü *kutı badı kur*

Eğer kök- ayukluk nasip olursa, insan kendisini çok iyi gözetmelidir; o *saâdet kemerini kuşanmış demektir*.

Kutadgu Bilig’de kuşak aynı zamanda sorumluluk soyut kavramını da metaforik olarak ifade etmiştir. 542. beyitte görülen kur ba- ifadesinde KUŞAK NESNESİNİ BAĞLAMAK SÖZ VERMEKTİR olay yapısı metaforu görülmektedir.

SORUMLULUK KUŞAKTIR

542. öküş eğgü sözler tilin sözledi/ işiñ itge men tip katıg *kur badı*

Pek çok iyi sözler söyledi ve: İşini yapacağım diye kat’i *söz verdi*.

Kuşak sözcüğü zaman kavramını da nesne olarak kavramlaştırmıştır. 1476. beyitte ölümün kuru, ölümün sırası ifadesi ölümün zamanı anlamındadır. 6111. beyitte de kur – kuşak nesnesi halkın şu anki durumundna yani zamanından bahsetmektedir. Bu bağlamda kuşak zaman kavramını karşılamaktadır.

ZAMAN/ DEVİR KEMERDİR/ KUŞAKTIR

1476. kezigçe kelir bu *ölümnün kuru*/ ölümke özün çın anuklap yori

Ölümün sırası nöbetle gelir; ölüme her an kendini hazır bulundur.

Aynı şekilde mertebe anlamını karşılayan kuşak da bir zaman içermektedir. Mertebelere, derecelere ulaşma da zamanın geçişiyle meydana gelir. Bu nedenle kuşak zamanla ilgili olarak metinde mertebe, derece kavramlarını da ifade etmektedir.

MERTEBE KUŞAKTIR

1477. kümüş kur bağıuçı muni men tiyü/ ölüm tuttı erse *üzüldi kuru*

Gümüş kuşak bağlayarak işte ben! diyenin *kuşağı, ölüm tutunca, kopar*.

588. kamuğ işte iwme serin öz tutun/ serinse bulur kul bu *beglik kurın*

Hiç bir işde acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa, *beylik mertebesini* bulur.

1.2.2.11.8. At

Kutadgu Bilig’de at önemli bir kaynak alan görevindedir. Örneğin inanç alanında (b. 1428) hayat bir küheylan şeklinde algılanmıştır. Bu beyitte at ve ağaç kültü birarada görülmektedir. Ögel de ağacın tabut şeklinde ifade edildiğini ve Hâcib’in hayatı sarsmayan bir küheylana, ata benzettiğini belirtmiştir³⁰⁶. İkinci olarak kaynak alanda yer alan at hedef alandaki zaman kavramını (b.1388) ifade etmiştir. Atın günlük hayattaki hız niteliği hedef alandaki zamanın geçiciliğini ifade etmiştir.

ZAMAN ATTIR

1388. anasında toğsa atansa atı/ müsafir bolup mindi *öçlek atı*

Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak, *zamâne atına* biner

HAYAT ATTIR

1428. yayılmaz yoriğa *keweldin tüşüp*/ eçersiz yıgaç mingü munluğ bolup

Sarsmayan, rahvan *küheylan attan* inip, aciz içinde, eversiz bir ağaca bineceksin.

DEVLET/ KUT ATTIR

1608. negü tir eşit tapuğ kılguçı/ tapuğ birle *devlet atın* mingüçi

Hizmet eden ve hizmetinden dolayı *saadet atına* binen insan ne der, dinle,

1704. *köçüt teg bolur kut tüpi hem tözi*/ köñül qoğqısı ol anıñ yıldızı

Saadet aslında göç atı gibidir, göçer-gider; onu bulunduğu yerde tutan kök, alçak gönüllülüktür.

CESARET ATTIR

4549. isizke katılma selamet yorı / kılınçın köni tut *kewel teg küri*

Kötüye katılma, selâmetle yürü, dâimâ doğru ve dürüst ol; *küheylân gibi, meydanda cevelân et*.

ZENGİNLİK ATTIR

5803. ajun malı tirdiñ özün boldı bay / *kewel mindiñ* arğun yime tazı tay

Sen dünya malını topladın ve zenginleştin; *her türlü arap atlarına*, cins atlara ve taylara mâlik oldun.

1.2.2.12. Güneş ve Ay

Kutadgu Bilig’de Güneş, özellikle yönetim kavram alanında yer alan metaforlarda kaynak alan şeklinde kullanılmaktadır. Yönetime bağlı soyut kavramların ifadesinde, hükümdârın niteliklerinin ve inanç alanında kıyametin gücünün ifadesinde güneş kaynak alan olarak kullanılmıştır.

³⁰⁶ Ögel, 1995: 494.

Güç'e göre "Hunlardan itibaren kutsal kabul edilen güneş dişi, ay ise erkektir. Güneş ve ay insanın ölümlü olmasına karşılık ebedîdir; ancak kendilerine ait güçleri yoktur, güçlerini ve ışıklarını Tanrı'dan alırlar³⁰⁷." "Güneşin sembolik hayvanı ise kartaldı. Türklerin Maniheizm'i kabul ediliyle birlikte güneş dini önemini yitirmiş, ancak yine de Türkçe Manihesit metinlerde Kün Tengri adıyla varlığını sürdürmüştür³⁰⁸." Yeniçeri'ye göre "Güneş için değişik sıfatlar seçilmesi, onun çeşitli durum ve işlevlerini açıklamak amacıyla, mesela yanıp parlayan bir lamba veya bir çerağa benzetilmesi, enerji kaynağının kendi içinde bulunduğunu anlatmak için olabilir³⁰⁹." Kurnaz'a göre "Güneş ilm-i tencîme göre sa'd-ı evsat (orta uğurlu yıldız) kabul edilir ve sevgili veya övülen hakkında kullanılan -saadet güneşi- sözü de bu inanıştan kaynaklanır³¹⁰."

Kutadgu Bilig'de güneş kavramının metaforik olarak gösterimleri yanında kaynak alan olarak kullanıldığı örnekler de vardır. İnsanlara ait baş (b. 5449), yüz (b. 3836, 4884, 6211), saç, zülûf (b. 5825) gibi kavramlar kozmolojik bir unsur olan güneş kavramı üzerine şemalandığı için kişileştirme yoluyla kurulmuş varlık- madde (ontolojik) metaforu oluşturulmuştur.

GÜNEŞ ÖLÇÜDÜR

GÜNEŞ VAKTİ ÖLÇÜDÜR

GÜNEŞ VAROLUŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2437. tüp aşlı kerek edgü kılkı oñay/ tusulsa *buçunğa toğursa kün ay*

Halka faydalı olması ve bununla *halkın başına güneş ve ay doğması için*, onun soyu-
sopu temiz ve tabiatı iyi olmalıdır.

325. amulluk kerek erke kılkı oñay/ örüglük kerek begke *toğsa kün ay*

İnsan sâkin ve mülayim tabiatli olmalıdır; *güneş ve ay doğması için*, beye itidâl
lâzımdır.

Kutadgu Bilig'de güneşin çeşitli şekillerde metaforlaştığı gibi güneş önemli bir kaynak alan olarak da kullanılmıştır. Metinde hükümdâr için gerekli olan kut (b. 354, 1660), kanun (b. 355), hüküm, üstünlük (b. 2010), talih (b. 1254, 1566) gibi soyut kavramlar maddenin fonksiyonel özelliği bağlamında güneş aracılığı ile madde- varlık (ontolojik) metafor oluşturulmuştur.

³⁰⁷ Güç, 1996:290.

³⁰⁸ Güç, 1996: 290.

³⁰⁹ Yeniçeri, 1996: 291.

³¹⁰ Kurnaz, 1996: 295.

Kanun (b. 355) dolaylı olarak Kün Togdı aracılığı ile güneşe benzetilmiştir. Türk kültüründe hükümdârlar güneşe benzetilirdi. Hükümdârların güneşle yakından bağlantıları vardı. Bu nedenle güneş olan hükümdârın metinde simgelediği kanun da benzetme aracılığı ile güneş olarak metaforlaştırılmıştır.

Yönetim kavram alanındaki soyut kavramlar yanında hükümdâr da güneş olarak ifade edilmiştir. Özellikle metinde hükümdâr için geçen hitaplarda hükümdâra “ay yarumış künüm”, “ay könlüm küni”, “yaşık teg yaruğıl ay ilçi bögü” şeklinde hitaplarda bulunduğu görülmüştür.

KUT GÜNEŞTİR

354. basa aydım emdi bu ay toldını/ anıydın yaruyur ıduğ *kut küni*

Sonra Ay-Toldı 'dan söz açtım; mübârek *saadet güneşi* onunla parlar.

1660. ikinci uwut ol üçünçi köni/ bu üç neñ bile er bulur *kut küni*

İkincisi haya, üçüncüsü doğruluktur; insan bu üç şey ile *saadet güneşine* erer.

KANUN GÜNEŞTİR

355. *bu kün toğdı tigli törü ol köni*/ bu ay toldı tigli kut ol kör anı

Bu *Kün-Toğdı dediğim doğrudan doğruya kanundur*; Ay-Toldı ise, saâdettir.

1072. *sewinçin toğar erdi toğmış künüm*/ künüm batğalır teg yarumaz tünüm

Güneşim sevinç içinde doğardı, şimdi batmak üzeredir; gecem artık aydınlanmayacak.

HÜKÜMDÂR/ BEY GÜNEŞTİR

4252. katıqlan sen emdi *ay könlüm küni*/ kişig tepsemegil yoriğıl köni

Ey gönülümün güneşi, sen şimdi insanlara karşı hasûd olmamağa ve doğruluktan ayrılmamağa çalış.

5359. *yaşık teg yaruğıl ay ilçi bögü* / buğun bulsu sindin kör içgü yigü

Ey hakîm hükümdâr, güneş gibi parla; halk senin sâyende bol yiyecek ve içeceğe kavuşsun.

HÜKÜM/ ÜSTÜNLÜK/ İTİDAL GÜNEŞTİR

2010. tili çın kerek bolsa köñli köni/ buğunğa asıg kılsa toğsa *küni*

Beyin dili dürüst ve kalbi doğru olmalı ki, halka faydalı olsun ve *güneşi* doğsun.

6460. saşınuk tigüçi kim ol çın köni/ *könilik küni bar yarutur küni*

Gerçekten dürüst ve takva sâhibi denilecek kim kaldı; fakat *güneşi parlayan bir kıyâmet günü vardır*.

ŞANS GÜNEŞTİR

1566. ata pendî tuttî yorıdı köni/ kıtı künde arttı yarudı *küni*

Baba öğüdünü tuttu ve doğruluktan ayrılmadı, saâdeti günden-güne arttı, *güneşi* parladı.

1254. kimiñ kılkı edğü kılınçı oñay/ tilek buldı barça *yaruttı kün ay*

Kimin tavrı iyi ve hareketi uslu olursa, o bütün dileklerine kavuşur, *güneşi ve ayı parlak olur.*

1294. oñay bolsa yalñuk kılınçı köni/ ikigün ajunda *yaruyur küni*

İnsan uslu başlı, tavrı ve hareketi doğru olursa, her iki dünyada *güneşi parlar.*

Kutadgu Bilig’de ay şekli, işlevi aracılığı ile özellikle zamanın görünümünden yaşlılık, gençlik gibi dönemleri ifade etmede önemli bir kaynak alan görevi görmüştür. Ögel, ayın Türklerde bir güzellik sembolü olarak algılandığını ve Anadolu ve dış Türklerin edebiyatlarında ve geleneklerinde ayın dolun veya yarım olması gibi şekil özelliklerinin önemli olduğunu ve Kutadgu Bilig’de görüldüğü üzere ayın büyümesi, donuklaşması ve güneşin küçülmesi gibi inanışların da eski mitolojik kökenlere dayandığını belirtmiştir³¹¹.

AY ÖLÇÜDÜR

AKŞAM VAKTİ ÖLÇÜDÜR

AY VAROLUŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

325. amulluk kerek erke kılkı oñay/ örüglük kerek begke *toğsa kün ay*

İnsan sâkin ve mülayim tabiatli olmalıdır; güneş ve ay doğması için, beye itidâl lâzımdır.

DEVLET/ KUT AYDIR

741. yayığ tilwe devlet köñül bamağıl/ *tolun teg bu devlet* yana irilür

Dönek ve deli saâdete gönül bağlama; *saadet dolun ay gibidir*, tekrar küçülür.

HAYAT/ YAŞAM DOLUNAYDIR

1351. atım erdi ay toldı *kılķım tolu*/ irildi toluluk tüker öz ölü

Adım Ay-Toldı, *tavır ve hareketim dolun ay şeklinde idi*; bu dolunluk eksildi, varlığım ölümle bitiyor.

GENÇLİK DOLUNAYDIR

1050. *yana irlü kirdi bu tolmuş ayı*/ kaçır kışka yandı yarumış yayı

Dolun ayı tekrar küçülmeğe başladı; parlak yazı sert kışa döndü.

1069. *tolu erdi ayım* irildi tolu/ talu erdi kılķım barır bu talu

Ayım dolun ay idi, küçüldü; güzel bir şekil ve şemâyılım vardı, o güzellik şimdi elden gidiyor.

³¹¹ Ögel, 1995: 202- 203.

6530. yıparsıg kara başka kafur aşudum / *tolun teg tolu yüz* kayuğa ilettim

Misk gibi kara başıma kâfur örttüm; *dolun ay gibi dolgun yüzü* nereye götürdüm.

1.2.2.13. Yıldız

Kutadgu Bilig’de yıldızlar zamanın görünümünün ifadesinde, bir şeyden haberdar olma durumunda ve kişilerin psikolojik süreçlerini tanımlamada önemli bir işleve sahiptir. Ögel, Türklerde zamanı anlama ve anlamlandırmada, yön bilgisinde, savaşlarda ve havanın sıcaklık soğukluk niteliği üzerinde yıldızların büyük bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir³¹². Ögel, Kutadgu Bilig’de yıldızlarla ilgili anlatımların gece- gündüz, gündüz- gece oluşumlarında daha çok kullanıldığını belirtmiştir³¹³.

Ögel’in ifade ettiği gibi Kutadgu Bilig’de yıldızlar zamanı aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yıldızlar zamanın bildirilmesinde bir kanal görevi görmüştür. İlk olarak Zühre yıldızı insana veya hayvanlar gibi canlı varlıklara ait olan yüz kavramı üzerine şemalanarak canlandırıcı (antropomorfik) genel olarak varlık- madde (ontolojik) metafor meydana getirilmiştir. Görüldüğü insan hayatında iyiliklere ve talihlere yol açtığı için Zühre yıldızı şansın, talihin taşıyıcısı yani bir kapsayıcı metafor olarak kavramlaştırılmıştır.

Tablo 1. 28 Yıldızların Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan
Zühre	Mutluluk
Merih	Sabah Vakti
Merih	Öfke
Ülker	Sabah Vakti
Müşteri	Sabah Vakti
Müşteri	Bilgi/ Bilgelik
Karakuş/ Terazî	Sabah Vakti
Yetiken	Sabah Vakti

Tablo 1. 29 Yıldızların Soyut Kavramlara Aktarımı Metaforları

Ana Metafor	Yardımcı Metafor
ZAMAN YILDIZLARDIR	MUTLULUK ZÜHRE YILDIZIDIR
ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ YILDIZLARDIR	SABAH VAKTİ MERİH YILDIZIDIR
OLUMLU DUYGULAR YILDIZLARDIR	ÖFKE MERİH YILDIZIDIR
OLUMSUZ DUYGULAR YILDIZLARDIR	SABAH VAKTİ ÜLKER YILDIZIDIR

³¹² Ögel, 1995: 205.

³¹³ Ögel, 1995: 209.

FELSEFİ KAVRAMLAR YILDIZLARDIR	SABAH VAKTİ MÜŞTERİ YILDIZIDIR BİLGELİK/BİLGİ MÜŞTERİ YILDIZIDIR SABAH VAKTİ KARAKUŞ YILDIZIDIR

ZÜHRE YILDIZI İNSANDIR

MUTLULUK ZÜHRE YILDIZIDIR

135. *sewüg yüz urundı* bişinçi *sewit / sewe baqtı erse sen özni awıt*

Beşincisi *Zühre*'dir, *sevimli yüzünü* gösterir; *sana severek bakarsa, müsterih ol.*

Türklerin Çolpan, Çolpon, Anadolu'da çoban yıldızı, tan yıldızı, yaruk yıldızı ve ışık yıldızı olarak, Batı'da ise Venüs, Önyasya'da Zühre olarak adlandırılan Zühre yıldızı XI. yüzyılda güzellik sembolü olarak algılanmıştır. Ögel'e göre "Kutadgu Bilig'de zühre kullanımı saray çevresine aittir³¹⁴."

Merih yıldızı kırmızı renklidir. Kırmızı renkli olan bu Merih yıldızının gökyüzünde kenara kayması kırmızılığın dağılması yani günün aydınlanması anlamına gelir. Sabah vaktinin bu şekilde betimlendiği beyit kendinden önce ve sonraki beyitlerle ilişkilendirildiğinde Ögdülmiş'in duygusal, psikolojik durumu hakkında da bilgi verir. Metinde yıldızların zamanı tanımlamak için kullanımlarının kişinin duygusal durumuna göre de şekil almaktadır. Ögel, Merih yıldızını Türklerin Bakır Sokum olarak adlandırdıklarını, korku yaratan bir yıldız olduğunu ifade etmiştir³¹⁵.

Merih yıldızı günün aydınlanmasını haber verdiği için bir iletişim kanalı durumundadır. Zaman mesajı ise burada taşınan bir iletişim nesnesi durumundadır. Bu nedenle yıldızlar özelde de Merih yıldızı zamanın kapsayıcı metaforu durumundadır.

İnsanlara ve hayvanlara yani canlı varlıklara ait olan dolaş- eylemi de Merih yıldızını canlandırarak bir antropomorfik metafor oluşturmuştur. Merih öfkeli bir yıldız olarak tasavvur edildiği için öfke duygusunun kapsayıcı metaforu durumundadır.

SABAH VAKTİ MERİH YILDIZIDIR

4888. uğıp bardı azrak oğundı yana/ *töpüdin sawılmış bağırsuķuna*

Bir az uykuya daldı, tekrar uyandı; *Merih yıldızı tepeden kenâra kaymıştı.*

MERİH YILDIZI İNSANDIR

ÖFKE MERİH YILDIZIDIR

133. üçüncü *kürüd keldi köksün yorır/* kayuķa bu baķsa yaŗarmıŗ ķurır

Üçüncü olarak *Merih gelir, gazapla dolaşır*; nereye bakarsa yeŗermıŗ olan kurur.

³¹⁴ Ögel, 1995: 213- 214.

³¹⁵ Ögel, 1995: 205.

Kutadgu Bilig’de Merih gibi Ülker yıldızı da sabah vaktini haber veren gök cisimlerindenidir. Ülker yıldızının Ögel’in de ifade ettiği gibi sabah vaktinden haberci olması iletişim kanalı şeklinde algılanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda Merih gibi Ülker yıldızı da sabah vakti şeklindeki mesaj nesnesini ileten bir haberleşme kanalı durumundadır. Ögel, Ülker yıldızının soğuk ve sıcak havaları etkilediğini, iklim üzerinde bir etkisinin olduğunu bu yıldızın geceye karışmasıyla sabah vaktinin meydana geldiğini ifade etmiştir³¹⁶.

Yine Ülker yıldızı da insanlara ve hayvanlar gibi canlı varlıklara ait olan baş kavramı aracılığı ile kavramlaştırılarak canlandırıcı (antropomorfik) bir metafor meydana getirilmiştir.

ÜLKER YILDIZI İNSANDIR

4889. yana kördi *ülker* sawılmış *başı/* toğardın çağan ıpılmış örlep tuşı

Tekrar baktı, *Ülker yıldızının başı ufka kaymış*, karşısında şarktan Akrep kalkıp, yükselmişti.

SABAH VAKTİ ÜLKER YILDIZIDIR

6216. usı kelmedi turdı baktı yana / kör *ülker sawulmuş* uçukmuş tüne

Uykusu gelmedi, kalktı, tekrar baktı; *Ülker yıldızı aşağıya inmiş* ve gece sonuna yaklaşmıştı.

Esin, karakuşun Tanrı’nın kuzgunu şeklinde anlamlandırıldığını ifade ettikten sonra Karakuş’un yıldızlarla olan bağlantısında Karahanlı dönemi edebiyatında Karakuş’a atfedilen gündüz ve geceye ait ikili özelliğinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Esin, Karakuş’un gece ve gündüze ilişkin ikili bir özelliğinin olduğunu, Jüpiter’in yani Karakuş’un doğuşunun Kaşgarî’ye göre günün ağarmasını haber verdiğini fakat Kutadgu Bilig’de ise gece vaktini, günün kararmasından haber verdiğini vurgulamıştır³¹⁷.

Kutadgu Bilig’de sabahı haber veren yıldızlardan biri de müşteri yıldızıdır. Merih ve Ülker yıldızları gibi Müşteri yıldızı da zamanı kendi içerisinde taşıyan bir iletişim kanalı durumundadır. Aynı zamanda doğ-, kalk- ifadesi de insanlar ve canlı varlıklara ait bir eylem olduğu için Müşteri yıldızı canlandırma (antropomorfik) şeklinde metaforlaştırılmıştır.

SABAH VAKTİ MÜŞTERİ YILDIZIDIR

5675. bağa kördi öñdün *ğara kuş toğup/* ıpopa keldi yirdin yalın teg bolup

Dikkat etti, önce *Müşteri yıldızı kalkıp*, alev gibi, yerden yükselmeğe başladı.

Erentir olarak adlandırılabilir bu yıldız Kutadgu Bilig’de yol gösterici bağlamda kullanıldığı için bilgeliğin veya bilginin de kapsayıcı- taşıyıcı metaforu durumundadır. Yine Erentir yani Müşteri yıldızı ile kullanılan baş kavramı da bu yıldız canlandırma (antropomorfik) şekilde metaforlaştırmıştır.

³¹⁶ Ögel, 1995: 212- 217.

³¹⁷ Esin, 2004: 220-221.

5676. yaradı basa yıldırık ağır bile/ *tirildi erentir özin belgüle*

Sonra Aygır ile Yıldırık yıldızları parladı, bunlara bir de Erentir katıldı; bu *yıldızları kendine işâret bil.*

6221. *erentir başı* indi yirke yağuk/ yaşıķ baş kötürdi yüz açtı yaruk

Erentir'in başı yere yakın bir noktaya kadar indi; güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.

Kutadgu Bilig’de geçen Terazi/ Karakuş yıldızı da Ülker, Müşteri ve Merih yıldızları gibi sabahı işaret eden yıldızdır. Dolayısıyla diğer yıldızlar gibi Karakuş yıldızı da zaman nesnesini taşıyan bir iletişim kanalı durumundadır.

SABAH VAKTİ KARAKUŞ YILDIZIDIR

6219. *toğardın kara kuş kopup örledi/* yağı ot kötürmiş teg ot yıldıradı

Doğudan *Karakuş yıldızı* çıktı, yükseldi; düşman meş’alelerini yakmış gibi, ateş parladı.

Ögel, Büyükayı burcunun takvim veya hava raporu gibi kullanıldığını, kuyruk doğuda ise bahar; güneyde ise yaz; kuzeyde ise kış başlangıcının meydana geldiğini, burcun gerilemesinin ışıkların azalmasına, ışıklı ve parlak olmasının da kar yağışını gösterttiğini ifade etmiştir³¹⁸. Esin, Büyükayı burcunun, Türkçe adıyla Yitiken, Yedilerin Türklerde de, Çin’de olduğu gibi göğün zirvesini temsil ettiğini belirtmiştir³¹⁹.

Yitiken’in yükselmesiyle mevsimin kış veya havanın serinliğinden haber verildiği ifade edilebilir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de yıldızlar günün zaman dilimleri yanında mevsimlerden de haber veren bir iletişim unsuru olabilir.

6220. *yitiken* kötürdi yana baş örü/ tönjitti yana yıldırık ağır naru

Yedi Kardeşler başını yukarı kaldırdı; Yıldırık yıldızı Aygır burcuna doğru eğildi.

1.3. Kutadgu Bilig’de Döngü Metaforları

Kutadgu Bilig’de metaforların oluşumunda yer alan kaynak alanlarda ışık, sıcaklık, zamanın görünümüleri gibi kavramların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de Lakoff ve Turner’ın da ifade ettiği gibi ışık ve ısı döngülerinin, mevsimlerin, zaman görünümünün, güneş ve ayın değişimlerinin, sıcaklık ve soğukluk gibi kavramların kaynak alan görevi gördüğü metaforikal ifadeler yer almaktadır. Bu tür kavramların döngü metaforlarına kaynaklık ettiğini Sweetser şu şekilde ifade etmiştir:

³¹⁸ Ögel, 1995: 208- 209.

³¹⁹ Esin, 2004: 192.

Lakoff ve Turner yaşam için göze çarpan metaforlardan birinin ışık ve ısı döngüleri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Buna göre hayat bir gündür veya bir yıldır. Gençlik ilkbahar, yaşlılık kışdır. Dünya genç bir kadın olmaktan ziyade yaşlı bir kadınsa ölür ve daha sonra gençleşmek için yeniden doğar. Isı ve ışık hem insan hem de bitkisel yaşam için zorunludur. Kışın ortasında en çok ısı ve ışığın en az olduğu yaz mevsimidir. Bu değişimin kalıcı bir döngüsü vardır. Bu nedenle insan yaşam döngüsünün bölümlerinin metaforik haritalamasının yıllık mevsimsel sıcaklık, ışık ve bitki büyümesine dayandırmak için gerçek korelasyonlardır³²⁰.

Sweetser, insan hayatının döngülerinin mevsimsel sıcaklık, ışık ve bitkilerin gelişmesi üzerine haritalanmasının metaforikal haritalanma ile aralarında önemli bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Sweetser insan hayatı döngüsünün mevsimler üzerine haritalanmasında bir durumu göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtmiştir:

Mevsimler döngüsel olarak kendini tekrar ederken insan kendi hayatından her yaştan sadece bir defa geçmektedir. Bitkiler baharda öldükten sonra tekrar çoğalırken insanlar gelecek nesille birlikte çoğalma gösterirler. İnsan yaşam döngüsünün mevsimlerle eşleştirilmesinde önemli bir nokta bulunmaktadır. Mevsim döngüsel olarak tekrar eder. İnsan hayatı ise her yaştan bir defa geçer. Bitkiler sadece ilkbaharda yeni bitkilerle kendilerini yenilemek üzere ölürlerken insanlar yeni nesiller ile değiştirilir. İnsan yaşamının jenerik sürekliliği mevsimsel döngülere ve bitki örtüsünün yaşam döngüsü ile eşleştirilebilir. Sweetser yılın döngüsünün insan hayatı için önemli bir metafor olduğunu belirtmiştir³²¹.

HAYAT GÜNDÜR

3605. *tiriglik* tükeli tükeli *üç kün ol* / anında narusı neçe tüş tün ol

Hayat tamâmı- tamâmına üç gün sürer; bundan ötesi bir kaç rüya ve gecedir.

GELECEK YARINKİ GÜNDÜR

GEÇMİŞ ÖNCEKİ GÜNDÜR

3606. *birisi yarın ol biri geçti tün*/ yarınka tegirmü tiriglik bu kün

Bu üç günden biri yarındır; biri dün geçti; bugünkü hayat acabâ yarına ulaşacak mı.

GENÇLİK BAHAR MEVSİMİDİR

4623. *yigit erse* yaşıñ *yaz erse yılıñ* / soğık işke tutgıl isetür kanıñ

Yaşın genç ve ömrün bahar yıllarında ise, soğuk şeyler kullan, kanın bunları ısıtır.

YAŞLILIK SONBAHAR MEVSİMİDİR

4624. *yaşıñ kırkıta keçe kün ay erse küz*/ isig neñ bile sen özün tab' ı tüz

Yaşın kırktan fazla ve mevsim sonbahar ise, tabiatını sıcak şeyler ile tanzim et.

³²⁰ Sweetser, 1995: 587- 588.

³²¹ Sweetser, 1995: 588- 589.

EKİLEN NESNELER ALINAN NESNELERDİR

YALAN DÜNYA GERÇEK DÜNYADIR

4733. bu *dünya içi bir tarıglağ turur/ negü ekse munda yarın ol önür*

Bu dünya bir tarladır, burada *bugün ne ekilirse, yarın o biçilir*

İYİLİK TOHUMU İYİLİK BİTKİSİDİR

4734. *uruğ eğgü ekse öner eğgülük/ ol eğgü bolur ol yigü keğgülük*

İyilik tohumu ekilirse, iyilik çıkar ve bu iyilik senin için yiyecek ve giyecek olur.

FENALIK TOHUMU FENALIK BİTKİSİDİR

4735. *uruğ isiz ekse isiz ök önür / ol isiz boyunka yarın yük bolur*

Fenalık tohumu ekilirse, fenalık çıkar ve bu fenalık yarın insanın boynuna bir yük olur.

KUT AYDIR

AYIN HAREKETLERİ KUTUN HAREKETLERİDİR

740. *kelir kıut kışıke atı çawlanur/ yağı ay teg artar yaruğı tolur*

İnsana saadet gelir, meşhur olur; yem ay gibi, büyür ve parlaklığı artar.

KUTUN KÜÇÜLMESİ AYIN KÜÇÜLMESİDİR

741. yayıg tilwe devlet köñül bamağıl/ *tolun teg bu devlet yana irilür*

Dönek ve deli saâdete gönül bağlama; *saadet dolun ay gibidir, tekrar küçülür.*

745. *ıayı ewke kıirse bu ay terk çıkar/ çıkarı üçün terk yatarın yıkar*

Bu ay hangi eve girerse, oradan çabucak çıkar; çabuk çıkabilmek için de, yattığı yeri yıkar.

AYIN DOĞUŞU KUTUN DOĞUŞUDUR

AYIN YÜKSELİŞİ KUTUN YÜKSELİŞİDİR

731. bu ay toğsa aşnu idı az toğar/ *küniğe beğüyür yoğaru ağar*

Ay doğarken, önce çok küçük doğar; *sonra gün geçtikçe büyür ve yükselir.*

AYIN AYDINLIĞI KUTUN AYDINLIĞIDIR

732. *tolun bolsa tolsa ajunka yarur/ ajun halkı andın yaruqluk bulur*

Büyüyüp, dolun ay hâline gelince, dünyaya ışık saçar ve dünya halkı onun aydınlığından faydalanır.

AYIN EKSİLİŞİ KUTUN EKSİLİŞİDİR

733. tükel bolsa kör ay bu ağsa eđiz/ *yana irlü türçir kıter körk meñiz*

Ay büyüyüp, tamamlanarak, en yüksek noktaya çıkınca, *tekrar eksilmeğe başlar ve güzelliği gider.*

734. yaruqlukı eksür yana yok bolur/ *toğar kıçe azın yana oğ tolur*

Onun parlaklığı azalır ve sonunda kaybolur; sonra tekrar, *küçük olarak, doğar ve yine büyür.*

İKİNCİ BÖLÜM

METAFOR

2.1. Metafor Nedir?

Türkiye’de sözcük/söz ve anlam arasındaki ilgi çalışmaları 1940’lardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra anlam bilimi ile ilgili makale ve kitap çalışmalarında metafor kavramı bir anlam olayı olarak görülmüştür. Tanımların temelinde geçicilik anlamına gelen iğreti/ eğreti kavramı yer almaktadır. Metafor, metaphore, metaphor, metaphor, iğreti, istiâre, deyim aktarması, aktarma, eğretilme, iğretilme, kısaltılmış teşbih, temsil-i istiâre, yaygın eğretilme, açık istiâre, teşbih-i belîğ, açık eğretilme, kapalı eğretilme, sapma, beti, değişmece, eksiltili benzetme, mazmun, yanaç, mecaz (trope) adlandırmaları ile söz ve anlam arasındaki ilişki ve eşdeğerlik ilkesi bağlamında sözcükler arası ortaklık, benzerlik ve aktarım aracılığı ile meydana gelerek sözcüğün anlam çerçevesini genişleten, nesiller arası aktarımı sağlayan süreç ürünü kısaltılmış karşılaştırmalar şeklinde tanımlanmıştır³²².

Takip edebildiğimiz veya ulaşabildiğimiz kadarıyla çalışmalarda istiâre ve metafor arasındaki farklılık, ortaklık veya metaforun çıkış noktası tartışmaları yerini müstakil metafor, kavramsal metafor ve türleri şeklindeki tematik çalışmalara bırakmıştır.

Söz sanatlarını kullanmanın bir süs, bir şiir aracı olmaktan çıkmasıyla metafor gibi bir anlam olayı dil ve zihnin en önemli aktarım aracı, idrak dil bilimi/ bilişsel dil bilim (cognitive linguistic) bağlamında kaynak, hedef, imaj şeması ve haritalamalardan meydana gelen kültür aktarım araçları şeklinde tanımlanmıştır³²³.

Bugünkü modern metafor tanımlarının aslında Ahmet Cevat Emre, M. Kaya Bilgegil ve F. Abdullah Tansel, Doğan Aksan’ın istiâre ve metafor tanımlarından geldiği görülmektedir. Özellikle Ahmet Cevat Emre ve M. Kaya Bilgegil, istiâreleri Batı’daki metaforlar gibi modern bir sınıflandırma ile günlük hayata uyarlayarak, kültürel bellekten örnekler vererek açıklamışlardır.

Ahmet Cevat Emre, temel söz varlığında yer alan sözcükler arasındaki kavramsal geçişlerin yanı sıra somutlaştırma, kişileştirme, teşhis ve anlatımı güçlendirmek için

³²² Emre, 1946; Üçok, 1947; Aksan, 1990; Karaalioğlu, 1969; Tansel, 1978; Adalı, 1982; Bilgegil, 1983; Porzig, 1985; Aksan, 1990; Bilgin, 2002; Uğur, 2007; Hengirmen, 2009; Ayyıldız ve Birgören, 2009; Kıran ve Eziler Kıran, 2010; Coşkun, 2010; İmer vd., 2011; Koca, 2012; Huber, 2013; Ahanov, 2013; Aydın, 2014; Hengirmen, 2015; Akerson, 2016; Yavuz, 2016.

³²³ Erdem, 2003; Erdem, 2012; Hacızade, 2012; Yaylagül Üstünel, 2015; Kemal Yunusoğlu, 2016.

kullanılan mübalağa sanatının iğreti kullanımlara oldukça elverişli olduğunu belirtmiştir. Anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam kayması gibi olayların da isimlerin iğreti kullanılışında görüldüğünü örneklerle belirtmiştir³²⁴. Emre'nin bugünkü modern anlamda bir metafor tanımının başlangıcını yaptığı ve metaforun en iyi örneklerinin tarihî metinlerde aranabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

Kelimelerin iğreti anlamla kullanılışına istiâre (metaphore), her türlü anlam kaymalarına da mecaz (figure) denilir. Eski betiklerde daha çok istiârelere, mecazlara rastlanırdı; bu da başka türlü olamazdı: bugün bile, beş bin yıllık kültür içinden geçmiş diller her türlü kavramları ayrı ayrı özellenmiş kelimelerle anlatamazken eski diller anlam genişleme ve darlaşmalarından, kavram kaymalarından nasıl kaçınabilirdi. Öbür yandan yer, gök, dağ, su, yel, güneş, ay, yıldızlar... onlar için kendileri kadar canlı ve kendilerinden çok daha güçlü ve erkli varlıklar olarak düşünülürdü. Acun (univers) bütün unsurlarıyla tanrılaşıyordu: Sıram sıram yaratılan tanrılar insanlardan ayrı fakat onlara her an karışır bir dirlik içinde yaşatılıyordu³²⁵.

Necip Üçok'a göre metafor, "polisemiye meydana getiren fakat karıştırılmaması gereken lingüistik şekillerden biridir³²⁶." Üçok, metaforun deyim aktarmaları başlığı altında tanımını yaparak metaforların "benzerlik ilişkisi ile oluşturulan, yapılarına göre kısaltılmış karşılaştırmalar olduğunu³²⁷" ifade etmiştir. Üçok'a göre "esas anlam, konuşan kimsenin niyetinin ve amaçlarının birdenbire meydana gelen deyimler olan metaforların oluşmasında önemlidir³²⁸."

Doğan Aksan'a göre her dilde anlam değişmelerini ve çok anlamlılığı doğuran nedenlerden biri, bizim aktarma adını verdiğimiz anlam olaylarıdır. Bu olaylar sonucunda örnek olarak Türkçede, insan vücuduyla ilgili dirsek sözcüğü biçim bakımından dirseği andıran başka nesneleri de (su borusu, soba borusu) gibi anlatır duruma gelir; yeni bir anlam kazanmış olur³²⁹. Deyim aktarması (metaphore) adını alan bu tür aktarmanın ilk aşamasının benzetme olduğunu ifade eden Aksan, deyim aktarmalarını "günlük hayatta ve şiir ve edebiyat dilinde görülen anlam olayları, söz sanatları ve yeni anlamların oluşmasına yol açan ifadeler³³⁰" olduğunu belirtmiştir.

Tahir Nejat Gencan, eğretilmeyi benzetmenin ana öğelerinden yani benzetmelikle benzetilenden birinin düşmesi şeklinde tanımlamıştır. Gencan, benzetilenin düşmesi ile açık eğretilmenin, benzetmeliğin düşmesi ile de kapalı eğretilmenin meydana geldiğini ifade

³²⁴ Emre, 1946: 48- 51.

³²⁵ Emre, 1946: 59.

³²⁶ Üçok, 1947: 60.

³²⁷ Üçok, 1947: 60.

³²⁸ Üçok, 1947: 60.

³²⁹ Aksan, 1990: 1-2.

³³⁰ Aksan, 1990: 2-3.

etmiştir. Bir kavramın şiirde veya metinde eğretilmelerle baştan sona kullanılmasıyla da yaygın eğretilme yani temsili istiârenin meydana geldiğini belirtmiştir³³¹.

Seyit Kemal Karaalioğlu'na göre ise “istiâre, birinden iğreti bir şey ödünç alma, bir sözün gerçek anlamını kaldırarak, benzerliği olan diğer bir anlamı iğreti olarak verme anlamına gelerek kısaltılmış teşbihtir³³².” “Açık ve kapalı istiâre yanında temsili istiâre ile teşbihin temel öğelerinden yalnız bir tanesi ile ve birden çok benzerlik gösterilerek yapılan bütün şiire yayılmış istiâreler de eğretilmeler olarak tanımlanmaktadır³³³.”

Fevziye Abdullah Tansel'e göre istiâre, “kelimenin mecazlı anlamda kullanılmasıyla meydana gelen, birinden iğreti bir şey almak, bir kelimeye hakiki anlamından başka bir anlam vermek, zihinde mevcut bir benzerlik bağıllığı ile ikinci anlamın birinci anlama uygun düşmesidir³³⁴.” “Bir kelimenin hakiki anlamının bırakılarak bu anlam ile yakın ilgisi bulunan bir başka kelimenin onun yerine kullanılmasıdır. Bir nevi teşbih olan istiâre benzeyen veya benzetilenden birinin ve teşbih edatının bulunmaması teşbihten farkını temsil eder³³⁵.”

Bugünkü şekli olan metafor gibi Tansel, teşbihin ifadeye kuvvet ve tesir kazandırabilmesi için benzeyenle kendisine benzetilen şey arasındaki ilginin doğallıktan uzak bulunmaması birleşik vasfın herkesçe kolay olması gerektiğini vurgulamıştır. Tansel, teşbihi bir fikri bir başka fikir ile karşılaştırmak suretiyle daha kuvvetli, tesirli ve açık anlatmak şeklinde tanımlamıştır³³⁶. Böylelikle Tansel, istiârede de doğallık unsurunun olması gerektiğini, teşbih gibi istiârede de müphemliğe düşülmemesi gerektiği kelimenin anlattığı gerçek anlam ile mecazi anlam arasındaki bağıllığın kolayca anlaşılması gerektiği, kelimenin hakiki ve mecazi manası arasındaki bağıllığın kendiliğinden olduğu takdirde ifadenin doğallık kazanacağını ifade ederek bu sanatta aranılan özelliklerden birinin de sanatsız görünmek olduğunu vurgulamıştır. Tansel, teşbih gibi çok fazla söz içermemesi gereken istiârenin şiirde aranılan amacın kısa yoldan veciz olarak ifadeyi yansıttığından dolayı teşbihten daha tesirli ve teşbihin işlenmiş şekli olarak görmüştür³³⁷.

Oya Adalı anlatımı güçlendiren anlam olayı olan eğretilme, metaphor, istiâre, deyim aktarmasını şu şekilde tanımlamıştır:

³³¹ Gencan, 1979: 507- 509.

³³² Karaalioğlu, 1969: 111.

³³³ Karaalioğlu, 1969: 115.

³³⁴ Tansel, 1978: 45.

³³⁵ Tansel, 1978: 45.

³³⁶ Tansel, 1978: 45.

³³⁷ Tansel, 1978: 46- 47.

Aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şeyden benzerlik ilişkisine dayanarak birinin adını ötekine aktaran bir anlam olayıdır. Eğretilme, anlama güç katar, etkiyi artırır, istenileni kısa yoldan aktarmayı sağlar. Önceleri tek bir bireyin yaratisıdır, kullanıldıkça benimsenip yaygınlaşır, ortak dil kullanımına geçer. Yazın dilinde, günlük dil ve argoda çok görülen bir anlam olayıdır. İnsanın bedeni, durum ve duygularını doğaya aktarma yoluyla eğretilmeler, doğayla ilgili sözcüklerin insana aktarılması, duyular arası aktarım (acı söz, acı renk, sıcak renk), somutlaştırma, benzetme ve değişmeceyi eğretilmenin oluşum yolları olarak sınıflandırmıştır. Somutlaştırma yoluyla yapılan eğretilmelerde benzetme yolundan yararlanıldığı (tartmak/ düşünmek, yol açmak/ neden olmak, uyutmak/kandırmak) ifade edilmiştir. Benzetmenin aralarında ilişki bulunan kavramların kavramlaştırılması, anlatımı güçlendiren ikinci bir anlam olayı olarak görülmüştür³³⁸.

Batılı anlamda modern metafor anlayışının temellerini istiârelerden yola çıkarak kuran Bilgegil, metaforun tanımını şu şekilde yapmıştır:

İstiâre yani Fransızca karşılığı metafor; arada bir engel (karîne-i mani'a) bulunmak şartıyla bir sözü benzerlik ilgisiyle kendi anlamı dışında kullanmaktır. Kurulmuş bir teşbîh-i belîğde yani güzel benzetmede taraflardan biri kaldırılmış olmalıdır. İstiâre yapılırken bir söz sahip olduğu anlamı temsil yoluyla başka bir söze bırakır. Bir engel (karîne) ise gerçek anlamın düşünülmesini önler. Burada anlamın ödünç verilmesi benzetme ile yapılır³³⁹.

Bilgegil, bir şeyin ödünç verilmesini veya ödünç alınmış bir şeyin iadesini istemek olan istiârenin edebiyatta taraflarından biri kaldırılmış belîğ teşbihe bu ad verildiğini, Fransızcada da aynı adlandırmanın yapıldığını, benzerliğin, istiârede anlam ödünçlemesi ve gerçek anlamı düşündürmeye karine-i engel olduğu, tesir gücüne sahip istiârenin okuyucunun veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül imkanlarını zenginleştirdiğini³⁴⁰ özelliği itibariyle istibdal, analogi ve aktarım olan bu özellikleriyle de alegori ve sembolle ortak bir noktada birleştiklerini³⁴¹ ifade etmiştir.

Bilgegil, klâsik retorikte “benzeyen” ve “benzetilen” denilebilecek kavramların meydana getirdiği iki ayrı kavram alanı metaforu oluşturan iki parça olduğunu, Türk literatüründe edebiyat ve belagat incelemelerinde bu iki tarafın “müşebbeh” (müşterek vasfı zayıf surette taşıyan unsur) ve “müşebbehünbih” (müşterek vasfı kuvvetli taşıyan unsur) olarak adlandırılmaktadır. Erdem’e göre ise bu idrâk semantiğinde telaffuz edilen farklı nüfuz alanlarıdır:

³³⁸ Adalı, 1982: 259- 260.

³³⁹ Bilgegil, 1983, 154.

³⁴⁰ Bilgegil, 1983, 154.

³⁴¹ Bilgegil, 1983, 155.

Bir kavramın farklı bir nüfuz alanı üzerinde haritalanması konusu, kesişen bir bölgenin ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Bu da klasik çalışmalarda ‘vech-i şebah’ (benzetme yönü, ortak vasıf) olarak adlandırılmakta ve keyfiyet (qualite), kemiyet (quantite) ve tasavvur (conception) olmak üzere üç esasa göre sınıflandırılmaktadır³⁴².

Bilgegil, istiâreleri/ metaforları; kaynakları dilin doğal bünyesine bağlı, günlük konuşmada yer alan ifade unsurları ve büyük sanatkarların buluşları olan metaforlar olmak üzere iki şekilde sınıflandırmıştır. Bilgegil, dilin doğal bünyesinden gelişen, günlük konuşmada yer alan istiârelerin vücut parçalarını, eşya adlarını ve bunların görünüşlerini, bütün bir hayat akışını ifade ettiklerini ve bir dilin söz varlığını oluşturan önemli yapılardan deyimlerin de pek çok yönden metafor/ istiâre ile kurulduğunu ifade etmiştir³⁴³.

Bilgegil’e göre “metaforlar/ istiâreler günlük hayatın ve günlük dilin temelidir³⁴⁴.” Bilgegil’in istiâre için yaptığı sınıflandırmada açık istiârenin çağdaş metafor tekniğini karşıladığı görülmüştür. Açık (musarrah) istiârede arslan kelimesini³⁴⁵ vahşi hayvana ait olduğu halde, onu kendisine benzetilen bir bahadır hakkında kullanırken, tecrübesiz bir insana toy derken cins isimleriyle açık istiâre yapılmış olur.

Fiiller, fiilimsiler, edatlar, müstearı teşkil ederse, bu takdirde de, açık istiarelerin bağlı (teb’î) cinsi elde edilmiş olur. Gözleriniz, irfanınızı natıktır cümlesinde, bir sıfat-fiil olan natık kelimesi ile aynı şekilde bir bağlı istiare meydana getirilmiştir. Okumak için bu kitabı satın aldım cümlesinde, illiyet edatı olan için gaiyyet manasında kullanılarak yine bu çeşit bir istiareye yol açmıştır³⁴⁶.

Eğretilmelerin kültürel yönünü vurgulayan Walter Porzig, eğretilmeyi bir kelimenin asıl yeri dışında kullanılması olarak tanımlamıştır:

Kelimelerin en yakın nesnel bağlantıların dışında başka bağlantılar için de kullanabilecekleri ve böyle durumlarda güçlü, bazen edebi etki sağladıkları gerçeği daha Eski Çağ’da gözlemlenmiş ve bir kelimenin asıl yeri dışında kullanılmasına eğretilme denmiştir. Bunun karşılığı Yunanca kökenli terim Metapher’dir³⁴⁷.

Porzig’e göre “Bir eğretilme, bir kelimenin asıl alanının dışında, o kelimenin aktarıldığı ve nereden aktarıldığının iyice bilinerek kullanılmasıdır. Bundan çıkan sonuç ise, bu bilinç kaybolduğu anda bir eğretilme, eğretilme olma özelliğini kaybeder³⁴⁸.” Porzig, metaforların zaman içerisinde geliştiğini ve metaforların meydana gelebilmesi için uzun bir

³⁴² Erdem, 2003: 36.

³⁴³ Bilgegil, 1983, 158.

³⁴⁴ Bilgegil, 1983: 158.

³⁴⁵ Bilgegil, 1983: 158.

³⁴⁶ Bilgegil, 1983: 159

³⁴⁷ Porzig, 1985:134.

³⁴⁸ Porzig, 1985: 135.

zamanın gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca metaforların doğması, gelişmesi ve yok olma süreçlerine de sahip olduğunu göstermiştir³⁴⁹. Porzig, isimlerin nesnelerle olan bu ilgisinin rastgele olmadığını kültür tarihi ile ilgili olduğunu da belirtmiştir³⁵⁰.

Doğan Aksan'a göre ise, metaforlar bir anlam olayıdır. Aksan, metafor için deyim aktarması tanımını kullanır ve yine iki kavram arasında benzetme ilgisi kurularak sözcükleri kavramsallaştırarak metaforların yani deyim aktarmalarının oluştuğunu ve bir anlam olayı olarak gördüğü metaforların/ deyim aktarmalarının insan hayatının birçok alanında bulunduğunu ifade eder³⁵¹.

Aksan, deyim aktarmalarının somutlaştırma, benzetme/ teşbih yoluyla meydana getirilebileceğini şu şekilde belirtmiştir:

Deyim aktarmaları göstergelerde birtakım anlam özelliklerinin var olduğunu ortaya koyan tanıklardır. Deyim aktarmaları somutlaştırma yolu yanında benzetme yolu ile de yapılabilir. Benzetme diğer bir adıyla teşbih insanoğlunun anlatıma güç verme amacıyla birtakım nesneler, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlardan birini anlatırken diğerini de anması eğilimidir. Benzetmeler aktarmaların ilk evresidir. Bu yolla yapılan bazı benzetmeler ise zaten Türkçenin söz varlığının öğeleri halini almıştır³⁵².

Aksan'a göre deyim aktarmasının diğer oluşum yolları ise “somuta yeni somut anlam eklenmesi, somuta yeni soyut anlam eklenmesi, soyuta yeni soyut anlam eklenmesi, soyuta yeni somut anlam eklenmesi şeklindedir³⁵³.”

Muhittin Bilgin, sözcüklere yan anlam kazandırma/ aktarma yollarından biri olarak saydığı benzetme türlerinden -yalın benzetme/ teşbih-i belîğîn- eğretileme türüne örnek olduğunu ifade etmiştir. Bilgin'e göre “Benzetmenin kurulabilmesi için, benzetmenin iki yanı ya da ana öğeleri dediğimiz benzeyen ile benzetilenin kullanılması gerekir. Benzeyen ya da benzetilenden biri verilmeden kurulan benzerlik ilişkisine eğretileme denir³⁵⁴.”

Nizamettin Uğur'a göre metafor “sözcüğün bağlam içinde gerçek ya da değişmece anlamlar taşıması ötesinde, metin bağlamında adı açıkça koyulamayan çeşitli tasarımları, duygu değerlerini, çağrışımları sezdirir ve bu özelliğin de beynin işleyiş tarzıyla, kültürel, psikolojik ve sosyolojik vb. özelliklerle ilgilidir³⁵⁵.”

³⁴⁹ Porzig, 1985:135.

³⁵⁰ Porzig, 1985: 52.

³⁵¹ Aksan, 1990: 186.

³⁵² Aksan, 1990: 189.

³⁵³ Aksan, 1990: 188.

³⁵⁴ Bilgin, 2002: 43.

³⁵⁵ Uğur, 2007:13.

Tabiattaki nesneler arası aktarmalarda, tabiattaki çeşitli nesneler adlandırılırken birinin adının veya özelliğinin diğerine aktarıldığını ifade eden Hengirmen, deyim aktarması/ eğretilmeyi, aralarındaki benzerliğe dayanılarak bir sözcüğü başka bir sözcüğün yerine kullanmak olduğunu belirterek işlevlerindeki benzerlikten dolayı ormanlar için kullanılan doğanın akciğerleri ifadesini deyim aktarması /metafor şeklinde örneklemiştir³⁵⁶.

Mustafa Ayyıldız ve Hamdi Birgören, metafor için eğretilme, istiâre, açık istiâre, güzel teşbih, teşbih-i belîğ şeklinde tanımlamalar yaparak teşbih-i belîğ ve mecaz-ı mürsel arasındaki farkları aktarmıştır³⁵⁷. Kayığın burnu, boğazdan geçen gemiler, borunun dirseği, kör testere örneklerinde olduğu gibi açık istiârede, insanın beden parçaları, duyguları tabiattaki bir varlığa aktarılır. Kurnaz tilki, inatçı keçi, minik serçe, köpek³⁵⁸ gibi örneklerde de tabiatla ilgili kavramların insanlara aktarıldığı görülmektedir³⁵⁹.

Ayyıldız ve Birgören'e göre somutlaştırma, teşhis ve intağın, istiârelerin/ metaforların kaynaklarından biri olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

Somitlaştırma, soyut kavramların daha iyi anlaşılması için somut kavramlardan yararlanmaktır. Bu tür ifadelerde kavramlar arası benzerlikten yararlanılmaktadır. Yol açmak, sebep olmak anlamına; uyutmak, kandırmak yerine; deveye hendek atlatmak, bir işi zorla yaptırmak yerine kullanılması somutlaştırmayı meydana getirmektedir³⁶⁰.

Ayyıldız ve Birgören kapalı istiârelerin meydana gelişinde ise teşhis ve intak yapıları üzerinde durmuşlardır:

İnsan dışındaki varlıkların insanî özelliklerle tasavvur edilmesi teşhis (kişileştirme); insan dışındaki varlıkların insan gibi konuşturulması da intak olur. Bu nedenle teşhis ve intak genellikle birlikte kullanılır. Konuşturulan her varlığa insan özelliği verildiğinden intağın olduğu yerde de teşhis vardır. Teşhis sanatında ise insanın kendisi değil onun bir özelliği söylenir. Bu durumda kapalı istiâreden söz edilebilir³⁶¹.

Zeynel Kıran ve Ayşe Eziler Kıran'a göre "eğretilme, istiâre ya da metafor, dizisel boyutta yer alan ve en yaygın biçimde kullanılan bir betidir³⁶²." Eğretilmeleri niteliklerin aktarımı olarak tanımlayan, açık eğretilme (metaphor in praesentia) ve kapalı eğretilme (metaphor in absentia) olmak üzere iki tür eğretilmeden bahseden Kıran ve Eziler Kıran, açık eğretilme ile benzetmeyi karıştırmamak gerektiğini ifade ederek ikisi arasındaki farkı

³⁵⁶ Hengirmen, 2009: 116, 118.

³⁵⁷ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 356.

³⁵⁸ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 359.

³⁵⁹ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 360.

³⁶⁰ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 360.

³⁶¹ Ayyıldız ve Birgören, 2009: 363- 364.

³⁶² Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 350.

belirtmişlerdir: “Benzetmede karşılaştırılan iki öge de anlamını yitirmez. Oysa açık eğretilerede benzeyen ve benzetilen aynı tümce ya da dizide yer alsalar bile birinden birinin kendi anlamı yerini başka bir anlama bırakır³⁶³.” Kıran ve Kıran Eziler’e göre “deyim aktarması (metaphore), ad aktarması (metonymy), kapsamlayış (synecdoqua), abartma (hyperbole) gibi sanatlar sanatçılar tarafından altüst edilmiş, biçimi bozulmuş dünyayı yaratma yollarıdır³⁶⁴.” “Eğretilmeler, doğal olarak dilin kurallı yapısından birer sapmadır. Bu sapmalar eğretilmelerin değişik yollarla yaratılmasıyla elde edilir. Tüm doğal dillerde ortak olarak görülen bu eğilim dilleri zenginleştirir, renklendirir en önemlisi yaratıcı kılar³⁶⁵.”

Menderes Coşkun, dil ve sanatın evrensel bir varlık olması sebebiyle, Türk ve Batı retorikinden bir arada faydalanmak gerektiğini ifade etmiştir. Coşkun, Batı retorikindeki sanatların ve bunların Türk belagatindeki karşılıklarının sınıflandırmasını (Tropes- Söz Sanatları); (Metaphore- Eğretileme/İstiare), (Teşbih-i belîğ; Simile- Benzetme, Teşbih); (Synecdoche- Kapsamlama, Mecaz-ı Mürsel); (Metonymy- Düzdeğişmece, Mecaz-ı Mürsel); (Personification- Teşhis, Kişileştirme) şeklinde vermiştir³⁶⁶. Coşkun, mecaz-ı mürsel, istiâre, teşbih ve kinaye yapılarını sözün anlamla ilişkisi bağlamında incelemiştir. Coşkun, bu sanatların beyan ilmini oluşturarak mecaz şeklinde kullanıldığını, teşbih ve istiarenin ise anlam ve hüner/ ustalıkla ilgili bedîlik kavramı ile ilgisi olduğunu vurgulamıştır³⁶⁷.

İmer, Kocaman ve Özsoy, eğretilmeyi değişmece şeklinde tanımlamışlardır. Bunun yanında eğretilmelerin günlük dilde ve edebiyatta ayrı ayrı kullanıldıklarını da belirtmişlerdir:

Eğretileme (metaphor), aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türüdür. Eğretileme, hem günlük dilde hem de edebiyat dilinde kullanılır. Örneğin, haydut akşam, bakire zambak dizimlerinde kapalı eğretileme görülürken O bir melektir, Ne şeytandır O! dizimlerinde açık eğretileme söz konusudur³⁶⁸.

Koca, metaforu, aralarında bazı özellikler bakımından benzerlik kurulabilen iki farklı kelime ve kavramdan birinin anlamını geçici (eğreti) olarak diğerrinin anlamı üzerine taşıma ve yükleme şeklinde tanımlayarak bu sanattaki iki kelime ve kavramın taşıdıkları bazı özellikler bakımından birbiriyle adeta eşitlenip bütünleştirilerek metaforların

³⁶³ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 351, 353.

³⁶⁴ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 337.

³⁶⁵ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 354.

³⁶⁶ Coşkun, 2010: 27.

³⁶⁷ Coşkun, 2010: 41.

³⁶⁸ İmer vd., 2011: 112.

oluşturulmasında sözcükler arasındaki ortaklık, benzerlik, anlam taşınması gibi olayların olduğunu ifade etmiştir³⁶⁹.

Huber, eğretilmelerin meydana gelişini cümledeki kullanımlarına bağlamaktadır. Dilin anlam yönünü anlamak ve incelemek için sözcüklerin tümce içerisindeki anlam yüküne bakmak gerektiğini belirterek eğretilmelerin sözcüğün kullanım boyutuyla ilgili olduğunu ve eğretilmeleri sözcüklerin anlam yükü ve anlam ilişkileri ile bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Huber, öbek şeklindeki ifadelerin eğretilmelerle ilgisini kurarak eğretilmeyi, ad soylu sözcüklerin tümce içinde ad öbeği olarak işlev gördüklerinde üstlendikleri anlam yükü şeklinde ele almıştır³⁷⁰.

Ahanov, deyim aktarmalarında nesnelerin nitelik ve işlev açısından benzerliklerinin etken olduğuna işaret ederek bu şekilde oluşan anlam değişmelerinin metafor olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Nesnelerin görünüş, renk, hareket gibi özelliklerinin benzerliğine dayanır. Bir nesnenin veya bir durumun bir başka nesne veya durumun benzerliklerine göre birbirinin yerine kullanılmasıdır veya adlandırılmasıdır. Bu adlandırma sonucunda söz anlamının değişmesi deyim aktarması olarak adlandırılır³⁷¹.

Ahanov, anlam değişmesi konusu içinde en sık rastlanılan anlam olaylarının deyim aktarmaları olduğunu ve deyim aktarmalarının söze yerleşmesinin çabuk olduğunu ifade etmiştir. Ahanov deyim aktarmalarını sözcüğün kazandığı yan anlam olarak görür ve bu yan anlama sözlük içerisinde yer verildiğini ifade eder³⁷². Ahanov deyim aktarmalarının/ metaforların özel kullanılış şekilleri olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Çünkü, deyim aktarmaları halk tarafından aynı anlaşılma ve kullanılma özelliklerine sahip değildir. Bazen söze farklı bir güzellik katmak amacıyla alışılmış biçiminden farklı kullanılır. Bu kullanılış halk tarafından benimsenirse sözün sözlükteki anlamları arasına girer. Halk tarafından benimsenmezse yazarın veya şairin bağımsız söz kullanma özelliği olarak görülür³⁷³.

Oğuz Cebeci'ye göre metafor, "mecaz ya da eğretilme dili olarak adlandırılan ve standart dilden 'söylediği şeyi kastetmemesiyle' ayrılan özelleşmiş dilin temel bir formu

³⁶⁹ Koca, 2012: 63- 79.

³⁷⁰ Huber, 2013: 175.

³⁷¹ Ahanov, 2013:106.

³⁷² Ahanov, 2013: 107.

³⁷³ Ahanov, 2013:107.

olarak kabul edilebilir³⁷⁴.” Cebeci, metaforun “söylediği şeyle kastettiği şey arasında fark bulunmasıyla diğer özelleşmiş kullanımlardan ayrıldığını³⁷⁵” belirtmiştir.

Mehmet Aydın’a göre aktarmalar, çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelmektedir. Aydın, aktarmaların, bir kavramı, bir nesneyi anlatmak için başka bir kavramın veya nesnenin adını kullanma biçiminde tanımlandığını belirtmiştir:

Aktarmaların her dilde en yaygın türünü değişik çeşitleri bulunan deyim aktarmaları olmuştur. Deyim aktarması bir benzerliğe veya yakınlığa dayanır. Bu tür aktarmalar bir tür eksilteli benzetme biçiminde de anlaşılabilir. Deyim aktarmaları benzetmenin temel öğelerinden birinin benzetmeye konu olan nesne veya kendisine benzetilenin eksiltilmesiyle oluşturulur³⁷⁶.

Aydın, temelde dilin metaforik bir temele sahip olduğunu, her dilin az veya çok bir deyim aktarmaları sözlüğü halinde olduğunu belirterek edebiyatın ve özellikle şiiri eğretilmelerin merkez noktası olduğunu, insandan tabiata yapılan aktarmaların, organların, vücut bölümlerinin adlarının tabiattaki nesnelere aktarılmasıyla yeni anlamların meydana getirilmesiyle bu tür deyim aktarmalarında bir kalıplaşmanın söz konusu olduğunu ve bunların ölü deyim aktarması olduğunu, tabiattan insana olan aktarmaların ise doğadaki, çevremizdeki nesnelerin adlarından ve sıfatlarından insanlar için kullanılmasıyla oluşan aktarmalar olduğunu belirtmiştir³⁷⁷.

Hengirmen, anlam aktarmalarının en yaygını olarak görülen metaforun/ deyim aktarmasının temelinde benzetme olayının olduğunu ifade etmiştir. Dört temel öğenin bulunduğu benzetmenin öğelerinden üçünün çıkarılmasıyla deyim aktarmasının meydana geldiğini ve deyim aktarması/ istiârenin günlük konuşma içerisinde de çokça görüldüğünü ifade etmiştir³⁷⁸.

Akerson, metaforları kavramın günlük değişimlere veya insanın hayattaki gereksinimlere göre içeriklerinin değişmesi şeklinde tanımlayarak metaforlara hiyerarşi içeren ontolojik bir bakış açısı ile şu şekilde yaklaşmıştır:

Bazen bir kavramın içeriği değişir ya da gereksinimlere göre genişler. Örneğin, eskiden (bir binek hayvanının çektiği taşıt) anlamına gelen araba bugün otomobil için de kullanılmaktadır. Otobüs şoförlerine gemicilikten gelen bir terim olan kaptan adı yakıştırılmaktadır. Kâhya eskiden bir konağı, bir çiftliği yöneten kişiyken, bugün ortalıkta dolmuş ve otobüs kâhyaları dolaşmaktadır. Taban ayağın tabanıdır. İçeriğini düşünürsek, a) insan bedeninin, b-) yere değen, c-) en alt kısmına gönderme

³⁷⁴ Cebeci, 2012: 10.

³⁷⁵ Cebeci, 2012: 10.

³⁷⁶ Aydın, 2014: 114- 115.

³⁷⁷ Aydın, 2014: 116- 117.

³⁷⁸ Hengirmen, 2015:387.

yaptığını varsayabiliriz. Zamanla tabanın (insan bedenine ait olma) özelliğinin bir yana bırakıldığı, ama öteki özelliklerin geçerli olduğu kavramlar oluşmuştur. Burada bir kavramdan ötekine benzetme yoluyla yapılan aktarımlar söz konusudur: taban, odanın tabanı olabilir ya da bir partinin tabanı olabilir³⁷⁹.

Şiirin tarihini semantik evre, ikonografik evre ve asemantik evre şeklinde sınıflandıran Yavuz, metaforu insanın anlamlandırma/ adlandırma gibi eylemleri sınırlı imkanlarıyla yerine getirmesinde bir araç olarak görmüştür. Yavuz, semantik evrede yani yaban toplumlarında dilin kendisinin şiir dili olduğu ve gündelik konuşma dilinin dışında bir şiirsel söylemin henüz icad edilmediği dönemdeki insanların sınırlı imkanlarıyla gündelik işlerini yerine getiren bir bricoleur olduğunu, bu dönemde sözdağarı dar ve sınırlı olan insanın aynı kelimeyle iki ayrı objeye göndermede bulunabildiğini³⁸⁰, asemantik dönemde ise bu yaban dilin metaforlarla inşa edilen bir bricoleur dile geçiş yaptığını ve bu dildeki metaforların mitolojik metaforlar olduğunu³⁸¹, ikonografik evrede ise bu mitolojik metaforların kök metaforlara veya divan şiirinde yer alan mazmunlara dönüştüğünü³⁸² belirtmiştir.

Erdem, metaforları konuşma figürü yanında zihni bir süreç, kavramları tanımlayan ve onlara nitelik katan bir kavram olarak şu şekilde tanımlamıştır:

Metafor, kaynak nüfuz alanından bir kavramın hedef nüfuz alanından bir kavram üzerine şemalanması ve adeta haritasının çıkarılması olayıdır. Metaforun anlamı, parçaların karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkmakta ve bu şekilde anlam zihni olurken, diğer yandan ifadenin canlılığı ve etkileme gücü de artmaktadır. Kavramları daha belirgin ifade etmede metaforu önemli bir unsurdur³⁸³.

Erdem, söz sanatları kullanmanın kültürel, tarihi ve siyasi temelleri olduğunu, şiirlerde dönemin siyasi ve sosyal gelişmelerinden bahsedilirken dilin zihni hayatın en mühim tezahürlerinden biri olduğu ifade etmiştir³⁸⁴.

Yaylagül Üstünel'e göre metafor "bir analogi, örtülü benzetme, şairin şiirde okuyuculara vermek istediği bir mesaj, daha çok okuyucunun imgelem zenginliğine bağlı kalan benzetmeler ve bir dilin kavram dizgelerini daha iyi inceleyebilmek için bir araçtır"³⁸⁵. Yaylagül Üstünel'e göre metaforlar "dil tarihinde bir oluşum sürecine sahiptir"³⁸⁶.

³⁷⁹ Akerson, 2016: 183.

³⁸⁰ Yavuz, 2016: 290.

³⁸¹ Yavuz, 2016: 291.

³⁸² Yavuz, 2016: 291.

³⁸³ Erdem, 2003: 36.

³⁸⁴ Erdem, 2012:73.

³⁸⁵ Yaylagül Üstünel, 2015: 39- 53.

³⁸⁶ Yaylagül Üstünel, 2015: 39- 53.

Kemal Yunusoğlu ise metaforu anlam genişlemesi süreci açısından şu şekilde tanımlamıştır:

Klasik görüşte bir söz sanatı, modern görüşte kavramsal sistemin bir parçası olarak dilin ve düşüncenin vazgeçilmez bir esasıdır. Metafor bir dildeki nesne isimlerinin anlam yönünden genişleyerek esas anlamına yakın ya da bazı özellikleri yönünden bir benzerlik mevcut olan diğer bir nesneyi ifade etmek için kullanılan durumlarda ortaya çıkar³⁸⁷.

2.1.1. Metaforların Unsurları

Metaforların temelinde insanların gerçek yaşantıları yanında pek çok bilişsel süreç de rol oynamaktadır. Sözcüklerin kavram alanları, anlamları, anlam süreçleri, dünyada sahip oldukları imajlar, kullanıldıkları bağlamlar metaforların oluşumunda ve metaforların oluşumunda yer alan kaynak ve hedef alanların temelinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, yönelim imaj şeması kaynak alanı oluşturan bir unsurken metaforun ifade etmek istediği bilişsel bir anlam, bilişsel bir hiyerarşi de hedef alanın niteliğini oluşturmaktadır.

Eker'e göre "Anlaman içeriği ile ilgili üç boyut vardır: Nesnenin kendisi, nesnenin zihinde yarattığı imgelem, nesnenin harflerle/ seslerle kodlanmış adı³⁸⁸." Hengirmen'e göre "Sözcüklerin belirttiği kavramların, çevremizdeki her türlü olayların, hareketlerin ve hayallerin zihindeki değerlendiriliş biçimine anlam denir. Anlam, kavramların zihinde değerlendirilme biçimidir³⁸⁹." Yaylagül, "sözcük anlamının ortaya çıktığı bağlamın dil içi ve dil dışı olmak üzere ikiye ayrıldığını³⁹⁰" ifade etmiştir. İmer, Kocaman ve Özsoy'a göre "Bir sözcüğün, söz öbeğinin, tümcenin dış dünyadaki göndergesiyle bağıntısından oluşan anlama ise düz anlam, gönderimsel anlam, bilişsel anlam (cognitive meaning) adı verilir³⁹¹."

Hengirmen'e göre "Sözcüğü duyduğumuz ya da okuduğumuzda zihnimizde bir tasarı/ tasarım oluşur. Bu nedenle dil biliminde sözcüğe gösterge adı verilir³⁹²." "Kavram ise göstergenin anlamsal içeriğidir³⁹³." Eker'e göre ise kavram, "Dünyadaki nesnelerin, durumların, hareketlerin ya da tasavvurların dildeki ifadesidir. Soyut, somut nesnelerin ya da hareketlerin zihinde oluşturduğu tasarımların bütünüdür. Kavramın değeri, niteliği aynı dili konuşan kimselerle aynıdır³⁹⁴." Jackendoff "anlamsal yapı ve kavramsal yapı terimlerinin aynı şeyler olduğunu (aynı temsil seviyesini gösterdiği)"³⁹⁵ sonucuna varmıştır. Hacızade'ye

³⁸⁷ Kemal Yunusoğlu, 2016: 34.

³⁸⁸ Eker, 2010: 390.

³⁸⁹ Hengirmen, 2015: 385.

³⁹⁰ Yaylagül, 2008: 297.

³⁹¹ İmer vd., 2011: 58.

³⁹² Hengirmen, 2015: 382.

³⁹³ Guiraud, 2016: 8.

³⁹⁴ Eker, 2010: 390.

³⁹⁵ Jackendoff, 1983: 95.

göre “Bilişsel dil bilimin temel konuları arasında özel bir yer tutan kavram, insanın bilinç alanına aittir ve düşünsel eylemin evrensel birimi sayılır. İnsanlar kavramlarla düşünürler. Kavramlar, insanın dünyayla ilgili bilgilerinin ve bilincinin bileşenlerini oluştururlar³⁹⁶.”

Metaforların meydana gelişini ve metaforların temelindeki kavramsallaştırma olayını bizlere aktaran unsurlar vardır. Metaforlardaki kavramsallaştırmaları görüp sınıflandırmamıza yarayan kavramsal alan, imaj şema, gestalt, çerçeve yapı, şema, kaynak alan, hedef alan ve haritalama gibi kavramlar vardır.

2.1.1.1. Kavram Alanı ve Anlam Alanı

Kavramsal metaforların oluşumunda kavram alanları ve anlam alanlarının büyük bir rolü vardır. Çok anlamlılıkla yakından ilişkili olan kavram alanı içinde yer alan her bir kavramın anlamı, kelimenin anlamını belirlemede yardımcı olur ve anlam alanını (çerçevesini) meydana getirir. Örneğin, Kalkmak, hızlanmak, yükselmek, uçmak, inmek vb. fiiller ile kaptan, pilot, hostes, yolcu vb. isimler uçak sözcüğünün kavram alanını oluştururken, bu isim ve fiillerin çeşitli kullanımları ele alındığı zaman ise söz konusu isim ve fiillerin anlam alanları incelenmiş olmaktadır³⁹⁷. Bu açıdan bakıldığında metaforlar da bir sözcüğün anlam alanını meydana getiren önemli yapılardır. “Örneğin ENFLASYON SAVAŞTIR metaforu savaş sözcüğünün çağrışım alanlarını ortaya koyarak bu kavramın metaforlu ifadelerdeki anlam alanlarını da göstermektedir³⁹⁸.”

Metaforlar ve kavram alanı- anlam alanı arasındaki kaynak ve hedef alanlarla yakından ilgilidir. Erdem, insan zihnindeki sözcüklerin uğradığı anlam genişlemelerinin metaforların kaynak ve hedef alanları olan nüfuz sahaları arasındaki etkileşimlere ve dilin toplumsal, kültürel kullanımları ile olan bağlantısını şu şekilde açıklamıştır:

Metaforlar ve bütün metaforik anlatım yolları, aslında Trier’de semantik saha, Langacker, Lakoff ve Johnson’da nüfuz sahaları olarak adlandırılan bir kavram alanı ile ilgilidir ve kelimenin anlam çerçevesini meydana getirmektedir. Bir kelimenin anlam çerçevesi içinde öncelikle her bir kelimenin ilk olarak belirttiği temel anlam (denotation) vardır. Kelime daha sonra insan zihnindeki çeşitli hadiselerle yan anlam (connotation) denilen yeni kavramlar kazanır. Burada Lakoff ve Johnson’un yaklaşımındaki nüfuz sahaları arasında gerçekleşen etkileşimler söz konusu olmaktadır. Bunun yanı sıra kelimenin anlam çerçevesi içerisinde şahsa ait ve topluma veya o dil birliğine özgü olan tasavvurlar da vardır. Kelimenin insanda uyandırdıkları duygu değeri de bu anlam çerçevesi içinde mevcuttur³⁹⁹.

³⁹⁶ Hacızade, 2012: 20.

³⁹⁷ Kemal Yunusoğlu, 2016: 58.

³⁹⁸ Kemal Yunusoğlu, 2016: 59.

³⁹⁹ Erdem, 2007: 545.

Bu konuya örnek olarak “iş” sözcüğü örnek verilebilir. Kutadgu Bilig’in inanç bağlamında geçen iş sözcüğü yer yer ahiret kavramını veya diğer dünya/ ahiret meselesi şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla bir metaforik kavramlaştırma ile iş kavramının ahiret kavramını da karşıladığı görülmektedir. Bu bağlamda aynı sözcüğe inanç kültürüne bağlı olarak bir anlam yüklenmiştir.

2.1.1.2. İmaj Şema/ Görüntü Şema

Kutadgu Bilig’in metaforikal açıdan zengin bir eser olmasını aynı zamanda zengin bir imaj şematik yapıya sahip olmasına bağlanabilir. Kutadgu Bilig’de güç, karşıt güç, yol, merkez- şema olmak üzere belli başlı pek çok imaj şematik yapı vardır. Bu imaj şematik yapılar kaynak alanları belirlemekle beraber varlık zinciri metaforlarına bağlı olarak hedef alanları da anlamsal açıdan etkilemektedir.

Lakoff göre “İmaj şemaları geleneksel görüntüler gibi bağlama bağlı olmayan, bilinç dışı fakat kendi içerisinde ayrıntılı yapılardır⁴⁰⁰.” Bu bilinçdışı yapılar günlük hayatta insanlar tarafından farklı bağlamlarda kullanılarak anlamlandırılmaktadır. Bu bakımdan Lakoff’a göre “İmaj şemalar çevremizi nasıl algılayabileceğimizi ve onları nasıl görselleştirebileceğimizi yapılandıran soyut şemalardır⁴⁰¹.” Johnson, imaj şemaların anlamlandırma sürecini ise şu şekilde tanımlamıştır:

İmaj şemalar yaşantıların soyutlama ve tanımlamalarına doğru giden önemli yollardan biridir. İnsan hareketleri, nesnelerin dönüşümleri ve algısal yaşantılar bizden bağımsız olarak karmaşık kalıplar içerir. Bunlar da imaj şema olarak adlandırılır. Bu şemalar temel, soyut imaj yapıları olarak işlev görür. Bunlar parçaların bütüne bağlantılı olarak meydana geldiği gestalt yapılarıdır⁴⁰².

Evans ve Green’e göre “Bütün özel sözcük birimsel (lexical) kavramlar altında yatan soyut imaj şematik kavramlardır. İmaj şemalar özel sözcük birimsel (lexical) formlar tarafından kodlanmış ve ifade edilmiş özel kavramlardır⁴⁰³.” “İmaj şemalar, metaforikal haritalamalarda kaynak alan olarak işlev görürler⁴⁰⁴.”

Talmy, yapısal şema, bakışaçısı yaygınlığı, dikkatin dağıtımı, güç dinamikleri şeklinde imaj şemalarını dört sınıfta toplarken⁴⁰⁵, Langacker ise odaklılık başlığı altında seçim,

⁴⁰⁰ Lakoff, 1987: 453.

⁴⁰¹ Lakoff, 1987: 453.

⁴⁰² Johnson, 1987: XIX.

⁴⁰³ Evans ve Green, 2006: 180.

⁴⁰⁴ Evans ve Green, 2006: 300.

⁴⁰⁵ Croft ve Cruse, 2004: 43.

bakış açısı, figür, zemin, kaynak, bağlam, nesnellik/öznel, soyutlama şeklinde imaj sistemini sınıflandırmıştır⁴⁰⁶.

Evans ve Green imaj şemaları, Yer- Alan (Yukarı- Aşağı, Ön- Arka, Sağ- Sol, Uzak- Yakın, Merkez- Çevre, Bağlantı, Çizgisellik, Yönelim), İçerik –Kapsam (Taşıyıcı, İç- Dış, Yüzey, Dolu- Boş, İçerik), Hareket (Hız, Devingenlik, Kaynak- Yol- Hedef), Denge (Eksen, Nokta Dengesi), Güç (Zorunluluk, Tıkanıklık, Karşı Güç, Yönlendirme, Kısıtlamanın Kalkması, Çekim, Direnç, İmkan, Olanak), Teklik- Çokluk (Birleştirme, Toplama, Bölme, Birleştirme, Parça- Bütün, Sayı- Kütle, Bağlantı), Özdeşlik (Eşleme), Varoluş- Varlık (Yok etme, sınırlı alan, döngü, nesne, süreç) şeklinde sınıflandırmıştır⁴⁰⁷.

Croft ve Cruse ise imaj şemaları, Alan (Yukarı- Aşağı, Ön- Arka, Sağ- Sol, Yakın- Uzak, Merkez- Çevre, Bağlantı), Scale/ölçü (Yol), Taşıyıcı (Kapsam, İç- Dış, Yüzey, Boş- Dolu, İçerik), Güç (Denge, Karşıt Güç, Zorunluluk, Kısıtlamanın Kalkması, Etkinleştirme, Engel, Yönlendirme, Dikkat), Birlik- Çok yönlülük (Birleştirme- Toplama, Bölme, Parça- Bütün, Bağlantı, Tekrar), Kimlik (Eşleştirme, Sınırlı Alan, Döngü, nesneyi işleme süreci) şeklinde sınıflandırmıştır⁴⁰⁸. Croft ve Cruse, imaj şemayı bilişsel bir metafor yaklaşım teorisi olarak şu şekilde tanımlamışlardır:

İmaj şema, imajların şematik versiyonudur. İmajlar, özel somutlaşmış yaşantıların gösterimidir. İmajlara yol açan şemalar somutlaştırılmış yapılardır. Taşıyıcı, yol, bağlantı, güç, denge gibi somutlaşmış alanlardan ve yaşantı yapılarından doğan şematik yapıları temsil ederler. İmaj şemalar sadece duyu alanlarına özgü yapılar değildir⁴⁰⁹.

Croft ve Cruse’a göre “Ontolojik ve ontolojik olmayan yaşantılar da imaj şemaları meydana getirir⁴¹⁰.” Yani, imaj şemalar soyut ve somut kavramlar arasındaki somut bağlantılarla meydana gelmekle kalmaz aynı zamanda soyut karakteristik ve psikolojik süreçler de imaj şemaları ortaya çıkarabilir. “İmaj şemalar yaşantıların, bazı karakteristik özelliklerin gösterimine imkan verirler ve imaj şema sınıflandırmasındaki amaç, kavramsallaştırma ile dil bilimsel ve psikolojik süreçler arasındaki ilişkiyi göstermek içindir⁴¹¹.” Ontolojik ve bilişsel, psikolojik süreçler yanında Evans ve Green imaj şemalar ve gramatikal yapılar arasındaki bağlantıyı ise şu şekilde açıklamışlardır:

⁴⁰⁶ Croft ve Cruse, 2004: 43.

⁴⁰⁷ Evans ve Green, 2006:190.

⁴⁰⁸ Croft ve Cruse, 2004: 45.

⁴⁰⁹ Croft ve Cruse, 2004: 44.

⁴¹⁰ Croft ve Cruse, 2004: 44.

⁴¹¹ Croft ve Cruse, 2004: 45.

İmaj şema ve dil bilgisel anlamlar arasında bir bağlantı vardır. Johnson'a göre gereklilik kavramının temel anlamı compulsion (güç) şemasından kaynaklanır. İzin kavramı (may) anlamı ise kısıtlamanın kalkması şemasından kaynaklanmaktadır. Yardımcı fiiller, gereklilik ve zorunluluk fiilleri de somutlaşmış yaşantılardan kaynaklanan imaj şema yapılarına sahiptir⁴¹².

Örneğin, Evans ve Green'e göre "Yoldan çekilmelisin" ifadesinde zorunluluk imaj şeması yer alırken, "20 m üzerinden atlayabilir" ifadesinde ise kapasite imaj şeması yer almaktadır⁴¹³.

Johnson'a göre "Şemalar, kavramsal bağlantılardan planlanmış yaşantılara ve teorik çerçevelere kadar uzanan genel bilgi yapıları olarak düşünülür⁴¹⁴." "İmaj şemalar, anlamlı şekilde meydana gelmiş yaşantıların ontolojik ve algısal somutlaşmış kalıplarına odaklanır⁴¹⁵." "Şema teorisi ise genel bir durumu, nesneyi, algıyı, olayı, olaylar dizilişini, sosyal durumu temsil eden bilgi kümesidir. Bu kümeler de kavramlaştırılacak ifadeler için iskelet bir yapı sağlar⁴¹⁶."

Şemalar, soyut, kavramsal ve önermesel olay yapılarıdır. Rumelhart, şema kavramını olay yapısı dizisi olarak tanımlamıştır. Schank ve Abelson ise pek çok durumu karakter, olay örgüsü, olay dizisi, günlük yaşantılar ve amaçlara yapılandırarak anladığımızı ve dünya bilgisinin bu şekilde düzenlendiğini ifade etmişlerdir⁴¹⁷. Johnson, bilgi örüntülerinden oluşan şema kavramını şu şekilde örneklemiştir:

Örneğin, araba satın almak eylemi birden fazla şemadan oluşmuştur. Satıcı, alıcı, yöneticiler katılımcıları; arabalar ve arabaların bulunduğu yerler nesneleri/mekânları; satıcıların arabayı getirmeleri incelemeleri, test sürüşleri olay dizilerini; güzel fakat pahalı olmayan bir araba almak da hedef şemasını oluşturmaktadır. Bu yorumlar ışığında şema, yaşadığımız tek, tekrarlanması zor kavramsal ve önermesel bilgi ve değerlendirmelerdir⁴¹⁸.

"Schank, Rumelhart ve Abelson'a göre dünyayı bu bilgi yapılarıyla anlar ve sınıflandırırız. Aynı zamanda bu imaj şemalarını, düşünce ve anlayışımızı ontolojik yapı ve hareketler yoluyla anlayarak olay yapısı aracılığıyla zenginleştirmek ve tanımlamak gerekir⁴¹⁹."

⁴¹² Evans ve Green, 2006: 189- 190.

⁴¹³ Evans ve Green, 2006: 189- 190.

⁴¹⁴ Johnson, 1987:19.

⁴¹⁵ Johnson, 1987:19.

⁴¹⁶ Johnson, 1987:19.

⁴¹⁷ Johnson, 1987:19.

⁴¹⁸ Johnson, 1987:20.

⁴¹⁹ Johnson, 1987:20.

Johnson'a göre "Sıradan imaj şemalar parça ve bağlantılara sahiptir. İnsanlar, gönderim, olay, durum, kaynak, amaç/ hedef gibi bir dizi varlıklardan oluşur. Bu ilişkiler nedensel bağlantı, geçici bağdaşım, parça- bütün ilişkisi, yer, yapıcı- etkilenen, yapı- araç gibi bağlantılar içerir⁴²⁰." "İmaj şemalar genel, soyut işlenebilir fiziksel ve ontolojik algı seviyelerinden oluşan yapısal ilişki ve parçalardır⁴²¹."

Johnson, anlamın imaj şematik temellerini incelediği makalesinde, farklı imaj şemaların ortaya çıkmasını daha çok temel şemaların yansımalarına ve ayrıntılandırılmasına bağlamaktadır. Örneğin, merkez- çevre şeması çok sayıda ikincil şema yapılarının kavramlaştırılması için bir çerçeve sağlar⁴²². Yaşantıların temelinde kendimizi gördüğümüz için pek çok bağlantı çizgisini merkez- çevre yönelimi ile eşlenebilir. Figür/ zemin, kendi/ diğer, burası/ orası, yakın/ uzak, önemli/ önemsiz şemalarını merkez- çevre şeması ile; iç/ dış, benim/ benim değil yapıları çekirdek- çevre şemalarını kapsayıcı imaj şeması ile eşleştirilebilir⁴²³.

Lakoff ve Turner, imaj metaforları ile imaj şema metaforların ayırt edilmesi gerektiğinin önemli olduğunu, imaj metaforların zengin zihinsel imajların diğer zihinsel imajlar üzerine şemalandığını, imajlar arası haritalamalardan meydana gelen temel bir metafor olduğunu; imaj şemaların ise alan, sınır, yol, merkezilik- çevresellik gibi sadece genel yapılar olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin, uzam kavramı; içeri, dışarı, boyunca, +e doğru gibi imaj şemalar açısından tanımlanır⁴²⁴. Lakoff ve Turner'a göre "İmaj şemalar metafor yapısı için zengin zihinsel imajlar sağlarlar⁴²⁵."

Kövecses ve Benczes'e göre "Kavramsal metaforlar bilgi ve farklı türdeki imajları kullanırlar. Genel şematik yapılara sahip olan bu imajlar, imaj şema olarak adlandırılır. Taşıyıcı/ kapsayıcı veya nüfuz/ etki şeması şeklindeki çeşitli imaj şemalar pek çok soyut kavramı metaforik olarak yapılandırır⁴²⁶." Evans ise imaj şema kavramını günlük yaşantılardaki yönelim kaynak alanları açısından şu şekilde tanımlamıştır:

İnsanların fiziksel özellikleri, yaşantıları yön duygularını belirlemek için bir zemin oluşturur. İnsanın ontolojisi aracılığı ile yukarı- aşağı veya üst -dip yönlerinin karakterize edilmesi YUKARI- AŞAĞI imaj şemalarını meydana getirmiştir. Johnson'a göre temelinde kavramsal olan imaj şemalar, yaşantılarımızdan gelen taşıyıcı şemalardır. İmaj şemalar kavramsal sistemin temeli olan özel

⁴²⁰ Johnson, 1987:28.

⁴²¹ Johnson, 1987:28.

⁴²² Johnson, 1989:115.

⁴²³ Johnson, 1989:115.

⁴²⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 99.

⁴²⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 99

⁴²⁶ Kövecses ve Benczes, 2010: 26.

kavramlardır. İnsan zihninde ortaya çıkan ilk kavramlar ve duyuşsal yaşantılarla ilgili olduğu için şematiklerdir. Örneğin, ETKİ (GÜÇ) şeması yaşantılarla meydana gelen anlamlı kavramlardır⁴²⁷.

Kemal Yunusoğlu ise imaj şemaların yaşantıların aktarıldığı metaforikal ifadelerin kaynak ve hedef alanları arasında olmadığını belirterek yazılı olmayan alanlarda da imaj şemaların incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır:

İmaj şemalar, fiziksel olandan (somut) fiziksel olmayana (soyut) metaforlu yolla genişleyebilir. Ancak imaj şemaların sözel kaynaklarda değil, sözel olmayan olgularda da var olduğunu unutmamak gerekir. İmaj şemalar işaret dili, tarihi belgeleri de içine alan çeşitli belgeler, resim, müzik, dans gibi değişik alanlarda da incelenmelidir⁴²⁸.

Kemal Yunusoğlu, metaforların meydana gelişinde zihin/ idrak ve imaj şemalar arasındaki önemli bağlantıyı şu şekilde açıklamıştır:

İdrak anlam bilimcilere göre metaforlar, kavramların imaj şemalaştırılması olarak görülür ve imajlar diğer kavramların metaforlu olarak kullanılmasını yapılandırır. İmajlar, yeni metaforlu kavram yaratmada seçtiğimiz kavramın çağrıştırdığı anlamlar ile iç dünyamızda yani zihnimizde oluşturduğumuz yeni görüntüler yeni anlamlar olduğundan metaforlar için kaynak alan olabilmektedir. İmajlar, his ve duygularımızla karışmıştır. İmajlarla zihinde öyle bir bağ kurulur ki bu idrakın katılımıyla yeni metaforlu ifadelerin ortaya çıkmasını sağlar⁴²⁹.

Bilişsel modeller imaj şematiktir. Geleneksel görüşte imaj şemalar, metaforik ve metonimik ifadelerdir. Lakoff ve Johnson'a göre imaj şemalar, taşıyıcı, kaynak- hedef yolu ve bağlantı olan önemli anlam taşıyıcılarıdır⁴³⁰.

Evans ve Green yol şemasının kendi içerisinde bir hareket şemasına da sahip olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Evans ve Green imaj şemaların kendi içerisinde karmaşık yapılar olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

İmaj şemalar yapısal olarak karmaşık yapılardan meydana gelir. Örneğin, bir taşıyıcı şema iç ve dış alanlardan meydana gelen bir şemadır. Bir diğer karmaşık şema örneği de kaynak- yol- hedef (source-path- goal) veya sadece yol (path) şemasıdır. Çünkü yol bir yerden bir yere hareketi ifade eder. Başlangıç noktası kaynak alanı varış noktası ise hedef alanı oluşturur. Bunlar gibi bütün imaj şemalar karmaşık bir yapıya sahiptir⁴³¹.

Evans ve Green'e göre soyut fikir ve düşünceler imaj şema yapıları aracılığı ile somutlaştırılarak metaforikal haritalamalarda kaynak alan görevi görmektedirler. İmaj

⁴²⁷ Evans, 2007: 178-182.

⁴²⁸ Kemal Yunusoğlu, 2016: 58.

⁴²⁹ Kemal Yunusoğlu, 2007: 155.

⁴³⁰ Gardenfor, 1999: 19- 37.

⁴³¹ Evans ve Green, 2006:186.

şemaların kavramsal metaforlar için somut kaynak alanı oluşturduklarını Evans ve Green Lakoff ve Johnson'dan aktararak şu şekilde ifade etmişlerdir:

Soyut düşüncelerin ontolojik temellere sahip olduğu düşüncesi bilişsel anlam bilimcilerin görüşüdür. Lakoff ve Johnson'a göre kavramsal yapı, somut ve soyut alanlar arasındaki haritalamalardan veya geleneksel ilişkiler tarafından karakterize edilen metafor sistemleri açısından oluşturulur. Kavramsal metafor teorisi kavramları bir araya getiren bir bilgi ontolojisidir. İmaj şemalar da bu metaforik haritalamalar için somut temeller çıkarır⁴³².

2.1.1.2.1. Nesne- İmaj Şeması

İmaj şemalar, soyut yapılar ve belirli somut imaj şemalar arasında kalan bilişsel bir düzeyde çalışırlar. İmaj şemalar, taşıyıcı (container) ve yol (path) imaj şemalarında olduğu gibi birbirleriyle bağlantı halindedirler. Santibanez, imaj şemaları eşit ölçüde sıralamanın teorik olarak uygun olmadığını, bu konuda en sistematik çalışmayı duygu metaforlarının analizi ile Pena (2000) tarafından yapıldığını belirterek taşıyıcı (container), yol (path) ve parça- bütün şemalarıyla bir imaj şema hiyerarşisi inşa etmiştir⁴³³.

Pena, imaj şemalar arasındaki hiyerarşik ilişkiyi duygular üzerinden örnekleyerek şu şekilde sonuçlara varmıştır:

Taşıyıcı (container), yol (path) ve parça- bütün şemaları diğer alt düzeydeki imaj şemaların etkinleştirilmesinde işlev görmüştür. Örneğin, dolu, boş, fazlalık imaj şemaları, taşıyıcı şemaya bağlıken, güç, süreç, döngü, uzak- yakın, ön-arka imaj şemaları da yol (path) imaj şemasına bağlıdır. Bunların yanında bağlantı, parça- bütün, merkez- çevre, sayı, bütünlük ve yığın imaj şemaları da nesne imaj şemasını içermektedir⁴³⁴.

Santibanez'in imaj şemalar arasında bütüncül bir hiyerarşi oluşturmada ve imaj şemaların birbirlerine üstünlüklerini ölçme konusunda ise Deane "bağlantı, parça- bütün, merkez- çevre imaj şemalarının bütünleri biraraya getirmede nesneleri en yüksek seviyede karakterize ettiklerini"⁴³⁵ ifade etmiştir.

Evans ve Green ise nesne imaj şemasının soyut kavramları herhangi bir metafor oluşumundaki işlevlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Nesne- imaj şemasını göz önüne aldığımızda bu imaj şema, somut nesnelerle (sıra, sandalye, masa, araba) soyut kavramlar arasındaki etkileşime bağlıdır. Bu imaj şemalar nesneler konusunda ortak

⁴³² Lakoff ve Johnson'dan akt. Evans ve Green, 2006:190.

⁴³³ Santibanez, 2002: 184- 185.

⁴³⁴ Pena'dan akt.Santibanez, 2002: 185.

⁴³⁵ Santibanez, 2002: 185.

genellemeler yapan (renk, ağırlık, sınırları belirleme) somutlaşmış yaşantılardan doğan imaj şematik bir göstergedir⁴³⁶.

Croft ve Clausner'in sınıflandırmasına göre, nesne imaj şeması, engellerin kaldırılması, sınırlı alanlar, döngü, süreç şemalarını varoluş genel başlığı altında verirken, teklik- çokluk imaj şemaları bir araya gelme, yığın, bölünme, parça- bütün, tekrar, sayılabilirlik ise bağlantı şemalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda en yüksek seviyedeki imaj şeması diğer şemaların bir araya gelerek oluşturduğu şemadır⁴³⁷.

Santibanez'e göre "Nesne imaj şemaları yaşantısal olarak dünyadaki ontolojik ve diğer somut nesneler arasındaki ilişkilerin meydana getirdiği fiziksel ve sosyal etkileşimlere dayanır. Nesneleri farklı şekillerde yapılandırmak diğer nesnelerle olan bağlantılarını değiştirmektedir⁴³⁸." Santibanez, nesne imaj şemalarının olay yapısı metaforlarındaki olay, durum ve eylemlerin kavramlaştırılmasını ne ölçüde şekillendirdiğini belirtmiştir:

Nesne imaj şemasıyla ilgili olan iskelet bilgi/ çıkarımsal yapılar, metaforik olarak diğer yaşantı alanlarına haritalanır. Nesne şemasının metaforlaşması olayların iç yapılarını, bir alandaki yönelim veya nesnelerin değişimiyle farklı açıdan kavramlaştırmaya izin veren olay yapısının genel seviye metaforu sistemi içerisindeki iki yoldan biri olarak şekillenir⁴³⁹.

Nesne imaj şemaları duygularımızı, yargılarımızı, yaşantılarımızı, zihinsel düşünce süreçlerimizi yapılandırıp anlamlandırmamızda önemli olan bir imaj şemadır. Örneğin, fikirlerin bir araya getirilmesi, evliliğin parçalanması, duruşmanın dağılması gibi ifadeler nesne imaj şemasına ait olan bağlantı ve parça bütün şemalarını içermektedir⁴⁴⁰.

2.1.1.2.2. Merkez- Çevre Şeması

Fiziksel veya metaforikal olarak bir merkez ve çekirdek ifade eden merkez- çevre şema merkezdeki çekirdekten sınıra uzaklık derecesini ifade eder. Örneğin, bir bireyin algısal alanı, bir bireyin aile ve arkadaşlarının hayatının merkezinde olması ve diğer kişilerin belirli derecelerle çevreye yayılması merkez- çevre imaj şemasını içermektedir⁴⁴¹.

Kutadgu Bilig'de yer alan aşağıdaki beyitte bilgi her şeyin ortasındadır. Kimya öz anlamına gelmektedir. Bu nedenle bilgi de varlığın özü, merkezi şeklinde görülmektedir. Bütün insanlığın değer verdiği bir unsur olan bilgi kavramı merkez- çevre şemasını içermektedir.

⁴³⁶ Evans ve Green, 2006: 191.

⁴³⁷ Santibanez, 2002: 186.

⁴³⁸ Santibanez, 2002: 186.

⁴³⁹ Santibanez, 2002: 186.

⁴⁴⁰ Santibanez, 2002: 187.

⁴⁴¹ Johnson, 1987: 124- 125.

310. *bilig kimya 'teg ol* neñ irklü turur/ ukuš ordusu ol neñ üglü turur

Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrâfında toplanır; akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

Johnson'a göre "Algısal yaşantıların merkez- çevre yapısı sadece görsel algılarla ilgili değil duyusal algılarla da ilgilidir. Bilgisayara yoğunlaşmış bir kişinin dikkatini telefona yönlendirmesi, dikkatin bilgi seviyesinden uzaklaşması merkez- çevre yapısıyla ilgilidir⁴⁴²."

Kutadgu Bilig'de anlamaya dayalı ve karar verme süreçleri merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Kutadgu Bilig'in diyaloga bağlı yazımı ise merkez- çevre imaj şemalarının çok fazla yer almasını sağlamaktadır. Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere anlamak, benimsemek, kabul etmek gibi bilişsel durumların yanında hükümdârın Ögdülmüş'i kendi gözü ve kulağı görmesi ona aynı zamanda bir önem atfetmektedir. Buna göre yönetim bağlamında yer alan ontolojik metaforların bazılarında bağlantı imaj şeması yanında merkez- çevre imaj şemasının olduğu görülmektedir.

3403. yanut birdi ögdülmüş açtı tilin/ *ayur söz eşitgil köñülke alın*

Ögdülmüş cevap verdi, söze başladı: ***Sözümü dinle ve kalbine yerleştir*** dedi.

5849. *közüm sen kulağım sen* körgil eşit / ne teñsiz körünse körü ıdma it

Sen benim gözüm ve kulağımsın, sen gör ve işit; uygunsuz ne görürsen, onu öyle bırakma, düzelt.

Johnson'a göre "Merkez- çevre yapısı algısal yaşantıları yapılandırır ve somutlaşmış yaşantılarımızın temel sembolik ifadelerinden birini meydana getirir⁴⁴³." Johnson merkez çevre şemasının anlamaya ve anlamlandırmaya dayalı süreçlerde önemli bir imaj şema yapısı olduğunu belirterek yaşantılarla çok daha fazla çeşitlenebileceğini vurgulamıştır:

Merkez- çevre şeması dünyayı kavram öncesi yapılarla anlamamız için önemlidir ve dünyanın anlamlı hareketlerle gelişen bir alan olduğunu anlamamıza izin verir. Merkez- çevre yapısı algılarımızı, hareketlerimizi, yönelimlerimizi, geçici yaşantılarımızı düzenleyen sürekli bir sembolik temsil etme aracıdır. İnsan yaşantılarına bağlı olarak ileriye dönük gelişirler ve dönüşürler⁴⁴⁴.

Kutadgu Bilig'de bilişsel ve iletişimle ilgili kavramların büyük çoğunluğu merkez çevre imaj şemasını içermektedir. Anla-, benimse-, kabul et-, karar ver-, hatırla-, unut-, konuş-, aktar-, ilet-, sun- gibi eylemler merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Johnson, merkez- çevre imaj şemasının unut-, hatırla- gibi algıya ve idrake dayalı süreçlerdeki varlığının odaklandığımız konu, hatırlamaya çalıştığımız bilgi gibi odak noktasında önem verdiğimiz kavramlarla ilgili olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

⁴⁴² Johnson, 1989: 112.

⁴⁴³ Johnson, 1989: 112- 113.

⁴⁴⁴ Johnson, 1989: 113.

Görsel veya işitsel algılarımızın algısal alandan uzaklaşabildiği gibi kavramsal ve bilgisel algımız da bilgi alanımızın odak noktasından uzaklaşabilir. Algısal alanımızın merkezinde ne bulunursa bulunsun betimleme ve tanımlamaya eğilimlidir. Bu nedenle bilişsel odağımız aynı zamanda bilgimiz için de en önemli şeydir. Unutmak, hatırlamak da merkez- çevre imaj yapısıyla ilgilidir. Bilişsel bir alanda önemli bir konudan bahsederken bilişsel olarak önemli olan konu merkezidir ve odak noktasıdır. Metaforikal uzantı aracılığı ile merkez- çevre şema yapısı algısal alandan soyut bilgi alanı mantığına taşınır⁴⁴⁵.

Örneğin, Ögdülmiş ve hükümdâr Kün Togdı arasındaki konuşmada yer alan bu beyitte Ögdülmiş'in hükümdâra dikkat etmesi gerektiği ve anlaması gerektiği bir beyitin, sözün olduğu ifade edilmektedir. Hükümdârın dikkatini Ögdülmiş aktarmak iseyeceği söze vermesini ister. Dolayısıyla merkezde Ögdülmiş'in sözleri vardır. Dolayısıyla anlamak ve benimsemek olarak ifade edilen gönüle ve akla sözleri yerleştirmek ifadesi merkez- çevre imaj şemasını içermektedir.

2046. bu sözke tanuķı bu beytig okı / **bu sözke anuķ tut köñül ög taķı**

Bu söze şâhit olarak, şu beyti oku; **bu sözü gönülüne al ve aklına koy.**

Johnson, merkez- çevre imaj şeması yapısının anlmaya ve görmeye dayalı bilişsel ve algısal süreçlerde rol oynadığını savunmaktadır. Johnson'a göre ANLAMAK GÖRMEKTİR (Ne demek istediğini anlıyorum, görüşünüz benim için değerli değil). GÖRSEL ALANLAR TAŞIYICIDIR (Uzay mekiği görüş alanımıza girdi, gemi görüş alanımızdan çıktı, onu şimdi gözden kaybettim. Yeni bina yolda) temel metaforlarının temelinde merkez- çevre imaj şeması yer almaktadır. Bu merkez- çevre imaj şema yapısı hem görsel alanları hem de bilişsel/ epistemik alanları yapılandırmaktadır⁴⁴⁶.

Kutadgu Bilig'de de birden fazla imaj şemasının yer aldığı metaforik ifadeler vardır. Bu bağlamda aklın ve gönlün açılması ile bir anlama, anlamlandırma süreci ifade edilmektedir. Burada akıl ve gönül taşıyıcı imaj şeması aracılığı ile kap ve bilgi nesnelerini içerisinde barındıran taşıyıcı olarak kavramlaştırılmıştır. İkinci beyitte ise hükümdârın Ögdülmiş'i hayatta tutmak istemesi, dileği ile hayat soyut kavramı insanların barındığı öldüğü bir mekân olarak kavramlaştırılmıştır.

601. turup çıktı sewnü ķapuğķa küle/ **ögi köñli açlıp** yaradı yula

Ay-Toldı kalkıp, sevinerek ve gülererek, huzurdan çıktı; **akılı ve gönlü açılıp**, yolunu meşaleler aydınlattı.

1579. ata öldi erse oğul bar tirig/ **birisin yitürdüm tutayın birig**

Babası öldü ise, oğlu hayattadır; **birini kaybettim, bari birini tutayım.**

⁴⁴⁵ Johnson, 1989: 113.

⁴⁴⁶ Johnson, 1989: 113.

Johnson, aydınlanmak, ışık saçmak gibi anlamayı ve bilmeyi metaforikal olarak ifade etmede kullanılan eylemlerde görsel algılarımızla farkına vardığımız ışık kavramının merkez-çevre imaj şeması aracılığı ile bilgi sahibi olmak hedef alanına aktarılmasını algısal olanın bilişsel olana eşleştirilmesi şeklinde ifade etmiştir:

Anlamak ve bilmek, ANLAMAK GÖRMEKTİR metaforu aracılığı ile bilişsel bir içgörü biçimi olarak tanımlanmıştır. Bilişsel/ epistemik alan bu nedenle metaforik olarak merkez- çevre yapısı ile kapsayıcı bir alan olarak anlaşılır. Bu yolla görsel yaşantının mantığı, merkez- çevre imaj şemasına bağlı olarak bilgi anlayışımıza haritalanır. Bu metaforik gösterim (görsel yaşantı alanından bilgi alanına kadar) bir sonraki haritalamalara yol açar. Görsel alan bilgi alanına haritalanır. Görsel alandaki nesne düşünceye/ kavrama haritalanır. Görsel odak, bilişsel dikkate haritalanır. Somut ışık kavramı bilgilerin ışığına haritalanır. Kesin bakış açısı bilişsel bakış açısına eşlenir. Görsel olarak önemli bir nesne epistemik olarak önemli bilişsel bir düşünceye eşlenir⁴⁴⁷.

2823. ilig aydı uktum *yaruttuñ mini/* taķı bir sözüm bar ayu bir anı

Hükümdâr: Anladım, *beni aydınlattın* dedi daha bir sözüm var, onu da söyleyiver.

6478. negü tir eşitgil saķınuķ kişi/ *köñülke alın* sen ay eğgü başı

Dinle, takvâ sahibi insan ne der; ey iyi insan, sen bunu *gönlüne yerleştir*.

Johnson'un da ifade ettiği gibi Kutadgu Bilig'de yer alan anlamak, benimsemek ve kabul etmek gibi bilişsel süreçlerde merkez- çevre imaj şemasının olduğu görölmektedir. İlk beyitte görsel bir algı olan aydınlık kaynak alan görevi üstlenerek hedef alanda yer alan anlamanın niteliği üzerine haritalanmıştır. İkinci beyitte yer alan söz soyut kavramı gönöl taşıyıcısında yer alan nesne olarak kavramlaştırılmıştır. Bu durumda söz merkezde önemli olan bir kavramdır. Dolayısıyla AYDINLANMAK BİLGİLENMEKTİR, DİNLEMEK/ KABUL ETMEK GÖNÜL TAŞIYICISINDA TAŞIMAKTIR metaforları merkez- çevre imaj şemalarını içermektedir.

Aşağıdaki beyitlerde ise gör- eyleminin Kutadgu Bilig'de gramerleşmeye doğru giden süreçteki metaforikal görünümleri yer almaktadır. Gökçe, Kutadgu Bilig'de gör- eyleminin bilmek⁴⁴⁸, anlamak⁴⁴⁹, tecrübe etmek⁴⁵⁰ gibi metaforikal anlamlarının olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig'de yer alan BİLMEK GÖRMEKTİR, ANLAMAK GÖRMEKTİR, TECRÜBE ETMEK GÖRMEKTİR temel metaforu merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Günlük hayatımızdaki görmenin temel çıkarımsal bilgisi çevreden odağa doğru geçiş yani merkez- çevre imaj şeması aracılığı ile hedef alandaki anlama, bilme, tecrübe etme gibi bilişsel eylemler üzerine haritalanmıştır.

⁴⁴⁷ Johnson, 1989: 114.

⁴⁴⁸ Gökçe, 2015: 65.

⁴⁴⁹ Gökçe, 2015: 70.

⁴⁵⁰ Gökçe, 2015: 71.

1408. açığ suw teg ol **kör** bu dünya neñi/ neçe içse ıkanmaz ölimez tili

(**Bil ki**) Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içerse içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.

5616. maña kün negü teg yarumış künüm / seninde **körür men** men emdi münüm

Sen benim parlak güneşimsin; ben şimdi kusurlarımı senin sayende **görüyorum**.

2367. negü tir eşitgil yağı sançmış er/ başında keçürmiş közün **körmüş** er

Düşmanlarını mağlûp etmiş, **görmüş geçirmiş**, tecrübeli yiğit ne der, dinle.

Yönetim bağlamında merkezde olmak, sosyal anlamda sınırdan merkez konumuna geçmek önemlidir. Bir toplumda yönetim yanında ahlâki değerler de merkez- çevre imaj şemasını içeren odak noktalarıdır⁴⁵¹.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında ise merkezde taht vardır. Tahttan uzak kısmı ise eşik oluşturur. Bu nedenle saray içerisinde taht ve eşik arasında bir merkez- çevre imaj şeması vardır. İkinci olarak göğün direği olarak ifade edilen törü de eserin merkez noktasında olan bir kavramdır.

2.1.1.2.3. İçerik/ Kapsam/ Taşıyıcı Şeması

Containment/ kapsam şeması, somut, fiziksel veya metaforik ifadeler içeren şemadır. Sınırları belirlenmiş bir kapalı alan ve bu alanın dışarısında kalan alan kapsam şemalarına örnektir. Bir kapsam şeması ek özelliklere sahip olabilir; çevrelemenin geçişliği; bu yolla bir nesne ikinci ve üçüncü bir alan ile çevrelenmişse aynı zamanda birinci ve üçüncü ile de çevrelenir. Nesne sınırın içinde veya dışındadır⁴⁵².

Johnson, taşıyıcı (kapsam) imaj şematik yapıların yaşantılarla meydana gelen ilk temel imaj şemalar olduğunu ve bu yapıların idrâke bağlı ilk gelişen yapılar olan algısal ve duygusal kavramlarla yakından ilişkili olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Johnson’a göre TAŞIYICI imaj şeması doğrudan somutlaştırılmış duygusal ve algısal yaşantılarla bağlantılıdır. Sürekli yaşantılarda tekrarlanan bu bilgiler imaj şema olarak kavramsal bir temsile yol açar. Bu da imaj şemaların özel bir tür olduğu anlamına gelir. İnsan zihninde meydana gelen ilk kavramsal algısal ve duygusal kaynaklı olduğu için imaj şematik yapıdadırlar. İmaj şemalar bilinç dışı olarak meydana gelen düşünce yollarımızın temelidir. Bu imaj şematik bilgiler yaşamın erken dönemlerinde elde edilmektedir⁴⁵³.

⁴⁵¹ Johnson, 1989: 114.

⁴⁵² Johnson, 1987: 21- 22.

⁴⁵³ Evans ve Green, 2006:180.

637. bu ay toldı aydı ay ilig kutı/ negüke buşar erki *toldı otı*

Ay-Toldı:—Ey devletli hükümdâr, acaba neye hiddet buyuruldu da böyle *âteş kesildin*.

Bu beyitte hükümdâr öfke için taşıyıcı metafor durumundadır. Ateş şeklinde kavramlaştırılan öfke ise taşınan nesne durumundadır. Hükümdârın taşınan öfke nesnesi için taşıyıcı imaj şematik yapısı aracılığı ile kapsam/ taşıyıcı metafor durumunda getirilmiştir. Dolayısıyla İNSAN DUYGULAR İÇİN TAŞIYICIDIR veya İNSAN ÖFKEDİR temel metaforları içerisinde taşıyıcı imaj şeması yer almaktadır.

2.1.1.2.4. Döngü Şeması

Döngü (cycle) şeması ise tekrar eden olayların ve olay serilerinin içerdiği görüntü şemalarıdır. Başlama noktası, geriye dönmeksizin art arda gelen olaylar aracılığı ile ilerleme, başlangıç noktasına dönüş olaylarını döngü şeması içermektedir. Bu şema, yukarıdan aşağıya doğru geçişi yansıtan bir yapı üzerine inşâ edilir. Günler, haftalar, yıllar, uyu-/uyan-, nefes al-, dolaşım, duygusal güçlenme/ yıkılma döngü şeması örnekleridir⁴⁵⁴.

Kutadgu Bilig’de özellikle inanç bağlamında ölüm ve ölüm sonrası döngü imaj şemalarına bağlı olarak metaforikal şekilde aktarılmıştır. Hayatın geçişi ve sonlanması, nesillerin birbirlerini takibi, ölenlerin ahiret için bekleyecekleri yere toplanmaları bir döngü imaj şeması ile aktarılmıştır. Yönetim bağlamında da kut kavramının hareketleri ve tavırları da bir döngü metaforu içerisinde verilirken, Ay Toldı ile ifade edilen hâciblik makamı için gerekli kişinin niteliklerinin ifade edildiği ayın evreleri de bir döngü içerir ve doğal olarak hâciblik makamı da bir döngü şeması içerisinde yer almaktadır.

664. *bu kün men me devlet karağū sanı*/ maña kim ilinse tutar men anı

Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim; kim bana yaklaşırsa, ben onu yakalarım.

731. *bu ay toğsa aşnu içi az toğar/ küniñe beñiyür yoğaru ağar*

Ay doğarken, önce çok küçük doğar; sonra gün geçtikçe büyür ve yükselir.

5342. *bizim qopğumızni küder bu qutu*/ küder kalgümüzni olar ay botu

Bu nesil bizim kalkmamızı bekliyor; ötekiler ise bizim gelmemizi bekliyorlar, ey yavrum.

5344. *oqırlar ölüp yatğuçlar* narı / *sürerler qarındaqılar* qop tiyü

Ölüp yatanlar oraya çağırılıyorlar; karındakiler ise, bu sofradan kalk diye bizi zorluyorlar.

⁴⁵⁴ Johnson, 1987: 119- 121.

2.1.1.2.5. Yol Şeması

Lakoff'a göre "Yol (yol sonu) şeması, belirlenmiş bir yolun sona ermesiyle meydana gelen bir şemadır⁴⁵⁵." Lakoff'un "Sam tepede yaşıyor" şeklinde örneklediği bir ifadede Sam'in yolun sonundaki yaşadığı eve ulaşmak için bir tepeden geçmesi gerektiği ifade edilmektedir. Burada aynı zamanda eve varış hedefine giden bir yol şemasının olduğu görülmektedir⁴⁵⁶.

Kutadgu Bilig'de sıkça tekrarlanan Ögdülmiş'in evinden çıkışı ve hükümdârın huzuruna varışı da bir yol şeması içermektedir. İkinci olarak Oğurmuş'a yapılan ziyaretler de bir yol imaj şeması içermektedir. Çünkü her iki ifadede bir hedef yer almaktadır.

3841. çıkıp *karşıka bardı* ewdin turup/ *iligke köründi* özi yol qolup

Ögdülmiş kalkıp, *evinden çıktı* ve saraya gitti; yol isteyerek, *hükümdârın huzuruna çıktı*.

5681. yana turdı yundı namazın kılip / atın mindi *tağka yüz urdı* yilip

Ögdülmiş yerinden kalktı, âbdest aldı ve namazını kıldı; atma binip koşturarak, *dağa doğru koyuldu*.

2.1.1.2.6. Güç Şeması

Evans ve Green'e göre "Güç imaj şeması, diğer varlıklar üzerindeki hareket enerjisiyle veya diğer varlıklar tarafından harekete geçirilme enerjisi olarak tanımlanır⁴⁵⁷." "İmaj şemalar kategoriler şeklinde ortaya çıkabilir. Örneğin, güç şeması birbiriyle bağlantılı birden çok şemadan meydana gelmiştir. Bu bağlamda güç şemaları çok sayıdaki özelliği paylaşmaktadırlar⁴⁵⁸."

Güç şemaları zorunluluk, tikanıklık, yönelim, karşıt güç, saptırma, kısıtlamanın kaldırılması, olanak şeması olmak üzere yedi güç şemasından meydana gelmektedir. Evans ve Green'e göre "Güç şemaları etkileşim yoluyla meydana gelir. Uygulanan güç hedef alan için kaynak görevindedir. Güç şemasında yoğunluk derecelere bağlıdır. Güç şemaları, kaynak alan, hedef alan, güç vektörü ve yol yöneliminin sonucu olan bir nedenselliğe bağlıdır⁴⁵⁹." Evans ve Green güç şemasını, taşıyıcı (kapsam) imaj şeması da içeren bir örnekle şu şekilde açıklamışlardır:

⁴⁵⁵ Lakoff, 1987: 440- 441.

⁴⁵⁶ Lakoff, 1987: 440- 441.

⁴⁵⁷ Evans ve Green, 2006: 182.

⁴⁵⁸ Evans ve Green, 2006: 187.

⁴⁵⁹ Evans ve Green, 2006: 187.

Örneğin, kahve dolu bir fincanı hareket ettirdiğinizde kahvenin de fincanla hareket etmesi beklenir. Bunun nedeni ise kapsayıcı olarak fincanın kahvenin varlığını sınırlandırmasıdır. Yani fincan kahvenin üzerinde bir kontrol uygular. Bu tür bir olay günlük yaşantılardaki etkileşimlerin bir sonucudur⁴⁶⁰.

Güç imaj şemalarının da diğer imaj şemalar gibi bilişsel ve algısal hedef alanlar üzerinde nedensel bir etki yaratan imaj şemalar olduğu görülmektedir. Bu tür kavramsal metaforların güç ve yoğunluk imaj şeması içeren kaynak alandan ve hedef alana doğru giden bir nedensellik zincirinden meydana geldiği görülmektedir.

2.1.1.2.6.1. Çekim Şeması

Johnson'a göre çekim imaj şeması, bir nesnenin diğer bir nesneye fiziksel ve metaforik olarak kendine doğru çekmek için kuvvet uyguladığı şemadır. Manyetizma, elektrik süpürgesi, yer çekimi, arzu, istek, rüzgar, yer çekimi, sevgi, adalet gibi kavramlar çekim imaj şemasını içermektedir⁴⁶¹.

Kutadgu Bilig'de çekim imaj şemasının kullanıldığı kavramlardan biri dünyadır. İnsanların dünyaya olan bağlılığı çekim imaj şeması aracılığı ile metaforik olarak aktarılır.

6122. tük el kız kılınçlıg turur bu ajun/ sini armasını ay kılkı tüzün

Bu dünya tam bir kıza benzer; ey yumuşak huylu insan, o seni aldatmasın.

2.1.1.2.6.2. Tıkanıklık Şeması

Johnson'a göre "Bu şemada güç, fiziksel ve metaforik bir şekilde bir engel tarafından durdurulur ve yönlendirilir. Örneğin, duvarla karşılaşan bir bebek, duvar tarafından durdurulur ve duvar tarafından yönlendirilir⁴⁶²." Evans ve Green'e göre "Bu imaj şemada engellerin güce karşı direnişi görülmektedir. Bir arabanın ağaca çarpması tıkanıklık şemasına örnektir⁴⁶³."

Kutadgu Bilig'de tıkanıklık imaj şemasının görüldüğü pek çok metaforik ifade vardır. Kutadgu Bilig'de tüm insanlık için ölüm, bir tıkanıklık içermektedir. Olumsuz tıkanıklık imaj şemaları yanında olumlu tıkanıklık şemaları da vardır. İnsanın eylemleri üzerinde aklın etken olması veya olumsuz eylemlere karşı insanın akıl ile kösteklenmesi, akıl kavramının köstek şeklinde tıkanıklık imaj şeması aracılığı ile kavramlaştırıldığını göstermektedir.

1179. ne yawlağ neğ ol bu ölüm tarmağı/ ne yawlağ erür bu *kışig urmağı*

Bu *ölüm pençesi* ne kötü bir şeydir; onun *insana çarpması* ne kadar fena oluyor.

⁴⁶⁰ Evans ve Green, 2006: 183.

⁴⁶¹ Johnson, 1987: 42- 48.

⁴⁶² Johnson, 1987:45.

⁴⁶³ Evans ve Green, 2006: 187.

1838. bağırsak bayat kör *öğürmiş kılın/ kişedi ukuş birle kılkı tilin*

Merhametli Tanrı *seçmiş olduğu kulunun hareketini ve dilini akıl ile kösteklemiştir.*

2.1.1.2.6.3. Zorlama/ Zorunluluk Şeması

Johnson'a göre "Fiziksel ve metaforikal olarak iten bir dış kuvvet veya bir nesneyi itmek olaylarını içerir. Rüzgar, su ve kalabalık zorluk imaj şemasını oluşturmaktadır⁴⁶⁴." Evans ve Green'e göre "Bu şema, yaşantıların dış bir güç tarafından meydana getirildiği anlamına gelir. Kalabalıkta itilmek, rüzgarda savrulmak güç şemasının meydana getirdiği ifadelerdir⁴⁶⁵."

Kutadgu Bilig'de bilgi kavramının miktarı ve niteliği deniz kozmolojik unsuru ile ifade edilmiştir. Bu bilgi denizi karşısındaki insanın yetersizliği ve güçsüzlüğü ise serçe aracılığı ile ifade edilmiştir. Dolayısıyla zorluk şeması aracılığı ile bilgi deniz şeklinde kavramlaştırılmıştır. İkinci olarak, Odgurmış'ın rüyasında Atlı/ Azrail etken gücü aracılığı ile gözden kaybolması, yani ölmesi de zorluk imaj şemasını içermektedir.

6609. *bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi/* neçe suw kötürgey semürgük sora

Bilgi bir denizdir, onun ucu bucağı yoktur; serçe emse emse bundan ağzına ne kadar su alabilir

6036. anıñda basa kökke uçtum teñip/ *özüm belgüsüz boldı örlep siñip*

Ondan sonra havaya yükselerek, göğe uçtum ve yükselip, *gözden kayboldum.*

2.1.1.2.6.4. Karşıt Güç Şeması

Evans ve Green'e göre "Bu güç şeması da iki nesnenin eşit bir güçte karşılaşmasından meydana gelmektedir⁴⁶⁶."

Kutadgu Bilig'de insanın nefsi ve duyguları ile savaşı; bilgili ve bilgisiz arasındaki mücadele; baba- çocuk; toplumdaki bölünmeler karşıt güç şemalarını içermektedir. Olay yapısı metaforlarında da görüleceği üzere dünyaya ve nefse insan kendi iradesi ile karşı koymalıdır. Kutadgu Bilig'de irade, insanların eylemleri ve kazanımları üzerindeki en önemli olumlu karşıt güç metaforu durumundadır.

5318. ay ilig bu *nefsin yağıla katıg/* tilekini birme yitürme tatıg

Ey hükümdâr, bu *nefsine kuvvetle karşı koy;* onun arzusunu yerine getirip, ona zevk sürdürme.

⁴⁶⁴ Johnson, 1987:45.

⁴⁶⁵ Evans ve Green, 2006:187.

⁴⁶⁶ Evans ve Green, 2006:188.

2.1.1.2.6.5. Saptırma (Diversion) Şeması

Evans ve Green'e göre "Hareket halindeki bir varlığın başka bir varlıkla karşılaştığında bir bölünme ve sapma ile sonuçlanmasıdır. Akıntıya karşı bir yüzücünün kıyıya itilmesi veya bir merminin sapması saptırma imaj şemasını örneklemektedir⁴⁶⁷."

Kutadgu Bilig'de davranışsal ve duygusal anlamda insanın yolunu şaşırmayı, kendi iradesi veya dış güçler aracılığı ile doğruluk yolundan sapması, sapma şemasına örnektir. Bu bağlamda beyitte yer alan büyüklük düşüncesi insanın kibre sürüklenişinde etken bir güçtür.

6372. uluğluk bu devlet bu kut kıw kişig/ *küwezlikke tartar* қоdуп өз işig

Büyüklük, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, *kibirli olmağa sürükler*.

2.1.1.2.6.6. Etkin Kılma/ Kısıtlamanın Kaldırılması Şeması

Johnson'a göre "İradeli bir eylemi özellikle olay yapısı metaforlarına bağlı olarak gerçekleştirmek için gereken fiziksel güç kısıtlamanın kaldırılması şemasını oluşturmaktadır. Bir eylemin gerçekleşmesi için potansiyel bir güç, karşıt güç ve tıkanıklığın yokluğudur⁴⁶⁸." Evans ve Green'e göre "Hedefe giden bir zorluk engelinin kaldırılması durumunu içerir⁴⁶⁹."

Kutadgu Bilig'de yer alan en önemli kaynak alanlardan biri olan kapı kavramı karşıt güç ve kısıtlamanın kaldırılması olmak üzere iki imaj şemaya sahiptir. Bu bağlamda aşağıdaki beyitte bir hizmetkâr için etken bir güç metaforu olan hizmet kavramı aracılığı ile kut kapısının açılmasıyla eşikten tahta yani hükümdâr çevresine yükselme şansını elde eder. Burada kapının açılması hizmetkârlar önündeki kısıtlamanın yok olmasını ifade etmektedir.

3069. kıyıkşız kiçe tañda kıldı tapuğ/ yaradı tapuğ *açtı devlet kapuğ*

Yine sadâkatle, sabah akşam hizmet etti; hizmeti takdir edildi ve *saâdet kapıları açıldı*.

2.1.1.2.6.7. Olanak Şeması

Evans ve Green'e göre "Belirli bir eylemle ilgili olarak insan enerjisinin var oluşundan veya yokluğundan kaynaklanır. Örneğin, kendini iyi hisseden bir insanın çantalarını kolay taşıması⁴⁷⁰." "Bu imaj şeması gerçek bir güç vektörü içermemesine rağmen potansiyel bir güç vektörü içerir. Johnson'a göre bu nitelik olanak şemasını ayrı bir imaj şema olarak işaretleyen bir özelliktir⁴⁷¹."

⁴⁶⁷ Evans ve Green, 2006:188.

⁴⁶⁸ Johnson, 1987:47.

⁴⁶⁹ Evans ve Green, 2006:188.

⁴⁷⁰ Evans ve Green, 2006:188.

⁴⁷¹ Evans ve Green, 2006:189.

Kutadgu Bilig’de insanın kendi irade ve gücü ile ilgili olan olanak şeması ile ilgili metaforik ifadeler de yer almaktadır. Bu bağlamda aklını başına toplamak yani kendine gelmek insanın kendi irade ve gücüyle meydana getirdiği bir durumdur. İkinci olarak sosyal hayat bağlamında yaşamın kolaylık ve zorluklarının nitelenerek anlatıldığı tepeler aşmak, dereler geçmek ifadeler ise yine insanın yaşamdaki gücünü ifade eden olanak şemalarına örneklemektedir.

1517. sıgıt koğtı ay toldı *yetrüp ögin/* kıumaru üledi kışıke neğin

Ay-Toldı başına *aklını topladı*, ağlamağı bıraktı; malını, miras olarak, başkalarına dağıttı

1735. kıayu *art aşar* kör *ögüzler keçer/* kıayu yir kıazar suw kıduğda içer

Kimi, bak, *tepeler aşar, dereler geçer*; kimi yer kıazar ve suyu kuyudan içer.

2.1.1.2.7. Denge Şeması

Johnson, denge şemasında görsel alanların denge özelliğinin yaşantıların anlamlandırılması için kaynak alan görevinde olduğunu ve bir hedefe etki eden karşı kuvvetler için fiziksel ve metaforikal bir anlayış sağladığını ifade etmiştir. Denge şeması ontolojik yaşantılara bağlıdır. Örneğın, devam ettir-, zorluklara karşı sağlam dur-, sıcaklığın sabitliğı gibi yaşantılar denge şeması içermektedir⁴⁷².

942. uluğluk bile bul öküş ilke erk/ bu erk birle *beglik ulı bolsu berk*

Kudret ve azametle bir çok illere hâkim ol; *beyliğinin temeli, bu kuvvet sâyesinde, sağlam olsun.*

5600. *könilik üçün kök açakın turur/* yayılmaz üçün yirde ot yim önür

Doğruluk yüzünden gök ayakta durur; yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter.

Kutadgu Bilig’de yer alan hükümdârın beyliğinin her zaman sağlam olması ve göğün doğruluk neticesinde ayakta durması denge imaj şemasına bağlı olarak meydana gelen yönetim bağlamındaki ontolojik ve yönelim metaforlarıdır.

2.1.1.2.7.1. Kararlılık/ Denklik/ Otonom Denge Şeması

Kararlılık, denklik vya otonom denge şeması, taşıyıcı benzeri nesnelerde fiziksel veya metaforikal iç ve dış baskıyı içeren denge şemasıdır. Midedeki baskı, psikolojik olarak duygu patlaması, duyguları bastırmak, tutukluk gibi duygusal ve mental/ zihinsel alandaki yaşantılar otonom denge şeması içermektedir⁴⁷³.

⁴⁷² Johnson, 1987: 74- 85.

⁴⁷³ Johnson, 1987: 86- 89.

Kutadgu Bilig’de yer alan duygusal, davranışsal ve kişiler arası iletişim anlamında otonom denge şeması aracılığı ile metaforikal ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Dünyaya karşı insanın ayağının bağlanması yani ona teslim olması, inanç bağlamında problemlerin çözülememesi yani yaşayan insanların ahiretlerinin belirsiz olması ve hükümdârın öğütlerini aktarması otonom denge şemalarını içeren örneklerden bazılarıdır.

3568. közi suķ serimsiz usayuķ özün/ menin tattıj erse ***aķaķ berkitür***

Gözün haris, kendin sabırsız ve gafilsin; yemini tadarsan, ***ayağın bağlanır.***

6337. ol itti işin kör kıutuldı bu kün / biziñ iş ne erki ***yazılmaz tügün***

O işini yoluna koydu, bugün artık kurtuldu; bizim hâlimiz acaba nasıl olacak, ***bu düğüm hâlâ çözümedi***

6338. ilig ötledi kör miñ eğgü sözün / köñül hem ***ķarın urdı*** ötlep uzun

Hükümdâr bir çok iyi sözle öğüt ve nasihatte bulundu; öğütler vererek, ***içini boşaltıp,*** rahatladı.

2.1.1.2.7.2. Çift Yönlü Denge Şeması

Çift yönlü denge şeması, fiziksel ve metaforikal olarak her iki destek noktasını dengeleyici gücü içermektedir. Örneğin, terazi, testere gibi günlük yaşantılardaki basit makineler veya bilimsel alandaki matematiksel eşitlikler, sosyal hayatta tartışmanın dengesi, siyasi anlamda adaletin dengesi yaşantılar ve somut varlıklar çift yönlü denge şeması içermektedir⁴⁷⁴.

Kutadgu Bilig’de yönetim, sosyal ve iletişim bağlamlarında çift yönlü denge şemaları aracılığı ile meydana getirilen metaforlar yer almaktadır. Yönetim bağlamında hükümdârın sahip olması gereken ölçü, aklın insan yaşamındaki dengeleyici görevi, Hâcib’in iç işlerde halkın arasında sağlaması gereken denge, hükümdârla kaşılıklı konuşmalarda sözün düşünülerek konuşulması, gökyüzünün kanunla ayakta durması, bir toplumda yemeğin ölçülü yenmesi, ölçülü yaşanması yönetim ve sosyal bağlamda çift yönlü denge şeması içeren ifadelerdir.

325. amulluķ kerek erke kılkı oñay/ ***örüglük kerek begke toğsa kün ay***

İnsan sâkin ve mülayim tabiatli olmalıdır; ***güneş ve ay doğması için, beye itidâl lâzımdır.***

1837. kişen ol kişike ***uķuş*** belgölüg/ kıılınçı köni ol ***işi ülgölüg***

Akı insan için, şüphesiz, bir köstektir; hareketi doğru ve ***işi ölçülüdür.***

⁴⁷⁴ Johnson, 1987: 85- 86, 90.

2501. bu yanlış tū *işler* neçe *ülgülüğ/ uluğ hacib elgi tegir* belgülüğ

Bu çeşit bir çok *ölçülü işleri*, şüphesiz, *ulu hâcib halleder*.

3711. tutayın men emdi maña bir cevap/ *sözün sözleyük öz tilin ülgülep*

Söylediğin sözleri ölçüp-tartarak, bana şimdi bir cevap ver; ben de ona göre hareket edeyim.

3463. bu kök tirküki ol könilik törü/ *törü artasa kök turumaz örü*

Adaletle istinat eden kanun bu göğün direğidir; *kanun bozulursa, gök yerinde duramaz*.

4613. *aşığ tenleyü yi yime aş öküş*/ maña mundağ aydı ukuşluğ küsüş

Yemeği ölçülü ye, çok fazla yemek yeme; akıllı ve aziz insan bana böyle dedi.

4984. *teninde keçürme kamuğ işni sen*/ teninde keçürse yana kaçğa san

Hiç bir işte ölçüyü kaçırma; ölçüyü aşan iş çığırından çıkar.

2.1.1.2.8. Bağlantı Şeması

Bağlantı şemaları, fiziksel veya metaforikal olarak bağlantılı olan veya aralarında bağlantı olan kavramlardır. Örneğin, annesinin elini tutan çocuk, duvara elektrik bağlamak, akrabalık bağları nedensel bir bağlantı şeması içermektedir⁴⁷⁵.

Kutadgu Bilig’de kaynak alanlarda yer alan akrabalık adları soyut kavramları ifade etmede sınırlı ölçüde kullanılmıştır. İkinci olarak bilgi kavramını metaforik olarak ifade eden kardeşlik niteliği ise bağlantı imaj şemasını içermektedir.

317. ukuş ol saña edğü andlıg adaş/ *bilig ol saña keğ bağırsak kadas*

Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; *bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir*.

2.1.1.2.9. Parça- Bütün Şeması

Parça- bütün şemaları fiziksel ve metaforikal bütünlerin parçaları ve parçaların bütünleşmesiyle bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir. Örneğin, insan ontolojisine bağlı parçalar, aile yapısı, Hindistan’ın kast yapısı parça- bütün şeması içermektedir⁴⁷⁶.

Kutadgu Bilig’de yönetim ve inanç bağlamında insan ontolojisi yaygın bir kaynak alan olarak kullanılmıştır. Kaynak alanlarda yer alan baş, göz, kulak gibi ontolojik kavramlarla yapılan metaforikal ifadelerde parça- bütün imaj şematik yapısı bulunmaktadır. Yönetim ve inanç yapılarının insan ontolojisi ve ağaç- at kozmolojik unsurları şeklinde sıkça kavramlaştırılması da parça- bütün şemasını yansıtmaktadır.

⁴⁷⁵ Johnson, 1987:117- 119.

⁴⁷⁶ Johnson, 1987:273- 274.

265. iki türlü ol kör bu aşlı kişi/ *biri beg biri bilge yalnuş baş*

Bak, iki türlü asıl insan vardır: *biri—bey, biri—âlim; bunlar insanların başıdır.*

2.1.1.2.10. Yol Şeması

Yol şeması, bir yerden bir yere fiziksel ve metaforikal bir hareketi içermektedir. Yol şeması, kaynak olarak adlandırılan başlangıç noktası, hedefe giden güçlük ve olaylardan oluşan yol ve hedef olarak adlandırılan varış noktasından oluşur. Örneğin, kişiliğini değiştirmek için çok çalıştı; uçuş eğitiminin ortalarına ulaştık; servetini kazanmaya yeni başladı⁴⁷⁷ gibi örneklerde kişilik değişimi, uçuş eğitimi ve servet kazanmak hedef kavramları oluşturmaktadır. Bu hedeflere ulaşmayı ifade eden çok çalış-, eğitimin ortalarına ulaş- ve kazanmaya başla- gibi ifadeler de yol şemasını oluşturmaktadır.

Kutadgu Bilig’de olay yapısı metaforlarına bağlı olarak en önemli iki hedef vardır. Bunlardan ilki yönetim bağlamında eşikten baş köşeye yükselmek ve inanç bağlamında ise ölümdür. Bu hedeflere ulaşmada insanların karşısına çıkan zorluklar, engeller ve insanların iradeli eylemleri farklı olay yapısı metaforlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de hedef belirten metaforikal ifadeler yol ve kaynak- yol- hedef imaj şematik yapılarını içermektedir.

844. *tapuğçı tapuğ bilse törke tegir/* tapuğ bilmese tördin ilke kelir

Hizmetkâr hizmet etmesini bilirse, baş köşeye erişir; hizmet etmesini bilmezse, baş-köşeden eşiğe düşer.

1429. *bularnı saşınğıl ölümke itin/* ökünme yarın bu kara yer katın

Bunları düşün ve ölüme hazırlan; yarın bu kara yer altında peşiman olma.

2.1.1.2.11. Ölçek/ Skala/ Ölçü Şeması

Johnson’a göre ölçü şeması, fiziksel ve metaforikal olarak miktarda artış ve azalışı içermektedir. Örneğin, miktarda açık ve kapalı bir artışın olması, miktarda bir ayarlama⁴⁷⁸ yapılması ölçü şemasını içermektedir.

Kutadgu Bilig, ölçü/ miktar metaforlarının yoğun olduğu bir metindir. Parçala- eylemi ile ifade edilen konuşmanın niteliği, yönelim ile ifade edilen hazinenin çoğalması, uzam (yakınlık-uzaklık) ile ifade edilen ölçülü olma ve ye- temel eylemi ile ifade edilen tüketmek ve sonlandırmak ifadeleri temelinde ölçü/ miktar imaj şematik yapılarını içermektedir.

⁴⁷⁷ Johnson, 1987:113- 117.

⁴⁷⁸ Johnson, 1987:122-124.

312. yıpar kizlese sen yıldı belgürer/ bilig kizlese sen *tilig ülgüler*
Miski gizlersen, kokusundan belli olur; bilgiyi saklarsan, *dili ayarlamasından* belli olur.
2262. bayur ötrü buçnı hem itlür ili/ *hazine köpeğür* kıtağur yılı
Halkı zenginleşir, memleketi de tanzim edilir; *hazine çoğalır*, beyin hayatı saâdet içinde geçer.
4538. kirişke yaraşı çıkış *kıl yakın*/ çıkış bolsa terkin kirişke bakın
İradına göre masrafını *ayarla*; masrâfına göre de derhâl iradını tanzim et.
6053. şatunuñ başına tegi yokladım/ yaşımnı tükettim *tiriglik yidim*
Merdivenin başına kadar yükselmem, yaşımnın tükenmesi, *hayatın tamamlanmasıdır*.

2.1.1.2.12. Yönelim Şeması

Yönelim şeması, yukarı- aşağı bağlantısını içeren bir imaj şemasıdır. Örneğin, dik dur-, merdivenleri aş-, bir tüpün içindeki suyun yükselişi yönelim şemasını içermektedir⁴⁷⁹.

Aşağıda inanç bağlamında yer alan kıyamet, haşrolmak, ölmek gibi eylemleri ifade eden kıp- eylemi yukarı yönelimi ifade eder. Dolayısıyla temel bir hiyerarşide bulunan kıp-eylemi inanç alanına bağlı kıyamet, ölmek gibi kavramları yukarı yönelim açısından ifade etmektedir. Bu bağlamda kıyametin ve ölümün metaforikal olarak yönelim şeması yukarıdır. Yönetim bağlamında da hizmetleri sonucu hükümdârın kendini yükseltmesi, kutlanması yönelim imaj şeması ile ifade edilmiştir.

47. ilahi küdeşgil minij köñlümi/ sewüg sawçı birle *kıpur kıpğımı*
Ey Tanrım benim gönlümü gözet; *kıyamette* beni sevgili Peygâmbir ile birlikte *haşret*.
103. ajun inçke tegdi tüzüldü törü/ *törü birle atın kıpurdı* örü
Dünya âsaişe kavuştu ve nizam kuruldu; o adını *kanunla yükseltti*.
4232. tapuğ öz kılin kıлма özke yağı / yağılığ kışıke *kıpar miñ çoğı*
Sen hizmette kusur etme, kendine düşman edinme; düşmanı olan kimsenin *başı bin türlü derde girer*.
5342. *bizim kıpğımızını küçer* bu kıtu/ küçer kelgümüzni olar ay botu
Bu nesil bizim kalkmamızı bekliyor; ötekiler ise bizim gelmemizi bekliyorlar, ey yavrum.

⁴⁷⁹ Johnson, 1987:14.

2.1.1.3. Gestalt Yapılar

Yukarıda tanımlarını verdiğimiz imaj şema ve bu şemalar aracılığı ile meydana gelen kaynak alanlar gestalt yapılarıdır. Metafora kaynaklık eden yaşantıların meydana getirdiği temel imaj şemalar ile kaynak alanların bir araya getirilmesidir. Bu nedenle gerçek dünyadaki yaşantıları temellendiren tecrübe ve zihin temelli kültürel yapılarıdır.

Erdem’e göre “Soyut nüfuz sahaları üzerindeki bağlantı, yer, aşağı- yukarı, ileri- geri, yakın- uzak, mecburiyet vb. gibi imaj şemaları fiziki boşluğun tecrübelerimizi düzenleyen ve tecrübelerin büyük bir kısmında teşhis edilmiş olarak hizmet eden gestalt yapılarıdır⁴⁸⁰.”

Örneğin, Kutadgu Bilig’de yer alan ağırla- (b.1602) eylemi olay yapısı metaforlarına bağlı olarak İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforu şeklinde veya İRADELİ EYLEMLER KAZANIMLARDIR şeklinde kavramlaştırılır. Burada değerlendirmek anlamında günlük yaşantılarda uzaydaki maddenin ve insanın yönelimleri üzerine haritalanmıştır. Yani değerlendirme, sınava tabi tutuma, sınama eylemleri yönelim imaj şeması ile birlikte meydana gelmiş bir gestalt yapısıdır.

2.1.1.4. Çerçeve

Sweetser’a göre çerçeve yapı “Bir çerçevenin her biri bir konuşmacının zihninde bütün kareyi uyandırmak için yeterli olan, deneyimin özelliklerinden oluşan yapılandırılmış bir gruptur⁴⁸¹.” Örneğin, Yunan mitolojisinde Apollo müziği temsil etmektedir⁴⁸². “Çerçeve- metonimik yapı dünya ontolojisini oluşturmada metaforik yapı ile bağlantı içerisindedir. Bu bağlantılar düşünce ve ontolojimizi şekillendirir⁴⁸³.” Gradečak Erdeljić ve Goran’a göre “Derinlik, yüzey ve konu çerçeveleri, genel dünya görüşü modeli olan büyük zincir kültür modelinin seviyeleri arasında işlev gören kullanışlı yapılarıdır⁴⁸⁴.” Yaşantılarla ve bilgi örüntüleriyle oluşturulmuş çerçeve yapılar varlık zinciri metaforları içerisindeki hiyerarşik yapıların meydana gelişinde önemli kavramlardır.

2.1.1.5. Şema

Bir konuyu ana hatlarıyla bir diğer deyişle iskeletiyle gösteren yapılanmış bilgidir. Şemanın içinde doldurulması gereken unsurlar bulunur ve bunların her birine boşluk adı verilir. Örneğin, yolculuk şemasının yolcu için bir boşluğu vardır. Bu boşluk, yolculukta olduğunu anladığımız herhangi bir kişi tarafından doldurulabilir. Bu durumda “hayat bir

⁴⁸⁰ Erdem, 2007: 541.

⁴⁸¹ Sweetser, 1995: 591.

⁴⁸² Sweetser, 1995:592.

⁴⁸³ Sweetser, 1995:592.

⁴⁸⁴ Gradečak Erdeljić ve Goran, 2011: 158.

yolculuktur” metaforunda yolculuk şemasına ait bir yapının hayat alanına bir yandan yolcu ile yaşamakta olan bir kişi arasında bir yandan da başlangıç ve bitiş noktalarıyla doğum ve ölüm arasında uygun karşılıklar kuracak biçimde uygulanması söz konusudur⁴⁸⁵.

2.1.1.6. Kaynak Alan (Source Domain) ve Hedef Alan (Target Domain)

“Kavramsal metaforların oluşumunda yer alan iki alanın özel isimleri vardır. İki kavramsal alandan birini anlamak için metaforik ifadelerde kullandığımız alan kaynak alandır. Bu kaynak alan aracılığı ile anlaşılan diğer kavramsal alan ise hedef alandır⁴⁸⁶.” Kaynak alanlar aynı zamanda birer kültürel model ve şemadır.

Kemal Yunusoğlu’na göre “Kaynak nüfuz alanı üzerine temellendirilen soyut nüfuz alanına bilişsel anlam biliminde hedef nüfuz alanı (target domain) denilmektedir⁴⁸⁷.” İmaj şema örneği ile bağlantılı olarak Kemal Yunusoğlu, temel kavramsal bir metaforunda kaynak alan ve hedef alan açıklamalarını şu şekilde ifade eder:

Hedef alan, metaforlu değişimi kabul eden kavramdır. Bu iki alan birbirinin açıklanması ve aydınlatılması için yardımcı olmaktadır. HAYAT BİR TİYATRODUR geleneksel metaforunda kaynak alan tiyatro iken, hedef alan ise hayat kavramıdır. Tiyatro imajı, hayatın tiyatro olarak kavramsallaştırılması için kaynak teşkil etmektedir. Kaynak alan metaforlar için birer imaj konumundadır⁴⁸⁸.

Temel kavramsal bir metaforunda kaynak alan ve hedef alanlar ortak olarak yaşantılarla ilgilidir. Fakat kaynak ve hedef alanları farklı kavram ve nitelikler oluşturmaktadır. Kaynak alanlar daha somut varlık ve yaşantılardan oluşurken, hedef alanlar daha soyut kavramlardan meydana gelmektedir. Kövecses ve Benczes bu konudaki örnekleri şu şekilde açıklamışlardır:

Metaforik süreçte kullanılan kaynak alan terminolojisi, kavramsal metaforların varlığına dair kullanılan kanıtlardan biridir. Kavramsal metaforlar, hedef alan olarak soyut kavramlarla; kaynak alan olarak ise daha somut ve fiziksel kavramlar ile çalışır. Tartışma, sevgi ve düşünce kavramları savaş, yolculuk, yiyecek ve bitkilerden daha soyuttur. Bu genelleme ise sezgiselliği ortaya çıkarmaktadır. Eğer, bir soyut kavramı daha iyi anlamak istersek ulaşılması amaçlanan soyut hedef kavramlardan daha somut ve fiziksel kavramları kullanırız. Dünya ile iç içe olan yaşantılarımız da soyut kavramların anlaşılması için doğal ve mantıki bir temel oluştururlar⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Cebeci, 2013; 193.

⁴⁸⁶ Kövecses ve Benczes, 2010: 4.

⁴⁸⁷ Kemal Yunusoğlu, 2016: 56.

⁴⁸⁸ Kemal Yunusoğlu, 2016: 62.

⁴⁸⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 7.

Kutadgu Bilig’de 1.2.1.’de de görüleceği üzere Türk mitolojisi önemli bir kaynak alan terminolojisi oluşturmaktadır. Bunun yanında insanların günlük hayatlarındaki temel yaşantıların çıkarımsal bilgileri de daha farklı seviyelerdeki soyut kavramları metaforikal olarak ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de Türk kozmolojisine ait olan yeryüzü, gökyüzü, ağaç ve ağaç kaynaklı maddeler, hayat ağacı ve hayat ağacına bağlı maddeler, madenler, su, deniz, hayvanlar, bitkiler vb. pek çok somut varlık kaynak alan durumundadır.

Türk etnisitesi yanında insan ontolojisi, insanların sosyal ve toplumsal nitelikleri, hayvanlar ve bölümleri, bitkiler ve biyolojik özellikleri, cansız varlık ve maddelerin yönelimleri, renkleri, işlevleri, fiziksel ve kimyasal nitelikleri, dokuları önemli kaynak alanlar durumundadır. Olay yapısı metaforlarında ise özellikle temel eylemlerin (ye-, pişir-, çöz-, ülgüle-/ parçala-, kurut-, kor et- vd.) daha üst hiyerarşide yer alan bilişsel, davranışsal eylemleri nitelemek için kaynak alan görevi görmektedir. Eylemlerin yanında mekân- yer, uzaklık- yakınlık, sağ- sol yönleri, canlı – cansız varlıkların güçleri, hareketler, yönelim gibi günlük yaşantılardaki kavramlar da önemli kaynak alanlar durumundadır.

Kutadgu Bilig’de hedef alanların da kaynak alanlar kadar yoğun olduğu görülmektedir. Bu durumun, Hâcib’in her alanda insanları bilgilendirmek niyetinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim kavramları (kanun, adalet, üstünlük, makam, ün, zenginlik, beylik, hükümdârlık, akıl, bilgi, diplomasi, sorumluluk, savaş, yönet-, değerlendir-, yükselt-, öldür-, öl-, dikkat et-, benimse-, anla-); inanç kavramları (Tanrı/ Allah, günah, sevap, yalan, kıyamet, ölüm, ahiret, doğruluk, nefis, akıl, bilgi, hesap, hesap günü, hesap ver-, kurtul-, öl-, yaşa-, inan-); iletişim kavramları (söz, sır, dedikodu, ferman, mektup, anla-, anlat-, aydınlat-, aktar-); felsefî kavramlar (bilgi, erdem, akıl, anlayış); zaman (yaşlılık, gençlik, mevsimler, günler) gibi kavram alanları yanında duygular (öfke, hiddet, üzüntü, keder, sevinç, üzüntü, mutluluk); sosyal anlamda davranışlar (doğruluk, yalancılık, mütevazılık, sorumluluk sahibi ol-); zihinsel/ bilişsel kavramlar (dikkat, ihtiyat) da hedef alanları oluşturmaktadır.

Hâcib, yönetim, inanç ve felsefe gibi konularda belirli metaforikal kaynak alanlar üzerinde sıkça durduğu görülmektedir. Örneğin, ağaç, at, ev (kapı), insan ontolojisi Hâcib’in anlatımında kullandığı en önemli metaforikal kaynak alanlarken, hedef alanlarda ise beylik, törü, ölüm, bilgi, akıl ve söz kavramları yer almaktadır. Metaforikal olarak en çok bu kavramların anlatımının seçildiği görülmektedir. Bu kullanımlar, aynı zamanda eserin en önemli söylem imajlarını da oluşturmaktadır. Hâcib’in, günlük hayatta kullanılabilen eylemlerle daha yüksek hiyerarşideki eylemleri anlatma yolunu seçtiği görülmektedir. Örneğin, problematik bir durumun çözümü için düğümün çözülmesi ifadesini; anlamak için

aydınlatmak; yok etmek için kor et-; düşünmek ve tecrübe kazanmak için pişir-, piş-; sonlandırmak için kurut-; konuşmak için tepre-; dikkat etmek için gözü kulağı yetik tutmak; gözünü açmak, benimsemek, kabul etmek için gönüle al- eylemlerini ve kalıp ifadelerini kaynak alan olarak seçtiği görülmektedir.

Kövecses- Benczes'in ise, metaforikal ifadelerin kaynak alanları olarak insan fizyolojisi, hastalık- sağlık, hayvanlar, bitkiler, mimari, araç- gereç, spor, oyun, maddiyat- para, yiyecek, soğukluk- sıcaklık, aydınlık- karanlık, güç/ baskı, hareket- yönelim gibi kavram alanlarını; hedef alanlar olarak ise duygu, arzu- istek, ahlak, düşünce, ulus/ kimlik, politika, ekonomi, insan ilişkileri, iletişim, zaman, hayat, ölüm, din, olay ve eylemler⁴⁹⁰ gibi kavramları örnekledikleri görülmektedir.

2.1.1.7. Haritalama (Mapping)

Kövecses ve Benczes'e göre "Kaynak alan ve hedef alan arasında sistematik bir dizi bağıntı vardır. Bu bağlamda kurucu B elementi, kurucu A elementine denk gelir ve teknik olarak bu kavramsal bağıntı haritalama olarak tanımlanır⁴⁹¹."

Kutadgu Bilig'de de A, B'dir veya GENEL ÖZELDİR metaforikal haritalamaların yer aldığı görülmektedir. Kutadgu Bilig'de daha somut bir nitelik taşıyan kaynak alanlarda yer alan nesnelerin, varlıkların, insanların nitelikleri, hareketleri veya eylemleri, daha soyut bir niteliğe sahip olan duygu, davranış, olay, soyut yönetim veya inanç kavramlarını somutlaştırmaktadır. Geeraerts'e göre "Haritalama analizi, metaforik yapıların doğasında vardır. Metaforlar, hedef alanın kaynak alan açısından kavramsallaştırılmasıdır. Böylesi bir haritalama hedef ve kaynak yönleri arasında bir uyuşma içermektedir⁴⁹²." Bu kavramlaştırmada kaynak alan ve hedef alanda yer alan kavramların ortak noktalara sahip olmaları metaforunda bir tutarlılığı gösterirken, kaynak ve hedef alanda ortak bir benzerlik veya amaçların olmaması da metaforunda bir tutarsızlık göstergesidir. Örneğin, "devlet kapısı" (b.5781) ifadesinde kaynak alandaki kapı insanlara olanak sunma veya sunmama işlevlerine sahipken, hedef alandaki devlet de insanların hayatlarını olumlu veya olumsuz yönde değiştirme niteliğine sahiptir. Bu durum, metaforunda bir tutarlılığı ifade ederken, güneşi ifade etmede kullanılan ipek kalkan (b.3288) ifadesinde ise ipek ve kalkan arasında bir benzerlik, ortaklık olmadığı gibi nitelik, işlev açısından da ipek ve güneş arasında bir benzerlik ve ortaklık yoktur.

⁴⁹⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 18- 23; 23-26.

⁴⁹¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 7.

⁴⁹² Geeraerts, 2010: 206.

2.2. Metaforlar ve Anlam Olayları

2.2.1. Metafor ve Benzetme

Tansel, metaforun temeli olarak gördüğü benzerliği “benzer tarafları bulunan iki fikrin karşılaştırılıp mecaz yoluyla maksadın ifadesi⁴⁹³” şeklinde tanımlamıştır. Bilgegil ise benzerliği, “istiârede anlam ödünçlemesi ve gerçek anlamı düşündürmeye karine-i engel olduğu, tesir gücüne sahip istiârenin okuyucunun veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül imkanlarını zenginleştirdiğini⁴⁹⁴” belirtmiştir.

Giraud ise benzeşimlerin kendisini eğretilmeli ve düzsapmacalı olarak ifade etmiştir. Giraud’a göre “Benzeşim, eğretilmeli ya da düzsapmacalıdır. Bu da sırasıyla gösteren ile gösterilenin benzeşimini saklayan ortak nitelikler bulunmasına ya da uzamda, zamanda bir yakınlık bağıyla birbirine çağrıştırmasına bağlıdır⁴⁹⁵.”

Benzetmeyi eğretileninin oluşum yolları arasında gösteren Adalı, somutlaştırma yoluyla yapılan eğretilmelerde benzetme yolundan yararlanıldığını belirterek benzetmeyi aralarında ilişki bulunan ifadelerin kavramlaştırılması ve anlatımı güçlendiren ikinci bir anlam olayı olarak görmüştür⁴⁹⁶. Bilgegil ise, “İstiârenin, istibdal (değişim), analogi ve aktarımlarla birlikte alegori ve sembollerle ortak bir noktada birleştiklerini⁴⁹⁷” belirtmiştir. Benzetmeyi istiârenin oluşum yollarından ve ilk evrelerinden biri olarak gören Aksan’a göre ise “Benzetme, diğer bir adıyla teşbih, insanoğlunun anlatıma güç verme amacıyla birtakım nesneler, kavramlar arasında gördüğü akınlıklardan, benzerliklerden yararlanarak bunlardan birini anlatırken diğerini anması eğilimidir⁴⁹⁸.”

Aydın da benzetmeler ve aktarmalar arasında yakın bir ilgi kurmuştur. “Benzetmelerin bir bölümünün dilde kalıplaşarak sıradanlaştığını, benzetmelerin aynı zamanda aktarmaların da ilk basamağı olduğunu, benzetmenin eksiltilmesi sonucu aktarmaların meydana geldiğini⁴⁹⁹” belirtmiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların oluşumunda benzerliğe bağlı ifadelerin ise, güneş için kullanılan ipek kalkan (b.3288), güneş ışıkları için kullanılan mızrak (b.4892, 4895), güneşin doğuşu için kullanılan budaklan- (b.5679), gece için kullanılan sincap, saç ve samur (b.5825), şans, talih için kullanılan güneş (b.1566), mezar için kullanılan kara yerin altındaki ev (b. 1418) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu benzetmelerin metafor olarak kabul edilmesinin nedenlerinden biri de temelde benzeyen ve benzetilenin ortak özelliklere sahip

⁴⁹³ Tansel, 1978: 44.

⁴⁹⁴ Bilgegil, 1983: 154.

⁴⁹⁵ Guiraud, 2016: 43.

⁴⁹⁶ Adalı, 1982: 260.

⁴⁹⁷ Bilgegil, 1983: 155.

⁴⁹⁸ Aksan, 1990: 189.

⁴⁹⁹ Aydın, 2014: 113.

olması ve aynı işlevlere sahip olmasıdır. Örneğin, kalkan şekil ve yapı itibarıyla benzetilen görevindeki güneşin şekli ile ortaktır. Mezar, benzetilen olarak bir ev gibi insanın öldükten sonra zamanını geçirip ahireti bekleyeceği yerdir. Dolayısıyla bu ifadeler, benzerliğe dayalı metaforik ifadelerdir. Kemal Yunusoğlu, benzetme ve metafor arasında anlamsal ve yapısal açıdan ortaklıklar olduğunu belirterek gramatik incelemelerde benzetmenin genellikle metafora bağımlı statüsünün göz önünde bulundurulduğunu ifade etmiştir⁵⁰⁰.

2.2.2. Metafor ve Çok Anlamlılık

Üçok'a göre, metafor polisemiye meydana getiren fakat karıştırılmaması gereken lingüistik şekillerden biridir. "Metaforlar çokça kullanılıp bayağılaşsa bile benzerlik üzerine kurulan şairane metaforlar da dahil olmak üzere polisemi değildirler. Asıl polisemi herkesin kullandığı yaygın metaforlardan doğmaz⁵⁰¹." "Kelimelerin kullanılışından meydana gelir. Çünkü bu yaygın metaforlar herkesin malıdır ve hayal ürünü olarak kabul edilir⁵⁰²."

Yaylagül, çok anlamlılığın en önemli nedenlerinden biri olarak metafor ve metonimi göstermektedir⁵⁰³. Aydın ise, aktarmaların çok anlamlılığı doğuran etmenlerin başında geldiğini belirtmiştir⁵⁰⁴. Bir sözcüğün çok anlamlı özelliği kazanmasında eğretilmeli kullanımlarının önemli olduğunu belirten. Huber'e göre "Çok anlamlılık kavramı yalnızca ölçünlü dilin düz anlamları kapsamında değil de eğretilmeli kullanımlar ve dil değişkenleri göz önünde bulundurularak bakılırsa çoğalır⁵⁰⁵."

Kutadgu Bilig'de yer alan baş sözcüğünün metafor ve çok anlamlılık arasındaki bağlantıyı örneklemesinin yanında gör-, ye-, tut-, it-, al-, teg- eylemlerinin de çok anlamlılık ve metafor arasındaki bağlantılar için önemli örnekler olduğu görülmektedir. Örneğin, gör-eyleminin gramerleşme sürecinde bil-, anla-, tecrübe et- şeklinde metaforikal olarak bilişsel süreçleri ifade ettiği görülmektedir⁵⁰⁶.

Kemal Yunusoğlu, çok anlamlılığın metaforları açıklamada en önemli anlam olayı olduğunu⁵⁰⁷ aynı zamanda çok anlamlılık ve semantik değişim arasındaki farkın açığa çıkarılmasının yolunun da metaforlardan geçtiğini ifade etmiştir. Kemal Yunusoğlu'na göre "Çok anlamlılık, imaj şemalarının dönüşümü ile metafor ve metonimi olaylarından dolayı

⁵⁰⁰ Kemal Yunusoğlu, 2016: 44.

⁵⁰¹ Üçok, 1947: 70.

⁵⁰² Üçok, 1947: 71.

⁵⁰³ Yaylagül, 2008: 298.

⁵⁰⁴ Aydın, 2014: 114.

⁵⁰⁵ Huber, 2013: 169.

⁵⁰⁶ Gökçe, 2015: 64- 71.

⁵⁰⁷ Kemal Yunusoğlu, 2016: 35.

çoğalır ve genişler. Dildeki çok anlamlılık, kavramların imaj şemalarını çoğaltır. İmaj şemaları ise metaforların meydana gelmesini sağlar⁵⁰⁸.”

2.2.3. Metafor ve Temel Anlam – Yan Anlam

Erdem, metaforikal ifadelerin meydana gelişinde temel anlam ve yan anlam ilişkilerini Lakoff ve Johnson’un nüfuz/ etkileşim alanları üzerinden şu şekilde açıklamıştır:

Bir kelimenin anlam çerçevesi içinde öncelikle her bir kelimenin ilk olarak belirttiği temel anlam vardır. Kelime daha sonra insan zihnindeki çeşitli hadiselerle yan anlam denilen yeni anlamlar kazanır. Burada Lakoff ve Johnson’un yaklaşımındaki nüfuz alanları arasında gerçekleşen etkileşimler söz konusu olmaktadır. Bu etkileşimlerde şahsa ve içinde bulunulan topluma, kültüre veya dil birliğine özgü olan tasavvurlar ve duygu değerleri de önem kazanmaktadır⁵⁰⁹.

Aydın, yan anlamın meydana gelişini, her dilde benzetme ve aktarmalara bağlı olarak ortak bir şekilde somuta yeni somut anlamlar eklenmesi; somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi; soyuta yeni soyut yan anlamlar eklenmesi; soyuta yeni somut yan anlamlar eklenmesi olmak üzere dört aşamada sınıflandırmıştır⁵¹⁰.

Bilgin, yan/ çevresel anlamın değişmecelerle metaforik anlama doğru geçtiğini ve yan/ çevresel anlamların, karşıladıkları kavramı adlandırırken üstlendikleri anlamsal görevin sürekli ya da geçici olması açısından değişmecesiz yan anlam/ değişmeceli yan anlam (mecaz anlam) olmak üzere iki sınıfta inceleneceğini ifade etmiştir⁵¹¹.

Bayrav ise sözcüğün kullanımından hareketle yan anlamların sözcüğe bir üslup değeri kattığını ifade etmiştir. Bayrav’a göre “Yan anlamlar (connotation) temel anlama bir şeyler katar ve onu zenginleştirirler. Dil araştırmalarında üslup değerlerine veya başka deyimle yan anlamların getirdikleri değerlere yer vermek gerekir⁵¹².”

Huber, Akerson ve Bayrav da görüldüğü gibi sözcüğün kullanım alanlarının anlam olayları sürecindeki işlevini göz önünde bulunduran Kıran ve Kıran Eziler ise yan anlamların “tarihsel, toplumsal, kültürel yönleri sahip olduklarını⁵¹³” ifade etmişlerdir. Kıran ve Kıran Eziler, yan anlamları, sözcüklerin, deyimlerin, özel adların kullanımı, alıntı ve benzetmeler, değerlendirme ve kültürel yan anlam kategorilerine göre sınıflandırmışlardır⁵¹⁴.

⁵⁰⁸ Kemal Yunusoğlu, 2016: 37.

⁵⁰⁹ Erdem, 2003: 12.

⁵¹⁰ Aydın, 2014: 106.

⁵¹¹ Bilgin, 2002: 32.

⁵¹² Bayrav, 1998: 125.

⁵¹³ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 265.

⁵¹⁴ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 266.

2.2.4. Metafor- Eş Anlamlılık ve Zıt Anlamlılık

Anlam olayları içerisinde temel ve yan anlamlardan sonra eş anlamlı sözcüklerin de metaforların oluşumunda önemli bir anlam olayı olduğu görülmektedir. Kemal Yunusoğlu'na göre “Sözcüğün kendi anlamı dışında kullanılması, gerçek anlam ile kastedilen yeni anlam arasında çağrışımın bulunması metaforu yaratır. Kelimelerin gerçek anlamı ve cümlede söz konusu olan yeni anlamı arasındaki ilişki dildeki anlam değişimleri ile ilgili bir konudur⁵¹⁵.” Kemal Yunusoğlu, metafor oluşumundaki eş anlamlılığın önemini ise şu şekilde açıklamaktadır:

Eş anlamlılıklar da anlamları ve kullanılışları bakımından tam olarak aynı olmadığından aynı gruptaki eş anlamlı kavramların her biri kullanıldığı bağlama göre çeşitli metaforları meydana getirmektedir. Bu yüzden eş anlamlılar da bir dildeki metaforlu ifadelerin meydana gelmesi ve kullanılması açısından etkili semantik alanlardan biridir⁵¹⁶.

Huber ise metafor ve eş anlamlılık arasındaki bağlantıyı söylem ve bağlam üzerinden açıklayarak farklı söylem ve bağlamlar içerisinde kullanılan ve aynı anlama gelen ifadelerin eş anlamlı sözcükler olamayacağını ifade etmiştir:

Sözcüğün dile getirdiği kaplam ele alındığında dillerde çok sayıda eş anlamlı sözcük olduğu görülür. “Öldü”, “aramızdan ayrıldı”, “cortladı”, “nalları dikti”, tümcelerinde bir kişinin yaşamayı bitiren bedeni yani kaplam, dil dışı dünya olgusu olarak düşünüldüğünde bu sözcükler eş anlamlıdır. Fakat bu her sözcüğün işlevini oluşturan özellikler kümesi farklıdır. Yani bu sözcükler eş anlamlı değildir. “aramızda ayrıldı” ifadesi üzüntü vericidir. “nalları dik-“ ifadesi ise argo ve üzüntü verici bir özellik taşımaktadır. Yani bu iki sözcük eş anlamlı değildir⁵¹⁷.

Piltten, “Bilişsel anlam bilimcilerin, eş anlamlılığın oluşum sürecinde bireylerin ve toplumların kavramları algılayış biçimleri ve eş anlamlılık ilişkilerinde metaforik kullanımların etkisini⁵¹⁸ incelemiştir.” Piltten'e göre “acı sözcüğü özellikle yiyeceklerle ilgili sözcüklerle, olay, olgu ve bildirim bildiren sözcüklerle, olumsuzlarıyla ve metaforik olarak duygu bildiren organ isimleriyle eş dizimlenme özelliğine sahiptir⁵¹⁹.” Piltten'e göre Türkiye Türkçesinde “eşyaya, ideoloji ve inançlara karşı duyulan bütün istek ve arzular için açlık ve susuzluk metaforunun kullanıldığı görülmektedir⁵²⁰.”

⁵¹⁵ Kemal Yunusoğlu, 2016: 34-35.

⁵¹⁶ Kemal Yunusoğlu, 2016: 39.

⁵¹⁷ Huber, 2013: 172.

⁵¹⁸ Piltten, 2008: I.

⁵¹⁹ Piltten, 2008: 139.

⁵²⁰ Piltten, 2008: 194.

Sağlık, Kutadgu Bilig metnini de incelediği doktora çalışmasında ise yön gösteren ifadelerin ve yönelim bildiren ifadelerin çoğunluğunun zıtlık gösteren metaforik kullanımlar olduğunu belirtmiştir⁵²¹.

2.2.5. Soyutluk ve Somutluk İlişkisi (Kavramlaştırma)

Huber'e göre "Kavramlaştırma, zihinsel bir olgudur. Kavramlar her bireyin beyninde gelişir ve bu nedenle de öteki bireylere ulaşamaz. Bunun öteki insanlara aktarılması için dilsel bir olgu haline gelmesi gerekir. Bu da kavramlara bir ad vermekle gerçekleşir⁵²²." Zihinlerdeki bu kavramları bir gösterge ile bağlantı kurarak ifade etme ise kavramlaştırma adını almaktadır. Erdem, metaforların meydana gelmesini sağlayan kavramlaştırma olayını ise şu şekilde tanımlamaktadır:

Dünya hakkında yeni bilgi sağlamaktan ziyade bilgiyi kavramlaştırma ile metaforun zihni gücü ortaya çıkmaktadır. Metafor, her Türk dili konusu için de kavram organizasyonunu tecrübe etmede ve bilgiyi uygunlaştırmada öncelikli bir yoldur. Kavramlaştırma bir tür soyutlaştırmadır. Saussurecü bir yaklaşımla bir nesneyi veya bir hareketi zihinde belli bir ses dizisi ile bir göstergeye bağlama, bir kavramı bir göstergeyle dile getirme anlamlama veya kavramlaştırma hadisesidir⁵²³.

Kövecses ve Benczes'e göre soyut kavramların temelinde kavramsal metaforlar ve bilişsel modellerin var olduğunu öne sürmüştür. Bilişsel modeller, kavramsal metaforlar, kavramsal metonimiler ve edebi kavramlardan meydana gelmektedir. Kövecses ve Benczes, kavramların sahip olduğumuz ruhani kısaltmalar mı olduğunu yoksa kalıplaşmış insan ifadeleri/ sözleri mi olduğunu duygusal kavramların kalıplaşmış dünyayı tanımlamadaki yerinin açıklanmasıyla belirlenebileceğini⁵²⁴ ifade etmişlerdir.

2.2.6. Metafor ve Dilbilgisi

Metaforlar benzerlik yönünden birbirinden ayrılan iki farklı varlığın belirgin bir karşılaştırmayı yansıtan "gibi" ve "kadar", "olarak", "gibi", "iken", "ki", "madem", "olduğu gibi", "-diği gibi", "-iken", "-irken", "karşın", "rağmen", "madem ki" yapılarıyla bir karşılaştırma belirtmektir. Kemal Yunusoğlu metafor ve dilbilgisi arasındaki bağlantıyı şu şekilde aktarmıştır:

Eğer gramer kavramsal sistemimizin biçimlenmesindeki temel vasıta ve kavramsal sistemimizin çoğu da metaforlu ise o halde dilbilgisi ile metaforun kendi başlarına değil, birbirine bağlı olarak mevcut

⁵²¹ Sağlık, 2007.

⁵²² Huber, 2013: 150.

⁵²³ Erdem, 2003: 47.

⁵²⁴ Kövecses ve Benczes, 2010: 107.

olabileceklerini düşünebiliriz. Dolayısıyla modern dilbilgisi çalışmaları metaforun, dil kavramının dil bilgisi ve sözlük ikilisinde çok büyük rol üstlendiğini açıklamaktadır. Özellikle 1980’den sonra hızla gelişen ve pek çok yeni kuram ortaya koyan bilişsel dilbilgisi, dilin semantik açıdan incelenmesine ağırlık vermekte ve metaforu içine alan bilişle ilgili dil olaylarının dil bilgisi ile olan ilişkilerini araştırmaktadır. Bilişsel dilbilgisine göre sözler, dizimler, cümleler ve fonemlerin hepsi semantik alanda birer zihni model olarak bakılmalıdır⁵²⁵.

2.2.7. Metaforların İşlevleri

Aristo’ya göre metafor, dili kalıplardan ve yavanlıktan kurtaran, alışılmışın dışına çıkaracak yapılardır⁵²⁶. Üslûba açıklık ve farklılık katan eğretilmeler öğrenilebilen ve öğretilen yapılar değildir⁵²⁷.

Metafor ile ilgili önemli tartışmalardan biri de metaforun estetik ve pragmatik sınırları ile ilgilidir. Bu konuda Breal ve Black metafor tekniğinin pragmatik sınırlarını genişletmişlerdir:

Fransız anlam bilimci Breal (1899), metaforun bir süsten daha fazla şeyi ifade edebileceğini ifade etmiştir. Aristo’nun görüşüne eleştiri getiren Max Black (1967) metaforun bir iletişim yolu olduğunu, metaforların derin kavramsal bir yapıya sahip olduğunu savunmuştur. Black’a göre metaforlar daha önce fark edilmemiş nitelikleri ortaya çıkarmak yerine benzerlikler yaratırlar⁵²⁸.

Eğretilmelerin kullanımlarını kültür tarihi açısından da tanımlayan Porzig, eğretilmelerin yeni adlandırmaların ortaya çıkmasında da rol oynadığını ifade etmiştir:

Konuşucuların ayrıntıları henüz kesin isimlere sahip olmayan arazi şekillerini ve kapların kısımlarını isimlendirme görevi ile karşı karşıya kaldıkları zaman isimlendirecekleri nesnelerde insan veya hayvana benzer hatlar gördüler ve böylece gerekli isimleri kolayca bulduklarını ifade etmiştir. Bu olaya dilin günlük hayatında sıkça rastlanır ve buna eğretilme (/istiare) veya yabancı bir terimle metaphor denir. Eğretilmenin en faydalı olduğu haller ruhsal ve soyut olgulardan söz edilmesi gerektiği hallerdir. Örneğin, neşeli hava ifadesi, parıldayan açık gökten alınıp eğretilenmiştir⁵²⁹.

Porzig’e göre “Eğretilme, ara sıra başvuru alan geçici bir çare değil, somut, canlı ifadelerin mevcut olmadığı veya kullanışsız hale geldiği durumlarda böyle ifadeler yaratmak için normal, muntazam ve yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir⁵³⁰.” Kıran ve Eziler Kıran’a göre “İnsan merkezli olan eğretilme, belli bir dönemi, egemen kültürü ve düşünce biçimini

⁵²⁵ Kemal Yunusoğlu, 2016: 78-79.

⁵²⁶ Çokona ve Aygün, 2018: 65- 66.

⁵²⁷ Doğan, 2016: 168- 169.

⁵²⁸ Malan, 2016: 2.

⁵²⁹ Porzig, 1985: 40.

⁵³⁰ Porzig, 1985: 41.

de yansıtır. Örnekseme ve benzerlik üzerine kurulan bu söz sanatı bizi gerçek dünyanın bir yerinden alır, bir başka yerine götürür ve birbirinden uzak gerçeklikleri yaklaştırır⁵³¹.”

Kıran ve Kıran Eziler, eğretilmelerin tüm doğal dillerde farklı şekillerde meydana getirilmesi nedeniyle dilin kurallı yapısından birer sapma olarak görmelerinin yanında bu yapıları aynı zamanda dilleri zenginleştiren yaratıcı kılan, metinleri destekleyici söz sanatları olarak görmüşlerdir⁵³².” Hengirmen ise önemli işlevsel bir nitelik olarak metaforların “özlü ifadeleriyle dilde en az çaba yasasına da hizmet ettiklerini⁵³³ belirtmiştir.

Erdem’e göre “Metaforlar anlatım yolu ile ilgili olarak bir milletin dünya görüşünü yansıtmaları bakımından çok mühim yapılardır⁵³⁴. Kemal Yunusoğlu’na göre “Metafor, dünyayı algılamamızdaki belirleyici unsurdur ve sadece edebiyat ve sanatta kullanılan ifade biçimi değil, hayatımızın, düşüncemizin temel özelliği ve her dilde kalıcı ifadelerdir⁵³⁵.”

Dilde sanki kural dışı ve olağan hadise gibi görünen metaforlar, tümüyle zihne ait olan metodun ihtiyacı ve kavrama esasıdır. Metaforlar zihni modellerdir. Onlar imajları yaratarak, nesnelerin, varlıkların birbirleri ile nasıl ilişki kurulacağını gösterir ve nesneler arasındaki benzerlikten istifade ederek anlamayı ve paylaşmayı düzenler. Metaforlu kavramlar bizim eylemimizi, davranışımızı, düşüncemizi, konuşmamızı vb. içinde bulunduğumuz duruma göre yapılandırır. Dolayısıyla özellikle iyi anlaşılamayan ve konuşmada kolaylık sağlayamayan bazı kavramların anlaşılması, kolaylaştırılmasına yardım eder. Metaforlar yaratıcı özelliğe sahiptirler. Yeni metaforların yeni fikirler yeni eylemler, yeni tecrübeler yaratabilecek gücü vardır. Tüm bu özellikler bizim tecrübemize dayanarak kazandığımız metaforların dünyayı algılamamızda güçlü bir araç olduğunu kanıtlamaktadır⁵³⁶.

Özyıldırım ve Yazar’a göre “Metaforun uzun yıllar boyunca yazınsal alana ait ve yazarın daha etkili dil kullanımına olanak sağlayan bir özellik olarak ele alınması, farklı dillerdeki ortaklıkları da açıklayacak kavramsal metafor yaklaşımının gerekliliğini göstermektedir⁵³⁷.” Özçalışkan ise Türkçe ve İngilizce örneklerden hareketle metaforikal haritalamalarda dilsel ve kültürel çeşitliliklerin oluşturduğu farklılıkların yanında hedef alanların yer yer hatta çoğunlukla benzer olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, duygusal ve zihinsel durumlar her iki dilde de hareket kaynak alanı tarafından kavramlaştırılan hedef alanlardır. Duygusal ve zihinsel alanları ise zaman, ölüm, hastalık gibi hedef alanlar takip etmektedir⁵³⁸.

⁵³¹ Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 350- 351.

⁵³² Kıran ve Kıran Eziler, 2010: 337, 354.

⁵³³ Hengirmen, 2009: 46.

⁵³⁴ Erdem, 2003: 3.

⁵³⁵ Kemal Yunusoğlu, 2016: 33- 34.

⁵³⁶ Kemal Yunusoğlu, 2016: 54.

⁵³⁷ Özyıldırım ve Yazar, 2013: 254.

⁵³⁸ Özçalışkan, 2003a.

Metaforlar bir metince yapıbozucu ve inşâ edici bir araç görevi görmektedir. Metaforlar anlatımı güçlendirmek ve bilginin doğruluğunu kanıtlamak için metinde bir anlatım aracı olarak işlev görmektedir. Kula, metaforun bu özelliklerini şu şekilde açıklamıştır:

Metafor/eğretileme adlı bu retorik figür küçük mitos işlevi görmektedir. Eğretilemeler ya da onun özel biçimleri olan duyum- ikiliği (sinestezi), kişileştirme ve yerine gibi retorik figürler, bilinmeyen benzeriyle anlatmanın aracı olarak kullanılırlar. Dolayısıyla, eğretileme ya da eğretilemesel anlatım bilgiyi oluşturma ve geliştirme işlevi de görür. Eğretileme, genişletme (amplificatio), daraltma (minutio), görselleştirme, değiştirme ve açıklama gibi yazınsal anlatımlar ve işlemler için de kullanılır⁵³⁹.

Barthes'e göre kültür depoları ve yazınsallığı besleyici ifadeler olan eğretilemeler sürdürülebilir yapılardır⁵⁴⁰. Eğretilemeleri yanaç (tropus) olarak adlandıran Kula'ya göre eğretilemeler “anlık bir doğum” olarak ortaya çıkar ve “yinelenen alımlama yaklaşımları” ile “renk cümbüşü” izlenimi yaratırlar⁵⁴¹.

Kövecses ve Benczes'e göre “Bilişsel bağlamda metafor, insanın düşünme, anlama ve nedenlendirme ve bunun ötesinde insanın sosyal, kültürel ve psikolojik gerçekliği anlamasında önemli bir rol oynar⁵⁴².”

Metaforlar, günlük yaşantılardaki soyut ve somut alanlardaki çıkarımsal bilgilerin etkileşimleri sonucu meydana gelerek düşünce süreçlerimizi kategorize eden ifadelerdir. Metaforların bilişsel yönünü ortaya çıkararak onları gündelik ve disiplinlerarası yaşantıların parçası olarak görmemizi sağlayan Lakoff ve Johnson ise metaforların tanım ve işlevini şu şekilde açıklamaktadırlar:

Metaforları anlamak aynı zamanda ne tür bir dünyaya ait olduğumuzu anlamaya çalışmaktır. Metafor, akıl ve hayal gücünü birleştirir. Metafor, kategorize etmeyi, içerik (entailments) ve bir çıkarım içerir. Gündelik düşüncemizin kategorileri büyük ölçüde metaforik olduğu ve günlük akıl yürütmemiz metaforik nitelik ve çıkarımları içerdiği için doğası gereği rasyoneldir ve yaratıcıdır. Metafor, kavrayamayacağımız şeyleri kısmen kavramaya çalışmak için en önemli araçlardan biridir⁵⁴³.

⁵³⁹ Kula, 2012b: 84.

⁵⁴⁰ Barthes, 2013: 148- 149.

⁵⁴¹ Kula, 2012b: 88.

⁵⁴² Kövecses ve Benczes, 2010: XII.

⁵⁴³ Lakoff ve Johnson, 1980: 193.

2.3. Metafor ve Bağlam-Söylem

İdeoloji kavramını bilişsel / sosyal psikoloji, sosyoloji ve bağlam analizleri konusunda ele alan Van'a göre "Metaforlar ideolojilerin yeniden üretimini sağlayan söylem yapısının bölümlerinden biridir⁵⁴⁴." Söylemde ideolojiyi belirginleştiren yollardan biri olan metafor savunulan bazı ideolojik düşünceleri aktarmak için de kullanılmaktadır. Bu metaforların kullanımında anlam ve içerik bilişsellikle yakından ilgilidir⁵⁴⁵.

Van, klasik retorikte özel yapı ve stratejilerden oluşan söylem özellikleri olan stil araçlarını retorik yapılar olarak tanımlamıştır. Bu yapılar söylemin seviyelerini gösterir ve özel bir yapılanmayla belirir. Örneğin, ritim ve aliterasyon aracılığı ile söylemin ses seviyesi; benzerlik aracı ile sentaks seviyesi; karşılaştırma, metafor ve ironi ile de söylemin anlam seviyesi belirir⁵⁴⁶.

Metaforları anlama ve yorumlamada kültürel kodlar ve ortak kültür birikimi önemli bir ölçüttür. Van ve Kintsch metaforları yorumlama sürecini şu şekilde açıklamışlardır:

İnsanlar gerçek bir ifadenin ne olduğunu, iyi bir metaforun ne olduğunu, neyin anlamlı bir yolla yorumlanabileceğini özel amaçlı süreçlerle anlayabilir/ söyleyebilir. Bu da gerçek metaforun sınırlarının bir kez daha ne kadar bulanık ve sınırsız olduğunu göstermiştir. İkincisi insanlar gerçek ifadelerden ziyade gelenekselleşmiş metaforları anlamada zorlanmazlar. Bu insanların muhtemelen aynı veya benzer kavrayış süreçlerini/ stratejilerini metaforlarla kullandıkları ve aynı miktarda hesaplama yapmalarından kaynaklanır⁵⁴⁷.

Van, algı, sezgi, düşünce süreçleri, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel süreç/ fonksiyonların ifade edilmesinde ve örneklendirilmesinde kaynağını sezgilerden alan metaforların önemli olduğunu, bu benzer sürecin ise nesnelerin gösterimi, olay ve imaj dizilerinde de görüldüğünü⁵⁴⁸ ifade etmiştir.

Metaforların söylemde meydana gelişinin rastgele bir kullanım olayı olmadığını ifade eden Musolff'a göre metafor prototipik bir bağlam ve figüratif bir anlam oluşturmada gerekli bir durumdur ve metaforik dil, her zaman söylemsel örnekleri etkileyecektir ve anlam bilimsel yeniliklere yol açacaktır. Bu nedenle metaforun bilişsel analizlerinin daha bütüncül olması için söylem analizleri önem taşımaktadır⁵⁴⁹.

⁵⁴⁴ Van, 2000: 4.

⁵⁴⁵ Van, 2000: 42- 59.

⁵⁴⁶ Van, 1998: 208.

⁵⁴⁷ Van ve Kintsch, 1983: 313.

⁵⁴⁸ Van, 1980: 8.

⁵⁴⁹ Musolff, 2011: 192- 203.

Semino'ya göre “İnsanların bakış açısını değiştirebilmek için metafor, bir konuşmacının idealarını ve düşüncelerini çevreye aktarma aracıdır⁵⁵⁰.”

Kövecses, bağlam içerisinde kültürel metaforları incelediği çalışmasında bağlam ve metafor arasındaki bağlantıyı oldukça ayrıntılı anlatmıştır. Kövecses'e göre “Metaforların kültürel olarak meydana gelmesinde bilişsel, dil bilimsel, sosyal ve sosyo kültürel bağlamların yanında bedensel, ontolojik bağlamlar da yer almaktadır⁵⁵¹.”

Musolff'a göre metaforlar, sadece kavramsal bir olay değil aynı zamanda yerleşik söylemlerin mikro seviyesinde, tarihsel söylem geleneklerinin de makro seviyesindeki yapılardır. Metaforlar sosyal, durumsal ve tarihsel bağlamlara bağlı olarak farklılaşıp değişmektedirler⁵⁵².

2.3.1. Söylem Bağlamı

Kövecses'e göre bağlam içerisinde bir metaforun meydana gelmesinde söylemde yer alan konuşmacılar, konu, dinleyici önemlidir. Bu unsurların hakkındaki her bilgi bağlam içerisinde özel bir metafor üretimine yol açar. Söylemin konusu konuşmacıyı belirli bir düşünceyi ifade etmek için bir metafor seçmek durumunda bırakır. Metaforik yapılardan biri hakkında bilgi sahibi olan bir kişi metaforu kolay bir şekilde yorumlayabilir⁵⁵³.

Bağlam ve metinler arasılığın baskın formu aynı zamanda metafor üretimini de etkiler. Bazı söylem biçimleri bir iletişim topluluğunda baskın bir rol kazanırken, metaforlar bu bağlamın içinde veya ona bağlı olarak kullanılabilir. Aynı zamanda tarihsel ve mekânsal bağlamlar da eş zamanlı olarak meydana gelir. Örneğin, Hristiyanlık bağlamı Hristiyan dünyasının metafor kullanımlarını meydana getirir⁵⁵⁴.

Kutadgu Bilig'in söylem bağlamlarını pek çok kavram alanı oluşturmaktadır. Bunlardan ilki Türk düşünce bağlamıdır. Kutadgu Bilig'de tarihî Türk düşüncesini ifade eden metaforların kullanımları görülmektedir. Bunlardan en önemlisi kök turgüki yani göğün direği ifadesidir. Kutadgu Bilig'in söylem bağlamını oluşturan ikinci kavram alanı da inançtır. İnanç bağlamında ise “din turgüki” ve “şeri'at köki” ifadeleri inanç söylemine bağlı metaforlardan sadece bazılarıdır.

3463. bu *kök turgüki ol* könilik *törü* / törü artasa kök turumaz örü

Adaletle istinat eden *kanun bu göğün direğidir*; kanun bozulursa, gök yerinde duramaz.

⁵⁵⁰ Semino'dan akt.Kövecses ve Benczes, 2010: 288.

⁵⁵¹ Kövecses, 2017: 316.

⁵⁵² Musolff, 2016: 24.

⁵⁵³ Kövecses, 2017: 315- 316.

⁵⁵⁴ Sharifian, 2017: 7; Kövecses, 2017: 314.

4345. bular ol ھاқиقات bu *din tirgüki*/ olar bilgi ol çın *şeri 'at köki*

Bu *dinin direği* gerçekten bunlardır; doğru *şeriatin temeli* bunların bilgisidir.

2.3.2. Bedensel Bağlam

Metaforların oluşumunda temel yaşantıların çıkarımsal bilgilerinin büyük çoğunluğu insan ve canlı varlık ontolojilerine bağlıdır. Karakteristik özellikler parça bütün imaj şeması ve bağlantı imaj şeması aracılığı ile kolaylıkla ifade edilirken, bilişsel ve duygusal süreçler yine aynı imaj şematik yapılar aracılığı ile insna ontolojisi ile kavramlaştırılmaktadır. Kövecses, bu kavramlaştırmaları dünyayla etkileşim yollarından biri olarak görmektedir:

Bedensel bağlam söylemde metaforların üretimine yol açar. Yani beden metaforların doğuşunu da destekleyebilir. Evrensel olmamakla birlikte yerel ve bireysel olarak ontolojik özellikler belirli insanlar tarafından kullanılan metaforlar üzerinde bir etki yaratır. Bu bağlam türü de dünya ile ilgili olan etkileşimimizin ana alanlarını yakalar⁵⁵⁵.

Musolff, insan ontolojisinin hiyerarşisi ve yönetim hiyerarşisinin birarada kullanıldığı metaforlarda merkezde yer alan ontolojik kavram ve buna bağlı olarak ifade edilen yönetim hiyerarşisine karşı muhalif, karşıt görüşleri ifade etmek için de diğer ontolojik parçaların semantik potansiyellerini kullanıklarını ifade etmiştir. İkinci olarak Musolff bu durumu metaforların sürekli kullanımına izin veren çoklu bir işlevsellik olarak görmektedir. Üçüncü olarak ise bu yaratıcı kullanımların varlığının önceden var olan durağan bir yazışmadan çok rekabetçi bir diyaloga borçlu olduğunu ifade etmiştir⁵⁵⁶.

598. yir öpti kör ay toldı aydı ilig/ yarutsa közin *birdi devlet elig*

Ay-Toldı yer öptü ve dedi:—Hükümdârın gözü sevinç ile parlarsa, *devlet ona hizmet edene elini uzatır*.

5287. negü tir eşitgil *buçın başçısı* / törü birle ilde yağığlı küsi

Dinle, *halkın başında* bulunan ve kanun ile memlekete şöhretini yayan insan ne der.

5849. *közüm sen kulağım sen* körgil eşit / ne teşsiz körünse körü ıdma it

Sen benim gözüm ve kulağımsın, sen gör ve işit; uygunsuz ne görürsen, onu öyle bırakma, düzelt.

Musolff, politik söylem ve büyük varlık zinciri arasında bir bağlantı kurmuştur. İlk olarak varlık zinciri metaforlarını politik söylem için yetersiz bulmuştur. Yönetim bağlamında beden- devlet metaforlarının sadece varlık zinciri metaforları ile kendine yer bulamayacağını bunun yanında pragmatik bir diyalogun da olması gerektiğini ifade eder. Musolff'a göre

⁵⁵⁵ Kövecses, 2017: 316.

⁵⁵⁶ Musolff, 2011: 200.

“Lakoff- Turner’ın varlık zinciri metaforu görüşleri iletişimsel bir yaratıcılık oluşturmamaktadır. Halihazırda var olan gelenekselleşmiş haritalamaların olduğu kısıtlı kavramsal analizlerle çalışılmaktadır⁵⁵⁷.” Musolff, ontoloji- yönetim metaforlarını ifadede bedensel bağlamın önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Beden- devlet metaforlarının bu versiyonu şairin hayali düşüncelerinin ürünüdür ve bu nedenle kavramsal bir olaydır. Fakat bunu anlamlandırmak ve mana katmak için okuyucu/ seyirci/ izleyici bu metaforların pragmatik yapısını ve fonksiyonunu dramatik bir diyalogla göz önünde bulundurmalıdır. Aksi halde okuyucu/ dinleyici bunları Lakoff ve Turner’ın (1989) daha önceden gösterdiği gibi önceden var olan kavramsal metaforların ayrıntısı veya uzantısı olarak yanlış anlayacaktır⁵⁵⁸.

Fakat Musolff, daha sonraki çalışmalarında varlık zinciri metaforlarının politik söylem için çağdaş kültürel bir yapı olduğunu da belirtmiştir.

2.3.3 Durumsal Bağlam

Metaforların anlaşılması ve yorumlanması sürecinde önemli olan bağlam türlerinden biri de durumsal bağlamdır. Ortak bir kültür ve sosyal ortam metaforların anlaşılmasında önemli bir ölçüttür. Kövecses, metaforların anlaşılmasındaki ortak sosyo kültürel yapının oluşturduğu durumsal bağlamı şu şekilde açıklamıştır:

Daha çok dil dışı/ dil üstü bağlam olarak adlandırılan durumsal bağlam sadece kültürel durumları değil aynı zamanda sosyal/ toplumsal, fiziksel olayları da içerir. Durumsal bağlam, ortak algısal deneyimlerin metaforikal alıştırması olarak ele alınabilir. Ortak algısal deneyimler metaforları meydana getirir. Örneğin, belirli, tematik bir metafor ortak bir gazete makalesinin okuyucuları ve gazetecileri tarafından bilinir. Çünkü onlar dolaylı veya dolaysız aynı algısal deneyime sahiptir. Bu nedenle durumsal bağlam metaforikal kavramlaştırmalarda oldukça fazla görülen kültürel, sosyal, fiziksel faktörlere bağlı olmuştur⁵⁵⁹.

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı kadar*, seni de beğendim.

2782. elig sakışın bilse artuk yete/ *bıçursa ögi köñli* sakış tuta

Hazinedarın kara cümlesi çok iyi olmalı; *aklını ve gönlünü tutmağa iyice alıştırmalıdır.*

6147. muñar menzer emdi eşit bu sözüg/ *köñülke alıñıl ewürme yüzüg*

Şimdi buna benzer şu sözü dinle, onu *benimse ve küçümseme.*

⁵⁵⁷ Musolff, 2011: 200.

⁵⁵⁸ Musolff, 2011: 200.

⁵⁵⁹ Kövecses, 2017: 312.

2.3.4. Kavramsal ve Bilişsel Bağlam

Kövecses'e göre "Kavramsal bağlam ve bilişsel bağlam; ideoloji, olayların ve nesnelerin hafızası, endişeler ve ilgiler gibi alt türlerden oluşmaktadır⁵⁶⁰."

Kutadgu Bilig'de kavramsal ve bilişsel bağlamı oluşturan unsurlardan olay ve nesnelerin hafızası ölçütünü orun (makam- mevki), börk, rekve, tayağ gibi nesneler oluşturmaktadır. Bu nesnelerin her biri metaforikal olarak sorumluluk, güç, hakimiyet gibi soyut kavramları ifade etmektedir.

111. ata ornu *kaldı atı ma bile*/ ağın ma takı bolsu miñ miñ ula

Babanın yeri, adı ile birlikte sana kaldı; bunlara daha başka binlercesi eklensin.

435. neçe er beğüse baş ağrığ beğür/ neçe baş beğüse beğük *börk* keğür

İnsan ne kadar büyürse, baş ağrısı da o kadar artar; başı ne kadar büyürse, o kadar büyük *börk* giyer.

6322. turup *rekve* birle *tayağın* alıp / ilig utru urdı kumarı kılıp

Kalkıp, kardeşinden yadigâr kalan *çanak ile değneği* alıp, hükümdârın önüne koydu.

Kövecses, kavramsal ve bilişsel bağlamın önemli ölçütlerinden biri olarak da ideolojiyi saymıştır. Van ise, ideolojinin üretimi ve aktarımında metaforu önemli bir araç olarak görmüştür. Kövecses, ideolojinin kavramsal ve bilişsel bağlamdaki önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Kavramsal ve bilişsel bir bağlamda metafor üretmenin en önemli araçlarından biri ideolojidir. İdeoloji, sosyal bir biliş formu ve daha çok sosyal bir gruptaki sosyal temsillerin altını çizen düşüncelerdir. İdeoloji, metafor kullanımında, söylemde (discourse) şekillendirici bir faktördür. Temel sosyal ve politik konularla ilgili düşünceler/ ideolojiler metafor seçimini yönetebilir. İdeoloji, insanların bir toplumda sahip olduğu baskın söylemler bilgisidir. Baskın söylem formları ideolojilerin statüsünü yakalayabilir⁵⁶¹.

Kövecses'e göre kavramsal ve bilişsel bağlamı oluşturan bir diğer unsur da tarihsel bir geçmiş yansıtan nesneler ve olaylardır. Yazılı bir metinde tarihsel olaylara, varlıklara ve kişilere referanslar yapmak için en önemli bilişsel araç metaforlardır. Bu bakımdan Kövecses, metaforların kavramsal ve bilişsel bir bağlamda meydana gelişini şu şekilde ifade etmiştir:

⁵⁶⁰ Kövecses, 2017: 312.

⁵⁶¹ Kövecses, 2017: 313; Van, 2000: 16.

İkinci olarak sosyo- kültürel paylaşımların ürünü ve toplumların geçmişlerini oluşturan bazı olaylar ve varlıklar da metaforların oluşumunda önemli unsurlardır. Kısa süreli ve uzun süreli hafızada geçmiş olay ve durumların farkında olmak söylemde özel metaforların doğuşuna yol açabilir. Bu metaforikal kavramsallaştırma sürecinde kişi dinleyicinin özel/ belirli zihinsel bir duruma sahip olduğu düşünülür. Bunun yanında, düşünce yapısı, insanların sosyal, ekonomik hayatları sonucu elde ettikleri ilgiler ve toplumsal kabuller de bir söylemde veya bağlamda metafor oluşturma araçlarından biridir. İnsanlar başta metaforun kaynak alanlarında olmak üzere iletişimsel durumlarda ilgi ve düşüncelerine göre yaygın olarak belirli metaforları kullanırlar. Bir grubu karakterize eden yaşantılar metaforikal kavramsallaştırmalarda kaynak alan işlevi görürler⁵⁶².

Metaforların yorumlanmasında bilişsel ve kültürel bağlantıların birarada olması gerektiğini vurgulayan Musolff'a göre "Bilişsel ve tarihsel yaklaşımların karşıt görüşler olmayıp aksine birbirlerini tamamlayabilecek yapılardır"⁵⁶³.

2.3.5. Sosyokültürel Bağlamda Metaforlar

Metaforikal ifadelerin en sık görüldüğü konulardan biri de sosyo- kültürel yaşantılardır. Bilişsel anlamda metaforların yaşantıların çıkarımsal bilgileri üzerine kurulu olması sosyo kültürel bağlamların metafor üretmedeki önemi ile yakından ilişkilidir. Bu iki düşünce bilişselliğin tarihselliğe ve sosyo kültürel olaylarla ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Bu düşüncüyü Van şu şekilde açıklamıştır:

İnsanlar sadece kişisel yaşantılarıyla ilgili düşüncelere sahip değildir. Aynı zamanda sosyokültürel olarak insanlar genelgeçer bilgilerini diğer insanlarla, hatta bir topluluk ve onlara ait kültürle paylaşırlar. Sosyo kültürel bilgiler en önemli paylaşımlarımızdır. Doğumdan ölüme kadar insanlar sürekli bilgi elde ettikleri için insanlar kuralları ve kültürleriyle etkileşimde bulunurlar⁵⁶⁴.

Van'a göre "Sosyal bağlamda paylaşılan düşünce/ bilgi formları sosyal hafıza olarak adlandırılır ve bu sosyo kültürel bilgi sosyal hafızada zihinsel temsillerin merkezidir"⁵⁶⁵.

477. *ğariblık yirinde* kerek bolğa neñ/ bu elgim tarusa sarıg kılğa eñ

Gurbet elde insana mal lâzım olur; elim daralırsa, bu benim yüzümü sarartır.

1500. yana aldı oğlın ***konıya kuça***/ öpüp yıgladı bürnü yaşın saça

Oğlunu ***kucaklayarak, tekrar bağrına bastı***; öpüp ağladı, yüzü göz yaşları ile kaplandı.

1564. bu ay toldının kıldı oğlu ***yoğı/ çıgayka üledi kümüş hem ağı***

Oğlu, Ay-Toldı için, ***ölüm aşı*** yaptı; ***fakirlere gümüş ve ipekli kumaşlar dağıttı***.

⁵⁶² Kövecses, 2017: 313.

⁵⁶³ Musolff, 2010b: 25.

⁵⁶⁴ Van, 2000:13.

⁵⁶⁵ Van, 2000:13.

1802. yana ma ay ilig *ata alkışı/ oğulka tegir* ol sewinçi tuşı

Bir de, ey hükümdâr, *çocuk ne kadar babasının rızasını alırsa*, o kadar onun duasına nail olur.

4108. *yoğama* kişig sen *uşak sözleme* / köni sözlegil söz barın kizleme

Sen başkaları hakkında *gammazlık etme, dedikodu yapma*; doğru sözü söyle, doğruyu gizleme.

4661. bıçış kıl küçün yetse bıçıl ağı / usa *tiş teri* bir kesilsü çoğı

Hediye ver; gücün yeterse, ipekli kumaş ver; mümkün ise, *diş kirası* ver ki, gelenlerin ağzı kapansın.

4815. bu köçmezde aşnu *köç ıçsa* oza / köçüp barsa asğı yarutur köze

Kendisi daha göç etmeden, *göçünü* önceden *gönderirse*, oraya varınca, onun için çok faydalı olur.

5578. ötemiş bolur sen *ra ‘iyyet haķı* / sen ötrü haķıñ ķol ay ilçi aķı

Böylece *tebea hakkını* ödedikten sonra, sen de onlardan kendi hakkını isteyebilirsin, ey cömert hükümdâr.

5797. *tuz etmek haķını küdeşip* eren / yitürmiş kişike yuluğlar başın

İnsan olanlar *tuz ekmek hakkını* gözeterek, bunu verene canlarını feda ederler.

Musolff’a göre “Politik metaforlar, kullanıcının, toplumun kavramsal yapıları, tarihsel geçmişi ve kültürel varsayımları hakkında gelişmiş bilgi sağlamasına yardımcı olmaktadır⁵⁶⁶.” Musolff, bilişsel metaforların sosyo kültürel hafızada yer alan bilgileri yeniden üretmede ve bunları saklamadaki işlevini ise şu şekilde aktarmıştır:

Bilişsel analizler, anlam bilimsel yapılar ve metafor için kaynak alan girdileri sağlayan düzenlemeler kurar. Kavramsal tarih ve eleştirel metin çalışmaları, mantıklı bir şekilde konuşurların sosyo kültürel hafızalarında temsil ettiği varsayılan kavramsal ve söylemsel gelenekleri yeniden yapılandırmak için tamamlayıcı planlar sağlar⁵⁶⁷.

2.4. Metafor Teorileri ve Kavramsal Metafor Teorisi

Bayrav’a göre “Dilin anlam açıklamasını, dil öğelerinin anlamını inceleyen dala anlam bilimi veya semantik denir. Yunanca sema- (gösterge) kelimesinden gelen semantik terimini ilk defa Michel Breal kullanmış yeni bir bilim olarak tanıttığı çalışmalarına bu adı vermiştir⁵⁶⁸.” 1800’lü yıllardan itibaren metaforun içeriği ve sınıflandırılması için pek çok teori ve sınıflandırma çalışmalarının yapıldığını Malan şu şekilde aktarmıştır:

⁵⁶⁶ Musolff, 2016: 24.

⁵⁶⁷ Musolff, 2010b: 25.

⁵⁶⁸ Bayrav, 1998: 119.

Fransız anlam bilimci Michel Breal (1899) metaforun bir süsten daha fazla şeyi ifade edebileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Breal'den sonra Richards (1936) kendi etkileşim teorisini geliştirerek araç (vehicle), tenor (konu) kavramlarını kullanmıştır. Aristo'nun görüşüne eleştiri getiren Max Black (1967) metaforun bir iletişim yolu olduğunu, metaforların derin kavramsal bir yapıya sahip olduğunu savunmuştur. Richards'ın etkileşim teorisini geliştirerek figüratif aşkınlık düzeyine yükseltmiştir. Bu görüşü eleştiri almıştır. Fakat çağdaş dil bilimciler tarafından etkileşim teorisi uzun süre takip edilmiştir. Black'a göre metaforlar daha önce fark edilmemiş nitelikleri ortaya çıkarmak yerine benzerlikler yaratırlar. Aristo'nun karşılaştırma kuramının takipçilerinden bazıları Marcus Hester (1967) ve Virgil Aldrich (1968) görüş alanı teorisini geliştirmişlerdir⁵⁶⁹.

Bu teoriye eleştiriler, çağdaş metafor, kavramsal metafor (CTM) teorisini ortaya çıkarmıştır. Artık 1980'lerden itibaren çağdaş metafor teorisi alana hakim olmuştur. Metaforu dekoratif bir unsur ve sınırlı bir edebi dil aracı gören teorilerin yerini almıştır. Çağdaş metafor teorisi (CTM) metaforun kavramsal yönünü vurgular ve dil (dilsel) yönünü küçümser. Geleneksel metafor görüşü, insanların yaygın metaforik şemalar açısından olayları ve düşünceleri sıradan bir şekilde önceden var olan yönlerini nasıl kavramsallaştırdıklarını göz önünde bulundurmamıştır. Geçen otuz yıl içinde, bilişsel dil bilimciler insanların metaforik bir şekilde düşündükleri, hareket ettikleri ve düşündükleri için metaforik şekilde konuştukları üzerinde durmuştur. Bu yüzden dilin biçimsel yapısını özerkmiş/ otonommuş gibi değil genel kavramsal bir organizasyon, kategorizasyon kuralları ve işlem mekânizmalarının bir yansıması olarak incelenir⁵⁷⁰. Malan'a göre "Dil bilimci kuşakların 20. yüzyılın başlarına kadar görmezden gelişleri nedeniyle metafor retorik ve edebi bir araç olarak görülmüştür. Fakat çalışmaların artmasıyla birlikte anlatıma zemin olarak görülmüştür⁵⁷¹."

Metafor, Aristo, Hume, Locke, Vico, Herder, Cassirer, Buhler, I. A Richards, Whorf, Goodman, Max Black gibi felsefeciler, retorikçiler, edebiyat eleştirmenleri, psikologlar⁵⁷² ve tarihsel dil bilim (Sweetster, 1990), düşünce kategorileri (George Lakoff, 1987), şiirsel dil (Lakoff- Turner, 1989), retori (Turner, 1987), etik (Johnson, 1993)⁵⁷³ alanlarında son iki yüz yıldır çalışılmaktadır.

⁵⁶⁹ Malan, 2016: 2.

⁵⁷⁰ Malan, 2016: 3.

⁵⁷¹ Malan, 2016: 2.

⁵⁷² Kövecses ve Benczes, 2010: XII.

⁵⁷³ Saeed, 2004: 344.

Lakoff'a göre "Temel olarak yaşantı, hayal gücü, algı, hareket gibi yaşantılardan oluşan insan kategorizasyonu kültür, metafor ve zihinsel imge meselesidir⁵⁷⁴." "Lakoff'a göre kategorizasyonun bu yönlerini aklın deneysel ve yaratıcı yönleriyle de nitelememize izin veren klasik genel teoriye uyan özel bir durum olan bilişsel modellerdir⁵⁷⁵." Lakoff'a göre "Olay kategorileri ve soyut kategoriler yaşantılar dünyasındaki yapılar temelinde metaforik olarak yapılandırılmaktadır⁵⁷⁶."

Jackendoff'un bahsettiği "Tematik İlişkiler/ İlgi Teorisi" dil ve düşüncemizdeki geniş metafor sistemini göstermektedir. Bu düşüncenin temeli tematik ilişkiler teorisine ve metafor kavramına bağlıdır. Jackendoff'a göre dil ve düşüncedeki metafor sistemini oluşturan tematik ilişkiler teorisi şu şekildedir:

Tematik benzerlikler (içerik yapıları) sanatsal etkiler için kullanılmazlar. Daha çok durumları ve olayları kavramlaştırmak için kullanılır. Günlük düşünce yapılarının vazgeçilmezleridir. Herhangi bir anlamsal alanı, bir diğer anlam alanını anlamak için pratik bir şekilde kullanmak metaforun çeşitliliğini ortaya çıkarır. Aksine tematik ilişkiler aynı analogi ile sürekli olarak görülürler. Zaman yerdir, bir yere sahip olmak, varlıklar yerlerdir, olaylar yerlerdir. Yani tematik (içerik) ilişki teorisi bazı alanların diğer alanlara yapılanmasını içermez aynı zamanda bütün alanların özellikle aynı yapıya sahip olduğunu ifade eder. Bu yapı bilişsel olarak şunu içerir: Diğer oluşumlarda tematik yapılardan kaçınılmaz. Bunu şu tanımlar: Tematik içeriğin herhangi bir bağlamda gerçekçi veya metaforikal bağlamda çerçevelendiğini gösterir⁵⁷⁷.

Kapsayıcılık/ Genellik/ Deneysellik teorileri ise metaforun bilişsel tarafını oluşturmaktadır. Metaforun kapsayıcılığı, metaforun pek çok alanda (edebiyat, reklamcılık, felsefe) kullanımını içermektedir. Genelleştirme teorisi ise, metaforlar hakkında bilinenlerin ve metaforların kökenlerinin insanın kavramsal ve kültürel sisteminden kaynaklandığını, bu özelliği nedeniyle metaforların polisemi (çok anlamlılık) ve anlam genişlemesi gibi olayların nasıl meydana geldiğine kaynaklık ettiğini içermektedir. Yani metaforların oluşum kaynaklarından bazıları polisemi (çok anlamlılık) ve anlam genişlemesidir. Üçüncü teori ise, deneysel bir şekilde test edilen bu olguların kullanılabilirliğidir. Metaforun bilişsel yanlarından biri de psikolojik bir gerçeklik olmasıdır. Psikolojik gerçeklik, yeni bir sözcük ve ifade üretmede anahtar rol oynamanın yanında insan mantığının düzenlenmesinde ve mantığın pratik kullanımında anahtar rol oynamaktadır⁵⁷⁸.

⁵⁷⁴ Lakoff, 1987: 9.

⁵⁷⁵ Lakoff, 1987: 9.

⁵⁷⁶ Lakoff, 1987: 48.

⁵⁷⁷ Jackendoff, 1983: 209.

⁵⁷⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: XII.

Kövecses'e göre metaforların bilişsel oluşum süreçleri evrenselidir, fakat uygulamaları evrensel değildir. Farklı kültürlerde meydana gelen metaforlar farklı bir söylem ve bağlamda farklı bir anlatımı yansıtabilir. Kövecses, farklı kültürlerin ve daha alt kültürlerin bu metaforları tercihi olarak, farklı şekillerde kullanabileceklerini, farklı kültürleri karakterize eden bu metaforların, ait oldukları grupların ve bireylerin bilişsel tercihleri ve stilleriyle uyumlu olacağını⁵⁷⁹ ifade etmiştir.

Fauconnier'in Zihinsel Alan Kuramına göre metafor, ontolojik çıkarımsal bilgiler ve algılardan kaynaklanan basit bir kavramsal alan türü olan imaj şematik yapılarla ve zihinsel alanlarla ilgilidir⁵⁸⁰.

2.4.1. Kavramsal Metafor Teorisi

Saussure sözcüklerin nesnelere bağlı kalmadan değerlendirilmesiyle düşünce alanının genişleyeceği ifade eder ve mecazların oluşumunda öngörülen sözcüğün belirli bir nesneye uygulanmasıyla elde edilmesi geleneksel görüşünün ise karşısında durmaktadır:

Tarihin ışığı, bilginler topluluğunun aydınlığı gibi örneklerde, yeni bir anlamın (mecaz denilen) işin içine girdiğine inanırız. Bu inanç sözcüğün belli bir nesneye uygulanan mutlak bir anlama sahip olduğu biçimindeki geleneksel varsayımdan yola çıkar; bizim savaştığımız da işte bu kabuldür. En baştan itibaren sözcük, bu nesneye bağlı olarak değerlendirilecek olursa tümüyle yetersiz, nesnenin dışında değerlendirilecek olursa sonsuz ölçüde geniş bir düşünceye göre ele alınır (düşünce her zaman çok geniştir ve [...] kullanmak içinse yeterince kapsamlı değildir): başından itibaren negatiftir düşünce; bu da temel anlamı genel anlamın birçok beliriminden biri durumuna getirir; bu genel anlamın kendisi de aynı anda var olan diğer unsurların mevcudiyetinden doğan bir sınırlamadan başka bir şey değildir⁵⁸¹.

İkinci olarak Saussure, diğer bazı kaynaklarda eksilteli ifade olarak tanımlanan metafor veya deyim aktarmasını ise söylem üzerinden açıklar. Saussure'e göre "Eksiltim [söylemin] artık değerinden başka bir şey değildir⁵⁸²."

Lyons'a göre, "Metafor, metonimi ve sinekdoka doğal ve geleneksel konuşma figürleridir. Bu yapılar anlam değişimlerini tarihsel şekilde belgeleyip kodlamak için kullanılmışlardır⁵⁸³."

⁵⁷⁹ Kövecses, 2005: 286.

⁵⁸⁰ Saeed, 2004: 344- 345.

⁵⁸¹ Saussure, 2014: 84- 85.

⁵⁸² Saussure, 2014: 108.

⁵⁸³ Lyons, 1977a: 104.

Lyons'a göre metaforikal uzantılar aracılığı ile günlük dilde leksik bileşenlerin oluşması normal bir süreçtir. Metaforikal bir yorum üretmek sözcükbirimlerin sayısına bağlı değildir. Sözcükbirimlerin ifade ettikleri duygusal ve algısal anlamlar önemlidir.

Bir dilin tüm lexemleri sözlükte sıralanabilir. Burada lexemleri gerçek şekilde sıralamada metaforikal uzantı bir etkiye sahiptir. Dil sistemlerinin semantik yapısını şekillendirmede ve bütün ve tek bir muhtemel cümle yorumlarını üretmek herhangi bir dildeki lexem sayısına bağlı değildir. Aynı zamanda her bir lexemle ilgili olan duyu sayısına bağlı olan yargı ölçülebilir ve sınırsızdır⁵⁸⁴.

Fox, sözcüklerdeki anlam değişmelerinin kaynağı olarak metafor ve metonimiği görmektedir. Ayrıca fiziksel alanlardan bilişsel alanlar gibi daha soyut anlamlara doğru sözcükbirimin anlam değişimlerine uğraması sonucu çok anlamlılık aracılığı ile metafor oluşumuna yol açmaktadır. Fox, çok anlamlılık ve metafor arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklamıştır:

Tüm semantik değişimler gramatizasyonu içermez. Bazıları leksikal anlam değişimi olarak görülür. Bu anlamda en iyi tanımlanan mekânizmalar metafor ve metonimidir. Metafor normal anlam katmanı dışında figüratif olarak görülür. Örneğin, uzaysal alandan maddi alana geçiş, metafor durumu olarak görülür. Bu metaforikal değişimin doğasını ve yönlerini açıklamak için genel yaygın prensipler kurulur. Heine, Claudi ve Hünemayer PERSON> OBJECT> PROCESS> SPACE>TIME> QUALITY şeklinde genel metafor süreçlerini (diğer durumları) tanımlanmıştır. Örneğin, hold; bulmak ve ele almak anlamlarındadır. Bu açıdan bir ortaklık vardır. Latince anlamak İngilizce “grasp” ile karşılaştırılır. Benzer şekilde gör- fiili de bil- anlamına gelir. Bunlar gibi metaforikal değişimler dış- fiziksel dünyadan duyular ve anlayış iç dünyasına doğru genel bir yön ifade eder⁵⁸⁵.

Jackendoff dil teorisi, hareket ve görsel algı olarak bilinen bilişsel kapasite teorileri arasında köprü görevi gören semantiğin rolü üzerinde durmuştur. Jackendoff'a göre “Semantik ve bilişsel teori sadece nesneleri içermez aynı zamanda yerleri, yolları, meslekleri, olayları, hareketleri ve miktarı da içerir. Doğal dilin anlamı üzerine çalışılırken aslında düşünce yapısı da çalışılmış olunur⁵⁸⁶.” Jackendoff'a göre “Doğal dilin gramer yapısı bilişsel teori için önemli bir kaynaktır. Doğal dilin anlam bilimini/ semantiğini çalışmak bilişsel psikolojiyi çalışmak anlamına gelmektedir⁵⁸⁷.”

⁵⁸⁴ Lyons, 1977b: 549- 550.

⁵⁸⁵ Fox, 1995: 204- 205.

⁵⁸⁶ Jackendoff, 1983: X.

⁵⁸⁷ Jackendoff, 1983: 3.

Jackendoff'a göre metaforlarının önemli kaynaklarından biri kategorizasyondur. Kategorizasyon kavramı da metaforlar gibi yaşantıları ifade etmede ve kavramlaştırmada önemli bir anlam olayıdır. Jackendoff, kategorizasyonu şu şekilde tanımlamaktadır:

İdrakin/ bilişin bilişselliğin en önemli yönü kategorize edebilme yeteneğidir. Belirli bir nesne belirli bir kategorinin üyesidir veya değildir. Kategorizasyonu temsil etmek için gerekli olan kavramsal yapıların temel elementleri geliştirecektir. Kategorizasyon düşüncesi dil kullanımını içermez. Herhangi bir tür/ çeşidi işlevlerine göre ayırt etme görevi görür. Genellikle kategori kabiliyeti önceki deneyimleri ifade etme ve yorumlamada yeni deneyimler yanında tecrübeleri de rehber niteliğinde kullanmak kaçınılmazdır⁵⁸⁸.

Metaforlar günlük hayatta oldukça yaygındır. Sadece konuşma dilinde değil, düşünce ve eylemlerimizde de metaforlar yaygındır. Düşünce ve eylemlerimiz açısından da sıradan kavamsal sistemimiz doğası gereği oldukça metaforiktir. Lakoff ve Johnson kavramsal sistemimizin metaforik bir doğaya sahip olduğunu görünce bu metaforik yapıyı nasıl algıladığımızı, nasıl düşünüp nasıl eylemlerimizi gerçekleştirdiğimizin sorusuna cevap aramışlardır ve metaforların içinde yaşadığımız kültürle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir⁵⁸⁹.

Metaforik bir ifadede kavram, eylem ve bunlara bağlı olarak dil de metaforik olarak yapılır. Lakoff ve Johnson'a göre önemli olan metaforun sadece tek bir dile ait olmadığı bunun aksine bütün sözcüklerin metaforikal olabileceğidir⁵⁹⁰.

Lakoff ve Johnson'a göre "Metaforik kavramlar düşünce ve konuşma yollarının temel sıradan anlamlarının oldukça ötesindedir. Bir dizi sembolik, poetik, renkli veya hayal ürünü olarak adlandırılan düşünce ve dildir. Yani düşünceler nesnelerdir ve kavramlar metaforlar tarafından yapılandırılır⁵⁹¹."

Lakoff ve Johnson, metaforların hareket/ eylem alanlarından gelen geleneksel zihinsel görüntülerin kişisel deneyim alanlarımızda kullanımını sağladığını ifade etmişlerdir. Lakoff ve Johnson'a göre "Biz başımızdan geçen bir olayın görüntüsünü deneyimlere dayanarak oluşturabiliriz. Başımızdan geçen olumsuz ve başarısız bir durumu jest ile canlı bir şekilde betimleyebiliriz⁵⁹²."

Kittay'a göre "Metaforların birçoğu bağ kurucu bir kavramdır⁵⁹³." Kittay, metaforları anlamları gösteren bilişsel göstergeler ve dil bilimsel bir söylem olarak kabul ederek bazı temsili sistemlerde dil bilimsel söylemlerin metaforun yapısından yakalandığını belirtmiştir.

⁵⁸⁸ Jackendoff, 1983: 77.

⁵⁸⁹ Lakoff ve Johnson, 1980:3-4.

⁵⁹⁰ Lakoff ve Johnson, 1980:5-6.

⁵⁹¹ Lakoff ve Johnson, 1980: 13.

⁵⁹² Lakoff ve Johnson, 1999: 45.

⁵⁹³ Kittay, 1987: 13.

Kittay’a göre “Metaforlar mutlak karakterli ve kesin değildir. Dönüşebilen, dönüşümlü, anlam karakterizasyonu yapılabilen ve yeniden dönüştürülebilen gösterimlerdir⁵⁹⁴.”

Deutscher, metaforun bir gramer özelliği olduğunu vurgulayarak bu ifadelerin başka bir dile aktarılmasının da zor olduğunu dile getirmiştir⁵⁹⁵. Adapte ve aktarmalar yapılırken metaforikal kavramların anlamlandırılmasını, çeviricinin bakış açısına, okumalarına ve çıkarımlarına bağlı olarak⁵⁹⁶ anlamlandırma sırasında beynin konuşma ve dil ile ilgili bölümlerinde gerçekleşen olaylarla metaforlar arasında bir ilinti kurmaktadır⁵⁹⁷.

Lakoff ve Johnson’a göre “Bilişsel bilim, zihnin ampirik çalışmasından sorumlu bir felsefe, aklın doğası hakkındaki bilgilerle tutarlı bir felsefe yaratmaya çağırır. Bu durum, düşüncelerimizi, ahlaki değerlerimizi, planlarımızı ve eylemlerimizi şekillendirir⁵⁹⁸.”

Saeed, metaforları bilişsel anlam bilimi oluşturan yapılar arasında görmektedir. Saeed, bilişsel anlam bilimin yaşıntılardaki temel çıkarımsal bilgiler yanında geçmiş aktaran sembolleri ve değişimleri de incelediğini şu şekilde aktarmıştır:

Bilişsel anlam bilim yazını anlamın gelenekselleştirilmiş kavramsal yapılarına bağlıdır. Bu yüzden semantik yapılar diğer bilişsel alanlar boyunca zihinsel kategorileri yansıtır. Bu zihinsel kategoriler insanları deneyimlerine göre ve dünyadaki hareket ve ilerleyişlerine göre yapılandırır. Pek çok kavramsal yapı ve süreçler bu yazınsallığa göre tanımlanır. Fakat asıl dikkat metafora verilir. Bilişsel dil bilim aynı zamanda konuşmacının faaliyet alanlarının önemini yani görüş alanı değişimi, sembolik temelli değişimler ve geçmiş gibi kavramsal süreçleri araştırır⁵⁹⁹.

Kövecses, kültürü yeniden yorumlamanın bir yolu olarak gördüğü kavramsal sistemin ilk aracını bilişsel dil bilim ve bu çerçevede geliştirilen yapılar olarak görür. İkinci olarak ise bilişsel modellerin, kültürel modeller tarafından oluşturulan kültür düşüncesi çerçevelerini benimsemesiyle ortaya çıkan kültürel antropoloji ve kültürel dil bilimi gösterir⁶⁰⁰.

Kövecses, kültür ve bilişsellik ayrılamayacağını ifade etmiştir. Kövecses’e göre bu ayrım, yani bilişsel dil bilim ve kültürel dil bilim arasındaki ayrımın anlamın hangi yönüne odaklanacağımızla ilgili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

⁵⁹⁴ Kittay, 1987: 14-15.

⁵⁹⁵ Deutscher, 2015: 197.

⁵⁹⁶ Deutscher, 2015: 199.

⁵⁹⁷ Deutscher, 2015: 225- 227.

⁵⁹⁸ Lakoff ve Johnson, 1999: 13-14.

⁵⁹⁹ Saeed, 2004: 344- 345.

⁶⁰⁰ Kövecses, 2017: 309.

Kavramsallaştırma bilişsellğe bağlıdır. Dil bilimsel pratiklerin açıklama ve tanımlama sürecinde bu konunun bilişsel yönüne odaklanılır. Yani bilişsel dil bilim yaparız. Fakat kültürel yönlerine odaklanırsak kültürel dil bilim yaparız. Bilişsellik ve kültür ayrılmaz. Her sembolik/ dil bilimsel ifade tarzı hem bilişseldir aynı zamanda kültürel⁶⁰¹.

Kövecses'e göre "Kültürel dil bilim ve bilişsel dil bilim arasında açık bir ayırım çizilmesi çok zordur⁶⁰²." Kövecses, kültürel dil bilim terimini, dil bilimsel pratiklerin kültürel yanını vurgulamak için kullanmıştır⁶⁰³.

Sharifian, kavramsal metaforları bilişsel dil bilim ve kültürel dil bilimin analitik çalışma alanı olarak görmüştür. Bilişsel anlam bilimdeki kavramsal metaforları oluşturan kaynak alanların olduğu bağlamlar incelendiğinde kültüre özgü olabileceğini Sharifian şu şekilde ifade etmiştir:

Bilişsel dil bilimin başlıca analitik aracı kavramsal metaforlardır. Kavramsal metafor kavramı kültürel dil bilimin merkezi konumundadır. Bu açıdan kültürel dil bilim kavramsal metaforların kültürel temelleri üzerine odaklanır. Örneğin, KALP DUYGULARIN EVİDİR örneğinde olduğu gibi insan iç organlarının kavramsal metaforlarına yol açan kültürel gelenekleri araştırarak aynı zamanda bazı iç organların ilintili olduğu duygusal kavramların her kültürde aynı olmadığını dolayısıyla bu bağın evrensel olmadığını ifade eder⁶⁰⁴.

Kövecses'e göre "Kavramsal sistem olarak kültür görüşü, anlamın ansiklopedik tarafı olan bilişsel dil bilim içerisinde yer alır. Kültürel kavram sisteminde dünyayı ifade etmek büyük ölçüde kendi kavramsal sistemimizi içermektedir⁶⁰⁵."

Saeed'e göre "Bilişsel anlam bilimin en önemli karakteristiği metaforun dil ve düşüncede önemli rol oynamasıdır. Bilişselcilere göre metafor, bir dilde her yerde bulunabilir ve bütün diller metaforikaldir. Metafor, düşünce ve konuşma süreçlerinin önemli bir unsurudur⁶⁰⁶." Malan'a göre "Bilişselciler metaforu sadece dil bilimsel bir olay olarak değil, düşünce ve akıl unsuru olarak görmektedirler⁶⁰⁷."

Ervas ve Gola'ya göre "Kavramsal sistem ve metafor yapıları arasında güçlü ilişkiler kurulmasının nedeni kavramsal sistemin metaforikal oluşudur⁶⁰⁸." Ervas ve Gola, Lakoff ve Johnson'un metafor görüşlerinin Sperber ve Wilson teorilerinin sosyo- kültürel temelli bir izdüşümü olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

⁶⁰¹ Kövecses, 2017: 308.

⁶⁰² Kövecses, 2017: 308.

⁶⁰³ Kövecses, 2017: 308.

⁶⁰⁴ Sharifian, 2015:5.

⁶⁰⁵ Kövecses, 2017: 309.

⁶⁰⁶ Saeed, 2004: 347.

⁶⁰⁷ Malan, 2016: 3.

⁶⁰⁸ Ervas ve Gola, 2013: 23.

Lakoff ve Johnson'un kavramsal metafor teorisi (1980) ve Sperber ve Wilson'un metafor yaklaşımıdır. Her iki teori metaforların kullanım mekânizmasını teorize etmede önemli bir çalışma alanıdır. Kavramsal teoriye göre metaforlar sadece dil bilimsel olay değil aynı zamanda evrensel ve bilişsel bir olaydır. Kişisel düşüncelerimiz metaforik yapıyı takip eder ve bu nedenle kişisel düşüncelerimiz doğası gereği metaforiktir. Lakoff ve Johnson, metafor kullanımının dil bilimsel bileşenlerinin yeniden yapılandırılmasını meydana getiren kavramsal anlayışı tartışır. Bu yaklaşım metaforun dil bilimsel kültürel ön yargılarını kabul ederek metaforun sadece dil bilimsel bir olay olmadığını, daha çok anlam geçiş süreçlerinin pragmatik sonucu olduğu ifade edilir. Sperber ve Wilson'un metafor anlayışı için alternatif bir yol olarak görülen ilgili teorisi sosyo- kültürel temelli yaklaşımı çalışmıştır⁶⁰⁹.

Sharifian, kavramsal metaforları bilişsel dil bilimin çalışma alanı olarak görmektedir ve kavramsal metaforu kültürel açıdan kültürel metaforlar şeklinde tanımlamıştır. Sharifian, kavramsal metaforun bilişsel, kültürel ve oluşum süreci açısından şu şekilde tanımlamıştır:

Bilişsel dil biliminde kavramlaştırma türü kavramsal haritalama veya kavramsal metafor olarak adlandırılır. Kavramsal metafor teorisi olarak bilinen bilişsel dil bilimin alt paradigmaları, kavramsal metafor çalışmalarıdır. Kültürel şema ve kültürel kategorilerin aksine fakat çoğunlukla kavramsal metaforlara benzeyen kültürel metaforlar kaynak ve hedef alan olarak bilinen farklı alanların kavramsallaştırılmasını içerir. Teknik açıdan kültürel (kavramsal) metaforlar alanlar arası (cross-domain) kavramlaştırmanın bir formudur⁶¹⁰.

Geeraerts'e göre "Metaforlar iki alan arasında haritalanarak analiz edilen dil bilimin kalıcı bir olgusudur⁶¹¹." "Bilişsel açıdan sadece anlam olaylarını olayları içermeyen metafor, düşüncelerimize şekil veren kökleşmiş kavramsal yapılardır. Tarihsel filolojik anlam bilim geleneğinde de metafor stilistik bir mekânizmadan çok bilişsel bir kavram olarak görülmektedir⁶¹²." Metaforlar, soyut, bireysel, sözcük birim parçalarından oluşan, yaratıcı bir şekilde kullanılan imajlardır. Sadece gelenekleşmiş ifadeleri kapsamaz, aynı zamanda yeni deneyim ve ifadeleri de içerirler. Metaforik yapılar günlük konuşma dili dışında da (jestler gibi) meydana gelir⁶¹³.

2.4.1.1. Kavramsal Metaforlar ve Kavramsal Metafor Türleri

Kavramsal metaforlar hedef alana göre daha somut olan kaynak alanın çıkarımsal bilgisinin hedef alandaki soyut kavramla eşleşerek metaforun anlamsal odağını vermesiyle meydana gelmektedir. Croft ve Cruse metaforik bir ifadedeki kaynak ve hedef alan arasındaki bağlantıyı şu şekilde aktarmıştır:

⁶⁰⁹ Ervas ve Gola, 2013: 2.

⁶¹⁰ Sharifian, 2017: 17- 18.

⁶¹¹ Geeraerts, 2010: 204.

⁶¹² Geeraerts, 2010: 204.

⁶¹³ Geeraerts, 2010: 205- 207.

Metafor, düşüncenin imaj şematik parçasıdır. Metaforlar, yargılama, düşünce ve karşılaştırma süreçlerini içerir. Metafor, metaforikal ifadenin gerçek kaynağını içeren kaynak alanla, bu ifadenin tanımlamak istediği yaşantı hedef alanı arasındaki ilişkidir. Metafor, zamanı harcamak ifadesinde hedef alan durumundaki zaman ve kaynak alan durumundaki para arasındaki ilişkiyi içerir. Lakoff'un ZAMAN PARADIR temsilindeki zaman insanların sahip oldukları ve harcadıkları değerli bir meta olarak yorumlanmıştır⁶¹⁴.

Croft ve Cruse'a göre "Metaforikal bir ifadedeki kaynak ve hedef alan arasındaki ilişki bilişsel dil bilimin önemli bir konusudur. Kategorizasyon gibi metaforlar da kavramsallaştırma için önemlidir⁶¹⁵." "Metafor, özel bir anlam türünden ziyade bir anlama ulaşma ve yorumlama sürecidir⁶¹⁶."

Lakoff ve Johnson, önem atfetme, benzerlik kurma ve ahlâki değerler gibi soyut kavramlar yanında duygusal yaşantılara sahip olduğumuzu, bu yaşantıları kavramsallaştırma ve görselleştirmek için de gerekli olan kaynak alanların beynin duyuşsal bölümlerinden geldiğini, bu kavramsallaştırmalar için bilişsel mekânizmaların ise kavramsal metaforlar olduğunu ifade etmişlerdir⁶¹⁷.

Lakoff ve Johnson'a göre kavramsal metaforlar, öğrenilen evrensellerdir. Kavramsal metaforlar evrensel kullanımlara da katkıda bulunur. Örneğin, dünya dillerinde zaman, pek çok evrensel metaforla ifade edilir. Bazı kavramsal metaforlar söz varlığında açık bir şekilde görülmezler. Gramatik yapıda, jest ve hareketlerde de görülebilir⁶¹⁸.

Lakoff ve Johnson, kavramsal metaforları olay yapısı metaforları unsurları aracılığı ile şu şekilde tanımlamaktadırlar:

Kavramsal metaforları anlatmanın en iyi yolu o metaforu meydana getiren nedensel etkilere bakmaktır. AŞK BİR YOLCULUKTUR haritalamasında –yolculuk- sözcüğü sadece sevgi kavramını ifade etmek için kullanılmamaktadır. Bu haritalama, yolculuk ile ilgili düşünüş biçimlerinin sevgi kavramının tanımlanmasına izin vermektedir. Bu da yolculuk kavramı hakkındaki çıkarımların sevgi kavramına haritalanarak sevgi kavramının tanımını zenginleştirmeye ve yolculuk olarak sevgi kavramını tanımlamaya izin verir⁶¹⁹.

⁶¹⁴ Croft ve Cruse, 2004: 50.

⁶¹⁵ Croft ve Cruse, 2004: 55.

⁶¹⁶ Croft ve Cruse, 2004: 194.

⁶¹⁷ Lakoff ve Johnson, 1999: 45.

⁶¹⁸ Lakoff ve Johnson, 1999: 53- 54.

⁶¹⁹ Lakoff ve Johnson, 1999: 61.

Lakoff ve Johnson kavramsal metaforları olay yapısına ait yol unsuru yanında olay yapısı metaforlarını oluşturan zorluk metaforları açısından ise şu şekilde tanımlamışlardır:

Yolculuk haritalamasında bir insanın karşısına çıkmaz bir yol çıkabilir. Bu yolculukta insanın başına gelebilecek bir durumdur. Bu yolculuğun sonunda ulaşılması istenen hedefler üzerinde çıkmaz sokak bir engel oluşturur. Buradan da bir olay yapısı metaforuna ENGELLER AMACA ULAŞMADAKİ ZORLUKLARDIR kavramsal metaforunu ortaya çıkarır⁶²⁰.

Kövecses'e göre "Metaforlar duyguları tanımlayıcı terimlerdir⁶²¹." Kövecses, duyguları gösteren metaforları güç, yoğunluk, neden gibi yönlerine göre sınıflandırarak kavramsal metafor sınıflandırması meydana getirmiştir⁶²².

Kövecses, örnek olarak DUYGULAR GÜÇTÜR metaforunu duyguları karakterize eden baskın metafor türü olarak görmüştür.

Öfkeden kayna-: ÖFKE SICAKTIR

Aşkla yan-: SEVGİ ATEŞTİR

Bulutlar üstünde ol-: MUTLULUK YUKARIDIR metaforlarını oluşturmaktadır.

Kövecses'e göre "Kavramsal metaforlar, biri diğerine göre daha somut olan iki uzak alanı birbirine bağlar. Bu bağlantı soyut kavramın daha somut kavram açısından anlaşılması için kullanılmıştır. Öfkeden kaynamak ifadesinde ÖFKE SICAKTIR kavramsal metafor örneğidir⁶²³." Kövecses'e göre "Duygular, bilişsel ve dil bilimsel kategorilere göre dikey bir kavram hiyerarşisinde meydana gelen temel seviye kategorileridir⁶²⁴."

2.4.1.1.1. Somutlaştırma

Somutlaştırma bilişsel teorisi ise kavramsal düzenlemenin doğasının fiziksel dünya ile etkileşim temelinde açıklanır. Bu teori, kavramsal düzenlemenin doğasının bedensel deneyimlerden meydana geldiğini ve kavramsal yapıyı anlamlı kılan şeyin bedensel deneyimler olduğu anlamına gelmektedir⁶²⁵.

⁶²⁰ Lakoff ve Johnson, 1999: 61.

⁶²¹ Kövecses, 2000: 4.

⁶²² Kövecses, 2000: 4.

⁶²³ Kövecses, 2000: 4.

⁶²⁴ Kövecses, 2000: 20.

⁶²⁵ Evans, 2007: 157.

2.4.1.1.2. Yönelim Metaforları

Lakoff ve Johnson, kavramsal metaforları yapısal metaforlar ve yönelim metaforları olmak üzere iki şekilde sınıflandırmışlardır.

“Yapısal metaforlarda bir kavram metaforikal bir şekilde diğer bir kavram tarafından yapılandırılmaktadır. Bütün metaforlar temelinde kavramsaldir ve yapısaldir. Yönelim metaforlarında ise bütün bir sistemin kavramları birbirlerine göre düzenlenmektedirler⁶²⁶.”

Lakoff ve Johnson’a göre “Kavramları kategorize ederken yönelim metaforlarını içerisi ve dışı bulunan alanları sınırlandırılmış taşıyıcı (containers) şeklinde düşünmek gerekmektedir⁶²⁷.” Yönelim metaforları Lakoff- Johnson tarafından felsefe için önemli bir yapı olarak görülmüştür.

Kaynak Alan: Madde

Hedef Alan: İç

1643. onardı törü hem toğu *ış tapuğ*/ açıldı tapuğdın tilemiş kapuğ

Kanun, erkân ve *ış hizmeti* muvaffakiyetle yerine getirdi; bu hizmetinden dolayı, kendisine arzu ettiği kapılar açıldı

Kaynak Alan: Madde

Hedef Alan: İnsanın iç yüzü, manevi/ananevi tarafı.

2213. kimiñ bolsa körklüg yüzü *taş özi*/ taşı teg yime körklüg ol *ış yüzi*

Kimin yüzü ve *dış görünüşü* güzel ise, dışı gibi, onun *ışi* de güzel olur.

Bu beyitte boşlukta bir yönelimi belirten iç kavramının metaforik kullanımı görülmektedir. Burada Türk kültürü ile ilgili olan güzellik ile iyi niyet, bilgili olma arasında bir orantı vardır. Buradaki metafor kaynağını maddenin yöneliminden almaktadır. Bu beyitte insanın gerçek anlamda iç kısmının güzelliğinden değil manevi anlamda kalp ve beyin/zihin güzelliği ve sağlamlığından bahsedilir. Burada maddenin iç yön kavramı yüz kavramını metaforikleştirmiştir.

Kövecses ve Benczes’e göre “Yönelim metaforları hedef alan için ontolojik metaforlardan daha az kavramsal yapı oluştururlar. Bilişsel görevleri kavramsal sistemimizle tutarlı hedef kavramlar oluşturmaktır⁶²⁸.” “Yönelim metaforları insanların temel mekân yönelimleri yukarı- aşağı, merkez- çevre gibi yönelimlerle ilgilendiği için bu adı almıştır⁶²⁹.”

⁶²⁶ Lakoff ve Johnson, 1980: 15.

⁶²⁷ Lakoff ve Johnson, 1999: 20.

⁶²⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 40.

⁶²⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 40.

Kaynak alan ve hedef alan arasındaki çıkarımsal açıdan bilgi ortaklığı ve benzerliği metaforikal ifadedeki tutarlılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu tutarlılık ise en açık şekilde yönelim metaforlarında görülmektedir. Kövecses ve Benczes yönelim metaforları aracılığı tutarlılık tanımını şu şekilde aktarmışlardır:

Kaynak alan ve belirli hedef kavramların aynı şekilde kavramsallaştırılması tutarlılığı oluşturmaktadır. SAĞLIK YUKARIDIR- HASTALIK AŞAĞIDIR, BİLİNÇ YUKARIDIR- BİLİNÇSİZLİK AŞAĞIDIR, MUTLULUK YUKARIDIR- MUTSUZLUK AŞAĞIDIR, DEĞER YUKARIDIR- DEĞERSİZLİK AŞAĞIDIR kavramsal metaforlarında olduğu gibi aşağıda yer alan olumsuz, yukarı yönelimli kavramları olumlu kavramlar takip etmektedir⁶³⁰.

Kövecses ve Benczes, yönelim metaforlarının niteliğini imaj şemalar açısından ise şu şekilde açıklamaktadırlar:

Yukarı yönelimle pozitif oluşumlarla ilgiliyken, alçak yönelimli olanlar negatif yönelimi oluşturmaktadır. Fakat olumlu veya olumsuz oluşum sadece yukarı- aşağı mekânsal yönelimleriyle sınırlı değildir. Çeşitli yönelim imaj şemalar iki kutuplu ve iki değerlidir. Böylece bütün, merkez, bağlantı, denge, içeri, hedef, ön gibi kavramlar olumlu kavramlar kabul edilirken karşıtları bütün olmayan (yarım), çevresel, bağlantısız, dengesiz, dışarı, amaçsız, geri gibi kavramlar negatif kabul edilmektedir⁶³¹.

Kaynak Alan: İnsan

Hedef Alan: Üzüntü

1109. bayat edğü kılğay bu igdin sini/ *köñülün çökürme* sen inç yat köni

Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; *gönlünü çökertme*, müsterih ol

Kaynak Alan: İnsan, gönül

Hedef Alan: Üzüntü

Üzüntü kavramı için insan bedeni bir kapsayıcı olarak kullanılmıştır. Çöker-, çökert-eylemi aşağı doğru olan bir harekettir. Türk kültüründe çğunlukla aşağı doğru ve aşağıda olan her şey olumsuzluk ifade eder. Üzüntü aşağı yönelme üzerine haritalandırılmıştır ve bir yönelmeli metafor meydana gelmiştir. Kaynak alan insana ait gönül kavramıdır. Aşağı doğru bir yönelimle kavramlaştırılmıştır. ÜZGÜN OLMAK AŞAĞIDA OLMAKTIR üst metaforundan ÜZGÜN OLMAK GÖNLÜN DÜŞMESİDİR metaforu çıkabilir. Aynı metaforik yapı gönlü düşük ifadesinde de vardır.

5686. *tüşükre* körür men seniñ *köñlüñi*/ sarıgrağ körür men kızıl menziñi

Senin *gönlünü* biraz *düşük* görüyorum; penbe yüzünü de da, sararmış buldum

⁶³⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 40.

⁶³¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 40.

GEÇİCİ OLAN AŞAĞIDADIR.

Bu beyitte ölüm metonimik olarak “yanış yirke boldı (toprağa dönüş)” şeklinde karşılanmıştır. Dönüşün yere olması aşağı doğru bir yönelim gösterir ve olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Burada yer ölümü ifade eder. Dönüş aynı zamanda insan bedeni ile yapılır. Bu nedenle metafor aynı zamanda ontolojik köklere de sahiptir. Burada gökyüzü gibi yer de farklı olarak kapsayıcı bir durumdadır. Buradaki metafor yönelme, kapsayıcı ve ontolojik metaforu bir arada barındırmaktadır. Dikkat edilen de Kutadgu Bilig’dei yönelmeli metaforların genellikle aynı şekilde yer aldığı görülmektedir.

6552. negü asğı *ahır yanış yirke* boldı/ turu ıaldı dünya iki böz ilettim

Fakat bunların faydası ne, *sonu toprağa dönüş* oldu; dünya geride kaldı, beraberimde ancak iki bez götürdüm

Yönelim metaforları, duygular, zaman, davranış gibi soyut kavramları metaforik olarak ifade etmektedir. Kövecses, duyguların da yönelim açısından ifade edilebileceğini MUTLULUK YERİN ÜZERİNDEDİR metaforu ile açıklamaktadır⁶³². Lakoff ve Johnson, zaman kavramının yönelim metaforları aracılığı ile kavramlaştırıldığını da şu şekilde ifade etmişlerdir:

Zaman için yönelim metaforları olay ve zaman yanında yaşantılarımız arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmak için bir yol olan bilişsel yapımızın otomatik bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle olaylar/ yaşantılar bir zaman içerisinde veya belirli bir zamanda olarak düşünülür⁶³³.

Kaynak Alan: Yer

Hedef Alan: Aşağı, Akşam zaman dilimi, iç karışıklık/huzursuzluk.

3283. *yaşık* yandı *yirke yakurdu başın*/ yaruk dünya menzi kızardı ışın

Güneş döndü, *başını yere yaklaştırdı*; dünyanın aydınlık yüzü kırmızı sise büründü

KAYBOLMAYA BAŞLAMAK AŞAĞIDADIR.

Beyitte güneşin başını yere yaklaştırması ifadesinde bir kişileştirme metaforu yanında yere yakınlaş- ifadesinde de bir yönelim metaforu vardır. Yere yaklaştıra- aşağı doğru bir yönelim gösterir fakat burada günün akşam vaktine işaret edildiği zaman bir olumsuz metafor durumu söz konusu değildir. Sadece gün içerisinde bir akşam zaman diliminden bahsedilmektedir. Diğer taraftan yönetimin düştüğü bir zorluk veya hanedan içindeki bir karışıklık ifade ediliyorsa burada aşağı doğru bir yönelimin belirtilmesiyle olumsuz bir metafor söz konusudur.

⁶³² Kövecses, 2008: 386.

⁶³³ Lakoff ve Johnson, 1999: 153.

Lakoff ve Johnson'a göre "Zamanın uzantısı kavramsaldir ve metaforiktir. Bu bağlamda -uzun zaman- kavramı ve -uzun süreç- kavramı yönelim metaforlarını kullanmamızın bir ürünüdür⁶³⁴." Yu, yönelim metaforlarını kültürel açıdan önemli metaforlar olarak görmektedir:

İnsan ontolojisi, pek çok fiziksel işlevi/ yaşantısıyla kavramsal metaforların meydana gelmesinde, soyut kavramların ve kültürün yapılanmasında önemli, evrensel bir kaynaktır. Bunun yanında fiziksel yaşantıların belirli hedef alanlara haritalanmasına izin veren işlevsel bir süzgeçtir. Bu da birçok fiziksel yaşantının insanlar tarafından paylaşılmasına rağmen metaforikal bir haritalama için kültür süzgecinden geçemeyeceği anlamına gelir⁶³⁵.

Yu, yönelim metaforları için yaşantıların evrensel olabileceğini fakat bu metaforların kullanımlarının ve işlevlerinin ise kültürel olabileceğini vurgulamıştır:

Fiziksel ve kültürel yaşantılar yönelim metaforları için birçok temel sağlar. Bu yaşantılar da kültürden kültüre farklılık gösterir. Metaforların fiziksel ve kültürel temellerini birbirlerinden ayırmak zordur. Metaforlarda pek çok ihtimal arasından bir fizikselin seçimi kültürel tutarlık ile ilgili olacaktır⁶³⁶.

"Könlün çökürme" yapısını Erdem, Türkmen Türkçesinde de örneklemiştir. Üzüntü soyut kavramı çök-, çökgün eylemleri ile metaforlaştırılmıştır. Erdem, bu metaforun aşağı doğru bir yönelim belirterek olumsuz bir metafor yapısı olduğunu, insan vücudunun bu eylem için bir kapsayıcı durumunda olduğunu ifade etmiştir⁶³⁷.

2.4.1.1.3. Ontolojik (Varlık- Madde) Metaforları

İnsan yaşantıları hayatta yapay sınırlar çizmeyi gerektirir. Bu çaba, temel yaşantıları nesnelerle (insan ontolojisi, cansız maddeler, canlı varlıklar) kavramlaştırma yolu ile geniş ölçüde ontolojik metaforları ortaya çıkarır. Yani töz ve madde aracılığıyla olaylara bakış açısı, hareketler, duygular, düşünceler ontolojik metaforları ortaya çıkarır. Bir sözcüğü/ kelimeyi töz ile ele almak onları sınıflandırmamıza, onları farklı yönleri ile tanımlamamıza, nedenlerini görmemize, üstlendiği amaç nedeniyle saygı duymamıza hatta ona inanmamızın yolunu açar. Ontolojik metaforlar bu örneklerde olduğu gibi yaşantılarımızı mantıklı şekilde tanımlamamıza sağlar. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, ontolojik metaforların alanları, çeşitliliği günlük hayattaki niyet ve amacı farklı şekilde kavramlaştırmamıza izin verir⁶³⁸.

⁶³⁴ Lakoff ve Johnson, 1999: 157.

⁶³⁵ Yu, 2008: 253.

⁶³⁶ Yu, 2008: 253.

⁶³⁷ Erdem, 2003: 176.

⁶³⁸ Lakoff ve Johnson, 1980: 25- 26.

Bu kitabı bitirmek için *çok çaba sarfetmek* gerekir. (Miktar)

Onun *kişiliğinin çirkin tarafı* kötü zamanlarda ortaya çıktı. (Madde)

Savaşın vahşiliği hepimizi canavarlaştırdı. (Canlı Varlık)

İç ihtilaf/ karışıklık onların bayrağına/üstünlüğüne zarar verdi. (Neden Tanımlama)

New York'a *ün ve servet aramak için gitti*. (Hedefleri Belirlemek/ Düzenlemek/ ve Eylemleri Düzenlemek)

Lakoff ve Johnson, ontolojik (varlık- madde) metaforları ve yönelim metaforları arasındaki farklılıkları ise şu şekilde açıklamışlardır:

Yönelmeli metaforlarda olduğu gibi bu ifadelerin çoğunluğunun metaforikal olarak farkında değildir. Ontolojik metaforlar da yönelmeli metaforlar gibi atıf veya nicelendirme gibi sınırlı bir amaç dizisini yerine getirir. Sadece soyut kavramı ve nesneyi bir araya getirmek pek çok şeyi anlamak ve kavramak için bize izin vermez. Fakat ontolojik metaforların alanı oldukça genişir⁶³⁹.

Aşağıdaki örneklerden görüleceği üzere ZİHİN BİR NESNEDİR ontolojik metafor ifadesinin ayrıntılı örneği ZİHİN BİR MAKİNADIR, ZİHİN PARLAK KIRILGAN BİR NESNEDİR metaforik ifadeleridir.

Bu denklemin *çözümünü kaleme almaya/çözmeye çalışıyoruz*.

Bugün *hafızamı yeterince kullanamıyorum*.

Onun *egosu çok kırılmalıdır*.

Ontolojik (varlık- madde) metaforlarının ifade etmek istediği anlam kaynak alanda bulunan cansız varlık veya maddenin nitelik ve işlevlerinin hedef alandaki soyut kavramla eşleşmesiyle meydana gelmektedir. Lakoff ve Johnson, varlık ve maddenin soyut kavramları ifade etmedeki yetisini şu şekilde aktarmışlardır:

Bu metaforlar soyut kavramların nesnelerin farklı türleri açısından tanımlanmasına dayanır. Bu farklı türlerdeki nesneler (objects) zihnin ne olduğu hakkında farklı metaforikal modeller verir. Bu nedenle nesnenin farklı yönleri üzerine odaklanmamızı sağlarlar. Makine metaforu bize zihin, akıl kavramını verir. Açık- kapalı durumu, etkinlik derecesi, üretim kapasitesi, iç mekânizma, enerji kaynağı ve durumları canlandırma kavramını verir. Bunlar gibi ontolojik metaforlar genellikle belli açık zihinsel olayların doğrudan tanımları olan düşüncelerimizde çok doğal ve yaygındır⁶⁴⁰.

⁶³⁹ Lakoff ve Johnson, 1980: 27.

⁶⁴⁰ Lakoff ve Johnson, 1980: 28.

2.4.1.1.3.1. Kaynağını Cansız Varlık ve Maddelerden Alan Metaforlar

Erdem'e göre "Türkmen Türkçesinde kaynağını varlık ve maddelerden alan metaforlarda varlık ve maddelerin şekil ve fonksiyon özelliklerinden faydalandığı gibi renk, katılık, akışkanlık, değerlilik, değersizlik, incelik, kalınlık gibi özelliklerinden de faydalanılmaktadır⁶⁴¹."

Maddelerin katılık, fonksiyonellik, sıvılık, incelik, ağırlık, kapsayıcılık, aydınlatması, keskinlik, esneklik, yönelim, değer, dayanıklılık, değersizlik, çürüme, derinlik, tat, acılık, sıcaklık, renk, miktar özellikleri varlık- madde metaforları ve bunun sonucunda bazı temel varlık zinciri metaforlarının meydana gelmesi için önemli kaynak alan görevi görürler. Kutadgu Bilig'de kaynağını maddeden alan metaforlar içerisinde miktar kavramının önemli olduğu görülmektedir.

Kaynağını Maddenin Katılığından Alan Metaforlar

Kaynak Alan: Sözün katılığı

Hedef Alan: Sözün kısımları, payları.

SÖZ KATI BİR MADDEDİR

995. ilig aydı uktum bu söz belgölüg/ *söz* aşlı neçe ol negü ol *ülüg*

Hükümdâr: Anladım, bu böyledir dedi. Sözün esâsı nedir ve *söz kaç kısma ayrılır*

Burada söz ve ülüg (pay, hisse) sözcüklerinin kullanımı sözü bütün bir madde ve parçalara, kısımlara ayrılabilir yönünde kavramlaştırmıştır. Söz kullanıldığı yer ve bağlama göre değişir. Söz kavramı bu yönüyle Kutadu Bilig'de üzerinde durulan önemli soyut bir unsurdur.

Kaynağını Maddenin Sıvılığından Alan Metaforlar

Kaynak Alan: Su

Hedef Alan: Söz

973. *biliglig kişiniñ sawı eksümez/ ağığlı süzük yul suwı eksümez*

Bilgili insanın sözü eksilmez; akan duru pınarın suyu kesilmez

Bu beyitte söz ve su arasında karşılaştırma yapılarak nesne- nitelik metaforu yapılmıştır. Sözün tükenmezliği su maddesinin sürekli akıcılık özelliği ile verimiştir. Söz için su maddesini özelliği kullanıldığı için burada bir varlık- madde metaforu oluşturulmuştur. Ayrıca söz ve su arasında dolaylı bir karşılaştırma yapıldığı için nesne- nitelik metaforik ifadesi de bulunmaktadır. Su kavramının özelliği söz kavramı üzerine şemalanmıştır. Burada SÖZ SUDUR metaforuna ulaşılabilir.

⁶⁴¹ Erdem, 2003: 178.

Kaynağını Maddenin Fonksiyonel Özelliğinden Alan Metaforlar

KUT MADDEDİR. KUT GİYİLİR BİR MADDEDİR. KUT KIYAFETTİR

Kaynak Alan: Kut, saadet.

Hedef Alan: Giyilebilme özelliği, kıyafet.

1779. ne edgü *yaraşur* ukuşluğka *kut*/ ya edgü kılınçlıg biligligke büt

Akıllıya *saadet* ne güzel *yakışır*; akıllıya veya iyi hareket eden bilgiliye saadet ne iyi uyar, düşün.

Türk kültüründe sevilen, iyi özelliklere sahip kişilere iyi olan pek çok şey yakıştırılır, yaraştırılır, uydurulur. Bir kıyafetin yakışması, bir ziynetin yakışması Türk dilinde kullanılan ifadelerdir. Kutadgu Bilig’de de iyi ve akıllı olana herkese nasip olmayan kut soyut kavramı yakıştırılır. Bu eylem kuta giyilebilme, somut bir eşya özelliği kazandırmıştır. İyi ve akıllı hükümdârlar da baştan aşağı kut ile donatılır, kutun etkisi altındadır. Bir kıyafet gibi onu kapsar. Böylece eylem kuta kapsayıcılık, kapsama özelliği vermiştir.

Kaynağını Maddenin Ağırlık Özelliğinden Alan Metaforlar

Kutadgu Bilig’de ağır, ağırlık kavramları olumsuz anlamı dışında bazı beyitlerde itibar anlamında da kullanılmıştır.

İTİBAR/ SAYGI AĞIRDIR.

Kaynak Alan: Maddi Ağırlık

Hedef Alan: Saygınlık, itibar.

289. ukuşun ağır ol biligin beğür/ bu iki bile er *ağırlık körür*

İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan *itibâr görür*.

Kaynağını Maddenin Kapsayıcılığından Alan Metaforlar

ZAMAN MADDEDİR. ZAMAN YAYDIR. ZAMAN KAPSAR. ZAMAN HAKİMDİR. ZAMAN YENİLMEZDİR.

Kaynak Alan: Yay

Hedef Alan: Zaman ve hakimiyet, yenilmezlik.

4926. kuruğluğ turur bu *zamane yası*/ ara asğı tegrür arala yası

Zamane yayı kuruludur; insanlara bâzan faydası, bâzan de zararı dokunur.

Kaynağını Maddenin Aydınlatıcı- Isı Özelliğinden Alan Metaforlar

SÖZ MADDEDİR. SÖZ İŞİKTİR. SÖZ GÜNEŞTİR. SÖZ AYDINLIKTIR.

Kaynak Alan: Söz

Hedef Alan: Güneş ve güneş ışığı, aydınlık.

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün* beni *aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

Kaynağını Maddenin Keskinlik Özelliğinden Alan Metaforlar

Dikkat etme, uyanık olma kavramları için insan bedeninden göz, kulak, dil somut kavramları üzerine keskinlik özelliği şemalanmıştır. Dolayısıyla varlık- madde metaforu oluşturulmuştur. GÖZ BİR MADDEDİR ve GÖZ BIÇAKTIR üst metaforlarından DİKKAT ETME GÖZÜ KESKİNLEŞTİRMEDİR, DİKKAT ETME KESKİNLİKTİR metaforları ortaya çıkabilir.

Kaynak Alan: Keskinlik

Hedef Alan: Dikkatli olmak

329. adırsa ödürse seçe bilse öz/ kamuğ iş içinde *yitiğ tutsa köz*

Ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte *gözünü keskin tutarsa*

Kaynağını Maddenin Şekil Özelliğinden Alan Metaforlar

GÖNÜL MADDEDİR. GÖNÜL GENİŞTİR.

Kaynak Alan: Maddenin Şekil Özelliği

Hedef Alan: Gönül, merhamet, saygı

2487. hacıblığa aşnu bu on neñ kerek /yiti köz kulak sağ *köñül kiñ* kerek

Hâciblik için önce şu on şey lâzımdır; keskin göz, delik kulak, *geniş gönül*.

Kaynağını Maddenin Erime Özelliğinden Alan Metaforlar

Ontolojik Uygunluklar

Buz katıdır, soğuktur, etkilenmez.

Buzun erimesi dayanıksız olmasıdır.

Epistemik Uygunluklar

Kaynak Alan: Buzun erimesi sağlam oluşunu kaybetmesidir.

Hedef Alan: Zor bir durum veya kızma anında gönüldeki duyguların yok olması, sağlamlığını yitirmesi.

3395. *köñül* oğlağı ol sınağı muñar/ isigke *erir* terk soğukça tonar

Gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir; şöyle ki, sıcakta *erir*, soğukta donar.

Gönül kavramının çok hassas ve duyarlı oluşu eri- kavramı ile karşılanmıştır. Gönül kavramının herhangi bir durumda yok olabileceği veya geçiciliği bir maddenin eriyip yok olması şeklinde kavramlaştırılmıştır. Buradan GÖNÜL BİR MADDEDİR, GÖNÜL ERİR üst metaforlarından YOK OLMAK GÖNLÜN ERİMESİDİR, ÜZÜLMEK/DARILMAK/KIRILMAK GÖNLÜN ERİMESİDİR metaforları ortaya çıkabilir.

Kaynağını Maddenin Acılık ve Tat Özelliğinden Alan Metaforlar

3585. tatıg kayda erse tatıgsız bile/ süçig kayda erse sonunda *açıg*

Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, orada *acı* vardır.

Burada acı olay yerine eksilteli olarak söylenmiş acı kavramı vardır. Soyut acı kavramı mekânda var olma şeklinde kavramlaştırılarak ACI MADDEDİR metaforu ortaya çıkmıştır.

Kaynağını Maddenin Derinlik Özelliğinden Alan Metaforlar

Kaynak Alan: Derinlik

Hedef Alan: Bilgili Olma.

5713. negü tir eşit tıñla ***bilgi batıg*** / saña ötler emdi ay köñli katıg

İşit, ***derin bilgili insan*** ne der, dinle; ey haşin gönüllü insan, işte nasihat veriyor

Bilgili olma kavramı bilgi soyut kavramının derin yön kavramı yapılandırılmasıyla karşılanmıştır. Bilgi batıg ifadesinde bat- aşağı doğru bir yönelim ifade eder fakat olumsuz değildir. Burada sağlamlık ifade eder. (Kaya Bilgegil'in ifade ettiği gibi bir şer'î mecaz vardır).

Kaynağını Maddenin Çürüme Özelliğinden Alan Metaforlar

5416. tap erdi yana bu ölümde basa/ kara yir katında ölüp ***oprasa***

Ölümden sonra kara toprak altında ***çürüyüp dağılmak*** da yeter bir ibrettir.

Çürümek Türkiye Türkçesinde pek çok kavram için kullanılabilir. Meyvenin, sebzenin, mobilyanın, tahta, kumaş parçasının çürümesi söz konusuysen burada insan için kullanılan çürümek metonimik olarak onun ölüp gitmesini, yok olmasını kavramlaştırmıştır. İNSAN MADDEDİR, İNSAN BİTKİDİR metaforları ortaya çıkabilir.

Kaynağını Maddenin Değersizliğinden Alan Metaforlar

Kaynak Alan: Çöp önemsizliği ifade eder.

Hedef Alan: Bu dünya ve evren bize şu an çok değerli gelebilir. Fakat hesap gününden sonra bunların bir önemi olmayacaktır. Ayrıca bilgi bağlamında insan zihni ve kabiliyeti pek çok olayı çözümlemeye eğilimlidir. Bu beyitte vurgulanmak istenen de bu düşünce olabilir. Bu nedenle yedi kat evren ve çöp arasında varlık- madde metaforu bağlamında bir ilgi kurulmuştur.

4381. yana cem'-u tefrik misahatka öt/ ***yiti kat felekni yatur yamça tut***

Sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç; ***yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi,*** avucunda tut.

Burada insanın pek çok dünyevi şeye karşı olan üstünlüğü gökyüzünün yedi katının çöple aralarında benzerlik kurulmasıyla verilmek istenmiştir. YEDİ KAT EVREN ÇÖPTÜR.

Kaynağını Maddenin Dayanıklılık Özelliğinden Alan Metaforlar

3288. tuma **torğu kalkan** kötürdi uşun/ yaruk yüz küler teg yarudı ajun

Yüzünü örten **ipek kalkan** sıyrıldı; gülen parlak yüz gibi, dünya aydınlandı

Burada kalkan işlev açısından örtü ile aynı anlamdadır. Burada ipek kalkan ile kavramlaştırılarak kalkana kolayca yok olabilme özelliği verilmiştir. KALKAN İPEKTİR metaforu çıkabilir. Ayrıca ipek kalkan burada kapsayıcı durumundadır. İPEK KALKAN KAPSAYICIDIR metaforu elde edilir.

Bu metaforik ifade için şu da söylenebilir; ipek ve kalkan tür ve şekil olarak birbirlerinden farklı iki kavramdır. İşlev açısından ipeğin sağlam bir koruma görevi görmesinden dolayı ikisi birarada kullanılmıştır. İfadenin kaynak alanı somut nesne kıyafet (kapsayıcı bir metafor durumundayken) hedef alan ipek kalkandır.

Kaynağını Maddenin Değerinden Alan Metaforlar

5142. idi yaşı aymış biliglig bögü/ biliglig **sözi yinçü yakut** tigü

Bilgili hakîm çok iyi söylemiş; bilginin **sözü inci** ve **yâkut** gibidir

İnci ve yakut değerli somut maddelerinin özellikleri söz soyut kavramı üzerine şemalanmıştır. Bu şekilde kaynağını maddenin değerinden alan varlık- madde metaforu oluşturulmuştur. SÖZ BİR MADDEDİR üst metaforundan SÖZ İNCİDİR/YAKUTTUR/DEĞERLİDİR metaforları ortaya çıkabilir.

Kaynağını Maddenin Miktarından Alan Metaforlar (Miktar Metaforları)

Lakoff ve Johnson’a göre “TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforunda tartışma kavramının zorluk, doğruluk nitelikleri savaş aracılığı ile sıralanabilir. ÇOK İYİDİR metaforunun tartışma metaforu ile örtüşmesi de bu özelliklerin NİTELİK NİCELİK’tir metaforu ile görülmesi imkanını verir⁶⁴².”

ÇOK YUKARIDIR, AZ AŞAĞIDIR

Suç oranları **yükseliyor**.

Kitabın yayımı **yükselişini** koruyor.

Piyasalar tekrar **düşüşte**.

Satışlarımız geçen yıla göre **azaldı**.

Oldukça **yüksek oylar** aldınız.

Finansal rezervlerde herhangi bir **düşüş** yaşanmadı⁶⁴³.

⁶⁴² Lakoff ve Johnson, 1980: 104.

⁶⁴³ Lakoff, 1987: 276.

Miktar kavramını ifade eden en önemli kaynak alanlardan biri de varlık ve maddelerin yönelimleridir. Lakoff, azlık ve çokluk miktar kavramının aşağı- yukarı yönelim bildiren kaynak alanlarla ilgili olan bağlantısını örnekler üzerinden şu şekilde açıklamıştır:

Yukarıda verilen metafor örneklerinde kaynak alanlar bir yönelim, hedef alanlar ise miktar ifade etmektedir. Bir metaforunda kaynak alanın fonksiyon gösterebilmesi için ilgili kaynak alanın metafordan bağımsız bir şekilde anlaşılması gerekir. Bu bağlamda, YUKARI ve AŞAĞI şeması yer çekimi ile ilişkili durumlarımızla ilgili olduğundan metafor, yani ifade edilmek istenen miktar doğrudan yönelim şeklinde algılanır. Bu metaforlarda olduğu gibi yönelim ifade edilmek istenen miktar için doğru bir kaynak alandır. Çünkü yaşıntımızda miktar ve yönelim arasındaki ilişki düzenli bir ilişkidir. Çokluk miktarının diğer yönelimlerden ziyade yükseklik yönelimine haritalanmasının nedeni ise metaforun her bir aşamasının fiziksel özellikler aracılığıyla yapılanmasındandır. Yani günlük yaşıntılarımızdaki (suyun miktarını artırdıkça seviyenin taşana kadar yükselmesi gibi) metaforikal haritalamalar için gerekli olan yapısal ilişkilerin varlığı, çoğun yükseklikle ilişkili olması, düşüklüğün alçaklıkla ilişkili olması miktarın yönelim açısından anlaşılmasında gerekli unsurlardır⁶⁴⁴.

Lakoff ve Johnson’a göre “Miktar alanındaki çokluk ve yönelim alanındaki yükseklik arasında bir bağlantı oluşmaktadır. Beyindeki sinirsel bağlantılar kavramsal haritalama fonksiyonunu çokluk miktarı ve yukarı yönelimi arasında taşır⁶⁴⁵.”

Lakoff, miktar yanında zaman ve olay yapısı gibi soyut kavramların metaforikal ifadesindeki en yaygın kaynak alanlarından biri olarak yönelim ifadelerinin olduğunu belirtmiştir:

Zaman, miktar, durum, değişim, neden gibi temel anlam bilim kavramları aynı zamanda yine temel anlam bilimin uzantıları olan uzay, yönelim, etki gibi imaj şemalar açısından metaforikal olarak anlaşılabilir. Miktarın kavramlaştırılmasında ÇOK YUKARIDIR/ AZ AŞAĞIDIR ve DOĞRUSAL ÖLÇEKLER YOLLARDIR şeklinde iki tür metafor rol oynamaktadır⁶⁴⁶.

Beynin bilgiyi işleme ve anlamlandırma süreçleri açısından metaforları açıklayan Lakoff, bilgi örüntüleriyle meydana gelen kaynak alan ve hedef alan arasındaki bağlantı kurma- taşıma ve kaynak alanın hedef alanı verilmek istenen anlam açısından kavramlaştırma süreçlerinin nörolojik bir iletim olduğunu ayrıca savunmaktadır:

Metaforikal dil bağlamında sözcüklerin oluşturduğu çerçeve, metaforun kaynak alanıdır. Konu (subject) ise metaforun hedef alanıdır. Bu nedenle “Fiyatlar yükseldi” ifadesinde yükseliş çerçevesi miktarı meydana getirir. Böylece her iki alan da ÇOK YUKARIDIR metaforunu meydana getirir. Yukarı sözcüğü metaforikal haritalama aracılığıyla miktar çerçevesi arasında bağlantı kurar. Fiyatların uçuşması

⁶⁴⁴ Lakoff, 1987: 276-277; 2008:24; Lakoff ve Johnson, 1999: 47, 51; Kövecses ve Benczes, 2010: 80.

⁶⁴⁵ Lakoff ve Johnson, 1999: 54.

⁶⁴⁶ Lakoff’dan akt. Cruse, 2000: 207.

gibi ifadelerin sürekli ÇOK YUKARIDIR gibi metaforla ilişkilendirilmesi sinirsel sistemimize bağlıdır. ÇOK YUKARIDIR metaforu sinirsel sistemimizde her zaman miktar kavramı ile bağlantılıdır. ÇOK YUKARIDIR metaforu miktar kavramı tarafından harekete geçirilir. Fiyatların zirveye ulaşması örneğinde ulaşmak ve zirve yukarı yönelim kavramını harekete geçirir⁶⁴⁷.

Miktar metaforları sadece dünyadaki varlık ve maddelerin nitelikleri ve yönelimleri açısından ifade edilmemiştir. Dil dışı göstergelerin de niceliği ifade etmede kaynak alan olarak kullanılmaktadır. Kövecses ve Benczes, miktar metaforlarını sosyo kültürel bir bağlam üzerinden şu şekilde örneklemiştir:

Toplumsal kurumlarda nitelik niceliğe bağlıdır. Örneğin bir okuldan mezun olmak belirli göstergelere bağlıdır. Bu göstergeler 1, 2, 3, 4, 5 gibi sayısal veriler olabilirken A, B, C, D gibi harf göstergeleri de olabilir. Bu ortak yaptırımlar dünyanın pek çok ülkesinde bulunmaktadır. Bu sosyal sınıflandırma NİTELİK NİCELİKTİR metaforunu oluşturmaktadır. Bu metafora göre bilgi, yetenek, anlayış, duyarlık gibi nitelikle miktar olgusu açısından anlaşılabilir. Bazı kültürlerde de nitelin niceliği şeklinde bir algılama çok yaygındır⁶⁴⁸.

Kaynak alanlar ile ifade edilmek istenen miktar arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Miktarı anlamlandırma sürecinde miktar ve kaynak alan arasında yön, yoğunluk ve uzam açısından bir ilgi kurulmaktadır.

“Temel metaforlarda iki varlık arasında önceden belirlenmiş bir benzerlik yoktur. Artan bir maddenin yükselen seviyesi, hedef/ mesafelere ulaşma, öfke ve sıcaklık arasındaki doğru orantı ile miktar arasında ilişki kurulabilir fakat bu onları benzer yapmamaktadır⁶⁴⁹.”

Lakoff ve Johnson, miktar metaforlarının oluşum yollarını, dünyada karşılaştığımız çokluğun yükseklikle ilişkisi olabilecek durumlar aracılığıyla, miktarı ifade edecek kaynak alanın ontolojik bir sistemden gelmesiyle ve insan beynindeki bağlantılar aracılığıyla olmak üzere üç şekilde sınıflandırmıştır⁶⁵⁰.

Kövecses ve Benczes’e göre her metaforun temelinde olduğu gibi miktar metaforlarının da temelinde somutlaştırma yer almaktadır. “Bilişsel dil bilimciler ve bilişsel bilim çalışmaları miktar kavramlarının ontolojik yaşantılarla somutlaştırılabileceğini ifade etmişlerdir⁶⁵¹.”

⁶⁴⁷ Lakoff, 2008: 34- 35.

⁶⁴⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 70.

⁶⁴⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 82.

⁶⁵⁰ Lakoff ve Johnson, 1999: 54

⁶⁵¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 116.

Kaynağını Maddenin Uzunluk- Kısalık Özelliğinden Alan Metaforlar:

1219. *kısa tutsa* oğlın kör edgü bolur/ atası anası yarungu bolur

Baba çocuğunu *sıkı bir terbiye* altında yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saadet duyar.

2815. muñađsa tapuğçı *elig tarlıkın*/ begi eştip ıçsa açığ yarlıgın

Hizmetkâr *darlıkta* kalır ve muhtaç duruma düşerse, onun sıkıntısını duyan bey ihsan fermanını göndermelidir.

Kaynağını Maddenin İnceliğinden Alan Metaforlar:

3393. yime yakşı aymış büğü bilgi yarp/ kişi *könli yuwka* küdeşmeki sarp

Parlak bilgili hakîm yine çok güzel söylemiş; insanın *gönülü yufka* ve muhâfazası güçtür.

Ontolojik Uygunluk:

Yufkanın inceliği dayanıksız olmasının ölçüsüdür.

Merhametli olma ise acı durumlarda dayanamama özelliğidir.

Epistemik Uygunluk:

Kaynak Alan: Yufkanın ince olması

Hedef Alan: Her şeyi düşünecek kadar gönlün ince olması

Gönül soyut kavramı merhamet belirtmesi açısından somut yufka ile kavramlaştırılmıştır. Yufkaya aitbir özellik gönül üzerine şemalanarak varlık- madde metaforu oluşturulmuştur. GÖNÜL BİR MADDEDİR şeklinde üst metafordan MERHAMET İNCE GÖNÜLDÜR MERHAMETLİ OLMA İNCE GÖNÜLLÜ OLMADIR metaforları çıkabilir.

Kaynak Alan: Maddenin ağırlığı

Hedef Alan: Zorluk, eziyet

KATILIK/ AĞIRLIK ZORLUKTUR.

478. içi *keğ katıg* bu ğariblık işi/ ğariblıkta yanlur talu er başı

Bu gurbet hâli insana *çok ağır* gelir, gurbette çok meziyetli insanlar dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.

KATILIK KESİNLİKTİR. KATILIK TUTARLIKTIR.

Kaynak Alan: Maddenin ağırlığı

Hedef Alan: Kesinlik, tutarlık

542. öküş edgü sözler tilin sözledi/ işiñ itge men tip *katıg* kıur badı

Pek çok iyi sözler söyledi ve: İşini yapacağım diye *kat'i* söz verdi.

UZAKLIK MADDEDİR. YOĞUNLUK UZAKLIKTIR. UZAKLIK İLERİYİ GÖRMEKTİR. YOĞNULUK İLERİYİ GÖRMEKTİR.

Kaynak Alan: Maddenin uzaklığı

Hedef Alan: İleriye görmek

1855. yiti közlüg ol kör *bakışı yırak*/ kayu işke tegse bekitür açak

Keskin gözlü ve *uzak görüşlüdür*; hangi işe el uzatırsa, ayağını sağlam basar.

Kaynağını Maddenin Sayılabilir Özelliğinde Alan Metaforlar (Sayı Metaforları)

Tarihi Türk dili alanının söz varlığını oluşturan en önemli kavramlardan biri sayılardır. Kutadgu Bilig’de sayıların sınıflandırma, sıralama, tanımlama, aktarma işlevleri aracılığı ile beyitler arası bir anlam bütünlüğü oluşturduğu görülmektedir.

Schimmel’e göre “Bir, başlangıçsal bir’in, ikincisi olmayan ilahinin, kutuplaşmış varoluşun simgesidir. İlişkiyi, bütünlüğü ve birliği kapsar ve kendi içine dönüktür, ama yaratılmış bütün var oluşun ötesinde durur⁶⁵².”

Kutadgu Bilig’de bir, Tanrı’nın ifade etmek için de kullanılmıştır. Schimmel’in bir için sıraladığı nitelikler Tanrı’yı ifade etmede kaynak alan görevi görmektedir.

Bir, ilahiliğin ideal sembolüdür, çünkü ilahilik ruhtur ve çoklukla birlikte olmaya zorunlu olan maddi niteliklerle hiçbir ilgisi yoktur. Böylece 1’in zıttı yoktur ve görünüşte Tanrı’ya karşı olan olumsuz ilke bile en sonunda iptal olur ya da birlikle bütünleşir. Tanrı Bir’in kendi varlığı içinde benzersiz olması gibi Mutlak Bir’dir⁶⁵³.

Decoz ve Monte’ye göre “Bir sayısı sayıların en bağımsız, alışılmışın dışında en bireyci olanıdır. Başlangıcı, kaynağı, yenilikçiliği, üretkenliği, bireyseliği ve evrenselliği ifade eder. Hırs, güç ve hedef odaklıdır⁶⁵⁴.”

Decoz ve Monte’ye göre “İki sayısı, diplomasiyi, insanlarla dengeli iletişim kurabilmeyi, ortaklığı ifade eder. Tahtın arkasındaki güç ve destekleyici sayıdır. Yönetimde önemli bir rol oynar⁶⁵⁵.” Hopper’a göre “Değişkenlik, eşitlik ve karşıt çiftleri ifade eder⁶⁵⁶.”

Schimmel’e göre “Dinsel geleneklerde 2, ayrılma, mutlak ilahi birlikten ayrı düşme anlamına gelir ve böylece de yaratma sözcüğüyle bağlantılı bir sayıdır⁶⁵⁷.”

Schimmel, güneş, güneş ışığını yansıtan üç rakamını⁶⁵⁸ kapsayıcı bir sentez olarak görmüştür. İnsanın üç hakkı olduğunu, 3’ün 2’nin yol açtığı bölünmeyi giderdiğini, yeni bir

⁶⁵² Schimmel, 1998: 52.

⁶⁵³ Schimmel, 1998: 53.

⁶⁵⁴ Decoz ve Monte, 1998: 13.

⁶⁵⁵ Decoz ve Monte, 1998: 13.

⁶⁵⁶ Hopper, 2000: 10.

⁶⁵⁷ Schimmel, 1998: 57.

⁶⁵⁸ Decoz ve Monte, 1998: 13.

bütünleşme ve birleştirici özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. İlk gerçek sayı olarak bile görülebilir ve geometrik bir şekil oluşturan ilk sayıdır⁶⁵⁹.

Schimmel'e göre "Ortaçağ'ın başlarında Orta Türkçe ile yazılmış İyilik Veren Bilgi, Kutadgu Bilig'de bile vezir 'Çok Övülmüş', şah 'Tam Uyanmış'a üç defa gider ve şah üç danışmanla çevrilidir⁶⁶⁰." Schimmel, 3'ün yönetim, eğitim, insan ilişkileri, tarihin sınıflandırılması, gruplandırılması ve yineleme işlevlerinin olduğunu da belirtmiştir⁶⁶¹.

Bütün bir varoluşu temsil eden dört, dünyada bilinen ilk düzenle ayrılamaz bir şekilde bağlantılıdır ve bu da, oluşumların kafa karıştırıcı çok yönlülüğünün sabit formlar biçiminde düzenlenmesiyle, doğadan uygarlığa doğru bir değişime işaret eder. En eski metinlerden anlaşıldığına göre ilk insanlar ayın, zamanın düzenlenmesine yarayan dört aşamasını- hilal, büyüme, dolunay, küçülme- gözlemlemişlerdir. Benzer şekilde güneşin konumu ve gölgelerin hareketi de insanların kendilerini yönlendirebilmelerine yardımcı olmuştur. Güneşin doğduğu ve battığı noktaların, özellikle ilkbaharda ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit olduğu günlerde hassas bir biçimde gözlemlenmesi 4 esas noktanın keşfedilmesini sağlamıştır. Dört yön ve dört rüzgar birlikte yeryüzündeki yaşamın tamamı için gerekli koordinatları sağlarlar⁶⁶².

4 kavramının hem sayısal olarak hem de dünya ve düzeninin sembolü olarak antikitede ve Ortaçağ'da çok popüler olduğu görülmektedir. 4 sadece uzamsal düzene ait bir sayı değildir, aynı zamanda dünyevi düzene de aittir. Düzenleyici niteliğinden dolayı dört gündelik hayat için önemli olmuştur. 4 maddi ve pratik bir sayı olduğu için batıl inanç geleneklerinde ender görülür. 4 Farsçada ve Türkçede bazı deyimlerde geçer, ama bu daha çok vurgulama için yapılan bir yineleme durumudur⁶⁶³.

Kutadgu Bilig'de dört rakamının mitoloji yanında İslâmiyet bağlamında da kullanıldığı görülmüştür. Eserin dört temel üzerine kurulması, dört istek, dört şey, dört zümre mitolojik bir arka plana sahip olabilir. Hz. Muhammed'in dört arkadaşı şeklindeki ifadelerde dört rakamının İslâm bağlamında kullanılmış şeklidir.

Schimmel'e göre "Beş, insanla bağlantılıdır. İnsanlığın iyi ve kötünün karışımı olması gibi, 5 bir tek ve bir çift sayıdan elde edilen ilk sayıdır. Beş genellikle insan yaşamıyla ve beş duyuya bağlantılıdır⁶⁶⁴."

Beş'in pek çok kültürde önemli olması ve merkezi bir rol oynamasının nedenine ilişkin çeşitli görüşler vardır. Nesneleri beşli gruplar halinde düzenleme eğilimi her dönemde her yerde vardır. Böyle gruplar arasında 5 duyu, doğal insanın sayısı olarak kesinlikle 5 ile bağlantılıdır; çünkü bir İranlı şairin

⁶⁵⁹ Schimmel, 1998: 69.

⁶⁶⁰ Schimmel, 1998: 89

⁶⁶¹ Schimmel, 1998: 76, 84, 93.

⁶⁶² Schimmel, 1998: 98- 99.

⁶⁶³ Schimmel, 1998: 109, 112, 115.

⁶⁶⁴ Schimmel, 1998: 118.

söylediği gibi doğal insanın yaşamı yalnızca beş gün sürer. 5 ayrıca kitapları ve bilgelik sözcüklerini düzenleyen ilke olarak da kullanılır⁶⁶⁵.

Schimmel'e göre "7, 4 elementi kuşatan ve duysal güçlere karşılık gelen maddi dörtlemeyeyle (hava: zeka; ateş: istenç; su: duygular; toprak: ahlak) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlülüğünü (aktif zeka, pasif bilinçaltı ve işbirliğinin düzenleyici gücü) içerir⁶⁶⁶."

Önem ve mükemmelliği⁶⁶⁷ ifade eden dokuz sayısının önemi Hint Germen ve Orta Asya (Türk- Moğol) gelenekleriyle bağlantılıdır ve daha çok dünyanın kuzey kısmındaki uygarlıkara özgü gibidir. Bu geleneklerin çoğunda 9, göksel kürelerle ve 7 göksel kürenin ve sabit yıldızları içeren göğün üst kemerinin ötesinde olan en yüksek, dokuzuncu cennetle bağlantılıdır. İran ve Türk gelenekleri ve kitap adları çok sık olarak dokuz gökten söz eder. Mircea Eliade bunun, kadim kozmik bölgelerin üç katına çıkarılması olabileceği gibi, kozmik ağacın 9 dalına ait olabileceğini de işaret etmiştir⁶⁶⁸.

Schimmel'e göre "Kutadgu Bilig'i yazan onbirinci yüzyıl Orta Asya Türk şairi Yûsuf Has Hâcib gün doğumunu, önu sıra 9 altın renkli sancanın taşındığı hükümdârın görünüşüyle karşılaştırır. 9 göksel küreden söz eden Türkler, 9'dan öte hiçbir şey yoktur derler⁶⁶⁹."

Schimmel, 9'un Türkçede yuvarlak bir sayıya dönüştüğünü belirtmiştir. Örneğin 9 ayın çarşambası hep birlikte gelir demek insanın üstlendiği işin güç bela tamamlanabilecek kadar artmış olması demektir. 9 düğümle bağlanan şeyler iyi korunuyordur⁶⁷⁰.

Schimmel'e göre "On her şeyi içermektedir. 10'da çok katlılık daha yüksek bir düzeyde yeniden birliğe döner, 10'un yeni bir çok katlılığa doğru ilk basamak olması 100 ile başlayan başka bir basamağa doğru yol açar ve böyle devam eder⁶⁷¹." "Mistik biçimde söylersek, 100 ve 1000'in aynı olması gibi 1 ve 10 aynıdır⁶⁷²." Hopper'a göre "10, 100, 1000 gibi yüksek oranlar tamamlanmışlığı ve bitmişliği ifade eder⁶⁷³."

Kaynağını Maddenin Renginden Alan Metaforlar (Renk Metaforları)

Wierbiczka, renkleri kültürel yerleşik bir unsur olarak görmektedir. Wierbiczka renklerin günlük yaşantıları ifade etmede kullanılan kavramlar dizgesi ve iletişim unsuru olarak görmüştür:

⁶⁶⁵ Schimmel, 1998: 127- 128.

⁶⁶⁶ Schimmel, 1998: 140.

⁶⁶⁷ Hopper, 2000: 11.

⁶⁶⁸ Schimmel, 1998: 177, 179.

⁶⁶⁹ Schimmel, 1998: 183.

⁶⁷⁰ Schimmel, 1998: 183.

⁶⁷¹ Schimmel, 1998: 194.

⁶⁷² Schimmel, 1998: 196.

⁶⁷³ Hopper, 2000: 10.

Renkler, insanların hayatlarında yerleşik kavramlardır. Renk kavramları doğrudan bir konuşma sırasında gündüz- gece, ateş, güneş, bitkiler gökyüzü ve yeryüzü prototipleriyle birlikte karşımıza çıkabilir. İnsan beyninde meydana gelen renk sistemi insan biyolojisi ile ilişkilendirilir. Renk kavramlarını iletişim kurarken de kullanabilmekteyiz⁶⁷⁴.

Kay ve Mac Daniel, tüm dillerdeki temel insan doğasındaki renk kategorisinin varlığının nörofizyolojik kategorilerle yansıttığını ifade etmişlerdir. Fakat Wierbiczka insan dilinin sadece kavramlaştırmaları yansıttığını renklerin göz beyin arasında yer alan kanallarda gerçekleşen nörofizyolojik temsillerini yansıtmadığını ifade ederek bu görüşe karşı çıkmıştır. Wierbiczka'ya göre “Renklerin nörofizyolojik temsilleri ve renklerin dil bilimsel temsilleri sadece dolaylı olabilir ve bu kavramlar aracılığı ile gerçekleşir. Duyular insanların nörofizyolojik süreçlerinde kökleşmiş olsa da kişiye özgüdür⁶⁷⁵.”

Wierbiczka'ya göre “Renk algısı mekânizması sorunu renk kavramsallaştırması sorunu ile çok az ilgilidir. Renk algısı geniş ölçüde aynı insan grubu içerisinde yer almaya bağlıdır⁶⁷⁶.” Temel metaforlar için yaşantılar evrensel olsa da onların farklı kişilerce kullanımı ve anlamlandırılması kültüre özgüdür. Aynı durum renklerin anlamlandırılması için de geçerlidir. Wierbiczka, retina aracılığı ile beyinde nörolojik süreçlerle meydana gelen renklerin kültür süzgecinden geçerek toplumlarda ve kişiler arası iletişimde yerini bulduğunu ifade etmektedir:

Fakat renk kavramlaştırmaları çarpıcı benzerlikler olmasına rağmen farklı kültürlerde renk kavramlaştırmaları farklıdır. Retina ve beyinde her ne olursa olsun doğrudan dilde yansıtılamaz. Dil, zihinde ne olup olmadığını yansıtmaz aynı zamanda zihnimizi de kültür aracılığı ile şekillendirir⁶⁷⁷.

Wierbiczka'ya göre “Bu kavramlaştırmalar nöropsikoloji alanındaki araştırmalarla değil, dünya dillerinden gelen verilerin kavramsal analizleri aracılığıyla bulunabilecektir⁶⁷⁸.”

Renkleri eski Türklerin dünyayı tasarlama şekillerinden biri olarak gören Bayat'a göre “Dünyayı kavramanın en eski tasarımlarından biri olan renk, millîlikle, millî psikolojiyle birebir bağlantılıdır. Renkler bir kavimdeki özelliğini diğerinde de aynı şekilde gösteremez. Renkler kavimlerin yaşamının, mitolojik inançlarının göstergisidir⁶⁷⁹.”

⁶⁷⁴ Wierbiczka, 1990: 99.

⁶⁷⁵ Wierbiczka, 1990: 99.

⁶⁷⁶ Wierbiczka, 1990: 102.

⁶⁷⁷ Wierbiczka, 1990: 103.

⁶⁷⁸ Wierbiczka, 1990: 103.

⁶⁷⁹ Bayat, 2015: 70.

Renkler aynı zamanda soyut ahlâki ve davranış kavramlarını da metaforikal olarak ifade etmektedir. Cienki'ye göre “Doğru- yanlış gibi bir ahlaki kategori siyah- beyaz renklerle metaforlaştırılabilir⁶⁸⁰.”

Bu açıklamalardan yola çıkarak Kutadgu Bilig'deki renk metaforları incelendiğinde olayların oluşu ve insan duygulanımlarının şekline göre değişebilir. Kutadgu Bilig'de görülen renk metaforlarının yönetim (siyaset), inanç bağlamlarında oluşturulduğu görülmektedir. Kutadgu Bilig'de yönetimin seyrinin, ölümün, insanın ruh hallerinin renk metaforlarıyla yansıtıldığı görülmektedir.

Bu konuda Kutadgu Bilig metninde verilen yeni bir yönetim anlayışının renk metaforları ağırlıklı olarak verildiği görülür. Kutadgu Bilig'de renk kavramlarının prototipleri genellikle yönetim unsurlarına ait olmuştur.

Kaynak Alan: İnsan, yüz.

Hedef Alan: Renk, karalık, utanç verici durum.

1334. bor içme fesadқа қатılма ыра/ zina kıılma fasıķ *atanma kara*

Şarap içme, fesâda karışma, uzak dur; zina yapma, fisk ve fücûr ile *kara yüzlü olma*

Kaynak Alan: İnsan

Hedef Alan: Huy, davranış

4238. isizke çawıķmıř kişidin ыра/ bu yaıııķ kişiler *ķılınķı kara*

Kötülükleri ile şöhret bulan kimselerden uzak dur; böyle kimseler *kara huylu* insanlardır.

2.4.1.1.3.2. Kaynağını İnsan Bedeninden Alan Metaforlar (Kişileştirme- Canlandırıcı- Antropomorfik)

Kaynağını insandan alan metaforların temelini, insandan insana aktarım, insandan cansız nesnelere aktarım (canlandırıcı/ antropomorfik), insandan hayvanlara aktarım (kişileştirici/ personification), insandan bitkiye (kişileştirici/ personification) kavramlaştırmaları oluşturmaktadır.

En anlaşılır/ açık ontolojik metaforlar fiziksel nesnelerin (object) yerini somut maddelerin insan eylemleri/ oluşumları açısından tanımlanmaya oluşturulmuş olanlardır. Bu bize insan hareketleri, karakterleri ve eylemleri açısından insani olmayan varlıklara geniş ölçüdeki çeşitli deneyimleri idrak etmemize ve algılamamıza olanak verir⁶⁸¹.

⁶⁸⁰ Cienki ve Müller, 2008: 491

⁶⁸¹ Lakoff ve Johnson, 1980: 33.

Bu gerçekler standart teorilere ***karşı koyar.***

Enflasyon bizim karlarımızı ***yedi.***

Sonunda ***kanser onu da yakaladı.***

Kaynağını insan ve niteliklerinden alan kişileştirme metaforlarının temelinde de somutlaştırma yer almaktadır. Kişileştirme hedef alanın sadece somut insan ontolojisi aracılığı ile ifadesi değildir. İnsanların duygusal, davranışsal nitelikleri ve sosyal toplumsal özellikleri de kişileştirme metaforlarına kaynak alan görevi görmektedir. Lakoff ve Johnson bu doğrultuda kişileştirme metaforlarını şu şekilde tanımlamışlardır:

Kişileştirme bir dizi geniş çaplı metaforları toplayan yaygın, genel kategorilerdir. Her biri kişinin farklı yönlerinden veya farklı bakış açılarından alır. Yaygın görüş bunların ontolojik metaforların uzantıları olduğudur. Bunlar bize olayları mantıklı olarak yapılandırmaya da olayların mantığını dünyada amaçlarımız, eylemlerimiz, karakterlerimiz olan insani şartlarda yapılandırmamıza imkan verir⁶⁸².

Her bir örnekte insan dışı bir şeyler insan olarak görülür. Fakat kişileştirme birleştirilmiş tek genel bir süreç değildir. Her bir kişileştirme insanların ortaya çıkardıkları yönlerinden dolayı farklılaşır.

100. tapuğka kelip ***kut kapuğda turur/*** kapuğda turuğlı tapuğda turur

Sâadet hizmet için gelmiş, ***kapıda durur***; kapıda duran kulluk için durur.

KİŞİLİK İNSANDIR. İNSANLIK İNSANDIR. İNSANLIK BAŞTIR.

Kaynak Alan: İnsan, baş taraf

Hedef Alan: kişilik, insanlık, insani değerler

1357. negü tir eşitgil bağırsak kişi/ bağırsaklık ol kör ***kişilik başı***

içten bağlı olan samimî insan ne der, dinle; ***insanlığın başı*** bu samimiyettir.

KUT İNSANDIR. KUT ELDİR.

Kaynak Alan: İnsan, el.

Hedef Alan: Kut, ikbal, kurtuluş, beklenmedik zamanda gelen kurtuluş.

4087. olar kut tururlar ***kut elgi*** uzun/ küyer ot tururlar küyürgey özün

Onlar ikbâldirler, ***ikbâlin eli*** her şeye uzanır; onlar yanar âteştirler, başkalarını yakarlar.

SU İNSANDIR.

Kaynak Alan: İnsan

Hedef Alan: Su

2250. kara tün yaruğ künke yakmaz yağuk / ***yaşıl suw kıızıl otka bolmaz konuk***

Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz, ***yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz.***

⁶⁸² Lakoff ve Johnson, 1980: 34.

İnsandan Bitkiye Aktarım (Kişileştirme Personification)

Kaynak Alan: İnsan, perçem

Hedef Alan: Ağaç

118. yağa tursu yağmur yazılsu çiçek/ *kurumuş yıgaçtın salınsu küjek*
Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın; *kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.*

İnsandan Hayvana (Kişileştirme- Personification)

Kaynak Alan: İnsan

Hedef Alan: Ejderha

2354. oduğ beg sözi kör *büke yolçılığ*/ kör arslan münügli kılıç kamçılığ
Uyanık beyin askeri, bak, *ejderha kumandasında* arslana binmiş kılıç kamçılı orduya benzer
Kumanda etmek, yönetmek bir kişiye ait özelliklerdir ve ejderha üzerine şemalanmıştır. Dolayısıyla ejderha burada kişileştirilmiştir.

İnsandan İnsana Aktarma

Kişileştirme metaforları geçmişte yaşamış insanların niteliklerinin diğer insanlara aktarılmasıyla da meydana gelmektedir. Erdem, tarihsel bir bağlama da dayanan bu kişileştirme metaforlarını şu şekilde tanımlamıştır:

Tarihi şahısları, eserlerdeki kahramanları anlatan sözler, devrin önde gelen insanlarını, kahramanlarını vasıflandırmak için metaforik olarak kullanılır. Bu durumda kaynak alan daha önce yaşamış ünlü insan olurken, kaynak alandaki ünlü insan hedef alandaki kişi üzerine şemalanmaktadır. Bu şemalanma epistemik uygunluklara dayalı olmaktadır⁶⁸³.

2.4.1.1.3.3.Kaynağını Canlı Varlıklardan Alan Metaforlar

Kaynağını canlı varlıklardan alan metaforlarda kaynak alan bitkiler, hayvanlar, canlı mikroorganizmalar yer almaktadır. Bitkilerin biyolojik ve fizyolojik özellikleri cansız varlıkları, soyut kavramları veya insanların bilişsel, duyuşsal, fiziksel özelliklerini metaforik olarak kavramlaştırır.

Erdem'e göre "Animal (hayvan) metaforlarında insan hayvana, insanın hareket veya durumu, hayvanın hareket veya durumuna benzetilmektedir. Müspet ve menfi bakış açısı bu metaforlarda belirgin olarak ortaya çıkar⁶⁸⁴." Erdem, Türkmen Türkçesinde ise müspet olarak görülen hayvanların hitaplarda kullanılmasının yaygın bir durum⁶⁸⁵ olduğunu ifade etmiştir.

⁶⁸³ Erdem, 2003: 234.

⁶⁸⁴ Erdem, 2003: 213.

⁶⁸⁵ Erdem, 2003: 213.

Kaynak alanlarını hayvanların oluşturduğu metaforlarda haedef ve kaynak alanların çıkarımsal bilgilerinin ortak olması gerekmektedir. Hayvan metaforlarının daha çok insanların güçlü, karakteristik ve davranışsal niteliklerini ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Erdem, bu tür metaforlar için şu açıklamaları yapmıştır:

Bu tür kavramlarla ilgili metaforlarda kaynak alan hayvan ve hedef alan insan olmakla birlikte kaynak alanda yer alan hayvanın güçlülük ve zayıflığı, av avlama özelliği veya avlamadaki tutumu gibi özellikler ontolojik ve epistemik uygunlukları ortaya koymaktadır. Böylece kaynağını hayvandan alan metaforlarla ilgili olarak kaynak alanda ve hedef alanda yer alan kavramların sistematik olduğu düşünülür⁶⁸⁶.

Gradecak Erdeljic ve Goran'a göre hayvan metaforlarının Büyük Varlık Zinciri içerisindeki kullanımının insanın niteliklerinin gerçekçi hayatta belirli bir hiyerarşi düzeni açısından ifade etme amacıyla olduğunu şu şekilde vurgulamışlardır:

Kültürel bağlamda bir hayvana atfedilen özelliğin etkisi Büyük Varlık Zinciri metaforunun hiyerarşik kültürel model mantığı ile güçlendirilir. Bir insanı bir hayvanın davranışı ile özdeşleştirmek aranan insan özelliklerinin gerçekçi düşüncede ne olması gerektiği olarak anlaşılır⁶⁸⁷.

TÖRÜ (KANUN) BİTKİDİR. TÖRÜ (KANUN) KÖKTÜR. TÖRÜ (KANUN) AĞAÇTIR. SAKLIK (İHTİYATLIK) BİTKİDİR. SAKLIK (İHTİYATLIK) KÖKTÜR. SAKLIK (İHTİYATLIK) AĞAÇTIR.

Hedef Alan: Bitki, bitki kökü, ağaç, ağaç kökü.

Kaynak Alan: Kanun, tedbirli olma.

2015. iki neş turur ilke bağı beki /biri **saklık** ol bir **törü il köki**

Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri **ihtiyatluluk**, biri **kanun**; bunlar **esastır**.

DAVRANIŞLAR BİTKİDİR. DAVRANIŞ ÇİĞDİR.

Kaynak Alan: Bitki, çiğlik.

Hedef Alan: Davranış, davranış bozukluğu.

2848. közi suş kişinin **kılnçı yig** ol / kılnç yigliki erke teşsiz ig ol

Aç gözlü adam **çiğ tavırlı** olur; çiğ tavırlı olmak insana yakışmayan bir hastalıktır.

FENALIK BİTKİDİR. FENALIK TOHUMDUR.

Kaynak Alan: Bitki, Tohum.

Hedef Alan: Fenalık, kötülük.

⁶⁸⁶ Erdem, 2003: 213.

⁶⁸⁷ Gradečak Erdeljic ve Goran, 2011: 157.

4735. *uruğ isiz* ekse isiz ök önür/ ol isiz boyunğa yarın yük bolur

Fenalık tohumu ekilirse, fenalık çıkar ve bu fenalık yarın insanın boynuna bir yük olur.

Hayvandan Soyut Maddelere Aktarım

ZAMAN HAYVANDIR. ZAMAN ATTIR. ZAMAN DEĞERLİDİR. ZAMAN SİYAHTIR/ AKTIR/ ALACADIR.

Kaynak Alan: At, Atın değerli oluşu.

Hedef Alan: Zaman.

1386. anasında toğsa atansa atı/ müsafir bolup mindi *öçlek atı*

Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak, *zamâne atına* biner

2.5. Zaman Metaforları

Boroditsky'e göre zaman anlık bir olgudur. Dolayısıyla Boroditsky zamanın ifadesinde anlık bir olgu niteliğini göz önünde bulundurarak zamanın metaforikal olarak değişip gelişerek yok olabileceğini ifade etmiştir.

Yaşantılarımızdan da anladığımız gibi zamandaki her an tek bir sefer meydana gelir. Zamanda anı bir defa yaşarız ve geriye dönemeyiz. Zaman bağlamındaki yaşantılar sürekli değildir. Zaman, içinde gözlemci olarak yaşadığımız bir olgudur. Zamandaki değişimler de nesne ve olayların görünüşleri veya yok oluşları şeklinde ifade edilmektedir⁶⁸⁸.

Dili zaman bağlamında kullanmak ve olayları yapılandırmak insan yaşantısının, eylemlerinin en karmaşık adımlarından biridir. Evans, zamanı temsil etmede yönelim ve mekânın rolünü vurgulamıştır. Zamanın yer/ mekânda kolay bir şekilde yapılanmadığını mekânın zamanın temsili için önemli bir unsurken zaman kavramının yine de mekândan ayırıcı özelliklere sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu özelliğin de zaman alanına ait olan geçicilik özelliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir⁶⁸⁹.

Evans, zaman kavramının gramatikal yapılar aracılığı ile dünyada evrensel bir şekilde yapılandığını ise şu şekilde belirtmiştir:

Zaman, düzenli olarak leksikal ve gramatik sistem açısından zaman terimleri içerisinde kodlanmıştır. Dün, şimdi, -den beri, -ken, sonra, her zaman, henüz, hiçbir zaman şeklinde leksikal ve gramatikal olarak ifade edilen zamanlar aynı zamanda görünüş ve zarflar şeklinde pek çok dünya dilinde kodlanmıştır⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ Boroditsky, 2000:3.

⁶⁸⁹ Evans, 2013: 54- 57.

⁶⁹⁰ Evans, 2013: 57.

Lakoff- Johnson’a göre “Zamanın hareket ve nesneler açısından tanımlanması insanların yaşantı ve tecrübelerine bağlıdır. Oldukça sınırlı olan zaman algımız kavramsal ve geçicidir. Zaman anlayışımızın çoğu evrendeki metaforikal anlayışımızdır⁶⁹¹.”

Lakoff ve Johnson, *Teslim günü yaklaşıyor; Yaz satışlarına yaklaştık; Karar zamanına doğru yaklaşıyoruz* ifadelerinde yer alan ilk örnekte zamanın evrendeki nesnelerin hareketi açısından kavramlaştırıldığını, ikinci ve üçüncü örneklerde ise kişilerin zamana doğru yaklaştığını ve zamanın yer- mekân açısından kavramlaştırıldığını⁶⁹² ifade etmişlerdir.

Lakoff ve Johnson’un çalışmalarında zaman yönelimli metaforlar “hareket eden zaman metaforları” ve “hareket eden gözlemci” metaforları olmak üzere iki temel alt metafordan meydana gelir. Hareket eden zaman metaforunda, nesne ve varlıkların hareketleriyle zaman ifadeleri kavramlaştırılır. Hareket eden gözlemci metaforunda ise, gözlemcinin yer ve değişim hareketleriyle zaman kavramlaştırılır. Lakoff- Johnson’a göre zamanın bölümleri evrende hareket eden nesne formları olarak da görülür. Bu bağlamda nesnenin hareketi, zaman hedef alanına haritalanır. Geçmiş ve gelecek arasındaki aktarımı gösteren geri, ön gibi yön ifadeleri ile takip et-, git-, yakala-, yaklaşt-, ortaya çık- gibi eylemler kaynak alan görevi görerek zaman hedef alan üzerine haritalanır. Buna göre geçmişte arkada, gelecekte önde olan gözlemci tarafından hareket ettirilen nesnelerin hareketi zamanın geçişini tanımlar. Bu kaynak alanlar da zamanın maddeleşmiş formunu oluşturur. Zamanın akıcılığını ifade eden metaforikal ifadelerde ise kaynak alanda bulunan varlığın sınırları zamanın çizgisel akıcılığını kavramlaştırmaktadır⁶⁹³.

Erdem’e göre “En temel zaman metaforu zamanın yönelimini içeren metaforlardır⁶⁹⁴.” Erdem, zaman için en temel metaforun, geçmişindeki veya arkasındaki ile geleceğe yönelen şimdiki bir gözleyiciye sahip olma olduğunu ifade etmiştir. Erdem, zaman yönelimi metaforunu “gözleyicinin yeri olarak şimdi”, “gözleyicinin önündeki uzamı olarak gelecek” ve “gözleyicinin arkasındaki uzamı olan geçmiş”⁶⁹⁵ şeklinde nitelendirmiştir.

GELECEK ÖLÜMDÜR

GELECEK ÖNDÜR

1417. yüz *utru turur bu uzun yol sefer*/ ukuşluğ bu yolka azuk keğ iter

Önünde uzun bir yol, bir sefer vardır; akıllı olan bu yol için azığını iyice hazırlar

Bu beyitte şu andaki gözlemcinin gelecekte ölümüdür. Burada gelecek “utru” yön kavramı ile karşılanmıştır. Bu beyitte gözlemcinin geleceğinden bahsedilmektedir.

⁶⁹¹ Lakoff ve Johnson, 1999: 53- 54.

⁶⁹² Lakoff ve Johnson, 1999: 54.

⁶⁹³ Lakoff ve Johnson, 1999: 140- 147.

⁶⁹⁴ Erdem, 2010: 191.

⁶⁹⁵ Erdem, 2003: 48- 49.

Gözlemcinin geleceği uzun bir yol, uzun bir hayat veya ölümü olabilir. Erdem’e göre “Utru/ ön gibi geri, ön, ileri gibi kavramları Türkiye Türkçesinde maddi kavramlardır. Bu kavramların geçmiş ve gelecek kavramlarının yerine kullanımının metaforikaldir⁶⁹⁶.”

Erdem’e göre “Olay ve zaman arasındaki ilişkide, olayların başlangıcı ve bitişi zaman ölçümü olarak kullanılır. Zamanın metaforlaşması olayların ifadesi kullanılarak gerçekleştirilir. Hareket, zaman içinde yer değişimi olarak tanımlanır⁶⁹⁷.” Erdem’e göre “İleri ve geri kavramları Türkiye Türkçesi için maddi kavramlardır ve bu kavramların geçmiş ve gelecek yerine kullanılması ise metaforikaldir⁶⁹⁸.”

GEÇMİŞ ÖNCEDİR / GELECEK SONRADIR

GEÇMİŞ GERİDİR/ GELECEK İLERİDİR

4933. yime keçti kaç kün bu sözke adın / sakındı ilig bahtı *öñdün kiñ*

Bu konuşmadan sonra yine bir kaç gün geçti; hükümdâr iyice baktı, bu işin *ilerisini ve gerisini* düşündü.

Bu beyitte ileri ve geri kavramları zaman açısından bir işin öncesini ve sonrasını düşünmek şeklinde ifade edilmiştir. Yani ileride olabileceklerin olumlu ve olumsuz niteliği de aynı zamanda ifade edilmektedir. Bu konuda Evans’a göre “İnsanların yaşantıları, olaylar, ruhsal ve duygusal roller, hayata bakış açıları zamanın algılanması üzerinde etkilidir⁶⁹⁹.”

Erdem’e göre “Zamanı algılamada ve ifade etmede kişisel, kültürel ve evrensel farklılıklar vardır⁷⁰⁰.” Erdem, bu düşüncüyü Türk kültürü üzerinden şu şekilde örneklemiştir:

Türk kültürü ve yerel geleneğinde insan hayatının bölümlerini/ adımlarını mevsim sözcükleriyle ifade etmek yaygın bir durumdur. Gençlik İlkbahardır metaforlarının yanında Yaşlılık Sonbahar/ Kıştır metaforları görülmektedir. Bu açıklamaya göre gözlemci şu an bahardayken geleceği sonbahar veya kış olur⁷⁰¹.

Örneğin, inanç bağlamında düzenin, zamanın bozuluşu, güvensizliğin artışı, alime hakkının verilmemesi, zenginin fakir üzerindeki tahakkümü gibi durumlar dünyanın sonunun habercisi olarak gösterilmektedir. Hâcib bu sorunları çözmek için akıl, bilgi ve ilim kavramlarını kurtarıcı doktrinler olarak görmektedir. Burada yer alan olumsuzluklar aslında zamanın niteliğini kavramlaştırmaktadır. Bu bağlamda insanın sonu olan ölüm kavramı da zamanın bir göstergesidir. Kutadgu Bilig’de yer alan ölüm kavramı aynı zamanda hareket eden zaman metaforuna örnektir.

⁶⁹⁶ Erdem, 2010: 192.

⁶⁹⁷ Erdem, 2010: 192.

⁶⁹⁸ Erdem, 2010: 192.

⁶⁹⁹ Evans, 2013: 56.

⁷⁰⁰ Erdem, 2010: 191.

⁷⁰¹ Erdem, 2010: 197.

Yine, inanç bağlamında zamanın görünümülerinden biri olan kıyametin ulug kün, hesap günü şeklinde metindeki adlandırmaları zamanın metaforik olarak ifadelerinden biridir. Bayat'a göre bu adlandırma "bozulmuş, tahrip edilmiş makro ve mikro kozmosun yenilenmesidir"⁷⁰². Ulug kün, hesap günü, kara yeri döşen- ifadeleri Kutadgu Bilig'deki zamanın sembollere dönüşümlerinden bazılarıdır. Bayat bu durumu "Dünyanın sonu anlayışı zamanın da sonu anlamına gelmektedir"⁷⁰³ şeklinde tanımlamıştır.

Kutadgu Bilig'de zamanın sembolik olarak adlandırılmasında mitolojik düşünce de etkili olmuştur. Bayat, ilkbahar ve sonbahar zaman dilimlerini uyuyan ve uyanan dünyanın simgesi olarak görmüştür. Bayat'a göre "Yaz ve kış dönemleri daha durağandır. İlk ve sonbahar değişimlerin ve geçitlerin dönemidir"⁷⁰⁴.

Kutadgu Bilig'de zaman üzerindeki kültür ve mitolojinin etkisinin görüldüğü bir ifade de ödlele atı metaforudur. Bayat'a göre "Zaman at ile metaforik olarak ifade edilmektedir. Ayrıca zamanın koşan bir ata benzetilmesi de mitin zamana yansımalarıdır"⁷⁰⁵.

ZAMAN MEVSİMLERDİR

YAŞLILIK KIŞTIR

4625. yaşın erse altmış *öğün erse kıış* / isig işke tutgıl soğık kılma iş

Yaşın altmış ve vaktin de kış ise, sıcak şeyler kullan; soğuk şeyler ile arkadaşlık etme

GENÇLİK BAHARDIR

4623. yigit erse yaşın *yaz erse yılın* / soğık işke tutgıl isetür kanın

Yaşın genç ve *ömrün bahar yıllarında* ise, soğuk şeyler kullan, kanın bunları ısıtır.

Zamanın ontolojik açısından kavramlaştırılmasında maddenin miktarı da önemli bir kaynak alan görevi görmektedir. Maddenin sayılabilir özellikleri de aynı zamanda zaman dilimlerini kavramlaştırır. Evans'a göre "Çok ya da az zamana sahip olmak veya çok ya da az zamana ihtiyacı olmak gibi ifadeler zamanın miktar açısından kavramlaştırılmasını içerir"⁷⁰⁶.

2.5.1. Zaman Yönelimli- Zamanın Geçiş Metaforları

Boroditsky'e göre "Zamanın gözlemleyemediğimiz pek çok yönü vardır. Zamanın yönelimsizliği, izlenilmezliği, taşınmazlığı zamanın gözlemlenemeyen ortak noktalarıdır. Zamanın bu nitelikleri de genellikle yönelim (spatial) metaforlarını oluşturmaktadır"⁷⁰⁷.

Parlak yarınları aramak.

Takvimin gerisinde kalmak.

⁷⁰² Bayat, 2015: 128.

⁷⁰³ Bayat, 2015: 128.

⁷⁰⁴ Bayat, 2015: 103.

⁷⁰⁵ Bayat, 2015: 98-99.

⁷⁰⁶ Evans, 2007: 278- 279.

⁷⁰⁷ Boroditsky, 2000:4.

Zamanın ötesinde teoriler ortaya koymak.

Boroditsky, bu örneklerde zamanın tanımlanmasında ve ifadesinde yönelim ve mekân terimlerine bağlı kalındığını⁷⁰⁸ belirtmiştir.

Evans’a göre “Zaman, karmaşık ve çok yönlü bir dizi olgu ve yaşantıdır. Bu nedenle tek yönlü bir olgu değildir⁷⁰⁹.” Evans, zaman kavramının farklı şekillerdeki ifadesini şu örneklerle açıklamıştır:

(a) Çalıştığımızda *zaman geçer*; (b) Eğlendiğimizde *zaman uçar*; (c) Onun *ölüm anı geldi*; (d) *Zaman her zaman ileri akar*.” Bu örneklerden a’da belirtilen zamanın niteliği kişiye bağlıdır. B’de zamanın süresi olayın niteliğine bağlanmıştır. C’deki ölüm olayının zamanı vurgulanmıştır. D’de ise zamanın sonsuzluğu vurgulanmıştır. Evans, bu örneklerden hareketle zamanın yaşantılarla ilgili olduğunu ve zamanın tek bir sözcükle ifadesinin bile semantik bir nitelik taşıdığını ifade etmiştir⁷¹⁰.

Evans’a göre “Zaman, kavramsal metafor teorisi ve bilişsel dilbilim teorileri için önemli bir kavramsal alandır. Zaman alanı, bir süreci ve kronolojiyi yansıtan hareket ve eylemlerden oluşur. Zaman alanının yapısı öznel yaşantıların bilişsel yönlerinden kaynaklanır⁷¹¹.” Evans’a göre “Zaman alanı dilde leksikal kavramlar ve bilişsel modeller şeklinde kodlanır⁷¹².” Evans, zamana dayalı bilişsel modelleri “kişiye dayalı bilişsel modeller, hareket eden kişi modeli ve hareket eden zaman modeli⁷¹³” şeklinde sınıflandırmıştır.

Evans, zaman kavramı ile yer/ mekân, yönelim ve varlık/ madde arasında bir bağlantı kurar. Zaman yönelimli metaforlarda geçmiş için “zamanın gerisinde”, gelecek için “zamanın önünde” ifadesi kullanıldığını belirtir. Zaman yönelimli metaforlar karmaşık, evrensel ve gözlemci kaynaklı metaforlardır. SÜRE UZUNLUKTUR metaforunda süre ve uzunluk dünyada temel olguları ifade ettiğinden zaman metaforları aynı zamanda evrenseldir. Evans, zaman metaforlarının temel metaforlar olduğu düşüncesinde değildir. Çünkü, kavramsal bir metaforun temel olabilmesi için hedef kavram öznel gerçeklikle ilişkili olmalı ve algısal olarak temel kavrama sahip olmalıdır. Zaman ve varlık- madde arasındaki bağlantı sonucu kurulan metaforlarda zamanın ontolojik olarak yapılanması gerekir. Bu da varlık- madde ve zaman arasındaki metaforikal bağlantının evrensel olamayacağı anlamına gelir⁷¹⁴.

Zaman temsili büyük ölçüde zaman ve yönelim kavramının da mekân açısından anlaşılmasıdır. Hareket Eden Zaman ve Hareket Eden Gözlemci metaforları Clark’ın (1973)

⁷⁰⁸ Boroditsky, 2000:4.

⁷⁰⁹ Evans, 2013: 57.

⁷¹⁰ Evans, 2013: 57- 58.

⁷¹¹ Evans, 2007: 213.

⁷¹² Evans, 2007: 213.

⁷¹³ Evans, 2007: 214.

⁷¹⁴ Evans, 2013: 245- 246.

bağlamsal tanım teorisine göre meydana gelmiştir⁷¹⁵. Evans'ın kavramsal zaman metaforları için verdiği sınıflandırma şu şekildedir⁷¹⁶:

Tablo 2. 1 Evans'ın Kavramsal Zaman Metaforları Tablosu

Yönelim/ Hareket	Kişinin Hareketi Zamanın Hareketi	Yılbaşına Yaklaşıyoruz. Yılbaşı yeni yıldan önce gelir.
Mekân/ Alan	Zamanın Yönelimi SÜRE UZUNLUKTUR	Burada yeni yıl uzun bir süredir.
Madde / Nesne/ Değerli Varlık	Maddenin Kaynağı Maddenin Değeri	Zamanını boşa harcıyor. Zamanı çok değerli.

Zaman metaforları sadece zamanın niteliğine, olgusal özelliklerine ve varlıkların niteliklerine göre ifade edilmemektedir. Zaman metaforları, gözlemcinin zaman içerisinde ve zamana karşı eylemleri de zaman metaforlarının kaynak alanlarını oluşturmaktadır. Boroditsky'e göre "Pek çok soyut kavramda olduğu gibi zaman da birden fazla metafor aracılığı ile sunulur. Hareket eden gözlemci metaforu ve hareket eden zaman metaforları kavramsal zamanın olay merkezli yapısına bağlıdır⁷¹⁷."

2.5.2. Hareket Eden Zaman Metaforları/ Hareketli Zaman Metaforu

Hareket eden zaman metaforlarında kavramsal bir olay zamanı ve zaman şekillerinin/ görünüşleri kavramlaştırılır:

En kötüsü *önümüzde*

Perşembe *Cumartesiden önce gelir*.

"Bu ifadelerde hareket eden gözlemci metaforu bulunmaktadır⁷¹⁸." "Hareket eden zaman metaforlarında ise zaman çizgisi olayları gelecekte geçmişe doğru götüren bir iletici olarak görülmektedir⁷¹⁹." "Hareket eden zaman metaforları içerisinde gözlemci bir zaman veya mekânda yaşayan gerçek veya kurgusal bir kişidir⁷²⁰." Evans'a göre "Zaman sadece yaşanan bir olgu değildir. Aynı zamanda bizden bağımsız olarak hareket eder⁷²¹." "Hareketli zaman kavramsal metaforlarında, zaman kavramı nesnelerin uzaydaki hareketlerinin

⁷¹⁵ Evans, 2013: 4.

⁷¹⁶ Evans, 2007: 243.

⁷¹⁷ Boroditsky, 2000:5.

⁷¹⁸ Boroditsky, 2000:5.

⁷¹⁹ Boroditsky, 2000:5.

⁷²⁰ Moore, 2014: 5.

⁷²¹ Evans, 2013: 55.

oluşturduğu ontolojik bir kategoriye göre ifade edilmektedir⁷²².” Canlı bir varlığa, insana ait olan yok et- eylemi zaman soyut kavramını somutlaştırarak ortaya ZAMAN İNSANDIR metaforunu ortaya çıkarmıştır. Bu metaforlaşmanın temelini zamanın ilerledikçe insanların da yaşlanıp yok olmasında aranmaktadır.

5162. keçer kün içinde kerekin alın / *keçürgey sini öğ* itigin kılın

Geçici günler içinden ancak lüzumlu olan şeyleri al; *zaman seni geçirecektir*, buna göre hazırlığını yap

377. *keçip bardı öğ kün* yawalık bile/ bu kalmış künün birle ‘uzrün tile

Hayat boş yere geçti gitti, bâri bu kalan günlerini tövbe ve istiğfâr ile geçir.

954. yime *keçti öğler bir ança* bu yan/ bu ay toldı tapgun kızıl kıldı eñ

Böylece *bir müddet geçti*; Ay-Toldı hizmeti ile herkesi memnun etti

4933. yime *keçti kaç kün* bu sözke adın/ sakındı ilig baktı öñdün kiñin

Bu konuşmadan sonra yine *bir kaç gün geçti*; hükümdâr iyice baktı, bu işin ilerisini ve gerisini düşündü.

2.5.3. Hareket Ettirilen Zaman Metaforu

Lakoff ve Johnson’a göre “Bu metaforlardada hareket ettirilen madde, nesne, insan eylemleri kaynak alan olarak, zaman hedef alanı üzerine haritalanır. Bu yolla hareket ettirilen zaman metaforu ortaya çıkar⁷²³.” Kutadgu Bilig’de zamanın görünümlerinden gençliği kaybetmek/yetirmek hareket ettirilen zaman metaforlarına örnektir. Aşağıdaki beyitte geçen yetür- eylemini Erdem de zaman metaforları açısından yorumlamıştır. Erdem’e göre “Türkiye Türkçesinde hareket ettirilen zaman metaforları bağlamında yetir- eylemi anlam açısından insana özgü, kesin/ bitmiş bir hareket ifadesidir⁷²⁴.”

GEÇMİŞTEKİ NESNE GENÇLİKTİR/ YİĞİTLİKTİR

ZAMANIN GEÇİŞİ KAYBETMEKTİR

GELECEKTEKİ NESNE YAŞLILIKTIR

ZAMANI KAYBETMEK GENÇLİĞİ KAYBETMEKTİR

6526. *kiçiglik tatığı yigitlik ereji/ yitürdüm* men emdi tutarda kürettim

Ben şimdi *gençlik zevkini ve yigitlik huzurunu kaybettim*, elimde tutarken, kaçıırıverdim

Beyitteki yetür- eylemi insan hayatının safhalarından olan küçüklük/gençlik ve yigitlik/ gençlik kavramlarını somutlaştırarak yaşlılığı ifade etmiştir. Burada gençlik ve

⁷²² Evans, 2013: 243.

⁷²³ Lakoff ve Johnson, 1999: 199.

⁷²⁴ Erdem, 2010: 199.

yiğitlik gözleyicinin geçmişinde kalarak yaşlılık/ ölüm gözleyicinin gelecek uzamında yer almıştır.

GEÇMİŞTEKİ NESNE GENÇLİKTİR/ÖMÜRDÜR

GELECEKTEKİ NESNE YAŞLILIKTIR

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖNDERMEKTİR/HARCAMAKTIR

ZAMANI HARCAMAK GENÇLİĞİ HARCAMAKTIR

1117. tiriglik keçürdüm usallık bile/ *yigitlikni ıdım* yawalık bile

Ömrümü gafletle geçirdim, *gençliğimi boşu boşuna sarfettim*.

Ay Toldı'nın Yeri: Şimdi

Ay Toldı'nın Önündeki Uzam: Gelecek

Ay Toldı'nın Arkasındaki Uzam: Geçmiş

Nesneler: Yaşlılık ve Ölüm Zamanları

Ay Toldı'yı Geçen Nesnelerin Hareketi: Yaşlanmak ve Ölmek Üzere Olmak

Burada Ay Toldı gözleyici/ gözlemci konumundadır. Hareketi ve zamanı yaşayan kişidir. Beyit içerisinde bulunduğu yer “şimdi”dir. Ay Toldı'nın harcanmış ve bitmiş olan gençliği arkasındaki uzamda yani geçmişinde kalan bir nesnedir. Gençliğini harcayarak ifade ettiği yaşlılık veya ölüm ise Ay Toldı 'nın gelecek uzamında yer alan bir nesnedir. Burada bahsedilen gençlik ve yaşlılık/ölüm soyut kavramların (nesne) soyut hareketleri zamanın geçişini göstermektedir. Harca- eylemi ise Ay Toldı'yı geçen nesnenin hareketini göstermektedir.

2.5.4. Hareket Eden Gözlemci Metaforu

Lakoff ve Johnson'a göre zamansal olayları, olguları bir yönelim olmadan yer/ mekân olarak yapılandıran ifadeler “Hareket Eden Gözlemci Metaforu” veya “Zamanın Alanı” metaforları şeklinde kavramlaştırılmıştır. Lakoff ve Johnson'a göre “Mısırlar sonbaharda olgunlaşır” örneği ZAMANLAR ALANLARDIR metaforuna örnektir⁷²⁵. Boroditsky'e göre “Hareket eden gözlemci metaforu aynı zamanda ZAMANLAR ALANDIR metaforunu da desteklemektedir. Hareket eden gözlemci metaforunda gözlemcinin bağlamı zaman çizgisi boyunca geleceğe doğru ilerlemesidir⁷²⁶.”

Grady'e göre “bu metaforlar temel metafor özellikleri taşımaktadır⁷²⁷.” Fakat, Evans'a göre “Bir kavramsal metaforun temel olabilmesi için hedef kavramı öznel bir gerçeklikle ilişkili olmalı ve algısal olarak basit bir deneyime sahip olmalıdır⁷²⁸.”

⁷²⁵ Lakoff ve Johnson, 1999: 18.

⁷²⁶ Boroditsky, 2000:5.

⁷²⁷ Grady'den akt.Evans, 2013: 243.

⁷²⁸ Evans, 2013: 243.

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEMCİNİN MEKÂNDAKİ HAREKETİDİR

560. *ḳayu öḳte* ḥacib tilese mini/ *ol öḳte* keleyin tidi söz küni

Hâcib beni ne zaman isterse, ben onun tayin edeceği gün ve saatte geleyim

1281. ağır tut negü erse yarlıkların/ ağır kılğa teñri *bu kün hem yarın*

Onun bütün emirlerine itaat et, Tanrı seni *bugün de yarın da* aziz eder.

3631. bu bulmuş künün barı kılma yawa / *ölümke itingil* tapuğ kıl iwe

Bâri elde bulunan bugünü boşuna geçirme; *ölüme hazırlan*, ibâdete koş.

4100. *buşar öḳte* barma beginḳe yağuk/ ḳalı bardın erse uçuzluk anuk

Hiddetlendiği vakit beyine yaklaşma; eğer yaklaşırsan, itibarının düşeceği muhakkaktır.

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN MEKÂNDAKİ YÜKSELMESİDİR

1258. törüttün mini sen *kötürdün ḳutun*/ yazukluğ ḳuluñ men tapuğsuz otun

Beni yarattın ve *saâdet içinde yükselttin*; ben senin kusurlu, günahkâr ve âsî bir kulunum.

2.6. Kanal/ İletişim Metaforları

Manzum ve mensur önsözlerde görüldüğü gibi Kutadgu Bilig hedef/ okur ve kaynak/ yazar arasında iletışimi sağlayan ve bilgileri kendinde barındıran bir unsurdur. Kutadgu Bilig başlı başına yazar ve okur arasında bir kanal durumundadır. Yine bu önsözlerde bu kitabın başarıya ulaşması için karşı tarafın yani okur kitlesinin de aynı bilgi ve kültür düzeyinde olması gerektiği ifade edilmiştir. İkinci olarak Hâcib, Kutadgu Bilig’de düşüncelerini ifade etmek için o dönem insanların ve kendisinin en iyi bildiği kültür havzasına çevresine, doğaya, yaşantılara başvurmuştur. Bu da Kutadgu Bilig’i metaforlarla örülü bir metin haline getirmiştir. Bu nedenle metaforlar Hâcib’in en önemli aktarım ve söylem aracı olmuştur. Akerson, yazılı metinlerdeki iletişimin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Her ileti bir kanal üstünden aktarılır. Göndericiden alıcıya giden iletiyi taşıyan bir kanal vardır. Karşılıklı konuşmada kanal havadır. Ağzımızdan çıkan ses dalgalarını hava taşır. Taşıyıcı kanal, ışık dalgaları (basılı yazı ve resimde), radyo dalgaları, elektronik, manyetik dalgalar şeklinde olabilir. Televizyon, sinema, internet, çeşitli taşıyıcı dalgalar kullanırlar. Ancak bu fiziksel kanallar ve aygıtlar, iletişim sağlamaya yetmez, bunların aktarması gereken ileti, üstünde uzlaşmış bir dizge kapsamında olmalıdır. Yani taşıyıcı kanalların ve iletişim aygıtlarının yanı sıra bir de aracı dizge vardır. Basılı ve sözlü iletişimde, bu aracı yani temel dizge dildir. Ancak iş dille de bitmez, asıl iletişimi dilin olanaklarıyla kurulmuş olan metinler, iletiler, söylemler sağlar. Bu iletiler ya da metinler de türlerine göre belli kalıplara uyar. Bu kalıplar çalışkanlıklarımıza, beklentilerimize uyarsa iletişimin sağlanması

kolaylaşır. Örneğin bilimsel bir metnin ya da bir masalın kendilerine özgü kalıpları, kuşkusuz izlemeyi kolaylaştırır, beklentileri karşılar⁷²⁹.

Erdem, kanal metaforları yaşantı- idrak temeline dayanan kavramsal metaforların daha özelleşmiş bir türü olarak görmektedir ve sözcüğün anlamlandırılmasını, yapı ve anlamı arasındaki bağlantıyı kanal metafor olarak örneklemiştir:

Türk dili konuşurları açısından da şekil ve muhteviyat arasında kavram sistemimizde genel metaforlar üzerine kurulu olan otomatik doğrudan hatlar vardır. Bir metaforik kavramın deneyimlerimizin bir görünüşünde nasıl gizlenebildiği konusu Micheal Reddy'nin kanal metafor (conduit metaphor) dediği şeyde daha açık görülebilir⁷³⁰.

Kemal Yunusoğlu, kanal metaforları konuşur/ dinleyici, okur/ yazar açısından tanımlamıştır. Kemal Yunusoğlu'na göre "Kanal metaforlar daha çok konuşucu ya da yazarın fikirlerinin kelimeler aracılığıyla (bir kanal boyunca) anlamın bazı yönlerini gizleyerek dinleyici ya da okuyucuya iletmeye kullandığı bir anlatım türünden meydana gelmektedir⁷³¹."

Kanal metaforlar hakkında takip edebildiğimiz ilk çalışmaya sahip olan Reddy düşünceleri ifade etmemize yarayan lisan, sözcük, cümle gibi kavramları iletilen bir mesajın niteliği ve yoğunluğunun taşıyıcısı olarak görmüştür.

Reddy' göre "Lisan, düşünceyi başkalarına aktarıyorsa, düşüncelerin taşıyıcısı sözcük grupları, cümleler ve paragraflardır. Kanal metaforlarda sözcükler iç/dış yapılara sahiptir. Düşünceler sözcüklere yerleştirilebiliyorsa anlamın içerisinde yer alacağı bir boşluk olmalıdır⁷³²." Reddy, kanal metaforların ana çerçevesini oluşturan çekirdek ifadeleri dört kategoride sınıflandırmıştır:

DÜŞÜNCELER NESNELERDİR: Dil düşünceleri kişiden kişiye aktaran fiziksel bir kanal gibi işlev görür.

SÖZCÜKLER/DİLSEL İFADELER TAŞIYICILARDIR: Yazmada ve konuşmada insanlar düşünce ve hislerini sözcüklere yerleştirirler.

İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR/AKTARMAKTIR: Sözcükler aktarımı içerdikleri düşünce ve hisleri diğerlerine ileterek başarırlar.

FORMUN NİTELİĞİ İÇERİĞİN NİTELİĞİDİR: Dinleme ve okumada insanlar düşüncelerini ve duygularını tekrar tekrar sözcüklerden çıkarırlar⁷³³.

⁷²⁹ Akerson, 2016:43.

⁷³⁰ Erdem, 2003: 47.

⁷³¹ Kemal Yunusoğlu, 2016: 168.

⁷³² Reddy, 1979: 288.

⁷³³ Reddy, 1979: 290.

Reddy, kanal metaforları oluşturan bu ana metaforlardan sonra yardımcı çerçeve olarak adlandırdığı duygu ve düşüncelerin de üç farklı ifade yoluyla yani “ifade et-”, “sapta-” ve “benimse-, özümse-” şeklinde insan zihinlerinden bağımsız bir dış alana aktarıldığını bu eylemlerle birlikte zihinlerdeki fikir ve düşüncelerin ortama parçalanarak yayılmasına imkan sağlandığını ifade etmiştir. Reddy’e göre “Zihinsel kavram alanı, zihinsel süreçler iletişim kanallarının çalışmasında önemli rol oynamaktadır⁷³⁴.” Reddy’nin bu konuyu örneklemek için verdiği tablo şu şekildedir:

Tablo 2. 2 Reddy’nin Kanal Metaforlar Tablosu

Zihinsel bir eylemi kağıda dök-: “Düşüncelerinizi unutmadan kağıda dökün.”
Düşünceleri ortaya çıkar-: “Çok uzun zamandır içinde tuttuğu düşüncelerini döktü.”
Çıkarım yap-: “Bu fikirleri onun söylemlerinden çıkarmalısın.”
Kalıcı ol-: “Bu kavram onlarca yıldır varlığını sürdürmektedir.”
Ulaş-/ Var-: “Her nasılsa bu düşmanca duygular Roma sokaklarına giden yolu buldu.”
Elde et-: “Kütüphanede bundan daha iyi fikirler de bulacaksınız.”
Öğren-/ Özümse-: “Aristoteles’in fikirlerini zamanla öğrenmek- benimsemek- özümsemek zorundasınız.”
Başına geç-: “Öfkesi başına vurmuştu.”
Zihnine yerleştir-: “Bir akşamda zihnimize farklı kavramlar girebilir.” ⁷³⁵

Reddy, kanal metaforlarda ifadenin olumlu ve olumsuz niteliğinin de önemli olduğunu vurgulamıştır. İletişimin niteliğini konuşurun/ kaynağın bilgi birikimine ve ifade yeteneğine bağlamıştır. Reddy’e göre “Kötü bir konuşur/ kaynak düşüncelerini göndermek için lisanını nasıl kullanacağını bilemezken iyi bir konuşur/ kaynak düşüncelerini kusursuzca nasıl aktaracağını bilir⁷³⁶.”

Konuşur/ kaynak ve dinleyici/ hedef niteliği yanında düşünce ve fikirleri aktarma niteliği ve şekli de önemlidir. Reddy, başarılı iletişimin, düşünceleri aktarmanın olumlu niteliğinin cümle düzeyinde ifadelerini “kelimeleri yakala-”, “kelimelere dök-”, “az sözle çok şey ifade et-” şeklinde örneklemiştir. Reddy, başarılı bir iletişimde sözcüklerin, düşünce ve duyguları doğru olarak tam içerdiğini ifade etmesinin yanında başarısız bir iletişimde hatanın kaynağının ise konuşmacının değil dinleyicinin olabileceğini, iletişimde dinleyicinin bazen

⁷³⁴ Reddy, 1979: 291.

⁷³⁵ Reddy, 1979: 291.

⁷³⁶ Reddy, 1979: 287.

kaynağın ifadelerine dikkatini veremeyeceği bir durumun da olabileceğini, başarılı bir iletişimde dinleyicinin sözcüklerden anlam çıkarımı yapması gerektiğini⁷³⁷ ifade etmiştir.

“Bu yazıdan tutarlı düşünceler çıkarabilir miyim?

Makaleden iyi fikirler bulursanız bana da bildirin.

Bu sözcüklerde öfke algılayamıyorum.

Bu yazıya tamamen nüfuz edilmemiş.

Paragraftaki şifre sonsuza kadar kilitli kalacaktır.

Onlar *cümleleri kapalı bir şekilde kurarlar*⁷³⁸.” şeklindeki günlük yaşantılarda anlamaya dayalı bilişsel yaşantılar ve ifadeler iletişimin olumlu ve olumsuz niteliğini örneklemektedir.

Reddy’nin SÖZCÜKLER TAŞIYICILARDIR, DÜŞÜNCELER/ ANLAMLAR NESNELERDİR, İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR sınıflandırmalarına göre günlük konuşma dilimizde veya yazılı bir metinde bulunan bütün sözcükler mesaj/ ileti aktaran taşıyıcı unsurlardır. Çünkü bağlamı belirli olan her sözcük bir kanal metafor olabilir. Ayrıca farklı türlerdeki kavramsal metaforlar da verdikleri mesaj ve bağlama göre birer kanal metafordur. Kutadgu Bilig’de de yönetim, inanç, mitoloji kavram alanlarında bulunan sözcüklerin bir kısmı bizlere birer mesaj aktarmasının yanında çoğunluğu metaforiktir. Düşünce/ anlamlar ise yazılı veya sözlü iletişimde hedef kitleye verilmek istenen mesajdır. Bu düşünce ve anlamlar sözcükler içerisinde yer aldıkları için taşınan nesne durumundadırlar. Hedefine olumlu veya olumsuz anlamda ulaşmış her eylem de bir iletişim oluşturmaktadır.

Metaforik kavramların yaşantıların bir bölümünü nasıl gizleyebileceğine dair önemli bir yapı da kanal metaforlardır. Reddy, iletişim dilinin DÜŞÜNCELER (ANLAMLAR) NESNELERDİR, İFADELER TAŞIYICILARDIR, İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR şeklinde adlandırdığı metaforlar aracılığı ile karmaşık bir şekilde yapılandığını konuşurun/ kaynağın düşünce nesnelerini sözcük taşıyıcılarına yerleştirerek onları bir kod boyunca, düşünce nesnesini sözcüklerden alacak olan dinleyiciye gönderdiklerini belirtmiştir⁷³⁹.

“Bu fikri ona kabul ettirmek çok zor. Bu fikri ben verdim. Düşüncelerimi *sözcüklere dökmek* çok zor. Aklınıza iyi bir fikir geldiğinde onu hemen *kağıda dökün*. Daha az kelimeyle daha çok şey *ifade etmeye* çalışın. Anlam *sözcüğün içerisinde*dir. Bu fikirler paragraflara yoğun olarak *gömülmüştür*” şeklindeki örnekler de DÜŞÜNCELER NESNELERDİR, İFADELER TAŞIYICIDIR, İLETİŞİM GÖNDERMEKTİR gibi kanal metaforları örneklemektedir.

⁷³⁷ Reddy, 1979: 287-288.

⁷³⁸ Reddy, 1979:288.

⁷³⁹ Lakoff ve Johnson, 1980: 10.

Lakoff ve Johnson'a göre "Kanal metaforlarla iletişim süreçlerinin belirli yönlerini saklayabilme olanlarından bazıları görülebilir⁷⁴⁰." "SÖZCÜKSEL/DİLSEL İFADELER ANLAM İÇİN TAŞIYICIDIRLAR kanal metaforu kendi içerisinde herhangi bir konuşucu ve bağlamdan bağımsız sözcükler ve cümleleri ifade etmektedir⁷⁴¹." Lakoff ve Johnson'a göre "ANLAMLAR NESNELERDİR" ve "İFADELER ANLAM İÇİN TAŞIYICILARDIR" metaforları da kişi ve bağlamdan bağımsız kanal metafor örnekleridir⁷⁴²."

Kanal metaforlar içerisinde aktarılmak istenen düşünce ve mesajların niteliği içerisinde bulundukları taşıyıcı ifadelerin nitelikleriyle de yakından ilgilidir. Lakoff ve Johnson anlamın, düşüncelerin içinde bulundukları ifadelerin sınırlılığının iletişimi etkileyeceğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Kanal metaforlar form ve içerik arasındaki yönelimsel ilişkiyi tanımlar. DİLSEL İFADELER TAŞIYICILARDIR ve ifadelerin anlamları da taşıyıcıların içeriğidir. Gerçek taşıyıcıyı sınırlı ise içerik de sınırlıdır. Yani FORMUN NİTELİĞİ İÇERİĞİN NİTELİĞİDİR. Bu durum tüm dünya dilleri için meydana gelebilecek genel bir prensiptir⁷⁴³.

Diğer kavramsal metafor türlerinde olduğu gibi kanal metaforların da evrenselliği tartışma konusu olmaktadır. Lakoff- Johnson' göre "Kanal metaforlar çok geniş olmasına rağmen evrensel olup olmadığı hakkında belirsizlikler vardır. Çünkü bazı metaforikal yönelimler her dilde meydana gelebilmektedir⁷⁴⁴."

Lakoff ve Johnson'a göre "Birçok dilde bir harfin veya sözcüğün tekrarı şeklinde metaforik araç olarak kullanılan tekrarlar FORMUN ÇOKLUĞU İÇERİĞİN ÇOKLUĞU anlamına gelmektedir⁷⁴⁵." "İsimlere uygulanan tekrarlar onları çoğul hale getirir. Fiillere uygulanan tekrarlar bir devam veya tamamlanmışlığı gösterir. Sıfatlara uygulanan tekrarlar yoğunlaşmayı ve artışı gösterir⁷⁴⁶."

Lakoff'a göre "Kanal metaforlar taşıyıcılardaki nesneleri aktarma bilgisini, çıkarımsal bir bilgi olarak sözcükler içindeki düşünceleri aktarmak gibi bir iletişim anlayışına bağlar⁷⁴⁷."

Lakoff'a göre "Deyimler imaj- bilgi- metafor bağlantısı ile oluşur. Kanal metaforlar bu formların içinde barındırdığı bilgileri açıklamamıza yardımcı olur⁷⁴⁸." Lakoff'a göre "Kanal

⁷⁴⁰ Lakoff ve Johnson, 1980: 11.

⁷⁴¹ Lakoff ve Johnson, 1980: 11.

⁷⁴² Lakoff ve Johnson, 1980: 11.

⁷⁴³ Lakoff ve Johnson, 1980: 27.

⁷⁴⁴ Lakoff ve Johnson, 1980: 27.

⁷⁴⁵ Lakoff ve Johnson, 1980: 128.

⁷⁴⁶ Lakoff ve Johnson, 1980: 128.

⁷⁴⁷ Lakoff, 1987:114.

⁷⁴⁸ Lakoff, 1987:449.

metaforlar ZİHİN BİR TAŞIYICIDIR, DÜŞÜNCELER NESNELERDİR metaforları aracılığıyla düşünceleri sözcüklerin içerisinde diğer insanlara gönderme süreçlerini içerir⁷⁴⁹.”

Vanparys, Reddy'nin kanal metafor çalışmalarını daha da geliştirerek elde ettiği sınıflandırmasında eylem, kalıp ifadeler ve deyimlere de yer vermiştir. Reddy'nin sınıflandırmasının ayrıntılardan uzak olduğunu ve kanal metaforların daha özel kavramlarda aranması gerektiğini ifade etmiştir. Vanparys, çalışmasında sözel iletişim eylemlerinin metaforlaşması üzerinde durmuştur. Özellikle soyut kavramlar başta olmak üzere eylemlerin metaforikal şekilde yapılandıklarını ifade etmiştir. Vanparys, kanal metaforları oldukça yaygın ve bir dilin önemli unsurlarından saymıştır. Bu nedenle Reddy'nin çalışmasında yer alan kanal metafor için olumsuz düşüncelere katılmamaktadır.

Reddy'e göre “Kanal metaforlar İngilizcede iletişimi kavramlaştırmanın en tercih edilir çerçevesidir. Fakat metadil bağlamında işlevsizdir. Çünkü kanal metaforlar düşünceleri saptırır. Kanal metafor ifadeleri niyetlerin, amaçların, sadece belirli yönlerinin altını çizer⁷⁵⁰.”

Vanparys, verilen örneklerin göz önüne alındığında kanal metaforların yaygınlığından ve varlığından şüphe edilmemesi gerektiğini, Reddy'nin pek çok kaynaktan örnek topladığını fakat bunların sistemli olmadığını ve sadece kanal metaforları gösteren ifadelerle yer verildiğini, diğer alternatiflerin göz ardı edildiğini ifade etmiştir. Vanparys, Reddy'nin TARTIŞMA SAVAŞTIR temel metaforuna giren yardımcı metaforların dil iletimi ile ilgili olarak sadece kodlama, transfer, kod çözme sürecine odaklanan kanal metaforları alternatif örnekler olarak kabul etmesine karşı çıkmıştır. Vanparys Reddy'nin aksine kanal metaforları bir dilin “omnipresent kuralı” olarak görmektedir⁷⁵¹. Buna örnek olarak Vanparys, sözlü iletişime yönelik olmayan araştırmalarda, duygu ve duyguların ifadeleri ve halk inançları bağlamında da kanal metaforların bulunabileceğini⁷⁵² belirtmiştir.

Kanal metaforlar kaynak/ konuşur, hedef/dinleyici, yazar/okur arasında iletişimi başlatan ifadelerin bütünüdür. Çünkü her bir düşünce, anlam söz veya yazılı taşıyıcılar içerisine yerleştirilerek karşı tarafa aktarılmaktadır. Goosens, bilgiyi aktarma sürecinin en önemli unsurları olarak kanal metaforları görmektedir:

Somitlaştırma, soyut kavramlarla somut yaşantılar arasında ilişki kurduğu için metaforik yapıların en önemlisidir. Dil geniş ölçüde soyut bir olaydır. Bu soyut olgular da konuşmalardaki ses dalgaları ile veya yazıdaki karakterlerle somutlaştırılır. Bu nedenle Goosens, kanal metaforların bu açıdan temel bir unsur olduğunu ifade eder. Bu somutlaştırma, yani kavramsallaştırma kanal metaforun konuşmacının

⁷⁴⁹ Lakoff, 1987:450.

⁷⁵⁰ Reddy'den akt. Vanparys, 1995:2.

⁷⁵¹ Vanparys, 1995: 2-3.

⁷⁵² Vanparys, 1995:4.

kavramsallaştırmaya çalıştığı veya ses dalgaları aracılığı ile dinleyiciye aktaracağı bilgiyi aktarma sürecidir⁷⁵³.

Vanparys, kanal metaforların iletişimin başlama süreci yanında iletişim boyunca anlama ve aktarma sürecinde de meydana geldiğini belirtmiştir. Özellikle iletişim sürecinde kodlama ve çözümleme süreçleri kanal metaforların önemli örneklerini oluşturmaktadır. Kaynakğın/ konuşurun anlam, mesaj nesnelerini ifade taşıyıcıları içerisine yerleştirerek (yani konuşarak) hedefe/ dinleyiciye doğru bir yol aracılığı ile aktarması (jest, işaret, yüz ifadesi) ve hedefin/ dinleyicinin bu taşıyıcıların içerisindeki anlamları sözcük, ifade taşıyıcıları içerisinden çıkarması (duyması ve anlaması) kanal metaforlar zincirini oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada KODLAMAK ANLAM NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARI İÇERİSİNE YERLEŞTİRMEKTİR, ANLAMAK/ DUYMAK ANLAM NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARI İÇERİSİNDEN ALMAKTIR gibi kanal metaforların ortaya çıktığı görülmektedir. Vanparys, iletişim bağlamında kanal metaforların oluşumunu şu şekilde tanımlamaktadır:

Dinleyicinin buradaki görevi de kod çözme işlemidir. Yani, konuşurun fonetik girdisinin temelindeki kavramsallaştırmayı çözmektir. Kanal metafor da bu somutlaştırma sürecinden meydana gelmektedir. Sözcükler ve fikirler nesnelerle ilişkilendirilir. Bunlardan ilki taşıyıcılardır, ikincisi de sınırları belirtilmemiş nesnelerdir. Kodlama sonradan görevi anlamı sözcük taşıyıcısından dışarı çıkaracak olan dinleyiciye doğru gönderilecek olan sözcüklerin içerisine yerleştirilmesiyle oluşmaktadır⁷⁵⁴.

Vanparys'e göre kanal metaforlar birbirleriyle ilişkili olan şu denklem içerisinde çözülmektedir:

- (a) DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNELERDİR
- (b) İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) TAŞIYICILARDIR
- (c) KODLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA YERLEŞTİRMEKTİR
- (d) KONUŞMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICISINI HEDEFE AKTARMAKTIR
- (e) DUYMAK/DİNLEMEK FİKİR/ DÜŞÜNCE NESNESİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICILARINI ALMAKTIR
- (f) ÇÖZMEK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICISINDA ÇIKARMAKTIR.

Vanparys, çalışmasını fiiller üzerine odakladığı için (c) ve (f) maddeleri üzerinde daha çok durmuştur. Çünkü fiiller hareketleri de yansıtmaktadır. (a) ve (b) maddeleri de (c) ve (f) tarafından desteklenmektedir. Vanparys, eylemlerle (c) ve (f) içerisinde yer alan metaforlar arasında bir bağlantı kurmaktadır⁷⁵⁵. Vanparys, yukarıda yer alan sınıflandırmadan hareketle eylemler üzerine kurduğu kanal metaforları şu şekildedir:

⁷⁵³ Goosens'den akt. Vanparys, 1995:12.

⁷⁵⁴ Vanparys, 1995:13.

⁷⁵⁵ Vanparys, 1995:13.

SÖZEL İFADELER NESNELERDİR

Yap-/ Et- Eylemleri; Donat-/ Süsle- Eylemleri; Genişlet-/ Bastır- Eylemleri; Değiş- Eylemleri; Görsel Algı

İLETİŞİM AKTARIMDIR (İLETİŞİM BİLGİNİN AKTARIMIDIR)

Ver- Eylemleri; Getir- Eylemi; Yerleştir-/ Koy-/ Düşür- Eylemleri; Edat ve Ekler; Aktarımın Ölçüsü; Gel- Eylemleri; Geri çekil- Eylemler; Sakla- Eylemleri; Al- Eylemleri; Değiş- Eylemleri.

İradeli Eylemler

Hedef Yönelimli Aktarımlar

Konuşmacılar ve Dinleyiciler Taşıyıcılarıdır

Konuşmacı Adına Aktarım

Dinleyiciye Doğru Aktarım

Konuya Doğru Aktarım

İletişimin Amacına Doğru Aktarım

Eylemin Tazına Göre Aktarım

İLETİŞİM TAŞIYICIDIR

Kanal metaforlara dair pek çok metaforik ifade üzerinde eylemlerin etkili olduğu görülmektedir. İletişime bağlı, iletişim kavram alanlarında yer alan soyut sözcüklerin eylemler aracılığı ile nesne, taşıyıcı, yer- mekân, ve yönelim açısından kavramlaştırıldığı görülmüştür. Bu eylemler kendi içlerinde yönelim, hareket, güç, karşıt güç gibi imaj şematik yapılar içermektedir. Kutadgu Bilig'in kanal metaforlarında eylemler ve eylemlerin içerdiği imaj şematik yapılar yanında insan ontolojisi, kozmolojik unsurlar ve cansız varlık ve nesnelerin nitelikleri de önemi kaynak alan görevi görmüştür.

2.6.1. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Taşıyıcılarıdır

Burada yer alan metaforik ifadeler aynı zamanda DÜŞÜNCELER NESNELERDİR, SÖZCÜKLER/ CÜMLELER/ METİNLER TAŞIYICILARDIR ve KODLAMA OLUŞTURMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA YERLEŞTİRMEKTİR metaforlarının da içeriğini oluşturmaktadır.

“Bu mektup kontrat detaylarını içerir.”; Duygularını sözcüklere dökemiyorlar.”; “Öfkesini yüksek sesiyle ifade ediyordu.”; “Sözcükler düşüncüyü somutlaştırır.”; “Bu kitap çok farklı konuları kapsar.”; “Bu teklif yeni terimlerle giydirilmiş eski teklifti.”; “Hükümetin

olumsuz cevabı *düşmanca bir dille ifade edilmişti.*”; “Fikirlerini *güzel şiirlere giydirmişti.*”; “*Kitabında Venediğin güzelliğini yakalamaya çalışmıştı.*”⁷⁵⁶.”

Bu örneklerde yer alan “mektubun bilgileri içermesi, duyguların sözcüklere dökülmesi, duyguları yüksek sesle ifade etmek, sözcüklerle ifade etmek, kitabın konuları kapsaması, teklifin yenilenmesi, kitapta ifade etmek” içerisindeki mektup, sözcük, ses, kitap, teklif kavramları taşıyıcı şeklinde metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Bu ifadeler bilginin paketlenerek karşı dinleyiciye aktarıldığı yazılı ve sözlü kanallardan bazılarıdır.

Kutadgu Bilig’de kanal metaforlar içerisinde yer alan taşıyıcı ifade metaforları gramatikal yapı ve taşıyıcı/ kapsayıcı imaj şemalar aracılığı ile meydana getirilmektedir. Bu bağlamda özellikle söz içerisinde halletmek, dilden düşürmemek, sözünden dönmek gibi ifadeler söz soyut kavramını iletişim bağlamı içerisinde yer- mekân şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu örneklerde belirleyici olan +da/ +de hal ekleri ve yaz- (çöz-), düşür- ve dön- eylemleridir. Dolayısıyla burada SOYUT İLETİŞİMSEL İFADELER TAŞIYICIDIR temel metaforları yanında SÖZ TAŞIYICIDIR, DİL TAŞIYICIDIR gibi karmaşık metaforlar ortaya çıkmıştır.

172. öküş sözleme söz birer sözle az/ tümen söz tüğünün bu *bir sözde yaz*

Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu *bir sözde çöz.*

3358. yaratsa yaratmasa erklig bayat / *tapuğ atı tilde atamasa at*

Kula bu ad verilmemiş olsa bile, kadir Tanrı ister kabul etsin-ister etmesin, *ibâdet ve zikir dilden düşmemelidir*

5079. sözi çın kerek beg kıyıkşız köni/ *sözinde yanıklıg* time er anı

Bey sözü dürüst olmalı ve o bundan caymamalıdır; *sözünden dönen* kimseye erkek denilmez.

Kutadgu Bilig’de soyut ifadeler yanında somut kavramların da iletişimin taşıyıcısı olarak kavramlaştırıldığı görülmüştür. Aşağıdaki beyitlerde kitaba geç-, kitapta ol-, mektupla hallet-, yazıda yanılmak, hesapta yanılmak gibi ifadeler iletişim ve yönetim bağlamlarında bir kanal metaforu oluşturmuştur. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de YAZILI İLETİŞİM ARAÇLARI TAŞIYICIDIR temel metaforu yanında KİTAP TAŞIYICIDIR, MEKTUP TAŞIYICIDIR, YAZI TAŞIYICIDIR, HESAP TAŞIYICIDIR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

282. tejikler *bitigde bitimiş* munı/ *bitigde yok erse kim uğğay anı*

İranlılar bunu *kitaba geçirmişlerdir; kitapta olmasa idi*, onu kim tanırdı.

3187. devat kıldı kağıd bitidi bitig/ *bitig birle itti işiñe* itig

Hükümdâr hokka ve kâğıt istedi, mektup yazdı; *mektup ile işini düzene koydu.*

⁷⁵⁶ Vanparys, 1995: 13.

2736. *birisi bitigde yañılsa sözüg* / birisi tili birle itse sözüg

Biri *yazıda sözü yanlış yazarsa*, ikincisi dili ile bunu tashih etmelidir.

2781. *saķışta usansa* kayu işçiler/ saķış birdükinde ulır baş çalar

Hangi hizmetkâr *hesapta ihmâlkâr davranırsa*, hesap verirken ve başını yerden yere vurur.

Kutadgu Bilig’de iletişiminde insan ontolojisi de önemli bir kaynak alan görevi görmektedir. Bu bağlamda kulaktan gir-, ağızdan çık- ifadelerinde olduğu gibi kulak ve ağız dinlenen ve ifade edilen sözler için taşıyıcı durumdadır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de İNSAN İLETİŞİM İÇİN TAŞIYICIDIR temel metaforu yanında KULAK/ AĞIZ TAŞIYICIDIR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

991. et öz ülgı barça boğuzdın kirür/ *bu can ülgı çın söz kulaqtın kirür*

Vücûdun nasibi hep ağızdan girer; rûhun nasibi ise, *doğru sözdür ve kulaktan girer*.

2687. küyer ot teg ol bu kereksiz sözüñ / *ağızdın çıkarmağı* küygey özüñ

Lüzumsuz söz yanan ateş gibidir; onu *ağızdan çıkarmamalısın*, sonra kendin yanarsın.

2.6.2. Düşünceler/ Fikirler Nesnelerdir

Vanparys’in mesajları, iletileri karşıya aktaran ifade kalıplarının taşıyıcı metaforlar olarak tanımlaması yanında Kutadgu Bilig’de bu ifadelerin nesne şeklinde kavramlaştırıldığı da görülmüştür. Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı söz varlığı içerisinde soyut ifadelerin genellikle nesne şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür.

Vanparys’e göre “İletişime bağlı ifadeler fikirler için bir taşıyıcı olarak somutlaştırılması yanında nesne olarak da kavramsallaştırılır. Konuşurdan dinleyiciye kanal yoluyla düşüncelerin nesne olarak kavramlaştırılmasındaki en büyük etken eylemlerdir.”

Vanparys bu eylemlerden ilkinin yap- ve et- eylemleri olarak göstermiştir. Söz ver-, cevap ver-, işaret et-, tavsiye ver- gibi örneklerde konuşur, fikir ve nesneleri inşa ederek kanal görevi gören taşıyıcılara koyar. Burada taşıyıcı metaforun aksine kodlayıcı önemli durumdadır⁷⁵⁷. Bir hikaye veya bir kanıt uydur-, ortaya at-, yok et- veya saptır-, bahane üret- gibi olumsuz yapılar da soyut iletişime bağlı kavramlar nesne olarak inşa edilen ifadelerdir⁷⁵⁸.

Vanparys, iletişime bağlı soyut kavramların nesne olarak inşa edilmesinde eylemlerin rolünü ayrıntılı şekilde ifade etmiştir. Açıklamalarından yola çıkıldığında en başta günlük hayatta temel eylemlerle kurduğumuz ifadeler temel kanal metafor örneği durumundadırlar.

⁷⁵⁷ Vanparys, 1995: 15.

⁷⁵⁸ Vanparys, 1995: 15.

Kutadgu Bilig’de DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNELERDİR metaforlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Kutadgu Bilig anlamaya, anlamlandırmaya ve bilgi vermeye dayalı bir eser olduğundan kaynak ve hedef arasında iletişim bağlamında pek çok aktarım bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig’de kaynak ve hedef arasındaki fikir alışverişleri, düşünce aktarımları DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNEDİR metaforunu oluşturmaktadır. Ver-/ bir- eylemi ile kurulan bilgi ver-, cevap ver-, kişes bir-/ ver- (tavsiye ver-/ tavsiyede bulun-) gibi ifadeler bilgi, cevap, tavsiye nesne imaj şeması aracılığı ile kavramlaştırılarak kaynak kodlayıcısı ile hedefe, karşı tarafa aktarılır. Dolayısıyla buradan BİLGİ/ CEVAP/ TAVSİYE NESNEDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

1784. *bilig birdiñ* ilke elig birdiñ erk/ könilik öze tut köñül bolsu berk

Bilgi verdin ve kuvvetle beni ülkenin hâkimi kıldın; gönlüme kuvvet ver ve beni doğru yoldan ayırma.

2828. *yanut birdi* ögdülmiş aydı ilig / bu işke bütün er kerek keç silig

Öğdülmiş ***cevap verdi*** ve: Ey hükümdâr, bu işe mükemmel ve temiz ruhlu bir insan lâzımdır dedi

3482. yanut birdi oğğurmış aydı maña / ***kişes bir*** yarağı ne ol ay toña

Oğğurmış cevap verdi: Ey yiğit, bana ***tavsiyede bulun***, ne yapmalıyım dedi.

Vanparys, yap- ve et- eylemlerinin yanında süsleme eylemlerinin de iletişime bağlı ifadeleri nesne şeklinde kavramlaştırdığını belirtmiştir. Örneğin, bir ifadenin içeriği güzelleştirilebilir, süslenebilir, rengini değiştirilebilir. Bu nedenle bir ifadenin doğruluğu renkler aracılığı ile desteklenebilir. Benzer bir şekilde bir hikaye daha dikkat çekici kılınmak için süslenebilir veya bir yazarın/ şairin dili daha da parlatılabilir⁷⁵⁹.

“Ondan kendi *fikirleriyle süslemeden* gerçeği söylemesini istedim.”

“Hikayesinin hiç yaşanmamış *türlü maceralarla süsledi*.”

“*Yanlış renk vermek*.”

“*Fikirlerini güzel şiirlerle kaleme aldı*.”

“*Denizin gizemi yeniden işlendi*.”

“Kuşmalarınıza neden *argo katıyorsunuz*?”

Vanparys’in verdiği bu örneklerde gerçekleri süsle-, hikayeleri maceralarla süsle- gibi ifadeler gerçekleri, gerçek düşünceleri süslenebilen nesneler olarak ifade ederken, yanlış renk ver- ifadesinde ise renk yanlışın niteliğini ve ifadenin olumsuz niteliğini ifade etmektedir. Fikirleri kaleme almak ifadesi ise fikir kavramını kalem taşıyıcısı içerisinde yer alan bir nesne şeklinde ifade ediliren denizin gizeminin yeniden işlenmesi ise denizin gizemi yani konu,

⁷⁵⁹ Vanparys, 1995: 15.

içerik kavramını işlenen, çözülen bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Konuşmalara argo ifadeler katmak ifadesinden ise kat- eylemi ifade soyut kavramını yine nesne şeklinde inşa etmiştir⁷⁶⁰.

Kutadgu Bilig’de ise bu düşüncelere benzer olarak beze-, bezen-, diz-, işle- gibi eylemler kanal metaforları içerisindeki nesne metaforlarını ifade etmeye hizmet eden eylemlerdir. Bilgilerle beze-, bilgileri diz-, sözleri diz-, diken işle- gibi ifadelerde bilgi, söz, cevap- karşılık gibi ifadeler işleme, süsleme yapılabilen bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. İşle-, beze-, diz- gibi eylemlerin günlük hayattaki özen, zaman gibi çıkarımsal nitelikleri hedef alanda bulunan yazılı bir metin meydana getirme, eserler için önemli bir içeriğe sahip olma gibi nitelikleri metaforik olarak ifade etmiştir. Örneğin günlük hayatta diken olumsuz bir anlam çıkarımına sahiptir. Dolayısıyla hedef alanda bulunan Odgurmuş’ın (b.3846) hükümdâra karşı olumsuz düşünceleri ve cevaplarını nitelik açısından ifade etmektedir. Bu aynı zamanda iletişimin niteliğini de ifade etmektedir⁷⁶¹. Dolayısıyla temel metaforuna ek olarak BİLGİ/ SÖZ NESNEDİR ve CEVAP/ KARŞILIK CANLI BİR VARLIKTIR karmaşık metaforu ortaya çıkmaktadır.

10. bezenmiş ağırlıg biligler bile / kalı kim şükür kıl kana’ at tile

Değerli bilgiler ile süslenmiştir. Artık sen şükret ve kanaatkar ol.

3846. ayur bu kadaşın irig sözlemiş/ anar torğu ıdtım *tiken çıknemiş*

Kardeşin çok haşın cevap vermiş; ben ona ipek gönderdim, o ise, *diken işlemiş* dedi

6616. elig sundum uş men biligni tilep/ *sözüg sözke tizdim* şaşurdum ura

İşte ben bilgi isteyerek, ona el uzattım; *sözü söze katarak*, dizi sıraladım

Kanal metaforlar içerisinde yer alan nesne metaforları için kaynak alan görevi gören önemli bir kavram da sudur. İnsanın gönlünü yeşerten ve yetiştiren beylerin söz ve nasihatleri olarak görülmektedir. Günlük hayatta bir bahçenin yeşerip yetişmesinde su önemli bir rol üstlenir. Suyun günlük hayattaki çıkarımsal bilgisi hedef alandaki söz ve nasihatlerin insanların eylemleri üzerindeki etkisinin niteliği üzerine eşlenmektedir. Bu bağlamda SÖZ/ NASİHAT SUDUR metaforu ortaya çıkmaktadır.

1807. kişi könlü bağ ol yaşargu suwı/ *bu begler sözi birle eğgü sawı*

İnsanın gönlü bir bahçedir; *onu yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir*

3913. şekerde süçigrek söz ıdtım saña / *ağuda açığ keldi yanğı* maña

Sana şekerden daha tatlı söz gönderdim; karşılığı bana zehirden daha acı olarak geldi.

⁷⁶⁰ Vanparys, 1995: 15.

⁷⁶¹ Eker, 2020: 109.

Kanal metaforlara bağılı olarak iletişime bağılı soyut kavramların nesne olarak kavramlaştırılmasında kat- ve tut- eylemleri de kaynak alan görevi görmüştür. Tuz kat- ve süçig tut- ifadeleri aracılığı ile söz soyut kavramı yenilebilir bir nesne olarak kavramlaştırılmıştır. Ayrıca tatlılık ve tuzluluk kavramlarının niteliğı kaynak alan görevi görerek hedef alandaki sözün niteliğini kavramlaştırmıştır.

711. bu sözke tanuķı bu şa‘ir sözi/ bu şa‘ir *sözi sözke kattı tuzı*

şâirin şu sözü buna şahittir; şâir *sözü söze tuz katmıştır.*

4280. kamuğķa sewitmek tilese özün / köñül til biriktür *süçig tut sözün*

Kendini herkese sevdirmek istersen, sözün ve fikrin birbirine uygun ve *dilin tatlı olsun.*

Kutadgu Bilig’de kanal metaforlara bağılı olarak iletişimin niteliğini ifade etmede yani kaynak ve hedeflerin aynı düşünce de olup olmadıklarını ifade etmede önemli bir kaynak alan görevindedir. Kutadgu Bilig’de geçen mücadele kavramının, iletişim bağlamında kaynak ve hedefin de yer aldığı konuya doğru aktarım metaforlarının temeli olduğı görölmektedir. Bu bağlamda yeşil su ve kırmızı ateş renk ve nesneler bakımından bir uyuşmazlığı, mutabık kalmamayı ifade etmektedir. İkinci olarak kuşların rengi üzerinden ak ve kara renkleri ile bir düşünce zıtlığı belirtilmiştir.

İkinci olarak renkler sözün niteliğı ve anlam derecelerini ifade etmek için de kaynak alan şeklinde kullanılmıştır. Sözün çokça renkli olması sözün anlamını miktar açasından metaforik olarak ifade etmiştir.

2250. şara tün yaruķ künke yaķmaz yağıuķ / *yaşıl suw kıızıl otķa bolmaz konuķ*

Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz, *yeşil su kırmızı ateşe konuk olmaz.*

4199. kuğıķa katılmaz körü tur yuğak/ *şara kuş örün kuş bile keğyırak*

Dikkat edersen, yugak kuğıya katılmaz; *ak-kuş ile kara-kuş birbirinden çok uzaktır.*

4609. köni sözlemiş körse köñli oduğ/ *sözi körse ma‘ni birür tü boğuğ*

Gönülü uyanık insan çok doğru söylemiş; dikkat edersen, *onun sözü çok renkli ve manalıdır*

Kaynak ve hedef arasındaki iletişimin ifadelerinden olan mücadele maddenin, varlığın şekil niteliğı ile de ifade edilmiştir. Bu bağlamda aşağıda ifade edilen beyitte küreş- eyleminin ifade ettiğı mücadele doğru ve eğri arasındadır. Metonimik olarak maddenin şekil özelliğı insanlara aktarılmıştır. Dolayısıyla bir mücadelenin niteliğı yönelim imaj şemasına bağılı olarak maddenin şekil özellikleriyle de ifade edilmiştir.

2249. isiz eğğü birle yaraşmaz bolur/ *köni egri birle küreşmez bolur*

Kötü iyi ile hiç bir zaman anlaşamaz; *doğru eğri* ile hiç bir zaman başa çıkamaz.

Vanparys'e göre günlük yaşantılarda nesnelerdeki değişim onlara parça ekleyip çıkarmak, genişletmek veya küçültmek aracılığı ile meydana gelmektedir. Bu durum ise genişlet-/ bastır- eylemleri ile ifade edilir. Bu nedenle fikirler geniş olarak açıklanabilir, rapor yoğunlaştırılabilir, sıkıştırılabilir, kısaltılabilir veya eğilebilir, belirli bir konu ile sınırlandırılabilir, bir şey üzerine yapıştırılabilir veya kırılabilir. Bir konu enlemesine, boylamasına genişletilerek konuşulabilir⁷⁶². Vanparys'in örneklediği bu eylemler iletişime bağlı soyut ifadelerin nesne şeklinde kavramsallaştırılmasında etken rol oynamaktadır.

Vanparys, iletişime bağlı ifadelerin nesne şeklinde kavramsallaştırılmasında kaynak alan görevi gören eylemlerin kanal metaforlardaki tutarlılık özelliğini de etkilediğini şu şekilde ifade etmiştir:

Her bir metafor kaynak alan içerisindeki anlam aracılığı ile belirlenen anlamlardaki değişimleri gösterir. Yani verilmek istenen metaforik anlam kaynak alanla bağlantılı olmalıdır. Bu durum da metafora tutarlılık meydana getirmektedir. Örneğin, uzun bir raporun yoğunlaştırılması, sıkıştırılması veya kısaltılması durumunda içerik bir değişime uğramazken, kırmak, kesmek, eklemek eylemlerinin kullanımıyla da içerik bir değişime uğramaktadır⁷⁶³.

Kutadgu Bilig'de iletişim/ haberleşme bağlamı içerisinde söz soyut kavramının en fazla metaforik karşılığı olan kavram olduğu görülmektedir. Kutadgu Bilig'de yer alan kes-, kıs-, kıy-, ülgüle- eylemleri söz soyut kavramını kesilebilen, miktarı azaltılıp çoğaltılabilen bir nesne şeklinde kavramlaştırılmasına hizmet etmiştir. Kes- eylemi yanında sonlandırma, kayıp metaforlarına hizmet eden kıy- eylemi ise söz ve va'd kavramlarını nesne olarak ifade etmiştir. Bu kavramların nesne olarak kavramlaştırılmasının yanında sözü kes-, sözü kıs-susmak, konuşmayı sonlandırma sürecini ifade ederken, söze kıy-, va'de kıy- ifadeleri ise sözünden dönmek, verdiği sözleri yerine getirmeme durumunu metaforik olarka ifade etmiştir.

153. bu sözke tanuķı munu keldi söz/ bu sözni eşitgil *sözün munda üz*

Buna şahit olarak işte şu söz geldi; bu sözü işit ve bu hususta *sözünü kes*

176. tilig keğ küdezgil küdezildi baş / *sözünü kısurğıl* uzatıldı yaş

Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur; *sözünü kısa kes* ömrün uzun olur.

518. bağırsaķ tilese özünke özün / özünde bağırsaķ yoķ ol *kes sözün*

Eğer kendine candan bağlı birini arıyorsan, *sözün kısası*, kendinden daha candan birini bulamazsın.

⁷⁶² Vanparys, 1995: 15.

⁷⁶³ Vanparys, 1995: 15.

951. *sözün kesti* ay toldı çıktı turup/ ewiçe yüz urdı sewinçlig bolup

Ay-Toldı burada *sözünü kesti*, halktı ve huzurdan çıktı; sevinç içinde evine yöneldi.

5076. tağı munda yigrek bilig sözlemiş / *sözüg kıysa* kıylur kaçar kut timiş

Bilgi de bundan daha iyi bir söz söylemiştir: insan *sözünden dönerse*, saadet de ona yüz çevirir, ondan kaçır.

5077. kişide yawuzraqı yalğan bolur/ yawuzda yawuz *va 'de kıyğan* turur

Yalancı insanların kötüsüdür; kötülerin kötüsü ise, verdiği *sözünden dönen* kimsedir.

Özellikle ölçülü, ölçülendirmek, ölçülerini, sınırlarını belirle-⁷⁶⁴ anlamına gelen ülgüle- eylemi de iletişime bağlı soyut kavramları nesne olarak inşa eden eylemlerden biridir. Ülgüle- eylemi ilk olarak söz kavramını sınırları belirli bir nesne veya mekân şeklinde kavramlaştırmıştır. Ülgüle- ölçülendirmek, sınırlarını belirlemek eylemi kaynak alan görevi görerek hedef alanda söz aracılığı ile anlatma, anlatımın niteliğini metaforik olarak ifade etmiştir (b. 792). İkinci olarak (b. 6495) kaynak alan görevindeki ülgüle-, yani ölçülerini belirlemek eylemi hedef alandaki yazmak eylemini ifade etmiştir. Üçüncü olarak ülgüle- eylemi Arat tarafından ölçmek tartmak şeklinde anlamlandırılarak kaynak alan görevi ile düşünmek gibi bilişsel bir süreci ifade etmektedir. Ölç- ve tart- anlamıyla ülgüle- eylemi söz kavramını ölçülebilen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

792. ilig aydı uktum sözün belgülep/ açayın *sözümni saña ülgülep*

Hükümdâr dedi: Ne demek istediğini anladım; bunların ne demek olduğunu sana *anlatayım*.

3711. tutayın men emdi maña bir cevap/ sözün sözleyük öz *tilin ülgülep*

Söylediğin *sözleri ölçüp-tartarak*, bana şimdi bir cevap ver; ben de ona göre hareket edeyim.

6495. yıl altmış iki erdi dört yüz bile/ bitiyü tükettim bu *söz ülgüle*

Yıl dört yüz altmış iki idi, bu eseri *yazıp*, tamamladım

Kutadgu Bilig'de parçalamak şeklinde hapaks kullanım olarak tanımlanan tiküle-⁷⁶⁵ eylemi de iletişime bağlı soyut kavramları, fikirleri nesne şeklinde inşa eden eylemlerden biridir. Tikülemek (parçalamak) nasihat kavramını parçalanıp bölünebilen bir değerli bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. İkinci olarak nasihat verme eyleminin tarzı ve niteliği miktar açısından metaforik olarak tiküle- eylemi ile ifade edilmiştir.

5395. naşihat kişike kılur ol tusu / *naşihat tigüle* tilese yisü

Nasihat insana fayda getirir; *nasihati lokma lokma* ver, isterse, yesin.

⁷⁶⁴ Clauson, 1972: 145.

⁷⁶⁵ Clauson, 1972:482.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağı söz varlığını nesne açısından metaforik olarak ifade eden eylemlerden bazıları da ver-, tut-, yetür- eylemleridir. Nasihat ver-, öğüt ver, nasihat tut-, söz tut-, sözü emanet et-, akıl ve fikrini yetir-/ karşılamak gibi ad+ eylem kalıp ifadelerinde ver-, tut-, yetür- eylemleri nasihat, akıl ve fikir gibi soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu ifadeler aynı zamanda tarihî Türk dili alanından günümüze kadar gelen kültürel ifadelerdir.

1448. ölügli tirigke *birür pend* tilin/ eşitgil anı sen köñülke alın

Ölmekte olan insan yaşayanlara *nasihat eder*, sen onu dinle ve gönlüne yerleştir

1548. bu ay toldı yasın keçürdi ilig/ okıp oğlın *birdi öt saw* erig

Hükümdâr, Ay-Toldı ’nın yası sona erince, onun oğlunu çağırarak, ona *öğüt ve nasihat bulundu*

1568. *ata pendini sen katıg tut katıg*/ kutağay künün birge künde tatıg

Baba nasihatini sen sıkı tut, sıkı; günün kutlu olur ve sana her gün bir sevinç getirir.

5154. atañ öldi bardı saña birdi pend/ *atañ pend tutsa* şeker bolğa kınd

Baban öldü, gitti ve bu ölümü ile sana öğüt verdi; *baba nasihatini tutarsan*, o sana bal şeker olur.

2504. biri beg *sözini katıg tutsa* berk/ ikinci havağa ukuş kılsa örk

Biri hâcib *beyin sözünden kat’iyen dışarı çıkmamalı*; İkincisi heva ve heveslerine aklını yular yapmalıdır.

2029. sağ erse begi ilke tegmez elig/ kalı tegse *yetrür ukuş ög bilig*

Bey ihtiyatlı olursa, memleketine el dokundurmaz; eğer dokunursa, o bu tecâvüzü akıl, *fikir ve bilgisi ile karşılar*.

İletişime bağı soyut kavramları değerli bir varlık/ nesne şeklinde ifade eden bir diğer eylem de tutuz- eylemidir. Bu bağlamda söz kavramı emanet edilen değerli bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

3816. yalawaçça mün yok sözün kıymasa / *tutuzmuş sözüg* çın tükel sözlese

Elçi sözünde hilaf etmez ve kendisine *emânet edilen sözü* doğru ve ram olarak söylese, ona zevâl yoktur.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağı soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştıran bir diğer eylem de yaz-, yazıl- şeklinde geçen çözülmek eylemidir. Clauson, azalt-, ortaya çıkarmak, çözmek şeklinde anlamlandırdığı yaz- eyleminin yad-, yas-, yoz-, yoy- eylemleriyle anlamsal açıdan biraraya gelebileceklerini ifade etmiştir. Uygurcada sıcak suda çözüme, Karahanlı döneminde düğümün çözülmesi, bir sözün veya sözün gizeminin çözülmesi,

çiçeklerin açılması⁷⁶⁶ şeklinde anlamlandırılan sözcük aşağıdaki beyitte maddenin şekil özelliklerinden genişliğini de ifade ederek gönül/ fikir ve bilgi kavramlarını nesne açısından ifade etmiştir.

4673. muḡar meḡzeyür kör otaçı sözi/ tadu bilgüçi *könli bilgi yazı*

Mizâcî bilen, *fikir ve bilgisi geniş* olan tabip de bu hususta bunu teyit eder bir söz söylemiştir.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı soyut kavramları nesne olarak kavramlaştıran eylemlerden bazılarının da yönelim imaj şeması içerdiği görülmüştür. Nasihat al-, nasihat elde etmek ifadesi költür-, kötür- eylemi ile ifade edilmiştir. Bu açıdan olay yapısı içerisinde de bakıldığında költür- eylemi istenen bir amacı elde etme metaforuna da hizmet etmektedir. Bu bağlamda iletişime bağlı olarak büyüklerden nasihat almanın yönü metaforikal olarak yukarıdır.

1466. mini kör meniḡdin *kötür öt erig/* ökünme yarın sen bu kün sen tirig

Benim hâlîme bak, *benden öğüt ve nasihat al*; yarın peşiman olma, sen bugün henüz dirisin.

Vanparys’e göre “İletişime bağlı soyut bir kavramın nesne şeklinde inşâ edilmesinin yollarından biri de görsel algı eylemleri aracılığı ile nesneyi görünür kılmak veya gizlemektir⁷⁶⁷.” Bir sırrın açığa çıkarılması veya saklanması konuşma eylemi bağlamında BİLİNMEK GÖRÜNMEKTİR ve BİLİNMEYENİ SAKLAMAK GÖRÜLMİYENİ SAKLAMAKTIR metaforlarını oluşturmaktadır⁷⁶⁸.

Kutadgu Bilig’de yer alan sırrını aç-, sırrını aç-/ çöz-, içini çıkar-, örtüyü kaldır- gibi ifadeler iletişime bağlı soyut kavramların nesne olarak ifade edildiği kalıplardır. Gönül sözü olarak ifade edilen sır kavramının aç- eylemi ile kullanılması sır kavramını nesne şeklinde somutlaştırmıştır. Bilişsel bir eylem olarak çöz- şeklinde anlamlandırılan aç- eylemi ise sözün sırrını, gizemli kalmış tarafının ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda söz hem aç- hem de yoğunluk belirten bük ifadesinin kullanılmasıyla nesne şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla sözü, sırrı açmak ve sözü çözmek, çözümlmek BİLMEK/ ÖĞRENMEK GÖRMEKTİR/ AÇMAKTIR metaforlarına hizmet etmektedir.

503. aḡar açtı *ay toldı könli sözi/* ne ermiş tileki kim ermiş özi

Ay-Toldı ona *sırrını açtı*, kendisinin kim ve dileğinin ne olduğunu söyledi.

870. yana aydı ay toldı ilig kıtı/ *maḡa açsu emdi bu söz bük kıtı*

Ay-Toldı tekrar dedi: Devletli hükümdâr şimdi bana *şu sözün sırrını çözsün*.

⁷⁶⁶ Clauson, 1972: 924.

⁷⁶⁷ Vanparys, 1995: 16.

⁷⁶⁸ Vanparys, 1995: 16.

Kutadgu Bilig’de içini çıkarmak, içini dök- ifadelerinin kullanımı birkaç yerde ayrıca tanıklanmaktadır. İçindekileri dışarı dök- ifadesinde insan kaynak olarak taşıyıcı bir metafor durumundayken içinde bulundurduğu bağlamdan bağımsız düşünceler, fikirler dökülen veya toplanabilen bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. İçindekileri dökmek ifadesi de burada BİLMEK DÖKMEKTİR metaforunu oluşturmaktadır.

2658. ıalı içtin erse esürgü süçig / köñül sırrı açtı **çıkaradı içig**

Eğer sarhoş eden şarâbı içersen, gönülün sırrını açmış ve **içindekileri dışarı dökmüş olursun.**

Kutadgu Bilig’de yer alan bilmek, öğrenmek metaforlarının kaynak alanlarındaki en önemli unsurlarından biri de ört- eylemidir. Hâcib, iletişim, zamanın görünümlerinden akşam vaktini, inanç bağlamında ibadetlerin gizliliğini (b. 3919), sosyal anlamda insanların kusurunu gizlemek (b. 6096) ifade etmek için kaynak alan olarak örtü sözcüğünü kullanmıştır. İletişim bağlamında düşünce ve fikirleri görünür kılmak, örtgüsüz, örtmemek, örtüyü kaldırmak şeklinde ifade edilmiştir. Sözün örtülememesi (b.2684, b.3099), sözlerin üzerinden örtünün kaldırılması (b.5818) söz soyut kavramını bulunabilen, görünür kılınan bir nesne şeklinde ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de kaynak alandaki örtüyü kaldırmak hedef alandaki bilmek, öğrenmek hedef alanına eşleştirilmektedir.

2685. yazıldı ajunıka anı tırgüsüz/ eşitti tözü ıalq anı **örtgüsüz**

Dünyaya yayılır ve artık toplanmaz; onu bütün halk duyar ve **artık örtülemez.**

3099. il içre negü bar yarağısız yawuz/ buğun ıalı açğıl maıa **örtme söz**

Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var; bana halkın vaziyetini anlat, **benden bir şey gizleme.**

5818. maıa örtüg erdi bu sözler neçe / **kötürdün bu örtüg** sen aydın aç

Bütün bu söylediklerin benim için meçhûl bulunuyordu; izahların ile **bu örtüyü kaldırdın.**

Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı olarak bilmek metaforlarının yanında bilinmemeyi de ifade eden metaforlar yer almaktadır. Bu metaforların kaynak alanlarından biri de gizlemek, saklamak eylemini ifade eden boya sözcüğüdür. İnsanların toplum içerisinde gerçek özelliklerini saklaması boya-, cilala- eylemi ile ifade edilmiştir. Burada insan aynı zamanda dışı süslenip boyanabilen bir mekân olarak da ifade edilmesinin yanında ifade, duruş, nitelik kavramlarının da nesne şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür. Dolayısıyla buradan BİLMEK BOYAMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

5112. negü tir eşit emdi könli oduğ / içiñni beze *tutma taş sır boğığ*

Dinle, şimdi uyanık insan ne der: içini süsle, *dışını boyayıp cilâlama*.

Kutadgu Bilig’de bilmemek metaforlarına hizmet eden gizle- ve yetür- eylemleri de iletişime bağlı soyut kavramları nesne olarak kavramlaştırmada kaynak alan görevi görmektedir. Sözleri gizle-, sırları sıkı bir şekilde gizle-, görülenleri kendi içinde, zihninde bitirmek ifadelerinde gizle- ve yetür- (sonlandırmak) eylemleri ile kullanılan söz, sır ve olay (görülenler) kavramları da saklanabilen, yok edilebilen nesne şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de BİLMEK GİZLEMEKTİR ve BİLMEK YOK ETMEKTİR/ SONLANDIRMAKTIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

2678. neçe me bu begler *sözün kizlese* / bu iki kişiye kerek sözlese

Beyler *sözlerini ne kadar gizlerlerse gizlesinler*, onu şu iki kimseye açmak zorundadırlar

2689. aya er atanmış biliglig bögü / *könül sırrı artuğ çatıg kizlegü*

Ey merd tanınmış bilgili hakim, *gönül sırrını çok sıkı saklamalıdır*

4102. telim sözni eştip eşitmez itin / *közün körmüşini yitürgil kıtın*

Bir çok sözleri duyduğun hâlde, duymamış gibi davran; *gözün gördüklerini içinde gizle*.

Vanparys’e göre “BİLİNİYOR OLMAK GÖRÜNÜYOR OLMAKTIR metaforunu temsil eden diğer eylemler ise onaylamak, doğrulamak, ortaya çıkarmak, aydınlığa kavuşturmak, aydınlatmak, yansıtmak gibi eylemlerdir⁷⁶⁹.” Vanparys, bu metaforları oluşturan diğer eylemleri ise karalama yap-, plan çiz-, betimle-, tasvir et-, tablo çiz-, kağıda tasarla-, kabaca açıkla-, ana hatlarıyla belirle- şeklinde örneklendirmiştir⁷⁷⁰.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı olarak ifadenin görünürlüğünü belirten eylemlerden biri de aydınlatmaktır. Kutadgu Bilig’de insanların insanları, Tanrı’nın insanları aydınlatıp doğru yola kavuşturması yanında bilgi, akıl, söz gibi soyut kavramlar da insanları aydınlatan kavramlardan bazılarıdır. Fasih dil/ lisanın insanı aydınlatması, bilginin insanları aydınlatması, sözün hükümdârı aydınlatması lisan, bilgi, söz kavramlarını ışık veren bir nesne olarak kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de kaynak ve hedef arasındaki iletişimin başarısı metaforikal olarak aydınlanmak ve aydınlatmak olarak da ifade edilmektedir.

162. ukuşka biligke bu tılmaçı til/ *yaruttaçı erni yoriğ tilni bil*

Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; *insanı aydınlatan fasih dilin kıymetini bil*

288. ukuş ol yula teg karanıku tün/ *bilig ol yaruğluğ yaruttı sini*

Akıl karanlık gecede bir meş’ale gibidir; *bilgi seni aydınlatan bir ışıktır*.

⁷⁶⁹ Vanparys, 1995: 16.

⁷⁷⁰ Vanparys, 1995: 16.

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr ; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

Kutadgu Bilig’de bilinmek, bildirmek, görünür kılmak ifadeleri aç-, açıl-, nişan bir-, teg-, tegür-, yorit- eylemleri aracılığı ile ifade edilmiştir. Bu eylemlerle birlikte kullanılan söz, nişan, lisan (birinci ağız, birinci kişi), kaza (yargı, kader, olması gereken) kavramlarını verilen, ulaştırılan, gizlenebilen, görülebilen bir nesne olarak kavramlaştırmışlardır.

671. ilig aydı uktum *açıldı sözün*/ yazuḡ ‘uzri ḡolduḡ ḡutuldı özün

Hükümdâr şöyle dedi: Anladım *sözün açıldı*: günâhının affını istedin ve kurtuldun.

702. bu ay toldı aydı maḡa berk kişen/ bu bir ḡaç neḡ ol kör *bireyin nişan*

Ay-Toldı dedi: Benim için bağ ve köstek olacak bir ḡaç şey vardır; bak, onları *belirteyim*.

3274. taḡı ma negü erdi erse sözüm/ *ḡadaşuḡ tegürgey tilin* ay yüzüm

Bundan başka daha söylenecek ne gibi sözüm varsa, akrabaları da *aḡızdan bildirecektir*, ey ay yüzlüm.

5988. bayat eḡḡü isiz *yorıtsa* ḡaza / *yoritur* anı yatsa tünle uda

Tanrı, iyi veya kötü, kazasını *bildirmek* isterse, bunu gece yatarken, uykuda *bildirir*

Vanpary, BİLİNİYOR OLMAK GÖRÜNÜR OLMAKTIR metaforları için baklayı çıkar-, baklayı aḡzından çıkarmak, bildiklerini aktarmak gibi deyimleri de aynı kategori içerisinde örneklemiştir. Görünmezlik/ görülmezlik ise halının altına süpürmek veya perdeleri kapatmak şeklinde ifade edilebilir. Sızdır- eylemi bir sırrı alıcılara bir boru/ kanal aracılığı ile aktarılan sıvı madde şeklinde ifade etmektedir. Burada sızdır- eylemi sırrı bilmemesi duymaması gereken alıcılar için bilgiyi ulaşılır hale getirir. Bu durumda sırrın içinde bulunduğu kap açıldığında bilgi/ sır elde edilebilir hale getirilir⁷⁷¹.

Kutadgu Bilig’de iletişimde gizlemek, saklamak eylemleri kaçır-, yitür-, ört- eylemleri ile ifade edilmiştir. İletişime bağlı olarak hedefin kendinin gizlememesi, yine hedefin duyup gördüklerinin gizlemesi ve hedefin aktarması gerektiği sözleri tıpkı bir nesne gibi örtmesi insan ontolojisini taşıyıcı ve yer imaj şeması aracılığı ile katları olan bir mekân şeklinde kavramlaştırmasının yanında benlik/ öz, olay ve söz soyut kavramlarını da nesne olarak kavramlaştırmıştır.

3912. okıdım bitiḡiḡ uḡuldı bu söz / sözümni eşitgil *ḡaçurmaḡıl öz*

Mektubunu okudum, sözlerin anlaşıldı; fakat benim sözümü de dinle, *kendini gizleme*.

⁷⁷¹ Vanparys, 1995: 16.

4102. telim sözni eştip eşitmez itin / közün körmişini *yitürgil katın*

Bir çok sözleri duyduğun hâlde, duymamış gibi davran; gözür gördüklerini *içinde gizle*.

3099. il içre negü bar yarağsız yawuz/ buğun hali açgıl maña *örtme söz*

Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var; bana halkın vaziyetini anlat, *benden bir şey gizleme*.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı olarak bir şeyleri gizlemenin yanında bilmek, anlamak, çözümlemek gibi bilişsel süreçler de perdeyi açmak ve düğümlerin çözülmesi olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’deki bu ifadelerde iletişime bağlı olarak BİLİNİYOR OLMAK GÖRÜNÜR OLMAKTIR metaforuna hizmet etmektedir. Burada gizliliği, sorun ve problemleri eşük (perde) ve düğüm kavramları karşılamaktadır. Bunların çözülmesi ve yok olması ise çözümleme, anlama sürecini ifade etmektedir.

54. bu erdi basutçı köni dinka kök/ *şeri ‘at yüzündin kötürdi eşük*

Yardımcısı ve doğru dinin temeli o idi; *şeriatın yüzünden perdeyi o kaldırdı*

150. bilig birdi yalnuş beğüdi bu kün/ ukuş birdi ötrü *yazıldı tügün*

Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece *düğümler çözüldü*

Vanparys, BİLİNİYOR OLMAK GÖRÜNÜR OLMAKTIR metaforu için ulaş- eylemini örnek vermiştir. Habere ulaş- ifadesinde ise mesaj kavramı katı bir nesne olarak ifade edilmesinin yanında bu bilgiye/ mesaja ulaşma kavramının araştırmak ve gözlemlemek eylemlerini de meydana çıkardığını belirtmiştir. Vanparys, ikinci olarak ifadenin bir örtü ile saklanması gizlemeyi, ifadenin kısa kesilmesi ise dolaylı anlatımı meydana getirdiğini, sisle ve tozla kaplanmanın anlayışı güçleştirdiğini, bu görüş alanının düzeldiğinde, havanın temizlendiğinde nesnelerin anlaşılır hale gelerek gizemin ortadan kalktığını belirtmiştir⁷⁷².

Kutadgu Bilig’de yer alan teg-, tegir-, tegür-, ıd-, ula-, süzül- eylemleri de iletişime bağlı soyut kavramların nesne olarak ifadesinde yer alan eylemlerdir. Sözün hedefe ulaştırılması, haberin/ sözün gönderilmesi, bilginin ve mesajın elde edilmesi, haberdar olma gibi zihinsel bir süreci de metaforik olarak ifade etmektedir.

575. bu oğlan yügürdi *tegürdi sözi*/ tonın keçti turdı sewinçin özi

Oğlan koştu ve *sözü ona ulaştırdı*; Ay-Toldı sevinçle kalktı, giyindi

2701. kişi ildin ilke *söz ıdğu* bolur / bitig bolmasa söz neçe sözleyür

İnsan bir yerden başka bir yere her vakit *haber gönderir*; yazı olmasa, fikrini nasıl ifade eder.

⁷⁷² Vanparys, 1995: 17.

Kutadgu Bilig’de BİLİNİYOR OLMAK GÖRÜNÜR OLMAKTIR metaforunun ifadelerinden biri de bulanıklığın süzülmesidir (b.5951). Bulanıklık Kutadgu Bilig’deki güç imaj şemasına bağlı metaforikal bir ifadedir. Bulanıklık insanın anlama ve fikir edinmesi, ileriye görmesini engelleyen gücün metaforikal ifadesidir. Bu durumun ortadan kalkması ise iletişimi, bilgi edinmeyi sağlar. Bu durumda bulanıklıkların süzülmesi ifadesinde yer alan süzül- eylemi ile iletişimdeki zorluklar temizlenebilen bir nesne olarak kavramlaştırılır.

5951. tuman toz arıdı açıldı tañuq / tüzüldi *süzüldi kamuğ bulğanuq*

Toz, duman ortadan kalktı, ruhlar inşirâha kavuştu; her türlü *bulanık işler süzüldü* ve düzene girdi

Kutadgu Bilig’de inanca bağlı bir iletişimi ifade eden Tanrı’dan ashablara selam ifadesinde de bir iletişim bağlamı görülmektedir. Tegür- eylemi ile kullanılan selam soyut kavramı ulaştırılabilen bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu durumda ayrıca kaynak ve hedefler de taşıyıcı durumda olmuşlardır.

1349. tözü işleriñe yime ök adın/ *tegürsün selamım* idim kesmedin

Diğer bürün ashabına da rabbim sonsuz *selâmlarımı ulaştırsın*

5666. unıtmasunı ol du‘ ada mini / *bayatqa uladuқта sırrın köni*

O sırrını doğruca Tanrıya ulaştırdığı vakit, duâda beni de unutmasın

2.6.3. Bilginin Aktarımı

Vanparys, kanal metaforlara bağlı olarak bilginin aktarımında da eylemlerin önemli olduğunu vurgulamıştır. “Kanal metaforlara bağlı olan bilginin, fikirlerin, mesajların aktarımı metaforlarına da günlük hayattaki pek çok eylem kaynak alan görevi görmektedirler ve bu da bilginin aktarımı metaforlarında zenginlik oluşturmaktadır⁷⁷³.” Bu açıdan Vanparys, “bilginin aktarımı metaforlarını sözcük nesnelerini farklı şekillerde aktaran kanallar tarafından gösterilen konuşur ve hedefleri arasındaki iletişim olduğunu ve bu metaforların da fiziksel olarak pek çok farklı şekil aldığı⁷⁷⁴” ifade etmiştir. Vanparys’in kast ettiği bu çeşitliliğin eylemlere bağlı olduğu görülmektedir.

Kutadgu Bilig’e bakıldığında iletişime bağlı olarak bilginin aktarımı bir-, ilt- (ilet-), tegir- (ulaştır-), gel-, yorit-, tut-, ıd- (gönder-), kıl-, tüşür- eylemleri aracılığı ile ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu eylemlerle kullanılan iletişime bağlı olan soyut kavramlar da daha önce ifade edildiği gibi nesne şeklinde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de bu tür eylemlerin kullanıldığı metaforikal ifadelerde kaynak/ konuşur/ yazar ve hedef/ dinleyici/ okur arasında geçen bir iletişim bağlamı vardır. Bu bağlamda iletişimin yönü kaynak/ konuşur/ yazardan

⁷⁷³ Vanparys, 1995: 17.

⁷⁷⁴ Vanparys, 1995: 17.

hedef/ dinleyici/ okur kişisine doğrudur. Kaynak ve hedeften oluşan iki unsur arasındaki bu bilgi, iletişimin aktarımı bir kanal boyunca gerçekleşir.

2.6.3.1. Ver- Eylemi

Vanparys, ver- eylemini iletişim bağlamında kaynak ve hedef arasında karakterize etmiştir. “Kaynak ve hedeften oluşan bu bağlamda kaynak bir nesneye sahiptir. Kaynak, bu nesnenin hedefin de sahip olmasını istemektedir ve kaynak bu aktarımı üstlenerek nesneyi hedef tarafına geçirir⁷⁷⁵.” Vanparys, kaynak ve hedef arasındaki bu aktarımların bu aşamalarını ise ders ver-, konuşma ver-, cevap ver-, sır ver-, izin ver-, sevgi/saygı ver-, birine dua gönder-, birine tavsiyede bulun-, birine yorum yaz-, dedikodu yap-, soru yağmuruna tut-, bir şeyi bildir-, bir şeyin karşılığını ver-, yorumlarını ilet-, görüşünü bildir- şeklinde örneklemiştir⁷⁷⁶.

Kutadgu Bilig’de bir- eylemi ile kurulan aktarım metaforlarında en önemli nokta kaynak kişinin iradesidir. Kaynak kişi aktaracağı sözlü ifade üzerinde etken güçtür ve hedefin de bu bilgiye sahip olmasını istemektedir. Bu nedenle iki unsur arasında bir kanal boyunca aktarılan nasihat kavramı aynı zamanda nesne olarak hedefe ulaşmaktadır.

187. saña sözledim men sözm ay oğul/ saña ***birdi bu pend*** özüm ay oğul

Ey oğul, bir sözümü sana söyledim; ey oğul bu ***nasihatleri ben sana verdim***.

Kutadgu Bilig’de söz ilet- ve cevap kol-/ yanıt iste- ifadeleri de iletişimde aktarım metaforlarına hizmet etmektedir. Yönetim bağlamında iletişimin en önemli kaynak kişisi olan elçinin sözleri iletmesi hedef kişiye ulaştırması ve buna denk bir cevap istemesi her iki açıdan aktarım metaforu oluşturmaktadır. Aynı zamanda söz ve cevap kavramları da nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

3814. yalawaç ***söz iltür*** yanutı ***kolur*** / yanut söz eşittin tegür ay unur

Elçi ***söz iletir*** ve cevabını ***ister***; cevabını duydun, ey kudretli insan, onu götür.

Sosyal anlamda aile- çocuk ve çocuk- aile arasındaki soyut durumlarda bir iletişim örneğidir. Türk kültüründe önemli bir kavram olan babanın takdirini, rızasını kazanma, onun duasını elde etme hayatın diğer aşamalarında insanın karşısına çıkması hedef yani çocuk için bir iletişim örneği oluşturur. Burada hedef kişi olan oğul sözcüğünün +ka/+ke yönelme eki beraberinde tegir- eyleminin de kullanılması oğul kişisini yer- mekân olarak yani hedef kişiyi iletişimde taşıyıcı olarak kavramlaştırmıştır.

⁷⁷⁵ Vanparys, 1995: 17.

⁷⁷⁶ Vanparys, 1995: 17.

1802. yana ma ay ilig ata alkışı/ oğulka *teğir ol sewinçi tuşı*

Bir de, ey hükümdâr, çocuk ne kadar babasının rızasını alırsa, o kadar onun *duasına nail olur*.

Bilginin aktarımı inanca bağlı olarak Tanrı ve kul arasında da görülmektedir. Hükümdâr ve Odgurmış arasında geçen diyalogda Tanrı'nın Odgurmış'a iyiliklerinin karşılığını vermesi bilgi aktarımıdır. Tanrı'dan bir kanal aracılığı ile Odgurmış'a gelen iyilik aynı zamanda Odgurmış'ı taşıyıcı ve iyilik kavramını da nesne olarak kavramlaştırmıştır.

3264. sebeb bolgıl emdi maña edgüke/ bayat *birge edgü* saña ay böke

Bugün bana iyilik yapmam için bir sebep ol; ey pehlivan, Tanrı sana da bunun *karşılığını verir*.

3571. keçürmiş tiriglik saña bolğa tüş / negü kıldın erse *yanut kelge tuş*

Geçirdiğin hayat sana bir rüya olacak; ne yaptınsa, bunun *karşılığını göreceksin*.

2.6.3.2. Getir-/ Yerine Getir-/ Meydana Getir- Eylemi

Vanparys, iletişim kurmanın kaynak ve hedefin mekânsal olarak yakınlığını gerektirdiğini ve bunun da ver-, yerine getir-, öne sür-, birini sorumlu tut-, konu edin-, gönder- gibi metadil metaforlarının kullanımını gerektirdiğini belirterek getir- eyleminin de kaynaktan hedefe doğru bir yönelimden farklı şekilde olabileceğini de belirtmiştir⁷⁷⁷.

Vanparys, şikayet getir-, kanıt getir-, plan getir-, onay getir- gibi ifadelerin getir- eyleminin farklı yönlerine işaret ettiğini belirterek şikayet getir- ifadesindeki getir- eyleminin en tarafsız şekilde kullanıldığını, kanıt getir- ve plan getir- ifadelerinde ise konuşurun kendini ifade edebilmesini ve bu nedenle kendini öne çıkarma isteğine, onay getir- ifadesinde ise ağır bir nesneye işaret edildiğini belirtmiştir⁷⁷⁸.

Kutadgu Bilig'de ise iletişimin aktarımında yorit-, tut-, id-, bir- gibi eylemler aracılığı ile yönetim, inanç, askerlik ve sosyal bağlamlar içerisinde iletişim aktarımları görülmektedir. Örneğin, aşağıdaki beyitte olduğu gibi Ay Toldı'nın hükümdârın emirlerini yerine getirmesi başarılı bir iletişim örneğidir. Dolayısıyla işi yorit- ifadesinde yorit- eylemi iş kavramının karşı tarafa aktarımını belirtmektedir.

1355. bu dünya işi iş erdim bile/ işi *yorittum* könilik bile

Senin bu dünya işlerinde ben sana arkadaş idim; işlerini doğrulukla *yerine getirmeğe* çalıştım.

⁷⁷⁷ Vanparys, 1995: 19.

⁷⁷⁸ Vanparys, 1995: 19.

İnanç bağlamında Tanrı ve kulları arasındaki bağ da bir iletişimdir. Kul ve Tanrı arasında dua nasıl bir iletişim kanalı ise, Tanrı'nın kulları için olan tasarısı kazayı var etmesi de bir iletişim göstergesidir. Bu nedenle yorit- eylemi *қаза* soyut kavramını nesne olarak kavramlaştırmıştır.

6311. bayat hukmi erdi қадаşıң öze/ *yorıttı қазасын* sen öz kılq tūze

Kardeşinin başına gelen Tanrının hükmüdür, *o kazâ-i ilâhîyi yerine getirdi*; sen kendine bak ve nefsini ıslah et.

İkinci olarak sözlerini tut- ifadesinde de Hükümdâr ve Ögdülmiş arasında geçen diyalogda hükümdârın Ögdülmiş'in sözlerini yerine getirme dileği olumlu bir iletişim örneğidir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig'de özellikle olay yapısına bakıldığında elde etme ve kazanım metaforlarında yer alan tut- eyleminin metaforikal anlamlarından birini de iletişimde aktarım oluşturmaktadır.

5611. bayat birsü tevfiķ bu künde naru / sen aymış bu sözler *tutayın körü*

Bugünden itibaren Tanrı bana tevfiķ versin; senin söylediğin sözleri *dikkatle yerine getireyim*

Kutadgu Bilig'de iletişimde aktarım metaforlarından birini de ıd- eylemi oluşturmaktadır. Hükümdârın sıkıntı içerisinde olan halkın iyiliği için ferman göndermesi hükümdâr ve halk arasındaki yönetime bağlı bir iletişim aktarımıdır. Ferman, yarlıg göndermesinin yanında hükümdârın Odgurmuş'a mektup göndermesi ise yazılı bir iletişime örnektir. İkinci olarak Ögdülmiş'in hükümdâr tarafından Odgurmuş'a davetçi olarak gönderilmesi de dolaylı bir iletişim örneğidir. Burada kaynak (hükümdâr) ve hedef (Odgurmuş) kişileri arasındaki iletişim kanalı davetçi adlandırmasıyla Ögdülmiş olarak gösterilerek iletişim kanalı kişileştirilmiştir.

2815. muñaḡsa tapuḡçı elig tarlıķın / begi eştip *ıḡsa açıḡ yarlıḡın*

Hizmetkâr darlıkta kalır ve muhtaç duruma düşerse, onun sıkıntısını duyan bey *ihsan fermanını göndermelidir*.

3471. *bitig ıḡtı* ilig öz elgin bitip/ negü sözledi erse körgil oķıp

Hükümdâr kendi eli ile yazıp, *sana bir mektûp da gönderdi*; ne demiş ise, kendin bak, oku.

3488. *mini ıḡtı ilig oķıtçı saḡa*/ negü teg kiḡeşür sen emdi maḡa

Hükümdâr beni sana dâvetçi olarak gönderdi; sen şimdi benim ile nasıl istişarede bulunursun.

Kutadgu Bilig'in temel eylemlerinden olan kıl- eyleminin aşağıdaki beyitte inanca bağlı olarak Tanrı- kul arasındaki iletişim aktarımını ifade ettiği görülmektedir. Kulların Tanrı ile olan iletişimlerini ibadetleri oluşturmaktadır. Kıl- ifadesiyle belirtilen ibadetleri yerine getirmek de kaynaktan (kuldan) hedefe (Tanrı'ya) olan iletişimin aktarılması için kullanılmıştır.

6500. özün kulluğu kıl bayat birge küç/ kayusun tilese tile kılma üç

Sen kendi kulluğunu yerine getir; Tanrı sana kuvvet verir; bunlardan hangisini istersen, onu seç, fakat üçüncü bir yol arama

Kutadgu Bilig'de tanıklık bir- ifadesi de iletişimin aktarılmasına bir örnektir. İnanç bağlamında Tanrı'nın birliğini tanıklık (şehadet) aracılığı ile ifade etmek Tanrı hedefine doğru yapılmış bir iletişim aktarımıdır.

1021. kamuğ teprenigli bu sansız kalın/ tanıklık birür bir bayatğ tilin

Bütün canlılar, bütün bu sayısız mevcudat *Tanrı'nın birliğine dil ile şehadet getirir.*

2.6.3.3. Düşür- Eylemleri

Vanparys, iletişim aktarımıdır metaforlarının kaynak veya hedefin zihninde bulunan ifadelerin düş- temelli eylemler açısından metaforlaşmasında farklı eylemler tanımlamıştır. Böylelikle kaynak ve hedefin elinde bulunan bir nesne (nesne şeklinde inşa edilmiş ifadeler) birkaç farklı fiil tarafından kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda imada bulun-, çam devir-, baltayı taşa vur-, kuşaktan kuşağa aktar-, teslim ol-, bırak-, koy-, iddia et-, hak talep et-, yol göster-, tavsiye bırak-, şikayette bulun-, kendine pay düşür-, siparişte bulun-, soru sor-, bir sorunu ortaya koy-, ilave et-, bir noktaya değin-/değinme- gibi Vanparys'in örneklediği eylemler düş- eyleminin ifadeleri nesne kavramlaştıran ve iletişim aktarımını sağlayan varyantlarındandır. Yine düş- eylemine bağlı olarak yerleştir-/ koy- eylemleri de resmi bağlamlarda ve durumlarda hak iddia et- ve bir şeyle suçla- şeklinde ve konuşurun yönetici olarak karar verici durumlarda olduğu zaman kural koy-, kanun koy- şeklinde ortaya çıkmaktadır⁷⁷⁹.

Kutadgu Bilig'de ise İLETİŞİM AKTARIMDIR metaforuna bağlı olarak tüşür- (sözü yerinde kullan-), ur- (törü ur-; kanun koy-), bir- (törü bir-; kanun koy-), öte- (hak ödemek), költür- (elde et-) gibi eylemler aktarımı ifade etmektedir.

Aşağıda verilen tüşür- eylemi sözü zamanında ifade etme, hedefe aktarma şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig'de tüşür- eylemi iletişime bağlı olarak yönelim imaj şeması aracılığı ile aktarım şekli, ifade etme ve konuşma eyleminin metaforikal ifadesi

⁷⁷⁹ Vanparys, 1995: 19-20.

olmuştur. Sözü yerinde kullanmak ifadesi üzerinde aynı zamanda kaynağın iradesi vardır. Burada iletişimin uygun zaman ve şart açısından nitelenmesi yer almaktadır.

1001. bu ay toldı aydı söz asğı uluğ/ *yirinçe tüşürse* beğütür kuluğ

Ay-Toldı dedi: Sözün faydası büyüktür; *söz yerinde kullanılırsa*, kulu yükseltir

Kutadgu Bilig’de temel bir eylem olan ur- ise yönetime bağlı olarak halka doğru bir iletişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de iletişim aktarımını metaforikal olarak ifade eden eylemlerden biri de ur- eylemidir. Törü ur-, iyi kanun koy- ifadeleri aynı zamanda hükümdâr ve halk arasındaki iletişim aktarımını oluşturmaktadır. Bu iletişim aktarımında da kaynak olarak hükümdârın iradesi yer almaktadır.

1456. isiz öñdi urma *törü eđü ur*/ künün eđü bolğay kutuñ bağa kūr

Kötü teâmül kurma, *iyi kanun koy*; ömrün iyi geçer ve saâdet sana yâr olur.

Yönetime bağlı olarak hükümdâr ve halk arasındaki iletişim aktarımının bir diğer ifadesi de bir- eylemidir. Törü bir- ifadesindeki bir- eylemi, törü soyut kavramını aktarılıp alınan bir nesne olarak ifade etmesinin yanında hükümdâr ve halk arasındaki iletişimin metaforikal ifadesi de olmuştur. Ayrıca törü ur- gibi törü bir- eylemi üzerinde de hükümdârın iradesi söz konusudur.

2017. kayu beg *törü birse* ilde köni/ ilin itti koğtı yaruttı küni

Hangi bey memlekette *doğru kanun koydu ise*, o memleketini tanzim etmiş ve gününü aydınlatmıştır.

Öğdülmiş ve hükümdâr arasında geçen bir diyaloga ait bu beyitte Öğdülmiş, halkın hükümdâra karşı olan görevlerini anlatırken ifade edilen hak ödemek eylemi de halk ve hükümdâr arasındaki iletişimin metaforikal ifadelerinden biridir. Bu beyitte kaynağın yani halkın hak ödemesi hak nesnesinin hedef tarafa/ hükümdâra bilinçli olarak aktarılmasıdır. Diğer beyitlerle göz önüne alındığında hak öde- eylemi üzerinde halkın iradesi bulunmaktadır.

5583. ötemiş bolur sen özün haqların / olar ma *ötemiş bolur öz haqın*

Böylece sen onlara karşı vazifeni yapmış olursun, onlar da *senin hakkını ödemiş olurlar*.

Kutadgu Bilig’de kaynak ve hedef unsurların olduğu iletişimin yanında tek yönlü iletişim bağlamı da bulunmaktadır. Bu aktarımda irade, çıkarım yapan kişinin kendisidir. Kutadgu Bilig’de insanın kendine geçmişten, geçmişteki ata sözlerinden, bilge kişilerin sözlerinden kendi kendine çıkarımlar yapması tek yönlü bir iletişimi ifade etmektedir. Bu iletişim ise yönelim imaj şeması içeren költür- eylemi ile kullanılan ülüğ sözcüğü aracılığı ile ifade edilmiştir. Temel olarak parça, hisse; metaforikal olarak kader olarak anlamlandırılan

ülüg⁷⁸⁰ bu beyitte ise bir çıkarım, anlam kavramlarını metaforikal olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla burada insanın kendince geçmişten ders alıp anlam çıkarması kaynağın kendine doğru yaptığı bir aktarımı ifade etmektedir.

6376. muñar menzer emdi bu söz belgülüg/ *bu sözde özünke kötürgil ülüg*

Gerçekten buna benzeyen bir söz vardır; *bu sözden kendine bir hisse al.*

2.6.3.4. Across/ Through (Aracılığıyla)

İletişim aktarımlarını sağlayan önemli unsurlardan biri de edatlardır. Vanparys'e göre "İletişim aktarımına kaynaklık eden hareket eylemlerinin karşı, boyunca, -e doğru, aracılığıyla edatları ile birleşmektedir⁷⁸¹." Buna örnek olarak bir kişinin bitişe ulaşması veya yola/ konuya gelmesi, anlamak veya görmek iletişimde başarıyı ifade etmektedir. Edat yapıları nesnenin/ mesajın hedefe dinleyiciye ulaştığını, bir kişinin fikirleri bir şeyler aracılığı ile aklına getirmek veya benimsemek, aracılığı ile göndermek, konuşmasının iyiye gitmesi örneklerinde ise mesajın eşit bir şekilde hedefe ulaştığı, aynı zamanda bazı engellerin üzerinden veya önceden belirlenmiş bir yol aracılığı ile ulaştığı görülür. Bu ifadeler de "üzerinden", "üstesinden", "aracılığı ile" konuşurun direnç varlığını gösteren çabasını da içeren başarılı bir iletişimi gösterir⁷⁸².

Kutadgu Bilig'de edatlar ve ekler iletişimi sağlayan önemli unsurlardan biridir. Birle edatı aracılığı ile kurulan ifadeler fikir ve düşüncelerin aktarımı metaforlarını oluşturmaktadır. Kutadgu Bilig'de geçen tiliñ birle ög-, tili birle ewre-, gibi ifadeler metonimik bir gösterge ile iletişim aktarımının taşıyıcı metaforunu göstermektedir.

25. aya birke bütmiş *tiliñ birle ög*/ köñül bütti şeksiz amul tutgıl ög

Ey Tanrı'nın birliğine inanmış olan, onu *dilin ile ög*; gönülün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştırma

275. *tili birle yalñuñ sözi sözlenür*/ sözi yaqşı bolsa yüzi suwlanur

İnsan sözünü dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar.

3042. saw altun bile bertse begler elig / kılıcsız *tili birle ewrer ilig*

Altın vere vere eli nasır tutan beyler memleketi kılıç kullanmadan, *söz ile idare ederler*

Kutadgu Bilig'de iletişim aktarımının niteliği de edatlar aracılığı ile ifade edilerek iletişimin niteliği metaforik olarka ifade edilmiştir. Bilig birle sözle-, sözi birle ağır kıl-, sözü ma'ni birle tiz- ifadelerinde de bilgi, söz ve anlam kavramları fikir ve ifadelerin aktarımında etken bir güç durumundadır.

⁷⁸⁰ Clauson, 1972: 142.

⁷⁸¹ Vanparys, 1995: 20-21.

⁷⁸² Vanparys, 1995: 20-21.

209. *bilig birle sözle kamuğ sözni sen/* biligin beğük bil kamuğ özni sen
Sen her sözünü bilgi ile söyle; her kesin bilgi ile büyük olduğunu bil.
210. yaşıl köktin indi yağız yirke söz/ *sözi birle yalnuğ ağır kıldı öz*
 Söz kara yere mavi gökten indi; *insan kendisine sözü ile değer verdirdi*
586. muñar menzetü aydı şa‘ir bu beyt/ işiñ tüşse iwme *şabır birle ayt*
 Şâir buna benzer şu beyti söylemiştir; birine işin düşerse, acele etme, *sabır ile söyle.*
1620. negü tir eşitgil bu şi‘r ayğuçı/ *sözüg ma‘ni birle tizip koğğuçı*
 Şiir söyleyen ve *sözü mâna ile birlikte dizip*, bize bırakan insan ne der, dinle
 Aynı şekilde yazılı bir metin olan mektuba Tanrı adı ile başlamak da iletişimde bir nitelik göstermektedir. Burada yazmaya Tanrı adı ile başlanması kaynak alan görevi görerek hedef alanda yer alan iletişimin, mektubun niteliği üzerine eşlenmiştir.
1342. bitigü bile kıldı kağıd tetig/ *bayat atı birle bitidi bitig*
 Bu zeki insan kağıt kalem istedi; *Tanrı adı ile başlayarak, bir yazı yazdı.*
 Kutadgu Bilig’de bilgilendirmek, bir şeyleri yoluna koymak, halletmek, başarmak, üstesinden gelmek gibi eylemlerin de edatlar aracılığı ile meydana geldiği görülmektedir. Akıl gözü ile dünyayı aydınlatmak, memleket işlerini yazı ile halletmek, her işin danışma ile halledilmesi bilgilendirmek, aydınlatmak, düzene koymak gibi eylemler üzerinde yazı ve danışma kavramlarının edatlar aracılığı ile ilgili eylemler üzerindeki etkisini göstermektedir.
290. muñar bütmeşe kör bu nuşin revan/ *ukuš közi birle yaruttı cihan*
 Buna inanmazsan, Nûşin-Revan’a bak; *o akıl gözü ile dünyayı aydınlattı.*
2702. içi keç kereklig turur bu bitig / *bitig birle begler iter il itig*
 Yazı çok lüzumlu bir şeydir; *beyler memleket işlerini yazı ile tanzim ederler.*
3187. devat kıldı kağıd bitidi bitig/ *bitig birle itti işiñe itig*
 Hükümdâr hokka ve kâğıt istedi, mektup yazdı; *mektup ile işini düzene koydu.*
5652. kiñeşgü kerek öz yakınka kiñeş / *kiñeş birle itlür kamuğ türlüğ iş*
 İnsan her işini yakını ile danışmalıdır; *her türlü iş danışma yolu ile halledilir*
 Kutadgu Bilig’de edatların bir şeye ulaşmak, yoluna koymak, bilgilendirmek, anlamlandırmak gibi yukarıda bahsedilen eylemler üzerinde etkilerinin olması yanında engelleme amacı ile çevre ile iletişimi düzenleme işlevi de üstlendiği görülmüştür. Buna bağlı olarak akıl ile hareket ve dilin/ lisanın kösteklenmesi sınırlandırılması toplum içerisinde insanın iletişiminin niteliği üzerinde etkili olacaktır.
1838. bağırsak bayat kör öğürmiş kılın/ *kişedi ukuš birle kılkı tilin*
 Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun *hareketini ve dilini akıl ile kösteklemiştir.*

Kutadgu Bilig’de karşılaştırmak, iş yapmak, meydana getirmek, yormak, hatırlamak gibi zihinsel sürece bağlı eylemlerin edatlar aracılığı ile ifade edildiği görülmüştür. Dolayısıyla anlamlı bir şekilde, anlamın aracılığı ile ifade etmek, konuşmak, bilgi ve danışma ile iş yapmak, anlam ile mukayese etmek, akıl ile yorumlamak, hatıra/hediye bir nesne aracılığıyla hatırlamak gibi ifadelerde görüldüğü üzere birle edatı iletişimde bilgi aktarımının niteliğini ifade etmede yardımcı bir rol üstlenmiştir.

5606. bilig yakşı sözler muña menzetü / *sözi ma ‘ni birle añar yañzatu*

Bilgili insan buna kıyas ederek, çok güzel bir söz söylemiştir

5650. *kiñeş birle kılgu kerek iş bilip/* ökündi kiñeşmegli işte ulıp

Her işi bilerek ve danışarak yapmalıdır; danışmayan herkes işinde zarar görmüş ve sonunda peşiman olup, inlemiştir

6000. tüşün yörme yörse bilig birle yör / *kıyas ma ‘ni birle iñ yetrü kör*

Rüyânı yorma; yorarsan, bunu bilerek yor ve *mânasını dikkatli mukayese et*

6003. yörügke barır tüş tüşün yakşı yör / *tüpi aşlı bilgil ukuş birle kör*

Rüyâ yormağa bakar, rüyânı dikkatle, *bilerek ve anlayarak yor.*

6326. sen algıl bu rekve kadaşın özin / *munıñ birle üşgür tilese yüzin*

Sen bu çanağı al, kardeşini *özlediğin zaman, onu bununla hatırlarsın*

Kutadgu Bilig’de edatlar yanında ekler de iletişimde fikir ve bilgi aktarımının ifadesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bir yere/ kişiye selam ulaştırmak, sözleri, düşünceleri birine ulaştırmak veya ona emanet etmek, sözü birine ulaştırmak gibi ifadelerde +ka/+ke yönelme hal eki, -u zarf fiil eki, +n belirtme durum ekleri iletişimde aktarımı ifade etmiştir.

61. *miniñdin bularğa öküş miñ selam/ tegürgil* idim sen kesüksüz ulam

Ey Rabbim, *sen bunlara benden sonsuz selamları*, devamlı olarak *ulaştır.*

2682. idi yakşı aymış ötüken begi / *tilin tutzu birmiş saña söz yigi*

Ötüken beyi çok iyi söylemiş, *sözlerin iyisini sana dili ile ulaştırmıştır*

3273. munu sözledim men *söz bitigin ulam/* tükettim sözümni kırıtım kalem

İşte *yazı ile ulaştırılacak sözlerimi* söyledim; sözümü bitirdim ve kalemi sildim

3818. yalawaçka bolmaz ölüm ya kıyın / eşitmiş sözün çın *tegürse tilin*

Elçi *işittiği sözü aynen ulaştırırsa*, ona ölüm veya ceza yoktur.

2.6.3.5. Zorunlu Aktarım

Vanparys, bazı eylemlerin mesajın aktarımının konuşmacının zorunlu halleriyle birleştirildiğini ifade etmiştir. Buna bağlı olarak açıklama yap-, sözünü tut-, söz ver-, soru yağmuruna tut-, sorularla kuşat-, sorularla dol-, sorulardan kaç- ve soruları savuştur-eylemleri dinleyicinin/ hedefin, nesnelerden/ sözcüklerden yani iletişimden kaçtığını gösterir⁷⁸³. Vanpary'nin bu açıklamaları aynı zamanda iletişimin niteliğini de göstermektedir.

Kutadgu Bilig'de iletişim bağlamında kaynak ve hedef arasındaki zorunlu iletişim aktarımını ifade eden eylemlerden biri de açıklamaktır. Aşağıdaki beyitte ise kapıcıbaşının görevleri arasında yer alan saraydaki kişilerin yükseltirilmesi ve alçaltılması sırasında hükümdâra açıklama yapması ve bu açıklamanın ayrıntılı olması iletişimde bir zorunlu aktarımı meydana getirir. Zarf- fiil {-a} ekleri ile kullanılan aç- ve adır- eylemleri burada aktarımın iletişimin niteliğini yani zorunluluğunu ifade ettiği görülmektedir.

2545. ötünse begiñe bu tegme birig/ *aça ađra birse* kötürse erig

Bunları hep beyine arzetmeli ve *birer birer açıklayarak*, lâıyk olanı yükseltmelidir.

Çent-, çentil- olarak ifade edilen kert- eylemi⁷⁸⁴ iletişimde aktarımın zorunluluğunu ifade etmek için metaforikal olarak kullanılmıştır. Günlük hayatta kullanılan kert-/ kirt-eyleminin çıkarımsal bilgisi araştırma/ soruşturmanın niteliği üzerine eşlenmiştir.

328. yarağlıg yarağsıznı titrü körüp/ kereklig kereksizni *kirtü sorup*

İnsan işe yarayana yaramayana iyice dikkat ederek, gerekli ve gereksizi *hakkiyle sorup soruşturarak*,

İnanç bağlamında ise Kutadgu Bilig'de aytıg, sağış olarak adlandırılan hesap kavramı ise Tanrı ve insan arasındaki iletişimin zorunlu aktarım tarafını örneklemektedir. Dolayısıyla hesap kavramı güç ve tikanıklık imaj şemalarına bağlı olarak Tanrı'dan insana doğru iletişimde zorunlu bir aktarım metaforunu oluşturmaktadır.

6120. tilek arzu sürmek içi keğ tatıg / tatıg *aytıgı bar yarınılık* katıg

Heva ve arzu peşinde koşmak çok zevklidir; fakat bu zevk için yarın *ağır bir şekilde hesap sorulacaktır*

Kutadgu Bilig'de bir- tut-, bol- temel eylemlerinin yanında teñeş- eyleminin iletişimin zorunluluğunu ifade ettiği görülmektedir. Boyun eğ-, ağzını bozma-, tavsiyede bulun-, karşılık ver- gibi ifadeler iletişimde kaynak ve hedef kişisi arasındaki iletişimin zorluğunu aktaran ifadelerdir.

⁷⁸³ Vanparys, 1995: 21.

⁷⁸⁴ Clauson, 1972: 740.

1431. negü kelse tapla kör eğgü isiz/ *boyun bir қазаққа көні tut ағыз*

İyi veya kötü, ne gelirse, ona razı ol; *kazaya boyun eğ, ağzını bozma*

3484. seniñdin қолур мен бу işke kiñeş/ bilig birle sen bu *kiñeşke teñeş*

Bu işte senin bilgin ile mütenâsip bir *tavsiyede bulunmanı* istiyorum.

4307. negü teg қılınsа sen andaғ қılın / *сүңіғ сөзlese сөз сүңіғ бол тилин*

Onlar nasıl hareket ederlerse, sen de öyle yap; *tatlı söz söyleyenlere sen de tatlı dil ile mukabele et.*

2.6.3.6. Geri Çekilme Eylemleri

İletişimde fikir ve bilgi aktarımlarında konuşmak, ifade etmek kadar susmak, konuşmamak, ifade etmekten kaçınmak gibi süreçler de yer almaktadır. Vanpary'e göre eğer konuşmak, nesne sözcüklerini dışarı aktarmaksa bu şekilde meydana gelen konuşma eylemi yine aynı nesne sözcüklerinin geri alınmasıyla iletişime son verilebilir. Söz ver-, bir sözü geri çek-, bir sözü geri al- iletişimde geri çekilme eylemlerinin iletişim aktarımı açısından meydana gelen değişken şekilleridir⁷⁸⁵.

Kutadgu Bilig'de ise iletişimde bilgi ve fikir aktarımlarının sonlandırılması süreci konuşmaktan kaçın-, sözü gizle-, ağzını açma-, sözünden dön-, sözleri bas- ve sözleri derle- şeklinde ifade edilmiştir. Bu şekilde söz kavramının nesne olarak kavramlaşmasının yanında iletişimin aktarımında konuşmanın sonlandırılması da metaforikal olarak ifade edilmektedir.

Eğri yani yanlış olan sözün gizlenmesi iletişimde bilginin aktarılmamasını ifade eder. İkinci olarak söz kavramı saklanabilen bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Ağzını açmamak şeklinde kullanılan ifade de bir kişinin kusurunu karşı tarafa aktarmamayı yani bu olumsuz durumunun aktarımının yapılmaması için kullanılmış bir ifadedir. Sözden, sözünden dön- ifadesi de iletişimde bilgi aktarımının yapılmadığı ifadelerden biri olmakla beraber söz kavramı yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir. Sözleri bas- ifadesi ise iletişimin sonlandırılışını söz nesnelerinin bir yere saklanması, yığılması şeklinde ifade etmiştir. Sözleri derlemek ve toplamak ise belli bir süre için sözlerin aktarılmamasını belirtmektedir.

1026. көні сөзлер еrse тилиң тепresü/ *сөзүң еgri еrse өзүң кizlesü*

Doğru söyleyecekse, dilin kımıldasın; *sözün eğri ise, onu saklamalısın*

3412. yağar еrdemin барқа Һалққа аyur / мүни көрse кizler *тіл ачmaz тuyur*

Onun faziletini herkese söyler ve yayarlar; kusurunu görünce de, *ağzlarını ачmazlar, gizlerler*

⁷⁸⁵ Vanparys, 1995: 21.

5079. sözi çın kerek beg kıyıksız köni/ *sözinde yanıklı* time er anı

Bey sözü dürüst olmalı ve o bundan caymamalıdır; *sözünden dönen kimseye* erkek denilmez.

6308. kapuğ beklemiş sen yime yol kesip / yüzün kızlemiş sen tilin *söz basıp*

Sen yolunu kesmiş ve kapını kapamışsın; yüzünü gizlemiş, *ağzını kilitlemişsin*

6624. tükel on sekiz ayda aydım bu söz/ ödürdüm ağırdım *söz ewdip tire*

Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim; *sözleri toplayıp, derleyerek* seçtim ve ayırdım.

2.6.3.7. Saklama Eylemleri

İletişimdeki bilgi aktarımlarını sonlandıran, konuşur/ kaynak kişinin bilgi aktarımının sonlandırılması üzerinde etken olduğu durumların ifadelerinden biri de sakla-eylemidir. Vanparys'e göre, saklamakla ilgili pek çok eylem metaforikal bir eylem olarak görülür ve konuşurun bilgiyi ifade etmesinde bir isteksizliği belirtir. Buna göre, bir şeyleri saklı/ gizli tut-, birinden bir şey sakla-, bir şeyleri, sırları gizli/ saklı tut-, kendine sakla-, bilgiyi sakla-/ bilgiyi koru- gibi eylemler bilgi aktarımı içerisinde sakla- eylemlerinin değişken örneklerini göstermektedir⁷⁸⁶.

Kutadgu Bilig'de iletişimde bilginin ifadesini, nedensel ölçütlere bağlı olarak da hedefe aktarımının yapılmamasını ifade eden eylemler de yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de yer alan gizle-, tut-, ört- gibi eylemler iletişimde ifade eksikliğini, kaynağın iletişimde bilgiyi saklamasını, ifade etmek istemeyişini metaforikal olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda bilgiyi gizlemek, sırrı açmamak, sırrı saklamak, sözleri tutmak, sözleri örtmek gibi ifadeler iletişimde zorunlu aktarım yanında bilgi ve mesajları saklama durumunu güç, tıkanıklık ve merkez- çevre imaj şemaları aracılığı ile metaforikal olarak belirtmektedir.

312. yıpar kızlese sen yıdı belgürer/ *bilig kızlese* sen tilig ülgüler

Miski gizlersen, kokusundan belli olur; *bilgiyi saklarsan*, dili ayarlamasından belli olur.

1301. sözüğ barça tınla yime bütme terk/ *könül sırrı açma katığ kızle berk*

Her sözü dinle, fakat hemen inanma; *gönül sırrını açma, onu sımsıkı sakla.*

2677. kalı *tutmasa* bu bitigçi *sözüg* / begi sırrı açlur bu örter özüg

Eğer *kâtip sır saklamasını bilmezse*, beyinin sırrı fâş olur ve bu da kâtibi yakar, mahveder.

⁷⁸⁶ Vanparys, 1995: 21.

3099. il içre negü bar yarağsız yawuz/ buğun ħali açğıl maña **örtme söz**

Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var; bana halkın vaziyetini anlat, benden bir şey **gizleme**.

2.6.3.8. Almak Eylemleri

Vanparys'in bilginin aktarımı ile ilgili ver-, getir-, düşür-, geri çekil-, sakla- gibi sıraladığı eylemler ile birlikte nesnenin/ sözcüğün hareketinin konuşurdan dinleyiciye doğru olduğunu, konuşurun/ kaynağın özne ve eylemlerinin de dinleyicinin/ hedefin odağındaki eylemlerdir⁷⁸⁷. Vanparys'e göre "Nötr eylemler anlamak ve inanmayı gösteren al- (elde et-, kazan-, dinle-, bul-) eylemleridir⁷⁸⁸." Dolayısıyla, bir hikayenin amacını anla-, yanlış algıla-, söz al-, birinden bir şeyler al- gibi ifadelerle birlikte zihinsel olarak bir şeyin belirli bir şeymiş gibi olduğunu düşündüğümüz durumları ifade ederken "söylenenlerden bir şey anla-, hikayeden bir şey anla-/ anlama-, bir konuyu kavra- gibi ifadeler ise dinleyici üzerindeki çaba ve zorluğu gösteren eylemlerdir⁷⁸⁹." "Övgü al-, bilgi al-, talep iste- gibi ifadeler ise hedef/ dinleyicinin sözcük/ ifade nesnelerini elde etme çabasını göstermektedir⁷⁹⁰."

Kutadgu Bilig'de iletişime bağlı olarak anla-, algıla-, anlat- eylemlerinin metaforikal ifadeleri için kaynak alanlarda yer alan eylemlerden bazıları tut-, al-, tap-, tile- ve bul- eylemleridir. Söz tut- ifadesinde kaynaktan/ konuşurdan hedefe/ dinleyiciye aktarılan söz nesnelere değer verilerek benimsendiği ifade edilmektedir. Burada kaynak/ konuşur ve hedef/ dinleyici arasında söz kavramı ulaştırılan bir nesne olarak inşa edilmektedir.

46. köñül badım emdi anıñ yoluña/ sewip **sözi tuttum** bütüp qavlıña

Onun yoluna şimdi gönül bağladım; bütün dediklerine inandım ve **severek sözünü tuttum**.

Selametlik al- ifadesinde ise hedef/ dinleyicinin kaynak/ konuşurdan gelecek aktarım üzerinde bir çabasının olduğu görülmektedir. Burada hedefin selam teminat nesnesini alma çabası bulunmaktadır. Ayrıca olay yapısı açısından sosyal anlamda, sosyal iletişim bağlamında selam kavramı kazanım metaforu olarak görülmektedir.

5059. selam ol selamet kişi şerrine / **selametlik aldı** yanut kılğuçı

Selâm insanı insanların şerrinden korur; selâma mukabele eden kimse **selâmetini te'minat altına almış olur**

⁷⁸⁷ Vanparys, 1995: 21.

⁷⁸⁸ Vanparys, 1995: 22.

⁷⁸⁹ Vanparys, 1995: 22.

⁷⁹⁰ Vanparys, 1995: 22.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağılı olarak anla- ve düşün- bilişsel süreçleri al- eylemleri ile metaforikal olarak ifade edilmiştir. Burada anlama ve düşünme üzerinde kaynak/ konuşur kişininin çabası görülmektedir.

1577. yana **saknu aldı** kör öğdülmişig/ ayur men unitmış men edğü işig

Sonra birden bire Öğdülmiş’i **hatırladı** ve dedi: Ben bu iyi işi unutmuştum

5648. yana **saknu aldı** ayur iwmeyin / iweklikte yas ol anı kılmayın

Fakat birden bire **durup düşündü** ve acele hareket etmemeliyim; çünkü acele etmek zararlıdır; bunu yapmamalıyım dedi

Kutadgu Bilig’de algıla-, anla- bilişsel süreçlerini ifade eden eylemlerden biri de bul- eylemidir. Bu bağlamda kaynak durumunda olan Tanrı’dan bir işaret beklemek inanca bağılı bir ileitşimi oluşturmaktadır. Bu iletişimde ise hedefte bulunan Öğdülmiş’in ondan işaret beklemesi onun iletişimdeki çabasını göstermektedir.

4781. idimni tiler men özüm usı yok/ **nişanın bulur men** körüglisi yok

Geceleri gözlerimi kırpıyorum, rabbimi diliyorum; **nişanını buluyorum**, fakat onu gören yok.

Aşağıdaki beyitte nasihat kavramının içeriğini anne babanın ölümü oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada nasihat kavramı ile birlikte ölüm kavramı da benimsenmektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de anlamak ve benimsemek gibi bilişsel bir sürece kaynak alan görevinde bulunan eylemlerden biri de al- eylemidir.

5158. atanın ananın ölümü tükel / oğul kızka **pend ol** uşup **özke al**

Ana babanın ölümü çocuklar için tam bir nasihattir; **bunu anlayıp, benimse**

Aynı şekilde tap- eylemi de Kutadgu Bilig’de hedefin bilgi ve düşüncüyü elde etme sürecini örneklemektedir. Bu bağlamda insanın dileğine kavuşması kişinin kendi hayatındaki çabasını göstermektedir.

1319. serinse kişi öz **tilekin tapar**/ serip turdaçı er örün kuş tutar

insan sabrederse, **dileğine kavuşur**; sabredip-bekleyen avcı ak kuş tutar

Kutadgu Bilig’de kaynak ve hedef kişiler arasında iletişimin niteliğini gösteren bir diğer eylem de dile-/ tile- eylemidir. İnsanların dua aracılığı ile Tanrı’dan isteklerini dilemesi, onun rızasını dilemeleri üzerinde hedef kişilerinin yani insanların çabaları vardır. Bunları elde etmenin yollarından biri de tile-/ dile- eylemidir.

379. **tiler men senindin du ‘am** bu sözün/ tirig tutğıl ança yaşım kıl uzun

Ben sana şimdi yalvarıyorum ve şunu diliyorum; beni bir parça daha yaşat, ömrümü uzat.

3794. men emdi bu almış tırlık ıdıp / *bayatım sewinin tiler men* tapıp

Ben imdi bu geri kalan günlerimi ib detle ve *Tanrımın rızasını taleple geirmek istiyorum.*

2.6.3.9. Deiştirme/ Devinim Eylemleri

Vanparys'e göre, "İletişimde kaynak ve hedef arasındaki atış-, karşılıklı konuş- gibi balamalarda sözcük nesneleri kaynak ve hedef arasında deiştirilir. Bir iletişimde aynı zamanda konuşur/ dinleyici rollerinin somutlaştırıldıı deiş- eylemleri yer almaktadır⁷⁹¹."

2362. alı başua bulmasa sen yarı/ yalawa ıdıp sen bar *illes* yorı

Eğer sen galebe almak iin imk n bulamazsan, eli göndererek, *sulh yapmaa* alış.

4881. s zin keşti optı aaın  r  / *esenleşti* ewke yüz urdı körü

Sözünü keşti, ayaa kalktı, *vedalaştı* ve evine doru yola düştü.

2.6.3.10. Yaymak Eylemleri

İletişimde aktarılan her düşüncenin yönü kaynaktan hedefe doru deildir. Bazen aktarılan ifadeler hedef kişisinden farklı yerlere de ulaşabilir. Vanparys'e göre, "Her konuşma eylemi dorudan dinleyici ile ilgili deildir. İnsanlar genellikle ortak ilgi alanlarını paylaştıkları dinleyicilerle konuřurlar⁷⁹²." Yani, konuşma ve iletişimde ilerde de aıklanacaı gibi konuya doru aktarım yani konu iletişimin önemli bir unsurudur. Vanparys'e göre "Böyle bir aktarım Reddy tarafından, somutlaştırılmış sınırları belirli bir yerden fikirlerin dış alana doru konuşurlar tarafından ıkarılması şeklinde tanımlanan küçük/ yardımcı çerçevede bulunmaktadır⁷⁹³."

Kutadgu Bilig'de de g r lecei üzere edatlar ve ekler ( zellikle yönelme hal ekleri) iletişimdeki aktarımın yönünü belirleyen önemli unsurlardır. Fakat Vanparys'in ifade ettii gibi bazı edatlar ve ekler kaynak ve hedef arasındaki sözcük nesnesinin hareketini hedef yönelimli olarak belirlemez. Yani s zc  n ifade ettii bilgi ve fikirlerin bir hedefi yoktur. Bu da iletişimde özel bir hedefin yokluunu oluşturur.  rnein, fikirler hava boşluunda yayılır ve insandan insana gider. Olayı duyurmak, bilgiyi toplamak ve bilgiyi yaymak gibi bir fikrin ya da olayın duyurulması ve yayılması da hedeften yoksun bir ifadedir⁷⁹⁴.

Kutadgu Bilig'de yayıl-, aıl-, tol-/ dol-, bar-, yorı-, awı- gibi eylemler iletişimde hedef belirsizliini ifade etmektedir. Sözün yayılması ve sırların aılması ifadelerinde söz ve sırların varacaı hedef belirli deildir.

⁷⁹¹ Vanparys, 1995: 22.

⁷⁹² Vanparys, 1995: 22.

⁷⁹³ Vanparys, 1995: 22.

⁷⁹⁴ Vanparys, 1995: 22.

1298. iki yüzlüğ erke sözün sözleme/ *ya dılgay sözün sır açılğay yime*

İki yüzlü adama sır verme; *sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar.*

İkinci olarak tol-/ dol-, bar-, yorı-, çawık- gibi eylemler aracılığı ile hükümdârın ad, ün ve şöhret gibi niteliklerinin yayılması da iletişimdeki hedef yönün belirsizliğini ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de hükümdârın adının ülkeye (b.1692), dünyaya (b.1693, b.3080) yayılması belirli bir hedef kişisi değil topluluklar, toplumlar, halklar olduğunu göstermektedir.

1692. küniñe ağırladı ilig anı/ kamuğ ilke *toldı kör atı üni*

Hükümdâr onu günden güne yükseltti; *adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.*

1693. buçunda beçük boldı belgü nişan/ *ajunda çawı bardı eçgü du ‘an*

Derecesi ve mevki halk arasında yükseldi; *hayır duâlar aldı ve şöhreti dünyaya yayıldı.*

2645. kimiñ erdemi bolsa *atı yorır*/ kalı bolmasa erdem atsız qarır

Kim faziletli ise, onun *adı her tarafa yayılır*; eğer bir kimsenin fazileti yoksa, adı anılmadan, ihtiyarlar, gider.

3080. kalı kelse keldrür kamuğ arzular/ *ajunda çawıkar atı belgürer*

Devlet kime gelirse, bütün istenilen şeyleri berâber getirir; o insan dünyada meşhur olur, *adı her tarafa yayılır.*

Kutadgu Bilig’de olumlu kavramların olduğu kadar olumsuz kavramların da iletişimde hedef yönünün belirsiz olduğu ifadeler vardır. Dünyanın cefa ile dolması olumsuz cefa kavramının belirli bir hedef kişisini değil bütün dünyayı hedef aldığı görülmektedir.

6568. vefa қаһтi boldı *cefa toldı dünya*/ vefa kimde erki men azrak қolayı

Vefa kıtlaştı, *dünya cefa ile doldu*; vefa acaba kimde vardır, ben ondan bir az isteyeyim.

2.6.4. İradesiz Eylemler

Vanparys, kanal metaforlar içerisinde sözcük nesnelerini hava kanallarına yerleştirerek dinleyiciye aktaranın konuşur olduğunu, çoğu eylemin sözcüklerin aktarılmasında konuşuru belirtmediğini, sözcüklerin kendi başlarına aktarılıyormuş şeklinde yansıttıklarını ifade etmiştir. Fakat, Vanparys’e göre bu eylemler içerisinde daha tematik ve özel yapıdaki eylemlerin sözcüğe daha zengin ve bilgilendirici bir nitelik katmaktadırlar. Örneğin, fazla miktardaki sıvıların hareketlerini gösteren bir eylemin kaynak alan görevi görmesiyle meydana gelen metaforlarda konuşma eyleminin ezici etkisini kavramlaştırılmaktadır⁷⁹⁵.

⁷⁹⁵ Vanparys, 1995: 23.

Görüşlerin geri dönmesi içeriğin aktarılmasındaki yavaşlığı gösterirken, havada uçuşmak veya düşmek hedefe ulaşmadaki başarısızlığı yani hedeflenen durumu başaramamak anlamına gelmektedir⁷⁹⁶.

Kutadgu Bilig’de iletişime bağlı soyut kavramların metaforlaşmasındaki en önemli kaynak alanlarından biri de su ve suyun görünümleridir. Su ve akarsuların günlük hayattaki akışlarının hızı ve yönlerinin değişkenliği hedef alanda bulunan sözlerin, ifadelerin belirli bir hedefinin olmamasını ifade etmektedir. Akarsu gibi ifade edilen sözlerin dünyayı dolaşması ve belirli bir hedef gözetmeksizin geçtiği yerlerde iyiliklere yol açması belirli bir hedefin olmadığını ve bu metaforikal ifadenin üzerinde doğaya ait bir eylemin etken olduğunu göstermektedir.

669. *aķar suw yorıķ tıl bu ķut turmadı/* ajun *tezginürler* yorıp tınmadı

Akar su, güzel söz ve devlet, bunlar durmadan, yorulup-dinlenmeden, *dünyayı dolaşırlar*.

2688. *aķar suw teg ol bu tilin eđġü söz* / kayuķa bu aķsa çiçek öndi tüz

Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir ; nereye akarsa, orada çiçek açar.

2.6.5. Hedef Yönelimli Aktarım

Vanparys, Reddy gibi sözcüklerin konuşmacı tarafından dinleyiciye aktarılmasının yanında bazı ifadelerin hedef yönelimli olduğunu ifade etmiştir. Suçu üstüne at-, suçla-, suçu birine yükle-, öv-, eleştir-, sorumlu tut-, yalancılıkla suçla-, küçümse- gibi örnekler hedef yönelimli aktarımlardır⁷⁹⁷.

Bilgi aktarımını gösteren eylemler kanal metaforların çeşitli özelliklerini gösterirler. İlk olarak kanal kavramının kendisi neredeyse yoktur. Fakat bilgi aktarımını gösteren çok sayıda ifade olmasına rağmen bu süreç Reddy tarafından önerilen kanal türü aracılığı ile gösterilmektedir. İkinci olarak söz konusu bu fiiller düşünceleri nesne olarak gösteren bu fiiller çoğunluğu taşıyıcı olarak tanımlanan sözcükler olmadan da anlaşılabilir. Üçüncü olarak bir ifade ile çağrışımı yapılan imaj/ görüntüler daha zengindir⁷⁹⁸.

Kutadgu Bilig’de hedef yönelimli aktarımların hakaret, suç, övgü, sövgü, küçümsemek şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bilgisiz insan için hakaret tanımlaması yapılmıştır. Bu durumda bilgisiz insan aynı zamanda hakaret için taşıyıcı metafor durumundadır.

⁷⁹⁶ Vanparys, 1995: 23.

⁷⁹⁷ Vanparys, 1995: 24.

⁷⁹⁸ Vanparys, 1995: 24.

320. ukuşluğ kişike işi tap ukuş/ *biligsiz kişike atı tap söküş*

Akıllı insan için akıl kâfi bir eştir; *biligsiz insan için hakaret tam bir addır.*

İkinci olarak suç kavramı ilen- eylemi ile birlikte kullanılarak hedef yönelimli aktarım şeklinde kullanılmıştır. Bu durumda insan aynı zamanda suç kavramı için taşıyıcı metafor durumundadır.

1206. tirilse usal bolsa yalñuq özün/ ökünsü *öziñe ilensü sözün*

insan gaflet içinde yaşarsa, peşiman olması ve *kendisini suçlu bulması lâzımdır.*

Hedef yönelimli aktarımlara hizmet eden bir diğer eylem de teg- eylemidir. Suç veya zarar şeklinde anlamlandırılan yoduğ⁷⁹⁹ teg- eylemi ile insana doğru kullanılmasıyla hedef yönelimli bir aktarım yapılmaktadır.

1452. ikinci usal bolma sañ tur oduğ/ *saña tegmesün bir müfaca yo duğ*

İkincisi gafil olma, dikkatli ol, uyanık dur; *sana başkasının yüzünden, ansızın, bir suç isnat edilmesin.*

Ol kopula aracılığı ile meydana getirilen cömerte övgü, düşmana sövgü bağlantıları hedef yönelimli aktarımları oluşturmaktadır. Bu durumda cömert insan övgü, düşman veya kötü insanlarda hakaretler içi taşıyıcı metafor durumunda olmaktadır.

1731. Kişide qayu ol kişi öggüsi/ *añı öggüsi ol saran sökgüsi*

İnsanlar arasında öğülmeğe değer kimdir; *cömert öğülmeğe ve has ise sövülmeğe lâyıktır.*

Bu beyitte kaynaktan hedefe doğru giden bir uyarı yapılmaktadır. Yüz çevir- eylemi ile ifade edilen küçümsemek davranışı hedefe doğru yöneltilen bir davranıştır. Dolayısıyla hedef yönelimli bu iletişimde hedef küçümseme davranışı için taşıyıcı metafor durumundadır.

6147. muñar menzer emdi eşit bu sözüğ/ köñülke alıñıl *ewürme yüzüg*

Şimdi buna benzer şu sözü dinle, onu benimse ve *küçümseme*

2.6.6. Konuşmacılar ve Dinleyiciler Taşıyıcılardır

Vanparys, kanal metaforlar içerisinde sadece ifadelerin değil kaynak/ konuşur ve hedef/ dinleyici kişilerinin de taşıyıcı olduklarını belirtmiştir. Örneğin ağla-, ağzından kaçır-, kızar-, yüksek sesle konuş-, bildir-, suçla-, eziyet et-, dağıt-, serbest bırak-, dök-, yay-, dışarı dök-, fışkır-, dışarıya at- gibi yapılar kaynak taşıyıcısından yani ilk konumundan hedefe doğru bir nesnenin hareketini belirtmektedir. Dolayısıyla kaynak/ konuşur bilgiyi somutlaştırılmış/ nesneleştirilmiş formda saklayan bir taşıyıcı olarak kavramsallaştırılmıştır. Bundan dolayı

⁷⁹⁹ Clauson, 1972: 888.

konusmak fikir nesnelerini dışarı aktarımıdır⁸⁰⁰. Vanparys'in verdiği bu örnekler yanında tarih ver-, açıklama yap-, ilan et-, düşüncesizce konuş-, ağzından kaçır-, yuttur-, bilgi dağıt-, öneriye ihtiyacı ol-, süslü bir şekilde anlat- gibi ifadeler kaynak/ konuşurun soyut ifadeleri nesne şeklinde hedefe doğru göndermesini ifade etmektedir⁸⁰¹.

Kutadgu Bilig'de beze-, dök-/ tök-, çıkar-, ur-, bil- gibi eylemler kaynak/ konuşur ve hedef/dinleyicinin taşıyıcı/ kapsayıcı olduğunu ifade eden metaforikal ifadelerde kullanılmıştır. İnanç bağlamında Tanrı'nın kullarına kelime-i şahadeti göndermesi, ulaşması burada beze- eylemi ile ifade edilmiştir. Kaynak olarak Tanrı'dan bu ifade nesne şeklinde kavramlaştırılarak hedefteki insanlara aktarılmıştır. Dolayısıyla Tanrı- kul içerisinde kullar inanç ifadeleri için taşıyıcı metafor durumunda olmaktadır.

386. köñülüg bezedi yaruqluq bile/ *tilimni bezedi tanuqluq bile*

Gönülümü aydınlık ile süsledi; *dilimi kelime-i şehâdet ile bezedi.*

Kutadgu Bilig'de tök-/ dök-, çıkar-, bil-, ur- eylemleri kaynak ve hedef kişilerini taşıyıcı metafor olarak ifade eden eylemlerdir. Aşağıda yer alan beyitte geçen “sözün barı tök-” ifadesinde dök- eylemi söz kavramını herhangi bir taşıyıcıdan dışarı aktarılan sıvı bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Aynı şekilde sözün dışarı çıkartılması da (b.2656) söz kavramını herhangi bir nesnenin dışarı aktarılması şeklinde kavramlaştırılmıştır.

195. baqa kördüm erse yinik boldı yük/ özüm aydı sözle *sözün barı tök*

Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; kendi kendime: - Söyle, *içindekileri dök-* dedim.

2656. karınka süçig kirse *çıkrur sözüg* / bu çıkmış söz ök yandru örter özüg

Şarap mideye girerse, *sözü dışarı çıkarır*; bu çıkan söz de tekrar kendisini yakar.

Hükümdâr ve Ögdülmiş arasındaki diyalogda geçen bu beyitte (b.6338) fikir ve düşüncelerin taşıyıcısı olarak karın ontolojisi görülmektedir. Fikirler, düşünceler ve ifadeler taşıyıcı bir metafor olan karın içerisinden dışarı aktarılan bir nesne şeklinde kavramlaştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kaynak/ konuşur hükümdârdan taşıyıcısından sözler hedef/ dinleyici Ögdülmiş taşıyıcısına nesne şeklinde geçirilmektedir.

6338. ilig ötledi kör miñ edgü sözün / *köñül hem qarın urdı* ötlep uzun

Hükümdâr bir çok iyi sözle öğüt ve nasihatte bulundu; öğütler vererek, *içini boşaltıp*, rahatladı

⁸⁰⁰ Vanparys, 1995: 24.

⁸⁰¹ Vanparys, 1995: 25.

İnsanın taşıyıcı/ kapsayıcı metafor olarak kavramlaştırıldığı ifadelerden biri de içini / dışını bilmek ifadesidir. Kaynak alanda yer alan bir taşıyıcının iç ve dış niteliği hedef alanda insanın zihninin, düşünce dünyasının niteliği üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla burada bir iletişimde hem kaynak/ konuşur hem de hedef/ dinleyici olabilen insanın kendisi taşıyıcı metafor olarka kavramlaştırılmıştır.

4266. içiğini taşıyın adasını bilir / bu iç taş biligli kişi neş alır

Arkadaşın senin içini dışını bilir; bu içi dışı bilen insan senden bir çok şeyler koparır.

Kutadgu Bilig’de duyguları ifade etmek de bir iletişim yöntemidir. Üzülmek, mutlu olmak, hiddetlenmek gibi duygusal durum ve süreçler iletişimin seyrini ve niteliğini etkileyen önemli unsurlardır. Burada da gözlerden yaşların dökülmesi (b.4902) ve insanın yaş saçması (b.6299) üzüntü için göz ontolojisini ve dolaylı olarak insanı üzüntünün taşıyıcısı yapmaktadır. Aşağıda geçen beyitte (b.4902) Ögdülmiş’in Ogdurmuş’ın söylediklerini hükümdâra aktarmasıyla hükümdârın gözlerinden yaşlar gelmesi hedef/ dinleyici konumunda bulunan hükümdârı üzüntü duygusunun taşıyıcısı olarak kavramlaştırmıştır.

4902. ilig turdı ança sakındı özün / köñül bertti yaşı yuwuldı közün

Hükümdâr bir az durdu ve kendi kendine düşündü; gönülü yaralandı ve *gözlerinden yaş döküldü*.

Aynı durum Ogdurmuş’ın mezarı karşısında duygulanarak göz yaşlarını akıtan Ögdülmiş için de geçerlidir. Bu ölüm mesajının alıcısı olarak hedefteki Ögdülmiş gösterdiği üzüntü duygusu aracılığı ile bir taşıyıcı metaforu olarak kavramlaşmaktadır.

6299. turup bardı kördi kadaşı gürin / kuçup yığladı yaşı saçtı barın

Kalkıp gitti ve kardeşinin mezarını gördü; onu kucaklayıp, *ağladı ve göz yaşlarını döktü*.

Bazı hedef kitleler konuşmanın ağlamak, laf kalabalığı yapmak, ağzından kaçırarak, gürlere konuşmak, bağırarak konuşmak gibi yönlerine odaklanır⁸⁰². Acı bir çılgılık atmak, bir sırrı ortaya dökmek, konuşmanın spontan niteliğini yansıtır. Örneğin ağızdan kaçırarak ifadesi dikkasizce konuşmanın sonucu olarak ortaya çıkar.

2684. bu ağzın misali üñür sanı teg/ sözün çıkısa andın sehar tanı teg

Bu ağız bir in gibidir; *sözün oradan çıkarsa, seher yeli gibi olur*;

2685. yazıldı ajunğa anı tırgüsüz/ eşitti tözü halk anı örtgüsüz

Dünyaya yayılır ve artık toplanmaz; onu bütün halk duyar ve artık örtülemez

2686. ağızdın ara ot ara suw çıkar / birisi itigli birisi yıkar

Ağızdan bâzan ateş, bâzan da su çıkar ; bunların biri yapar, biri de yıkar.

⁸⁰² Vanparys, 1995: 24- 25.

2687. küyer ot teg ol bu *kereksiz sözün / ağızdın çıkarmağı küygey özün*

Lüzumsuz söz yanan ateş gibidir; *onu ağızdan çıkarmamalısın, sonra kendin yanarsın.*

5954. kapuğda ün itti *beğük ündedi/* kişi ıdtı tawrak bağa kör tidi

Birinin kapıda gürültü ettiğini ve *yüksek sesle bağırdığını* duydu Git, bak! diye, acele birini gönderdi

Yağdırmak, dağıtmak, yaymak eylemleri hedef ve sonuçların yoğunluğu tarafından ifade edilen duruma odaklanmaktadır. Kaleme almak, ayrıntılarıyla görüşmek eylemleri konuşuru bir makine olarak iletişimde ise çokluğu ifade eder. Aynı durum çeşme- su metaforu arasında da görülür⁸⁰³.

544. negü tir eşitgil buğun başlar er/ kamuğ işni *yetrü körüp işler er*

Dinle, halkı idâre eden ve *her işi iyice araştırdıktan sonra yapan insan* ne der.

4461. bularnı bile me *katıl hem qarıl /* sewindür olariğ sewinçin tiril

Bunlar ile de *görüş tanış*; onları sevindir ki, kendi hayatın da huzur içinde geçsin.

6178. ölür men ökünçün *açar köz yulum /* tatıglar tatıgsız kıılır bu ölüm

Ölüyorum, peşimanlıktan *iki gözüm iki çeşme oldu*; bu ölüm tatlıları tatsızlaştırıyor

Konuşurun/kaynağın bir taşıyıcı metafor olarak ifadesi ise bir yerden ayrılma (verb-out) kullanımıyla değil aynı zamanda özne veya nesne gibi bir taşıyıcı gerektiren eylemler tarafından oluşturulur.

Öte yandan aynı metafor bir kişinin konuşu/kaynak taşıyıcısından bir nesneyi çıkarmaya çalışmasını ifade eden/gösteren eylemlerde de bulunabilir. Bu metaforlardna çoğu ise konuşurun/kaynağın bilgiyi aktarmadaki isteksizliğini ve karşı hedefin ise bu konudaki çabasının ölçüsünü gösterir⁸⁰⁴. Gerçeklerin dışında kal-, gerçeği öğrenmek/ almak, ayrıntılarıyla öğrenmek, sebebini anlamaya çalış-, ağızında laf al-, ortaya çıkar-.

Ayrıca konuşur/kaynak/ taşıyıcı doğrudan konuşma ve ifadeyi gösteren açmak ve kapamak eylemleri tarafından gösterilir. Açılmakta zorlan-, ağızını açama-.

Hedef/dinleyici taşıyıcı nesnesi gerektiren eylemler tarafından da metaforlaştırılabilir. Ayrıntılara boğ-, içine kapanık olmak, bir şey öğretmek, içerisine hapsedmek, bilginin geri dönmesi vb.

⁸⁰³ Vanparys, 1995: 25.

⁸⁰⁴ Vanparys, 1995: 25.

Vanparys, doldurmak (fill in/up) gibi bir eylem dinleyiciyi taşıyıcı metafor olarak ifade etmiştir. “Tekrar tekrar ifade etmek, defalarca anlatmak, öğretmeye çalışmak” gibi eylemler konuşurun sarfettiği çaba karşısında aynı anda dinleyicinin anlama karşısındaki direncini de göstermektedir⁸⁰⁵.

3478. kimi sewse ermiş köñül arzulap / *tilin sözde atı yorır söz* ulap

Gönül arzulayarak, kimi severse, *her sözde onun adı dilinden düşmezmiş* .

4399. negü kılsa birgil bularka tükel/ *bularnıñ tilindin özün satğın al*

Bunlar ne isterlerse ver, hiçbir şeyi esirgeme böylece *bunların dilinden kendini satın al*.

2.6.7. Konuşmacı Adına Aktarım

Lakoff ve Johnson’un tanımladıkları İLETİŞİM YOLCULUKTUR metaforu bağlamında pek çok eylem somutlaştırılmıştır.

2.6.8. Dinleyiciye Doğru Aktarım

Başarılı bir sözlü iletişim için önkoşul, konuşmacı ve dinleyicinin birbirlerini dinleme mesafesinde olması gerekir. Bu durumu yerine getirmek için bir yer değişikliği gerekebilir. Bir başka deyişle iletişimsel bir hareket konuşmacının dinleyiciye doğru hareketini içerebilir. Örneğin, konuşmacı dinleyiciyle iletişim kurmak için yaklaşabilir. Bu unsur, iletişimsel eylemleri gösteren yaklaşımın kullanımları için metonimik bir temel sağlar. “Ona biraz borç para vermek için meyletti⁸⁰⁶.”

Konuşmacının yöneliminin dinleyiciye doğru olduğunu içeren eylemler şu şekildedir; ver- eylemi ile yapılan yapılar (tavsiye ver-), gel- eylemi ile yapılan ifadeler (tekrar gel-, geri gel-, öne gel-), bir fikir ile karşı çık-, fikir bul-, karar ile hallet-, git- eylemi ile yapılan ifadeler (insanlara git-, insanlara karış-) gibi eylemlerin yanında ileri sür, öne sür-, teklif et-, sun- karşı bir teklifle gel- gibi eylemler de dinleyiciye doğru aktarım örnekleridir. Alıcı alandaki bazı anlam bilimsel sapmalara rağmen bu ifadelerin verici olarak ortak bir unsuru vardır. Bu da konuşmacının dinleyiciye doğru olan hareketidir. Bunların yanında biriyle iletişim kur-, biriyle iletişime geç- gibi ifadelerde bir yönelim göstermemesine rağmen konuşurun hedef noktası dinleyicidir⁸⁰⁷.

⁸⁰⁵ Vanparys, 1995: 26.

⁸⁰⁶ Vanparys, 1995: 26.

⁸⁰⁷ Vanparys, 1995: 27.

254. bögü beg kim erse biligke yakın/ *biliglig kişig kalmış özke yakın*
Kim hakim ve bilgili bir bey olmuş ise, o *bilgili insanları kendisine yaklaştırmıştır.*
486. ewindin turup çıktı keldi berü/ bir ança yorıyu bir ança turu
Kalkıp, evinden çıktı; kâh yürüyüp, kâh konaklayarak, yoluna devam etti.
500. yime tutti iş tuş yakın kıldı öz/ uluğka kiçigke açuğ tutti yüz
Eş, dost edildi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.
953. haqıqat tapındı bağırsaklılığın/ *ilig tutti künde öziğe yakın*
Doğruluk ve samimiyetle çalıştı; *hükümdâr da onu günden-güne kendisine yaklaştırdı.*
601. *turup çıktı* sewnû kapuğka küle/ ögi köñli açlıp yarudı yula
Ay-Toldı kalkıp, sevinerek ve gülererek, *huzurdan çıktı*; akılı ve gönlü açılıp, yolunu meşaleler aydınlattı.
4461. bularnı bile me qatıl hem *qarıl* / sewindür olarığ sewinçin tiril
Bunlar ile de görüş *tanış*; onları sevindir ki, kendi hayatın da huzur içinde geçsin.
6616. *elig sundum* uş men biligni tilep/ sözüğ sözke tizdim şaşurdum ura
İşte ben bilgi isteyerek, ona *el uzattım*; sözü söze katarak, dizi sıraladım

2.6.9. Konuya Doğru Aktarım

Örneğin, yolculuk olarak konuşma/iletişim metaforunda konu sadece dinleyicinin değil aynı zamanda konuşmacının hedefinde ve iletişim sağlayacağı bir nesne olabilir. Birçok fiil konuşurun konuya doğru yönelimini gösterir. Dön-, can alıcı noktaya gel-, konuya gel-, sadede gel-, bir konuyu anla-, ayrıntılara gir-, konuya gir-, dolambaçlı yola gel-, ileri git-, ilerle-, eski bir duruma dön-, intikal et- gibi ifadeler örnek gösterilebilir Ayrıca bazı ifadeler hedef olarak konu kavramına ek öğeler sağlamıştır⁸⁰⁸. Konu ile iletişim kurmanın amacını ifade eden eylemler, ile mücadele et-, hakkında fazlasıyla konuş-, üzerinde dur-, üzerinde kafa patlat- şeklinde tanımlanabilir. Konuşur iletişim kuramadığında veya konu konuşmacıya engel olduğunda ise ciddiye almamak, geçiştir-, önemsememek ifadeleri örnek olarak verilmektedir.

312. yıpar kızlese sen yıdı belgürer/ *bilig kızlese sen tilig ülgüler*
Miski gizlersen, kokusundan belli olur; *bilgiyi saklarsan, dili ayarlamasından belli olur.*
626. yana aytu *kirdi ilig öz sözün*/ yanut birdi ay toldı tügdi yüzün
Hükümdâr, bir az sonra, tekrar *söze başladı*; Ay-Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu.

⁸⁰⁸ Vanparys, 1995: 27.

2946. munu sözledim men seña belgölüg /**taķı bir sözüm bar adın ülgölüg**

İşte sana açıkça söyledim, fakat **üzerinde durulacak başka bir sözüm, daha var.**

3842. ayıttı ilig aşnu oğgurmışığ/ ayur sözle keltür **sözünı bışığ**

Hükümdâr önce Odgurmuş 'ı sordu, sonra: Söyle neye **karar verdiniz** dedi

3936. ay köñli süzük er ay bilgi öküş/ baķa kör bu **sözke yetürgil uķuş**

Ey duru gönüllü insan, ey bilgisi çok olan, dikkat et ve bu **söz üzerinde düşün**

4883. yidi içti anķa sakındı özün / eşitmiş **sözini bışurdu uzun**

Yedi, içti ve bir müddet düşünceye daldı; işittiği **sözler üzerinde uzun uzun durdu.**

5014. atın mindi keldi iligke turup/ **tüşüp kirdi ilig** tapa yol ķolup

Atına bindi ve oradan kalkıp, doğruca hükümdârın sarayına geldi; atından inip, müsâade isteyerek, **huzura çıktı.**

2.6.10. İletişimin Hedefine Doğru Aktarım

İletişim hedef odaklıysa bunun amacı hedefe varış noktası olabilir. Karara var-, şartlarda anlaş-, aynı noktada buluş- gibi ifadeler iletişimde hedefe doğru aktarımı ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de ise sözleri teyit et-, sözlerine şahit tut- gibi ifadeler iletişimde hedefe doğru bir uzlaşma sağlamaktadır.

661. topık yirde urdum **bu söz berkitü**/ özüm yanzağını saña körkitü

Söylediğimi teyit etmek ve neye benzediğimi sana göstermek için, yere bir top koydum

691. muķar menżetü aydı alp er açuķ/ **anıķ ma ‘nisi kör bu sözke tanuķ**

Bir kahramanın buna benzer apaçık bir sözü vardır, **onun mânası bu söylediklerime şahittir.**

Kutadgu Bilig’de anlaştık ve anlaştık durumlarını ifade eden yaraş-, köñül bir- gibi eylemler de iletişimde hedefe doğru olumlu veya olumsuz bir aktarımı göstermektedir.

2249. **isiz eğgü birle yaraşmaz bolur**/ köni egri birle küreşmez bolur

Kötü iyi ile hiç bir zaman anlaştık; doğru eğri ile hiç bir zaman başa çıkamaz.

2364. taķı bolmaz erse yağı oğrasa / tokışmak tilese **köñül birmese**

Böyle olmazsa ve düşman **anlaştık istemeyip**, savaşmakta ısrar ederse

4168. **ķapudaki birle yaraşgu kerek** / ķatılgu kelişgu barışgu kerek

Kapıdaki insanlar ile iyice anlaştık, onlar ile karışmalı ve onlara gidip gelmelidir.

2.6.11. Eylemin Tarzına Göre Aktarım

Dinleyiciye, konuya ve hedefe odaklanan sözel metaforlar yanında eylemin tarzına odaklanan iletişim metaforları da vardır. Çalakalem yaz-, hızla terk et-, tutarsız konuş-, boş konuş-, aceleyle söyle-, yanlış adım at-, pot kır-, gaf yap-, dili sürç-, tekrar söyle-, sır tut- gibi ifadeler eylemin tarzını göstermektedir⁸⁰⁹. Kutadgu Bilig’de ise boş konuşmak, sıkı saklamak, doğruca ulaştırmak, duacı sıfatıyla yazmak, dilinden düşürmemek, dedikodu yapmak (küçük konuşmak), boş konuşmak, kötü konuşmak, acele etmek, işaretle anlaşılmak gibi ifadeler ise iletişimde eylemin tarzını göstermektedir.

986. kara kılkı *teşiz yawa sözlegen*/ yawa söz turur bu kara baş yigen

Boş ve densiz konuşan ayak takımıdır; onun başını yiyen de bu boş sözlerdir.

2689. aya er atanmış biliglig bögü / köñül sırrı *artuğ katıg kızlegü*

Ey merd tanınmış bilgili hakim, gönül sırrını *çok sıkı saklamalıdır*

5666. unıtmasunı ol du‘ ada mini / *bayatğa uladuğa sırrın köni*

O *sırrını doğruca Tanrıya ulaştırdığı vakit*, duâda beni de unutmasın

3731. iligke *du‘acı* bitidim bitig / selamın esenlik öze ay tetig

Hükümdâra *duacı sıfatıyla* mektup yazdım; ey zeki, sana selâm eder ve sağlık dilerim.

3476. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig / sini sözleyü şük *kurıtmaz tilig*

Ögdülmiş cevap verdi: Hükümdâr dâima senden bahseder, bir ân bile seni *dilinden düşürmez* dedi.

4108. yonama kişig sen *uşağ sözleme* / köni sözlegil söz barın kızleme

Sen başkaları hakkında gammazlık etme, *dedikodu yapma*; doğru sözü söyle, doğruyu gizleme.

4301. *ķuruğ sözleme* sen kişig sonđama/ uşak söz eğerme yime *kikneme*

Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; dedikoduya uyma ve kendin de dedikodu yaparak, *fitne uyandırma*.

4351. eşit ‘ilmi işlet tilin sonđama / ya kılkın kılınçın *yawuz tip* time

Onları dinle, bilgilerine göre hareket et; tavrı ve hareketleri hakkında *arkalarından dedikodu yapma*.

1904. kereklig söz aytur men emdi saña/ *içi keđbaķıp sözleyü bir maņa*

Şimdi sana çok mühim bir şey soracağım; *bana iyice düşünerek cevap ver*

2431. maņa sözle emdi *körüp eğgürek* / uluğ hacibıg ay neteg er kerek

Şimdi bana, iyice *düşünerek söyle*; ulu hâcib nasıl bir insan olmalı ki,

⁸⁰⁹ Vanparys, 1995: 29.

3881. sözüg saşnu sözle sen **iwme serin**/ iwe sözlemiş söz ökünçi yarın

Sözü düşünerek söyle, **acele etme, sabırlı ol**; acele söylenen sözden yarın peşimanlık gelir.

5642. yırak eştür erdi kulaş tutsa ma / **bu kün boldı elgin özüm imleme**

İyice dinlersem, uzaklardan duyardım; **bugün ben artık insanlar ile ancak işaretle anlaşır oldum.**

2.6.12. İletişim Taşıyıcıdır (Taşıyıcı Olarak İletişim)

Vanparys'e göre "Yaşantılarımız, eylemlerimiz birer taşıyıcı olarak kavramsallaşabilir. İLETİŞİM TAŞIYICIDIR metaforları da bunlardan biridir⁸¹⁰." Konuya gir-, konu içinde ol-, burnunu sok-, lafa karış-, bir şeyi anlatmaya başla-, müdahale et-, fikir sun-, öner- gibi eylemlere bağlı kalmak konuşmanın sınırlarını belirler. Örneğin, devam etmekte olan iletişime müdahale eden biri konuşma kabına girmiş olur. Konuya karış-, araya gir-, lafi kes- gibi ifadeler buna örnektir⁸¹¹. Kutadgu Bilig'de ise sözünü kesmek, izah etmek, bir topluluğa katılmak gibi ifadeler İLETİŞİM TAŞIYICIDIR metaforunu oluşturmaktadır.

153. bu sözke tanuşı munu keldi söz/ **bu sözni eşitgil sözün munda üz**

Buna şahit olarak işte şu söz geldi; **bu sözü işit ve bu hususta sözünü kes.**

1339. **sözün kesti ay toldı aydı oğul**/ unıtma saña söz kereki bu ol

Ay-Toldı şöyle diyerek, sözünü kesti: Oğlum, unıtma, sana lâzım olan sözler bunlardır

749. munu men ma devlet münüm erdemim/ **ayu birdim emdi igim hem emim**

İşte ben de saâdetim ve şimdi bütün kusur ve meziyetlerimi, **hastalığı ve ilâcını izah ettim.**

4212. **ozunçı kişike katılma** yıra / ozunçı tilinde küyer ot köre

Müfterilere katılma, onlardan uzak dur; müfterinin dilinde yanar ateş vardır.

4418. **bularğa katılğıl qarılğıl özün**/ tilin yakşı sözle açuk tut yüzün

Sen de bunlara katıl ve münasebet kur; onlara tatlı söz söyle ve güler yüz göster

4472. **bu ol ilde türlüğ katılğı kişi**/ saña tüşse iş ya olarka işi

Onların sana veya senin onlara işiniz düşerse, **memlekette temas edilecek kimseler bunlardır**

5863. neçe keş er erse yonış tınlamaz/ **ozunçı ara kirse** sernü umaz

Ne kadar olgun ve iftiralara kulak asmaz bir insan olsa bile, **müfteri araya girince**, itidalini muhafaza edemez.

⁸¹⁰ Vanparys, 1995: 29.

⁸¹¹ Vanparys, 1995: 29.

2.6.13. Konuşma ve Dinlemede Beden Unsurlarının Kullanımı

Solunum, konuşma/ iletişim sürecinin parçalarından biridir. Vanparys'e göre "Bu durum aynı zamanda konuşma/ iletişim esnasında solunumu ve ağız, dudak, dil gibi ontolojik kısımlarını da içeren bir dizi metonimik ifadeye yol açar⁸¹²." Fısıltı ifade eden bir eylem konuşmanın/ iletişimin tarzını belirten bir eylemdir. Vanparys'e göre "Sınırlı bir kaynak alan olan nefes kavramı kişinin nefesini tutması veya nefesini tüketmesi şeklinde de belirtilir. Kişinin nefes nefese kalması ise kişinin konuşamamasına işaret eder⁸¹³."

Kutadgu Bilig'de insan ontolojisi her bağlamda olduğu gibi iletişim bağlamında da önemli bir kaynak alan durumundadır. İnsan ontolojisi iletişim bağlamında iletişimin seyrini değiştirecek olan psikolojik durumların, susmanın, konuşmanın ve yazmanın taşıyıcı metaforu durumundadır.

Kutadgu Bilig'de karşılıklı diyaloglar sırasında hükümdârın psikolojik ve davranışsal özellikleri çoğunlukla yüzünü ekşitmesi veya yüzünün aydınlanmasıyla yani yüzünde meydana gelen değişikliklerle ifade edilmiştir. Dolayısıyla iletişim bağlamında insanların yüzleri önemli metaforik bir kaynak alandır. Çünkü hükümdârın hiddetli oluşu, ateş kesilmesi iletişim için olumsuz bir durumdur.

643. yana oğ *buşup aydı ilig sözi*/ ayur ay biligsiz kişi munduzı

Hükümdâr aynı şekilde *hiddetle konuşmağa devam etti* ve dedi: — Ey bilgisiz, ey ahmak insan!

Kutadgu Bilig'de Ay Toldı veya Ögdülmiş'in hükümdârın huzurunda gözlerini yere dikmesi susmanın işaretidir. Bu durumda suskunluk ve saygı için göz taşıyıcı durumdadır. Bağlamak, tuttur-, dik-, pekiştir-, güçlendir- şeklinde anlamlandırılan beküt- eylemi⁸¹⁴ ise yine dil insan ontolojisi ile kullanılarak sus- eyleminin ifadesi olmuştur. Aynı şekilde dil ontolojisini sıkıca tutmak da konuşmama eyleminin ifadesi durumundadır. Bu nedenle Kutadgu Bilig'de susmak ve konuşmamak eylemlerinin ifadelerinden biri de göz ve dil ontolojisi ile meydana getirilen metaforik ifadelerdir.

956. bu ay toldı oldurdı aqrı silig/ *közün yirke tikti bekütti tilig*

Ay-Toldı yavaşça ve edeple oturdu; *gözlerini yere dikti, sesini çıkarmadı*

971. *biligsiz tili tutçı berklig kerek*/ biliglig kişi tilke erklig kerek

Bilgisizğin dili dâima kilitli olmalı ve bilgili insan da diline hâkim bulunmalıdır.

3477. *tili teprese* sözde atıñ çıkar / sini körgüke ol köz açtı bakar

Konuşmağa başlar başlamaz, ağzından adın çıkar; o seni dört gözle beklemektedir

⁸¹² Vanparys, 1995: 29.

⁸¹³ Vanparys, 1995: 29.

⁸¹⁴ Clauson, 1972: 325.

Kutadgu Bilig’de dil ontolojisi iletişimi sonlandırmanın yanında konuşma ve ifade etmenin de metonimik kullanımı olmuştur. İkinci olarak olay yapısında da görüleceği üzere dil kavramı insanın kendini ifadesinde ve bilgiyi aktarmasında etken bir güç metaforu durumundadır. Örneğin, Kutadgu Bilig’de insanın toplumda ve yönetimdeki yeri konuştuğu dilin niteliğine bağlanmıştır. Bu nedenle olay yapısına bağlı ayrıca nedensel güç metaforu ortaya çıkmaktadır.

163. kişig *til ağırlar* bulur kıt kişi/ kişig *til uçuzlar barır er başı*

İnsanı *dil kıymetlendirir* ve insan onunla saadet bulur; insanı *dil kıymetten düşürür* ve *insanın dili yüzünden başı gider*

1003. *kalı sözleyü bilmese til* sözüg/ *yaşıl kökte erse kör indürür özüg*

Eğer *dil söz söylemesini bilmezse, mavi gökte olanı yere indirir*

İnanç bağlamında ise dil kavramı çok önemlidir. Kutadgu Bilig’de Tanrı ile olan iletişimin kaynağı duanın ifadesi için dil ontolojisi metonimik olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla dil duaların taşıyıcı metaforu durumundadır.

1022. törütti tümen miñ halayıklarığ/ *tili birle teñrig ögerler arığ*

Tanrı yüz binlerce mahlûku yarattı; onların hepsi *Tanrıyı dilleri ile ögerler*.

Kutadgu Bilig’de ayrıca dil kavramı için arslan, süs, et metaforları kullanılmıştır. Özellikle yönetimde konuşulan sözlerin insan hayatı üzerindeki (yaşam- ölüm) etkisi dil- arslan metaforu ile verilirken, aklın ifadesi olan lisan ise süs olarka ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de dilin değersizliği ise dilin et parçasından ibaret olduğu açık bir tanımla belirtilmiştir.

164. *til arslan turur* kör işikte yatur/ ya ewlig er saq başıñnı yiyür

Dil arslandır, bak eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

274. *uğuş körki til* ol bu til körki söz/ kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

Akl süsü—dil, dil süsü—sözdür; insanın süsü—yüz, yüzün süsü— gözdür.

4643. öz inçlik tilese ereji uzun/ *til atlıg etig* yi tiril ay tüzün

Uzun zaman huzûr içinde ve râhat yaşamak istersen, *dil adlı eti* ye ve öyle yaşa, ey temiz kalpli insan.

Kutadgu Bilig’de yer alan kızıl til ifadesi ise esere özgün olan kültürel metaforlardan biridir. Hâcib, dilin veya yanlış bir ifadenin tehlikesini kırmızı dil aracılığı ile metaforik olarak aktarmıştır. Burada yine kızıl tilin insanın hayatı üzerindeki nedensel gücü metaforik olarak aktarılmıştır.

964. *kızıl til* kılur kısga yaşlıg sini/ esenlik tilese katıg ba anı

Kırmızı dil senin ömrünü kısaltır; selâmet dilersen, onu sıkı tut.

Kutadgu Bilig’de yer alan tatlı dil, yumuşak dil, sert kaba dil kullanmamak ifadeleri de iletişimin niteliğini belirtmektedir. Bu nedenle kaynak ve hedef arasındaki iletişimin niteliğinin taşıyıcısı dil ontolojisi dolayısıyla insan olmaktadır. Burada aynı zamanda dil kavramının maddenin nitelikleri (tat, yumuşak, sıkılık) ile bir arada kullanılmasından ötürü nesne- varlık şeklinde kavramlaştırıldığı da görülmektedir.

4307. negü teg kılınsa sen andağ kılın / süçig sözlese söz **süçig bol tilin**

Onlar nasıl hareket ederlerse, sen de öyle yap; tatlı söz söyleyenlere sen de **tatlı dil ile mukabele et**.

4331. tilin sözle yumşak negü kolsa bir/ birigli alır kör anıñ asğı yir

Onlara karşı **yumuşak dil kullan**, ne isterlerse, ver; dikkat et, veren alır ve kârından istifâde eder.

4333. negü tir eşitgil özin tutmış er / **tilin bek tutuğlı** bilig bilmiş er

Kendisine hâkim olan ve **dilini sıkı tutan**, bilgili insan ne der, dinle.

4349. tilin serme irme bolun eymenük/ ağı ol olarnıñ eti birtem ök

Sert ve kaba dil kullanma, onlardan çekin ; onların eti yenmez, zehirdir.

Kutadgu Bilig’de dil ontolojisi aracılığı ile iletişimin olumsuz niteliğini ifade eden metaforik kavramlardan biri de dil uzat- deyimidir. Toplum içerisinde iftira at-, olumsuz konuşmak bu deyimle karşılanmaktadır. İkinci olarak iletişimde güvensizliği ifade etmek için til ala boldı ifadesinin kullanılmasında da yine dil ontolojisi toplumdaki güvensizliğin taşıyıcı metaforu durumunda olmuştur. Ala, alacalık ifadesi de aynı zamanda rengini belli etmeme veya güvensizliğin metaforik ifadesi olmuştur.

5708. elig **til uzattım** kişiye telim / anıñ ‘ uzri kılso bu kün bu tilim

İnsanlara karşı pek çok el ve **dil uzattım**; bugün dilim bunlardan istiğfâr etmelidir

6579. kişi köñli bilgü tanuğ erdi til söz/ **köñül til ala boldı** kimke büteyi

İnsanın gönlünü anlamak için, onun dili ve sözü bana şahid idi; şimdi gönül ve **dil alaca oldu**; kime itimat edeyim.

Kutadgu Bilig’de ağız ontolojik kavramı ile iletişime bağlı olarak metaforikal ifadeler yer almaktadır. Bu metaforikal ifadelerde ağız altın veya bakır şeklinde nitelikleri açısından kavramlaştırılan sözlerin, ifade edildiği anda insanın kendisine ait olmayan sözlerin taşıyıcı metaforu durumundadır. İkinci olarak ağız Kutadgu Bilig’de in, mağara şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bunun nedeni mağara mekânının ve ağız ontolojisinin ortak çıkarımsal özelliklere de sahip olmasındna kaynaklanmaktadır.

1916. sözüg sözlemese saw altın sanı/ **bakır boldı tildin çıkarsa anı**

Söylenmeyen söz som altın sayılır; **ağızdan çıkınca, bakır olur**.

2686. *ağızdın ara ot ara suw çıkar* / birisi itigli birisi yıkar

Ağızdan bâzan ateş, bâzan da su çıkar; bunların biri yapar, biri de yıkar.

2684. *bu ağız misali üñür sanı teg* / sözün çıkısa andın sehar tanı teg

Bu ağız bir in gibidir; sözün oradan çıkarsa, seher yeli gibi olur.

Kutadgu Bilig’de konuşmak, aktarmak, şifahen, ilk ağızdan ifade etmek, şaka yapmak gibi eylemler ağız ontolojisi ile kurulmuş metaforlarla ifade edilmiştir.

3412. yaðar erdemin barça halkқа ayur / müni körse kızler *til açmaz* tuyur

Onun faziletini herkese söyler ve yayarlar; kusurunu görünce de, *ağızlarını açmazlar*, gizlerler

3712. *tilin sözlegil* hem bitigil bitig/ iligke yanayın ay bilge tetig

Hem *ağızdan söyle*, hem mektup yaz, ey zeki âlim; ben de hükümdârın yanına döneyim

4184. basıtma katıgılan kiçigke özün/ *tilin oynamağıl* tıda tut sözün

Gayret et, küçüklerin sana tahakküme kalkışmalarına meydan verme; onlarla *ağız şakası yapma*, diline hâkim ol.

Kutadgu Bilig’de iletişimde kulak ontolojisi de yer almaktadır. Kulak dinlenen sözlerin taşıyıcı metaforu ve sözlere ulaşmanın tam bir kanal metaforu durumundadır. Sözlerin kulaktan girmesi ifadesi temel olarak sözleri insana ulaştıran bir taşıyıcı kanal görevi görmektedir. İkinci olarak dinlemenin yeri kulak ve kulağın iradeli hareketleridir. Bu durumda kulak dinlemek eylemi için taşıyıcı/ kapsayıcı metaforu durumundadır. İkinci olarak kulak ontolojisi savunma/ ordu bağlamında iletişimde önemli bir kavram olan dikkat kavramının uzam (uzaklık- yakınlık) imaj şematik yapısı aracılığı ile metaforikal ifadesi olmuştur.

991. et öz ülgı barça boğuzdın kirür/ bu can ülgı *çın söz kulaqtın kirür*

Vücûdun nasibi hep ağızdan girer; rûhun nasibi ise, *doğru sözdür ve kulaktan girer*.

1915. *eşitse bolur ol kulaqқа tatıg*/ telim sözlemiş sözden bolmaz asıg

Dinlemek kulak için bir zevktir; çok söz söylemekte fayda yoktur

2342. adırğu ödürgü yezek tutğakı/ *yırak tutğu* saklap közi *kulğakı*

Öncü ve keşif kollarını seçip ayrırmalı ihtiyatlı olmalı göz ve *kulağını uzaklara çevirmelidir*.

4490. bular da talusın ayayın saña / kişi alğu erse *kulaq tut* maña

Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim; evlenmek istersen, bana *kulak ver*

Fonetik anlamda ses unsurları içerisinde önemli bir kavram olan nefes ise Kutadgu Bilig’de iletişimin sonlandırılmasını ifade eden önemli bir kavramdır. Ölüm etken gücü aracılığı ile nefesin kesilmesi veya kısılması inanç bağlamında hayatla olan iletişimin sonlandırılmasını ifade etmektedir. İkinci olarak yine kes- ve kıs- eylemleri Kutadgu Bilig’de yok olma ve kayıp metaforlarına hizmet etmektedir.

1120. elig til uzun kıldım erdi öküş/ *ölüm keldi tuttu tınım kıstı uş*

Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım ; işte *ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti*

1520. yaruş can üzülde tünerdi küni/ *bayat atı birle kesildi tını*

Nurlu can ayrıldı, günü karardı; *Tanrı adı ile son nefesini verdi.*

Bu düşüncelerin tersi olarak da nefes almak hayatla olan iletişimin ifadelerinden biri olmuştur. İnanç bağlamında Tanrı’ya sürekli dua etmenin yani onunla sürekli iletişimde bulunmak nefes almaya yani yaşamaya bağlanmıştır.

3106. tilin sözledi barça edgü şena/ *du ‘a birle tınmaz tınığlı tına*

Herkesin dilinde medih ve senan dolaşıyor, *nefes alan her canlı durmadan sana duâ ediyor*

Kutadgu Bilig’de dikkat çeken bir konu ise sözlü iletişimde soru- cevap kavramlarının nitelikleri erkek- kadın karşılaştırması üzerinden metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu aynı zamanda kişilerin niteliklerinin kaynak alan olarak hedef alandaki soru ve cevap kavramlarına aktarılması bir kişileştirme metaforunu ortaya çıkarır. Burada sorunun cevaba veya cevabın soruya üstünlüğü diğer beyitlerle okunarak tartışılmalıdır. Fakat her iki kavram soru ve cevap da bilişsel açıdan önemli kavramlardır.

979. ayıtmaqlık erkek turur ay ilig/ *cevabı tişi ol yetürse bilig*

Ey hükümdâr, iyice düşünürsen, *sormak erkektir; cevap vermek* de dişidir.

Kutadgu Bilig’de sözlü iletişim yanında yazılı iletişim unsurları da yer almaktadır. Sözlü iletişimde kulak duymanın, dil konuşmanın taşıyıcısı durumundadır. Kutadgu Bilig’de yazılı iletişimde ise el ontoloji kavramı metonimik bir kullanım sonucu yaz- eyleminin metaforik taşıyıcısı olmuştur.

6505. tilim sözledi söz bitidi elig/ *ölür bu elig til ay kılkı silig*

Dilim söyledi, elim de bunu yazdı, ey temiz kalpli insan, benim bu dilim ve elim fânidir

İletişimde önemli bir kavram olan göstergelerini harflerin oluşturduğu ses kavramı ise Kutadgu Bilig’de söz yanında ün kavramı ile de karşılanmaktadır. Bu bağlamda ünün kesilmesi yani sesin kesilmesi (b.1132) ses kavramını nesne şeklinde kavramlaştırırken aynı zamanda bu ifade ölümün ve akşam vaktinin geldiğinin (b.5030) de göstergesi olmuştur.

1132. negü asğı bar bu ökünçüm bu kün/ **ölüm tuttu kesti** bu söz birle **ün**

Bugün bu peşimanlığımın ne faydası var; ölüm yakaladı, **sözümü ve sesimi kesti**.

5030. kamuğ teprenür tındı yumdı közi/ çoğı **ün kesildi** tirigler sözi

Bütün canlı mahlûklar sükûna erip, gözlerini yumdular; **ses**, gürültü, söz **kesildi**, hayattan eser kalmadı.

Savaş, savunma bağlamında ise köpek sesi düşmanların habercisi olarak dururken, bülbülün sesi ise sabah vaktinin geldiğinin habercisidir. Dolayısıyla ses kavramı günlük yaşantıda iletişimde etken bir güç metaforu durumundadır.

3422. bõrimü bolur körgil itte qayar / uğula işitse miñ **itler üni**

Bak, arkasından binlerce **köpeğın sesini** duyunca, kaçana kurt mu denir.

4963. **sarığ sandvaç ötti ünün** sayradı/ belinlep oğundı usı kelmedi

Sarı bülbül öttü, **güzel sesi ile şakıdı**; öğdölmiş irkilerek uyandı, uykusu dağıldı.

Kutadgu Bilig’de ses kavramı aynı zamanda kaynak alan görevi görmüştür. Örneğın fesad soyut kavramının ses ile kullanılması fesad kavramını kişileştirmiştir. İlim ve Kur’ân sözcüklerinin de ses kavramı ile kullanılmasıyla da bir kişileştirme metaforunun yapıldığı görülür.

6483. **fesad fişk üni** kör uğıtmaz kiçe / qanı **‘ilm-ü qur ‘an üni** az çıça

Fesad ve fişk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuyamıyor; **ilim ve Kur’an sesi** hiç duyulmuyor bile.

Kutadgu Bilig’de iletişimde kaynak ve hedef arasında inandırma, ikna kabiliyeti gibi söz konusu durumlarda hedef kişiyi eyleme geçirmek için kaynak kişisi onu yönlendirebilir veya baskı uygulayabilir. Bu durumda ise iletişimde farklı metaforik ifadelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

5396. qalı bu tigüni yiyü bilmeşe / qatılma qoğu bir küyer **ot yisü**

Eğer bu lokmaları yemeğı bilmezse, karışma; bırak, **kor yesin**.

2782. elig saqışın bilse artuq yete/ **bışursa ögi köñli saqış tuta**

Hazinedarın kara cümlesi çok iyi olmalı; **aklını ve gönlünü tutmağa iyice alıştırmalıdır**.

Vanparys, iletişimin seyrinin fiizksel bir baskı ile değişebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Lakoff- Johnson’un TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforuna bağlı olarak SÖZLÜ BASKI FİZİKSEL BASKIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Vanparys, bu metaforun TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforunun en yüksek genel seviye hiyerarşisini gösterdiğini ifade etmiştir.

Vanpary bu metaforun BİLİŞSEL/ DUYGUSAL ETKİ FİZİKSEL ETKİDİR metaforu ile bağdaştığını ve iletişimde zorla aktarım metaforlarını desteklediğini belirtmiştir⁸¹⁵.

153. bu sözke tanuķı munu keldi söz/ bu sözni eşitgil *sözün munda üz*

Buna şahit olarak işte şu söz geldi; bu sözü işit ve bu hususta *sözünü kes*.

144. bularda birisi birine yağı/ yağıkça yağı ıdtı *keşti çoğı*

Bunlar birbirlerine düşmandır; Tanrı düşmana karşı düşman gönderdi ve *savaşı keşti*.

5030. kamuğ teprenür tındı yumdı közi/ *çoğı ün kesildi* tiriğler sözi

Bütün canlı mahlûklar sükûna erip, gözlerini yumdular; *ses, gürültü*, söz *kesildi*, hayattan eser kalmadı.

1763. yeter ol biligsiz barır bu otun/ işi barça buzlor *kopar kök tütün*

O bilgisiz idâre dizginini eline alır ve bu odun onu takip eder; böylece bütün işi bozulur *ve toz dumanı katılır*.

5426. bu *toğ toz tumandın örü tart özün*/ süzük menü il kıl sen açgıl közün

Bu *toz, toprak ve dumanın fevkına yüksel*, duru ve ebedî diyarı iste ve gözünü aç.

2.6.14. Sözlü Olmayan İletişim

Vanparys'e göre "İletişimin sözlü olmayan ifadeler (selamlaşmak için el sıkışmak, birini övmek için sırtına vurmak, eleştirmek için birine işaret etmek) aracılığı ile de meydana gelmektedir⁸¹⁶." "Sevinçle ellerini uzat-, arkasından vur-, parmağıyla işaret et- gibi eylem ifadeleri gerçek iletişim ifadeleri olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda sözlü olmayan iletişimlerde kullanılan eylemler metonimik bir gösterge kazanmaktadırlar⁸¹⁷."

Vanparys, sözlü olmayan iletişim eylemlerinin sözlü atışmalar gibi ritüelleşmiş bir taraflarının da olduğunu belirtmiştir. Bir eldiveni alarak düelloyu kabul etmek, bir gösteriyi alkışlamak, hiyerarşi göstergesi olarak dizini bükme, boynunu bükme, diz çökmek, inanç bağlamında bağrını dövmek, orduya bağlı olarak bayrağı aşağı çekmek, sahte yelken açmak sözlü iletişimin ifadesidir⁸¹⁸.

Sözlü olmayan iletişimde bağlamlar arası geçişler de olabilmektedir. Vanparys'e göre "Bu durum sözlü olmayan iletişimin alt alanlarındaki geçişler olarak tanımlanmaktadır. İnanç bağlamı gerektiren amin de-, beddua et-, dua et-, yemin et- gibi eylemler farklı bağlamlarda da kullanılabilir⁸¹⁹."

⁸¹⁵ Vanparys, 1995: 31-32.

⁸¹⁶ Vanparys, 1995: 32.

⁸¹⁷ Vanparys, 1995: 32.

⁸¹⁸ Vanparys, 1995: 33.

⁸¹⁹ Vanparys, 1995: 33.

Turner, “Bir gökyüzü fırtınasız temizlenmez, önce kendi gökyüzünü temizle.” alıntısında kaynak alandan hedef alana doğru giden bir okuma yapmıştır. Turner’a göre “Gökyüzünün görünüşü bir insan yüzünü karşılar, kötü havalara kötü bir mesajı karşılar. Yağmur ise mesajın gönderimidir. Mesaj taşıyıcıdaki bir nesnedir. İletişim ise nesnenin yönelimsel olarak konuşmacıdan dinleyiciye yapılan aktarımıdır⁸²⁰.”

Eubanks’göre “Kanal metaforları DİL GÜÇTÜR metaforuyla birleşerek bilinçli bir şekilde metin, tür ve bağlam ölçütleriyle bir form oluşturmaktadır⁸²¹.” Eubanks’a göre “Kanal metaforları container (taşıyıcı) metafor, channel (kanal) metafor, code model (kod model) metafor adları ile bilinen iletişimin penceresidir⁸²².” Kanal metaforları İngilizcede önemli bir metalinguistic bir kavramdır çünkü dilin işleyişinin neredeyse bütünü kapsamaktadır. Kanal metaforlarına göre dil bir anlam içerir. Çünkü konuşmacılar (speakers) ve yazarlar dinleyicilere anlam sunmak üzere dil bilimsel taşıyıcılarını kullanırlar. Bunun sonunda dinleyici/ler bu anlamı iletilen taşıyıcılardan/kaplardan çıkarırlar⁸²³.

Eubanks’a göre “Kanal metaforları, DİL GÜÇTÜR, YAZMAK İLETİŞİMDİR, DÜŞÜNCELER ÜRÜNLERDİR, TARTIŞMA SAVAŞTIR, GERÇEKLIK IŞIKTIR, ANLAYIŞ YOLCULUKTUR gibi dilin dinamik kavramsal sisteminin bir parçasıdır⁸²⁴.”

Günter’e göre “Kanal metaforları, çoğu insanın gerçekliği nasıl algıladığını yansıtmada başarılıdır. Gerçekte bu kanal vasıtasıyla bilgi aktarımının rolü her zaman geleneksel iletişim modellerinde görülmüştür⁸²⁵.”

Barcelona’ya göre “Anlamlar sözcüklerde ve diğer dil bilimsel taşıyıcılarda bulunurlar. Dilin bu nesnel bakış açısı sözcüğün formunun metonimik şekilde içeriğine karşılık gelmektedir. SÖZCÜK- FORM İÇERİK İÇİNDİR metonimisi bireysel ifadelerle ilgilidir⁸²⁶.”

Günter’e göre “Kanal metafor anlamların sözcüklerin içinde bulunmasından dolayı nesnel modellerle tutarlı olmayan sözcüklere anlamlarını koyarak alıcının anlamı bu mesajdan almasını sağlar⁸²⁷.” Günter, kanal metaforları günlük hayatta iletişim bağlamı dışında kültürel bağlamlarda da yer aldığını ifade etmiştir. Günter’e göre “Bu yapılar kodlayan, çözümleyen

⁸²⁰ Turner, 1996: 64.

⁸²¹ Eubanks, 2001: 92.

⁸²² Eubanks, 2001: 93.

⁸²³ Eubanks, 2001: 93.

⁸²⁴ Eubanks, 2001: 94.

⁸²⁵ Günter, 2003: 103.

⁸²⁶ Barcelona’dan akt. Günter, 2003: 104.

⁸²⁷ Günter, 2003: 104.

ve bir şiiri analiz ederken edebi eleştiri yapan edebi eleştirmenler gibi ve bilgi teorisi gibi farklı disiplinlerden bilim adamlarıyla paylaşılan tüm kültürel modellerdir⁸²⁸.”

Eubanks’e göre “Kanal metaforlar, dil veya iletişimin büyük çoğunlukla kodlama, gönderme ve var olan anlamın kodunu çözme şeklinde olduğunu ifade etmek için kullanılır. Ontolojik ve ahlaki düşünceleri içeren kanal metaforlar ileriye dönüktür⁸²⁹.” Eubanks, kanal metaforları incelerken tüm metaforların metadil bilim bağlamında yorumlanabileceği düşüncesini savunur. Eubanks’e göre “Kanal metaforlar metadil bilimsel söyleme ulaşmada ontoloji ve etiği açıklamada çıkarım yapabilecek araçlardır⁸³⁰.”

Grice’e göre “metafor kullanmak bir konuşurla karşılıklı konuşma bağlamında iletişim kurmanın yoludur. Bir işbirliğini takiben karşılıklı bir sezdirim, kullanılan ifadede dil bilimsel şekilde kodlanan ifadeden ayrılan gerçek anlamı ifade etmenin yoludur⁸³¹.” İletişim ve bilişsellik konusunda Sperber ve Wilson bu görüşe itiraz ederler. Grice’den sonraki gerçek anlam dışındaki dili anlama tartışmaları, kişinin duygularının ifadesi olarak iletişim düşüncesi, dolaylı olarak paylaşılan ortak davranışların varlığı ve konuşmacının ne söylediği ve karşıya ilettiği arasındaki fark olmak üzere üç teori üzerine kurulmuştur⁸³².

⁸²⁸ Günter, 2003: 104.

⁸²⁹ Eubanks, 2001: 94.

⁸³⁰ Eubanks, 2001: 94.

⁸³¹ Grice’denakt.Ervas ve Gola, 2003:27.

⁸³² Ervas ve Gola, 2003: 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VARLIK ZİNCİRİ METAFORLARI VE OLAY YAPISI METAFORLARI

3.1. Temel Seviye Kategorileri

Her hiyerarşideki özellik/ nitelik seviyesi genel veya temel seviye olarak adlandırılan özel bir konuma sahiptir. Cruse'a göre "Temel seviye davranışsal etkilerin ve karakteristik yapıların olduğu en temel seviyedir ve kategorizasyonun temelini oluştururlar⁸³³." "Temel seviye kategorileri nesneleri görsel olarak algılayabileceğimiz en yüksek seviyeyi temsil eder ve bu kategoriler davranışların, varlıkların tanımlanabileceği en yüksek düzeydir⁸³⁴." "Kategoriler, taşıyıcılar evrenin sınırlı alanları ile anlaşılırlar. Bir şeyin bir kategorinin içinde veya dışında olması, bir kategoriye dahil olması ve ayrılması taşıyıcı şemalar aracılığı ile meydana gelir⁸³⁵."

Lakoff'a göre "Bütünsel algı, imaj görüntüler, eylemler, bilginin yapılanması öğrenme, hatırlama, hayal etme gibi bilişsel süreçler, bilgiyi işleme süreci gibi temel düzey kategorileri işlevsel anlamda en önde gelir⁸³⁶." Bu kavramsal somutlaştırmalar da temel seviye kategorizasyonunu meydana getirmektedir.

Brown'a göre "Temel seviye kategorileri ilk öğrenilen nesne ve isimler kategorisidir ve görüntüler/ imajlar yüksek ve düşük seviyeli kategoriler olarak sınıflandırılmaktadır⁸³⁷."

Berlin, bitki ve hayvan adlandırmaları ile ilgili kurulmuş yapıların birçoğunun temel seviye kategorizasyonu ve temel seviye öncelikleriyle ilgili olmasında somutlaştırmının önemli olduğunu belirtmiştir. Ekman, fiziksel ve zihinsel ilişkilere bağlı olan evrensel duyguların olduğunu bu nedenle bu kavramların da kendi aralarında temel seviye önceliğine sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Rosch, bu bilgilerin yanında düşüncelerimizin prototipler ve temel seviye yapıları tarafından düzenlendiğini belirtir. Mervis ve Rosch, temel seviye kategorilerini ve temel seviye önceliklerini psikolojide bir araştırma aracı olarak görmüşlerdir⁸³⁸.

Fiziksel ve kültürel yaşantılara bağlı olarak gelişen temel seviye kategorileri birbirinden beyin, zihinsel imaj, gestalt algı, bilgi ve yaşantılardan oluşan zihni süreçler tarafından ayrılır. Tek bir zihinsel imajın bütün bir kategoriye temsil ettiği, bilgilerimizin bütün olarak organize edildiği temel seviye kategorileri sahip olduğumuz en yüksek

⁸³³ Cruse, 2000: 136- 137.

⁸³⁴ Cruse, 2000: 181- 182.

⁸³⁵ Cruse, 2000: 207.

⁸³⁶ Lakoff, 1987: 13.

⁸³⁷ Brown'danakt.Lakoff, 1987: 14.

⁸³⁸ Lakoff, 1987: 14-15.

görüntüdür. Örneğin, mobilya zihinsel imajı, temel seviyede en yüksek düzeydir ve tüm bir kategoriyi karşılamaktadır. Temel seviye kategorileri hakkında çok miktarda bilgiye sahip olmamızın nedeni bu kavramların tarihin erken dönemlerinde dilimize girmesi ve kısa, temel sözcükler olmalarıdır. Bu kavramlar öznelere tarafından daha çok tanımlanırlar. Temel seviye kavramlarının tarafsız bir bağlamda kullanılmaları en önemli özellikleridir. Temel seviye kavramları, ontoloji, algı, hareket ve zihinsel imajlara bağlıdır. Temel seviye kategorileri, ontolojik özellikler, dünya ile etkileşimimizden ve beyin temelli bağlantılar tarafından oluşturulur. Temel seviye, sadece nesnelerle ilgili değildir. Geleneksel zihinsel imajlarımız; yüz-, yürü-, topla-, kap- gibi hareketlerimiz; aile, toplum gibi sosyal kavramlar; mutluluk, hiddet ve üzüntü gibi temel duygularımız temel seviye kategorilerini oluşturmaktadır⁸³⁹.

Lakoff- Johnson'a göre "Yönelim bağlamında temel seviye kavramları hareketlere, algılara, görsel sistemimizde meydana gelen zihinsel imajlarımıza bağlıdır. Örneğin, ön ve arka yönleri sadece zihinsel açıdan değil bedensel olarak da kavramsallaştırılır⁸⁴⁰."

Lakoff ve Johnson'a göre "Çevreyle iletişimde bulunduğumuz dünyada fiziksel etkileşim seviyesi vardır. Algı, imaj ve hareket etkileşimleri tarafından karakterize edilen temel seviye kavramları somutlaştırma ve bilişel bilimin merkezi durumundadır⁸⁴¹."

3.2. Temel (Primary/ Principal) Metafor

Bir metafor, kavramlar arası ilişkilerin ne olduğunu göstermeye çalışır. Kavramlar arası bazı eşitlikler ve ilişkiler geleneksel temel metaforlar aracılığı ile ifade edilir. Örneğin, - bu iş bir yoldur- ifadesi HAYAT YOLCULUKTUR temel metaforunu ifade eder. Bu temel metaforu meydana getirmek, ifadeyi metaforik olarak algılamak demektir. Haritalama ise durumu kaynak ve hedef alan olarak belirlemektir⁸⁴².

Yönelim ve miktar arasındaki temel ilişki açısından metaforları bulmak zordur. Temel metafor teorisi metaforik ifadeler ve kavramsallaştırmaların temelini oluşturur. Bu kavramlar insan yaşantılarına en çok dayanan metaforik ifadelerdir⁸⁴³. Grady, geleneksel yaşantılar aracılığı ile zihinsel süreçte birden fazla metafor oluşum sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

Graddy'e göre geleneksel bağlantılar birer mekânizmadır. Bu mekânizma aracılığı ile daha geniş karmaşık metaforlar oluşturmak için iki veya daha fazla temel metafor biraraya getirilebilir. Geniş bir sistem olan temel metaforlar otomatik ve bilinçsiz bir şekilde en sıradan yollarla günlük dünyada ilk zamanlardan itibaren meydana getirilmektedir. Bu nedenle; sinirsel iletişim yollarının bağlantı kurma

⁸³⁹ Lakoff ve Johnson, 1999: 27-30.

⁸⁴⁰ Lakoff ve Johnson, 1999: 37.

⁸⁴¹ Lakoff ve Johnson, 1999: 90.

⁸⁴² Turner, 1992: 725- 726.

⁸⁴³ Grady, 1997: 81- 82.

süreci boyunca meydana gelen yüzlerce temel metaforları kullanırken doğal bir düşünme süreci içinde oluruz⁸⁴⁴.

ZAMAN AKIŞTIR

Yaşantı: Zamanın geçişi

Duygu Alanı: Geçit. Örnek:

Zaman akar.

Temel Deneyim: Zaman geçişini hareket eden bir nesne gibi düşünmek.

Uzlaşmış metafor olarak da adlandırılan temel metaforlar, Lakoff ve Johnson’a göre “korelasyon, ontolojik sistem ve nörolojik bağlantılar olmak üzere üç yolla kurulmaktadır⁸⁴⁵.” Kemal Yunusoğlu’na göre “Günlük hayatta kullanılan her metaforun töz veya karma bir metafordur. Bunlar birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır⁸⁴⁶.” Kemal Yunusoğlu, kavramsal açıdan temel ve karmaşık metaforlar arasındaki bağlantıyı şu şekilde ifade etmiştir:

Kavramsal metaforların töz metaforları ile töz metaforlar temelinde meydana gelen karma metaforlar arasında bir ilişki vardır. Bir karma metafor birbirinden bağımsız birkaç alt metaforu içinde barındırabilir. Töz metaforları değişik kaynak alanlar ve değişik hedef alanlarının haritalanması ile birbirleriyle ilgisi bulunmayan bağımsız metaforları meydana getirmektedirler. Töz ve karma metaforlardan hareketle metaforların kültür ve dil ayırmaksızın fikre temel olan herhangi bir alandan türeyebileceğini ve bunların sayıca sınırsız olabileceğini görmek mümkündür⁸⁴⁷.

Temel metaforlarda kaynak ve hedef alanlar arasındaki uyum ve alanlar arası çıkarımsal bilginin ortaklığı tutarlılık sağlamak adına önemlidir. Kaynak alan ve hedef alanlar arasındaki çıkarımsal bilginin korunması bu metaforların en belirgin özelliğidir⁸⁴⁸.

Lakoff ve Johnson’a göre “Temel metaforlar otomatik ve bilinçsiz/ farkında olmadan sinirsel bağlantılar yoluyla anlık bir haritalama ile meydana getirilir⁸⁴⁹. İnsanlar bir sinir sistemine ve bir fizyolojiye sahip oldukları için anlık temel metafor yapıları meydana gelmektedir. Sinir sistemi ve fiziksel özellikler yanında yaşantılar da büyük bir önem taşımaktadır. İnsanlar, samimiyetin yakınlık kavramı ile yakından bir bağlantı içinde olduğunu, bir amacı elde etmenin hedefe ulaşmak şeklinde adlandırıldığını tecrübe ettiği bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu nedenle algılarımız, eylemlerimizin pek çoğu bireysel yaşantılarla metaforik olarak adlandırılmaktadır⁸⁵⁰.

⁸⁴⁴ Grady’den akt. Lakoff- Johnson, 1999: 46.

⁸⁴⁵ Lakoff ve Johnson, 1999: 53.

⁸⁴⁶ Kemal Yunusoğlu, 2016: 162.

⁸⁴⁷ Kemal Yunusoğlu, 2016: 167.

⁸⁴⁸ Lakoff ve Johnson, 1999: 55.

⁸⁴⁹ Lakoff ve Johnson, 1999: 53- 55.

⁸⁵⁰ Lakoff ve Johnson, 1999: 57.

Kemal Yunusoğlu, temel metaforların kaynak alanın hedef alana taşındığı bilişsel süreç içerisinde meydana gelerek karmaşık metaforlara geçiş sürecini ise şu şekilde aktarmıştır:

Töz metaforlar metaforların çekirdeğine benzemektedir. Lakoff ve Johnson'un analizlerinden bakıldığında töz metaforlar en küçük metafor birimi olarak düşünülmüştür ve sadece bir kaynak alan ve bir hedef alana sahip oldukları vurgulanmıştır. Töz metaforların nörolojik süreçlerle soyut kavramlarla birleşmesiyle karma metaforlar oluşmaktadır⁸⁵¹.

3.3. Karmaşık Metaforlar

Grady'e göre "Temel metaforlar bütün karmaşık metaforların moleküler ve temel metafor olarak adlandırılan atomik metafor parçalardan meydana gelmektedir⁸⁵²." Lakoff ve Johnson'a göre "Karmaşık metaforlar geleneksel kavramsal birleşim yoluyla temel birimlerden oluşur. Yani, küçük metaforik parçalar geniş bir alandaki metafora/ temel metafora hizmet etmektedir⁸⁵³." Lakoff ve Johnson, karmaşık metaforlarının oluşum sürecini ve içeriklerini şu şekilde aktarmışlardır:

HAYAT AMAÇLI BİR YOLCULUKTUR metaforunda, hayatta sahip olduğunuz amaçlar bizi hedeflerimize ulaşmak için yol bulmaya zorlar. Diğer bir üst hedefin ne olduğu oraya nasıl ulaşacağımızı, yolda bizi nelerin beklediğini, engellerin üzerinden nasıl aşacağımızı düşünmemizi sağlar. Burada yer alan hedeflerimiz, hedefe gidecek yollar, bekleyen engeller, problem çözme süreçlerimiz karmaşık metaforları oluşturmaktadır. Yani, AMAÇLI BİR HAYAT YOLCULUKTUR karmaşık metaforu pek çok temel metafordan meydana gelmektedir. Kültürel bir düşünceyle başlanırsa; İnsanların hayatlarında bir amaçları olmalı ve bu amaçlara ulaşmak için harekete geçmelidirler. Buradan çıkacak temel metaforlar ise, AMAÇLAR HEDEFLERDİR EYLEMLER/ FAALİYETLER HAREKETLERDİR şeklindedir. Bunları kültürel düşüncenin metaforikal şekline dönüşmüş şekli olarak kabul edebiliriz. İnsanlar hayatlarında varılacak yerlere, hedeflere sahiplerdir ve bu noktalara ulaşmak için hareket etmeleri gerekir⁸⁵⁴.

Lakoff ve Johnson'a göre, Yol ve yaşam kavramlarının kesiştiği haritalama yolculuk hakkındaki bilgilerimizi içermektedir. Yolculuğa çıkmak rota gerektirir. Yolculuklar engellere sahiptir ve bunları önceden tahmin etmemiz gerekir. Yolculukta önce ihtiyaçlar belirlenir⁸⁵⁵. Bu bilgilerimiz sonucunda AMAÇLI BİR YAŞAM YOLCULUKTUR metaforunun üç alt haritalaması meydana gelir: Hayat hedeflere ulaşmak açısından bir plan gerektirir; Hayatlar

⁸⁵¹ Kemal Yunusoğlu, 2016: 68.

⁸⁵² Grady'denakt.Lakoff ve Johnson, 1999: 46.

⁸⁵³ Lakoff ve Johnson, 1999: 48.

⁸⁵⁴ Lakoff ve Johnson, 1999: 58.

⁸⁵⁵ Lakoff ve Johnson, 1999: 59.

zorluklara sahiptir ve bunlar önceden tahmin edilmelidir; Yolculuk için ihtiyaçlar önceden belirlenmelidir⁸⁵⁶.

Lakoff ve Johnson'a göre "Yaşantılarımız nedeniyle önceden var olan haritalamalar yeniden meydana gelecek karmaşık metaforikal haritalamaların yapılmasını kolaylaştırır. Amaçlı Bir Yaşam Bir Yolculuktur metaforu bu konuya bir örnektir⁸⁵⁷." Kemal Yunusoğlu'na göre yolculuk hakkındaki bilgilerimiz kültürde kurulmuş/ kurgulanmış ortak düşüncelerdir. Bunlar geleneksel kavramsal ifadelerimize yansımaktadır. Bu kavramsal metafor geleneksel ifadelere de yansır. Karma metaforlar içinde birkaç alt metafor barındırabilen bir yapıya sahiptir. Bir karma metafor birkaç kaynak alan ve hedef alanı içerisinde barındırabilir⁸⁵⁸.

Kavramsal metaforlar hem düşüncede hem dilde yaygındır. Grady'e göre, karmaşık metaforların kökenini de kavramsal birleşimlere bağlayarak bütün karmaşık metaforların molekül ve temel metafor olarak adlandırılan atomik metaforik parçalardan meydana geldiğidir. Doğrudan etki alanlarımız ve karşıt alanların birbiriyle ilişkilendirilmesi aracılığıyla deneyimlerimiz içinde ortaya çıkarlar. Karmaşık metaforlar kavramsal karışım şeklinde meydana gelir. Evrensel yaşantılar, evrensel etki alanlarına yol açmıştır. Bu evrensel etki alanları da evrensel (yayılan) geleneksel kavramsal metaforlara doğru gelişmiştir⁸⁵⁹.

3.4. Genel Seviye ve Özel Seviye Metaforları

Turner, OLAYLAR HAREKETLERDİR metaforunu genel seviye metaforları olarak tanımlamıştır. Çünkü genel seviye metaforları özel bir kaynak alan ve hedef alan özellikleri açısından yoksundurlar. Haritalama içerisinde sabit, varlıkların nitelik özelliklerinin yer aldığı bir listeye sahip değildir. HAYAT YOLCULUKTUR metaforu ise özel seviye metaforudur. Bu metaforda belirli bir kaynak ve hedef alanın yanı sıra bu alanların niteliklerinden oluşan bir listeye sahiptir. Bu ayrım, HAREKETLER ve OLAYLARIN iskelet bir yapı şeklinde çok az bir detaya sahip olup YOLCULUK ve HASATÇI gibi kavramların detaylı bir yapıya sahip olmasından kaynaklanır. Özel seviye metaforları temel seviye metaforları olarak da adlandırılmaktadır⁸⁶⁰.

Özel seviye şemalarını içerisinde örnekler olarak kullanabildiğimiz genel seviye şemalarındaki parametrelerde pek çok bilgi vardır. Genel seviye yapılarından bazı parametreler şu şekildedir:

⁸⁵⁶ Lakoff ve Johnson, 1999: 61.

⁸⁵⁷ Lakoff ve Johnson, 1999: 61.

⁸⁵⁸ Kemal Yunusoğlu, 2016: 69.

⁸⁵⁹ Lakoff ve Johnson, 1999: 46.

⁸⁶⁰ Lakoff ve Turner, 1989: 80- 81.

Temel Ontolojik Kategoriler: Nesne, durum, olay, hareket.

Varlıkların Yönleri: Özellikler ve davranışlar.

Olay Yapısı: Anlık- Devamlılık, teklik- çiftlik, tamamlanmışlık- bitmemişlik, korumak, yaratmak, zarar vermek.

Nedensel İlişkiler: İmkan vermek, sonuçlanmak, neden olmak.

İmaj Şemalar: Sınırlı alanlar, yollar, güçler, bağlantılar.

Tarz: Gereklilik, ihtimal, zorunluluk⁸⁶¹.”

Lakoff ve Turner temel ve karmaşık metaforlar için önemli ifadeler olan özel seviye ve genel seviye imaj şemalarını örneklendirerek şu şekilde açıklamışlardır:

Her özel seviye şeması, genel seviye yapısına sahiptir. Özel seviye şemaları, genel seviye parametrelerini tanımlamaktan meydana gelen detaylara sahiptir. Ölüm kavramı, olay genel seviyesinin özel seviye şema örneğidir. Böylelikle ölüm, olay kavramının genel seviye yapısını içerir ve bu yapıyı ayrıntılı şekilde tanımlar. Ölüm kavramının olay yapısı geriye dönmeden bir olayın sonuçlandırılması şeklindedir. Ölüm şemasının nedensel yapısı zamanın geçişi aracılığı ile son duruma geldiğini gösterir⁸⁶².

Lakoff ve Turner’a göre “Her metaforunda haritalamanın genel düzey yapıları korunur. Örneğin, yaşam bir yıldır ifadesinde yıl kavramının genel düzey yapısı yani yılın aşamaları ömür/ hayat için de geçerlidir⁸⁶³.”

Lakoff ve Turner, İSİMLER ÖZELLİKLERİ İÇİNDİR ve İYİ OLAN BEYAZDIR geleneksel metaforlarının etkileşimleriyle genel seviye metaforlarının meydana geldiğini ifade ederek Büyük Zincir metaforunda hedef alanın genel seviye bilgisinin korunması gerektiğini vurgulamışlardır. Buna göre Büyük Varlık Zinciri metaforunda düşük seviyedeki hayvan davranışlarının genel seviye bilgisi insan davranışlarının yüksek seviyesi üzerine haritalanır⁸⁶⁴. Kaynak alandaki hayvan davranışları ve hedef alandaki insan davranışları aynı genel seviye parametrelerini paylaşmaktadırlar.

Lakoff ve Turner, genel seviye metaforlarını Büyük Varlık Zinciri metaforları olarak görmektedirler. HAYAT YOLCULUKTUR, BİLMEK GÖRMEKTİR, GÖRMEK DOKUNMAKTIR, TARTIŞMA SOĞUKTUR şeklinde dört temel metaforla örneklendirmişlerdir⁸⁶⁵.

Turner, Değişmezlik (Invariance) prensibi içerisinde genel ve özel seviye şemalarının belirlenmesinin önemini ise örnekler üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

⁸⁶¹ Lakoff ve Turner, 1989: 81.

⁸⁶² Lakoff ve Turner, 1989: 82.

⁸⁶³ Lakoff ve Turner, 1989: 83.

⁸⁶⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 185-186.

⁸⁶⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 191.

Bir genel seviye şeması farklı türdeki parametrelerden meydana gelir. Bu parametreler özel seviye bilgisi tarafından örneklenir. Özel seviye bilgileri tarafından tanımlanan genel seviye parametrelerinden bazıları ontolojik kategoriler (nesne, durum, hareket); varlıkların yönü (davranış); olay yapısı (anlık, tekrarlanmışlık, bitmişlik- bitmemişlik, korumak, var et-); günlük ilişkiler (izin ver-, sonuçlandır-, neden ol-); imaj şemalar (sınırlı bölgeler, yollar, etkiler, bağlantılar, yetenekler ve gereklilikler) dir⁸⁶⁶.

Turner, varlık zinciri metaforlarını oluşturan temel ve karmaşık metaforların oluşumunda yer alan genel ve özel seviye şemalarını örnekler üzerinden şu şekilde aktarmıştır:

Her özel seviye şeması aynı zamanda bazı genel seviye şeması yapısına da sahiptir. Özel seviye şemaları düşük seviyeli ve genel seviye parametrelerini tanımlamak üzere iki türdür. ölüm, olay genel seviye yapısını meydana getirmektedir. Olay yapısı da kendi içerisinde belirli parametreler taşır. Ölüm şeması, olay yapısını zamanla, son duruma ulaş-, artık var olmama- şeklinde bir nesne olarak belirtir. Bunlar arasında bir nedensel yapı da vardır. Ölüm şemasının nedensel yapısı zamanın geçişi sonunda varlığın ulaşacağı son durumu gösterir. İmaj şema yapıları aynı zamanda genel seviye yapılarıdır. Olay yapısı şekli, nedensel yapı genel seviye yapılarının imaj şematik yapısını göstermektedir⁸⁶⁷.

Kövecses, genel seviye şemalarını duygular üzerinden açıklayarak bu yapıların aynı zamanda olay yapısı olarak adlandırıldığını vurgulamıştır. DUYGU DURUMLARI TAŞIYICIDIR, DUYGU DURUMLARI NESNELERDİR, NEDENLER/ DUYGULAR GÜÇLERDİR, DUYGULAR YÖNELİMDİR şeklindeki olay yapısı metaforları genel seviye metaforları adını alır. Bu ifadeler genel olay yapısı çerçevesinde genel bir durumu, nedeni ve değişimi yansıtmaktadır. Bu metaforlar duygu veya diğer kavramların prototipik yapılarını karakterize etmede genel ve sınırlı bir kullanıma sahiptir⁸⁶⁸.

Kövecses, metaforların sınıflandırılma yollarından birinin de metaforların genellik seviyeleri olduğunu belirtmiştir. Kövecses'e göre "Metaforlar pek çok yolla sınıflandırılabilir. Bilişsel bağlamda geleneksellik, fonksiyon, içerik (doğa) ve genellik seviyelerine göre dört kısma ayrılmaktadır⁸⁶⁹."

Temelde geleneksel ve yeni olarak sınıflandırılan metaforlar fonksiyonlarına göre yapısal, yönelim ve ontolojik metaforlar; genelliklerine göre ise özel seviye ve genel seviye metaforları şeklinde sınıflandırılmaktadır. OLAYLAR HAREKETLERDİR ve GENEL ÖZELDİR gibi genel seviye metaforları metaforik kavramsal sistemimizin çalışmasında tasarlanmış özel yapılardır⁸⁷⁰.

⁸⁶⁶ Turner, 1992: 729.

⁸⁶⁷ Turner, 1992: 730.

⁸⁶⁸ Kövecses, 2011: 35.

⁸⁶⁹ Kövecses, 2011: 46.

⁸⁷⁰ Kövecses, 2011: 46.

Kavramsal ifadeler yüzlerce kavramsal metaforları içerisinde barındırır ve bu metaforlar biraraya geldiğinde konuşurun kavramsal sisteminde pek çok alt sistem oluştururlar⁸⁷¹.

Kövecses, iskelet/ çerçeve olay yapılarının oluşturduğu genel seviye metaforlarını büyük varlık zinciri metaforları olarak adlandırmaktadır. Kövecses, genel ve özel seviye metaforlarını örnekler üzerinden şu şekilde açıklamaktadır:

Kavramsal metaforlar, genel seviye veya özel seviye metaforlarından herhangi biri olabilir. HAYAT BİR YOLCULUKTUR, TARTIŞMA SAVAŞTIR, DÜŞÜNCELER FİKİRLERDİR gibi metaforlar özel düzey metaforlardır. Bu örneklerde yer alan yaşam, yolculuk, tartışma, savaş ve düşünceler özel seviye kavramlardır. Bunlara ek olarak OLAYLAR HAREKETLERDİR, GENEL ÖZELDİR gibi genel seviye metaforları vardır. Bu metaforlar ise Büyük Zincir Metaforları olarak adlandırılmaktadır. Olaylar, hareketlerin bütünü genel seviye kavramlardır. Son derece iskelet yapılar şeklinde olan bu metaforlar az sayıda özellikler tarafından tanımlanırlar. Ölmek, yanmak, sevmek, enflasyon, hasta olmak, donmak, rüzgarın esmesi gibi örnekler genel olay (generic level) seviyesinin (basic level) özel örnekleridir⁸⁷².

Kövecses'e göre, genel seviye (generic level) kavramlarının aksine özel seviye (basic level) daha tematiktir. Haraket/ Eylem genel seviyesinin temel örneği ölüm kavramı varlığının sonuna ulaşmış bir kişi, zamanla veya hastalık gibi güçlerin etkisiyle değişime uğramış bir kişiyi içerir. Fakat ölüm olayının metaforik olarak karakterizasyonunda bunlardan bahsedilmediği görülür. Bu nedenle ölümün genel yapısı genel olay seviyesinin iskelet yapısını paylaşır⁸⁷³.

Kövecses'e göre "Genel seviye metaforları özel seviye metaforlarından farklı olmak üzere örnekler içerir. Örneğin hareket genel seviye metaforudur. Kişileştirme de genel seviye metaforlarına örnektir⁸⁷⁴."

3.5. Genel Özeldir Metaforu

Belirli özel bir şema, kaynak alan olarak pek çok sayıda aynı özel seviye şemaları üzerine haritalanan tek genel seviye metaforu GENEL ÖZELDİR metaforudur. GENEL ÖZELDİR metaforunda kaynak alanın özel seviye şeması; hedef alanın ise genel seviye şeması olmasını gerektirir. Bu metaforun haritalaması sıralanmış içerik listesinden çok tüm genel seviye metaforlarını kontrol eden kısıtlamalar tarafından belirlenir⁸⁷⁵.

⁸⁷¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 151.

⁸⁷² Kövecses, 2011: 45.

⁸⁷³ Kövecses, 2011: 45.

⁸⁷⁴ Kövecses, 2011: 45.

⁸⁷⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 162.

Lakoff ve Turner’a göre “GENEL ÖZELDİR durumu hedef alanın genel seviye yapısını değiştirmez. Genel seviye metaforlarında aynı genel seviye yapılarına sahip olan hedef ve kaynak alanlarının eşit olmasını gerektirir⁸⁷⁶.” “GENEL ÖZELDİR metafor yapısında, metafor yapısının değişmesi haricinde hedef alanın genel seviye yapısını korunarak, kaynak alanın genel düzey yapısı haritalamaya aktarılır⁸⁷⁷.”

Lakoff ve Turner’a göre “GENEL ÖZELDİR metaforu belirli bütün bir kategoriye tek bir özel durum açısından anlamamıza imkan verir⁸⁷⁸.” Lakoff ve Turner, genel seviye ve özel seviye şemalarını yaşantılar üzerinden özelliklerini karşılaştırmalı olarak şu şekilde aktarmışlardır:

Genel seviye şemaları çok yönlü olayları anlamlandırma kapasitesine sahiptir. Fakat özgünlükten yoksun yapılardır. Özel seviye şemaları bilgi açısından zengin somut şemalardır. Hatırlanabilir, yaşantılarla bağlantılı ve bu yaşantılar hakkında somut bilgilere sahip olan yapılardır. Bu yapılar yaşantılarımızda kökleşmiş genel karakterizasyonlara sahiptir⁸⁷⁹.

Varlık zinciri metaforları genel seviye ve özel seviye şemaları ile yakından ilgilidir. Çünkü kaynak alan ve hedef alan arasında genel seviye parametrelerinin paylaşımı meydana gelmektedir. Lakoff ve Turner varlık zinciri ve bu şemalar arasındaki bağlantıyı şu şekilde aktarmışlardır:

İnsanları karakterize eden bilgi şemaları fiziksel dünyayı karakterize eden bilgi şemalarından ayrılır. Varlık Zinciri bu farklı şemalar arasında bağlantı kurmamızı sağlar ve GENEL ÖZELDİR metaforu ortak genel seviye yapılarından özel bir şema seçer. Bu ortak yapılar insan ve nesnelerin aynı şemanın örnekleri olarak görüldüğü kavramsal kategoriler ortaya çıkar⁸⁸⁰.

Lakoff, olay yapısı metaforlarının da GENEL ÖZELDİR metaforlarına dahil olduğunu belirtmiştir⁸⁸¹.

Kavramlar arasında metaforik bağlantı oluşturabilen ilgi kurma ve benzerlik yanında birden fazla ilişki türü vardır. Lakoff ve Turner, GENEL ÖZELDİR şeklinde tek bir özel şemayı birden çok özel seviye şemasına haritalayan tek bir genel düzey metaforunun olduğunu ifade etmişlerdir⁸⁸².

⁸⁷⁶ Lakoff ve Turner, 1989: 162.

⁸⁷⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 164.

⁸⁷⁸ Lakoff ve Turner, 1989: 165.

⁸⁷⁹ Lakoff ve Turner, 1989: 165- 166.

⁸⁸⁰ Lakoff ve Turner, 1989: 172- 173.

⁸⁸¹ Lakoff, 1993: 202-251.

⁸⁸² Grady, 1997: 91.

GENEL ÖZELDİR ve benzerlik türü metaforları arasında zor bir ayrım bulunmaktadır. Achill aslandır ifadesi bir benzerlik tarafından yönetilmektedir. Achill adlı cesur birinin davranışı ve aslanın temel davranışı arasında benzerlik tarafından yönetilen bir metaforik ifade vardır. Burada aslan cesurluk bağlamında genel bir kategoriye denk gelir. Achill ve aslan ‘cesaretli varlıklar’ kanalı boyunca genel seviye özelliklerini paylaşmaktadırlar. Burada cesaretli insan davranışları ve aslanlar cesaret davranışı için çok genel bir şema örneğidir⁸⁸³.

Grady’e göre “Her iki analizde de belirli bir nesne (varlık) belirli özellikleriyle bir diğer nesne (varlık) üzerine haritalanır. Bu nedenle daha genel düzeyde temsil edilir. Düşük formlar daha yüksek formlardaki kategorileri temsil eder⁸⁸⁴.”

Grady’e göre “Kavramlar ve kavramlar arası bağlantı kuralları, doğrudan bir ilgi ve ortak temsiller altında bağlantı kurma yolu olan GENEL ÖZELDİR metaforu ile meydana gelir. Bu yapı Fauconnier ve Turner’ın kavramsal karışım teorisindeki alanın göstergesidir⁸⁸⁵.”

Grady, bağlantı/ ilişki (correlation) temelli metaforları ve GENEL ÖZELDİR metaforu arasındaki ayrımın zor bulunduğunu, bağlantı/ ilişki (correlation) temelli metaforların GENEL ÖZELDİR metaforları ile analiz edildiğini belirtmiştir. GENEL ÖZELDİR metaforlarını ise benzerlik temelli metaforlar yorumlanabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda temel (birincil) metaforlar ise şemaların ortak yönlerine bağlı olarak açıklamıştır⁸⁸⁶.

RİSK ALMAK OYUN OYNAMAKTIR (GENEL ÖZELDİR) metaforu genel bir şemadır. Achill bir aslandır ifadesinde ise benzerlik metaforu vardır. Buradaki hedef genel şemanın özel bir örneğidir. RİSK ALMAK OYUN OYNAMAKTIR (GENEL ÖZELDİR) ve Achill aslandır (benzerlik/resemblance) temel de aynı metaforik ifadelerdir. Sadece (özel/temel) seviyeleri vurgulamaları açısından farklılaşmaktadırlar. CESARETLİ VARLIKLAR ASLANDIR, RİSK ALMAK KARIYERLE OYNAMAKTIR gibi varsayımsal (hypotechtical) metaforlar da bu GENEL ÖZELDİR ve benzerlik metaforunun alt metaforlarıdır⁸⁸⁷.

Mendoza, GENEL ÖZELDİR metaforundan tekli benzerlik metaforları ve çoklu benzerlik metaforları şeklinde üzerinde durmuştur. Tekli benzerlik metaforlarında hedef alan soyut olmayan bir yapıya sahiptir. Pek çok bağlantı metaforunda ise hedef alan soyut olmakla birlikte somut kavramlara sahip olduğu da görülmektedir. Bu bağlamda İNSANLAR MAKİNALARDIR örneğini verir. Burada bir kişinin özellik ve davranışları makinaların sahip olduğu özellik ve davranışlar açısından düşünülür. Burada haritalanan şey bir makinanın

⁸⁸³ Grady, 1997: 92.

⁸⁸⁴ Grady, 1997: 92.

⁸⁸⁵ Grady, 1997: 93.

⁸⁸⁶ Grady, 1997: 93.

⁸⁸⁷ Grady, 1997: 94.

belirli şartlar altındaki işleyişinin insanların çalışma anlarındaki durumu üzerine haritalanmasıdır⁸⁸⁸.

Mendoza'ya göre "Tekli benzerlik metaforları Büyük Zincir ve GENEL ÖZELDİR bilişsel modelini kullanırlar. Büyük Zincir somut varlıkların özellik ve davranışlarını tanımlar. GENEL ÖZELDİR metaforu ise bu korelasyon için uygun olan karakteristik özelliğe sahiptir⁸⁸⁹."

3.6. Taşıyıcı/ Kapsayıcı Metaforlar

"Dünyada insanlar fiziksel özellikleri ve yaşantılarıyla diğer nesnelerden ve kişilerden ayrılır. İnsan, evrende bir dış yüzeye ve yönelime sahip olduğu için taşıyıcı durumundadırlar. İnsanlar alanları sınırlandırılmış somut varlıklara göre yönelimlerini belirler⁸⁹⁰."

Lakoff'a göre "Bir taşıyıcı şema dış alandan iç alanı ayıran bir sınırdan oluşan şemadır. Bu şema içeri ve dışarı arasındaki en temel ayrımı tanımlamaktadır. Günlük hayatta pek çok yaşantılarımız ise taşıyıcı terimler içerisinde kavramlaştırılır⁸⁹¹."

"Çoğu imaj şemalarda olduğu gibi taşıyıcı imaj şema da temel bir kümeye sahiptir. Her şey bir taşıyıcının içerisinde veya dışarısındadır. Eğer A taşıyıcısı B taşıyıcısının içindeyse ve X, A içindeyse o halde X, B içindedir ve böylelikle X, B'dir⁸⁹²." "Örneğin görsel alanlar, nesnelerin görüş açılarına gelip gittiği taşıyıcı olarak anlaşılırlar veya soyut kişisel ilişkiler de taşıyıcılar açısından anlaşılır. Örneğin bir evliliğe hapsolunabilir veya evlilikten kurtulabilir⁸⁹³."

Lakoff'a göre "Bu taşıyıcı şema, kalıtsal olarak fiziksel yaşantılarla insanlar arasında aktarılır. Düşüncelerimiz taşıyıcı şemalar açısından anlaşılır. Anlam yapıları en çok bu kalıtsal şemalardan yararlanır. Çünkü bu yapılar bizim doğrudan yaşantılarımızdır⁸⁹⁴."

Lakoff ve Johnson'a göre "Taşıyıcı şemalar içerisinde pek çok kategorik yapı taşır. Kavramsal prototipleri saklar, kategorileri düzenler ve kategoriler arası sınır belirsizliğini ortadan kaldırır⁸⁹⁵." Bir taşıyıcı şema iç alan, sınır ve dış alana sahiptir. Bu bir gestalt bütündür. Bu bağlamda parçalar bütün içerisinde yer almadan anlam ifade etmezler. Topolojik yapı olan taşıyıcı şemada sınırlar genişletilebilir, küçülebilir, bozulabilir, sabit de kalabilir. Bir

⁸⁸⁸ Mendoza, 2003: 112- 113.

⁸⁸⁹ Mendoza, 2003: 113

⁸⁹⁰ Lakoff ve Johnson, 1980: 29; Lakoff ve Johnson, 1999: 36.

⁸⁹¹ Lakoff, 1987: 271- 272.

⁸⁹² Lakoff, 1987: 272

⁸⁹³ Lakoff, 1987: 272.

⁸⁹⁴ Lakoff, 1987: 273.

⁸⁹⁵ Lakoff ve Johnson, 1999: 20.

taşıyıcı şema diğer imaj şemalar gibi kavramsaldir. Bu taşıyıcı şema somut bir nesne, oda veya sınırlı bir alan da olabilir⁸⁹⁶.

İnsanların yanında iç ve dış yönelimleri ile nesneler de taşıyıcı olarak görülmektedir. Odalar ve evler açık şekilde taşıyıcıdır. Bir odadan bir odaya geçmek bir taşıyıcıdan bir taşıyıcıya geçmek gibidir. İnsan ontolojisi yanında çevreye bağlı olarak cansız varlıklara veya sıvı maddeler de taşıyıcı bir işlev görmektedir. Bir tüp su örneğinde tüp ve su taşıyıcılar olarak algılanır. Fakat tüp TAŞIYICI NESNE içerisindeki su ise TAŞINAN MADDEDİR⁸⁹⁷.

Lakoff ve Johnson, kaynak alanlarda yer alan taşıyıcı şemaların somut bir tipoloji ile anlatılmasının yanında bir şeyin bir şeyden meydana gelmesi durumunda da taşıyıcı bir şemanın olduğunu ifade etmişlerdir:

Bir varlığın herhangi bir şeyden meydana gelmesi NESNELER MADDELERDEN MEYDANA GELİR ve MADDE TAŞIYICIDIR metaforlarını ortaya çıkarırken, bir varlığın diğer bir varlığa dönüşmesi de MADDE NESNEYE DÖNÜŞÜR metaforunu ortaya çıkarır. ‘Kilden bir heykel yaptım’ ifadesinde bir durumdan diğer bir duruma geçerek veya bir şeye yeni bir form/ fonksiyon vererek bir değişim kavramsallaştırılmıştır. NESNELER MADDELERDEN MEYDANA GELİR metaforuyla heykelin kilden meydana geldiği gözlemlenir. Burada kil maddesi, nesnenin yani heykelin meydana geldiği MADDE TAŞIYICIDIR metaforu aracılığıyla TAŞIYICI olarak görülür⁸⁹⁸.

Lakoff ve Johnson’a göre “Taşıyıcı metaforların bir işlevi de bir dizi değişimleri doğal olarak kavramsallaştırılmaktır. Su buza dönüştü; Tırtıl kelebeğe dönüştü ifadelerinde MADDE NESNEYE DÖNÜŞÜR metaforu bulunmaktadır⁸⁹⁹.”

Bir bebeğin dünyaya gelmesi, YARATIM OLUŞTURMADIR kavramının çekirdeği olan YARATIM kavramını karşılar. Burada nedensellik, aynı zamanda meydana gelme, oluşum açısından da kavramsallaştırılır. Zihinsel veya duygusal durumlar olayların veya eylemlerin nedeni gibi görülürler.

Ailesine olan *sevgisinden dolayı* işini bıraktı.

Annesi *yalnızlıktan depresyona girmişti*.

Burada yalnızlık, umutsuzluk gibi durumlar taşıyıcı olarak görülmüştür. Eylem ve olay, taşıyıcıdan kaynaklı nesne olarak görülür⁹⁰⁰.

İnsanlar, nesneler, nedenler, durumlar yanında duygular da taşıyıcı metaforlar tarafından kavramsallaştırılır. Örneğin, DUYGULAR TAŞIYICILARDAKİ SIVILARDIR genel metaforunun temel seviye metafor örneği MUTLULUK/ NEŞE BİR TAŞIYICI İÇİNDEKİ SIVIDIR

⁸⁹⁶ Lakoff ve Johnson, 1999: 32.

⁸⁹⁷ Lakoff ve Johnson, 1980: 29- 30.

⁸⁹⁸ Lakoff ve Johnson, 1980: 73.

⁸⁹⁹ Lakoff ve Johnson, 1980: 74.

⁹⁰⁰ Lakoff ve Johnson, 1980: 74- 75.

metaforudur. Neşe doluyduk. Onu görünce neşeyle doluyorum. Sevinçle dolup taşıyordu. Kalbim neşeyle doluydu örneklerinde beden ve kalp taşıyıcıdır. Mutluluk ve öfke taşıyıcı metaforları da birbirinden farklıdır. Kövecses'e göre öfke duygusu kapalı bir taşıyıcıdaki sıcak bir sıvıdır. Fakat mutluluk için bir sıcaklık belirlemesi yapılmamıştır. Kövecses, aynı zamanda mutluluk için iki tür taşıyıcının olduğundan bahsetmiştir. İlkinde miktar taşıyıcının kapasitesini aştığında taşıyıcı açılır ve duygu çıkar. Diğerinde ise taşıyıcı kapalıdır ve artan duyguyla patladığında bu duygu da patlar. Bu da kişilerin duygularını kontrol edemediği anlamına gelir⁹⁰¹.

Yu'ya göre "Taşıyıcı metaforlar da mutluluk duygusunu taşıyıcıdaki bir sıvı üzerine haritalar. Bu metaforlar DUYGULAR TAŞIYICILAR İÇİNDEKİ SIVILARDIR genel seviye metaforunun özel bir örneğidir⁹⁰²."

Zaman kavramları da birer taşıyıcı olarak görülebilir. Lakoff ve Johnson'a göre "Metaforikal kavramsal sistemimiz doğal bir şekilde zaman sürelerini olayları ve zamanı genişletmek amacıyla taşıyıcı olarak kavramsallaştırmamıza imkan verir⁹⁰³." Lakoff'a göre "İnsan fizyolojisi, nesneler, soyut kavramlar, iletişim, zaman gibi kavramlar taşınan nesne ve taşıyıcı nesne olarak algılanabilir. Bu metaforik ifadelerin taşıyıcı şemalara ait olmasını sağlayan nitelik ise nesnelerin iç ve dış yapısal özellikleridir⁹⁰⁴." Taşıyıcı şemaların metaforikal oluşumu görsel alanımızı (bazı varlıkların görüş alanımızda olup olmaması), kişisel ilişkiler (insanlarla biraraya gelip gelmediğimiz), bir dizi küme (bir içerik oluşturmak) şeklinde kavramsallaştırmalar için bir yapı sağlar⁹⁰⁵.

3.7. Görülebilir Alan Metaforları

Görsel alanları taşıyıcı olarak kavramsallaştırırken içerisinde meydana gelen olayları da kavramsallaştırmış oluyoruz. Görsel alan metaforu yer, zaman, boşluk gibi bir alana baktığımızda o alanda gördüğümüz o alanı tanımlayan bir durumdur. Yani sınırlı fiziksel alan taşıyıcıdır ve görsel alanımız sınırlı fiziksel alan ile ilişki içerisinde. Böylelikle GÖRSEL ALANLAR TAŞIYICILARDIR metaforu ortaya çıkar⁹⁰⁶. Lakoff ve Johnson'a göre "Bu metaforun ortaya çıkmasında duyularımız ve bilgi birikimlerimiz de etkindir. Duyularımızla algıladığımız nesneleri ve varlıkları bir kap şeklinde kavramsallaştırıyoruz⁹⁰⁷."

⁹⁰¹ Yu, 1998: 62.

⁹⁰² Yu, 1998: 67.

⁹⁰³ Lakoff ve Johnson, 1999: 156.

⁹⁰⁴ Lakoff, 1987: 272.

⁹⁰⁵ Valera vd., 2016: 177.

⁹⁰⁶ Lakoff ve Johnson, 1980: 30.

⁹⁰⁷ Lakoff ve Johnson, 1980: 58.

GÖRSEL ALANLAR TAŞIYICILARDIR metaforu yaşantılar ve sınırlı somut bir alanla ilgilidir. ZAMAN HAREKET EDEN BİR NESNEDİR metaforu ise hareket eden nesneler ve zaman arasındaki ilişkiye bağlıdır. Aynı ilişki ZAMAN TAŞIYICIDIR metaforu için de geçerlidir. Olaylar ve eylemler de sınırlı bir zaman alanı ile ilişkilidir. Bu durum da onları taşıyıcı nesne yapmaktadır⁹⁰⁸.

3.8. Varlık Zinciri (Büyük Varlık Zinciri) Metaforları

GENEL ÖZELDİR şeklinde metaforikal bir gösterime sahip olan Varlık Zinciri metaforları içerisinde nesnelerin doğası, imaj şematik yapılar ve hiyerarşik aktarımlar önemli bir yer tutmaktadır. Salamh ve Maalej GENEL ÖZELDİR, nesnelerin doğası ve değişmezlik prensipleri açısından varlık zinciri metaforunu tanımlamışlardır:

Büyük Zincir Metaforu kendimizi, dünyayı ve lisanimızı anlamak için kültürel bir modeldir. GENEL ÖZELDİR metaforları ve varlığın büyük zincirlerini birbirine bağlayarak büyük zincir metaforu, insan karakterini iyi bilinen varlıkların özellikleri açısından anlamamıza imkan verir. Nesnelerin doğası ise; nesnelerin, varlıkların doğası, ne oldukları ve davranışları hakkında bilgi veren genel geçer ortak nedensel bir teoridir. Özellikleri davranışlara bağlar ve bu karakteristik özellikler aynı karakteristik davranışları ortaya çıkarır. Nicelik miktarı ise Büyük Zincir metaforlarının farklı bileşenler arasındaki bilgi iletişimini sağlayan pragmatik iletişim ilkesidir⁹⁰⁹.

3.8.1. Varlık Zinciri (Great Chain) Tanımı

Lakoff ve Turner'a göre "Varlık Zinciri Metaforu varlık türlerini ilgilendiren ve bu varlık türlerinden üstün özelliklere sahip olanların daha düşük türlerin özellikleri üzerindeki etki ve kavramsallaştırmalarını yansıtan kültürel bir modeldir⁹¹⁰."

Musolff'a göre "Varlık Zinciri modeli kültürel anlamda varlıkların özellikleri ve hiyerarşideki yerleri arasında yer alan ilişkilerdir. Kökleri antik felsefelere dayanan bu kültürel model dünya ve dil anlayışının kaçınılmaz bir özelliğidir⁹¹¹."

Bir insanın estetik, ahlâki ve gerçekçi özelliklerinden bahsettiğimizde, insanın yaşamdaki yüksek formlu özelliklerinden bahsetmiş oluruz. Fakat fiziksel özelliklerinden ve toplum tarafından kabul görmeyen olumsuz duygu ve özelliklerinden bahsettiğimizde onun düşük formlu özelliklerini saymış oluruz. İnsanların üstün nitelik/ özelliklerinden kasıt arzu/istek veya olumsuz duyguları değildir, estetik, ahlâki duyguları ve aklî özellikleridir⁹¹².

⁹⁰⁸ Lakoff ve Johnson, 1980: 58- 59.

⁹⁰⁹ Salamh ve Maalej, 2018: 24.

⁹¹⁰ Lakoff ve Turner, 1989: 166.

⁹¹¹ Musolff, 2010a: 16.

⁹¹² Lakoff ve Turner, 1989: 166- 167.

Lakoff ve Turner’a göre “Büyük varlık zinciri varoluşu, içgüdüsel davranışları, biyolojik fonksiyonları ve fiziksel özellikleri ile karakterize eden insan, hayvan, bitki, cansız nesnelerin oluşturduğu yaşam formlarıdır⁹¹³.” “Büyük Zincir veya Varlık Zinciri insan, hayvan, bitki, cansız nesneler ve nihayetinde bu varlıklara ait nedensel özellikler, içgüdüsel davranış, biyolojik fonksiyon ve fiziksel özelliklerin ölçüsüdür⁹¹⁴.”

Lakoff ve Turner’a göre “Büyük Varlık Zinciri, genellikle Platon, Aristo, Dante, Chaucer, Shakespeare gibi yazarların oluşturduğu düşünceleri anlamak için edebiyat ve düşünce tarihinin arka planı olarak verilir⁹¹⁵.” Lakoff ve Turner, değişim/ sanayi çağı ile birlikte bu düşüncelerin geri planda kaldığını fakat bu düşüncelerin daha gelişmiş bir şekilde kendimizi, dilimizi ve dünyamızı algılamamız için çağdaş bilinç dışı kültürel bir model olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmişlerdir⁹¹⁶.

Lakoff ve Turner, Varlık Zincirini, “Temel Varlık Zinciri (Basic Great Chain)” ve “Yaygın Varlık zinciri (Extended Great Chain)” şeklinde sınıflandırmışlardır:

Temel Varlık Zinciri, insanın varlığının kendinden düşük formlarıyla olan ilişkisidir. Oldukça yaygın olan bu ilişki sadece Batı kültürlerinde değil dünya kültürünün genelinde bulunmaktadır. Çoğunlukla bilinçdışı olan bu kültürel yapı, bizler farkında olmadan düşüncelerimizin temelini oluştururlar. Yaygın Varlık Zinciri metaforları ise insanın kendinden daha üstün seviyede bulunan toplum, Tanrı ve evrenle olan ilişkisidir⁹¹⁷.

Mendoza’ya göre “GENEL ÖZELDİR metaforu ve nesnelerin gerçekçi teorisi arasındaki etkileşimden meydana gelen Büyük Zincir metaforları hiyerarşideki insan, hayvan, bitki, karmaşık nesneler ve doğal fiziksel nesneler açısından tanımlanan kültürel bir modeldir⁹¹⁸.”

Hayvanları içgüdülerıyla ve insanları yüksek – düşük özellik ve davranışlarıyla karakterize eden Büyük Zincir ve ortak yapılardan özel kavramları ayıran GENEL ÖZELDİR metaforu ile birleşerek hiyerarşideki varlıkları birbirleri açısından anlamamızı sağlarlar. Bu nedenle bir kişinin cesareti bir aslanın cesaret özelliği açısından anlaşılabilir. Burada sadece aslanın cesaret özelliği insanın cesaret özelliği üzerine haritalanmıyor. Aynı zamanda aslan insanın üzerine haritalanmaktadır⁹¹⁹.

⁹¹³ Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹¹⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹¹⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹¹⁶ Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹¹⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹¹⁸ Mendoza, 2003: 111.

⁹¹⁹ Mendoza, 2003: 111.

Mendoza, varlık zinciri içerisinde hiyerarşiler arası ve varlıkların değişmez nitelikleri açısından meydana getirilen metaforikal süreci şu şekilde aktarmıştır:

İNSANLAR HAYVANLARDIR tekli benzerlik metaforunun altında gelenekselleşmiş haritalamalar sistemi bulunmaktadır. Soyut davranış özelliklerinin A, B formudur şeklinde haritalandığı ifadeler vardır. Burada A, B tarafından belirlenen bir sınıf üyesi olarak tanımlanır. Burada bir hayvanın kendisi, parçası, sıfatı veya eylemi de kullanılabilir. Bu durumun unsurları hayvandan insana davranışlara haritalama yapmak için bir arka plan oluşturmaktadır⁹²⁰.

Tarihsel araştırmalarda asıl düşünce bilişsel metaforların analizi olmamıştır. Lakoff ve Turner'da olduğu gibi Büyük Varlık Zinciri kavramsal metafor sisteminin tarihselliği kabul edilse de burada önemli olan temel düşüncelerimiz ve dünya kültürlerinin aracılığı ile meydana gelen metaforların araştırılmasıdır⁹²¹.

İnsanlar ve hayvanlar, cansız nesneler şeklinde kavramsallaştırılabilir. Bu bize Büyük Zincir metaforunu vermektedir. Büyük Zincir metaforlarının merkezinde dünyadaki nesneler arası ilişkilerin nasıl olduğunu tanımlayan bir insan teorisi vardır. Bu kavramların hiyerarşisine Büyük Zincir hiyerarşisi adı verilir. Lakoff ve Turner ise bunu Temel Büyük Zincir olarak adlandırır⁹²².

Kövecses ve Benczes, Varlık Zinciri Metaforlarını varlıkların ve canlıların niteliklerinin hiyerarşik olarak tanımlandığı ve bu hiyerarşiler arasında aktarımları olan evrensel yapılar olarak görmektedirler:

Bu insan teorisi pek çok kültürde bulunur ve evrenseldir. Büyük Zincir yukarıdan aşağıya doğru yapılandırılan nesneler ve bunlara denk gelen kavramların hiyerarşisidir. Bu zincir ise nitelikler ve davranışlar açısından hiyerarşilere ayrılır. Örneğin, insanlar rasyonel düşünceleri tarafından, hayvanlar içgüdüleri ve bitkiler ise belirli biyolojik özellikleri ile tanımlanır⁹²³.

Kövecses ve Benczes'e göre "Bu zincirde hiyerarşiler birbirleri açısından anlaşıldığında sistem metaforik şekle dönüşür. Bu süreç özellikle temel büyük zincirde düşük kaynaktan yüksek hedefe veya yüksek kaynaktan düşük hedefe doğru iki yönlü gelişir⁹²⁴."

Büyük Varlık Zinciri metaforu duyguların da kavramsallaştırılmasında önemli bir yerde durmaktadır ve İNSANLAR TAŞIYICIDIR metaforunun en temel haritalamalarından biridir. Bu basit imaj şeması yani taşıyıcı şeması insan üzerine haritalanır. İNSANLAR TAŞIYICIDIR metaforu üst seviyedeki Büyük Varlık Zinciri metaforlarının özel bir örneğidir. Bu metaforun farklı bir versiyonu DUYGULAR FİZİKSEL NESNELERDİR metaforunda ise bir

⁹²⁰ Mendoza, 2003: 112.

⁹²¹ Musolff, 2010: 71; Lakoff ve Turner, 1989: 166- 167.

⁹²² Kövecses ve Benczes, 2010: 154.

⁹²³ Kövecses ve Benczes, 2010:154.

⁹²⁴ Kövecses ve Benczes, 2010: 154.

nesne/ varlık olan kaynak alan göstergesiyle tutarlıdır. Her iki temel metafor da varlığın düşük formunun yani cansız bir varlığın fonksiyonel davranış ve yapısal nitelikleri varlığın yüksek formu olan insan davranışı ve özellikleri üzerine haritalanır⁹²⁵.

Kültürel dil bilim bağlamında kalp sözcüğünün görünümüleri üzerinde duran Yu, İNSAN HAYVANDIR kavramsal metaforunun Büyük Zincir Metaforunun bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Yu'ya göre “Büyük Zincir, yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yapı içinde bulunan insan, hayvan, bitki gibi canlı varlıkların ve cansız varlıklar içerisindeki nesnelerin doğasına bağlı bir insan bilim teorisidir⁹²⁶.” Yu, bu özelliği kendi kültüründeki kalp/yürek kavramının görünümüleri bağlamında açıklamıştır. “Büyük Varlık Zinciri sadece davranış, nitelik ve içgüdülerle ilgili değildir. Bu kültürel modelde varlığın en yüksek (antropomorfik) biçimleri daha yüksek doğaları sayesinde daha düşük varlık biçimlerine hükmederler⁹²⁷.”

Varlık Zinciri metaforları aynı zamanda kök metaforlar olarak da görülmektedir. Frank'a göre “Kök metaforlar Batı düşüncesinde bulunan ve Batı kozmolojisini temsil eden Turner ve Black'in dünya görüşü olarak adlanırdıkları varlık zinciridir⁹²⁸.” Lakoff'a göre kavramsal metaforlar, kök metaforlar gibi bir kavramsal haritalamadır⁹²⁹. Malan, varlık zinciri metaforları olarak bilinen kök metaforların da yeni bir düşünce ve fikir inşa etme işlevine sahip olduğunu aktarmıştır:

Metaforik kavram ve ifadelerin yapılandırılarak kavramsal sistemin bu şekilde tanımlanması, ve bu kavramsal sistemin metaforikal şekilde ifade edilen kök metaforlarla, evrenlere veya mitolojik anlatılarla desteklenen mitlerle eş anlamlı olarak ele alınabilir. Böylece bilişsel bilim (bilişselcilik) metaforun yeni dünyalar inşa etme gücünü göstermektedir⁹³⁰.

Kök metaforlar, metaforun yeni bir dünyayı inşa etme anlayışının bir aracı olarak kullanılmıştır. Kök metaforlar da varoluş zinciri metaforları gibi makro yapılardır. Karmaşık bilginin bütün anlam bilimsel yapıları küresel ve yerel kavramların birbirlerine göre yapılanıp anlaşılmasından dolayı semantik yapıların göreceliğine göre tanımlanmalıdır. Makro yapılar küresel/ genel anlam bilim bilgisidir⁹³¹.

Van'a göre “Makro yapılar karmaşık bilgi süreçleriyle ilgili pek çok disipline bağlıdır ve üst düzey bir yorumlama gerektirir⁹³².” Malan'a göre “Sembolik evrenin yapısı, mitolojik dilde kodlanmış toplumların kurallarının imajları olarak kök metaforlar aracılığıyla

⁹²⁵ Barcelona, 2003: 263-264.

⁹²⁶ Yu, 2009: 318.

⁹²⁷ Dirven vd., 2001: 13.

⁹²⁸ Frank, 2003: 124.

⁹²⁹ Lakoff, 1993: 202- 251.

⁹³⁰ Malan, 2016: 3.

⁹³¹ Van, 1980: 12- 13.

⁹³² Van, 1980: VI.

sağlanır⁹³³.” Müller’e göre “Varlık zinciri metaforları kök metafor olarak adlandırılmasının yanında tarihsel metaforlar olarak da adlandırılır. Çünkü tarihsel metaforlar kavramsal metafor teorisinin bilinçsiz, otomatik yönüdür⁹³⁴.” Varlık Zinciri metaforları, kök metaforlar ve tarihsel metaforlar olarak adlandırdığımız metaforlar bir kültürü yansıtan ifadeler olduğu için kültürel metafor durumundadır. Büyük Varlık Zinciri, Varlık Zinciri kendi arasında temel varlık zinciri ve yaygın varlık zinciri olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Temel Varlık Zinciri hiyerarşisinde varlıklar arası aktarımlar temel varlık zinciri metaforlarını oluştururken, yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman gibi karmaşık ve sistematik yapıların metaforik olarak ifadeleri de yaygın varlık zinciri metaforları olarak adlandırılmaktadır.

3.8.1.1. Temel Varlık Zinciri

İnsanlar hayvanlardan, hayvanlar bitkilerden ve bitkiler cansız nesnelerden daha üstün bir seviyededir. Varlık zincirini oluşturan bu hiyerarşilerin her biri içerisinde de yüksek ve alt seviyeler vardır. Köpekler böceklerden, ağaçlar alglerden daha üstündür. Bu yükseklik ve alçaklık özelliği de somutlaştırmanın kaynağını oluşturmaktadır. Madde hiyerarşisi içerisinde taş sadece bir maddeyken, sandalye ise bir amaca hizmet eden yarı fonksiyonel bir eşyadır. Canlı varlıklar hiyerarşisinde ise ağaç, parçaları ve bütünüyle fonksiyonel bir yapıya sahiptir ve her şeyden önce zamana ve iklimlere bağlı yaşam aşamalarına sahiptir. Karmaşık fonksiyonel bir yapıya sahip olan böcekler ise kendi türünün gerektirdiği davranışlara sahiptir. Köpeğin duyguları ve sınırlı da olsa bilişsel yeteneklere sahip olmasından dolayı hayvanlar hiyerarşisinde daha üst sıralarda yer alır. İnsanlar ise bu hiyerarşiler içerisinde soyut düşünme yetisine, estetik duygulara, ahlâk, iletişim kurma, bilinç gibi üstün niteliklere sahiptir. Bu nedenle varlıkların hiyerarşisini içerisinde bulundurduğu canlı ve cansızların sahip olduğu en yüksek özelliği kategorize ve karakterize eder. Bu nedenle temel varlık zinciri hiyerarşilerinin sınıflandırılmasında genel seviye karakterizasyonu vardır. Örneğin içgüdü, hayvanlar hiyerarşisinin genel seviye parametresini oluşturur. Zihinsel, ahlâki ve estetik düşünce ve duygular ise insan hiyerarşisinin genel seviye parametresidir. Bu aşamalardan meydana gelen temel varlık zinciri kültürel modelinde herhangi bir canlı kendi doğasını/ özelliklerini kendinden daha düşük varlıklarla paylaşır⁹³⁵.

Temel varlık zinciri kültürel modelinde belirli bir seviyenin/ kategorinin tanımı olan nitelik ve davranışlar varlık zincirinin düşük kategorisindeki formların sahip olduğu belirli nitelikler açısından çok ilerisindedir. Düşük formlarda bulunmayan fazladan karmaşık ve

⁹³³ Malan, 2016: 6.

⁹³⁴ Müller, 2008: 183.

⁹³⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 167- 168.

güçlü niteliklere sahiptirler. Bu bağlamda temel büyük zincirde ayırt edici nitelikler ne kadar yüksek olursa buna algı ve anlayışla ulaşmak o kadar zordur. Örneğin, bir insanın ahlâk duygusunu bir hayvanın içgüdüsünü belirlemekten daha zordur. Çünkü insan bunu kolaylıkla gizler ve davranışlarından çıkarım yapamayız. Bir hayvanın içgüdüsel doğasını belirlemek bir kayanın fiziksel özelliklerini belirlemekten zordur. Hayvanların doğasını belirlemek için doğada bir zaman gözlem yapmak gerekir. Kayaların fiziksel özelliklerini belirlemek bizim doğrudan gözlem algımızla ilgilidir⁹³⁶.

3.8.1.1.1. Nesnelerin Doğası Prensibi

Lakoff ve Turner (1989) ve Turner (1992) Temel Varlık Zinciri metaforlarına geçmeden “Nesnelerin Doğası” adlı bir teori tanımlamışlardır.

Varlıkların özlerinin/kimyelerinin olduğuna ve bu özelliklerin çeşitli davranış ve faaliyetlere yol açtığını düşündüğümüz bir teori vardır. Örneğin varlıkları/ nesneleri katılık, yumuşaklık ve kırılabilirlik gibi özelliklerle tanımlamaktayız. Bu özellikleri sonucu kırılabilir nesneler çabuk parçalanır veya katı nesnelerin yok edilmesi çok zordur. Bazı somut nesneler de yapısal niteliklere sahiptir. Örneğin dikenli bir metal tel örgüsü kendi içinde bütün bir yapıya sahiptir. Bu metal telin yapısal açıdan dikenli özelliği tel örgülerin nasıl çalışacağını belirler duvarları kaplayabilir veya güvenliği sağlayabilir⁹³⁷.

Varlık Zinciri metaforlarını oluşturan nesnelerin doğası prensibi canlı ve cansız varlıkların yaratılıştan itibaren kalıplaşmış kendine has özellikleri içermektedir. Dolayısıyla bu sabit niteliklere sahip olan varlıklar kaynak alanlarda bulunduğu hedef alandaki kavramı da bu yönde metaforikal olarak ifade edecektir. Turner, nesnelerin doğası prensibini şu şekilde açıklamaktadır:

Nesnelerin doğası, varlıkların davranışlarının ve tepkilerinin görünüşlerine bağlı olmasıdır. Varlıkların özellikleri, içinde bulundukları duruma ve davranışlarına yol açar. Bu durum sadece içgüdüleri olan canlı varlıkları değil aynı zamanda cansız ve hayali varlıklar için de geçerlidir. Örneğin, çamur veya kil bir güç karşısında kolayca dağılıp parçalanabilir bir maddedir. Bu da kilin yani nesnenin doğasını oluşturmaktadır. Herhangi bir varlığın özellikleri ve davranışları için bir kavramın ne olduğu, olaylar karşısındaki davranışlarının kaynağı nesnelerin doğası olarak adlandırılır⁹³⁸.

⁹³⁶ Lakoff ve Turner, 1989:168- 169.

⁹³⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 169.

⁹³⁸ Turner, 1992: 726.

Turner, varlık zinciri metaforlarında yer alan nesnelerin doğası prensibinin insanların nitelikleri için de geçerli olduğunu savunmuştur:

Aynı durum insanlar için de geçerlidir. Bir kişinin hareketlerine ve davranışlarına dair düşüncelerimiz onun davranışlarına yol açan niteliklerine dair bilgilerimizdir. Nesnelerin doğası kavramı Lakoff-Turner'ın adlandırdığı Büyük Zincir metaforunun bir parçasıdır. Büyük Zincir metaforu belirli bir seviyedeki varlığın bir başka seviyedeki varlık açısından metaforikal olarak algıladığımız kavramsal bir karmaşadır. Bir insanı bitkilerden ayçiçeği, makine veya doğa unsurları içerisinde taş şeklinde algıladığımız karmaşık bir kavramdır⁹³⁹.

Lakoff ve Turner'a göre Varlık Zinciri metaforları içerisinde nesnelerin doğası açısından önemli olan bir konu da nesnelerin ve insanların özelliklerinin değişken veya kalıcı olmasıdır:

Bitkiler ise yapraklarını dökmek ve yaprakların fotosentez için güneşi takip etmeleri gibi temel biyolojik özelliklere sahiptir. Hayvanlar ise avlanmak gibi doğal içgüdüsel bir doğaya sahiptir. İnsanlar ise yalancılık gibi farklı karakteristik özelliklere sahiptir. Saydığımız varlıkların bu nitelikleri sabit ve değişmez değildir. Zamana göre de değişkendirler. Bir hayvan aç, hiddetli ve uykulu olabilir. Bir nesne belirli zamanlarda sıcak veya soğuk, kirli veya temiz olabilir. Bir insan bazı zamanlarda öfkeli veya kibar da olabilir. Sonuç olarak temel özellikler temel davranışlara yol açtığı gibi, geçici özellikler de geçici davranışlara yol açabilir⁹⁴⁰.

Yani nesnelerin ne olduğu, neye benzediği, nasıl davrandıkları hakkında bilinç dışı, otomatik, ortak bir teori vardır. Bir varlık formunun sahip oldukları özellikler aynı formun davranış biçimlerini şekillendirir. Temel nitelikler temel davranışlara yol açar. Rastlantısal özellikler rastlantısal davranışlara yol açar. Lakoff ve Turner özellikler ve davranışlar arasındaki bu ilişki teorisini Nesnelerin Doğası şeklinde adlandırmışlardır⁹⁴¹.

Lakoff ve Turner'a göre "Temel Varlık Zinciri metaforları, varlıkların özelliklerinin ve davranışlarının bir hiyerarşi içerisinde tanımlanmasıdır⁹⁴²." Lakoff ve Turner Temel Varlık Zinciri Metaforlarını hiyerarşik yapıda şu şekilde göstermiştir:

İNSANLAR

Üstün- Sıradan özellikler veya davranışlar (düşünceler ve karakterler)

HAYVANLAR

İçgüdüsel özellikler veya davranışlar.

BİTKİLER

Biyolojik özellikler veya davranışlar⁹⁴³

⁹³⁹ Turner, 1992: 726.

⁹⁴⁰ Lakoff ve Turner, 1989: 170.

⁹⁴¹ Lakoff ve Turner, 1989: 170.

⁹⁴² Lakoff ve Turner, 1989: 170.

KARMAŞIK NESNELER

Yapısal Özellikler ve Fonksiyonel Davranışlar

DOĞAL FİZİKSEL NESNELER

Doğal Fiziksel Özellikler ve Doğal Fiziksel Davranışlar

Lakoff ve Turner’a göre “Varlığın her bir formu kendi hiyerarşisi içerisinde üstün ve düşük niteliklere sahiptir. Örneğin hayvanlar zihinsel ve karakteristik özelliklere sahip değildir. Fakat biyolojik, yapısal doğal, fiziksel özellikleri nedeniyle içgüdüleri vardır⁹⁴⁴.”

Lakoff ve Turner’a göre “Nesnelerin Doğası, davranış ve özellikleri birbirine bağlayan nedensel bir teoridir. Varlık formunun davranışı, karakterinin bir sonucudur. Varlık Zinciri, Nesnelerin Doğası ile birleştiğinde hiyerarşik bir insan teorisi elde edilmektedir⁹⁴⁵.” Bu bakımdan Lakoff ve Turner, Nesnelerin Doğası ve Büyük Zincir teorilerini birleştirerek varlıkların dünyadaki işleyişine dair ortak bir teori ortaya koymuştur:

İNSANLAR

Üstün- Sıradan özellikler üstün ve sıradan davranışlara yol açar.

HAYVANLAR

İçgüdüsel özellikler içgüdüsel davranışlara yol açar.

BİTKİLER

Biyolojik özellikler biyolojik davranışlara yol açar

KARMAŞIK NESNELER

Yapısal Özellikler Fonksiyonel Davranışlara yol açar.

DOĞAL FİZİKSEL NESNELER

Doğal Fiziksel Özellikler doğal fiziksel davranışlara yol açar⁹⁴⁶.

Bir varlığın belirli davranışlarına yol açan belirli özellikler özel ve genel seviye bilgilerini içerir. Toprağın oluşumu, belirli bir dereceye kadar çözünmesi özel seviye bilgilerini, zamanla yapısal bütünlüğünün yok olması ise genel seviye bilgisini içerir. Bu genel düzey bilgisi ise imaj şematik bilgidir⁹⁴⁷.

Nesnelerin Doğası ve değişmezlik prensiplerinden sonra Varlık Zinciri metaforlarını oluşturan diğer özellikler de GENEL ÖZELDİR metaforu ve Nicelik Miktarıdır. “GENEL ÖZELDİR metaforu ve NİCELİK MİKTARI (Maxim of Quantity) gerektiği kadar bilgilendirici olma özelliği taşır⁹⁴⁸.”

⁹⁴³ Lakoff ve Turner, 1989: 170.

⁹⁴⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 171.

⁹⁴⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 171.

⁹⁴⁶ Lakoff ve Turner, 1989: 171.

⁹⁴⁷ Turner, 1992: 730- 731.

⁹⁴⁸ Lakoff ve Turner, 1989: 171.

3.8.1.1.2. Değişmezlik (Invariance) Prensibi

Turner, hedef alanlarla ilgili olan değişmezlik prensibi üzerinde de durmuştur. Turner'a göre "Metaforları anlamanın ilk yollarından biri kaynak alandaki aktif davranışın genel seviye bilgisini değişmezlik prensibi ile kısıtlanan hedef alana doğru haritalamadır"⁹⁴⁹.

Büyük Zincir hiyerarşisinde doğrudan yer almayan kavramlarla ilgili metaforları anlamak için kaynak alan ve hedef alanın doğasını belirleyerek kaynak alan, hedef alanın doğası üzerine haritalanır. Haritalamaya çalışılan bu anlamsal odak değişmezlik (invariance) prensibi olarak adlandırılan imaj şematik parçadır⁹⁵⁰. Turner, değişmezlik prensibini imaj şemalar aracılığı ile şu şekilde tanımlamaktadır:

Değişmezlik (Invariance) Prensibi, yaşantılarımızın formlarıyla ilgilidir ve düşüncelerimizin bu formlar tarafından nasıl yapılandırıldığı ile ilgili olmak zorundadır. Değişmezlik prensibi ile yakından ilgili olan imaj şemalar/ görüntü şemaları iskelet görüntülerdir. En yaygın imaj/ görüntü şemaları dikeylik-yataylık, kaynaktan hedefe giden yol, iç ve dış alanları olan taşıyıcılık bağlantı, merkezi- çevre gibi bedensel duyu ve yönelimlerin altında yatar⁹⁵¹.

Turner'a göre "Invariance (değişmezlik) prensibinin özel ve genel seviye bilgisi bir şema ile ayırt edilir. Bu şema pek çok yolla örneklenebilen iskeletsel/ zihinsel bir kavramdır. Ölüm, Olay genel seviye şemasının özel bir örneğidir"⁹⁵².

Turner, bir metaforik haritalamada kaynağın doğası ve hedefin doğası üzerinde Invariance prensibini krallık- kil metaforu üzerinden şu şekilde aktarmıştır:

Örneğin, Krallıklar kildir/ topraktır ifadesinde bir krallığın kolayca parçalanacağını belirtiriz. Burada kilin, toprağın imaj şematik yapısını krallığın doğası üzerine haritalayarak ulaşıyoruz. Invariance (değişmezlik) prensibine göre bu haritalama kaynak alandaki bir özellik seviyesini hedefteki farklı özellik ve davranış seviyesi ile birbirine bağlamaktadır. Krallıklar topraktır ifadesinde krallık politik, toprak ise fiziksel bir varlıktır. Krallığın politik nedenselliği ve toprağın fiziksel nedenselliği vardır⁹⁵³.

Lakoff ve Turner ise büyük zincir metaforlarını meydana getiren nesne doğası, GENEL ÖZELDİR metaforu ve nicelik ilkelerini şu şekilde açıklamışlardır:

Büyük Zincir metaforu sadece konuşma metaforu değildir. Nesnelerin Doğası- Büyük Zincir- Genel Özeldir Metaforu- Nicelik İlkesinden oluşan bir bakış açısı, sağduyu ve bilgelik teorisi. Varoluş zincirine metafor özelliği veren karakter GENEL ÖZELDİR metaforudur. Nesnelerin Doğası ve Büyük Zincir ise bir sağduyu/ yorumlama metaforu özelliği verir. Nicelik ilkesi ise (maxim quantity) bu

⁹⁴⁹ Turner, 1992: 732.

⁹⁵⁰ Turner, 1992: 726- 727.

⁹⁵¹ Turner, 1992: 727.

⁹⁵² Turner, 1992: 729.

⁹⁵³ Turner, 1992: 730.

metafor için pragmatik bir iletişim ilkesi inşa eder. Bu bağlamda bir metafor, bir sağduyu teorisi ve iletişim ilkesinden oluşarak meydana gelen kavramsal bir karmaşık metaforlar ve bir sağduyu/ yorumlama ve iletişim prensibidir⁹⁵⁴.

Büyük Zincir metaforu kavramsal ve karmaşık bir tür olduğu için temel Varoluş Zinciri Metaforu kavramsal metafor teorisinin büyük bir alan aracıdır. Varlık Zinciri GENEL ÖZELDİR metaforu ile bağlantı kurarak insan karakterini insan dışı varlık nitelikleri açısından gösterirken diğer taraftan nesne veya hayvanların az bilinen yönlerinin daha iyi bilinen insan özellikleri açısından göstermektedir. Varlık Zinciri metaforlarının çok güçlü olmasının nedeni insanlardan cansız nesnelere kadar varlık bilgimizle birebir örtüşmesidir⁹⁵⁵.

Büyük zincir metaforlarının bu kadar güçlü olmasının nedeni bu metaforların büyük zincirde yer alan insandan cansız nesnelere kadar bütün bilgimizi kullanmasıdır. İnsanlar hakkındaki bilgilerimizi tanımlayan şemalar fiziksel dünyamızı tanımlayan şemalardan ayrılır. Büyük zincir bu tür farklı şemaları bağlamamıza izin verir ve bu GENEL ÖZELDİR metaforu bu özel şemalardan ortak genel seviye yapılarını seçer. Bu tür ortak yapılar insan ve insan dışı varlıkların aynı nesnenin örnekleri olarak görüldüğü kavramsal kategorileri tanımlar⁹⁵⁶.

3.8.1.1.3. Nicelik Miktarı

Lakoff ve Turner'a göre "Nicelik miktarı neyi ne açıdan anladığımızı sınırlamakla görevlidir. Büyük Zincir dolaylı bir anlatım hiyerarşisidir. Bu nedenle nicelik miktarı hiyerarşideki en yüksek sıralamayı seçmek için bu çizgisel hiyerarşiye uygulanır⁹⁵⁷." Bu bakımdan "Nicelik Miktarı Büyük Zincir- GENEL ÖZNELDİR uygulamasının güçlü bir simgesidir⁹⁵⁸." Lakoff ve Turner, nicelik miktarı unsurunu şiir- pencere metaforu üzerinden şu şekilde tanımlamaktadırlar:

İyi bir şiir cam penceredir. örneğinde, pencerenin doğası şeffaflık ve ışığı geçirgenlik bilgisi özelliği içerir. Pencerenin sağlamlığı ve geçirmezliği insanların görebileceği ve ışığın geçeceği yerlerde kullanılmasına imkan verir. Pencerenin doğası bize diğer açıdan görüş imkanı sunar. -İyi bir şiir penceredir- ifadesinden hedef alanı anlarız. Yani iyi bir şiir, pencerenin doğası yani genel seviyesi açısından anlaşılır. İyi şiir berraktır ve anlamın bize temiz olduğunu gösterir. Bu anlayış aynı zamanda sözcüklerin metaforikal bir yüzey veya taşıyıcı olarak anlaşıldığı ek metaforlar ortaya çıkarır ve anlam metaforikal olarak yüzeyin aşağısında anlaşılır⁹⁵⁹.

⁹⁵⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 172.

⁹⁵⁵ Lakoff ve Turner, 1989: 172.

⁹⁵⁶ Lakoff ve Turner, 1989: 172- 173.

⁹⁵⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 173.

⁹⁵⁸ Lakoff ve Turner, 1989: 174.

⁹⁵⁹ Turner, 1992: 733.

Bu ifadeyi anlamamanın farklı yolları da vardır. İyi bir şiir penceredir ifadesinin özel seviye kavramsal metaforu ANLAMAK GÖRMEKTİR şeklindedir. Sözcükleri anlamak için görüne bakmaktır. Bu ifade BÜYÜK ZİNCİR METAFORU olarak da kabul edilir. Büyük Zincirde anla- yüksek sıradan bilişsel bir aktivitedir. Gör- ise düşük seviyeli ontolojik bir yaşıttır. Büyük Zincir metaforunu kullanmak doğrudan Değişmezlik Kuralı ve Nesnelerin Doğasını birarada kullanmaktır. ANLAMAK GÖRMEKTİR gibi zihnin beden açısından anlaşıldığı tüm özel seviye metaforları değişmezlik prensibi (invariance) ve nesnelerin doğası temelinde oluşan Büyük Zincir metaforunun özel seviye örneğidir⁹⁶⁰.

Turner'a göre "Son derece ortak ve temel kaynak kavramlar belirli genel seviye prototipleri olarak hizmet ederler⁹⁶¹." İyi bir şiir penceredir ifadesinde kaynak alan pencere camının genel seviye özelliği, hedef alan şiir üzerine haritalanarak anlaşılmıştır. Şiirin niteliğini bir pencere camının berraklığı, ışığı geçirgenliği şeklindeki genel seviye özellikleri açısından anlarız. Bu ifadenin Büyük Zincir Metaforu içerisinde yer almasının nedeni insan ve canlı varlıklar gibi yaşam formlarından sonra gelen cansız varlıklar içerisinde yer almasıdır. Bu nedenle bu ifade Büyük Zincir metaforunun özel bir örneğidir.

Temel Zincir metaforlarının temel şekilde haritalamaları VARLIĞIN TEMEL ZİNCİRİ ve NESNELERİN DOĞASI şeklindeki iki yerleşik kültürel model tarafından oluşturulan GENEL ÖZELDİR soyut metaforlarından meydana gelir. Temel Zincir metaforları insanların hayvan, hayvanların insan olarak veya doğal olayların hayvanlar olarak görüldüğü pek çok haritalamadan meydana gelir⁹⁶².

İNSANLAR TAŞIYICILARDIR metaforlarında varlığın düşük özellik ve davranışları yüksek seviyedeki yaşam formlarının özellik ve davranışlarına bağlanır. Bu metafora da taşıyıcılar da insan bedenine ve insana haritalanır. Topolojik bir merkez olan yer var olan duygulara haritalanır⁹⁶³. Barcelona'ya göre "DUYGULAR VARLIKLARDIR metaforu olay yapısı metaforlarının alt haritalamaları ile tutarlıdır. Bu nedenle DUYGULAR VARLIKLARDIR metaforu olay yapısı ve temel varlık zinciri metaforlarının göstergesidir⁹⁶⁴."

Kövecses- Benczes'e göre, "Büyük Varlık Zinciri metaforu dünyadaki nesneleri birbirleriyle ilişkilendirme üzerine kuruludur. Bu kavramların hiyerarşisi Büyük Varlık Zinciri olarak adlandırılır⁹⁶⁵."

⁹⁶⁰Turner, 1992: 734.

⁹⁶¹Turner, 1992: 734.

⁹⁶²Lakoff ve Turner, 1989; Barcelona, 2003: 263; Frank, 2003: 138.

⁹⁶³Barcelona, 2003: 263; Frank, 2003: 138.

⁹⁶⁴Barcelona, 2003: 264.

⁹⁶⁵Kövecses ve Benczes, 2010: 154.

Kövecses- Benczes Varlık zinciri metaforu ve olay yapısı metaforunu biraraya getirerek bir metaforik sistem kurmuştur. “Büyük Varlık Zinciri metaforları ve Olay Yapısı metaforları olmak üzere iki büyük metafor sistemi vardır. Büyük Varlık zinciri metaforları nesnelerin/ maddelerin nasıl metaforlaştıkları hakkında bilgi verirler⁹⁶⁶.”

Kövecses- Benczes’ göre “Büyük Varlık zinciri metaforlarında kaynak alan olarak hayvan, bitki gibi somut nesneler ve özelliklerinin kullanılmaktadır⁹⁶⁷.” “Örneğin, insanların bazı davranışlarının hayvan davranışları açısından anlaşılmaktadır veya bazen de insan davranışları sadece bir hayvan davranışı olarak tanımlanmaktadır⁹⁶⁸.” Kövecses, bu açıklamaları ile büyük varoluş zinciri metaforlarına örnek olabilecek “İNSANLAR HAYVANLARDIR veya ŞİDDETLİ İNSAN DAVRANIŞI HAYVAN DAVRANIŞIDIR” metaforlarını örnek göstermiştir⁹⁶⁹.

Cansız nesnelere ait özellikler yumuşak-sert, sıcak- soğuk, keskin- mat, küçük- büyük, açık- kapalı, yarım- bütün gibi özellikler de insan davranışlarını tanımlamak için kullanılabilir. Bu özelliklerin sonucu ortaya çıkan İNSANİ ÖZELLİKLER CANSIZ NESNELERİN ÖZELLİKLERİDİR gibi metaforlar da büyük varoluş zinciri metaforları olarak görülebilir⁹⁷⁰.

Kövecses ve Benczes, büyük varlık zincirinin öncelikle yukarıdan aşağı yönelimli bir nesne hiyerarşisi olduğunu ve bu sistemde zincirin belirli bir seviyesi diğer bir seviye zinciri açısından anlaşılması için kullanılırsa sistemin metaforikal olabileceğini vurgulamışlardır.

Kövecses ve Benczes’e göre “Bu olay yüksek hedeften düşük kaynağa veya düşük kaynaktan yüksek hedefe doğru iki yönlü olacaktır. İnsanlar, hayvanlar veya cansız nesneler şeklinde anlaşıldığında kavramlaştırma süreci düşük kaynaktan yüksek hedefe doğru olacaktır⁹⁷¹.”

İnsanın kendinden alt seviyedeki varlıklarla ilişkisi temel varlık zinciri metaforu olarak adlandırılırken insanın kendinden üst seviyedeki toplum, Tanrı ve evrenle olan ilişkisi yaygın varlık zinciri metaforu olarak adlandırılmaktadır.

⁹⁶⁶ Kövecses ve Benczes, 2010: 151.

⁹⁶⁷ Kövecses ve Benczes, 2010: 152.

⁹⁶⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 152-153.

⁹⁶⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 152- 153.

⁹⁷⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 154.

⁹⁷¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 154

3.8.1.2. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları (Extended Great Chain)

Lakoff ve Turner'a göre "Yaygın/ yayılmış büyük varlık zinciri metaforları, insan ile toplum, Tanrı ve evren ile olan ilişkisine odaklanır⁹⁷²." Lakoff ve Turner, insan formundan daha üstün seviyede toplum ve onun da üstünde kozmosu örnek göstermiştir. "Varlık zinciri metaforları bu seviyelerin doğasını karakterize etmekle kalmaz aynı zamanda onları yaratan uzantılardır⁹⁷³." Lakoff ve Turner, yaygın/ yayılmış varlık zinciri metaforlarını TANRI-EVREN- TOPLUM- İNSAN- HAYVAN şeklinde sınıflandırmıştır. Örneğin, toplum soyut karmaşık sistemin bir parçasıdır⁹⁷⁴.

Kövecses ve Benczes'e göre "Büyük zincirdeki insanın üzerinde olan seviyeler soyut karmaşık sistemdir ve bu sistem toplumu bir kategori olarak içermektedir. Soyut karmaşık sistemler insanların yanı sıra diğer soyut somut varlıkları da içermektedir⁹⁷⁵." Musolff, yaygın varlık zinciri metaforunun tanımını ise kozmolojik açıdan şu şekilde aktarmıştır:

Varlık Zinciri yaratımın farklı seviyeleri ile ilgilidir. Göksel yapılar, sosyo- politik yapılar (krallık, mülk, kutsiyet), hayvanlar, bitkiler, maddeler gibi farklı hiyerarşiler farklı seviyelere sahiptir. Bu hiyerarşilerin süreklilik ve süreksiz yapıları politika ve kozmos arasındaki ilişkiye izin verir. Örneğin, toplum ve devlet içindeki bir kargaşa yıldızların veya hayvanların sıradışı hareketleriyle ifade edilebilir⁹⁷⁶.

Lovejoy, varlık zinciri felsefi geleneğinin kavramsal çekirdeğini süreklilik, derecelendirme ve çokluk kavramları şeklinde sınıflandırmıştır. Büyük Varlık Zinciri olarak adlandırılan bu felsefi gelenek en düşükten en yükseğe kadar evrenin tüm parçalarının mantıksal ve ontolojik bağlamda bütün bir şekilde tanımlamaktadır⁹⁷⁷.

Bir yönetim sistemi, insanların yönetim sürecine katılımı, güç, yönetim, ideoloji gibi birbiriyle etkileşip karmaşık yapı oluşturabilen soyut gösterimleri olarak görülebilir. Kövecses ve Benczes'e göre "politik sistemler, yönetim, dünya görüşü, teori, ekonomik sistem, sosyal organizasyonlar, meslek, toplum gibi yapılar fonksiyon, durağanlık, gelişim ve bir durum içeren soyut karmaşık sistemlerdir⁹⁷⁸."

Siyasi topluluk metaforları derecelendirme, hiyerarşi, süreklilik ve bütünlük sistemi içerisinde dini, kozmolojik, sosyo politik ve doğal alanlarla bağlantılı olan büyük varlık

⁹⁷² Lakoff ve Turner, 1989: 167.

⁹⁷³ Lakoff ve Turner, 1989: 204.

⁹⁷⁴ Kövecses ve Benczes, 2010: 156.

⁹⁷⁵ Kövecses ve Benczes, 2010: 157.

⁹⁷⁶ Musolff, 2010a: 16.

⁹⁷⁷ Lovejoy, 2001: 52- 56.

⁹⁷⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 155.

zinciri metaforunu kendi içerisinde birleştirmiştir⁹⁷⁹. Tillyard’a göre “siyasi topluluk” metaforu yani “beden- devlet benzetmesi” Büyük Varlık Zinciri ifadeleri içinde en ayrıntılı benzetmeler olarak görülmüştür⁹⁸⁰.

Musolff, yönetim/ politik metaforların kaynak alanlarında kullanılan ontolojik kavramların eskimeyen yapılar olduğunu, kullanıldıkça bu ifadelerin kalıplaşabileceğini ifade etmiştir. Musolff’a göre “Morfolojik arkaik formları nedeniyle bu ifadeler özel bir düzene bağlı kalınarak stilistik işaretleyiciler olarak sınıflandırılabilir. Bu yapılar eskimeyen, azalan yapılar da değildir⁹⁸¹.” Lakoff ve Turner, varlık zincirine bağlı yönetim metaforlarını çeşitli ülkeler için yapılan adlandırmalar üzerinden şu şekilde açıklamaktadırlar:

Topluları metaforikal olarak Büyük Zincirin altındaki varlık formları açısından anlamaya çalışırken ifade ettiğimiz yalnız toplum, barışsever toplum gibi insan karakterli ifadeler metaforik şekilde toplumu varlık zincirinin alt tabakası ile anlamak anlamına gelir. Çünkü burada toplumların büyümelerinden ve gelişmelerinden bahsedilmektedir. Örneğin uydu ülkeler/şehirler deyiimiyle toplumlardan doğal bir güce maruz kalmış doğal nesnelermiş gibi bahsediyoruz⁹⁸².

Lakoff ve Turner’a göre “Toplular doğal davranışlar açısından da karşı gelici, itaatkar, sabit, değişken şeklinde anlaşılır. Bu durum toplumu nasıl gördüğümüzle ilgilidir. Bunlar büyük zincir metaforunun üstün-alçak özellikleri açısından anlaşılmaktadır⁹⁸³.”

Varlık zinciri kozmolojide de aynı şekilde ele alınır. Evren metaforik olarak kendinden düşük bir formun özellikleri tarafından algılanır. Örneğin, evrenin kindar, iyiliksever şeklinde insan karakterine sahipmiş gibi algılanması bu durumu örneklemektedir. Evrenin kendisi gösterdiği işleyiş bakımından da önemli bir doğaya sahipmiş gibi görülür. Evrenin acımasız davranışları/hükmedişi kader olarak adlandırılır⁹⁸⁴.

Yaygın Varlık zinciri metaforları yönetim yanında inanç sisteminde de etkilidir. Tillyard’a göre “Büyük Varlık Zinciri metaforu, Tanrı’nın hayal edilemez ölçüdeki yaratımının yenilmezliğini ve sabit özelliklerini ifade ederler. Büyük Zincir Tanrı’nın tahtının ayağından cansız nesnelere kadar uzanır. Her yaratılış zerresi zincirdeki bir halkadır⁹⁸⁵.” Tillyard, Büyük Varlık zinciri metaforunu “sıcak -soğuk, kuru -yaş, ağır- hafif, yükseklik-

⁹⁷⁹ Lovejoy, 2001: 24- 67; Mussolf, 2010:a 74.

⁹⁸⁰ Tillyard, 1943: 88, 90, 92; Mussolf, 2010a: 75.

⁹⁸¹ Musolff, 2011: 192.

⁹⁸² Lakoff ve Turner, 1989: 204.

⁹⁸³ Lakoff ve Turner, 1989: 204.

⁹⁸⁴ Lakoff ve Turner, 1989: 204- 205.

⁹⁸⁵ Tillyard, 1943: 23.

düşüklük zıtlık çiftlerinin birbiri ile nasıl bir bağlantıda olduğu ile ilgili bir felsefe⁹⁸⁶” olarak da tanımlamıştır.

Lakoff ve Turner’a göre “ Varlık zinciri kültürel modelinde yüksek varlık formları düşük varlıklara hükmeder. İnsanlar hayvanlara hükmederken insan da genel olarak toplumlara tabidir⁹⁸⁷.” “Evren ve insan modelinin (makrokoz ve mikrokoz) eklendiği temel varlık zincirinde her seviye ait olduğu zincirin bütünü yansıtacak şekilde genişletilmiştir. Her seviyede varlığın yüksek ve düşük formları vardır⁹⁸⁸.” Örneğin, hayvanlar içerisinde arslan, ayı ve yırtıcı hayvanlar sırasıyla ceylan, geyik ve yılan hükmetmektedirler. Aynı iç hiyerarşi insanlar arasında da vardır. Krallar asillere, asiller kölelere, erkekler kadınlara, yetişkinler çocuklara hükmetmektedirler. “Kozmik seviyeye de kendi iç hiyerarşisi verilmiştir. Örneğin, Yunan Tanrılarının doğa olaylarını belirlemede kozmik bir gücü vardır⁹⁸⁹.”

Evrensel ve mikro kozmik hiyerarşilerin Büyük Zincir’deki varlığı ve Batı’daki bilinçli oluşumları büyük ölçüde sosyal ve politik sonuçlara yol açmıştır. Çünkü büyük zincirin kültürel modeli dünyadaki hiyerarşinin ne olduğunu değil, nasıl olması gerektiğini de ifade etmelidir. Büyük zincir modeli bu egemenlik düzeninin bozulmasının yanlış olacağını savunur. Örneğin erkeğin Tanrı’yı kadının da erkeği takip etmesi gerektiği büyük zincir için doğrudur⁹⁹⁰.

Büyük varlık zinciri metaforları atasözlerinin çözümlenmesinde de önemli kültürel bir yapıdır. Örneğin, “Kedilerin ıslanacağına fareler karar verir” ifadesinde büyük varlık zinciri kültürel modeli aracılığı ile kedilerin farelere üstün varlıklar olduğu anlaşılmaktadır. Bu varlık zinciri, kedilerin farelere hükmetmesinin doğal ve doğru olduğunu savunur. Fakat burada kedileri kontrol etmeye çalışan fareler mikrokozmosun doğal düzenini bozmaktadırlar. Aynı zamanda doğru veya yanlış olsun var olan kozmik düzeni hiçe saymaktadırlar. Derin anlamında ise bu atasözü, düşük rütbeli insanların zaman zaman kendi ustalarını kontrol etmeye çalıştıkları düşüncesini vermek için büyük zincir metaforunu kullanmıştır⁹⁹¹.

Varlık zinciri metaforları sadece temel hiyerarşiler arası bir aktarımdan oluşmamaktadır. Bu hiyerarşiler aynı zamanda sosyal, siyasi ve kültürel yaşantılar için de söz konusudur. Yaygın varlık zinciri metaforları da en çok bu konu ile ilgilidir. Toplamlar arası hiyerarşinin dil bilimsel ifadeleri ve yaygın varlık zinciri hiyerarşisi arasındaki bağlantıyı Lakoff ve Turner şu şekilde örneklemiştir:

⁹⁸⁶ Tillyard, 1943: 26.

⁹⁸⁷ Lakoff ve Turner, 1989: 208.

⁹⁸⁸ Lakoff ve Turner, 1989: 209.

⁹⁸⁹ Lakoff ve Turner, 1989: 209.

⁹⁹⁰ Lakoff ve Turner, 1989: 210.

⁹⁹¹ Lakoff ve Turner, 1989: 210.

Yaygın varlık zincirinin sosyal ve politik düşünce ve davranışlarımız üzerindeki etkisi sadece tarihsel bir konu değildir. Yaygın varlık zinciri aynı zamanda çağdaş sosyal ve politik düşüncelerimizde de etkilidir. Örneğin, aslen üçüncü olarak adlandırılan üçüncü dünya ülkeleri kavramı müttefik olmayan kimseleri göstermek için kullanılırdı. Şu an üçüncü ifadesi sanayileşmiş toplumlar da daha aşağı bir statüye ve egemenlikleri altında olan toplumlar için oldukça yaygın kullanılmaktadır⁹⁹².

Lakoff ve Turner'a göre evrende, dünyada ve yönetimde var olan hiyerarşik yapı da metaforiktir. Bu hiyerarşik yapı varlık hiyerarşisinde yer alan ontoloji, yönelim gibi kaynak alanlar tarafından da kavramlaştırılır. Lakoff ve Turner, yönetim hiyerarşisini varlık zinciri metaforları üzerinden şu şekilde tanımlamışlardır:

Tüm çağdaş toplumlar da en güçlü sınıfın inananları üst sınıf olarak adlandırılmaktadır. Genellikle düşük sınıf insanlarından daha iyi olduğu düşünülür. Örneğin, Hindistan'da Yaygın varlık zinciri Brahmanların en üstte, dokunulmazların en dipte olduğu kast sistemine kadar yer almıştır. Bu kast sistemi kozmik Büyük Zinciri yansıtan bir mikrokozmostur ve bu kast sistemi bir diğer mikrokozmos insan bedeni açısından anlaşılır. Brahmanlar baştır ve dokunulmazlar ayaklardır ve diğer kastlar ise ikisinin arasında yer almaktadır. Büyük zincire göre bedenin geri kalan kısmı başın kontrolünde olması gerektiği gibi Brahmanlar da daha düşük sınıflar üzerinde baskın olmalıdır ve böylelikle metafor başlar⁹⁹³.

Musolff, özellikle yönetim/ politik metaforlar ve varlık zinciri metaforları arasında zamanla gelişen bir bağlantı kurmuştur. Ontoloji metaforlarının kendi kültürel modelini oluşturan bir varsayım karamaşası da ontolojik olarak derecelenen Lakoff ve Turner tarafından Büyük Varlık Zinciri'dir. Büyük Varlık Zinciri antikçağdan aydınlanmaya kadar yüzyıllarca edebi ve felsefî ifadelerden meydana gelen tarihsel ve metafiziksel bir dünya görüşü değil, aynı zamanda dil ve dünya anlayışımız için kaçınılmaz olan çağdaş kültürel bir modeldir⁹⁹⁴.

Devlet-ontoloji metaforlarının temelinde kültürel model ve somutlaştırmalar yanında varlık zinciri metaforları da yer almaktadır⁹⁹⁵. Musolff'a göre "Büyük Varlık Zincirinde olduğu gibi ontoloji- politik metaforlarını bir toplumun üyeleri tarafından klişe olarak ifade ettiği kültürel modeller olarak görülmektedir⁹⁹⁶."

Musolff, metafor ve ontoloji- politika/yönetim metaforlarının zamanal ölü metafor statüsüne geçtikleri düşüncesine karşı çıkmasının yanında varlık zinciri metaforlarını da örnek göstererek yine de güncel bir yapı olduklarını ifade etmiştir:

⁹⁹² Lakoff ve Turner, 1989: 211.

⁹⁹³ Lakoff ve Turner, 1989: 211.

⁹⁹⁴ Musolff, 2016: 14- 15.

⁹⁹⁵ Musolff, 2016: 14- 15.

⁹⁹⁶ Musolff, 2016: 15.

Bu metaforların şu an ölü metafor olabilecekleri görüşlerinin aksine Lakoff ve Turner'ın Büyük Varlık Zinciri olarak adlandırdıkları metafor karmaşasını burada anabiliriz. Bu endüstri çağında bu ifadeler ölü ifadelermiş gibi düşünülebilir. Fakat bunun aksine kendi dünya, dil, anlayışımıza dayalı olarak çağdaş kültürel bir model oldukları görüşü de vardır⁹⁹⁷.

Kövecses bu şekilde aynı zamanda “SOYUT KARMAŞIK SİSTEM İNSAN VÜCUDUDUR, SOYUT KARMAŞIK SİSTEMLER BİNALARDIR, SOYUT KARMAŞIK SİSTEMLER MAKİNALARDIR, SOYUT KARMAŞIK SİSTEMLER BİTKİLERDİR” şeklinde metaforları kaynak alanlar açısından incelemiştir. Bu inceleme aynı zamanda Lakoff ve Turner'ın genişletilmiş (extended) varlık zinciri metaforlarına denk gelmektedir.

Kövecses ve Benczes'e göre “Bu metaforlar dilin büyük bir kısmını oluşturan soyut karmaşık sistemleri açıklar ve tanımlar. Bu metaforlar karmaşık sistemlerin yapısı/fonksiyonu, durağanlığını, gelişimini ve durumlarını içermektedir⁹⁹⁸.”

ZİHİN BİR BİNADIR - EKONOMİK SİSTEMLER BİNALARDIR- İLİŞKİLER BİTKİLERDİR- TOPLUM BİR BİTKİDİR- TOPLUM BİR MAKİNADIR metaforlarına ek olarak hem varlık zinciri hem de olay yapısı metaforlarına dahil olabilen karmaşık yapıda metaforlar da vardır. Kövecses, verdiği örneklerin varlık zinciri metaforlarının bir kısmını oluşturduğunu ifade etmiştir⁹⁹⁹. Varlık zinciri metaforlarının yer yer olay yapısı metaforlarıyla da ilgili görülmesinin nedeni hedef alanlardaki fonksiyon, durağanlık, gelişim, durum ve varlıkların değişebilen nesne ve bağlantılarla birarada olmasıdır.

3.9. Yer Olay Yapısı Metaforları

Bilgegil'e göre “Fiil ve fiilimsilerle yapılan metaforlar bağlı istiareler olarak adlandırılmaktadır¹⁰⁰⁰.” Bu aynı zamanda bir olay yapısı metaforudur. Okumak için bu kitabı aldım ifadesinde illiyet, gaiyyet ifadesi olan için edatıyla birlikte olay yapısı metaforlarındaki NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunu ortaya çıkarmıştır. Musolff'a göre “Büyük Varlık Zincirinin, yönetim kavramının sistematik çerçevesini anlamamıza izin vermesinin yanında metinlerde bilişsel metafor analizine olay yapısı metaforları da imkan vermektedir¹⁰⁰¹.”

Yu'ya göre “olay yapısı metaforları iki kavramsal nesne arasındaki ilişkiden daha çok bu alanlar arasındaki yapı ve çıkarımlar aracılığı ile çoklu model söylem bağlamında meydana gelir. Yani kaynak alan çok boyutlu bir söylem üzerinde hedef alanla eşleştirilir¹⁰⁰².”

⁹⁹⁷ Musolff, 2010b: 25.

⁹⁹⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 156.

⁹⁹⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 155.

¹⁰⁰⁰ Bilgegil, 1984: 159.

¹⁰⁰¹ Musolff, 2012: 303.

¹⁰⁰² Yu, 2009:256.

Felsefî ve metafiziksel metaforları konu edinen Johnson, bu konudaki metaforları anlatmak ve anlamlandırmak için bilişsel bilime de dayanan (X Y'nin nedenidir veya Y'nin nedeni X'tir şeklindeki) “nedensellik” kavramını örneklem olarak almıştır. Johnson, nedenselliği oluşturan her bir olayı “neden” kavramının sonucu olarak görür ve filozoflar tarafından insan hareketlerinin/ eylemlerini tanımlamak ve insanların neden ve kasıt içeren gönüllü davranışlarının dışına çıkmaya çalışmak için “nedensellik faktörü ifadesini kullandıklarını¹⁰⁰³” belirtmiştir. Johnson’a göre “Nedenler, dünyadaki en ayırt edici gerçekçi bir güçtür¹⁰⁰⁴.”

Fakat Johnson, bu nedenlerin gerçekçi metaforikal olmadığı görüşünü nedenselliğin bir fiziksel güç olarak kullanımlarının incelenmesiyle yanlış olabileceğini ifade etmiştir. Nedensellik kavramlarının anlamsal süreçlerini inceleyerek bu nedensellik kavramının metaforikal süreçlerinin olduğunun çok açık olacağını belirtmiştir. Johnson’a göre “Bilişsel dil bilimde nedensel kavram çalışmaları insanların günlük hayatta olayları kavramsallaştırma şekillerinden meydana gelmiştir¹⁰⁰⁵.” Bu bakımdan Johnson, olay yapısı metaforları üzerinde nedensellik kavramını metaforikal olarak incelemek için durmuştur. “Bilişsel dil bilimdeki metaforlar insanların olayları tecrübelerle kavramsallaştırmalarından doğmaktadır. Olay yapıları için en önemli kavramsal sistem durum değişiklikleridir¹⁰⁰⁶.”

Kövecses, kavramsal metaforların dil içerisinde geniş sistemler oluşturduklarını ve bu sistemlerden birinin de ilgiler- olaylar arasındaki ilişkileri/ durumları karakterize eden olay yapısı metaforları olduğunu belirtmiştir. Bu kaynak alanlar metafor oluşumunda hedef alanların oluşumu için çok miktarda bilgi içermektedir¹⁰⁰⁷.

“İLERLEME İLERİ DOĞRU YAPILAN BİR EYLEMDİR: Bu hizmet farklı kriz zamanlarında **hizmet vermeye** devam edecektir.

EYLEMLER İRADE İLE YAPILAN HAREKETLERDİR: Alzaymır hastalığının anlaşılmasında bilim adamları **büyük adımlar attı**.

ARAÇLAR YOLLARDIR: Umuyorum ki, o **başarıya giden yolda** takımını koruyabilir.

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR: Yerleşim yeri sivil **savaşa kaymaya** oldukça yakın¹⁰⁰⁸.”

¹⁰⁰³ Johnson, 2018: 60.

¹⁰⁰⁴ Johnson, 2018: 60.

¹⁰⁰⁵ Johnson, 2018: 61.

¹⁰⁰⁶ Johnson, 2018: 61.

¹⁰⁰⁷ Kövecses, 2011: 25.

¹⁰⁰⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 162.

Kövecses ve Benczes, yukarıda örneklendirdiği bu kavramsal metaforların hepsinin olaylarla ilgili olduğunu ve bu metaforların nesnelerin kavramlaştırılmasından ziyade olayların kavramlaştırılması olduğunu belirtmiştir. Kövecses, olay yapısı metaforu olarak adlandırılan haritalamaları içeren yaygın bir sistemin Lakoff' a ait olduğunu belirterek örnek bir liste aktarmıştır¹⁰⁰⁹.

DURUMLAR YERLERDİR: Onlar bir *sevginin içindeler*

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR: O *delirdi*

NEDENLER GÜÇLERDİR/ ETKİLERDİR: *Patlama* kalabalığı endişeye sürükledi

EYLEMLER İRADELİ HAREKETLERDİR: *İlk adımı attık*

AMAÇLAR MESAFELERDİR: O, en sonunda amacına *ulaştı*

ARAÇLAR YOLLARDIR: O, yoğun bir *çalışma programı aracılığıyla* zayıfladı.

ZORLUKLAR ENGELLERDİR: Bu problemi *çözmeye gayret et.*

DIŞ OLAYLAR HAREKET EDEN NESNELERDİR: *Tarihin akışı...*

BEKLENEN İLERLEME BİR TATİL TAKVİMİDİR: Bu projedeki *takvimin gerisindeyiz.*

UZUN SÜRELİ AMAÇLI AKTİVİTELER YOLCULUKLARDIR: Hayatına *devam etmelisin*¹⁰¹⁰.

Olay yapısı metaforları hedef alanlarına göre değişim ifade eden durumları, değişimleri üreten nedenleri, değişimin kendisini, eylemler, eylemlerin amaçları gibi çeşitli olay yönlerine sahiptir ve bu olaylar yer, güç/ etki, hareket/ eylem gibi fiziki kavramlar açısından metaforik olarak algılanır¹⁰¹¹.

Kövecses ve Benczes bu metaforları şu şekilde aktarır¹⁰¹²:

DURUM YERDİR/MEKÂNDIR

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR

HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR

SÜREÇ TAKVİMİDİR

NEDENLER GÜÇLERDİR

DIŞ OLAYLAR HAREKET EDEN NESNELERDİR

ARAÇLAR YOLLARDIR

ZORLUKLAR ENGELLERDİR

Kövecses, olayların metaforik olarak algılanmasını olayların süreç (takvim), araç (yol), hareket (iradeli eylem), nedenler (güç), zorluk (engeller), durum (yer), dış olaylar (hareket eden nesneler) şeklinde algılanmasını şekilde olduğu gibi vermiştir.

¹⁰⁰⁹ Kövecses ve Benczes: 2010: 162, 163, 207.

¹⁰¹⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 163.

¹⁰¹¹ Kövecses ve Benczes, 2010: 163.

¹⁰¹² Kövecses ve Benczes, 2010: 163.

Evans’a göre “Olay yapısı metaforları, ifadelerimizin yorumlanmasında ve aktarılmasında çokça kullanılan, temel seviye metaforları ve birincil metaforlar olarak bilinen yapılardır¹⁰¹³.” Olay yapısı metaforları genel seviye metaforları adını alırken, bu yapıları oluşturan yardımcı metaforlar ise özel seviye metaforlarıdır¹⁰¹⁴. Olay yapısı metaforları, bilişsel şekilde karmaşık süreçler sonucu meydana gelen karmaşık, yaygın/evrensel metaforlar olarak adlandırmaktadır. Çünkü burada birden fazla temel metaforun aralarında bağlantı kurma durumu vardır¹⁰¹⁵.

Olay yapısı metaforları birden fazla temel metaforun biraraya gelmesiyle oluşur. Olay yapısı metaforları neden, amaç, durum, değişiklik, süreç, eylem gibi olguları alan/mekân, hareket ve güç açısından kavramlaştıran kaynak ve hedef alanların genel seviye ve özel seviye özelliklerine özelliklerinin ortak anlam bilimsel çerçevesine bağlıdır. Bir hareketin, durumun, mekânın, yönelimin özelliğini olay üzerine haritalar. Durum, değişim, neden, amaç, zorluk, süreç gibi olayların ana bileşenlerinin fiziksel alan, fiziksel hareket, fiziksel güç açısından kavramsal olarak metaforlaşmasıdır¹⁰¹⁶.

Olay Yapısı Metaforları da Varlık Zinciri Metaforları gibi hiyerarşik bir yapıda sıralanır. Feldman’a göre “Zaman, durum, değişim, neden, hareket, amaç ve araç kavramları kavramsal sistemlerin merkezindedir. Bu kavramların metaforikal olarak kavramlaştırılması metaforik haritalamaların çekirdek düşüncelerimize bağlı olduğunu gösterir¹⁰¹⁷.”

“Olay yapısı metaforları içerisinde kullanılan eylemlerin her birinin kendine özgü bir yapısı/ mantığı, hepsinin yüklendiği farklı metaforik bir kullanımı vardır¹⁰¹⁸.” Taşıyıcı metaforlar, zaman metaforları ve yönelim metaforları ile olay yapısı metaforları arasında bağlantı kurulmaktadır. Temel olarak eylemlerle ilgili olan olay yapısı metaforları ikinci olarak zaman kavramı ile ilgilidir¹⁰¹⁹.

Genel Seviye metaforları olarak adlandırabileceğimiz duygu metaforları da bir tür olay yapısı metaforudur. Örneğin, DUYGUSAL DURUMLAR TAŞIYICIDIR, DUYGU DURUMLARI NESNELERDİR, NEDENLER (DUYGULAR) GÜÇLERDİR, DUYGUSAL DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR gibi olay yapısı metaforları ve aynı zamanda genel seviye metaforları herhangi bir

¹⁰¹³ Evans, 2007: 74.

¹⁰¹⁴ Evans, 2007: 74, 90, 110.

¹⁰¹⁵ Feldman, 2006: 204, 209; Barcelona, 2003: 49; Yu, 2009: 130; Johnson, 2018: 61; Kövecses ve Benczes, 2010: 163.

¹⁰¹⁶ Lakoff, 1993: 202- 251; Kövecses, 2000: 53.

¹⁰¹⁷ Feldman, 2006: 208.

¹⁰¹⁸ Feldman, 2006: 204.

¹⁰¹⁹ Barcelona, 2003:49; Moore, 2014: 43.

durumu, nedeni, değişimi, duygu kavramlarını karakterize etmede sınırlı da olsa bir kullanıma sahiptir¹⁰²⁰.

Olay yapısı metaforlarının da temel ve karmaşık metafor yapılarından meydana geldiğini ifade eden Yu, duygu temel metaforlarının daha çok nesne- ikili yapısına denk geldiğini ifade etmiştir. Bu durum da metaforik bileşiğin ontolojik doğasını açıklamaktadır¹⁰²¹.

Kutadgu Bilig’de geçen olay yapısı metaforlarının alt haritalamaları çok zengin bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin, aile bağlamında evliliğin gemiye benzetilmesi UZUN VADELİ ETKİNLİKLER YOLCULUKTUR olay yapısı metaforunu ifade etmektedir. Buradan EVLİLİK YOLCULUKTUR metaforunu çıkarılır. Burada ikinci bir olay yapısı metaforu da DURUM DEĞİŞİKLİĞİ YER DEĞİŞİKLİĞİDİR şeklindedir. Çünkü gemiye binmek, evlenmek gibi biri durum değişimini ifade eder. Bu bağlamda EVLİLİK YERDİR/MEKÂNDIR olay yapısı metaforu ortaya çıkar.

Kutadgu Bilig’de UZUN VADELİ ETKİNLİKLER YOLCULUKTUR metaforuna diğer bir örnek de yönetim bağlamında yer alan hizmet metaforlarıdır. Burada hizmete girmek, HİZMET YOLCULUKTUR metaforunu ortaya çıkarır. Yine hizmet olgusu da burada gir- eyleminden dolayı mekân/ yer şeklinde kavramlaştırılmıştır ve HİZMET YERDİR/MEKÂNDIR metaforunu ortaya çıkarmıştır.

Kövecses, duygu ve olay yapısı metaforları arasında pek çok bağlantı kurmuştur. Kövecses, olay yapısı metaforlarının büyük bir çoğunluğunun duygu kavramları ile örtüştüğünü ifade etmiştir:

Olay yapısı metaforlarının pek çok alt metaforu duygulara da uygulanmaktadır. Bu bağlamda duygu metaforları olay yapısı metaforlarının durum kısmına denk gelmektedir. Bir kişinin bir duyguyu yaşamaması veya bir duygu içerisinde bulunması duygusal durumu sınırlı bir bölgeye denk getirir. Bu da DUYGU DURUMLARI YERDİR metaforunu ortaya çıkarır. Bir kişinin duygusal olmayan bir durumdan duygusal bir duruma geçişi de hareket olarak kavramlaştırılır. DUYGU DEĞİŞİMLERİ HAREKETLERİN DEĞİŞİMİDİR metaforunu ortaya çıkarır. Duygular arası geçiş ise bir nesne veya bir olay aracılığı ile olur. Bu duygunun nedeni fiziksel bir güç olarak görülür. Buradan DUYGULAR FİZİKSEL GÜÇLERDİR metaforu ortaya çıkar¹⁰²².

Kövecses, yer- mekân, değişim ve güç metaforlarına göre duygu kavramlarının eylem, mesafe, zorluk ve yolculuk gibi olay yapısı metaforları aracılığı ile daha az ifade edildiğini belirtmiştir. Kövecses’e göre EYLEMLER ÖZ İRADELİ EYLEMLERDİR, AMAÇLAR

¹⁰²⁰ Kövecses, 2011: 36.

¹⁰²¹ Yu, 1998: 67.

¹⁰²² Kövecses, 2000: 55.

MESAFELERDİR, ARAÇLAR DURAKLARDIR, ZORLUKLAR ENGELLERDİR, BEKLENMEYEN SÜREÇLER YOLCULUK TAKVİMİDİR, UZUN SÜRELİ AKTİVİTELER YOLCULUKTUR gibi olay yapıları duygu kavramı ile daha az bir örtüşme görmektedir¹⁰²³.

Kövecses'e göre olay kavramı hiddet kavramından daha farklı bir kavramdır. Çünkü olay kavramı hiddet kavramından daha az fizyolojik temellere sahiptir. Bu da şunu gösteriyor ki olay yapısı metaforları hiddet kavramında olduğu gibi bedensel deneyimlerle doğrudan kavramlaştırılamamaktadır¹⁰²⁴.

ZORLUKLAR ENGELLERDİR metaforuna göre ise duygular kavramsallaştırılamaz. Fakat korku, endişe, öfke gibi bazı duygular üstesinden gelinecek zor durumlar olarak görülür. Duygular tam anlamıyla eylem durumunda olmadıklarından HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu tarafından kavramsallaştırılamaz. Sevgi, evlilik gibi amaçlı eylemler için de ARAÇLAR GÜZERGAHLARDIR metaforu tarafından kavramlaştırılır. Öfkesini tut-, öfkesini serbest bırak- gibi duyguların kontrolünü ifade eden kavramlar HAREKETİN ÜZERİNDEKİ KONTROL ÖZ İRADELİ EYLEMİN KONTROLÜDÜR metaforu tarafından kavramlaştırılır. NEDENLER GÜÇLERDİR olay yapısına göre ise, duygular kişinin eylemlerini kontrol eden dış güçler olarak görülür. Bu bağlamda duygular için DUYGULAR FİZİKSEL GÜÇLERDİR alt metaforu ortaya çıkar¹⁰²⁵.

Lakoff, Johnson ve Yu, Olay Yapısı Metaforlarını klasik olarak “Yer Olay Yapısı” ve “Nesne Olay Yapısı” olmak üzere iki şekilde sınıflandırmışlardır¹⁰²⁶. Bu sınıflandırma dördüncü bölümde yer alan Kutadgu Bilig’de Olay Yapısı Metaforlarını tanıklamak için de kullanılmıştır.

Özçalışkan, olay yapısına bağlı şekilde yaşamın bir çözüm ve ölümün bir varış yeri metaforlarına dikkat çekmiştir. Zorlukların yük şeklinde kavramlaştırıldığı gibi dünyanın çilesinden kurtul-, huzura er- gibi ifadeler YAŞAM ÇÖZÜMDÜR metaforunu meydana getirir. Ölüme yürümek, ölüme koşmak gibi ifadelerin ise ÖLÜM MESAFEDİR metaforlarını ortaya çıkardığını belirtmiştir¹⁰²⁷.

Lakoff, olay yapılarının durum, değişim süreç, hareket, neden, amaç ve araç gibi değişik yönlerinin bilişsel anlamda metaforikal olarak kavramlaştırılabileceğini ve zaman kavramının nesne ve yer olarak kavramlaştırılmasının yanı sıra olay yapısı metaforlarının da yer ve nesne olarak iki özel duruma sahip olduğunu belirtmiştir¹⁰²⁸.

¹⁰²³ Kövecses, 2000: 55-56.

¹⁰²⁴ Kövecses ve Benczes, 2010: 207- 208.

¹⁰²⁵ Kövecses, 2000: 56.

¹⁰²⁶ Lakoff ve Johnson, 1999: 198.

¹⁰²⁷ Özçalışkan, 2003b: 289.

¹⁰²⁸ Yu, 1998: 140- 141.

Kövecses ve Benczes'e göre "Olay yapısı metaforları durum, neden, değişim için geniş ölçüde metaforikal bir anlayış sağlarlar. Bu soyut kavramlar kendilerini değişik açlardan kavramlaştıran olay kavramı altında birleşirler ve yer, güç, hareket olarak algılanırlar¹⁰²⁹." "Olay yapısı metaforlarında çeşitli olaylar ve onların farklı yönleri yer, güç/ etki ve hareket olarak kavramlaştırılır. Olay yapısı metaforlarında farklı soyut kavramlar sürekli olarak somut olan tarafından anlaşılır¹⁰³⁰."

Gerçekte olay yapısı sistemi nesne ve yere bağlı olmak üzere iki sistemden oluşur. Lakoff'un DEĞİŞİM HAREKETTİR ve NEDENLER ETKİLERDİR metaforları arasındaki farkı Yu, şu şekilde aktarır:

"Yer sisteminde değişim, eski olandan yeni bir yere geçişi ifade eden değişim hareketidir. Nesne sisteminde ise değişimin mutlaka bir taşıma/ taşınma olması beklenmez. Bunun yerine değişim, nesnenin değişime olan yaklaşması veya uzaklaşması da olabilir¹⁰³¹."

Lakoff bu farkı şu şekilde göstermiştir:

Dertteyim (I'm in a trouble) (Dert bir yerdir)

Derdim var (I have a trouble) (Dert sahip olunan bir nesnedir)

Her iki durumda da dert bir nesnedir. Her iki durumda da dert yer şeklinde metaforikal olarak kavramlaştırılmıştır. Bir durumda sahip olduğum nesne dert diğer bir durumda yerdir. Yani durum her iki durumda da ortak yer olarak kavramlaştırılmıştır. İlk örnekte dert bir durumdur. Durum, yer olarak kavramlaştırılmış bir nesnedir. Nitelikler sahip olunan nesneler şeklinde kavramsallaştırıldığında durumlar şeklindedir¹⁰³². Yu, olay yapısı metaforlarını şu şekilde vermiştir¹⁰³³:

Tablo 3. 1 Yu'nun Olay Yapısı Metafor Tablosu

Yer İkili	Nesne İkili
DURUMLAR YERLERDİR/MEKÂNLARDIR	DURUMLAR/ NİTELİKLER NESNELERDİR
DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR	DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR (DEĞİŞİMLER NESNELERİN HAREKETLERİDİR/ NESNELERİ KAYBI veya ELDE EDİLMESİDİR)
NEDENLER ETKİLERDİR/ GÜÇLERDİR	NEDENLER GÜÇLERDİR/ETKİLERDİR (NESNELERİN HAREKETLERİNİN KONTROL EDİLMESİ/ NESNELERİN ALINIP/ VERİLMESİ)
EYLEMLER İRADELİ	HAREKETLER ÖZ İRADELİ KAZANIMLARDIR veya

¹⁰²⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 166.

¹⁰³⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 167.

¹⁰³¹ Lakoff danakt. Yu, 1998: 141.

¹⁰³² Yu, 1998: 141.

¹⁰³³ Yu, 1998: 141.

HAREKETLERDİR	KAYIPLARDIR
AMAÇLAR MESAFELERDİR (Hedeflenen Yerler)	AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR
ARAÇLAR YOLLARDIR (Mesafeler)	AMACA ULAŞMAK HEDEFLenen NESNENİN ELDE EDİLMESİDİR
ZORLUKLAR ENGELLERDİR	
DIŞ OLAYLAR HAREKET EDEN NESNELERDİR	
BEKLENEN SÜREÇ TAKVİMDİR	

M. Johnson da yer olay yapısı metaforlarını kaynak alan ve hedef alan şeklinde gösterdiği tablo da şu şekildedir¹⁰³⁴:

Tablo 3. 2 Johnson'un Olay Yapısı Metaforları Tablosu

Kaynak Alan (Dünyadaki Yönelim)	Hedef Alan (Olay)
Yer	Durum
Bir Mekândan Diğetine Hareket	Durum Değişimi
Fiziksel Güç	Neden
Zorunlu Hareket	Nedensellik/ Sebep- Sonuç
İradeli Hareketler	Eylemler
Varılacak Yerler	Amaçlar
Varılacak Yere Gidecek Yollar	Sonuca Giden Araçlar
Harekete Engeller	Zorluklar

M. Johnson Nesne Olay Yapısı Metaforlarını da şu şekilde belirtmiştir:

NİTELİK SAHİP OLUNAN NESNELERDİR

DURUM DEĞİŞİMİ NESNENİN HAREKETİDİR

NEDENSELLİK VARLIĞIN AKTARIMIDIR

AMAÇLAR ULAŞILMAK İSTENEN NESNELERDİR¹⁰³⁵

Yer olay yapısı metaforu, Grady'nin temel metafor olarak adlandırdığı pek çok karmaşık alt haritalama sisteminden oluşmaktadır. Ayrıca bu alt haritalamaların kavramlaştırılmaları eylemin anlam, nitelik, zaman yönüyle ilgilidir. Her bir alt haritalama günlük hayatta bilinç dışı söylemlerde gelişen ifadeleri desteklemektedir. Suyun sıcaktan soğuğa geçişi, pizzanın sıcak ve soğuk arasında olması yaşantılarının ifadesi DURUM

¹⁰³⁴ Johnson, 2018:61.

¹⁰³⁵ Johnson, 2018: 63.

DEĞİŞİMİ HAREKETLERDİR metaforudur. Kralın ihaneti onu kıyıya sürükledi olayı ise NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunu desteklemektedir¹⁰³⁶.

3.9.1. Durumlar

Olay yapısı metaforlarında durumlar, evrendeki fiziksel yer ve sınırları belirlenmiş mekânlar şeklinde kavramlaştırılır. Olaylar bir durumdan diğer duruma geçiş yaparak değişebilen nesneleri de içerir. Bu nedenle DURUMLAR YERLERDİR olay yapısının alt metaforlarıdır. Örneğin, “zorluklar içerisindeyim” ifadesinde bir durum, sınırlı bir alanın temel işaretleyicisi olan “içinde” sözcüğü ile sınırları belirlenmiş bir yer olarak kavramlaştırılmıştır¹⁰³⁷.

Özçalışkan, “mutluluk içinde ol-”, “şoka gir-” gibi duygusal ifadeleri DURUMLAR YERLERDİR metaforu için örneklemiştir. Yerin konumu, içeriği, yüzeyinin niteliklerinin soyut duygu kavramının sınırlarının belirlendiği yer/ mekân özellikleri olduğunu ifade etmiştir¹⁰³⁸.

3.9.2. Değişimler

Olay Yapısı içerisinde değişim kavramı ise sınırları belirlenmiş bir alandan diğerine geçişi sağlayan içeri ve dışarı fiziksel hareketleri ifade eder. Komaya gir-, öfkeye düş-, mutluluğa düş- olay yapısı metaforlarındaki bir durum değişikliğini ve duygu değişikliklerini ifade eder¹⁰³⁹. Bu ifadeler DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu yanında DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforunu da desteklemektedir. Bunların yanında, suyun sıcaktan soğuğa geçişi, bir yemeğin sıcak veya soğuk aasında oluşu DEĞİŞİMLER HAREKETTİR metaforunun yanında DURUM DEĞİŞİMİ HAREKETTİR metaforunu ortaya çıkarmıştır¹⁰⁴⁰.

Durum değişikliği metaforları, bir konumdan diğerine hareketi, bir durumdan diğerine geçişe karşılık gelir. Bu değişim kendiğinden başlayabilir veya bir güç tarafından oluşturulabilir. Kendiliğinden başlayan yer/ durum değişikliği değişikliğe uğrayan kişi tarafından gerçekleştirilir¹⁰⁴¹.

Kövecses ve Benczes’e göre “DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu, olay yapısı metaforlarında yer alan bir alt haritalamadır. Bu alt haritalamanın bir içeriği de değişimin üzerindeki kontrol eksikliğinin hareketin üzerindeki kontrolün eksikliği olarak görülür¹⁰⁴².”

¹⁰³⁶ Johnson, 2018: 61-62.

¹⁰³⁷ Kövecses, 2000: 52.

¹⁰³⁸ Özçalışkan, 2003a: 209.

¹⁰³⁹ Kövecses, 2000: 53.

¹⁰⁴⁰ Johnson, 2018: 62.

¹⁰⁴¹ Özçalışkan, 2003a: 210- 211.

¹⁰⁴² Kövecses ve Benczes, 2010: 164.

Kövecses ve Benczes'e göre "DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR alt metaforunun bir diğer içeriği de tesadüfi değişimlerin tesadüfi hareketler olarak kavramlaştırılmasıdır¹⁰⁴³."

DEĞİŞİMİN ÜZERİNDEKİ KONTROLÜN EKSİKLİĞİ HAREKETİN KONTROLÜ ÜZERİNDEKİ EKSİKLİKTİR.

"Ülkeyi *felakete sürüklenmekten* kurtarmak için kararlı adımlar atılmalı."

KAZARA/ TESADÜFİ DEĞİŞİMLER KAZARA/ TESADÜFİ HAREKETLERDİR

Pek çok önemli bilimsel keşif *rastlantı sonucu bulunmuştur*.

Kövecses ve Benczes'e göre "*Sevdaya düş-, bir şeylere av ol-, hataya düş-* gibi örneklerde durumun bir değişimi ve bu değişimin tesadüfi olduğu görülür. Bu nedenle bu kavramlaştırma tesadüfi hareket, düşme/ düşüş şeklinde yapılır¹⁰⁴⁴."

Kövecses ve Benczes, Lakoff'un sisteminde ilerlemenin bir süreç olarak görüldüğünü ifade etmiştir. "Bu aynı zamanda hareketin ileri olarak metaforik bir şekilde anlaşılmasıdır. İlerleme bir değişim türüdür ve hareket/ devinim olarak kavramlaştırılır. Bu durum, değişim hareketinin ileri olarak kavramsallaştırıldığı özel bir değişim türüdür¹⁰⁴⁵." Bu metaforun içerikleri/ girdileri şu şekildedir:

İLERLEME ORANI HAREKETİN İLERLEMESİNİN ORANIDIR

Evlilikleri *sürüklenerek* bir müddet daha devam etti.

Devlet kurumları bir bütçe krizinden diğerine *sürüklendi*.

Kövecses ve Benczes'e göre "Bütün bu örneklerde süreci yapılandırmada zorluklar vardır. Bu zorluklar hareketin ilerlemesini yavaşlatan engeller olarak kavramsallaştırılır¹⁰⁴⁶."

3.9. 3. Nedenler Güçlerdir

Johnson'a göre "NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunda kaynak alan olarak hareketler/ eylemler üzerindeki neden bağlamında sürerlilik gösteren fiziksel bir güç vardır. Burada bir nesneyi bir yerden diğerine hareket ettirmek için fiziksel bir güç uygulanmaktadır¹⁰⁴⁷."

Johnson nedensellik kavramının çok yönlü ve karmaşık bir durum olduğunu belirterek nedensellik kavramının pek çok metaforikal ifadesinin bulunduğunu belirtmiştir¹⁰⁴⁸.

Adayın konuşması kalabalığı çılgına çevirdi ifadesinde konuşmak eylemi, konuşmanın niteliği kalabalıkların durum değişiminde önemli bir güç etkisi yaratmıştır. Bu alt haritalamanın görünüş ve tarzları eylemin/hareketin araç, kılıcı ve zamansal yönleri ile ilgilidir. Fiziksel güç ve hareketler

¹⁰⁴³ Kövecses ve Benczes, 2010: 164.

¹⁰⁴⁴ Kövecses ve Benczes, 2010: 164.

¹⁰⁴⁵ Kövecses ve Benczes, 2010: 165.

¹⁰⁴⁶ Kövecses ve Benczes, 2010: 165

¹⁰⁴⁷ Johnson, 2018: 62.

¹⁰⁴⁸ Johnson, 2018: 63.

kaynak alanlarında birine bir şeyi getir- ve bir nesneyi bir yerden diğerine taşımak sürekli bir güç uygulamayı içerir¹⁰⁴⁹.

Olaylar aynı zamanda nedensel yönleri de sahiptir. Nedenler, olaylar üzerinde metaforikal güce sahiptir. Şartlar onu bu yola itti ifadesinde eylem nedeni ile birlikte verilmiştir. Kövecses, olay yapısı ifadelerinin duyguları tanımlayıcı durumlar için de kullanıldığını ifade etmiştir¹⁰⁵⁰.

3.9.4. Hareketler İradeli Eylemlerdir

Hareketler bilinçli olarak üretilen olaylardır ve iradeli eylemler şeklinde metaforik olarak kavramlaştırılırlar. Bir kişinin neler yaptığı, yorgunluk noktasına kadar egzersiz yapması ifadeleri HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR alt metaforunu oluşturmaktadır. - Kendimi öfkeye sürükledim- ifadesinde ise iradeli bir hareket yerine bir durum değişikliği vardır¹⁰⁵¹.

Alzaymır hastalığının anlaşılmasında bilim adamları *büyük adımlar attı*.

Adım atmak bir tür iradeli eylemdir. Bu tür eylemleri genel geçer hareketlerimizi anlamlandırmada kullanabilmemizin nedeni eylemin iradeli olmasındandır. Bu metafor aynı zamanda pek çok içeriğe/ girdiye de sahiptir. Bu nedenle eylemin tarzı hareketin tarzını kavramlaştırmak için kullanılabilir¹⁰⁵².

Bu da EYLEMİN TARZI HAREKETİN TARZIDIR içeriğini meydana getirir. Kövecses bu içerikleri/ girdileri şu şekilde örneklendirmiştir:

HAREKETİN HIZI EYLEMİN HIZIDIR: Çocuk hayatına *ilk andan alıştı*.

HAREKETİN DİKKATİ EYLEMİN DİKKATİDİR: Sadece *adım adım gerçekleştirilebilecek* kademeli bir süreçti.

BENZER EYLEMLER EŞ ZAMANLI HAREKETLERDİR: *Moskova Washington ile adım atmaktan* endişeli¹⁰⁵³.

3.9.5. Amaçlar

Olayların bir alt sınıfı da amaçlarla ilgilidir. Amaçlar olayın gerçekleşmesinde metaforikal mesafeler olarak görülür. Bu projede yol alamıyoruz ifadesi AMAÇLAR MESAFELERDİR metaforunu oluşturmaktadır¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁴⁹ Johnson, 2018: 62.

¹⁰⁵⁰ Kövecses, 2000: 53.

¹⁰⁵¹ Kövecses, 2000: 53.

¹⁰⁵² Kövecses ve Benczes, 2010: 164- 165

¹⁰⁵³ Kövecses ve Benczes, 2010: 165.

¹⁰⁵⁴ Kövecses, 2000: 53.

3.9.6. Araçlar Yollardır

Eylemler veya durum değişikliklerinde araçların, ulaşım yollarının kasıtlı kullanımları değişimlerin ve eylemlerin bir yönüdür. Kövecses, ARAÇLAR YOLLARDIR metaforunun duyguların kavramsallaştırılmasında kullanılmadığını ifade etmiştir¹⁰⁵⁵. Fakat, Kövecses bir hedefe ulaşma yolunda, sürecinde meydana gelen bazı durumlarda duygusal edinimlerin meydana gelebileceğini ifade etmiştir. Örneğin, zayıflama sürecinde olan bir kişinin bu süreçte psikiyatrik bir yardım almak istemesi bu duruma örnektir. Kövecses, bu örneği olay yapısının çok spesifik bir örneği olabileceğini ifade etmiştir¹⁰⁵⁶.

Araçlar olay yapısı metaforlarında yollar olarak kavramlaştırılır. -aracılığıyla- ifadesinin kullanımı olay yapısında yol kavramını gerektirmektedir. Buna ek olarak pek çok yol kavramı vardır ve bunların çoğunluğu metaforikal olarak kullanılmaktadır. Kövecses, bunlara örnek olarak İngilizcedeki rota (route), yol (road) ve yol (path) sözcüklerinin metaforikal olarak kullandıldığını vermiştir¹⁰⁵⁷.

On altı yaşındayken verdiği **bu eğitim kararı iyi bir işe giden en iyi yoldu.**

Evlilik mutluluk için tek yol değildir.

Şunun farkında olmalıdır ki, eğer insanlar **reform yolunda/ yakasında yolculuğa çıkacaklarsa** bir güvene ihtiyaç duyacaklardır.

O, değişmek için elde olan **tüm yollara başvurdu.**

Başkan ülkesinin **bu yolda** tam demokrasiyle devam edeceğini ifade etti¹⁰⁵⁸.

3.9.7. Zorluklar

Olay yapısı metaforlarına hizmet eden ZORLUKLAR ENGELLERDİR metaforu içerisinde TIKANIKLIK (kuralları aşmaya çalışmak), ARAZİ ÖZELLİKLERİ (yolu yokuşa sürmek), YÜK (sorumlulukların ağırlığı altında olmak), KARŞIT GÜÇ (onu geride tutuyor), ENERJİ KAYNAĞI YOKSUNLUĞU (Yakıtımız tükeniyor) şeklinde beş farklı hareket engeli vardır¹⁰⁵⁹.

Kövecses, olay yapısına bağlı zorluk metaforunun tanımından sonra bu metaforikal ifadenin duyguları da tanımlayabildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda kaygısını yendi, üzüntüsünü atlatamadı gibi örneklerde yer alan başa çıkılması zor, üstesinden gelinemeyen duyguları anlamlandırmada kullanıldığını belirtmiştir¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁵ Kövecses, 2000: 53.

¹⁰⁵⁶ Kövecses, 2000: 53-54.

¹⁰⁵⁷ Kövecses ve Benczes, 2010: 165.

¹⁰⁵⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 165.

¹⁰⁵⁹ Kövecses, 2000: 54.

¹⁰⁶⁰ Kövecses, 2000: 54.

3.9.8. Süreç

Kövecses, olay yapısının bir diğer yönü de süreç ve yolculuk olarak tanımlamıştır. Yolculuk, takvim olarak kavramlaştırılır. BEKLENEN SÜREÇ YOLCULUK TAKVİMİDİR metaforuna örnek olarak duygu içermeyen bir bağlamda “proje takviminin gerisindeyiz”; duygu içeren bir bağlamda ise “son aylarda çok yol katettik” şeklinde örneklendirmiştir¹⁰⁶¹.

3.9.9. Yolculuk

Uzun süreli amaçlı aktiviteler de yolculuk olarak AMAÇLI AKTİVİTELER YOLCULUKTUR metaforu şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Bu bağlamda iş ve evlilik kavramları uzun, engebeli bir yol olarak kavramlaştırılır¹⁰⁶².

3.10. Nesneye Bağlı Olay Yapısı Metaforları

Johnson, Yer olay yapısı metaforlarının ve Nesne Olay yapısı metaforlarının durumlar hakkında farklı ontolojik yapılar içerdiğini ifade etmiştir. Örneğin, nesne olay yapısı metaforunda durumlar yerler değil, taşınan nesneler olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁶³.

Yu’ya göre “Nesne Olay Yapısı metaforlarında nitelikler, değişimler, nedenler, hareketler ve amaçlar yer olay yapısı metaforlarında olduğu gibi birbirleriyle yakından bağlantılıdır¹⁰⁶⁴.” Bu nedenle Yu, nesneye bağlı olay yapısı metaforlarında bir örneğin eş zamanlı olarak birden fazla metaforik yönü işaret edebileceğini belirtmiştir¹⁰⁶⁵.

3.10.1. Nitelikler

NİTELİKLER NESNELERDİR

Yu’ya göre “Bir niteleyici, bir kişinin veya bir nesnenin soyut herhangi bir niteliğini karşılayabilir. Bu nedenle bu kavramsal metaforlar somuttan soyuta yapılan aktarımlardır¹⁰⁶⁶.”

Kaygı sahibi olmak ve kaygı dolu olmak arasında farklar vardır. Her iki ifade de kaygı kavramı bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Fakat kaygı dolu olmak ifadesinde kişinin bünyesi kaygıyı içinde taşıyan, bulunduran taşıyıcı (container) şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir¹⁰⁶⁷.

¹⁰⁶¹ Kövecses, 2000: 54.

¹⁰⁶² Kövecses, 2000: 54.

¹⁰⁶³ Johnson, 2018: 66.

¹⁰⁶⁴ Yu, 1998: 215.

¹⁰⁶⁵ Yu, 1998: 215.

¹⁰⁶⁶ Yu, 1998:216.

¹⁰⁶⁷ Yu, 1998:216.

3.10.2. Değişimler

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR

Yu'nun ifadelerinden hareketle yer olay yapısı metaforları yanında nesneye bağlı olan olay yapısı metaforlarında yer alan değişim metaforları nesnenin ilk olarak hareketlerine, kazanımlarına veya kayıplarına bağlıdır¹⁰⁶⁸. “Cesaretini kazanmak” veya “cesaretini kaybetmek” ifadelerinde cesaret kavramı kişinin kazanabileceği ve kaybedebileceği bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır¹⁰⁶⁹. Bu nedenle bir kişinin değişimi, cesaret kavramının soyut niteliğinin uzaydaki hareketler açısından kavramlaştırılmasıyla ifade edilmiştir¹⁰⁷⁰.

3.10.3. Nedenler

NEDENLER GÜÇLERDİR

Yu, yer olay yapısı metaforlarına benzer olarak nesne olay yapısı versiyonunun da nedenleri güçler açısından kavramlaştırıldığını ifade etmiştir¹⁰⁷¹. Yu'ya göre “Nesne olay yapısı metaforlarında nedenlerin sentaktik karakterleri özne durumundadır. Nedenler insanlar, canlı varlık veya cansız varlıklar olayı oluşturan kılıcı, özne durumundadır¹⁰⁷².” “Nesne olay yapısındaki nedensellik metaforunda canlı/ cansız varlıklar, niteliklerin aktarılmasında araç görevindeyken, değişimler bu özellikleri kaybeden/ kazanan kişiler olarak anlaşılır¹⁰⁷³.”

Johnson'un aşağıdaki açıklamalarında nedenlerin sahip olunan nesnelerin aktarımı metaforlarında nedensellik ve istenen hedef/ amaç metaforları ile birbirlerini desteklediği görülmektedir. Belirli bir amacı elde etmek için nedenlerin farklı şekilde kavramlaştırıldığı anlaşılmaktadır:

Sahip olunan nitelikler konusu metaforikal bir haritalamaya dayanmaktadır. Nitelik, sınırları içerisinde bağlı olduğu durumları belirleyen nesneye bağlıdır. Mavi renge sahip olmak, mavi renkli olmaktır. Bu özellik kaybedildiğinde nesne bu niteliği özellikleri arasında gösteremeyecektir. Bu metaforlar için hedeflenen bir nesneyi elde etmenin farklı yollarını tanımlayan pek çok nedensel metafor vardır¹⁰⁷⁴.

Johnson'un örneklerinden doğrudan bir neden- güç metaforu görülmemekle birlikte bir amacı elde etmek için yapılanlar, terfi yakalamamanın etkenleri, olumlu sonuçlara ulaşmanın etkenleri bir hedefe ulaşma yolundaki nedensel güçleri ifade etmektedir.

Başarıya açım ifadesi BİR AMACI ELDE ETMEK YEMEKTİR metaforunu; Düşünceler katledilemez ifadesi BİR AMACA ULAŞMAK AVLANMAKTIR metaforunu; Büyük bir terfi

¹⁰⁶⁸ Yu, 1998:218.

¹⁰⁶⁹ Yu, 1998: 218.

¹⁰⁷⁰ Yu, 1998: 218.

¹⁰⁷¹ Yu, 1998: 219.

¹⁰⁷² Yu, 1998: 219.

¹⁰⁷³ Yu, 1998: 221.

¹⁰⁷⁴ Johnson, 2018: 63.

yakala- ifadesi BİR AMACA ULAŞMAK BALIK TUTMAKTIR metaforunu; Her çalışan emeğinin karşılığını almalı ifadesi BİR AMACA ULAŞMAK TARIM YAPMAKTIR metaforunu; iş arkadaşlarının desteğini almak BİR AMACA ULAŞMAK TOPLAMAKTIR metaforunu ortaya çıkarmıştır. Bu metaforlar nedensellik, neden- sonuç, illiyet kavramını tanımayan ifadelerdir¹⁰⁷⁵.

3.10.4. Hareketler

HAREKETLER İRADELİ KAZANIMLARDIR/KAYIPLARDIR metaforlarında Yu, ilk olarak iradeli kazanım metaforlarındna bahsetmiştir. Yu, özümsemek ve omuzlamak gibi eylemlerle kurduğu örnek cümlelerde kazanım metaforları için özümsemek ve omuzlanmak eylemlerine dikkat çekmiştir¹⁰⁷⁶.

Bilimsel ve teknolojik çevreler ulusal refah ve güç için *tarihi sorumluluğu omuzlamalıdır* ifadesinde Yu, burada yer sorumluluk kavramının omuzla-, omuzlarına al- ifadeleri aracılığı ile yük kavramı ile eşleştirildiğini belirtmiştir¹⁰⁷⁷.

HAREKETLER İRADELİ KAYIPLARDIR metaforunda ise Yu, ortadan, kökünden yok etmek, silip süpürmek gibi eylemleri örnek vermiştir. Bu eylemlere istenmeyen olayları ortadan kaldırmak için kullanılmıştır ve iradeli kayıp metaforlarına örnektir¹⁰⁷⁸.

Yu, kazanım ve kayıp metaforlarını meydana getiren hareketlerin iradeli kazanımlarken, bu hareketler yoluyla elde edilen nesnelerin ise bu hareketlerin amaçları olduğunu belirtmiştir¹⁰⁷⁹.

3.10.5. Amaçlar

Yu, BİR AMACA ULAŞMAK İSTENEN BİR NESNEYİ ELDE ETMEKTİR (veya istenmeyen birinden/ bir şeyden kurtulmaktır) metaforlarında elde etmek, yakalamak, yemek, avlanmak, tarım yapmak eylemlerini örneklemiştir¹⁰⁸⁰. Böylesi ifadeler metinlerde amaç metaforlarını ifade etmektedir.

“BİR AMACA ULAŞMAK İSTENEN BİR NESNEYİ ELDE ETMEKTİR

Fırsatı kaçırmamak/ Fırsatı elinde tutmak.

Bazı durumlarda da hedeflenen nesneler yenen bir şey durumunda da olabilir.

BİR AMACA ULAŞMAK İSTENEN BİR NESNEYİ YEMEKTİR

¹⁰⁷⁵ Johnson, 2018: 64.

¹⁰⁷⁶ Yu, 1998: 222.

¹⁰⁷⁷ Yu, 1998: 222.

¹⁰⁷⁸ Yu, 1998: 222- 223.

¹⁰⁷⁹ Yu, 1998: 223.

¹⁰⁸⁰ Yu, 1998: 145.

Başarıya aç¹⁰⁸¹.”

Yu, burada yer alan “ye- eyleminin geleneksel/ kültürel yöntemlerinin avlanmak, balık tutmak, tarım yapmak şeklinde üç özel kaynağı olduğundan bu eylemin aynı zamanda üç metaforikal ifadeyi de içerdiğini¹⁰⁸²” ifade etmiştir.

BİR AMACA ULAŞMAYA ÇALIŞMAK AVLANMAKTIR: İş peşinde koşmak.

BİR AMACA ULAŞMAYA ÇALIŞMAK BALIK TUTMAKTIR: Terfiyi vur-/ al-; İyi bir iş aldı/ yakaladı¹⁰⁸³.

BİR AMACA ULAŞMAYA ÇALIŞMAK TARIM YAPMAKTIR: Bazı ödülleri almanın zamanı geldi. Bunlar zahmetlerinin meyveleridir¹⁰⁸⁴.

3.10.6. Dış Olaylar

Dış Olaylar Hareket Eden Nesnelerdir

Yu, nesneye bağlı olarak olay yapısı metaforlarında bizim dışımızda gelişen olayların da hareket eden nesneler olarak kavramlaştırıldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda nesneler, akışkan nesneler (sıvılar) ve canlılar (hayvanlar) bağlamında üç örnek gösterir. Nesneler açısından işlerin iyiye gitmesi, işlerin daha kötü bir hal alması; akışkan nesneler açısından akışına bırakmak, aynı gemide olmak; canlılar açısından durumları dizginlemek, durumların kontrol altında olması ifadelerinde iş, akış, durum gibi soyut kavramlar hareket eden nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır¹⁰⁸⁵. Lakoff’a göre bu ifadeler olay yapısı metaforları için oldukça fazla çıkarımsal bilgi sağlamaktadır¹⁰⁸⁶.

Kövecses, bu metaforik ifadenin ayrıca duygular için geçerli olup olmadığının da tartışılır olduğunu belirtmiştir. Örneğin, “öfkesini durdurdu” ifadesinden hareketle iradeli eylemler olay yapısı metaforu aracılığı ile olayların hareket eden nesneler olarak algılanması metaforunun duygulara uyarlanabileceğini ifade etmiştir¹⁰⁸⁷.

Kutadgu Bilig’de yer alan doğum, yaşam, ölüm, sarayda hizmette bulunma, ülkeyi yönetme, ibadet etme, tahtta dur-, eşikte dur-, toprakla tanışmak, anlamak, okumak, dinlemek gibi bilişsel ifadeler, duygusal durumlar ve bunların geçişleri, kozmolojik olayların meydana gelişi gibi ifadeler ve bu ifadelerin meydana geliş nedenleri, doğurduğu sonuçların farklı kullanımları olay yapısı metaforlarının alt haritalamalarını yansıtmaktadır. Bu kavramların

¹⁰⁸¹ Yu, 1998: 145.

¹⁰⁸² Yu, 1998:145.

¹⁰⁸³ Yu, 1998: 145.

¹⁰⁸⁴ Yu, 1998: 146.

¹⁰⁸⁵ Yu, 1998: 146; Kövecses, 2000: 54.

¹⁰⁸⁶ Yu, 1998: 146.

¹⁰⁸⁷ Kövecses, 2000: 55.

metaforik ifadeleri olay yapısı metaforları için önemlidir. Tezin dördüncü bölümünde ayrıntılı örnekler yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ'DE VARLIK ZİNCİRİ VE OLAY YAPISI METAFORLARI

4.1. Kutadgu Bilig ve Varlık Zinciri Metaforları

Kutadgu Bilig'de Temel Varlık Zinciri metaforları varlık hiyerarşileri arasındaki iki yönlü nitelik aktarımlarını gösterirken, bu hiyerarşilerde yer alan nesne ve varlıkların soyut kavramları (miktar, duygu, soyut bilişsel kavram) metaforik gösterimlerini içermektedir.

Kutadgu Bilig'de varlıklar- nesneler arası metaforik kavramlaştırmalar eserin felsefî ve ideolojik işlevlerini de anlamamıza imkan vermiştir. Kutadgu Bilig'de Ortaçağ Türk etnisitesinin politik, toplumsal, inançsal kavramları da pek çok şekilde metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Bunların arasında insan fizyolojisi/ ontolojisi, doğa unsurları ve cansız varlıklar yer almaktadır. Bu konu ile ilgili bulgular “Kutadgu Bilig'de Yaygın Varlık Zinciri Metaforları” başlığı altında yer almaktadır.

İlk olarak Temel ve Yaygın Varlık Zinciri metaforları ve ikinci olarak da Olay Yapısı metaforlarının kavramsal gösteriminde GENEL ÖZELDİR, Temel Metafor ve Karmaşık Metaforlar rol oynamaktadır. Bu nedenle tez çalışması içerisinde Kutadgu Bilig metaforları temel ve karmaşık metaforlar olarak verilmiştir.

4.1.1. Temel Varlık Zinciri Metaforları (Basic Great Chain Metaphors)

Bu bölümde yer alan metaforlarda Temel ve Karmaşık Metaforlar ayırımına gidilmiştir. Büyük Varlık Zinciri metaforlarını gösteriminde en önemli metafor türleri temel ve karmaşık metaforlardır. Temel metaforlar tablolarla ayrıca birincil metaforlar, benzerlik metaforları, bağlantı temelli metaforlar, tekli benzerlik metaforları, GENEL ÖZELDİR ve Temel Varlık Zinciri metaforları şeklinde adlandırılmıştır. Bu metaforların temeli geçmiş felsefî düşüncelere dayandığı, dünya görüşünü yansıttığı için tarihsel metafor ve kök metafor şeklinde de adlandırılmıştır. Bu kökleşmiş, genel çerçeveyi oluşturan metaforların özel karakterizasyonlarını da karmaşık metaforlar yani özel seviye metaforları oluşturmuştur. Çünkü bu metaforlar bilgi açısından daha ayrıntılı metaforlardır.

Kaynak Alanlar ve Hedef Alanların gösterildiği tablolarla, genel düzey yapısını metaforun iç yapısına aktaran kaynak alanlar aynı zamanda nesnenin doğası, imaj şematik yapı, imaj şematik bilgi ve genel seviye olarak adlandırılmıştır. Örneğin bilgelik, güç ve inatçılık bağlamında dağ keçisi genel bir kategoridir. Hükümdâr ve dağ keçisi genel seviye özelliklerini/parametrelerini paylaşırlar. Bu tablo içerisinde kaynak ve hedef alanın gösterimi yanında kaynak alanda yer alan varlığın hiyerarşide ait olduğu yeri hedef alanı hangi açıdan

kavramlaştırdığı, invariance/ değişmezlik olarak tanımlanan anlamsal odağı ve hangi kavramın ne açıdan kavramlaştırıldığı anlamına gelen nicelik miktarı da tablolarda tanıklanmıştır.

4.1.1.1. İnsanlar

İnsan temel varlık zincirinde en üst sırada bulunmaktadır. Aynı zamanda insan kendi içerisinde de fiziksel özelliklere, içgüdülere, soyut düşünme, estetik, ahlâk, iletişim gibi üstün bilişsel özelliklere sahiptir. Burada insanın fiziksel özellikleri düşük formulu niteliklerdir. Bilişsel, ahlaki özellikler yüksek formulu nitelikler olurken, arzu, heves, istek gibi özellikleri de düşük formulu niteliklerden sayılmaktadır. Kutadgu Bilig'den vereceğimiz örneklerde insanın duygu, düşünce, ahlaki özelliklerinin insana ve çevreye ait özellikler tarafından nasıl yansıtıldığı ve insanın/ insani özelliklerin hayvan, bitki, madde açısından nasıl metaforlaştığı görülmektedir.

Kövecses, varoluş zinciri metaforlarında iki yönlü bir sürecin var olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte düşük kaynaktan yüksek hedefe veya yüksek bir kaynaktan düşük bir hedefe doğru kavramsallaştırmaların yapıldığını belirtmiştir. Örneğin insanlar metaforikal şekilde hayvanlar ve cansız nesneler açısından tanımlanıyorsa kavramsallaştırma süreci düşük kaynaktan yüksek hedefe doğrudur. Genel olarak canlı varlıklar cansız nesneler açısından tanımlanmaktadır. Yüksek kaynaktan düşük hedefe doğru yapılan kavramsallaştırmalarda ise karmaşık somut bir nesne örneğin kişileştirilmiş bir araba gibi görülmektedir¹⁰⁸⁸.

4.1.1.1.1. İnsandan Doğaya Aktarım

İnsandan doğaya aktarım metaforlarının ilk örneği insandan bitkilere aktarımdır. İnsandan Bitkiye Aktarma (Şahıslaştırıcı- Personification) şeklinde oluşturulan bu metaforlarda insanlara ait eylemler ve insana ait özelliklerin canlı varlık kategorisinde yer alan bitkilere aktarıldığı görülür. Örneğin gül-, gülmekten katıl-, gönlü tutuş- ifadeleri insanlara ait bir eylem durumundadır. Burada genel seviye şeması –hareket-, özel seviye şeması ise gül- ve heyecanlan- şeklindedir. İnsana ait bu genel ve özel seviye şeması psikolojik ve duygusal süreçlerle ilgili olan denge imaj şeması aracılığı ile bitki hiyerarşisinde yer alan çiçek ve ağaca haritalanmıştır. İnsanlara ait bu nitelikler ve bitkilerin açılması nesne doğasıdır. İnsanın duyuşsal ve hareket niteliği sayılan gül-, heyecanlan- nitelikleri de bitkileri kavramlaştırmak için seçilmiş nicelik miktarıdır. Dolayısıyla burada yer alan nicelik miktarı davranışsal hiyerarşiden biyolojik hiyerarşiye metaforik aktarım şeklinde meydana

¹⁰⁸⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 154.

gelmektedir. Bu metafor içerisindeki kaynak alandan hedef alana giden yol ise duygusal süreçlerle de ilgili olan denge şeması aracılığı ile bedensel aktarımın kullanılarak meydana getirilmek istenen baharın gelişinin tasviri de değişmezlik prensibidir.

Tablo 4. 1 İnsandan Bitkilere Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Çiçek	Bağlantı/ Denge	Fi.H→ Fi.H.
İnsan	Ağaç	Bağlantı/ Denge	Fi.H→Fi.H.
İnsan	Ağaç Dalı	Parça- Bütün/ Denge	Fi.H→Fi.H.

Tablo 4. 2 İnsan Bitkiye Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
BİTKİLER İNSANDIR CANLI VARLIKLAR İNSANDIR CANLI VARLIKLARIN HAREKETLERİ İNSANLARIN HAREKETLERİDİR	ÇİÇEK İNSANDIR KURUMUŞ AĞAÇ İNSANDIR AĞACIN DALI İNSANDIR

Gül- eylemi insanlara ait davranışsal ve duygusal bir eylemdir. Kaynak alanda bulunan bu özelliklerin günlük hayattaki çıkarımlarının hedef alanda yer alan çiçek üzerinde haritalanmasıyla kişileştirme metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÇİÇEK İNSANDIR

80. kalık kaşı tügdi közi yaş saçar/ *çiçek yazdı yüz kör küler katgurar*

Gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor; *çiçek yüzünü açtı bak gülmekten katlıyor.*

İnsanların fizyolojisine ait perçem özelliğinin ağaçlara aktarılması da kişileştirme örneğidir. Kaynak alanda bulunan insan fizyolojisine ait perçem hedef alanda yer alan ağaçların yeşillenmesi, yenilenmesi, dallanması olaylarını metaforik olarak ifade etmiştir.

AĞAÇ İNSANDIR

118. yağa tursu yağmur yazılsu çiçek/ *kurumuş yıgaçtın salınsu küjek*

Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın; *kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.*

Aşağıda yer alan beyitte ise gönül kavramı insanlara özgü bilişsel (düşünme, karar verme) ve duygusal süreçlerin yaşandığı soyut bir kavramdır. İnsana ait soyut özellik ağaca aktarılmıştır. Bu bağlamda ağaç kişileştirilmiştir.

AĞAÇ DALI İNSANDIR

5972. çiçeklikte sandvaç ünün sumlıdı / *üçklig eşitti köñül yalhudı*

Bahçede bülbül yabancı bir dilde bir şeyler söyledi; bunu duyan *dalının gönlü tutuştu.*

Türk mitolojisinde de meyve veren ve meyvesiz ağaç ayrımları vardır. Ögel'e göre "Kutadgu Bilig'de yazar kurumuş ağaçları sevmemektedir. Akılsız insan gibi yemişsizdir. Ancak Tanrı'nın yağmuru onlara bir güzellik vermektedir¹⁰⁸⁹." Ögel, Hâcib'in tabiata her yerde kişilik verme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁹⁰.

4.1.1.1.2. İnsandan Duygulara

Barcelona, İNSANLAR TAŞIYICIDIR/ KAPSAYICIDIR metaforunu büyük zincir metaforlarının önemli bir örneği olduğunu ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig'de duygu sisteminin yansıtıldığı en önemli unsur ilk olarak insan fizyolojisidir. İnsan fizyolojisi ile kurulan metaforik dil insanın duygu sistemini tanımlama ve aktarma aracı görevi görmüştür. Temel varlık zinciri içerisinde oluşturulan en ayrıntılı metaforik ifadeler bu bölümde yer almaktadır. İnsan, bu duyguların taşıyıcısı olmasının yanında bu duyguların da kendisidir. Örneğin bir kaynak alan durumundaki insan başı bedeninin en üst kısmında ve en önemli unsur beynin taşıyıcısıdır. Bu değişmez bir özelliktir. Kaynak alanda duygu kavramını metaforik olarak ifade etmek için kullanılan bu ontolojinin önemi aynı zamanda nicelik miktarı adını alır. Utan-, iyilik, kötülük, cömertlik, mutluluk, yükseklik, bağlılık, sorumluluk gibi olumlu duygular baş kavramının genel seviye özelliği açısından anlaşılır. Kaynak alanda yer alan insan ontolojisine ait baş kavramı ve hedef alandaki duygusal kavramlar nesne doğasıdır. Kaynak alandan hedef alana giden yolun

¹⁰⁸⁹ Ögel, 1995: 118.

¹⁰⁹⁰ Ögel, 1995: 493- 494.

bedensel aktarım olduğu bu metaforik haritalamanın sonunda ortaya çıkan metaforik ifade anlamsal oldak ise değişmezlik prensibidir.

Tablo 4. 3 İnsandan Duygulara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan/Baş	Utanmak	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H.
Baş	İyilik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Kötülük	Parça Bütün- Bağlantı	F. H.→Dyg.H
Baş	Cömertlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Mutluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Yükseklik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Sorumluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Bağlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Utanç	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boyun	sorumluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boyun	Kabulleniş	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Aya	Önem	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Başarı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Başarı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göz	Başarı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Başarı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Üstünlük	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Güç	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	İyilik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Hiddet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Özlem	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Pişmanlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yürek	Pişmanlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Baş	Tecrübe	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H

Alın	Gurur	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göz	Gurur	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Sakal	Hakimiyet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Sırt	Gurur	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Bağlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağırsak	Bağlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Kan	Bağlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Merhamet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Çaresizlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Üzüntü	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Mutluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göz	Mutluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Kaş	Mutluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boğaz	Mutluluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Üzüntü	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göz	Üzüntü	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göz	Onur/Yükseklik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Endişe	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Hiddet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Kaş	Hiddet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Dil	Hiddet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Diş	Sabır	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Yüz	Yakınlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Yakınlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Yakınlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Ağız	İyilik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Ağız	Kötülük	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Dil	Kötülük	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Acımasızlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağır	Vefasızlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göğüs	Mertlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H

Yürek	Cesaret	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Göğüs	Kibir	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Dil	Doğruluk	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bilek	Güç	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Yardımseverlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
El	Cömertlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boğaz	Esaret	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boyun	Kabullenme	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Boyun	Heva/Arzu	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bel	Nefs	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağırsak	Merhamet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağırsak	Samimiyet	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağırsak	Bağlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Bağırsak	İyilik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H
Ayak	Karar	Parça Bütün- Bağlantı	Fi. H.→Dyg.H

İnsanlara ait duygular da yine insanlara ait özellikler açısından kavramlaştırılır. Çünkü insan hiyerarşisinde bulunan fiziksel özellikler duygusal ve bilişsel özelliklerden daha düşük formu niteliklerdir. Burada insanların düşük formu fiziksel özellikleri duygular gibi yüksek form niteliklerini kavramlaştırmıştır. Bu konuda Barcelona, “İNSANLAR TAŞIYICIDIR ve DUYGULAR NESNELERDİR temel metaforlarında varlığın düşük formunun fonksiyonel davranış ve yapısal niteliklerinin (madde, nesne, taşıyıcı nesne) varlığın yüksek formunda bulunan insan davranışı ve özelliklerinin üzerine haritalandığını¹⁰⁹¹” ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’de olumlu ve olumsuz duyguların insan ontolojisi aracılığı ile çokça metaforlaştırıldığı görülmektedir. Lewis, bu tür kullanımlara “fizyolojik eğretilene¹⁰⁹²” adını vermektedir. Burada varlık zinciri içerisinde üst konumda yer alan insanın kendi içerisindeki hiyerarşileri (bilişsel ve fiziksel) arasındaki nitelik aktarımları aracılığı ile olumlu ve olumsuz duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. İnsanın duyuşsal özellikleri, fiziksel özelliklerinden daha üst seviyededir. Mutlu ol-, gururlu ol-, utan-, iyi ol-, kararlı ol- gibi özellikler insanın bilişsel ve duyuşsal özelliklerini oluşturmaktadır. Bu nedenle insanın kendi içerisinde en üst

¹⁰⁹¹ Barcelona, 2003: 263- 264.

¹⁰⁹² Lewis, 2007: 20.

seviyede bulunan bilişsel ve duyuşsal özelliklerinin daha aşağı seviyede bulunan fiziksel özellikler açısından ifadesi temel varlık zinciri metaforlarını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda tablo ve örneklerden hareketle temel varlık zinciri için önemli olan temel metaforları DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMLU DUYGULARIN YÖNÜ YUKARIDIR/ AŞAĞIDIR, DUYGULAR TAŞINAN NESNELERDİR şeklindedir. Bu metaforlar oldukça genel, çerçeve, temel metafor şeklindedir. Karmaşık metaforları ise İYİLİK BAŞTIR, ÖNEM AYADIR, SORUMLULUK BOYUNDUR, BAĞLILIK KANDIR, KİBİR SIRTDIR metaforları oluşturmaktadır. Bu metaforlar ise bilgi açısından daha derin ve ayrıntılı metaforlardır.

Bu metaforlardan hareketle de İNSANLAR TAŞIYICIDIR, İNSANLAR DUYGULAR İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR temel metaforu yanında BAŞ UTANÇ DUYGUSU İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR, GÖZ BAŞARI İÇİN TAŞIYICIDIR, YÜREK PİŞMANLIK İÇİN TAŞIYICIDIR, BAĞIR ÜZÜNTÜ İÇİN TAŞIYICIDIR alt metaforları ortaya çıkmaktadır. Bu tür metaforlar ise taşıyıcı- kapsam veya olay durum metaforları içerisinde bahsedileceği gibi büyük varlık zinciri metaforları içerisinde de bahsedilmektedir.

Baş, zihinsel işlemler bağlamında genel bir seviye parametresine sahiptir. Utan-, iyilik, kötülük, cömertlik, mutluluk, yükseklik, bağlılık, sorumluluk gibi olumlu duygular bilişsel anlamda baş kavramı ile genel seviye özelliklerini paylaşmaktadırlar. Varlık formunda yer alan insana ait yüz, boyun, el, aya, göz, alın, bilek, sırt, kaş, yürek, bağır, bağırsak, kan gibi bütün fiziksel unsurları aracılığı ile bilişsel ve duyuşsal alanına ait başarı mutluluk, sorumluluk, önem, kötülük, gurur, kibir, cömertlik, iyilik gibi soyut duyguların metaforikal olarak ifade edildiği görülmüştür. Burada bilişsel ve duyuşsal seviyedeki unsurlar ile fiziksel unsurlar arasındaki hiyerarşiler arası metaforik ifadeler görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de olumlu ve olumsuz duyguların insan ontolojisine ait unsurlarla kavramlaştırılması kişileştirmeye örnektir. Kemal Yunusoğlu, bu tür metaforları organ adları metaforu olarak adlandırmıştır. Kemal Yunusoğlu’na göre “Bizim, organ adları metaforları olarak aldığımız metaforlar genelde insan vücudundaki organ isimlerinin doğadaki değişik nesneler ve olaylarla ilgilendirilerek onlara verilmesinden ortaya çıkan metaforlardır¹⁰⁹³.”

Kutadgu Bilig’de “edgü başı”, “isiz başı”, “aķı er başı”, “kişilik başı”, “tör başı”, “ödrüm başı”, “ağırlık başı”, “erdem başı” gibi ifadelerde bulunan baş ontoloji unsuru iyilik, kötülük, cömertlik, yükseklik, önem, seçkinlik, erdem gibi soyut olumlu duyguları kişileştirme metaforları şeklinde kavramlaştırmıştır. Baş beyinle ilgili olan önemli bir unsurdur. Bu bağlamda olumlu duyguların yeri baştır ve yönelimleri yukarıdır.

¹⁰⁹³ Kemal Yunusoğlu, 2016: 184- 185.

İNSAN İYİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ İYİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

İYİLİK BAŞTIR

1617. tilese bulur barça arzu kişi/ tilek teg kişi bulmaz *edgü başı*

İsterse, insan bütün arzularına kavuşur, fakat istediği gibi ve *iyilerin başı* olan bir insan bulamaz.

İNSAN KÖTÜLÜK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ KÖTÜLÜK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KÖTÜLÜK BAŞTIR

949. sarança tapınma ay tapnur kişi/ tiriglik yawa bolğa *isiz başı*

Hasise hizmet etme, ey hizmet eden insan; yoksa, hayatın boş geçmiş olur ve *kendin de kötü olursun.*

İNSAN CÖMERTLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ CÖMERTLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

CÖMERTLİK BAŞTIR

1191. negü tir eşitgil közi tok kişi/ tuz etmek içisi *aķı er başı*

Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan, *cömertlerin nâmlısı* ne der, dinle

BAŞ İNSANLIK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

İNSANLIK BAŞTIR

2040. negü tir eşitgil vefalığ kişi / vefa ol kişiye *kişilik başı*

Vefalı insan ne der, dinle; insan için *insanlığın başı* vefadır.

BAŞ İTİBAR İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

İTİBAR BAŞTIR

2196. negü tir eşitgil törülüg kişi / törülüg kişi boldı il *tör başı*

Kanun adamı ne der, dinle; kanun adamı *her yerde itibar görür.*

BAŞ AĞIRLIK VE ÖNEMİN KAPSAYICISIDIR

AĞIRLIK/ÖNEM BAŞTIR

2275. aķı bolğu artuķ sü başlar kişi/ tirilse aņar ötrü *öğrüm başı*

Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın *çok cömert olması lâzımdır.*

4133. neçe me tok erse yigü beg aşı / bu begler aşı ol *aķırlık başı*

İnsan ne kadar tok olsa bile, beyin yemeğini yemelidir; bu beylerin yemeği *ikbâlin başlangıcıdır.*

ERDEM BAŞTIR

533. negü tir eşitgil sewitmiş kişi/ sewitse kişi kör mün *erdem başı*

Dinle, kendisini sevdiren insan ne der; insan kendisini sevdirense, onun kusuru *en büyük fazilet telâkki edilir.*

Aşağıdaki beyitte yer alan başı kavrıl-, başı eğik ol- ifadesi ileriki bölümlerde de açıklanacağı üzere bir olay yapısı metaforudur. Fakat burada insan fizyolojisine ait başın aynı zamanda varlık- madde metaforuna ait olarak utanç duygusunun kağşayıcı metaforu durumunda olduğu, utanç duygusunun aynı zamanda insanın ve insan başının kendisidir.

BAŞ OLUMSUZ DUYGULAR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

İNSAN UTANÇ DUYGUSUNUN KAPSAYICISIDIR/TAŞIYICISIDIR

BAŞ UTANÇ DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

UTANÇ BAŞTIR

119. bolu birsü ewren tuçı ewrilü/ қоdı bolsu düşman *başı kavrılu*

Felek hep dönmekte devam etsin; düşmanın *başı hep aşağı eğik olsun.*

Aynı şekilde baş ontolojik unsuru olumsuz duyguların da kendisi de taşıyıcısı olmuştur. Bu bağlamda baş çal-, yirke baş çal- ifadelerinde olduğu gibi günlük hayatta yer alan başını vur- olayının çıkarımsal bilgileri hedef alanda bulunan pişmanlık duygusu üzerine haritalanır. Bu bağlamda kişileştirme bağlamında insan ve başı, mekân, yer- mekân bağlamında ise yer pişmanlığın taşıyıcı metaforu durumundadır.

BAŞ PİŞMANLIK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

PİŞMANLIK BAŞTIR

2781. sağıştı usansa kayu işçiler/ sağış birdükinde ulır *baş çalar*

Hangi hizmetkâr hesapta ihmâl-kâr davranırsa, hesap verirken ve *başını yerden yere vurur.*

6177. negü tir eşitgil ölügli kişi/ ölüde ulıp *yirke çalmış başı*

Ölen ve ölüirken inleyerek, *başını yere vuran insan* ne der, dinle.

Başı göğ-e değ- deyiimi her isteğine kavuş- anlamına gelir. Aynı zamanda bir yönelme belirten bu deyim biçimce olumlu bir metafor olmasına rağmen temelde insanın her isteğine kavuşmasının Tanrı yanında büyük bir öneme sahip olmadığını göstermektedir. Bu nedenle metafor olumsuz köklere sahiptir.

İNSAN YÜKSEKLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ YÜKSEKLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YÜKSEKLİK BAŞTIR

6396. kayu az yaşadı kayusu uzun/ kayu *baş kötürdi* beğükrek sözün

Kimi az yaşadı, kimi çok; kimi hakîmâne sözleri ile *yüksek makama erişti*

6149. sunup tutsa elgin eger kök közin / *başın kökke tegse* yana yirde sen

Elini uzatarak, gökteki yıldızları tutsan ve *başın göğ-e değse bile*, sonunda sen yine yerdesin.

Olumsuz duygular yanında olumlu duyguların da baş ontolojisiyle ifade edildiği görülmektedir. Bu bağlamda olay yapısı metaforlarını da içeren esen bolsu baş, başında keçür-, başı bedü-, begiñe yuluğlar et öz can başı ifadelerinde mutluluk, tecrübe, sorumluluk, bağlılık soyut duygu kavramları insan ontolojisi aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Burada varlık zinciri metaforları bağlamında vurgulanmak istenen baş ontolojisinin bu duyguların metaforik ifadesi olmasıdır.

İNSAN MUTLULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ MUTLULUĞUN KAPSAYICISIDIR

MUTLULUK BAŞTIR

940. ajun erki bulduñ uzun bolsu yaşı/ erej edğü birle *esen bolsu baş*

Dünya kudretini elde ettin, ömrün uzun olsun ; huzûr ve iyilik içinde *başın esen olsun.*

BAŞ TECRÜBE İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

TECRÜBE BAŞTIR

426. negü tir eşit bu sınamış kişi/ *başında keçürmiş* yetürmiş yaşı

Tecrübeli, başından çok iş geçmiş ve *yaşını başını almış insan* ne der, dinle.

İNSAN SORUMLULUK DUYGUSUNUN KAPSAYICISIDIR/TAŞIYICISIDIR

BAŞ SORUMLULUK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

SORUMLULUK BAŞTIR

435. neçe er beğüse baş ağrığ beğür/ neçe *baş beğüse beğük börk keğür*

İnsan ne kadar büyürse, baş ağrısı da o kadar artar; *başı ne kadar büyürse, o kadar büyük börk giyer.*

İNSAN BAĞLILIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ BAĞLILIĞIN KAPSAYICISIDIR

BAĞLILIK BAŞTIR

2831. bağırşak tapuğcı bütün çın kişi/ begiñe *yuluğlar* et öz can *başı*

İçten bağlı olan hizmetkâr, doğru ve dürüst insan tenini, canını ve *başını beyine fedâ eder.*

Tablo 4. 4 İnsandan Duygulara Aktarım Baş Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
DUYGULAR İNSANDIR	UTANÇ/ İYİLİK/ KÖTÜLÜK/ CÖMERTLİK/

OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR İNSANLAR DUYGULAR İÇİN TAŞIYICIDIR	MUTLULUK/ BAŞARI YÜKSEKLİK/ İNSANLIK/ İTİBAR/ AĞIRLIK/ PİŞMANLIK/ TECRÜBE/ ERDEM/ SORUMLULUK/ BAĞLILIK BAŞTIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı insanın fiziksel özelliklerinden baş kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada temel metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik unsurlar Türk kültür ve düşüncesindeki duyguların kısmen yerini belirlemektedir. Baş temel olarak duyguları olumlu ve olumsuz, aşağı- yukarı bağlamına kavramlaştırmıştır.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise baş kavramının duyguları daha özde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR temel metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan baş sözcüğü yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramları metaforlaştırmıştır. İnsan ontolojisi içinde en yüksek genel seviye parametresinde bulunan baş kavramı kendinden daha üst seviyede bulunan duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. İyilik, kötülük, cömertlik, sorumluluk, pişmanlık, bağlılık gibi olumsuz ve olumlu duyguları ifade etmiştir.

Yüz- Duygu

Kutadgu Bilig’de yüz kavramı duyguların yansıtılmasında kullanılan en önemli fizyolojik unsurlardan biridir. Bu bağlamında yüz, insanın psikolojik özelliklerini yansıtması bakımından genel bir seviye parametresine sahiptir. Yakınlık, başarı, özlem, mutluluk, üzüntü, endişe, hiddet gibi olumu ve olumsuz duygular davranışsal ve duyuşsal anlamda yüz kavramı ile genel seviye özelliklerini paylaşmaktadırlar. Aşağıda geçen beyitlerde olumlu ve olumsuz duygular yüz ontolojisi aracılığı ile kavramlaştırılmıştır.

Bu bağlamda ‘yaradı yüzün’, ‘kızartgay eniñ’, yüzünü yarık tut- ifadelerinde başarı, mutluluk ve yakınlık olumlu duyguların insandaki ifadesinin yeri yüz olarak kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla burada varlık zinciri metaforu ile ilgili olarak yüz somut

kavramının mutluluk, yakınlık ve başarı duygularının taşıyıcısı ve kavramlaştırıcısı olduğu vurgulanmaktadır.

İNSAN BAŞARI DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/ TAŞIYICIDIR

YÜZ BAŞARI DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

4001. törü hem toķu birle öğren tapuğ/ tapuğ bildiñ erse *yarudı yüzün*

Töre ve usûle göre hizmet etmesini öğren; hizmet etmesini bilersen, *muvaḥḥak olursun*.

YÜZ MUTLULUK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

1287. tuta bilse tap bu tirilmiş neñiñ / ikigün ajunda *kızartğay eñiñ*

Bu toplanmış olan mal, tutmasını bilersen, sana kâfidir; her iki dünyada *yüzünü güldürür*.

İNSAN YAKINLIK DUYGULARI İÇİN KAPSAYICIDIR

YÜZ YAKINLIK DUYGUSUNUN KAPSAYICISIDIR

4222. tuz etmek yitürgil kişike küle/ *yüzünü yaruķ tut* süçig söz bile

İnsanlara *güler yüz göster* ve onlara tatlı sözle tuz ekmek yedir.

Olumlu duygular olduğu gibi olumsuz duyguların ifadesi de insan ontolojisi aracılığı ile meydana getirilmiştir. Uwutsuz yüzi, yüz suwı ilt-, yüz tile-, sarığ kılğa eñ, eñde tarıt-, yüzi boldı boz, yüz tüg- ifadelerinde utanma, özlem, üzüntü, endişe, hiddet olumsuz duygu kavrmalarının ifade edildiği görülmüştür. Bu bağlamda yüz olumsuz bu duyguların taşıyıcısı ve kendisi şeklinde kavramlaştırılmıştır.

İNSAN UTANÇ DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YÜZ UTANÇ DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2206. *uwutsuz yüzi* körse etsiz sünük / uwutsuz özi körse bütmez irük

Hayâsızın yüzü, dikkat edersen, etsiz bir kemiktir; hayâsızın özü ise, kapanmaz bir gediktir.

4289. otunķa katılma ay aşlı arığ / *yüzünüñ suwın iltge* sindin arığ

Adî kimselere katılma, ey temiz asıllı insan, onlar sende hiç *yüz suyu bırakmazlar*.

Önemli bir kültürel ifade olan yüz suyu ifadesi Ögel'e göre Karahanlı çağında Kutadgu Bilig'de daha derindir. Yüz suyu kişinin itibarı ve onuru demektir¹⁰⁹⁴.

İNSAN ÖZLEM DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YÜZ ÖZLEMİN KAPSAYICISIDIR

5916. atıñ eğgü bolğay çawıķğay özün/ ajun buçnı körmek *tilegey yüzün*

Adın iyi olur ve sen şöhret bulursun, dünya halkı senin *yüzünü görmeği arzular*.

¹⁰⁹⁴ Ögel, 1995: 352.

İNSAN ÜZÜNTÜ DUYGUSUNUN KAPSAYICISIDIR/TAŞIYICISIDIR

YÜZ ÜZÜNTÜNÜN KAPSAYICISIDIR

1288. tuta bilmese sen adın munça neñ/ saña yetmegey kör *sarığ kılğa eñ*

Tutmasını bilmezsen, bir bu kadar mal daha olsa, sana yetmez; görürsün, *yüzünü sarartır.*

6529. tamam ergüvan teg kızıl menzim erdi/ bu kün za‘feran urğın *eñde tarıttım*

Benzim kırmızı, tam bir ergüvan gibi idi; bugün *yüzüme safran tohumu ekim.*

İNSAN ENDİŞE DUYGUSUNUN KAPSAYICISIDIR

YÜZ ENDİŞENİN KAPSAYICISIDIR

1996. iweklig belin ol kamuğka yawuz / kalı bolsa begke *yüzi boldı boz*

Acelecilik herkes için fenadır ve derûnî bir korku neticesidir ; eğer bu beyde olursa, onun *yüzü kül renkli olur.*

İNSAN HİDDET DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

YÜZ HİDDETİN KAPSAYICISIDIR

4091. tapuğka tayanma kötürme köñül / saña *tügge* begler yañılsa *yüzün*

Hizmete güvenip, gurur getirme; eğer yanılırsan, beyler sana tekrar *kaşlarını çatarlar.*

Tablo 4. 5 İnsandan Duygulara Aktarım Yüz Metaforu

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metaforlar Kök Metaforlar	Karmaşık Metafor
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR YUKARIDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	BAŞARI/ UTANÇ/ MUTLULUK/ ÖZLEM/ ÜZÜNTÜ/ ENDİŞE/ HİDDET/ YAKINLIK YÜZDÜR

DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı insanın fiziksel özelliklerinden yüz kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Yüz temel olarak duyguları olumlu ve olumsuz bağlamında kavramlaştırmıştır. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise yüz kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir.

DUYGULAR İNSANLARDIR temel metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan yüz sözcüğü insanın en üstün özelliği olan duygusal kavramları metaforlaştırmıştır. İnsan fizyolojisi içinde en yüksek genel seviye parametresinde bulunan baştan sonra gelen yüz kavramı kendinden daha üst seviyede bulunan duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. Başarı, utanç, mutluluk, özlem, üzüntü, endişe, hiddet, yakınlık gibi olumsuz ve olumlu duyguları ifade etmiştir.

Alın- Kaş ve Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan alın ve kaş kavramları yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan gurur, hiddet ve mutluluk kavramlarını metaforlaştırmıştır. İnsan fizyolojisi içinde en yüksek genel seviye parametreleri arasında bulunan alın ve kaş, fiziksel özelliklerden daha üst seviyede bulunan duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. Alın gurur duygu kavramını, kaş ise hiddet ve mutluluk duygularını metaforik olarak ifade etmiştir. Kaş unsuru özellikle beylerin davranışsal ve duygusal niteliklerini aktarmada metaforik kaynak alan olarak kullanılmıştır.

İNSAN GURUR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

ALIN GURUR İÇİN KAPSAYICIDIR/ TAŞIYICIDIR

GURUR ALINDIR

5222. süçig sözle barça kişiğe tilin/ açık tut yüzünü *yaruk tut alın*

Herkese tatlı söz söyle, yüzünü açık ve *alnını parlak tut.*

KAŞ HİDDET İÇİN KAPSAYICIDIR

HİDDET KAŞTIR

191. bu kün *tügme kaşın* ay bilge бүгү/ özüm ‘uzrin aysa yime eymenü

Ey âlim hakim bugün ürkerek kendi özümlü söylersem bana *kaşını çatma.*

4756. sewindi tidükte sasıtur söker / yazıldı tidükte buşup *kaş tüger*

O memnun oldu derken, ortalığı berbat eder, söyger; yüzü güldü derken, hiddetlenir, *kaşlarını çatar.*

KAŞ MUTLULUK İÇİN KAPSAYICIDIR

MUTLULUK KAŞTIR

813. şeker teg süçiyü barır ol kişi/ sewinçlig bolur anda *yazlur kaşı*

O insan benden şeker gibi tatlı tatlı ayrılır; sevinir ve *yüzü güler.*

1809. begi yarlığı bolsa edgü söze/ kılı köñli yükser *yazar kaş köze*

Bey onun hakkında iyi sözler sarfederse, kulun gönlü açılır ve *yüzü güler*.

Tablo 4. 6 İnsandan Duygulara Aktarım Alın- Kaş Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metaforlar Kök Metaforlar	Karmaşık Metafor
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR GURUR YUKARIDIR	GURUR ALINDIR HİDDET KAŞTIR MUTLULUK KAŞTIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR, GURUR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisinde yer alan gurur kavramı insan fizyolojisine ait alın ile, mutluluk ve hüzn kavramı ise kaş ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Alın, gurur duygusu kavramını; kaş ise hiddet ve mutluluk duygularını aşağı- yukarı yönelimi ile metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise alın ve kaş kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir.

DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR AŞAĞIDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Göz ve Duygu

İnsanın fiziksel özelliklerine ait beyine yakın en önemli unsurlardan göz, insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan mutluluk, başarı, gurur, onur, yükseklik, kabulleniş, hasret, beklenti, üzüntü, pişmanlık, açgözlülük, cömertlik, merhamet, harislik, doğruluk duygularını metaforik olarak ifade etmiştir. İnsan ontolojisi içinde en yüksek genel seviye parametreleri arasında bulunan göz, fiziksel özelliklerden daha üst seviyede bulunan duyguları metaforik olarak ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’de duyguların metaforik ifadesinde en önemli kaynak alanlardan biri de gözdür. ‘Suw içer iki köz’, ‘yaruk boldı köz’, ‘küler köz’ ifadelerinde mutluluk, ‘köz suwı’

ifadesi başarı, ‘közi tok’ ifadesi gurur, onur, cömertlik duygularının taşıyıcı metaforu olmuştur. Bu bağlamda bu duyguların meydana gelişinin yeri metaforik olarak gözdür.

GÖZ DUYGULAR İÇİN KAPSAYICIDIR/ TAŞIYICIDIR

GÖZ MUTLULUK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

MUTLULUK GÖZDÜR

2467. idî eğğı neñ bu kişi körki yüz / bu yüz körkiñe *suw içer iki köz*

İnsanda bu yüz güzelliğı çok iyi bir şeydir; yüz güzelliğı karşısında *gözler parlar*

3321. cevap kıldı ögdülmiş aydı bu söz / sini kördi erse *yaruk boldı köz*

Öğdülmiş cevap verdi ve : Bu sözüm şudur dedi seni görünce, *gözüm parladı*

6343. neçe kaçdıu sağıñç sini bulnasa / yana oķ *küler köz* neçe yığlasa

Kaygı ve keder seni ne kadar esir ederse etsin, ne kadar ağlatırsa ağlatsın, bir gün *yüzün*

tekrar gülecektir

GÖZ BAŞARI DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

BAŞARI GÖZDÜR

2007. bayat kimke birse uwut *köz suwı*/ añar birdi devlet tükel yüz suwı

Tanrı kime hayâ ve *iz’ân* vermişse, ona devlet ile birlikte bütün şerefleri vermiş demektir.

GÖZ GURUR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

GURUR GÖZDÜR

1191. negü tir eşitgil *közi tok* kişi/ tuz etmek idisi aķı er başı

Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan, cömertlerin nâmlısı ne der, dinle.

İNSAN ONUR VR YÜKSEKLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÖZ ONUR VE YÜKSEKLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

ONUR/ YÜKSEKLİK GÖZDÜR

1191. negü tir eşitgil *közi tok* kişi/ tuz etmek idisi aķı er başı

Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan, cömertlerin nâmlısı ne der, dinle.

GÖZ CÖMERTLİK İÇİN KAPSAYICI YERDİR

CÖMERTLİK GÖZDÜR

2612. *közi tok* çığay erse bayķa sanur /serinse kişi tegme işķa unur

Gözü tok insan, fakir olsa dahi, zengin sayılır; insan sebat ederse, her işte muvaffak olur.

Bu beyitte de insanın kendine merhametli olarak baktığı yerin göz olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda da göz merhamet soyut duygusunun yer aldığı taşıyıcı, kapsayıcı metaforu durumundadır.

GÖZ MERHAMET İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**MERHAMET GÖZDÜR**

2852. kamuğnı bütün tut küdeşgil özün / *özünke bağırsak senin öz közüñ*

Herkese güven, fakat kendini gözet; *sana karşı şefkatli olan, senin kendi gözündür.*

Göz olumlu duygular yanında olumsuz duyguların da taşıyıcı metaforu durumundadır. Bu bağlamda ‘közin yum-‘ kabullenışı, ‘köz açtı bakar’ ifadesi hasret, beklenti, ‘közde yaş tök-‘, ‘közüñ tolğa yaş’, ‘közde kanın yaş akıt-‘ ifadeleri üzüntü, ‘közi telmir-‘ ifadesi pişmanlık, ‘közi suķ’ ve ‘suķ köz’ ifadesi de açgözlülük ve harislik soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda göz olumsuz duyguların taşıyıcısı ve kendisi şeklinde kavramlaştırılmıştır.

GÖZ KABULLENMEK İÇİN KAPSAYICI YERDİR**KABULLENİŞ GÖZDÜR**

2511. biri söz eşitse kıatı tutsa berk / biri körse teñsiz *közün yumsa* terk

Biri her duyduğu şeyi ifşâ etmemeli; İkincisi görmemesi icap eden uygunsuz şeyleri görünce *göz yummasını* bilmelidir.

GÖZ HASRET/BEKLENTİ İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**HASRET/ BEKLENTİ GÖZDÜR**

3477. tili teprese sözde atıñ çıkar / sini körgüke ol *köz açtı bakar*

Konuşmağa başlar başlamaz, ağzından adın çıkar; o seni *dört gözle beklemektedir.*

GÖZ ÜZÜNTÜ İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**ÜZÜNTÜ GÖZDÜR**

4823. meniñ kağğımı sen yime ay kadaş / sen öz kağğın yı *töküp közde yaş*

Ey kardeş, sen benim kaygımı yeme; sen *gözünden yaş dökerek*, kendi derdin ile uğraş.

6137. esürtmesü devlet sini ay kadaş / ağıldukta şeksiz *közün tolğa yaş*

Ey kardeş, saâdet seni sarhoş etmesin ; ayılınca, hiç şüphe yok, *gözün yaşla dolar.*

6533. yawa kıldım isiz tiriglik awınçın/ ökünç birle *közde kanın yaş akıttım*

Yazık, hayatı boş yere israf ettim; peşimanlıkla *gözden kanlı yaşlar akıttım*

GÖZ PİŞMANLIK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**PİŞMANLIK GÖZDÜR**

6634. neçe dünya yigli ajun begleri/ ölüm tuttı bardı *közi telmire*

Dünyaya nail olan nice cihan beylerini ölüm yakaladı ve onlar *gözleri ile etrafından duâ dilenerek gittiler*

İNSAN AÇGÖZLÜLÜK İÇİN KAPSAYICI YERDİR**GÖZ AÇ GÖZLÜLÜK İÇİN KAPSAYICI YERDİR****AÇGÖZLÜLÜK GÖZDÜR**

2611. *közi suķ* kişi özke erksiz bolur / bu suķlar yalawaçça teñsiz bolur

Aç gözlü adam kendisine hâkim olamaz; haris olanlar elçiliğe lâayık değildirler

GÖZ HARİSLİK İÇİN KAPSAYICI YERDİR**HARİSLİK GÖZDÜR**

3565. usayuk bu yalnuq idi *suk közi*/ kalı torqa kirmez bu yalnuq özi

insan gafildir ve *gözü de çok haristir*; böyle olan insan nasıl tuzağa düşmez.

Tablo 4. 7 Göz Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR OLUMSUZ DUYGULAR YUKARIDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	MUTLULUK/ BAŞARI/ GURUR/ ONUR/ YÜKSEKLİK/ KABULLENİŞ/ HASRET/ BEKLENTİ/ ÜZÜNTÜ/ PIŞMANLIK/ AÇGÖZLÜLÜK/ CÖMERTLİK/ MERHAMET/ HARİSLİK/DOĞRULUK GÖZDÜR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisinde yer alan mutluluk, başarı, gurur, onur, yükseklik, kabulleniş, hasret, beklenti, üzüntü, pişmanlık, açgözlülük, cömertlik, merhamet, harislik, doğruluk göz ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise gözün duyguları daha özelden nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR YUKARIDIR, OLUMSUZ DUYGULAR YUKARIDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Ağız- Dil- Diş ve Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan ağız, dil ve diş yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan iyilik, kötülük, hiddet, doğruluk, sabır duygularını metaforik olarak ifade etmiştir.

İNSAN İYİLİK DUYGULARI İÇİN KAPSAYICIDIR

İNSAN KÖTÜLÜK DUYGULARI İÇİN KAPSAYICIDIR

AĞIZ İYİLİĞİN KAPSAYICISIDIR

AĞIZ KÖTÜLÜĞÜN KAPSAYICISIDIR

2686. *ağızdın ara ot ara suw çıkar* / birisi itigli birisi yıkar

Ağızdan bâzan ateş, bâzan da su çıkar ; bunların biri yapar, biri de yıkar.

DİL KÖTÜLÜK DUYGULARI İÇİN KAPSAYICIDIR

194. *buğın tili yawlağ* sini sözleğey/ kişi kılkı kirtüç etiğni yigey

Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir; insanın tabiatı kıskançtır, etini yer.

DİL HİDDETİN KAPSAYICISIDIR

2295. isitür kişi köñlin alçağ kişi/ yıratır erenig *tili il buş*

Alçak gönüllü kimse insanların kalbini kendisine ısındırır; *kötü dilli* ve hiddetli kimseler insanları kendisinden uzaklaştırırlar.

DİL DOĞRULUK DUYGULARI İÇİN KAPSAYICIDIR

407. kılınç köni erdi kılkı oñay/ *tili çın* bütün hem közi köñli bay

Tabiatı dürüst, tavrı munis idi; *sözü doğru*, gözü ve gönülü zengin idi.

İNSAN SABIR DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

DİŞ SABIR DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

1453. iki öðte kılma kayu erse iş/ hava öwke kelse serip *kısgu tiş*

Heves ve öfke ânında hiç bir iş yapma; her iki hâlde de *dişini sık*, sabret

Tablo 4. 8 Ağız- Dil- Diş Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	İYİLİK/ KÖTÜLÜK AĞIZDIR HİDDET/ DOĞRULUK/ KÖTÜLÜK DİLDİR SABIR DİŞTİR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisinde yer alan iyilik, kötülük, hiddet, doğruluk,

sabır ağız, dil ve diş ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise ağız, dil ve dişin duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR temel metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Boyun- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan boyun yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan kabulleniş, heva, nefis, sorumluluk, çaresizlik, ölüm kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Boyun eğ-, boyun bir- ifadelerinde tabi olma, kabullenme, bağlanma gibi duygu ve davranışlar insana ontolojisinin hareketiyle meydana gelmektedir. Bu aynı zamanda bir olay yapısı metaforudur. Fakat burada varlık zinciri için önemli olan boyun fizyolojisinin bu duygu ve davranışlar için taşıyıcı metafor durumunda olmasıdır. Bu bağlamda bağlılık, kabulleniş gibi duygular boyun aracılığı ile kavramlaştırılmıştır.

İNSAN KABULLENİŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BOYUN KABULLENİŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

101. bu yanlış tapuğka itindi ajun/ yağı *boyun egdi* kötürdi özün

Dünya kulluk için böyle hazırlandı; düşman *boyun egdi*, ortadan kayboldu.

681. bu küt kayda bolsa *boyun bir* yaraş/ kalı öznesi kütka kağgun küreş

Saadet nerede ise, ona *boyun eğ* ve kendini beğendir; devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boğuşursun.

Kutadgu Bilig’de nefis ve heva soyut olumsuz duygularının metaforik olarak ifadesi boyun ile ifade edilmiştir. ‘Hava boynı biç-’, ‘hava arzu boynı sı-’, ‘nefis butını sı-’, ‘nefis boynı sı-’, ifadelerinde ise heva ve nefsin ortadan kaldırılması boynun kesilmesine bağlanmıştır. Bu bağlamda boyun, boynun kesilmesi yok oluşun derecesini de ifade etmektedir. Bu bağlamda nefis ve heva insan ontolojisinin hayati unsuru olan boyun ile kavramlaştırılmıştır.

İNSAN HEVA/NEFİS İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BOYUN HEVA/ NEFİS İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

1375. özün otka atma bu dünya üçün/ *hava boynı* biçgil et özke öcün

Bu dünya için kendini ateşe atma; vücûddan öcünü al, *nefsin boynunu* kopar.

4807. *hava arzu boynı* sımagınça öz / könilik yolına kirümez et öz

Kendi *nefis ve hevesinin başını* ezmedikçe, vücûd doğruluk yoluna giremez

NEFS İNSANDIR

NEFS BOYUNDUR

3635. büte boldı munda tiriglik yidim / öğ öçlek ıdıp *nefs butını sıdım*

Epiyi bir zaman oldu, hayatımı burada geçirdim; zamanla *nefsin belini* kırdım.

6161. hava bas ukuş birle *nefs boynı* sı / bu ol er nişanı ukuş belgüsi

Heva ve arzularına hâkim ol, akıl ile *nefsin boynunu* kır; insanlık nişanı ve akıllılık alâmeti budur

Kutadgu Bilig’de sorumluluk duygusunun metaforik ifadesi boyundur. ‘Uluğ yük boyunğa yüdü-’, ‘emanet yüdürdi boyunğa-’, ‘boynum öze boldı yük’ ifadelerinde yük şeklinde kavramlaştırılan sorumluluk ve borç duygusunun taşıyıcı/kapsayıcı metaforu boyun kavramıdır.

BOYUN SORUMLULUK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

SORUMLULUK BOYUNDUR

1437. *uluğ yük boyunğa yüdürdi ilig*/ usal bolma saqlan ay kılkı silig

Hükümdârların omuzlarına ağır yük yüklenmiştir; ey iyi huylu insan, ihmalkâr olma, tedbirli davran.

1720. *emanet yüdürdi boyunğa* uluğ/ emanet yüder erke canım yuluğ

Boynuna büyük bir emânet yüklendi; emânet yüklenen insana canım feda olsun.

3118. tegürdün maña sen kamuğ edgülük/ munıñ şükri *boynum öze boldı yük*

Sen bana her türlü iyilikleri ihsan ettin; şükür etmek *boynumun borcudur*

Boyun olumsuz olan çaresizlik duygusunu da metaforik olarak ifade etmiştir. Boyun bağlan- ifadesinde insanın içinde bulunduğu çaresizlik ifade edilmiştir. Günlük hayatta boyundaki bir problemi insan fizyolojisini etkiler. Günlük hayattaki bu türlü çıkarımlar da hedef alandaki çaresizlik duygusu üzerine haritalanmıştır.

BOYUN ÇARESİZLİK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

ÇARESİZLİK BOYUNDUR

5928. oyunğa katılma usa ay unur/ oyunğa katılma *boyun bağlanur*

Ey kudretli insan, mümkün ise, onun oyununa düşme; bu tuzağa düşünce, insanın *boyunu bağlanır*

Kutadgu Bilig’de pek çok metaforik kaynak alanı bulunan ölüm kavramının bir ifadesi de boyundur. ‘yağı boynı yenç-’, ‘anuğ tut boyun’ ifadelerinde görüldüğü gibi ölüm boynun yok olmasıyla meydana gelmektedir. Bu bağlamda boyun ölümün taşıyıcısı ve kendi durumuna geçmektedir. ‘Hükümdârın boynunun kıl gibi’ oluşu da ona olan güvensizliğin ölçüsünün metaforik ifadesidir. Bu bağlamda boyun ölüm ve güvensizliğin taşıyıcı metaforu durumundadır.

BOYUN ÖLÜM İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**ÖLÜM BOYUNDUR**

2022. bu saklık bile sen *yağı boynu yenç* / buđunkā törü kıl tiril kiñrū inç

Bu ihtiyat ile sen *düşmanın boynunu vur*, halka hüküm et, rahat ve huzur içinde yaşa.

2154. *ilig boynu kılça* ükekçe başı /añar keđ inanmaz ukušluğ kişi

Hükümdârın boynu kıl gibi, başı ise, burç kadardır; akıllı insan ona pek inanmaz.

5931. idin yarlığı kıl özün kulluķı/ kalı kılmasa sen *anuk tut boyun*

Tanrının emirlerini ve kendi kulluğunu yerine getir; eğer bunu ymazsan, *boynunun gitmesine hazırlan*

Tablo 4. 9 İnsandan Duygulara Aktarım Boyun Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	KABULLENİŞ/ HEVA/ NEFS/ SORUMLULUK/ ÇARESİZLİK/ ÖLÜM BOYUNDUR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisinde yer alan kabulleniş, heva, nefis, sorumluluk, çaresizlik, ölüm kavramları boyun ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise boyun kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR temel metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Boğaz- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan boğaz yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan esaret ve mutluluk kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

BOĞAZ MUTLULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**MUTLULUK BOĞAZDIR**

4772. açığ süçig aşlar *boğuz tatğı ol* / boğuz tatğı sürgen kişi yılkı ol

Ekşi veya tatlı yemekler boğaz zevkidir; boğazına düşkün adam hayvandan başka bir şey değildir.

BOĞAZ ESARET İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR**ESARET BOĞAZDIR**

2096. bor içme aya borçı *boğzı kulu* / bor içse açıldı çığaylık yolu

Ey içki düşkün, boğazının esiri, içki içme; içki içersen, sana fakirlik yolu açıldı demektir.

4591. öküş kördüm ilde beğümiş erig/ *bulun kıldı boğzı* töşendi yirig

Memlekette yükselmiş bir çok insan gördüm; *boğazlarının esiri oldular* ve toprağa düştüler.

Tablo 4. 10 İnsandan Duygulara Aktarım Boğaz Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	MUTLULUK/ ESARET BOĞAZDIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki mutluluk ve esaret kavramları boğaz ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise boğaz kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Bağır- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait önemli unsurlardan ve tarihi Türk dili alanının en önemli kültürel sözcüklerinden bağır yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan bağlılık, merhamet, çaresizlik, üzüntü, yakınlık, acımasızlık, vefasızlık kavramları kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Aşağıda yer alan ‘isingil bağır’, ‘bağrı süçi-’, ‘bağır bir-’ ifadelerinde bağlanmak, merhametli olmak, acımak, yakınlık göstermek gibi duygusal olay ve durumlar bağır ontolojik unsuru aracılığı meydana getirilmiştir. Burada bağır duygusal durumlar üzerinde bir araç görevi görmekle beraber duyguların taşıyıcı/ kapsayıcı metaforu durumundadır.

İNSAN BAĞLILIK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/ TAŞIYICIDIR

BAĞIR BAĞLILIK İÇİN KAPSAYICIDIR

BAĞLILIK BAĞIRDIR

1507. bayat yarlığın sen ağır tut ağır/ iligke tapuğ kıl *isingil bağır*

Tanrı buyruğuna çok itaat et; hükümdâra hizmet et ve ona *gönülden bağlan*

İNSAN MERHAMET DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BAĞIR MERHAMET İÇİN KAPSAYICIDIR

MERHAMET BAĞIRDIR

2574. *bağırsız* tusulmaz oğulda körü/ bağırşak tapuğcı tususu örü

Candan bağlı hizmetkârın kıymeti *merhametsiz* ve hayırsız evlâttan, daha yüksektir.

3246. bağırşak kerek er ne *bağrı süçip/* törü birse edğü isizke açıp

İnsan merhametli olmalı ve *kötülere acıyarak*, onlara şefkatle iyi yolu göstermelidir

BAĞIR YAKINLIK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

YAKINLIK BAĞIRDIR

3237. buğunka tusulğıl muñıña yara/ kadaşka *bağır bir* yakınlık ula

Halka faydalı ol, muhtaçlara yardım et; akrabalarına yakınlık göster, *bağrını aç*.

Kutadgu Bilig’de tarihsel bir sözcük olan bağır kavramı olumsuz duyguları kavramlaştırmak için de kaynak alan görevi görmüştür. “Buğun bağrı yi- ifadesi açgözlü bir hükümdâr karşısında halkın çaresizliğini ifade etmektedir. “Bağrım otı” ifadesi ise üzüntünün ölçüsünü, niteliğini ifade etmektedir. Burada bağır üzüntü ateşi için kapsayıcı/ taşıyıcı metafor durumundadır. ‘Bağrı taş’ ifadesi ise merhametsizliği ifade eder. Burada bağrın taş olması duygusuzluğun niteliğini belirtmektedir. Bağır aynı zamanda vefalı oluşun da metaforik ifadesi olmuştur. Bağırsız ifadesi ise bu duygudan yoksun kişiler için metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de tarihsel köklere sahip bağır olumsuz duyguların da ifadesi olmuştur.

İNSAN ÇARESİZLİK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR**BAĞIR ÇARESİZLİĞİN KAPSAYICISIDIR****ÇARESİZLİK BAĞIRDIR**

3110. ikinci basınçak buğun başlar er/ üçünçi suğ erse *buğun bağrı yir*

İkincisi halkın başında bulunan insanın zayıf olması; üçüncüsü de *halkın bağrını yiyen* tamahkârlıktır.

İNSAN ÜZÜNTÜ/ ATEŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**BAĞIR ÜZÜNTÜ/ ATEŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****ÜZÜNTÜ/ ATEŞ BAĞIRDIR**

1482. munu men barır men ay ilig kütü/ turu kıldı oğlum bu *bağrım otı*

Ey devletli hükümdâr, işte ben gidiyorum; oğlum, bu *ciğerpârem*, burada kalıyor.

İNSAN ACIMASIZLIK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR**BAĞIR ACIMASIZLIĞIN KAPSAYICISIDIR****ACIMASIZLIK BAĞIRDIR**

4988. muniñda yası yok saña ay kadaş /bolu bir maña sen aya *bağrı taş*

Ey kardeş, bundan sana bir zarar gelmez; ey *taş yürekli insan*, bir defa da benim sözümü dinle.

İNSAN VEFASIZLIK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR**BAĞIR VEFASIZLIK İÇİN KAPSAYICIDIR****VEFASIZLIK BAĞIRDIR**

6576. bağırşak kişi yok ajunda tiledim/ *bağırşızka* könlüm negü teg ulayı

Aradım, dünyada candan bağlı bir insan yoktur; *vefasız kimselere* nasıl gönül bağlayayım

Tablo 4. 11 İnsandan Duygulara Aktarım Bağır Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	BAĞLILIK/ MERHAMET/ ÇARESİZLİK/ ÜZÜNTÜ/ YAKINLIK/ ACIMASIZLIK/ VEFASIZLIK BAĞIRDIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki bağılılık, merhamet, çaresizlik, üzüntü, yakınlık, acımasızlık, vefasızlık kavramları bağır ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise bağır kavramının duyguları daha özeldir nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Omuz- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait sırt kavramı yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan olumsuz gurur kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. EDPT içerisinde sözcük omuz olarak anlamlandırılmıştır¹⁰⁹⁵. Günlük hayatta da kibirli, vakur yürümek eylemlerinin çıkarımsal bilgisi hedef alanda bulunan gururlanmak, kibirlenmek eylemleri üzerine haritalanmıştır. Burada költür- eylemi de yukarı bir yönelim ifade etmektedir. Yani burada hem yönelim imaj şeması hem de nesne imaj şeması kullanılmıştır. Bu bağlamda omuz ontolojik kavramı gurur ve kibir olumsuz duygusunun taşıyıcı metaforu olmuştur.

OMUZ GURUR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR GURUR OMUZDUR

5214. hâzinem öküş tip küwenme neñin/ haşem sü telim tip *kötürme egin*

Hâzinem çok! diye, bu mala güvenme; hizmetkârım ve askerim çok! diye *gururlanma*.

5326. bu beglik bile sen *kötürme egin* / kögüz kerme artuğ özünni sañın

Sen beylik ile *mağrur olma*, fazla kibir getirme; kendini koru.

Tablo 4. 12 İnsandan Duygulara Aktarım Sırt Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor/ Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR/ OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR/ İNSANLAR TAŞIYICIDIR	GURUR SIRTIR

¹⁰⁹⁵ Clauson, 1972: 109.

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki olumsuz gurur kavramı sırt ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise bağır kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Kögüz/ Göğüs ve Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait göğüs kavramı yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan olumlu anlamdaki mertlik ve olumsuz anlamdaki kibir kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. İkinci olarak mertlik olumlu duygu kavramı ile olumsuz anlamdaki kibir ve gurur duygu kavramları göğüs kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

İNSAN MERTLİK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

GÖĞÜS MERTLİĞİN KAPSAYICISIDIR

MERTLİK GÖĞÜS KAFESİDİR

2282. yürekliğ kerek artuğ öglüğ kerek / *kögüzlüğ* kerek hem köñüllüğ kerek

O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da *mert* ve geniş yürekli olmalıdır.

İNSAN KİBİR DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR

GÖĞÜS KİBRİN KAPSAYICISIDIR

KİBİR GÖĞÜS KAFESİDİR

4845. neçe kür *kögüzlüğ* küwenür erig / ölüm yençti kögsin saçttı közin

Nice kabadayı, *kibirli* ve mağrur insanların göğüsünü ölüm ezmiş ve gözünü çıkarmıştır.

GÖĞÜS GURUR İÇİN KAPSAYICI YERDİR

GURUR GÖĞÜS KAFESİDİR

6539. *kögüz kerdim* ança yağı sançmış er teg / küwez teg kür erip kaya teg kaçdıttım

Düşmanına galip gelen insan gibi, öylesine *göğüs kabarttım*; mağrur insan gibi, kabadayı olup, kaya gibi karşılarına dikildim

Tablo 4. 13 İnsandan Duygulara Aktarım Göğüs Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar / Tekli Benzerlik Metaforu/ Temel Varlık Zinciri Metaforu / Kültürel Metafor/ Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR	MERTLİK/ KİBİR GÖĞÜSTÜR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki olumlu mertlik kavramı ile olumsuz kibir kavramı göğüs kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise göğüs kavramının duyguları daha özelden nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Yürek- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait yürek kavramı yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan olumlu anlamdaki cesaret, bağlılık, güven, doğruluk ve olumsuz anlamdaki pişmanlık kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

İNSAN CESARET DUYGUSU İÇİN TAŞIYICIDIR

YÜREK CESARET İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

CESARET YÜREKTİR

57. ‘ali erdi munda basakı talu/ kür ersig *yüreklig* menesi tolu

Ondan sonra seçkin, cesur, *yigît*, kahraman ve akıllı Ali vardı.

217. ajun tutğuğa er ukuşluğ kerek/ buğun başğuğa ög kerek hem *yürek*

Dünyayı elde tutmak için insan anlayışlı olmalıdır; halka hakim olmak için ise hem akıl hem *cesaret* gerektir.

2045. *yüreklig yüreksizke* bolsa başı/ *yüreklig* bolur ötrü tegme kişi

Cesur insan *korkakların* başına geçer ve herkes ondan *cesâret* alır.

1949. bu beglikke aşnu tûp aşlı kerek/ atım alp katıg kırç yana *toñ yürek*

Beylik için insanın ilk önce asil soydan gelmesi gerektir; bey cesur, kahraman, kuvvetli ve *pek yürekli* olmalıdır

5911. biri alp atım *kırç yüreklig* eren / kılıç birle ilke tusulur tümen

Biri cesur, kahraman ve *tunç yürekli yigît insandır*; o kılıcı ile memlekete pek çok faydalı olur.

YÜREK BAĞLILIK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**BAĞLILIK YÜREKTİR**

2184. idi artuķ öğrüm talu er kerek / ögi köñli yetse *urunsu yürek*

Bu işe halk içinde çok temayüz etmiş, seçkin insan lâzımdır; aklı, gönlü ermeli ve işe *yürekten bağlanmalıdır.*

YÜREK GÜVEN İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**YÜREK GÜVEN KAPSAYICI BİR YERDİR****GÜVEN YÜREKTİR**

2640. yalawaç barır er idi keğ kerek / kamuğ türlüğ işke bu *tutsa yürek*

Her işte *emniyetle hareket edebilmesi* için, elçi olarak gidecek kimsenin çok iyi bir insan olması lâzımdır.

YÜREK DOĞRULUK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**DOĞRULUK YÜREKTİR**

2900. idişçi başı keğ kıyuğ er kerek / *köni tutsa* ötrü köñül ög *yürek*

içkici-başılık için çok titiz insan lâzımdır; o gönlünü, aklını ve *yüreğini doğru tutmalıdır*

YÜREK TEMİZLİK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**TEMİZLİK YÜREKTİR**

2912. bu işke munı teg silig er kerek / munıñ tapğı körki *yarutsa yürek*

Hizmetinin iyiliği ile içten memnun kalmak için, bu işe böyle *temiz tabiatlı* bir insan lâzımdır.

YÜREK SABIR İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**SABIR YÜREKTİR**

3751. kişi himmeti bolsa mundağ kerek / bayat tapğı kılsa *urunsu yürek*

İnsan himmet sâhibi ise, böyle olmalıdır; Tanrıya kulluk etmeli ve bu yolda *metaneti* elden bırakmamalıdır.

5549. isizig ya çoğda oruda kerek / yorık bolsa eğğü aya *sarp yürek*

İyinin serbest dolaşabilmesi için, kötünün ya zincirde veya zindanda olması lâzımdır, ey *metin yürek.*

İNSAN PİŞMANLIK İÇİN KAPSAYICIDIR**YÜREK PİŞMANLIK İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR****PİŞMANLIK YÜREKTİR**

1144. yayıg kıutka awnıp küwenür kür er/ yağız yir katında *yüreki yirer*

Mağrur insan dönek devletle avunarak, ona güvenir; fakat kara toprak altında peşimanlıkla *yüreğini parçalar*

Tablo 4. 14 İnsandan Duygulara Aktarım Yürek Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	PİŞMANLIK/ CESARET/ BAĞLILIK/ GÜVEN/ DOĞRULUK YÜREKTİR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki olumlu cesaret, bağlılık, güven, doğruluk kavramı ile olumsuz pişmanlık kavramı tarihi Türk dilinin en köklü kavramlarından yürek kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise yürek kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Bilek- El- Aya ve Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait bilek, el, aya kavramları yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan güç, başarı, üstünlük, iyilik, hiddet, yakınlık, cömertlik, önem gibi duyguları metaforik olarak ifade etmiştir.

‘Esri bileki kerek’, ‘küç bileklig’ ifadelerinde fiziksel ve psikolojik anlamda güç metaforik olarak ifade edilmiştir. İkinci beyitte yer alan güçlü bilekler ise güçlü insanların, hükümdârları ifade eden metonimik bir ifadedir. Burada önemli olan güç soyut kavramının bilekle birlikte kullanılmasıdır. Bu bağlamda kaynak alanda yer alan bilek hedef alandaki güç soyut kavramı üzerine haritalamıştır.

İNSAN GÜÇ DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BİLEK GÜÇ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÜÇ BİLEKTİR

2310. yağıda kör arslan yüreki kerek / karıştuğa *esri bileki kerek*

Onun yüreği harpte arslan yüreği gibi ve dövüşürken de *bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.*

6072. neçe *küç bileklig* yumıtmışlarığ / ölüm tuttu saçtı yıratı arığ

Ölüm nice *kuvvetli bileklerin* topladıklarını alıp, hepsini saçtı ve dağıttı

Kutadgu Bilig’de el ontolojik kavramı ile kurulan deyimler ve ifadeler çokça yer almaktadır. Özellikle yönetim ve siyaset alanında önemli metaforik kaynak alan durumundadır. Bu bağlamda başarı, üstünlük, hiddet, yakınlık, cömertlik gibi olumlu ve olumsuz duygular insan ontolojisine ait el kavramı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

EL BAŞARI İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BAŞARI ELDİR

1253. bayat kimke birse ukuş ög bilig/ kamuğ arzularka *yetildi elig*

Tanrı kime akıl, anlayış ve bilgi verirse, o bütün *arzularına nâil olur.*

2068. öküş il tutayın tise ay ilig / üç iş kılgu ötrü *yetilse elig*

Ey hükümdâr, bir çok memleketleri elde etmek istersen, *yapabilirsen*, şu üç işi yap.

2330. bu yanlıg sü başçı bu sü başlasa/ *elig bulğa* düşman öze işlese

Böyle bir kumandan askerin başına geçerse, düşmana karşı her vakit *muvaffak olur.*

4389. tükel işte aşnu tusulur bilig / kinilse bilig işke *yetmez elig*

Her işte önceden bilgi edinmek faydalıdır; bilgi sonraya bırakılırsa, insan işinde *muvaffak olamaz.*

İNSAN ÜSTÜNLÜK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

EL ÜSTÜNLÜK İÇİN KAPSAYICIDIR

ÜSTÜNLÜK ELDİR

2269. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig/ yağıka tuçı bolsu *üstey elig*

Öğdülmiş cevap verdi ve: Ey hükümdâr, düşmana karşı her vakit *üstün ol* dedi.

İNSAN GÜÇ DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

EL GÜÇ DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÜÇ ELDİR

5476. nelük boldı ‘ aciz özün ay ilig / kamuğ edğü kılgu küçün *bar elig*

Ey hükümdâr, sen nasıl böyle âciz duruma düştün; her türlü iyiliği yapabilirsin, kuvvet ve *kudretin var*

İNSAN İYİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

EL İYİLİK DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

İYİLİK ELDİR

1416. örüg bol amul bol tüzün bol silig/ kamuğ *edgülikke tegürgil elig*

Sâkin, halîm-selîm ve yumuşak huylu ol ve böylelikle bütün *iyiliklere elini uzat.*

İNSAN HİDDET İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

EL HİDDET DUYGUSU İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HİDDET ELDİR

6538. sere söktüm emdi neçe yalñuğu men / yazuqsuzka yarlıg *elig til uzattım*

Ben imdi nice insanlara kızdım, söğdüm; günahsız ve yoksullara *el kaldırdım, dil uzattım*

EL YAKINLIK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/ TAŞIYICIDIR

YAKINLIK ELDİR

2507. iki neñ kişide bolunsa ilig/ anar birmegil iş *uzatma elig*

Ey hükümdâr, bir insanda şu iki şey varsa, ona iş verme ve *yakınlık gösterme.*

İNSAN CÖMERTLİK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

EL CÖMERTLİK DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

CÖMERTLİK ELDİR

4536. ewiñ barkıñı keğ arıg tut silig / saña kelge devlet ağı *kiñ elig*

Evini barkını çok temiz ve pâk tut; ey cömert ve *açık elli insan*, bu sana saadet getirir.

‘Ayada tut-’ günlük konuşma dilinde de kullanılan bir ifadedir. Birine, bir şeye önem, değer vermek anlamındadır. Önem ver-, değer ver- insna ontolojisine ait aya unsuru ile meydana getirilmektedir. Bu bağlamda kaynak alanda yer alan aya hedef alandaki önem, değer kavramları üzerine haritalanmaktadır.

İNSAN ÖNEM DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

AYA ÖNEM DUYGUSU İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

ÖNEM AYADIR

6523. yana kelgil emdi yigitlik maña sen / *ayada tutayın* ağı çuz tüşettim

Ey gençlik, sen bana şimdi tekrar gel; ben seni *el üstünde tutayım*; bak, senin için ipekliler ve sırmalar dōşettim

Tablo 4. 15 İnsandan Duygulara Aktarım Bilek- El- Aya Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor	

Kök Metafor	
İNSANLAR TAŞIYICIDIR DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR	GÜÇ BİLEKTİR BAŞARI/ ÜSTÜNLÜK/ GÜÇ/ İYİLİK/ HİDDET/ YAKINLIK/ CÖMERTLİK/ İYİLİK ELDİR ÖNEM AYADIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki güç, başarı, üstünlük, iyilik, hiddet, yakınlık, cömertlik, önem gibi kavramlar insanın fiziksel özelliklerinden bilek, el ve aya aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise yürek kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Bel- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait bel kavramı yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan nefis gibi olumsuz duyguları metaforik olarak ifade etmiştir.

BEL NEFS İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

NEFS BELDİR

3635. büte boldı munda tiriglik yidim / öğ öçlek ıdıp *nefs butını sıdım*

Epiyi bir zaman oldu, hayatımı burada geçirdim; zamanla *nefsin belini* kırdım.

Tablo 4. 16 İnsandan Duygulara Aktarım Bel Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	NEFS BELDİR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki nefis kavramı insanın fiziksel özelliklerinden bel aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise bel kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Bağırsak- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait bağırsak tarihi kavramı ile yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan tevazu, bağlılık, samimiyet, iyilik gibi duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. Burada kaynak alanda yer alan bağırsak hedef alanlarda yer alan alçak gönüllülük, bağlılık, merhamet, bağlılık, samimiyet, iyilik gibi soyut kavramlar üzerine haritalanmaktadır. Günlük yaşantıda da pek çok bilişsel, duyuşsal, davranışsal hareket ve eylemlerimiz de sindirim sisteminin sağlığına bağlıdır. Bugün bağırsaklardaki herhangi bir problem de insanlar da farklı pek çok rahatsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle bağırsak kavramının varlığı olumlu duyguları ifade etmektedir.

BAĞIRSAK TEVAZU İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

TEVAZU BAĞIRSAKTIR

107. tüzün kılkı alçak *bağırsak köñül*/ köreyin tise kel munı kör amul

Asil *alçak gönüllü* şefkatli ve yumuşak huylu bir kimse görmek istersen gel onu gör ve gönül rahatına kavuş.

BAĞIRSAK BAĞLILIĞIN KAPSAYICISIDIR

BAĞLILIK BAĞIRSAKTIR

1943. *bağırsakka aytur* kişi öz sözün/ *bağırsak* yuluğlar kişiye özin

İnsan işini kendisine *candan bağlı olana danışır*; sâdık insan kendisini başkası için feda eder.

6084. yana aydı ay çın *bağırsak kadaş* / barır men udu sen kelir sen adaş

Yine dedi: Ey gerçekten *bana bağlı kardeşim*, ben gidiyorum, benim arkamdan sen de geleceksin

BAĞIRSAK MERHAMETİN KAPSAYICISIDIR

MERHAMET BAĞIRSAKTIR

1133. negü tir eşitgil yiti közlüg er/ kişiye *bağırsak* köni sözlüg er

Bak, keskin gözlü, doğru sözlü ve *merhametli insan* ne der.

BAĞLILIK BAĞIRSAKTIR

1879. *bağırsak tapuğcı* tükel ol bolur/ öz asğın koşup kör beg asğın qolur

Sâdık ve tam hizmetkâr kendi nefsinı değıl, beyin menfaatini gözetendir.

BAĞIRSAK SAMİMİYETİN KAPSAYICISIDIR**SAMİMİYET BAĞIRSAKTIR**

1357. negü tir eşitgil bağırsak kışı/ *bağırsaklık ol* kör kişilik başı

içten bağılı olan samimî insan ne der, dinle; insanlığın başı bu *samimiyettir*.

BAĞIRSAK İYİLİĞİN KAPSAYICISIDIR**İYİLİK BAĞIRSAKTIR**

6086. tirigde *bağırsak* özüm bolsunı / özümde kişin bu sözüm qalsunı

Henüz hayatta iken, sana bir *iyiliğim* dokunsun; ben gittikten sonra bu söz de benden kalsın.

Tablo 4. 17 İnsandan Duygulara Aktarım Bağırsak Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	TEVAZU/ BAĞLILIK/ SAMİMİYET/ İYİLİK BAĞIRSAKTIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki tevazu, bağlılık, samimiyet, iyilik gibi kavramlar insanın fiziksel özelliklerinden olan ve tarihi Türk dili alanında yürek ve bağı gibi özellikli sözcüklerden bağırsak aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise bağırsak kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Ayak- Duygu

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait ayak kavramı ile yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan güç ve kararsızlık gibi duyguları metaforik olarak ifade etmiştir. ‘Adağı tayığ’ ifadesinde kararsızlık, ‘yiti kıl açak’ ifadesinde güç, güçlü olma, ‘bu kün tursu emdi açakın örü’ ifadesinde de kendi başına güçlü durma eylemleri metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada önemli olan insanların yürümelerinden en etkin ontolojik unsur olan ayak kavramının kararsızlık ve güç gibi olumlu ve olumsuz duygular için taşıyıcı metafor durumundadır.

AYAK KARARSIZLIĞIN KAPSAYICISIDIR

KARARSIZLIK AYAKTIR

670. inançsız turur kıut vefasız yayığ/ yorırda uçar terk *adağı tayığ*

Saadete inanılmaz, o vefasız ve dönehtir; yürürken, hemen uçar, *ayağı kaygandır.*

AYAK GÜÇ İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

GÜÇ AYAKTIR

2369. yağıka yalıñ teg neñiñ alması/ uzatsa basıttıñ *yiti kıl açak*

Düşmana yalın hücum et, ağırlığın düşmanın eline geçmesin; işi uzatırsan, mağlûp oldun demektir; *ayağını çevik tut.*

5706. telim yattı inçin telekçe turu / bu kün *tursu* emdi *açakın örü*

İstediği gibi hareket ederek, huzûr içinde çok yattı; bugünden itibaren artık *ayak üzere dursun.*

Tablo 4. 18 İnsandan Duygulara Aktarım Ayak Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMSUZ DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	GÜÇ/ KARARSIZLIK AYAKTIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki güç ve kararsızlık gibi kavramlar

insanın fiziksel özelliklerinden olan ayak kavramı aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise bağırsak kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait kan kavramı ile yine insan formunun en üstün özelliği olan duygusal kavramlardan bağlılık duygusu metaforik olarak ifade etmiştir. Burada aynı zamanda sevginin, bağırın derecesini gösteren bir miktar metaforu da yer almaktadır.

KAN BAĞLILIĞIN KAPSAYICISIDIR

BAĞLILIK KANDIR

2610. bağırsak tapuğçı bağır sanı teg/ bağırda yakınrağ *yürek kanı* teg

İçten bağlı hizmetkâr insanın bağırı gibidir; belki de bağırından daha yakın, *yürek kanı* gibidir.

Tablo 4. 19 İnsandan Duygulara Aktarım Kan Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR İNSANLARDIR OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	BAĞLILIK KANDIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR temel metaforları aracılığıyla insan formunun sahip olduğu en üst düzey kavramlardan olan duygu kavramı içerisindeki bağlılık kavramı insanın fiziksel özelliklerinden olan kan aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise kan kavramının duyguları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. DUYGULAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU DUYGULAR İNSANLARDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

4.1.1.1.3. İnsan- Soyut Kavramlar

Kutadgu Bilig’de duygu ve davranış gibi bilişsel ve duyuşsal kavramların yanında sosyal bağlamda soyut kavramlar da insan fizyolojisi aracılığı ile metaforlaştırılmıştır. Kişisel ve toplumsal hayat içindeki davranışlarımız, yaşantılarımız insna fizyolojisi aracılığı ile metaforlaştırılmıştır. Bu soyut kavramların insanın kendi hiyerarşisi içinde bilişsel nitelikli kavramlardan sonra gelmesi ve kaynak alan olarak bilişsel ve duyuşsal özelliklerden sonra gelen fiziksel ontolojinin seçilmesi nicelik miktarıdır. Saygı kavramının diz fizyolojisi ile yansıtılmak istenmesi saygının bir kişiden geride veya aşağıda bulunulmasıyla bunun da saray içinde bükülme özelliğine sahip olan diz ile kavramlaştırılması nesnelerin doğasını oluşturur. Kaynaktan hedefe bedensel aktarım yoluyla gerçekleştirilen bu metaforun dizin saygıyı taşıması veya saygının alçakta olması şeklindeki anlamsal odak da değişmezlik prensibidir.

Tablo 4. 20 İnsandan soyut kavramlara- duyuşsal kavramlara aktarım.

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Baş	Seçkinlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Baş	Yanlışlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Baş	hayat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Baş	kişilik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Baş	yaşam	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Baş	ölüm	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Baş	yönetim	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Baş	Dert	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alın	dert	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alın	İtibar	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alın	önem	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alın	tecrübe	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alın	gurur	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Yüz	saygısızlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Göz	huzur	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H
Göz	Aydınlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H

Göz	tanıklık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Göz	harislik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Göz	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→B.H
Kulak	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Kulak	Kural	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Boğaz	Tehlike	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boğaz	hastalık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boğaz	sağlık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boğaz	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	F.H.→Blş.H
Boğaz	helal	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Burun	Öncelik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Sakal	Himaye	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Diş	Yaşam	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Diş	Sabır	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boyun	Günah	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boyun	çaresizlik	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boyun	Dert	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Boyun	Ölüm	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Omuz	Yaşlılık	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Kol	Saygı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
El	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
El	himaye	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
El	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
El	saygı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Göğüs	Bilgi	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Karın	Düşünce	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Diz	Saygı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Ayak	Dikkat	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H
Ayak	Engel	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Ayak	Yalvarış	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H
Ayak	Saygı	Parça Bütün- Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H

Bu bağlamda tablo ve örneklerden hareketle temel varlık zinciri için önemli olan temel metaforları OLUMLU DAVRANIŞLARIN YÖNÜ YUKARIDIR/ AŞAĞIDIR, DAVRANIŞLAR TAŞINAN NESNELERDİR metaforları oluştururken; karmaşık metaforları ise SEÇKİNLİK BAŞTIR, KİŞİLİK BAŞTIR, TECRÜBE BAŞTIR, DİKKAT GÖZDÜR, ÖNCELİK BURUNDUR, DÜŞÜNCE KARINDIR, SAYGI DİZDİR metaforları oluşturmaktadır.

Bu metaforlardan hareketle de İNSANLAR TAŞIYICIDIR, İNSANLAR DAVRANIŞLAR İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR temel metaforu yanında BAŞ SEÇKİNLİK DAVRANIŞI İÇİN TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR, GÖZ DİKKAT İÇİN TAŞIYICIDIR, BURUN ÖNCELİK İÇİN TAŞIYICIDIR, DİZ SAYGI İÇİN TAŞIYICIDIR alt metaforları ortaya çıkmaktadır.

Varlık formunda yer alan insana ait baş, alın, yüz, göz, kulak, boğaz, burun, kol, el, ayak, diz, boyun, diş, sakal, omuz gibi fiziksel unsurları aracılığı ile davranış alanına ait yanlışlık, kişilik, tanıklık, aydınlık, öncelik, dikkat, himaye, sabır, ölüm gibi soyut kavramları metaforikal olarak ifade edildiği görülmüştür. Burada davranışsal seviyedeki unsurlar ile fiziksel unsurlar arasında yani hiyerarşiler arası metaforik ifadeler görülmektedir.

Baş- Alın ve Soyut Kavramlar

İNSAN SOYUT KAVRAMLAR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BAŞ BİLGİ İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

BİLGİ BAŞTIR

423. kerek tir maña emdi ödrüm kişi/ ukuşluğ biliglig *kişiler başı*

Bana şimdi seçkin, *akıllı, bilgili ve mahâretli bir adam* lâzımdır.

BAŞ SEÇKİNLİK/ YETENEK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SEÇKİNLİK/ YETENEK BAŞTIR

478. idi keğ katıg bu ğariblık işi/ ğariblıkta yañlur *talı er başı*

Bu gurbet hâli insana çok ağır gelir, gurbette çok *meziyetli insanlar* dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.

İNSAN YANLIŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ YANLIŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YANLIŞLIK BAŞTIR

633. iweklik turur barça *yañluğ başı*/ amulluk turur barça eğgü işi

Bütün *yanlışlıkların başı* aceleciliktir; bütün iyi işler dâima teenni ile yapılan işlerdir.

İNSAN HAYAT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ HAYAT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HAYAT/ YAŞAM BAŞTIR

967. *başıñı tilese* tiliñni küdez/ tiliñ tegme künde *başıñı yanur*

Başını kurtarmak istersen dilini gözet; dilin her gün senin *başını tehdit eder*.

İNSAN KİŞİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**BAŞ KİŞİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****KİŞİLİK BAŞTIR**

1357. negü tir eşitgil bağırşak kişi/ bağırşaklık ol kör *kişilik başı*

İçten bağlı olan samimî insan ne der, dinle; *insanlığın başı* bu samimiyettir.

2040. negü tir eşitgil vefalığ kişi / vefa ol kişiye *kişilik başı*

Vefalı insan ne der, dinle; insan için *insanlığın başı* vefadır.

5729. negü tir eşitgil tusulur kişi/ tusulur kişi ol *kişide başı*

Başkalarına faydalı olan kimse ne der, dinle; başkalarına faydalı olan insan *insanların başıdır*.

İNSAN YAŞAM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**BAŞ YAŞAM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****HAYAT/YAŞAM BAŞTIR**

2585. bütün çin sewigli bağırşak kişi/ yakın yortsa begke *küdeşse başı*

Onun başını korumak için, itimatlı, doğru, onu seven ve ona gönülden bağlı insanları beyin etrafında bulundurmalıdır.

İNSAN ÖLÜM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**BAŞ ÖLÜM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****ÖLÜM BAŞTIR**

170. bilip sözleşse söz biligke sanur/ biligsiz sözi öz *başını yiyür*

Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır; bilgisizin sözü kendi *başını yer*.

655. bağa körse begler küyer ot sanı/ basınsa *üzer baş* sorar öz kanı

Dikkat edersen, beyler gerçekten yanar âteş gibidir; kafa tutanın *başını koparır* ve kanını emer.

2352. anar teşlese ötrü itse işin / yağı boynı yençse *kiterse başın*

Sonra işini, alınan mâlumata göre, tanzim etmelidir; ya düşmanın boynu kesilir yahut *başı ezilir*.

2420. idi artuk öğrüm kerek bu kişi/ kalı öznesse begke *iltür başı*

Bunların pek seçkin insanlar olması lâzımdır; eğer beye karşı baş kaldırırlarsa, *başları gider*.

İNSAN YÖNETİM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**BAŞ YÖNETİM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR.****YÖNETİM BAŞTIR**

2166. tükel beg bolur bu *buçunğa başı*/ anıñdın bulur tegme eğgü kişi

Böylesi mükemmel bir bey ve *halka baş olur*; insan ondan her türlü iyilik bulur.

5202. *bu begler baş ol kaçça barsa başı* / uğula barır barça uğmış kişi

Bu beyler baştır; baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar.

İNSAN DERT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ DERT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

DERT BAŞTIR

2934. beğük işte teñsiz baş ağrığ bolur/ *baş ağrığ kötürme*se beglik kalur

Büyük işin her türlü derdi olur; *bu derdler ortadan kaldırılmazsa*, beylik ortadan kalkar.

ALIN DERT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

DERT ALINDIR

DERT DÜĞÜMDÜR/ DAMARDIR

6228. negü yük kötördün köñülke bu kün/ nişanın körür men *alında tügün*

Gönlüne bugün nasıl bir derd yüklendi; *alındaki düğümde* bunun alâmetini görüyorum

İNSAN İTİBAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ İTİBARIN KAPSAYICISIDIR

İTİBAR BAŞTIR

2196. negü tir eşitgil törülüg kişi / törülüg kişi boldı il *tör başı*

Kanun adamı ne der, dinle; kanun adamı her yerde *itibar* görür.

İNSAN ÖNEM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ ÖNEMİN KAPSAYICISIDIR

ÖNEM BAŞTIR

2275. akı bolğu artuğ sü başlar kişi/ tirilse añar ötrü *öğrüm başı*

Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın *çok cömert olması lâzımdır*.

2394. maña mundağ aydı sınamış kişi/ sınamış kişiler sözi *söz başı*

Bana tecrübeli insan böyle dedi; tecrübeli insanların sözü *sözlerin başıdır*.

BAŞ GELECEĞİN KAPSAYICISIDIR

GELECEK BAŞTIR

ÖNCELİK BAŞTIR

4133. neçe me toğ erse yigü beg aşı / bu begler aşı ol *ağırlık başı*

İnsan ne kadar tok olsa bile, beyin yemeğini yemelidir; bu beylerin yemeği *ikbâlin başlangıcıdır*.

2457. ukušluğ biliglig kiři ol kiři/ kişide talısı *buğında başı*

Akıllı ve bilgili adam adamdır; o *insanların seçkini* ve halkın ileri gelenidir.

2614. negü tir eşitgil közi toğ kişi/ közi toğ kişi boldı *baylar başı*

Gözü tok insan ne der, dinle; gözü tok insan *en zengin* insandır.

2809. negü tir eşitgil **aķılar başı** / köñülke alıñıl ay ırıguy kişi

Cömertlerin başı ne der, dinle; ey cimri insan, bunu hâtırında tut.

3855. körü barsa yaķşı ayur **er başı** / köñül bulnasa boldı erksiz kişi

Dikkat edersen, **yıģıtlerin başı** güzel söylemiş: insan gönülünün esiri olursa, kendisine hâkim olamaz.

5349. negü tir eşitgil ģalal yigli er / **saķınuķ başı** ırın ģalal tigli er

Takva sahiplerinin başı, gerçekten ģalâl arayan ve ģalâl yiyen insan ne der, dinle.

İNSAN TECRÜBE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BAŞ TECRÜBE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

TECRÜBE BAŞTIR

426. negü tir eşit bu sınamış kişi/ **başında keçürmiş** yetürmiş yaşı

Tecrübeli, başından çok iş geçmiş ve **yaşını başını almış insan** ne der, dinle.

GEVEZELİK BAŞTIR

1027. tilin sözlemese aģın tir kişi/ öküş sözlese atı **yañşak başı**

Konuşmayan kimseye dilsiz derler; çok söyleyenin adı ise, **geveze başıdır**

İNSANLIK BAŞTIR

1357. negü tir eşitgil baģırsak kişi/ baģırsaklıķ ol kör **ķişılik başı**

içten bağlı olan samimî insan ne der, dinle; **insanlığın başı** bu samimiyettir.

1945. negü tir eşitgil baģırsak kişi/ baģırsaklıķ ol kör **ķişılik başı**

Dinle, şefkatli insan ne der; **insanlığın başı** merhamettir.

Tablo 4. 21 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Baş ve Alın Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR	BİLGİ/ SEÇKİNLİK/ YANLIŞ/ HAYAT/ KİŞİLİK/ YAŞAM/ ÖLÜM/ YÖNETİM/ DERT/ İTİBAR/ ÖNEM/ TECRÜBE BAŞTIR DERT ALINDIR

OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla bilgi, seçkinlik, yanlış, hayat, kişilik, yaşam, ölüm, yönetim, dert, itibar, önem, tecrübe gibi olumlu olumsuz soyut kavramlar insan fizyolojisinin en yüksek genel seviye parametresine sahip olan baş ve alın kavramları tarafından metaforik olarak ontolojik ve yönelim bağlamında ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise baş ve alın fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir.

SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir.

Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait baş ve alın kavramları bilgi, seçkinlik, yanlış, hayat, kişilik, yaşam, ölüm, yönetim, dert, itibar, önem, tecrübe gibi olumlu olumsuz soyut kavramları metaforik olarak ifade etmiştir.

Yüz- Göz- Kulak- Diş- Burun ve Soyut Kavramlar

İNSAN SAYGISIZLIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YÜZ SAYGISIZLIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SAYGISIZLIK YÜZDÜR

2807. kalı birse begler er atka açığ / tegürse anı bolmasa *yüzde çığ*

Eğer beyler askere ihsanda bulunurlarsa, o bunu, *yüzünü ekşitmeden*, yerine getirmelidir.

YÜZ İYİLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

İYİLİK YÜZDÜR

5089. uluğluk bu beglik yüz ewrür saña / meger *edgölük yüz ewürmez toña*

Büyüklik ve bu beylik sana yüz çevirebilir; yalnız *iyilik sana yüz çevirmez*

İNSAN AKIL İÇİN KAPSAYICIDIR

AKIL GÖZDÜR

290. muñar bütmeşe kör bu nuşin revan/ *ukuš közi* birle yaruttı cihan

Buna inanmazsan, Nûşin-Revan’a bak ; o *akıl gözü* ile dünyayı aydınlattı.

İNSAN HUZUR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÖZ HUZUR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HUZUR GÖZDÜR

6262. kim edgü kılınsa hem edgü yanut/ bayat ok birür edgü *közni yarut*

Kim iyilik ederse, Tanrı bunun karşılığında ona da iyilik verir; ey iyi insan, sen *müsterih ol*

GÖZ AYDINLIĞIN KAPSAYICISIDIR

AYDINLIK GÖZDÜR

GURUR GÖZDÜR

1162. sen erdiñ maña *köz yaruķı* tükel/ barır men seniñdin esen edgü kal

Sen benim gözümün nuru idin, şimdi senden ayrılıyorum, sen sağ ve esen kal.

GÖZ TANIKLIĞIN KAPSAYICISIDIR

TANIKLIK/ ŞEHİTLİK GÖZDÜR

6432. munında uluğ pend taķı ne bolur / seniñde ozaķı ölür *köz körür*

Senden öncekiler ölür, *sen de görürsün*, bundan daha büyük nasihat ne olabilir

GÖZ HARİSLİĞİN KAPSAYICISIDIR

HARİSLİK GÖZDÜR

3565. usayuķ bu yalñuķ idı *suķ közi* / qalı torqa kirmez bu yalñuķ özi

insan gafildir ve *gözü de çok haristir*; böyle olan insan nasıl tuzağa düşmez.

GÖZ ÖLÜM İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

ÖLÜM GÖZDÜR

5390. közi suķ kişi neñke *toğmaz közi* / meger *tolmağınça qara yir tozı*

Gözü aç insan, *kara toprağın tozu gözüne doluncaya kadar*, mala doymaz.

İNSAN DİKKAT İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

GÖZ DİKKAT İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

DİKKAT GÖZDÜR

329. ağırsa oğürse seçe bilse öz/ qamuğ iş içinde *yitiğ tutsa köz*

Ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte *gözünü keskin tutarsa*,

2313. sağızğanda saķraq kerek tutsa öz / qaya quzğunı teg *yıraķ tutsa köz*

Kendisini saksığandan daha ihtiyatlı tutmalı; *gözünü*, kaya kuzgunu gibi, *uzaklara çevirmelidir*.

2833. qamuğ yirde begler küdeşgü özin / yigü içgüde açğu *saqlıķ közin*

Beyler her yerde kendilerini gözetmelidirler; yemek içmekte ise, bilhassa *ihtiyat gözünü* açmalıdırlar.

4836. baqa kör olarığ sen *açğıl közüñ* / begig qulda ađra bilürmü özüñ

Onlara dikkatle bak, *gözünü aç*; beyi kuldandan ayırabilir misin

5272. ilinde **yiti tut közüñ** kulğakıñ / tözüke tegürgil bağırsaklıkıñ

Memleketinde gözünü ve kulağını keskin tut; merhametini herkese ulaştır.

GÖZ RÜYA İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

RÜYA GÖZDÜR

3627. sağığ ol bu dünya **közünge uçar** / neçe öz eğerse ol ança kaçar

Bu dünya serâptır, **gözünden uçar**; ne kadar takip edersen, o kadar kaçar.

GÖZ SAYGI İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

SAYGI GÖZDÜR

4055. kalı begke utru turur erse sen / **közün yirde** tutğıl kulak törde sen

Beyin huzurunda bulunduğun zaman **gözün yerde**, kulağın baş köşede olsun.

GÖZ BAĞLILIK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

BAĞLILIK GÖZDÜR

6569. apañ bulsa men bir cefalıg akı er/ eginke yüdeyi **közümke urayı**

Eğer bir vefalı, cömert insan bulursam, onu sırtımda taşıyayım, **gözüme süreyim**

YÜREK/ KALP GÖZDÜR

5631. açıldı yarup köñli **kögsi közi**/ arıtmak tiledi bu köñli tözi

Gönülü, **kalp gözü** parlayarak açıldı; gönlünün tamamıyla temizlenmesini arzu etti

KULAK DİKKAT İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

DİKKAT KULAKTIR

436. ilig köz **kulak tuttı** ilde şamuğ/ açıldı anar barça beklig şapuğ

Hükümdâr bütün memlekete göz **kulak kesildi**; ona bütün kilitli kapılar açıldı

2342. adırğu ödürgü yezek tutğakı/ **yıraq tutğu saklap** közi **kulğakı**

Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı ihtiyatlı olmalı göz ve **kulağını uzaklara çevirmelidir**.

2481. **kulakı sak** erse ögi bilgi kiñ / yorıkı tüz erse tili köñli teñ

Kulağı delik, aklı ve bilgisi geniş, tavrı ve hareketi doğru, sözü ve özü bir olmalıdır

4055. kalı begke utru turur erse sen / közüñ yirde tutğıl **kulak törde** sen

Beyin huzurunda bulunduğun zaman gözün yerde, **kulağın baş köşede olsun**.

4143. sü başı ya il başı bolsa özün / köni bol **yiti tut kulakıñ** közüñ

Eğer sen ordu veya eyâlet başına geçersen, doğruluktan ayrılma; **kulağını keskin tut**.

İNSAN KURALLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KULAK KURALLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KURAL KULAKTIR

3657. bayat **birdi** kulğa **iki köz kulak**/ biri dünya baksa biri ‘uqbi bak

Tanrı kulak iki göz ve **iki kulak verdi**; biri ile bu dünyaya bakarsa, **biri ile de âhirete bakmalıdır**.

BURUN ÖNCELİK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**ÖNCELİK BURUNDUR**

5298. aya beg boluğlı *buçunda burun* / burun ıd bu beglik sen itgil orun

Ey halkın ileri geleni olan bey, bu beyliği önceden bırak ve kendine bir yer hazırla.

5874. ıdı yaqşı aymış *kişide burun* / sözüg tıñla kılma köñülde orun

İnsanların ileri geleni çok iyi söylemiştir: sözü dinle, fakat her söze gönlünde yer verme

DIŞ YAŞAM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**HAYAT/ YAŞAM DIŞTIR**

167. sözüñni küdeşgil başıñ barmasun/ tiliñni küdeşgil *tışiñ sınmasun*

Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut *dışın kırılmasın*.

Tablo 4. 22 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Yüz, Göz, Kulak, Diş, Burun, Yürek Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR İNSANLAR TAŞIYICIDIR	AKIL/ HUZUR/ AYDINLIK/ TANIKLIK/ HARİSLİK/ ÖLÜM/ DİKKAT/ RÜYA/ SAYGI/ İYİLİK GÖZDÜR DİKKAT/KULAKTIR YAŞAM DIŞTIR ÖNCELİK BURUNDUR

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla akıl, huzur, aydınlık, tanıklık, harislik, ölüm, dikkat, rüya, saygı, iyilik, yaşam, öncelik olumlu ve olumsuz soyut kavramlar insan fizyolojisinin en yüksek genel seviye parametresine sahip olan göz, kulak, diş ve burun kavramları tarafından metaforik olarak ontolojik bağlamda ifade edilmiştir. Göz kavramının ontoloji yanında yönelim bağlamında da soyut kavramları metaforik olarak ifade ettiği görülür. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik

ifadeler ise göz, burun, diş ve kulak fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir.

SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir. Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel özelliklerine ait göz, burun, kulak ve diş kavramları huzur, aydınlık, tanıklık, harislik, ölüm, dikkat, rüya, saygı, iyilik, yaşam, öncelik gibi olumlu olumsuz soyut kavramları metaforik olarak ifade etmiştir.

Boyun- Boğaz- Sakal- Bağır- Omuz ve Soyut Kavramlar

İNSAN HİMAYE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SAKAL HİMAYE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HİMAYE SAKALDIR

4277. yağığ kıl kılayın tise sen tükel / töküp ıd saw altun sunup **tut saķal**

Düşmanlarını kendine râm etmek istersen, saf altın dök ve onların **sakalını eline al.**

İNSAN GÜNAHLAR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BOYUN GÜNAHLAR İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

GÜNAH BOYUNDUR

4735. uruğ isiz ekse isiz ök önür / ol isiz **boyunķa yarın yük bolur**

Fenalık tohumu ekilirse, fenalık çıkar ve bu fenalık yarın insanın **boynuna bir yük olur.**

İNSAN ÇARESİZLİK İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BOYUN ÇARESİZLİK İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

ÇARESİZLİK BOYUNDUR

5928. oyunķa katılma usa ay unur/ oyunķa katılsa **boyun bağlanur**

Ey kudretli insan, mümkün ise, onun oyununa düşme; bu tuzağa düşünce, insanın **boynu bağlanır**

BOĞAZ TEHLİKELERİN KAPSAYICISIDIR

TEHLİKE BOĞAZDIR

2832. **boğuzdın bolur barķa begke haķar** / işin kılsa aşçı anı kim yeter

Bey için her türlü tehlike boğazdan gelir; aşçı işini yaparken, onu kim sevk ve idâre eder.

BOĞAZ HASTALIĞIN KAPSAYICISIDIR

BOĞAZ SAĞLIĞIN KAPSAYICISIDIR

SAĞLIK BOĞAZDIR/ HASTALIK BOĞAZDIR

2895. **boğuzdın kirür** ig kişike kemi / **boğuzdın bolur** hem anar ot emi

Hastalık ve rahatsızlık insana boğazdan gelir; tedâvi ve ilâç da boğazdan olur.

BOĞAZ DİKKATİN KAPSAYICISIDIR**DİKKAT BOĞAZDIR**

2893. *boğuzuğ küdeşse* başına asıg/ aşig az yise er ağızka tatıg

Boğazı gözetmek, baş için faydalıdır; az yemek, ağıza tatlı gelir.

2894. öküş kördüm erni yawa kıldı baş /*küdeşmedi boğzın* kowı kıldı yaş

Çok insan gördüm; *boğazını gözetmediğinden*, beyhude yere başına kıydı ve hayatını heder etti.

4589. *boğuzuğ küdeş* bolma erniñ ili/ bu *boğzuğ üçün bolma yalnuğ kılı*

Boğazını gözet ve aşağılık insan olma; bir boğaz için, insanların kulu durumuna düşme

4590. telim kördüm emdi ağır bolmış er/ *tıdumadı boğzı üçün boldı yir*

Şimdiye kadar itibarda bulunmuş bir çok kimseleri gördüm; *boğazlarına hâkim olmadıkları* için, toprak olup gittiler.

BOĞAZ HELALİN KAPSAYICISIDIR**HELAL BOĞAZDIR**

5351. kimin *boğzı* egni *bar erse arıg* / arıdı anıñdın yazuğı arıg

Kimin *boğazı ve üstü başı temiz olursa*; onun üzerinden bütün günahlar gider.

5352. arıglık tilese *arıtıl boğuz* / arıtsa boğuz boldı asıñ ögüz

Temizlik istersen, *boğazından geçen halâl lokma olsun*; böyle yapan insanın elde edeceği nimetler, nehirler gibi, bol ve devâmlı olur.

BAĞIR DEĞER İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**DEĞER BAĞIRDIR****BAĞLILIK BAĞIRDIR**

2609. beğne asıgçı bağırşağnı bil/ bağırşağnı bulsa özün *bağrı kıl*

Bil ki, beyine faydalı olan, ona gönülden bağlı kimsedir; *içten bağlı birini* bulursan, onu bağrına bas.

OMUZ YAŞLILIĞIN KAPSAYICISIDIR**YAŞLILIK OMUZDUR**

5457. negü teg tirilgü bu künde naru/ *çöküp bardı egnim* kopumaz örü

Bugünden sonra nasıl yaşarım; *omuzlarım çöktü*, artık bir dalı kalkamaz.

Tablo 4. 23 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Boyun, Boğaz, Bağır, Sakal, Omuz Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı	
Temelli Metaforlar	
Tekli Benzerlik Metaforu	
Temel Varlık Zinciri Metaforu	
Kök Metafor	

Kültürel Metafor	
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR İNSANLAR SOYUT KAVRAMLARIN TAŞIYICISIDIR	YAŞLILIK OMUZDUR HİMAYE SAKALDIR GÜNAH/ ÇARESİZLİK BOYUNDUR TEHLİKE/ SAĞLIK/ DİKKAT/ HELAL BOĞAZDIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla yaşlılık, himaye, günah, çaresizlik, tehlike, sağlık, dikkat, helal gibi olumlu ve olumsuz soyut kavramlar insan fizyolojisinde yer alan omuz, sakal, boyun ve boğaz kavramları tarafından metaforik olarak ontolojik bağlamda ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise omuz, sakal, boyun, boğaz fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir. Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel unsurlarından omuz, sakal, boyun, boğaz kavramları yaşlılık, himaye, günah, çaresizlik, tehlike, sağlık, dikkat, helal gibi olumlu ve olumsuz soyut kavramları metaforik olarak ifade etmiştir.

Yürek- Göğüs- Karın ve Soyut Kavramlar

İNSAN BİLGİ İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

GÖĞÜS BİLGİ İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

BİLGİ GÖĞÜS KAFESİDİR

2243. negü tir eşitgil ay bilgi ögüz / bilig birle köñli *yarunmış kögüz*

Bilgisi deniz gibi derin, bilgi ile gönülü ve *göğüsü aydınlanmış* olan insan ne der, dinle.

YÜREK BİLGİ İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR

BİLGİ YÜREKTİR

6606. *biligsiz yürek* til negüke yarar / bilig birle suw teg kamuğka yarar

Bilgisiz yürek ve dil neye yarar; bilgi ile su gibi, herkese faydalı ol.

İNSAN DÜŞÜNCE İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

KARIN DÜŞÜNCELERİN KAPSAYICISIDIR

DÜŞÜNCE KARINDIR

6338. ilig ötledi kör miñ edgü sözün / köñül hem *karın urdı* ötlep uzun

Hükümdâr bir çok iyi sözle öğüt ve nasihatte bulundu; öğütler vererek, *içini boşaltıp*, rahatladı.

Tablo 4. 24 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Yürek- Göğüs- Karın Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR İNSANLAR SOYUT KAVRAMLARIN TAŞIYICISIDIR	BİLGİ GÖĞÜSTÜR BİLGİ YÜREKTİR DÜŞÜNCE KARINDIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla bilgi ve düşünce gibi olumlu ve olumsuz soyut kavramlar insan fizyolojisinde yer alan göğüs, yürek ve karın kavramları tarafından metaforik olarak ontolojik bağlamda ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise göğüs, yürek, karın fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir. Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel unsurlarından göğüs, yürek, karın kavramları olumlu bilgi ve olumsuz düşünce soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Kol- El Soyut Kavramlar

İNSAN SAYGI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KOL SAYGI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SAYGI KOLDUR

4896. eşitti ilig kör anar kıldı yol/ bu kirdi iligke *ķawuşturdu ķol*

Hükümdâr geldiğini haber alınca, onu yanına çağırttı; Öğdülmiş huzuruna girip, *ellerini kavuşturdu*.

EL DİKKAT İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR**DİKKAT ELDİR**

5467. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig / kamuğ işke öñdün *yoritsun elig*

Ögdülmiş cevap verdi ve:-Hükümdâr önceden her türlü *tedbiri alsın* dedi

İNSAN HİMAYE İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR**EL HİMAYE İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR****HİMAYE ELDİR**

890. isiz baş kötürse kör eğgü yiter/ bu *eğgü elig balsa* isiz kiter

Kötü serbest kalırsa, iyi ortadan kaybolur; *iyi hâkim vaziyette olursa*, kötü ortadan kalkar.

2139. kılıç birle begler *uzatur elig* / kılıcsız usal beg basumaz ilig

Beyler kılıç ile memleketlerine *hâkim olurlar*; kılıcsız, gafıl bey memleketine sahip olamaz

5520. biliglig ukuşluğ er erse silig /ağırla tegür neñ *uzatgıl elig*

Bilgili, akıllı ve temiz kalpli insan ise, ona hürmet göster, ihsanlarda bulun ve *himaye et*.

FIRSAT ELDİR

1607. ilig köñliñe sıgdı erse tapuğ/ *elig birdi* devlet açıldı kapuğ

Hükümdâr hizmetinden memnun kaldıkça, *saadet ona el verdi* ve kapılar açıldı.

1805. *elig urdı* ilig mini eğledi/ bolu birdi ewren özüm yokladı

Hükümdâr beni tuttu ve beni değerlendirdi; felek de müsait davrandı ve ben yükseldim

1853. kayuğa *elig ursa* itlü barır/ kayuğa sözi tegse yetlü barır

Nereye eli dokunursa, orası düzelir; sözü nereye erişirse, orası o söze uyar.

EL SAYGI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**SAYGI ELDİR**

4056. *elig kaçwşuru* tut adakıñ tüze/ bu oñ elgiñ urğıl sol elgiñ öze

Ellerini kavuştur, ayaklarını birbirine bitiştir; sağ elini sol elin üzerine koy.

EL FAKİRLİK İÇİN KAPSAYICI BİR YERDİR**FAKİRLİK ELDİR**

2565. muñađıglı bar mu *elig tarlıkın* / muñıña yarasa ötese haqın

Eli darda kalan varsa, onun ihtiyâcını karşılamak ve hakkını vermelidir.

Tablo 4. 25 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Kol- El Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar	
Tekli Benzerlik Metaforu	

Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR İNSANLAR SOYUT KAVRAMLARIN TAŞIYICISIDIR	SAYGI KOLDUR DİKKAT/ HİMAYE/ SAYGI/ FAKİRLİK ELDİR

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR YUKARIDIR temel metaforları aracılığıyla dikkat,himaye, saygı, fakirlik soyut kavramları kol ve el fiziksel özellikleri tarafından metaforik olarka ifade edilmiştir. Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise kol ve el fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir.

SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir. Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel unsurlarından el ve kol kavramları olumlu dikkat, himaye, saygı, fakirlik gibi olumlu ve olumsuz soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Diz- Ayak ve Soyut Kavramlar

İNSAN SAYGI İÇİN KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

DİZ SAYGININ KAPSAYICISIDIR

SAYGI DİZDİR

4058. ötüğ ötnür erken köni tut elig/ *iki tiz bile sök* tüzün bol silig

Bir şey arzederken, ellerini aşağıya doğru sarkıt; *iki diz üzerine çok*, arzı ihlâs ve sükûn ile yap.

AYAK DİKKATİN KAPSAYICISIDIR

DİKKAT AYAKTIR

1855. yiti közlüg ol kör bakışı yırak/ kayu işke tegse *bekitür açak*

Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür; hangi işe el uzatırsa, *ayağını sağlam basar*.

AYAK ENGELİN KAPSAYICISIDIR**ENGEL AYAKTIR**

3568. közi suķ serimsiz usayuk özün/meñin tattın erse *açak berkitür*

Gözün haris, kendin sabırsız ve gafilisin; yemini tadarsan, *ayağın bağlanır*.

AYAK YALVARMANIN KAPSAYICISIDIR

3806. miñ eğgüg *ağakını tutğınça* sen/ yaķanñı bir ök yolu tutğıl esen

Sen bin iynin *ayağına yapışacağına*, bir defacık olsun, sağlamca kendi yakana yapış.

AYAK SAYGININ KAPSAYICISIDIR**SAYGI AYAKTIR**

4153. uluğ ħurmeti bar ajunda törü/uluğ kelse ħopğıl *açakın örü*

Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur; büyük gelince, *ayağa kalk*.

Tablo 4. 26 İnsandan Soyut- Duyuşsal Kavramlara Diz- Ayak Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR AŞAĞIDIR OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR AŞAĞIDIR İNSANLAR SOYUT KAVRAMLARIN TAŞIYICISIDIR	SAYGI DİZDİR DİKKAT/ ENGEL/ YALVARIŞ/ SAYGI AYAKTIR

İNSAN TAŞIYICIDIR, SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR, OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR AŞAĞIDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR AŞAĞIDIR temel metaforları aracılığıyla saygı, dikkat, engel, yalvarış gibi soyut kavramlar diz ve ayak fiziksel özellikleri tarafından metaforik olarka ifade edilmiştir.

Karmaşık metaforlar başlığı altında verdiğimiz metaforik ifadeler ise diz ve ayak fiziksel unsurlarının soyut kavramları daha özelde nasıl ifade ettiğini belirtmektedir. SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR ana metaforundan OLUMLU SOYUT KAVRAMLAR İNSANLARDIR, OLUMSUZ SOYUT KAVRAMLAR İNSANDIR şeklinde alt metaforlar meydana gelmektedir. Varlık formunun en üstünde bulunan insanın fiziksel unsurlarından diz ve ayak kavramları

olumlu dikkat, engel, yalvarış, saygı gibi olumlu ve olumsuz soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

4.1.1.1.4. İnsandan Miktar Kavramına

Kutadgu Bilig’de nesnelerin, cansız varlıkların niteliklerinden olan miktar kavramı da önemli bir yer tutmaktadır. “Miktar metaforlarının kaynak alanlarından biri de insan ontolojisidir¹⁰⁹⁶.” Bu durum da Kutadgu Bilig’de belirli bir nicelik tanımlaması yapılmasına imkan vermiştir. Miktar metaforlarının temelinde de somutlaştırmalar yer almaktadır. Miktar da maddeye, dünyadaki varlıkların hepsine ait olan bir özelliktir. Bu nedenle soyut bir kavram olan miktarın insan fizyolojisi aracılığı ile ifade edildiği görülmüştür. İnsanlara ait düşük nitelikli form olan fizyolojik unsurlar kulaç, parmak, avuç, el, ağız unsurları ve nitelikleri ile soyut miktar kavramlarının nitelikleri nesnelerin doğasını oluştururken, azlık kavramı için avuç ontolojik unsurun seçilmesi nicelik miktarını, bu iki kavramın bedensel aktarım yoluyla meydana getirilmesi ile ortaya çıkan NİCELİK İNSANDIR, AZLIK İNSANDIR metaforlarının anlamı da değişmezlik prensibini oluşturmaktadır.

Tablo 4. 27 İnsandan Miktar Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan/ Kol/ Kulaç	Hız/ Yavaşlık	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Kol/ Kulaç	Azlık	Parça Bütün	Fi.H.→Blş.H
Parmak	Sınır	Parça Bütün	Fi.H.→Fi.H
Avuç	Azlık	Parça Bütün	Fi.H.→Fi.H
El	İrade	Parça Bütün	Fi.H.→Blş.H
Ağız	Denklik	Parça Bütün	Fi.H.→Blş.H
Bağır	Bağlılık	Parça Bütün	Fi.H.→Dyg.H.
Kan	Bağlılık	Parça Bütün	Fi.H.→Dyg..H.

¹⁰⁹⁶ Lakoff ve Johnson, 1999: 54; Kövecses ve Benczes, 2010: 116.

Tablo 4. 28 İnsandan Miktar Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	Karmaşık Metaforlar
NİCELİK İNSANDIR SOYUT NİCELİK İNSAN ONTOLOJİSİDİR	HIZ İNSANDIR / KULAÇTIR AZLIK İNSANDIR/ KULAÇTIR SINIRLILIK İNSANDIR/ PARMAKTIR AZLIK İNSANDIR/ AVUÇTUR İRDE İNSANDIR/ ELDİR DENKLİK İNSANDIR/ AĞIZDIR BAĞLILIK KANDIR BAĞLILIK BAĞIRDIR

Kaynak alanları insan fizyolojisine ait olan bu metaforların hedef alanları miktar ilişkisi bakımından azlık- çokluk, hızlılık- yavaşlık şeması açısından algılanmaktadır.

Kulaç

SOYUT MİKTAR KAVRAMI İNSAN BEDENİDİR

HIZ İNSAN BEDENİDİR

HIZ KULAÇTIR

ŞANSSIZLIK KULAÇTIR

1734. kayu tağ kazar körse tüplür kayag/ *kayu yir kulaçlayu* yügrür yağağ

Kimi dağ kazar, bakarsın, kayaların dibine iner ; kimi *yeri kulaçlayarak* yaya koşar.

AZLIK İNSAN BEDENİDİR

AZLIK KULAÇTIR

6439. kanı ol küçegli kişiler yirin / *kulaç yir alındı* yatur inçıkın

Hani o başkalarının memleketine göz diken kimse; şimdi *bir kulaç yerde* ıztırap çekip yatar.

Parmak

SINIR İNSAN BEDENİDİR

SINIR PARMAKTIR

3578. bu tatğın *üç ernek boğuzka turur* / anında naru barsa karınğ tolur

Bu zevkin *üç parmaklık boğaz* içindir; ondan öteye giderse, karın dolar.

Avuç

AZLIK İNSANDIR

AZLIK AVUÇTUR

297. ukuşka turur bu ağırılık itig/ *ukuşsuz kişi bir awuçça tetig*

Bütün bu hürmet ve itibar akıl içindir; *akılsız adam bir avuç balçık gibidir.*

DEĞERSİZLİK AVUÇTUR

5425. koðu *bir awutça kara toprakıg* / uluğ menü il kol nerek bu sakıg

Bu *bir avuç kara topraktan* vazgeç, büyük ve ebedî diyarı iste; bu serâba neden aldaniyorsun

El

SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR

HAKİMİYETİN NİTELİĞİ MADDENİN BOYUTLARIDIR

ÇOK UZUNDUR

UZUNLUK ELDİR

2193. beginde basa ilke *elgi uzun* / vezir ol iligke kılınçın sözün

Beyden sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memlekete *hükmeden* insan vezirdir.

Ağız

AYNILIK DENKLİKTİR

4367. uğısa bu yalñuğ tüşer ök bu tüş/ yora bilse terkin kelir *ağız tuş*

İnsan uyuyunca, rüyâ görür; tâbirci yormasını bilirse, *dediği derhâl çıkar.*

4.1.1.1.5. İnsandan Maddeye

Tablo 4. 29 İnsandan Maddeye Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Kitap	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
İnsan	Kılıç	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
İnsan	Kalem	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.

Kutadgu Bilig’de insan ontolojisi ile yapılan metaforlar yanında insanlara ait bilinçli eylemlerle de kurulmuş metaforik ifadelerin yoğun olduğu görülmektedir. Dünyayı elinde tut-, il tut-, memleketin bekçisi ol-, yürü- ifadeleri insanlara özgü eylemlerdir. Bu nedenle kaynak alan durumundaki insana ait bu eylem ifadeleri hedef alan kitap, kılıç, kalem gibi somut

varlıklar üzerine şemalanarak bir canlandırma metaforu yanında varlık hiyerarşisinin en üstünde bulunan insan ve en alt hiyerarşide bulunan cansız varlıklar arasında bir temel varlık zinciri metaforu medana getirilmiştir.

SOMUT VARLIKLAR İNSANDIR

KİTAP İNSANDIR

351. sözüm sözledim men bitidim *bitig/ sunup iki ajunnu tutğu elig*

Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; *bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.*

KILIÇ İNSANDIR

2714. *kılıç il tutar* hem buğun kızğanur/ kalem il tüzür hem hazine urur

Kılıç memleket zapteder ve zafer kazanır; kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar.

KILIÇ BEKÇİDİR

2140. *kılıç* baldu boldı bu *il saqçısı/* kılıcın alır il buğun başçısı

Kılıç ile balta memleketin bekçisidir; halkın başında bulunan, kılıç sayesinde memleketler ele geçirir.

KALEM İNSANDIR

293. kiçig oğlanıg kör ukuşka ulam/ yaşı yetmeginçe *yorımaz kılam*

Küçük çocuğa bak, ona akıl ulaşacaktır; fakat yaşı gelmedikçe, *kalemler yürümez.*

Tablo 4. 30 İnsandan Maddeye Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOMUT VARLIKLAR İNSANDIR	KİTAP/ KILIÇ/ KALEM İNSANDIR KILIÇ BEKÇİDİR

4.1.1.2. Canlı Varlıklar (Hayvanlar- Bitkiler)

Kutadgu Bilig’de Varlık Zinciri bağlamında insanın kendinden düşük formlar arasında gösterilen bitki ve hayvanlar arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Bu ilişki metaforik bir ifade de oluşturmaktadır. Genel bir çerçeve ile insan ve bitkiler arasındaki metaforik ilişkileri temel ve karmaşık metaforlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bağlamda temel (primary) metaforlar şu şekildedir: BİLGİSİZLİK BİTKİDİR

Temel metaforlar yanında varlık zinciri metaforlarını oluşturan karmaşık metaforlar da önemlidir. Onlar da sırasıyla şu şekildedir: İNSANLAR CANLI VARLIKLARDIR, İNSANLAR BİTKİDİR, İNSAN AĞAÇTIR, İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR, BİLGİSİZLİK AĞAÇTIR, BİLGİSİZLİK MEYVESİZ AĞAÇTIR.

4.1.1.2.1. Bitkiden İnsana

Tablo 4. 31 Bitkiden İnsanlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Bitki/Meyvesiz Ağaç	İnsan	Parça Bütün	B.H.→Blş.H.
Ağaç	İnsan/ Kadın	Bağlantı	B.H.→Dvr.H.
Çiçek	İnsan/Halk	Bağlantı	B.H.→Dvr.H.
Bitki	İnsan	Bağlantı	B.H.→Blş.H.
Ağaç	İnsan	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.

Tablo 4. 32 Bitkiden İnsanlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
İNSANLAR BİTKİDİR KARAKTER/HUY BİTKİDİR DUYGULAR BİTKİDİR KADIN BİTKİDİR HAYAT BİTKİDİR	İNSAN AĞAÇTIR İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR BİLGİSİZLİK MEYVESİZ AĞAÇTIR KADIN AĞAÇTIR HALK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR MUTLULUK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR HUZUR YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR ÖLMÜŞ İNSAN KURUMUŞ

	BİTKİDİR KİTAP ÇİÇEKTİR GÜMÜŞ AĞAÇ KÖKÜDÜR CAN AĞAÇTIR

Kutadgu Bilig’de insan ve yaşamının belirli özellikleri bitkiler tarafındna metaforlaştırılmıştır. Varlık Zinciri metaforları için önemli olan bitkilerin oluşturduğu temel ve karmaşık metaforlar bulunmaktadır. BİLGİSİZ OLMA MEYVESİZ AĞAÇ OLMADIR KARAKTER/ DAVRANIŞ RENKTİR , KARAKTER/DAVRANIŞ ÇİÇEĞİN RENGİDİR, HALKIN YÜZ ÇEVİRMESİ ÇİÇEKLERİN KURUMASIDIR, ÖLMEK SOLMAKTIR, ÖLDÜRMEK SOLDURMAKTIR, ÖLMEK İNSAN AĞACININ KÖKÜNÜN KESİLMESİDİR şeklindeki metaforlar temel metaforlardır. Temel metaforlardan meydana gelen karmaşık metaforlar ise şu şekildedir: İNSAN AĞAÇTIR, İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR, KADIN AĞAÇTIR, HALK ÇİÇEKTİR, HALK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR, MUTLULUK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR, HUZUR YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR, ÖLMÜŞ İNSAN KURUMUŞ BİTKİDİR, İNSAN AĞAÇ KÖKÜDÜR.

Bitki metaforlar açısından temel ve karmaşık metaforlardan meydana gelen ana metaforlar ve alt metaforlar ise şu şekildedir: İNSANLAR CANLI VARLIKLARDIR, İNSANLAR BİTKİLERDİR, İNSANLARIN YAŞAM EVRELERİ BİTKİLERİN YAŞAM EVRELERİDİR şeklindeki ana metaforların yanı sıra BİLGİSİZ OLMA MEYVESİZ AĞAÇ OLMADIR, HALKIN YÜZ ÇEVİRMESİ ÇİÇEKLERİN KURUMASIDIR, İNSANIN ÖLMESİ BİTKİNİN SOLMASIDIR, İNSANIN ÖLMESİ BİTKİNİN ÖLMESİDİR şeklindedir.

İNSAN AĞAÇTIR

İNSAN MEYVESİZ AĞAÇTIR

BİLGİSİZLİK MEYVESİZ AĞAÇTIR

BİLGİSİZ OLMA MEYVESİZ AĞAÇ OLMADIR

2455. *uğuşsuz kişi ol yimişsiz yıgaç* / yimişsiz yıgaçığ negü kılsun aç

Akılsız adam meyvasız ağaç gibidir; aç kimse meyvasız ağacı ne yapsın.

Ögel’e göre “Akılsız insan yemişsiz ağaçtır sözleri çok eski bir karakter taşıyan Türkçe sözlerdir. Bu çağın saray Türkçesinde akıl her şeyin başında gelir. Adam, insan ancak akıllı ve bilgili olan kişilerdir. Ancak akıl ve bilgi de onun bilgisi olmalıdır¹⁰⁹⁷.”

KADIN AĞAÇTIR

KADIN ZAHMETLİ YETİŞEN AĞAÇTIR

4522. *cefa birle önmiş igiğniş yıgaç* / yimişi agu ol anar bolma aç

Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer; meyvası zehirdir, ona karşı iştihâ ve ihtiras besleme.

¹⁰⁹⁷ Ögel, 1995: 494.

HALK ÇİÇEKTİR

HALK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR

MUTLULUK YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR

HUZUR YEŞERMİŞ ÇİÇEKTİR

KARAKTER/ DAVRANIŞ RENKTİR

KARAKTER/DAVRANIŞ ÇİÇEĞİN RENGİDİR

HALKIN YÜZ ÇEVİRMESİ ÇİÇEKLERİN KURUMASIDIR

1810. kalı bolmasa edgü yarlıg tilin/ *yaşarmış çiçekler kurur* terk bilin

Eğer bey ona karşı lutufkâr davranmazsa, *yeşeren çiçek çabuk kurur*; bunu böyle bil.

İNSAN BİTKİDİR

ÖLMÜŞ İNSAN KURUMUŞ BİTKİDİR

ÖLMEK SOLMAKTIR

ÖLDÜRMEK SOLDURMAKTIR

1389. küni bir mañım ol tüni bir mañım/ iletür ölümke *ķurtur eñim*

Gündüzü bir adım, gecesi bir adım; bu at onu ölüme götürür ve *benzini soldurur*.

İNSAN AĞAÇTIR

İNSAN AĞAÇ KÖKÜDÜR

ÖLMEK İNSAN AĞACININ KÖKÜNÜN KESİLMESİDİR

5383. negü asğı ahır ajun tirdükün / ecel can tirer kör *üzer bu kökün*

Bu dünya malını toplamanın nihayet faydası nedir; bak, ecel can toplar ve *senin kökünü kazır*.

Kutadgu Bilig’de bitkilerden insana doğru bir aktarım varken aynı zamanda bitki hiyerarşisinden çok üst düzeyde olan kozmolojik unsurlara doğru bir aktarım bulunmaktadır.

4.1.1.2.2. Bitkiden Somut Maddelere

Tablo 4. 33 Bitkiden Somut Maddelere Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Çiçek	Kitap	Bağlantı	By.H.→Blş.H.
Ağaç Kökü	Gümüş	Parça Bütün	By.H.→Blş.H.

SOMUT MADDELER BİTKİDİR**KİTAP ÇİÇEKTİR**

6625. *yağım tñ çiçek teg yığı kin burar/* ötündüm men itnü tükettim tura

Çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer; ben bunu düzer koyup, tamamladım ve her kesin istifâdesine arzettim

GÜMÜŞ MEMLEKET AĞACININ KÖKÜDÜR

2133. birisi buğunka *törü* ol ülüş/ birisi er atka ülese *kümüş*

Bunlardan biri halkın hakkı olan kanun, diğeri de hizmette bulunanlara dağıtılan gümüştür.

Tablo 4. 34 Bitkiden Somut Maddelere Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOMUT VARLIKLAR BİTKİDİR DEĞERLİ VARLIKLAR BİTKİDİR	KİTAP ÇİÇEKTİR GÜMÜŞ AĞAÇ KÖKÜDÜR DEĞERLİ VARLIKLAR AĞAÇTIR DEĞERLİ VARLIKLAR AĞAÇ KÖKÜDÜR

4.1.1.2.3. Bitkiden Duyguya

Tablo 4. 35 Bitkiden Duygulara Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
Çiçek	Doğruluk	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Bitki	İyilik	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Ağaç kökü	Doğruluk	Parça Bütün	By.H.→Dyg.H.
Çiçek	İyilik	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 36 Bitkiden Duygulara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR CANLI VARLIKLARDIR DUYGULAR BİTKİLERDİR	DOĞRULUK BİTKİDİR DOĞRULUK ÇİÇEKTİR DOĞRULUK AĞAÇTIR DOĞRULUK AĞAÇ KÖKÜDÜR İYİLİK BİTKİDİR İYİLİK ÇİÇEKTİR

DUYGULAR BİTKİDİR**DOĞRULUK CANLI BİR VARLIKTIR****DOĞRULUK ÇİÇEKTİR**

6484. köñüller katıg boldı til yumşadı/ *könilik* özi bardı kaldı *yıç*

Gönüller katılaştı, diller yumuşadı, *doğruluğun kendisi gitti, ancak kokusu kaldı*

DOĞRULUK AĞAÇ KÖKLERİDİR

821. könilik öze boldı beglik ulı/ bu *beglik köki ol könilik yolu*

Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; *doğruluk yolu beyliğin esâsıdır.*

İYİLİK BİTKİDİR

4734. uruğ eğgü ekse *öner eğgülük*/ ol eğgü bolur ol yigü keğgülük

İyilik tohumu ekilirse, *iyilik çıkar* ve bu iyilik senin için yiyecek ve giyecek olur.

5249. yorı eğgülük kıl *ekin eğgülük* / saña eğgü bolğay açu menjülük

Yürü, iyilik yap, *iyilik ek*; bundan sen ebedî iyilik bulursun.

İYİLİK ÇİÇEKTİR**İYİLİKLERİN MEYDANA GELMESİ ÇİÇEKLERİN AÇMASIDIR**

2688. aķar suw teg ol bu tilin eğgü söz / ķayuka bu aķsa *ķiķek öndi* tüz

Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir; nereye akarsa, orada *ķiķek açar*.

4.1.1.2.4. Bitkiden Soyut Kavramlara

Tablo 4. 37 Bitkiden Soyut Kavramalara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Bitki	Gönül	Bağlantı	By.H.→Dvr.H.
Ağaç	Gönül	Bağlantı	By.H.→Dvr.H.
Bitki	Söz	Bağlantı	By.H.→Blş.H.
Bitki / Çiçek	İmkansızlık	Bağlantı	By.H.→Dyş.H
Ağaç	Hayat	Bağlantı	By.H.→Dyş.H
Çiçek/ Çiçek Kokusu	Bilgi	Parça- Bütün	By.H.→Blş.H
Bitki/ Tohum	Fenalık	Parça- Bütün	By.H.→D.H
Bitki	Davranış	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Çiçek	Zaman	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Çiçek	İşaret	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Çiçek	Karşılık	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Ağaç	Can	Bağlantı	By.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 38 Bitkiden Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	Karmaşık Metaforlar
SOYUT KAVRAMLAR BİTKİLERDİR DAVRANIŞLAR BİTKİLERDİR	GÖNÜL BİTKİDİR/ AĞAÇTIR SÖZ BİTKİDİR/ ÇİÇEKTİR İMKANSIZLIK BİTKİDİR/ÇİÇEKTİR HAYAT AĞAÇTIR BİLGİ ÇİÇEKTİR/ÇİÇEK KOKUSUDUR FENALIK BİTKİDİR/ TOHUMDUR ZAMAN BİTKİDİR/ÇİÇEKTİR

	İŞARET ÇİÇEKTİR KARŞILIK ÇİÇEKTİR CAN AĞAÇTIR

SOYUT KAVRAMLAR BİTKİLERDİR

GÖNÜL BİTKİDİR

6165. negü tir eşit *köñli bışmış* kişi/ ölümde oza işin itmiş kişi

Gönüllü olgunlaşmış, ölmeden önce âhiret işini yoluna koymuş olan insan ne der, dinle

GÖNÜL AĞAÇTIR

5458. nerek emdi beglik bu yalnuş yüki / bu kaçdu sakınç *üzdi köñlüm köki*

İmdi bu beyliğe ve insanların yükünü taşımağa ne lüzûm var; endişe ve kaygı *kalbimi parçaladı.*

SÖZ ÇİÇEKTİR

452. negü tir eşit emdi köñli oduğ/ *sözi kör çiçek teg tümen tü boğuş*

Şimdi dinle, gönü uyanık insan ne der; bak, onun *sözü, çiçek gibi, binlerce renge bürünmüştür*

SÖZ BİTKİDİR

4883. yidi içti ança sakındı özün /eşitmiş *sözini bışurdu* uzun

Yedi, içti ve bir müddet düşünceye daldı; işittiği *sözler üzerinde uzun uzun durdu.*

İMKANSIZLIK BİTKİDİR

İMKANSIZLIK ÇİÇEKTİR

İMKANSIZ OLMA ATEŞTEN YEŞİL ÇİÇEĞİN ÇIKMASIDIR

120. yağız yir bakır bolmağınça kızıl/ ya *otta çiçek önmeginçe yeşil*

Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, *ateşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar;*

HAYAT AĞAÇTIR

ÖLME HAYAT AĞACININ KESİLMESİDİR

5991. tirig yalnuş oğlı igin igler ök / kamuğ ig ölüm birle kesmez *bu kök*

Hayatta insanoğlu her vakit hastalanabilir, fakat her hastalık *bu kökü ölümle kesmez*

BİLGİ MİSK KOKUSUDUR

6625. *yağm tü çiçek teg yıd kin burar/* ötündüm men itnü tükettim tura

Çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer; ben bunu düzer koyup, tamamladım ve herkesin istifâdesine arzettim

FENALIK BİTKİDİR

FENALIK TOHUMDUR

KÖTÜLÜKLERİN ORTAYA ÇIKMASI FENALIKLARIN ÇIKMASIDIR

4735. *uruğ isiz ekse isiz ök önür /* ol isiz boyunka yarın yük bolur

Fenalık tohumu ekilirse, fenalık çıkar ve bu fenalık yarın insanın boynuna bir yük olur.

DAVRANIŞLAR BİTKİDİR**KÖTÜ DAVRANMAK ÇİĞ DAVRANMAKTIR**

2848. közi suķ kişinin *ķılınçı yig ol* / ķılınç yigliki erke teńsiz ig ol

Aç gözli adam *ķiğ tavrılı olur*; ķiğ tavrılı olmak insana yakışmayan bir hastalıktır.

HAYAT BİTKİDİR

133. üçüncü kürüd keldi köksün yorır/ kayuķa bu baksa *yaşarmış ķurır*

Üçüncü olarak Merih gelir, gazapla dolaşır; nereye bakarsa *yeşermiş olan kurur*.

1055. tadı artadı kör küçi eksüdi/ *ķağıl teg köni boğ egildi ķođı*

Ursurlar bozuldu, kuvveti azaldı; *dik vüçüdu, yaş söğüt dalı gibi, büküldü*.

5697. *saçım boldı yazķı gülef teg orut* / sakal boldı suńķur tüsi teg şaşut

Saçım, bahar kelef otu gibi, kurulaştı; sakal ise, sungur tüyü gibi, alaca oldu

ZAMAN BİTKİDİR**BAHAR AÇILMIŞ ÇİÇEKLERDİR**

118. yağa tursu yağmur *yazılsu çiçek*/ ķurımuş yığaçtın salınsu küjek

Yağmur yağmakta devam etsin, *çiçekler açılımsın*; kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.

İŞARET ÇİÇEKTİR**BİLMEK ÇİÇEKTE GÖRMEKTİR**

1651. yimiş yigü ni‘ met *çiçekinde kör*/ ķamuğ neńke yanzağ munı bilgü teń

Meyveyi, yiyecek nimetleri, *çiçekte iken, görmeli*; her işte misâl olarak, bunu örnek tutmalı.

KARŞILIK ÇİÇEKTİR**KARŞILIK VERMEK ÇİÇEKLERİN AÇILMASIDIR**

1808. ķayu bağķa tegse suw eksümedin/ *çiçek yazlur* anda tümen tü yıdın

Hangi bahçe devamlı sulanırsa, orada binlerce renkli ve kokulu çiçek açılır.

CAN KÖKTÜR**CAN AĞAÇTIR**

2909. ķayu neńke kirse ķişi emgeki/ sewüg boldı ol neń sewüg *can köki*

İnsanın hangi şeye emeği geçerse, o şey sevgili *can kökü* gibi sevilir

4.1.1.2.5. Hayvandan İnsana**İNSANLAR HAYVANLARDIR**

Kövecses ve Benczes, varoluş metaforlarına ilk örnek olarak kaynak alanında hayvanların kullanıldığı metaforları örnek göstermiştir. Bunları ikiye ayırmıştır. “İlki hayvanların davranışları veya niteliklerinin kaynak alan olarak kullanıldığı metaforlar, ikinci olarak ise doğrudan hayvanların kaynak alan şeklinde kullanıldığı metaforlardır¹⁰⁹⁸.”

¹⁰⁹⁸ Kövecses ve Benczes, 2010: 152- 153.

İnsandan Hayvana Aktarma (Şahıslaştırıcı- Personification)'nın yapıldığı bu metaforları iki başlık altında incelenir. Bunlardan biri insanların davranış özelliklerinin hayvan davranışları açısından anlaşılması, ikinci olarak ise insanların doğrudan hayvanlar açısından tanımlanmasıdır. Kutadgu Bilig'de bu metaforların içerikleri çoğaltılabilir veya yeni metaforik ifadeler eklenebilir.

Kutadgu Bilig'de yer alan insan- hayvan arasındaki metaforik ilişki çift yönlüdür. Çünkü her ikisi de karşılıklı olarak genel seviye parametrelerini paylaşmaktadırlar. Daha çok da insanın niteliğinin miktarını, insan gücünü göstermek adına insan hayvan kategorisindeki genel seviye parametresini paylaşmıştır. Hayvandan insana doğru bir yönelim vardır. Bu bağlamda metaforların kaynak/ hedef alanları ve metaforun odak yönü şu şekildedir:

İNSANLAR HAYVAN SÜRÜSÜDÜR

585. amulluk siliglik ukuş kılkı ol/ *ukuşsuz kişiler kamug yılkı ol*

Sükûnet ve zarafet aklın vasfıdır; *akılsız insanlar hayvan sürüsüne benzer.*

989. yise *toğsa yatsa bu yılkı turur*/ bu yılkı tidüküm bu kılkı turur

Sâdece *yiye, doyan ve yatan hayvandır*; bu hayvan dediğim, onun tabiatıdır.

BİLGİSİZ İNSANLAR HAYVAN SÜRÜSÜDÜR

1739. bu barça biligsiz kişi kılkı ol/ *biligsiz kişiler tükel yılkı ol*

Bunlar hep biligsiz insanların işidir; *biligsiz insanlar tam bir hayvan sürüsüdür.*

CEFACI İNSAN HAYVANDIR

2041. tili yalğan erniñ cefa kılkı ol/ *cefa kimde erse uş ol yılkı ol*

Sözü yalan olan kimsenin tavır ve hareketi cefâdır; *cefâ kimde ise, o kimse hayvandır.*

BOĞAZ ZEVKİ SÜRMEK HAYVAN OLMAKTIR

4772. açığ süçig aşlar boğuz tatğı ol/ *boğuz tatğı sürgen kişi yılkı ol*

Ekşi veya tatlı yemekler boğaz zevkidir; *boğazına düşkün adam hayvandan başka bir şey değildir*

Uçmak kuşlara ait bir özelliktir ve insana ait ölme olgusu veya süreci kuşlara ait olan bir özellik uç- ile kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig'de yukarıdaki metafora içerik olabilecek örnek aşağıdaki beyitte yer almaktadır.

RUH KUŞTUR

ÖLMEK UÇMAKTIR

1521. edizlik tiledi süzük can turuğ/ *uçup bardı can* kaldı kalbüd kuruğ

Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; *ruhu uçtu, gitti*, boş bir kalıp kaldı.

İNSAN KUŞTUR

YÜKSELMEK UÇMAKTIR

İNSANIN YÜKSELMESİ KUŞ GİBİ UÇMASIDIR

2646. kişi erdemi birle erdin keçer / öküş bolsa erdem *er örlep uçar*

İnsanın fazileti ile başkalarına üstün olur; kimin fazileti çok ise, *o uçar gibi yükselir.*

İNSAN KUŞTUR

GÜVENMEK UÇMAKTIR

KENDİNE GÜVENMEK UÇMAKTIR

3672. bayat yarlıgın kıl özüň kulluķı/ *uçup kir sarayķa* erejin salın

Tanrının emirlerini yap, kulluğunu yerine getir; *saraya uçarak, gir* ve huzura kavuş.

Kövecses ve Benczes, bazı durumlarda ise insan davranışlarının sadece hayvan davranışları açısından değil doğrudan bir hayvan açısından tanımlanabilceğini de ifade etmiştir. Bu kavramsal metaforu İNSANLAR HAYVANLARDIR şeklinde aktarmışlardır¹⁰⁹⁹.

Kutadgu Bilig’de İNSANLAR HAYVANLARDIR metaforuna örnek olabilecek içerikler oldukça fazladır. Güç, güçsüzlük, yol göstericilik, cesaret, tehlike açılarından insanlar bu tarih boyunca bu özelliklerle eş değer hayvanlar tarafından kavralştırılmıştır.

Kövecses ve Benczes “hayvan temelli metaforların genellikle insanların olumsuz özelliklerinin yanında olumlu özellikleri de yansıttığını¹¹⁰⁰” ifade etmişlerdir. Nitekim Kutadgu Bilig’de insanlar cesaret, güç, yol göstericilik, bilgelik özellikleri açısından hayvanlar aracılığıyla kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamdaki olumlu metaforlar sayısı olumsuzlara göre daha fazladır.

Burada yer alan metaforların kaynak alanlarını kurt, kuzu, arslan, ejderha, köpek, kaplan oluştururken hedef alanları ise iyilik, kötülük, güçlü/ güçsüz olma, tehlikeli olma, cesaretli olma gibi kavramlar oluşturmaktadır.

Bu örnekler içerisinde Kutadgu Bilig’de yer alan hitaplardaki hayvan adlandırmaları da dahil edilebilir. Örneğin hükümdâr için yapılmış olan bu adlandırmalar hükümdârın sahip olduğu özelliklerden dolayıdır. Kuzu iyilik kavramını tanımlarken, bozkurt cesaret ve gücü tanımlamaktadır.

Tablo 4. 39 Hayvandan İnsana Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Kuzu	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H.
Bozkurt	İnsan	Bağlantı	By.H.→Blş.H.

¹⁰⁹⁹ Kövecses ve Benczes, 2010: 153.

¹¹⁰⁰ Kövecses ve Benczes, 2010: 153.

Kurt	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Ejderha	İnsan	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Aslan	İnsan	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Kulan/ Yaban Eşegi	İnsan	Bağlantı	By.H.→Blş.H
Köpek	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kaplan	İnsan	Bağlantı	By.H.→Fi.H
Dağ Keçisi	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H.
Dağ Keçisi	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Tilki	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Deve	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Deve Yavrusu	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
At/ Bulak	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Boğa	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Koyun	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Koç	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kurt	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kuş	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kuş	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kuş	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Keklik	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kara Çumguk	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Bülbül	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Akdoğan	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Laçın	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Aslan	İnsan/ Dil	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kuş	İnsan/Bey	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Kuş	İnsan/Bey	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Sinek	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Yılan	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H
Serçe	İnsan	Bağlantı	By.H.→Dvr.H

Tablo 4. 40 Hayvandan İnsana Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
İNSANLAR HAYVANDIR	İNSAN KUZUDUR/ BOZKURTTUR/ KURTTUR/ KUZUDUR/ EJDERHADIR/ ASLANDIR/ YABAN EŞEĞİDİR/ KAPLANDIR/ DAĞ KEÇİSİDİR/ TILKİDİR/ DEVE/ DEVE YAVRUSUDUR/ BULAKTIR/ ATTIR/ BOĞADIR/ KOÇTUR/ KOYUNDUR/ KÖPEKTİR ASKER EJDERHADIR ALİMLER KOÇTUR TEHLİKELİ İNSAN KURTTUR DÜŞMAN KURTTUR

Aşağıda beyit örneklerinde yer alan “kuzu, bozkurt, kurt, ejderha, aslan, yaban eşiği, kaplan, dağ keçisi, tilki, deve, deve yavrusu, bulak/at, koç, koyun, kurt, köpek, kuş, sinek, yılan, serçe” metaforlarının kaynak, hedef alanları, metaforların anlamsal odakları ve metaforları kullanıldığı bağlam incelendiğinde insnaların nitelik, davranış ve karakterlerini kavramsallaştırmasının yanında insan özelinde “Bey” in niteliğini metaforik olarak ifade etmiştir. Özellikle Ögdülmüş ve Odgurmış’ın hükümdâra olan hitaplarında yer alan hayvan metaforları hükümdârın gücünü ve niteliğini ifade etmek için kullanılmış metaforik ifadelerdir. Hayvanların genel parametre seviyeleri (yırtıcılık, güç) hayvandan daha yüksek bir seviyede bulunan insanın yine genel seviye parametresi olan karakter, davranış gibi özelliklerini metaforik olarak ifade etmişlerdir. Bu paylaşımları göstermek için Varlık Zinciri metaforları için önemli olan karmaşık metaforlar ve temel metaforlar bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’de hayvanlar açısından yer alan Temel (Primary) metaforlar GÜÇ TAŞIYICIDIR, CESARET TAŞIYICIDIR, CESARET YUKARIDIR, BİLGİSİZLİK AŞAĞIDIR, KÖTÜLÜK BÜYÜKLÜKTÜR, GÜÇ BÜYÜKLÜKTÜR, NİTELİKSİZLİK ÇOĞUNLUKTUR, KÖTÜLÜK AŞAĞIDIR, BİLGİ AŞAĞIDIR şeklindedir.

Temel metaforların meydana getirdiği karmaşık metaforla ise şu şekildedir: İNSANLAR HAYVANLARDIR, TECRÜBESİZ İNSAN KUZUDUR GÜÇSÜZ İNSAN KUZUDUR GÜÇLÜ İNSAN BOZKURTTUR ASKER EJDERHADIR CESARETLİ İNSAN ASLANDIR BİLGİSİZ İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR İNATÇI İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR GÜÇLÜ/ÇEVİK İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR HİLEKAR İNSAN TİLKİDİR DÜŞÜNCE SİZ İNSAN DEVEDİR UYUMLU İNSAN DEVE YAVRUSUDUR, KÖTÜ İNSAN BULAKTIR, GÜÇLÜ İNSAN BOĞADIR ALİMLİK KOÇTUR SAVUNMASIZ İNSAN KOYUNDUR CESARETSİZ İNSAN KÖPEKTİR CESARETLİ İNSAN KURTTUR.

Sayıdığımız temel ve karmaşık metaforlardan yola çıkarak İNSANLAR HAYVANLARDIR ana metaforu olmak üzere OLUMLU İNSAN DAVRANIŞLARI HAYVAN DAVRANIŞLARIDIR ve OLUMSUZ İNSAN DAVRANIŞLARI HAYVAN DAVRANIŞLARIDIR olmak üzere iki alt metafor bulunmaktadır. Bu alt metaforlara ek olarak GÜÇLÜ OLMA KURT OLMADIR/ GÜÇSÜZ OLMA KUZU OLMADIR, YOL GÖSTERME EJDERHA OLMADIR, YOL GÖSTERME ARSLAN OLMADIR, GÜÇLÜ OLMA BOZKURT OLMADIR, GÜÇLÜ OLMA KAPLAN BİLEĞİNE SAHİP OLMADIR, CESARELİ OLMA ARSLAN YÜREĞİNE SAHİP OLMADIR, GÜÇLÜ OLMA DAĞ KEÇİSİ OLMADIR, UYUMLU OLMAK DEVE YAVRUSU OLMAKTIR, SERÇENİN BİLGİ EDİNMESİ BİLGİ DENİZİNDEN SU İÇMESİDİR alt metaforları sayılmaktadır.

Kutadgu Bilig’de yer alan hayvan metaforlarının büyük çoğunluğu olumlu metaforlardır. Güç, cesaret, bilgelik, yol göstericilik, çeviklik, uyumlu olma, güzel sesli olma, atik ve hızlı olma, bilginin peşinde olmak gibi yaşam formunun en üst seviyesinde bulunan insanın en yüksek bilişsel özellikleri olan bu kavramlar insanın kendine alt formu olan hayvanların şekil, içgüdü, nitelik özellikleri açısından metaforlaştırılmıştır. Bu olumlu özelliklerin yanında az sayıda insanların güçsüzlük, zayıflık, rahatsız edicilik, yoldan çıkarma, düşmanlık, inatçılık, bilgisizlik, niteliksizlik gibi özellikleri de yine hayvanların özellikleri açısından kavramlaştırılmıştır.

İNSANLAR HAYVANDIR

İNSAN KUZUDUR

TECRÜBESİZ İNSAN KUZUDUR

NAİF İNSAN KUZUDUR

GÜÇSÜZ İNSAN KUZUDUR

1314. tiliñde yorımasu begler sözi/ meger edğülükte adın *ay kıozı*

Ey kuzum, iyilikten başka bir maksatla, ancak beylerin kullanabileceği sözleri ağzına alma.

İNSAN BOZKURTTUR

GÜÇLÜ İNSAN BOZKURTTUR

GÜÇ TAŞIYICIDIR

5378. kalıkta uçğılı kıara kıuş yorı / seniñdin keçümez *aya kök böri*

Havada uçan karakuş sürüleri, *ey bozkurt*, canlarını senin elinden kurtaramazlar.

İNSAN KURTTUR

GÜÇSÜZ İNSAN KUZUDUR

GÜÇLÜ İNSAN KURTTUR

GÜÇLÜ OLMA KURT OLMADIR/ GÜÇSÜZ OLMA KUZU OLMADIR

1040. kutuldu buðun kitti emgekleri/ *kuzu birle katlıp yorıdı böri*

Halk kurtuldu ve zahmet denilen şey ortadan kalktı; *kuzu ile kurt birlikte yaşamağa başladı.*

3096. tirildi bir ança yorıdı bu yañ/ *böri toklı birle qozı boldı teñ*

Bir müddet böyle yaşadı ve böyle hareket etti; *kurt ile kuzu müsâvi oldu*

Burada Ögel'in bahsettiği kurt ile koyun deyiimi Kutadgu Bilig'de geçmektedir. Ögel'e göre "Kurt- koyun örneği Göktürk yazıtları ile Anadolu'da da çok görülür. Çünkü koyuncu kavimlerin başında Türkler gelir¹¹⁰¹." Ögel, daha sonra kurdun kurtluk donundan çıkınca kötüleşebileceğini ifade etmiştir¹¹⁰².

Ögel'e göre "Börü yani kurt üstünlük, büyüklük ve yiğitlik anlamındadır. Kurdun Türklerde iki yüzü vardır. İlahi yüzü ile kötü ve hırsız yanını birbirine karıştırmamak gerekir. Bu nedenle Kırgız Türkleri de yiğit ve seçkin kişilere Kök börü diyorlardı¹¹⁰³."

İNSAN EJDERHADIR

ASKER EJDERHADIR

YOL GÖSTERİCİ İNSAN EJDERHADIR

YOL GÖSTERME EJDERHA OLMADIR

İNSAN ASLANDIR

CESARETLİ İNSAN ASLANDIR

CESARET TAŞIYICIDIR

CESARET YUKARIDIR

2354. oduğ beg sözi kör *büke yolçılığ/ kör arslan münügli kılıç kamçılığ*

Uyanık beyin askeri, bak, *ejderha kumandasında arslana binmiş* kılıç kamçılı *orduya* benzer.

Kumanda etmek, yönetmek bir kişiye ait özelliklerdir ve ejderha üzerine şemalanmıştır. Dolayısıyla ejderha burada kişileştirilmiştir. Ögel'e göre "Ejderha bir Uzakdoğu ve Ortaasya motifidir. Önasya'ya Türkler ile birlikte gelmiştir¹¹⁰⁴." Esin'e göre "Kök luu, göksel hükümdârlık simgesidir¹¹⁰⁵."

¹¹⁰¹ Ögel, 1995: 116.

¹¹⁰² Ögel, 1995: 117.

¹¹⁰³ Ögel, 1995: 118.

¹¹⁰⁴ Ögel, 1995: 561.

¹¹⁰⁵ Esin, 2004:171.

İNSAN ASLANDIR

CESUR İNSAN ASLANDIR

İNSAN YABAN EŞEĞİDİR

KORKAK İNSAN YABAN EŞEĞİDİR

CESARET YUKARIDIR

284. miñ erdem kerek bu cihan tutğuğa/ kör *arслан kerek* bu *kulan başğuğa*

Bu cihana hâkim olmak için, bin türlü fazilet gerek; *yaban eşeğini alt etmek için, arslan olmak gerek.*

GÜÇLÜ İNSAN ARSLANDIR

YOL GÖSTERME ARSLAN OLMADIR

2047. *kör arslan bolu birse itka başı* / bu ıt barça arslan bolur öz tuşı

Arslan köpeklere baş olursa, köpeklerin her biri kendi karşısındakine arslan kesilir.

İNSAN KAPLANDIR

GÜÇLÜ İNSAN KAPLANDIR

GÜÇLÜ OLMA KAPLAN BİLEĞİNE SAHİP OLMADIR

CESARETLİ İNSAN ARSLANDIR

CESARELİ OLMA ARSLAN YÜREĞİNE SAHİP OLMADIR

2310. *yağıda kör arslan yüreki kerek* / *karıştuқта esri bileki kerek*

Onun yüreği harpte arslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.

İNSAN ARSLANDIR

KANDIRILMA/KABUL ETME BAŞ EĞMEDİR

2327. bu törtünç kerek alçı hile bilir / bu hile bilir erke *arслан ulur*

Dördüncüsü hîle ve kurnazlık yollarını bilmelidir; çâresini bulan kimseye *arслан bile baş eğer.*

İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR

İNATÇI İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR

BİLGİSİZ İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR

BİLGİSİZLİK AŞAĞIDIR

6613. bilig bilse kağgun qalı qatğurar/ *biligsiz sıgun* sen ağınap yora

Bilgili insan bu kaygı içinde nasıl kakhaha atar; ey *bilgisiz, sen dağ keçisi gibi*, debelen, dolaş

GÜÇLÜ/ÇEVİK İNSAN DAĞ KEÇİSİDİR

GÜÇLÜ OLMA DAĞ KEÇİSİ OLMADIR

5111. içinde tatığ bolmasa ol qağun / anı taştın atđu bolur *ay sıgun*

İçinde tadı yoksa, o kavunu kaldırıp atmak icap eder, *ey dağ keçisi* gibi çevik insan.

İNSAN BOZKURTTUR**GÜÇLÜ İNSAN BOZKURTTUR****GÜÇLÜ OLMA BOZKURT OLMADIR****GÜÇ TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR**

5378. kalıkta uçuglı kara kuş yorı / seniñdin keçümez *aya kök böri*

Havada uçan karakuş sürüleri, *ey bozkurt*, canlarını senin elinden kurtaramazlar.

Ögel'e göre "Kutadgu Bilig'de hakan anlamına Gök Börü, yiğitlik ve hakanlığın alplık tanımını da Gök kurt yani Gök böri deyiimiyle yapılyordu. Bunların yanında pars yani tonğa da yer alıyordu¹¹⁰⁶." Ögel'e göre Kutadgu Bilig'de kuşlar Gök Kurt'u geçemez. Hakanın çevresinde aç kurtlar çoktur. Kurt güçlüdür. Kurt ve düşmana karşı yürekli olmak gerekir. Kudurmuş kurt ulur. İnsanların bu tür ulumaları Dede Korkut kitabında da görülür. Kurt köpekten kaçmaz. Ögel, kurdu Kutadgu Bilig'de geçen asayiş bağlamında da örneklendirmiştir. Kutadgu Bilig'de kurt kötü bir yüz ve karakterle kendini göstermiyordu. Ögel'e göre "İster böri isterse Kök Böri tanıtmaları ile anılsın cesaret ve asaletin bir sembolü olarak görülmektedir¹¹⁰⁷."

İNSAN TİLKİDİR**HİLEKAR İNSAN TİLKİDİR****HİLEKAR OLMA TİLKİ OLMADIR****DAVRANIŞ RENKTİR****KIRMIZI RENK HİLEKARLIKTIR**

2312. yana *alçı bolsa kıızıl tilkü teg* / titir buğrası teg kör öç sürse keg

Aynı zamanda, *kırmızı tilki gibi, hilekâr olmalı*; deve aygırı gibi, kin ve öç gütmelidir.

İNSAN DEVEDİR**DÜŞÜNCESİZ İNSAN DEVEDİR****DÜŞÜNCESİZ OLMA DEVE OLMADIR**

1126. *yise toçsa kılkı bolur buğrağı*/ kalı karnı açsa bilip yir ağı

Yiyip, karnı doydu mu, *deve aygırı kesilir*; eğer karnı acıkırsa, bile bile zehir yer

6166. isizke yürekliğ *aya buğrağı* / isiz kılma isiz yimi ol ağı

Ey *deve aygırı gibi*, cesaretle kötülüğe koşan insan, kötülük etme, kötülüğü zehir besler.

6369. *özün buğrağursa* beğütse boyun/ sini otka tartar ulıtur ünün

Vücûdun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırılrsa, seni ateşe sürükler ve acı acı feryad ettirir

¹¹⁰⁶ Ögel, 1995: 119.

¹¹⁰⁷ Ögel, 1995: 119.

İNSAN DEVE YAVRUSUDUR

UYUMLU İNSAN DEVE YAVRUSUDUR

UYUMLU OLMAK DEVE YAVRUSU OLMAKTIR

2710. bular da narukı kalın bu kutu/ bu üçke udu bardacı ol **butu**

Bunların dışında kalan bir sürü insan, bu üçüne uyararak yürüyen **köşeklerdir**.

4400. tarıgçı turur kör takı bir kutu/ kereklig kişiler turur bu **butu**

Başka bir zümre de çiftçilerdir; bunlar da lüzumlu **insanlardır**.

İNSAN BULAK/ATTIR

KÖTÜ İNSAN BULAKTIR

KÖTÜLÜK BÜYÜKLÜKTÜR

3600. **bulağ** semrise kör munar hem azar/ idisin çalar yirke andın tezer

Haşarı at semirirse, kudurur ve azar; sâhibini yere vurur ve ondan kaçır.

İNSAN BOĞADIR

GÜÇLÜ İNSAN BOĞADIR

GÜÇLÜ OLMA BOĞA OLMADIR

GÜÇ BÜYÜKLÜKTÜR

5801. tümen arzu ni‘met yidiñ inçlenip/ **boyun yal beđittüñ buğa teg** kılıp

Sen huzur içinde bin türlü arzu ve nimetlere nail oldun; **bir boğa gibi, boyun ve enseni**

kalınlaştırdın

İNSAN KOYUNDUR

İNSAN KOÇTUR

HALK SÜRÜDÜR

HALK KOYUNDUR

ALİMLER KOÇTUR

NİTELİKSİZLİK ÇOĞUNLUKTUR

4353. bular ol sürüg koyka **erkeç sanı** / koyuğ başlasa sürse yolça köni

Bunları **koyun sürüsünün koçu telâkki et**; onlar başa geçip, sürüyü doğru yola götürsünler.

İNSAN KOYUNDUR

SAVUNMASIZ İNSAN KOYUNDUR

449. ilin itti tüzdi bayudı buğun/ **böri koy bile suwladı** ol öğün

Böylece hükümdâr memleketini düzenledi ve tanzim etti; halkı zenginleştirdi; o devirde

kurt ile kuzu aynı yerden su içti.

HALK KOYUNDUR

SAVUNMASIZ HALK KOYUNDUR

5164. kalın aç böriler yığıldı saña/ **koyuğ keğ küdezigil** ay ilçî toña

Bir sürü aç kurt senin etrafına toplanmıştır; ey kahraman hükümdâr **koyunları iyi muhafaza et**

İNSAN KURTTUR**DÜŞMAN KURTTUR**

1413. kapuğda tirildi qalın *aç bōri/* ay ilig qoyuğ keğ küdeşip yorı

Kapıda bir çok aç *kurt toplanmıştır*; ey hükümdâr, koyunları iyice muhafaza altına al.

TEHLİKELİ İNSAN KURTTUR

2705. üçünçi kür ersig er ol toñ yürek / *yağıqa bōrike* bu ersig kerek

Üçüncüsü cesur, merd ve pek yürekli yiğittir; *düşmana ve kurda karşı* böyle bir yiğit lâzımdır.

5591. er at qaldı emdi saña tapğuçı / *yağıqa bōrike* bu ol yortğuçı

Şimdi senin hizmetinde bulunan kimseler kaldı; *düşmana ve kurda karşı* koyan bunlardır

İNSAN KÖPEKTİR**CESARETSİZ İNSAN KÖPEKTİR****CESARETLİ İNSAN KURTTUR**

3422. *bōrimü bolur* körgil *itte qayar* / uğula işitse miñ itler üni

Bak, arkasından binlerce köpeğin sesini duyunca, kaçana kurt mu denir.

İNSAN KÖPEKTİR**GÜÇSÜZ İNSAN KÖPEKTİR****YOLDAN ÇIKARMA KÖPEK OLMADIR**

2048. *qalı bolsa arslanqa it başcısı* / ol arslan bolur barça it sağışı

Eğer arslanlara köpek baş olursa, o arslanların hepsi köpek gibi olur.

ACİZ İNSAN KÖPEKTİR**ACİZ OLMAK KÖPEK OLMAKTIR**

3526. bayat men tigüçi kişide haşı / ajun qoldı *bardı ol it sağışı*

Tanrıyım diye böbürlenene insan dünyaya hâkim olmak istedi ve *köpek gibi geberip-gitti*.

KÜSTAH İNSAN KÖPEKTİR**KÜSTAH OLMAK KÖPEK OLMAKTIR**

4711. kanı *ol otun it* bu dünya bulup / yaşıl kökke söndi qara kuş münüp

Bu dünyayı bulan ve kartala binerek, mâvî göğe çıkan *o küstah köpek* nerede.

GAMMAZ İNSAN KÖPEKTİR**GAMMAZ OLMAK KÖPEK OLMAKTIR**

5869. muñar eymenür men ay ilig qutı / *yonağlı* yonasa bu *yalhuq it*

Ey devletli hükümdâr, benim çekindiğim şudur: *insanların köpeği olan bu gammaz* iftira ederse

BEY KUŞTUR

BEY KARTALDIR

BEY LAÇİNDİR

1934. kimi beg törütmek tilese bayat/ *birür* aşnu kılķ yañ uķuş yüg *ķanat*

Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce münâsip tavır ve hareket ile akıl ve kol *ķanat verir*

BEY KUŞTUR

BEY KARTALDIR

BEY LAÇİNDİR

ASKER KANATTIR

3005. *er at boldı begler ķanatı yügi / ķanatsız ķuş uçmaz* ay begler begi

Asker beylerin kanat tüyüdür; ey beyler beyi, kanatsız kuş uçamaz

SİNEK İNSANDIR

RAHATSIZLIK İNSANDIR

RAHATSIZ ETMEK SİNEK OLMAKTIR

3399. *ķıbun boldı duşman yañanķa beķük* / ısırsa yañanıĝ suçıtur keķ ök

Sinek fil için büyük bir düşmandır; fili ısırdığı zaman, onu zıpzip zıplattır.

YILAN İNSANDIR

ÇIYAN İNSANDIR

KÖTÜLÜK YILANDIR

KÖTÜLÜK ÇIYANDIR

KÖTÜLÜK AŞAĞIDIR

5421. *tünek ol bu dünya içi oķ yılan* / munı ķoķ yaruk ķın ajunķa ulan

Bu dünya, *içi engerek yılanı dolu, bir zindandır*; onu bırak, aydın ve hakikî dünyaya ulaşmaĝa çalış.

6379. yana aydı ilig *bu dünya içi/ yılanı ķaçanı telim* tikĝüçi

Hükümdâr devamla: Bu dünya bir çok zehirli yılan ve çıyanlar ile doludur dedi

İNSAN SERÇEDİR

BİLGİLİ İNSAN SERÇEDİR

SERÇENİN BİLGİ EDİNMESİ BİLGİ DENİZİNDEN SU İÇMESİDİR

İNSANIN BİLGİ EDİNİMESİ BİLGİ DENİZİNDEN SU İÇMESİDİR

BİLGİ AŞAĞIDIR

6609. bilig bir teñiz ol uçı yok tüpi/ *neçe suw kötürgey semürgük sora*

Bilgi bir denizdir, onun ucu bucağı yoktur; *serçe emse emse bundan aĝzına ne kadar su alabilir*

TEHLİKELİ İNSAN ASLANDIR

164. *til arslan turur* kör işikte yatur/ aya ewlig er saķ başıñnı yiyür

Dil arslandır, bak eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

Kutadgu Bilig’de hayvanlardan insanlara olan aktarımlar yanında soyut kavramların da hayvanlar veya onların özellikleri tarafından kavramlaştırıldığı görülmektedir. HAYVAN DAVRANIŞLARI İNSAN DAVRANIŞLARIDIR veya İNSANLAR HAYVANLARDIR metaforları yanında SOYUT KAVRAMLAR HAYVANLARDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Özellikle zaman kavramının kuşlar ve renkleri aracılığıyla kavramlaştırıldığı görülmektedir. ZAMAN HAYVANDIR metaforuna bağlı olarak GECE/GÜNDÜZ HAYVANDIR veya YAŞLILIK HAYVANDIR metaforları ortaya çıkabilir. Aynı şekilde cesaret, erdem, dikkat gibi soyut kavramların da hayvanlar aracılığıyla kavramlaştırıldığı görülmektedir.

Metinde hayvan varlık formunun kendi hiyerarşisi içerisindeki türlerin özellikleri arasındaki metaforik aktarımlar da söz konusudur. Örneğin atlar için çok hızlı anlamında kuş benzetmesi yapılmıştır. Burada nitelik açısından HAYVAN NİTELİKLERİ HAYVAN NİTELİKLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KUŞ ATTIR

6536. neçe kuşka awka awındım sewindim/ *uçar kuş teg arkun* ağımda kürettim

Nice kuş ve geyik avı ile avundum, sevindim; *uçan kuş gibi cins atları* ağımdan kaçırdım

Hayvan metaforları bağlamında son olarak hayvanların yer aldığı seviyeden en alt seviyede bulunan cansız madde- varlıklara yapılan aktarımlar yoluyla oluşturulan metaforik ifadeler bulunmaktadır.

4.1.1.2.6. Hayvandan Duygulara

Tablo 4. 41 Hayvanlardan Duygulara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yılan	Kötülük	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Akrep	Kötülük	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Sinek	Kötülük	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Köpek	Kötülük	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Kuş	Hasret	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Kuş	Erdem	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Ak Kuş/ Doğan	Cesaret	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.

Ak Kuş	Erdem	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Fil	Önem	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Fil	Gereklilik	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Çağrı/ Doğan Kuşu	Güç	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Samur	Değer	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Ak Kuş	Değer	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Sığırcık	Tecrübe	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Papağan	Güç	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Ak Kuş	Farklı Düşünce	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Kara Kuş	Farklı Düşünce	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Pençe	Ölüm	Parça Bütün	By.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 42 Hayvanlardan Duygulara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGULAR HAYVANLARDIR	KÖTÜLÜK YILANDIR/ AKREPTİR/ SİNEKTİR/ KÖPEKTİR HASRET KUŞTUR ERDEM KUŞTUR CESARET BEYAZ KUŞTUR ÖNEM FİLDİR GÜÇ DOĞAN KUŞUDUR DEĞER SAMURDUR TECRÜBE SİĞİRCİKTİR YALNIZLIK PAPAĞANDIR GÜÇ PAPAĞANDIR DEĞER AKKUŞTUR/ DOĞANDIR FARKLILIK KUĞUDUR/ KARTALDIR ÖLÜM PENÇEDİR

DUYGULAR HAYVANDIR**KÖTÜLÜK YILANDIR**

1297. isiz işke yakma saña kılğa kor/ *isizlik yılan ol* sini tikge kör

Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; *kötülük yılanıdır*, dikkat et, seni sokar.

KÖTÜLÜK AKREP/ SİNEK/ KÖPEKTİR

6601. çağan teg tikerler çibun teg sorarlar / köpek teg ürerler kayusun urayı

Onlar akrep gibi sokarlar, sinek gibi kanımı emerler, köpek gibi havlarlar; hangisine yetişeyim

HASRET KUŞTUR

6300. ayur ay kadaşım maña bak turup/ *üdklerim uçsun* yüzüñni körüp

Ey kardeşim, kalkıp bana bir bak, yüzünü göreyim de *hasretim dinsin* dedi

ERDEM KUŞTUR

3011. örün kuş kutı teg bu erdem kutı / yorı *kuş atağıl sen erdem atı*

Bu faziletin saadeti ak kuşun ki gibidir; haydi, sen *fazilete kuş adını ver*.

CESARET BEYAZ KUŞTUR

2054. *azığlıg kür erke* bu neñ eksümez/ tutuğlı *örün kuşka meñ eksümez*

Cesur, gözü pek olan insan için mal eksik olmaz; *ak doğan* için de yem eksik olmaz.

ERDEM BEYAZ KUŞTUR

3010. uçuz tutma erdemni öğren oğul / bu *erdem yorıktı örün kuş teg ol*

Ey oğul fazileti kıymetsiz sayma, öğren; bu *faziletin tabiatı kuşa benzer*

ÖNEM FİLDİR**GEREKLİLİK FİLDİR**

2820. kerek ödte bir yam *yañança bolur* / kamuğ neñke yañzağ munu bu teñin

Lâzım olduğu zaman bir çöp *fil kadar olur*; her şey bunun gibidir.

Ögel'e göre "Büyüklik sembolü olarak fil daha çok Karahanlılar zamanında yani Türklerin İslâmiyet'e giriş çağlarında anılmaya başlar (b.3391). Büyüklik sembolü güney Altay Türklerinin atasözlerine kadar uzanmıştır¹¹⁰⁸." "Kutadgu Bilig'de Oğul ve kız babaları bela ve minnetleri fil gibi yüklenirler demek yolu ile Türklerde artık en büyük yük hayvanının fil olduğu inancı ile bu anlayışın yerleştiğini gösteriyordu (b.3391)¹¹⁰⁹."

GÜÇ ÇAĞRI/DOĞAN KUŞUDUR**GÜÇLÜ OLMA ÇAĞRI/ DOĞAN KUŞU OLMAKTIR**

4068. kayusı inanç beg kayu *çağrı beg*/ kayusı tigin beg kayu çavlı beg

Kimi inanç-bey, kimi çağrı-bey, kimi tigin bey ve kimi çavlı-bey olur.

DEĞER SAMUR KÜRKÜDÜR**DEĞERLİ OLMA SAMUR KÜRKÜ GİYMEDİR**

¹¹⁰⁸ Ögel, 1995: 542.

¹¹⁰⁹ Ögel, 1995: 543.

4425. satıgıcı yok erse ajun kezgüçi/ kaçan *keçgey erdiñ kara kiş içi*

Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasa idi, kara samur kürkü ne zaman giyerdin.

DEĞER AK KUŞTUR/DOĞANDIR

DEĞERLİ OLMA DOĞAN OLMADIR

1319. serinse kişi öz tilekin tapar/ serip turdaçı er *örün kuş* tutar

İnsan sabrederse, dileğine kavuşur; sabredip-bekleyen avcı *ak kuş* tutar

TECRÜBE SİĞİRCİK KUŞUDUR

4198. *sığırçuñı kördüm* uçar kaç ara / tenjin bahtım erse ikigü kara

Sığırıcığı gördüm, kaklar arasında uçar; arkadaşlarına bakınca, gördüm ki, ikisi de karadır

GÜÇ PAPAĞANDIR

KENDİ BAŞINA YAŞAMA/ÇALIŞMA PAPAĞAN OLMADIR

3361. yorı yalnız işsiz ay yalnız uzi/ *tuñı kıldı yalnız tili kör sözi*

Ey insanların mâhiri, tek başına ve arkadaşsız yürü; bak, papağan konuşmağı ve söz söylemeğı kendi başına elde etti

FARKLI DÜŞÜNCE KARTALDIR

FARKLI DÜŞÜNCE SAHİBİ OLMA KARTAL OLMADIR

4199. kuğuka katılmaz körü tur yuğak/ *kara kuş örün kuş bile keğ yırak*

Dikkat edersen, yugak kuğuya katılmaz; *ak-kuş ile kara-kuş birbirinden çok uzaktır.*

FARKLI DÜŞÜNCE KUĞUDUR

FARKLI DÜŞÜNCE SAHİBİ OLMA KUĞU OLMADIR

4199. *kuğuka katılmaz* körü tur *yuğak*/ kara kuş örün kuş bile keğ yırak

Dikkat edersen, *yugak kuğuya katılmaz*; ak-kuş ile kara-kuş birbirinden çok uzaktır.

ÖLÜM PENÇEDİR

ÖLÜM KAPLANDIR/ASLANDIR

1179. ne yawlak neñ ol bu *ölüm tarmağı*/ ne yawlak erür bu kişig urmağı

Bu *ölüm pençesi* ne kötü bir şeydir; onun insana çarpması ne kadar fena oluyor.

4.1.1.2.7. Hayvanlar- Soyut Kavramlar

Tablo 4. 43 Hayvanlardan Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Bilgi			
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye Özelliği			
Kuş	Hayat	Bağlantı	Fi.H→Dvr.H.

Kuş	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Saksağan	İhtiyat	Bağlantı	By.H.→Blş.H.
Kuzgun	Dikkat	Bağlantı	By.H.→Blş.H.
At	Mevki/ Şans	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Baykuş	Dikkat	Bağlantı	B.H.→Blş.H.
Sungur	Yaşlılık	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Deve	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Geyik	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Geyik	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Ördek	Zarar	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Kanat	Rica/ Havf	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 44 Hayvanlardan Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT KAVRAMLAR HAYVANLARDIR SOYUT BİLİŞSEL KAVRAMLAR HAYVANLARDIR	HAYAT KUŞTUR İHTİYAT SAKSAĞANDIR DİKKAT KAYA KUZGUNUDUR MEVKİ/ ŞANS ATTIR DİKKAT BAYKUŞTUR SÖZ DEVEDİR SÖZ GEYİKTİR ZARAR ÖRDEKTİR RİCA / HAVF KANATTIR

HAYAT KUŞTUR

YOK OLMAK UÇMAKTIR

231. yiğitlik kaçır ol *tiriglik uçar*/ bu tüş teg ajundın özün terk keçerGençlik kaçır ve *hayat uçar*; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.

KUT KUŞTUR**KAYBOLMAK UÇMAKTIR**

670. inançsız turur *kut* vefasız yayıg/ yorırda *uçar* terk adağı tayıg

Saadete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken, hemen uçar, ayağı kaygandır.

İHTİYAT SAKSAĞANDIR**DİKKAT KAYA KUZGUNUDUR****İHTİYATLI OLMA SAKSAĞAN OLMADIR****DİKKATLİ OLMA KAYA KUZGUNU OLMADIR**

2313. *sağızğanda sakrak* kerek tutsa öz / *kaya kuzgunı teg yırak tutsa köz*

Kendisini saksığandan daha ihtiyatlı tutmalı; gözünü, *kaya kuzgunu gibi, uzaklara çevirmelidir.*

MEVKİ/ ŞANS ATTIR

5781. bu kul küñ *at ağır* bu yir suw kamuğ / iligdin tegip açtı devlet kapuğ

Bu kul câriye, *at aygır* ve bütün bu yer su hükümdârdan geldi sana devlet kapısı açıldı

DİKKAT BAYKUŞTUR**DİKKATLİ OLMA BAYKUŞ GİBİ UYKUSUZ KALMADIR****KURAL/ BAĞLILIK ASLANDIR**

2314. *uluğ tutsa hamyet kör arslanlayu* / *ügi teg usuz bolsa tünle sayu*

Arslan gibi, hamiyeti yüksek tutmalı; baykuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir.

Esin'e göre "Ügi ya da ühi de denilen sarıg kuş (sarı kuş) gibi baykuş benzeri yırtıcı kuşlar Oğuz (Bayat grubu) ongun'ları arasında yer almaktadır¹¹¹⁰."

YAŞLILIK SUNGURDUR

5639. *saçım boldı sunğur tüsi teg şaşut* / *sağal boldı yazkı gülef teg orut*

Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu; sakalım yazdan kalmış kuru ota döndü

SÖZ DEVEDİR

Ögel'e göre "Deve eski Türklerde Selçuklu ve Osmanlılarda halk ve devlet ile benzeşmiş bir hayvandır. Büyük kervan yollarının güçlü devlerini yetiştiren Türklerdir. Bu nedenle deve ve buğra eski Türk edebiyatı ile düşüncesinin derinliklerine girmiştir¹¹¹¹."

206. burundukluğ ol söz tiwe burnı teg/ *barur kaçça yetse titir boynı teg*

Söz, deve burnu gibi, yularlıdır; o dişi deve boynu gibi nereye çekilirse oraya gider.

KUT GEYİKTİR

712. *keyik sanı devlet kişike tezig*/ *kalı kelse bekle tuşa hem tizig*

Saadeti insan için, ürkek bir geyik farzet; eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.

722. maña urmasa örk mini tuttaçı/ *keyik teg kaçar men* kim ol yetteçi

Beni tutan bana yular vurmazsa, *ben geyik gibi kaçarım*; bana kim yetişebilir

¹¹¹⁰ Esin, 2004: 214.

¹¹¹¹ Ögel, 1995: 538.

SÖZ GEYİKTİR

6617. *keyik tağı kördüm bu türkçe sözüğ/* anı aklı tuttum yakurdum ara

Bu türkçe sözü yabancı geyik gibi gördüm; onu yavaşça tuttum, aldatarak, kendime yaklaştırdım.

ZARAR ÖRDEKTİR

6368. *kuşuñ awlamasa bir ördek yas ol/* ıtıñ qoğsa awın yası bir as ol

Kuşun avlamazsa, bunun *zararı bir ördektir*; köpeğin avını bırakırsa, zararı nihâyet bir kakımdır.

Kutadgu Bilig’de ördek av nedeniyle geçmektedir. “Kuşun avlanmazsa zararı bir ördek olur” Burada Kutadgu Bilig zarar anlayışını yas sözüyle karşılamıştır. Ancak bir ördek zarar ediyorsunuz demektedir¹¹¹². Bu da iyi ve kötü hizmet için söyleniyordu.

RİCA / HAVF KANATTIR

3671. *rica birle havfnı kanat sen kılın /* bu iki arakı yoluğ sen alın

Sen rica ile havfi kendine kanat edin; bu ikisinin arasındaki yoldan şaşma.

4.1.1.2.9. Hayvanlardan Miklara

1739. *bu barça biligsiz kişi kılkı ol/ biligsiz kişiler tükel yulkı ol*

Bunlar hep bilgisiz insanların işidir; *bilgisiz insanlar tam bir hayvan sürüsüdür.*

6368. *kuşuñ awlamasa bir ördek yas ol/ ıtıñ qoğsa awın yası bir as ol*

Kuşun avlamazsa, bunun *zararı bir ördektir*; köpeğin avını bırakırsa, *zararı nihâyet bir kakımdır.*

4.1.1.3. Cansız Madde/ Varlıklar

4.1.1.3.1. Maddeden İnsana

Cansız madde veya cansız varlıklar varlık hiyerarşisinin en alt kısmında bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’de bu seviyede yer alan varlıkların özellikleri ile insan davranış ve duyguları metaforik şekilde kavramlaştırılmıştır. Örneğin cansız varlıklar içerisinde yer alan maden maddesinin işlenmiş şekli bıçak işlevi ile insanın dikkat yetisi metaforlaştırılmıştır. Bir maddenin bozulmamış şeklini bütünlük olarak adlandırırız. Bu kavrama ile insandaki güven duygusu metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Doğaya ait cansız bir varlık diyebileceğimiz kaya maddesi ile insandaki arkadaşlık kavramı metaforik olarak ifade edilmiştir. Maddenin/varlığın bitmişliğini ifade etme için kullanılan son/sonluluk ifadesi ise insandaki değersizleşme kavramını metaforik olarak ifade etmiştir.

¹¹¹² Ögel, 2010: 418.

Tablo 4. 45 Cansız Varlıklardan İnsanlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Bıçak	Dikkatli	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Bütün bir madde	Güvenilirlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kaya	Güvenilirlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Bitmiş bir madde	Değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 46 Cansız Varlıklardan İnsanlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DAVRANIŞ MADDEDİR KARAKTER MADDEDİR	DİKKAT BIÇAKTIR GÜVEN BÜTÜN MADDEDİR GÜVEN KAYADIR DEĞERSİZLİK TAMAMLANMIŞ MADDEDİR

Bu bağlamda tablo ve örneklerden hareketle temel varlık zinciri için önemli olan temel metaforları DAVRANIŞ MADDEDİR, DAVRANIŞ NESNEDİR, GÜVENİLİRLİK BÜTÜNLÜKTÜR GÜVENİLİRLİK SAĞLAMLIKTIR, DEĞERSİZLİK BİTMİŞLİKTİR metaforları oluştururken; karmaşık metaforları ise DİKKAT BIÇAKTIR , GÜVENİLİRLİK MADDENİN BÜTÜNLÜĞÜDÜR, GÜVENİLİRLİK KAYADIR , DEĞERSİZLİK ARTIKLIKTIR metaforları oluşturmaktadır.

Bu metaforlardan hareketle de İNSANLARIN ÖZELLİKLERİ NESNELERİN ÖZELLİKLERİDİR, İNSANIN ÖZELLİKLERİ MADDELERİN ÖZELLİKLERİDİR ana metaforu yanında DİKKATLİ OLMAK BIÇAK GİBİ KESKİN OLMAKTIR, GÜVENİLİR OLMAK BÜTÜN OLMAKTIR, GÜVENİLİR OLMAK KAYA GİBİ OLMAKTIR alt metaforları ortaya çıkmaktadır.

Varlık formunun en altında yer alan kaya, maden gibi somut maddeler- varlıklar ve bunların nitelikleri aracılığı ile insanların karakter ve davranışsal özelliklerinin metaforikal olarak ifade edildiği görülmüştür. Burada insana ait karakter ve davranışsal unsurların varlık formunun en alt seviyesinde yer alan somut madde- varlıklar aracılığı ile kavramlaştırıldığı görülmüştür.

İNSAN ÖZELLİKLERİ NESNELERİN ÖZELLİKLERİDİR

İNSAN ÖZELLİKLERİ MADDELERİN ÖZELLİKLERİDİR

İNSAN MADDEDİR

İNSAN NESNEDİR

İNSAN BİÇAKTIR

DİKKAT BİÇAKTIR

DAVRANIŞ MADDEDİR

DAVRANIŞ NESNEDİR

329. adırsa ödürse seçe bilse öz/ kamuğ iş içinde *yitiğ tutsa köz*

Ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte *gözünü keskin tutarsa,*

4143. sü başı ya il başı bolsa özün / köni bol *yiti tut kulağını* közün

Eğer sen ordu veya eyâlet başına geçersen, doğruluktan ayrılma; *kulağını keskin tut.*

İNSAN BÜTÜNDÜR/BÜTÜN BİR NESNEDİR

GÜVENİLİRLİK MADDENİN BÜTÜNLÜĞÜDÜR

GÜVENİLİRLİK BÜTÜNLÜKTÜR

424. bağırsak *bütün* çın kılınçı köni/ tili könlü tüz bolsa bilse muni

O, bana candan bağlı, *emniyetli*, doğru ve dürüst yaradılışlı, içi-dışı bir ve işten anlar bir kimse olmalıdır.

İNSAN KAYADIR

GÜVENİLİRLİK SAĞLAMLIKTIR

GÜVENİLİRLİK KAYADIR

1698. kimin bolsa *koldaş adaşı* telim/ anın arkası beg *kaya ol* yalım

Kimin *arkadaşı ve dostu* çok ise, o arkasını sağlam ve *yalçın bir kayaya* dayamış demektir

İNSAN SONLUDUR/ ARTIK BİR MADDEDİR

DEĞERSİZLİK BİTMİŞLİKTİR

DEĞERSİZLİK ARTIKLIKTIR

6595. kamuğ edgü bardı törü öndi ilti/ *kişi sonı* kaldı ne edgü bulayı

Bütün iyiler gitti, kanunu ve iyi an'aneleri beraber götürdüler; burada *insan artığı* kaldı, iyileri nasıl bulayım

Bu metaforların yanında insandan maddelere, insandan kozmolojik unsurlara doğru yapılan aktarımlar da bulunmaktadır.

4.1.1.3.2. Maddeden Duygulara

Tablo 4. 47 Cansız Varlıklardan Duygulara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yük	Sorumluluk	Zorluk	Fi.H.→Dyg.H.
Su	Doğruluk	Bağlantı	By.H. →Dyg.H.
Güneş	Doğruluk	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Para	Doğruluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Madde	İyilik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Para	İyilik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Süs	İyilik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Madde	İyilik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Tatlı	İyilik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Su	Sevinç	Bağlantı	B.H.→Dyg.H.
Madde	Öfke/ Üzüntü	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Acı	Hüzün/ Üzüntü	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Yiyecek	Kaygı	Bağlantı	By.H.→Dyg.H.
Taş/ Bıçak	Kaygı	Karşıt Güç	Fi.H.→Dyg.H
Taş/ Bıçak	Düşünce	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Ateş	Kaygı	Tıkanıklık	Fi.H.→Dyg.H
Ateş	Endişe	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Madde	Kibir	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Madde	Kötülük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Ateş	Kötülük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Zehir	Kötülük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Tatlı	Mutluluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H

Tablo 4. 48 Cansız Varlıklardan Duygulara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	Karmaşık Metaforlar
DUYGULAR MADDEDİR OLUMLU DUYGULAR MADDEDİR OLUMSUZ DUYGULAR MADDEDİR	OLUMSUZ DUYGULAR ACIDIR OLUMLU DUYGULAR TATLIDIR OLUMLU DUYGULAR AĞIRDIR SORUMLULUK YÜKTÜR DOĞRULUK SUDUR/ GÜNEŞTİR/ PARADIR İYİLİK MADDEDİR/ PARADIR/ SÜSTÜR/ TATLIDIR SEVİNÇ SUDUR ÖFKE MADDEDİR ÜZÜNTÜ MADDEDİR KAYGI YİYECEKTİR/ TAŞTIR/ BIÇAKTIR/ ATEŞTİR DÜŞÜNCE TAŞTIR/ BIÇAKTIR ENDİŞE ATEŞTİR KİBİR MADDEDİR KÖTÜLÜK MADDEDİR/ ATEŞTİR/ ZEHİRDİR MUTLULUK TATLIDIR HÜZÜN ACIDIR

DUYGULAR MADDEDİR**SORUMLULUK MADDEDİR/ SORUMLULUK YÜKTÜR**

1437. *uluğ yük boyunğa yüğirdi* ilig/ usal bolma saklan ay kılkı silig

Hükümdârların *omuzlarına ağır yük yüklenmiştir*; ey iyi huylu insan, ihmalkâr olma, tedbirli davran.

DOĞRULUK MADDEDİR**DOĞRULUK SUDUR**

826. meniñ me kılinçım anar okşadı/ *könilik bile toldı* eksümedi

Benim tabiatım de ona benzer, *doğruluk ile doludur* ve hiç bir vakit eksilmez.

DOĞRULUK MADDEDİR.**DOĞRULUK IŞIK/ GÜNEŞ/AYDINLIKTIR.**

860. maña ay *könilik* kayu ol köni/ anıñ birle yalñuñ *yarutsa küni*

Bana doğruluğu anlat, hangi şey doğrudur; insan onunla gününü nasıl aydınlatır.

DOĞRULUK PARADIR

2756. *könilik mün ol* barça eğgü asıg / bu asğı bile buldı menü tatıg

Doğruluk bir sermâyedir ve bütün iyilikler bu sermâyenin kârıdır; bu kâr ile insan ebedî tadı bulmuştur

İYİLİKLER MADDEDİR

2304. *tegür* eğgülerke tükel e*đgülük* / sewinçin tilegü yüdürmegü yük

İyi insanlara her türlü *iyilikleri ver*; onları memnun etmeli ve onlara yük yükletmemelidir.

İYİLİK PARADIR

5090. bu kün *eğgü kazğan* buğun yüki yüğ / yarın eğgü kelgey keçip barsa öğ

Bugün *iyilik kazan*, halkın yükünü yüklen; zaman geçer, gider ve yarın sana bundan iyilik gelir.

İYİLİK SÜSTÜR

5180. özün yatğı ornı kör ol belgölüg / anı *itgü eğgü bile* ay külüg

Senin yatacağın yer, şüphesiz, mezardır; onu *iyilikler ile süsle*, ey nâmdar.

İYİLİK MADDEDİR

5745. bayat birdi tevfiğ saña eğgüke / kamuğ *eğgülükke* sunup *teggüke*

Tanrı sana, iyilik yapmak ve her türlü iyiliklere erişebilmek iç tevfiğini refik etmiştir

İYİLİK TATLIDIR

1696. köñül koğkı tuttı *tilin söz süçig*/ buğunuğ isitti taşıg hem içig

Alçak gönüllü ve tatlı dilli idi; içten ve dıştan halkı kendisine ısındırdı.

Kutadgu Bilig’de tatlı söz, tatlı dil, tatlı hayat metaforik ifadeleri bulunmaktadır. SÖZ MADDEDİR HAYAT MADDEDİR üst metaforlarından SÖZ/ HAYAT TATLI BİR MADDEDİR SÖZ/HAYAT TATLI YİYECEKTİR alt metaforları ortaya çıkar.

SEVİNÇ MADDEDİR**SEVİNÇ SUDUR**

617. küniñe örü bardı içrek bolu/ koğuz boldı kağğı *sewinçi tolu*

O günden-güne hükümdâra daha fazla yaklaşıp, yükselmekte devam etti; kaygısı gittikçe azaldı, *sevinci gittikçe arttı*

1340. tükel sözledim men muña bütse sen/ *sewinç eksümegey* sözüm tutsa sen

Her şeyi söyledim; buna inanır ve sözümü tutarsan, *dâima mes’ûd olursun*.

SEVİNÇ MADDEDİR

3103. ilig devletinde itildi ajun/ saşınç kırsğa boldı *sevinçler uzun*

Hükümdârın devleti sayesinde dünya düzeldi; keder kısa ve *sevinçler uzun oldu.*

ÖFKE MADDEDİR

1414. buşı bolma işte sen *öwke yıgın/* buşı bolsa begler buzar beglikin

İşinde hiddetli olma, *öfkene hâkim ol;* beyler hiddetli olurlarsa, mülk ve saltanat haleldar olur.

ÜZÜNTÜ MADDEDİR

1550. saña tegmedi bu saşınç yalñuzun/ maña tegdi kaçđu *saşınçlar uzun*

Bu keder yalnız sana dokunmadı; bu benim için de sonsuz kaygı ve *üzüntü oldu.*

KAYGI MADDEDİR**KAYGI YİYECEKTİR**

6284. aş içğü yidi az yana at tutup/ kadaşı tapa bardı *kaçđu yutup*

Bir az yedi, içti; tekrar atına binip, *mahzun mahzûn*, kardeşinin bulunduğu yere doğru yola çıktı

KAYGI BIÇAKTIR/TAŞTIR**DÜŞÜNCE BIÇAKTIR/TAŞTIR**

5458. nerek emdi beglik bu yalñuk yüki / bu *kaçđu saşınç üzdi köñlüm köki*

İmdi bu beyliğe ve insanların yükünü taşımağa ne lüzûm var; *endişe ve kaygı kalbimi parçaladı.*

KAYGI ATEŞTİR**ENDİŞE ATEŞTİR**

5629. yorıdı bir ança bu ögdülmişe /irildi *saşınç kaçđu birle bısa*

Ögdülmiş bir müddet böyle devam etti; fakat *endişe, kaygı içine kıvranıyor* ve kendisini günahkâr addediyordu.

BÜYÜKLÜK/ KİBİR MADDEDİR

2118. *uluğsıg beğik tutsa* begler köñül/ siziksiz uçuzluk körür ay oğul

Beyler büyüklük taslar ve kibirli olurlarsa, ey oğul, onlar, şüphesiz, itibar görmezler.

KÖTÜLÜK MADDEDİR**KÖTÜLÜK ATEŞTİR**

249. *sizlik ot ol* ot küyürgen bolur/ yolında keçig yok ötülgen bolur

Kötülük=ateştir, ateş ise yakıcıdır; onun yolunda geçilebilecek bir geçit yoktur.

KÖTÜLÜK ZEHİRDİR

5228. *isizlik ağı ol* yime bu ağı / ağı yigli bolmaz tiriglik yigü

Kötülük zehirdir, o zehri yeme; zehir yiyenin hayatı mahvolur.

MUTLULUK TATLIDIR**HÜZÜN/ÜZÜNTÜ ACIDIR**

3585. tatıg kayda erse tatıgsız bile/ *süçig kayda erse soynında açığ*

Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; *tatlı nerede ise, orada acı vardır.*

Burada acı olay yerine eksiltili olarak söylenmiş acı kavramı vardır. Soyut acı kavramı mekânda var olma şeklinde kavramlaştırılarak ACI MADDEDİR metaforu ortaya çıkmıştır.

4.1.1.3.2.1. Maddenin Yöneliminden Duygulara

Tablo 4. 49 Cansız Varlıkların Yöneliminden Duygulara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yükseklik	Mutluluk	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Üzüntü	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Pişmanlık	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Yükseklik	Gurur	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Yükseklik	Kibir	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Keder	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Kaygı	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Değersizlik	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Alçaklık	Hiddet	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H
Yükseklik	İyilik	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H

MUTLU OLMA GÖNÜL SOYUT MADDESİNİN AÇILMASIDIR**MUTLU OLMAK GÖNLÜN AÇILMASIDIR****MUTLU OLMAK YÜKSELMEKTİR**

581. bu ay toldı kirdi köründi söküp/ *açıldı ilig köyli* ol yüz körüp

Bu Ay-Toldı huzura girip, diz çöktü; onun yüzünü görünce, hükümdârın *gönlü açıldı.*

Kaynak Alan: Madde ve Hedef Alan: Değişim, meydana gelme. Bu beyitte gönlü açıl-
deyiminde açıl- meydana gelmek, yeni bir olgunun meydana gelmesini ifade eder. Yukarı
doğru bir yönelim göstermektedir. Bu beyitte gönlün ferahlayıp ortaya çıkışı ifade edilmiştir.
Olumsuzluklardan veya bir şeyi veya bir kişiyi kötü bir durumdan daha iyi bir duruma
getirmek yukarı doğru bir yönelim gösterir.

GÖNÜL BİR MADDEDİR

KÖTÜ OLAN AŞAĞIDADIR

ÜZGÜN OLMA AŞAĞIDA OLMADIR

ÜZGÜN OLMA ÇÖKGÜN OLMADIR

ÜZGÜN OLMAK ÇÖKMEKTİR/ÜZGÜN OLMAK ALÇALMAKTIR

1109. bayat edgü kılğay bu igdin sini / *köñülün çökürme* sen inç yat köni

Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; *gönlünü çökertme*, müsterih ol

Beyitte geçen köñülün çökürme yapısını Erdem Türkmen Türkçesinde de örneklemiştir¹¹¹³. Aynı anlamda üzüntü soyut kavramı çök-, çökgün eylemleri ile metaforikleştirilmiştir. Erdem bu metaforun aşağı doğru bir yönelim belirterek olumsuz bir metafor yapısı olduğunu, insan vücudunun bu eylem için bir kapsayıcı durumunda olduğunu ifade etmiştir. Üzüntüye, ümitsizliğe kapılma kavramları için gönül soyut kavramı kaynak olarak kullanılmıştır. Ontolojik olarak temelinde somutlaştırmanın da yer aldığı yönelmeli metaforla oluşmuş bir deyimdir. Çökür- eyleminin yönü aşağı doğrudur. Gönül çökgün olmak üzgün olmaktır. GÖNÜL BİR MADDEDİR üst metaforunun yanında KÖTÜ OLAN AŞAĞIDADIR, ÜZGÜN OLMA AŞAĞIDA OLMADIR, ÜZGÜN OLMA ÇÖKGÜN OLMADIR metaforları ortaya çıkabilir.

GÖNÜL BİR MADDEDİR

ÜZGÜN OLMAK DÜŞÜK OLMAKTIR

ÜZGÜN OLMAK DÜŞMEKTİR

ÜZGÜN OLMAK ALÇALMAKTIR

1111. turup çıktı andın sakınçın tügük/ kelip karşıka kirdi *köñli tüşük*

Hükümdâr kaygı ve üzüntü ile kalkıp, oradan çıktı; *üzgün-üzgün* dönüp, saraya girdi

Kaynak Alan: İnsan ve Hedef Alan: Sinirli/ Hiddetli Olma hali Bu beyitte de üzüntüyü ifade etmek için sakınç/ düşünce soyut kavramı tüg-/ düş- eylemi ile kavramlaştırılmıştır. Düşüncenin aşağıda olması üzüntü ve olumsuzluğu ifade eder. Dolayısıyla burada soyut sakınç/ düşünce anlamı yönelmeli metafor şeklinde ifade edilmiştir.

BAŞ BİR MADDEDİR

AVUNMA- ÇARESİZ KALMA MADDEYİ-BAŞI HAREKET ETTİRMEDİR

ÇARESİZ KALMAK- AVUNMAK BAŞI YERDEN YERE VURMAKTIR

PİŞMAN OLMAK BAŞINI YERE VURMAKTIR

PİŞMAN OLMAK ALÇALMAKTIR

1207. bu kün öknüp asğı negü ay ata/ *başın yirke çalsa* ulıp miñ kıta

Ey baba, bugün peşiman olmanın ve inleyerek, *başını yerden yere vurmanın* ne faydası var?

¹¹¹³ Erdem,2003: 176.

Kaynak Alan: Baş Hedef Alan: Çaresiz Kalmak, Avunmak. Çaresizlik, avunma kavramları için baş kaynak olarak kullanılmıştır. Bir şeyi yere vurmak gibi baş kavramı da madde olarak kavramlaştırılmıştır. BAŞ BİR MADDEDİR, AVUNMA- ÇARESİZ KALMA MADDEYİ- BAŞI HAREKET ETTİRMEYİ üst metaforlarından ÇARESİZ KALMAK- AVUNMAK BAŞI YERDEN YERE VURMAKTIR metaforları ortaya çıkar. Burada tam bir tutarlılık yoktur. Çünkü baş vücudumuzun üst kısmındadır. Olumlu anlamada iyiyi yukarıyı temsil eder. Aşağı yöne vurulması olumsuzluğu ifade eder. Başı yere çal- aynı zamanda yönelmeli metafor şeklinde oluşturulmuş bir deyimdir.

PİŞMAN OLMA BAŞINI YERE VURMADIR

PİŞMAN OLMAK ALÇALMAKTIR

6177. negü tir eşitgil ölügü kişi/ ölürde ulıp *yirke çalmış başı*

Ölen ve ölürken inleyerek, *başını yere vuran insan* ne der, dinle.

Çaresizlik ve olumsuz bir durumu vurgulamak için insan bedenine ait baş kaynak alan olarak kullanılmıştır. Baş ontolojik olarak bedenin üst kısmındadır ve önemlidir. “Yer”e ifadesi bir yönelme belirtir. Aşağı doğru önem atfeden bir uzvun vurulması olumsuz bir metafor yapısını yansıtır. Olumsuz bir durumu ifade eden yönelmeli metaforik bir ifade vardır.

GURUR GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR

GURURA KAPILMA GÖNLÜN YÜKSELMESİDİR

GURURLANMA YÜKSELTMEKTİR

1377. küwezlenme artuğ *kötürme köñül*/ inanç kılgu ermez bu dünya tönül

Fazla kibir ve *gurura kapılma*; bu dünyaya güven olmaz, sen ondan vaz geç.

GURURLANMAK YÜKSELTMEKTİR

BAŞIN GÖĞE DEĞMESİ YÜKSELTMEKTİR

GURURLANMAK BAŞIN GÖĞE DEĞMESİDİR

3072. kimin birle devlet yaraşsa kelip/ *başı kökke tegrür* yoğaru kılıp

Kime saâdet gelip, onunla uyuşursa, onun *başını yükselterek, göğeye erdirir*.

GÖNLÜ DOĞRULTMAK YÜKSELTMEKTİR

GÖNLÜ DOĞRULTMAK GURURA KAPILMAKTIR

GURURA KAPILMAK YÜKSELTMEKTİR

1377. küwezlenme artuğ *kötürme köñül*/ inanç kılgu ermez bu dünya tönül

Fazla kibir ve *gurura kapılma*; bu dünyaya güven olmaz, sen ondan vaz geç.

KİBİRLİ OLMAK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR

2115. küwez kör kereksiz ne *köñli uluğ* / küwezlik azıtur könilik yoluğ

Bey mağrur, kabadayı ve *kibirli olmamalı*; gurur insanı doğru yoldan çıkarır.

KİBİRLİ OLMAK GÖNLÜ BÜYÜK TUTMAKTIR

2118. *uluğsığ beçük tutsa begler köñül/* siziksiz uçuzluk körür ay oğul

Beyler *büyüklik taslar ve kibirli olurlarsa*, ey oğul, onlar, şüphesiz, itibar görmezler.

DÜŞÜNCE MADDEDİR

KEDERLENME/ÜZÜLME DÜŞÜNCELERİN DÜŞMESİDİR

KEDERLENME ALÇALMADIR

1563. ewiñe kelip kirdi köñli tüşük/ kapuğ yaptı kaç kün *sañınçın tügük*

Gönülü sıkıntı içinde, gelip evine girdi; bir kaç gün her kese kapısını kapalı tutup, *kederi* ile baş-başa kaldı

AYRILIK/FİRAK İNSANDIR

KAYGI MADDEDİR

KAYGI SUDUR/NEHİRDİR

KAYGILANMA DERİN OLMADIR

KAYGILANMA ALÇALMAKTIR

6203. negü bar ajunda firakta katığ / *fırak kağguları tenizde batığ*

Dünyada firaktan daha güç ne var; *fırakın kaygıları denizden daha derindir*

DEĞERSİZLİK AŞAĞIDIR

DEĞERSİZ OLMA AŞAĞI OLMADIR

2203. uwutsuz kişi ol *kişide ili/* köni sözlemez söz uwutsuz tili

İnsanların aşağısı hayâsız adamdır; hayâsızın dili doğru söz söylemez

HİDDETLENME YÜZÜN DÜŞMESİDİR

HİDEETLENMEK DÜŞMEKTİR

HİDDETLENME ALÇALMADIR

2577. *tügük yüz* açığ söz kişig tumlıtur / tiriglikte kitmez köñülde yatur

Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca devam eder, insanın gönlünden çıkmaz.

HİDDETLENME KAŞIN DÜŞMESİDİR

HİDDETLENMEK DÜŞMEKTİR

HİDDETLENME ALÇALMADIR

4756. sewindi tidükte sasitur söker / yazıldı tidükte buşup *kaş tüger*

O memnun oldu derken, ortalığı berbat eder, söyger; yüzü güldü derken, hiddetlenir, *kaşlarını çatır*.

Aynı durumu “tügük yüz” “çatık yüz” ifadesinde de görürüz. Sinirli, hiddetli olma hali için insan bedenine ait bir parça yüz kaynak alan ve aynı zamanda bir kapsayıcı durumundadır. Kaş çat- ifadesinde olduğu gibi çatık yüz ifadesinde de hareket aşağı doğru bir yönelim gösterir. Yüzün de asık olması sinirlilik ve hiddetli olma halini niteler ve olumsuzluk ifade eder. Aynı durum yine kaş tüg- kaşlarını çatmak ifadesinde de bulunmaktadır. Bu

ifadede ise HİDDETLİ OLMA AŞAĞIDADIR üst metaforundan HİDDETLİ OLMAK KAŞLARI ÇATMAKTIR metaforu çıkabilir.

İYİ OLMA GÖNLÜN YÜKSEKTE OLMASIDIR

İYİ OLMAK YÜKSELMEKTİR

4998. negü tir eşitgil ay bilgi teñiz / ukušluğ amul *könli yüksek eđiz*

Bilgisi deniz gibi geniş, akıllı, sakın ve *gönülü çok yüksek olan* insan ne der, dinle YÜKSELMEK YUKARIDA OLMAKTIR. GÖNÜL YÜKSEKTEDİR. GÖNÜL YUKARIDADIR.;

4.1.1.3.2.2. Maddenin Renginden Duygulara

Tablo 4. 50 Cansız Varlıkların Renklerinden Duygulara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Beyaz	Erdem	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Beyaz	Cesaret	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Beyaz	Doğruluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Beyaz	Tecrübe	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Beyaz	Üstünlük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Öfke	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Kötülük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Fenalık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Utanç	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Boz	Korku/ Endişe	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kök/ Ak	Tecrübe	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kök	Cesaret	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yeşil	İmkansızlık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yeşil	Öfke	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Düşmanlık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Acımasızlık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Mutluluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Kızıl	Gurur	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Huzur	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Değer	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Al	Utancı	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarı	Üzüntü	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarı	Pişmanlık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarı	Endişe	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Al	Güvensizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 51 Cansız Varlıkların Renklerinden Duygulara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	Karmaşık Metaforlar
DUYGULAR RENKLERDİR DAVRANIŞ RENKLERDİR	ERDEM/ DOĞRULUK/ CESARET/ TECRÜBE/ ÜSTÜNLÜK BEYAZDIR ÖFKE/KÖTÜLÜK/FENALIK/ DEĞERSİZLİK/ UTANÇ SİYAH/ KARADIR KORKU/ ENDİŞE BOZDUR TECRÜBE/ CESARET AKTIR İMKANSIZLIK/ ÖFKE YEŞİLDİR DÜŞMANLIK/ ACIMASIZLIK/ MUTLULUK/ GURUR/ HUZUR/ DEĞER KIZILDIR UTANÇ/ GÜVENSİZLİK ALDIR ÜZÜNTÜ/ PİŞMANLIK/ ENDİŞE SARIDIR

ERDEM BEYAZ RENKTİR

3011. örün kuş kutı teg bu erdem kutı / yorı **kuş atağıl sen erdem atı**

Bu faziletin saadeti **ak kuşun** ki gibidir; haydi, **sen fazilete kuş adını ver**

CESARET BEYAZ RENKTİR

2054. azığlıg kür erke bu neş eksümez/ tutuğlı **örün kuşka** meş eksümez

Cesur, gözü pek olan insan için mal eksik olmaz; ak doğan için de yem eksik olmaz.

DOĞRULUK BEYAZ RENKTİR

1101. kayu *başka kirse kuğu kırtışı/ kuğu teg örün kılğu köñlin* kişi

Artık başında kuğu rengi beliren insan gayret etmelidir ki, gönlü de kuğu gibi ak olsun

4199. kuğuğa katılmaz körü tur yugak/ *kara kuş örün kuş bile keğyırak*

Dikkat edersen, yugak kuğuya katılmaz; ak-kuş ile kara-kuş birbirinden çok uzaktır.

4239. karağa yağuma *ay kılkı örün / örünke kara terk yuğar* ol körün

Ey ak pâk tabiatlı insan, sen karaya yaklaşma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır.

6492. kamuğ tegşürüldi törü öñdiler/ *karalı örünli bir ök boldılar*

Nizâm ve kanunların hepsi değışti; ak ve kara birbirinden farksız oldu

6622. köni sözde taştın sözüğ söz time/ *köni egri farkı örünli kara*

Doğru sözden başkasına söz deme; doğru ile eğri arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir

TECRÜBE BEYAZ RENKTİR

2371. yağıcı *örün kırğıl ersiglerig* / yağıka alın kıl kötürsü çerig

Düşmanın karşısına *yaşlı başlı yiğitler* koy; askeri onlar götürsünler.

2372. *örün kırğıl artuğ yağıcı bolur* / yağıcı bolur hem yarağcı bolur

Harpte saç-sakal ağartmış insanlar daha iyi savaşır; bunlar harpçidirler ve bu işi çok iyi bilirler.

3012. negü tir eşitgil *örün başlığ er*/ ajunuğ karıtmış uzun yaşlığ er

Dünyayı ihtiyarlatmış, çok yaşamış, *ak saçlı insan* ne der, dinle.

5085. negü tir eşitgil *örün başlığ er*/ ajunuğ keçürmiş uzun yaşlığ er

Ak saçlı, dünya görmüş ve yaş yaşamış insan ne der, dinle.

ÜSTÜNLÜK BEYAZ RENKTİR

2080. kara kul karası *bolur beg örün* / karalı örünli adırttı körün

Siyah kul rengidir, bey beyaz olur; siyah ve beyaz böyle ayırt edilmiştir

ÖFKE SİYAHTIR/ KARADIR

629. ilig buştı artuğ *kararttı meniz*/ ayur ay iweklik kişiğe isiz

Hükümdâr çok hiddetlendi ve *yüzünü ekşiterek*, dedi: —Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.

639. bar erse yazuğum kına erk saña/ yok erse *yüzünü karartma* maña

Kusurum varsa, cezalandır, kudret senindir; kusurum yok ise, *bana muğber olma*.

KÖTÜLÜK/ FENALIK SİYAHTIR/ KARADIR

2257. isizke katılma *kara eğgüsi* / isiz boldı kılkı ağır yüğgüsi

Kötüye katılma, onun *işi kara ve tabiatı fenâ olur*; bu ağır yükü kolay yüklenemezsin.

6457. halal yitti barça haram üstedî / haram yigli *köñlin qara kir tudî*

Halâl büsbütün ortadan kalktı, harâm çoğaldı; harâm yiyeenin gönlü *kara kirle kaplandı*
DEĞERSİZLİK SİYAHTIR/ KARADIR

3081. kalı barsa iltür bu keldürmişin / *yağız yirke ildrür* kötürmiş başın

Eğer giderse, bu getirdiklerini de berâber götürür; *yükselttiği başı tekrar kara toprağa indirir*

UTANÇ SİYAHTIR/ KARADIR

1334. bor içme fesadқа қатılма yıра/ zina kıılma fasıq *atanma qara*

Şarap içme, fesâda karışma, uzak dur; zina yapma, fisk ve fücûr ile *kara yüzlü olma*
KORKU/ ENDİŞE BOZ RENKTİR

1996. iweklig belin ol kamuğқа yawuz / kalı bolsa begke *yüzi boldı boz*

Acelecilik herkes için fenadır ve derûnî bir korku neticesidir ; eğer bu beyde olursa, onun *yüzü kül renkli* olur.

TECRÜBE KÖK RENKTİR

376. oduñıl ay *kökçin* ölümke anun/ bu keçmiş kününke sıgıt kıl ünün

Ey *kır saçlı* uyan, ölüme hazırlan; geçmiş günlerin için ağla ve sızla.

667. negü tir eşit emdi türkçe mesel/ başında keçürmiş bu *kökçin saqal*

Şimdi dinle, Türkçe bir atasözü, başından çok şeyler geçmiş olan bu *ak sakallı* ne der

3074. muñar menzetü aydı *kökçin* saña/ bu söz yakşı tınla ay ersig toña

Kır saçlı sana buna benzer bir söz söylemiştir; ey kahraman yiğit, bu sözü iyice dinle

4636. negü tir eşit emdi *kökçin saqal* / uқа bar munı sen turu qalma qal

İmdi *ak-sakal* ne der, dinle; bunu anlamağa çalış ve ihtiyarlığında şaşırma

CESARET KÖK RENGİDİR

5378. qalıқта uçuғlı qara quş yorı /seniñdin keçümez aya *kök böri*

Havada uçan karakuş sürüleri, ey *bozkurt*, canlarını senin elinden kurtaramazlar.

6194. kimi qoçtı erse ay ersig urı/ kerek bolsunı ıt kerek *kök böri*

Ey cesûr oğul, Tanrı onu terk ettikten sonra, ister köpek olsun, ister bozkurt, hepsi birdir

İMKANSIZLIK YEŞİL RENKTİR

120. yağız yir bakır bolmağınça kızıl/ ya otta çiçek *önmeginçe yaşıl*

Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, ateşten *yeşil çiçek çıkıncaya kadar*;

2250. qara tün yaruq künke yaqmaz yağuq /*yaşıl suw kızıl otқа bolmaz qonux*

Karanlık gece aydınlık güne yaklaşmaz, *yeşil su* kırmızı ateşe konuk olmaz.

ÖFKE YEŞİL RENKTİR

2385. at üstem yarıqlar bolur kıp kızıl / kızıl kızgu enler bolur *yap yaşıl*

At, koşum ve zırhlar kıpkırmızı olur; kırmızı ateş gibi yanan yanaklar *mosmor kesilir*

DÜŞMANLIK KIZIL RENKTİR

966. *ğara baş yağısı kızıl til turur/* neçe baş yidi bu tağı ma yiyür

Kara başın düşmanı *kırmızı dildir*; o ne kadar baş yemiştir ve yine de yemektedir

2692. *kızıl til ğara başğa yawlağ yağı /* bu yawlağ yağığ bekle inçin salın

Kırmızı dil kara başın amansız düşmanıdır; bu kötü düşmanı sıkı tut ve huzur içinde yaşa

ACIMASIZLIK KIZIL RENKTİR**HASTALIK KIZIL RENKTİR**

964. *kızıl til kıılır kışğa yaşlığ sini/* esenlik tilese katığ ba anı

Kırmızı dil senin ömrünü kısaltır; selâmet dilersen, onu sıkı tut.

MUTLULUK/ GURUR KIZIL RENKTİR

4295. *ğalı ğolsa sen tutçı meñziñ kızıl/* köni bol ğutulduñ sen inçin tiril

Eğer *yüzünün dâima ğülmesini istersen*, doğru ol; endişesiz ve huzur içinde yaşa.

HUZUR KIZIL RENKTİR

4485. ay körküğ ğoluğlı munı ğolmağıl / *kızıl meñziñi* sen sarığ kıılmağıl

Ey güzellik arayan, güzellik arama; sen *al yanağıını* boş yere sarartma.

DEĞER KIZIL RENKTİR

120. *yağız yir bağır bolmağıınça kızıl/* ya otta çiçek önmeginçe yaşıl

Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, ateşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar;

UTANÇ AL RENKTİR

2356. eñ aşnu yağıka kerek ģile al/ bu ģile bile *ğıl yağı meñzi al*

Her şeyden önce düşmana karşı ģile ve hud'aya başvurulmalıdır; bu ģile ağına düştüğü için, utancından *düşman yüzünü kızartsın*.

3709. kesildi sözüm sen esen eğğü ğal/ iligke bitig bir *yüzüm ğılma al*

Başka bir diyeceğim kalmadı, sen sağ ve esen kal; hükümdâra bir mektup ver, beni *mahcup etme*.

ÜZÜNTÜ SARI RENKTİR

5686. tüşükrek körür men seniñ köñlüñi / *sarığrak körür men kızıl meñziñi*

Senin gönülünü biraz düşük görüyorum; penbe yüzünü de da, *sararmış buldum*

6276. sağıınçin kadaşı üçün ğağğurup / *sarığ ğıldı meñzin* özin sızğurup

Kardeşi için üzüntü içinde idi; gittikçe *sarardı*, kederden âdeta eridi

PİŞMANLIK SARI RENKTİR

4544. ülüşlerde turma ya tutma neñiñ / ökünçün *sarığ bolğa* kıızgu eñiñ

Hisseli işlere girişme ve böyle işe mal yatırma; al yanağın *peşimanlıktan sararır*.

ENDİŞE SARI SAFRAN RENKTİR

6529. tamam ergüvan teg kızıl menzim erdi/ bu kün *za'feran urğun* enjde tarıttım

Benzim kırmızı, tam bir ergüvan gibi idi; bugün yüzüme *safran tohumu* ekdim

GÜVENSİZLİK/ KARIŞIKLIK AL RENKTİR

6579. kişi köñli bilgü tanuķ erdi til söz/ *köñül til ala boldı* kimke büteyi

İnsanın gönlünü anlamak için, onun dili ve sözü bana şahid idi; şimdi *gönül ve dil alaca oldu*; kime itimat edeyim

4.1.1.3.3. Maddeden Soyut Kavramlara

Tablo 4. 52 Cansız Varlıklardan Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özellği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Bağ/ İp	Gönül	Bağlantı / Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Cam	Gönül	Bağlantı/ Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Maden	Gönül	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Dvr.H.
Kağıt/ Kumaş	Gönül	Bağlantı / Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Yufka	Gönül	Bağlantı / Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Su	Gönül	Bağlantı	By.H.,F.H.→Dvr.H.
Buz	Gönül	Bağlantı/ Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Araç	Gönül	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Ölçü	Gönül	Çift Yönlü Denge Şeması	Fi.H.→Dvr.H.
Yumuşak Madde	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Kağıt/ Kumaş	Söz	Bağlantı/ Tıkanıklık	Fi.H.→Blş.H.
Işık/ Güneş	Söz	Bağlantı	B.H.,Fi.H.→Blş.H
Tarla/ Ekmek	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Su	Söz	Bağlantı/ Olanak	By.H.,Fi.H.→Blş.H.
Nehir	Söz	Karşıt Güç/ Yoğunluk	Fi.H.→Blş.H.
Acı	Söz	Bağlantı	By.H.→Blş. H.
Yiyecek	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.

Ölçü	Söz	Çift Yönlü Denge Şeması	Fi.H.→Blş.H
Işık/ Güneş	Lisan	Bağlantı	By.H.,Fi.H.→Blş.H
Kuşak/ İp	Sır	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H.→ Blş.H.
Deniz	Hesap	Karşıt Güç/ Yoğunluk	Fi.H.→Blş.H
Su	And	Merkez- Çevre/ Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Dvr.H.
Su	İtibar/ Önem	Merkez- Çevre/ Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Dyg.H.
İp/ Bağ	Anlam	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Su	Davranış	Merkez- Çevre/ Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Dvr.H
Işık	Davranış	Merkez- Çevre/ Bağlantı/ Olanak	F.H.→Dvr.H
Su	Bilgi	Bağlantı/ Olanak	By.H.,Fi.H.→Blş.H.
Nehir	Bilgi	Karşıt Güç/ Yoğunluk	By.H.,Fi.H.→Blş.H
Deniz	Bilgi	Karşıt Güç/ Yoğunluk	Fi.H.→Blş.H
Makine	Zaman	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Silah	Zaman	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Ok	Zaman	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Makine	Akıl	Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Yular	Akıl	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Köstek	Akıl	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Madde	Zahmet	Nesne	Fi.H.→Dvr.H.
Madde	Bela	Tıkanıklık	Fi.H.→Dvr.H.
Kağıt	Huzur	Tıkanıklık/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Su	Onur/ şeref	Olanak	Fi.H.→Dvr.H
Su	Kısmet	Olanak	Fi.H.→Dvr.H
İrmak	Kısmet	Karşıt Güç/ Yoğunluk	Fi.H.→Dvr.H

Tablo 4. 53 Cansız Varlıklardan Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli	Karmaşık Metaforlar

Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
SOYUT KAVRAMLAR MADDEDİR	GÖNÜL KAĞITTIR/ BAĞDIR/İPTİR/ KUMAŞTIR/ YUFKADIR/ CAMDIR/ MADENDİR/ SUDUR/ BUZDUR/ MAKİNE DİR/ ÖLÇÜDÜR SÖZ YUMUŞAK MADDEDİR/ KAĞIT / KUMAŞTIR/ IŞIKTIR/ GÜNEŞTİR/ EKMEKTİR/ TARLADIR/ SUDUR/ NEHİRDİR/ ACIDIR/ YİYECEKTİR/ ÖLÇÜDÜR LİSAN- DİL IŞIKTIR/ GÜNEŞTİR SIR KUŞAKTIR/ İPTİR HESAP DENİZDİR AND SUDUR İTİBAR/ ÖNEM SUDUR ANLAM İPTİR/ BAĞDIR DAVRANIŞ SUDUR/ IŞIKTIR BİLGİ SUDUR/ NEHİRDİR/ DENİZDİR ZAHMET MADDEDİR BELA MADDEDİR HUZUR KAĞITTIR ZAMAN MAKİNADIR/ SİLAHTIR/ OKTUR AKIL MAKİNADIR/ YULARDIR/ KÖSTEKTİR ONUR SUDUR KISMET SUDUR/ IRMAKTIR

SOYUT KAVRAMLAR MADDEDİR

GÖNÜL MADDEDİR

GÖNÜL BAĞDIR/ İPTİR

46. *könül badım* emdi anıñ yolıña/ sewip *sözi tuttum* bütüp qavlıña

Onun yoluna şimdi *gönül bağladım*; bütün dediklerine inandım ve severek *sözünü tuttum*.

Gönüllü olma veya vefalı olma kavramları için insan vasıflarındna olan gönül kavramı kullanılmıştır. Bağla- gönül kavramına bir halat, ip gibi madde özelliği katmıştır. GÖNÜL BİR MADDEDİR üst metaforundan hareketle VEFALI OLMA GÖNÜL MADDESİNİ BAĞLAMADIR, VEFALI OLMAK GÖNÜL MADDESİNİ BAĞLAMAKTIR metaforları ortaya çıkar. Kaynak Alan: Gönül- İp- Halat Hedef Alan: Vefalı Olma Yine vefa göstermek, saygı göstermek kavramı

için kaynak alan olarak söz soyut kavramı kullanılmıştır. Tut- eylemi söz soyut kavramına madde ve taşınan nesne özelliği katmıştır. SÖZ BİR MADDEDİR veya SÖZ TAŞINAN BİR NESNEDİR üst metaforundan hareketle VEFA GÖSTERMEK- SAYGI GÖSTERMEK SÖZ MADDESİNİ TUTMAKTIR metaforu ortaya çıkabilir. Kaynak Alan: Söz- Madde. Hedef Alan: Vefa göstermek, saygı göstermek.

SÖZ MADDEDİR

464. yüzi körklüg erdi körüp köz kâmar / *sözi yumşak erdi* tili tüz tamar

Yüzü, bakınca, göz kamaştıracak kadar güzel idi; *sözü sert değildi*, fakat doğru söylerdi.

Kaynak alanı maddenin yumuşaklığı ve hedef alanı iyi niyetli olma, kırıncı olmamak olan bu metaforlu ifadede söz somut bir maddenin yumuşak özelliği şeması üzerine haritalanarak insan karakterlerinden kırıncı olmamak özelliğini metafor olarak karşılamıştır. Bu özellik aynı zaman Türk kültüründe iyi bir yöneticinin sahip olması gereken vasıflar arasındadır. Sözün yumuşaklığı insanlara iyi davranmanın ölçüsüdür/göstergesidir. Katılık maddeye dayanıklılık katar. Katı sözlü veya katı kalpli olmak inanları her zaman kötü yapmaz. Katı sözlü olmak her zaman kırıncı olmak anlamına da gelmez bazen içerisinde gerçeklikler de barındırır.

SÖZ MADDEDİR

SÖZ KAĞITTIR/ SÖZ KUMAŞTIR

153. bu sözke tanuķı munu keldi söz/ bu sözni eşitgil *sözün* munda *üz*

Buna şahit olarak işte şu söz geldi; bu sözü işit ve bu hususta *sözünü kes*.

“Söz üz-” ifadesi sözünü kesmek şeklinde ifade edilerek sözünü tamamlamak şeklinde metaforik olarak kullanılmıştır. Kaynak alanı maddenin inceliği ve hedef alanı söz, tamamlamak, sonlandırmak olan metaforunda söz soyut sözcüğünü kavramlaştırmıştır. Sözü kesmek, devam etmemek, konuşmayı sonlandırmak anlamında kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de bugünkü anlamından farklı olarak kullanılan üz- eyleminin metinde sistemli olarak kullanıldığı görülür. Üz- tarihi dönemlerde ağlamak, bir şeyi parçalamak, parçalarına bölmek, ayırmak şeklinin yanında geniş şekilde farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Budist Uygur döneminde hastalığı ortadan kaldırmak, bir canlıyı parçalarına ayır-, yıkıcılık, bir şeyi parçalamak, borunu temizlemek anlamları yanında Karahanlı döneminde kır-, konuyu, sözü, sözcükleri sonlandırmak anlamlarında kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise sözcük daha çok kırmak, üzme ve ağlamak anlamlarında kullanılmıştır¹¹¹⁴. Söz ince anlamlar, katı mesajlar barındırabilen soyut kültür ve felsefi boyutu farklı sözcüktür.

¹¹¹⁴ Clauson, 1972: 279- 280.

SÖZ IŞIKTIR/SÖZ GÜNEŞTİR

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

SÖZ MADDEDİR

SÖZ EKMEKTİR/SÖZ TARLADIR

995. ilig aydı uktum bu söz belgölüg/ *söz* aşlı neçe ol *negü ol ülüg*

Hükümdâr: Anladım, bu böyledir dedi. Sözün esâsı nedir ve *söz kaç kısma ayrılır?*

Sözün kısımlara, parçalara ayrılması anlamına gelen bu ifadede söz somut bir madde şeklinde metaforlaştırılmıştır. Kaynak alanı maddenin katılığı ve hedef alanı sözün kısımları olan olan bu ifadede sözün önemine değinen metaforik bir ifadedir. Söz ve ülüg (pay, hisse) sözcüklerinin kullanımı sözü bütün bir madde ve parçalara, kısımlara ayrılabilir yönünde kavramlaştırmıştır. Söz kullanıldığı yer ve bağlama göre değişir. Söz kavramı bu yönüyle Kutadu Bilig’de üzerinde durulan önemli soyut bir unsurdur. Kutadgu Bilig’de tarihi dönem boyunca Türk kültürünün önemli parçalarından olan sözcüklerin soyut kavramları metaforlaştırmasında kullanıldığını görmekteyiz. Bu sözcüklerden biri de ülüg sözcüğüdür.

SÖZ SUDUR

ORTAYA ÇIKMAK YAYILMAKTIR

1298. iki yüzlüg erke sözün sözleme/ *yağılgay sözün* sır açılğay yime

İki yüzlü adama sır verme; *sözün yayılır*, sırrın ortaya çıkar.

SÖZ SUDUR/ SÖZ NEHİRDİR

6626. *sözüg* kim tüketür neçe sözlese/ *ağa tınmaz ertir* bulaklar ara

Ne kadar söylense bile, sözü kim tüketir, o pınarlar arasından durmadan akar, gider

SÖZ MADDEDİR/ SÖZ ACIDIR

2577. tügük yüz *açığ söz* kişig tımlıtur / tiriglikte kitmez köñülde yatur

Çatık yüz, *acı söz* insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca devam eder, insanın gönlünden çıkmaz.

Kaynak Alan: Acı ve Hedef Alan: Kırıcı olmak. ACI MADDEDİR SÖZ ACIDIR ACI SÖZ KÖTÜDÜR. Kutadgu Bilig’de geçen süçig söz (b.2072), açığ ölüm (b.3587) gibi farklı semantik alanlardaki sözcüklerin metaforikal olarak kullanılması da sözcede uyumsuzluk maddesini örneklemektedir (b.46).

DİL IŞIKTIR. DİL GÜNEŞTİR.

162. ukuşka biligke bu tılmaçı tili/ *yaruttaçı erni yorık tilni* bil

Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; *insanı aydınlatan fasih dilin* kıymetini bil.

SIR MADDEDİR.

SIR ÇÖZÜLEBİLİR MADDEDİR. SIR KUŞAKTIR/İPTİR

870. yana aydı ay toldı ilig kıtı/ maña açsu emdi bu *söz bük kıtı*

Ay-Toldı tekrar dedi: Devletli hükümdâr şimdi bana şu *sözün sırrını çözsün.*

HESAP MADDEDİR

HESAP DENİZDİR

2786. ıdı me *bağğ hendese* sakışı/ anın tezgînür kör hakimler başı

Hendese hesabı çok *derin bir hesaptır*; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür

Kaynak Alan: Maddenin derinliği, Deniz, Okyanus ve **Hedef Alan:** Düşünce, Düşünme, hesap. HESAP MADDEDİR. DÜŞÜNCE MADDEDİR. DERİNLİK HESAPTIR. YOĞUNLUK HESAPTIR. Burada aşağı doğru yönelim gösteren bir derinlik yön metaforu vardır. Türk dilinde yer yer aşağı yönelim olumsuzluk ifade edebilir. Fakat burada olumlu bir metaforik yapı vardır. Hendese/ hesap işine önem verilmesi gerektiğini ifade eden ve dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayan bir yapı vardır. Düşünceyi gerektirir. Burada kaynak alan deniz, okyanus gibi yerler olabilir. Çünkü derinlik genelde sular coğrafyasında kullanılmaktadır. Burada deniz, okyanus kavramı düşünce, önem verme hedefi üzerine yapılanmıştır.

AD SUDUR/ SÖZ SUDUR

ÜNLENMEK YAYILMAKTIR

1044. sewindi ilig inçke tegdi özi/ ajunda *yağldı kör atı sözi*

Hükümdâr râhat etti ve huzura kavuştu; *şöhreti ve nüfuzu dünyaya yayıldı*

Ad ve söz kavramları yayıl- eylemi ile kavramlaştırılarak ad ve söz kavramları sıvı maddelerin özelliği akıcılık üzerine şemalanmıştır.

Ontolojik Uygunluklar

Ad ve Söz Sudur.

Ad ve Söz hızlı veya yavaş yayılabilir.

Su yavaş veya hızlı akabilir.

Epistemik Uygunluklar

Kaynak Alan: Suyun yayılması ad ve sözün yayılmasıdır.

Hedef Alan: Ad ve söz yavaş veya hızlı yayılabilir.

İTİBAR/ÖNEM SUDUR

2639. yalawaç yawuz bolsa kıwçaq kowı/ siziksiz tüker anda *begler suwı*

Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde, şüphesiz, *beylerin itibârı* kaybolur.

Ögel'e göre "Kutadgu Bilig'de beylerin ünü yerine beylerin suyu denmiştir. Bu önemli bir söyleyiştir. Bey ve hakanların memurları ile elçilerini iyi seçmeleri öğütleniyordu¹¹¹⁵."

¹¹¹⁵ Ögel, 1995: 338.

ANLAM MADDEDİR**ANLAM İPTİR/BAĞDIR**

1620. negü tir eşitgil bu şi'r ayğuçı/ *sözüg ma'ni birle tizip koğğuçı*

Şiir söyleyen ve *sözü mâna ile birlikte dizip*, bize bırakan insan ne der, dinle

Kaynak alan inci veya değerli bir madde hedef alan ise sözdür. SÖZ MADDEDİR. SÖZ İNCİDİR. SÖZ DEĞERLİ MADDEDİR metaforları ortaya çıkar. Dizmek eylemi söze değerli bir madde özelliği kazandırmıştır.

GÖNÜL MADDEDİR

1082. nelük tilde körksüz yorır bu sözün/ nelük *könlüni artatur* sen özün

Niçin böyle nahoş şeyler söylüyorsun; niçin böyle *mâneviyâtını bozuyorsun*.

Maneviyatı boz- ifadesinde kaynak alan kalp- yürek ve hedef alan ise kötü düşünceler ve yoldan ayrılmaktır. GÖNÜL MADDEDİR metaforundan hareketle Gönül soyut ve manevi sözcüğü tıbben kalp, gerçekte de en hassas ve zarar görmesi muhtemel organdır. Manevi anlamda da yaşanan bir olay gerçekte insanın kalbini yorar bu aynı zamanda insanın kendine olan güveni ve hayata olan inancı yok olmaya başlar ve kalp manen gönül çürümeye ve yok olmaya yüz tutar. Bu anlamda gönül ve bozulmak oluş eylemlerinin bir arada kullanılması gönül sözcüğünü maddi somut bir bağlamda kavramlaştırmıştır.

BİLGİ SUDUR/ NEHİRDİR/ DENİZDİR**BİLGİLİ OLMAK DERİN OLMAKTIR**

3382. ne eğgü bilig birdi *bilgi koyuğ* / oğul kız atı erke kitmez oyug

Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir; oğul-kızın adı, insan için, giderilemeyen bir gölgedir

Kaynak Alan: Koyuluk, yoğunluk, su ve hedef alan bilgi sahibi olmak, bilgi ve görgü sahibi olmak. Burada koyu sözcüğünün (EDPT) yoğunluk yanında derinlik anlamı da olabilir. Burada bilginin koyu olması onun su gibi sıvı bir madde olduğuna ve varlık- madde metaforuna, derin olması ise bir yönelme metaforu oluşturmaktadır. Türkçede derinlik aşağı doğru bir yönelimi ifade eder fakat burada olumlu bir metafor kullanılmıştır. Bilgisi derin olmak yoğunlaşmış ve anlamış olmak demektir. Burada koyuluğun fonksiyonelliği bilgiyi kavramlaştırmıştır/ yapılandırmıştır. BİLGİ MADDEDİR. BİLGİ SIVI MADDEDİR. BİLGİ SUDUR. BİLGİLİ OLMAK BATMAKTIR. BATMAK HAREKET ETMEKTİR. BİLGİLİ OLMAK HAREKET ETMEKTİR. BİLGİ KAPSAYICIDIR.

GÖNÜL KAĞITTIR

1341. saña sözledim söz kumarı atı/ unıtma bu sözler *köñülke biti*

Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutma, *gönlüne yaz*.

GÖNÜL MADDEDİR**GÖNÜL SUDUR**

2237. tapuğsağ ne özkey yine eymenük / emanet bile bolsa *könli süzük*

Hizmete hâzır, vefâlı, emânete karşı titiz ve bir de *temiz gönüllü* olmalıdır.

GÖNÜL BUZDUR

Gönül kavramının çok hassas ve duyarlı oluşu eri- kavramı ile karşılanmıştır. Gönül kavramının herhangi bir durumda yok olabileceği veya geçiciliği bir maddenin eriyip yok olması şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Ontolojik Uygunluklar

Buz katıdır, soğuktur, etkilenmez.

Buzun erimesi dayanıksız olmasıdır.

3395. *könül* oğlağı ol sınağı muñar/ isigke *erir* terk soğukka *toñar*

Gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir; şöyle ki, sıcakta erir, soğukta donar.

GÖNÜL BAĞDIR/İPTİR

3383. muñar menzer emdi biliglig sözi/ köni sözlemiş körse *könli yazı*

Bilgilerin buna benzer bir sözü vardır; dikkat edersen, *temiz kalpli insan* doğru söylemiştir.

1089. meniñ kılıkımı aydım erdi saña/ *könül bamağı* erdiñ emdi maña

Bununla da sana kendi mâhiyetimi anlatmıştım; bana *gönül bağlamamalı* idin

GÖNÜL KUMAŞTIR

6630. sen emdi yapuştuñ bu dünyağa berk/ katığlan *könül mundın üzgil* bura

Sen şimdi bu dünyaya kuvvetle yapıştın; onunla alâkanı kesmeğe, *gönlünü ondan çevirmeğe* gayret et.

GÖNÜL YUFKADIR

Gönül soyut kavramı merhamet belirtmesi açısından somut yufka ile kavramlaştırılmıştır. Yufkaya aitbir özellik gönül üzerine şemalanarak varlık- madde metaforu oluşturulmuştur. GÖNÜL BİR MADDEDİR şeklinde üst metafordan MERHAMET İNCE GÖNÜLDÜR MERHAMETLİ OLMA İNCE GÖNÜLLÜ OLMADIR metaforları çıkabilir.

Ontolojik Uygunluk

Yufkanın inceliği dayanıksız olmasının ölçüsüdür.

Merhametli olma ise acı durumlarda dayanamama özelliğidir.

Epistemik Uygunluk

Kaynak Alan: Yufkanın ince olması

Hedef Alan: Her şeyi düşünecek kadar gönlün ince olması

3351. *buḍun köñli* yuwka küdeşmeki sarp / köñül sınsa ḥaşmı bayat ‘adli tap

Halkın *gönülü yufkadır*, onu muhâfaza etmek çok güçtür; burada gönül kırılırsa, İlâhî adâletle karşılaşılır; bu ise, kâfidir

GÖNÜL CAMDIR

3394. *sırınçğa* sakışı *turur bu köñül* / idî keḍ küdeş sınması ay oğul

Gönül sırça gibidir; ey oğul, onu çok iyi muhâfaza et, kırılmasın.

GÖNÜL MADENDİR

6461. *ḥaram birle artuḵ karardı köñül* / ḥalal kayda bulğu tilep ay oğul

Kalpler harâm ile çok fazla karardı; ey oğul, halâli nerede arayıp bulmalı

SÖZ MADDEDİR

SÖZ YİYECEKTİR

5777. *köni söz* açığ ol *siñürgil* anı / yarın asğı kelgey süçitgey sini

Doğru söz acıdır; onu hazmedebilirsen, yarın faydasını görür: o sana zevk verir

DAVRANIŞ MADDEDİR

DAVRANIŞ SUDUR

6250. bayatka sığingıl kamuğdın üzül/ köñül til arığ tut *ḵalınçın süzül*

Her şeyi terk et, Tanrıya sığın; gönül ve dilini temiz tut; *hareketini düzelt*.

DAVRANIŞ İŞİKTİR

415. bu kün toğdı ilig *bu ḵalḵa bile/ yarudı ajunḵa* kün ay teg yala

Hükümdâr Kün-Toğdı böylece *bu tabiatı ile* güneş ve ay gibi parlayarak, *dünyayı aydınlattı*.

DAVRANIŞ MADDEDİR

6167. aya *kiñ yorıḵlıḡ* buḍun ökte mi/ ölüm yetgelir terk otı ḵıl emi

Ey insanlara *geniş bir salâhiyetle* hüküm eden kimse, ölüm yetişmek üzeredir, çabuk bir çâresine bak

DAVRANIŞ BEYAZ RENKTİR

4632. özün *tab ‘ını* men ayayın yora/ kıızıllı sarıḡlı *örünḡli* ḵara

Ben *senin tabiatını* izah edeyim; bu ya kızıl, sarı, *ak* veya kara olur.

DAVRANIŞ RAKAMDİR

1298. *iki yüzlüḡ erke sözün sözleme/* yaḍılḡay sözün sır açılḡay yime

İki yüzlü adama sır verme; sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar.

ZAHMET MADDEDİR

1320. ḵalı *tegse emgek ya ḵaḍḡu saḵınç/* serinse kelir ötrü ḵayra sewinç

Eğer *zahmet, kaygı veya endişeye düşen* kimse sabrederse, kaybettiği huzûru tekrar elde eder

BELA MADDEDİR

4789. muñumka taķımka maña ol yarar / *bela kağıu tegse* mini ol yular

Muhtaç olduğum zaman, başım sıkıldığı zaman, bana o yardım, eder; *belâ ve kaygı gelirse*, beni o kurtarır.

HUZUR MADDEDİR**HUZUR KAĞITTIR**

6486. tiriglik kısıldı uzadı saķınç/ baru arttı suķluk *ķoradı sewinç*

Hayat zorlaştı, endişe çoğaldı; hırs ve tamâh gittikçe arttı, *huzur azaldı*

GÖNÜL MAKİNADIR**GÖNÜL ÖLÇÜDÜR**

2778. bitigsiz işig *bek tutumaz köñül* / köñülke ısanma biti ay oğul

Kayda geçmeyen *işleri insan gönlünde iyice tartamaz*; gönüle in; yaz, ey oğul.

SÖZ ÖLÇÜDÜR

3647. munı ma eşitgil taķı belgölüg / *biligke uķuşķa bu söz ülgölüg*

Bir de sen şunu dinle; *bu söz, gerçekten, bilgi ve akıl için bir ölçüdür.*

ZAMAN MAKİNADIR**ZAMAN SİLAHTIR****ZAMAN OKTUR****İNSANLARIN ACI ÇEKMESİ ZAMAN OKUNUN ACITMASIDIR**

1983. bayat kimke birse kılınç arķuķı /anı emgetür bu *zamane oķı*

Tanrı kime kötü bir tabiat vermiş ise, bu *felek oku* ona eziyet çektirir.

5430. negü tir eşitgil ay kılķı arığ/ bu *öçlek oķı* birle köñli balığ

Temiz kalpli ve bu *zemâne oku* ile gönülü yaralanmış olan kimse ne der, dinle.

AKIL MAKİNADIR**AKIL YULARDIR**

2504. biri beg sözini ķatıđ tutsa berk/ ikinci havaķa *uķuş ķılsa örk*

Biri hâcib beyin sözünden kat'iyen dışarı çıkmamalı; İkincisi heva ve heveslerine *aklını yular yapmalıdır.*

AKIL KÖSTEKTİR

1837. *ķişen ol ķişike uķuş* belgölüg/ kılınçı köni ol işi ülgölüg

Akl insan için, şüphesiz, bir köstektir; hareketi doğru ve işi ölçölüdür.

ONUR/ŞEREF MADDEDİR**ONUR/ŞEREF SUDUR**

2007. bayat kimke birse uwut köz suwı / aņar birdi devlet tükel *yüz suwı*

Tanrı kime hayâ ve iz'ân vermişse, ona devlet ile birlikte bütün *şerefleri* vermiş demektir.

KISMET SUDUR

KISMET IRMAKTIR

Ögel'e göre kismet ve ırmak anlayışı Anadolu'da da görülür. Bu fikir insanlığın benzer düşüncelerine yakındır. Burada kismet ve Türkçe ülüş sözlerini kullanmıştır. Taşkın ve suyu bol olan ırmak ile durgun veya suyu az kuyu da kismetini az veya çok olanla karşılaştırılmıştır¹¹¹⁶.

5352. arıglık tilese arıtğıl boğuz / arıtsa boğuz boldı *asğın öğüz*

Temizlik istersen, boğazından geçen halâl lokma olsun; böyle yapan insanın *elde edeceği nimetler, nehirler gibi, bol ve devâmlı olur.*

4.1.1.3.3.1. Maddenin Yöneliminden Soyut Kavramlara

Tablo 4. 54 Cansız Varlıkların Yöneliminden Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Alçaklık	Bilgi	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Alçaklık	Söz	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Yükseklik	Başarı	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Yükseklik	Dikkat	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Alçaklık	Hastalık	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Yükseklik	Kargaşa	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Yükseklik	Sonsuzluk	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yükseklik	Zaman	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Z.H.
Alçaklık	Gizlilik	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Yükseklik	Açıslözlülük	Yönelim/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.

¹¹¹⁶ Ögel, 1995: 376.

BİLGİ MADDEDİR

BİLGİ SUDUR/ NEHİRDİR

BİLGİ SAHİBİ OLMA DERİNLEŞMEDİR

DERİNLEŞMEK ALÇALMAKTIR

BİLGİ SAHİBİ OLMAK ALÇALMAKTIR

4704. ölüm aldı mindin bu iki tatığ / nerek emdi dünya ay *bilgi batığ*

Bu iki zevki ölüm benim elimden aldıktan sonra, şimdi bu dünyanın bana ne lüzumu var; ey *derin bilgili insan*,

SÖZ MADDEDİR.

SÖZ SIVI MADDEDİR. SÖZ SUDUR/NEHİRDİR

SÖZ SAHİBİ OLMAK BATMAKTIR. BATMAK HAREKET ETMEKTİR.

SÖZ SAHİBİ OLMAK HAREKET ETMEKTİR.

SÖZ SAHİBİ OLMAK DERİNLEŞMEKTİR

SÖZ SAHİBİ OLMAK ALÇALMAKTIR

SÖZ KAPSAYICIDIR.

4394. *batığ yinçke sözler* u kayın tise / bulardın eşit söz u kulğay basa

Derin ve ince manalı sözleri anlamak istersen sözü bunlardan dinle anlarsın.

GÖK BİR MADDEDİR- GÖK BİR MEKÂNDIR

KUTSAL OLMA YERİ- BİLGİLİ OLMA YERİ GÖKTÜR

BAŞARILI OLMAK YÜKSELMEKTİR/ YÜKSELMEK ÇIKMAKTIR

215. u kuşlı biligli idi edğü neñ/ qalı bulsa işlet uçup *kökke ten*

Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir; eğer bulursan onları kullan ve uçup *göğe çık*.

Kutsal olma, bilgili olma kavramı için kaynak alan olarak gök kavramı kullanılmıştır. Burada yönelmeli metaforla oluşturulmuş bir deyim vardır. Bir şeye değ-, ulaşmak gök kavramına madde ve bir yer/ alan özelliği katmıştır. Kutsallık ve gök arasında da bir bağlantı vardır. KUTSAL OLMA YERİ- BİLGİLİ OLMA YERİ GÖKTÜR üst metaforunun yanında GÖK BİR MADDEDİR- GÖK BİR MEKÂNDIR üst metaforu da ortaya çıkabilir.

UYANMA- DİKKAT ETME- FARKINA VARMA GÖZ MADDESİNİ AÇMADIR

FARKINA VARMAK GÖZ MADDESİNİ AÇMAKTIR

FARKINA VARMAK YÜKSELMEKTİR

412. muñar menzetü keldi şa‘ir sözi/ *o ksa açılğay o kğlı közi*

Şâirin buna benzer bir sözü vardır; *bunu kim okursa, gözü açılır*.

Kaynak Alan: Göz. Hedef Alan: Farkına Varma, Uyanma, Dikkat Etme. Uyanmak, dikkat etmek, farkına varmak, bilgilenmek kavramları için “göz” kaynak alan olarak kullanılmıştır. GÖZ BİR MADDEDİR üst metaforundan hareketle UYANMA- DİKKAT ETME- FARKINA VARMA GÖZ MADDESİNİ AÇMADIR üst metaforundna hareketle FARKINA VARMAK GÖZ MADDESİNİ AÇMAKTIR metaforları ortaya çıkar.

HASTA OLMAK GÖNÜL SOYUT MADDESİNİN AĞIRLAŞMASIDIR

HASTA OLMAK GÖNLÜN AĞIRLAŞMASIDIR

HASTA OLMAK ALÇALMAKTIR

1054. tadü tegşürüldi aş boldı yig/ *ağır boldı köñli* katıgı tuttı ig

Unsurların durumu değişti; yiyeceği çiğ geldi, *gönlünü bir sıkıntı kapladı* ve ağır bir hastalığa tutuldu.

1056. tutup çaldı yirke *ağır ig* kelip/ töşekke kirip yattı munluğ ulıp

Ağır hastalık geldi; onu tutup, yere vurdu; acılar içinde inleyerek, yatağa düştü

KARGAŞA/BULANIKLIK MADDEDİR

KARIŞMA TOZLARIN YÜKSELMESİDİR

KARIŞMA YÜKSELMEKTİR

1763. yeter ol biligsiz barır bu otun/ işi barça buzlır *qopar kök tütün*

O bilgisiz idâre dizginini eline alır ve bu odun onu takip eder; böylece bütün işi bozulur ve *toz dumana katılır*.

SONSUZ OLMA YÜKSEK OLMADIR

SONSUZ OLMAK YÜKSELMEKTİR

2452. biligsiz kişi ol quruğ sır beğiz/ *biliglig kişi ornı kökte eñiz*

Bilgisiz adam boş bir kalıptan ibarettir; *bilgili kimsenin yeri gökten daha yüksektir*

Ögel'e göre "Ediz sözünün içinde yükseklik ve genişlik anlayış bulunuyordu. Türklerin genlik, genişlik, yetişilemeyen, yetinçsiz bir genişlik ile büyüklük gönüllerince kutlanmıştır. Ululuk ve edizlik ise bu uçsuz ve bucaksızlığın bir boyu ve yüksekliğidir¹¹¹⁷."

DALLANMA/ ÇOĞALMA YÜKSELMEDİR/YUKARIDA OLMADIR

GÜNEŞ IŞIKLARININ YÜKSELMESİ GÖKYÜZÜNÜN AYDINLANMASIDIR

3839. toğardın *butıqlandı* ot teg yalın / yarudı yañı yüz açar teg kelin

Doğudan ateş gibi *alev dallandı* ve gelin yüzünü yeni açmış gibi, dünya aydınlandı.

DALLANMAK/ÇOĞALMAK YUKARIDADIR. Kutadgu Bilig'de ifade ettiğimiz gibi aşağı-yukarı, ileri- geri, açık- kapalı, iç- dış şeklinde boşlukta yönelim bildiren birebir kavramların yanında yönelimi ifade eden farklı kavramlar da vardır. Butıklan- (dallan-) ifadesi çokluğu ve yukarı doğru yönelimi ifade eder. Beyitte ateşin dallanması ateşe kaynağını bitkiden alan ontolojik bir metafor özelliği kazandırmakla beraber yukarı doğru yönelme ifade etmesiyle bir yönelim metaforu oluşturur. Aynı zamanda hanedana doğudan gelen bir başarılı bir yöneticiye de işaret etmektedir.

¹¹¹⁷ Ögel, 2010:70.

DİP AŞAĞIDIR**GİZLİ OLMA ALÇALMAKTIR**

4035. *sözüg örte tutsa* sonı yig bolur / *ka*yı neñ yig erse ***tüpi*** ig bolur

Sözü kapalı tutarsan, sonu çiğlik, olur; çiğ olan ***her şeyin altında*** zarar vardır.

Kaynak Alan: Madde ve Hedef Alan: Saklamak, korumak, ifade etmemek. İngilizcede boşlukta yönelme metaforu olarak adlandırılan yönlerden biri de açık- kapalı çiftidir. Yukarıdaki beyitten hareketle kapalı sözcüğünün Türk dilinde kapsayıcı görevi yanında aşağı bir yönelimi de bünyesinde barındırdığı görülür. Burada söz taşınan bir nesne durumundayken kaynağını maddenin şekil özelliğinden alan kapalı olma olgusu aşağı doğru bir yönelim gösterir.

ANLATMAK GİZLİLİK ÖRTÜSÜNÜ KALDIRMAKTIR**GİZLİLİK ÖRTÜSÜNÜ KALDIRMAK YÜKSELMEKTİR****ANLATMAK YÜKSELMEKTİR****ANLAMAK YÜKSELMEKTİR**

5818. maña örtüg erdi bu sözler neçe / *kötürdün bu örtüg* sen aydın ***aça***

Bütün bu söylediklerin benim için meçhûl bulunuyordu; izahların ile ***bu örtüyü kaldırdın***

4.1.1.3.3.2. Maddenin Renginden Soyut Kavramlara

Tablo 4. 55 Cansız Varlıkların Renginden Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Beyaz	Şans	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Beyaz	Temizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Beyaz	Kutsallık	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Beyaz	Ölüm	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Ölüm	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Güç	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Siyah/ Kara	Hastalık	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Siyah/ Kara	Hata	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Siyah/ Kara	Yanlış Yol	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.

Siyah/ Kara	Eğri	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Siyah/ Kara	Cehalet	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kök	Tazelik/ Canlılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kök	Bulanıklık	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kök	Kargaşa	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kök	Kutsiyet	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yeşil	Kutsiyet	Bağlantı	Fi.H.→D.H.
Kök	Canlılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yeşil	Tazelik/ Canlılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Kızıl	Güzellik	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Kızıl	Bilgi	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Kızıl	Davranış	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kızıl	Hile	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Kızıl	Sağlık	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Sarı	Hastalık	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Al	Hastalık	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Sarı	Zorluk	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Sarı	Düşünce	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Kızıl	Uğur/ Şans	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 56 Cansız Varlıkların Renginden Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
SOYUT KAVRAMLAR RENKLERDİR	ŞANS/ TEMİZLİK/ KUTSALLIK/ ÖLÜM BEYAZDIR GÜÇ/ HASTALIK/ HATA/ YANLIŞ/ EĞRİ/ CEHALET SİYAHTIR/ KARADIR ÇORAKLIK YAĞIZDIR TAZELİK/ CANLILIK KÖKTÜR

	BULANIKLIK/ KARGAŞA/ KUTSİYET/ KÖKTÜR KUTSİYET/ CANLILIK/ TAZELİK YEŞİLDİR GÜZELLİK/ BİLGİ/ DAVRANIŞ/ HİLE/ SAĞLIK/ UĞUR/ ŞANS KIZILDIR HASTALIK/ ZORLUK/ DÜŞÜNCE SARIDIR HASTALIK ALDIR

ŞANS BEYAZ RENKTİR

1319. serinse kişi öz tilekin tapar/ serip turdaçı er *örün kuş* tutar

İnsan sabrederse, dileğine kavuşur; sabredip-bekleyen avcı *ak kuş* tutar

TEMİZLİK BEYAZ RENKTİR

881. *örün süt bile kirse edgü kılık*/ ölüm tutmağınca ewürmez yorık

Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girse, o ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz

5881. senindin kaçan kelge isiz yorık/ *örün süt bile kirdi edgü kılık*

Senden ne vakit bir kötülük gelebilir; sen bu iyi ahlâkı ananın, ak sütü ile kazanmışsın

KUTSALLIK BEYAZ RENKTİR

4768. şekerde tatırlığı kâwuk yür maña /çuz ol bu *örüm ton* ağılar teni

Kepek yemeği, benim için, şekerden daha tatlıdır; bu *beyaz elbise*, sırmalı ipeklilere bedeldir

ÖLÜM BEYAZ RENKTİR

1103. *örün boldı erse kara saç sakal*/ anunğu busuğcı ölümke tükel

Kara saç ve sakal ağarınca pusuda yatan ölümeye iyice hazırlanmak lâzımdır

3623. *sakalın örün bolsa* keldi ölüm / ölümke asıg kılmaz ok ya tolum

Sakalın beyazlaşınca, ölüm geldi demektir; ok-yay, silâh ölümeye karşı fayda etmez.

GÜÇ SİYAHTIR/ KARADIR

4425. satıgıcı yok erse ajun kezgüçi/ kaçan kedgıy erdin *kara kış içi*

Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasa idi, *kara samur kürkü* ne zaman giyerdin.

HASTALIK SİYAHTIR/ KARADIR

6007. yıl ülgı yaz erse kiçig erse er / kızıl körse barça *yağız körse yir*

Yılın mevsimi bahar ve insan da çok genç ise, her şeyi kızıl ve yeri kara görürse

6011. yıl ülgı küz erse er erse orut/ *kara körse tağ ya kuğuğ körse üt*

Yılın mevsimi güz ve insan da geçkin bir yaşta ise, rüyâsında siyah, dağ, kuyu veya çukur görürse

HATA SİYAHTIR/ KARADIR**YANLIŞ YOL SİYAHTIR/ KARADIR**

383. *ğarağkuda erdim* yaruttı tünüm/ *tünerikte* erdim toğurdu künüm

Karanlıkta idim, gecemi aydınlattı; *zulmette* idim, bana güneşi doğdurdu.

YANLIŞ SİYAHTIR/ KARADIR

6492. kamuğ tegşürüldi törü öğdiler/ *ğaralı örüñli bir ök boldılar*

Nizâm ve kanunların hepsi değışti; *ak ve kara birbirinden farksız oldu*

EĞRİ SİYAHTIR/ KARADIR

6622. köni sözde taşın sözüg söz time/ *köni egri farkı örüñli ğara*

Doğru sözden başkasına söz deme; *doğru ile eğri arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir*

CEHALET SİYAH KARADIR

271. *biligsiz ğarağtu turur* belgölüg/ ay közsüz ğarağtu bilig al ülüg

Bilgisiz, muhakkak ki kördür; ey gözsüz kör, bilgiden hisseni al.

374. kişensiz külündi mañumaz adağ/ tünerdi yarumaz *körügli ğarağ*

Ayağım kösteksiz olduğı hâlde, hâlsiz düştü, adım atamıyor; *gören göz bebeğim* karardı, parlamıyor.

TAZELİK/CANLILIK KÖK RENKTİR

67. kurımış yıgaçlar *tonandı yaşı*/ bezendi yipün al sarığ kök kızıl

Kurumuş ağaçlar *yeşiller giyindi*; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.

69. yazı tağ kır oprı töşendi yağıp/ itindi qolı qaşı *kök al keçip*

Düzlükler, dağlar, sahralar ve ovalar bunu yayıp döşendiler; vadiler ve yamaçlar al ve *yeşil giyerek süslendiler*.

BULANIKLIK KÖK RENKTİR

1763. yeter ol biligsiz barır bu otun/ işi barça buzlur *kök tütün*

O bilgisiz idâre dizginini eline alır ve bu odun onu takip eder; böylece bütün işi bozulur ve *toz dumana* katılır.

KUTSİYET KÖK RENKTİR

5375. ğulan ya tağı tut tağı *kök teke*/ tutup keldürürler saña ay böke

İster yaban eşegi veya tağı, ister *boz geyik* olsun, ey pehlivan, bunları, yakalayıp, hep sana getirirler.

KUTSİYET MAVİ RENKTİR

210. *yaşıl köktin* indi yağız yirke söz/ sözi birle yalñuğ ağır kıldı öz

Söz kara yere *mavi gökten* indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.

1002. söz asğı bile kör yağız yirdeki/ *yaşıl kökke* yoğlar bolur tördeki

Söz sayesinde kara yerdeki *mavi göğe yükselir* ve baş köşeye geçenlerden olur

1518. bağıl qoldı barça qadaşlarqa ol/ tiler boldı canı *yaşıl kökke* yol

Bütün akrabaları ile helâllaştı; canı *mâvî göğe doğru yol almak istedi*

CANLILIK MAVİ RENKTİR

96. bu türlüq çiçek yirde munça beğiz/ yazı, tağ, kır oprı yaşıl *kök meñiz*

Yerde binbir çiçek, binbir manzara, düzlük, dağ, sahra, vadi yeşil ve *mavi renkler* ile örtülmüş.

CANLILIK/ TAZELİK YEŞİL RENKTİR

YEŞİL İPEKTİR

67. kurımış yıgaçlar *tonandı yaşıl*/ bezendi yipün al sarıq kök kızıl

Kurumuş ağaçlar *yeşiller giyindi*; tabiat mor, al, yeşil ve kırmızı renkler ile süslendi.

68.yağız yir *yaşıl torğu* yüzke badı/ hıtay arkışsı yağtı tawgaç eği

Kara yer yüzüne *yeşil ipek* bağladı; hıtay kervanı da bunun üstüne Çin kumaşı yaydı.

GÜZELLİK KIZIL RENKTİR

76. ünin ötti keklik küler qatğura/ *kızıl ağzı* qan teg qaşı qap qara

Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; *ağzı* kan gibi *kızıl*, kaşı simsiyah

BİLGİ KIZIL RENKTİR

992. bilig belğüsü kör iki neñ turur/ bu iki bile er *kızıl eñ* urur

Bak, bilginin iki alâmeti vardır; bu iki şey ile insan *bahtiyar* olur.

DAVRANIŞ KIZIL RENKTİR

4632. özün tab‘ını men ayayın yora/ *kızılı* sarıqlı örünli qara

Ben senin tabiatını izah edeyim; bu ya kırmızı, sarı, ak veya kara olur.

HİLE KIZIL RENKTİR

2312. yana alçı bolsa *kızıl tilkü* teg / titir buğrası teg kör öç sürse keg

Aynı zamanda, *kırmızı tilki gibi*, hilekâr olmalı; deve aygırı gibi, kin ve öç gütmelidir.

SAĞLIK KIZIL RENKTİR

1164. oğul kız saqınçı bu tüpsüz teñiz/ oğul kız sarıq kıldı *kızğu meñiz*

Oğul-kız derdi dipsiz bir denizdir; oğul-kız *al yanağı soldurur*.

4485. ay körklüg qoluğlı munı qolmağıl / *kızıl meñziñi* sen sarıq qılmağıl

Ey güzellik arayan, güzellik arama; sen *al yanağını boş yere sarartma*.

6229. nelük al boğudun *kızıl meñziñi*/ negü birdi dünya saña öz öñi

Kırmızı yüzün neden bugün solmuş? Dünya başka ne endişeler çıkardı ?

4544. ülüşlerde turma ya tutma neñin / ökünçün sarıq bolğa *kızğu eñin*

Hisseli işlere girişme ve böyle işe mal yatırma; *al yanağın* peşimanlıktan sararır.

4707. idı yaqşı aymış bğü bilgı kiñ / eşitgil munı sen aya *kızğu eñ*

Hakîm ve bilgisi geniş olan insan çok iyi söylemiş; ey *al yanaklı*, sen bunu dinle

HASTALIK SARI RENKTİR

4485. ay körklüg koluğlu munı kılmağıl / kızıl menziñi sen *sarığ kılmağıl*

Ey güzellik arayan, güzellik arama; sen al yanağını boş yere *sarartma*.

4672. öküş yigli yalnuş kör igçil bolur/ *sarığ meñzi* kowdağ atı il bolur

Çok yiyen insan her vakit hastalıklı olur; *yüzü sarı*, kendisi cılız olur ve itibardan düşer.

6010. *sarığı küçenmiş* bolur ay bögü/ özini boşutğu tereñbin yigü

Ey hakîm, onun *safrası kuvvetlenmiş olur*; midesini boşaltması ve kudret halvası yemesi lâzımdır

HASTALIK AL RENKTİR

6229. nelük *al boçuduy* kızıl menziñi/ negü birdi dünya saña öz öñi

Kırmızı yüzün neden bugün *solmuş*? Dünya başka ne endişeler çıkardı ?

ZORLUK SARI RENKTİR

477. ğarıblık yirinde kerek bolğa neñ/ bu elgim tarusa *sarığ kılğa eñ*

Gurbet elde insana mal lâzım olur; elim daralırsa, bu benim *yüzümü sarartır*

DÜŞÜNCE SARI RENKTİR

498. bu ay toldı ança yorıdı bu yañ/ ğarıblık sañınçı *sarığ kıldı eñ*

Ay-Toldı bir müddet böyle vakit geçirdi; ğariplik içinde düşünce- düşünce *yüzü sarardı*

UĞUR/ ŞANS KIZIL RENKTİR

2468. *ķupa körklügüĝ* kör kılın özke fal / işiñ eđĝü bolĝay ķamuĝ sözni üz

Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut işin iyi olur; başka sözü bırak

4.1.1.3.3.3. Madde Miktarından Soyut Kavramlara

Tablo 4. 57 Cansız Varlıkların Miktarından Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Odağı Invariance/ Değişmezlik	Anlamsal Nicelik Miktarı
Katılık	Zorluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Katılık	Kesinlik	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Katılık	Hakimiyet	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Katılık	Baskı	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Katılık	Çokluk	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.

Su	Geçicilik	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Sıkılık	İhtiyat	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Sıkılık	Bağlılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sıkılık	Direnç	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Sıkılık	Güç	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Sıkılık	Zorluk	Bağlantı	F.H.→D.H.
Sıkılık	Fayda	Bağlantı	Fi.H.→Dyş.H.
Kalın	Çokluk	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Kalın	Kalabalık	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Kalın	Zenginlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Yükseklik/ Ululuk	Kibir	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Yükseklik/ Ululuk	Ümit	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Yükseklik	Önem	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yükseklik	Şeref	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Küçüklük	Mütevazı	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Son	Gereksizlik/ değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Bütünlük	Güven	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Bütünlük	Dürüstlük/ Mütevazılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Bütünlük/ Tükel	Başarı	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Buçuk	Eksiklik	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Parça	Değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Parça/ Ülög	Azlık	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Lokma	Nasihah	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Lokma	Sürerlilik	Bağlantı	Fi.H.→Z.H.
Tutam	Hayat	Bağlantı	Fi.H.→Z.H.
Tutam	Azlık	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Tutam	Geçicilik	Bağlantı	Fi.H.→Z.H.
Tutam	Kolaylık	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Tane	Değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Yakınlık	Samimiyet	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yakınlık	Akrabalık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Uzaklık	Dikkat	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Uzaklık	Kötülük	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Denklik	Eşitlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Denklik	Arkadaşlık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Denklik	Karşılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarp	Zorluk	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarp	Yenilmezlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarp	İnatçılık	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Sarp	Cesaret	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Aşağı	Değersizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Yukarı	Değer	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Aşağı	Önem	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 58 Cansız Varlıkların Miktarından Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
SOYUT KAVRAMLAR MADDENİN NİCELİĞİDİR SOYUT KAVRAMLAR MADDENİN NİTELİĞİDİR	ZORLUK/ KESİNLİK/ HAKİMİYET/ BASKI/ ÇOKLUK KATILIKTIR GEÇİCİLİK SUDUR SÜRERLİLİK ÇEŞMEDİR/ SUDUR İHTİYAT/ BAĞLILIK/ DİRENÇ/ GÜÇ/ ZORLUK/ FAYDA SIKILIKTIR ÇOKLUK/ KALABALIK/ ZENGİNLİK/ KALINLIKTIR ZENGİNLİK/ KIBİR/ ÜMİT/ ÖNEM/ ŞEREF ULULUKTUR/ BÜYÜKLÜKTÜR MÜTEVAZILIK KÜÇÜKLÜKTÜR GEREKSİZLİK/ DEĞERSİZLİK SONDUR

	GÜVEN/ DÜRÜSTLÜK BÜTÜNLÜKTÜR BAŞARI BÜTÜNLÜKTÜR EKSİKLİK BUÇUKTUR DEĞERSİZLİK/ AZLIK PARÇADIR NASİHAT/ SÜRERLİLİK LOKMADIR HAYAT/ AZLIK/ GEÇİCİLİK/ KOLAYLIK TUTAMDIR DEĞERSİZLİK TANEDİR SAMİMİYET/ AKRABALIK YAKINLIKTIR DİKKAT/ KÖTÜLÜK UZAKLIKTIR EŞİTLİK/ ARKADAŞLIK/ KARŞILIK DENKLİKTİR ZORLUK/ YENİLMEZLİK/ İNATÇILIK/ CESARET SARPTIR DEĞERSİZLİK/ ÖNEM AŞAĞIDIR DEĞER YUKARIDIR

Miktarın Katılık- Sıvılık Açısından İfadesi

NİTELİK NİCELİKTİR

SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİĞİ SOMUT MADDELERİN NİCELİĞİDİR

ZORLUĞUN NİTELİĞİ MADDENİN YOĞUNLUĞUDUR

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait katı sözcüğü yoğunluk niteliğiyle insanların içinde bulundukları durum olan zorluk , meşakkat, ağırlık soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Aşağıdaki örneklerden görüldüğü gibi katılık Kutadgu Bilig’de zorluk, kesinlik, tutarlılık, hakimiyet, baskı, çokluk gibi soyut kavramların miktarını/ derecesini/ ölçüsünü göstermektedir. Burada maddenin katılığı, katılığının yoğunluğu kaynak alan olarak hedef alan durumunda olan zorluk, kesinlik, tutarlılık, hakimiyet, baskı, çokluk hedef alanlarını miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

ZOR KATIDIR

ZORLUK KATILIKTIR

ZORLUĞUN NİTELİĞİ KATILIĞIN YOĞUNLUĞUDUR

478. *içi keğ katığ bu ğariblik işi/* ğariblikta yaŋlur talu er başı

Bu *gurbet hâli insana çok ağır gelir*, gurbette çok meziyetli insanlar dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.

KESİNLİK KATILIKTIR**KESİNLİĞİN NİTELİĞİ KATILIĞIN YOĞUNLUĞUDUR**

542. öküş edgü sözler tilin sözledi/ işin itge men tip *katıg kur badı*

Pek çok iyi sözler söyledi ve: İşini yapacağım diye *kat'i söz verdi*.

HAKİMİYET KATILIKTIR**HAKİMİYETİN NİTELİĞİ KATILIĞIN YOĞUNLUĞUDUR**

2662. köyüllüg kerek keğ unıtmasa söz/ negü söz eşitse *katıg tutsa öz*

O kuvvetli bir hâfizaya sâhip olmalı ve sözü unutmamalı; ne gibi söz duyarsa duysun, onu *sıkı tutmalıdır*.

BASKI KATILIKTIR**BASKININ NİTELİĞİ KATILIĞIN YOĞUNLUĞUDUR**

4041. özinde uluğka tapuğ kılsa öz / tilin beklese keğ *katıg tutsa söz*

Kendisinden büyüğe hizmet etmeli; dilini tutmasını bilmeli ve *ulu orta söz söylememelidir*.

ÇOK KATIDIR**ÇOKLUĞUN NİTELİĞİ KATILIĞIN YOĞUNLUĞUDUR**

6631. imin bolma dünyağa artuğ imin/ bayatka sığingıl *katıg yalwara*

Bu dünyaya güvenme; sen çok daha emin olan Tanrıya sığın ve *ona yalvar*

SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR**KUSURSUZLUĞUN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR****KUSURSUZLUK DOLULUKTUR**

3086. ay himmet idisi ajun kol talu/ talu kıldaçı er kıtı *top tolu*

Ey himmet sahibi, güzel bir dünya iste; güzel olanı isteyen insanın saadeti *eksiksiz olur*.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait olan su akıcılık, durağan olmama niteliğiyle insanların içinde yaşadıkları dünyanın geçiciliğinin derecesini/ölçüsünü/ miktarını metaforik olarak ifade etmiştir. Aşağıdaki örneklerden görüldüğü gibi dünya malının niteliği suyun acılık özelliğiyle ve kalıcı olmama, akıcılık, durağan olmama özelliği ile kavramlaştırılmıştır. İkinci olarak göz yaşının çeşme gibi akması acının, üzüntünün derecesinin sürekliliğini metaforik olarak ifade etmiştir.

DÜNYA/ DÜNYA MALI SUDUR**GEÇİCİLİK SUDUR****GEÇİCİLİĞİN NİCELİĞİ SUYUN NİTELİĞİDİR**

3625. açığ suw teg ol kör bu dünya neñi / neçe içse kanmaz ölimez eñi

Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içse, kanmaz; damağı bile nemlenmez.

GÖZ ÇEŞMEDİR**ÜZÜNTÜ/ KEDER ÇEŞMEDEN AKAN SUDUR****ÜZÜNTÜ/KEDERİN NİCELİĞİ GÖZ ÇEŞMESİNDEN AKAN SUYUN NİTELİĞİDİR**

4829. öküş tirnekig kör taradı ölüm/ ölümüg sakınsa ***aķar kōz yulum***

Bir çok toplulukları, bak, ölüm dağıttı; ölüm hatırına geldikçe, ***gōz yaşıım çeşme gibi akar.***

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait berk sözcüğü sıklık ve yoğunluk özellikleriyle dikkat, sevgi, hakimiyet, zorluk ve fayda gibi soyut kavramları metaforik olarak ifade etmiştir. Aşağıdaki örneklerden görüldüğü gibi berk tanımlayıcısı Kutadgu Bilig’de dikkat, sevgi, hakimiyet, zorluk ve fayda gibi soyut kavramların miktarını/ derecesini/ ölçüsünü göstermektedir .Burada maddenin sıklığı, yoğunluğu kaynak alan olarak hedef alan durumundaki dikkat, ihtiyat, sevgi, bağlılık, hakimiyet, güç, zorluk ve fayda gibi hedef alanlarını miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

İHTİYAT SIKIDIR

İHTİYAT/ DİKKAT SIKILIKTIR

DİKKATİN/İHTİYATIN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

2799. kerek ***elgi berk*** sak kereksiz aķı / saķılmasa ötrü aķı kaznaķı

Hazine ve servetin israf edilmemesi için, hazinedar ***eli sıkı*** ve ihtiyatlı olmalıdır; cömertliğe lüzum yoktur

SEVGİ/BAĞLILIK SIKILIKTIR

SEVGİNİN/BAĞLILIĞIN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

3036. iki neñ karıştı yaķışmaz kaçır / saranka yağumaz aķıĝ ***berk ķuçar***

Bu iki şey birbirine zıddır, onlar birbirlerinden kaçarlar; insan hasise yanaşmaz, cömerde ***sıkıca yapışır.***

HAKİMİYET SIKILIKTIR

HAKİMİYETİN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

3449. erende eri ol ķamuĝ neñke erk / bulup ķılĝu yirde ***özün tutsa berk***

Erlerin eri odur ki, her şeye muktedir olur; fakat yapmaĝa gelince, ***nefsine karşı mukavemet eder.***

GÜÇ SIKILIKTIR

GÜCÜN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

4004. negüke küçer sen mini ***berk tutup/*** iligke tapın tip sözümni utup

Niçin ***beni sıkıştırıyor*** ve her sözüme itiraz ederek, hükümdârın hizmetine girmeĝe zorluyorsun.

ZORLUK SIKILIKTIR

ZORLUĞUN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

ZORLUĞUN NİCELİĞİ DÜĞÜMÜN SIKILIĞIDIR

5888. bayattın maña çın ‘aşa sen bu kün / seniñdin yazıldı kamuğ **berk tüğün**

Sen bugün bana Tanrının gerçek bir ihsanısın; bütün **çetin düğüm** senin sayende çözülmüştür

FAYDA SIKILIKTIR

FAYDANIN NİCELİĞİ SIKILIĞIN NİTELİĞİDİR

6291. biziñe anunmış turur bu ölüm/ ölümke itig yoğ azu **berk tolum**

Bu ölüm bizim için de hazırlanmıştır; ölüme karşı bir çâre veya **müessir bir silâh** yoktur.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan kalınlık ifadesi Kutadgu Bilig’de kalabalık olma, sayısız olma, çokluk, zenginlik gibi soyut kavramları miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak ifade etmiştir. Burada maddenin kalınlığı kaynak alan olarak kalabalık olma, sayısız olma, çokluk, zenginlik hedef alanlarını miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

KALABALIK KALINDIR

KALABALIĞIN NİCELİĞİ KALINLIĞIN NİTELİĞİDİR

ÇOKLUK KALINDIR

ÇOKLUĞUN NİCELİĞİ KALINLIĞIN NİTELİĞİDİR

1021. kamuğ teprenigli bu **sansız kalın**/ tanukluk birür bir bayatığ tilin

Bütün canlılar, bütün bu **sayısız mevcudat** Tanrının birliğine dil ile şehâdet getirir

1413. kapuğda tirildi **kalın aç böri**/ ay ilig koyuğ keğ küdeşip yorı

Kapıda **birçok aç kurt** toplanmıştır; ey hükümdâr, koyunları iyice muhafaza altına al.

1618. bu boş sın yorıglı **kara baş kalın**/ kişi tip inangu kişi yoğ bilin

Bu insan kılığında dolaşan **hizmetkâr takımı kalabalıktır**; fakat bil ki, içlerinde insan diye güvenilecek kimse yoktur

2336. **kalın sü** yayılsa için bulğaşur / anı itse bolmaz yarağsız tuşur

Kalabalık ordu yayılınca, içinden katıştır; nizâma sokulamaz, kötü bir durum hâsıl olur.

5372. ya kuzda yorıglı **kalın** köp **kutuz** / ya tüzde yorıglı uç inek öküz

Bir de şimaldeki dağlarda **sürülerle dolaşan** yaban sığırı veya ovada dolaşan inek ve öküz sürüleri.

ÇOKLUK KALINDIR

ÇOKLUĞUN NİCELİĞİ KALINLIĞIN NİTELİĞİDİR

1697. adaş koldaş **erdeş tutundu kalın**/ adaş koldaş ol erke arka bilin

Birçok dost ve arkadaş edindi; dost ve arkadaş insan için bir destektir.

6477. cema‘ at köp erdi bu mescidler az/ **kalın boldı mescid** cema‘ atler az

Cemâatler çok, camiler az idi; şimdi **camiler çoğaldı**, cemâatler azaldı

ZENGİNLİK KALINDIR**ZENGİNLİĞİN NİCELİĞİ KALINLIĞIN NİTELİĞİDİR**

2178. *kalın kıznak ursa* kür altun kümüş / itilse ili artsa il kend uluş

Altın ve gümüşten **zengin bir hazine** toplansın; memleket düzene konsun, şehir ve eyâletler çoğalsın.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan ululuk, büyüklük ifadesi Kutadgu Bilig’de kibir, ümit, önem, değer gibi soyut kavramları miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak ifade etmiştir. Bu kullanımlar Kutadgu Bilig’de kibirli olmamak, ümidini kesmemek, büyük iş, şeref gibi deyim, kalıp ifade ve soyut kavramlar şeklinde yer almaktadır. Burada maddenin boyut özelliğine ait büyüklük, ululuk kaynak alan olarak kibir, ümit, önem, değer gibi hedef alanlarını miktar/ derece/ ölçü açısından çokluk, önemin derecesi, şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

KİBİR BÜYÜKLÜKTÜR/ ULULUKTUR**KİBRİN NİTELİĞİ BÜYÜKLÜĞÜN NİCELİĞİDİR**

2115. küwez kör kereksiz ne *könli uluğ* / küwezlik azıtur könilik yoluğ

Bey mağrur, kabadayı ve **kibirli olmamal**; gurur insanı doğru yoldan çıkarır.

ÜMİT BÜYÜKLÜKTÜR/ ULULUKTUR**ÜMİDİN NİTELİĞİ BÜYÜKLÜĞÜN NİCELİĞİDİR**

2163. bütün can üzülse *umunç tut uluğ* / bayat birge edgüke edgü yoluğ

Can çıksa dahi, **ümidini kesme**; inan ki, Tanrı iyiye iyi yol gösterir.

ÖNEM BÜYÜKLÜKTÜR/ ULULUKTUR**ÖNEMİN NİTELİĞİ BÜYÜKLÜĞÜN NİCELİĞİDİR**

2187. *uluğ iş* bu işke er ödrüm kerek /bütünlük bile kılkı ködrüm kerek

Vezirlik **mühim bir iştir**; bu iş için seçkin insan lâzımdır; o doğru ve asil tabiatlı olmalıdır.

2272. idi ök *uluğ iş* bu sü başlamak/ çerig tüzmeki hem yağını sımak

Orduya kumanda, askeri idâre etmek ve düşmanı kırmak çok **büyük bir iştir**.

ŞEREF/ ONUR BÜYÜKLÜKTÜR/ULULUKTUR**ŞEREFİN/ ONURUN NİTELİĞİ BÜYÜKLÜĞÜN NİCELİĞİDİR**

2146. yana aydı ögdülmiş ilig kutı / bu il işleri ters **uluğ** kör atı

Ögdülmiş tekrar dedi: Ey devletli hükümdâr, memleket işleri çok ağır, fakat **şerefi büyüktür**.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan küçüklük ifadesinin de Kutadgu Bilig’de mütevazılık gibi bir karakteristik soyut kavramını miktar/ derece/ ölçü açısından metaforik olarak ifade etmiştir. Kutadgu

Bilig'de küçük kavramı ile kurulan kendini küçük tut-, gönlünü küçük tutmak şeklinde alçak gönüllü ve mütevazî olmak durumlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Burada maddenin boyut özelliğine ait küçük kavramı kaynak alan olarak mütevazılık, alçak gönüllülük gibi hedef alanlarını miktar/ derece/ ölçü ve niteliği açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK/MÜTEVAZILIK KÜÇÜKLÜKTÜR

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK/MÜTEVAZILIK NİCELİĞİ KÜÇÜKLÜĞÜN NİTELİĞİDİR

552. saña tegse beglig uluğluk uka/ *kiçiglik anuñ tut* örün bolğuka

Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının \ ağarması için, *kendini küçük tut* ve mütevâzi ol.

1282. yorıñıñ köni tut yañılma özün/ *könül til kiçig tut* beğütme sözün

Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma, *alçak gönüllü ol*, tevâzû ile söz söyle, büyük söz söyleme

2116. uluğ boldı begler kutun belgülüg / *kiçig tutğu köñlin* kötürse ülüg

Beyler, şüphesiz, saâdetle büyük olurlar; bundan nasip alabilmeleri için *gönüllerini küçük tutmalıdırlar*

2477. negü tir eşitgil kişi alçakı / *könül til kiçig tut* ay er kıwçakı

Alçak gönüllü insan ne der, dinle; ey boş insan, *gönülünü alçak ve dilini kısa tut*

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan uzunluk ifadesinin Kutadgu Bilig'de fazlalık, çokluk gibi soyut kavramını miktar/ derece/ ölçü açısından kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig'de maddenin boyut özelliğine ait uzunluk kavramı kaynak alan olarak fazlalık, çokluk gibi hedef alanlarına miktar/ derece/ ölçü açısından haritalanmıştır.

FAZLALIK UZUNLUKTUR

FAZLALIĞIN NİCELİĞİ UZUNLUĞUN NİTELİĞİDİR

3561. konuñ sen bu dünya saña bir tüşün / tüşünde sañınç tutma artuñ *uzun*

Sen misafirsin, bu dünya sana bir misâfirhânedir; misafirhanede *çok fazla şey* aranmaz.

Varlık Zinciri içerisinde üst hiyerarşide bulunan insan metaforik olarak insanlığı kavramlaştırmıştır. Döneme bir eleştiri olarak Hâcib, ifade ettiği insan artığı ifadesinde olumsuz bağlamda gidenlerden sonra kalanları ifade etmiştir. İnsan artığı/ kişi sonu ifadesinde son dip noktayı, geriye kalanı nitelik ve miktar açısından metaforik olarak ifade etmiştir.

GEREKSİZLİK SONDUR/ARTA KALANDIR

GEREKSİZLİĞİN NİCELİĞİ SONUN NİTELİĞİDİR

6595. kamuğ eğgü bardı törü öñdi ilti / *kişi sonı* kaldı ne eğgü bulay

Bütün iyiler gitti, kanunu ve iyi an'aneleri beraber götürdüler; burada *insan artığı* kaldı, iyileri nasıl bulayım.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan bütünlük kavramı Kutadgu Bilig’de güven, itimat, dürüstlük, mütevazılık soyut kavramlarını nitelik açısından maddenin bütünlüğü şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Burada maddenin yoğunluk, parçalanmamışlık özelliğine ait bütün kavramı kaynak alan olarak güven, itimat, dürüstlük, mütevazılık hedef alanlarını maddenin bütünlüğü açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Aynı zamanda insana ait karakteristik bir özellik olan güven kavramı ve maddenin bütünlüğü arasında ontolojik ortaklıklar da bulunmaktadır.

GÜVEN BÜTÜNLÜKTÜR

GÜVENİN NİCELİĞİ BÜTÜNLÜĞÜN NİTELİĞİDİR

4945. ilig aydı emdi nerek bu bitig / bitigde **bütünrek bütün** sen tetig

Hükümdâr dedi: Bu mektup da şimdi neye, mektuptan **daha iyi itimat edilecek kimse** sensin, ey zeki insan.

4951. nerek munça sözke bitig ya itig / **bütün sen** bitig sen maña ay tetig

Bu kadcıık işe mektup veya ayrıca tertibat neye; sen **benim itimat ettiğim insansın**, mektup sensin, ey zeki.

5330. ikinci ıalifet kerek **çın bütün** / buğun bulsa inçlik tirilse ıtun

İkincisi hükümdâra vekâlet edecek olan kimsedir; halkın huzur bulması ve saadetle yaşaması için, bunun **dürüst ve güvenilir** bir kimse olması şarttır.

5897. ay köğli köni kılkı alçağ **bütün** / tirig bol esen tur tirilgil ıtun

Ey ihlâs sâhibi, dürüst ve **mütevâzi** hükümdâr, sağ ol, sıhhatli yaşa ve saâdet içinde ömür sür.

SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR

BİTMİŞLİĞİN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR

BİTMİŞLİK TAMAMLANMIŞLIKTIR

1766. ayağ birdi tamğa at üstem keğüt/ ağırladı aşru **tükel boldı** ıtun

Ona unvan, mühür, at, koşum ve hıl’at verdi; çok itibar gösterdi; o ikbâlin **son derecesine** vâsıl oldu.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan buçuk kavramı Kutadgu Bilig’de bilgi soyut kavramının niceliğini, miktarını maddenin küçük hacimler açısından metaforik olarak ifade etmiştir. Burada maddenin eksikliği, parçalanmışlık özelliğine ait buçuk kavramı kaynak alan olarak bilgi hedef alanını eksiklik, tamamlanmamışlık açısından metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

Buçuk miktar metaforunda olduğu gibi temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddelere ait bir nitelik olan parça, lokma, tutam, tane gibi

kavramlar Kutadgu Bilig’de değersizlik, azlık, zamanda süreklilik, geçicilik gibi soyut kavramların niceliğini, miktarını maddenin küçük hacimler açısından metaforik olarak ifade ettiği görülmüştür. Burada maddenin küçük bir alanını niteliğini ifade eden parça, lokma, tutam, tane kaynak alanları değersizlik, azlık, zamanda süreklilik, geçicilik hedef alanlarını metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

BİLGİSİZLİK BUÇUKTUR

BİLGİSİZLİĞİN NİTELİĞİ BUÇUĞUN NİTELİĞİDİR

4020. muñar menzetü aydı bilgi açuq / bu söz tutmaz erniñ *bilgi bıcuq*

Bilgisi açık olan, bu mesele hakkında bir söz söylemiştir; bu sözü tutmayan insanın *bilgisi yarımdır*

DEĞERSİZLİK PARÇADIR

DEĞERSİZLİĞİN NİTELİĞİ PARÇANIN NİCELİĞİDİR

2985. kişi emgek ıdşa *kişi yurnıña* / yanutı kişilik kılur ornıña

Bir kimsenin bir *insan parçasına* emeği geçerse, o buna karşılık ona insanlık yapar.

AZLIK PARÇADIR

AZLIĞIN NİTELİĞİ PARÇANIN NİCELİĞİDİR

1860. maña tegmedi bir *seniñdin ülüg*/ seniñsiz kişi köñli boldı ölüg

Bana *senden bir parça nasip olmadı*; sensiz insanın gönülü ölü sayılır.

NASIHAHAT LOKMADIR

NASIHAHATIN NİTELİĞİ LOKMANIN NİCELİĞİDİR

ZAMAN/ SÜREKLİLİK LOKMADIR

ZAMANIN/ SÜREKLİLİĞİNİN NİTELİĞİ LOKMANIN NİCELİĞİDİR

5395. naşıhat kişike kılur ol tusu / *naşıhat tigüle tilese yisü*

Nasihat insana fayda getirir; *nasihati lokma lokma ver*, isterse, yesin.

5396. kalı bu *tigüni yiyü bilmeşe* / katılma koçu bir küyer ot yisü

Eğer bu *lokmaları* yemeği bilmezse, karışma; bırak, kor yesin.

HAYAT TUTAMDIR

HAYATIN NİTELİĞİ TUTAMIN NİCELİĞİDİR

GEÇİCİLİK TUTAMDIR

GEÇİCİLİĞİN NİTELİĞİ TUTAMIN NİCELİĞİDİR

5265. *tutamça tiriglik tüker alqınur* / isiz edgü erse kör atı kalur

Bu bir tutam hayat tükenir, sona erer; insanın, ister iyi, ister kötü olsun, ancak adı kalır

DEĞERSİZLİK TANEDİR

DEĞERSİZLİĞİN NİTELİĞİ TANENİN NİCELİĞİDİR

KOLAYLIK TUTAMDIR

KOLAYLIĞIN NİTELİĞİ TUTAMIN NİCELİĞİDİR

2787. ewin teg yarıır bu yiti kat köküğ / adırttı seçim teg yir erse kaçı

O yedi kat göğü **bir tâne gibi yarar**; ova ve tepeleri ise, saçma tanesi gibi, birbirinden ayırır.

Temel varlık zincirinin en alt hiyerarşisinde yer alan cansız varlık/ nesne/ maddeler arasında mesafe tanımlayıcısı olan yakınlık kavramı Kutadgu Bilig’de samimiyet, bağlılık, akrabalık soyut kavramını metaforik olarak ifade etmiştir. Kendine yakın tut-, yakın ola-, yakınlık göster- gibi deyim ve ifadelerde yakın mesafe kavramı samimiyet, bağlılık, yakınlık soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Burada maddeler, nesneler arasındaki yakınlık kavramı kaynak alan olarak bağlılık, akrabalık, sosyal anlamda yakınlık hedef alanını metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

SAMİMİYET YAKINLIKTIR

SAMİMİYETİN NİTELİĞİ YAKINLIĞIN NİCELİĞİDİR

5528. bağırsak kişig tut özüñke yakın / uwutsuznı özdin yırak tut saşın

Sana gönülden bağlı olan kimseyi **kendine yakın tut**; hayâsız kimseleri de kendinden uzaklaştır, onlardan kendini koru.

5620. kimiñ köñli kimke bakiñ bolsa çın / añar bütgü özke **yakın bolsa** çın

Bir kimse birine içten bağlı olur ve gerçekten **yakınlık gösterirse**, ona itimat edilmelidir

AKRABALIK YAKINLIKTIR

AKRABALIĞIN NİTELİĞİ YAKINLIĞIN NİCELİĞİDİR

5652. kiñeşgü kerek öz yakınğa kiñeş / kiñeş birle itlür kamuğ türlüg iş

İnsan her işini **yakını ile danışmalıdır**; her türlü iş danışma yolu ile halledilir

Kutadgu Bilig’de maddeler/nesneler arası mesafe kavramını ifade eden kavramlardan uzaklık kavramının dikkat bilişsel soyut kavramının niceliğini metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Bugün de günlük dilde kullandığımız bakışı yırak yani uzak görüşlülük, gözünü kulağını uzaklara çevirmek ifadelerinde dikkat, dikkatli olma uzaklara bakmakla ilişkilendirilerek dikkat uzak mesafe kavramı ile kavramlaştırılmıştır.

İkinci olarak uzaklık, kötülük kavramını da metaforik olarak ifade etmiştir. Kötülerin uzakta tutulması, hükümdârın kötülüklerden uzakta bulunması gerektiği de kötülüklerin her zaman uzağımızda alması gerektiği anlayışı ortaya çıkar ve dolayısıyla kötülük uzaklıkla metaforik olarak ifade edilir.

DİKKAT UZAKLIKTIR

DİKKATİN NİTELİĞİ UZAKLIĞIN NİCELİĞİDİR

1855. yiti közlüg ol kör bakışı yırak / kayu işke tegse bekitür açak

Keskin gözlü ve **uzak görüşlüdür**; hangi işe el uzatırsa, ayağını sağlam basar.

2342. adırğı ödürgü yezek tutğakı/ *yıraq tutğu* saklap *közi kulğakı*

Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı ihtiyatlı olmalı *göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir.*

KÖTÜLÜK UZAKLIKTIR

KÖTÜLÜĞÜN NİTELİĞİ UZAKLIĞIN NİCELİĞİDİR

1990. bu öglüg kişiler onarur işig/ *yıraq tutğu* işte bu ögsüz kişig

işi akıllı insanlar başarırlar; akılsız kimseleri işten *uzak tutmalıdır.*

2078. otunluk iweklik yinik kurguluk / kara kılkı ol bu *yıraq turguluk*

Küstahlık, acelecilik, zevzeklik, bunlar avam tabiatıdır; bey bunlardan *uzak bulunmalıdır*

YÜKSELİŞ İKİ MADDE ARASINDAKİ DENKLİKTİR

YÜKSELİŞİN NİTELİĞİ İKİ MADDE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN NİCELİĞİDİR

4079. kerek emdi begler tapuğçı kılın / biligi *teñinçe* beğütse ulın

Onun için beylerin hizmetkâr kullarının derecelerini onların bilgileri *nisbetinde* yükseltmeleri gerekir

İNSANLARIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR

ARKADAŞLIK İKİ MADDENİN EŞİT OLMASIDIR

4233. adaş tut kişide talusın keğin / yawuz bolsa iş *tuş* ökünç yir kiğin

iyi ve seçkin kimseleri ahabap edin; insanın eşi ve *arkadaşı* kötü olursa, sonunda peşiman olur.

KARŞILIK DENKLİKTİR

4869. bu kün bu sözüm kör saña tuş bolur / yarın anda körgil *saña tuş bolur*

Bu sözüm, bak, bugün sana eş olur; yarın orada bunun *ecrini bulursun.*

5020. ilig aydı emgep yügürdünj öküş / yanut birsü teñri ol emgekke *tuş*

Hükümdâr şöyle dedi: Çok koştun ve çok zahmet çektin; bu zahmetlere *mukabil* Tanrı sana hak ettiğin mükâfatı versin.

Türk dilinde çıkması zor kayalık, yer ve alanların niteliğini ifade eden sarp sözcüğü Kutadgu Bilig’de somut bir yer alanının niteliği olarak zorluk, yenilmezlik, inatçılık, cesaret, iyilik soyut kavramlarını metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Burada kaynak alan olarak somut bir mekânın, yer alanının niteliği sarplık zorluk, yenilmezlik, inatçılık, cesaret, iyilik hedef kavramlarını yönelim bağlamında, bu kavramların zorluklarının dereceleri bağlamında metaforik olarak ifade etmiştir.

ZORLUK YÜKSEKLİKTİR**ZORLUĞUN NİTELİĞİ YÜKSEKLİĞİN NİCELİĞİDİR**

3351. buğun könlü yuwқа *küdeşmekî sarp* / könlü sinsa haşmı bayat ‘ adli tap

Halkın gönülü yufkadır, onu *muhâfaza etmek çok güçtür*; burada gönül kırılırsa, İlâhî adâletle karşılaşılır; bu ise, kâfidir

YENİLMEZLİK YÜKSEKLİKTİR**YENİLMEZLİĞİN NİTELİĞİ YÜKSEKLİĞİN NİCELİĞİDİR**

3591. *bularda içî sarp* bu yawlak yağı/ et özdin tegir ol öküşrek çoğı

Bunlar arasında en *sert ve kötü düşman* vücuttur, en çok gürültü de ondan çıkar.

İNATÇILIK YÜKSEKLİKTİR**İNATÇILIĞIN NİTELİĞİ YÜKSEKLİĞİN NİCELİĞİDİR**

5366. uçuglı yoriglı suw içre balık / kutulmaz senin din aya *sarp kılık*

Uçan, yürüyen ve suda yüzen mahlûkların hiçbirisi senin elinden kurtulamaz, ey *çetin huylu insan*.

İYİLİK YÜKSEKLİKTİR**İYİLİĞİN NİTELİĞİ YÜKSEKLİĞİN NİCELİĞİDİR****CESARET YÜKSEKLİKTİR****CESARETİN NİTELİĞİ YÜKSEKLİĞİN NİCELİĞİDİR**

5549. isizig ya çoğda oruda kerek /yorık bolsa edğü aya *sarp yürek*

İyinin serbest dolaşabilmesi için, kötünün ya zincirde veya zindanda olması lâzımdır, ey *metin yürek*.

EVLAT AŞAĞIDA OLANDIR**EVLATLIĞIN NİTELİĞİ MADDENİN YÖNELİMİDİR****SOSYAL STATÜLERİN NİTELİĞİ MADDENİN YÖNELİMİDİR**

186. sözüm oğluma sözledim men toña/ oğul minde *altın* maña ne teñe

Ey yiğit, ben bu sözü oğlum için söyledim; oğul benden *aşağı derecededir* ve bana nasıl denk olur

DEĞERSİZ AŞAĞIDA OLANDIR**DEĞERSİZLİĞİN NİTELİĞİ MADDENİN YÖNELİMİDİR**

4311. kaya yañkusındın *koç bolmağıl* / sini sen tiseler anı senlegil

Kaya yankısından daha *aşağı kalma*; sana sen diyenleri sen de senle.

4479. özünđe *koç al kisi* alsa sen / beğük tüpke yakma bulun bolğa sen

Evleneceksen, kendinden *aşağı derecede biri* ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun.

DEĞERLİ OLMA YUKARIDA OLMADIR

3091. *örü tartğıl özni* üyüktin kutul / özünğ kulluğın sen tapuğ birle yul

Kendini yukarı çek, bataklıktan kurtul; ibâdet ile kulluk vazifelerini yerine getir.

SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİĞİ MADDENİN YÖNELİMİDİR

2281. aḡar tirlür ötrü kör ersig eren / *sewüg can yuluḡlap yatur taḡ ḡayan*

Böyle olursa, onun etrafına mert yiḡitler toplanır ve tatlı canlarını feda ederek, *cesetlerinden daḡlar ve kayalar meydana getirirler.*

2786. idı me *baḡḡ hendese saḡıḡı*/ anın tezgınür kör ḡakimler başı

Hendese hesabı çok *derin bir hesaptır*; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür.

Miktarın Sayılar Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de yer alan rakam ve sayılar miktarı ifade edebildiḡi gibi miktar/ ölçü dışında sayılamayan soyut kavramları da metaforik olarak ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de kaynak alan durumunda yer alan rakam ve sayılar hedef alanda bulunan soyut kavramları metaforik olarak ifade etmiştir. Bunlardan bir rakamı deḡer ve önem soyut kavramlarına (b. 759, 3883, 998) haritalanmıştır. İki rakamı ise deḡersizlik, geçicilik, tanıklık ve pekiştirme (b. 1238, 1535, 2523) soyut kavramlarını sayısal bağlamda metaforik olarak ifade etmiştir. Dokuz rakamı fenalık ve önem soyut kavramları üzerine (b. 998) haritalanırken on sayısı çokluk, önem ve deḡer (b. 759, 3122) soyut kavramları üzerine haritalanarak miktar metaforları özelinde sayı/ rakam metaforlarını meydana getirmişlerdir.

Tablo 4. 59 Cansız Varlıkların Sayısından Soyut Kavramlara Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelligi	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Deḡişmezlik	Nicelik Miktarı
Bir	Deḡer	Baḡlantı/ Merkez Çevre	Fi.H.→Dyg.H.
Bir	Önem	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Bir	Teklik/ Azlık	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
İki	Deḡersizlik	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
İki	Geçicilik	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
İki	Tanıklık	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Yedi	Nitelik/Çokluk/ Önem	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Dokuz	Fenalık	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
On	Çokluk	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Bin	Çokluk	Baḡlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 60 Cansız Varlıkların Sayısından Soyut Kavramlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
SOYUT KAVRAMLAR MADDENİN SAYISIDIR	DEĞER/ TEKLİK/ ÖNEM BİRDİR DEĞERSİZLİK/ GEÇİCİLİK/ TANIKLIK İKİDİR NİTELİK/ ÇOKLUK/ ÖNEM YEDİDİR FENALIK DOKUZDUR ÇOKLUK ONDUR/ BİNDİR

DEĞER BİRDİR**DEĞERİN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR****DEĞERİN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR**

759. şükür kılsa *ni ‘met biri on bolur/ biri on bolup* kör ewi neñ tolur

insan şükür ederse, *nimetin biri on olur* ; biri on olur ve evi mal ile dolar

ÖNEM BİRDİR**ÖNEMİN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR****ÖNEMİN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR**

998. bu ay toldı aydı söz ornı sır ol/ söz ülgı on ol *sözlegüsi bir ol*

Ay-Toldı cevap verdi: Sözüñ yeri sırdır; söz ondur, fakat *biri söylenmelidir*.

TEKLİK/AZLIK BİRDİR**TEKLİĞİN/AZLIĞIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR**

2980. kişi edğülükke sewüg can birür/ *bir edğü yanutı on edğü kılar*

İnsan, iyiliğe karşılık, aziz canını verir; *bir iyiliğe karşı on iyilik yapar*

FENALIK DOKUZDUR**FENALIĞIN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR****FENALIĞIN NİTELİĞİ MADDENİN NİCELİĞİDİR**

999. biri sözlegü ol *toğuzu tıdığ/ tıdığ söz tüpi aşı barça yıdığ*

Biri söylenebilir, *dokuzunun söylenmesi yasaktır*; yasak sözler aslında-esâsında hep fenadır.

DEĞERSİZLİK İKİDİR**DEĞERSİZLİĞİN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR**

1238. kamuğ dünya bolsa biregüke tüz/ kalır dünya ülgı tegir *iki böz*

Bir insan bütün dünyaya tamamen sâhip olsa bile, sonunda dünya kalır; onun kısmetine ancak *iki bez* düşer.

GEÇİCİLİK İKİDİR

GEÇİCİLİĞİN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR

1535. *iki künlük* erter *ajunuğ* bulup/ nelük kerdi kögsin kaya teg bolup

İki günlük bu geçici *dünyayı* bulunca, niçin kaya gibi, göğüs kabartırlar

TANIKLIK/PEKİŞTİRME İKİDİR

TANIKLIĞIN/PEKİŞTİRMENİN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR

2523. *ķamuğ* neñke vaķt ol öđi belgölüg/ öđi boldı erse *ķörür iki kōz*

Her şeyin muayyen bir vakti ve zamanı vardır; vakti geldi ise, bunu *iki göz görür*.

ÇOKLUK ONDUR

ÇOKLUĞUN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR

2980. *ķişı eğgölükke sewüg can birür/ bir eğgü yanutı on eğgü kıur*

insan, iyiliğe karşılık, aziz canını verir; *bir iyiliğe karşı on iyilik yapar*

3122. bayat birdi emdi *ķamuğ eğgölük/ sini birdi artuķ ağın on ülük*

Tanrı bana bugün bütün iyilikleri ihsan etti; bir de bunlardan *on misli* fazla değerde olan seni verdi.

5766. *ķişı eğgölükke kıur eğgölük / biriñe yanutı kıur on ülüg*

insan iyiliğe karşı iyilik yapar; hattâ *bir iyiliğe on iyilik ile mukabele etmelidir*.

ÇOKLUK BİNDİR

ÇOKLUĞUN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR

3883. ilig *bir tilese* özüm *miñ tiler / tusulğay* maña tegme künde *onar*

Hükümdâr *bir isterse*, ben *bin isterim*; o bana her gün *on misli faydalı olacak idi*.

ÇOKLUK/BÜYÜKLÜK YEDİDİR

ÇOKLUĞUN/BÜYÜKLÜĞÜN NİTELİĞİ MİKTARIN NİCELİĞİDİR

2787. *ewin teg yarır bu yiti ķat kōküg / ağırttı seķim teg* yir erse ķaşı

O yedi kat göğü bir tâne gibi yarar; ova ve tepeleri ise, *saçma tanesi gibi*, birbirinden ayırır.

2797. *et öz yiti endam kōñülke uçar/* kōñül birle yalñuķ ağır yük yüçer

Vücûd, yedi endam, gönüle uyar; insan gönlü ile ağır yük yüklenir.

4381. yana cem^c -u tefriķ misahatķa ôt/ *yiti ķat felekni yatur yamķa tut*

Sonra cemi, tefrik ve mesahaya geç; *yedi kat feleği*, bir *ķöp parķası imiş gibi*, *avucunda tut*.

4.1.2. Kutadgu Bilig’de Yaygın Varlık Zinciri Metaforları (Extended Great Chains Metaphors)

Birinci bölümde yer verdiğimiz Türk etnisitesinin kaynak alanları kısmında yer alan kozmolojik unsurlar aynı zamanda yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman kavram alanları üzerinde etkin olan unsurlardır. Bu da kozmolojinin ifade edilmek istenen en mükemmel anlam için kullanılan kaynak alan olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak kozmolojik sistem aynı zamanda hedef alan durumunda da bulunmaktadır. Bu metaforlar içerisinde kozmoloji ile kendinden aşağı hiyerarşide bulunan varlıklar arasındaki metaforik bağlantılar üzerinde de durulacaktır.

Yaygın Varlık Zinciri metaforlarında karmaşık bir yapıya sahip olan hedef alanları metaforik olarak kavramlaştıran kaynak alanlardan birini insan ontolojisi oluşturmaktadır. Musolff’a göre “beden ontolojisindeki hiyerarşi yönetim/ politik metafor geleneği ile ilgilidir¹¹¹⁸.” “Beyin, baş, kalp, el, ayak gibi günlük hayatta tıp bilgisini gerektirmeyen bu temel seviye kavramların evrensel ontolojik özelliklerinden kaynaklanan prototipik kavramlar meydana getirilmektedir¹¹¹⁹.” Musolff, böylelikle “insan ontolojisinin ortak, evrensel temel bilgileriyle ulus, devlet gibi soyut kavramların ifade edilmesinde kaynak alan görevinde olduklarını¹¹²⁰” ifade etmiştir. Kaynak alanlarında insan ontolojisi kullanılarak meydana getirilen kültürel ifadeler SOYUT KARMAŞIK SİSTEMLER İNSAN BEDENİDİR kavramsal metaforunu ortaya çıkarmaktadır. Kutadgu Bilig’de insan bedeni en önemli kaynak alanlardan biridir. Kutadgu Bilig’de soyut karmaşık sistemler içerisinde yönetim, din, duygu gibi önemli kavramlar yer almaktadır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de YÖNETİM SİSTEMİ İNSAN BEDENİDİR. Kutadgu Bilig’de yer alan ontolojik kavramlar beden- ontoloji metaforlarına kaynak alan görevi görerek ilk olarak yönetim/ politik söylemi etkilemiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim metaforları esere özgüdür. Tarihte siyasetnamelerde aynı metaforikal kavramlaştırmaların yer almasına rağmen bu ifadelerin içerik ve anlatmak istedikleri farklıdır. Musolff, yönetim/ politik beden metaforlarının evrensel değil kültüre özgü olabileceğini şu şekilde aktarmıştır: “İnsan ontolojileri aynı fizyolojik aynılıklara sahip olmalarına rağmen yine de bunların kavramlaştırılmaları kaynak alan olarak metaforlar için evrensel boyutta değildir¹¹²¹.” Örneğin, Kutadgu Bilig’de, yönetimde önemli olan sadece baş metaforu ile ifade edilen hükümdâr değildir. Kutadgu Bilig’de göz şeklinde kavramlaştırılan Hâcib önemlidir. Bunun yanında karar verme süreci

¹¹¹⁸ Musolff, 2016: 20.

¹¹¹⁹ Musolff, 2016: 20.

¹¹²⁰ Musolff, 2016:20.

¹¹²¹ Musolff, 2011: 201.

baş kavramı ile ifade edilirken, gönül kavramı da yönetim içerisinde karar verme ve muhakeme sürecinin merkezi konumundadır.

Musolff'a göre "Düşünce tarihinde ontolojik kavramların yönetim kavramları üzerine haritalanması en önemli kavramsal metaforları oluşturmuştur¹¹²²." Musolff, "Antikçağ'da insan ontolojisinin devlet imajına aktarıldığında, bir başkaldırıyı, bedende diğer kısımların mideye karşı duruşu şeklinde bir benzetmeyle aktarıldığını¹¹²³" ifade etmiştir.

Bu metaforlarla birlikte Türk düşüncesini meydana getiren kökleşmiş ve hiyerarşik bir bağlantıda bulunan kavramsal çerçeveler tanıklanmak istenmiştir. Varlık Zinciri olarak bilinen dünya görüşlerinden biri de politik konulardır¹¹²⁴.

Kutadgu Bilig'de temel varlık zinciri metaforları içerisinde insan, canlı varlıklar (hayvan ve bitkiler), cansız varlıklar hiyerarşileri arasında karşılıklı olarak nitelik aktarımları yoluyla oluşturulmuş metaforik ifadeler yer verilmiştir. Bu bölümde ise insandan daha üst düzey soyut kavramların yani yönetim, inanç, felsefe, iletişim, zaman, ordu, sosyo kültürel alandaki soyut ifadelerin metaforik olarak nasıl ve ne ölçüde kavramlaştırıldığı üzerinde durulmuştur. Burada dikkat çeken bir durum yukarıda adını verdiğimiz soyut sistemlerin mitolojik kaynak alanlar tarafından oldukça yoğun bir şekilde kavramlaştırıldığıdır. Özellikle yönetim kavram alanındaki soyut ifadeler ve somut varlıklar, kişiler mitolojik unsurlarla kavramlaştırılmıştır. Mitolojik unsurlar ve nitelikleri yanında insan ve insan bedeni, canlı varlıklar, cansız varlıklar ve bunların öne çıkan nitelikleri adı geçen soyut sistemlerin oluşturduğu hedef alanları kavramlaştırmıştır.

Yaygın Varlık Zinciri metaforlarının gösteriminde de çerçeve, iskelet formunda olan GENEL ÖZELDİR şeklindeki temel metaforlar ve daha özel bilgiler içeren karmaşık metaforlar yer almaktadır.

Kutadgu Bilig'de yaygın varlık zinciri metaforları iki şekilde görülmektedir. İlki insanın tabi olduğu sistemlerin metaforik gösterimleri şeklindeyken, ikincisi yönetim sisteminde birbirine tabi olan çalışanlar, nitelikli yönetenler ve niteliksiz yönetenler arasındaki hiyerarşi, inanç bağlamında Tanrı'nın insanlara üstünlüğü, felsefi anlamda bilginin bilgisizliğine üstünlüğü şeklinde görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de yer alan yaygın varlık zinciri metaforlarında insanın fizyolojik özellikleri, mitolojik kavramlar ve nesnelerin yönetim, inanç, felsefe, iletişim ve zaman sistemleri arasındaki metaforik ilgi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum, Kutadgu Bilig'deki

¹¹²² Musolff, 2009: 233.

¹¹²³ Musolff, 2009: 234.

¹¹²⁴ Lakoff veTurner, 1989: 128.

devlet, toplum ve inanç felsefelerini ifade eden önemli metaforlardır. Örneğin “devlet eli”, “akıl gözü”, “halkın bağı”, “Allah’ın eli” gibi metaforik ifadeler bu felsefeyi göstermektedir.

Kutadgu Bilig’de devlet veya toplum kendinden daha geride bir sistem olan insanın fizyolojik özellikleriyle de anlaşılmıştır. Burada insan bedeni toplumsal ve siyasal unsurları karakterize etmektedir. Devlet ve toplum sadece fiziki özellikler ile değil davranışlar veya insanın toplumda yüklenen (meslek) nitelikleriyle de kavramlaştırılmaktadır.

İnsanlar dışında Kutadgu Bilig’de yönetim sistemini metaforik olarak ifade eden kavramlardan biri de canlı varlıklar hiyerarşisidir. Bunlardan en önemlileri ağaç ve ağaç kökleridir. Bitkiler yanında yönetim sistemini, yönetim felsefesini aktaran metaforlardan biri de at metaforudur.

Karmaşık bir nesne veya basit makinalar olarak görebileceğimiz terazi ve ölçü aracı Kutadgu Bilig’de bilgi ve gönüldür. Özellikle gönül soyut kavramı Kutadgu Bilig’de ayırt etme, kıyas etme gibi bilişsel bir işlev için metaforik olarak ifade edilmiştir.

Yaygın varlık zincirine dahil edebileceğimiz yönetim kavram alanından sonraki en zengin sistem inanç sistemidir. Kutadgu Bilig’de inanç sisteminin yansıtıldığı en önemli unsur ilk olarak insan bedenidir. Yönetim bedeninin, halk bedeninin başında nasıl hükümdâr başı bulunuyorsa inanç bedeninin başında da Peygâmbir bulunur. Aynı zamanda Peygâmbir bir rehberdir.

Kozmolojik bağlamda da kozmoloji/ evren kendinden küçük konumda olan insanın fiizksel, davranışsal ve karakteristik özellikleri ile kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’deki dünya, felek, evren metaforları buna en iyi örnektir.

4.1.2.1. Kozmolojik Sistem

Kutadgu Bilig’de kozmoloji hedef alan durumunda olan soyut ve somut sistemlerden biri olduğu görülmektedir. Tanrı’dan sonra hiyerarşinin en üst seviyesinde bulunan kozmolojiyi kendinden daha alttaki hiyerarşiler üzerinde etkisi olmasının yanında metaforik olarak bu alt hiyerarşiler tarafından da kavramlaştırılmaktadır. Bu kavramlaştırmalarda kaynak alan olarak insan ontolojisi, hayvanlar, madde (sayı, renk) gibi somut varlıkların yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında kozmolojik unsurlar Kutadgu Bilig’de hedef alan olarak değil kaynak alan olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu örnekler ilerleyen bölümlerde görülecektir.

4.1.2.1.1. Kozmolojik Sistem- İnsan

Kutadgu Bilig’de yer alan kozmolojiyi kavramlaştıran en önemli unsurlardan biri insandır. Buradan KOZMOLOJİK SİSTEM İNSAN BEDENİDİR veya KOZMOLOJİK SİSTEM

İNSANDIR metaforları ortaya çıkabilir. Gezegenlerin insanlar üzerindeki etkisi, sabah ve akşam vakitlerinin meydana gelişinde, zamandan haber verilisinde kozmolojik unsurlar insan bedeni aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada kavramlaştırılan somut kozmoloji unsurları olsa da bunun sonucunda ifade edilmek istenen anlam etki, sabah ve akşam gibi soyut nitelikli kavramlar olduğundan buradan aynı zamanda SOYUT KOZMOLOJİK SİSTEM İNSANDIR/İNSAN BEDENİDİR metaforları da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 61 İnsandan Kozmolojik Sisteme Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Zühre	Parça Bütün	Fi.H.→.K.H.
İnsan	Dünya	Bağlantı	Fi.H.→.K.H.
İnsan	Gökyüzü	Bağlantı	Fi.H.→.K.H.
İnsan	Güneş	Bağlantı	Fi.H.→.K.H.
İnsan	Yıldız	Bağlantı	Fi.H.→.K.H.

Tablo 4. 62 İnsandan Kozmolojik Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
KOZMOLOJİK SİSTEM İNSAN BEDENİDİR	GEZEĞENLER İNSAN BEDENİDİR DÜNYA İNSAN BEDENİDİR GÖKYÜZÜ İNSAN BEDENİDİR GÜNEŞ İNSAN BEDENİDİR YILDIZ KÜMELERİ İNSAN BEDENİDİR YILDIZLAR İNSAN BEDENİDİR

KOZMOLOJİK VARLIKLAR İNSANDIR

GEZEĞENLER İNSAN BEDENİDİR

ZÜHRE İNSANDIR

135. *sewüg yüz urundı bişinçi sewit* / sewe baktı erse sen özni awıt

Beşincisi Zühre'dir, sevimli yüzünü gösterir; sana severek bakarsa, müsterih ol.

DÜNYA İNSANDIR

1073. küwençlik tiriglik kötürdi özin/ yayıg *dünya mindin ewürdi yüzün*

Güvendiğim hayat ortadan kayboldu, *kararsız dünya benden yüzünü çevirdi*

GÖKYÜZÜ İNSANDIR

5600. *könilik üçün kök açağın turur*/ yayılmaz üçün yirde ot yim önür

Doğruluk yüzünden gök ayakta durur; yer sabit olduğu için, üzerinde ot ve ekin biter

5670. *kalık tügdi kaşın tünertti yüzün* / tutup badı barça kişiler közin

Gök kaşlarını çattı, yüzünü kararttı; bütün insanların gözünü tutup

GÜNEŞ İNSANDIR

5825. *yaşık yazdı bolğay örüglüg saçı*/ tiyiñ kiş öñi tuttı dünya içi

Güneş örülmüş saçını çözmüş olacak, dünya içi sincap ve samur rengine büründü.

5828. *yaşık baş kötürdi yüz açtı yañı* / ajun bütrü tuttı örün kuş öñi

Güneş başını kaldırdı, tekrar yüzünü açtı; dünyanın her tarafı akkuş rengine girdi

YILDIZLAR İNSANDIR

4889. yana kördi *ülker sawılmış başı* / toğardın çağan kopmış örlep tuşı

Tekrar baktı, *Ülker yıldızının başı ufka kaymış*, karşısında şarktan Akrep kalkıp, yükselmişti.

YILDIZ KÜMELERİ İNSANDIR

6220. *yitiken kötürdi yana baş örü* / tönjitti yana yıldırık ağır naru

Yedi Kardeşler başını yukarı kaldırdı; Yıldırık yıldızı Aygır burcuna doğru eğildi

4.1.2.1.2. Kozmolojik Sistem- Hayvan

Kutadgu Bilig'de hayvanlar kaynak alan olarak önemli bir yer tutmaktadır. Kozmoloji bağlamında ise mitolojik bir varlık olarak tanımlanan ejderhanın tehlikeli ve doyumsuz niteliği dünya hedef alanı üzerine haritalanmıştır.

Tablo 4. 63 Hayvanlardan Kozmolojik Sisteme Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Bilgi			
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye Özelliği			

Hayvanlar	Dünya	Bağlantı	Fi.H.→Kozm.H.

Tablo 4. 64 Hayvanlardan Kozmolojik Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
KOZMOLOJİK SİSTEM HAYVANLARDIR	DÜNYA EJDERHADIR

KOZMOLOJİK SİSTEM HAYVANLARDIR**DÜNYA EJDERHADIR**

1202. düşün ol bu dünya keligli keçer/ *yigen yıl büke teg yir erken açar*

Bu dünya bir konak yeridir, *gelen geçer; o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acır.*

4.1.2.2. Kutadgu Bilig’de Yönetim Metaforları

Kutadgu Bilig’de devlet işlerini yürütmek adına yapılan eğretilmeler metonimik bir şekilde yönetim içerisinde de verilmiştir. Musolff, “ontoloji- siyaset imajlarının eskimediğini ve üretken bir metafor durumunda olduklarını¹¹²⁵” ifade etmiştir.

Çaycı’ya göre “Alemdeki kozmik yapılanma ile hükümdârın tahta çıkışı arasında bağlantılar kurulmuştur. Her bir değişim yeniden doğuşun işareti olduğuna göre, yönetici kadrolardaki değişiklikler de bir nevi yeniden canlanma ve devinimini teşkil etmektedir¹¹²⁶.”

Kutadgu Bilig’de siyaset sözcüğünün metonimik bir kullanımı vardır. “Siyaset et- (b.50)” bir diplomasinin çerçevesini çizerken; “baş kes- (b.50)” ceza vermek için kullanılmış metonimi yoluyla oluşturulmuş bir metafordur. “Kara könlü awla- (b.1381)” deyimi ise yönetimin temel unsurlarından olan halkın sevgisini kazanmak için kullanılmış bir metafordur. Hükümdârdan himaye istemek onun gölgesine sığınmak anlamına gelmektedir. Burada Hükümdârın “gölge” olduğu şeklindeki niteliği, himaye istemek yani “köşik tile- (b.451)” şeklinde metaforik olarak verilmiştir. Burada çetr unsurunun dolaylı olarak verildiği görülmektedir.

¹¹²⁵ Musolff, 2009: 234.

¹¹²⁶ Çaycı, 2008: 83.

Saraydaki bürokrasi divanında bir danışma veya meşveret meclisi Ögel tarafından deyimler halinde verilmiştir¹¹²⁷. Kutadgu Bilig’de karşı, ordu olarak gördüğümüz saray Kutadgu Bilig’deki siyasi mekânizmanın merkezini teşkil eden, halka ve Odgurmış’a iletilecek sözlerin üretildiği mekândır. Bu sarayda hükümdâr yalnızdır ve gelecekte endişelidir. “Antik dönemden beri kabul gördüğü üzere, kozmik varlık hiyerarşisinin, algılanabilir alemdeki nüvesini teşkil eden saray mekânı, evrenin küçük bir modelini teşkil etmektedir.”¹¹²⁸ Ögdülmiş ise sarayın içerisinde yaşamamaktadır. Sarayın yakınlarında bir evi olduğu görülmektedir (b. 3946, b. 5027).

Taht nesnesi, hükümdârın toplum üzerindeki gücüne işaret eden evrensel bir semboldür. Taht maddi bir semboldür. Yani gücün tek merkezde toplandığı odak noktasını teşkil etmektedir. Bu güç hukuki manadaki yasama, yürütme ve yargı organlarının bileşkesidir. Burada taht sadece sembolden öte bir unsur değildir. Taht hükümdâr ile anlam kazanır. Boş bir taht sadece basit bir sandalye veya koltuktan ibarettir. Dolayısıyla tahtı dolduran unsur, halk ve onun temsilcisi durumundaki hükümdârdır. Taht aynı zamanda sosyal statüleri belirleyen sembolik unsurdur. Tahtın niteliğini yükseklik ve alçaklık gibi unsurlar belirlemektedir. Yükseklik veya tepeden bakma gibi kavramlar, sorumluluk alanını denetleyebilme ve tüm ayrıntılarına kadar kontrol altında tutma anlamına gelmektedir. Bu noktadan hareketle hükümdâr kendine bağlı bulunan tebaayı yüksek bir noktadan denetlemek zorundadır. Bu nedenle çok büyük ölçülere sahip bulunan görkemli saraylar inşa etmek suretiyle makro anlamda bütün topluma ve ülkeye mesaj verilirken bunun mikro manadaki teşekkülü de taht ile gerçekleştirilmiş bulunuyordu¹¹²⁹.

Hanın tuğu da doğrudan kendisinin Tanrı katından indirilmesinde araç olan ve kutun kaynağını teşkil eden kutsal ağaca işaret etmektedir. Tuğ, hakanın yönetme erkini temsil etmektedir ve kutsal ağaca atıfta bulunarak hakanın Tanrı tarafından yeryüzüne töreyi egemen kılmak için gönderildiğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Osmanlı padişahlarının yedi tuğu da doğrudan yedi ya da dokuz budaklı kutsal ağacı akla getirmektedir¹¹³⁰.

Kutadgu Bilig’de de beyin yükselmesindeki en büyük iki güçten biri de eşikindeki tuğudur (b. 2553). Bu nedenle eşik yanında tuğ kavramı da metnin önemli yönetim metaforlarından biridir. Çünkü, Türk devlet geleneğinin en önemli unsurlarından olan tuğ, beyin yükselişi olayını güç yönünden kavramlaştırmaktadır. Tuğun, yönetim bağlamında önemli bir metafor olmasının yanında dokuz al tuğ ifadesi zaman dilimini yansıtan kozmolojik bir unsur olarak verilmiştir (b.4893). Tuğ hem egemenlik hem de zaman kavramları için önemli bir kaynak alan, imaj olmuştur.

¹¹²⁷ Ögel, 2016: 123.

¹¹²⁸ Çaycı, 2008: 287, 289.

¹¹²⁹ Çaycı, 2008: 80.

¹¹³⁰ Ergun, 2012: 425.

Tuğ, Türk devlet geleneğinde tayin, yetki, istiklal ve bağımsızlık için tam yetki belgesi anlamına gelmektedir. Tuğ, Türk devlet geleneğinde ve düşünüş sisteminde hakanı temsil etmektedir. Hakan ise Tanrı'yı temsil etmektedir. Tuğ, hakanın Tanrısallığını onun Tanrı'dan aldığı yetkisini, gücünü ifade etmektedir. Tuğun şeklinin hakan ağacına ya da kutsal ağaca benzemesi ve hakanın otağının önünde yer alması onun hakanın Tanrı'dan aldığı kutun sembolü olduğu gerçeğini desteklemektedir. Hun döneminden beri yapılagelen tuğ tasvirlerine göz atıldığında tuğun hep ağaç görüntüsüne sahip olduğu, hakanın otağının önünde ağaçtan yapılan davulla birlikte durulduğu görülmektedir. Karahanlılardaki Dokuz Tuğlu Han ibaresi Türk yaratılış efsanesindeki dokuz dallı kutsal ağacı akla getirmektedir. Türk düşüncesinde hakan, Tanrı katından yeryüzüne kutsal ağaç vasıtasıyla indirilmiştir. Daha doğuştan kut almış hakan Tanrı nizamı anlamına gelen töreyi yeryüzüne egemen kılmakla yükümlüdür. Hakan ya da bey ile kutsal ağaç arasında kopmaz bir bağ vardır ve eğer han ya da bey ortadan kalkar düşman eline tutsak düşerse Dede Korkut kitabındaki ifadeyle kölgelüçe kaba ağaç kurumakta ve böylece Tanrı kutu ortadan kalkmaktadır. Tanrı kutunun ortadan kalktığı yerde de adaletsizlik, savaş, kötülük, felaket, zulüm ve adaletsizlik baş göstermektedir. Tek kelimeyle kaos hakim olmaktadır. Nitekim Tanrı kutunu almış kağanların olmadığı yerlerde il yoktur, töre yoktur¹¹³¹.

Ögel'e göre "Kutadgu Bilig'de kılıç askerliğin temel bir parçası olarak memleketlerin fethinde işlevsel olarak çokça geçmiştir¹¹³²."

İnsanlık tarihinin en önemli unsuru durumundaki kalem, bilginin timsali durumunda iken, kılıç ise savaş ve adaletin timsali olmuştur. Aslında kalem ile elde edilen bilgi, sadece devletlerin hudutlarıyla sınırlı kalmayıp birer medeniyet unsuru olarak insanlığa mal olmuştur. Diğer taraftan kılıç ise, evrensel olmaktan öte devlet veya kabilelerin egemenlik unsuru oluşu sebebiyle bölgeseldir. Meseleye devlet boyutuyla baktığımız zaman öncelik sırası kılıca verilmiştir. Çünkü devletlerin kuruluş ve gelişme aşamalarında, kanun ve yasaların yürütülebilmesi ya da huzurun temin edilmesi kılıç sayesinde olmuştur. Bu durumda kılıç, huzuru temin eden unsurdur. Kalem ve kılıç birbirini tamamladığı zaman ideal devlete ulaşabileceği kabul edilmiştir¹¹³³.

Kutadgu Bilig'de kılıç bir hükümdârın sunumundan ziyade kalemle birlikte devletin ve kanunun sürekliliğinin sunumunda kullanılan metaforik bir ifade olmuştur.

Ögel, kut kavramını, "il tutmak (vasiyyet- Ötüken)", "kutsal/ mukaddes/ ıduk kut", "Uygurlardaki ıduk kutlug tınlıklar", "nefes alan canlılar olan tınlıklar", "kılık (huy), ün, ululuk/ ad, ün kavramları ile birlikte saygı ve yücelik göstergesi", "ünlenme", "büyüklik",

¹¹³¹ Ergun, 2012: 425- 426.

¹¹³² Ögel, 1995: 16.

¹¹³³ Çaycı, 2008: 228.

“şöhret bulma”, “adının iyiye çıkması”, “iyi ad bırakma” bağlamında açıklamıştır. Ögel, Göktürklerde de kutun “hakan için verilmiş bir başarı kaderi” olduğunu “Budist Uygur döneminde ise bozulmaz bir kutsallığa sahip olduğunu” ifade etmiştir. Bu anlamda Kutadgu Bilig ve Kağanlık yazıtlarında yer alan kut anlayışının işlevi ve özellikleri aynı şekildedir¹¹³⁴.

Eski Türk devletinde siyasî iktidar kavramı kut tabiri ile ifade ediliyordu. Türk dilinin en kadim kültür kelimelerinden biri olan (2200 yıldan beri mevcut) kut’un nazarî cephesi (yani Türklerde siyasi iktidarın mahiyeti) ünlü siyaset kitabı Kutadgu Bilig’de açıklanmıştır: Kut’un tabiatı hizmet, şiarı adalettir. Fazilet ve kısmet kut’tan doğar, beyliğe (hükümdârlığa) yol ondan geçer. Her şey kut’un eli altındadır. Bütün istekler onun vasıtası ile gerçekleşir. Tanrısal (ıduq)’dır¹¹³⁵.

“Bozkır Türk hükümdârı Tanrı tarafından kut ve ülüg (kısmet) ile donatıldığı için işbaşına gelmiştir¹¹³⁶.” “XI. yüzyılda Türk siyaset kitaplarından Kutadgu Bilig de aynı görüşü teorik olarak Ey hükümdâr sen bu makama kendi isteğin ile değil, Tanrı’nın iradesi üzerine geldin, Hükümdârlığı Tanrı verir cümleleri ile ifade edilmiştir¹¹³⁷.” Genç, İslâmiyet öncesi Türk dünyasında hükümdârın Tanrı’dan almış olduğu ilahi güçle kut telakkisine bağlı olarak almış olduğu ilahi yetki ile sadece Türkleri değil bütün insanlığı idare etmekle görevlendirilmiş¹¹³⁸ olduğunu ifade etmiştir. “Hükümdârın siyasî iktidarı yalnız onun yöneteceği halkın iktisâdı ve siyasi bağımsızlığını tatmin ettikten, adaletli kanun oluşturduktan sonra tam şekilde yerine getirilebilir. Aksi takdirde Tanrı ona vermiş olduğu kutu geri alabilir. Bu inanç devlet destanlarında açık şekilde görünmektedir¹¹³⁹.”

Devlet başkanlığı seçkin, kut almış bir yer sayılsa da başkanın yetkisi dünya işlerinin yürütülmesine ilişkindi. Nitekim İslâmiyet’in kabulünden sonra bile Yûsuf Has Hâcib bu anlayışı Odgurmuş’ın ağzından şöyle dile getirmiştir: Beylik dediğin ancak yasa ile ayakta durur. Dinin dünya ile birleştirilmesi güçtür¹¹⁴⁰.

Kazmaz, kut sözcüğü yerine devlet kavramını tercih etmiştir. “Devlet kelimesini karşılayan, güç ve güçlülük anlamına gelen iktidar sözü, ülkenin kaynak ve imkânlarını, maddî ve manevî vasıtalarını buyruğu altında bulunduran ve yöneten kişi ya da toplulukları kapsar¹¹⁴¹.” Kazmaz’ göre devlet, nasip olduğu kişinin her işini düzeltir, isteklerini yerine getirir, o kişiyi dünyada meşhur hale getirir ve adını her tarafa yayar. Ayrıca iktidar sahibi,

¹¹³⁴ Ögel, 2010: 171- 196.

¹¹³⁵ Kafesoğlu, 2011: 240; Kafesoğlu, 2017: 134.

¹¹³⁶ Kafesoğlu, 2011: 240; Kafesoğlu, 2017: 192.

¹¹³⁷ Kafesoğlu, 2017: 193.

¹¹³⁸ Genç, 2007: 200- 201.

¹¹³⁹ Bayat, 2018: 58.

¹¹⁴⁰ Turan, 2017: 159.

¹¹⁴¹ Kazmaz, 2000: 64.

devletin imkânlarını, devletin gücünü kendisi için değil, halk için, kamu hizmetleri için kullanmalıdır. Kazmaz, Kutadgu Bilig’de geçen devlet kavramını ikbal açısından incelediğinde, devlet güvensizdir ve Hâcib, Kutadgu Bilig’de eyr alan siyasî bir kararsızlığı devletin aniden yok oluşuyla açıklamaktadır¹¹⁴².

Kutadgu Bilig’de sosyal ve bilgi merkezli bir yönetim yapılanmasının temeli kuta bağlanmaktadır. Kut ve devlet kavramları olmadan bir yönetim sistemi düşünülemez¹¹⁴³. Ayrıca, kut ve devlet, Kutadgu Bilig’deki yönetim anlam alanını oluşturan ülüg, küç, erdem gibi kavramlardan biridir¹¹⁴⁴. Kutadgu Bilig’de kut ve devletin bu türlü yönleri de metaforik olarak ifade edilmiştir. Özellikle kut kavramının yönetim bağlamı açısından belirsiz ve önemli ve temiz oluşunun ifadesinde kaynak alanı olarak su kozmolojik unsuru kullanılmıştır. Bu türlü benzetmeler ise Eski Türk kültüründen itibaren izlenebilmektedir¹¹⁴⁵. Kozmolojik unsurlardan güneş de Kutadgu Bilig’deki kut kavramının sürekliliği ve yok oluşu ve güneşin zaman içerisindeki görünümüleri (tan ve gurup vakti) arasında metaforikal bir bağlantı kurulmuştur¹¹⁴⁶. Bu aynı zamanda bir döngü metaforunu da meydana getirmektedir.

Kutadgu Bilig’deki yönetim metaforlarında kut, devlet, küç, ülüg gibi siyasi kavramların yanında inanç bağlamındaki Tanrı- kul arasındaki bağlantının yönetimdeki izdüşümü olan hükümdâr- köle, hükümdâr- kul ve hükümdâr- halk arasındaki bağlantılar da önemli ifadelerdir. Lewis, Tanrı ve kul arasındaki hiyerarşik konumu bir eğretileme olarak ifade ederken, hükümdâr- kul arasındaki ilişkiyi ise sadece hukuki bir ilişkinin betimlenmesi olarak görmüştür. Fakat yine de hükümdâr ve yanındaki kullar ve köleler ile arasındaki bağlantıların ifadeleri olan ekmeğini ye-, ekmeğini paylaş- gibi ifadelerin de imgesel bir göreve sahip olduklarını ifade etmiştir. Kul sözcüğü çoğunlukla müminin Allah karşısındaki konumunu ifade eden bir eğretileme olarak kullanılmaktaydı. Uyrukların hükümdâr karşısındaki konumunu ifadede kullanımı hiç denmese de yok denecek kadar az olurdu. Hükümdârın buyruğu altında iş gören mekân sahipleri ya da onun hizmetkârı olan yetkililerin durumunu anlatırken köle anlamına gelen bir sürü terim kullanılabilmektydi, fakat bunlar birer eğretileme olarak değil, hukuki bir ilişkinin betimlemesi olarak kullanılırdı. Hükümdârların hizmetkârları olan kişiler için ekmeğini yemek ya da ekmeğini paylaşmak gibi imgesel ifadeler kullanılmaktadır. Yemek yedir-, yemek pişir- gibi imgesel sözcükler de kimi zaman kamu hizmeti yüklenmiş kimseler için kullanılmaktadır¹¹⁴⁷.

¹¹⁴² Kazmaz, 2000: 64- 66.

¹¹⁴³ Kök, 2016b: 125.

¹¹⁴⁴ Kök, 2016b: 125.

¹¹⁴⁵ Kök ve Eker, 2017: 347.

¹¹⁴⁶ Kök ve Eker, 2017: 352.

¹¹⁴⁷ Lewis, 2007: 25- 26.

Yaygın varlık zinciri metaforlarında kaynak alanda bulunan bir mikro kozmos yapıya sahip olan İnsan ontolojisi bütün kozmosun yapısı ile örtüşmektedir. İnsanın başı gökyüzü olarak ifade edilirken baş ve bel arasındaki bölümü ise insanların toplumsal, sosyal, kültürel yaşantılarının yer aldığı kısma denk gelmektedir. Bacaklardan oluşan alt bölüm ise yer altına yani karanlıklar alemine denk gelmektedir¹¹⁴⁸.

Kutadgu Bilig’de politik ontoloji, politikanın ontolojisi olarak adlandırabileceğimiz bu konu pek çok beyit tarafından örneklenebilmektedir. Bu aynı zamanda eserin devlet ve toplum felsefesini de ortaya koymaktadır. Kutadgu Bilig’de çok yaygın kullanılan bu ifadeler içinde hükümdar, Bey her zaman baş konumundadır. Çünkü toplum ontolojisini yönlendiren mekanizma beyin gözle yakından ilişkili olarak en tepede bulunur. Kutadgu Bilig’de insan ontolojisi ve beyin arasındaki bu ilişkiyi hükümdar ve baş temsil eder. Diğerleri ise göz, kulak durumundadır. Aynı zamanda kapıda yer alan topluluğun hiyerarşisi somut bir şekilde gösterilmektedir.

Aynı durum canlı varlık imajları (bitkiler- hayvanlar) için de geçerlidir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’in yönetim ontolojisinde özellikle ağaç ve at metaforları kullanılmıştır.

4.1.2.2.1. Yönetim Sistemi- Kozmoloji

Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim sistemi sadece soyut kavramlardan oluşmamaktadır. Kişiler ve somut kavramlar da yönetim sistemini oluşturan ve kaynak alanlar tarafından kavramlaştırılan unsurlardır. Bu bağlamda varlık hiyerarşisinde insandan da daha üst konumda bulunan kozmolojik unsurlardan güneş, ay, ışık, gölge, nehir, deniz, dağ, maden, inci, ateş ve su gibi unsurlar en öne çıkan nitelikleri olan aydınlatıcılık, temizleyicilik, yok edicilik, öldürücülük, yakıcılık bir hedef alan durumunaki hükümdâr ve beyi sahip olamsı gereken ve sahip olduğu en önemli özellikleri olan yol göstericilik, öldürücülük, yardım etme, adaleti sağlama bağlamında metaforik olarak ifade etmiştir. Esin’e göre “Hakanlı hükümdârını güneşe teşmil eden simgeler Kutadgu Bilig’de tekrarlanır ve iliğin aslı güneştir¹¹⁴⁹”, Ögel, Kutadgu Bilig’de bey, dağ- maden, deniz- inci eşlemeleriyle bir düşünce mantığına doğru ilerlendiğini, bunun yeni Müslüman olmuş aydın Türklerin görüşü olduğunu¹¹⁵⁰ ifade etmiştir.

Burada kozmoloji veya arka planda mitoloji ve yönetim sistemi arasında yaygın varlık zinciri bağlamında bir metaforik ilişki vardır.

¹¹⁴⁸ Çaycı, 2008: 80- 81.

¹¹⁴⁹ Esin, 2004: 99.

¹¹⁵⁰ Ögel, 2010: 427.

4.1.2.2.1.1. Somut Yönetim Sistemi ve Kozmoloji

Tablo 4. 65 Kozmolojiden Somut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Güneş / Ay	Hükümdâr	Bağlantı/ Merkez- Çevre/ Olanak	Fi.H., Blş.H.→Fi.H.
Işık/ Meşale	Hükümdâr	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Gölge	Hükümdâr	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Fi.H.
Nehir/ Deniz	Bey	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H., Blş.H.→Fi.H.
Dağ/ Maden	Bey	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Fi.H.
İnci	Bey	Bağlantı/ Olanak	Fi.H., Blş.H.→Fi.H.
Ateş	Bey	Bağlantı/ Karşıt Güç/ Merkez Çevre / Denge	Fi.H., Blş.H.→Fi.H.
Su	Bey	Bağlantı / Olanak	Fi.H., Blş.H.→Fi.H.

Tablo 4. 66 Kozmolojiden Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİM SİSTEMİ KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	HÜKÜMDÂR GÜNEŞTİR/ AYDIR/ IŞIKTIR/ MEŞALEDİR/ GÖLGEDİR BEY NEHİRDİR/ DAĞDIR/ DENİZDİR / MEDENDİR BEY İNCİDİR/ ATEŞTİR/ SUDUR

Bu bağlamda tablo ve örneklerden hareketle yönetim sistemi için önemli olan beylik-hükümdârlık yaygın varlık zinciri metaforlarını YÖNETİM SİSTEMİ KOZMOLOJİK UNSURLARDIR temel metaforları oluşturmaktadır. Bu metaforlar oldukça genel, çerçeve metafor şeklindedir. Burada kaynak alan durumunda olan kozmolojik unsurlar genel düzey yapısını yani güneş, ay, ışık, meşale gibi kozmolojik unsurlar genel seviye parametresi olan aydınlatıcılık özelliğini; gölge koruyuculuk nehir, su ve deniz temizlik özelliğini, dağlar madenler değerli ve güçlü olma özelliğini, inci kırılğan değeri ve ateş de yakıcı özelliklerini yönetim sistemi hedef alanının olması gereken genel seviye özellikleri ile paylaştığı görülmektedir. Temel metafor kısmındaki metaforun aksine karmaşık metaforlar kısmında yer alan metaforlar hükümdâr- Bey bağlamında daha özel bilgiler içermektedir. Bu bağlamda karmaşık metaforları ise HÜKÜMDÂR GÜNEŞTİR , HÜKÜMDÂR AYDIR, HÜKÜMDÂR MEŞALEDİR, HÜKÜMDÂR GÖLGEDİR, Bey NEHİRDİR/ DAĞDIR/ DENİZDİR/ MADENDİR/ BEY İNCİDİR/ ATEŞTİR/ SUDUR metaforları oluşturmaktadır.

HÜKÜMDÂR GÜNEŞTİR

HÜKÜMDÂR AYDIR

HÜKÜMDÂR IŞIKTIR

415. bu *kün toğdı ilig bu ƣalƣa bile/ yarudı ajunƣa* kün ay teg yala

Hükümdâr Kün-Toğdı böylece bu tabiati ile güneş ve ay gibi parlayarak, dünyayı aydınlattı.

824. ilig aydı *bilge meniƣ ƣalƣımı/ körüp meƣzetü urdı bu atımı*

Hükümdâr cevap verdi: *Âlim benim tabiatımı güneşe benzeterek, bu adı verdi.*

1406. saƣa ma anunmış turur bu ölüm/ ödiƣe küder ay *yarumış künüm*

Ey *benim parlak güneşim*, bu ölüm senin için de hazırlanmıştır; ancak vaktini bekliyor.

HÜKÜMDÂR MEŞALEDİR

5166. *yula teg küyer sen bu kün ay ilig / yarukluk adınƣa* turur ay silig

Ey hükümdâr, bugün sen bir meş'ale gibi yanıyorsun, fakat bu ışığı başkaları içindir; ey temiz kalpli insan

HÜKÜMDÂR GÖLGEDİR

451. ƣayu sıƣnu keldi *ƣiledi köşik/ ƣayu keldi öpti iligke ışık*

Kimi gelip, ona sığındı ve ondan *himâye diledi*; kimi gelip, onun eşliğini öptü.

BEY NEHİRDİR

4097. bu üç neƣke bolma yakın ƣoşnısı / *küyer ot aƣar suw bu begler küsi*

Şu üç şeye yakın komşu olma: *yanar ateş, akar su ve bu beyle şan ve şöreti.*

BEY DENİZDİR

5356. bu *begler teniz ol tüpi yinçülüg*/ tenizke yağuglı bayuğu kerek

Beyler dibi inci dolu bir denizdir, denize yakın duran zenginleşmelidir

BEY DAĞDIR.**BEY MADENDİR.**

5357. bu *begler tağ ol* kani altun kümüş / kümüş kan kazıgı bayur ol öküş

Beyler içinde altın ve gümüş mâdenleri bulunan bir dağdır; gümüş mâdenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.

BEY İNCİDİR

5356. bu *begler teniz ol tüpi yinçülüg*/ tenizke yağuglı bayuğu kerek

Beyler *dibi inci dolu bir denizdir*, denize yakın duran zenginleşmelidir

BEY ATEŞTİR

653. bu *begler ot ol* otka barma yağuk/ kalı bardıñ erse küyürmek anuk

Bu *beyler âteştir*, âteşe yaklaşma; yaklaşırsan, yanmak muhakkaktır.

BEY SÖZÜ SUDUR**BEY SUDUR**

1807. kişi köñli bağ ol *yaşargu suwı/ bu begler sözi birle edğü sawı*

İnsanın gönlü bir bahçedir; *onu yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir*

BEY SÜZÜLMÜŞ SUDUR

1987. kalı bolmasa *beg* sakınuş *süzük*/ arıgsız bolur barça kılkı üzük

Eğer *bey* takvâ sâhibi ve *temiz kalpli* olmazsa, hiç bir vakit temiz ve isâbetli hareket edemez

5865. köñül beg turur bu et öz kul esir/ *ara sözke tumlır arala isir*

Gönül beydir, bu vücut ise, kul ve esirdir; *o kendisine söylenen sözlerden bâzan soğur, bâzan da ısınır.*

4.1.2.2.1.2.Soyut Yönetim Sistemi ve Kozmoloji

Kutadgu Bilig’de somut yönetim sisteminin yanı sıra soyut yönetim kavramları da metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Kaynak alan olarak güneş, ay, su ve nehirin nitelikleri kut ve hendese/hesap gibi soyut kavramlardan oluşan hedef alanları onların aydınlatma, yükseklik, yaşam sağlama, yoğunluk, önem açısından metaforik olarak ifade etmiştir.

Tablo 4. 67 Kozmolojiden Soyut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
Güneş	Kut	Bağlantı/ Olanak	K.H.→Dvr.H.
Ay	Kut	Bağlantı/ Olanak	K.H.→Dvr.H.
Su/ Nehir	Hendese	Bağlantı/ Olanak	K.H.→Blş.H.

Tablo 4. 68 Kozmolojiden Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ KOZMOLOJİK UNSURLARDIR	KUT GÜNEŞTİR KUT AYDIR KUT GÜNEŞTİR/ DÖNGÜDÜR/ DOĞAR/ BATAR/ YÜKSELİR KUT ISITIR/ IŞIK VERİR/ AYDINLATIR/ÖLDÜRÜR; KUT GÜNEŞTİR. KUT AYDINLATIR/ISITIR. KUT DOĞAR/BATAR/DÖNER. HESAP SUDUR HESAP NEHİRDİR HENDESE DERİN BİR NEHİRDİR

KUT GÜNEŞTİR

KUTUN GÜNEŞİ VARDIR.

354. basa aydım emdi bu ay toldını/ anıñdın yaruyur ıduñ *kut küni*

Sonra Ay-Toldı 'dan söz açtım; mübârek *saadet güneşi* onunla parlar.

Kaynak Alan: Yükselmek ve Hedef Alan: Başarılı olmak, adaletli olmak, yönetimde söz sahibi olmak. Saadetin (kutun) yükselmesi ifadesinde yükselmek kutu somut bir şekilde yapılandırmıştır. Yükselmek yukarı doğru bir yönelim göstermektedir. Kişinin yönetiminin yayılması ve yönetimde söz sahibi olması kut soyut kavramının yükselmesi şeklinde ifade edilmiştir.

KUT AYDIR

355. bu kün toğdı tigli törü ol köni/ bu *ay toldı tigli kut ol* kör anı

Bu Kün-Toğdı dediğim doğrudan doğruya kanundur; *Ay-Toldı ise, saâdettir*

3274. tağı ma negü erdi erse sözüm/ kıdaşıñ tegürgey tilin *ay yüzüm*

Bundan başka daha söylenecek ne gibi sözüm varsa, akrabaları bunları da ağızdan bildirecektir, ey ay yüzlüm.

KUT GÜNEŞTİR/ DÖNGÜDÜR/ DOĞAR/ BATAR/ YÜKSELİR. KUT ISITIR/ IŞIK VERİR/ AYDINLATIR/YAKAR/ÖLDÜRÜR;

1660. ikinci uwut ol üçünçi köni/ bu üç neñ bile er bulur *kut küni*

İkincisi haya, üçüncüsü doğruluktur; insan bu üç şey ile *saadet güneşine* erer.

KUT GÜNEŞTİR. KUT AYDINLATIR/ISITIR. KUT DOĞAR/BATAR/DÖNER.

2173. toğar *kut küni* ilke inçlik bolur/ diriğa bu yañlığ kişiler ölür

Orada *saadet güneşi* doğar ve memleket huzura kavuşur; fakat ne yazık ki, bu gibi insanlar çok yaşamazlar.

HESAP SUDUR

HESAP NEHİRDİR

HENDESE DERİN BİR NEHİRDİR

2786. idi me *bağğ hendese sağışı/* anın *tezginür kör hakimler başı*

Hendese hesabı çok derin bir hesaptır; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür

4.1.2.2.2. Yönetim Sistemi ve İnsan

Kutadgu Bilig’de yönetim metaforlarının ifadesindeki kaynak alanlardan biri olan insan ontolojisine dair imajlar/imaj şemalar, ontoloji- devlet metaforlarının tarihsel parçalarından bazılarıdır. Eserin yönetim, politik söyleminde bu metaforlar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü metaforları yönetimde olduğu gibi eserin diğer kavram alanları için de önemli bir yapıdır. Musolff, politik metafor analizlerine kavramsal bilişsel yaklaşımın pragmatik ve söylemsel metodlarına gerek olduğunu ifade ederek yönetimde/politikada metaforun öneminden bahsetmiştir¹¹⁵¹.

¹¹⁵¹ Musolff, 2016: 9.

Musolff, politik metaforlar ve kavramsal metafor teorisi arasındaki bağlantıyı şu şekilde kurmuştur:

Politik hedef alana uyarlanan çok çeşitli ontolojik kaynaklı kavramlar, kavramsal metafor teorisinin temel görüşlerini içerir. Bu metaforikal haritalama, kalıplaşmış (fonksiyonelleşmiş) soyutlanmış sözcükler arasında değil, özel bir bakış açısından meydana gelmiş kavram alanları arasında işlev görür¹¹⁵².

4.1.2.2.2.1. Somut Yönetim Sistemi – İnsan

Kutadgu Bilig’de yer alan somut yönetim sistemine ait olduğu görülen hükümdâr, bey, vezir, Hâcib gibi kişilerin insan bedenine ait uzuvlar yanında insanlara ait meslek gruplarının özelliklerini de aldığı görülmüştür. Lewis bu tür kullanımların yani fizyolojik eğretilmelerin “bir topluluğu oluşturan, bir grubun üyelerini ifade etmek için¹¹⁵³” olduğunu belirtmiştir. Musolff, bu metaforlarda devleti ifade etmek için seçilen ontolojik kaynak alanların rastgele olmadığını, belirli bir beden parçasının seçiminin temel olarak devlet hakkında düşünmek ve söylenmek istenenlerle uygun olması gerektiğini, herhangi bir ontolojik parçanın herhangi bir siyasi kavramla ilişkilendirmenin anlamının olmadığını ifade etmiştir¹¹⁵⁴.

Kutadgu Bilig’de hükümdâr, Bey için baş kısmı kullanılırken onun en tepede, en başta olduğu ifade edilir. Aynı kullanım Kutadgu Bilig’de ilerde görüleceği üzere inanç bağlamında da vardır. Bu bağlamda Lewis’in en çok kullanıldığını ifade ettiği bağır uzvunun¹¹⁵⁵ da Kutadgu Bilig’de beyi metaforik olarak ifade eden bir kavram olduğu görülür. Hükümdâr için kullanılan baş uzvu ise aynı zamanda vezir ve Hâcib için de kullanılmaktadır. Bu durum belki de yönetimde danışarak iş yapma ifadesinin göstergesi olabilir. Önemli olarak gördüğümüz bir nokta da Hâcib’in hükümdârın gözü olarak nitelenmesidir. Beyne en yakın olan gözün diğer yerlerde dikkatin de metaforik kavramlaştırıcısı olduğu göz önüne alındığında Hâcib devlet yönetiminde önemli ve seçkin bir yerdedir. İktidar, yetki, otorite, himaye anlamlarında tanımlanan el¹¹⁵⁶ Kutadgu Bilig’de vezir hedef alanı için kullanılan bir kaynak alandır. Bu el sözcüğünün İslâm’dan önceki dönemde iktidar ve yetki anlamlarını taşıdığı¹¹⁵⁷ göz önüne alındığında yine vezir- el metaforik ifadesinin bir yetki paylaşımı, danışarak yönetim anlamını çağrıştırdığı görülmektedir. Yönetimde görülen bu beden ontolojisi aynı zamanda yönetimdeki hiyerarşik sıralamanın da göstergesidir.

¹¹⁵² Musolff, 2016: 13.

¹¹⁵³ Lewis, 2007: 29.

¹¹⁵⁴ Musolff, 2016: 14.

¹¹⁵⁵ Lewis, 2007: 29.

¹¹⁵⁶ Lewis, 2007: 30.

¹¹⁵⁷ Lewis, 2007: 30.

Kutadgu Bilig’de bu tür fizyolojik metaforların kullanımı ilk olarak yönetimin kalıcılığını ve yönetim kavramının önemini aktarmak için kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de öne çıkan hükümdârın bir toplumun başı olmasının yanında vezir ve Hâcib de toplum bedeninin yönetim bedeninin elleri gibi görülmüştür. Aynı zamanda buna eşit derecede bağır gibi tarihsel bir fizyolojik kavram da halkı insna şeklinde kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de devlet ve toplum felsefesinin metaforik görünümlerinden biri de bu fizyolojik metaforlardır. Bu metaforlar Kutadgu Bilig’deki yönetim felsefesinin temelini de oluşturmaktadır.

İnsan fizyolojisi yanında toplumda insanlara yüklenen mesleki özellikler de hükümdâr ve vezire aktarılmıştır. İlk olarak aile bağlamında bey ve baba arasındaki ilişkiye bakıldığında burada dolaylı olarak bir aile yapısı metaforu da görülmektedir. Baba kimliğinin genel seviye özelliği olan bakma, büyütme, korumak ve kollamak, akıbeti düşünmek özellikleri hükümdârın sahip olması gereken hedef alanın genel seviye özelliği arasında bir paylaşım görülmektedir. Devlet büyüğünün, hükümdârın ya da beyin toplum üzerindeki işlevleri nedeniyle Baba olarak metaforlaşması bir dünya görüşü anlamında ve yaygın varlık zinciri bağlamında tam bir kök metafor durumundadır. Bunun yanında hükümdâr amaçları olan yolcu, tedavi edici doktor, çiftçi, öğretmen, hizmetçi, alıcı ve pastoral bir tasvir içerisinde hükümdâr için avcı ve çoban metaforu çizilmiştir. Yolcunun idealistliği, doktorun çare arayışı, çiftçinin besleyiciliği, öğretmenin öğreticiliği, hizmetçinin iş bitirmesi, çobanın yön göstermesi ve avcının acımasızlığı genel seviye özellikleri hükümdârın da olması gereken hedef alanla paylaşılmıştır.

Tablo 4. 69 İnsanda Somut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Bilgi			
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye Özelliği			
İnsan / Baş	Hükümdâr	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Yolcu	Hükümdâr	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Doktor	Hükümdâr	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Çiftçi	Hükümdâr	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Yürek	Bey	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Bağır	Bey	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.

İnsan / Baş	Bey	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Çoban	Bey	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Öğretmen	Bey	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Baba	Bey	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Hizmetçi	Bey	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Avcı	Bey	Bağlantı	Dvr. H.→Dvr.H.
İnsan/ Alıcı	Bey	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ El	Vezir	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Baş	Vezir	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Müşavir	Vezir	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ Asker	Vezir	Bağlantı	Dvr.H.→Dvr.H.
İnsan/ baş	Hâcib	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ göz	Hâcib	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 70 İnsanda Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ BİR İNSAN BEDENİDİR YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR YÖNETİM SİSTEMİNİN NİTELİĞİ İNSANLARIN NİTELİĞİDİR	HÜKÜMDÂR TOPLUM BEDENİNİN BAŞIDIR HÜKÜMDÂR YOLCUDUR HÜKÜMDÂR DOKTORDUR HÜKÜMDÂR ÇİFTÇİDİR BEY HALK BEDENİNİN GÖNLÜDÜR/YÜREĞİDİR BEY BAŞTIR VEZİR BEYLERİN ELİDİR VEZİR BAŞTIR VEZİR MÜŞAVİRDİR VEZİR ÜLKE ATININ ASKERİDİR HACİB BAŞTIR HACİB BEYİN GÖZÜDÜR

	HİZMETKAR SATICIDIR HİZMETKAR ÖĞRENCİDİR

Yönetim sistemi için yaygın varlık zinciri metaforları bağlamında YÖNETİM SİSTEMİ İNSAN BEDENİDİR, YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR, YÖNETİM SİSTEMİNİN NİTELİĞİ İNSANLARIN NİTELİĞİDİR metaforları ortaya çıkmaktadır. Burada kaynak alan durumunda olan fizyolojik unsurlar ve toplumsal özellikler genel düzey yapılarını hükümdâr, vezir, Hâcib ve hizmetkâr ile paylaşmıştır. Karmaşık metaforlar kısmında ise GENEL ÖZELDİR metaforunun içeriğini oluşturan HÜKÜMDÂR TOPLUM BEDENİNİN BAŞIDIR, HÜKÜMDÂR YOLCUDUR, HÜKÜMDÂR DOKTORDUR/ ÇİFTÇİDİR, Bey HALK BEDENİNİN YÜREĞİDİR, Bey BAŞTIR, VEZİR BEYLERİN ELİDİR, VEZİR BAŞTIR/ MÜŞAVİRDİR, VEZİR ÜLKE ATININ ASKERİDİR, HACİB BAŞTIR, HACİB BEYİN GÖZÜDÜR, HİZMETKAR SATICIDIR, HİZMETKAR ÖĞRENCİDİR metaforik ifadeler bulunmaktadır.

Yönetim metaforları içerisindeki hükümdârlık metaforlarının iki kaynağı vardır. İlki insan ontolojisi ve ikincisi insanın toplumsal ve sosyal nitelikleridir. Bu bağlamda ilk olarak hükümdâr toplum bedeninin başı olarak ifade edilmiştir. Fakat burada bey tek başına değildir. Âlimler de beyler gibi toplum bedeninin başı şeklinde ifade edilmiştir (b.265). Hükümdârın baş metaforu ile ifade edilmesinin temelinde övgü kadar, sorumluluk sahibi olduğunu hatırlatma ve uyarı da bulunmaktadır.

YÖNETİM SİSTEMİ BİR İNSAN BEDENİDİR

HÜKÜMDÂR TOPLUM BEDENİNİN BAŞIDIR

894. kalı edgü bolsa **buçın başçısı**/ kamuğ edgü boldı anıñ işçisi

Eğer **halkın başında** bulunan kimse iyi olursa, onun bütün memurları da iyi olur.

1436. **buçınğa başı** sen ay ilig bu kün/ buçunuğ küdezgil oduğ tur ögün

Ey hükümdâr, sen bugün **halkın başında** bulunuyorsun; halkı gözet, aklın başında ve uyanık ol.

2795. **könül beg turur yiti endam öze** / begi başlasa buçnı yügrür tüze

Gönül yedi endam üzerine beydir; bey yol gösterince, halk tereddütsüz onu takip eder.

BEY BAŞTIR

265. iki türlü ol kör bu aşı kişi/ **biri beg** biri bilge **yalnuğ baş**

Bak, iki türlü asıl insan vardır: **biri—bey**, biri—âlim; **bunlar insanların başıdır**.

5202. bu **begler baş ol** kaçça barsa başı / uduğa barır barça udmış kişi

Bu **beyler baştır**; baş nereye giderse, onu takip eden bütün insanlar da ona uyarlar.

Kutadgu Bilig’de gönül kavramı duyguların taşıyıcısı olduğu kadar zihinsel işlevlerin de taşıyıcısı durumundadır. Bu nedenle yönetim bağlamında da hükümdârın baş ontolojisiyle ifade edilmesi yanında gönül kavramı ile de ifade edilmiştir.

BEY HALK BEDENİNİN GÖNLÜDÜR/YÜREĞİDİR

3856. *beg ol bu köñül* kör kamuğ öz kulu/ begi kaçça barsa udu kul yolu

Gönül beydir, bütün vücûd onun kuludur; bey nereye giderse, kul onu tâkip eder.

Hükümdâr/ bey metaforlarının ikinci kaynağı ise toplumsal ve sosyal niteliklerdir. Bu bağlamda hükümdâr/bey yolcu, doktor, çiftçi, avcı, çoban, öğretmen, baba, canavar, alıcı, hizmetçi şeklinde de ifade edilmiştir. Bu metaforlardan hareketle hükümdârın/beyin tek yönlü bir tanımının yapılmadığı görülmüştür. Örneğin hükümdâr baba şeklinde ifade edilebilirken bir başka beyitte ise can alıcı bir canavar şeklinde de ifade edilmektedir. Bunun yanında halk (av, bağır, hasta)- hükümdâr (avcı, baş, doktor), hizmetkâr (satıcı)- hükümdâr (alıcı) çiftleri şeklinde niteliklerin metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir.

Aşağıdaki beyitte Odgurmuş'ın hükümdâra verdiği öğütlerden biri geçmektedir. Bu öğütten hareketle Odgurmuş hükümdârı dünyada bir yolcu olduğunu köşkleri, sarayları ve tahtları durak yeri şeklinde ifade ederek belirtmiştir.

HÜKÜMDÂR YOLCUDUR

5176. *ay ilig bu karşı bu ordu* orun / *saña tegmişi bir tüşün ol* körün

Ey hükümdâr, bu köşk, bu saray, bu taht senin için, dikkat et, ancak bir ***durak yeridir***.

Odgurmuş ve hükümdârın diyaloglarında geçen bu beyitte Odgurmuş hükümdâra görevlerini hatırlatırken görevlerinden birinin de muhtaçlık hastalığına yakalanan halkı iyileştirmek olduğunu ifade etmiştir. Burada halkın hükümdâr kişisine değil ondan gelecek olumlu olaylara ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu durum olay yapısının güç metaforları içerisinde geçmektedir. Çünkü halk zayıflık, açlık, ihtiyaç gibi itici güç faktörleriyle saray kapısına gelir. Dolayısıyla hastalık metaforu olay yapısını da içerisinde barındıran politik bir güç metaforu durumundadır.

HÜKÜMDÂR DOKTORDUR

HALK HASTADIR

5241. *ay ilig otaçı sanı sen* bu kün / *buñın barça iglig saña muñluğun*

Ey hükümdâr, sen bugün bir hekimsin; halkın ise, sana muhtaç olmanın hastasıdır.

Odgurmuş burada Hükümdâra dünyadaki gerçek amacını hatırlatmaktadır. Fakat hükümdârın amacı dünyada zahitlik yapmak değildir. Bunu da Odgurmuş'ın sonraki ifadelerindeki (b.5250) tecrübeli bir devlet adamından verdiği örnekle anlamaktayız. Bu bağlamda Odgurmuş hükümdâra halka iyilik yaparak nihai amacına ulaşması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla bunu da kaynak alanı rençberlik olan metaforik ifadeyle belirtmiştir. Hükümdârın halk için sürekli olumlu işler yapma çabası onu bir çiftçi kimliğine büründürmektedir.

HÜKÜMDÂR ÇİFTÇİDİR

5249. yorı eğgölük kııl *ekin eğgölük* / saña eğgü bolğay açu menjölük

Yürü, iyilik yap, *iyilik ek*; bundan sen ebedî iyilik bulursun.

Beyin çoban, halkın koyun olarak görüldüğü bu ifadelerde koyunlar yani halk değerli varlıklar olarak görülmektedir. Çoban koyunları korumakla, bakmakla, tedavi ettirmekle yükümlüdür. Çobanın günlük hayatta sahip olduğu bu görevler, çobanlığın günlük hayattaki çıkarımla bilgileridir. Bu çıkarımsal bilgiler aynı davranışların beklendiği hedef alandaki hükümdâr/bey üzerine haritalanmıştır. Burada hükümdâr ve çoban da aynı görevlere sahiptir.

BEY ÇOBANDIR.

1412. buğun koy sanı ol *begi koyçısı*/ bağırsak kerek koyka koy kütçisi

Halk koyun gibidir; *bey onun çobanıdır*; çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır.

1413. kapuğda tirildi kalın aç böri/ *ay ilig koyuğ keğ küdeşip yorı*

Kapıda bir çok aç kurt toplanmıştır; ey hükümdâr, *koyunları* iyice muhafaza altına al.

Burada değerlendirmek olarak anlamlandırılan ağırla- eyleminden hareketle hükümdârın/beyin aynı zamanda bir öğretmendir. Hükümdârın, sarayın kapısına gelen kişileri değerlendirerek saraya alması veya eşikten göndermesini sağlayan faktör değerlendirmesidir. Gerçek hayatta bir öğretmen öğrencilerinin bilgi düzeylerini ölçmek ve onların başarısını sayısal veya sözel olarak açıklamak için belirli aralıklarla sınav yaparak değerlendirir. Günlük hayatta öğretmenlerle ilgili bu çıkarımsal bilgi hedef alanda bulunan hükümdâr ve kapıdakiler/eşiktekiiler arasındaki ilişki üzerine haritalanmıştır. Bu nedenle hükümdârın ve öğretmeni değerlendirme süreçleri ortak çıkarımsal bilgiler barındırmaktadır.

BEY ÖĞRETMENDİR

HİZMETKÂRLAR ÖĞRENCİDİR

1602. tapuğçı kuluñ men begim sen uluğ/ *uluğ beg ağırlar tapuğçı kuluğ*

Ben hizmetkâr kulunum, sen benim büyük beyimsin; *büyük bey hizmetkâr kulunu değerlendirir*

Kutadgu Bilig’de hükümdâr için geçen “baba” metaforu tarih boyunca kullanılan geleneksel ve tarihsel bir metafordur. Günümüzde kullanılan “devlet baba” meteforunun kökleri de burada aranabilir. Ögdülmiş’in hükümdâra kapıcıbaşının görevini anlatırken söylediği “beyin ekmeğini ye-” ifadesinde hükümdârın saraya, yönetime ve halka baktığı, onları doyurduğu anlaşılmaktadır. Babanın en temel görevlerinden biri de çocuklarını doyurmak ve onların bakımını sağlamaktır. Bu bağlamdaki çıkarımsal bilgi hedef alanda yer alan halkına bakan hükümdârın görevleri ile eşleştirilmektedir.

BEY BABADIR

2590. bu yanlıg kerek bu kapuğ başlar er/ *begi etmeki yip* işin işler er

Kapıyı bekleyen ve *beyinin ekmeğini yiyip*, işini gören insan böyle olmalıdır.

BEY HİZMETÇİDİR

2713. bilig birle başlar begi il törü/ *uğuş birle işler kamuğ iş körür*

Bey memleket ve kanunları bilgi ile ele alır; *bütün işleri akıl ile görür*

Kutadgu Bilig’de geçen gönül avlamak ifadesi kültürel bir ifadedir. Beyin/hükümdârın ve onun sözlerinin halkın üzerindeki etkisini ifade eden avla- eylemi hükümdârı/beyi avcı olarak kavramlaştırmıştır. Hükümdârı avcı olarak ifade eden bir diğer ifade de uçar, yürür ve sırada yüzenlerin onun elinden kurtulamaması, kurt, tilki, aslan, ayı (düşmanlar) gibi hayvanların avda elinden kurtulamayacağıdır (b.5376, 5378). Hükümdârın fermanı halkın düşünce ve görüşleri üzerinde etken bir güce sahiptir. Halkı, hükümdâr hakkında olumlu veya olumsuz düşünceye sevkeden itici güç (olay yapısı metaforlarındaki güç metaforu) hükümdârın fermanıdır. Burada yer alan avla- eylemi aynı zamanda hükümdârın dünyadaki amaçlarından biridir. Kutadgu Bilig’de olay yapısı metaforlarında görüleceği gibi avla- eylemi hedef/ amaç bağlamında istenen nesneyi elde etme metaforlarına hizmet etmektedir.

BEY AVCIDIR

3181. negü tir eşitgil ay aşı ağı/ *qara köñlin awlar begi yarlıgı*

Dinle, aslı sırmalı ipek gibi temiz ve kıymetli olan ne der: *Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.*

5366. uçuglı yorıgı suw içre balıq / *qutulmaz seniñdin* aya sarp kılık

Uçan, yürüyen ve suda yüzen mahlûkların hiçbirisi *senin elinden kurtulamaz*, ey çetin huylu insan.

5376. böri tilkü arslan adıg ya toñuz / *seniñdin qutulmaz ölür awda tüz*

Kurt, tilki, arslan, ayı veya domuz hiç biri *senin elinden kurtulamaz*, hepsini de avlar öldürürsün.

5378. qalıqta uçuglı qara quş yorı / *seniñdin keçümez* aya kök böri

Havada uçan karakuş sürüleri, ey bozkurt, *canlarını senin elinden kurtaramazlar.*

Kutadgu Bilig’de hükümdâr, sosyal ve ticari bağlamda da metaforik olarak bir alıcı/ tüketici şeklinde kavramlaştırılmıştır. Hükümdâr ve hizmetkârlar arasındaki ilişkiyi Hâcib alıcı- satıcı iletişimine benzetmiştir. Kutadgu Bilig’de hükümdârın yükselişi ve kutlanışındaki etkenlerden biri de hizmetkârlar olarak gösterilir. Göz önünde olmasalar da saray içindekilerinin ve eşiktekinin de hükümdârın yükselişinde önemli payları vardır. Hizmetkârlar bu durumdan şikayetçi olmazlar. Çünkü onlar her şeyi göze alarak saray

kapısına gelmişlerdir. Bu bağlamda insanlar (hizmetkâr) da insanların (hükümdâr/bey) hayatlarındaki olaylar üzerinde nedensel bir güce sahip olabilmektedirler.

BEY ALICIDIR

2994. ay ilig tapuğcı bile beg meşel /*satığcı osuğluğ bolur çın tükel*

Ey hükümdâr, hizmetkâr ile bey arasındaki münâsebet, gerçekten, tam bir *alıcı-satıcı* münasebeti gibidir.

Kutadgu Bilig’de hükümdâr/beyden başka yönetimdeki diğer gruplar ve halk da insan ontolojisi aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda halk, hükümdâr başının bulunduğu beden olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada saray dışında bir insan metaforu daha ortaya çıkmaktadır. Bu ikinci insan metaforu da hükümdâr ve halktan meydana gelmektedir. Burada tarihsel bir sözcük olan bağır en önemli duygu taşıyıcı ontolojisidir. Aynı zamanda halkın bağrını yemek ifadesinde bağır, zayıf yöneticilerden kaynaklı halkın içinde bulunduğu durumun niteliğini ve miktarını ifade etmektedir.

HALK İNSAN BEDENİNİN BAĞRIDIR

3110. ikinci basınçak buğun başlar er/ üçünçi suğ erse *buğun bağrı yir*

İkincisi halkın başında bulunan insanın zayıf olması; üçüncüsü de *halkın bağrını yiyen* tamahkârlıktır

Burada haâcib’in göz olarak ifade edildiği metafor beraberinde baş- beyin, göz- el koordinasyonundan bahsedilebilir. Hükümdârın gören gözü olan hâcib gördüklerini doğru bir şekilde baş- beyin durumundaki hükümdâra aktardığından hükümdâr doğru bir şekilde karar verir ve beden ontolojisinin diğer uzuvlarına (vezir- el) doğru emirler verir. Politik metaforlardaki kaynak alanlarda bulunan ontolojik kavram el önemli bir kaynak alandır.

VEZİR BEYLERİN ELİDİR

2181. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig / *vezir boldı beglerke sunğu elig*

Ögdülmiş cevap verdi: Ey hükümdâr, *vezir beylerin eli demektir*; onlar işleri bu eller ile görürler dedi

HÂCİB BEYİN GÖZÜDÜR

2489. uzun kiç yaşasunı ilig özi/*uluğ hacib ol begke körgü közi*

Hükümdâr çok yaşasın; fakat bir *beyin gören gözü ulu hâcibdir*.

Sarayda hükümdârın baş- beyin konumunda olduğu insan metaforundan sonra ikinci ontolojik beden metaforunu da vezir ve hizmetkârlar oluşturmaktadır. İşçi başı ifadesinde hizmetkârlar vezir başına sahip olan bir beden gibi düşünülmüştür. Hizmetkârları sarayda yönlendiren, onlardan sorumlu olan kişi vezirdir. Vezir ve hizmetkârlar arasındaki bu işleyiş aynı zamanda hükümdârın yükselişinde etken bir güçtür.

VEZİR BAŞTIR

2201. kişide talusu uwutluğ kişi/ *uwutluğ kişi ol kişide başı*

İnsanların seçkini hayâ sâhibi olanıdır; *hayâ sâhibi olan kimse, insanların başıdır.*

2210. köni bolmasa işte *işçi başı* / kamuğ egri boldı bu begler işi

Hizmetkârların başı olan vezir doğru hizmet etmezse, beylerin işi hep eğri olur.

Hükümdârın metaforik ifadelerinde olduğu gibi saray yönetiminde bulunan hizmetkârlar da toplumsal ve sosyal niteliklerin kaynak alan olarak kullanıldığı metaforikal ifadelerde tanıtılmıştır. Bu bağlamda danışmanlık anlamına gelen müşavirlik kavramı/ kimliği, vezire yaptığı işten dolayı verilmiştir. Bu aynı zamanda nitelik ifade eden bir metafordur. İkinci olarak Kutadgu Bilig’de önemli bir kavram olan “değerlendirme” ise hükümdârı öğretmen, hizmetkârı da öğrenci şeklinde anlamamızda rol oynamıştır. Üçüncü olarak hükümdârın yükselmesinde Kutadgu Bilig’de de bahsedildiği üzere büyük bir etken olan hizmetkârlar karşısında hükümdârın alıcı olarak nitelendirilmesi hizmetkârları da ticaret yapan satıcılar şeklinde kavramlaştırmaktadır. Bu aynı zamanda hizmetkâr ve hükümdâr arasında olumlu – olumsuz bir bağın ortaya çıkmadığını ifade eder. Çünkü hizmetkârlar hayatlarındaki ihtiyaç, fakirlik, saygın olma isteği gibi itici güçler aracılığı ile saray kapısına bilinçli olarak gelirler ve bir durum değişikliği yaşayacaklarını bilirler. Bunun yanında hükümdâr hizmetkârlara haklarını öder. Bu bağlantı alıcı- satıcı metaforik bağıyla ifade edilmiştir.

VEZİR MÜŞAVİRDİR

2256. *vezir begke tutçı kiñeşçi bolur* / kiñeşçi kişiler teñeşçi bolur

Vezir bey için dâima bir müşavirdir, müşavirler her işte kıyasla hareket ederler.

HİZMETKAR ÖĞRENCİDİR

1602. tapuğçı kuluñ men begim sen uluğ/ *uluğ beg ağırlar tapuğçı kuluğ*

Ben hizmetkâr kulunum, sen benim büyük beyimsin; *büyük bey hizmetkâr kulunu değerlendirir*

HİZMETKARLAR SATICIDIR

2994. ay ilig tapuğçı bile beg meşel / *satığçı* osuğluğ bolur çın tükel

Ey hükümdâr, hizmetkâr ile bey arasındaki münâsebet, gerçekten, tam bir alıcı-*satıcı* münasebeti gibidir.

4.1.2.2.2. Soyut Yönetim Sistemi ve İnsan

Kutadgu Bilig’de yer alan siyaset, beylik, makam- mevki, memleket, devlet, bilgi, törü gibi soyut siyasi kavram alanına gören sözcükler insan uzuvlarıyla/ azalarıyla değil de daha çok davranışsal eylemleri ile ilişkilendirilerek metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda insan ve insana ait davranışsal eylemler kaynak alan olurken siyaset, beylik, makam- mevki, memleket, devlet, bilgi, törü gibi soyut siyasi kavramlar hedef alan durumundadır.

Burada el sözcüğü ile kurulmuş elini uzat- veya elini ver- deyim ve ifadeleri hakim bir durumda olma, hakimiyetini sürdür-, yönet-, düzenle-, yardım et-, talihini sürdür-, şans ver-, değerlendir- gibi soyut olayların ve olguların metaforik kavramlaştırıcısı olmuştur. El sadece vezir ve Hâcib için değil kut ve saadet gibi soyut kavramların da metaforlaşmasında rol oynayan kaynak alan durumundadır. Beylik hastalığı ifadesi de bu alanda kullanılmış metaforik bir ifadedir. Aslında Lewis “hasta ol-, güçsüz kal- eğretilmelerinin en eski zamanlardan beri toplumsal yönden zayıf olanların, toplumun alt katmanlarında yer alanları ifade etmek için kullandılığını¹¹⁵⁸” belirtmiştir. Kutadgu Bilig’deki beylik hastalığı (b.1969, b.1970) ifadelerinde yanılmanın, akılsızlığın ve bilgisizliğin sonucunda beyliğin zayıf düşeceği belirtilmiştir. Bunlar olmadan Bey olan kişinin toplumda güçsüz olacağı ve silineceği bildirilir. Bu bağlamda ilaç olarak akıl ve bilginin kullanılması gerektiği bilişsel bir şekilde metaforik olarak belirtilmiştir.

Tablo 4. 71 İnsandan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Beylik	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan	Makam- Mevki	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan	Memleket	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan	Devlet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ El	Kut	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Baş	Kut	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Hastalık	Devlet	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.

¹¹⁵⁸ Lewis, 2007: 30.

İnsan	Bilgi	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan	Törü	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Göz	Suç	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Göz	Düşünce/ İhtiyat	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Dil	Doğruluk	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Göz	Cömertlik	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
İnsan/ Bağırsak	Doğruluk/ Bağlılık	Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 72 İnsandan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR	BEYLİK İNSANDIR MAKAM/MEVKİ İNSANDIR MEMLEKET İNSAN BEDENİDİR DEVLET İNSAN BEDENİDİR KUT İNSAN BEDENİDİR SARAY İNSANDIR BEYLİK HASTALIKTIR KUT İNSANDIR KUT ELDİR/BAŞTIR KUTUN AYAĞI VARDIR KUT BEYDİR BİLGİ BEYDİR DEVLET HİZMETKARDIR DEVLET İNSANDIR DEVLET HASTALIKTIR TÖRÜ İNSANDIR

SOYUT SİYASİ KAVRAMLAR İNSANDIR

Kutadgu Bilig’de yönetim kavram alanı çok geniştir. Kişiler yanında yönetim kavram alanında soyut kavramlar bulunmaktadır. Bunların da insana fizyolojisi ve insani niteliklerle kavramlaştırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda GENEL ÖZELDİR metaforu olarak SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Burada kaynak alan durumunda olan insana ait fizyolojik unsurlar ve nitelikleri kut, devlet, törü, beylik, makam, ülke soyut kavramlarının olması gereken genel özellikleriyle paylaşmışlardır. Bunun yanında bir yönetim için önemli olan doğruluk, cömertlik, düşünce, dikkat gibi kavramlar da fizyolojik unsurlarla metaforik olarak gösterilmiştir. GENEL ÖZELDİR metaforunun içeriğini oluşturan diğer karmaşık metaforlar da MEVKİ/ ÜLKE/ DEVLET/ KUT/ BEYLİK/ BİLGİ/ TÖRÜ İNSANDIR şeklindedir.

Beylik soyut kavramı üzerinde iste-, dile- gibi insana ait duyuşsal eylemler metaforik bir etki yaratır ve insan şeklinde kavramlaştırır. İkinci olarak tarih boyunca felsefî ve siyasi metinlerde bulunan hastalık metaforu Kutadgu Bilig’de beylik mevkisini hasta ve tedaviye muhtaç bir kişi şeklinde kavramlaştırmıştır. Hastalık kavramı canı varlıklara ait bir niteliktir. Fakat akla ilk gelen çıkarımsa bilgi insanların hastalıklarıdır. Bu bağlamda kaynak alanda bulunan hastalık hedef alanda olumsuzluklar sonucu beylik makamında meydana gelen olumsuzluklar üzerine haritalanmıştır. Hâcib, bu olumsuzluğun derecesini anlatmak ve tanımlamak için hastalık ifadesini kullanmıştır. Beyliğin uğradığı bu hastalığın ilaçları olarak ise bilgi ve akıl tanımlanmaktadır.

BEYLİK İNSANDIR

BEYLİK HASTALIKTIR

1960. ıdık ol bu beglik arıglık tiler/ arıglık bile ilde saklık tiler

Bu beylik mukaddestir, temizlik ister; halkın da temiz ve uyanık olması lâzımdır

1969. yañılsa bu begler ay ilig kutı/ *anın begliki igler* itgü otı

Beyler işlerinde yanılırlarsa, ey devletli hükümdâr, onların ***beyliği hastalanmış*** demektir; tedâvi etmelidir.

1970. bu *beglik igiñe otı* ög bilig / ukuş birle emle ay kılkı silig

Beylik hastalığının ilâcı akıl ve bilgidir; ey yumuşak huylu, onu akıl ile tedâvi et.

BİLGİ BEYLİK HASTALIĞININ İLACIDIR

AKIL BEYLİK HASTALIĞININ İLACIDIR

1971. *biliglig ukuşluğ* kerek beg ***tetig*** / ***anın kılsa ötrü igiñe itig***

Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile bir çâre bulunabilir.

Beylik kavramı için kullanılan hastalık metaforu aynı zamanda Kutadgu Bilig’de kişileştirilen kut için de metaforik bir ifade olmuştur. İnsanlara ait olan hastalık kavramı metaforik olarak devlet için de kullanılmıştır.

DEVLET HASTALIKTIR

749. munu men ma *devlet münüm erdemim*/ ayu birdim emdi *igim hem emim*

İşte ben de *saâdetim* ve şimdi bütün *kusur ve meziyetlerimi, hastalığı ve ilâcını* izah ettim.

Kutadgu Bilig’de beylik makamının metaforik ifadesindeki kaynak alanlardan biri de düşmanlıktır. Düşmanlık insanlara özgü bir niteliktir. Bu beyitte hasisliğin karşısında bulunan beylik soyut kavramı düşman ve çıkarımsal bilgileri aracılığı ile insan şeklinde kavramlaştırılmıştır.

BEYLİK İNSANDIR

3038. *saranlık bile boldı beglik yağı* / saranğa kıpar tegme yirde çoğı

Hasislik ile beylik birbirine düşmandır; hasise karşı her yerde isyan edilir

Kutadgu Bilig’de törü soyut kavramı ontolojik anlamda kişi sözcüğü ile kavramlaştırılmıştır. Kaynak alandaki kişinin nitelikleri hedef alanda bulunan kanunun nitelikleri üzerine eşleştirilmiştir. Ayrıca, “kanun adamı” ifadesi tarihsel ve geleneksel bir metafordur.

TÖRÜ İNSANDIR

2196. negü tir eşitgil *törülüg kişi* / törülüg kişi boldı il tör başı

Kanun adamı ne der, dinle; kanun adamı her yerde itibar görür.

Beylik kavramı yanında makam, mevki anlamına gelen “tör” soyut kavramı da baş aracılığı ile insan ontolojisi şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada ontoloji imaj şeması yanında bir yönelim şeması da vardır.

MAKAM/MEVKİ İNSAN BEDENİDİR

1015. öküş sezleyü bilge bolmaz kişi/ öküş eştü bilge bulur *tör başı*

Çok söylemekle insan âlim olmaz; çok dinlemekle âlim *baş köşeyi* bulur.

Kutadgu Bilig’de dördüncü ve beşinci olarak insan ontolojisi metaforundan bahsedebileceğimiz soyut kavramlar ise ordu ve ülkedir. Baş sözcüğünün ordu ve ülke kavramları ile kullanılması bu iki yönetim kavramını insan şeklinde kavramlaştırmaktadır. Burada hükümdâr ülkenin veya ordunun baş/beyin kısmında yer almaktadır.

MEMLEKET İNSAN BEDENİDİR

4143. sū başı ya il başı bolsa özün / köni bol yiti tut kulağın közün

Eğer sen **ordu** veya **eyâlet başına** geçersen, doğruluktan ayrılma; kulağını keskin tut.

Kutadgu Bilig’de iradenin merkezi olan saray, yönetimin somut göstergelerinden biridir. İnsanlara ait bir eylem olan söyle- eylemi saray mekânı üzerinde metaforik bir etki yaratır ve sarayı insan şeklinde kavramlaştırmaktadır. Odgurmuş burada hükümdârı sarayı dinlemesi için uyarır. Bu sarayların pek çok hükümdâra, yönetime şahitlik ettiğini ve aslında burayı sahiplenmemesi gerektiğini sarayan dinleyerek anlamasını ister. Odgurmuş burada hükümdâra kendinden öncekileri hatırlamasını ve gelecek olanların ne kadar tehlikeli olacağındna haberdar olmasını ister. Yani geçmişten ders alarak gelecekte dikkatli olmasını öğütler. Bunun için de Hâcib sarayı kişileştirir.

SARAY İNSANDIR

5182. negü tir eşitgil bu karşı sana / başka körse çın oğ ayur ay toña

Dinle, bu saray sana ne der; dikkat edersen, çok doğru söyler, ey kahraman.

Yönetime bağlı en önemli soyut kavramlardan biri olan kut ve devlet de insan ontolojisi aracılığı ile ifade edilmiştir. İlk olarak el ontolojik unsuru politik metaforlarda geçen önemli bir metaforik kaynak alandır. Burada devlet tek başına bir insana şeklinde kavramlaştırılmıştır. Hükümdârın ulaşacağı hedefte etki rol oynayan hizmetkârlara bir kişi olarak devletin yardım edeceği yani onların da devlet kişisi aracılığı ile kademe kademe yükselecekleri ifade edilmiştir. Burada hizmetkârlar ve kişileştirilmiş devlet soyut kavramı olmak üzere iki nedensel güç metaforu vardır.

DEVLET İNSANDIR

598. yir öpti kör ay toldı aydı ilig/ yarutsa közin birdi devlet elig

Ay-Toldı yer öptü ve dedi:—Hükümdârın gözü sevinç ile parlarsa, **devlet** ona hizmet edene **elini uzatır**.

Burada ikbal/kut olarak nitelendirilen hükümdâr ve gücüdür (b.4086’dan hareketle) hükümdâr ve yetkinliklerinin siyasette etken bir güç olduğu ontolojik kaynaklı bir metafor aracılığı ile ifade edilmiştir. İkinci olarak kutun hızı ve insanları yarı yolda bırakma niteliği **adağı tayığ** metaforik ifadesi ile belirtilmiştir. Kutun insanlara gelişi ise kutun yüzünü insanlara çevirmesi şeklinde ifade edilmiştir. İnsana ait ontolojik bir özellik olan yüzü urmak yönelmek anlamına gelmektedir.

KUT ELDİR.

4087. olar küt tururlar *kut elgi* uzun/ küyer ot tururlar küyürgey özün

Onlar ikbâldirler, *ikbâlin eli* her şeye uzanır; onlar yanar âteştirler, başkalarını yakarlar.

1607. ilig köñliñe sıgıdı erse tapuğ/ *elig birdi devlet* açıldı kapuğ

Hükümdâr hizmetinden memnun kaldıkça, *saadet ona el verdi* ve kapılar açıldı.

KUT İNSANDIR

670. *mançsız turur kut* vefasız yayığ/ yorırda uçar terk *adağı* tayığ

Saadete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; *yürürken, hemen uçar, ayağı kaygandır.*

KUT İNSANDIR

1707. kamuğka yaraşur bu *kut ursa yüz*/ ukuşluğka artuğ yaraşur keğ uz

Saâdet gelirse, herkese yakışır; fakat akıllı insanlar ile daha çok bağdaşır

Bu beyitte devlet/kut soyut kavramı göz ontolojisi aracılığı ile kişileştirilmiştir. Devletin insanda durması ve kalıcı olması gözüyle kişiye bakmasına bağlıdır. Bu açıdan gözle gülme, tebessüm etme ifadesinde göz mutluluk için taşıyıcı metafor durumundadır.

DEVLET İNSANDIR

6230. tokı küt ewürmedi sindin yüzün / yayığ dünya *devlet yarutur közün*

Henüz saadet senden yüz çevirmedi; bu döneğ dünya ve *saâdet henüz sana tebessüm ediyor.*

Yönetime bağlı soyut kavramlar insan ontolojisi yanında insanlara ait eylemlerle de metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada kut soyut kavramı kişileştirilerek kapıda duran hizmetkâr şeklinde ifade edilmiştir. Kulluk amacıyla saray kapısına gelmek iradeli bir eylemdir. Bu iradeli eylem kut soyut kavramının hedefleri üzerine haritalanmıştır.

KUT İNSANDIR

100. tapuğka kelip *kut kapuğda turur*/ kapuğda turuğlı tapuğda turur

Sâadet hizmet için gelmiş, kapıda durur; kapıda duran kulluk için durur.

Beyitte ba- eylemi insanlara ait bir eylemdir. Bu eylem aynı zamanda elde etme, bir amaca ulaşmada istenen bir nesneyi elde etme metaforuna hizmet etmektedir. Ba- eylemi kut kavramını kişileştirmiştir.

KUT İNSANDIR

580. hacib çıktı aydı ay ay toldı tur/ tapuğka körüngil *kutuñ badı kur*

Hâcib çıktı ve:—Ey Ay-Toldı, buyur hükümdârın huzuruna gir; artık *talihin yaver oldu*

İnsanlara ait olan kaç- eylemi kut kavramını kişileştirmiştir. Burada kaç- eyleminin özellikleri hedef alanda bulunan kut kavramının insanı terk edişi hedefine haritalanmıştır. Kutun insanı terk edişi insanın fakirleşmesi üzerinde nedensel bir güçtür.

KUT İNSANDIR

1335. bu iki kılıktın ıduğ **kut kaçır**/ ol erke çığaylık yolını açar

Bu iki harekettten mübarek **saadet kaçır**, bunlar insana fakirlik yolunu açar

İnsanlara ait eylemler olan ver-/ al-, gel-/ git-, uyuş-, bağdaş-, kaç-, gel-, hareket et-, davran-, dur-/ kaç-, dağıt-, saç- ifadeleri devlet soyut kavramı üzerinde metaforik bir etki oluşturarak kişileştirmiştir. Bu eylemler aynı zamanda devlet kavramını tanıtıcı metaforik ifadelerdir. Devletin karakteri çoğunlukla karşıt eylemlerin birarada verilerek tanımlandığı görülmektedir.

DEVLET İNSANDIR

694. küwenme bu kutka kelir hem barır/ inanma bu **devlet berür hem alır**

Bu saadete güvenme, geldiği gibi gider; bu **devlete inanma, verdiği gibi alır**.

696. **kelip barmaz erse bu devlet** yana/ tünermegey erdi yarumış küne

Devlet gelip, tekrar gitmese idi, bu aydınlanmış olan gün tekrar kararmazdı.

1702. kimiñ birle **devlet yaraşsa kelip**/ köñül koğkı tutğu kiçiglik kılıp

Saadet gelip, kiminle bağdaşırsa, o kimse tevazu göstermeli ve alçak gönüllü olmalıdır.

4415. **fesad birle devlet turumaz kaçır** / kalı tursa tañ yok tünerçe konuk

Saadet fesad ile bir arada duramaz kaçır onun ancak bir gecelik misafir olmasına hayret etmemelidir.

4825. **bu kün keldi devlet tilekçe yorır** / inanma anar sen yana terk barır

Bugün sana saadet geldi, senin arzuna göre hareket eder; fakat sen ona inanma, o yine çabuk gider.

5188. ne yañlıg bu **devlet turumaz kaçır** / tirilmiş neñiñni tüköl ol saçır

Saadet böyledir, **duramaz, kaçır**; topladığın malları o hep saçır.

İnsanlara ait ontolojik özellikler ve eylemler yanında insana ait karakterisitk özellikler de yönetime bağlı soyut kavramları metaforik olarak ifade etmede kaynak alan görevi görmüştür. Yayığ/ döneklık insanlara ait karakteristik bir özelliktir. Bu karakteristik özellik kaynak alan görevi ile hedef alanda bulunan kutun olumsuz nitelikleri üzerine haritalanmıştır.

741. **yayığ tilwe devlet köñül bamağıl**/ tolun teg bu devlet yana irilür

Dönek ve deli saâdete gönül bağlama; saadet dolun ay gibidir, tekrar küçülür.

5174. ay beg men tigüçi beğütme köñül / **vefasız turur** dünya **devlet** töñül

Ey ben beyim! diyen, gurûr getirme; dünya ve **saadet vefasız** ondan vazgeç.

KUT İNSANDIR

1144. **yayığ kutқа** awnıp küwenür kür er/ yağız yir қatında yüreki yirer

Mağrur insan **dönek devletle** avunarak, ona güvenir; fakat kara toprak altında peşimanlıkla yüreğini parçalar

Sosyal ve toplumsal nitelikler de yönetime bağlı soyut kavramları metaforikal olarak ifade etmede kaynak alan görevi görmüştür. Örneğin kut ile bey; devlet ile hizmetkârlar, bilgi ve bey; devlet ve düşman arasında metaforik bağlantılar kurulmuştur. Bey, hizmetkâr ve düşman kişi ve kimliklerinin toplumdaki özellikleri hedef alanda bulunan bilgi, kut, devlet kavramlarının nitelikleri üzerine haritalanmıştır. Burada yer alan metaforik çiftlerin toplumsal ve sosyal anlamdaki çıkarımsal bilgileri ortakır.

KUT BEYDİR

606. **kut ol beg** yakın bolsa қutқа kişi/ tilekin bulur барқа itlür işi

Bey — ikbâldir; ikbâle yakın olan insan dileğine kavuşur; onun bütün işleri yoluna girer.

DEVLET HİZMETKARDIR

943. aқа kelsü arzu қurıмаз болуп/ **қапуғ tutsu devlet қарıмаз болуп**

Arzun, kurumayan ırmak gibi akıp-gelsin; **saadetin, ihtiyarlamayan bir hizmetkâr gibi, dâimi kapında dursun.**

BİLGİ BEYDİR

1953. **beg atı bilig birle bağığ turur**/ bilig lamı kitse beg atı қалur

Bey adı bilig kelimesi ile ilgilidir; bilig'in lâmanı giderse, beg adı kalır.

DEVLET DÜŞMANDIR

4299. **öçeşme bu devlet bile sen yaraş** / yaraşmazsa devlet ağı қılға аш

Sen **ikbâl ile mücâdeleye kalkma**, onunla anlaşı; anlaşılamazsan, o sana yediğin yemeği zehir eder.

Adı çıkmak, bazı özelliklerle toplumda tanınmak kişilere ait bir özelliktir. Bu toplumsal çıkarımsal bilgi kaynak alan görevi görerek hedef alanda yer alan devlet soyut kavramı üzerine eşleşir. Bu ifade de aynı zamanda kaynak alana hizmet eden bir yönelim imaj şeması da bulunmaktadır. Bu yükselişin aksine meydana olumsuz bir metafor gelmektedir.

DEVLET İNSANDIR

3077. bu yağığ turur bu aјun öñdüsi/ yayığ dünya **devlet çawıқar küsi**

Dünyanın âdeti böyledir; dönek dünya ve **devletin adı böyle çıkmıştır.**

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında gerekli olan davranışsal ve karakteristik özellikler nesne- varlık ve insan ontolojisine bağlı olarak da metaforik şekilde ifade edilmektedir. Örneğin, aklını kullan- ifadesinde kullan- ve kullan- olarak anlamlandırılan it-temel eylemi akıl soyut bilişsel kavramını kullanılan veya kullanılmayan bir nesne- varlık şeklinde kavramlaştırmıştır. İkinci olarak aşçı başının sahip olması gereken irade, yetinmeyi bilme, gurur, cömertlik gibi karakteristik özellikler “gözü tok” (b. 2843) deyimini ile ifade edilmiştir. Burada gurur, cömertlik kavramları gözün niteliğine, hareketine bağlıdır. Bu bağlamda gururlu, cömert olma yerini göz oluşturmaktadır. Dolayısıyla cömertlik, gurur göz ontolojisinin kendisi olmaktadır. Beylerin sahip olması gereken dikkat/ ihtiyat soyut bilişsel kavramı da göz ile ilişkilendirilmiştir. Sağlık közi ifadesinde düşünce, ihtiyat göz ontolojisi ile kavramlaştırılmıştır. Dikkatli olma niteliği gözün hareketlerine bağlanmıştır ve göz dikkatin taşıyıcısı durumundadır. Hükümdârın sahip olması gereken bir diğer nitelik de doğruluktur. Doğruluk kavramını da lisan/ dil ve gönül kavramlarının nitelikleri ve birlikteliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda doğruluk lisan ve gönül kavramının hareketlerine bağlıdır. Dolayısıyla lisan ve gönül kavramları doğruluk için taşıyıcı metafor durumundadır.

2870. *uğuş işke tutsa* küdezse özin / bilig işke tutsa tıdusa közin

Aklını kullanarak, kendisini gözetmeli; bilgisini kullanarak, gözüne hâkim olmalıdır

CÖMERTLİK İNSANDIR

CÖMERTLİK GÖZDÜR

GÖZ CÖMERTLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2843. *közi tok* kerek keğ yime köñli bay /arığlık kerek hem yüzi körki ay

Aşçı başının *gözü çok tok* ve gönlü zengin olmalı; temiz olduğu gibi, yüzü ve kıyafeti de ay gibi parlamalıdır.

DÜŞÜNCE/ İHTİYAT GÖZDÜR

DÜŞÜNCE/İHTİYAT İÇİN GÖZ YER KAPSAYICISIDIR

2833. *şamuğ yirde begler küdezgü özin /yigü içgüde açgu *sağlık közin**

Beyler her yerde kendilerini gözetmelidirler; yemek içmekte ise, bilhassa *ihiyat gözünü* açmalıdır.

DOĞRULUK DİLDİR

GÖNÜL DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2854. *yüzi körki körklüg kerek kılkı uz /yülüg bolsa boğluğ *tili köñli tüz**

Onun yüzü, kıyafeti güzel, tavrı iyi, saç sakalı düzgün, yakışıklı ve *özü sözü bir olmalıdır*.

4.1.2.2.3. Yönetim Sistemi- Hayvan

4.1.2.2.3.1. Somut Yönetim Sistemi- Hayvanlar

Kutadgu Bilig’de devlet ve yönetim felsefesini de aktaran metaforik ifadelerden bazıları da Türk etnisitesi için önemli bir kaynak olan hayvanlardır.

Temel ve Yaygın varlık zinciri metaforlarında hiyerarşiler arası aktarım ve birbirilerini tabi veya hakim olma düşüncesinin en iyi görüldüğü yerlerden biri hayvan hiyerarşisinden diğer hiyerarşilere yapılan metaforik nitelik aktarımlarıdır. Bunun işaretini de en çok yönetim sisteminde Bey ve diğer kavramlara yapılan aktarımlarda görmekteyiz. Memleketin dizginleri (*il bağı örki*) (b. 2419) ifadesinde atların yönetimini sağlayan dizgin somut araç memleket kavramını at şeklinde metaforik olarak anlamamızı sağlamıştır. Bu beyitten önce gelen beyitlerde de bu dizginlerin vezir ve kumandanın elinde olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla yönlendirme ve yönetimde hükümdâr kadar kumandan ve vezirin de görevi vardır. Aynı zamanda yönetimi sağlayan kanun/ töre soyut kavramının da dizgin şeklinde metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. Burada kaynak alan olarak at asillik, yönlendirilme gibi sahip olduğu genel düzey yapısını ülke soyut kavramına aktarmıştır. Hayvanlar kategorisinde de at asillik veya yönlendirilme bağlamında genel bir kategoriye denk gelir. Burada ülke ve at aynı genel seviye özelliklerini paylaşmaktadırlar.

Kutadgu Bilig’de Bey özellikleri nedeniyle hayvanlar aracılığı ile katarılmıştır. Hayvanlara ait bir özellik olan baş kopar-, kan em- (b. 655) ifadeleri genel seviye özellikleri olarak yırtıcı bir hayvana aittir. Beylerin kanat tüylerinin olması onların bir kuş olarak metaforik olarak ifadesi (b.3005) ve beyin arslana benzetilmesi (b.784) beylerin özelliklerinin insanların idrakine/anlayışına yaklaştırılma şeklidir.

Kutadgu Bilig’de veya genelde Türk düşüncesinde bir beyin ve kumandanın ortak hareketi, yönetimde beraber yer almaları kuş kanadı ve tüyüyle kavramlaştırılmıştır. Beyin cesur ve güçlü olması beklenir. Bu nedenle olması istenen cesaret ve güç soyut kavramları yırtıcı hayvan veya aslan şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Tablo 4. 73 Hayvanlardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne	Odağı	
İmaj Şematik Bilgi	Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye			
Özelligi			
At	Ülke	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.→Y.H.

Kuş	Bey	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.→Y.H.
Yırtıcı Hayvan	Bey	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.→Y.H.
Arslan	Bey	Bağlantı	Fi.H.→Dv.H.→Y.H.
Av Kuşu	Asker	Bağlantı	Fi.H.→Dv.H.→Y.H.
Kaplan	Asker	Bağlantı	Fi.H.→Dv.H.→Y.H.
Köpek	Asker	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 74 Hayvanlardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metafor Kültürel Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİM SİSTEMİ HAYVANDIR SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ HAYVANLARDIR	ÜLKE DİZGİNLERİ OLAN BİR ATTIR YÖNETİM SİSTEMİNİN DEVAM ETTİRİLMESİ MEMLEKETİN BAĞ VE DİZGİNİNİN VEZİR/ KUMANDAN TARAFINDAN TUTULMASIDIR BEY KUŞTUR BEY ARSLANDIR BEY YIRTICI BİR HAYVANDIR ASKERLER AV KUŞUDUR/ KAPLANDIR/ KÖPEKTİR KUT ATTIR DEVLET ATTIR DEVLET GEYİKTİR

Hâcib'in Türk devlet sistemini ifade ederken kullandığı en önemli söylemlerinden birini ülke- at, dizgin/ yular- vezir/kumandan metaforik çiftleridir. Hâcib Türk etnisitesinin en önemli kaynaklarından olan at ve atın niteliklerini memleket ve idaresini anlatmak ve tanıklamak için kullanmıştır. Dolayısıyla at ve nitelikleri o zamanın şartlarına göre yönetim sistemini anlatmanın önemli ölçüde metaforik söylemsel kaynak alanlarından biridir.

YÖNETİM SİSTEMİ HAYVANDIR

ÜLKE DİZGİNLERİ OLAN BİR ATTIR

YÖNETİM SİSTEMİNİN DEVAM ETTİRİLMESİ MEMLEKETİN BAĞ VE DİZGİNİNİN VEZİR/ KUMANDAN TARAFINDAN TUTULMASIDIR

VEZİR ÜLKE ATININ ASKERİDİR

2419. bu *il bağı örki* bu iki tüzer/ bu iki birikse anı kim üzer

Memleketin nizâmını ve *dizginini* bu ikisi ellerinde tutar; bu ikisi el ele verirse, onu kim koparır.

5336. beyitten hareketle vezirin bey, muhafız ve diğer hizmetkârlara olan etken gücü at unsurunun nitelikleri aracılığı ile ifade edilmiştir. Hâcib burada ülke, memleket kavramı dışında bey ve hizmetkârlardan oluşan yönetim topluluğunu da at şeklinde ifade etmiştir. Bu sistemin yularını elinde tutan ise vezirdir.

5337. kâlı *tetrü yitse burunduk vezir* / kamuğ tetrü boldı özüm ayğuç

Eğer *vezir yuları ters tarafa çekerse*, her şey ters olur; bu benim kanâatimdir

Kutadgu Bilig’de bey/hükümdâr metaforik tanımlamalarının kaynak alanlarından biri de hayvanlardır. Hükümdâr kanatları askerlerden oluşan bir kuş şeklinde ifade edilirken ordunun hükümdâr için önemi, gücü kuşun kanatları aracılığı ile ifade edilmiştir. Günlük hayatta kanatsız kuşların ölebileceği çıkarımsal bilgisi hedef alanda bulunan hükümdârın ordusuz olamayacağı düşüncesi üzerine haritalanmıştır. Kuşların kanatlarındaki tüylerin yoğunluğunu göz önünde bulundurursak kaynak alan olarak bu yoğunluk aynı zamanda ordunun sahip olması gereken sayısal miktarı da metaforik olarak ifade etmektedir.

BEY KUŞTUR

3005. *er at boldı begler kanatı yügi* / kanatsız kuş uçmaz ay begler begi

Asker *beylerin kanat tüyüdür*; ey beyler beyi, kanatsız kuş uçmaz

Hükümdâr hayvanlara bağlı olarak olumlu ve olumsuz ifadelerle tanıtılmıştır. Bunlardan biri de hükümdârın korkunç, öldürücü, kan emici bir varlık şeklinde ifadesidir. Bu beyitte yer alan ateş hükümdârın hiddetinin derecesini niteliksel olarak ifade etmektedir.

BEY YIRTICI BİR HAYVANDIR

655. baka körse *begler* küyer ot sanı/ *basınsa üzer baş sorar öz kanı*

Dikkat edersen, beyler gerçekten yanar âteş gibidir; *kafa tutanın başını koparır ve kanını emer*.

Bu beyitte ve Kutadgu Bilig metninde yer alan bey ve aslan arasındaki metaforik bağlantı hayat ağacını ifade etmektedir. Türk etnisitesinin Kutadgu Bilig’deki kaynak alanlardaki en önemli görünümünden biri de hayat ağacıdır. Burada kaynak alanda yer alan aslanın fiziki ve güç özellikleri hedef alanda hükümdârın sahip olduğu özellikler üzerine haritalanmıştır.

BEY ARSLANDIR

784. k r arslan a o sar bu begler  zi/ bu ursa keser ba  ay bilgi yaru 

Beyler arslana benzerler; hiddetlendirirsen, ba ını koparırlar, ey parlak bilgili.

4.1.2.2.3.2. Soyut Yönetim Sistemi- Hayvan

Tablo 4. 75 Hayvanlardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası �maj �ematik Bilgi �maj �ematik Yapı Genel Seviye �zelli�i	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ De�i�mezlik	Nicelik Miktarı
At	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
At	Devlet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Geyik	Devlet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 76 Hayvanlardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar/ Temel Varlık Zinciri Metaforu	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİM SİSTEMİ/ SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ HAYVANLARDIR	KUT ATTIR/ DEVLET ATTIR/ GEYİKTİR

Bu beyitlerde görülen  rk ve ki en kavramları olay yapısı metaforlarında görüleceği üzere aynı zamanda g   kavramının somut metaforik ifadeleridir.  rk ve ki en kavramları beraberinden kullanıldıkları kut soyut kavramını at şeklinde ifade etmektedir. 91. beyitte kut atının ba larını elinde tutan Tavgaç Bu ra Han'dır. (88. beyit ve 91. beyitler arası). Bu  vg  bağlamında Bu ra Han kutun üzerinde nedensel bir güce sahiptir. Aynı ifadelere Ka anlık Yazıtlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Bilge Ka an'ın kardeşi K l Tegin adına yazdırdı ı kitabede düşman o uzlardan kurtarılan halkına bunun kardeşi K l Tegin sayesinde olduğunu  u  ekidle ifade eder:

“**KT K10** köl tegin yok erser kop ölteçi ertigiz inim köl tegin kergek boltı özüm sakıntım...¹¹⁵⁹” “Köl Tegin olmasaydı hepiniz ölecektiniz. Kardeşim Köl Tegin öldü. Kendi kendime düşüncelere daldım¹¹⁶⁰.” şeklindeki ifadelerde de Köl Tegin’in Türk halkının hayatta kalması üzerinde nedensel bir güce sahiptir.

KUT ATTIR

91. ay dünya cemali uluğlukça körk/ ay mülketka nur ay *yayığ kutka örk*

Ey dünyanın süsü ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru, ey dönek huylu *saadetin bağı* elinde tutan.

702. ve 710. beyitler arasında at şeklinde metaforik olarak ifade edilen kut kavramının kaçmasına engel olan bağlar alçak gönüllülük, ölçülü olma, kibir ve gururdan sakınma gibi özelliklerdir. Köstek kavramının çıkarımsal bilgisi hedef alanda bulunan kutun sahip olması gereken, istenilen bu özellikleri üzerine eşleştirilmiştir.

710. *yayığ kut kişeni* bu neñler turur/ bu yanlıg basa kutnı kaçmaz qalır

Dönek saadetin kösteği bunlardır; saadet bu şekilde bağlanırsa, kaçamaz, kalır.

Yönetime bağlı soyut kavramların atın özellikleri yanında doğrudan atın kaynak alan olarak kullanıldığı metaforik ifadeler de bulunmaktadır. “devlet atı” ifadesinde kaynak alanda doğrudan at bulunmaktadır. Atın gerçek dünyadaki değeri, üstünlüğü, sınıf göstergesi hedef alanda yer alan kutun nitelikleri üzerine eşleştirilmiştir. Bu bağlamda hizmet gibi önemli bir güç metaforunun elde edilmesiyle eşikte olan bir kişi bu saadet atına binerek eşikten tahta yaklaşmıştır. Bu aynı zamanda metaforikal bir durum değişimidir. İkinci olarak devlet kavramı geyik ile ifade edilmiştir. Burada kaynak alanda yer alan “ürkek bir geyik” ifadesi ile korkmuşbir geyiğin kaçış hızıyla hedef alanda yer alan kutun yok olma hızı ifade edilmiştir.

DEVLET ATTIR

1608. negü tir eşit tapuğ kılguçı/ tapuğ birle *devlet atın* mingüçi

Hizmet eden ve hizmetinden dolayı *saadet atına* binen insan ne der, dinle,

DEVLET GEYİKTİR

712. *keyik sanı devlet kişike tezig/* qalı kelse bekle tuşa hem tizig

Saadeti insan için, ürkek bir geyik farzet; eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.

¹¹⁵⁹ Aydın, 2017: 67.

¹¹⁶⁰ Aydın, 2017: 67.

4.1.2.2.4. Yönetim Sistemi- Bitkiler

4.1.2.2.4.1.Somut- Soyut Yönetim Sistemi – Bitkiler

Yönetim sistemini oluşturan metaforların kaynak alanları bitki kavramı içerisinde incelendiğinde metinde hükümdârın adaletsiz, zulüm eden kişiler için elinde tuttuğu acı Hint otunu Ay Toldı'ya anlatmak için bir iletişim aracı olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Hükümdâr anlattığının ve elinde bulundurduğunun kendisi konumunda olduğu için hint otu/zehir aynı zamanda metaforik olarak hükümdârın kendisidir. İkinci olarak büyü- önce insanlara ait bir iradesiz olgu eylem durumundadır. Bu özellik aynı zamanda bitkilerin de biyolojik bir özelliğidir ve Beyin cömertlikle büyümesi onu bir bitki veya ağaç şeklinde metaforlaştırmıştır. Bey özelinde bakıldığında insan da burada bitki veya ağaç şeklinde metaforik olarak ifade edilebilir.

Tablo 4. 77 Bitkilerden Somut- Soyut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Odağı Invariance/ Değişmezlik	Anlamsal	Nicelik Miktarı
Hint Otu/Zehir	Kanun	Parça Bütün/ Karşıt Güç/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak		Fi.H.→Y.H.
Hint Otu	Hükümdâr	Parça Bütün/ Karşıt Güç/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak		Fi.H.→Y.H.
Bitki	Bey	Bağlantı		Fi.H.→Y.H.
Bitki	Ad	Bağlantı		Fi.H.→Y.H.
Bitki	Kut	Bağlantı		Fi.H.→Y.H.
Ağaç	Beylik	Bağlantı		Fi.H.→Y.H.
Ağaç Kökü	Doğruluk	Parça Bütün/ İmkan/ Olanak		Fi.H.→Y.H.
Ağaç Kökü	Güç	Parça Bütün/ İmkan/ Olanak		Fi.H.→Y.H.
Ağaç	Törü	Bağlantı/ Olanak/ İmkan		Fi.H.→Y.H.
Ağaç	İnsan	Bağlantı		Fi.H.→Y.H.

Kapı/ Ağaç	Hizmet	Parça Bütün/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 78 Bitkilerden Somut- Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ CANLI VARLIKTIR YÖNETİM SİSTEMİ BİTKİDİR SOYUT GELİŞİM / SOYUT SÜREÇLER DOĞAL FİZİKSEL BÜYÜMEDİR YÖNETİM SİSTEMİNDE ÜNLENMEK/ BAŞARILI OLMAK BÜYÜMEKTİR	KANUN HİND OTUDUR/ZEHİRDİR HÜKÜMDÂR ACI HİND OTUDUR BEY CANLI BİR VARLIKTIR AD CANLI BİR VARLIKTIR AD BİTKİDİR ÜNLENMEK/ BAŞARILI OLMAK BÜYÜMEKTİR ÜNLENMEK KUTUN ARTMASIDIR/ YÜKSELMESİDİR BEYLİK AĞAÇTIR DOĞRULUK AĞAÇ KÖKÜDÜR DOĞRULUK YOLU BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR

Kutadgu Bilig’de Hâcib’in hükümdârı ifade etmede kullandığı metaforların kaynak alanlarından biri de bitkilere aittir. Kutadgu Bilig’de bitkilerin kaynak alan görevi görmesi eserin vejetatif yönünü de göstermektedir. Dolayısıyla söylemsel olarak hükümdârın ifade açılarından birinin de bitkiler olduğu görülmektedir. Hükümdârın doğruluktan kaçanlar için yanında bulundurduğu acı hind otu aynı zamanda hükümdârın kendisidir. Çünkü acı hind otunun taşıdığı, ifade ettiği anlam için hükümdâr taşıyıcı metafor durumundadır. Genel çerçevede insan özelde hükümdâr doğruluk gibi davranışsal ifadeler için taşıyıcı durumundadır.

YÖNETİM SİSTEMİ BİR BİTKİDİR
KANUN HİND OTUDUR/ZEHİRDİR
HÜKÜMDÂR ACI HİND OTUDUR

814. urağun yime ol kişiler içer/ özi küçkey erse könidin kaçır

Zehir gibi acı olan bu Hind otunu ise, zorbalar ve doğruluktan kaçan kimseler içer.

815. maña kelse tütüşü *törü birse men/ urağun içer teg açır* körse men

Bunlar kavga edip, bana gelirler ve *ben hüküm verince, bakarsın, acı Hind ilâcı içmiş gibi, yüzlerini ekşitirler.*

Hükümdâr/ beyi tanımlamak için kaynak alanlarda doğrudan bitkiler yanında bitkilere ait biyolojik faktörler de bulunmaktadır. Zamana bağlı büyüme ve olgunlaşma canlı varlıklara ve insana ait bir özelliktir. Bu bağlamda beyin ilerlemesi, ünlenmesi bitkilerin günlük hayattaki gelişimi ile ilgili çıkarımsal bilgiler ile ifade edilmiştir. İkinci olarak kaynak alanda bitki yerine insan da olsa ilerleme, ünlenme gibi bir soyut gelişim süreçleri –doğal fiziksel bir büyüme, gelişme- olarak görülmektedir. İkinci olarak ad gibi soyut bir kavramın büyümesi de yine aynı şekilde ünlenme gibi soyut bir gelişimin canlı varlıklar veya insanların soyut gelişimlerine bağlı olduğu görülmektedir.

BEY CANLI BİR VARLIKTIR

3040. aklılık bile beklegü ol ilig / *aklılık bile beg beğdir* ay ilig

Memleketi cömerdlikle muhafaza etmelidir; ey hükümdâr, bey *cömerdlikle büyür.*

AD CANLI BİR VARLIKTIR

AD BİTKİDİR

ÜNLENMEK/ BAŞARILI OLMAK BÜYÜMEKTİR

YÖNETİM SİSTEMİNDE ÜNLENMEK/ BAŞARILI OLMAK BÜYÜMEKTİR

3419. yağı birle tegşip er *atı beğdir* / yağsız kişi atı kıpmaz yatur

Düşman ile çarpışa-çarpışa insanın *adı büyür*; düşmansız kimsenin adı yükselmez, yerde kalır.

Aşağıda yer alan beyitlerde yönelim, nesne ve ontolojik imaj şemaya bağlı olarak gelişen metaforik bir ifade vardır. Art- eylemi ile kut kavramı artan veya azalan bir nesne olarak kavramlaştırılırken yokla-/ yüksel- eylemi kut kavramını gelişimi doğal bir sürece bağlı olan bitki şeklinde kavramlaştırmıştır. Beğü- eylemi ise yine kut kavramını zaman içerisinde yetişen bir bitki şeklinde kavramlaştırmıştır. Burada günlük hayatta yer alan temel eylemlerin daha karmaşık alanlarda yer alan (ünlenmek, tanınmak) olayları ve eylemleri ifade ettiği görülmektedir. Burada hiyerarşik bir metafor söz konusudur. Temel alanda yer alan bir eylemin daha karmaşık zihinsel bir olayı ve eylemi ifade etmesi hiyerarşiler arası aktarımı göstermektedir. Bu gibi ifadeler Kutadgu Bilig'in söyleminde çoklukla yer almaktadır.

KUT BİTKİDİR**ÜNLENMEK KUTUN ARTMASIDIR/ YÜKSELMESİDİR**

438. bu sağlıklı bile kör ilin başladı/ *ķutı künde arttı öŗü yokladı*

Bak, böyle tedbir ile memleketini idare etti; *saadeti günden güne arttı ve yükseldi.*

459. du‘a arttı ilde kör eđġü atı/ *beğüdi küniġe atı hem ķutı*

Bak, memlekette ona duâ eden çoġaldı, iyi nâm kazandı; *adı ve saâdeti günden güne büyüdü.*

Kutadgu Bilig’de Hâcib’in yönetimdeki önemli kavramlardan beylik mertebesini ifade etmek için kullandığı önemli metaforikal söylemlerden biri de beglik köki ve beglik ulı ifadeleridir. Burada EDPT’de kök ve ul sözcüklerinin ağaç ve bitkilerle ilgili bir kök şeklinde anlamlandırılmasından yola çıkarak beylik soyut kavramının ağaç şeklinde kavramlaştırıldığını görmekteyiz. Hâcib’in bu söyleminin temelini Türk mitolojisi ve etnisitesi ile bağlanabilir. Temel yaşam kavramlarından olan ağaç bitkisi kaynak alan görevi görerek hedef alanda yer alan daha karmaşık bir sisteme bağlı soyut bir kavram olan beyliği sonsuz olma, sağlam olma, görünür olma, koruma ve yaşatma özellikleri ile eşleştirilmiştir.

İkinci olarak beylik kökü/ beylik ağacı ifadesinin geçtiği her beyitte bu ağacı tutan kökler de sıralanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde ise doğruluk ve doğruluğun yolu beylik ağacını tutan kökler olarak kavramlaştırılmıştır. Kök kavramı ağaç için önemli ve onu ayakta tutan ağacın kendisinden de önemli bir yapıdır. Dolayısıyla doğruluk kavramı da beyliği ayakta tutan ve beylikten önemli bir kavram olarak görülmektedir.

BEYLİK AĞAÇTIR**DOĞRULUK BEYLİK TEMELİ/AĞACI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****DOĞRULUK AĞAÇ KÖKÜDÜR****DOĞRULUK YOLU BEYLİK AĞACININ KÖKÜDÜR**

821. *könilik öze boldı beglik ulı/ bu beglik köki ol könilik yolu*

Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; *doğruluk yolu beyliğin esâsıdır.*

Hâcib için erk, güç Kutadgu Bilig’deki önemli kavramlardır. Bu kavramların beylik ağacının temellerinden biri olarak görülmektedir. Doğruluk gibi güç kavramı da beyliği ayakta tutan fakat beylikten önemli kavramlar olarak görülmektedir.

BEYLİK AĞAÇTIR**GÜÇ BEYLİK AĞACININ/BİNASININ KÖKÜDÜR/TEMELİDİR****GÜÇ SUDUR**

942. uluġluk bile bul öküş ilke erk/ *bu erk birle beglik ulı bolsu berk*

Kudret ve azametle birçok illere hâkim ol; *beyliġinin temeli, bu kuvvet sâyesinde, sağlam olsun*

5903. ve 5907. Beyit aralığına bakıldığında beylik ağacının kökleri olarak doğru söz ve kanun (b. 5903), cömertlik ve sevgi (b. 5904), güç ve cesaret (b. 5905) gösterilmektedir. Bunların var olmadığı bir yerde ülkenin ölümüne gideceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla beylik ağacının doğruluk, törü, cömertlik ve cesaret kökleri ülkenin ölümünü engelleyen nedensel güç metaforlarıdır.

B EGLİK CANLI NESNEDİR

B EGLİK A ĞAÇTIR/BİTKİDİR

5907. bu ol emdi *beglik köki yıldızı* / bu ol edgü begler yorığı izi

Beyliğin kökü ve temeli işte budur; iyi *beylik vasıflarına* iyice sâhip olan beylerin tuttukları ve tutacakları yol budur.

Beylik ağacının köklerini soyut ahlâki ve davranışsal kavramların yanında aynı zamanda insanlar da oluşturmaktadır. Vezir, beylik ağacının köklerini sağlamlaştıran bir harç veya su görevi görmektedir. Hükümdârın gerisinde veya hükümdârdan aşağıda bulunan her şeyle vezirin ilgilenmesi buradan anlaşılmaktadır. Doğruluk, cesaret, cömertlik, ihtiyat veya kökleri oluşturan diğer görevlilerin yolunda gidip gitmediğini, yerine getirilip getirilmediğinin vezirin kontrolündedir.

2183. vezir ol yüdügli bu begler yükin/ vezir ol bekütügli *beglik kökin*

Beylerin yükünü yüklenen vezirdir; *beyliğin temelini* sağlamlaştıran da vezirdir.

Kutadgu Bilig'in en önemli söylemsel imajlarından biri olan törü / kanun kavramı ülke ağacının köklerinden biri olarak ifade edilmiştir. İkinci olarak ise olay yapısı içerisinde de görüleceği üzere güç metaforlarının Kutadgu Bilig'deki metaforik ifadelerinden bağ ve kilit şeklinde ifade edilmiştir. Burada önemli olan törü kavramının Türk etnisitesi unsurlarından ağacın kaynak alınarak metaforik bir söylemle ifade edilmek istenmesidir. Dikkat edildiğinde yönetime bağlı soyut kavramlardan kut ve devlet ontolojik kaynak alanlarla ifade edilirken törü/ kanun Türk mitolojisinin önemli kavramlarından ağaç kökleri ile ifade edilmiştir.

TÖRÜ CANLI BİR VARLIKTIR

TÖRÜ A ĞAÇ KÖKÜDÜR

2015. iki neñ turur ilke bağı beki/ biri saqlık ol bir *törü il köki*

Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri ihtiyatlılık, biri *kanun*; bunlar *esastır*.

Törü imajı ile ilgili en önemli metaforikal söylem, hayat ağacı unsurunun kaynak olarak alındığı gök çadırı metaforudur. Burada kanunun, törünün adaletin önünde yani adaleti koruyan bir yapı olduğu ifade edilir. Dolayısıyla törü kavramı adalet için taşıyıcı metafor durumundadır. İkinci olarak kanun adaleti de koruyan gökyüzünü yerinde tutan bir değnek olarak görülmüştür. Gökyüzünü yerinde tutan bir kavram bu eserin en önemli imajıdır. Gök,

gökyüzü bütün insanların evidir. Bu evin yıkılmamasını sağlayan da kanundur. Ağaç köklerinden sonra gök evinin direği ifadesi törü için kullanılan mitolojik bir kaynak alan ve esere kimliğini veren bir ifadedir. Törü kavramının “göğün direği” şeklinde mitolojik bir kaynak alan aracılığı ile metaforikal olarak ifadesi törünün tarihsel bir metafor olduğunu göstermektedir. Kök, hükümdârın- beyin başarılı olmasını ve halkın iyi bir şekilde yaşamasını Kutadgu Bilig ve Kağanlık Yazıtları’nda aynı nedene yani törüye bağlandığını ve yer yer aynı ifadelerle aktarıldığını belirterek kendinden yüzlerce yıl önce meydana gelen bir olayın aynısının ya da olaya neden olan aynı unsurun Kutadgu Bilig’de barınmasının hatırlatma işlevi gördüğü için tarihsel metafor olduğunu ifade etmiştir¹¹⁶¹.

TÖRÜ/ KANUN GÖK EVİNİN DİREĞİDİR

3463. bu *kök tîrgüki ol* könilik *törü / törü artasa* kök turumaz örü

Adaletle istinat eden *kanun bu göğün direğidir; kanun bozulursa*, gök yerinde duramaz.

Hâcib, insanın geçmişinin geleceğini de etkileyeceği görüşündedir. Genel çerçevede insan ve özelde hükümdâr için geçmişinin iyi olması insanın geleceğini de iyi yönde etkileyeceğini düşünmektedir. Bu bağlamda “tüp” sözcüğü insanın kendisini yine bir ağaç olarak kavramlaştırmaktadır. Burada insanın zürriyet, köken gibi kavramları “tüp” ifadesi ile kavramlaştırılmıştır.

İNSAN AĞAÇTIR

İNSAN MEKÂNDIR

2438. *tüpi eğgü bolsa er eğgü bolur* / bu eğgü kişi halkқа eğgü қолur

Soyu iyi olan insan iyi olur; bu iyi insan halk için de iyilik ister.

2554. ve 2555. beyitlere bakıldığında Hâcib ve kapıcıbaşının hükümdâr sarayının kapısı olduğu anlaşılmaktadır. Kapının güzelliği, süsü olarak ifade edilmeleri aynı zamanda onları bu sarayın kapısı konumuna getirmektedir. Kapı, ağaç ve bitki gibi yapılarla yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla genel çerçevede insanla özelde ise hâcib ve kapıcıbaşı ile kapı arasında metaforik bir bağlantı kurulmuştur.

HÂCİB KAPIDIR

KAPICI BAŞI KAPIDIR

HÜKÜMDÂR SARAYDIR

2554. adım ma iki neñ *kapuğ körki ol/ beğütür beg atın açar қутқа yol*

Şu iki şey de *kapının süsüdür; bunlar beyin adını büyütür ve saadete yol açar.*

2555. *uluğ hacibi* bolsa azad kişi / taқı bir yaraғlıғ *kapuğ il başı*

Bunlardan biri hür insan olan *ulu hâcib*, biri de işinin ehli olan bir *kapıcı başıdır*.

¹¹⁶¹ Kök, 2019: 44, 46.

Hükümdâr ve hizmetkâr arasında önemli bir etken güç metaforu durumunda bulunan hizmet kavramı sarayda eşikten tata doğru yükselişte önemli bir araçtır. Kutadgu Bilig’de önemli bir politik metafor durumunda olan saray kapısı hizmetkârların sıralandığı bir yerdir. Bu kapıda çalışmak sarayı ve kapısının “hizmet kapısı” şeklinde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Açılmasıyla imkan oluşturma, kapanmasıyla var olan imkanı yok etme gibi şemalar barındıran kapının çıkarımsal bilgileri hedef alanda hizmet kavramının insanı eşiğe düşürme gibi imkanları yok etme, hükümdâra yaklaştırma gibi imkan sağlama nitelikleri üzerine eşleştirilmiştir. Bu bağlamda “hizmet kapısı” metaforik ifadesinde kaynak ve hedef alan çıkarımsal bilgileri ortak bir yapıyı paylaşmaktadır.

HİZMET KAPIDIR

SARAY KAPIDIR

2530. *kapuğda yarutsa kurañku tünüg* / kapuğda batursa yarumış künüg

O karanlık geceyi *hizmet kapısında ağartmalı* ve parlak güneşi de aynı kapıda batırmalıdır.

4.1.2.2.5. Yönetim Sistemi- Madde

4.1.2.2.5.1. Somut Yönetim Sistemi - Madde

Somut yönetim sistemi ve madde arasındaki metaforik bağlantı hiyerarşik bir seviyede görülürken aynı zamanda olay yapısı metaforları içeisinde geçen araç metaforları şeklinde de görülmektedir. Burada ise saray, hükümdâr, bey, vezir gibi yönetimde yer alan kişileri tanımlamak amacı ile meydana getirilen metaforikal ifadelere değinilecektir.

Tablo 4. 79 Cansız Varlıklardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özellği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Madde/ Taşınan Nesne	Saray	Nesne	Fi.H.→Y.H.
Kılıç	Hükümdâr	Bağlantı/ Karşıt Güç	K.H.→Y.H.
Taht/ Kürsü	Hükümdâr	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.

Bıçak	Hükümdâr	Bağlantı/ Karşıt Güç/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Şeker	Hükümdâr	Bağlantı/ Karşıt Güç/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Merdiven	Hükümdâr	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Anahtar	Bey	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Terazi	Bey	Bağlantı/ Merkez çevre	Fi.H.→Y.H.
Su	Bey	Bağlantı/ Kısıtlmanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Hazine	Bey	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Tac	Bey	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Kalem	Vezir	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Araç	Vezir	Bağlantı/ Kısıtlmanın Kaldırılması/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Araç	Hizmetkâr	Bağlantı/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Merdiven	Hizmetkâr	Olanak	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 80 Cansız Varlıklardan Somut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ MADDEDİR	SARAY TAŞINAN NESNEDİR HÜKÜMDÂR KILIÇTIR HÜKÜMDÂR TAHTTIR BEY TAŞINAN BİR NESNEDİR BEY YÜKTÜR/ HAZİNEDİR/TACTIR VEZİR ÜLKE ATININ KALEMİDİR

Kutadgu Bilig’de sarayın ifadesinde metaforların da kullanıldığı görülmektedir. Kutadgu Bilig’de saray somut varlıklar açısından elde edilen, kazanılan, ulaşılan ve yıkılan bir yer olarak ifade edilmiştir. Örneğin ulaşma, elde etme, kazanma gibi eylemleri ifade eden teg- eylemi sarayı kişilere ulaştırılan, elde edilen veya kaybedilen bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. İkinci olarak sarayın temsiliyetindeki mevki için ise insanlar taşıyıcı durumundadır.

SARAY TAŞINAN NESNEDİR

5178. *saya tegdi* emdi bu *ordu* orun /köçünü özünde oza ıd burun

Bu saray ve taht *şimdi sana ulaştı*; göçünü kendinden önce gönder.

Ölüm, Kutadgu Bilig’de tüm canlıların karşısında duran, ders alınması ve her zaman hatırlanması gereken karşıt güçtür. Olayların başlamasında, sonlanmasında ölüm etkin bir güç metaforu durumundadır. Burada özne durumunda olan ölümün sarayları bozması, saray mekânını bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

SARAY MADDEDİR

1180. itiglig *sarayığ buzuğlı* ölüm/ kamuğ yumğılarığ saçığlı ölüm

Süslü ve mâmur *sarayları viraneye çeviren* ölümdür; bütün cemiyetleri darmadağın eden ölümdür.

Kutadgu Bilig’de insanların yükselmesinde en önemli ikinci güç faktörü hükümdârdır. İnsanların hükümdâr sayesinde yükselmeleri hükümdârı bir araç, aracı şeklinde kavramlaştırmaktadır. Bu kavramlaştırma birle, bile gibi gramatikal bir işaretleyici ile değil yönelim imaj şeması içeren költür- eylemi ile meydana gelmiştir. Bu metaforik ifade olay yapısı metaforları içerisinde geçmektedir. Fakat hükümdârın nesneye bağlı ifadesi açısından burada da yer verilmiştir.

HÜKÜMDÂR ARAÇTIR

HÜKÜMDÂR MERDİVENDİR

1642. açındı *ilig kör kötürdi örü*/ bolu birdi ewren yumıttı törü

Hükümdâr ona ihsanlarda bulundu ve *onu yükseltti*, bir gün geldi, devlet idâresine âit bütün kanunlara vâkıf oldu.

Bu tür bir kavramlaştırma aynı zamanda hizmetkârlar ve vezirler için de kullanılmıştır. İlk beyitte beylerin ilerlemesi hizmetkârların ilerlemesine bağlanmıştır. Bu nedenle beylerin ilerlemesindeki nedensel güç hizmetkârlardır. Bu nedensel güç metaforu beyitteki şart ekiyle sağlanmıştır. İkinci beyitte geçen bile edatı ile hizmetkârlar beylerin ilerlemesinin nedenini araç açısından ifade etmektedir.

HİZMETKAR ARAÇTIR

1757. tilekçe bolur iş tapuğçı beğür/ *tapuğçı beğise beg atı beğür*

İşi beyin arzu ettiği şekilde olursa, hizmetkâr büyür; *hizmetkâr büyüyünce, beyin de şöhreti artar.*

2968. *tapuğçı bile begler elgi uzar*/ tapuğçı bile erklig il kend tüzer

Beyler hâkimiyetlerini hizmetkârlar vâsıtası ile elde ederler; hükümdâr hizmetkârlar ile memleketini; düzene koyar

Vezirin hükümdâr için gerekli olması vezir kavramını nesne şeklinde kavramsallaştırmıştır. Bu aynı zamanda olay yapısı içerisinde geçen niteliklerin nesne açısındna kavramsallaştırılmasına da örnektir. Burada vurgulanmak istenen vezir ve vezirlik kavramlarının gerek görülen veya gerek görülmeyen nesneler şeklinde ifade edildiğidir.

VEZİR ARAÇTIR

2182. siziksiz *kerek boldı begke vezir* / vezir edğü bolsa beg inçin uğır

Hiç şüphe yok, *bey için vezir çok lüzumludur*; vezir iyi olursa, bey rahat uyur.

Kılıç ve sopa, silah olarak göz önünde bulundurulduğunda kılıç ve sopanın öldürücülüğü ve zarar vericiliği genel özelliği hedef alandaki hükümdârın öldürücülük ve zarar vericilik özelliğine eşleştirilmektedir. Burada her iki alan da öldürücülük ve zarar vericilik genel düzey özelliklerini paylaşmaktadırlar. Kılıç ve sopanın yani öldürücülük ve zarar vericiliğin hükümdârda bulunması hükümdârı bu nitelikler için taşıyıcı metafor şeklinde kavramlaştırmaktadır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de hükümdârın tanımlarından biri de söylemsel bir araç olarak kılıç ve sopa aracılığı ile yapılmıştır.

HÜKÜMDÂR KILIÇTIR

5279. *ay ilig kılıç berge sinde turur*/ bu berge kıyınlar isizke erür

Ey hükümdâr, *kılıç ve sopa sendedir*; bu kamçılar, bu cezalar kötüler içindir.

Hükümdâr profilinin söylemsel ifadelerinden biri de taht metaforudur. Hükümdârın tahtta bulunması tahtın gerektirdiği niteliklerin hükümdârda bulunduğu anlamına gelir. Hükümdâr tahtın gerektirdiği nitelikler için taşıyıcı durumundadır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de taht ve tahtı oluşturan ayakların nitelediği adalet, kanun ve eşitlik de hükümdârın kendisi olmaktadır.

HÜKÜMDÂR TAHTTIR

771. *kümüş kürsi urmuş öze oldurur*/ bu kürsi ağakı üç ağrı turur

Bir *gümüş taht üzerine oturmuştu*; bu tahtın birbirine bağlanmamış üç ayağı vardı

801. bu *kürsi* özele öz oldurdukı/ ağakı üç ol kör ay köñlüm tokı

Bak, bu *üzerinde oturduğum tahtın* üç ayağı vardır; ey gönlümü doyuran.

Kutadgu Bilig’de bey/ hükümdârın ifade edildiği söylemlerden biri de yük metaforudur. Hükümdârlar sorumluluklarıyla yük şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Yük şeklinde kavramlaştırılan sorumlulukların beylerde/ hükümdârlarda olması hükümdârları taşıyıcı metafor şeklinde kavramlaştırmaktadır. Kaynak alanda bulunan yüklerin ağırlık, yoğunluk gibi çıkarımsal özellikleri hedef alanda bulunan hükümdârın sorumluluklarının önemi ve çokluğu üzerine haritalanmıştır.

BEY YÜKTÜR

2183. vezir ol yüdügli bu *begler yükün/* vezir ol bekütügli beglik kökin

Beylerin yükünü yüklenen vezirdir; beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir.

Kutadgu Bilig’de hükümdâr/ bey için kullanılan yük metaforunun karşıt bir söylemi olarak da bilgi sarayı metaforudur. Ögdülmiş’in hükümdâra hitabında kullandığı bilgi hazinesi ifadesi hükümdârın metaforikal tanımlarından biridir. Hükümdârın bu ifadeyle tanımlanması ona aynı zamanda bir sorumluluk yüklemektedir. Burada ilk olarak bilgi kavramı mekân şeklinde inşa edilmiştir. İkinci olarak da hükümdâr bu bilgilerin bulunduğu sarayın kendisi olarak yer imaj şeması aracılığı ile bir mekân olarak ifade edilmiştir.

BEY HAZİNEDİR

BEY BİLGİ SARAYIDIR

1658. yanut birdi Ögdülmiş aydı *ay beg/ bilig ordusu* ay kişilerde yig

Ögdülmiş cevap verdi: *Ey beyim, ey bilgi hâzinesi,* ey insanların iyisi dedi

Kutadgu Bilig’de hizmetkârların yükselmesi üzerindeki etken güç olan hükümdârın ve hizmet kavramlarının metaforikal ifadelerinden biri de anahtar nesnesidir. Hükümdârın memnuniyetinin ve hizmet soyut kavramının ikbal kapılarını açması bu kavramları bir anahtar şeklinde kavramlaştırmaktadır. Burada hükümdârın memnuniyeti ve hizmet kavramı etken bir güç metaforu durumundadır ve bu kavramlar, kapıları açması nedeniyle imkan oluşturma, karşıt gücü yok etme imaj şemasına bağlıdır. Burada önemli olan hükümdârın nesne açısından anahtar şeklinde kavramsallaştırılmasıdır.

BEY ANAHTARDIR

843. bu begler tapısı öze kıl tapuğ/ *begi taplasa tapğı açtı kapuğ*

Beyleri memnun edecek şekilde hizmet et; *bey memnun olursa, bu hizmet ikbâl kapılarını açar.*

Halkın gönlünün düğümlenmesi ifadesinde düğümlenmek ifadesi gönül soyut kavramı üzerinde metaforikal etki oluşturmuştur. Burada gönül soyut kavramı somut bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu düğümlenmiş gönül bağının çözülmesi üzerinde bey/ hükümdâr etken bir güçtür. Gönük hayatta düğümler iğne vb. ile çözülmektedir. Bu nedenle

bu çıkarımsal bilgi halkın gönlünü çözmüş olan hedef alandaki hükümdâr üzerine haritalanmıştır.

BEY İĞNEDİR

BEYİN SÖZLERİ İĞNEDİR

3182. takı yakıştı aymış biliglig özi/ *tügülmüş köñülñi yazar beg sözi*

Bilgili ne kadar güzel söylemiş: *Beyin sözü kapalı gönülleri açar.*

Bu beyitte geçen hizmetkârın takdir kazanması değerlendirme sonucu elde edilmektedir. Bu beyitte beg sözcüğü ile +da/+de eklerinin kullanımı bey/hükümdâr kişisini karşılaştırma, ölçme yapılan bir yer alan olarak kavramlaştırmaktadır. Hükümdârın kendi zihninde hizmetkârın hizmetinin niteliğini de göz önüne alarak yaptığı değerlendirme sonucu hizmetkâr takdir görmüştür.

BEY TERAZİDİR

2569. negü tir eşitgil tapuğ kılmış er / *tapuğ birle begde ağır bolmış er*

Hizmet etmiş ve *hizmeti ile beyden takdir görmüş insan* ne der, dinle.

Günlük hayatta kullanılan süz-, temizle- eylemi daha karmaşık bir sistem olan yönetim bağlamında bir karışıklığı durudurmak, ortadan kaldırmak için kaynak alan görevi görmüştür. Kaynak alanda bulunan süz- eyleminin seçerek adeta imbikten geçerek temizleme özelliği hedef alanda bulunan hükümdârın da dünyayı bu şekilde adaletli ve dikkatli bir şekilde temizleme, arındırma niteliği üzerine eşleştirilmiştir. Dolayısıyla hükümdâr burada temizleyicilik özelliği açısından su ile genel seviye parametrelerini paylaşmaktadır.

BEY SUDUR

4009. bu il itgü tutğu buğun tüzgüke / *bu begler tikildi ajun süzgüke*

Bu beyler memleketi tanzim ve idare etmek, *halkı düzene sokmak ve dünyayı temizlemek için nasbedilmişlerdir.*

Kutadgu Bilig’de hükümdâr dışında vezir de ontolojik kaynak alanlar yanında nesne imaj şemasına bağlı olarak cansız varlıklar açısından ifade edilmiştir. Hâcib, yönetimde önemli işleri sayarken vezir ve ordu kumandanlığı için kılıç ve kalem ifadelerini kullanmıştır. Vezirin kalemle ilişkilendirilmesi, kalem yani diploması için gerekli niteliklerin vezirde bulunması gerektiğinden dolayıdır. Bu bağlamda diploması için gerekli nitelikler için vezir kişisi taşıyıcı metafor durumundadır. Dolayısıyla vezir elindeki kalemin kendisi durumundadır.

VEZİR KALEMDİR

2418. vezir bir ikinçi sü başlar ‘alem/ birisi kılıç *tutti biri kalem*

Biri vezirlik, ikincisi ordu kumandanlığıdır; bunlardan biri kılıç tutar, *biri kalem.*

4.1.2.2.5.2. Soyut Yönetim Sistemi- Madde

Kutadgu Bilig’de soyut yönetim sistemini metaforik olarak kavramlaştıran kaynak alanlardan biri de hiyerarşinin en temelinde bulunan cansız varlıklardır. Bu cansız varlıklar nitelikleri nedeniyle aynı çizgide değillerdir. Bu nedenle maddelerin, cansız varlıkların çeşitli özellikleri bu soyut yönetim kavramlarını farklı şekillerde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda beylik soyut kavramının metaforlaştığı örnekler yer almaktadır. Kuşak, buz, yiyecek, kılıç, tac, bağ, düğüm, yük gibi kaynağını maddenin fonksiyon, niteliklerinden (keskinlik, ağırlık) alan somut kavramlar beylik soyut kavramı üzerine haritalanmıştır. Beylik, birlik gerektirdiği için kuşak, zor olduğu için düğüm, çok büyük sorumluluklar gerektirdiği için yük olarak kavramlaştırılmıştır. İkinci olarak kut, bir devlet adamı için yüklendiği fonksiyon nedeniyle derleyicilik, birlik sağlama anlamında kuşakla, gittiği yerlerde temizlik nedeniyle su, durağan olmadığı için de su ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan Kutadgu Bilig’de kut kavramının diğer bir izdüşümü devlet eşitlik gerektirdiği için küre, temizlik ve şeffaflık gerektirdiği için su, olumsuz şartlar sonucunda yok edici bir özelliğe sahip olduğu için ateş gibi varlık ve maddelerle metaforik olarak ifade edilmiştir. Yönetim diğer önemli soyut kavramı törü de metinde işlevsel açıdan dizgin, nitelik açısından su ve ince kumaş ile kavramlaştırıldığı görülmüştür. Hak kavramı Kutadgu Bilig’de yönetim içerisinde önemli bir kavramdır. Bu sözcükle kurulmuş pek çok deyim ve ifade bulunmaktadır. Hak ver-, hakkını öde- ifadelerinden hareketle hak soyut kavramının taşınan bir nesne ve tükenir bir kaynak para şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Tablo 4. 81 Cansız Varlıklardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Araç	Siyaset	Bağlantı/ Olanak/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Su	Siyaset	Bağlantı/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Süs	Siyaset	Bağlantı/ Olanak	Fi.H.→Y.H.

Bıçak	Eşitlik	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Kuşak	Çağ/ Zaman	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Buz	Beylik	Döngü	Fi.H.→Y.H.
Yiyecek	Beylik	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Taşınan Nesne	Beylik		Fi.H.→Y.H.
Kılıç	Beylik	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Tac	Beylik	Bağlantı/ Parça Bütün	Fi.H.→Y.H.
Bağ	Beylik	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Düğüm	Beylik	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Yük	Beylik	Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Kuşak	Sorumluluk	Merkez Çevre- Denge	Fi.H.→Y.H.
Kuşak/ Kemer	Kut	Bağlantı/ Merkez Çevre	Fi.H.→Y.H.
Taşınan Nesne	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Kuşak	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Su	Kut	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Şeker	Adalet	Bağlantı/ Karşıt Güç	F.H.→Y.H.
Su	Adl/ Adalet	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Yay	Devlet	Bağlantı/Döngü	Fi.H.→Y.H.
Küre/ top	Devlet	Bağlantı/Döngü	Fi.H.→Y.H.
Su	Devlet	Bağlantı/ Merkez Çevre	Fi.H.→Y.H.
Ateş	Devlet	Bağlantı/ karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Kuşak	Devlet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Eşya	Devlet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Taşınan Nesne	Törü	Bağlantı Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Madde	Törü	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Su	Törü	Bağlantı/ Karşıt Güç/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Taht	Törü	Bağlantı/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Merdiven	Törü	Bağlantı/ İmkan/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Para	Törü	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Para	Hizmet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.

Bağ/ İp	Hizmet	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Anahtar	Hizmet	İmkan/ Olanak/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Araç	Hizmet	İmkan/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Kumaş	Hizmet	Bağlantı/ İmkan/ Olanak	Fi.H.→Y.H.
Kumaş	Kanun	Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Ateş	Sır	Bağlantı/ Denge	Fi.H.→Y.H.
Ateş	Söz	Bağlantı/ Denge	Fi.H.→Y.H.→B.H.
Madde	Bilgi	Merkez Çevre	Fi.H.→Y.H.→B.H.
Para	Hak	Bağlantı/ Çift Yönlü Denge şeması/ Merkez Çevre	Fi.H.→Y.H.
Madde / Taşınan Nesne	Hak	Bağlantı/ Çift Yönlü Denge şeması/ Merkez Çevre	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 82 Cansız Varlıklardan Soyut Yönetim Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ MADDEDİR	BEYLİK KUŞAKTIR KUŞAK MERTEBEDİR/UNVANDIR KUŞAK ÇAĞ/ZAMANDIR B EGLİK BUZDUR/ YİYECEKTİR. B EGLİK ÇÜRÜR/KOKAR BEYLİK TAŞINAN BİR NESNEDİR BEYLİK KILIÇTIR/ TACDIR/ BAĞDIR BEYLİK TOPLAR/ BEYLİK BİR ARADA TUTAR BEYLİK KUŞAKTIR/ SIRADIR/ DÜĞÜMDÜR/ YÜKTÜR KUT TAŞINAN NESNEDİR/ KEMERDİR/ KUŞAKTIR/

	SUDUR DEVLET TAŞINAN NESNEDİR/ KÜREDİR/ SUDUR/ ATEŞTİR/ KUŞAKTIR/ EŞYADIR TÖRÜ MADDEDİR/ SUDUR/ TAHTTIR/ KUMAŞTIR HİZMET PARADIR/ BAĞDIR/ İPTİR/ KUMAŞTIR HACİBLİK KUMAŞTIR SÖZ ATEŞTİR SİR ATEŞTİR BİLGİ MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR HAK TAŞINAN NESNEDİR/ PARADIR

SİYASET ARAÇTIR.

2128. *siyaset bile beg tüzer il törü/* kara kılkı itlür siyaset körü

Bey memleket ve kanunu *siyâset ile düzene koyar*; halk hareketini onun siyâsetine bakarak, tanzim eder

SİYASET SUDUR

2131. isizke siyaset yoritğu kerek / buğun bulğanuğın *siyaset süzer*

Kötü insanlara karşı siyâset yürütmeli; halk arasında kargaşalığı *siyâset yatıştırır*.

SİYASET SÜSTÜR

2130. bu begler kapuğın *siyaset bezer /siyaset bile beg ilini tüzer*

Beylerin kapısını *siyâset süsler*; bey siyâset ile memleketini düzene koyar.

EŞİTLİK BIÇAKTIR

811. *bıçak teg bıçar men keser men işig/* uzatmaz men da'vi kılığlı kişig

Ben işleri *bıçak* gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam.

ADALET ŞEKERDİR

812. *şeker ol* kişi bir anar küç tegip/ *törü bulsa mindin kapuğğa kelip*

Şekere gelince, o zulüme uğrayarak, *benim kapıma gelen ve adaleti bende bulan insan içindir*.

Kutadgu Bilig'de ağaç ve bitki kaynak alanları ile ifade edilen beylik soyut kavramının kavramlaştırıldığı bir başka kaynak alan da varlıklar ve maddelerdir. Çürü-anlamına gelen ul-, ulu- eylemi ile birlikte kullanılan beylik kavramı çürüyen, kokan bir madde veya yiyecek şeklinde ifade edilmiştir. Burada ihmaller ve dikkatsizlik sonucunda çürüyen maddeler veya yiyecekler ve beylik kavramı arasında genel seviye parametresipaylaşımı vardır. Çünkü ihmal edilen yiyecekler gibi beyliğin de şartları yerine getirilmediğinde belirli bir süre sonunda nesneler gibi çürüyecek ve yok olacaktır.

BEYLİK YİYECEKTİR.

2059. bularda biri çalsa trti alur / bu trti yeme çalsa **beglik ulur**

Bunlardan biri ihml edilirse, dördü de kalır; dördü birden ihml edilirse, **beylik zlmee yüz tutar**

Beyliin hkmdrın başı üzerinde bir kılıç gibi durması, bu mevkinin hkmdra yüklediği sorumlulukları ifade eder. Buradaki başı ifadesi ile hkmdr kastedilmektedir. Çünkü olumsuz bir olay sonucunda ilk gidecek olan yönetim bedeninin başıdır. Dolayısıyla burada hkmdr için ayrıca bir uyarı da vardır. ldrclk, keskinlik gibi genel seviye parametreleri kaynak alanda bulunan kılıç ve hedef alanda bulunan beylik kavramı arasında paylaşılmaktadır. Beylik kutlu bir mevki olduğu gibi aynı zamanda öldürücü ve tehditkr bir mevkidir.

BEYLİK KILIÇTIR

2155. kılıç başı özele meel beglik ol/ knie açar mi aarlığ işı

Beylik başı üzerinde bir kılıç gibidir; her gün onun için tehlikeli bir işı vardır.

Hazine ve ordunun varlığı beylik tacının var olma nedenleri arasında gösterilmiştir. Burada ta/ beylik tacı ve sorumluluk arasında bir bağ kurulmuştur. Beylik tacı, yönetim erkinin hkmdrın elinde oluşunun metaforik bir ifadesi olmuştur.

BEYLİK TACDIR

5463. bu iki bile beg beçüklük bulur / bu iki yumıtsa beğr **beg tacı**

Bu ikisi ile bey büyüklük bulur; bu ikisi bir araya gelirse, **beylik tacı** azamet kazanır.

Bul- ve gerekli ol-, vakıf ol-, bünyesinde taşı- eylemleri beylik soyut kavramını nesne imaj şemaları aracılığı ile aynı zamanda taşınan bir nesne, kaybedilen veya kazanılan bir nesne ve sahip olunan nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Gerekli olma durumu olay yapısı metaforları içindeki niteliklerin nesneler açısından kavramsallaştırılmasında kullanılmaktadır. Beylik şartlarının gerekli görülmesi, bu şartların kişide bulunması beylik niteliğini sahip oluan bir nesne şeklinde kavramlaştırmaktadır.

BEYLİK TAşINAN BİR NESNEDİR

301. kimide uķuř bolsa aşlı bolur/ ayuda bilig bolsa **beglik bulur**

Kimde akıl varsa, o asil insan olur; kimde bilgi varsa, o **beylik bulur.**

BEYLİK TAşINAN BİR NESNEDİR

2127. bu himmet bile hem siyaset kerek/ **siyaseta beglik riyaset kerek**

Himmeti ile beraber, bir de siyset lzımdır; **siyset için de beylik şartlarını hiz bir beyin riyseti lzımdır**

Beylik kavramının birçok şeyi bir arada tutmaya yarayan nesne olan bağ ile kavramlaştırılması kaynak alanda bulunan bağ nesnesi ve hedef alanda bulunan beylik

kavramları bir arada tutma, birleştirme genel seviye parametrelerini paylaşmaktadırlar. Bu birlikteliğin bozulması üzerindeki etken güç metaforu ise ihmalkârlıktır.

BEYLİK BAĞDIR/KUŞAKTIR.

2026. bu saklık bile sançtı begler yağı/ usallık bile buzdu *beglik bağı*

Beyler düşmanı ihtiyat ile vurmuşlar ve ihmalkârlık ile *beyliğin bağlarını* çözmüşlerdir.

Kutadgu Bilig’de beylik kavramının olumsuz şekilde kavramlaştırıldığı metaforlar da bulunmaktadır. Kaynak alanlarda bulunan düğüm ve yük nesneleri karmaşıklık, ağırlık, çözülmezlik, çokluk ve yoğunluk genel seviye parametrelerini hedef alanda bulunan beylik soyut kavramı ile paylaşmaktadır. Bu bağlamda beylik de düğüm ve yük gibi ağır, karmaşık bir mevkidir. Burada nesne imaj şeması yanında kaynak alanlarda bulunan düğüm ve yük güç, karşıt güç imaj şemalarını içermektedir. Bu beylik düğümünü çözmek aynı zamanda olay yapısında bir amacı elde etme, bu yükü yüklenmek ise istenen bir hedefe ulaşmak için gidilecek yolda kazanılan nesneleri elde etme metaforlarına hizmet etmektedir.

BEYLİK DÜĞÜMDÜR.

3469. seni me tiler emdi ilig bu kün / elig bir kılip yazsa *beglik tüğün*

El ele verip, *beylik düğümünü* çözmek için, hükümdâr bugün seni de istiyor

BEYLİK YÜKTÜR

5458. nerek emdi *beglik bu yalhuq yüki* / bu kaçgu sakınç üzdi könlüm köki

İmdi bu *beyliğe ve insanların yükünü taşımağa* ne lüzûm var; endişe ve kaygı kalbimi parçaladı.

Ögel, kut kuşağı ifadesinin XI. yy. Türk eserlerinde bol olarak görülmeğe başladığını fakat bu ifadenin anlayış olarak köklerinin Göktürk ve Uygur dönemlerine dayandığını ifade etmiştir. Aynı ifadenin İslâmiyet ile birlikte devlet sözcüğü ile birlikte kullanıldığını da belirtmiştir¹¹⁶². Kaynak alanda bulunan kuşak nesnesinin bir arada tutma özelliği ile hedef alanda bulunan kut soyut kavramının toplumu bir arada tutma (kurt ile kuzu) özellikleri ile birlikte her iki alan da genel seviye parametrelerini paylaşmaktadırlar.

KUT KUŞAKTIR

461. ajunğa badı kör tükel *kut kuru*/ kozı birle katlıp yorıdı böri

Bak, dünyaya tam bir *saâdet kuşağı* bağladı; kurt ile kuzu bir arada yaşadı.

4142. kalı kök ayukluk tegir erse kör / özin keç küdeşgü *kutı* badı *kur*

Eğer kök ayukluk nasip olursa, insan kendisini çok iyi gözetmelidir; o *saâdet kemerini* kuşanmış demektir.

¹¹⁶² Ögel, 2010: 199.

Bu beyitte yer alan devlet kuşağında ise kuşak nesnesi bir sorumluluğu ifade etmektedir. Devlet kuşağını kuşan- aynı zamanda kuşak tarafından nesne olarak kavramlaştırılmış sorumluluk kavramını insana kazandırmaktadır.

SORUMLULUK KUŞAKTIR

553. yana aydı hacib sen emdi yorı/ sewinçin tirilgil *badıñ kut qırı*

Hâcib sözüne şöyle devam etti: — Sen imdi gönlünü hoş tut, artık *devlet kuşağını kuşandın*.

Nesne imaj şeması aracılığı ile kaynak alanda bulunan bir maddenin temizliği ve arılığı aynı zamanda süzülerek temiz oluşu hedef alanda bulunan kut (saadet), kıw (ikbâl), devlet (saadet) kavramlarını su maddesi şeklinde kavramlaştırmıştır.

KUT SUDUR

2105. *arığ ol bu kut kıw* arıglık tiler/ *süzük ol bu devlet* süzükni yüler

Saâdet ve ikbâl temizdir, her yerde temizlik arar; *bu saâdet durudur* ve ancak saf olanı destekler.

KUT MADDEDİR. KUT KUMAŞTIR/KIYAFETTİR. KUT KAPATIR/BİR ARADA TUTAR. Akıllıya saadetin yakışması olarak ifade edilen metaforlu yapıda kaynak alan maddenin giyilebilirlik fonksiyonudur ve hedef alan ise saadet/kut soyut kavramıdır. Burada KUT MADDEDİR. KUT GİYİLİR BİR MADDEDİR. KUT KIYAFETTİR metaforları ortaya çıkar. Türk kültüründe sevilen, iyi özelliklere sahip kişilere iyi olan pek çok şey yakıştırılır, yaraştırılır, uydurulur. Bir kıyafetin yakışması, bir ziynetin yakışması Türk dilinde kullanılan ifadelerdir. Kutadgu Bilig’de de iyi ve akıllı olana herkese nasip olmayan kut soyut kavramı yakıştırılır. Bu eylem kuta giyilebilme, somut bir eşya özelliği kazandırmıştır. İyi ve akıllı hükümdârlar da baştan aşağı kut ile donatılır, kutun etkisi altındadır. Bir kıyafet gibi onu kapsar. Böylece eylem kuta kapsayıcılık, kapsama özelliği vermiştir.

1778. ne eğgü *yaraşur* ukuşluğka *kut*/ ya eğgü kılınçlıg biligligke büt

Akıllıya *saadet ne güzel yakışır*; akıllıya veya iyi hareket eden bilgiliye saadet ne iyi uyar, düşün.

YÖNETİM SİSTEMİ MAKİNADIR

DEVLET YAYDIR

YÖNETİM SİSTEMİNİN DEVAM ETTİRİLMESİ DEVLETİN HERKESİ KAPSAMASIDIR

65. irinçig kışığ sürdi yazkı esin/ yaruğ yaz yana qurdi *devlet yasın*

Bahar rüzgarı eziyetli kışı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar *saadet yayını* kurdu.

Çaycı’ya göre “Çetr form olarak irdelendiği zaman, ok ve yayın linear betimlemesinden başka bir şey olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dikey bir şekil arz eden ok ile

yarım daire biçimli yay bileşkesi, kozmik ve beşeri unsurlara işareti teşkil edebilirler¹¹⁶³.” Çaycı’ya göre “Hükümdârlık simgesi olan çetre sahip olmak, halk ile kurulacak iletişim ve ilan faaliyetlerindeki en etkin iletişim aracı olduğu açığa çıkmaktadır¹¹⁶⁴.”

DEVLET TAŞINAN NESNEDİR

551. ay **devlet iğsi** bu devlet bile/ turayın tese tur sen edgü tile

Ey **devlet sahibi**, sen ikbâlinin devamını istersen, onun devâmı müddetince sen de iyilik etmekte devam et.

6130. negü tir eşitgil sakınuk başı / sakıngıl ay **devlet iğsi** kişi

Takva sahibi insan ne der, dinle; ey saadete eren kimse, bunu iyice düşün

Kutadgu Bilig’de önemli yönetim metaforlarından biri de devlet ve top/ küre arasındaki metafor bağlantısıdır. Dankoff’un ifadelerinden hareketle bu top/küre ve devlet arasındaki metaforik bağlantı, kendisinin baht ve talih olarak gören Ay Toldı’nın makam ve yer sevmediğini belirtmek için Kün Togdı’nın huzurunda zemin üzerine top koymasıyla birlikte kesin bir sınırı olmayan daire şeklindeki topun kendi yolunda yuvarlandığını ve kendisinin de her zaman bu şekilde yerinde duramayacağı şeklinde açıklanabilir¹¹⁶⁵.

DEVLET KÜREDİR

662. neteg kim orunsuz **topıķ yuwlunur**/ anı teg me **devlet** özüm yolunur

Dümdüz yerde **top** nasıl kendi kendisine yuvarlanırsa, **saâdet** de öyledir; ben sıyrılıp, giderim.

664. bu kün men me **devlet karağū sanı**/ maņa kim ilinse tutar men anı

Bugün ben bir devletim, ben bir **topa benzerim**; kim bana yaklaşırsa, ben onu yakalarım.

DEVLET SUDUR

2105. arığ ol bu küt kıw arığlık tiler/ **süzük ol bu devlet süzükni yüler**

Saâdet ve ikbâl temizdir, her yerde temizlik arar; bu **saâdet durudur** ve ancak **saf olanı destekler**.

DEVLET ATEŞTİR

5324. beçüklük uluğluk bu keçgü turur/ bu **devlet otı** barça öçgü turur

Büyüklik ve ululuk, bunlar geçicidir; bu **saâdet ateşi** bir gün söner

DEVLET KUŞAKTIR

4760. kezigçe kelir kör bu **devlet kırı**/ tezig ol yayığ hem bolur terk kıarı

Bu **saâdet nöbeti**, bak, sıra ile gelir; o dönektir, kaçmak ister, bir de çabuk ihtiyarlar.

¹¹⁶³ Çaycı, 2008: 154.

¹¹⁶⁴ Çaycı, 2008: 158.

¹¹⁶⁵ Dankoff, 1983:60.

DEVLET SIRADIR/ NÖBETTİR

4761. kerek bolmaz emdi bu dünya maña / ya *devlet kezigi* kezig ay toña

Bana böyle bir dünyanın lüzumu yoktur; bu sıtmaya benzeyen *saâdet nöbetini* de istemem, ey kahraman yiğit.

DEVLET EŞYADIR

5759. sen emdi tükel dünya *devlet yidiñ* / köñül bastıñ arzu hava beklediñ

Sen imdi dünya ve *devletin her çeşidini elde ettin*; gönlüne hâkim olarak, heva ve nefsine mâni oldun.

TÖRÜ MADDEDİR**TÖRÜ TAŞINAN NESNEDİR**

1374. *törü tüz yorutğul* buğunğa köni/ künün eğğü bolğay könilik küni

Halka *kanunu doğru ve dürüstçe tatbik et* ki, kıyâmet gününde bahtiyar olasın.

3108. *törü tüz yorittıñ* itildi ajun/ kim erse küçek ilde körmez közün

Kanunu doğru tatbik ettin, dünya düzene girdi; hiç kimse memlekette artık bir zorbaya rastlanmıyor.

5491. *törü bir* buğunğa erej kılsunı /saña eğğü birle du‘a bolsunı

Halka huzur ve rahat sağlayacak bir *nizam kur*; sana hayır duâ etsinler.

TÖRÜ MADDEDİR

4016. biz emdi bu öñdi törü ursamız /negü teg yaraşur *törü buzsamız*

Bu kanûn ve töreyi kendimizin vaz’etmemiz icap ederken, *töreyi bozmamız* bize nasıl yakışır.

Ögel’e göre “Töre ve güç yani zulüm ikilisi veya karşıtı Türk düşüncesi ile devlet anlayışında sıkça yer alır. Kaşgarlı’nın 11. yy’da derlediği eski bir atasözünden de bu anlayış görülmektedir. Güç kapıdan girince töre bacadan kaçır¹¹⁶⁶.” Kutadgu Bilig’in aşağıdaki beyitlerinde de töre- güç karşıtına karşı ateş- su karşıtı kullanılmaktadır.

TÖRÜ SUDUR

2032. köyer ot turur küç yağusa küyer/ *törü suw turur* aķsa ni‘met öner

Zulüm yanar âteştir, yaklaşanı yakar; *kanun sudur*; akarsa, nimet yetişir

3107. *törü suw teg ol* küç kör ot teg yoğuğ/ *süzük suw aķıttıñ* uğıttı otuğ

Kanun su gibidir; zulüm ise, ateş gibi her şeyi mahveder; sen *berrak su akıttın* ve ateş söndü.

¹¹⁶⁶ Ögel, 2010: 341.

TÖRÜ TAHTTIR

771. *kümüş kürsi urmuş öze oldurur*/ bu kürsi aḡaḡı üç aḡrı turur

Bir *gümüḡ taht üzerine oturmuştu*; bu tahtın birbirine bağlanmamış üç ayaḡı vardı

TÖRÜ ARAÇTIR

103. aḡun inḡe tegdi tüzüldü törü/ *törü birle atın ḡopurdu örü*

Dünya âsayişe kavuştu ve nizam kuruldu; o adını kanunla yükseltti.

5287. negü tir eşitgil buḡun başḡısı / *törü birle ilde yaḡḡlı küsi*

Dinle, halkın başında bulunan ve *kanun ile memlekete şöhretini yayan insan* ne der.

TÖRÜ BAĞDIR

2015. iki neḡ turur *ilke baḡı* beki/ biri saḡlık ol bir *törü* il köki

Bir *memleketin baḡı* ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri ihtiyatlılık, biri *kanun*; bunlar esastır

TÖRÜ DEĞERLİ NESNEDİR

3207. saḡa men *bireyin törü* küḡ bile/ bu yirde tirilgil sewinḡin küle

Ben kudretimle senin *hakkını te'min edeyim*; neş'e ve sevinḡ içinde burada yaşa

Kutadgu Bilig'de yönetim bağlamında en önemli imajlardan biri olan hizmet kavramı hükümdârın saray kapısına gelen kişileri değerlendirmesi üzerinde etkin bir güce sahiptir. Aşağıdaki beyitlerde geçen işe yara- ve boşa harcan- eylemleri hizmet soyut kavramını işe yarayan veya harcanabilen bir nesne olarak kavramlaştırmıştır. Kaynak alanda bulunan işe yarayan bir nesnenin ve boşa harcanan para, değerli bir eşya gibi varlıklar ve hedef alanda bulunan hizmet kavramı değerli olma bağlamında genel seviye parametrelerini paylaşmaktadırlar. Her iki beyitte de hizmet soyut kavramı değerli bir eşya, nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

HİZMET MADDEDİR

484. anıḡda basala *yarar bu tapuḡ*/ muni bilse bolmas bu beklig ḡapuḡ

Hizmet ancak o zaman bir işe yarar; insan bunu bilirse, bu kapı ona kilitli kalmaz.

HİZMET DEĞERLİ BİR EŞYADIR

HİZMET PARADIR

5870. aḡır bolḡa könlüḡ tönülgey özüḡ / *yawa bolḡa tapḡum* ewürgey yüzüḡ

Canın sıkılır; sen ümidini keserek, benden yüz çevirirsin ve benim *hizmetim de heder olur*

HİZMET BAĞDIR

HİZMET KUMAŞTIR

2484. tapuḡlarda artuḡ bu *yinḡke tapuḡ* / ḡacıblık turur baḡsa yetrü ḡamuḡ

Dikkat edersen, hizmetler arasında en *ince hizmet* hâciblikdir

HİZMET ANAHTARDIR

596. mininğdin açığ bolsu sindin tapuğ/ *tapuğ bolsa ötrü açar kut kapuğ*

Senden hizmet olsun, benden ihsan; *hizmet yerinde olursa, ikbâl kapılarını açar*

HİZMET MERDİVENDİR

611. *tapuğ birle begler ağırlar kuluğ*/ tapuğ sinse boldı kiçig öz uluğ

Beyler kulu hizmetlerinden dolayı yükseltirler ; hizmetleri makbûle geçtikçe, küçükler yükselir.

HAK MADDEDİR**HAK TAŞINAN NESNEDİR**

2822. anar birse bolğay ağı kaznağı/ mansa yarağay *küdeşse hağı*

Hazine ve serveti ona tevdi edebilir; ona itimat eder ve *onun hakkını gözetirse*, yerinde olur

HAK MADDEDİR**HAK PARADIR**

2905. açını süçinü bağırsaklığın /ıdışın küdeşse *ötese hağın*

Şefkat, sevgi ve sadâkatle beyin içkisini gözeterek, onun *hakkını ödemelidir*

AD MADDEDİR**AD SUDUR**

1692. küniğe ağırladı ilig anı/ kamuğ *ilke toldı kör atı üni*

Hükümdâr onu günden güne yükseltti; *adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.*

1928. çawıkça *ajunda yağılsa atı*/ beğüse küniğe kötürse kutı

Şöhret kazansın, *adı dünyaya yayılsın*; günden-güne yükselsin ve saadeti artsın

AD YİYECEKTİR

4396. olar ögseler öğdi ilke barır/ kalı sökseler *atı artap kalır*

Bunlar methederlerse bu medih bütün ülkelere yayılır; eğer hicvederlerse insanın *adı daima kötü olarak kalır.*

KANUN/ USUL/ ÖRF İNCE BİR MADDEDİR/KUMAŞTIR

2490. *törü hem toğu öñdi yinçke tapuğ* /uluğ hacib itse açar yol kapuğ

Kanun, usûl ve örfü yerine getirmek ince bir iştir; ulu hâcib bunu tanzim ederek, yol ve kapıları açar.

SIR ATEŞTİR

2677. kalı tutmasa bu bitigçi sözüğ / begi *sırrı açlur bu örter özüğ*

Eğer kâtip sır saklamasını bilmezse, *beyinin sırrı fâş olur* ve bu da *kâtibi yakar*, mahveder.

SÖZ/SİR TAŞINAN BİR NESNEDİR

2683. ay begler inançı *sözün kizle berk* /sözün kizlemese *başın bargı* terk

Ey beylerin itimâdını kazanan insan, *sırrı iyi sakla*; sırrı saklayamazsan, derhâl *başın gider*.

BİLGİ MADDEDİR

2725. suķ erse bitigçi *bilig artatur*/ biter umdu birle bitig artatur

Kâtip haris olursa, *bilgisini kötüye kullanır*; tamah ederek yazar ve yazıyı tahrif eder.

HESAP MADDEDİR**HESAP TAŞINAN BİR NESNEDİR**

2773. bitigçi kerek uz *kamuğ hağ bilir* / *sakışığ bitigin küdeşse kalır*

Onun usta bir muhâsebeci olması ve *her çeşit kaydı bilmesi lâzm hesabın iyice tutulması için, dikkatle kayda geçmesi gerektir*.

HESAP MADDEDİR**HESAP İNCE BİR MADDEDİR/ KUMAŞTIR**

2784. körü barsa *yinçke sakış* hendese/ *muni birle yir kök bolur ol sasa*

Dikkat edersen, *hendese ince hesaptır*; bununla *yer ve gök hesaplanabilir*

4.1.2.3. Ordu Sitemi- Kozmoloji**4.1.2.3.1. Somut Ordu Sistemi- Kozmoloji**

Kutadgu Bilig’de yönetim sistemi gibi ordu sistemi de soyut ve somut kavramlara sahiptir. Ordu sistemi içerisindeki kavramların da Kutadgu Bilig’de metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. İlk olarak kozmolojik/mitolojik unsurlar açısından bakıldığında bir kaynak alan olarak dağ ve kaya (b. 2281) unsurları bir savaş esnasında meydana gelebilecek ceset yığınları hedef alanını miktar açısından metaforik olarak ifade etmiştir.

Tablo 4. 83 Kozmolojiden Ordu Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Dağ	Askerler	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Kaya	Askerler	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.
Su	Ordu	Bağlantı	Fi.H.→Fi.H.

Tablo 4. 84 Kozmolojiden Ordu Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
ORDU SİSTEMİ KOZMOLOJİDİR	CESET DAĞDIR CESET KAYADIR CESET DAĞI ASKERLERDİR CESET KAYASI ASKERLERDİR ORDU SUDUR

CESET DAĞDIR

CESET KAYADIR

CESET DAĞI ASKERLERDİR

CESET KAYASI ASKERLERDİR

2281. aḡar tirlür ötrü kör ersig eren / sewüg *can yuluğlap yatur tağ ḡayan*

Böyle olursa, onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı *canlarını feda ederek, cesetlerinden dağlar ve kayalar meydana getirirler.*

ORDU SUDUR

5512. ay ilig er attın saḡa ḡare yok / er at birle *begler süzer bulḡanuḡ*

Ey hükümdâr, çâresiz, sana adamlar lâzımdır; *beyler fesâdı bunlar ile ortadan kaldırırlar.*

4.1.2.3.2. Ordu Sistemi-İnsan

Yönetim sisteminde metaforik bir ifade kurmada kaynak alan olarak çokça işlev gören baş uzvu/ azası ordu sisteminde de sü başı (b. 2300, b. 2330), il başı (b. 4064) olarak geçmektedir. Bu ifadelerde ordu baş sözcüğü aracılığı ile insan olarak metaforik ifade edilmiştir. Aynı şekilde öncü ve keşif kolları ifadesinde kol kavramı bu toplulukları insan bdeni şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda dil uzvu/ azası da ordu sistemi içerisinde casus olarak ifade edilmiştir.

Tablo 4. 85 İnsandan Ordu Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan / Baş	Kumandan	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan Bedeni	Ordu	Parça Bütün	Fi.H.→Fi.H.
İnsan Organları	Askerler/Ordu	Parça Bütün	Fi.H.→Fi.H.
İnsan/ Silahçı	Savaşçı	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan/ Dil	Casus	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.
Cesaret	Göğüs Kafesi	Parça Bütün	Fi.H.→Dyg. H.
Cesaret	Yürek	Parça Bütün	Fi.H.→Dyg. H
Dikkat	Göz Kulak	Parça Bütün	Fi.H.→Blş.H.
Akıl/ Tecrübe	Göz	Parça Bütün	Fi.H.→Blş.H.
Çeviklik	Ayak	Parça Bütün	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 86 İnsandan Ordu Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
ASKERİ SİSTEM İNSAN BEDENİDİR ORDU İNSANDIR	DİL CASUSTUR CASUS HABERLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR CESARET GÖĞÜS KAFESİDİR DİKKAT GÖZDÜR DİKKAT KULAKTIR AKIL GÖZDÜR TECRÜBE GÖZDÜR ÇEVİKLİK AYAKTIR CESARET YÜREKTİR

ASKERİ SİSTEM İNSAN BEDENİDİR

ORDU İNSANDIR

2300. siyaset yorıtğu kerek *sü başı* / siyasetka aşığ bolur sü işi

Ordu kumandanı siyâset etmesini bilmeli; ordu işi siyâsete bağlı olur.

2301. siyaset yorıtısa sü başlıg bolur /*süsi başlıg erse er aşığ bolur*

Siyâset tatbik edilirse, ordu başsız kalmaz; *ordu başlı olursa, asker birbirine bağlı kalır.*

2330. bu yanlıg *sü başçı* bu sü başlasa/ elig bulğa düşman öze işlese

Böyle bir kumandan *askerin başına geçerse*, düşmana karşı her vakit muvaffak olur.

4064. kayusı alur hil bolur *hil başı*/ kayusı at ağır öze il başı

Bunlardan kiminin emrine takım verilir ve o takım-başı olur; kimi at aygır *üzerinde il başı* olur

2342. *ağırğu öğürgü yezek tutgağı*/ yırak tutğu saklap közi kulgakı

Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı ihtiyatlı olmalı göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir.

DİL CASUSTUR

CASUS HABERLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2351. katıglangu aşnu *til alğu kerek*/ bu *tildin* yağı kılkı bilgü kerek

Daha önce *dil yakalamağa gayret etmeli* ve *bu dilden düşmanın durumunu öğrenmeğe çalışmalıdır.*

CESARET GÖĞÜS KAFESİDİR

CÖMERTLİK GÖNÜLDÜR

GÖĞÜS CESARET İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÖNÜL CÖMERTLİĞİN YER KAPSAYICISIDIR

2282. *yüreklig* kerek artuğ *öglüg* kerek / *kögüzlüg* kerek hem *köñüllüg* kerek

O çok *cesur, zeki* ve aynı zamanda da *mert ve geniş yürekli* olmalıdır.

CESARET YÜREKTİR

YÜREK CESARET İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GÖĞÜS CESARET İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2326. üçünçi *yüreklig* kerek *kögsi kür* /yüreksiz yağı körse iglep yatur

Üçüncüsü *cesur* ve *gögsü pek* olmalıdır; korkan kimse düşmanı görünce, hastalanarak, yatağa düşer

DİKKAT GÖZDÜR**DİKKAT KULAKTIR****GÖZ DİKKATİN KAPSAYICISIDIR****KULAK DİKKATİN KAPSAYICISIDIR**

2342. adırğu ödürgü yezek tutğakı/ *yırak tutğu* saklap *közi kulğakı*

Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı ihtiyatlı olmalı *göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir.*

AKIL GÖZDÜR**GÖZ AKIL İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2366. tokışığı uzatsa yağı öğlenür / öküş körse erniñ *közi öğrenür*

Savaşı uzatırsan, düşmanın aklı başına gelir; iş uzadıkça, kuvvetinin derecesini *anlar.*

TECRÜBE GÖZDÜR**GÖZ TECRÜBE İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2367. negü tir eşitgil yağı sançmış er/ başında keçürmiş *közün körmiş* er

Düşmanlarını mağlûp etmiş, görmüş geçirmiş, *tecrübeli* yiğit ne der, dinle.

ÇEVİKLİK AYAKTIR**AYAK ÇEVİKLİK/ SAĞLAM DURUŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2369. yağıkça yalın teg neñiñ alması/ uzatsa basıttıñ *yiti kıl açak*

Düşmana yalın hücum et, ağırlığın düşmanın eline geçmesin; işi uzatırsan, mağlûp oldun demektir; *ayağını çevik tut.*

4.1.2.3.3. Ordu Sistemi- Madde

Kutadgu Bilig’de ordu sistemi içerisinde somut kavramlar yanında ad, ün, şöhrat, iz, zafer, hak gibi soyut kavramlar da bulunmaktadır. Adın yayılması (b. 2277, b. 2338), ünün yayılması (b. 2329), orduyu boz- (b. 2284), izini yok et- (b. 2382), zaferin kazanılması (b. 2316), hakkın ödenmesi (b. 2321) ifadeleri yayıl-, boz-, yok et-, kazan-, öde- gibi eylemler ad, ün, ordu, iz, zafer, hak soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Tablo 4. 87 Cansız Varlıklardan Ordu Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Su	Ad	Bağlantı	K.H.→O.H.
Madde	Ordu	Bağlantı	Fi.H.→O.H.

Su	Ün	Bağlantı	K.H.→O.H.
Su	İz	Bağlantı	K.H.→O.H.
Para	Zafer	Bağlantı	Fi.H.→O.H.
Tuz Ekmek	Hak	Bağlantı	Fi.H.→O.H.
Para	Hak	Bağlantı	Fi.H.→O.H.

Tablo 4. 88 Cansız Varlıklardan Ordu Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	Karmaşık Metaforlar
ORDU SİSTEMİ CANSIZ VARLIKLARDIR	AD SUDUR ORDU MADDEDİR ÜN SUDUR İZ SUDUR ZAFER PARADIR HAK TUZ- EKMEKTİR HAK PARADIR

AD MADDEDİR**AD SUDUR**

2277. öziñe bir at ton tulum koşsa tap/ çawıksa ajunda *atın yaça* tap

Kendisine bir at, giyim ve silâh ayırması kâfidir; meşhur olup, dünyaya *nâm salmak* ona yeter.

2338. negü tir *atıkmış* yağıcı eşit/ bu söz eştip ötrü özünke iş it

Adı dünyaya yayılmış meşhur harp adamı ne der, dinle; bu sözü dinle ve ona göre hareket et.

ORDU MADDEDİR

2284. yüreksiz kişiler *çerig artatur* /çerig artasa *er erig artatur*

Korkak kimseler *orduyu bozarlar*; ordu bozulursa, *askerler birbirini ifsat ederler*.

ÜN MADDEDİR**ÜN SUDUR****DÜŞMANN ŞÖHRETİ YERE YAYILAN SUDUR**

2329. bu erdem bile bolsa sü başçısı/ yağı sançğa *yağğa yağının küsi*

Ordu kumandanı bu faziletlerle sahip olursa, düşmanını vurur ve onun *şöhretini yere serer.*

İZ MADDEDİR**İZ SUDUR****İNSANLAR FIRSAT/ MEVKİ/ SIRA İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2382. yağı körse alp er *köpirtür izig/* bu qarşur *açınlarğa tegmez kezig*

Kahraman yiğit düşmanı görünce, *tozu dumana katar*; her yere o atılır, *başkalarına sıra gelmez.*

ZAFER MADDEDİR**ZAFER PARADIR****ZAFER ZAMANDIR**

2316. yağıcı yarağçı kişi ol tuçı / yağı sançguçı hem *yetürgen uçı*

Harpçi her vakit silâh taşıyan kimsedir; o düşmanı vurur ve *zafer kazanır.*

TUZ HAKTIR/ EKMEK HAKTIR**HAK MADDEDİR****HAK PARADIR**

2321. kişilik kıtlıglı inançlıg ağı/ *tuz etmek hağı* tip *öter* er *hağı*

İnsanlık yapan, itimat kazanan ve cömert olan insana, *tuz-ekmek hakkı diye, askerler bunun hakkını öderler.*

4.1.2.4. Kutadgu Bilig’de İnanç Metaforları

Kutadgu Bilig’de inanç kavram alanında yer alan cennet, cehennem, günah, sevap, iyilik, kötülük gibi soyut kavramların metaforik olarak farklı hiyerarşiler arasındaki aktarımlarla ifade edilmesi/ inşâ edilmesi eserin inanç söyleminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kutadgu Bilig’in içerisinde yer alan bu kavramlaştırmalar geçmiş aktarmak ve anlamlandırmak yanında tanıtma işlevini de görmektedir. Bu ifadeler için Kutadgu Bilig’de tanık gösterilen kişilikler ve Kur’ân ayetleri de bu metaforik ifadelerin tarihsel anlamda kendileri olduğu gibi aynı zamanda bu metaforikal akışın gerçek kaynağı durumundadırlar. Koskinen ve Koivisto, “inanç bağlamındaki yaşantıları ifade etmede göstergebilimin semantik süreçlerinden biri olan metaforların bu konuda insanları farklı bir yere götürebileceğini¹¹⁶⁷” ifade etmişlerdir.

¹¹⁶⁷ Harvey, 2011: 235.

Kutadgu Bilig’de kavramsal metafor teorisi ve dil- düşünce arasındaki ilişkinin bir tezahürü de inanç bağlamında görülmektedir. Kutadgu Bilig’de inanç alanının ve Türkçenin söz varlığının biraraya gelmesiyle oluşmuş metaforik bir inanç söz varlığı bulunmaktadır. İnanç öğretileri de insanlara belirli kanallar aracılığı ile aktarılması için bir dil şeklinde yapılandırılmıştır. Bu nedenle inanç sistemlerini açıklamak veya anlamak için söz dizimi ve anlam bilim konularına başvurmak gerekmektedir.

Soskice’ye göre Tanrı’nın aşkın bir varlık olarak tasavvur edildiği dinlerde Tanrı’nın kullandığı dil figüratif veya metaforikal olabilir. Kullanılması tercih edilen bu metaforların değişim ve gelişmeleriyle birlikte, din kavramı insanlara karşı duyarlı, canlı bir varlık olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kullanılan metaforlar da kişilerin düşüncelerine ve kültürlerine bağlıdır¹¹⁶⁸. Harrison’a göre “İnanç dili, edebi olmaktan ziyade temel olarak metaforiktir. Bu bağlamda inanç alanına katkıda bulunan metaforların çeşitliliğine dikkat çekmek sadece Tanrı metaforlarının diğer metaforlardan çok daha fazla olduğunu gösterecektir¹¹⁶⁹.”

Harrison, Lakoff ve Johnson’un kavramsal metafor teorisinin inanç geleneklerini ve ilâhî olanın tasarlanışını ifade edebileceğini ifade etmiştir. Çünkü bu teorinin inanç geleneğini etkilediğini ve bu bağlamda insanların yaşantılarından kaynaklı olduğu gibi onların da yaşantılarını ve ilâhî olan hakkındaki düşüncelerini yansıtabildiğini belirtmiştir¹¹⁷⁰.

Lakoff ve Wehling’e göre “Dünyadaki yaşantılarımız aracılığı ile sosyal hayatımızda metaforlar meydana gelmektedir. Bu metaforlar bizim doğru ve yanlış ayırmamıza izin verir. Bu yaşantı ve düşünceleri de doğrudan/ nedensel olarak din kavram alanına haritalarız¹¹⁷¹.”

4.1.2.4.1. Allah/ Tanrı

Eski Türk panteonunda birçok Tengriler bulunmuştur. İlk büyük Türk imparatorluğu devrinden sonra bu panteondaki Tanrıların en büyüğünün Gök Tanrı olduğuna inanılmıştır. Bu büyük Tanrı Türk Hakanlığına bütün muhtelif uluslar için müşterek kült olmuştur¹¹⁷².

İnan’a göre “Hakanları tahta çıkaran, Türklere zafer kazandıran, felaketlerden koruyan Türk Tanrısı Gök Tanrı’dır. Türkler büyük başarılarındna bahsederken hakan veya beyler daima “Tanrı’nın inayeti ile”, “Tengri yarılıkaduk için” demeyi ihmal etmemişlerdir¹¹⁷³.”

¹¹⁶⁸ Soskice, 2007: 68.

¹¹⁶⁹ Harrison, 2007: 19.

¹¹⁷⁰ Harrison, 2007: 19.

¹¹⁷¹ Lakoff ve Wehling, 2016: 103.

¹¹⁷² İnan, 1976: 15-16.

¹¹⁷³ İnan, 1976: 16.

Maniheizt ve Budistlere ait metinlerde “tanrı (tengri)” adı Göktürk metnindeki anlamıyla kullanılmakla beraber maddî varlık tasavvur edilen “tengri” (gök, sema) ayırt edilmektedir, maddi varlık sayılan tengri ekseriya “kök- gök” kelimesiyle ifade edilmektedir¹¹⁷⁴.

X. Yüzyılın ilk çeyreğinde Oğuzları tavsif eden İbn Fadlan, Oğuzların “bir Tanrı” dediklerini haber vermektedir. Onun anlattığına göre Oğuzlardan biri zorluk görür yahut hoşuna gitmeyen bir işle karşılaşır başını göğe kaldırarak “bir Tanrı” diyor ki bir Allah demektir. Oğuzların “bir Tanrısı” Başkurtların gökyüzünde olduğuna inandıkları Büyük Tanrı, Yakutların inandıkları Ürüng Ar Toyun ve Altaylıların inandıkları Ülgen tasavvurudur¹¹⁷⁵.

İnan’a göre “Altay Şamanistlerinin dua ve ilahilerinden anlaşıldığına göre en büyük Tanrı Ülgen’dir. Güney Altay Şamanistleri buna Kудay derler. Kuzey Batı Moğolistan’da yaşayan Soyutlar büyük Kayrakan’ı tanırırlar¹¹⁷⁶.”

Lakoff ve Wehling, Tanrı ile ilgili pek çok metaforun arasında Baba olarak Tanrı metaforunun da yer aldığını ifade etmiştir. Lakoff ve Wehling, ilâhîliğin kavramlaştırıldığı ortak bir haritalama olan Baba metaforunun (Hristiyan, İslâmiyet, Yahudilik) bütün dinlerde aynı haritalamaya sahip olduğunu ifade etmişlerdir¹¹⁷⁷.

Tanrı için ifade edilen bu metaforlar insan ve toplum kaynaklı da olabilmektedir. Örneğin, bu metafor (baba metaforu) Tanrı’nın ilahiliğini ve sevgisinin güç açısından ifade eden en iyi metafor örneğidir. Lakoff ve Wehling, Tanrı’nın ailevi bir figür olarak kavramlaştırılmasının toplumun, insanların kültürleri doğrultusunda olduğunu ifade etmişlerdir¹¹⁷⁸.

Tablo 4. 89 Allah’ın Niteliklerinin Metaforik İfadesi

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Birlik	Allah	Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Yardımcı/ Destek	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın	Fi.H.→İ.H.

¹¹⁷⁴ İnan, 1976: 17.

¹¹⁷⁵ İnan, 1976: 17- 18.

¹¹⁷⁶ İnan, 1976: 20.

¹¹⁷⁷ Lakoff ve Wehling, 2016: 103.

¹¹⁷⁸ Lakoff ve Wehling, 2016: 103.

		Kalkması	
Hükümdâr	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→İ.H.
Besleyici	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→İ.H.
Kapı/ Ev	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→İ.H.
Varlık	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→İ.H.
İlaç	Allah	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 90 Allah'ın Niteliklerinin Metaforik İfadesi

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
ALLAH VARLIKTIR	ALLAH BİRDİR ALLAH DESTEKTİR ALLAH HÜKÜMDÂRDIR/ BESLEYİCİDİR / MEKÂNDIR/ VARLIKTIR/ İLAÇTIR

Dünyada devletlerin, toplumların nasıl bir hükümdârları varsa, evrenin ve dünyanın da bir yöneticisi vardır. Bunun yanında Tanrı kapısına yüz sür-, hakiki kapı ifadeleri de Allah'ın mekânda da var olduğu metaforik olarak ifade edilmiştir. Aynı metaforik ifadelerin Bey ve hükümdârlar için de kullanıldığı görülmektedir. Burada özellikle Allah'ı insan idrakine daha yakın anlatma ve aktarma çabası vardır. Allah'ı kargaşadan ayırmak ve onu gerçekçi bağlamda anlatmak da bir, birlik metaforu ile meydana getirilmiştir.

Kutadgu Bilig'de yönetim kavram alanından sonra en geniş kavram alanı inanç sistemine aittir. Bu sistemlerin yaratıcısı Allah Hâcib tarafından metaforik ifadelerle aktarılmıştır. GENEL ÖZELDİR metaforuna göre bu metaforların bütünü ALLAH VARLIKTIR metaforu içerisinde toplanmaktadır.

Allah'ın doksan dokuz adı ile birlikte bir olması, besleyici olması, hükümdâr olması, hakiki kapı olması onun genel seviye parametreleridir. ALLAH VARLIKTIR temel metaforu daha özelde ALLAH BİRDİR/ DESTEKTİR/ HÜKÜMDÂRDIR/ BESLEYİCİDİR/ MEKÂNDIR/ VARLIKTIR/ İNANÇTIR şeklinde karmaşık metaforlardır.

ALLAH BİRDİR

25. aya **birke** bütmiş tiliñ birle ög/ köñül bütti şeksiz amul tutğıl ög

Ey **Tanrı'nın birliğine** inanmış olan, onu dilin ile öğ; gönülün tereddütsüz inandı ise aklını işe karıştıрма.

ALLAH YARDIMCIDIR

ALLAH ARKADIR/DESTEKTİR

90. bayat birdi barça tilemiş tilek/ **bayat ok bolu birsü arka yülek**

Tanrı bütün dileklerini verdi; bundan sonra da **Tanrı daima sana arka ve destek olsun.**

5819. özüm çoğtı emdi bu arzu tilek/ **bayat ok bolu birsü arka yölek**

imdi ben bu arzumdan vazgeçtim, **Tanrı bana destek ve yardımcı olsun**

ALLAH HÜKÜMDÂRDIR

3928. **bayat kullarına** tusul ay bögü/ kişike tusulur erig er tigü

Ey hakim, **Tanrının kullarına** faydalı ol; insanlara faydalı olan kimselere ancak insan denilir.

5194. munıñ şükri kılğı bu kün ay ilig / **bayat halkına** bolğıl eğğı silig

Ey hükümdâr, bugün buna şükür etmeli; **Tanrının yarattıklarına** karşı iyi ol ve temiz kalple muamele et

5020. ilig aydı emgеп yügürdüñ öküş / **yanut birsü teğri** ol emgekke tuş

Hükümdâr şöyle dedi: Çok koştun ve çok zahmet çektin; bu zahmetlere mukabil **Tanrı sana hak ettiğın mükâfatı versin.**

5103. **bayat birmişindin** maña kıl ülüg/ tirilsü köñül bolsu nefsim ölüg

Tanrının sana verdiğinden bana da bir hisse ayır; gönülüm dirilsin ve nefsim ölsün

5988. **bayat eğğı isiz yorıtsa қаза** / yoritur anı yatsa tünle uda

Tanrı, iyi veya kötü, kazasını bildirmek isterse, bunu gece yatarken, uykuda bildirir

6089. bağırsak bolun barça tınlıg öze / **tapuğ kıl bayatқа** köñül til tüze

Her mahlûka karşı merhametli ol, gönülün ile dilini bir ederek, **Tanrıya ihlâsla ibâdet kıl.**

ALLAH HAKİMDİR

5165. ilinđe bireğü kiçe қалса ач / **anı sindin aytur bayat** közni aç

Memlekette bir kimse bir gece aç kalırsa, onu **Tanrı sana soracak gözünü aç**

ALLAH BESLEYİCİDİR

3766. özün toğmağınça maña tegmez aş/ *mini toğrur öñdün özi yimez aş*

Sen doymadan, bana yemek gelmez; Tanrı ise, kendisi *yemek yemekten münezzeh olduğu hâlde, beni doyuruyor.*

ALLAH'IN KAPISI VARDIR

1451. törü kıl katıgılan bolup kılma küç/ tapuğ kıl *bayatka anıy kapğı kuç*

Adaletle iş gör, buna gayret et; hiç bir zaman zulüm etme; *Tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüz sür*

3747. *bayat kapğı* tuttum kılur men tapuğ / kamuğ halk yumıtu bu ol çın kapuğ

Ben *Tanrı kapısını* tuttum, ona kulluk ediyorum; bütün halkın toplanacağı hakikî kapı budur.

ALLAH ADI İLAÇTIR

3189. ayur men bitidim bayatım atı/ bu *at ol kamuğ türlüg igke otı*

Sonra devam etti: *Tanrının adını yazdım, bu ad her türlü derde devâdır.*

ALLAH YUKARIDIR

1278. köñül til köni tut *bayatka tapın*/ usanma yarınlık işiñni itin

Gönlünü ve dilini doğru tut, *Tanrı'ya kulluk et*; gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.

5934. ilig aydı *tevfik kılur men turup / bayattın* bu işke *köñül tüz urup*

Hükümdâr: Ben gönlümü *Tanrıya yönelterek*, ondan bu iş için tevfiğ dilerim dedi

6560. aya usrığ öz sen oğun yıgla tınma/ *bayatka tapuğ kıl* yok erse yoğağtım

Ey uyuklayan vücût, uyan, ağla durma; *Tanrıya ibâdet kıl*; yoksa, ben mahvoldum.

4.1.2.4.2.Soyut İnanç Sistemi – Kozmoloji

Kutadgu Bilig’de yönetimden sonra en fazla söz varlığına sahip olan kavram alanı inanç sistemine aittir. Metinde inanç bağlamında pek çok metaforik ifade vardır. Pek çok soyut kavram farklı kaynak alanları aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de inanç kavram alanının metaforlaşmasında kaynak alan görevinde bulunan en önemli kaynaklardan biri de kozmolojidir. Kozmoloji ve din arasında bağlantılar kuran Lovejoy’a göre “Kozmolojik düşüncelerdeki yenilikler geleneksel dinlerdeki karakteristik yapıları güçlendirmek için değerli kavramlardır¹¹⁷⁹.”

Özellikle ölüm ve ecel soyut kavramları pek çok şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de ölüm bütün varoluş karşısında yer alan karşıt / öteki gücü oluşturmaktadır. Bu kavrama olay yapısı açısından bakıldığında ise varlığın, yaşamın

¹¹⁷⁹ Lovejoy, 2001: 122.

sonlanması üzerinde en büyük nedensel güç metaforudur. Ölüm, kısıtlayıcı, karşıt güç imaj şemasını içermektedir. “Ölüm, Göktürklerde uçabar-, yani uçarak gitme sözü ile söylenir. Onlar ruhun uçup Tanrı katına gittiğine inanırlardı. Tanrı’nın takdiriyle meydana gelen ölüm anlayışı ise ‘kergeek boldı’ yani ‘gerekli oldu’ sözü ile karşılanıyordu¹¹⁸⁰.” “Uygurlar da ölüm kavramı ile ilgili ifadelerde hem doğrudan söyleme yolunu seçmiş hem de çeşitli benzetme ve metaforlardan faydalanmışlardır¹¹⁸¹.” Şahin, Türkmenlerde ölümün hastalık, insanın kendi canına kast etmesi, şehit olması ve cezalandırılması şeklinde dört şekilde olduğunu ifade ederek ölüm kavramının uluslararası düzeyde çok fazla kavramsal metafor ürettiğini vurgulamıştır¹¹⁸².

Geleneksel Hakas inancında temel olarak ölüm, ruhun insan vücudunu terk ederek başka bir dünyaya gitmesi olarak algılanır. Hakas Türkçesinde “ölmek” eylemini ifade etmek üzere kullanılan ondan fazla fiil ya da ifade bulunmaktadır. Bu ifadeler Hakas Türklerinin ölüm, bu ve öteki dünya üzerine düşüncelerini de çok iyi yansıtmaktadır. Örneğin öl pararga “ölmek” yerine kullanılan ürep pararga “eskimek, aşınmak” fiili Hakasların esasen geçici bir tür kılıf olarak gördükleri bedenlerinin aşınmasıyla ölümün geldiği ve kılıfından çıkan ruhun (tın’ın) öte tarafa “tigi çurtasta”, gerçek hayata “sın çurtasxa” kavuştuğu düşüncesini ifade etmektedir¹¹⁸³.

Kozmoloji/mitoloji sözcükleri açısından baktığımızda Odgurmış’ın rüyasında gördüğü su (b. 6057, b. 6060) onun ölümünü ifade etmiştir. Ecel suyu Kutadgu Bilig’de bir kadeh ile sembolleştirilmiştir. Ecel suyuna da ıdışlık su yani kadehlik su deniyordu. Bunu Ortadoğu düşüncelerinde de görüyoruz. İdiş yani kadeh eski Türk geleneklerinde büyük bir yer tutuyordu. “Âb-ı Hayat’a tiriglig suyu yani dirilik suyu deniyordu¹¹⁸⁴.” Hayatın eksilmesi ve tükenmesi (b. 3782) eksil- ve tüken- eylemleri bir maddenin yavaş yavaş yok olması anlamındadır. Sıvı maddelere özgü bir eylem olarak daha çok görülmektedir. Bu nedenle bu eylemlerin ait olduğu sıvı maddeler, su kaynak alanı hayat soyut hedef alanını metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Burada suyun tükenebilirliği, hayatın geçiciliği niteliği üzerine haritalanmıştır. Aynı düşünceyi süzük can (b. 1521) ve can sızgur- (b. 1919) ifadeleri için de geçerlidir. Süzölmüşlük, süzölmek ifadeleri daha çok sıvı maddeler için geçerlidir. Dolayısıyla süzölmüş bir suyun temizlik ve saflık özellikleri can soyut kavramının saflığı üzerine haritalanmıştır. Sız- ifadesi sıvı maddelere özgü zamanla meydana gelen bir eylemdir. Canını erit-, canını sızdır- ifadeleri de yavaş yavaş yok olmayı ölmeyi bildirmektedir. Dolayısıyla sız- eyleminin ait olduğu su ve bu eylemin zamanı, oluşu kaynak alan olarak

¹¹⁸⁰ Ögel, 2010: 758.

¹¹⁸¹ Tokyürek, 2009:171.

¹¹⁸² Şahin, 2018: 299.

¹¹⁸³ Yılmaz, 2007:68.

¹¹⁸⁴ Ögel, 1995: 340.

hedef alan can soyut kavramı üzerine haritalanmıştır. Yine inanç kavram alanına sahip sözcüklerden günah soyut kavramı ise (b. 5982) su kozmolojik unsuru ile kavramlaştırılmıştır. Günahları dökül- ifadesinde dökül- eylemi cansı varlık/ maddelere ait bir eylemdir. Özellikle sıvı maddeler için kullanılmaktadır. Bu nedenle dökül- eylemi ve ait olduğu su kavramı kaynak alan olarak günah soyut hedef alanına çok çabuk dağılma, kuruma, yok olma bağlamında haritalanmıştır.

Kutadgu Bilig’de ölüm pek çok şekilde metaforik olarak ifade edilmektedir. Öl- eylemi ile birlikte ölüm kavramının metaforik gösterimleri Kutadgu Bilig’de oldukça yer almaktadır. Ölüm soyut kavramını metaforik olarak ifade eden kaynak alanlardan biri de kozmolojik/mitolojik sistemdir. Ölüm suyun görünümünden biri olan deniz ve denizin derinliği ile açık bir şekilde metaforik olarak tanımlanmıştır (b. 1140). Kaynak alan olarak denizin soğukluğu, derinliği ve bilinmezliği ölüm soyut kavramının bilinmezliği üzerine haritalanmıştır. Ölümün doğması (b. 6073) ifadesinde doğ- eyleminin ilk olarak insanlara ait bir eylem olduğu görülür. Fakat ölümün doğup insanın ölmesi ifadesinden doğan varlığın bir güneş olduğunu algılarız. Bu nedenle güneşin doğuşu bir kaynak alan olarak ölümün ortaya çıkması hedef alan üzerine haritalanmıştır. Ölümün insanları keserek biçerek yok etmesi (b. 3620), ölümün çengelinin olması (b. 6116) ölüm kavramını maden/demir kaynaklı maddeler olan kesici, delici niteliklere sahip olan bıçak ve iğne şeklinde kavramlaştırmıştır. Kes- eylemi bıçakların bir özelliği olduğu için bıçağın keskinliği ölümün acısı üzerine haritalanmıştır. Çengel delici bir alet olduğu için bir kaynak alan olarak çengelin zarar vericiliği ölümün dehşeti üzerine haritalanmıştır.

Kutadgu Bilig’de ölüm kavram alanı yanında kıyamet kavramı ile ilgili de metaforik ifadeler bulunmaktadır. Güneşi parlayan bir kıyamet günü (b. 6460) ifadesinde hükmü geçen bir kıyamet gününden bahsedilmektedir. Kıyamet gününün güneşi ifadesinden kıyametin güneşinin olduğunu algılarız. İki kavramın da nitelikleri ve önemleri birbirlerine yakındır. Bir kaynak alan olarak güneşin yakıcılığı, tehlikesi kıyametin dehşeti, korkusu üzerine haritalanmıştır. İkinci olarak kıyamet inancı ile yaşamlarımızı bir düzene koymaktayız. Bazı yargılara sahip oluruz. Bu bir tür bilgilenme olabileceği için güneşin aydınlatıcılığı, kıyametin de bilgilendirme aydınlatma özelliği üzerine haritalanarak metaforlaşabilir.

Kutadgu Bilig’de 6451 ve 6493. beyitler arasında dünyanın sonuna gelindiğine dair işaretler aktarılmıştır. Metnin genelinde ise kıyamet, ölüm ve hesap günü ile ilgili metaforik söylemlere rastlanmaktadır. Topaloğlu’na göre “Kıyamet kalkmak, dikilip ayakta durmak

manasındaki kıyâm kökünden isim veya masdar olup dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurundan durma yahut bu olayın başlangıcını kozmik değişikliğin vuku bulmasıdır¹¹⁸⁵.”

“Altay Türkleri bir gün dünyanın sonunun geleceğine inanırlar. Bu gelecek son güne yani kıyamete kalgançı çak derler. Türkiye Türkçesinde karşılığı kalacak olan çağ demektir¹¹⁸⁶.” Teleüt Türklerine göre; “kalgancı çak” geldiğinde gök demir, yer sarı bakır olur. Hükümdârlar birbirleriyle savaşırlar, halklar kötülük düşünmeye başlar. Sert taşlar ufalır, katı ağaçlar kırılır. İnsanların boyu bir dirsek kadar kısalmış. Oğul babayı, baba oğulu tanımaz. Telengütlerde de buna benzer rivayetler anlatılır. Bu zaman geldiğinde töre bozulur, tepeler çalkalanır, demir üzenginin dibi delinir, çuvaldızın deliği yırtılır. Toplumun düzeni bozulur¹¹⁸⁷.

Kutadgu Bilig’de Azrail için atlı adlandırması kullanılmıştır. At Türk kültürü ve mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Tryjarski’ye göre “Ölüm meleği (Azrail) İslâm dininde gayet iyi bilinmekteydi ve oradan da muhtemelen Tatarlara, Çuvaşlara ve Kırgız Müslümanlarına ulaşmıştır¹¹⁸⁸.”

Tablo 4. 91 Kozmolojiden Soyut İnanç Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Su	Ecel	Bağlantı	K.H.→İ.H.
Su	Hayat	Döngü	K.H.→İ.H.
Su	Can	Döngü	K.H.→İ.H.
Deniz	Ölüm	Karşıt Güç	K.H.→İ.H.
Su	Ölüm	Karşıt Güç	K.H.→İ.H.
Güneş	Ölüm	Döngü	K.H.→İ.H.
Su	Günah	Kısıtlamanın Kaldırılması	K.H.→İ.H.
Su	Ahret	Yol- Hedef	K.H.→İ.H.
Yol	Ahret	Yol- Hedef	K.H.→İ.H.
Dünya	Ahret	Yol- Hedef	K.H.→İ.H.
Güneş	Kıyamet	Yol/ Karşıt Güç/ Denge/	K.H.→İ.H.

¹¹⁸⁵ Topaloğlu, 2002: 517.

¹¹⁸⁶ Gömeç, 2011: 42; İnan, 2006: 24.

¹¹⁸⁷ Gömeç, 2011: 42; İnan, 2006: 24.

¹¹⁸⁸ Tryjarski, 2012: 95.

		Döngü/ Merkez Çevre	
Karanlık	Ölüm	Karşıt Güç/ Döngü	K.H.→İ.H.
Çengel	Ölüm	Parça Bütün	K.H.→İ.H.
At	Azrail	Tıkanıklık/ Merkez- Çevre	K.H.→İ.H.

Tablo 4. 92 Kozmolojiden Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT İNANÇ SİSTEMİ KOZMOLOJİDİR	ECEL KAPTAKİ SUDUR HAYAT/CAN SUDUR ÖLÜM DENİZDİR/ İĞNEDİR/ BIÇAKTIR/ SUDUR GÜNEŞTİR KIYAMET GÜNEŞTİR

Kutadgu Bilig’de kozmolojik unsurlar olan su, deniz, güneş, karanlık ve atların inanç sisteminde önemli bir kaynak alan olduğu görülür. Kaynaktan hedefe doğru giden yol imaj şemaları ile doğadan kozmolojiden ölüm, hayat, kıyamet kavramlarına bir aktarım görülmektedir. Su ve denizlerin bilinmezliği, sonsuzluğu genel seviye özellikleridir. Bu özellikler ölüm, hayat, can gibi bilinmez ve sonsuz nitelikli kavramlara aktarılmıştır. Bu bağlamda aynı genel seviye özelliklerini palasirlar. Aynı şekilde güneşin yakıcılığı genel seviye özelliğidir. İğne ve bıçağın keskinlik özelliği de ölüm kavramına aktarılmıştır. Ölüm ve kıyamet de sıcaklık ve ateşle ilişkilendirildiği bağlamlar olmaktadır. Bu bağlamda ölüm, kıyamet ve güneş aynı genel seviye özelliklerini paylaşırlar. Bu bağlamda bu kavramlar SOYUT İNANÇ SİSTEMİ KOZMOLOJİDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu metaforu oluşturan karmaşık metaforlar ise ECEL KAPTAKİ SUDUR, HAYAT SUDUR, CAN SUDUR, ÖLÜM DENİZDİR, ÖLÜM SUDUR, ÖLÜM İĞNEDİR, ÖLÜM BIÇAKTIR, KIYAMET GÜNEŞTİR şeklindedir. Azrail de atlı şeklinde tabir edilmiştir.

SOYUT İNANÇ SİSTEMİ KOZMOLOJİDİR

ECEL KAPTAKİ SUDUR

6057. *ıdışlğ suwuğ* men tükel içmişim / tiriglikke yördün uzattın yaşım

Benim kaptaki suyu alıp içmiş olmamı sen hayata yordun ve ömrümü uzattın

6060. *ıdışlğ suwuğ içtim* emdi tükel / tükettim tiriglik esen edğü kal

Kaptaki suyun tamamını içtim ve hayatımı tamamladım, sen sağ ve hoşça kal.

HAYAT SUDUR

3782. ay ilig bu dünya keçimlig turur / *tiriglik* küniğe *tüker alkınur*

Ey hükümdâr, bu dünya geçicidir ; gün geçtikçe *hayat eksilir ve tükenir*.

CAN SUDUR

1521. edizlik tiledi *süzük can* turuğ/ uçup bardı can kaldı kalbüd kıruğ

Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; ruhu uçtu, gitti, boş bir kalıp kaldı.

1919. kılı *can sızurğu* awınsa begi/ kalı yetlür erse bu kılınun ögi

Eğer akılı eriyorsa, beyinin rahat etmesi için, kul kendi *canını eritmelidir*.

GÜNAH SUDUR

5982. kişi iglese barça *töklür yazuk* / yazuk tökse kıtlur kişi ay toña

insan hastalanırsa, onun bütün günahları dökülür; ey kahraman, *günah dökülünce*, insan kurtulur

ÖLÜM DENİZDİR

1140. *ölüm bir teñiz ol* uçı yok tüpi/ bağa körse yetrü tüpi yok batığ

Ölüm uçsuz-bucaksız bir denizdir; iyice dikkat edersen, dipsiz bir çukurdur.

ÖLÜM SUDUR

6035. başında bir atçı maña *suw birür*/ alır men tüketü içip öz kıanur

Son basamakta bir atlı bana *su uzattı* ; ben de alıp, sonuna kadar içtim ve suya kandım

ÖLÜM GÜNEŞTİR

6073. tañ ermez *ölüm toğsa* yalñuk ölür / kıamuğ tın tokığlı ölümke turur

Buna şaşmamalı; *ölüm doğarsa*, insan ölür; bütün nefes alanlar ölmeğe mahkûmdur.

ÖLÜM KARANLIK ALEMİDİR

1240. yana yangı ermez keçürmiş künün/ negü kıldın erse *anundı tünün*

Fakat geçirdiğin günler bir daha geri gelmez; ne yaptınsa-yaptın, artık *karanlık âlemi* seni bekliyor.

ÖLÜM İĞNEDİR

ÖLÜMÜN ÇENGELİ VARDIR

6116. anunmış turur bu ölüm tarmağı /usanıp yorırda iler *karmağı*

Ölümün pençesi hazırlanmıştır; gaflet içinde yürürken, *onun çengeli* insana saplanır.

ÖLÜM BIÇAKTIR

3620. tiriqlik barır künde sindin kaçır / yawuz bu *ölüm* kör *uluḡnı bıçar*

Hayat geçer ve her gün senden bir az daha uzaklaşır; bu *ölüm fenâdır senin kökünü kazır*.

AHİRET BÜYÜK YOLDUR

1417. yüz utru turur bu *uzun yol sefer*/ ukuşluḡ bu *yolḡa* azuk keḡ iter

Önünde *uzun bir yol, bir sefer* vardır; akıllı olan bu *yol* için azığını iyice hazırlar

1473. okıḡçı kelirke anunḡu kerek/ *uzun yol* yorırḡa itingü kerek

Dâvetçinin gelmesine hazırlanmak ve *uzun yol* yürümek için, hazırlık yapmak gerektir

4727. yorıyu turuḡlı bu barkın kişi/*uluḡ yolda* itmez bu ew bark işi

Bu *büyük yolda* yalnız dinlenmek için bir az duran yolcu ev bark yapmaz.

AHİRET SUDUR

AHİRET EBEDİ ÜLKEDİR

3083. nerek bu karanḡku tünerig orun/ süzük *meḡü ilke* aḡunḡıl burun

Bu karanlık zulmet yeri neye gerek, *durulmuş ebedi ülke* için önceden hazırlan

5189. anı kıl tutaşı *tirilḡü orun* /bu ajun neḡin ḡoḡ aḡar yüz urun

Ancak orasını *ebedî hayat yeri* telâkki et; bu dünya malını bırak, yüzünü oraya doğru çevir.

5426. bu toḡ toz tumandın örü tart özün/ *süzük meḡü il* ḡol sen aḡḡıl közün

Bu toz, toprak ve dumanın fevkına yüksel, *duru ve ebedî diyarı* iste ve gözünü aç.

AHİRET BİR DÜNYADIR

6642. sewinçin süzülmüş bu dünya bütün/ munı ḡoḡ *taḡa bir ajunḡa* köre

Bu dünyanın her tarafı zevkle doludur; onu bırak, *öteki dünyaya* bak

KİYAMET GÜNEŞTİR

KİYAMET YAKICIDIR

KİYAMET AYDINLATICIDIR

6460. saḡınuḡ tigüçi kim ol çın köni/ *könilik küni bar yarutur küni*

Gerçekten dürüst ve takva sâhibi denilecek kim kaldı; fakat *güneşi parlayan bir kıyâmet günü* vardır

KİYAMET DOĞRULUK GÜNÜDÜR

30. sewüḡ sawçı birle ḡopurḡıl mini/ elig tuttaçı kıl *könilik küni*

Mahşer günü beni sevgili Peygâmbir ile birlikte haşret, onu bana şefaâtçi kıl.

1374. törü tüz yoritḡıl buḡunḡa köni/ künün eḡḡu bolḡay *könilik küni*

Halka kanunu doğru ve dürüstçe tatbik et ki, *kıyâmet gününde* bahtiyar olasın.

6460. saķınıuķ tiguēi kim ol çın kōni/ *kōnilik kōni* bar yarutur kōni

Gerçekten dürüst ve takva sâhibi denilecek kim kaldı; fakat güneşi parlayan bir *kıyâmet günü* vardır

KIYAMET BÜYÜK GÜNDÜR

32. *uluğ künde* körkit olarnıñ yüzün/ elig tuttaçı kılğıl eğgü sözün

Ulu günde onların yüzünü göster, şefaathlerini bana yardımcı kıl.

KIYAMET HESAP GÜNÜDÜR

5309. bu künke yarın bar *ayıtgu kōni/ yarınka* saķınsa yorıgıl kōni

Bugün için yarın bir *hesap günü* vardır; *yarını* düşünerek, doğru hareket et.

KIYAMET YARINDIR

1131. burun ıdgum erdi kamuğ eğgölüg/ asıg kılğay erdi *yarın* belgölüg

Bütün iyiliklerimi önceden göndermeli idim; bunlar bana *yarın* muhakkak faydalı olurdu

1281. ağır tut negü erse yarlığların/ ağır kılğa teñri *bu kün* hem *yarın*

Onun bütün emirlerine itaat et, Tanrı seni bugün de *yarın* da aziz eder.

5309. bu künke yarın bar ayıtgu kōni/ *yarınka* saķınsa yorıgıl kōni

Bugün için yarın bir hesap günü vardır; *yarını* düşünerek, doğru hareket et.

KIYAMET GÜNDÜR

3572. uş *ol kün* ökünse ökünç asğı yok / negü kıldıñ erse yıl ay kün tanuķ

O gün peşiman olursan, bunun faydası yoktur; ne yaptınsa, yıl, ay ve gün buna şahittir.

KIYAMET HESAPTIR

5275. ay boşlağ yorıgıl buğun ökteñi / *bayat ayıtğı* bar anutgıl emi

Ey isyan vâdilerinde başı boş dolaşan insan, Tanrı bunu senden *soracaktır*, cevabını hazırla

KIYAMET GELECEK OLANDIR

6493. bu barça uluğ kün nişanı turur/ nişanı körünse *keligli* kelür

Bunlar hep kıyamet gününün alâmetidir; alâmeti görünürse, gelecek olan gelir

AZRAİL ATLIDIR

6035. başında bir *atçı* maña suw birür/ alır men tüketü içip öz ғанur

Son basamakta bir *atlı* bana su uzattı ; ben de alıp, sonuna kadar içtim ve suya kandım

6055. *ol atçı turur* kör atalığlarığ / atasız kılığlı ay kılkı arığ

Evlâtları babasız bırakan *bu atlıdır*, ey temiz kalpli insan

4.1.2.4.3.Soyut İnanç Sistemi- İnsan

Yönetim sisteminde olduğu gibi inanç sistemi kavram alanında da soyut kavramların insan bedeni uzuvları/azaları ile kavramlaştırıldığı görülmektedir. Bunun nedeni Hâcib'in inanç kavramlarını insanlara anlayabilecekleri şekilde aktarmaktır. Bunlardan en önemlileri baş sözcüğüdür. Bu bağlamda inanç sisteminde muhammed yalawaç *halayık başı* (b. 8) ifadesinde bütün mahlukların başı ol- bütün yaratılışı insan şeklinde metaforik olarak ifade ederken Hz. Peygâmbir Muhammed'i bu bedenin başı olarak kavramlaştırmıştır. Bu durum aynı zamanda Peygâmbir'e verilen önemi de kavramlaştırmaktadır. İçinde beyni taşıyan baş insna için önemlidir. Dolayısıyla Hz. Peygâmbir de yön vereceği toplum için önemlidir. Kutadgu Bilig'de Peygâmbir için rehber metaforu da yapılmıştır. Lewis, "Seyehat edenlerin başlarındaki rehberden, rehberi izleyenlerden de birçok eğretilime yapıldığını"¹¹⁸⁹ belirtmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygâmbir Muhammed için doğru rehber, iyi kılavuz (b. 3730, b. 6519) metaforik ifadeleri bu dünyadaki Müslümanların bir yolculukta olduğu ve bu yolculuktaki rehberlerinin de Hz. Muhammed olduğunu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda rehber, kılavuz, yolculuk metaforlarının Kutadgu Bilig'de başka şekilde de yer aldığı görülmektedir. İkinci olarak yönetim sisteminde olduğu gibi inanç sisteminde de insanlarla ilgili olan hastalık metaforu kullanılmıştır. Günah hastalığı (b. 3149) ifadesinde insanlara özgü olan hastalık kavramı günah soyut kavramını metaforik olarak güçsüzlüğün nedeni, hastalığın kendisi olarak kavramlaştırmıştır. Hâcib döneme eleştiri olarak söylediği ifadelerden biri olan '*ilm-ü kūr'ān üni* az çıça (b. 6483) ifadesinde insanlara ve canlı varlıklara ait olan bir özellik ses kavramının hüküm şeklinde kavramlaştırıldığı görülmektedir. Yani kutsal kitabın hükmünün o dönemde geçmediğini ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig'de toprağın karnı da ifade edilerek mezarı metaforik olarak ifade etmiştir. "karındın çıkardın karınka kirür (b. 1515)" ifadesinde karın mezarın metaforik ifadesi olmuştur. Bu nedenle insna kaynak alan olarak mezar hedef alanına haritalanmıştır. İnsan ait bir kavram olan kulaç kavramı ise inanç bağlamında insanların öldükten sonra ahireti bekledikleri yer olan mezar kavramını metaforik olarak "bir kulaç yer (b. 6439)" olarak kavramlaştırılmıştır. Burada kaynağını insandan alan bir ölçü metaforu ve insandan nesneye aktarılan bir varlık- madde metaforu görülmektedir. Kulaç kavramının küçük ölçüsü kaynak alan olarak mezarın/mezarlığın hedef alan durumundaki insanı sıkacak olan darlığı metaforik olarak kavramlaştırılmıştır.

İnanç sisteminde insan bedeni uzuv/azaları ve insana ait özelliklerle kurulan metaforik ifadeler yanında doğrudan insanın eylemlerinin ve niteliklerinin soyut kavramlara

¹¹⁸⁹ Lewis, 2007: 27.

haritalandığı görülmektedir. Bunlardan biri de “Din hevesin ve nefsin en büyük düşmanıdır” (b. 3344) ifadesinde düşmanlık kavramı zaman içinde şart ve durumlara göre geliştirilen insanlara ait bilişsel bir özelliktir. Bu özellik bir kaynak alan olarak din soyut hedef alanı üzerine haritalanmıştır. Din soyut kavramının bir özelliği de insanları zor durumda bırakacak olan heves ve nefsi ortadan kaldırmaktır.

Dua soyut kavramı da Kutadgu Bilig’de yer alan inanç kavramlarından biridir. “ay edgü du‘a sen belanı yığa (b. 1265)” ifadesinde duanın belaları def etmesi istenmektedir. Def et-, yok et- eylemleri insanlara ait bir eylemdir. İnsanlara ait olan bir eylem kaynak alan olarak dua hedef soyut kavramını kurtarıcılık açısından metaforik olarak ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’de Azrail gibi üzerinde durulması gereken bir metaforik adlandırma da şeytan ile ilgili adlandırmadır. Kutadgu Bilig’de “şeytan din oğrısı/ din hırsızı (b. 3590)” şeklindedir. İnsanlara ait, zaman içinde geliştirilmiş olumsuz bir özellik olan hırsızlık kavramı şeytan ile ilişkilendirilerek metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de şeytan için düşman metaforunun kullanımının yanında (b. 4763) tuzakçı şeklinde bir kullanım da yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de gençlik, hayat ve ölüm soyut kavramlarının da metaforik ifadelerinde sıkça rastlanmaktadır. İlk olarak Kutadgu Bilig’deki zamanın insan üzerindeki tezahürlerinden biri olan gençlik soyut kavramının insanlara ait davranışsal bir eylem olan kaç- eylemi aracılığıyla kavramlaştırıldığı görülür. Kaç- eyleminin ait olduğu insan bir kaynak alan olarak gençlik soyut kavramı üzerine haritalanmıştır (b. 361). Hayatın yani Kutadgu Bilig’deki adlandırması dirilik günlerinin, dirilik zamanının (b. 6145) bir yerde kalmaması, beklememesi eylemleriyle insan kaynak alanı ile kavramlaştırılmıştır. Ölüm ve ecel soyut inanç kavramlarının çokça kavramlaştırıldığı görülmektedir. Ecelin insanı yakalaması (b. 1118), ecelin gelmesi (b. 1232), ecelin can toplaması (b. 5383) ifadelerinde yakala-, gel- veya topla- eylemleri insanlara ait bir eylem olduğundan insan bir kaynak alan olarak ecel soyut kavramının yok ediciliği üzerine haritalanmıştır. Aynı şekilde ölümün pusuda yatması (b. 1103), ölümün insanı bozması (b. 882), ölümün insanları yemesi (b. 1106), ölümün gelişi (b. 1472), ölümün tutması (b. 1477), ölümün hazırlanması ve vaktini beklemesi (b. 3530) ifadelerinde yer alan pusuda yat-, gel-, tut-, hazırlan-, vaktini bekle- eylemleri insanların günlük hayatlarına ait bir eylem olduğu için insan kaynak alan olarak hedef alan ölüm soyut kavramı üzerine haritalanmıştır.

Tablo 4. 93 İnsandan Soyut İnanç Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Yaratılış	Yol/ Bağlantı/ Merkez Çevre	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Baş	Peygâmbir	Parça Bütün	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Baş	İnsanlık	Parça Bütün	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Baş	Takva	Parça Bütün	Fi.H→İ.H.
İnsan / Hastalık	Günah	Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
Düşman	Din	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Ses	Kur'ân	Parça Bütün/ Kısıtlmanın Kaldırılması	Fi.H→İ.H.
İnsan	Dua	Bağlantı	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Yüz	Şeytan	Karşıt Güç/ Parça Bütün	Fi.H→İ.H.
Hırsız	Şeytan	Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
Düşman	Şeytan	Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
İnsan	Günah	Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
Hastalık	Günah	Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
İnsan	Ecel	Yol	Fi.H→İ.H.
İnsan	Hayat	Yol	Fi.H→İ.H.
İnsan	Can	Bağlantı	Fi.H→İ.H.
İnsan	Gençlik	Tıkanıklık	Fi.H→İ.H.
İnsan	Hastalık	Tıkanıklık/ Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
İnsan	Dünya	Bağlantı	Fi.H→İ.H.
İnsan	Ölüm	Tıkanıklık/ Karşıt Güç/ Yol	Fi.H→İ.H.
Hastalık	Ölüm	Tıkanıklık/ Karşıt Güç	Fi.H→İ.H.
İnsan/ Karın	Mezar	Yönelim/ Yer/Döngü	Fi.H→İ.H.

Tablo 4. 94 İnsandan Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT İNANÇ SİSTEMİ İNSANDIR	YARATILIŞ İNSANDIR PEYGÂMBER YARATILIŞ BEDENİNİN BAŞIDIR PEYGÂMBER REHBERDİR İNSANLIK BAŞTIR TAKVA BAŞTIR GÜNAH İNSANDIR/ HASTALIKTIR DİN İNSANDIR/ DÜŞMANDIR KUR'AN İNSANDIR/ SESTİR DUA İNSANDIR ŞEYTAN İNSANDIR/ YÜZDÜR/ HIRSIZDIR/ DÜŞMANDIR ECEL İNSANDIR HAYAT İNSANDIR CAN İNSANDIR GENÇLİK İNSANDIR HASTALIK İNSANDIR DÜNYA İNSANDIR ÖLÜM İNSANDIR ÖLÜM HASTALIKTIR MEZAR KARINDIR/ İNSANDIR

DİN SİSTEMİ BİR İNSAN BEDENİDİR

YARATILIŞ BİR İNSAN BEDENİDİR

PEYGÂMBER YARATILIŞ BEDENİNİN BAŞIDIR

8. muhammed yalawaç *halayık başı*/ kamuğ barçalarğa ol ol köz qaşı

Muhammed Peygâamber *mahlukların başıdır*, o bütün bunların göz üstünde kaşıdır.

İNSANLIK İNSANDIR

TAKVA SAHİBİ İNSAN İNSANLIK BEDENİNİN BAŞIDIR

1266. negü tir eşitgil saķınuk ķişı/ saķınuk ķişı ol *ķişıler başı*

Dinle, takvâ sâhibi ne der ; takvâ sâhibi olan kimse *insanların başıdır*.

MEZAR BİR KULAÇ YERDİR

6439. kanı ol küçegli kişiler yirin / *kulaç yir* alındı yatur inçıkın

Hani o başkalarının memleketine göz diken kimse; şimdi *bir kulaç yerde* ıztırap çekip yatar

GÜNAH İNSANDIR**GÜNAH HASTALIKTIR**

3149. bayat tapğı birle özin emgetür/ tapuğ birle *yazuk igin* emletür

Tanrıya ibâdet ederek, kendisini zahmete veriyor ve ibâdetle *günah hastalığını* tedâvi ediyor.

ÖLÜM HASTALIK

1544. *erejke tegürdi mini bu ölüm/ ölüm ol buzuğlı tüpüm hem ulum*

Bana zevk ve saadet veren bu hayatımdır; benim *esas ve temelimi bozan ölümdür.*

KUR'AN İNSANDIR

6483. fesad fisk üni kör uğıtmaz kiçe / kanı *'ilm-ü kur 'an üni* az çıça

Fesad ve fisk o kadar sesini yükseltti ki, insan geceleri uyuamıyor; *ilim* ve *Kur'an sesi* hiç duyulmuyor bile.

DİN İNSANDIR

3344. hava nefis bile kör *yağı* ol *uluğ* / bu iki azıtur tapuğcı kuluğ

Din hevesin ve nefsin en büyük düşmanıdır; bu ikisi ibâdet etmek isteyen kulu yolundan şaşırtır.

DUA İNSANDIR

1265. köñüldin birü kıldı eğğü du' a/ *ay eğğü du 'a sen belanı yıga*

Gönülden gelen iyi duâlar etti; *ey iyi duâ, sen bütün belâları defet*

ŞEYTAN İNSANDIR

5029. ajun tul tonın keçti kaçın tügüp / *kalık yek yüzi teg karardı oñup*

Dünya ıztırap içinde, tekrar dul elbisesini giydi; gök, *şeytan yüzü* gibi, soldu, karardı.

ŞEYTAN DİN HIRSIZIDIR

3590. üçünçi yağı yek bu *din oğrısı* / tegürmesü teñri bularnıñ yası

Üçüncü düşman şeytan, bu *din hırsızdır*; Tanrı bunların şerrinden muhafaza etsin

ŞEYTAN DÜŞMANDIR

4763. sewüg bolmasa tap idim sewmişi/ *yağım yek turur* öz yağılamışı

Rabbimin sevdiği işler kâfi gelmezse, mücâdele etmek için, *düşmanım olan şeytan vardır.*

GÜNAH İNSANDIR

6509. küremiş kıl erdim yazukum telim/ *yazuk yarlıkağıl* sen ök sen idim

Ben yolunu kaybetmiş bir kul idim, günahım çoktur; *günahlarımı affet*, sen benim rabbimsin

GÜNAH HASTALIKTIR

YAZUK/ GÜNAH İNSANDAN İNSANA GEÇER. YAZUK/ GÜNAH ÖLDÜRÜCÜDÜR

3149. bayat tapğı birle özin emgetür/ tapuğ birle *yazuk igin* emletür

Tanrıya ibâdet ederek, kendisini zahmete veriyor ve ibâdetle *günah hastalığını* tedâvi ediyor

PEYGÂMBER REHBERDİR

3730. öküş miñ selamım sewüg *sawçıka* / ol edğü *kılawuz köni yolçıka*

Sevgili resule, o *doğru rehber* ve iyi *kılavuza* binlerce selâm.

6519. tümen miñ selamım tegür *sawçıka* / ol edğü *kılawuz köni yolçıka*

Ey Tanrım, iyi kılavuz olan ve *doğru yolu gösteren* Peygâmbere ile

ECEL İNSANDIR

1118. küremiş kürek erdi uş bu özüm / *ecel tuttu iltür* ne asğı sözüm

Ben hayata kaçmış bir kaçak idim; şimdi *ecel beni yakaladı* ve geri gönderiyor ; sözün ne faydası var

1232. kalı birmez erse *yetilse ecel*/ bitilmiş bolur bu ecelke ezel

Eğer senin yerine benim canımı almaz ve *ecel sana gelirse*, demek bu ecel ezelden mukaddermiş

5383. negü asğı ahır ajun tirdükün / *ecel can tirer kör üzer bu kökün*

Bu dünya malını toplamanın nihayet faydası nedir; bak, *ecel can toplar* ve *senin kökünü kazır*.

HAYAT İNSANDIR

361. küsüş tut yigitlik keçer sinde terk/ *kaçar bu tiriglik* neçe *tutsa berk*

Gençliği aziz tut, çabuk geçer; ne kadar sıkı muhafaza edersen et, *bir gün kaçır*.

6145. telim *kalğu ermez tiriglik küni*/ uzun bargu ermez uluğluk üni

Hayat çok uzun sürecektir değildir; büyüklük şöhreti pek uzaklara gidecek değildir

CAN İNSANDIR

6239. bağışlasu tenri anıñ *canını* / koratmasu andın eti kanını

Tanrı onun *canını bağışlasın*, onun etine ve kanına bir halel getirmesin

GENÇLİK İNSANDIR

231. *yigitlik kaçır* ol tiriglik uçar/ bu tüş teg ajundın özün terk keçer

Gençlik kaçır ve hayat uçar; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.

6523. yana **kelgil emdi yigitlik** maña sen / ayada tutayın ağı çuz tışettim

Ey gençlik, **sen bana şimdi tekrar gel**; ben seni el üstünde tutayım; bak, senin için ipekliler ve sırmalar dōsettım

HASTALIK İNSANDIR

1067. bu ay toldı ħalin eşitti ilig/ **ölüm tutğakı ig tegürmiş elig**

Hükümdâr Ay-Toldı ’nın hâlini işitti; ölümün öncüsü olan hastalık onu eline geçirmişti

5991. tirig yalñuk oğlı igin igler ök / **ķamuğ ig** ölüm birle **kesmez** bu kök

Hayatta insanoğlu her vakit hastalanabilir, fakat her **hastalık bu kökü ölümle kesmez**

DÜNYA EVDİR

DÜNYA İNSANDIR

6152. erej arzu ni‘ met bu ķođmak ķamuğ /**yayığ dünya yaptı maña bu ķapug**

Rahat, arzu ve bu nimetlerin hepsini terk edince, **dōnek dünya bana bu ķapıyı kapadı**

ÖLÜM İNSANDIR

ÖLÜM İLACI OLMAYAN HASTALIKTIR

1085. bu ay toldı aydı ay ilig ķutı/ bu **igke emi yok** tileme otı

Ay-Toldı dedi: Ey devletli hükümdâr, **bu hastalığā deva yoktur**, ilâcını arama.

ÖLÜM İNSANDIR

1103. örün boldı erse ķara saç saķal/ anunğı **busuğçı ölümke** tükel

Kara saç ve sakal ağarınca **pusuda yatan ölüme** iyice hazırlanmak lâzımdır

ÖLÜM İNSANDIR

882. tadu birle ķatlıp törümiş ķılınç/ **ölüm buzmağınça** buzulmaz erinç

insanın tıynetine sinmiş olan ahlâk, **ölüm bozmadıkça**, katiyyen bozulmaz.

1067. bu ay toldı ħalin eşitti ilig/ **ölüm tutğakı ig tegürmiş elig**

Hükümdâr Ay-Toldı ’nın hâlini işitti; **ölümün öncüsü olan hastalık onu eline geçirmişti**

1106. tü ni‘ met yidiñ ma tiriglik yidiñ/ **ölüm yir sini** sen usanma öküş

Çok nimete nâil oldun ve hayatı tattın; unutma ki, yakında seni de **ölüm yiyecektir**.

1153. saña tapnur erdi meniñ bu özüm/ munuķı **ecel tuttı** kesti sözüm

Ben sana bütün bu varlığım ile tapınıyordum; işte **ecel geldi**, sözümü kesti.

1366. **ölüm tutmaz** erken ođun ay ilig/ işiñni itingil yetürgil bilig

Ey hükümdâr, **ölüm henüz yaklaşmadan**, uyan; bilgini kullan, işini tanzim et.

1472. siziksiz **ölüm bir kūn aķır kelir**/ tirilmiş bu canlığ **canın alğalır**

Şüphesiz, **bir gün nihâyet ölüm gelecektir** ve bütün canlıların **canını alacaktır**.

1477. kümüz ķur bağıuçı munu men tiyü/ **ölüm tuttı** erse üzöldi ķurı

Gümüş kuşak bağlayarak işte ben! diyenin kuşacağı, **ölüm tutunca**, kopar.

3530. bilir sen tiriglik ölümke turur/ *anundu ölüm* uş *ödiñe küdür*

Bilirsın ki, hayat ölmek içindir; *ölüm hazırlanmıştır, sâdece vaktini bekliyor.*

6112. özün köçgü atıñ seniñ köçkün ol / *köçütçi ölüm kelgü* ahır kün ol

Sen göçeceksın, senin adın göçecektir; son gününde *seni göçüren ölüm* gelecektir.

6271. *busuğda küder bu körünmez ecel*/ usalın *basıkur* umınçın ‘amel

Görünmez ecel pusuda bekler, ümit peşinde koşan gafil insanları ansızın *yakalayır*

MEZAR KARINDIR

1515. karından çıkardın *karınka kirür*/ şekerdin igiñtiñ yılanka birür

Karından çıkardın, tekrar *karına giriyorum*; şeker ile beslediğin bu vücûdu yılana veriyorum.

4.1.2.4.4.Soyut İnanç Sistemi - Canlı Varlıklar

Varlık hiyerarşisinde yer alan canlı varlıklar inanç sistemindeki soyut kavramları ve onların özellik ve işlevlerini kendi fiziksel, biyolojik ve iç güdüsel özellikleri açısından metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda özellikle ağaç, ağaç dalı ve ağaç kökü gibi canlı varlıkların kozmolojik/mitolojik bir arka planını vardır.

Soyut siyaset sistemi kavramlarında olduğu gibi soyut inanç kavramlarında da ağaç kaynak alanı önemli bir yerdedir. Bu her iki sisteminde yaşam kaynağı olması nedeniyledir. Bu bağlamda soyut inanç kurallarında oluşan din ağaç şeklinde kavramlaştırılmıştır (b. 54). Din ağacını ayakta tutacak geçmişten günümüze gelen kurallardan biri olan adalet kavramı yine aynı beyitte ağaç kökleri kavramı ile Hz. Ömer şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Din soyut kavramı yanında yine bir kurallar bütünü olan şariat soyut kavramı da ağaç olarak kavramlaştırılmıştır (b. 59). Şariat ağacının yaşaması için bu ağacın kökleri de ilim (Hz. Osman), adalet (Hz. Ömer), söz/belagat (Hz. Ebubekir), cesaret/ ahlak (Hz. Ali) ile metaforik olarak ifade edilmiştir. 54. ve 59. beyitlerde yer alan ağacın hayattaki yaşamsal fonksiyonları, uzun ömürlü oluşu gibi özellikleri kaynak alan olarak her zaman baki kalınması istenen din ve hayatı düzenleyen kurallar bütünü şariat soyut hedef alanı üzerine haritalanmıştır. İkinci olarak her iki beyitte de din ve şariat ağacının kökleri olarak ilim, adalet, söz ve cesaret/ahlak gösterilmiştir. Ağaç köklerinin işlevi kaynak alan olarak hedef alan durumunda bulunan ilim, adalet, söz, cesaret/ahlak soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında yapılması gereken ibadetler hayat ekini / tirilgü otı (b. 1393) şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Dünyada yapılan ibadetlerin yaşamın sonuna gelindiğinde insanların hayat tarlalarına ettiklerinin nitelikli veya niteliksiz karşılıkları şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla burada bir rehberlik, kılavuz

metaforlarının yanında yaygın olarak bir çiftçilik/rençberlik metaforlarının da olduğu görülür. İnanç bağlamında insan bir yolcuysa bu dünyada aynı zamanda bir çiftçi/rençber konumundadır. Dolayısıyla tarladan elde edilen ekinin yaşamsal özellikleri bir kaynak alan olarak ölürken veya öldükten sonra bize yardım edecek olan veya yardım etmesi beklenen ibadetlerin koruyucu özelliği üzerine haritalanmıştır.

İnanç bağlamında hayat soyut kavramı da ağaç şeklinde kavramlaştırılmıştır (b. 5991). “Her hastalık bu kökü ölümle kesemez” ifadesinde yer alan kök kavramı hayat soyut kavramını metaforik olarak ifade etmiştir. Burada yer alan ağaç kökünün yaşamsal özelliği hayat soyut kavramının canlı olma, yaşamda var olma özelliği üzerine haritalanmıştır.

Canlı varlıklar içerisinde yer alan hayvanlar ve onların fiziksel, biyolojik, içgüdüsel özellikleri tarafından inanç bağlamında hayat, can ve ölüm soyut kavramlarının metaforik olarak ifade edildiği görülmüştür. Bu bağlamda hayatın uçması (b. 231) zamanın hızla tükenip yok oluşunu, ruhun/canın uçması (b. 1525) hayatın sonlanışını metaforik olarak ifade etmektedir. Uç- eylemi canlı varlıklardan hayvanlar kategorisindeki kuşlara ait farkında olmadıkları içgüdüsel bir özelliktir. Bu bağlamda kuşların hızla uçuşu bir kaynak alan olarak hedef alan durumundaki hayatın hızlı akışı üzerine haritalanmıştır ve hayat kuş şeklinde kavramlaştırılmıştır. İkinci olarak tarihi Türk dili alanında ölmenin metaforik göstergesi ruhun uçup gitmesi ifadesinde de can/ruh kuş şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Bu bağlamda at da önemli metaforik bir ifade aracıdır. İnsanın doğduktan sonra zaman atına binmesi ifadesinde (b. 1388) zaman mitolojik bir arka plana sahip olan at ile kavramlaştırılmıştır.

Hayvanlar ve niteliklerinden doğrudan soyut kavramlara yapılan aktarmalar yanında hayvanların fiziksel özelliklerinden bir parçası olan pençe sözcüğü de ölüm soyut kavramını metaforik olarak kavramlaştıran ifadelerdendir. Ölümün pençesi (b. 1179, b. 6116) ifadesinde ölüm soyut kavramı canlı bir varlık olarak kaplan veya aslan şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Tablo 4. 95 Canlı Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Ağaç	İnanç	Bağlantı	Fi. H. → İ.H.
Ağaç	Din	Bağlantı	Fi.H. → İ.H.

Ağaç Kökü	İnsan/ Hz. Ömer	Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.
Ağaç	Şeriat	Bağlantı/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökleri	Hz. Osman/ Hz. Ali/ Hz. Ömer	Parça Bütün/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökü	İlim	Parça Bütün/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökü	Adalet	Parça Bütün/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökü	Söz	Parça Bütün/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökü	Cesaret	Merkez- Çevre / Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.
Ağaç Kökü	Ahlak	Merkez- Çevre/ Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.
Ağaç	Evren	Yol/ Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Dal	Din	Yol/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.
Dal	Dünya	Yol/ Tıkanıklık/ Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.
Bitki	İbadet	Yol/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Ağaç	İnsan	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Ağaç	Hayat	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Ağaç	Can	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Kuş	Hayat	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Kuş	Can	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Yırtıcı Hayvan	Ölüm	Parça Bütün	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 96 Canlı Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu	KARMAŞIK METAFORLAR

Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
SOYUT İNANÇ SİSTEMİ CANLI VARLIKLARDIR SOYUT İNANÇ SİSTEMİ BİTKİLERDİR	İNANÇ SİSTEMİ AĞAÇTIR DİN AĞAÇTIR HZ. ÖMER DİN AĞACININ KÖKÜDÜR HZ. EBÛBEKİR, HZ. OSMAN, HZ. ALİ, HZ. ÖMER DİN AĞACININ KÖKLERİDİR HZ. EBÛBEKİR, HZ. OSMAN, HZ. ALİ, HZ. ÖMER ŞERİAT AĞACININ KÖKLERİDİR DİN EVREN AĞACININ DALIDIR DÜNYA EVREN AĞACININ DALIDIR İBADETLER BİTKİDİR İNSAN AĞAÇTIR İNSAN HAYATI AĞAÇTIR HAYAT CANLI BİR VARLIKTIR HAYAT KUŞTUR CAN HAREKET EDEN CANLIDIR. CAN KUŞTUR CAN AĞAÇTIR ÖLÜM YIRTICI HAYVANDIR

İNANÇ SİSTEMİ AĞAÇTIR

DİN AĞAÇTIR

HZ. ÖMER DİN AĞACININ KÖKÜDÜR

54. bu erdi basutçı *köni dinğa kök*/ şeri'at yüzündin kötürdi eşük

Yardımcısı ve *doğru dinin temeli* o idi; şeriatin yüzünden perdeyi o kaldırdı

HZ. EBÛBEKİR, HZ. OSMAN, HZ. ALİ, HZ. ÖMER DİN AĞACININ KÖKLERİDİR

HZ. EBÛBEKİR, HZ. OSMAN, HZ. ALİ, HZ. ÖMER ŞERİAT AĞACININ KÖKLERİDİR

59. bular erdi *din hem şeri'at köki*/ bular yüğti kafır münafık yüki

Bunlar *din ve şeriatin temeli* idi; bunlar kafirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.

DİN EVREN AĞACININ DALIDIR

DÜNYA EVREN AĞACININ DALIDIR

5311. bu *din dalı* dünya dalı karşı ol/ yağuşmaz ikigün yolu yarşı ol

Din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; ikisi birbirine yaklaşmaz, bunların yolu birbirini keser.

DİN CANLI BİR VARLIKTIR

3539. yana dınka öçlüğ bu dünya neñi /yise dünya **din yir** bağa kör munı

Bir de bu dünya malının dine karşı kini vardır; dünyaya nâil olunca, **din ihmâl edilir**; buna dikkat et.

İBADETLER BİTKİDİR

1393. tarıglağ erür dünya ilig kutı/ tarısa orar er **tirilgü oti**

Ey devletli hükümdâr, dünya bir tarladır; insan bu tarlayı ekerse, **hayat ekinini** biçer.

İNSAN AĞAÇTIR

1544. erejke tegürdi mini bu ölüm/ ölüm ol buzuğlı **tüpüm** hem ulum

Bana zevk ve saadet veren bu hayatımdır; **benim esas** ve temelimi bozan ölümdür.

İNSAN HAYATI AĞAÇTIR

5991. tirig yalñuk oğlı igin igler ök / kamuğ ig ölüm birle kesmez **bu kök**

Hayatta insanoğlu her vakit hastalanabilir, fakat her **hastalık bu kökü ölümle kesmez**

HAYAT CANLI BİR VARLIKTIR

HAYAT KUŞTUR

231. yiğitlik kaçır ol **tiriglik uçar**/ bu tüş teg ajundın özün terk keçer

Gençlik kaçır ve **hayat uçar**; bu rüya gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.

1388. anasında toğsa atansa atı/ müsafir bolup mindi **öñlek atı**

Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak, **zamâne atına** biner

CAN HAREKET EDEN CANLIDIR.

CAN KUŞTUR

1525. kuruğ qaldı kalbüd **uçup barsa can**/ bayat bildi kaçır barır erse can

Ruh, uçup gidince, vücûd boş kalır; rûhun nereye gittiğini ancak Tanrı bilir.

CAN AĞAÇTIR

2909. kayu neñke kirse kişi emgeki/ sewüg boldı ol neñ **sewüg can köki**

İnsanın hangi şeye emeği geçerse, o şey sevgili **can kökü** gibi sevilir.

ÖLÜM HAREKET EDEN CANLIDIR

1179. ne yawlağ neñ ol bu **ölüm tarmağı**/ ne yawlağ erür bu kişig urmağı

Bu **ölüm pençesi** ne kötü bir şeydir; onun insana çarpması ne kadar fena oluyor

6116. anunmış turur bu **ölüm tarmağı** /usanıp yorırda iler karmaqı

Ölümün pençesi hazırlanmıştır; gaflet içinde yürürken, onun çengeli insana saplanır.

4.1.2.4.5. Soyut İnanç Sistemi- Madde

Kutadgu Bilig’de yer alan cansız varlıklar/ maddelerin işlevlerinin ve özelliklerinin metaforik bağlamda inanç sistemi üzerinde de büyük etkisi vardır. Bu bağlamda bilgi, iman, ibadet, hesap, günah, haram, ölüm, ahiret soyut kavramlar incelenir. Öncelikle Kutadgu

Bilig’de yönetim, felsefe, iletişim sistemleri içerisinde geçen bilgi inanç sistemi içerisinde cehennemin kapısını insana kapatan ve mühürleyen bir anahtar işlevi görmektedir (b. 3223). Kaynak alan olarak anahtar maddesinin/nesnesinin günlük hayattaki işlevi bir hedef alan durumunda olan bilginin insan hayatındaki kurtarıcılığı üzerine haritalanmıştır. Kutadgu Bilig’de aynı metaforik ifadeye ibadet kavramında da yer alır. İbadet kula kapıları açan bir anahtar işlevi görür (b. 3356). Anahtarın günlük hayattaki işlevi kaynak alan olarak ibadetlerin insanlara iyi kapıları açması özelliği üzerine haritalanmıştır. İman tonu/iman libası (b. 393) ifadesinde ise kıyafetlerin işlevi kaynak alan olarak iman soyut kavramı üzerine imanın kuşatıcılığı açısından haritalanmıştır. Kutadgu Bilig’de yer alan ibadet kavramı göç ifadesiyle de karşılanmıştır (b. 1445, b. 4816). Bu dünyada yapılan ibadetlerin göç olarak kendinden önce veya giderken götürülecek olan soyut kavramlardır. Ev eşyaları anlamına da gelebilen göç bugün çok soyutlaşarak ölmeden önce insanın kendi için yaptığı ibadetler, dualar için de kullanılabilmektedir. Bu bağlamda iyi olan her şeyin toplamı ibadetler temelde eşya, varlık anlamına da gelen göç şeklinde metaforik olarak da ifade edilmiştir. Eşyalar, varlıklar hayatımızı kolaylaştıran işlevsel nesnelerdir. Kaynak alan olarak eşyanın, göçün bu özelliği diğer dünyada bize yardım etmesi beklenen ibadet soyut kavramının üzerine haritalanmıştır. Kutadgu Bilig’de günah kavramı da maddenin/nesnenin ağırlık özelliğinden hareketle kavramlaştırma yapılmıştır (b. 1286, b. 5692, b. 6375, b. 6602). Günah kavramı insanlara ağır gelen soyut bir kavramdır. Günlük hayatta taşınamayan her şey yük olarak adlandırılır. Kaynak alan olarak eşya/nesne yığını yük hedef alan olan günah kavramı üzerine haritalanmıştır.

İnanç bağlamında ahiret için de metinde metaforik ifadeelr bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ahiret kavramının iş ve düğüm olarak kavramlaştırılmasıdır. Metinde işi hallet-, işi yoluna koy- ifadeleri ahiretin kolay, azapsız olmasını metaforik olarak ifade etmiştir. Düğüm (b. 6337) ise ahiretin zorluğunu veya onun için hiçbir eylemde bulunmamayı ifade eder. Günlük hayatta düğüm bağlanabilir nesnelerin girift yapısıdır. Kaynak alan olarak bu nitelik hedef alanda bulunan ahiretin zorluk özelliği üzerine haritalanmıştır. Metinde ölüm kavramı maddenin incelik veya değersizlik niteliği açısından iki bez, bez parçası şeklinde kavramlaştırılmıştır (b. 1420). Bez parçası pek çok nesneye göre değersiz, ince kumaştır. Kaynak alan olarak bu nitelik ölümün, ölüm halinin, ritüellerin hızı ve bitişi olan hedef alanın üzerine haritalanmıştır.

Tryjarski, Farsça tozak, Sanskritçe tamas, Soğdca tamu (tamuq, tamuv, tama). Türkçe konuşan halkların sıklıkla kullandığı yerel unsurlar arasında dolanan cehennem tabiriyle başka yer (pasqa yer), “öteki ülke”, ol yer “oradaki ülke”, orada (uzaktaki) ülke (Altayca),

atqu doidu, “öteki dünya” (Yakutlar) vs. gibi tabirlerin diğer dünya kavramını karşıladığını ifade etmiştir¹¹⁹⁰.

Tablo 4. 97 Cansız Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Taşınan Nesne	Din	Bağlantı/ Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	İman	Bağlantı/ Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	Dua	Olanak/ İmkan/ Yönelim	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	Dua	Yol/ Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Anahtar	Bilgi	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Kıyafet	İman	Merkez- Çevre/ Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	İyilik	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Yol/ Denge	Fi.H.→İ.H.
Eşya	İbadet	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Yol	Fi.H.→İ.H.
Azık	İbadet	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Yol	Fi.H.→İ.H.
İlaç	İbadet/ Hesap	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Yol	F.H.→İ.H.
Anahtar	İbadet	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
İlaç	Hesap	Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Madde	Günah	Karşıt Güç/ Tıkanıklık/ Zorluk	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	Günah	Yol/ Zorluk/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Yük	Günah	Zorluk/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Mektup	Ecel	Merkez- Çevre/ Yol/ Döngü	Fi.H.→İ.H.
Değerli Madde	Hayat	Döngü/ Yol/ Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Madde/ Para	Gençlik	Merkez- Çevre/ Denge / Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Madde	Hastalık	Yol/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	Nimet	Merkez- Çevre/Bağlantı	Fi.H.→İ.H.

¹¹⁹⁰ Tryjarski, 2011: 108.

Zehir	Haram	Merkez-Çevre/ Tıkanıklık/ Denge	Fi.H.→İ.H.
İki parça bez	Ölüm	Yol- Denge- Merkez/ Çevre	Fi.H.→İ.H.
Kuşak	Ölüm	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Acı	Ölüm	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Değerli Madde	Ölüm	Yol/ Denge/ Merkez- Çevre	Fi.H.→İ.H.
Taşınan Nesne	Ölüm	Karşıt Güç/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.
Düğüm	Ahiret	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→İ.H.
Yiyecek	Miras	Yol/ Merkez- Çevre/ Tıkanıklık	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 98 Cansız Varlıklardan Soyut İnanç Sistemine Aktarım

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT İNANÇ SİSTEMİ MADDEDİR	DİN TAŞINAN NESNEDİR İMAN TAŞINAN NESNEDİR/ KIYAFETTİR DUA TAŞINAN NESNEDİR BİLGİ ANAHTARDIR İYİLİK TAŞINAN NESNEDİR İBADET EŞYADIR/ AZIKTIR/ İLAÇTIR/ ANAHTARDIR GÜNAH MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR/ YÜKTÜR ECEL MEKTUPTUR HAYAT TAŞINAN NESNEDİR/ DEĞERLİ MADDEDİR YAŞ/ ÖMÜR MADDEDİR GENÇLİK MADDEDİR/ PARADIR HASTALIK MADDEDİR NİMET MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR HARAM ZEHİRDİR ÖLÜM İKİ PARÇA BEZDİR/ KUŞAKTIR/ TAŞINAN NESNEDİR/ ACIDIR/ DEĞERLİ MADDEDİR MEZAR TAŞINAN NESNEDİR AHİRET DÜĞÜMDÜR MİRAS YİYECEKTİR

DİN MADDEDİR**DİN TAŞINAN NESNEDİR**

2190. saşınık kerek *din içisi* arıĝ / imin bolsa il buçnı andın arıĝ

Vezir imanlı, *takvâ sâhibi* ve temiz olmalı, memleket ve halk ondan her bakımdan emin bulunmalıdır.

2436. uluĝ hacib artuĝ bütün çın kerek / bu çınlık bile keğ *bütün din kerek*

Ulu hâcib çok emniyetli, dürüst ve bu doğrulukla birlikte de iyi ve *dini bütün* bir insan olmalıdır.

6135. *diniñni ağır tut* bu dünyay ucuz/ ağır kılğa diniñ ay bilgi öĝüz

Dinine kıymet ver, bu dünyaya değer verme; ey bilgisi deniz gibi olan insan, sana dinin kıymet kazandırır.

DİN TAŞINAN NESNEDİR**İMAN TAŞINAN NESNEDİR**

3741. bayatka sığındım özüg bekledim / bu *din birle iman küdeşü içim*

Tanrıya sığındım, nefsim hâkim oldum; rabbim bu *din ve imanımı korusun*

DUA MERDİVENDİR

1803. atam kıldı erdi kör eđĝü du‘a/ *du‘a birle tegdim bu yirke aĝa*

Babam bana hayır duâ etmiş idi; ben o *duâ ile yükselerek, bu mevkiye ulaştım*

DUA YOLDUR

5833. *du‘a birle* yalnuĝ bulur eđĝülük / du‘a birle uçmaĝ bulur mençülük

İnsan *duâ ile iyilik bulur*, duâ ile ebedî cennete kavuşur

DUA TAŞINAN NESNEDİR

1803. yana ma ay ilig ata alkış/ oĝulka *teĝir ol sewinçi* tuşı

Bir de, ey hükümdâr, çocuk ne kadar *babasının rızasını alırsa*, o kadar onun duasına nail olur.

6504. tilekim bu erdi umınçım bu oĝ/ oĝıĝlı maña bir *du‘a içĝa* uĝ

Dileĝim bu idi, ümidim de budur; okuyan bana her hâlde bir *duâ edecektir*.

1802. yana ma ay ilig ata alkış/ oĝulka *teĝir ol sewinçi* tuşı

Bir de, ey hükümdâr, çocuk ne kadar babasının rızasını alırsa, o kadar onun *duasına nail olur*.

BİLGİ ANAHTARDIR

3223. bilig birle yakĝıl bayat tapĝıña/*bilig tamĝa bolur tamu ĝapĝıña*

Tanrı ibâdetine bilgi ile yaklaş; bilgi *cehennem kapısını mühürler*.

İMAN MADDEDİR**İMAN KIYAFETTİR**

393. köni yol öze tüz tuta bir mini/ suçulma mininidin bu *iman tonu*

Beni doğru yol üzerinde doğruluğa sevk et; üzerimden bu *imân libâsını* çıkarma.

İMAN TAŞINAN BİR NESNEDİR

3741. bayatka sığındım özüg bekledim / bu *din birle iman küdeşü içim*

Tanrıya sığındım, nefsimde hâkim oldum; rabbim bu din ve *imanımı korusun*

İYİLİKLER TAŞINAN NESNEDİR

1131. burun *ıdğum erdi kamuğ edğülüg*/ asıg kılğay erdi yarın belğülüg

Bütün *iyiliklerimi önceden göndermeli idim*; bunlar bana yarın muhakkak faydalı olurdu

İBADETLER MADDEDİR

1362. *kerek boldı* emdi bu *kılmış tapuğ*/ ökünç boldı kılmış isizlik kamuğ

Şimdi bana edâ edilmiş *ibâdetler lâzım oldu*; yapılmış kötülüklerin hepsi ancak peşimanlık getirir.

İBADETLER EŞYADIR

1445. özün köçgü mundın *köçün* aşnu ıd/ *kerekligni alğıl* kereksizni tıd

Sen buradan göç edeceksin, *göç yükünü önceden gönder*; ancak lüzumlu olanları al, lüzumsuzları bırak.

1474. ölümdin kutulgu yarı yok bilin/ ölümke itingil *kerekini* alın

Ölümden kurtulmak için bir çâre yoktur; bunu bil; ölüme hazırlan ve ancak bunun için lâzım olanları al

4816. kerek ıd *köçünni* kerek ıdmağıl/ özün köçgü ahır usal bolmağıl

Göçünü ister gönder, ister gönderme; fakat sonunda kendin nasılsa göçeceksin, gafil olma.

3674. yazukum öküş tip umınç kesmegü/ tapuğka inanıp *tapuğ yasmağu*

Günahım çok diye ümit kesmemeli; yalnız ibâdete güvenerek de *ibâdetle ifrâta gitmemeli*

HESAP İLAÇTIR

5275. ay boşlağ yorıglı buğun öktemi /bayat aytığı bar *anutğıl emi*

Ey isyan vâdilerinde başı boş dolaşan insan, Tanrı bunu senden soracaktır, *cevabını hazırla*

İBADET AZIKTIR

1441. vefa kılgu ermez bu dünya bilin/ keçer dünyada öz *azukun alın*

Bil ki, dünya sana vefa edecek değildir; bu geçici dünyadan sana lâzım olan *azığı al*.

İBADET İLAÇTIR

3149. bayat tapğı birle özin emgetür/ *tapuğ birle yazuğ için emletür*

Tanrıya ibâdet ederek, kendisini zahmete veriyor ve *ibâdetle günah hastalığını tedâvi ediyor.*

İBADET ANAHTARDIR

3356. negü aşğı bar tip ayur sen tapuğ / *tapuğ kulluğ ol kulğa açtı kapuğ*

ibâdetin ne faydası var diye soruyorsun ; *ibâdet kulluktur ve kula kapıları açar.*

GÜNAH MADDEDİR

6511. kuluğ men idim sen maña ay gafur / mini yarlıkağıl *yazuğum keçür*

Ben kulunum, sen benim rabbimsin; ey gafur, beni affet, *günahlarımı bağışla*

GÜNAH MADDEDİR

6564. sen ök sen yazuğ yarlıkağıl idim bir / suyrka mini sen *yazuğum unuttım*

Günahlarımı bağışlayan sen bir rabbimsin, sen beni affet; *günahlarımın sayısını ben bile unuttum*

GÜNAH TAŞINAN BİR NESNEDİR

GÜNAH YÜKTÜR

1286. saña qaldı malım maña *boldı yük/* erej birle yip yat sewinç birle bük

Malım sana kaldı, bana ancak *yük oldu* ; huzur içinde yemekte devam et, güle-güle kullan

6602. ulındım men emdi otunlarğa tuştum / ökünç birle tün kün neçe *yük yüdeyi*

Ben artık usandım, küstahlar arasına düştüm; gece gündüz peşimanlık içinde bütün bu *yükü nasıl taşıyayım*

6375. çığay ölse qutlur kiter emgeki/bay ölse qalur neğ *iletür yüki*

Fakir ölürse, zahmetlerinden kurtulur; zengin ölürse, malını bırakır, fakat onun *vebalini birlikte götürür*

5692. tiriglik uçuqtı *yüküm aqrudı* / yazuğtın özüm boldı yangı öd

Hayat sonuna geldi, *yüküm ağırlaştı*; benim artık günahlardan tövbe etme zamanım geldi

6336. qatıqlandı tün kün *yinitti yüki* / kiçip bardı andın ajun emgeki

Gece gündüz gayret etti, *yükünü hafifletti*; bu yolda çektiği dünya zahmetleri de geçti gitti

ECEL MEKTUPTUR

6272. isiz edğü barça qara yir bolur/*bitilmiş ecelke* yetilse ezel

Ezelden *yazılmış olan ecel* erişince, iyi veya kötü, herkes kara toprak olur

HAYAT TAŞINAN NESNEDİR

3530. bilir sen *tiriglik ölümke turur*/ anundı ölüm uş ödiñe küdür

Bilirsin ki, *hayat ölmek içindir*; ölüm hazırlanmıştır, sâdece vaktini bekliyor.

HAYAT DEĞERLİ BİR MADDEDİR

1105. kara saç örünjı ölümün yumuş/ kılur ol tirigke *tiriglik küsüş*

Kara saçın ağarması ölümün işâretidir; o yaşayana *hayatın kıymetini* artırır

HAYAT DEĞERLİ BİR MADDEDİR

949. saranğa tapınma ay tapnur kişi/ *tiriglik yawa bolğa* isiz başı

Hasisse hizmet etme, ey hizmet eden insan; yoksa, *hayatın boş geçmiş olur* ve kendin de kötü olursun

6533. *yawa kıldım isiz tiriglik* awınçın/ ökünç birle közde kanın yaş akıttım

Yazık, *hayatı boş yere israf ettim*; peşimanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım

6545. kayu tilwe kılkı bolur munda tetrü/ keçer künke awnıp *tiriglikni ıdım*

Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir; geçici olan günler ile avunarak, *hayatı boşuna harcadım*

1372. ay ilig katıgılan meniñde kiñin/ *yawa kıлма öğ kün* tapuğda adın

Ey hükümdâr gayret et, benden sonra *ömrünü boşuna harcama*; ibâdetle meşgul ol.

1425. *tiriglik yawa kıлма* dünya üçün/ keçigli turur bolğa emgek küçün

Dünya uğrunda *hayatı boşuna harcama*, dünya geçicidir; sonra sana zorla zahmet çektirirler.

6521. yorıgılı bulıt teg yigitlikni ıdtım / tüpi yıl keçer teg *tiriglik tükettim*

Gençliğimi, geçen bulut gibi, geçirdim; ömrümü fırtına sür'ati ile tükettim

YAŞ/ ÖMÜR MADDEDİR

1047. taķı munda yigrek bilig sözlemiş/ tükel bolsa ni' met *tüker yaş* timiş

Yine bu hususta bilginin daha iyi bir sözü vardır: Nimet tam olursa, insanın *ömrü tükenir* der

GENÇLİK MADDEDİR

GENÇLİK HARCANIR. GENÇLİK KAYNAKTIR. GENÇLİK PARADIR. GENÇLİK ZAMANDIR

360. katıgılan yañılma könilik yolın/ *yigitlik yawa kıлма* asgın alın

Gayret et, doğruluk yolundan şaşma; *gençliği heder etme*, ondan faydalanmasını bil

6534. kiçiglik keçürdüm *yigitlik yitürdüm* / künüm çeliledim özümni çökittim

Çocukluğu geçirdim, *gençliği kaybettim*; günümü kararttım, kendimi çökerttim.

HASTALIK MADDEDİR

1062. asıg kılmadı künde *arttı igi*/ қoradı küçi künde yitti ögi

Fakat hiç bir fayda etmedi; *hastalığı günden-güne arttı*, kuvveti günden-güne azaldı ve gittikçe şuurunu kaybetti.

NİMET MADDEDİR**NİMET TAŞINAN NESNEDİR**

6449. ay *ni'met içisi* şükür kıl yigil/ ay miñnet içisi şabır kıl egil

Ey *nîmet sâhibi*, bundan şükür ederek istifâde et; ey mihnet sâhibi, kaderine boyun eğ, tahammül et

HARAM ZEHİRDİR

1126. yise toğsa kılkı bolur buğrağ/ kalı karnı açsa bilip *yir ağı*

Yiyip, karnı doydı mu, deve aygırı kesilir; eğer karnı acıkırsa, bile bile *zehir yer*

ÖLÜM İKİ PARÇA BEZDİR

1420. nerek kenç urur sen bu altın kümüş/ saña teggüsi ol *iki böz ülüş*

Niçin bu altın-gümüşten hazîne topluyorsun; senin hissene düşecek şey *iki parça bezden* ibârettir.

ÖLÜM KUŞAKTIR. ÖLÜM DÜZENDİR. ÖLÜM BİRARADA TUTAR/ÖLÜM BAĞLAYICIDIR

1476. kezigçe kelir bu *ölümünüñ kırı*/ ölümke özün çın anuqlap yori

Ölümün sırası nöbetle gelir; ölüme her an kendini hazır bulundur

ÖLÜM TAŞINAN NESNEDİR

1381. ölümüg unıtma añar yok tolum/ *busuğdın çıkar teg çıkar bu ölüm*

Ölümü unutma, ona karşı hiç bir silâh yoktur; *ölüm, pusudan çıkar gibi, bir gün karşına* çıkar.

ÖLÜM ACIDIR

3587. süçig bu tatıglıg tiriğlik künüm /tatıgsız kılur ağır *açığ ölüm*

Bu zevk içinde geçen günler tatlıdır; fakat sonunda *acı ölüm* bunu tatsızlaştırır.

5415. tiriğke adın hiç yok erse kıyın / tap erdi bu *açığ ölümke* bakın

insan için başka hiç bir eziyet olmasa bile, bu *acı ölüme* bakmak kâfidir.

ÖLÜM DEĞERLİ BİR MADDEDİR

1105. kâra saç örünji *ölümdin yumuş/ kılur ol tiriğke tiriğlik küsüş*

Kara saçın ağarması *ölümün işâretidir; o yaşayana hayatın kıymetini arttırır*

MEZAR TAŞINAN NESNEDİR.

5180. özün yatğı ornı *kör ol* belgülüg / *anı itgü eğgü bile* ay külüg

Senin yatacağın yer, şüphesiz, *mezardır; onu iyilikler ile süsle*, ey nâmdar.

AHİRET DÜĞÜMDÜR

6337. ol *itti işin* kör kütuldi bu kün / biziñ iş ne erki yazılmaz tügün

O *işini yoluna koydu*, bugün artık kurtuldu; bizim hâlimiz acaba nasıl olacak, *bu düğüm* hâlâ çözülmedi

MİRAS YİYECEKTİR

1675. ay dünya tirip sen yiyümez kişi/ yigüçi anundı *anuk tut aşı*

Ey bu dünyayı toplayıp, yiyemeyen kimse, yiyiciler hazırlandı, sen *yiyeceği* hazırla

DEDİKODU KÜÇÜK SÖZDÜR

4301. kuruğ sözleme sen kişig soñdama/ *uşak söz* edirme yime kikneme

Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; *dedikoduya* uyma ve kendin de dedikodu yaparak, fitne uyandırma.

4.1.2.5. Felsefî Sistem (Bilgi- Erdem- Akıl)

Kutadgu Bilig’de yer alan bilgi, akıl ve erdem her sistemin temelinde var olan üç soyut kavramdır. Yönetim, inanç, iletişim, askeri, eğitim sistemlerinin en temelinde bilgi ve akıl yer almaktadır.

Mitolojik/ Kozmolojik kavramlar ve felsefî sistemi oluşturan bu üç unsur arasında metaforik ilişkiler oldukça yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Bu bağlamda bir devlet büyüğünün sahip olduğu erdemler yani faziletler sayesinde pek çok yeri ele geçirebileceğinden bahsedilmiştir (b. 3009). Bu nedenle fazilet, erdem gibi değerlerin diploması ve askerlik alandaki nitelikleri hedef alanda yer alır. Hükümdârlar eylemde toprakları kılıçlarla ele geçirdikleri için kılıç kavramı kaynak alanda yer alır. Kaynak alan olarak kılıcın keskinlik, öldürücülük, elde etme özellikleri hedef alan olan erdemin niteliği üzerine haritalanmıştır.

Bilgi kavramı ise mitolojik unsurlardan ışık – güneş (b. 214, 288, 784, 1846, 2243, 5812), maden (b. 2167, 5253, 5472, 6605) , su ve suyun görünüşleri (b. 289, 480, 2185, 3070, 4691, 6609) yanı sıra su ile yakından ilgili olarak görülen inci ile (b. 211, 212) kavramlaştırılmıştır.

Bilginin insanı aydınlatıp aydınlatamayacağından bahsedilirken (b. 214) bilgi soyut kavramı ışık saçabilecek varlıkların nitelikleri ile metaforik olarak ifade edilmektedir. Bilginin özelliği doğru olanları ortaya çıkmasıdır. Işığın da var olan her şeyi ortaya çıkarma, farkına varmamızı sağlayacak niteliği bulunmaktadır. Bu bağlamda kaynak alan olarak güneş veya ay gibi kozmolojik varlıklar hedef alanda bulunan bilgi soyut kavramını metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de ışık yanında su ve deniz de bilgiyi metaforik olarak kavramlaştıran kozmolojik/mitolojik unsurlardan biridir. Kutadgu Bilig’de yer alan “bilgi teniz, bilgi ögüz, bilgi batıg” ifadelerinde deniz ve nehir bilginin niteliğini, çokluğunu ifade eden bir miktar metaforu durumundadır. Kaynak alan olarak deniz ve nehirlerin yoğunluğu ve derinlikleri hedef alan durumunda bulunan bilginin miktar ve özelliği üzerine haritalanmıştır. “Bilgi batıg” ifadesinden ise derinlik ifadesinin bilgi kavramını sıvı bir madde

veya deniz, nehir şeklinde kavramlaştırdığını görmekteyiz. Kaynak alan olarak su, deniz veya nehirlerin derinliği hedef alandaki bir kişinin özelliği olabilecek bilgisinin derinliği, genişliği, bilgisinin miktarına haritalanmıştır. Denizlerle alakalı olarak metinde bilgi inci ile kavramlaştırılmıştır (b. 212). Burada insanın bilgisini ortaya çıkarması gerekliliği ile denizin dibinde duran incinin yeryüzüne çıkarılmadıkça bir değerinin olmayacağı üzerine durulmuştur. Dolayısıyla burada kaynak alan durumunda bulunan denizin dibindeki inci hedef alan durumundaki ifade edilmesi gereken bilgi kavramı üzerine haritalanmıştır.

Bilgi ile nefsin başını ez- (b. 5472) ifadesinde bir şeyi ez- veya kes- taş ve bıçak aracılığı ile meydana gelen bir iştir. Bu nedenle bilgi ile ez- ifadesinde ez-, yok et- eyleminin ait olduğu araç taş veya bıçak kaynak alan olarak hedef alanda bulunan bilgi kavramını metaforik olarak ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’de akıl soyut kavramı da kozmolojik/mitolojik bağlamda ışık (b. 288, b. 1861), maden (b. 1839, 3346, 6161) ve suyun görünüşleri (b. 2949) ile kavramlaştırıldığı görülmüştür. Örneğin akıl ile karar ver- ifadesinde (b. 3346) akıl karar verme eyleminin üzerinde güçlü bir yaptırım, etki durumundadır. Kutadgu Bilig’de karar ver- eyleminin kes- ifadesiyle de karşılandığı görülmektedir. Kes- eyleminin hızı ve yine Kutadgu Bilig’deki eşitlik bağlamındaki kullanımından dolayı kes- eylemi akıl soyut kavramını kesici bir nesne olan bıçak şeklinde kavramlaştırmıştır. Ukuşka ögüz/ akıl deryası (b. 2949) ifadesinde ise yine bir ölçü- miktar metaforu görülmektedir. Burada hedef alanda bulunan aklın çokluğu ve niteliğinin kaynak alan olan nehirlerin derinliği tarafından kavramlaştırılmıştır.

4.1.2.5.1. Felsefi Sistem- Kozmoloji

Tablo 4. 99 Kozmolojik Sistemden Felsefi Sisteme Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Işık	Bilgi	Merkez- Çevre/ Kaldırılması/ Olanak	K.H.→Blş.H.→F. H.
Su	Bilgi	Merkez- Çevre/	K.H.→Blş.H.

		Karşıt Güç	→F.H.
Deniz	Bilgi	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç	K.H.→Blş.H. →F.H.
Maden	Bilgi	Merkez- Çevre/ Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.
Taş/ Bıçak	Bilgi	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması	K.H.→Blş.H. →F.H.
Kalkan	Bilgi	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.
İnci	Bilgi	Merkez Çevre- Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.
Meşale	Akıl	Merkez Çevre- Olanak/ Kısıtlamanın Kaldırılması	K.H.→Blş.H. →F.H.
Gölge	Akıl	Merkez Çevre- Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.
Bıçak	Akıl	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.
Taş/ Bıçak	Akıl	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması	K.H.→Blş.H. →F.H.
Nehir	Akıl	Merkez- Çevre/ Karşıt Güç/ Olanak	K.H.→Blş.H. →F.H.

Tablo 4. 100 Kozmolojik Sistemden Felsefi Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT FELSEFİ SİSTEM KOZMOLOJİK UNSURDUR	BİLGİ İŞİKTİR/ SUDUR/ DENİZDİR/ MADENDİR/ İĞNEDİR/ TAŞTIR/ BIÇAKTIR/ KALKANDIR/ İNCİDİR/ GÖLGEDİR AKIL MEŞALEDİR/ GÖLGEDİR/ İĞNEDİR/ BIÇAKTIR/ TAŞTIR/ NEHİRDİR

Bilgi soyut kavramı Kutadgu Bilig’de özellikle yönetim ve inanç kavram alanının en önemli güç kavramıdır. İnsanları kötü işler yapmaktan alıkoyan, yanlış hedeflere gitmesinden alıkoyan etkin bir güç ve zorluk metaforu içermektedir. İkinci olarak bilgi aydınlatma özelliği ile merkez- çevre ve kısıtlamanın kaldırılması şemasını içermektedir. Çünkü bilgi insanları aydınlatarak bir durum değişikliğine uğrattır. Merkezde yer alan bilgi merkezin dışındaki insanı aydınlatır. Dolayısıyla burada merkezden çevreye yayılan bir güç vardır. Bilginin kısıtlamayı kaldırma gücü ise insanın anlamasını sağlamasından kaynaklanır (b.2243). Çünkü Kutadgu Bilig’de bilgisizlik bir öteki kimliği ile bilginin ve bilgili insanın karşısındadır. Bu nedenle kozmolojik bir kaynak alan olan güneş ve ışıkla kavramlaştırılması bilgi kavramının Kutadgu Bilig’deki hiyerarşik açıdan önemini gösterir.

BİLGİ İŞİKTİR

214. biliglig çıkarmasa bilgin tilin/ *yarutmaz anıñ bilgi yatsa yılın*

Bilgili bilgisini dili ile meydana çıkarmazsa, yıllarca yatsa bile onun *bilgisi muhitini aydınlatmaz.*

288. ukuş ol yula teg qarañku tüni/ *bilig ol yaruqluq yaruttı sini*

Akıl karanlık gecede bir meş’ale gibidir; *bilgi seni aydınlatan bir ışıktır.*

784. kör arslanqa oqşar bu begler özi/ buşursa keser baş *ay bilgi yaruk*

Beyler arslana benzerler; hiddetlendirirsen, başını koparırlar, *ey parlak bilgili.*

2243. negü tir eşitgil ay bilgi ögüz / *bilig birle köñli yaronmuş kögüz*

Bilgisi deniz gibi derin, *bilgi ile gönüllü ve göğüsü aydınlanmış olan insan* ne der, dinle

Kutadgu Bilig’de bilgi kavramının kozmolojik kaynak alanlardan deniz ve bağlantı, olanak, karşıt güç, merkez- çevre, denge şemaları aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Bilginin deryalar gibi olması, bilginin deniz gibi derin olması insana her anlamda değer katacağı için her problem durumunda insana güç vermektedir. Bu da olanak şemasını desteklemektedir. İkinci olarak bilginin uçsuz bucaksız olamsı bilgiyi nasıl elde edeceğini bilemeyen tecrübesi insanlar için ise karşıt güç ve tikanıklık şemasını oluşturmaktadır (b.6609). Sahip olunan bilginin çokluğu ve niteliği toplumda çok değer gördüğü için merkez konumundadır. Doğal olarak bilgili insan merkezdeyken bilgisiz toplum merkezin dışındadır.

BİLGİ DENİZDİR

480. negü tir eşit emdi *bilgi teñiz/* sözün yañzatur körse kızgu meniz

Dinle, şimdi *bilgisi deryalar gibi* derin olan ne der; dikkat edersen, hayatından memnun insan bu sözü buna benzetir

2185. ukušı öküş bolsa **bilgi teniz**/ kamuğ iş bütürse kızartsa meniz

Aklı çok ve **bilgisi deniz gibi derin ve geniş olmalı**, her iş elinden gelmeli ve beyin yüzünü güldürmelidir.

3070. tirildi ögi hem **koyuldu bilig**/ bolu birdi ewren uzadı elig

Felek dönüp, kudreti artınca, aklı derlenip toplandı, **bilgisi derinleşti**.

4691. ne edgü bilig birdi **bilgi ögüz**/ eşitgil munı sen aya köñli tüz

Bilgisi **irmak gibi gür akan** âlim ne iyi söylemiş; ey temiz kalpli insan, sen bunu dinle.

6609. **bilig bir teniz ol uçı yok tüpi**/ neçe suw kötürgey semürgük sora

Bilgi bir denizdir, onun ucu bucağı yoktur; serçe emse emse bundan ağzına ne kadar su alabilir

4704. ölüm aldı mindin bu iki tatıg / nerek emdi dünya **ay bilgi batıg**

Bu iki zevki ölüm benim elimden aldıktan sonra, şimdi bu dünyanın bana ne lüzumu var; **ey derin bilgili insan**.

Bilginin maden şeklinde kavramlaştırılması ise merkez- çevre imaj şeması kaynaklı bir metafor meydana getirmektedir. Burada madenlerin toplumsal sosyal hayattaki çıkarımsal bilgileri bilginin nitelikleri üzerine haritalanmaktadır. Bu metafora asıl olarak ifade edilmek istenen bilgi kavramının madenler kadar değerli ve önemli oluşudur. Metaforun buradaki anlamsal odağı önem belirten merkez- çevre imaj şeması aracılığı ile bilginin önemini ifade etmektir. Aynı durum bilgi- inci metaforik ifadesi için de geçerlidir. Hatta bu bilgi incisinin karşıt bir güç şeması içeren denizin derinlerinden çıkarılamaması yani kısıtlamanın kaldırılmaması bilginin değerini yok etmektedir.

BİLGİ MADENDİR

2167. negü tir eşitgil biliglig tetig/ biliglig tetig **bilgi ilke itig**

Bilgili ve zeki insan ne der, dinle; bilgili ve zeki insanın **bilgisi memleket için bir zînettir**.

BİLGİ İNCİDİR

211. kişi köñli tüpsüz teniz teg turur/ **bilig yinçü sanı tüpinde yatur**

İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir; **bilgi onun dibinde yatan inciye benzer**.

212. **tenizdin çıkarmasa yinçü kişi**/ kerek yinçü bolsun kerek say taşı

İnsan inciyi denizden çıkarmadıkça o, ister inci olsun ister çakıl taşı farketmez.

Taş veya bıçak nesneleri öldürücü nitelikteki nesnelerdir. Bu bağlamda taş, bıçak nesnelerinin günlük hayattaki özellikleri hedef alanda bulunan bilginin olumsuzlukları temizleyici özelliği üzerine haritalanmıştır. Burada bilgi- taş, bıçak metaforik ifadesinin vermek istediği asıl anlamsal odak bilginin olumsuzlukları yok edici olanağıdır. Dolayısıyla bu metafor olanak, merkez- çevre ve kısıtlamanın kaldırılması imaj şemasını içermektedir.

BİLGİ TAŞTIR/ BIÇAKTIR

5472. havañnı ukuş birle başgıl utup/ bu nefsiñ *bilig birle yençgil* tutup

Heva ve hevesini yenerek, akıl ile ona hâkim ol, *bilgi ile nefsin başını ez.*

Bilgi- kalkan metaforunda tarihi anlamda kalkanın savaşlarda insanın koruyuculuğu çıkarımsal bilgisi önemli konumlarda insanı yüceltme hedefi üzerine eşleştirilmiştir. Burada kaynak ve hedef alanın ortak çıkarımsal bilgileri dönem şartlarında bilginin insanı ölümlerden korumasıdır. Buradaki anlamsal odak ise olanak, insanları ölümden koruması nedeniyle karşıt güç ve bu özellikleri nedeniyle gördüğü değer nedeniyle merkez- çevre imaj şemalarını içermektedir.

BİLGİ KALKANDIR

6605. bilig bil özünke orun kıl töre/ *bilig bilse* özke idi *berk tura*

Bilgi bil ve yerin baş köşe olsun; *bilgi insan için sağlam bir kalkandır*

AKIL MEŞALEDİR

1861. *yula ol ukuş* kör karağuka köz/ ölüg tenke can ol ağıñ tilke söz

Akıl bir meş'aledir, kör için gözdür; ölü vücûd için can, dilsiz için sözdür.

AKIL GÖLGEDİR

3850. ayur söz yorıdı neçe türlügün / ol aydı men *aydım* ukuşun *ögün*

Aranızda kaç türlü söz geçti; onun *akıl ve idrâk dâîresinde* söylediği sözlere ben de öylece cevap verdim dedi

4057. kapuğda kirürde oñuñ aşnu mañ/tilin yarlıkarda *ögün birle añ*

Kapıdan girerken, önce sağ ayağını at; sana emir buyurulurken, *aklın, fikrin onda olsun.*

Taş, bıçak nesnelerinin günlük hayattaki özellikleri hedef alanda bulunan akıl kavramının olumsuzluklar karşısında insanı engelleyici özelliği üzerine haritalanmıştır. Taş ve bıçak nesneleri öldürücü nitelikteki nesnelerdir. Burada akıl- taş metaforik ifadesinin vermek istediği asıl anlamsal odak aklın olumsuzlukları yok edici olanağı ve engelleyici olanağıdır. Dolayısıyla bu metafor ifade olanak, merkez- çevre, karşıt güç ve kısıtlamanın kaldırılması imaj şemalarını içermektedir. İkinci olarak kes- fiziksel hiyerarşideki eylemin bilişsel alanda karar verme sürecini metaforik olarak ifade etmede bıçak araç görevindedir. Dolayısıyla bu ifadede akıl karar vermenin yeridir. Bıçak ve aklın ortak çıkarımsal bilgileri aklın keskinliği metaforunun vermek istediği anlamdır. Aklın keskinlik niteliği karar verme sürecinde olanak imaj şemasına sahip olmaktadır.

AKIL BIÇAKTIR.

3346. havağa basıkma *ukuş birle kes* / et öz baş kötürse bilig birle bas

Hevesin tesirinde kalma, *akıl ile karar ver*; ten baş kaldırır, bilgi ile hâkim ol.

AKIL TAŞTIR/ BIÇAKTIR

6161. hava bas *uğuş birle nefş boynı sı* /bu ol er nişanı uğuş belgüsü

Heva ve arzularına hâkim ol, *akıl ile nefsin boynunu kır*; insanlık nişanı ve akıllılık alâmeti budur

Akıl kavramının karşıt güç, merkez- çevre ve olanak şeması ile kozmolojik unsurlardna nehir ile kavramlaştırıldığı görülmektedir. Ögdülmüş'in aklının deryalar gibi olması onu yönetimde güçlü kılmaktadır. Bu da akıl kavramı için olanak şemasını desteklemektedir. Ayrıca nehir ile aklın derinlikleri ifade edilmektedir. Bu da insan için aklın derinleri hakkında bilgi sahibi olmadaki zorluğu ifade ettiği için karşıt güç şemasını ve insanda merak uyandırdığı için merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Burada akıl nehri olan Ögdülmüş, hükümdâr için önem arz ettiğinden merkez durumundadır.

AKIL NEHİRDİR

2949. senindin eşitgü kerek barça söz/ biligke teniz sen *uğuşka ögüz*

Senden her sözü dinlemek icap eder; sen bilgi denizi ve *akıl deryâsısın*.

4.1.2.5.2. Soyut Felsefî Sistem- İnsan

Akıl, bilgi, erdem ve anlayış kavramlarının insan bedeni uzuv/azaları aracılığı ile kavramlaştırılarak metaforik ifadeleri yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda yönetim ve inanç metaforlarında önemli kavramlaştırıcı olan baş sözcüğü felsefe sistemi içerisinde erdem (b. 533), akıl (b. 4290) soyut kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Burada erdem başı (b. 533) ve ukuşlug başı (b. 4290) ifadelerinde aynı zamanda erdem ve akıl kavramlarının zihinsel bir niteliğe de sahip olduğu görülmektedir. Kaynak alan olarak beynin içeriisinde olduğu ve zihinsel faaliyetlerimizin gerçekleştiği baş sözcüğünün hedef alanda bulunan bilişsel nitelikli akıl ve erdem soyut kavramlarını metaforik olarak ifade ettiği görülmektedir. Uğuş közi/ akıl gözü (b. 290) ifadesinde ise akıl soyut kavramı baş ve beyne en yakın uzuvlardan göz ile kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla göz somutlaştırma yoluyla aklın kavramlaştırıcısı konumunda olmuştur. Ayrıca Kutadgu Bilig'de göz bilişsel işlevlerin meydana geldiği, bilgilendirme eylemlerinin yapıldığı yer olarak kavramlaştırılmıştır.

Tablo 4. 101 İnsandan Felsefî Sisteme Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Bilgi			
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye			
Özelliği			

İnsan/ baş	Erdem	Parça- Bütün	Fi.H.→B.H. →F.H.
İnsan	Bilgi	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
Aile/ Kardeş	Bilgi	Bağlantı/ Parça- Bütün	Fi.H.→B.H. →F.H.
Yoldaş	Bilgi	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
Bey	Bilgi	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
İnsan	Akıl	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
Göz	Akıl	Parça- Bütün	Fi.H.→B.H. →F.H.
Baş	Akıl	Parça- Bütün	Fi.H.→B.H. →F.H.
Arkadaş	Akıl	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
Yoldaş	Akıl	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
Han	Akıl	Bağlantı/ Parça- Bütün	Fi.H.→B.H. →F.H.
Eş	Akıl	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.
İnsan	Anlayış	Bağlantı	Fi.H.→B.H. →F.H.

Tablo 4. 102 İnsandan Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
SOYUT FELSEFİ SİSTEM İNSANDIR	ERDEM İNSANDIR/ BAŞTIR BİLGİ İNSANDIR/ AİLEDİR/ KARDEŞTİR/ YOLDAŞTIR/ BEYDİR AKIL İNSANDIR/ GÖZDÜR/ BAŞTIR/ ARKADAŞTIR/ YOLDAŞTIR/ HANDIR/ EŞTİR ANLAYIŞ İNSANDIR

SOYUT FELSEFİ SİSTEM İNSAN BEDENİDİR

Baş insan ontolojisinin en üstünde bulunmaktadır. Bu bağlamda en öncelik ve önem ifade eder. Bu özellikten hareketle erdemin niteliğinin metaforik ifadesi için parça- bütün imaj şeması aracılığı ile baş ontolojisi kullanılmıştır.

ERDEM İNSANDIR

533. negü tir eşitgil sewitmiş kişi/ sewitse kişi kör mün *erdem başı*

Dinle, kendisini sevdiren insan ne der; insan kendisini sevdirense, onun kusuru *en büyük fazilet* telâkki edilir.

3516. negü tir eşitgil sewmiş kişi / sewügke sewüg ‘aybı *erdem başı*

Sevmiş insan ne der, dinle; seven nazarında sevgilinin kusuru en büyük fazilettir.

3010. uçuz tutma erdemni öğren oğul / *bu erdem yorıktı* örün kuş teg ol

Ey oğul fazileti kıymetsiz sayma, öğren; bu *faziletin tabiatı* kuşa benzer

Kutadgu Bilig’de bilgi soyut kavramı kişileştirme metaforları aracılığı ile de ifade edilmiştir. De-, söyle- eylemi insanlara ait bir özelliktir. Kaynak alanda bulunan söylemek, yol göstermek gibi insana ait nitelikler hedef alanda bulunan bilginin yol göstericiliği üzerine eşleştirilmiştir. Bu bağlamda bilig üzerine bağlantı imaj şeması aracılığı ile insanların nitelikleri de kaynak alan görevi görmüştür.

BİLGİ İNSANDIR

156. bilig ma‘nisi bil *negü tir bilig*/ bilig bilse ötrü yırar erde ig

Bilginin manasını bil; bak, *bilgi ne der*: bilgiyi bilen insandan hastalık uzaklaşır.

1198. hakimlerke hikmet asıg kılmadı/ bögülerke *bilgi elig tutmadı*

Hakimlere hikmetleri fayda etmedi; *bilginlere bilgileri yardım etmedi*.

1673. *negü tir eşitgil saramıg bilig*/ ay çırguy ay muñluğ ay tügmiş elig

Bilgi hasis hakkında ne der, dinle: Ey zavallı, ey biçâre, ey sıkı el.

Kutadgu Bilig’de kaynak alanlarda yer alan kardeş kavramı bilgi kavramlarını metafor olarak ifade ettiğinde akrabalık metaforu meydana gelmektedir. Bu metaforik ifade bağlantı şemasını içermektedir. Kardeş kavramının günlük hayattaki çıkarımsal bilgisi bilgi ve bulunduğu insan arasındaki ilişki üzerine haritalanmıştır. Bu metaforun anlamsal odağı bağlantı imaj şeması aracılığı ile bilginin insanlarla arasındaki bağ ifade edilmektedir.

BİLGİ AİLEDİR

BİLGİ KARDEŞTİR

317. ukuş ol saña eğgü andlıg adaş/ *bilig ol saña keğ bağırsak kadas*

Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; *bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir*

İnsanların toplumsal nitelikleri bilgi kavramını ifade etmede kullanılan önemli bir kaynak alandır. Bu bağlamda arkadaşlık ve müşavirlik konumlarının toplumsal ve sosyal çıkarımsal bilgileri bilgi kavramının toplumda insana sağlayacağı kazanımları üzerine bağlantı imaj şematik yapısı aracılığı ile haritalanmıştır.

BİLGİ YOLDAŞTIR

5209. kılıkıñ köni tut kılınçıñ silig / ukuš bolsu yolçıñ *kipeşçiñ bilig*

Tavrın doğru ve hareketin temiz olsun; *yoldaşın akıl ve müşavirin bilgi olsun*

Kutadgu Bilig’de bilginin ve aklın önemi bey ve han metafor ifadeleri ile belirtilmiştir. Bu bağlamda kaynak alanda bulunan bey ve hanın sosyal nitelikleri bağlantı ve olanak imaj şeması aracılığı ile bilgi ve aklın nitelikleri üzerine haritalanmıştır. Olanak imaj şeması bey ve hanın kendi başlarına sahip oldukları güçlerin yine aynı özelliğe sahip hedef alanda bulunan bilgi ve aklı aynı güç açısından ifade eden anlamsal odaktır.

BİLGİ BEYDİR

AKIL HANDIR

5321. bu nefsiñ uçuzla ağır bolğa can / *bilig beg bolup* kör *ukuş bolğa han*

Bu nefesine değer verme, canın aziz olur; *bilgi bey olup, akıl hanlık* eder.

AKIL İNSANDIR

585. *amulluk siliglik ukuš kılkı ol*/ ukuşsuz kişiler kamuğ yılkı ol

Sükûnet ve zarafet aklın vasfıdır; akılsız insanlar hayvan sürüsüne benzer.

869. kız ermez kişi kör kişilik kız ol/ köni çin kişilerni *ögdi ukuš*

insan nâdir değil, insanlık nâdirdir; *akıl doğru ve dürüst insanları ögmüştür*

1850. yanut birdi ögdülmiş aydı *ukuş/ kılınçı* köni kör *küwençi* öküş

Ögdülmiş cevap verdi ve: *Aklın hareketi doğru ve itibarı büyüktür* dedi

Kutadgu Bilig’de akıllı kavramlaştıran önemli kaynak alanlardan biri de insan ontolojisi. Parça- bütün imaj şeması ve bağlantı imaj şemaları aracılığı ile akıl, insanlara ait olan yüz, göz ve ayak şeklinde ifade edilmiştir. Akıl aynı zamanda insanların önlerindeki engelleri kaldırıp aydınlattığı için aynı zamanda kısıtlamanın kaldırılması imaj şemasını da içermektedir (b.1861).

1851. *yüzi körki körklüg* ne yaşı kiçig/ kamuğ edgülükke anıñdın keçig

Yüzü, şekli güzel ve *dâimâ genç* ve dinçtir; her türlü iyiliğe geçit veren odur.

1855. *yiti közlüg ol* kör *başı yırak*/ kayu işke tegse *bekitür açaq*

Keskin gözlü ve *uzak görüşlüdür*; hangi işe el uzatırsa, *ayağını sağlam basar*.

1861. yula ol ukuš kör *karağuka köz*/ ölüg tenke can ol ağın tilke söz

Akıl bir meş’aledir, *kör için gözdür*; ölü vücut için can, dilsiz için sözdür.

Tarihsel bir metafor unsuru olarak verilen Nûşin- Revân ile birlikte akıl göz şeklinde kavramlaştırılmıştır. Akıl gözü ile insanları aydınlatmak merkez-imaj şeması ve kısıtlamanın kaldırılması imaj şemasını içermektedir.

AKIL İNSANDIR

AKIL GÖZDÜR

290. muşar bütmeşe kör bu nuşın revan/ *uğuş közi* birle yaruttı cihan

Buna inanmazsan, Nûşın-Revan’a bak; o *akıl gözü* ile dünyayı aydınlattı.

Erdem soyut kavramının insan ontolojisi şeklinde kavramlaştırıldığı bu metafora erdemlerin başı olarak akıl görülmektedir. Burada yönelim ve bağlantı imaj şeması aracılığı ile aklın önemi kaynak alandaki baş ontolojisinin önemi ile eşleştirilmiştir.

AKIL ERDEM BEDENİNİN BAŞIDIR

1830. kişide uluğrak uğuşluğ kişi/ *uğuş boldı erke miş erdem başı*

Akıllı insan insanların büyüğüdür; *akıl insan için bin türlü faziletin başıdır.*

Akıl soyut kavramının metaforik kaynak alanlarından biri de insanların toplumsal ve sosyal rolleridir. Bu bağlamda dostluk, yoldaşlık ve eş kimlikleri balantı imaj şemaları aracılığı ile akıl kavramını insan şeklinde metaforikal olarak ifade eden kaynak alanlardır. Her üç kimliğin insanlar için önemi ve niteliği hedef alanda bulunan akıl kavramının insanlar için önemi üzerinde haritalanmıştır.

AKIL ARKADAŞTIR

317. *uğuş ol* saña eğğü andlığ *adaş*/ bilig ol saña keğ bağırsak kıadaş

Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir

AKIL YOLDAŞTIR

5209. kılıkıñ köni tut kılıkıñ silig / *uğuş bolsu yolçıñ* kiñeşçiñ bilig

Tavrın doğru ve hareketin temiz olsun; *yoldaşın akıl* ve müşavirin bilgi *olsun*

AKIL EŞTİR

320. uğuşluğ kişike *işi* tap *uğuş*/ biligsiz kişike atı tap söküş

Akıllı insan için *akıl* kâfi bir *eştir*; bilgisiz insan için hakaret tam bir addır.

ANLAYIŞ İNSANDIR

185. kamuğ sözni yıgsa *uğuş taplamaz*/ kerek sözni sözler kişi kızlemez

Her sözü saklamağı da *anlayış hoş görmez*; insan lüzumlu olan sözü söyler gizlemez.

4.1.2.5.3. Soyut Felsefi Sistem- Canlı Varlıklar

Türk etnisitesinin metaforlar içerisinde en çok yansıdığı kaynak alanlardan biri de canlı varlıklar kategorisini oluşturan bitkiler ve hayvanlardır. Yönetim ve inanç sistemlerinde de yoğun olarak kaynak alanlarda gördüğümü bitkielr ve hayvanlar felsefi kavramları metaforik olarak ifade etmişlerdir. Bu bağlamda erdem (b. 3011) kavramı ak kuş, kuş şeklinde doğrudan metaforik bir tanımlaması yapılmıştır. Kuşun değeri, kuşun kültür içerisindeki değeri erdemin önem ve değeri ile eşleştirilmiştir. Kaynak alan olarak kuş hedef alandaki erdemin özelliği üzerine haritalanmıştır. Anlayış ve bilginin kullanılıp uçarak göğe çıkılması

(b. 215) çok başarılı olarak yükselmenin yanında metaforik olarak aynı zamanda anlayış ve bilgiyi insanın kendine kanat edinerek yükselmesi söz konusudur. Kuş kanadı Kutadgu Bilig’de özellikle başarılı olma bağlamında insanlara ve soyut kavramlara aktarılan önemli fiziksel bir özelliktir.

Tablo 4. 103 Canlı Varlıklardan Soyut Felsefi Sisteme Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Kuş	Erdem	Bağlantı	Fi.H.→F.H.
Kuş	Bilgi	Parça Bütün	Fi.H.→F.H.
Kuş	Anlayış	Parça Bütün	Fi.H.→F.H.
Bitki/ Kalem	Bilgi	Olanak / Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→F.H.
Canlı Varlık/ Maya	Bilgi	Olanak	Fi.H.→F.H.
Ağaç Kökü	Bilgi	Olanak	Fi.H.→F.H.

Tablo 4. 104 Canlı Varlıklardan Soyut Felsefi Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
SOYUT FELSEFİ SİSTEM CANLI VARLIKLARDIR SOYUT FELSEFİ SİSTEM BİTKİLERDİR SOYUT FELSEFİ SİSTEM HAYVANLARDIR	ERDEM CANLI BİR VARLIKTIR ERDEM KUŞTUR BİLGİ KANATTIR/ KUŞTUR ANLAYIŞ KANATTIR/ KUŞTUR ERDEM KALEMDİR BİLGİ HAMURDUR BİLGİ ŞERİAT AĞACININ KÖKÜDÜR

ERDEM CANLI BİR VARLIKTIR**ERDEM KUŞTUR**

3011. örün kuş kütü teg bu erdem kütü / yorı *kuş atağıl sen erdem atı*

Bu faziletin saadeti ak kuşun ki gibidir; haydi, *sen fazilete kuş adını ver.*

Kutadgu Bilig’de parça- bütün imaj şeması aracılığı ile anlayış ve bilgi soyut kavramları kuş ve kanatları şeklinde ifade edilmiştir. Kanatların işlevsel niteliği parça bütün imaj şeması aracılığı ile insanların ihtiyaç duydukları kendilerini toplumda iyi bir yere getirecek olan bilgi ve anlayış kavramlarının nitelikleri üzerine haritalanmıştır. Burada hedefe giden yolda amaçları elde etmede istenen nesneler, araçlar ve nedensel güçler kanatlar şeklinde ifade edilmiştir.

BİLGİ KANATTIR**ANLAYIŞ KANATTIR**

215. *uğuşlı* biligli idi edgü neñ/ kalı *bulsa işlet uçup kökke teñ*

Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir; eğer bulursan *onları kullan ve uçup göğe çık.*

Kalem, diploması yetisi ve bu yetinin kaynağı olan bilgi kavramının somut ifadesidir. Kalem ve mürekkep bilgi ile yakından ilgili kavramlardır. Bu bağlamda bağlantı imaj şemaları aracılığı ile kalem ve mürekkebin önemi hedef alanda bulunan bilgi kavramı üzerine haritalanmıştır. Bu bağlamda kalem ve mürekkep hazinenin gelmesinde nedensel bir güç metaforu durumundadır ve olanak imaj şemasını içermektedir.

BİLGİ KALEMDİR

2715. kılıç kan tamuzsa begi il alır/ *kalemde kara tamsa* altın kelir

Kılıç kan damlatırsa, memleket alır; *kalemde mürekkep damlarsa*, altın gelir.

BİLGİ HAMURDUR

1818. törütürde birse bayat ög köñül/ tükel *maye buldı biligke* oğul

Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, çocuk *bilgi için tam bir sermâye elde etmiş olur.*

BİLGİ ŞERİAT AĞACININ KÖKÜDÜR

4345. bular ol haqıqat bu din tırgüki/ *olar bilgi ol cın şeri‘at köki*

Bu dinin direği gerçekten bunlardır; *doğru şeriatin temeli bunların bilgisidir.*

4.1.2.5.4.Soyut Felsefî Sistem- Madde

Temel varlık zinciri metaforları bağlamında bilgi, erdem, akıl, anlayış gibi soyut kavramlar kaynaklarını maddelerin/nesnelerin işlev ve özelliklerinden alarak cansız nesne/varlıklarla felsefî sistem arasında bir ilişki oluşturulmuştur.

Bu bağlamda erdem dolu olmak (b. 2177) ifadesinde dolu olmak bir kabın sıvı bir madde veya su ile dolu olması anlamına gelir. Bu nedenle hedef alanda bulunan erdem soyut

kavramı kaynak alan olan sıvı madde su ile kavramlaştırılmıştır. Buna ek olarak insan ise erdem suyuyla dolu kaplar şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Erdem üstep (b. 5779) ifadesinde ise kazan- eylemi daha çok zaman veya parayı elde etmek şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle erdem soyut kavramı paranın günlük hayattaki işlevi ile eşleşmiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan bilgi kavramı da maddenin/nesnenin işlevsel özellik ve niteliklerinden kaynaklarını alarak metaforik olarak ifade edilen kavramlardan biridir. Kutadgu Bilig’de bilgi, günlük hayatta ve toplumda işlevsel bir nesne olan para (b. 5779), servet (b. 313), hazine (b. 1658) şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada kaynak alanlar para, servet, hazinenin değerleri ve işlevleridir. İnsan ve toplum hayatındaki işlevi göz önüne alındığında bilgi gereklileri gereksizlerden ayıran bir süzgeç (b. 221, b. 2712), insanın, varlığın temel ölçüsü, ölçütü (b. 312, b. 1958), insanları kötü işlere karşı durduruan bir bağ (b. 314), insanlara iyilik kapılarının açılmasını sağlayan anahtar (b. 3223) şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bilgi bir nesnenin özelliği, niteliği bağlamında ise sahip olunan (b. 154, b. 199), taşınan (b. 310), saklanan (b. 312) bir nesne olarak kavramlaştırılırken yine insan hayatında nesnelerin/varlıkların işlevi açısından kıyafet, yiyecek (b. 321) şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de insan olumlu olan her duruma bilgi ile ulaşmaktadır. Bu da bilgi kavramına güçlü bir nedensellik ve güçlü tez özelliği kazandırmaktadır. Bu bağlamda olay yapısı metaforlarında bu konu açıklanmıştır. Burada ise bilgi insanları olumlu durumlara ulaştırması açısından merdiven şeklinde metaforik olarak ifade edildiği düşünülmüştür (b. 208, 1680, 1681).

Kutadgu Bilig’de yer alan bilgi gibi akıl soyut kavramı da işlevselliklerine ve özelliklerine göre metaforik olarak ifade edilmiştir. Akıl kavramı beylik hastalığının ilacı (b. 1970), insanların yaşamlarında kötü durumlardan alıkoyacak bağ (b. 314, 1838, 2793, 1196), iyiyi kötünden ayırt eden süzgeç (b. 1856) şeklinde metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Anlayış da insanların kendine istikamet vermelerine yarayan yular şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir (b. 159).

Tablo 4. 105 Cansız Varlıklardan Soyut Felsefi Sisteme Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Taşınan Nesne	Erdem	Merkez- Çevre- Denge	Fi.H.→F.H.

Para	Erdem	Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Para	Bilgi	Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Servet	Bilgi	Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Hazine	Bilgi	Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Yiyecek	Bilgi	Nesne/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
İhtiyaç	Bilgi	Nesne/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Koku	Bilgi	Nesne/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Kıyafet	Bilgi	Nesne/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Süs	Bilgi	Nesne/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Öz/ Kimya	Bilgi	Merkez- Çevre	By.H.→F.H.
Su	Bilgi	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Karşıt Güç	Fi.H.→F.H.
Ölçü/ Terazî	Bilgi	Çift Yönlü Denge Şeması	Fi.H.→F.H.
Bağ/ Köstek	Bilgi	Karşıt Güç	Fi.H.→F.H.
Anahtar	Bilgi	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→F.H.
Merdiven	Bilgi	Olanak	F.H.→F.H.
Kaynak	Bilgi	Merkez- Çevre/ Olanak	Fi.H.→F.H.
Değerli Madde	Akıl	Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
İlaç	Akıl	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→F.H.
Yemek	Akıl	Yol/ Zorunluluk/ Denge	Fi.H.→F.H.
Araç	Akıl	Olanak/İmkan/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Bağ	Akıl	Karşıt Güç	Fi.H.→F.H.
Su	Akıl	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→F.H.
Kaynak	Akıl	Olanak/İmkan/ Merkez- Çevre	Fi.H.→F.H.
Merdiven	Akıl	Olanak- Yönelim	Fi.H.→F.H.
Merdiven	Anlayış	Olanak- Yönelim	Fi.H.→F.H.
Yular	Anlayış	Karşıt Güç	Fi.H.→F.H.

Tablo 4. 106 Cansız Varlıklardan Soyut Felsefî Sisteme Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR	KARMAŞIK METAFORLAR
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu	

Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	
SOYUT FELSEFİ SİSTEM MADDEDİR	ERDEM MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR/ PARADİR/ ARAÇTIR BİLGİ PARADİR/ SERVETTİR/ HAZİNE DİR/ TAŞINAN NESNEDİR/ YİYECEKTİR/ ÇÖPTÜR/ İHTİYAÇTIR/ KOKUDUR/ KIYAFETTİR/ SÜSTÜR/ ARAÇTIR/SÜZGEÇTİR/ ÖLÇÜDÜR/ TERAZİDİR/ BAĞDIR/ OYUNCAKTIR/ ANAHTARDIR/ MERDİVENDİR/ KAYNAKTIR AKIL DEĞERLİ MADDEDİR/ İLAÇTIR/ YİYECEKTİR/ TAŞINAN NESNEDİR/ ARAÇTIR/ BAĞDIR/ SÜZGEÇTİR/ KAYNAKTIR/ MERDİVENDİR ANLAYIŞ TAŞINAN NESNEDİR/ MERDİVENDİR/ YULARDIR

Erdem soyut kavramı merkez çevre ve denge imaj şemalarına bağlı olarak sahip olunan, ihtiya. Duyulan bir nesne ve davranışsal anlamda su şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda merkez çevre imaj şeması ile kutlanmak için gerekli olan erdeme sahip olmak bu kavrama ihtiyaç duyulması erdem kavramını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Denge imaj şeması aracılığı ile de erdem davranışını ve duygusunu yaşamak doluluk kavram alanı aracılığı ile erdem kavramı su şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir.

ERDEM NESNEDİR

1957. kılınç edgü *erdem kerek* miñ tümen/ atı edgü bolsa tutunsa boğuğ

Adının iyiye çıkması ve boyanın tutması için, iyi tavır ve hareket ile binlerce *fazilet lâzımdır*

2177. bu yanlış begi bolsa *erdem tolu* / veziri negü teg kerek ay talu

Beyi böyle her türlü *fazilet sâhibi olursa*, ey seçkin insan, veziri nasıl olmalıdır ki

Erdem soyut kavramının hedef kişiye aktarılması, erdemin sürekli elde tutulması, erdem soyut kavramına sahip olunması bağlantı imaj şeması aracılığı ile bu kavramı somut bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

ERDEM TAŞINAN NESNEDİR

148. törütti ödürdi seçü yalñuğuğ/ *añar birdi erdem bilig ög uğuğ*

Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona *fazilet, bilgi, akıl ve anlayış verdi*.

465. kamuğ türlüğ erdem tükel öğrenip/ yorır erdi *erdem eligke alıp*

Her türlü fazileti tam olarak öğrenmiş idi; hiç bir zaman *fazileti elden bırakmazdı*

469. ukuşluğ biliglig beg ermiş amul/ tiler ermiş **erdem içilerin** ol

O akıllı, bilgili, yumuşak huylu bir bey imiş ve **faziletli insanları ararmış**.

Burada yer alan kazan- eylemi bilgi ve erdem kavramlarını değerli bir madde şeklinde kavramlaştırmıştır. Bilgi ve erdem kazanmak bilgi ve erdeme verilen değeri göstermektedir. Bu bakımdan bilgi ve erdemin değerli bir nesne şekilde kavramlaştırıldığı bu metaforik ifade merkez- çevre imaj şeması içermektedir.

ERDEM PARADIR

BİLGİ PARADIR

5779. sen oğlan kiçig erken öldi atan / **bilig** erdem **üstep** kızartmadıñ eñ

Sen henüz küçük iken, baban öldü; sen de **bilgi** ve fazilet **kazanarak** saadete ermemiş idin

BİLGİ SATILAN BİR NESNEDİR

470. ukuş kağrini hem ukuşluğ bilir/ **bilig satsa** bilge biliglig alır

Aklın kıymetini yine akıllı bilir; **âlimin sattığı bilgiyi** de bilgili alır.

BİLGİ SERVETTİR

313. **bilig baylıq ol** bir çığay bolğusuz/ tegip oğrı tewlig anı alğusuz

Bilgi hiç bir zaman fakirliği düşmeyen bir servettir; hırsız ve dolandırıcının ona eli erişemez ve alamaz.

BİLGİ HAZİNE DİR

1658. yanut birdi ögdülmiş aydı ay beg/ **bilig ordusı** ay kişilerde yig

Öğdülmiş cevap verdi: Ey beyim, ey **bilgi hâzinesi**, ey insanların iyisi dedi

BİLGİ NESNEDİR

Gereklilik, elde etmek, kullanmak, yetir- ve genişle- eylemleri bilgi soyut kavramını merkez- çevre ve nesne imaj şeması aracılığı ile kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda bilginin gerekliliği, bilgiyi elde etme çabası, bilgiyi kullanmak, bilgi ile kavramak ve bu bilgiyi çoğaltmak dikkati bilgi üzeirnde toplamak anlamına gelir.

281. idî artuğ erdem **kerek** ög **bilig**/ ajun tutğuğa ötrü sunsa elig

Dünyaya hâkim olmak ve onu idâre etmek için, pek çok fazilet, akıl ve **bilgi lâzımdır**.

1016. ağın bolsa yalnuğ bilir hem bilig/ tuñu bolsa **tegmez biligke elig**

İnsan, dilsiz de olsa, bilgili olabilir; fakat sağır olursa, **bilgiyi elde edemez**

1366. ölüm tutmaz erken ođun ay ilig/ işiñni itingil **yetürgil bilig**

Ey hükümdâr, ölüm henüz yaklaşımadan, uyan; **bilgini kullan**, işini tanzim et.

3025. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig / **yetürdi** bu işke tükel ög **bilig**

Öğdülmiş cevap verdi ve: Hükümdâr bu işi akıl ve **bilgi ile çok iyi kavradı** dedi

5657. kiñeşe *kiñür* ol kişiğe *bilig* / kiñeşe *bilig kirse* yetlür elig

Danışırsa, insanın *bilgisi genişler*; eğer bu danışmaya bilgi de katılırsa o iş, tereddütsüz, elde edilir

Bilginin insanlarda bulunması ve bilgiye sahip olunması bilgi soyut kavramını merkez çevre, bağlantı ve denge imaj şemaları aracılığı ile değerli bir nesne şeklinde kavramlaştırmaktadır.

BİLGİ TAŞINAN NESNEDİR

BİLGİ SAHİP OLUNAN NESNEDİR

154. ukuş kayda bolsa uluğluk bulur/ *bilig kimde bolsa* beüklük alur

Anlayış nerede olursa orası ululuk kazanır; *bilgi kimde olursa* o büyüklük bulur.

199. *biliglig iñi* az biligsiz öküş/ ukuşsuz öküş bil ukuşluğ küsüş

Bilgi sahibi insanlar pek azdır; bilgisiz ise çoktur; bil ki anlayışsız insanlar çok; anlayışlılar ise nadirdir.

301. kimiñde ukuş bolsa aşı bolur/ *kayuda bilig bolsa beglik bulur*

Kimde akıl varsa, o asil insan olur; *kimde bilgi varsa*, o beylik bulur.

Gizle-, ver- ve al- eylemleri bilgi soyut kavramını değerli bir nesne şeklinde merkez çevre imaj şeması aracılığı ile metaforik olarak ifade etmiştir. Çünkü değerli bir eşya saklanır ve ona merkezdeymiş gibi değer verilir. Kayank alanda bulunan bu gündelik bilgi hedef alanda bulunan felsefi hiyerarşideki bilgi kavramınında değerli oluş niteliği üzerine haritalanmıştır. Tanrı tarafından bilginin hedef kitle olan insanlara aktarımı ise bilgiyi aktarılan ve geri alınabilen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

BİLGİ SAKLANAN NESNEDİR

312. yıpar kizlese sen yıdı belgürer/ *bilig kizlese* sen tilig ülgüler

Miski gizlersen, kokusundan belli olur; *bilgiyi saklarsan*, dili ayarlamasından belli olur.

BİLGİ AKTARILAN NESNEDİR

1253. bayat kimke *birse* ukuş ög *bilig*/ kamuğ arzularğa yetildi elig

Tanrı kime akıl, anlayış ve bilgi verirse, o bütün arzularına nâil olur.

Kutadgu Bilig’de bilgi kavramı her şeyin özü olarak ifade edilmiştir. Kimya gerçek anlamda da öz varlığın, maddenin, nesnenin özü anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bilgi ve öz metaforik ifadesi merkez- çevre imaj şematik yapısını içermektedir. Çünkü burada bilgi odak noktasıdır.

BİLGİ KİMYADIR**BİLGİ ÖZDÜR**

310. bilig kimya ' teg *ol neñ irklü turur/ ukuş ordusu ol* neñ üglü turur

Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrâfında toplanır; akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.

Kutadgu Bilig'de bilgi ve söz arasındaki ilişki birbirlerini ifade etmeleri açısından metaforik bir durumdadır. İlk beyitte bilgi sözleri ayarlayan bir ölçüyken ikinci beyitte söz bilginin niteliği hakkında bir ölçü görevi görmektedir. Bu aynı zamanda çift yönlü denge imaj şeması içermektedir. Çünkü söz –bilgi arasında ölçülebilen bir denge bulunmaktadır.

BİLGİ ÖLÇÜDÜR

312. yıpar kızlese sen yıdı belgürer/ *bilig kızlese* sen tilig ülgüler

Miski gizlersen, kokusundan belli olur; *bilgiyi saklarsan, dili ayarlamasından belli olur.*

BİLGİ ÖLÇÜLEN NESNEDİR

3647. munı ma eşitgil taķı belgölüg /*biligke* ukuşķa bu *söz ülgölüg*

Bir de sen şunu dinle; bu söz, gerçekten, *bilgi ve akıl için bir ölçüdür.*

Kutadgu Bilig'de bilgi kavramı nesne imaj şeması ve merkez- çevre imaj şeması aracılığı insan hayatında önemli ihtiyaçlar olan yiyecek, giyecek, gerekli bir nesne, misk, kıyafet, süs ve su gibi nesneler şeklinde metaforikal olarak ifade edilmiştir. Bilgi ve süz-eylemlerinin birarada kullanılması bilgi soyut kavramını su şeklinde metaforikal olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda kısıtlamanın kaldırılması imaj şemasına baēlı olarak bilgi halk arasındaki kargaşayı su gibi süzüp temizleyerek bastırır (b.221) veya bilgi dünyayı su gibi süzerek tanzim eder. Burada aynı zamanda günlük yaşantıda yer alan temel fiziksel eylemlerin yönetim gibi soyut karmaşık bir sistemde yer alan kargaşayı bastırmak veya dünyayı tanzim etmek gibi daha yüksek hiyerarşideki eylemleri metaforikal olarka ifade etmiştir.

BİLGİ YİYECEKTİR

321. biligligke *bilgi tükel ton aş ol/* biligsiz kılınçı yawuz ķoldaş ol

Bilgili insan için onun *bilgisi kâfi bir yiyecek ve giyecektir*; bilgisizin hareketi onun kötü arkadaşıdır.

BİLGİ İHTİYAÇTIR**BİLGİ GEREKLİ OLAN NESNEDİR**

2164. munuķı men aydım eşitti ilig/ *bu yanlıē gerek begke erdem bilig*

işte benim bu söylediklerimi hükümdâr işitti; *bey için böyle bir fazilet ve bilgi lâzımdır.*

BİLGİ KOKUDUR

311. *yıparlı biligli teji* bir yanı/ tutup kizlese bolmaz özde öñi

Misk ve bilgi birbirine benzer; insan bunları yanında gizli tutamaz.

BİLGİ KIYAFETTİR.

321. biligligke *bilgi tükel ton aş ol*/ biligsiz kılınçı yawuz koldaş ol

Bilgili insan için onun bilgisi kâfi bir yiyecek ve giyecektir; bilgisizin hareketi onun kötü arkadaşdır.

BİLGİ SÜSTÜR

1009. öküş söz eşitgil telim sözleme/ ukuş birle sözle *bilig birle tüz*

Çok dinle, fakat az konuş; sözü akıl ile söyle ve *bilgi ile süsle*

BİLGİ SUDUR

221. ukuş birle aslur kişi artağı/ *bilig birle süzlür* buğun bulğakı

İnsanların kötüsü anlayış yolu ile asılır; *halk arasında çıkan fitne bilgi ile bastırılır*.

2712. biligin ukuşun tegip il tüzzer/ *bu üç neñ bile er ajunuğ süzer*

İnsan bilgi ve akıl ile memleketi tanzim eder; bu üç şey ile insan dünyayı duru bir hâle getirir

Kutadgu Bilig’de bilgi soyut kavramı karşıt güç şeması aracılığı ile insan atını engelleyen köstek/ bağ şeklinde kavramlaştırmıştır.

BİLGİ İNSAN ATININ BAĞIDIR**AKIL İNSAN ATININ BAĞIDIR**

314. *kişen ol kişiğe bilig* hem ukuş/ kişenlig yarağısızka barmaz öküş

Bilgi ve akıl insan için bir köstektir; köstekli olan, yakışıksız şeylere pek gitmez.

Bilgi kavramı Kutadgu Bilig’de pek çok ilevi yerine getiren bir soyut kavramdır. Bilgi kavramı ile birarada kullanılan mühürle-, göğe yol bul-, yüksel-, çözül- gibi eylemler bilgi soyut kavramını olanak, karşıt güç, merkez- çevre imaj şemaları aracılığı ile anahtar, merdiven, kaynak bir nesne ve araç/ iğne şeklinde metaforikal olarak kavramlaştırmıştır. Mühürlemek, kilitlemek karşıt bir güç şemasını, göğe yol bul-, yüksel- olanak ve yönelim şemasını, çözümle- ise merkez – çevre imaj şemasını içerir. Çünkü merkezde yer alan düğüm/ problem önemlidir. Bu düğümün, problemin üzerine yoğunlaşmak merkeze odaklanmayı ifade eder. Bu düğümün/ problemin çözümü ise merkezden sınıra doğru uzaklaşmayı ifade eder.

BİLGİ ANAHTARDIR

3223. bilig birle yakğıl bayat tapğıña/ *bilig tamğa bolur tamu kapğıña*

Tanrı ibâdetine bilgi ile yaklaş; *bilgi cehennem kapısını mühürler*.

BİLGİ MERDİVENDİR

208. kamuğ edgölükler bilig asğı ol/ *bilig birle buldı mesel kökke yol*

Bütün iyilikler bilginin faydasıdır; *bilgi ile göğe dahi yol bulunur.*

1681. anadın toğuğlı biligsiz toğar/ *bilig öğrenür ötrü törke ağar*

Anadan doğan bilgisiz doğar, *bilgi öğrenir ve böylelikle itibar kazanır.*

BİLGİ KAYNAKTIR

3013. *bilig* erdem öğren ağır tut anı / *ağır kılğay* ağır ol erdem sini

bilgi ve fazilet öğren, ona hürmet et; *bu fazilet sonra sana da hürmet te'min eder.*

BİLGİ ARAÇTIR**PROBLEMLER DÜĞÜMDÜR**

3168. *bilig birle yazlur kamuğ ters tügün*/ bilig bil ukuş uq tirilgil öğün

Bütün kör düğümler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, akıl ile yaşa.

Kutadgu Bilig'de akıl soyut kavramı var/ yok, kerek/ gerek, kıymet, genişlik kavramları aracılığı ile merkez – çevre, kısıtlamanın kaldırılması imaj şemaları aracılığı ile cansız bir varlık şeklinde kavramlaştırılmıştır. Gereklilik ve var/ yok ifadeleriyle aynı zamanda akıl, nense olay yapısı metaforlarına bağlı olarak sahip olunan bir nesne metaforu durumundadır. İkinci olarak yit-, yetür-, topla-, tut-, kullan-, takıl- eylemleri ile kullanılan akıl soyut kavramı kaybedilen, kullanılan, toparlanan bir nesne şeklinde metaforik olarka kavramlaştırılmıştır. Aklın kaybolması, aklın kullanılması, aklın takılması ise yönelim imaj şeması içermektedir. Bu alçaklık yönelim imaj şeması hedef alandaki olumsuz bir zihinsel süreci metaforik olarak ifade etmiştir.

AKIL MADDEDİR

12. barıñ belgölüg sen kün ay teg yaruğ/ neteglikke *yetgü* köñül *ögde* yok

Senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir; fakat *nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.*

217. ajun tutğuğa er ukuşluğ kerek/ buğun başğuğa *ög kerek* hem yürek

Dünyayı elde tutmak için insan anlayışlı olmalıdır; halka hakim olmak için ise hem *akıl* hem cesaret *gerektir.*

470. *ukuş kaçırını* hem ukuşluğ bilir/ bilig satsa bilge biliglig alır

Aklın kıymetini yine akıllı bilir; âlimin sattığı bilgiyi de bilgili alır.

1178. бүгү bilgi ketti ölümüg körüp/ ukuşluğ *ögi yitti* ögsüz bolup

Ölümü görünce, hakimın bilgisi gitti, akıllının *aklı kayboldu* ve akılsız kaldı

1517. sıgıt koşdı ay toldı *yetrüp ögin*/ kumarı üledi kişiğe neñin

Ay-Toldı başına *aklını topladı*, ağlamağı bıraktı; malını, miras olarak, başkalarına dağıttı

1573. *tügüldi ögi* köñli yetlümedi/ tiledi ayıtğu kişi bulmadı

Bir yere *aklı takılmıştı*, anlayamadı; sormak için birini aradı, fakat bulamadı

2606. *ukuš işke tutsa* bilig başlasa/ öküş işler itlür kişi işlese

İnsan *aklını kullanır* ve işine bilgi ile başlarsa, giriştiği her işte muvaffak olur

2481. kulağı sak erse *ögi* bilgi *kin* /yorıķı tüz erse tili köñli teñ

Kulağı delik, *aklı* ve bilgisi *geniş*, tavrı ve hareketi doğru, sözü ve özü bir olmalıdır.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında akıl beylik hastalığının ilacı olarak ifade edilmiştir. Burada akıl merkez- çevre ve kısıtlamanın kaldırılması imaj şemaları aracılığı ilaç metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır.

AKIL İLAÇTIR.

1970. bu beglik iğine *oti ög* bilig / ukuš birle emle ay kılķı silig

Beylik hastalığının ilâcı akıl ve bilgidir; ey yumuşak huylu, onu akıl ile tedâvi et.

Burada günlük hayatta temel, fiziksel bir hiyerarşiye ait olan pişir- eylemi üst hiyerarşide yer alan alıştırma ve benimseme bilişsel eylemini metaforikal olarak ifade etmiştir. Temel olarak pişir- eyleminin süreç, özen gibi çıkarımsal bilgileri hedef alanda yer alan alışma ve benimseme gibi zihinsel eylemlerin süreç ve düşünce gerektiren nitelikleri üzerine yol, zorunluluk ve denge imaj şemaları aracılığı ile haritalanarak metaforikal şekilde ifade edilmiştir.

AKIL YEMEKTİR

2782. elig sakışın bilse artuķ yete/ *bışursa ögi* köñli sakış tuta

Hazinedarın kara cümlesi çok iyi olmalı; *aklını* ve gönlünü tutmağa iyice *alıştırmalıdır*.

Kutadgu Bilig’de önemli bir güç metaforu olarak akıl köstek şeklinde karşıt güç imaj şeması aracılığı ile metaforikal olarak ifade edilmiştir. Bu metaforikal kaynak alanının bir benzeri olarak yular da anlayış soyut kavramı için kullanılmıştır. Yular insanın yaşam sürecinde kötülüklere ve yanlışlara yönelmemesi için karşıt güç imaj şeması aracılığı ile anlayış kavramını metaforikal olarak ifade etmiştir.

AKIL İNSAN ATININ BAĞIDIR

314. *kişen ol* kişiye bilig hem *ukuš*/ kişenlig yarağsızķa barmaz öküş

Bilgi ve *akıl* insan için bir *köstektir*; köstekli olan, yakışsız şeylere pek gitmez.

1838. bağırşak bayat kör ödürmiş kılın/ *kişedi ukuš birle kılķı tilin*

Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun hareketini ve dilini *akıl ile kösteklemiştir*.

2793. közin keđ küdeşse tilin beklese /*ukuš birle arzu havağ örklese*

Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli; *aklı ile arzu ve heveslerine gem vurmalıdır*.

ANLAYIŞ İNSAN ATININ YULARIDIR

159. *uğuş ol burunduğ* anı yetse er/ tilekke tegir ol tümen arzu yir

Anlayış bir yulardır; insan onu elinde tutarsa dileğine erişir ve bütün arzularına nail olur.

Kutadgu Bilig’de aklın üzerinde nedensel bir güç olamadığı tek kavram ölümdür. Akıl ölüm karşısından karşıt bir güç olarak yer almamaktadır. Ölüm karşısında akıl bağı yok olmaktadır. Bu durumda bir döngü ve yol şeması içermektedir. Çünkü ölüm varılacak en son yerdir. Bu durum bir yol şeması içermektedir. Ölümle birlikte her şeyin sonlanması ise bir döngü şemasını içermektedir.

AKIL BAĞDIR

1196. ölümke asığ kılmas altın kümüş/ *ölümüg tıdumaz* bilig ya *uğuş*

Ölüme karşı altın-gümüş fayda etmez; *ölüme* bilgi ve *akıl da mâni olamaz*.

Problemlerin çözümü gibi bilişsel bir alan süz- gibi temel bir eylem aracılığı ile metaforikal olarak ifade edilmektedir. Süz- eylemi temizleyici bir eylem olduğu için su kavramını çağrıştırır ve akıl kavramı su kaynak alanı ile ifade edilir. Su ve aklın ortak çıkarımsal bilgileri kısıtlamanın kaldırılması ve karşıt güç şemaları açısından eşleşerek akıl-su metaforik ifadesi meydana gelmektedir.

AKIL SUDUR

1856. neçe *bulğanuğ işke* tegse *süzer*/ neçe ters tügen erse baksa yazar

El sürdüğü iş ne kadar bulanık olursa olsun, *süzülmüş, sâf bir hâle gelir*; ne kadar ters düğüm varsa, bir bakışla onu çözer.

Kutadgu Bilig’de merkez- çevre ve olanak imaj şemasına bağlı olarak akıl insanlar için fayda görülen somut bir varlık olarak ifade edilmiştir. Akıl fayda görülen bir nesne, çocukların geleceği için bir sermaye olarak görüldüğü için odak noktasından olan bir kavramdır.

AKIL KAYNAKTIR

1854. isig yüzlüg ol kör kamuğka sewüg/ *kişilerke andın asığlar ülüg*

Sıcak yüzlü, herkes için sevimlidir; *insanlar ondan fayda görürler*.

1818. törütürde birse bayat *ög* köñül/ tükel *maye* buldı biligke oğul

Tanrı yaratırken, *akıl* ve gönül ihsan ederse, çocuk bilgi için tam bir *sermâye* elde etmiş olur.

Kutadgu Bilig’de nedensel güç metaforunun somut ifadelerinden biri de merdiven kavramıdır. İnsanın ve kulların akıl ile yükselmesi ve itibar görmesi olanak, yönelim imaj şemaları ve “birle” edatı aracılığı ile de akli merdiven şeklinde kavramlaştırmıştır.

AKIL MERDİVENDİR

ANLAYIŞ MERDİVENDİR

152. biligni beğük bil *uķuşnı uluğ/ bu iki beğütür öğürmiş kuluğ*

Bilgiyi büyük ve *anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir.*

289. *uķuşun ağar* ol biligin beğür/ bu iki bile er ağırlık körür

İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibâr görür.

Akıl, Kutadgu Bilig’de özellikle de yönetim bağlamında nedensel bir güç metaforu durumundadır. Dünyaya akıl ile hakim olmak, işleri akıl ile yapmak, akıl ile işleri sonlandırmak, akıl ile anlamak ve kavramak olanak ve merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Bu bağlamda akıl birle esatı aracılığı ile de somut bir varlık, araç şeklinde kavramlaştırılmıştır.

AKIL ARAÇTIR

218. *uķuş birle tuttu ajun tutđuçı/* bilig birle bastı buğun başđuçı

Dünyayı elinde tutan onu anlayış ile tuttu; halka hükmeden, bu işi bilgi ile yaptı.

304. tümen miñ tü erdem öküş ögdiler/ *uķuş birle kalmış üçün* ögdiler

Binlerce fazilet ve bir çok alkışlanan işler *akıl ile yapılmış olduğu için öğülmüşdür.*

1967. bilig birle başlar kişi iş başın/ *uķuş birle uķsa oğarur işin*

İnsan her işe başlarken, bilgi ile başlar ve *akıl ile sona erdirir.*

3025. yanut birdi ögdülmüş aydı ilig / *yetürdi bu işke tükel öğ* bilig

Öğülmüş cevap verdi ve: Hükümdâr bu işi *akıl* ve bilgi *ile çok iyi kavradı* dedi.

4.1.2.6. Zaman Metaforları

4.1.2.6.1. Zamanın Yönelimi Metaforları

Erdem, zaman için en temel metaforun, geçmişindeki veya arkasındaki ile geleceğe yönelen şimdiki bir gözleyiciye sahip olma olduğunu ifade etmiştir. Erdem Zaman Yönelimi metaforunu “gözleyicinin yeri olarak şimdi”, “gözleyicinin önündeki uzamı gelecek”, “gözleyicinin arkasındaki uzamı geçmiş¹¹⁹¹” şeklinde nitelendirmiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan ön- arka, ileri- geri, baş-, uzak- yakın gibi ifadeler zamanın uzamsal açıdan ifadesini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de turu kal-, utru, burun, ahır, öñdün, kidin, ozakı gibi ifadeler geçmiş ve geleceği ifade etmektedir.

¹¹⁹¹ Erdem, 2003: 48- 49.

Tablo 4. 107 Maddenin Yöneliminden Zamana Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Turu kalgıl- Geride kal- Geri	Geçmiş Sevinç ve Nimetler	Güç/ Yönelim/ Karşıt Güç	Fi.H.→Z.H.
Utru Ön	Gelecek Belirsizlik	Karşıt Güç	Fi.H.→Z.H.
Burun	Önce	Yönelim	Fi.H.→Z.H.
Burun	Geçmiş	Yönelim	Fi.H.→Z.H.
Ahır / Son	Gelecek	Karşıt Güç	Fi.H.→Z.H.
Kıdın	Gelecek	Yol/ Yönelim	Fi.H.→Z.H.
Öñdün Kıdın	Gelecekte Olanlar (Sonra) Geçmişte Oluşanlar (Önce)	Yol/ Döngü/ Yönelim	Fi.H.→Z.H.
ozağı	Geçmiş/Öncekiler	Döngü/ Yol/ Yönelim	Fi.H.→Z.H.

GEÇMİŞ GERİDİR**SEVİNÇ/ARZU/NİMETLER GEÇMİŞTİR**

1074. *sewinç arzu ni ‘met turu kalgılır/* saķınç kaçgu miħnet maņa kelgelir

Sevinç, arzu ve nimetleri geride bırakıp, endişe, kaygı ve mihnetlere doğru gitmek üzereyim.

Sevinç, arzu ve nimetleri geride bırakan Ay Toldı gözlemci olarak şu andadır. Geride duran, geride kalan sevinçler Ay Toldı’nın geçmişidir. Ay Toldı’nın gitmek üzere olduğu endişe ve kaygılar ise onun geleceğidir.

GELECEK ÖNDÜR

BELİRSİZLİK ÖNDÜR

1417. yüz *utru turur bu uzun yol sefer*/ ukuşluğ bu yolka azuk keğ iter

Önünde uzun bir yol, bir sefer vardır; akıllı olan bu yol için azığını iyice hazırlar

Bu beyitte şu andaki gözlemcinin geleceği ölümdür. Burada gelecek “utru” yön kavramı ile karşılanmıştır. Bu beyitte gözlemcinin geleceğinden bahsedilmektedir. Gözlemcinin geleceği uzun bir yol, uzun bir hayat veya ölümü olabilir. Erdem, utru/ön gibi geri, ön, ileri gibi kavramları Türkiye Türkçesinde madde/maddi kavramlar olduğunu ifade etmiştir. Bu kavramların geçmiş ve gelecek kavramlarının yerine kullanımının metaforikal olduğunu belirtmiştir¹¹⁹².

GELECEK SONDUR

3587. süçig bu tatıglıg tiriglik künüm / tatıgsız kıılır *ahır* açığ ölüm

Bu zevk içinde geçen günler tatlıdır; fakat *sonunda* acı ölüm bunu tatsızlaştırır.

4233. adaş tut kişide talusın keğin / yawuz bolsa iş tuş ökünç yir *kiğin*

İyi ve seçkin kimseleri ahbap edin; insanın eşi ve arkadaşı kötü olursa, *sonunda* peşiman olur.

4812. keçer kün yawa bolsa öknür *kiğin*/ tiriglik yawa kılsa bulmaz adın

Geçen günün boşuna geçerse, *sonunda* peşiman olursun; bu hayatı boşuna harcarsan, onu tekrar elde edemezsin

GELECEK SONRADIR

1584. negü kıldı ödlek *atañda kiğin*/ sewinçmü birür ya sakınç kaçğudın

Babandan sonra sana neler yaptı; seni sevindirdi mi, yoksa yerindirdi mi

3023. tilekim bu ol kim maña tapğuçı / bayup kıalsa *minde kiğin* kalğuçı

Dileğim şudur: bana hizmet edenler ve *bundan sonra yaşayacak olan hizmetkârlarım* sıkıntı çekmesinler.

5157. ölüm tuttı bardım kelir uş saña /katiğlan *kiğin* eğgü atıñ koğun

Ölüm beni yakaladı, gidiyorum; şimdi sıra şenindir; gayret et, *kendinden sonra* iyi ad bırak.

4850. ölüm kaçğusı tuttı kitti sewinç / *ölümde kiğin* iş negü teg erinç

Ölüm kaygısı sardı, sevinç artık bizden gitti; *ölümde sonra*, acaba, hâlimiz nice olacaktır.

6076. ölüm hâk turur kör keçiş yok adın / negü erki hâlim *ölümde kiğin*

Ölüm haktır, ondan kurtulmak imkânı yoktur; *ölümde sonra* acabâ hâlim nice olacak

¹¹⁹² Erdem, 2010: 192.

ÖN/ İLERİ GELECEKTİR

ÖN/ İLERİ SONRADIR

GERİ GEÇMİŞTİR

GERİ ÖNCEDİR

4933. yime geçti kaç kün bu sözke adın / sakındı ilig baktı *öñdün kiñin*

Bu konuşmadan sonra yine bir kaç gün geçti; hükümdâr iyice baktı, bu işin *ilerisini ve gerisini* düşündü.

İleri ve geri kavramları zaman açısından öncesini ve sonrasını düşünmek şeklinde ifade edilmiştir.

ÖN TARAF AHİRETTİR

ZAMANIN HAREKETİ EBEDİ DÜNYANIN YAKLAŞMASIDIR

4906. siziksiz *kelir utru meñü ajun* /erej erse emgek uzalmaz uzun

Hiç şüphe yok, *ebedî dünya bize doğru yaklaşmaktadır*; ister bize huzur, ister zahmet getirsin, gelmesi uzun sürmez.

ÖNCE GEÇMİŞTİR

1405. *seningde ozaķı* ajun begleri/ ajun ķođtı bardı yatur ķör güri

Senden önceki dünya beyleri de dünyayı bırakıp gittiler; işte mezarları, yatıyorlar.

Burada mekân – yönelim açısından uzaklık kavramı gözleyicinin geçmişini metaforlaştırmada kullanılmıştır.

5177. *seniñde ozaķı tüşüp keçtiler* / yirikmedi tüşte uçu köçtiler

Senden evvelkiler oraya uğrayıp, geçtiler; menzilde yerleşmediler öncekileri takip ederek, göçtüler

5291. *seniñde kiñin* ķalģa tutsa ölüm/ oğul kıız isizlikke bulģay tolum

Ölüm yakalarsa, bu mal *geride kalacak* ve evlâtlar onu kötü yollarda sarfedeceklerdir

SONRA GELECEKTİR

5184. *seniñde basaķı* saña çık tiyür / anundı küçer uş meniñ ter meniñ

Senden sonrakiler sana çık! der; onlar da oraya girmeğe hazırlanıp, benimdir, benim! diye beklerler.

GEÇMİŞ TOPRAKTIR/ GELECEK ARŞTIR

3354. bu ‘*arşta* ķođı ķör *şeraķa* tegi/tözü barķa bir teg bayatķa muñı

Yukarıdaki Arş ile aşağıdaki toprak arasında bulunan her şey, aynı şekilde, Tanrıya muhtacdır

6206. ķamuğnuñ firaķı yaķın ya yıraķ / *ölmünñ firaķı yıraķ bu firaķ*

Her şeyin firaķı yakın veya uzak olabilir; ölümün firaķı uzak bir firaķtır

6552. negü aşğı ahır yanış yirke boldı/ **turu *kalldı dünya*** iki böz ilettim

Fakat bunların faydası ne, sonu toprağa dönüş oldu; ***dünya geride kaldı***, beraberimde ancak iki bez götürdüm.

4.1.2.6.2. Hareket Eden Zaman Metaforu/ Hareketli Zaman Metaforu

Kutadgu Bilig’de hareket eden zaman metaforları oldukça yaygındır. Bu, Kutadgu Bilig’de üç şekilde gerçekleşmektedir. Zaman soyut kavramının kişileştirilmesi, gençlik, yaşlılık, ölüm gibi kavramların kişileştirilmesi ve zamanı ifade eden kavramların hareketleri şeklindedir. Kutadgu Bilig’de yer alan hareket eden zaman metaforları insanların, nesnelerin, hayvanların, bitkilerin hareketlerine de bağlıdır. Buradan ZAMANIN HAREKETİ İNSANLARIN HAREKETİDİR, ZAMANIN HAREKETİ HAYVANLARIN HAREKETİDİR, ZAMANIN HAREKETİ BİTKİLERİN HAREKETİDİR, ZAMANIN HAREKETİ NESNELERİN HAREKETLERİDİR metaforlarını ortaya çıkarmaktadır. Kutadgu Bilig’de hareketli zaman metaforu aynı zamanda saydığımız metaforları da desteklemektedir. Çünkü hareket eden zaman kaynak alanını nesne, insan, bitki ve hayvanlardan almaktadır. Hareket Eden Gözlemci metaforundan farkı ise zaman kavramı bu metaforlarda mekânlaşmamıştır. Kişileştirme ve canlandırma boyutunda kalmıştır.

İlk olarak vakti gel- (b. 554), felek okunun eziyet çekirmesi (b. 1983), hayatın yarına ulaşması (b. 3606), hayatın gitmesi (b. 3630), ölümün yaklaşması (b. 5638), hayatın geçişi (b. 6256), günlerin geçişi (b. 3788), ölümün gelmesi (b. 5638), altmışın elini değirmesi (b. 365), yaşın çağırması (b. 366), yıl, ay ve günlerin geçişi (b. 1214, 1888), ay ve yılların insanı sürüklemesi (b. 5179), günlerin gelip geçmesi (b. 5696, 5701), gençliğin insanı terkedişi (b. 5637), gün, ay ve yılın hayatı yemesi (b. 4819) ifadelerinde zamanın insanlara özgü olan eylemlerle kişileştirilmesi söz konusudur. Zamanın, vaktin gel- eylemi ile kişileştirildiği bu metaforlarda aynı zamanda zaman bir güç durumundadır. Kapıların açılması vaktin tam oluşuna (b. 554, 2523) bağlanmıştır. Bu nedenle zaman, vakit nedensel bir güç durumundadır.

ZAMAN İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ İNSANLARIN HAREKETLERİDİR

554. sen az iwme işler ödişe tapuğ/ ***ödi kelse*** açlur bu beklig kapuğ

Sen bir az sabret, her işin müsâit bir zamanı vardır; ***vakti gelince***, kapalı kapılar açılır.

2523. kamuğ nenke vaqt ol ödi belgülüg/ ***ödi boldı*** erse körür iki köz

Her şeyin muayyen bir vakti ve zamanı vardır; ***vakti geldi*** ise, bunu iki göz görür.

FELEK İNSANDIR

ACI ÇEKMEK FELEK OKUNUN HAREKETİDİR

1983. bayat kimke birse kılınc arkuğ / anı ***emgetür*** bu ***zamane oğı***

Tanrı kime kötü bir tabiat vermiş ise, bu ***felek oku*** ona ***eziyet çektirir***.

Canlı bir varlığa, insana ait olan yok etmek eylemi zaman soyut kavramını somutlaştırarak ortaya ZAMAN İNSANDIR metaforunu ortaya çıkarmıştır. Bu metaforlaşmanın temeli zamanın ilerledikçe insanların da yaşlanıp yok olmasında aranır. İkinci örnekte yer alan “zamane oku” ifadesinde öncelikle zaman soyut kavramı ok somut maddesi ile metaforlaştırılmıştır. Böylelikle o “ok” un keskinlik, öldürücülük özellikleri zaman kavramına aktarılmıştır ve epistemik bir ortaklık meydana getirilmiştir. “Zamane oku” ifadesinin insanlara eziyet çektirmesi ise “zaman oku”nu kişileştirmiştir. Buradan ZAMAN OKU HAREKET EDEN BİR CANLIDIR metaforu ortaya çıkmıştır.

Kutadgu Bilig’de zaman kavramının görünümlerinden ve ifadelerinden olan zamanın başlangıcı hayat, zamanın sonu olan ölüm gibi soyut kavramlar da ulaş-, git-, yaklaş-, geç-, gel- gibi eylemler ile kullanılmasıyla kişileştirilerek metaforik olarak ifade edilmiştir.

ZAMAN İNSANDIR

HAYAT İNSANDIR

3606. birisi yarın ol biri keçti tün/ *yarınğa tegirmü tiriglik* bu kün

Bu üç günden biri yarındır; biri dün geçti; bugünkü *hayat* acabâ yarına *ulaşacak* mı

3620. *tiriglik barır* künde sindin kaçır / yawuz bu ölüm kör uluñı bıçar

Hayat geçer ve her gün senden bir az daha uzaklaşır; bu ölüm fenâdır senin kökünü kazır.

3630. *keçürmiş tiriglik barır kalgüsüz* / neçe ol bu kalmış yime belgüsüz

Geçen hayat bir daha dönmek üzere gider; geri kalanı ne kadar sürer, bu da belli değildir

5167. *tiriglik uçukşa yetilse yaşın*/ negüke tusulğay saña bu kişin

Yaşın ileriler ve *hayat da sonuna yaklaşırsa*, bu adamların sana ne faydaları dokunabilir

HAYAT İNSANDIR

ÖLÜM İNSANDIR

ZAMANIN GEÇİŞİ HAYATIN SONA GELİŞİDİR

ZAMANIN GEÇİŞİ ÖLÜMÜN YAKLAŞMASIDIR

5638. *tiriglik uçuktu yağudı ölüm* / ölümke itig yok ya ötgü yolum

Hayat nihayet sonuna geldi, ölüm yaklaştı; ölüme karşı bir çare olmadığı gibi, ondan kurtulacak bir yol da yoktur.

HAYAT İNSANDIR

ZAMANIN GEÇİŞİ HAYATIN GEÇİŞİDİR

6256. *keçürmiş tiriglik* bu kün boldı tüş/ *neteg keçti erse yanut kelge tuş*

Hayat bugün rüyâ gibi oldu; *o nasıl geçti ise, mükâfatı da öyle olacaktır.*

HAYAT İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ GÜNÜN GEÇİŞİDİR

ZAMANIN HAREKETİ HAYATIN GEÇİŞİDİR

3788. *keçer kün* içinde kerekin alın / köçütçi kelirke itigin kılın

Geçer gün içinden gerek olan şeylerini al; senin hayattan göçürecek olanın her ân gelebileceğini düşün ve ona göre hâzırlıklı bulun

ÖLÜM İNSANDIR

6112. özün köçgü atın senin köçkün ol /*köçütçi ölüm kelgü ahur kün ol*

Sen göçeceksin, senin adın göçecektir; *son gününde seni göçüren ölüm gelecektir.*

Zamanın insan üzerindeki yıpratıcı gücünün göstergesi olan yaş kavramı da kişileştirilerek hareket eden zaman metaforu şeklinde görülmüştür. Yaşlanmak ise insan fiziolojisindeki değişimler aracılığı ile ifade edilmiştir.

YAŞLANMAK BEDENİN BÜKÜLMESİDİR

ZAMANIN HAREKETİ BEDENİN HAREKETİDİR

1055. tadu artadı kör küçi eksüdi/ kağıl teg köni *boğegildi қоđ*

Unsurlar bozuldu, kuvveti azaldı; dik vücûdu, yaş söğüt dalı gibi, *büküldü.*

YAŞ İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ YAŞIN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ YAŞIN İLERLEMESİDİR

365. *tegürdi maña elgin elig yaşım/* kuğu kıldı kuzgun tüsi teg başım

Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi

YAŞ İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ YAŞIN HAREKETİDİR

366. *oğır emdi altmış* mañar kel tiyü/ busuğ bolmasa bardım emdi naru

İmdi altmış: Bana gel! diye çağırıyor; ecel pususuna düşmezsem, şimdi oraya gideceğim.

YAŞ İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ YAŞIN HAREKETİDİR

368. *otuz yıgmışın* yandru *aldı elig/* negü kılğay *altmış tegürse elig*

Otuzun topladığını elli geri aldı, altmış elini değdirirse, ne yapacağım.

4848. yitürdüm yigitlik *yetildi yaşım/* yıpar kitti kafur aşundı başım

Gençliği kaybettim, *yaşım ileriledi;* misk yerine başım kâfur örtündü

GENÇLİK İNSANDIR

GEÇMİŞ YİĞİTLİK GÜCÜDÜR

GENÇLİK YİĞİTLİK GÜCÜDÜR

GENÇLİK İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ GENÇLİĞİN TERK ETMESİDİR/UZAKLAŞMASIDIR

YAŞLANMAK GENÇLİĞİN İNSANI TERK ETMESİDİR

5637. *yigitlik küçi bardı mindin kite/* açır men yigitlikke küyüp tile

Gençlik kuvveti beni terkederek, uzaklaştı; bu giden gençliğime acıyor ve yanıp tutuşuyorum

Zamanın görünümlerinden yıl, ay, gündüz, gün, gece gibi kavramlar da kişileştirme yoluyla metaforik olarak ifade edilmiştir. Hareket eden zaman metaforu bağlamında yıl, ay ve günlerin geçişi insan üzerinde yaşlılığın nedenidir. Bu bağlamda zamana bağlı olan yaşlılık da zamanın hareketlerinin sonucudur.

YIL, AY, GÜN İNSANDIR

ZAMANIN GEÇİŞİ YIL/AY/GÜNLERİN HAREKETİDİR

1214. *yıl ay kün keçer teg tırglık keçer/ keçer kün keçürgey sini belgülüg*

Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer; geçip-giden günler seni de muhakkak alıp-götürecektir.

1888. *keçürdi yıl ay kün* bu arzu öze/ ilin itti edgü törüsün tüze

Böylece *aylar ve yıllar geçti;* hükümdâr iyi kanunlar vaz’ ederek memleketini idâre etti

YIL, AY, GÜN CANLI BİR VARLIKTIR

YAŞLANMAK YIL/AY/GÜNÜN HAYATI KEMİRMESİDİR

4819. kerek erse bay bol kerek yok çıgay / *tırglıkni yir bu keçer yıl kün ay*

İster zengin ol, ister yoksul ve fakir, *her geçen yıl, ay ve gün hayatı kemirmektedir*

YAŞLANMAK ZAMANIN İNSANI SÜRÜKLEMESİDİR

5179. bu kün munda itme bu karşı saray / *sini koçmağay bu keçer yıl kün ay*

Bugün bu saray ve köşkü burada yapma; bu geçen *yıl, ay ve gün seni beraber sürükleyecektir.*

Zamanın ifadelerinden gün ve gece zaman dilimleri de kişileştirilmiştir.

GÜN – GECE İNSANDIR

YAŞAMAK GÜNLERİN GEÇMESİDİR

YAŞAMAK GELECEK GECENİN GELMESİDİR

5696. *keçer uş munuğu bu künki künüm/* bulurmu özüm *bu keligli tünüm*

İşte bu bugünkü günüm geçmektedir, acaba ben o *gelecek geceyi* kazanabilecek miyim

GECE İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ GECENİN GELİŞİDİR

ZAMANIN HAREKETİ GELECEĞİN GELİŞİDİR

3787. yawa kıldıñ erse keçürmiş künün/ yawa kılma emdi *keligli tünün*

Geçmiş gününü heder ettin ise, bâri *gelecek geceni* heder etme.

5696. keçer uş munuķı bu künki künüm/ bulurmu özüm bu *keligli tünüm*

İşte bu bugünkü günüm geçmektedir, acaba ben o *gelecek geceyi* kazanabilecek miyim

5701. yawa bardı isiz yigitlik küni/ yawa barmasu bu *keligli tünüm*

Gençlik günlerim boşuna geçti ve yazık oldu, bari o *gelecek gecelerim* heder olmasın

6216. usı kelmedi turdı baktı yana / kör ülker sawulmuş *uçukmuş tüne*

Uykusu gelmedi, kalktı, tekrar baktı; Ülker yıldızı aşağıya inmiş ve *gece sonuna yaklaştı*

GÜNDÜZ VAKTİ İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ GÜNDÜZ VAKTİNİN GELİŞİDİR

4893. yaşık örledi yirde kıptı toğı/ *yaķa keldi aşnu tokuz al tuğı*

Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; *dokuz al tuğı yaklaştı* başladı.

ZAMANIN HAREKETİ BİTKİLERİN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ ÇİÇEKLERİN HAREKETİDİR

70. *tümen tü çiçekler yazıldı küle*/ yıpar toldı kafur ajun yıd bile

Binlerce çiçekler gülerek açıldılar; dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu.

ZAMANIN HAREKET ETMESİ BİTKİLERİN PİŞMESİDİR

Kutadgu Bilig’de geçen bu beyitte zaman/ zamanın geçişi piş- eylemi ile ifade edilmiştir. Piş- eyleminin anlamlarından biri de olgunlaşmaktır. Olgunlaşma ve piş- belirli bir zaman gerektirir. Olgunlaşma, deneyim sahibi olma, bilgi sahibi olma belirli bir zamanı gerektirir. Bu nedenle zamanın hareketi piş- eylemi ile de metaforik olarak karşılanır.

330. bolur ötrü *işler* bütün hem *bışığ*/ biliglig kişiler *bışığ yir aşığ*

Neticede *işler* sağlam olur ve *olgunlaşır*; bilgili insanlar *yemeği pişmiş olarak yerler*.

ZAMANIN HAREKETİ AĞAÇLARIN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ DOĞANIN HAREKETİDİR

65. *ķurumuş yıgaçlar tonandı yaşıl/ bezendi yipün al sarığ kök kızıl*

Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kırmızı renklerle süslendi.

ZAMANIN HAREKETİ YERİN HAREKETİDİR

68. *yağız yir yaşıl torķu yüzke badı*/ hıtay arkışı yağtı ıawgaç eği

Kara yer yüzüne yeşil ipek bağladı; hıtay kervanı da bunun üstüne Çin kumaşı yaydı.

BAHARIN GELİŞİ BAHAR RÜZGARININ YÜKSELMESİDİR

ZAMANIN HAREKETİ RÜZGARIN YÜKSELMESİDİR

71. *şaba yili kıptı karanfil yığın*/ ajun barķa bütürü yıpar burdı kin

Karanfil kokulu bahar rüzgarı esti; dünyanın her tarafı misk ve anber kokusu ile doldu.

ZAMANIN HAREKETİ DOĞANIN HAREKETİDİR

80. *kalık kaşı tügdi közi yaş saçar/ çiçek yazdı yüz kör küler katğurar*

Gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor; çiçek yüzünü açtı bak gülmekten katılıyor.

ZAMANIN HAREKETİ HAYVANLARIN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ ATIN HAREKETİDİR

YAŞAMAK ZAMAN ATININ HAREKETİDİR

ÖLMEK ZAMAN ATININ HAREKETİDİR

1388. anasında toğsa atansa atı/ müsafır bolup mindi *ödlek atı*

Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak, *zamâne atına* biner

Esin'e göre "Kutadgu Bilig'deki ödleg Hint mitolojisindeki Kala gibi yeni doğan insanın bindiği ve bir adımı gündüz, diğeri gece olan bir ata veya atlıya ya da ödlek atının çektiği kanglıya benzetilmektedir¹¹⁹³." Esin'e göre "Kutadgu Bilig'de, evrenden başka bir zaman timsali de, eski Türk zaman tanrısı Öd' ün bir şekli olan ve gece gündüz ilerleyen bir at olarak tasvir edilen Ödleg de yer almaktadır¹¹⁹⁴."

ÖLMEK ZAMAN ATININ HAREKETİDİR

YAŞLANMAK ZAMAN ATININ HAREKETİDİR

1389. küni bir mañım ol tüni bir mañım/ *iletür ölümke kırtur eñim*

Gündüzü bir adım, gecesi bir adım; bu *at onu ölüme götürür ve benzini soldurur*

Kutadgu Bilig'de zaman kavramı farklı şekillerde karşılanması yanında mekân, kişi, madde açısından da metaforik olarak ifade edilmiştir. İlk örnekte yer alan "vakti gel-" deyiminde gel- eylemi ile vakit soyut kavramı metaforlaştırılmıştır. Bundan dolayı bir üst metafor ZAMAN İNSANDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Alt metafor/ metaforlar ise ZAMAN HAREKET EDEN BİR CANLIDIR veya ZAMAN CANLI BİR VARLIKTIR şeklindedir.

KARANLIK KARTAL TÜYÜDÜR

KARANLIĞIN ÇÖKMESİ KARTAL TÜYÜNÜN DÜNYAYA DOLMASIDIR

3949. kalık bütür tuttı kara kuş öñi / *ajun barça boldı kara kuş yünï*

Hava tamamıyla kara kuş rengini aldı, bütün *dünya kara kuş tüyü ile doldu.*

Esin'e göre "Karakuş Mahmud Kaşgâri'ye göre hem ukâb (Arapça kartal) karşılığı hem de Müşteri yıldızı ve Mizan burcunun adıdır. Karakuş göğün zirvesinde tün (gece) ve gün (gündüz, güneş) ilkelerine hakimdir¹¹⁹⁵."

SAMUR GECEDİR

GÖKYÜZÜNÜN KARARMASI GÖĞÜN SAMUR RENGİNE BÜRÜNMESİDİR

3836. yaşık yirke yandı yüzün kızledi / *kalık menzi kiş teg bolup örledi*

Güneş yere indi, yüzünü gizledi; gök yüzü parlak bir *samur kürke büründü.*

¹¹⁹³ Esin, 2001: 74.

¹¹⁹⁴ Esin, 1978: 167; Esin, 2004: 123.

¹¹⁹⁵ Esin, 2004: 171.

5825. yaşık yazdı bolgay örüglüg saç / *tiyiñ kiş öñi tuttu dünya içi*

Güneş örülmüş saçını çözmüş olacak, dünya içi sincap ve samur rengine büründü.

GÜNDÜZ BÜLBÜLDÜR

GÜNÜN AYDINLANMASI BÜLBÜLÜN ÖTMESİDİR

4963. *sarığ sandvaç ötti ünün sayradı* / belinlep oğundı usı kelmedi

Sarı bülbül öttü, güzel sesi ile şakıdı; Öğdülmiş irkilerek uyandı, uykusu dağıldı.

GÜNDÜZ KUĞUDUR/KUĞU RENGİDİR

GÜNÜN AYDINLANMASI DÜNYANIN KUĞU RENİNE BÜRÜNMESİDİR

5449. toğardın yaşık baş kötürdi örü/ *kuğu kırtışı boldı dünya tolu*

Doğudan güneş başını yukarı kaldırdı ; *dünyanın her tarafı kuğ rengine büründü.*

GÜNDÜZ BEYAZ KUŞTUR

GÜNÜN AYDINLANMASI DÜNYANIN BEYAZ KUŞ RENGİNE BÜRÜNMESİDİR

5828. yaşık baş kötürdi yüz açtı yañı / *ajun bütrü tuttu örüñ kuş öñi*

Güneş başını kaldırdı, tekrar yüzünü açtı; *dünyanın her tarafı akkuş rengine girdi*

GENÇLİK KUZGUNDUR

GENÇ OLMAK KUZGUN OLMAKTIR

1098. yalıñ yüzlüg erdim bütürdi sakal/ *ķara ķuzğun erdim* kuğu kıldı çal

Tüysüz idim, sakal bitirdi; *kuzgun gibi kara idim*, kuğu gibi beyaz yaptı

YAŞLILIK KUĞUDUR

YAŞLI OLMAK KUĞU OLMAKTIR

5643. ķara erdi ķuzğun tüsi teg başım/ *ķuğu ķondı başķa* yetildi yaşım

Başım, kuzgun gibi, siyah idi; şimdi *başıma kuğu kondu*, yaşım da çok ileriledi

5639. *saçım boldı sunğķur tüsi teg şaşut* / sakal boldı yazķı gülef teg orut

Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu; sakalım yazdan kalmış kuru ota döndü

5697. saçım boldı yazķı gülef teg orut / *saķal boldı sunğķur tüsi teg şaşut*

Saçım, bahar kelef otu gibi, kurulaştı; sakal ise, sungur tüyü gibi, alaca oldu

Esin'e göre "Moğol devrinden bir Uygur yazısında görülen şungkar baldı deyimi hükümdârın ölümüne işaret etmektedir¹¹⁹⁶." Uygur harfli Türkçe metinlerde ve Dede Korkut'ta da aynı ifadenin geçtiğini Esin ifade etmiştir. Bu beyitte de saçların sungur tüyü gibi olması artık yaşlanıldığına ve ölüm zamanının yaklaştığına işaret etmektedir.

YAŞAMAK ZAMAN YAYININ HAREKETİDİR

4926. ķuruğlūğ turur bu *zamane yası* / ara aşğı tegrür arala yası

Zamane yayı kuruludur; insanlara bâzan faydası, bâzan de zararı dokunur.

Aynı düşünce "zamane yası" ifadesi için de geçerlidir. "Zamane yası" ifadesinin insanlara bazen yararının bazen zararının dokunması zaman kavramının canlı bir varlık

¹¹⁹⁶ Esin, 2004: 179.

üzerine şemalanmasını sağlamıştır. Buradan ise ZAMANE YASI CANLI BİR VARLIKTIR metaforu ortaya çıkmıştır.

4.1.2.6.3. Hareket Ettirilen Zaman Metaforu

Kutadgu Bilig’de geçen yet-, yetür- yetil-, ıd-, yawa kıl-, ye- eylemleri zamanın üzerindeki gözlemcinin etkisini, çabasını göstermektedir. Yaşını yetir-, mezara gir-, gününü geçirmek, hayatı ye-, hayatı sonlandırmak, vaktini boşa harcamak, çocukluğu ve gençliği geçirmek, gençliği elden çıkarmak gibi ifadeler hareket ettirilen zaman metaforunu, zamanın üzerindeki bir gücü göstermektedir. Kutadgu Bilig’de hareket ettirilen zaman metaforları aynı zamanda ZAMAN NESNEDİR metaforunu desteklemektedir.

YAŞLANMAK YAŞ NESNESİNİ TOPLAMAKTIR

426. negü tir eşit bu sınamış kişi/ başında keçürmiş *yetürmiş yaşı*

Tecrübeli, başından çok iş geçmiş ve *yaşını başını almış insan* ne der, dinle.

GENÇLİKTİR/ÖMÜR NESNEDİR

GELECEKTEKİ NESNE YAŞLILIKTIR

ZAMANI HARCAMAK GENÇLİĞİ HARCAMAKTIR

1117. tiriglik keçürdüm usallık bile/ *yigitlikni ıdım* yawalık bile

Ömrümü gafletle geçirdim, *gençliğimi boşu boşuna sarfettim*.

Ay Toldı’nın Yeri: Şimdi

Ay Toldı’nın Önündeki Uzam: Gelecek

Ay Toldı’nın Arkasındaki Uzam: Geçmiş

Nesneler: Yaşlılık ve Ölüm Zamanları

Ay Toldı’yı Geçen Nesnelerin Hareketi: Yaşlanmak ve Ölmek Üzere Olmak

Burada Ay Toldı gözleyici/ gözlemci konumundadır. Hareketi ve zamanı yaşayan kişidir. Beyit içerisinde bulunduğu yer “şimdi”dir. Ay Toldı’nın harcanmış ve bitmiş olan gençliği arkasındaki uzamda yani geçmişinde kalan bir nesnedir. Gençliğini harcayarak ifade ettiği yaşlılık veya ölüm ise Ay Toldı ‘nın gelecek uzamında yer alan bir nesnedir. Burada bahsedilen gençlik ve yaşlılık/ölüm soyut kavramların (nesne) soyut hareketleri zamanın geçişini göstermektedir. Harca- eylemi ise Ay Toldı’yı geçen nesnenin hareketini göstermektedir.

YAŞAMAK GÜN NESNESİNİ HARCAMAKTIR

3095. *keçürdi küwençin sewinçin küni*/ ajunğa yağıldı atı çaw üni

Gününü sevinç içinde güvençle geçirdi; adı, şöhreti ve nâmi dünyaya yayıldı.

3105. erej birle erter budun künler/ *sewinçin keçer kör bütün künleri*

Halk günlerini huzur içinde, *gecelelerini de hep sevinç içinde geçiriyor*

YAŞAMAK HAYAT NESNESİNİ HARCAMAKTIR

3635. büte boldı *munda tiriglik yidim* / öğ öçlek ıdıp nefis butını sıdım

Epiyi bir zaman oldu, *hayatımı burada geçirdim*; zamanla nefsin belini kırdım.

4811. *yawa kıлмаğıl bu keçer öğkünün* / yana bulğu ermez keçigli tünün

Bu geçici zaman ve gününü boşuna sarfetme, her geçen gün bir daha geri dönmeyecektir.

ÖLMEK VAKİT NESNESİNİ HARCAMAKTIR

4821. tiriglik bulup *er yawa kılsa yaş* / özin otka attı uşol yılkı uç

Hayat nimetini elde edip de *vaktini boşuna geçiren insan* kendisini ateşe atmış demektir; o hayvandan farksızdır.

GENÇLİK/ YİĞİTLİK NESNEDİR

ZAMANI KAYBETMEK GENÇLİĞİ KAYBETMEKTİR

6526. *kiçiglik tatığı yigitlik ereji/ yitürdüm* men emdi tutarda kürettim

Ben şimdi *gençlik zevkini ve yigitlik huzurunu kaybettim*, elimde tutarken, kaçırdım

Beyitteki yitür- eylemi insan hayatının safhalarından olan küçüklük/gençlik ve yigitlik/ gençlik kavramlarını somutlaştırarak yaşlılığı ifade etmiştir. Burada gençlik ve yigitlik gözleyicinin geçmişinde kalarak yaşlılık/ ölüm gözleyicinin gelecek uzamında yer almıştır.

ZAMANIN GEÇİŞİ YOK ETMEKTİR/KAYBETMEKTİR/ KARATMAKTIR/ ÇÖKERTMEKTİR

GEÇMİŞTEKİ NESNE ÇOCUKLUKTUR/ GENÇLİKTİR.

GELECEKTEKİ NESNE YAŞLILIKTIR

YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

GENÇLİK NESNEDİR

5701. *yawa bardı* isiz *yigitlik küni/* yawa barماسu bu keligli tünüm

Gençlik günlerim boşuna geçti ve yazık oldu, bari o gelecek gecelerim heder olmasın

6534. *kiçiglik keçürdüm yigitlik yitürdüm* / künum çeliledim özümni çökittim

Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim; günümü kararttım, kendimi çökerttim.

GEÇMİŞTEKİ NESNE GENÇLİKTİR

GELECEKTEKİ NESNE YAŞLILIKTIR

YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ GÖNDERMEKTİR

6557. *yigitlikni ıdım* karılıkka tegdim/ yana yangıl emdi negü söz tağıttım

Gençliğimi elden çıkardım, ihtiyarlığa geldim; sadede gelelim, sözü niye dağıttım

ÖLMEK ÖMÜR NESNESİNİ HARCAMAKTIR

5840. biziñde usalrak kim ol ay ilig / *yawa boldı öğkün* tegümez elig

Ey hükümdâr, bizden daha gâfil kim olabilir; *ömrümüz boşuna geçti* ibâdete elimiz değmedi

ÖLMEK HAYAT NESNESİNİ HARCAMAKTIR

6533. yawa kıldım isiz *tiriglik* awınçın/ ökünç birle közde kanın yaş akıttım

Yazık, *hayatı boş yere israf ettim*; peşimanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım

4.1.2.6.4. Hareket Eden Gözlemci Metaforu

ZAMAN MEKÂNDIR

GÖZLEMCİNİN GELİŞİ ZAMAN İÇİNDEKİ HAREKETİDİR

1211. ölügli kişi barça *öđke tutuğ*/ yetilse öđi kör mañıtmas butuğ

Ölecek insanların hepsi *zamana rehindir*; vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz

3606. birisi yarın ol biri keçti tün/ *yarınka tegirmü* tiriglik bu kün

Bu üç günden biri yarındır; biri dün geçti; bugünkü hayat acabâ *yarına ulaşacak* mı

GÜN MEKÂNDIR

5138. olar kaçça bardı körü bar sañın / saña ma naru bargu *öğkün yakın*

Onlar nereye gittiler, ibretle bak, düşün; senin için de *oraya gidilecek gün yakındır*

GÖZLEMCİNİN NİTELİĞİ ZAMAN İÇİNDEKİ DURUMUDUR

GÖZLEMCİNİN NİTELİĞİ ZAMAN İÇİNDEKİ HAREKETİDİR

GÖZLEMCİNİN YERİ ZAMAN İÇİNDEKİ DÜŞÜŞÜDÜR

1718. *ağırlık öğinde* kişig sermedi/ *uçuzluk öğinde* tapuğ kesmedi

İtibarda iken, o başkalarına kaba muâmele etmedi, *itibardan düştüğü zaman* da işini aksatmadı.

ÖLMEK GÖZLEMCİNİN ZAMANIN İÇİNDEKİ HAREKETİDİR

3631. bu bulmış künün barı kılma yawa / *ölümke itingil* tapuğ kıl iwe

Bâri elde bulunan bugünü boşuna geçirme; *ölüme hazırlan*, ibâdete koş.

YAŞAMAK GÖZLEMCİNİN HAYATI YEMESİDİR

3635. büte boldı *munda tiriglik yidim* / öğ öçlek ıdıp nefis butını sıdım

Epiyi bir zaman oldu, *hayatımı burada geçirdim*; zamanla nefsin belini kırdım.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ ZAMAN İÇİNDEKİ HAREKETİDİR

YAŞLANMAK GÖZLEMCİNİN GENÇLİK MEKÂNINDAN AYRILMASIDIR

4689. *kiçiglikte yandım qarıdım* bu kün / bayat tapğı birle tirildim ögün

Gençlikten ayrıldım, bugün artık *ihtiyarladım*; hayatımı Tanrı hamd u senâ ve ibâdet ile geçirdim

YAŞAMAK TECRÜBE ETMEKTİR

4930. *küğelim bir ança sinalım anı* / negü teg ağır hal zamane küni

Bir az bekleyelim ve onu tecrübe edelim; sonu ne olacak ve önümüzdeki günler bize neler gösterecek.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ ZAMAN İÇİNDEKİ HAREKETİDİR

GÖZLEMCİNİN DOĞUŞU ZAMANIN İÇİNE DÜŞMESİDİR

6588. nelük artadı halk negü öndi koğtı / *ķayu öğke tuştum* ya ķayda turayı

Halk neden bozuldu, niçin iyi âdetleri bıraktı; *hangi zamana rastladım*, nereye gideyim

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN YÜKSELTMESİDİR.

1258. törüttün mini sen *kötürdün ķutun*/ yazukluğ ķulun men tapuğsuz otun

Beni yarattın ve *saâdet içinde yükselttin*; ben senin kusurlu, günahkâr ve âsî bir kulunum

Gözleyicinin Yeri: Şimdi/ Zaman 1

Yükselttin Geçmiş/ Zaman 2

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN ALÇALMASIDIR

BOYUN EĞMEK ALÇALMAKTIR

4877. seniñde turur çın miniñde oyun / *oyun ķaldı çınķa birür men boyun*

Hakikat sendedir, benimki ise, oyundur; *hakikate boyun eğiyorum ve oyunu bırakıyorum.*

TUZAĞA DÜŞMEK ALÇALMAKTIR

5928. oyunķa ķatılma usa ay unur/ *oyunķa ķatılsa* boyun bağlanır

Ey kudretli insan, mümkün ise, onun oyununa düşme; *bu tuzağa düşünce*, insanın boynu bağlanır

Kutadgu Bilig’de Odgurmuş’ın rüyasında yer alan elli basamaklı merdiven somut kavramı zaman metaforları açısından yorumlanabilir. Burada Odgurmuş’ın hayatı bir merdivenle karşılaştırılmıştır. Buradan ZAMAN MERDİVENDİR metaforu çıkmaktadır. Bu hayat merdiveninde basamaklar Odgurmuş’ın hayat evrelerini, onun merdiveni çıkması hayatını yaşaması, çıktıkça geride bıraktığı basamaklar geçmiş uzamını, çıkmadığı basamaklar ise gelecek uzamını oluşturmaktadır.

ZAMAN YÜKSEK MERDİVENDİR

HAYAT YÜKSEK MERDİVENDİR

ZAMANIN GEÇİŞİ GÖZLEYİCİNİN YÜKSELMESİDİR

6033. şatu kördüm elig anıñ bağnası / yüz utru uruğluğ *eđiz* hem yası

Rüyamda bir merdiven gördüm, onun elli basamağı vardı; *yüksek* ve enli, karşıma dikilmişti

6034. añar *ağdım emdi birer bağnaçal/ başıña tegi* bağna sadım neçe

Ben *bu basamaklara birer birer basarak, yukarı çıktım; sonuna kadar* kaç basamak olduğunu saydım

6035. *başında* bir atçı maña suw birür/ alır men tüketü içip öz anur

Son basamakta bir atlı bana su uzattı ; ben de alıp, sonuna kadar içtim ve suya kandım

Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Yeri:	Şimdi
Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Önündeki Basamaklar:	Gelecek
Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Arkasındaki Basamaklar:	Geçmiş
Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Atladığı/ Atlayacağı Basamaklar:	Zaman Periyodları
Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Basamakları Çıkması:	Zamanını harcaması
Gözlemleyicinin/ Odgurmuş'ın Çıktığı Basamak Sayısı:	Geçmiş Zaman Miktarı

Zaman metaforu açısından yorumlanmasıyla bu merdivenle birlikte Odgurmuş'ın elli yaşında ölmektedir. Ayrıca hayatın sonu merdivenin başı şeklinde karşılanmıştır. Son kavramı baş kavramı ile karşılanmıştır.

Kutadgu Bilig'de insan hayatının evreleri menzil olarak ifade edilirken, yaşam/ yaşantı/ dünya/ hayat ise konak yeri olarak metaforlaştırılmıştır. İnsna hayatını veya evrelerini Kutadgu Bilig'de metaforlaştıran kavramlardan biri de “yol”dur. Tarihi Türk dilinde “yol” sözcüğü anlam açısından özellikli bir sözcüktür. “Yol yürü-“ hayatı yaşamak, hayattaki zorluklarla karşılaşmak anlamındadır. Kutadgu Bilig'de yer alan “nereden geliyorum nereye gidiyorum?” ifadesi ise geçmiş ve gelecek hayat “yol” ile somutlaştırılarak soru şeklinde ifade edilmiştir.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ KONAK YERİNDE KALMAKTIR

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ MENZİLLERE UĞRAMASIDIR

1386. apa oğlanı körse arkış sanı/ *örüg* turğu bolmaz *örügler* anı

İnsan oğlu, bakarsan, bir kervana benzer, *konak yerinde* devamlı kalınmaz, *menziller nerede?*

YAŞAMAK UZUN YOL YÜRÜMEKTİR

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ UZUN YOLU YÜRÜMESİDİR

837. meni me özüm *bu uzun yol yorıp*/ saa keldi emgep hem artu arıp

Ben de bu *uzun yolu yürüyüp* ve çok zahmet çekip, yorularak, sana geldim

1473. okıçı kelirke anunu kerek/ *uzun yol yorıra* itingü kerek

Dâvetçinin gelmesine hazırlanmak ve *uzun yol yürümek için, hazırlık yapmak gerektir*

Uzun Yıllar yol yürüyen Ay Toldı'nın / Gözlemcinin Yeri:	Şu an
Gözlemcinin başında bulunduğu yol:	Gelecek
Gözlemcinin sonunda bulunduğu yol:	Geçmiş
Gözlemcinin Uzun yollar yürümesi:	Harcadığı Zaman
Gözlemcinin yürüdüğü yollar/ niteliği:	Geçmiş Zamanının miktarı

Hareket eden gözlemcinin önündeki gelecek uzun yol, sefer olarak metaforlaştırılmıştır. Gözlemcinin önündeki bu yol/seferin ölüm olma ihtimali çok yüksektir. Hareket eden gözlemci Odgurmuş'ın ölümü "yol al-" şeklinde ifade edilmiştir. Yol al- ifadesi ölümü metaforlaştırmıştır. Yol al- ifadesi zaman gerektiren bir eylemdir. Yaşıl kök ölüm için kapsayıcı bir yer metaforu olmuştur. Ölüm zaman açısından yol al- şeklinde metaforlaştırılmıştır.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ BİR YERDEN GELİP BİR YERE GİTMEKTİR

YAŞAMAK BİR YERDEN GELİP BİR YERE GİTMEKTİR

1135. negü ol tiriglik negü ol ölüm/ *ķayudın kelir men ķayuka yolum*

Hayat nedir, ölüm nedir; *nere-den geliyorum, nereye gidiyorum?*

Yûsuf Has Hâcib'in bu sorusu hem Türk düşünce felsefesini hem de Türk devlet düşüncesine ışık tutacak bir sorudur. Bu ifade aynı zamanda bir döngü imaj şemasını içerirken köklerini Türk felsefesinden almaktadır ve varlık zinciri metaforlarına hizmet etmektedir.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ GÖĞE YOL ALMAKTIR

ÖLMEK GÖĞE YOL ALMAKTIR

1518. baķıl ķoldı barķa ķadaşlarķa ol/ *tiler boldı canı yaşıł kökke yol*

Bütün akrabaları ile helâllaştı; *canı mâvî göğ-e doğru yol almak istedi*

Hayat, yaşam gibi kavramlar yol ile karşılanmıştır.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ EĞRİ YOLDA OLMAKTIR

1583. negü teg keçer bu keçigli kūnün/ kōnimü yorır sen ya *egri yolun*

Günlerin nasıl geçiyor; doğru mu yürüyorsun, *eğri yolda mısın*

Kutadgu Bilig'de Hareket Eden Gözlemleyici/ Gözleyici metaforlarını berü, bir anca, kaç kūn ifadelerinin kullanıldığı beyitlerde de görülmektedir.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ DÜNYAYA İNMEKTİR

219. *ajunķa apa inmişinde berü*/ uķuşluğ uru keldi eğğü törü

Adem'in dünyaya indiğinden beri iyi nizam daima anlayışlı insanlar tarafından vaz' edilegelmiştir.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ HİZMET ETMEKTİR

1941. maņa oķ *tapındın kiķigde berü*/ kōrū ögrenü bildin eđğü törü

Küçükliğünden beri hep benim hizmetimde bulundun; görüp öğrenerek, iyi kanunlar elde ettin

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ BİR YERDEN BİR YERE GİTMEKTİR

3364. maņa *kelmişinde berü men bu kūn / tapuğdın kesildim* baķa kōr öğün

işte *bana geldiğinden beri ben bugün ibâdetten geri kaldım*; bir düşünsene

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ VEFASIZ OLMAKTIR

4521. vefa yok bularda *ozadın berü*/ közi kaçça baksa bu köñli naru

Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ SINAMAKTIR/ DENEMEKTİR

764. *bir ança* yorıdı sınağ ilig/ kamuğdın tükel buldı bulmış erig

Hükümdâr onu daha *bir müddet* tecrübe etti ve bulduğu insanın herkesten daha mükemmel olduğunu gördü.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ UYUMAK VE DÜŞÜNMEKTİR

4891. usuz yattı saķnu *bir ança* oğuğ / kalık kırtışı tuttu kafur boğuğ

Uyumadan, *bir müddet yattı*, düşündü; göğün derisi kâfûra boyandı

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ BEKLEMEKTİR

6275. yime serdi *kaç kün* bu ögdülmüşe / saķınç kağu birle yorıdı tuşa

Ögdülmüş *yine birkaç gün sabır etti*; keder ve endişesini içine akıttı.

220. kayu öğte erse *bu künde burun/ biligligke tegdi beğükrek orun*

Hangi çağda olursa olsun, *bugüne kadar daha yüksek yer daima bilgiliye kısmet olmuştur*.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ ZAMANIN HAREKETİDİR

6217. *közün kökke tiktı baķa turdı kiç / ķara tün tünerdi yarumadı hiç*

Gözlerini göğē dikerek, uzun müddet seyre daldı; karanlık gece olduğu gibi devam etti ve bir türlü aydınlanmak bilmedi.

GÖZLEMCİNİN HAREKETİ DÜNYAYA GELMEKTİR

6392. olarda berü tut bu öğke tegi/ *ne yanlığ eren kıptı begler begi*

Onlardan itibaren bugüne kadar *dünyaya ne türlü insanlar ve ne kadar beyler beyi geldi*

3530. bilir sen tiriglik ölümke turur/ anundı ölüm uş *ödiñe küğür*

Bilirsin ki, hayat ölmek içindir; ölüm hazırlanmıştır, sâdece *vaktini bekliyor*.

3635. büte boldı munda tiriglik yidim / *öğ öçlek ığp* nefis butını sıdım

Epiyi bir zaman oldu, hayatımı burada geçirdim; *zamanla* nefsin belini kırdım.

6431. bulunmış bu *öğ kün yawa kılmadın* /tapuğ kılgı tegmez munıñda ağın

Ele geçen bu *zamani boşuna geçirmeden*, ibâdet kılmalıdır; insanın bu dünyadan elde edebileceği menfaat ancak budur.

4.1.2.6.5. Zamanın Kozmoloji Açısından İfadesi

Erdem'e göre Türk kültüründe insan hayatının evrelerini mevsim sözcükleriyle ifade etmek yaygın bir durumdur. GENÇLİK İLKBAHARDIR, YAŞLILIK SONBAHAR/ KIŞTIR metaforları görülmektedir. ZAMAN MEVSİMLERDİR metaforuna göre gözlemci şu andadır. Gözlemcinin geleceği sonbahar veya kışken geçmişi bahardır¹¹⁹⁷. Mevsimler zamanın parçalarıdır. Mevsimlerin rengi var demek, zamanın rengi var demektir. Bugünkü mantığa göre uzay gibi zaman da renksizdir. Fakat Eski Türk mantığına göre dört cihet (yön) gibi dört mevsimin de hususi renkleri vardır. Bu renkler şu şekildedir; Kış (kara), Sonbahar (ak), Yaz (kırmızı), İlkbahar (gök). Bu sınıflandırmadan kara kış tabirinin kökeni anlaşılmaktadır. Kış mevsiminin rengi Türk mantığına göre kara olduğundan bu tabir esassız değildir¹¹⁹⁸. Örneğin, Kutadgu Bilig'de hayatlarının kış mevsimlerinde olan yaşlıların her yerde beyaz renkli nesneler görmesi aynı zamanda metinde yaşlılığın habercisi olmuştur. Bu bağlamda YAŞLANMAK AK RENKLİ NESNELER GÖRMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır (b.6013). Bunun yanında mevsimlerin birbirlerini takibi de yaşlılığı ifade eden unsurlardan biridir. Yine hareket eden zaman metaforu dolaylı olarak mevsimlerin hareketleri ile ifade edilmiştir.

YAŞLILIK KIŞTIR

YAŞLANMAK MEVSİMLERİN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ MEVSİMLERİN HAREKETİDİR

367. kimin yaşı altmış tüketse sakış/ tatış bardı andın *yayı boldı kış*

Kimin yaşı altmışı doldurmuş ise, ondan-hayatın tadı gitmiş, onun *yazı kışa dönmüştür*.

YAŞLILIK KIŞTIR

4625. yaşın erse altmış *öçün erse kış* / isig işke tutgıl soğık kılma iş

Yaşın altmış ve vaktin de kış ise, sıcak şeyler kullan; soğuk şeyler ile arkadaşlık etme

6013. *kış erse yana tüş körügli qarı* / akar suw tüşese ya buz qar tolı

Mevsim kış ve rüya gören de ihtiyar ise, rüyasında akar su veya buz, kar ve dolu görürse

Aşağıdaki beyitlerde bahar rüzgarı kişileştirilmiştir. Bahar rüzgarının kışı sürüklemesi yeniden bir gençliğin değil yeni bir dönemin ifadesidir. Çünkü zaman anlıktır. Türk dilinde de zaman anlıktır. Burada yeni bir mevsimden ve yeni bir dönemden bahsedilmektedir. Bu nedenle hareket eden zaman metaforları kozmolojik bağlamda rüzgarın hareketi ile de ifade edilmiştir.

¹¹⁹⁷ Erdem, 2010: 197.

¹¹⁹⁸ Gökalp, 2017: 140.

MEVSİMLER İNSANDIR

BAHAR İNSANDIR

ZAMANIN HAREKETİ MEVSİMLERİN HAREKETİDİR

ZAMANIN HAREKETİ RÜZGARIN HAREKETİDİR

63. toğardın *ese keldi öñdün yili*/ ajun itgüke açtı uşmağ yolu
Şarktan *bahar rüzgarı eserek geldi*; dünyayı süslemek için, cennet yolunu açtı.
67. *irinçig kıışığ sürdi yazkı esin*/ yaruğ yaz yana kırdı devlet yasın
Bahar rüzgarı eziyetli kıştı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar saadet yayını kurdu.

GENÇLİK BAHARDIR

4623. yigit erse yaşıñ *yaz erse yılıy*/ soğık işke tutğıl isetür kıanıñ

Yaşın genç ve *ömrün bahar yıllarında* ise, soğuk şeyler kullan, kanın bunları ısıtır.

Kutadgu Bilig’de yaşlılık ifadesi zamanın sayısal açıdan ifadesi ile de aktarılmıştır.

Burada yer alan yaşı kırktan geçkin ifadesi zamanda uzamsal bir alan oluşturmaktadır.

YAŞLILIK GÜZDÜR

4624. *yaşıñ kırkıta keçse kün ay erse küz*/ isig neñ bile sen özün tab‘ı tüz

Yaşın kırktan fazla ve *mevsim sonbahar ise*, tabiatini sıcak şeyler ile tanzim et.

Kutadgu Bilig’de gündüz ve gece gibi zamanın görünümüleri kozmolojik unsurların hareketleri ile ifade edilmiştir. Dünyanın yüzünü örtmesi ile gece vakti ifade edilmiştir. Burada aynı zamanda bir kişileştirme metaforu da yapılmıştır (b. 5003). Bu kozmoloji kökenli metafor aynı zamanda hareket eden zaman metaforuna da örnektir.

ZAMANIN HAREKETİ KOZMOLOJİK UNSURLARIN HAREKETİDİR

GEÇENİN GELMESİ DÜNYANIN YÜZÜNÜ ÖRTMESİDİR

5003. *yaruğ dünya yüzke eşünse eşük* / men ötrü barayın ay eski tüşük

Parlak dünya yüzüne örtü örtünce, ben oraya gelirim, ey eski düşkün

Gece ve gündüz yanında zamanın insna üzerindeki etkisi yaşlılık üzerinde de dünyanın hareketleri etkindir. Bu bağlamda dünyanın hareketi, günlere, aylara, yıllara, bu zamanların ilerleyişi de yaşlılığı meydana getirmektedir. Bu nedenle zamanın hareketi aynı zamanda dünyanın hareketlerine bağlıdır.

ZAMANIN HAREKETİ DÜNYANIN HAREKETİDİR.

5405. *içi kiçki dünya turur bu kıarı* / telim beg keçürdi bu kılkı turı

Bu dünya çok eski ihtiyar bir dünyadır; bu haşin dünya bir çok beyleri görüp geçirdi.

5406. telim beg *kıarıttı* seniñ teg erig / sini me uzun tutmağay bu tirig

Senin gibi yiğit bir çok beyleri ihtiyarlattı; seni de uzun müddet yaşatmaz

5133. bu *kıwçaq kıowı dünya* kiçki ajun / *neçe beg kıarıttı* kıarımaz özün

Bu kof ve boş dünya çok eski bir âlemdir; *o nice beyleri ihtiyarlattı*, kendisi ihtiyarlamaz.

Kutadgu Bilig’de dünyanın hareketleri gibi güneşin hareketleri de zamanın kavramlaştırılmasında kaynak alan görevi görmektedir. Güneşin gökyüzündeki hareketleri mevsimler gibi zaman dilimlerinin meydana gelmesinde etkilidir. Burada da baharın gelişi güneşin hareketleriyle ifade edilmiştir. Bu nedenle güneşin hareketleri de dolaylı olarak hareket eden zaman metaforuna örnektir.

ZAMANIN HAREKETİ GÜNEŞİN HAREKETİDİR

67. *yaşık yandı bolğay yana ornuğa/* balık kuğruğındın ızozı burnığa

Güneş balık kuyruğundan (hût), kuzu burnuna (hamel) kadar olan yerine tekrar döndü.

Kutadgu Bilig’de zaman aydınlatıcı bir varlık olarak görölmüştür. Bu bağlamda güneşin aydınlatıcı özelliğı, yakıcılığı kaynak alan olarak hedef alandaki zaman kavramı üzerine haritalanmıştır.

ZAMAN IŞIKTIR. ZAMAN GÜNEŞTİR.

5689. *öğ öçlek yarutsa* birip öt erig / köñöl ölmüş erse bolur tip tirig

Eğer *zemâne öğüt ve nasihati ile gönölü aydınlatırsa*, o gönöl ölmüş olsa bile, yeniden dipdiri olur.

4.1.2.6.6. Zamanın İnsan Ontolojisi Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de zaman yönelim, uzam, kozmoloji, varlık- nesne açısından anlaşılmasının yanında insan ontolojisine ait fizyolojik özelliklerle de kavramlaştırıldığı görölmektedir. Bunların en önemlidi de burundur. Burun, öncelik (b. 2533, 4077, 5178) ve geçmiş (b. 1131) karşılamaktadır. Gözlemcinin şu andadır. Önceliğı karşıladığı ifadelerde eylemler olup bitmemiştir ve olaylar gözlemcinin önündedir. Geçmiş ifade ettiğı beyitte ise her şey bitmiştir.

ÖNCE BURUNDUR

2533. kiçe bolsa yatğak bu *yatsa burun/* ayu birse tegme kişike orun

Gece olunca, *daha yatmadan*, saray nöbetçilerini lüzumlu yerlere dikmelidir.

4077. biligsizke birse begi ızur orun/ begiğe yazığlı *muni bil burun*

Eğer bir bey bilgisiz kimseyi yükseltir ve ona mansıp verirse, şunu *önceden bil ki*, o kimse beyine sadâkat göstermez.

5178. sağa tegdi emdi bu ordu orun / köçüñni özünđe oza *ığburun*

Bu saray ve taht şimdi sana ulaştı; göçünü *kendinden önce gönder*.

GEÇMİŞ BURUNDUR

1131. *burun ıdğum erdi* kamuğ edğülüg/ asığ kılğay erdi yarın belgölüg

Bütün iyiliklerimi *önceden göndermeli idim*; bunlar bana yarın muhakkak faydalı olurdu

Kutadgu Bilig’de gençlik ve yaşlılık zaman kavramları renk açısından insan ontolojisindeki değişimlerle de aktarılmıştır. Siyah saç ve sakal gençliği ifade ederken, siyah saçın ve sakalın ağarması yaşlılık kavramını ifade etmiştir.

GENÇLİK KARA RENKTİR

YAŞLILIK AK RENKTİR

1103. *örün boldı erse kara saç saşal*/ anungu busuğçı ölümke tükel

Kara saç ve *sakal ağarınca* pusuda yatan ölüme iyice hazırlanmak lâzımdır

3622. kiçig erse umnur saşal öngüke / saşal önse umnur örün bolğuğa

Küçük iken, insan sakal çıkmasını bekler; *sakal çıkınca, beyaz olmasını bekler*.

Dişin metonimik ifadesi olan beyaz incilerin düşmesi de yaşlılığın ifadesidir. Ayrıca beyaz inci olarak ifade edilmesi de beyaz rengin gençliği ifade ettiği görülmektedir.

GENÇLİK BEYAZ RENKTİR

5640. otuz iki tişim örün yinçüler / üzüldi yipi kör saçıldı birer

Otuz iki dişimin, bu *beyaz incilerimin*, ipi koptu ve onlar da birer birer döküldü

Kutadgu Bilig’de yer alan gece ve gündüz zaman kavramları da insanların ontoljik özelliklerinden saç ile ifade edilmiştir. Kişileştirme yapılarak güneşin saçlarını çözmesi gece, akşam vaktini ifade etmiştir.

AKŞAM VAKTİ KARA SAÇ RENGİDİR

4885. küjek yazdı rumi kıızı örtti yüz / kara saç boçuğı ajun toldı tüz

Rûmî kıızı zülûflerini çözerek, yüzünü örttü; *her taraf siyah zülûf rengini aldı*.

5824. koç ıdıtı kesme yaruğ yüz tudı/ kalık *tul tonı* keçti bilin badı

Gök dul elbisesini giydi ve belini bağladı; *zülfunü dağıtıp, parlak yüzünü kapadı*

Siyah saç yanında akşam vakti bir insan ontolojisi özelliği olan deri rengi ile de ifade edilmiştir. O dönem itibariyle akşam vakti habes derisi, zenci yüzü ile akşam vakti metaforik olarak ifade edilmiştir.

AKŞAM VAKTİ ZENCİ YÜZÜ RENGİDİR

6213. kopup çıktı ilke yuwuldı yaşı / ajun menzi boldı habes kırtışı

Kalkıp, kapıya çıktı, göz yaşı döktü; dünyanın rengi *habes derisine* benzemişti

6215. yüzün kizledi yirke rumi kıızı /ajun menzi boldı bu zengi yüzi

Rûmî kıızı yüzünü yere gizledi; dünyanın rengi *zenci yüzüne* döndü.

3286. belinlep oğundı k  t  rdi başın/ *  ara zeyi   ılmış y  zini* ışın

Birden silkinerek, tekrar uyandı, başını kaldırdı; *sis g  k y  z  n   siyah zenciye d  nd  rm  şt  .*

H  cib, akşam vaktini aynı zamanda şeytan y  z   şeklinde de ifade etmiştir. şeytan kara ve kızıl renklerde tasvir edilmektedir. Beyitin bağlamından bakıldığında d  nyada olumsuz bir durum yaşandığı için g  ky  z  n  n kararması da yine olumsuz bir bağlamda şeytan y  z   ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

AKşAM VAKT   şEYTan Y  Z   RENG  D  R

5029. ajun tul tonın keçti   aşın t  g  p / *  alı * yek y  zi teg *  arardı* oņup

D  nya ıztırap içinde, tekrar dul elbisesini giydi; *g  k*, şeytan y  z   gibi, *soldu, karardı.*

4.1.2.6.7. Zamanın Canlı Varlıklar Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de zaman kavramı canlı varlıklar ve nitelikleriyle de ifade edilmiştir. Zamanın g  r  n  mlerinden yaşlılık ve gen  lik kavramları da hayvanlar aracılığı ile metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Kuzgunun siyahlığı (b.1098, b.5643) kaynak alan olarak hedef alandaki gen  lik kavramını metaforik olarak ifade etmiştir. Yaşlılık kavramı ise Kutadgu Bilig’de en   ok metaforlaştırılan durumlardan biridir. Sungur t  y  , kuğu rengi yaşlılığın ifadesinde metaforik kaynak alan olarak kullanılmıştır (b.5697, b.1098).

GEN  L  K VAKT   S  YAH/ KARA RENKT  R

1098. yalıņ y  zl  ğ erdim b  t  rdi sa al/ *  ara   uz  ğun erdim*   uğu   ıldı   al

T  ys  z idim, sakal bitirdi; *kuzgun gibi kara idim*,   uğu gibi beyaz yaptı

5643. *  ara erdi   uz  ğun t  si teg başım/*   uğu   ondı baş  a yetildi yaşım

Başım, *kuzgun gibi, siyah idi*; şimdi başıma   uğu konuğu, yaşım da   ok ileriledi

YAşLILIK ALACA RENKT  R

5697. saçım boldı yaz  ı g  leş teg orut / *sa al boldı sun  kur t  si teg şaşut*

Saçım, bahar keleş otu gibi, kurulaştı; *sakal ise, sungur t  y   gibi, alaca oldu*

YAşLILIK BEYAZ RENKT  R

1098. yalıņ y  zl  ğ erdim b  t  rdi sa al/   ara   uz  ğun erdim *  uğu   ıldı   al*

T  ys  z idim, sakal bitirdi; kuzgun gibi kara idim, *  uğu gibi beyaz yaptı*

Kutadgu Bilig’de gece ve g  nd  z zaman dilimleri de hayvanların renklerinden hareketle kavramlaştırılmıştır. Kartal rengi, sincap ve samur renkleri kaynak alan olarak hedef alandaki gece, akşam zaman dilimlerini metaforik olarak ifade etmiştir (b. 3949, b. 3836, b. 5825). Aynı şekilde ak   uş (doğan) beyazlığı da g  nd  z zaman dilimini ifade etmiştir.

GÜNDÜZ VAKTİ BEYAZ RENKTİR

5828. yaşık baş kötürdi yüz açtı yanı / *ajun bütrü tuttu örün kuş öñi*

Güneş başını kaldırdı, tekrar yüzünü açtı; *dünyanın her tarafı akkuş rengine* girdi

GECE VAKTİ SİYAH RENKTİR

3949. kalık bütrü tuttu *kara kuş öñi* / ajun barça boldı kara kuş yünji

Hava tamamiyle *kara kuş rengini* aldı, bütün dünya kara kuş tüyü ile doldu.

3836. yaşık yirke yandı yüzün kızledi / *kalık meñzi kiş teg bolup örledi*

Güneş yere indi, yüzünü gizledi; *gök yüzü parlak bir samur kürke büründü.*

5825. yaşık yazdı bolğay örüglüg saçı / *tiyiñ kiş öñi tuttu dünya içi*

Güneş örülmüş saçını çözmüş olacak, *dünya içi sincap ve samur rengine büründü.*

Kutadgu Bilig’de hayvanlar yanında bitkilerde önemli bir metaforik ifade olmuştur. Örneğin gençlik soyut kavramı erguvan bitkisinin kızılılığı ile kavramlaştırılmıştır (b. 6529). Kızılılık metinde sağlığın da metaforik ifadesi olmuştur. Beyaz renk gençliğin ifadesi olmuştur. Dünyanın yenilenmesi, gençleşmesi de beyaz gelinlik ile kavramlaştırılmıştır (b. 84). Kutadgu Bilig’de gençlik gibi yaşlılık da bitkilerle ifade edilen kavramlardır. Kafur renginin beyazlığı yaşlılık kavramını metaforik olarak ifade etmiştir (4848, 6530). 64. Beyitte de kafurun gidişi toprağın çoraklığının yok oluşu anlamındadır. Bu da doğanın gençleşmesi anlamına gelmektedir.

GENÇLİK KIZIL RENKTİR

6529. tamam *erguvan teg kıızıl meñzim erdi*/ bu kün za’ feran urğın eñde tarıttım

Benzim kırmızı, tam bir *erguvan gibi idi*; bugün yüzüme safran tohumu ektim

GENÇLİK BEYAZ RENKTİR

84. tümen yılda berü tul erdim tulas/ bu tul tonı suçlup *örün keçtim as*

Ben binlerce yıldan beri dul idim, benzim solmuştu; şimdi bu dul libasını çıkarıp, *beyaz kakımdan gelinlikler giydim.*

YAŞLILIK KAFUR RENKTİR

64. yağız yir yıpar toldı *kafur kitip*/ bezenmek tiler dünya körkin itip

Kâfûr gitti, kara toprak misk ile doldu; dünya kendisini süsleyerek, bezenmek istiyor

4848. yitürdüm yigitlik yetildi yaşım/ yıpar kitti *kafur aşundı başım*

Gençliği kaybettim, yaşım ileriledi; misk yerine *başım kâfur örtündü*

6530. yıparsıg *kara başka kafur aşudum*/ tolun teg tolu yüz kayuka ilettim

Misk gibi *kara başıma kâfur örttüm*; dolun ay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm

Bitkilerin en çok kaynak alan olarak kullanıldığı zaman dilimi de gündüz vaktidir. Kafur renginin beyazlığı (b.4891, 5450, 5451), beyaz cevher olarak metonimik şekilde adlandırılan pamuk rengi (b. 3840), safran renginin sarılığı (b.4960, 5669) kaynak alan olarak

gündüz zaman dilimini kavramlaştırmıştır. Bunnların yanında tan ve gurup vakitlerinden tan vaktinin alacılığı ise abir rengi ile kavramlaştırılmıştır (b. 4892).

GÜNDÜZ VAKTİ KAFUR RENKTİR

4891. usuz yattı saknu bir ança oduğ/ *kalık kırtışı tuttu kafur boğuş*

Uyumadan, bir müddet yattı, düşündü; *göğün derisi kâfûra boyandı*

5450. yaşık kıptı kögsin kötürdi örü/ *ajun toldı kafur saçar teg tolu*

Güneş çıktı, göğüsünü yükseltti; *dünyanın her tarafı saçılan kâfur ile doldu.*

5451. firişte yüzi teg yarudı ajun / *kalık boldı kafur saçar teg yüzün*

Dünya, melek yüzü gibi, parladı ; *gök yüzü kâfur saçılmış gibi oldu*

GÜNDÜZ VAKTİ PAMUK RENGİDİR

3840. kopa keldi örlep sata kalkanı/ *ajun menzi boldı örüy erdini*

Mızrak ve kalkanı kalkarak, yükselmeğe başladı; dünya yüzü beyaz cevher gibi oldu.

GÜNDÜZ VAKTİ SARI SAFRAN RENGİDİR

4960. yaşık türtti yüzke *sarığ za ‘faran* / özin kıldı mina öni teg cihan

Güneş yüzüne *sarı safran sürdü*; cihan ise, mina rengine büründü.

5669. ajun kırtışı boldı altun öni / *yaşık za ‘feran kıldı yakut öni*

Dünya yüzü altın rengine girdi; *güneş yakut rengini safrana çevirdi*

TAN VAKTİ ABİR RENGİDİR

4892. ‘*abir bürkirer* teg tünardı kalık / sata kıptı yirdin yağıldı butık

Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı; ufuktan etrafa dallanarak, mızraklar yükseldi

4.1.2.6.8. Zamanın Varlıklar/ Nesneler Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de zaman hayvan ve bitkilerin renkleri yanında genel olarak varlıklara ait renklerle de ifade edilmiştir. Yine gençlik kavramı kızıl ve al renkleri ile ifade edilmiştir (b. 6007, b.6009). Kutadgu Bilig’de bu varlık ve nesnelerin de altın, kömür gibi madenler olduğu görülmektedir.

GENÇLİK KIZIL RENKTİR

6007. yıl ülgı yaz erse kiçig erse er / *kızıl körse* barça yağız körse yir

Yılın mevsimi bahar ve insan da çok genç ise, her şeyi *kızıl* ve yeri kara *görürse*

GENÇLİK AL RENKTİR

6009. yıl ülgı yay erse tüşegli yigit / *sarığ al* tüşese ya kürküm ögit

Yılın mevsimi yaz ve rüyâ gören delikanlı ise, *rüyasında* sarı, *penbe renklerle* safran veya öğütölmüş bir şey görürse

Kutadgu Bilig’de günün bölümlerinden gece- gündüz, akşam- sabah ve tan vakitleri metaforik olarak ifade edilmiştir. Bunlardan sabah vakti de tan vaktinin kızılığının yok olarak altın rengi ile ifade edilmiştir. Aynı zamanda güneşin doğuşu da sarı tanın yükselmesi, atması şeklinde ifade edilmiştir.

SABAH VAKTİ ALTIN RENGİDİR

4959. kızıl yüz öñi ondı **boldı sarıǵ** / ajun boldı altun öñi teg arıǵ

Gök yüzünün al rengi soldu, **sarardı**; dünyanın her tarafı altın rengini aldı.

5971. yana turdı ança bu oldurdıya / **sarıǵ tan ata keldi** öñdürdi ya

Tekrar kalkıp, bir parça oturdu; **sarı tan atmağa başladı** ve yayını kurdu

Kutadgu Bilig’de geceden gündüze geçiş de gökyüzünün kişileştirilerek siyah gömleğini yırtması yani o gömleği yok etmesi ve yine kişileştirilerek peçesini kaldırması eylemi aracılığı ile gündüze geçiş metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de gündüz al rengi ile kavramlaştırılırken (b.4893) tan vaktinden sabaha geçiş de kişileştirme yapılarak gökyüzünün al renginin soldurulmasıyla gündüz vakti metaforik olarak ifade edilmiştir.

GÜNDÜZ VAKTİ AK RENKTİR

4966. kalık yırttı keçmiş **qara köñlekin** / açıldı yaruq yüz **kötürdi egin**

Gök yüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği yırttı; **peçesini kaldırdı**, parlak yüzü açıldı.

GÜNDÜZ VAKTİ AL RENKTİR

4893. yaşık örledi yirde kıptı toǵı/ **yaqa keldi aşnu toǵuz al tuǵı**

Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; **dokuz al tuǵu yaklaşmağa başladı**.

4959. kızıl yüz öñi ondı boldı sarıǵ / ajun boldı altun öñi teg arıǵ

Gök yüzünün al rengi soldu, sarardı; dünyanın her tarafı altın rengini aldı.

Kutadgu Bilig’de gece, akşam vakti kömür, kaş gibi madenler yanında peçe ve gömlek gibi eşyaların renkleri ile de kavramlaştırılmıştır. Kömür ve kaş taşının, gömlek ve peçenin siyah renkleri zaman hedef alanına haritalanarak akşam, gece zaman kavamları metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de gece zaman dilimi gibi akşam vakti de gökyüzünün kızarması şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir (b.3283).

GECE VAKTİ SİYAH/ KARA RENKTİR

3837. **ajun türtti yüzke kömür teg boǵuǵ**/ körür köz yumuldu uǵıdı oǵuǵ

Dünya yüzüne **kömür rengine bir boya sürdü**; görür gözler kapandı, uyanık olanlar uyudu.

4884. **yaşık badı yüzke qara yüz baǵı** / ajun toldı bütrü qara yir toǵı

Güneş **yüzüne siyah peçe örttü**, her tarafı toz duman rengi kapladı.

4961. kalık bütrü tuttı **sewüǵler qaşı** / ajun boldı zeñi habes qırtışı

Göğün her tarafı **âşık kaşları** ile doldu; dünya zenci habes derisine büründü.

5012. yaşık yirke yansa yüzün kızlese/ *kömür kırtışı dünya yüzke basa*

Güneş batıp, yüzünü gizledikten, *dünya yüzüne, kömür gibi, siyah bir deri bağladıktan sonra*

5028. yaşık yirke indi yüzün kızledi/ *kararıp tuman tozdu dünya tudı*

Güneş yere indi; yüzünü gizledi; *dünyayı kara bir duman kapladı*

AKŞAM VAKTİ KIZIL RENKTİR

3283. yaşık yandı yirke yakurdu başın/ yaruğ *dünya menzi kızardı ışın*

Güneş döndü, başını yere yaklaştırdı; dünyanın aydınlık yüzü *kırmızı sise büründü*

Kutadgu Bilig’de geceden sabah geçiş olan tan vakti de metaforik olarak ifade edilen bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminin özelliği her şeyin başlangıç seviyesine gelmesidir. Böyle bir zaman dilimi de Kutadgu Bilig’de değerli madenlerden yakut ve mina renkleri ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

TAN VAKTİ YAKUT RENGİDİR

5669. ajun kırtışı boldı altın öñi / yaşık za’feran kıldı *yakut öñi*

Dünya yüzü altın rengine girdi; *güneş yakut rengini* safrana çevirdi

TAN VAKTİ MİNA RENGİDİR

4960. yaşık türtti yüzke sarığ za’feran / özin kıldı *mina öñi* teg cihan

Güneş yüzüne sarı safran sürdü; cihan ise, *mina rengine büründü.*

TAN VAKTİ ALTIN RENGİDİR

TAN VAKTİ SARI RENKTİR

6223. *ajun kırtışı boldı altın öñi* / yalın teg bolup dünya kızdı eñi

Dünya *altın rengine büründü*, gök yüzü alev gibi kızardı

4.1.2.6.9. Zamanın Miktar Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de zaman maddenin miktar özelliği açısından da metaforik olarak ifade edilmiştir. Aşağıdaki beyitte yer alan zamanın miktarı insan açısından kavramlaştırılmıştır

123. sewinçin awınçın küwençin ili/ aşasu yaşasunı *luğman yılı*

Sevinç, huzur ve güven içinde memlekete hakim olsun; *Lokman kadar* uzun ömürlü olsun.

BÜYÜK YAŞLIDIR

Kutadgu Bilig’de yaşlılık kavramı varlıklara ait olan ululuk veya büyüklük kavramları ile ifade edilmiştir.

2665. sözi bolsa yumşak şeker teg süçig / süçig sözke yumşar *uluğ* hem kiçig

Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalı; tatlı söze karşı, *büyük* küçük, herkes yumuşar.

4153. uluğ hürmeti bar ajunda törü/ **uluğ kelse** kopğıl adağın örü

Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur; **büyük gelince**, ayağa kalk

İnsanların karakteristik nitelikleri de aynı zamanda maddelere ait olan uzunluk kavramı ile ifade edilmiştir. Yine maddelere ait olan uzunluk kavramı ise insanın hayatını kavramlaştıran miktar kavramıdır (b. 2489, 3012).

UZUNLUK YAŞIN MİKTARIDIR

UZUNLUK DÜŞÜNME SÜRESİNİN MİKTARIDIR

2322. uluğluk tilese aş içgü üle/ **uzun yaş tilese** bulur aş bile

Büyüklik dilerse, yiyecek ve içecek dağıt; uzun ömür istersen, o da bununla bulunur.

2489. uzun kiç yaşasunı ilig özi/ uluğ hacib ol begke körgü közi

Hükümdâr **çok yaşasın**; fakat bir beyin gören gözü ulu hâcibdir.

4883. yidi içti ança sakındı özün / eşitmiş sözünü **bışurdu uzun**

Yedi, içti ve bir müddet düşünceye daldı; işittiği sözler üzerinde **uzun uzun durdu**.

ÇOK GEÇTİR

1383. ölümke usanma köñül tut tirig/ neçe kiç tirilse töşengü yirig

Ölüme gâfil avlanma, gönlünü diri tut; **ne kadar çok yaşarsan-yaşa**, bir gün toprağa gireceksin.

2031. negü tir eşitgil biliglig sözün / yiyümedi küçkey ilin **kiç uzun**

Bilgili bunu nasıl ifâde eder, dinle; zâlim memleketine **uzun müddet** hüküm edemez.

3032. er at bolsa begler ili eksümez/ er at bolmasa beg ilin kiç yimez

Asker bulundukça, beylerde memleket eksik olmaz; asker olmasa; bey memleketine **uzun müddet hâkim kalamaz**.

3430. irig sözlemegil kişike tilin / irig sözke agrır köñül **kiç yılın**

insanlara karşı kaba söz söyleme; kaba sözün acısını gönül **uzun yıllar** çeker.

SON BİTİŞTİR

Kutadgu Bilig’de yer alan *son nefes* (ahır tın, b. 394), *son basamak* (baş, b. 6035), *son gün* (ahır kün, b. 6112), *son selam* (ahır selam, b.6185) ölüm kavramını karşılayan ifadelerdeki son kavramı da ölüm, hayatın sonunu zaman açısından belirtmiştir.

4.1.2.7. Kanal/İletişim Metaforları

4.1.2.7.1. Düşünceler/ Fikirler Nesnelerdir

Kutadgu Bilig’de yer alan DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNELERDİR metaforunu oluşturan örnekler/ içerikler aynı zamanda KODLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA YERLEŞTİRMEKTİR ve ÇÖZMEK DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICISINDAN ÇIKARMAKTIR metaforlarını içermektedir. Çünkü soyut iletişim

kavramlarına nesne niteliği veren eylemler bulunmaktadır. “Yanıt bir-, kineş bir-, bilig sat-, yetürgil bilig, kiñür bilig,” ifadelerinde yer alan eylemler iletişim bağlamındaki soyut kavramları somutlaştırma (nesneleştirme- maddeleştirme) aracılığı ile aktarmada önemli unsurlardır.

Kutadgu Bilig’de özellikle İLETİŞİM AKTARIMDIR ve İLETİŞİM BİLGİLERİ KODLAMAKTIR temel metaforlarının oluşmasını sağlayan günlük hayatta temel çıkarım bilgilerine sahip olan hareketler bilişsel ve zihinsel anlamda anlatmak, aktarmak, aydınlatmak, bilgilendirmek, yazmak, anlamak, benimsemek gibi eylemleri metaforik açıdan ifade ettiği görülmüştür. Erdem, bu temel fiillerin zihinsel süreçlerle birlikte metaforlaşmaya uğradıklarını ifade etmiştir¹¹⁹⁹. Örneğin Kutadgu Bilig’de geçen ülgüle- (b.792), aç- (b.3039), ata- (b.4026), biç-/ karar ver-/ kesinleştir- (b.4026), yarut- (b.5818), örtüyü kaldır- (b.6308) gibi temel günlük hayatta yer alan hareketler bilişsel ve zihinsel anlamda anlat- ve karar ver- süreçlerini metaforikal olarak ifade etmiştir. Parçalara ayır- / ülgüle- eyleminin günlük hayattaki çıkarım bilgileri hedef alanda yer alan anlatmak, ayrıntılarıyla anlatmak eyleminin niteliği üzerine eşleştirilmiştir. Burada aynı zamanda temel fiziksel bir hiyerarşide yer alan eylemin üst düzey bilişsel alandaki bir eylemi ifade etmesi görülmektedir. Aynı durum iletişimin temel unsurlarından konuş- eylemi için de geçerlidir. Tepre- (b.3477), aç- (b.2636), yürüt-/ yorı- (b.2265), kurutmamak (b.3476), baş sıra- (b.439) gibi temel günlük hayata ait eylemler de bilişsel ve zihinsel bir işlem olan konuş- eylemini ifade etmiştir. Kutadgu Bilig’de kurut- eylemi bir şeyi yok etme, sonlandırma halini ifade etmek için kullanılmıştır. B. 3476’da dili kurutma- dilinden düşürme- yani sürekli konuş- anlamına gelmektedir. Günlük hayatta kurutma- eyleminin çıkarımsal bilgileri hedef alanda yer alan konuşmak eylemi üzerine haritalanmıştır. Aynı şekilde iletişimi sonlandıran eylem olan sus- eylemi de (b.6308) Kutadgu Bilig’de bas- temel eylemi ile ifade edilmiştir. Hedef alanda bulunan sus- ve kaynak alanda yer alan bas- eyleminin anlamsal metaforikal odağı süreci sonlandırmaktır.

Kutadgu Bilig’de iletişim kanal ve araçlarının okuyucuya/hedefe/ alıcıya aktardığı mesajlar/ileteler yani düşünce ve fikirleri vardır. Bunlar “cevap/yanıt, tavsiye/danışma, bilgi, anlam, akıl, dua, selam, haber, fikir, sır, yalan, nasihat, emir, ferman, dedikodu” şeklindeki kavramlardır. Bu soyut fikir ve düşünce kavramları, kaynaktan/konuşurdan dinleyiciye/hedefe bir kanal boyunca ifade taşıyıcılarının içerisinde nesneleştirilerek yerleştirilmiştir. Metinde taşıyıcı kavramlar aracılığı ile bilginin, aklın, düşüncenin, haberin aktarımları yapılmıştır.

Bu kavramlar kaynağını maddenin fonksiyonundan, değerinden, işlevinden alan madde metaforları şeklinde de görülmektedir.

¹¹⁹⁹ Erdem, 2010: 285.

Bu kavramlar Türk dilinin ve metnin yapısı gereği sadece nesneleştirilmiş şekilde bulunmamaktadır. Türkçenin kavramlaştırma kudreti ile birlikte farklı kaynak alanlar ile birlikte hedef alanda bulunan bu soyut iletişim kavramları DÜŞÜNCELER FİKİRLER NESNELERDİR metaforu yanında DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER MADDEDİR, DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER İNSANDIR, DÜŞÜNCE/ FİKİRLER TAŞIYICIDIR, DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER KOZMOLOJİK UNSURLARDIR metaforlarını meydana getirmektedir. Bu ana metaforlar içerisinde de “cevap/yanıt, tavsiye/danışma, bilgi, anlam, akıl, dua, selam, haber, fikir, sır, yalan, nasihat, emir, ferman, dedikodu” gibi soyut kavramlarını içeren metaforik ifadeleri yer almaktadır.

Taranan kaynaklarda kanal metaforlarıyla ilgili en çok taşıyıcı ve nesne metaforu ele alınmaktadır. Fakat Kutadgu Bilig’de iletişim soyut kavramlarının çok farklı şekillerde metaforik olarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir.

Tablo 4. 108 Cansız Varlık- Maddelerden Düşünce ve Fikirlerle Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özellği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Madde/ Taşınan Nesne	Cevap	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Tavsiye	Merkez- Çevre	F.H.→B.H
Madde/ Taşınan Nesne	Bilgi	Merkez- Çevre Yol- Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Anlam	Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Para	Bilgi	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Süs	Bilgi	Olanak	Fi.H.→Blş.H.
İnci	Anlam	Olanak	Fi.H.→Blş.H.
İnci	Bilgi	Merkez- Çevre Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Süs	Akıl	Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Bağ/ Köstek	Akıl	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
İğne	Akıl	Kısıtlamanın	Fi.H.→Blş.H.

		Kaldırılması/ Olanak	
Madde/ Taşınan Nesne	Düşünce/ Fikir/ Bilgi	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Akıl	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Dua	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Fikir	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Haber	Nesne	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Sır	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Yalan Söz	Nesne	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Ferman	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Emir	Çekim/ Kararlılık/ Denge	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Hesap	Merkez- Çevre/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Nasihah	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 109 Cansız Varlık- Maddelerden Düşünce ve Fikirlerle Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR

DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNELERDİR	CEVAP/ TAVSİYE/ BİLGİ/ ANLAM MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR BİLGİ PARADIR/ SÜSTÜR/ İNCİDİR AKIL SÜSTÜR/ BAĞDIR/ KÖSTEKTİR/ BIÇAKTIR/ İĞNEDİR/ TAŞTIR/ BIÇAKTIR DÜŞÜNCE/ FİKİR/ BİLGİ/ AKIL/ DUA MADDEDİR/ TAŞINAN NESNEDİR HABER/ SIR/ SÖZ/ YALAN SÖZ/ FERMAN/ EMİR/ HESAP/ NASİHAT MADDEDİR.

Aşağıda yer alan örneklerde cevap ve kişş gibi soyut kavramların nesne şeklinde kavramlaştırılarak belirli kanallar aracılığı ile konuşurdan dinleyiciye doğru aktarıldığı görülmektedir. Bir-/ ver- eylemi ile kullanılan yanıt ve tavsiye soyut kavramları aktarılan bir nesne şeklinde metaforik olarka ifade edilmiştir. Her iki beyitte de Ay Toldı- Öğüdlmiş (1195) ve Odgurmış- Öğdülmiş gibi konuşur/ dinleyici arasında mekânsal oraklıklar da bulunmaktadır. İlk beyitte konuşur odaklı bir iletişim aktarımı varken, ikinci örnekte ise dinleyici (Odgurmış) odaklı bir aktarım vardır.

CEVAP MADDEDİR

1195. *yanut birdi* ay toldı aydı oğul/ eşitgil sözümni bu işdin tönül

Ay-Toldı **cevap verdi**: Ey oğul, sözümü dinle bu işten vazgeç.

TAVSİYE MADDEDİR

3482. yanut birdi odgurmış aydı maña / **kişş bir** yarağı ne ol ay toña

Odgurmış cevap verdi: Ey yiğit, bana **tavsiyede bulun**, ne yapmalıyım dedi.

BİLGİ MADDEDİR

470. ukuş kağrini hem ukuşluğ bilir/ **bilig satsa** bilge biliglig alır

Akıl kıymetini yine akıllı bilir; **âlimin sattığı bilgiyi** de bilgili alır.

1016. ağın bolsa yalnuğ bilir hem bilig/ tuñu bolsa **tegmez biligke elig**

İnsan, dilsiz de olsa, bilgili olabilir; fakat sağır olursa, **bilgiyi elde edemez**

İletişim anında konuşur ve dinleyici arasındaki aktarılan ifadelerden biri de bilgi kavramıdır. İletişim ifadelerini nesne şeklinde kavramlaştıran eylemlerden biri de genişletmek eylemidir. Burada bilginin genişlemesi bilgi kavramını nesne şeklinde kavramlaştırmaktadır. Dolayısıyla burada BİLGİ NESNEDİR metaforu yer almaktadır.

5657. kişşse *kişür* ol kişike **bilig** / kişşke bilig kirse yetlür elig

Danışır, insanın **bilgisi genişler**; eğer bu danışmaya bilgi de katılırsa o iş, tereddütsüz, elde edilir

ANLAM MADDEDİR

1779. negü tir eşitgil ıla beg sözi/ *sözi ma 'nisi ol sözünke tözi*

İla beyi ne der, dinle; bu *sözün mânası senin sözlerine temel olsun*

Kazan- şeklinde anlamlandırılan üste- eylemi bilgi ve erdem soyut kavramlarını kazanılan veya kaybedilen nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Burada iletişim bağlamından al-, elde etmek eylemlerine hizmet eden kazan- eylemi görülmektedir. Bu eylemle oluşturulan kanal metafor da bilgiyi, erdemi elde etmek kişinin iradesindedir. Olgurmuş'ın Ögdülmüş'e öğüt verdiği bölümde geçen bu beyitte Olgurmuş'ın bu ifadesi Ögdülmüş'e doğrudur. Burada Ögdülmüş odak noktasındadır.

BİLGİ PARADIR

5779. sen oğlan kiçig erken öldi atan / *bilig erdem üstep* kızartmadın en

Sen henüz küçük iken, baban öldü; sen de *bilgi ve fazilet kazanarak* saadete ermemiş idin

BİLGİ İNCİDİR

211. kişi könlü tüpsüz teniz teg turur/ *bilig yinçü sanı tüpinde yatur*

İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir; *bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.*

Aşağıdaki beyitlerde yer alan söz iletişim kavramının akıl aracılığı ile ifadesi ve bilgi ile süslenmesi DÜŞÜNCE/FİKİRLER NESNELERDİR metaforunu oluşturmasının yanında birle edatı aracılığı ile İLETİŞİM AKTARIMDIR metaforunu desteklemektedir. Burada sözün akıl aracılığı ile ifadesi ve bilgi ile süslenmesi söz soyut kavramının nesne şeklinde kavramlaştırılmasının yanında başarılı bir iletişim bağlamı oluşturulması sağlanmaktadır. Dolayısıyla burada SÖZ NESNEDİR metaforu yanında İLETİŞİM SÖZLERİN BİLGİ VE AKIL İLE AKTARIMIDIR metaforu meydana gelmektedir.

BİLGİ SÜSTÜR

1009. öküş söz eşitgil telim sözleme/ *ukuš birle* sözle *bilig birle tüz*

Çok dinle, fakat az konuş; sözü *akıl ile söyle* ve *bilgi ile süsle*

ANLAM İNCİDİR

1620. negü tir eşitgil bu şi'r ayguç/ *sözüg ma 'ni birle tizip koçguç*

Şiir söyleyen ve *sözü mâna ile birlikte dizip*, bize bırakan insan ne der, dinle

AKIL SÜSTÜR

274. *ukuš körki* til ol bu til körki söz/ kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

Akil süsü—dil, dil süsü—sözdür; insanın süsü—yüz, yüzün süsü— gözdür.

DÜŞÜNCELER/FİKİRLER TAŞINAN NESNEDİR

BİLGİ TAŞINAN NESNEDİR

1186. bu dünya içinde tirildin öküş/ *bilig bildin* erdem okıdın ukuš

Bu dünyada çok yaşadın, *birçok bilgi edindin*; fazilet ve meziyetler elde ettin

1822. taķı bir sebep ķolsa oēlan bilig/ kiēigde **tegürgü biligke elig**

Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse, öğrenmeēe küçük yaştan başlamalıdır.

3647. munı ma eşitgil taķı belgölüg /**biligke** uķuşķa bu **söz ülgölüg**

Bir de sen şunu dinle; bu söz, gerçekten, **bilgi ve akıl için bir ölçüdür.**

AKIL TAŞINAN NESNEDİR

762. aņar sözledi sözni barça ilig/ anıñdın **tiledi** ķamuē **ög bilig**

Hükümdâr her işini ona danıştı, her işte onun **fıkrine ve bilgisine baş vurdu**

1573. **tügüldi ögi** köñli yetlümedi/ tiledi ayıtēu kişi bulmadı

Bir yere **aklı takılmıştı**, anlayamadı; sormak için birini aradı, fakat bulamadı

DUA TAŞINAN NESNEDİR

1021. ķamuē teprenigli bu sansız ķalın/ **tanuķluķ birür bir bayatē tilin**

Bütün canlılar, bütün bu sayısız mevcudat **Tanrının birliğine dil ile şehâdet getirir**

3358. yaratsa yaratmasa erklig bayat / **tapuē atı tilde atamasa at**

Kula bu ad verilmemiş olsa bile, kadir Tanrı ister kabul etsin-ister etmesin, **ibâdet ve zikir dilden düşmemelidir**

1802. yana ma ay ilig ata alkışı/ oēulķa **tegir ol sewinçi tuşı**

Bir de, ey hükümdâr, çocuk ne kadar babasının rızasını alırsa, o kadar onun **duasına nail olur.**

FİKİR TAŞINAN NESNEDİR

3834. ķadaşı uzattı kör ögdülmüşig /**tutuzdı** taķı söz **ömiş** bilmişig

Kardeşi Ögdülmüş 'i uğurladı, şifahen beyan ettiēi **fikirlerini de ona emanet etti**

3497. sen ök bil negü kılēu erse kiņeş/ **tileme** meniñdin bu işke **kiņeş**

Ne yapmak lâzımsa, bunu kendin bilmelisin; istişâre et, fakat benden bu iş için **fikir sorma.**

HABER TAŞINAN BİR NESNEDİR

574. turup çıktı ģacib ķapuēķa tegip/ bir oēlan yügürtti **tilin söz ığp**

Hâcip kalkıp, çıktı; kapıya gelip, bir iç-oēlanı koşturarak, **haber saldı**

2701. kişi ildin ilke **söz ıđēu bolur** / bitig bolmasa söz neēe sözleyür

İnsan bir yerden başka bir yere her vakit **haber gönderir**; yazı olmasa, fikrini nasıl ifâde eder.

Kutadgu Bilig'de iletişim aktarımlarındaki olumsuzluklar yasaklamak, gizle-, tut-, ört-eylemleri ile ifade edilmektedir. İletişim aktarımında gizlemek ve saklamak iletişimdeki isteksizliği ifade etmektedir. Fakat Kutadgu Bilig'de iletişim ifadelerinin saklanması bazı beyitlerde nedensel bir güce bağlanmıştır. Bazı sözlerin fenalık içermesi (b. 999), yönetim bağlamında sözlerin, sırların saklanmamasının ölüme neden olması (b. 2683, 2677), gereksiz

sölerin her zaman zararının olması (b. 6627) iletişim aktarımının önlenmesinin nedensel güçlerinden bazılarıdır. Burada sözlerin, sırların (iç söz) saklanması söz ve sır soyut kavramlarını saklanan nesneler olarak kavramlaştırmıştır. Dolayısıyla burada hem nesne hem de olumuz iletişim aktarımı metaforu yer almaktadır.

SIR TAŞINAN NESNEDİR

999. biri sözlegü ol tokuzu tıdığ/ **tıdığ söz** tüpi aşlı barça yıdığ

Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır; **yasak sözler** aslında-esasında hep fenadır.

1301. sözüğ barça tınla yime bütme terk/ **könül sırrı** açma kıatığ **kizle** berk

Her sözü dinle, fakat hemen inanma; **gönül sırrını** açma, onu sımsıkı **sakla**.

2683. ay begler inançı sözüñ kizle berk / **sözüñ kizlemese** başıñ bargâ terk

Ey beylerin itimâdını kazanan insan, sırrı iyi sakla; **sırrı saklayamazsan**, derhâl başın gider.

2675. **bitigçi** ayğu **kerek iç sözün** / küdeşse bitigçi öküş ya azın

Kâtibe sırları söylemek icap edecektir; kâtip, az veya çok olsun, bunları gizli tutmalıdır.

2676. bu **iç söz** tutuğlı bütün çın kerek / bütünlükke artuğ bütün din kerek

Bu **sırlara** vâkıf olan kimse itimat edilir, dürüst bir insan ve itimat kazanmak için de, dini bütün olmalıdır.

2677. **kalı tutmasa bu bitigçi sözüğ** / begi sırrı açlur bu örter özüğ

Eğer kâtip sır saklamasını bilmezse, beyinin sırrı fâş olur ve bu da kâtibi yakar, mahveder.

6627. ay Yûsuf kerek sözni sözle köni/ **kereksiz sözüğ kizle** kılğa kıora

Ey Yûsuf, gerekli ve doğru sözü söyle; **gereksiz sözü gizle**, onu zararı dokunur.

YALAN SÖZ TAŞINAN NESNEDİR

1326. **tiliñde çıkarma bu yalğan sözüğ**/ bu yalğan sözün er uçuzlar özüğ

Ağızından yalan söz çıkarma; yalan söz ile insan kendi itibârını düşürür

FERMAN TAŞINAN NESNEDİR

2546. çıkıp edğü **yarlığ tegürse** tilin/ er at köñli mundağ isitse alın

Çıkınca, hükümdârın taltif ve takdir hakkındaki **fermanlarını bizzat tebliğ etmeli** ve hizmette bulunanların gönlünü böyle tedbirler ile ısındırmalıdır

EMİR TAŞINAN NESNEDİR

1281. **ağır tut** negü erse **yarlığların**/ ağır kılğa teñri bu kün hem yarın

Onun bütün **emirlerine itaat et**, Tanrı seni bugün de yarın da aziz eder.

HESAP TAŞINAN NESNEDİR

2776. sakış saklılığı çın bitig birle ol / *bitip çoğa sakış* kapuğ açtı yol

Hesapta emniyet, şüphesiz, kaydetmekle temin edilir; *hesap tamam kaydedilirse*, işler aksamaz.

2773. bitigçi kerek uz kamuğ hañ bilir / *sakışig bitigin küdeşze kalır*

Onun usta bir muhâsebeci olması ve her çeşit kaydı bilmesi lâzım *hesabın iyice tutulması* için,

NASIHAAT TAŞINAN NESNEDİR

5158. atanıñ ananın ölümü tükel / oğul kızka *pend ol uñup özke al*

Ana babanın ölümü çocuklar için tam bir nasihattir; *bunu anlayıp, benimse*

4.1.2.7.2. Düşünceler/ Fikirler İnsandır

Tablo 4. 110 İnsanlardan Düşünce ve Fikirlere Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Bilgi	Karşıt Güç	Dvr.H. → Blş.H.
Kardeş	Bilgi	Bağlantı	Dvr.H. → Blş.H.
Yoldaş	Bilgi	Bağlantı	Dvr.H. → Blş.H.
Bey	Bilgi	Bağlantı/ Olanak	Dvr.H. → Blş.H.
İnsan/ Göz	Akıl	Parça- Bütün/ Bağlantı	Dvr.H. → Blş.H.
Arkadaş	Akıl	Bağlantı	Dvr.H. → Blş.H.
Han	Akıl	Bağlantı/ Olanak	Dvr.H. → Blş.H.

Tablo 4. 111 İnsanlardan Düşünce ve Fikirlere Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR

DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER İNSANDIR	BİLGİ İNSANDIR BİLGİ KARDEŞTİR BİLGİ YOLDAŞTIR BİLGİ BEYDİR AKIL İNSANDIR AKIL GÖZDÜR AKIL ARKADAŞTIR AKIL HANDIR

BİLGİ İNSANDIR

1198. hakimlerke hikmet asığ kılmadı/ bögülerke *bilgi elig tutmadı*

Hakimlere hikmetleri fayda etmedi; *bilginlere bilgileri yardım etmedi.*

BİLGİ KARDEŞTİR

317. ukuş ol saña eğgü andlığ adaş/ *bilig ol saña keğ bağırsak kıadaş*

Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; *bilgi* senin için çok *merhametli bir kardeşir*

BİLGİ YOLDAŞTIR

5209. kılıkıñ köni tut kıılınçıñ silig / ukuş bolsu yolçıñ *kineşçiñ bilig*

Tavrın doğru ve hareketin temiz olsun; *yoldaşın akıl ve müşavirin bilgi olsun*

BİLGİ BEYDİR

5321. bu nefsiñ uçuzla ağır bolğa can / *bilig beg bolup* kör *ukuş bolğa han*

Bu nefesine değer verme, canın aziz olur; *bilgi bey olup, akıl hanlık eder.*

AKIL İNSANDIR

AKIL GÖZDÜR

290. muñar bütmeşe kör bu nuşın revan/ *ukuş közi* birle yaruttı cihan

Buna inanmazsan, Nûşin-Revan'a bak; o akıl gözü ile dünyayı aydınlattı.

AKIL ARKADAŞTIR

317. *ukuş ol* saña eğgü andlığ *adaş*/ bilig ol saña keğ bağırsak kıadaş

Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeşir

320. ukuşluğ kişike *işi* tap *ukuş*/ biligsiz kişike atı tap söküş

Akıllı insan için *akıl* kâfi bir *eştir*; bilgisiz insan için hakaret tam bir addır.

AKIL HANDIR

5321. bu nefsiñ uçuzla ağır bolğa can /bilig beg bolup kör *ukuş bolğa han*

Bu nefesine değer verme, canın aziz olur; bilgi bey olup, *akıl hanlık eder.*

Kutadgu Bilig'de kaynak ve hedef arasındaki iletişim aracılığı ile aktarılan düşünce ve fikirler yani mesajlar taşıyıcı metafor şeklinde de inşâ edilmiştir. Bir kodlayıcı olarak yazar Hâcib bu soyut kavramları yeri geldikçe insanları ve memleketlere hakim olan taşıyıcılar şeklinde kavramlaştırdığı görülmüştür.

4.1.2.7.3. Düşünce/ Fikirler Taşıyıcıdır/Kapsayıcıdır

Tablo 4. 112 Cansız Varlık (Taşıyıcı- Kap) Düşünce ve Fikirlerle Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Kap/ Nesne	Akıl	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Araç/ Nesne	Akıl	Merkez- Çevre/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Araç/ Nesne	Akıl	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Kap/ Nesne	Bilgi	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Araç/ Nesne	Bilgi	Merkez- Çevre/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Kap/ Nesne	Selam	Çekim/ Karşıt Güç/ Merkez çevre	Fi.H.→Dvr.H
Kap/ Nesne	Sır	Merkez- Çevre/ Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H
Kap/ Nesne	Dua	Merkez- Çevre/ Taşıyıcı	Fi.H.→İ.H

Tablo 4. 113 Cansız Varlık (Taşıyıcı- Kap) Düşünce ve Fikirlerle Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
DÜŞÜNCE/ FİKİRLER TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR	AKIL KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR BİLGİ KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR SELAM TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR SIR KAPSAYICIDIR / TAŞIYICIDIR SIR SÖZ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR DUA KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

AKIL KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

319. muşar menzetü keldi Türkçe meşel/ okıgıl munı sen köñül **ögke al**

Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve **aklında tut**.

2712. biligin **uğuşun tegip il tüzer**/ bu üç neñ bile er ajunuğ süzer

İnsan bilgi ve **akıl ile memleketi tanzim eder**; bu üç şey ile insan dünyayı duru bir hâle getirir

2793. közin keğ küdezse tilin beklese /**uğuş birle arzu havağ örklese**

Gözünü iyi gözetmeli ve dilini muhafaza etmeli; **aklı ile arzu ve heveslerine gem vurmaldır**.

BİLGİ KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

264. **biligke turur bu ağırlık** şamuğ/ ajunğa kerek tör kerek il şapuğ

Bütün bu saygı bilgi içindir; dünyada yeri ister baş-köşe, ister eşik olsun.

303. uğuş birle aşlı atanur kişi/ **bilig birle begler iter il işi**

Akıl ile insan asıl insan adını alır; **bilgi ile beyler memleket işini tanzim eder**.

SELAM TAŞIYICIDIR/KAPSAYICIDIR

5056. **selam ol kişiye iminlik aman** / selam kılsa ötrü imin boldı can

Selâm insan için emniyet ve selâmettir; selâm veren kimse karşısındakinin hayatını emniyet altına almış olur.

5059. **selam ol selamet kişi şerrine** / selametlik aldı yanut kılguçı

Selâm insanı insanların şerrinden korur; selâma mukabele eden kimse selâmetini te'minat altına almış olur

SIR KAPSAYICIDIR / TAŞIYICIDIR

503. anar **açtı ay toldı köñli sözi**/ ne ermiş tileki kim ermiş özi

Ay-Toldı ona **sırrını açtı**, kendisinin kim ve dileğinin ne olduğunu söyledi.

630. yañıldı bu tüşte minin bu özüm/ negü teg **açayın** kişiye **sözüm**

Bu sefer kabahat kendimde oldu ; nasıl oldu da başkasına **sırrımı** hemen **açtım**

2658. kalı içtin erse esürgü süçig / **köñül sırrı açtı** çıkardı içig

Eğer sarhoş eden şarâbı içersen, **gönülün sırrını açmış** ve içindekileri dışarı dökmüş olursun.

2680. bu iki kişiye **söz açğu** kerek / söz açsa awağları yüdgü kerek

Bu iki kişiye **sırrı açmak** ve sırrı açınca da nazlarını çekmek lâzımdır

SIR SÖZ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

998. bu ay toldı aydı **söz ornı şır ol**/ söz ülgü on ol sözlegüsi bir ol

Ay-Toldı cevap verdi: **Sözün yeri sırdır**; söz ondur, fakat biri söylenmelidir.

DUA KAPSAYICIDIR/TAŞIYICIDIR

4879. bayat birsü tevfiķ saña küç ķadaş / *du ‘ada unıtma* kõñül tutma taş

Ey kardeşim, Tanrı sana tevfiķ ve kuvvet versin; *dualarında beni de unutma*, gönülden çıkarma.

Kutadgu Bilig’de yer alan önemli kaynak alanlardan biri kozmolojik unsurlardır. Bu kaynak alan soyut iletişim sistemini kavramlaştırmıştır. Düşünce ve fikir gibi kaynaktan hedefe aktarılan kavramlar söz, sözcük, cümle, kitap mektup, ferman gibi taşıyıcıların içerisinde yerleştirilmiştir. Bunlar aracılığı ile iletişim kaynak ve hedef alanda sağlanmaktadır. Bu taşıyıcılar da Kutadgu Bilig’de farklı şekillerde metaforik olarak ifade edildiği görülür. Bunun nedeni ise bu taşıyıcı metaforik ifadelerin dönem ve metin için önemini, niteliğini belirtmek isteğidir.

4.1.2.7.4. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Kozmolojik Unsurlardır

Tablo 4. 114 Kozmolojiden İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Rüzgar	Söz	Güç/Zorunluluk/ Çekim	K.H→Blş.H
Güneş/Işık	Söz	Merkez- Çevre	K.H→Blş.H
Deniz	Hesap	Güç/Zorunluluk/Saptırma	K.H→Blş.H
Deniz	Bilgi/ Kitap	Güç/Zorunluluk/Saptırma	K.H→Blş.H

SÖZ RÜZGARDIR

4302. *tüpi yıl turur söz kõñül ağırtur*/ kõñül ağırsa er sini yawrıtur

Söz her şeyi alt üst eden bir rüzgârdır, kalbi sızlatır; kalbi sızlayan kimse seni mahvedebilir.

SÖZ GÜNEŞTİR/ IŞIKTIR

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

HESAP DENİZDİR

2786. içi me *bağ* hendese *sağı*/ anın tezgünür kör hakimler başı

Hendese hesabı çok *derin bir hesaptır*; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür

KİTAP SUDUR/ KİTAP DENİZDİR

9. yime *bu kitab ol içi ök* ‘aziz/ biligligke bolğay *biligdin teñiz*

Yine bu *kitap çok aziz bir kitaptır*; bilen için bir *bilgi denizidir*.

4.1.2.7.5. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) İnsandır

Tablo 4. 115 İnsanlardan İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İnsan	Dil	Karşıt Güç- Saptırma	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan	Dil	Karşıt Güç- Saptırma	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan	Ferman	Olanak/ Çekim	Fi.H.→Blş.H.
İnsan	Mektup	Merkez- Çevre/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan	Kitap	Olanak	Fi.H.→Dvr.H.
İnsan	Söz	Zorunluluk/ Saptırma	Fi.H.→Dvr.H.
Göz	Söz	Bağlantı/ Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Can	Söz	Bağlantı/Merkez- Çevre	Fi.H.→Dvr.H.
Kul/ İnsan	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

DİL İNSANDIR

163. kişig *til ağırlar* bulur kıt kişi/ kişig *til uçuzlar* barır er başı

İnsanı *dil kıymetlendirir* ve insan onunla saadet bulur; insnı *dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider*

1003. *kalı sözleyü bilmeşe til sözüg*/ yaşı kökte erse kör indür özüg

Eğer dil söz söylemesini bilmezse, mavi gökte olanı yere indirir

5708. elig til uzattım kişike telim / *anuy ‘uzri kılsu bu kün bu tilim*

İnsanlara karşı pek çok el ve dil uzattım; bugün *dilim bunlardan istiğfâr etmelidir*

FERMAN İNSANDIR

3181. negü tir eşitgil ay aşlı ağı/ *ķara kõñlin awlar begi yarlıģı*

Dinle, aslı sırmalı ipek gibi temiz ve kıymetli olan ne der: *Beyin fermanı halkın gönlünü avlar.*

MEKTUP İNSANDIR

MEKTUP ÖGDÜLMİŞTİR

4951. nerek munça sözke bitig ya itig / bütün sen *bitig sen maña ay tetig*

Bu kadarcık işe mektup veya ayrıca tertibat neye; sen benim itimat ettiğim insansın, *mektup sensin*, ey zeki.

KİTAP İNSANDIR

351. sözüm sözledim men bitidim *bitig/ sunup iki ajunni tutģu elig*

Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; *bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.*

SÖZ İNSANDIR

170. bilip sözlese *söz biligke sanur/ biligsiz sözi öz başını yiyür*

Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır; *bilgisizin sözü kendi başını yer.*

SÖZ GÖZDÜR

178. kıalı mundağ erse bilip sözle söz / *sözün bolsu közsüz ķaraģuķa köz*

Madem ki böyledir sözü bilerek söyle, *sözün gözsüzlere körlere göz olsun.*

SÖZ CANDIR

336. eşitgil negü tir biliglig kişi/ *biliglig sözi cın sewüg can tuşı*

Dinle, bilgili adam ne der: *bilgili sözü*, gerçekten, *sevgili can gibidir.*

SÖZ KULDUR

2779. bitise *ķalır söz usansa barır/ usal bolsa işçi sakışta ulır*

Söz yazılırsa, kalır; ihmâl edilirse, gider; ihmâlcî hizmetkâr verirken, çok zahmet çeker.

4.1.2.7.6. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Canlı Varlıklardır

Tablo 4. 116 Canlı Varlıklardan İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
İmaj Şematik Bilgi			
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye			
Özelliği			

Ağaç	Söz	Merkez- Çevre	By.H.→Blş.H.
Çiçek	Söz	Döngü	By.H.→Blş.H.
Maya	Söz	Merkez- Çevre	By.H.→Blş.H.
Arslan	Dil	Bağlantı/ Karşıt Güç	By.H.→Dvr.H.
At	Dil	Karşıt Güç	By.H.→Blş.H.

Tablo 4. 117 Canlı Varlıklardan İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) CANLI VARLIKLARDIR	SÖZ AĞAÇTIR SÖZ ÇİÇEKTİR SÖZ MAYADIR DİL ARSLANDIR DİL ATTIR

SÖZ AĞAÇTIR

506. küsemiş anar bardı bir kün turup/ sözün sözledi *sözke ul tüp urup*

Küsemiş bir gün kalkıp, ona gitti ve *münâsip bir giriş yaparak, meseleden bahsetti.*

SÖZ ÇİÇEKTİR

1808. kayu bağka tegse suw eksümedin / *çiçek yazlur anda tümen tü yıçın*

Hangi bahçe devamlı sulanırsa, *orada binlerce renkli ve kokulu çiçek açılır.*

1937. ilig aydı uktum bu söz barça çın/ köni sözlediñ *söz yıpar burdı kın*

Hükümdâr dedi:-Anladım, bunların hepsi doğrudur; bu sözü doğru söyledin, *sözün misk gibi koktu.*

2688. açar suw teg ol bu tilin eçgü söz / *kayuka bu aksa çiçek öndi tüz*

Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir ; nereye akarsa, orada çiçek açar.

6624. tükel on sekiz ayda aydım bu söz / *öçürdüm açırdım söz ewdip tire*

Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim; *sözleri toplayıp, derleyerek seçtim ve ayırdım.*

SÖZ MAYADIR

723. negü tir eşitgil sınımış qarı/ sınımış *qarılar sözi söz qurı*

Dinle, tecrübeli ihtiyar ne der; tecrübeli *ihtiyarların sözü sözlerin mayasıdır.*

DİL ARSLANDIR

164. *til arslan turur* kör işikte yatur/ aya ewlig er sağ başıñnı yiyür

Dil arslandır, bak eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

DİL ATTIR

1838. bağırşak bayat kör ödürmiş kılın/ *kişedi ukuş birle* kılkı *tilin*

Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun hareketini ve *dilini akıl ile kösteklemiştir.*

3076. ajun feylesufi neñi bolmasa/ neçe tıldam erse *kişedi tilig*

Dünya feylesufu ne kadar natuk olursa olsun, serveti yoksa, *dili kösteklidir.*

4.1.2.7.7. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Nesnedir/ Maddedir

Tablo 4. 118 Cansız Varlıklardan İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Madde/ Su	Söz	Merkez-Çevre/ Kısıtlamayı Kaldırma	Fi.H. → Blş.H.
Madde/ Su	Söz	Döngü	Fi.H. → Blş.H.
Madde	Söz	Tıkanıklık	Fi.H. → Blş.H.
Tuz	Söz	Çekim/ Denge/Olanak	Fi.H. → Blş.H.
Ekmek	Söz	Merkez-Çevre	Fi.H. → Blş.H.
İnci	Söz	Olanak	Fi.H. → Blş.H.
Kağıt/ Kumaş	Söz	Merkez-Çevre/ Tıkanıklık	Fi.H. → Blş.H.
Yiyecek	Söz	Denge/ Merkez Çevre	Fi.H. → Blş.H.
Işık	Söz	Merkez Çevre/ Çekim	Fi.H. → Blş.H.
Madde	Dil	Çekim	Fi.H. → Blş.H.
Madde	Hesap	Merkez Çevre/ Nesne/ Zorunluluk/ Denge	Fi.H. → Blş.H.
Düğüm	Söz	Tıkanıklık	Fi.H. → Blş.H.
Para	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H. → Blş.H.

Terazi	Söz	Denge	Fi.H.→Blş.H.
Anahtar	Söz	Karşıt Gücün Kaldırılması/ İmkan	Fi.H.→Blş.H.
Süs	Dil	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Bıçak	Dil	Karşıt Güç/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Miras	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Madde/ Taşınan Nesne	Dil	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 119 Cansız Varlıklardan İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) MADDEDİR İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) NESNEDİR İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) TAŞINAN NESNEDİR	SÖZ MADDEDİR/ SUDUR/ TUZDUR/ EKMEKTİR/ İNCİDİR/ KAĞITTIR/ KUMAŞTIR/ YİYECEKTİR/ IŞIKTIR/ DÜĞÜMDÜR/ İPTİR/ TERAZİDİR/ PARADIR/ ANAHTARDIR/ MİRASTIR HESAP MADDEDİR DİL SÜSTÜR/ BIÇAKTIR

SÖZ MADDEDİR

SÖZ SUDUR

195. başa kördüm erse yinik boldı yük/ özüm aydı sözle *sözün barı tök*

Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; kendi kendime:- Söyle, *içindekileri dök-* dedim.

496. yatığ edğü tutsa yarur er közi/ ümeg edğü tutsa *yağıldı sözi*

Yabancıya karşı iyi davranan kimsenin yüzü güler; misafire iyi muamele edenin *şöhreti yayılır.*

SÖZ YUMUŞAK BİR MADDEDİR

464. yüzi körklüg erdi körüp köz kıamar / *sözi yumşak erdi* tili tüz tamar

Yüzü, bakınca, göz kamaştıracak kadar güzel idi; *sözü sert değildi*, fakat doğru söylerdi.

SÖZ TUZDUR

711. bu sözke tanuķı bu şa‘ir sözi/ bu şa‘ir *sözi sözke kattı tuzı*

Şâirin şu sözü buna şahittir; *şâir sözü söze tuz katmıştır*.

SÖZ EKMEKTİR

995. ilig aydı uķtum bu söz belgölüg/ *söz aşlı neçe ol negü ol ülüg*

Hükümdâr: Anladım, bu böyledir dedi. *Sözün esâsı nedir ve söz kaç kısma ayrılır?*

SÖZ İNCİDİR

1620. negü tir eşitgil bu şi‘r ayğuçı/ *sözüg ma‘ni birle tizip kıoğğuçı*

Şiir söyleyen ve *sözü mâna ile birlikte dizip*, bize bırakan insan ne der, dinle

SÖZ KAĞITTIR/ KUMAŞTIR

227. kıalı eğgü bolmaķ tilese özün/ yorı eğgülük kııl *kesildi sözün*

Eğer kendin iyilik bulmak istiyorsan yürü, iyilik et; *başka söze ne hacet*.

SÖZ KUMAŞTIR

2853. kıamuğda ‘azizrek bu canııı ‘aziz/ ‘aziz cannı bek tut *uzatma sözün*

Her şeyden daha fazla bu canın azizdir; aziz canı koru ve *sözü uzatma*

SÖZ YİYECEKTİR

3842. ayıttı ilig aşnu oğgurmışıg/ ayur sözle keltür *sözünni bışıg*

Hükümdâr önce Odgurmuş ‘ı sordu, sonra: Söyle neye *karar verdiniz* dedi

2876. arıgsız cefalıg kıılınçı otun / kıalı aydı erser *kıyar sözini*

Temiz olmayan, cefâkâr ve küstah kimse, söz vermiş olsa dahi, *sözünden döner*.

4036. bışıglıg tilese *bışurgu sözüg*/ bütünlük tilese bütürgü özüg

Olgun olmasını istersen, *sözü pişirmelisin*; doğruluk dilersen, kendin doğru yoldan ayrılmamalısın.

6628. öküş sözlediıı *söz suwı barmasun* / öküş sözke yalkar bu yalñuķ ire

Sözü çok söyledin, dikkat et, *tazeliğini kaybetmesin*; çok sözde insan usanır ve bıkar

SÖZ İŞİKTİR

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

DİL MADDEDİR

547. yorık bolsa kimiñ buğunka sözi/ *süçig tutğu til* söz me ıoğkı özi

Halk içinde kim nüfuz sahihi olursa, onun dili ve *sözü tatlı olmalı*, kendisi tevâzû göstermelidir

2229. kerek köñli ıoğkı ma *yumşak tili*/ bu ol kör kişiğe sewitür yolu

Vezirin gönülü alçak ve *dili yumuşak olmalıdır*; böylelikle insan kendisini başkalarına sevdirebilir.

2580. urup berge başı büter terk söner / *tilin* sökse bütmez *açığı* yılın

Vurulan kamçı yarası kapanır ve çabuk geçer; *dil acısı* ise, yıllarca dinmez.

4643. öz inçlik tilese ereji uzun/ *til atlıg etig* yi tiril ay tüzün

Uzun zaman huzûr içinde ve râhat yaşamak istersen, *dil adlı eti* ye ve öyle yaşa, ey temiz kalpli insan.

HESAP MADDEDİR

2784. körü barsa *yinçke sağış* hendese/ munı birle yir kök bolur ol sasa

Dikkat edersen, hendese *ince hesaptır*; bununla yer ve gök hesaplanabilir

4377. yıl ay kün sağışı bularda bolur / *kereklig turur bu sağış* ay unur

Yıl, ay ve günlerin hesabını bunlar tutarlar; ey kudretli insan, *bu hesap çok lüzumlu bir şeydir*.

4384. *sağış artasa* dünya ‘uqbi işi/ neçe birle artar ay eğgü kişi

Hesap bozulursa, dünya ve âhîret işi de onunla birlikte bozulur, ey iyi insan.

SÖZ NESNEDİR**SÖZ DÜĞÜMDÜR****SÖZ İPTİR**

172. öküş sözleme söz birer sözle az/ tümen *söz tüğünün* bu bir sözde yaz

Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce *söz düğümünü* bu bir sözde çöz

SÖZ PARADIR

359. sewinçin yorıglı ay eğgü yiğit/ *sözümni yawa kalma* köñlün eşit

Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç, *sözümü yabana atma*, gönülden dinle.

SÖZ TERAZİDİR

3647. *munı ma eşitgil* tağı belgülüg / *biligke ukuşka bu söz ülgülüg*

Bir de sen şunu dinle; bu söz, gerçekten, bilgi ve akıl için bir ölçüdür

SÖZ ANAHTARDIR

3182. tağı yakşı aymış biliglig özi/ *tügülmüş köñülni yazar beg sözi*

Bilgili ne kadar güzel söylemiş: *Beyin sözü kapalı gönülleri açar*.

DİL SÜSTÜR

274. *uğuş körki til* ol bu til körki söz/ kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

Akıl süsü—dil, dil süsü—sözdür; insanın süsü—yüz, yüzün süsü— gözdür.

DİL BIÇAKTIR

4393. *kılıçta yitigrek bularnıñ tili*/ yana kılda yinçke bu hatır yolu

Bunların *dili kılıçtan daha keskindir* ve kalplerinin yolu ise kıldan incedir.

2579. sözün sökse yalnuğ *açıtsa tilin* /sünükke sızığ ol köñülke yalın

İnsan sözü ile söğer ve *dili ile acıtırsa*, bu kemiğe sızı ve gönüle âteş olur.

SÖZ TAŞINAN NESNEDİR

167. *sözünñ küdeşgil* başın barmasun/ tiliñni küdeşgil tişin sınmasun

Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut dışın kırılmasın

6308. kapuğ beklemiş sen yime yol kesip / yüzün kizlemiş sen tilin *söz basıp*

Sen yolunu kesmiş ve kapını kapamışsın; yüzünü gizlemiş, *ağzını kilitlemiştir*

SÖZ MİRASTIR

210. *yaşıl köktin indi yağız yirke söz*/ sözi birle yalnuğ ağır kıldı öz

Söz kara yere mavi gökten indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.

270. ölüğdin tirigke *kumarı söz ol/ kumarı sözüg tutsa* asğı yüz ol

Ölüden diriye kalan *miras sözdür*; miras kalan sözü tutmanın yüzlerce faydası vardır.

DİL TAŞINAN NESNEDİR

167. *sözünñ küdeşgil* başın barmasun/ tiliñni küdeşgil tişin sınmasun

Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut dışın kırılmasın.

312. yıpar kizlese sen yıdı belgürer/ bilig kizlese sen *tilig ülgüler*

Miski gizlersen, kokusundan belli olur; bilgiyi saklarsan, *dili ayarlamasından* belli olur.

386. köñülüğ bezedi yaruqluğ bile/ *tilimni bezedi tanuqluğ bile*

Gönülümü aydınlık ile süsledi; *dilimi kelime-i şehâdet ile bezedi*.

964. kızıl til kıılır kısga yaşlıg sini/ esenlik tilese *katıg ba anı*

Kırmızı dil senin ömrünü kısaltır; selâmet dilersen, *onu sıkı tut*.

971. biligsiz tili tutçı berklig kerek/ *biliglig kişi tilke erklig kerek*

Bilgisizin dili dâima kilitli olmalı ve *bilgili insan da diline hâkim bulunmalıdır*

1024. köñül *til törütti köni söz üçün*/ sözi egri bolsa küyer ol küçün

Tanrı gönülü ve *dili doğru söz için yarattı*; sözü eğri olanları zorla âteşe atarlar.

2480. serimlig kerek hem tuta bilse öz / közin keğ küdeşse *tilin tuğa söz*

Sabırlı ve kendisine hâkim olmalıdır; gözünü iyi gözetmeli ve *dilini sakınmalıdır*.

4041. özinde uluğka tapuğ kılsa öz / *tilin beklese* keğ qatığ tutsa söz

Kendisinden büyüğe hizmet etmeli; *dilini tutmasını bilmeli* ve ulu orta söz söylememelidir.

4.1.2.7.8. İfadeler (Sözcükler, Cümleler, Metinler) Taşıyıcılarıdır

Tablo 4. 120 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Kap- Taşıyıcı	Söz	Yer- Alan/Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Taşıyıcı	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Ağ	Söz	Tıkanıklık	Fi.H.→Blş.H.
Taşıyıcı	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Taşıyıcı	Söz	Denge	Fi.H.→Blş.H.
Süs	Söz	Olanak/ Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Kap- Taşıyıcı	Ferman	Çekim/ Taşıyıcı	Fi.H.→Blş.H.
Kap- Taşıyıcı	Kitap	Yer- Mekân/ Taşıyıcı	Fi.H.→Blş.H.
Kap- Taşıyıcı	Hesap	Güç- Olanak- Yer- Mekân	Fi.H.→Blş.H.
Kap- Taşıyıcı	Hesap	Yer- Mekân	Fi.H.→Blş.H.
Kap- Taşıyıcı	Yazı	Taşıyıcı/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 121 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadelere (Sözcük- Cümle- Metin) Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
İFADELER (SÖZCÜKLER, CÜMLELER, METİNLER) TAŞIYICILARDIR YAZILI İLETİŞİM ARAÇLARI YER KAPSAYICISIDIR	SÖZ SORUNLAR İÇİN KAPSAYICISIDIR SÖZ KONUŞULACAK KONULAR İÇİN KAPSAYICIDIR SÖZ AĞDIR / SÜSTÜR

	SÖZ DÜŞÜNCELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR SÖZ SÖZLER İÇİN KAPSAYICIDIR SÖZ DİL VE GÖNÜL İÇİN YER KAPSAYICISIDIR SÖZ ÜLKELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR SÖZ İNSAN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR SÖZ SIR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR SÖZ BİLGİ VE AKIL İÇİN YER KAPSAYICISIDIR FERMAN ÖĞÜT/ NASİHAT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR KİTAP BİLGİLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR KİTAP İYİ SÖZLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR HESAP ZAMAN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR YAZI FİKİRLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR YAZI HABERLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR YAZI DEVLET İŞLERİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR YAZI AKTARILACAK BİLGİ/FİKİRLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SÖZ SORUNLAR İÇİN KAPSAYICISIDIR

172. öküş sözleme söz birer sözle az/ tümen söz tüğünün bu ***bir sözde yaz***

Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu ***bir sözde çöz***.

SÖZ KONUŞULACAK KONULAR İÇİN KAPSAYICIDIR

380. senindin k olup küç bu ***söz başladım***/ tükel kılguğa küç sen ök bir idim

Senden kuvvet isteyerek, bu ***söze başladım***; ey rabbim, bunu tamamlamak için, sen kuvvet ver.

626. yana aytu ***kirdi*** ilig öz ***sözün***/ yanut birdi ay toldı tügdi yüzün

Hükümdâr, bir az sonra, tekrar ***söze başladı***; Ay-Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu.

SÖZ AĞDIR

1358. bağırsak kişiniñ sözi tut sawı/ ***bu söz saw saña bolğa devlet awı***

Samimî insanın sözünü ve öğüdünü tut; ***bu söz ve öğüt sana bir devlet ağı olsun***

SÖZ DÜŞÜNCELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3936. ay köñli süzük er ay bilgi öküş/ bağa kör bu ***sözke yetürgil ukuş***

Ey duru gönüllü insan, ey bilgisi çok olan, dikkat et ve ***bu söz üzerinde düşün***.

SÖZ SÖZLER İÇİN KAPSAYICIDIR

711. bu sözke tanuķı bu şa‘ir sözi/ bu şa‘ir *sözi sözke kattı tuzı*

Şâirin şu sözü buna şahittir; *şâir sözü söze tuz katmıştır.*

SÖZ DİL VE GÖNÜL İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1024. *könül til törüttü köni söz üçün/ sözi egri bolsa* küyer ol küçün

Tanrı gönülü ve dili doğru söz için yarattı; sözü eğri olanları zorla âteşe atarlar.

SÖZ ÜLKELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2193. beginde basa *ilke elgi uzun* / vezir ol iligke kılınçın *sözün*

Beyden sonra, onun yerine, hareket ve *söz ile memlekete hükmeden insan vezirdir.*

SÖZ İNSAN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2491. muñar menzetü keldi *bilge sözi/ eşitse könül birsü alsu özi*

Bir âlimin buna *benzer bir sözü vardır; duyan bu söze gönül versin ve benimsesin.*

2513. negü tir eşitgil bögü bilge beg / bu söz *işke tutsa* saña bolğa yig

Hakim ve âlim bey ne der, dinle; *bu söze göre hareket edersen*, senin için çok iyi olur

SÖZ SIR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2676. bu *ic söz* tutuğlı bütün çın kerek / bütünlükke artuķ bütün din kerek

Bu *sırlara* vâkıf olan kimse itimat edilir, dürüst bir insan ve itimat kazanmak için de, dini bütün olmalıdır.

SÖZ BİLGİ VE AKIL İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3647. munı ma eşitgil taķı belgölüg / *biligke uķuşķa bu söz ülgölüg*

Bir de sen şunu dinle; *bu söz, gerçekten, bilgi ve akıl için bir ölçüdür.*

YAZILI İLETİŞİM ARAÇLARI YER KAPSAYICISIDIR

FERMAN ÖĞÜT/ NASİHAT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3733. öküş eğgü *yarlığ* tümen öt erig / maņa *yarlıķamış ķamuğ sözlerig*

Bu pek güzel fermanda bana bir çok öğüt ve nasihat lütfetmiştir

KİTAP BİLGİLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

39. *munı tertibin ma kitabda açā*/ adırmış öğürmiş ķamuğnı seçe

bütün bunların tertibini bu kitapta açıklamış her şeyi bir bir ayırmış ve tayin etmiştir.

KİTAP İYİ SÖZLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2697. ķamuğ *eğgü sözler bitigde bolur*/ bitinmiş üçün söz unıtmaz ķalır

Her türlü *iyi söz kitaplarda bulunur*; yazılmış olan söz unutulmaz kalır

HESAP YER KAPSAYICISIDIR

2781. *saķışta usansa* ķayu işçiler/ saķış birdükinde ulır baş çalar

Hangi hizmetkâr *hesapta ihmâlkâr davranırsa*, hesap verirken ve başını yerden yere vurur.

HESAP ZAMAN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2220. sakış birle saklar kişi iş küdüğ / *sakışın seçer er yıl ay kün ödüğ*

İnsan işini-gücünü hesap ile yapar; *yıl, ay, gün ve zamanı hesap ile tâyin eder.*

3719. bir ol bir içi kim törütti iki/ *sakışka katılmaz anıñ birliki*

Kendisi birdir, fakat yarattığı ikidir; *onun birliği hesaba girmez.*

HESAP EVDİR/ HESAP KAPIDIR

4378. bileyin tise sen okı hendese / açılğay *sakış kapğı* munda basa

Bunu öğrenmek istersen, hendese okumalısın; bundan sonra sana *hesap kapısı* açılır

YAZI FİKİRLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**YAZI HABERLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2701. kişi ildin ilke söz ıdğı bolur / *bitig bolmasa söz neçe sözleyür*

İnsan bir yerden başka bir yere her vakit haber gönderir; *yazı olmasa, fikrini nasıl ifâde eder.*

YAZI DEVLET İŞLERİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2707. kamuğ il işin barça itgen bitig/ *bitigin tutar il kırışın tetig*

Bütün memleket işlerini tanzim eden hep yazıdır; *zeki insan memleketin gelirini yazı ile zapteder.*

2774. bitigçi küdezgü kırış hem çıkış/ *bitigin küdezgü kamuğ türlüğ iş*

Muhâsebeci gelir ve giderleri yazı ile tesbit etmeli; *her türlü âmele kayda geçirilmelidir.*

YAZI AKTARILACAK BİLGİ/FİKİRLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3273. *munu sözledim men söz bitigin* ulam/ tükettim sözümni kırıttım kalem

İşte yazı ile ulaştırılacak sözlerimi söyledim; sözümü bitirdim ve kalemi sildim

DİLSEL İFADELER YER ALANLARIDIR**SÖZ TARLADIR**

1457. negü tir eşitgil ay bilge külüg/ *bu sözdin kötürgil özünke ülüg*

Ey hükümdâr, meşhur âlim ne der, dinle; *bu sözden sen kendine hisse çıkar*

996. *neçe sözlemegü neçe sözlegü*/ negü tir biliglig ukuşluğ bögü

Sözün ne kadarını söylemeli, ne kadarını söylememeli; bilgili ve akıllı hakîm bu hususta ne der?

SÖZ YOLDUR

1421. muñar menzetü aydı şa'ir tili/ bu şa'ir sözi kör açar *söz yolu*

Şâir buna benzer bir söz söylemiştir; şâirin bu sözü, bak, söze yol açar.

4.1.2.7.9. İletişim Aktarımdır

4.1.2.7.9.1. Yazmak

Vanparys'in sınıflandırmasındna hatırlayacağımız üzere KODLAMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA KOYMAKTIR metaforu aynı zamanda DÜŞÜNCE/ FİKİRLER NESNELERDİR, SÖZCÜK, METİN, CÜMLE TAŞIYICIDIR metaforlarını oluşturmaktadır.

Tablo 4. 122 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarım

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yazmak	Kodlamak/ İletmek	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Blş.H.
Yazmak	Kaydetmek	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Blş.H.
Yazmak	Aktarmak	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Blş.H.
Yazmak	Kaydetmek	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 123 Cansız Varlıklardan (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
KODLAMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİNİ SÖZCÜK TAŞIYICILARINA KOYMAKTIR	KODLAMAK/ İLETMEK YAZMAKTIR KAYDETMEK YAZMAKTIR AKTARMAK YAZMAKTIR KAYDETMEK YAZMAKTIR

351. sözüm sözledim men **bitidim bitig**/ sunup iki ajunni tutğu elig

Ben sözümü söyledim ve **kitabı yazdım**; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.

2223. **bitig birle yaljuq bitir bilmişin**/ bitise bilür er negü kılmışın

İnsan bildiklerini yazı ile yazar; yazarsa, ne yapmış olduğunu bilir

6496. öğüm yetmiş **söz bitidim** tükel/ okıgılı ukuğlu özün ülgü al

Aklımın erdiği **sözlerin hepsini yazdım**, ey okuyan ve anlayan insan, bundan hisse al.

4.1.2.7.9.2. Konuşmak

KONUŞMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICILARINI HEDEFE AKTARMAKTIR

Tablo 4. 124 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik
Nesne Doğası	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	Miktarı
İmaj Şematik			
Bilgi			
İmaj Şematik			
Yapı			
Genel Seviye			
Özelliği			
Konuşmak	Açmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Konuşmak	Hareket Et-	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Konuşmak	Yürümek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Konuşmak	Kurutmamaktır	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Susmak	Kurutmak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Konuşmak	Tutmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Konuşmak	Anlaşmak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Anlatmak	Paylaştırmak	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Anlatmak	Açmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Anlatmak	Ulaştırmak	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Yol	Fi.H.→Blş.H.
Anlatmak	Atamak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Anlatmak	Örtmemek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Bildirmek	Açmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Haberleşmek	Göndermek/	Yol	Fi.H.→Blş.H.

	Ulaştırmak		
Bildirmek	Aydınlatmak	Yol	Fi.H.→Blş.H.
Bildirmek	Yürütmek	Yol	Fi.H.→Blş.H.
Aydınlatmak	Bilgilendirmek	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Yürütmek	Hüküm vermek	Merkez Çevre- Yol- Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Bilmek	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Oynamak	Şaka Yapmak	Saptırma	Fi.H.→Blş.H.
Bilmek	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Oynamak	Konuşmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Kilitlemek	Susmak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Basmak	Susmak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Kesmek	Susmak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Kısmak	Susmak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Ölçmek	Yazmak	Merkez- Çevre/ Ölçü	Fi.H.→Blş.H.
Paylaştırmak	yazmak	Yol	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 125 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Kültürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
KONUŞMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICILARINI HEDEFE AKTARMAKTIR	KONUŞMAK SIR AÇMAKTIR KONUŞMAK DİLİ TEPREMEKTİR KONUŞMAK DİLİ AÇMAKTIR KONUŞMAK SÖZÜ YÜRÜTMEKTİR KONUŞMAK/ İFADE ETMEK SÖZ AÇMAKTIR KONUŞMAK DİLİ KURUTMAMAKTIR KONUŞMAK TUTMAKTIR KONUŞMAK DİLİN BAŞ GÖSTERMESİDİR KONUŞMAK ANLAŞMAKTIR ANLATMAK SÖZLERİ BÖLÜŞTÜRMEKTİR ANLATMAK AÇMAKTIR

	ANLATMAK DİLİN SÖZLERİ ULAŞTIRMASIDIR ANLATMAK ATAMAKTIR ANLATMAK ÖRTÜYÜ KALDIRMAKTIR BİLDİRMEK SÖZ AÇMAKTIR HABER GÖNDERMEK SÖZ GÖNDERMEKTİR HABER GÖNDERMEK SÖZ ULAŞTIRMAKTIR BİLDİRMEK AYDINLATMAKTIR BİLDİRMEK HABER VERMEKTİR HABER VERMEK ULAŞTIRMAKTIR BİLGİLENDİRMEK AYDINLATMAKTIR İLETİŞİM KURMAK HÜKÜM VERMEKTİR HÜKÜM VERMEK/ EMİR VERMEK SÖZÜ YÜRÜTMEKTİR İLETİŞİM KURMAK HABERDAR OLMAKTIR HABERDAR OLMAK ANLAMAKTIR SUSMAK SÖZLERİ BASMAKTIR SUSMAK AĞIZLARI KİLİTLEMEDİR SUSMAK SÖZÜ KESMEKTİR SUSMAK SÖZÜNÜ KISMAKTIR YAZMAK SÖZLERİ ÖLÇMEKTİR

Aynı şekilde KONUŞMAK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNELERİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICILARINI HEDEFE AKTARMAKTIR metaforu da aynı zamanda DÜŞÜNCE/ FİKİRLER NESNELERDİR, SÖZCÜK, METİN, CÜMLE TAŞIYICIDIR metaforlarını oluşturmaktadır.

KONUŞMAK SIR AÇMAKTIR

503. anar *açtı* ay toldı *könlü sözi*/ ne ermiş tileki kim ermiş özi

Ay-Toldı ona *sırrını* açtı, kendisinin kim ve dileğinin ne olduğunu söyledi.

KONUŞMAK DİLİ TEPREMEKTİR

3477. *tılı teprese* sözde atın çıkar / sini körgüke ol köz açtı bakar

Konuşmağa başlar başlamaz, ağzından adın çıkar; o seni dört gözle beklemektedir.

KONUŞMAK DİLİ AÇMAKTIR

2636. kamuğ til bilir erse *açsa tilig* / kamuğ hatnı bilse bitise elig

Konuşurken, bütün dilleri konuşmalı; yazarken, bütün yazıları yazmalıdır.

KONUŞMAK SÖZÜ YÜRÜTMEKTİR

2265. ilig aydı uktum bu sözler öğün/ idi *edgü sözler yorıdı bu kün*

Hükümdâr: Bu sözleri iyice anladım dedi bugün çok *güzel şeyler konuşuldu*

3843. *negü söz yorıdı* ne boldı işin / tilekin ne boldı kelürmü işin

Neler konuştunuz, arzu edilen iş ne oldu; arkadaşın geliyor mu?

3850. ayur *söz yorıdı neçe türlüğün* / ol aydı men aydım ukuşun ögün

Aranızda *kaç türlü söz geçti*; onun akıl ve idrâk dâiresinde söylediği sözlere ben de öylece cevap verdim dedi

KONUŞMAK/ İFADE ETMEK SÖZ AÇMAKTIR

3158. kadaşım barını ötündi özüm/ kelirmü ya kelmez *açılmaz sözüm*

Böyle bir akrabamın bulunduğunu arzettim, fakat gelip gelmeyeceği hakkında *bir şey söyleyemem*

KONUŞMAK DİLİ KURUTMAMAKTIR

3476. yanut birdi ögdülmüş aydı ilig / sini sözleyü şük *kurutmaz tilig*

Ögdülmüş cevap verdi: Hükümdâr dâima senden bahseder, bir ân bile seni *dilinden düşürmez* dedi.

KONUŞMAK TUTMAKTIR

4278. yakınığ yıratmak tilese özün / negü kolsa birme *irig tut sözün*

Yanındakini kendinden uzaklaştırmak istersen, ona istediğini verme ve onunla bir az *kaba konuş.*

KONUŞMAK DİLİN BAŞ GÖSTERMESİDİR

4329. kara karnı toğsa *tili baş sırar*/ basa tutmasa bek özi erk sürer

Kara halkın karnı doyarsa, ileri geri *konusmağa başlar*; iyice itaat altına alınmazsa, kendisi hâkim olmağa kalkışır.

KONUŞMAK ANLAŞMAKTIR

5015. tegürdi iligke *ukulmuş sözün*/ sewindi ilig yazdı kaçın közin

Konusulan sözleri hükümdâra arzetti; hükümdârın sevinç içinde yüzü güldü

ANLATMAK SÖZLERİ BÖLÜŞTÜRMEKTİR

792. ilig aydı uktum sözün belgülep/ açayın *sözümni* saña *ülgülep*

Hükümdâr dedi: Ne demek istediğini anladım; bunların ne demek olduğunu sana *anlatayım.*

ANLATMAK AÇMAKTIR

3099. il içre negü bar yarağsız yawuz/ buğun ħali *açğıl* maña örtme söz

Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var; bana halkın vaziyetini *anlat*, benden bir şey gizleme.

ANLATMAK DİLİN SÖZLERİ ULAŞTIRMASIDIR

3967. iligke bitigin *tegürdüm sözün* / tilin me negü aydı erse özün

Hükümdâra mektubunu verdim ve söylediklerini de kendisine olduğu gibi *anlattım.*

ANLATMAK ATAMAKTIR

4026. maña ayğıl emdi törünü nece/ toğularnı sayu *atayu* biçe

Bana şimdi kaç türlü töre ve usûl olduğunu, isimlerini bir bir sayıp, kesin olarak *anlat*

ANLATMAK ÖRTÜYÜ KALDIRMAKTIR

5818. maña örtüg erdi bu sözler neçe / *kötürdün bu örtüg* sen aydın aç

Bütün bu söylediklerin benim için mechûl bulunuyordu; izahların ile bu *örtüyü kaldırdın*

BİLDİRMEK SÖZ AÇMAKTIR

2679. birisi bitigçi birisi vezir / bu iki kişiye *söz açmak* tegir

Bunlardan biri kâtip, biri vezirdir; bu iki şahsa *sırrı tevdi etmek icap eder*.

HABER GÖNDERMEK SÖZ GÖNDERMEKTİR

2701. kişi ildin ilke *söz ıçğu* bolur / bitig bolmasa söz neçe sözleyür

İnsan bir yerden başka bir yere her vakit *haber gönderir*; yazı olmasa, fikrini nasıl ifâde eder.

HABER GÖNDERMEK SÖZ ULAŞTIRMAKTIR

3156. bitigmi kerek ya *söz ıçsa tilin*/ yarağı negü teg sen andag kılın

Mektûp mu lâzım yahut *ağızdan söz mü ulaştırmak*; sen nasıl münâsip görürsen, öyle yap.

BİLDİRMEK AYDINLATMAKTIR

5935. tilese bayat birge yarı basut / maña örölür erse anı sen *yarut*

İsterse, Tanrı yardım eder ve bana zahir olur; benim göremediğim şeyleri sen bana *bildir*

5986. yanut birdi odğurmuş aydı sebep / ölümüg tüşümde *yaruk kıldı* rab

Odgurmuş cevap verdi: Sebebi şudur, rabbim rüyamda bana ölümü *gösterdi* dedi

BİLDİRMEK HABER VERMEKTİR

5988. bayat edğü isiz *yoritsa* қаза / *yoritur* anı yatsa tünle uda

Tanrı, iyi veya kötü, kazasını *bildirmek* isterse, bunu gece yatarken, uykuda *bildirir*

HABER VERMEK ULAŞTIRMAKTIR

61. mininğdin bularka öküş miñ *selam/ tegürgil* idim sen kesüksüz ulam

Ey Rabbim, sen bunlara benden sonsuz *selamları, devamlı olarak ulaştır*.

575. bu oğlan yügürdi *tegürdi sözi*/ tonın keçti turdı sewinçin özi

Oğlan koştu ve *sözü ona ulaştırdı*; Ay-Toldı sevinçle kalktı, giyindi

1261. maña tegdi *hukmün* barur men munu/ bir ök oğlum erdi çoður men unu

Hükümün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum; bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum

2682. idi yakşı aymış ötüken begi / *tilin tutzu birmiş sana söz yigi*

Ötüken beyi çok iyi söylemiş, *sözlerin iyisini sana dili ile ulaştırmıştır*

3818. yalawaçka bolmaz ölüm ya kıyın / eşitmiş sözün çın *tegürse* tilin

Elçi işittiği sözü aynen *ulaştırırsa*, ona ölüm veya ceza yoktur

BİLGİLENDİRMEK AYDINLATMAKTIR

2823. ilig aydı uktum *yaruttuñ* mini/ taķı bir sözüm bar ayu bir anı

Hükümdâr: Anladım, beni *aydınlattın* dedi daha bir sözüm var, onu da söyleyiver.

5812. ilig kılķ ewürse ay kılķı silig / anı ewre *yandur* ayu bir bilig

Ey temiz tabiatlı insan, hükümdâr tavır ve hareketini değiştirirse onu tekrar doğru yola sevk et ve bilgi ile onu *aydınlata*

İLETİŞİM KURMAK HÜKÜM VERMEKTİR**HÜKÜM VERMEK/ EMİR VERMEK SÖZÜ YÜRÜTMEKTİR**

1124. az eđgüke tegse unıtur özin/ yaşıł kökte üstün *yoritur sözün*

Bir ara rahata kavuşsa, kendisini unuttur; emrinin mâvî göklerin üstünde *hüküm sürdüğünü* zanneder

İLETİŞİM KURMAK HABERDAR OLMAKTIR**HABERDAR OLMAK ANLAMAKTIR**

5985. nelük tilde körksüz yoritur sen söz / *ölürüñ ne bildiñ* aya köñli tüz

Niçin böyle fena fena sözler söylüyorsun; ey temiz kalpli insan, *öleceğini neden anladın*

İLETİŞİM KURMAK ŞAKA YAPMAKTIR

4184. basıtma katığlan kiçigke özün/ *tilin oynamağıl* tıda tut sözün

Gayret et, küçüklerin sana tahakküme kalkışmalarına meydan verme; onlarla *ağz şakası yapma*, diline hâkim ol.

SUSMAK SÖZLERİ BASMAKTIR**SUSMAK AĞIZLARI KİLİTLEMECTİR**

6308. қапуғ beklemiş sen yime yol kesip / yüzün kızlemiş sen tilin *söz basıp*

Sen yolunu kesmiş ve kapını kapamışsın; yüzünü gizlemiş, *ağzını kilitlemişsin*

SUSMAK SÖZÜ KESMEKTİR

4566. ayu birdim emdi eşitti özün/ munı uktuñ erse *kesildi sözün*

İşte, duyduğun gibi, sana izah ettim; bunları anladınsa, artık *soracak bir şeyin kalmamıştır.*

SUSMAK SÖZÜ KESMEKTİR

1008. *sözüg* yaķşı sözle idı saķnu öz/ ayıttuķta sözle yana *terkin üz*

Sözü güzel ve iyice düşünerek söyle; ancak sorulduğı zaman söyle *ve kısa kes*

SUSMAK SÖZÜNÜ KISMAKTIR

4052. kılınç it yorık tüz özünñi küdeş / köñül til köni tut *ķısurğıl sözün*

Hareketini doğrult, tavrını düzelt, kendini gözet; gönlün, dilin dürüst olsun, *sözünü kısa kes.*

YAZMAK SÖZLERİ ÖLÇMEKTİR

6495. yıl altmış iki erdi dört yüz bile/ bitiyü tükettim bu *söz ülgüle*

Yıl dört yüz altmış iki idi, bu *eseri yazıp, tamamladım*

4.1.2.7.9.3. Duymak

DUYMAK/DİNLEMEK FİKİR/DÜŞÜNCE NESNESİ İLE DOLU SÖZCÜK TAŞIYICILARINI ALMAKTIR metaforu DÜŞÜNCELER/FİKİRLER NESNELERDİR ve SÖZCÜK, METİN, CÜMLE TAŞIYICIDIR metaforlarını desteklemektedir.

Tablo 4. 126 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
İşitmek	Dinlemek/ Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Tutmak	Dinlemek/ Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

359. sewinçin yorırlı ay edğü yigit/ sözümni yawa kıılma *könlün eşit*

Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç, sözümü yabana atma, *gönülden dinle.*

1167. bu ay toldı aydı eşit ay oğul/ sözümni unıtma maña *tut köñül*

Ay-Toldı dedi: Ey oğul, sözümü unutma, bunu *can kulağı ile dinle.*

4.1.2.7.9.4. Anlamak

ANLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİN SÖZCÜK TAŞIYICILARINDAN ÇIKARILMASIDIR metaforu DÜŞÜNCELER/FİKİRLER NESNELERDİR ve SÖZCÜK, METİN, CÜMLE TAŞIYICIDIR metaforlarını desteklemektedir.

Tablo 4. 127 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı

Yükseltmek	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Vermek	Anlatmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Aydınlanmak	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Açılmak	Belirlemek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Almak	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Almak	Anlamak/ Benimsemek	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Almak	Faydalanmak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Almak	Saklamak	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Almak	Anlamak/ Çıkarım Yapmak	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Öğrenmek	Anlamak	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Çözölmek	Anlamak	Kısıtlamanın Kaldırılması/ Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 128 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforu Temel Varlık Zinciri Metaforu Költürel Metafor Kök Metafor	KARMAŞIK METAFORLAR
ANLAMAK DÜŞÜNCE NESNELERİNİN SÖZCÜK TAŞIYICILARINDAN ÇIKARILMASIDIR	ANLAMAK EŞİK NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR ANLATMAK NİŞAN/ İZ NESNESİNİ VERMEKTİR ANLAMAK SÖZ NESNESİNİN AYDINLATMASIDIR ANLAMAK SIR NESNESİNİN AÇILMASIDIR ANLAMAK BİLGİ NESNESİNİ ALMAKTIR BENİMSEMEK/ ANLAMAK SÖZ NESNESİNİ ALMAKTIR

	ANLAMAK BİLGİ NESNESİNİ ALMAKTIR
	ANLAMAK SÖZ NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR
	ANLAMAK PAY/ÜLÜĞ NESNESİNİ ALMAKTIR
	ANLAMAK/ ÖĞRENMEK CEVAP NESNESİNİ ALMAKTIR
	ANLAMAK DÜĞÜM NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR

İLETİŞİM AKTARIMDIR metaforlarının önemli içeriklerinden olan anlamak, anlatmak, benimsemek, çıkarım yapmak eylemleri iletişim ve olay yapısı metaforları açısından elde etmek ve almak eylemlerini ifade etmektedir. Bu tür bilişsel ve iletişim kavram alanına ait eylemleri ifade eden kaynak alanlar karşıt gücün kaldırılması, imkan, olanak imaj şemalarını içermektedir

Aşağıda yer alan iletişimde anlama sürecini ifade eden kaynak alanda yer alan perdeyi kaldırmak ifadesinde iletişimin yönü kaynaktaki/ konuşur/ yazar/şairdedir. Çünkü iletişimde anlama sürecini inşa eden kişi kaynak kişidir. Vanpary iletişimde anlamaya dayalı bu tür eylemlerin en tarafsız ve nötr eylemler olduğunu belirtmiştir.

ANLAMAK EŞİK NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR

54. bu erdi basutçı köni dınka kök/ şeri' at yüzündin *kötürdi eşük*

Yardımcısı ve doğru dinin temeli o idi; şeriatın yüzünden *perdeyi o kaldırdı*

ANLATMAK NİŞAN/ İZ NESNESİNİ VERMEKTİR

702. bu ay toldı aydı maña berk kişen/ bu bir kaç neñ ol kör *bireyin nişan*

Ay-Toldı dedi: Benim için bağ ve köstek olacak bir kaç şey vardır; bak, onları *belirteyim*.

Aşağıda yer alan anlama süreci başarılı bir iletişim bağlamında geçmektedir. Söz aracılığı aydınlanan, bilgi sahibi olan hükümdâr iletişimin hedefidir ve sözel ifade ile aktarılan bilginin taşıyıcısı durumundadır. Ayrıca kavramsal olarak söz iletişim ifadesi aydınlat- eylemi aracılığı ile güneş ve ışık şeklinde kavramlaştırılmıştır.

ANLAMAK SÖZ NESNESİNİN AYDINLATMASIDIR

751. ilig aydı barça eşittim sözün/ *yaruttı sözün* hem yaradı özün

Hükümdâr; Bütün sözlerini dinledim dedi. *Sözün beni aydınlattığı* kadar, seni de beğendim.

Aşağıda yer alan anlama süreci ise iletişimde bir hedefe sahip değildir. Sırların ortaya çıkması, açılması tıpkı fikirlerin yayılması gibi özel bir hedef gerektirmemektir. Fakat bunun

yanında söz ve sırların açılması, yayılaması bu eylemler aracılığı ile nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

ANLAMAK SIR NESNESİNİN AÇILMASIDIR

1298. iki yüzlüğe erke sözün sözleme/ yağılgay sözün *sır açılğay* yime

İki yüzlü adama sır verme; sözün yayılır, *sırrın ortaya çıkar*.

Burada yer alan anlama sürecinde ise iletişimin yönü kaynak/alıcıdır. Burada anlama süreci bilgiyi nesne ve mekân, taşıyıcı şeklinde kavramlaştırma ile ifade edilmektedir. Kaynak/ alıcının yani bilgisiz kişinin bilgi mekânından payını alma eylemi okuyucuların odak noktasındadır. Ayrıca burada bilgiden pay almak ifadesi bilgi kavramını yer- mekân şeklinde kavramlaştırmaktadır.

ANLAMAK BİLGİ NESNESİNİ ALMAKTIR

179. bilgisiz karağı turur belgölüg/ yorı ay bilgisiz *bilig al ülüg*

Bilgisiz insan şüphesiz kördür; ey bilgisiz yürü; *bilgiden nasip al*.

271. bilgisiz karağı turur belgölüg/ ay közsüz karağı *bilig al ülüg*

Bilgisiz, muhakkak ki, kördür; ey gözsüz kör, *bilgiden hisseni al*.

Kendinden önceki beyitler ile birlikte göz önüne alındığında burada bilgi mekânından hisse almak çıkarım yapmak anlamına gelmektedir. Burada okuyucunun odağında olan kişi yine kör olarak nitelendirilen bilgisiz kişinin çıkarım yapmaya yönelik olan eylemidir.

ÇIKARIM YAPMAK DERS ALMAKTIR

271. bilgisiz karağı turur belgölüg/ ay közsüz karağı *bilig al ülüg*

Bilgisiz, muhakkak ki, kördür; ey gözsüz kör, *bilgiden hisseni al*.

Burada yer alan anlama sürecinde hedef ise ükümdar kaynak ise âlimin sözleridir. Yazarın odağındaki kişi ise alimin sözünü anlayacak ondan kendine pay çıkaracak olan hükümdârdır. Burada költür- eylemi kaynak alan olarak yukarı yönelim şeması içermektedir. Dolayısıyla anlamanın yönü yukarı olarak anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sözden pay çıkar-bilgi gibi söz soyut kavramını da yer- mekân olarak inşa etmektedir.

ANLAMAK SÖZ NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR

1457. negü tir eşitgil ay bilge külüg/ bu *sözün kötürgil özünke ülüg*

Ey hükümdâr, meşhur âlim ne der, dinle; *bu sözden sen kendine hisse çıkar*

ANLAMAK PAY/ÜLÜĞ NESNESİNİ ALMAKTIR

6376. muñar menzer emdi bu söz belgölüg/ *bu sözde özünke kötürgil ülüg*

Gerçekten buna benzeyen bir söz vardır; *bu sözden kendine bir hisse al*

6496. öğüm yetmiş söz bitidim tükel/ okıglı ukuğlu özün *ülgi al*

Aklımın erdiği sözlerin hepsini yazdım, ey okuyan ve anlayan insan, *bundan hisse al*.

Kutadgu Bilig’de benimsemek eylemi aklına al- (b.319), benliğine al- (b.880), al- (b.1900), köñülke al- (b.782) şeklinde ifade edilmiştir.

Bu ifadelerde geçen akıl, gönül, benlik ve insan soyut ve somut kavramları +ka/+ke al- gramatikal ifadesi aracılığı ile saklanan bir nesne olarak kavramlaştırılan söz nesneleri için taşıyıcı- kapsayıcı metafor olarak kavramlaştırılmıştır. Burada kaynağın/şairin odak noktası hitap ettiği okuyucudur.

BENİMSEMEK/ ANLAMAK SÖZ NESNESİNİ ALMAKTIR

319. muñar menzetü keldi Türkçe mesel/ oқыğıl munı sen köñül **ögke al**

Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve **aklında tut**.

782. muñar menzetü keldi emdi **bu söz/ köñülke alıñıl** küdezgil keğ öz

Buna benzer şöyle bir söz vardır, **bunu hatırında tut** ve kendini iyi gözet.

880. muñar menzetü aydı Türkçe mesel/ eşitgil munı sen uқыp **özke al**

Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; bunu dinle ve sırrına ererek, ona göre hareket et.

1900. muñar menzetü aydı şa’ ir sözi/ uқыp tıñlayı **al** kişi arbuzı

Şâir buna benzer bir söz söylemiştir; dinleyip, **anlamağa çalış**; ey insanların karpuzu.

ÇIKARIM YAPMAK ÖĞRENMEKTİR

1187. ayıttıñ eşittıñ yime **öğrenü/** sınayı tirildıñ kamuğnı körü

Sordun, **öğrendin**; her şeyi görüp anlayarak, tecrübe ederek yaşadın

İletişim bağlamında anlaşılmayan ifadeler ve konular düğüm nesnesi şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kaynak alanda yer alan düğüm nesnesinin karmaşıklığı hedef alanda yer alan problematik konuların nitelikleri üzerine haritalanmıştır. Burada iletişim bağlamında anlama sürecini çözülmek olarak anlamlandırılan yaz- eylemi ifade etmektedir. Çözmek eylemi aynı zamanda karşıt gücü ortadan kaldırma ve olanak imaj şemasını içeren kaynak alan olarak anlama eylemini metaforik olarak ifade etmektedir. Ögdülmiş ve Odgurmış arasında geçen bu iletişimde kaynak durumunda olan Ögdülmiş’in odak noktası Odgurmış’tır. Ögdülmiş anlattıkları aracılığı ile başarılı bir iletişim bağlamında Odgurmış için problem düğümlerinin yok olmasını hedefler.

ANLAMAK DÜĞÜM NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR

4029. men emdi ayayın eşitgil öğün / sen öğren **yazılsu saña bu tügün**

Şimdi ben anlatayım, düşünerek dinle; öğren ve senin için bu **düğüm çözölsün**.

Bu beyitler ise Ögdülmiş ve Odgurmış’ın konuşmaları içerisinde geçmektedir. Bu bağlamda ise Odgurmış’ın odak noktası Ögdülmiş’tir. Burada yer alan anlama süreci ise Odgurmış’ın izahları aracılığı ile başarılı bir iletişim gerçekleşmiştir. Burada yer alan gizlilik ise örtü ile kavramlaştırılmıştır ve yönelim, imkan, olanak, merkez- çevre imaj şeması

aracılığı ile kaynak alanda yer alan örtünün kaldırılması gizliliğin ortadan kaldırılarak anlama sürecini gerçekleştirmiştir.

5817. idi yakış aydın bu sözler bu kün / *yazıldı* maña bu *tügülmüş tügün*

Bu sözleri bugün çok iyi söyledin; bu *düğüm benim için çözülmüş oldu*

5818. maña örtüg erdi bu sözler neçe / *kötürdün bu örtüg* sen aydın aç

Bütün bu söylediklerin benim için mechûl bulunuyordu; *izahların ile bu örtüyü kaldırdın*

Kutadgu Bilig’de eylemlerin edatlarla birleşerek kaynak ve hedef arasında aktarımı sağlayan, düşünce ve fikirlerin yani iletilerin hedef açısından idrakini sağlayan ifadeler de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kutadgu Bilig’de edatlar aracılığı ile eylemlerle birleşen soyut iletişim kavramları sonucunda iletişimin olumlu bağlamda gerçekleştiği görülmektedir.

4.1.2.7.10. Hedef Yönelimli Aktarım

Tablo 4. 129 Cansız Varlıklardan Yönelimlerinin İfadenin Niteliğine Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Alçalmak	İtaat etmek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Düz olmak	İtaat etmek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Alçalmak/ Ağır Tutmak	İtaat etmek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Yükseltmek	Övmek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Ağırlamak/ Alçaltmak	Yükseltmek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Basmak	Karşı gelmek	Karşıt Güç	Fi.H.→Blş.H.
Yükseltmek	Saygı göstermek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.
Ağırlamak	Saygı göstermek	Çekim	Fi.H.→Blş.H.

Kutadgu Bilig’de iletişimde hedef yönelimli metafor aktarımlarından biri de itaat etmektir. Kutadgu Bilig’de könül-, tüz bol-, ağır tut- eylemleri itaat etmek şeklinde anlamlandırılmıştır. Aşağıda geçen beyitlerde itaat kavramının yönü hükümdârdır. Hükümdâr

burada hedeftir. Halk ve hizmetkârlar ise kaynak durumundadır. Kaynaktan halk ve hizmetkârdan hedefe hükümdâra doğru bir itaat aktarımı vardır.

ALÇALMAK İTAAT ETMEKTİR

İTAATİN YÖNÜ ALÇAKLIKTIR

46. melikke negü teg itingü kerek/ özi teg *buçınlar könülgü kerek*

Hükümdâr nasıl hareket etmelidir ki, *halk da ona o şekilde itaat etsin*

887. begi eğgü bolsa *buçın barça tüz*/ bolur kılķı eğgü yorıķları uz

Bey iyi olursa, *halk da dâimâ ona itaat eder*, iyi ve güzel tavır ve harekete sahip olur.

1281. ağır tut negü erse yarlığların/ ağır kılğa tenri bu kün hem yarın

Onun bütün emirlerine itaat et, Tanrı seni bugün de yarın da aziz eder.

Kutadgu Bilig’de Ögdülmiş ve Odgurmuş arasında geçen karşılıklı iletişim aktarımında olan itaat kavramının hedeflerinden biri de Peygâmbere neslidir. Burada iletişim bağlamında itaat neden sonuç ilişkisi üzerine aktarılmıştır. Bu itaat iletişimi üzerindeki etken güç ise Tanrı’dır.

4337. olarda *biri sawçı urğı turur / bularnı ağır tutsa* kut kıw bulur

Bunlardan biri *Peygâmbere neslidir; bunlara hürmet edersen*, devlet ve saâdete kavuşursun.

Aynı karşılıklı konuşmada itaatın ulaştırılacağı hedef kitle alimlerdir. Bunlarla iletişimin itaat çerçevesinde olması gerektiği vurgulanmıştır.

4350. tilin irme serme tuz etmek yitür / ağır tut olarğ *ağırla kötür*

Onlara karşı sert ve kaba bir dil kullanma; tuz-ekmek yedir, *saygı göster ve hürmet et*.

Kün Togdı ve Odgurmuş’ın sarayda karşılaşmaları sırasında geçen bu beyitten hareketle her iki kişi aynı ortak mekânda yer almaktadır. Kaynak hükümdâr Kün Togdı’dır, iltifat ve hürmetlerin hedefi ise Odgurmuş’tır.

5038. orun kıldı artuķ öziñe yakın/ *ağırladı aşru bağırsaklıķın*

Kendisinin yanı başında yer verdi, *ona aşırı bir iltifat ve hürmet gösterdi*.

Kutadgu Bilig’de itaat kavramı yanında övgü ve hakaret de hedef yönelimli aktarımlara örnektir. Burada hedef durumunda olan cömert ve hasis kişilerdir. Övgüler için cömert hedefteyken, hakaretler için ise hasisler hedef alandır.

1731. kişide kayu ol kişi öggüsi/ *akı öggüsi* ol *saran sökgüsi*

insanlar arasında öğülmeğe değer kimdir; *cömert öğülmeğe* ve *hasis ise sövülmeğe* lâyıktır.

İnanç bağlamında da Tanrı ve kulu arasındaki iletişimde de hedef yönelimli aktarımlar söz konusudur. Tanrı’nın inayetinin, değerinin hedef yönü kuludur. Aynı ifadeye dua etme bağlamında da rastlanır. Kulların dualarının hedef yönü de Tanrı’dır.

1813. bayat fazlı birle ağırlar kuluğ/ bilig kapğı açlur onarur yoluğ

Tanrı kulunu fazıl ve inâyeti ile yükseltir; ona bilgi kapısı açılır ve isteği rast gider.

Sosyal bağlamda ise iletişimde karşı çıkmanın hedefi büyüklerdir. Bu karşı çıkış sosyal anlamda halef- selef iletişimindeki kopukluğu ve başarısızlığı göstermektedir.

4303. özünde uluğka tilin özneme / cevap kılgu yirde irig sözleme

Kendinden büyüklerin sözüne karşı gelme; cevap vermek icap ettiği zaman, kaba söz söyleme.

4.1.2.7.11. Kaynak/Konuşur ve Hedef/ Dinleyici Taşıyıcıdır

Tablo 4. 130 Cansız Varlıkların Niteliklerinin (Taşıyıcı- Kap) İfadenin Niteliğine Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Çıkarmak	Konuşmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Dökmek	Konuşmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Değmek	Konuşmak/ Bildirmek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Yürütmek	Konuşmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.

Kutadgu Bilig’de karşılıklı iletişim bağlamında kişiler aynı zamanda sözel ifadeler ve aktarılan düşünceler için kaynak ve hedef alanlar anlamında taşıyıcı metaforlar durumundadır. Bu metaforlarda konuşur ve dinleyici sözel ifadeyi, bilgiyi ve düşüncüyü nesneleştirilmiş bir şekilde saklayan taşıyıcı metaforlar olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de ağızından söz kaçır- (b.169, 985, 4334, 4146), içindeki sözleri dök- (b.195), içini dışarı çıkar- (b.2658), ağızdan bildir- (b.3274), yorit-/ ifade et- (b.5468) gibi ifadeler aynı zamanda konuşmak, ifade etmek şeklinde fikir, duygu, düşünce nesnelerinin dışarıya aktarıldığı metaforik ifadelerdir.

Hedefin okuyucu ve kaynağın şair/ müstensih olduğu bu beyitlerde şair ve müstensih nesne şeklinde kavramlaştırılmış sözler için taşıyıcı durumundadır. Kaynak taşıyıcıdan iletişim bağlamında kitaba dökülen bu ifadeler için okuyucu hedef taşıyıcı durumundadır.

169. esenlik tilese seniñ bu özün/ *tiliñde çıkarma yarağısız sözün*

Sen kendi selametini istiyorsan *ağızından yakışksız bir söz kaçırma.*

195. bağa kördüm erse yinik boldı yük/ özüm aydı sözle *sözün barı tök*

Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; kendi kendime: - Söyle, *içindekileri dök-* dedim.

2658. kalı içtiñ erse esürgü süçig / köñül sırrı açtı *çıkarı içig*

Eğer sarhoş eden şarâbı içersen, gönülün sırrını açmış ve *içindekileri dışarı dökmüş olursun*

Kaynak konuşur ve hedef alandaki dinleyicinin taşıyıcı olduğu metaforik ifadelerde sözlerin ağızdan çıkması söz kavramını nesne olarak kavramlaştırmasının yanında sözün çıktığı bilgisiz kişiler, katip ve arkadaş gibi kişiler de sözel ifadeler için taşıyıcı metafor durumundadır.

985. yawa söz biligsiz tilindin *çıkar*/ biligsiz kişig bilge yılkı atar

Boş söz bilgisizin ağızından çıkar; bilgisiz adama âlim hayvan der.

3274. taķı ma negü erdi erse sözüm/ kadaşın *tegürgey tilin* ay yüzüm

Bundan başka daha söylenecek ne gibi sözüm varsa, akraban bunları da *ağızdan bildirecektir*, ey ay yüzlüm.

4334. *sözüg barça söz tip çıkarma tilin* / öyü saknu sözle kerekin bilin

Her sözü söz diye ağızından çıkarma; lüzumlu olan sözü düşünerek ve ihtiyatla söyle.

4146. bitigçi ılımğa bolunsa özün/ köñül sırrı bek tut *çıkarma sözün*

Eğer kendin kâtip veya sır kâtibi olursan, gönül sırrını sıkı muhâfaza et; *ağızından söz kaçırma.*

4.1.2.7.12. Dinleyiciye Doğru Aktarım

Kutadgu Bilig’de dinleyiciye doğru aktarımlar konuşur/ kaynak ve hedefin/dinleyicinin bulunduğu ortak mekânlarda meydana gelmektedir. Sosyal anlamda bir iletişimi başlatma (b.500), iletişimi sürdürme (b.643), iletişimi başlatma (b.1791, 4100, 4329), ikinci ağızdan bildirme (b.3813), bir kanal aracılığı ile aktarma (b.3814), yaklaştı-, iletişime geçmek, iletişimi başlatmak (b. 5014, 6225) gibi eylemler iletişimin dinleyici yönüne doğru yönelimini bildiren metaforik ifadelerdir.

Dinleyiciye doğru aktarım metaforlarına bir örnek de çevredeki insanlarla iletişim kurma durumudur. İnsanlarla iletişim kurma isteği iletişim kurulacak insanı merkez, hedef

konumuna alır. Bu bağlamda iletişim kurulmak istenen kişi yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmaktadır.

500. yime tuttı *iş tuş yakın kıldı öz*/ uluğka kiçigke açuk tuttı yüz

Eş, dost edindi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.

Kutadgu Bilig’de ay-, ötün- gibi eylemler merkez- çevre imaj şemasını içermektedir. Çünkü zihinden dinleyiciye doğru yani merkezden çevreye doğru bir aktarım vardır. Konuşmak, ilet-, arz et- gibi eylemlerde dinleyiciye doğru bir aktarımı ifade etmektedir. Burada konuşan/ kaynak ve dinleyen/ hedef kişiler taşıyıcı durumundadır.

643. yana ok buşup *aydı* ilig sözi/ ayur ay biligsiz kişi munduzı

Hükümdâr aynı şekilde hiddetle *konusmağa devam etti* ve dedi: Ey bilgisiz, ey ahmak insan!

1791. ilig bir kün oldurdı yalnız özi/ bu ögdülmişig ündep *aydı sözi*

Hükümdâr bir gün tek başına oturuyordu; Ögdülmiş’i çağırdı ve *konusmağa başladı*.

3813. *tilin me ötüngil* eşitsün ilig / koçu birsü mindin kötürsü elig

Bunları şifahen de arzet, hükümdâr işitsin ; beni kendi hâlime bıraksın ve benden elini çeksin.

Dinleyiciye doğru aktarım metaforlarının en önemli örneklerinden biri elçinin görevlerinin anlatıldığı bölümlerdir. Elçi kaynak/ konuşur durumundayken bilgi aktaracağı kurum, kişi ise hedef, merkez durumundadır. Bu durumda geniş çerçevede insan ve özel çerçevede elçi, elçilik kurumu haberler, sözler, iletişim için taşıyıcı metafor durumundadır.

3814. yalawaç *söz iltür* yanutı qolur / yanut söz eşittin tegür ay unur

Elçi *söz iletir* ve cevabını ister; cevabını duydun, ey kudretli insan, onu götür.

Dinleyiciye doğru aktarım metaforlarının bir diğer görünümü de huzura veya hükümdârın yanına çıkmak veya ona yaklaşımdır. Burada merkez hükümdâr ve hükümdârın huzurudur. Çevrede ise Ögdülmiş veya saray çalışanları vardır. Merkezde eyr alan hükümdâr önemlidir ve dinleyici konumundadır. Bu ifadelerde aynı zamanda hükümdâr yer alanları şeklinde de ifade edilmektedir.

4100. buşar öđte *barma beginke yağuk* / qalı bardıñ erse uçuzluk anuq

Hiddetlendiği vakit *beyine yaklaşma*; eğer yaklaşırsan, itibarının düşeceği muhakkaktır.

5014. atın mindi keldi iligke turup/ tüşüp *kirdi* ilig tapa yol qolup

Atına bindi ve oradan kalkıp, doğruca hükümdârın sarayına geldi; atından inip, müsâade isteyerek, *huzura çıktı*.

6225. tüşüp kirdi qarşıka terkin yorıp / oqıdı ilig **kirdi** köñlin tirip

İnip, yürüyerek, doğruca saraya girdi; hükümdâr çağırınca, kendisini toparladı, **huzura çıktı.**

4.1.2.7.13. Konuya Doğru Aktarım

Kutadgu Bilig’de iletişim bağlamında iletişimin konusuna doğru olan aktarımlar söze giriş ya- (b.506), söze başla- (b.626), sözün üzerinde durmak (b.2946), tekrar dön-, tekrar konuya dön- (b.6557) gibi ifadeler dikkati iletişimde asıl konu üzerine çekmektedir. Konuya doğru aktarım iletişim metaforlarında yer- alan ve merkez- çevre imaj şematik yapıları ile birlikte fiziksel bir alan hiyerarşisinin bilişsel hiyerarşide yer alan odaklanma süreci metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu metaforlarda aynı zamanda sözel, iletişim ifadeleri yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmaktadır.

SÖZ YERDİR

506. küsemiş anar bardı bir kün turup/ sözün sözledi **sözke ul tüp urup**

Küsemiş bir gün kalkıp, ona gitti ve **münâsip bir giriş yaparak**, meseleden bahsetti.

SÖZ YERDİR

626. yana aytu **kirdi ilig öz sözün**/ yanut birdi ay toldı tügdi yüzün

Hükümdâr, bir az sonra, tekrar söze başladı; Ay-Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu.

SÖZ YERDİR

2946. munu sözledim men seña belgülüg / **tağı bir sözüm bar açın ülgülüg**

İşte sana açıkça söyledim, fakat **üzerinde durulacak başka bir sözüm, daha var.**

SÖZ YERDİR

6557. yigitlikni ıdtım qarılıkka tegdim/ **yana yangıl** emdi negü söz tağıttım

Gençliğimi elden çıkardım, ihtiyarlığa geldim; **sadede gelem**, sözü niye dağıttım.

4.1.2.7.14. İletişimin Hedefine Doğru Aktarım

Kutadgu Bilig’de iletişimin hedefine doğru olan aktarımlarda kes- ve piş- şeklinde ifade edilen karar ver- (b.3729, 3842), sözlerin ortak noktada anlaşılması (b.3912) gibi eylemler iletişimin ulaşmak istediği hedefleri merkez- çevre imaj şematik yapısı aracılığı ile metaforik açıdan ifade etmektedir. Çünkü hedef merkezdedir ve merkezde olan değerlidir. Odak noktası merkezde olan dinleyici/ okur/ hedef noktasıdır.

Kutadgu Bilig’de karar ver- eylemi kes- eylemi aracılığı ile ifade edilmiştir. Günlük hayatta kes- eyleminin süreci, meydana getirilişi gibi çıkarımsal bilgileri hedef alanda bulunan karar verme eyleminin niteliği üzerine haritalanmıştır.

3729. tilemiş tileki bolur bol tise/ *yoritur  azasın ne erse kese*

Ol! derse, dilediği olur; her i te, *karar verdiği gibi, hükmünü yürütür.*

Kes- eyleminde olduğu gibi günlük hayatta çokça yaygın olan pi ir- eylemi karar verme eylemini ifade etmektedir. Kaynak alanda bulunan pi ir- eyleminin süreç gerektirmesi, belirli bir malzeme gerektirmesi hedef alanda bulunan karar verme eyleminin niteliği ve gerektirdikleri üzerine haritalanmıştır.

3842. ayıttı ilig a nu oğgurmı ığ/ ayur sözle *keltür s z  ni bı ığ*

H k md r  nce Odgurmı   ı sordu, sonra: Söyle neye *karar verdiniz* dedi

Bu beyitte iletişimin aktarılması sözlerin anlaşılması ve bu sözlerin üzerinde düşünülerek bir karara varıldığı ifade edilmiştir. Aynı noktaya varabilmek için ise K n Togdı kendi sözlerinin de dinlenmesi gerektiği uyarısında bulunarak iletişimde kendini saklayarak olumsuzluk yaratan Odgurmı   ı uyarmaktadır.

3912. o ıdum bitigi  u uldu bu söz/ sözümni eşitgil  a urmağıl  z

Mektubunu okudum, sözlerin anlaşıldı; fakat benim sözümü de dinle, kendini gizleme.

4.1.2.7.15. Eylemin Tarzına Göre Aktarım

Boş ve densiz konuşmak (b.986), sözü muteber olmak (b.1846), açıkça ifade etmek (b.1846), sözleri tartarak ifade etmek (b. 2440), kuru/ boş konu mamak (b.3423), kararlı konuşmak (b.3852), bütün olarak ifade etmek (b.4901), küçük/ u ak sözler ifade etmek ve uymak (b.4301), büyüklenerek, kibirlenerek konuşmak (b. 4496), işaretle anla mak (b.5642) ifadeleri eylemin tarzını bildiren metaforik ifadelerdir.

Kutadgu Bilig’de karşılıklı iletişimde soru yöneltmek erkek ve cevaplamak ise di i şeklinde kavramla tırılmı tır. Kaynak alanında ontolojik özelliklerin, hedef alanında ise iletişimin niteliğinin bulunduğu metaforik ifade bulunmaktadır (b.979). Burada yer alan metaforik ifadeler aktarıma, anlama ve cevaplama süreçlerine bağlı olduğu için merkez-  evre ve yönelim imaj şemalarını içermektedir.

979. ayıtma lı  erkek turur ay ilig/ *cevabı ti i ol* yet rse bilig

Ey h k md r, iyice d   n rsen, *sormak erkektir; cevap vermek de di idir.*

986.  ara kıl ı *te siz yawa s zlegen/* yawa söz turur bu  ara ba  yigen

Boş ve densiz konuşan ayak takımıdır; onun ba ını yiyen de bu boş sözlerdir.

Bilgi aracılığı ile sözleri ifade etmek sözün niteliği üzerinde nedensel bir güç metaforudur. İkinci olarak sözün muteber yani seçkin olması iletişimde konuşma eyleminin tarzını bildirmektedir. Ayrıca burada söz iletişim kavramı yönelim imaj şeması aracılığı ile nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

1846. yorı yılkı bolma bilig bil ukuş/ bilig birle sözle *yorık tut tilig*

Yürü, hayvan olma; akıllı ol ve bilgi öğren; bilgi ile söyle, *sözün muteber olsun.*

İletişim bağlamında sözleri açık olarak ifade etmek nesne ve yönelim imaj şemalarını içermektedir. Açıklık niteliği söz kavramını taşıyıcı bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Ayrıca bu ifade yukarı yönelim imaj şemasını da içermesinin yanında sözlerin açıkça ifadesi karşıt güç şemasının kaldırılması imaj şemasını da içermektedir.

2176. tağı bir ayıtgü sözüm bar saña / anı ma *açukluğ ayu bir* maña

Sana soracak bir sözüm daha var, onu da bana *açık olarak söyle*

İletişim bağlamında düşünerek konuşmak iletişimin seyrini değiştirecek önemli bir etken güçtür. Tart- eylemi, söz soyut kavramını nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmektedir. Günlük hayatta kullanılan tart-, ölç- eyleminin çıkarımsal bilgileri hedef alanda bulunan ifade etmenin niteliği üzerine haritalanmıştır.

2440. kılınçı oñay bolsa *tenler söz* ök/ sözüğ tenler erniñ iş keğ süzüğ

Tabiatı iyi olursa, *sözlerini tartarak söyler*; sözleri tartan insanın işi çok temiz olur.

Hâcib, boş ve gereksiz sözleri iletişim bağlamında kuru niteliği ile ifade etmiştir. Kaynak alanda günlük hayata ve öncelikle bitkilere ait olan niteliklerden olan kuru/ kuruğ sıfatının hedef alandaki sözel ifadelerin, iletişimin boşluğu ve niteliksizliği üzerine haritalanmıştır.

3423. kişig soñdamaz men tidiñ yalñuzun/ *kuruğ sözlemez* men tidiñ til sözün

Yalnız olunca, insanları çekiştirmem; dilimi lüzumsuz ve *boş lâflar* ile günaha sokmam dedin.

Kutadgu Bilig’de kes- eylemi karar verme ifadesini metaforikal olarak ifade etmiştir. İletişim bağlamında keserek konuşmak ifadesi kararlı konuşma eylemini ifade ederek konuşmanın niteliğini ifade etmiştir. Kaynak alanda bulunan kes- eyleminin keskinlik, eşitlik ve çabukluk nitelikleri hedef alanda bulunan iletişim ifadesinin doğruluğu, kesinliği nitelikleri üzerine haritalanmıştır.

3852. negü kıldım erse berü kelmedi/ *kese sözledi* söz köñül birmedi

Ne kadar ısrar ettim, fakat buraya gelmedi; *kat’î konuştu*, râzı olmadı

Aşağıdaki beyitte iletişimsel bağlamdaki sözlerin doğruluğunun miktarı ve niteliği tüp ve töz ifadeleriyle aktarılmıştır. Aşağı yönelim imaj şemasını içeren “tüp” ifadesi olumlu bir metafor aracılığı ile sözün doğruluğu ve niteliğini ifade etmiştir.

4901. ikigün arala yorımış *sözüg* / *ötündi iligke kamuğ tüp tözüg*

İkisi arasında konuşulan *sözleri* hükümdâra *aynen arzetti*.

Aşağıdaki beyitte iletişimin olumsuz bağlamda ilerlemesi için söz soyut kavramı kaynak alanda bulunan nesnelerin büyüklük- küçüklük niteliği açısından metaforik olarak ifade edildiği görülmüştür. Kaynak alanda yer alan bu nitelik hedef alanda yer alan sözlerin kırıncılık niteliği üzerine eşlenmektedir.

4278. yakınığ yıratmak tilese özün / negü kılsa birme *irig tut sözün*

Yanındakini kendinden uzaklaştırmak istersen, ona istediğini verme ve onunla *bir az kaba konuş*.

Yukarıda kaba konuşmak ifadesinde yakın bir metaforik ifade de yüksekten konuşma eylemidir. Kibirli konuşma eylemindeki konuşmanın niteliği yine kaynak alanda bulunan büyüklük kavramı ile ifade edilmiştir. Kaynak alanda bulunan bu özellik hedef alanda bulunan konuşmanın olumsuzluğu üzerine haritalanmıştır.

4496. uruğluğ tarıglıg *beğükler tili*/ beğükrek bolur bolma ewçi kılu

Soyu-sopu büyük olan kimseler *yüksekte konuşurlar*; sen kadın esiri olma.

Kutadgu Bilig’de iletişimdeki sözlerin olumlu ve olumsuz niteliklerinin maddelerin, nesnelerin büyüklük- küçüklük nitelikleri açısından kavramlaştırıldığı görülmektedir. Buna bir diğer örnek de dedikodu iletişimsel ifadesidir. Dedikodu uşak yani küçük söz olarak ifade edilmiştir. Kaynak alanda bulunan maddenin uşak/ küçüklük niteliği hedef alanda yer alan dedikodu kavramının niteliksizliği, önemsizliği üzerine haritalanmıştır. Bu bağlamda kaynak alan ve hedef alanda bulunan maddenin küçüklüğü ve sözün niteliksizliği arasında çıkarımsal bilgiler ortakır.

4301. kıruğ sözleme sen kışıg sonđama/ *uşak söz eğerme* yime kıkneme

Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; *dedikoduya uyma* ve kendin de dedikodu yaparak, fitne uyandırma.

Kutadgu Bilig’de yer alan kanal/ iletişim metaforları sözle ifadeler yanında işaret, jest, mimik aracılığı ile meydana getirilen iletişimlerde de görülmektedir. Yaşlılık birliktle işaretle anlaşmak bu beyitte iletişimin yavaşladığını ifade etmektedir. Gençlikteki iletişimin niteliği ise uzam imaj şemasının kullanıldığı uzaktan kulak hareketleri aracılığı ile olumlu bir şekilde meydana getirildiği ifade edilmiştir.

5642. yırak eştür erdi kulağ tutsa ma / *bu kün boldı elgin özüm imleme*

İyice dinlersem, uzaklardan duyardım; *bugün ben artık insanlar ile ancak işaretle anlaşır oldum.*

4.1.2.7.16. Kanal Metafor ve Jestler

Cruse'a göre "İnsanlar tarafından iletişimde kullanılan pek çok işaret genetik- kalıtsal aktarımın bir parçasıdır. Sonradan öğrenilemeyen bu işaretler meydana gelmeden önce kültürel unsurlar tarafından yapılandırılabilir¹²⁰⁰." Gülmek, korku ve endişeyi yansıtan yüz ifadeleri de bu bağlamda doğal olan ve aynı zamanda beden dilini de oluşturan işaretlerdir. Bu işaretler aynı zamanda kültürler arası bağlamda da yorumlanabilir. Cruse, taklit, yankı sözcüklerin de önemli geleneksel unsurlar olduğunu bildirmiştir¹²⁰¹.

626. yana aytu kirdi ilig öz sözün/ yanut birdi ay toldı *tügdi yüzün*

Hükümdâr, bir az sonra, tekrar söze başladı; Ay-Toldı cevap verdi ve *yüzünü buruşturdu.*

892. bu begler isiz bolmağınça isiz/ ol ilde sewinçin *kızartmaz meñiz*

Beyler kötü olmadıkça, o memlekette kötülerin *yüzü sevinçle parlamaz.*

Lakoff ve Johnson'a göre "Bütün kavramsal metaforlar sözcüklerde gösterilmez. Bazıları gramatikal olarak gösterilirken bazıları da jestlerle, ritüellerle gösterilebilir. Bu metaforlar dil ve sembolik dil bilimsel araçlar aracılığı ile aktarılan ikincil ifadelerdir¹²⁰²."

Lakoff ve Johnson'a göre "Zamanın geçişi ve onu ifade edişimiz de jestsel anlatıma örnektir¹²⁰³." "Dikkat kesilmek de bir jesttir ve Reddy'e göre jestler çeşitli duyguları sembolize eder¹²⁰⁴."

436. ilig *köz kulağ tuttu* ilde kamağ/ açıldı anar barça beklig kapağ

Hükümdâr bütün memlekete *göz kulak kesildi*; ona bütün kilitli kapılar açıldı.

1110. du' a kıldı ilig kör açtı tilig/ şifa koldı rabdın *kötürdi elig*

Hükümdâr duâ etti; *elini kaldırarak*, Tanrıdan şifâ diledi.

1249. eşitti kör ay toldı oğlı sözün/ *kötürdi elig kökke tiktı közin*

Ay-Toldı oğlunun sözlerini dinledi; *elini kaldırdı, gözünü göğe dikti.*

4969. yana kıptı yundı tonandı tükel / *namaz kıldı* özke yorup eğğü fal

Öğdülmiş kalktı, yıkandı ve giyinip, hazırlandı; *namaz kıldı* ve bu işte muvaffak olması için, dualar etti.

¹²⁰⁰ Cruse, 2000: 7.

¹²⁰¹ Cruse, 2000: 7-8.

¹²⁰² Lakoff ve Johnson, 1999: 57.

¹²⁰³ Lakoff ve Johnson, 1999: 144.

¹²⁰⁴ Reddy, 1979: 323.

McNeill'e göre "Jestler dil veya bilincin taşıyıcısı olan kanal metaforu ile bağlantılıdır. Konuşma/ anlatım sürecinde jestler herhangi bir nokta olsa da yaşamın her alanında jestlerle anlatım baskın bir anlatı türüdür¹²⁰⁵."

"Konuşma ve jestler eş zamanlı ilerlediği sürece parçalanamayan psikodil bilimsel parçalardan oluşur. Jestler jazırlık, davranıştan önce eylem, eylem, davranış zamanı ve bitişir¹²⁰⁶." "Jestlerle dilin en önemli kesişimi söylem ve sosyal etkileşimdir. Eş zamanlı konuşma ve jestler bir iletişim döngüsünde meydana gelir¹²⁰⁷."

Bir metaforun kaynak alanındaki jestler bazı öğeleri mekânsal olarak tasvir edebilir. Pencereyi açmak, yönetimi elinde tutmak, bir nesneyi sunmak, bir resim çizmek ifadelerinde olduğu gibi metaforik jestler yapılarını günlük somutlaştırılmış deneyimlerden alır ve onları ikonik olarak yeniden yaratır. Bu jestsel metaforik biçimler yalnızca somut olayları nitelemek veya nesnelerin özelliklerini tasvir etmek kalmaz aynı zamanda soyut kavramları temsil etmek için de kullanılır. Bu tür metaforik ifadeler somutlaşmış eyleme dayandığı için bilişsel dil bilime de hizmet etmektedir¹²⁰⁸.

98. *ķayusı elig sundu tũtsũg tutar*/ ķayu bũwkirer kin ajun yıd ķopar

Kimi elini uzatır; buhurdan sunar; kimi misk saķar ve dũnya gũzel kokular ile dolar

218. *uķuķ birle tuttu ajun tutģuķı*/ bilig birle bastı buğun basģuķı

Dũnyayı elinde tutan onu anlayıķ ile tuttu; halka hũkmeden, bu iķi bilgi ile yaptı.

3472. *ķıķardı bitig birdi elgin sunup*/ bitig aldı ođgurmıķ aķtı tunup

Çıkarıp, mektubu sundu; Ođgurmıķ aldı ve bir az dũřũnceli, mektubu aķtı

4.2. Yer- Olay Yapısı Metaforları

4.2.1. Durumlar

Yer olay yapısının iķerisinde bulunan DURUMLAR YERLERDİR metaforları kaynak alan olarak yer- mekân ve taşıyıcı (container) imaj şeması ile meydana gelmektedir. Kutadgu Bilig'de ek, edat ve eylemlerin insanların iķinde bulundukları soyut kavram durumlarıyla birarada kullanılmasıyla bu soyut durumlar metaforik şekilde yer- mekân şeklinde kavramlaştırılarak taşıyıcı sınırlı alanlar şeklinde ifade edilmiştir. Metaforik olarak ifade edilen bu durumlar insanların yaşadığı bir olay, duygu durumu veya karakter şeklindeydir. Kutadgu Bilig'de yer alan biligke teg- (b. 1820), kurka tegũr- (b. 4071), oğke al- (b. 319), sakıştın kutul- (b. 5292), sũzke tuz kat- (b. 711), sũzke yan- (b. 5070), sũzde atı yorı- (b. 3478), bilgi batıg (b. 4704), batıg sũz (b. 4394), kũnũlke bitı- (b. 1341), kũnũlke al- (b. 6032),

¹²⁰⁵ McNeill, 1992:1.

¹²⁰⁶ McNeill, 1992:3.

¹²⁰⁷ McNeill, 1992:5.

¹²⁰⁸ Cienki ve Mũller, 2008: 495.

beglik özele (b. 405), tapgı içinde (b. 4751), tapugında taş (b. 1586), kulluk içinde (b. 3749), munında adın (b. 4980), tapug taat içre (b. 3989), keçürmiş keçürgü ara (b. 3634), otka tart- (b. 6369), uwutka tuşık- (b. 6544) kullanımlarında görüldüğü gibi teg-, al-, yan- (dön-), sürüklen-, düş- eylemleri soyut kavramları sınırları belirli bir mekân alanı şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Bu eylemlerin, +ka/ +ke, +dın/ +din, +da/ +de hal ekleri almış ad soylu sözcüklerle kullanımı yanında, batıg, özele, içinde, içre, taş, adın, ara gibi yer ifade eden taşıyıcı imajların farklı şekilleri olan bu yapılar da (soyut bir alanın dışında, yakınında, uzağında) inanç, yönetim, duygu, davranış, bilişsel ve felsefî bağlamda soyut durum kavramlarını yer olarak metaforik şekilde kavramlaştırmıştır.

DURUMLAR YERLERDİR haritalamasında kaynak alan durumunda olan mekân/yer, hedef alanda olan olay ve durumları kavramlaştırmaktadır. Mekânın iç ve dış, yüzeysellik-derinlik, arasında, dışında gibi nitelikleri durum ve olay hedef alanı üzerine haritalanır. Örneğin bilgisi derin ifadesinde bilginin, bilgili olmanın niteliği derinlik bağlamında alçaklık şeklinde tanımlanmıştır.

4.2.1.1. Yönetim Durumları Mekândır

Olay Yapısı metaforları Yönetim kavram alanında görülmektedir. Beylik, vezirlik (b. 405, 1906, 2194), hizmet (b. 636, 592, 4032, 4091, 1586, 4751, 1614), hesap ve hazine (b. 2769), siyaset (b. 2300), derece, makam (b. 4071), ad, mevki (b. 4147), itibar vakti (b. 1718), kulluk (b. 3749), huzur/asayiş (b. 103), bela/güç (b. 1367), zulüm zamanı (b. 2499), zahmet (b. 1654), güç (b. 5376), istek/rica/ ümit (b. 4980), fayda (b. 3803), insan (b. 4472), savaş/savunma (b. 222), güven (b. 2414), pusu (b. 2370) gibi kavramlar mekân/ yer şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda temel, birincil, benzerlik, kök, tarihsel metafor olarak SOYUT YÖNETİM/SİYASET DURUMLARI YERDİR metaforu ortaya çıkmıştır. Bu temel metafor ayrıştırıldığında ise pek çok karamşık metafor ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 131 Yer- Mekânın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelligi	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Mekân/ Yer	Beylik	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Vezirlik	Yüzey / Kapsam	Fi.H.→ Y.H.

Mekân/ Yer	Hizmet	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Hizmet	Uzak- Yakın/ Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Hizmet	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Hizmet	Uzak- Yakın/ Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Hizmet	Dolu- boş/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Hesap	Eksen-/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Kut	Dolu- boş / Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Devlet	Hareket-/ Denge	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Devlet	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Siyaset	Bağlantı/ Yer- Alan	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Derece	Yönelim/ Yer- Alan	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Ad/ Mevki	Bağlantı /Yer- Alan	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	İtibar	İç- Dış /Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Kulluk	İç- Dış /Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Asayiş	Bağlantı /Yer- Alan	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Bela	Merkez- Çevre /Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Zulüm/ Mezalim	İç- Dış /Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Zahmet/emek	Uzak- Yakın /Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Güç	Uzak- Yakın /Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	İstek/ Rica	İç- Dış /Kapsam	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Fayda	Yüzey /İçerik	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	İnsan	Bağlantı /Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Güven	Bağlantı /Yer	Fi.H.→ Y.H.
Mekân/ Yer	Pusu	İç- Dış /Kapsam	Fi.H.→ Y.H.

Tablo 4. 132 Yer- Mekânın Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR	Karmaşık Metafor
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	

SOYUT YÖNETİM/SİYASET DURUMLARI YERDİR	BEYLİK YERDİR VEZİRLİK YERDİR HİZMET YERDİR HESAP YERDİR KUT YERDİR DEVLET YERDİR ZAMAN YERDİR SİYASET YERDİR DERECE/MAKAM YERDİR AD/MEVKİ YERDİR İTİBAR YERDİR KULLUK YERDİR ASAYİŞ YERDİR BELA/ GÜÇ YERDİR ZULÜM YERDİR ZAHMET YERDİR İSTEK YERDİR FAYDA YERDİR SAVAŞ YERDİR GÜVEN YERDİR PUSU YERDİR

BEYLİK YERDİR

405. beg erdi ajunda bögü bilge baş/ bu *beglik özele uzun boldı yaş*

Bu dünyada bir bey vardı, hakîm ve bilgin bir baş idi; *beylik içinde uzun bir ömür sürdü.*

BEY BİLGİ SARAYIDIR

BEY BİLGİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1906. bilig ordusı ol bu begler özi/ biligsiz bolur kul nerek kul sözi

Beylerin *kendileri bilgi sarayıdır*, kul bilgisiz olur; kul sözünün ne kıymeti var.

VEZİRLİK YERDİR

VEZİRLİK TEMİZLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2194. uruğsuz kişiler arıgsız bolur / *arıgsız vezirka yarağsız bolur*

Soysuz adamlar temiz olmazlar; temiz olmayan kimse *vezirliğe yakışmaz*

HİZMET YERDİR**HİZMET KULLAR İÇİN YER KAPSAYICIDIR****SINAMAK/DENEMEK PİŞİRMektir**

636. bışurğu *tapuğda sınağı* körü/ ağırlasa ötrü kötürgü örü

Kulu önce *hizmette pişirmek* ve iyice denemek, ondan sonra kendisini yükseltmek ve taltif etmelidir.

HİZMET YERDİR**DEĞERLENDİRMEK HİZMETE YAKIN TUTMAKTIR**

592. tilekim bu ol sen mini yirmedin/ *tapuğka yağan tut* maña irmedin

Dileğim şudur: sen beni yermeden ve benden usanmadan, dâima *hizmetinde bulundur*.

HİZMET YERDİR**SARAYDA ÇALIŞMAK HİZMETE GİRMEKTİR**

4032. biri oğlan erken *tapuğka kirür*/ takı bir beğük bolsa ötrü kıılır

Bunlardan biri çocukken *hizmete girer*, biri büyüdükten sonra bu işe intisap eder.

HİZMET KAPIDIR**DEVLETE GÜVENMEK KAPIYA DAYANMAKTIR**

4091. *tapuğka tayanma* kötürme köñül / saña tügge begler yañılsa yüzün

Hizmete güvenip, gurur getirme; eğer yanılırsan, beyler sana tekrar kaşlarını çatarlar

HİZMET YERDİR**ÇARESİZ KALMAK HİZMET MEKÂNINDA DIŞARDA KALMAKTIR**

1586. yırak boldum *ilig tapuğında taş*/ iriglendi öçlek maña tügdi kaş

Felek bana gadretti ve kaşını çattı; *hükümdârın hizmetinden uzakta ve dışarda* kaldım.

HİZMET YERDİR

4751. kayu ol tapuğçıka aygıl asıg/ bu *tapğı içinde* negü ol tatıg

Söyle, hizmetkârın elde ettiği nedir, onun *bu hizmetinde* ne gibi bir zevk vardır.

HİZMET YERDİR

1614. *kapuğda kalın boğtirildi* tolu/ kanı bir işimke yarağı talu

Hizmetimde bir çok insanlar var, fakat hani işime yarayan, seçkin biri

DÜŞÜNCE HESAP İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**DÜŞÜNCELİ OLMAK HESAPLI OLMAKTIR****HAZİNE DAR DÜŞÜNCE VE HESAP İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****HESAP YERDİR****HAZİNE DAR DÜŞÜNCE VE HESAP İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2769. ağıçı oduğ bolsa iş artamaz / *sakışlıg tutar* neñ özin örtimez

Hazinedar uyanık olursa, işler bozulmaz; *malı hesaplı tutar* ve kendisini de yakmaz

KUT YERDİR

1332. tayanma tiriglikke tüş teg keçer/ küwenme *kıwı kutka* kuş teg uçar

Hayata bel bağlama, rüya gibi geç; *boş saâdete* güvenme, kuş gibi uçar.

6372. uluğluk bu devlet bu *kut law* kişig/ küwezlikke tartar qodup öz işig

Büyüklik, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, kibirli olmağa sürükler

DEVLET YERDİR

6134. kölike turur dünya *devlet küni* / kölike bir ök yirde turmaz köni

Dünya ve *saadet günleri bir gölgedir*; gölge dâima aynı yerde ve aynı şekilde kalmaz

DEVLET YERDİR

DEVLET KAPIDIR

4247. tepizlik bolur *bu kapuğda* öküş / tepiz qayda erse tütüş ol uruş

Bu *saray kapısında* birbirini çekememek çok olur; nerede çekememek olursa, orada kavga eksik olmaz.

SİYASET YERDİR

BAĞLI OLMAK SİYASET MEKÂNINA BAĞIMLI OLMAKTIR

2300. siyaset yoritğu kerek *sü başı* / *siyasetka aşlığ bolur sü işi*

Ordu kumandanı siyâset etmesini bilmeli; *ordu işi siyâsete bağlı olur.*

Kutadgu Bilig’de DURUMLAR YERLERDİR metaforu taşıyıcı (container) şeması yanında yönelim şeması ile de meydana gelmektedir. Yukarı- aşağı, yükseklik- alçaklık, ağırlık gibi yönelim imaj şemaları aracılığı ile de soyut durumlar mekân/yer olarak algılanmaktadır. Örneğin eşiğe düş- olumsuz bir duruma düşmeyi, düşüşü ifade ederken, dereceye yüksel-, baş köşeye eriş- yukarı yönelim gösterir. Bu imaj şemalar durum soyut kavramının mekânlaşmasını yönelim açısından ifade etmektedir. Yine bu ifadeler de SOYUT YÖNETİM DURUMLARI YERLERDİR genel seviye metaforu yanında OLUMLU YÖNETİM DURUMLARI YUKARIDIR, OLUMSUZ YÖNETİM DURUMLARI AŞAĞIDIR metaforlarından kaynaklanmaktadır.

DERECE/ MAKAM YERDİR

YÜKSELMEK DERECE MEKÂNINA ULAŞMAKTIR

4071. bu *kurka tegürse* tapuğçığ bu beg / ötedi tapuğçı hâkın öggü teg

Bir bey hizmetkârlarını *bu derecelere yükseltirse*, onlara hakkını kendisine minnettar bırakacak kadar ödemiş olur.

AD/ MEVKİ YERDİR

YÜKSELMEK AD YERİNİ ELDE ETMEKTİR

4147. bu ol *atka tegmiş* tapuğ kılğuçı / munıñda narusı uda birgüçi

Asıl mansıp sâhibi olan hizmetkârlar bunlardır; diğer hizmetkârlar ise, bunlara tâbi olurlar.

İTİBAR YERDİR**YÜKSELMEK İTİBAR YERİNDE OLMAKTIR****ALÇALMAK İTİBAR YERİNDEN DÜŞMEKTİR**

1718. *ağırlık öğinde* kişig sermedi/ ***uçuzluk öğinde*** tapuğ kesmedi

İtibarda iken, o başkalarına kaba muâmele etmedi, *itibardan düştüğü zaman* da işini aksatmadı.

KULLUK YERDİR**KUL OLMAK KULLUK YERİNDE BULUNMAKTIR**

3749. ikigü bayat kullarımız biz ök/ bu ***kulluk içinde*** kurumız tüz ök

Biz ikimiz de Tanrı kullarıyız; bu ***kulluk husûsunda*** ikimiz de aynı mertebedeyiz.

ASAYİŞ/ HUZUR YERDİR**HUZURLU OLMAK HUZUR NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR**

103. ajun ***inçke tegdi*** tüzüldü törü/ törü birle atın kopurdi örü

Dünya ***âsayişe kavuştu*** ve nizam kuruldu; o adını kanunla yükseltti

BELA YERDİR**GÜÇ YERDİR**

1367. *bela küç yirinde* sen eğğü kılın/ buğunuğ sewindürgil elgin tilin

Sen halkı ***belâdan-zulümden koru***, iyilik yap; elinle ve dilinle onu sevindir.

ZULÜM ZAMANDIR/ YERDİR**ZULUM İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****HACİB BÜYÜKLÜK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****KÖTÜ DAVRANMAK BÜYÜK OLMAKTIR**

2499. *mezalim öğinde* ötüğçilerig /körü alsa yol kılsa ***bolsa irig***

Haksızlığa uğrayarak, hak talebinde bulunanları kabul etmeli, yol göstermeli ve onlara karşı ***haşin davranmamalıdır***.

ZAHMET YERDİR**KURTULMAK ZAHMET NESNESİNİN GİTMESİDİR**

1654. *kutuldu ilig* kitti ***emgekleri***/ buğun asğı arttı yenip yükleri

Hükümdâr bir çok ***zahmetlerden kurtuldu***; halkın üzerindeki yük hafifledi ve kazancı arttı.

GÜÇ YERDİR

5376. böri tilkü arslan açıg ya toñuz / ***seniñdin kutulmaz*** ölür awda tüz

Kurt, tilki, arslan, ayı veya domuz ***hiç biri senin elinden kurtulamaz***, hepsini de avlar öldürürsün.

İSTEK/ RİCA/ ÜMİT YERDİR

4980. çoğu birdi emdi sini ay kıadaş / ***munıñda ağın*** bir tilek kıoldı taş

Ey kardeş, hükümdâr şimdi seni serbest bıraktı; fakat ***bundan başka*** bir arzusu daha var

FAYDA YERDİR

3803. alı il işie tusulsu tise / *tusulu yiri yok* söz aydım kese

Eer memleket işinde faydalı olmam isteniliyorsa, kat'î söylüyorum, benim *istifâde edilecek bir tarafım* yoktur.

İNSAN YERDİR

MUHTAÇ OLMAK İŞ NESNESİNİN DÜŞMESİDİR

4472. bu ol ilde türlü katılu kişi/ *sana tüşse iş ya olarka işi*

Onların sana veya senin onlara işiniz düşerse, memlekette temas edilecek kimseler bunlardır

SAVAŞ/ SAVUNMA YERDİR

SAVAŞMAK KILIÇ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

222. bu ikin itümee odıl bilig/ *ılıa tegürgan* sen ötrü *elig*

İşleri bu ikisi ile de halledemezsen, bilgiyi bırak *elini kılıca daya*.

GÜVEN YERDİR

TAKDİR EDİLMEK GÜVEN NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

2414. bu yanlı bolur erse sü başlar er / işi bara itlip *küwenke teger*

Ordu kumandanı, böyle olursa, bütün işi yoluna girer ve kendisi *takdire mazhar olur*

PUSU YERDİR

PUSU İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BEKLEMEK PUSUDA BEKLEMEKTİR

2370. erigde bir ana *busua kigür* / yaa okı tuşrup sen öndün yüür

Askerin bir kısmını *pusuya yatır*, yaya okuları harekete geçirerek, kendin önden oş

PUSU ÖLÜM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

5414. *busuda turur bu körünmez ölüm* / ıa tuşsa hergiz unıtmaz yolum

Bu görünmez ölüm pusudadır; arşıma ıkmak isterse, hiç bir zaman izimi kayıp etmez.

Kutadgu Bilig'de soyut yönetim kavramları somut mekânlar aracılığıyla da ifade edilmiştir. Örnein, taht gibi saray da devlet ve yönetim gibi soyut kavramların mekân/yer aısından metaforik ifadesi olmuştur.

DEVLET YERDİR

DEVLET SARAYDIR

YÖNETİM SARAYDIR

2035. telim *ordular buzdı* kükey küin/ turu öldi aır bu kükey aın

Zâlim zulmü ile *birok sarayları harap etmiş* ve sonunda kendisi alıktan ölmüştür.

4.2.1.2. İnanç Durumları Mekândır

Yönetim bağlamında olduğu gibi inanç bağlamında da soyut kavramların taşıyıcı (container), yönelim, bağlantı, yer- alan, yüzey, uzak- yakın, dolu- boş, iç- dış imaj şemaları ile yer- mekân şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir.

Soyut inanç kavram alanından yer alan ibadet (b. 3989, 6555), dua (b. 4879), sevap (b. 3465), kader (b. 1431), arzu/ nimet (b. 1269), heva/ heves (b. 4909), zevk (b. 3591), dilek/ istek (b. 5597), huzur (b. 1544), uyku (b. 1523, 5988), hayat (b. 307, 3531), ölüm (b. 1384, 1113, 1140, 1401), rahmet (b. 5239), rıza (b. 3774), korku- sevgi (b. 3669), günah (b. 6558), rüya (b. 6022) kavramlarının +ka/+ke, +den uzaklaş-, içre, +da/+de, +dın/+din, +ka tegir-, +ka teg-, +den kurtul-, yakın, içre, içinde, ara, yırak şemalarıyla yer- mekân olarak kavramlaştırıldığı görülür. Burada İNANÇ KAVRAMLARI YERDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır. Burada görülen durum ekleri (bulunma, ayrılma, yönelme) ekleri ve edatlar dışında somut mekânlar aracılığı ile de (deniz, çukur, ağ, tuzak, tarla, han) soyut inanç kavramlarının (ölüm, hayat, dünya yaşantısı) ifade edildiği görülmektedir.

Tablo 4. 133 Yer- Mekânın İnanç Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	Tanrı	Bağlantı/ Yer- Alan	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Tanrı	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Tanrı	Uzak- Yakın/ Yer	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Rab/ İdi	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	İbadet	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	İbadet	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Dua	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Sevap	Bağlantı/ Yer- Alan	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Kader	Yönelim/ Yer- Alan	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Arzu/ Nimet	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Heva/ Heves/ Zevk	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Dilek	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.

Yer/ Mekân	Huzur	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Gaflet	Dikeylik/ Yer- Alan	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Uyku	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Hayat	Dolu- boş/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Ölüm	Uzak-Yakın/ Yer	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Ölüm	Yüzey/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Ölüm	Yönelim/ Yer- Alan	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Ölüm- Hayat	Uzak-Yakın/ Yer	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Rahmet	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Rıza	İç- Dış/ Kapsam	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Korku	Çizgisellik/ Yer	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Günah	Aşağı- Yukarı/ Yer	Fi.H.→İ.H.
Yer/ Mekân	Günah	Uzak- Yakın/ Yer	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 134 Yer- Mekânın İnanç Soyut ve Somut Kavramlara Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR	Karmaşık Metaforlar
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	
İNANÇ DURUMLARI YERDİR	TANRI MEKÂNDIR İBADET YERDİR DUA YERDİR SEVAP YERDİR KADER YERDİR ARZU/ NİMET YERDİR HEVA/ HEVES/ZEVK YERDİR DİLEK/ HUZUR YERDİR UYKU YERDİR HAYAT/ ÖLÜM YERDİR RAHMET/ RIZA YERDİR KORKU/ SEVGİ / GÜNAH YERDİR

TANRI MEKÂNDIR

1275. *bayatka tutuzdum* sini men çatıg/ tilese küdeşgey yitürgey tatıg

Ben seni tamamiyle *Tanrıya emânet ettim*; o dilerse, gözetir ve nimetini tattırır.

4778. köñül bir *bayatka uladım* köni/ tilekçi bolup men tiler men anı

Gönlümü ihlâs ile bir olan *Tanrıya ulaştırdım*; isteyici sıfatı ile yalnız onu istiyorum.

5666. unıtmasunı ol du‘ada mini/ *bayatka uladuhta sırrın* köni

O sırrını doğruca Tanrıya ulaştırdığı vakit, duâda beni de unutmasın

6153. *bayattın yıratur bu dünya kişig* / tıdar kıldru ıdmaz bu eğgü işig

Bu dünya insanı *Tanrıdan uzaklaştırır*; iyi işlere mâni olur ve yapılmasına meydan vermez

6247. kayu kul kamuğdın ewürse yüzi/ yaratmış *iğke sığnsa* özi

Hangi kul herkesten yüz çevirip, yaratan *rabbine sığınrsa*,

İBADET YERDİR

3989. bilir men bayatım sewinçi kamuğ / *tapuğ ta ‘at içre turur* ay uluğ

Biliyorum, *Tanrının rızâsı hep ibâdet ve tâat içindedir*, ey ulu.

İBADETLER YERDİR

İBADET ETMEK HAYAT NESNESİNİ İŞLEMEDİR

6555. tiriglikke aşgı kanı eğgü kılķım / tiriglikte *tarlağ* kayu yirke ektim

Hayatta ne gibi bir iyilik yaptım ; *hayatta iken ektiğim tarla* nerede.

DUA YERDİR

HATIRLAMAK DUA İÇİNDE YER VERMEKTEDİR

4879. bayat birsü tevfiķ saña küç kadaş / *du ‘ada unıtma* köñül tutma taş

Ey kardeşim, Tanrı sana tevfiķ ve kuvvet versin; *dualarında beni de unutma*, gönülden çıkarma.

SEVAP YERDİR

SEVAP İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

İYİLİK YAPMAK SEVAP MEKÂNINA GİRMEKTEDİR

3465. köni beg yüzi körse kıtluğ bolur / *muyanķa tegir* hem yazuķı yulur

Âdil beyin yüzünü gören kutlu olur; *sevaba girer* ve gûnahtan kurtulur.

KADER YERDİR

KAZA İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KABUL ETMEK BOYUN NESNESİNİ VERMEKTEDİR

1431. negü kelse tapla kör eğgü isiz/ *boyun bir kaķaķa* köni tut ağız

İyi veya kötü, ne gelirse, ona razı ol; *kazaya boyun eğ*, ağzını bozma

ARZU/ NİMET YERDİR**MUTLU OLMAK ARZU/NİMET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR**

1269. bayat fazlı bolsa kim erze öze/ kamuğ *arzu ni‘metka tegdi* tüze

Tanrının fazlı kimin üzerine olursa, o bütün *arzu ve nimetlere erişir*

HEVA/HEVES YERDİR**HEVA VE HEVES İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****KÖTÜ OLMAK HEVES YERİNDE OLMAKTIR**

4909. biziñ bu özümüz *havağa bulun* / yawalıqqa ödleke keçip bardı kün

Bizim bu varlığımız *hava ve hevesin esiridir*; zamanımız ve hayatımız boşu boşuna geçip gidiyor.

HEVA YERDİR**HEVA İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****KÖTÜ OLMAK HEVA MEKÂNINA DÜŞMEKTİR**

5403. katıqlan ukuş birle başıl hava / *havağa basıksa* bolur er yawa

Gayret et, akıl ile hava ve hevesi zapt ve rapt altına al; *kendisini hava ve hevese kaptıran* kimsenin hayatı heder olur.

ZEVKLER/ HEVESLER YERDİR

3591. *bularda* idi sarp bu yawlaq yağı / et özdin tegir ol öküşrek çoğı.

Bunlar arasında en sert ve kötü düşman vücuttur, en çok gürültü de ondan çıkar.

DİLEKLER YERDİR**HEDEFE ULAŞMAK DİLEK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR**

5597. könilik bu ol kör köni bol köni / *tilekke tegürgey* könilik sini

Bak, doğruluk budur, doğru ol, doğru; doğruluk seni *dileğine kavuşturur*

HUZUR YERDİR**MUTLU OLMAK HUZUR NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR**

1544. *erejke tegürdi* mini bu ölüm/ ölüm ol buzuğlı tüpüm hem ulum

Bana *zevk ve saadet veren bu hayatımdır*; benim esas ve temelimi bozan ölümdür.

UYKU YERDİR**UYANMAK UYKU NESNESİNİ YOK ETMEKTİR**

1523. negü tir eşit emdi köñli köni/ *usalıķ usındın oçunmış* küni

Şimdi dürüst gönüllü ve *gaflet uykusundan uyanmış insan* ne der, dinle.

UYKU YERDİR**HABERİ OLMAK UYKUDA GÖRMEKTİR**

5988. bayat eğğü isiz yorıtsa қаза / *yoritur* anı yatsa tünle *uda*

Tanrı, iyi veya kötü, kazasını bildirmek isterse, bunu gece yatarken, *uykuda bildirir*

Kutadgu Bilig’de taşıyıcı ve yönelim şemaları yanında somut mekânlar aracılığıyla da soyut inanç kavramları mekân olarak ifade edilmiştir. Burada yer alan tuzak, ağ, kapı, çukur, deniz gibi somut mekânlar da SOYUT İNANÇ DURUMLARI YERLERDİR metaforu için kaynak alan görevi görmüştür. Ayrıca ölümün dipsiz bir çukur olarak ifadesi de taşıyıcı (container) şeması yanında bir alçak bir yönelim şeması da içerdiği görülmektedir. Bu beyitler aynı zamanda İSTENEN SOYUT İNANÇ KAVRAMLARI YUKARIDIR, İSTENMEYEN SOYUT İNANÇ KAVRAMLARI AŞAĞIDIR, YAŞAM YUKARIDIR, ÖLÜM AŞAĞIDIR metaforlarından kaynaklanmaktadır.

HAYAT TUZAKTIR

307. bu törtte biri ot birisi yağı/ üçünçi ig ol kör *tiriglik ağı*

Bu dörtten biri ateş, biri düşmandır; üçüncüsü *hayatın tuzacı* olan hastalıktır.

HAYAT HANDIR

3531. *kapuğ açtı dünya* tağı bir kapuğ / *ölüm kapğı* açlur kirür halk kumuğ

Bir kapı açıldı *dünya kapısı*; bir kapı daha açılır, o kapı *ölüm kapısıdır* ve herkes oraya girer.

ÖLÜM ÇUKURDUR

1140. *ölüm* bir *teniz ol* uçı yok tüpi/ bağa körse yetrü tüpi yok *batığ*

Ölüm ucsuz-bucaksız bir denizdir; iyice dikkat edersen, dipsiz bir *çukurdur*.

ÖLÜM YERDİR

YAŞAMAK ÖLÜM MEKÂNINDAN KAÇMAKTIR

1384. kanı kim *kutuldu ölümdin* kaçıp/ kanı kim aşındı ödindin keçip

Hani, kim *ölümünden kaçıp kurtulmuştur*; hani, kim ecelini geciktirmiş ve vaktini aşmıştır.

ÖLÜM YERDİR

1113. *asığ kıldı erse ölümke kümüş*/ kümüş kılğay erdi er özke yuluş

Ölüme karşı gümüş fayda etse idi, insan gümüşü kendisine fidye yapardı

ÖLÜM YER ALANIDIR

ÖLMEK ÖLÜM MEKÂNINA YAKIN OLMAKTIR

1401. usanma tiriglikke artuğ sağın/ *tiriglik ölümke içi ök yakın*

Hayatta pek gafil davranma, dikkat et; *hayat ölümle çok yakındır*.

RAHMET YERDİR

HUZURLU OLMAK RAHATLIK MEKÂNINDA YAŞAMAKTIR

5239. bayat birse ‘ izzin yok ol gayeti/ öküş *rahmet içre* özün rahatı

Tanrı izzet verirse, bunun sonu yoktur; bol *rahmet içinde* rahat yaşarsın.

RIZA YERDİR**RIZA SOYUT KAVRIMLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

3774. *küwençim awınçım sewinçim kamuğ/ sewinçin içinde turur* ay uluğ

Güvencim, avuncum ve sevincim hepsi senin rızan içindedir, ey ulu.

KORKU YERDİR**SEVGİ YERDİR****KULLUK KORKU- SEVGİ MEKÂNLARININ ARASINDA OLMAKTIR**

3668. bayat ‘adline tutçı *korğu* yorı/ umın *fażluja* tutçı tagnü yorı

Tanrının adından dâima korkarak yaşa, fakat fazlından da hiç bir zaman ümit kesme.

3669. *bu iki ara boldı kulluk* bilin / bu ol yol yañılma bu kulluk yolın

Kulluk bu ikisinin arasındadır, bunu bil; yol budur, bu kulluk yolunu kaybetme.

YOL YERDİR**DOĞRU OLMAK YOL MEKÂNINDA OLMAKTIR**

6540. içip yatmış er teg uğıp oğlu keldim / özüm *yolda azmış* bayatka uyağtım

İçip yatmış olan adam gibi, uyuyup uyanınca, *yoldan çıkmış* olduğumun, farkına vardım, Tanrıdan utandım.

GÜNAH YERDİR**KÖTÜ OLMAK GÜNAH MEKÂNINA GİRMEKTİR**

6558. uzun tünle yatma idike tapın sen/ oğun yığla tınma *yazuğka basıttım*

Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Tanrıya ibâdet kıl; uyanık ol, durmadan ağla; *günahlarımın yükü altına girdim*

DOĞRU YOLDA OLMAK GÜNAH MEKÂNINDA UZAKTA OLMAKTIR

1329. tapuğka irig bol bayatka tapın/ *yazuğtın yırağ* tur özünni sakın

İbâdetle gayretli ol, Tanrıya kulluk et; *günahtan uzak dur*, kendini koru.

4.2.1.3. Zaman Durumları Mekândır

Kutadgu Bilig’de zamanın, olay yapısı metaforları tarafından kavramlaştırıldığı da görülmüştür. İlk olarak zaman (b. 1333, 1740, 3788, 5581) ve zamanın görünümlerinden yarın (b. 3606), gece (b. 4925), geçmiş- gelecek (b. 3634), ihtiyarlık (b. 6527, 6557) kavramları +da/+de, +ta/+te, içinde, +ka teg-, ara gibi durum ekleri ve edat işaretleyicileri aracılığı ile yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. Buradan ZAMAN YERDİR metaforik ifadesi ortaya çıkmaktadır. ZAMAN YERDİR ifadesi zaman ve olay yapısı metaforları içerisindeki ve pek çok dildeki ilerlemenin işaretleyicisi olan yer arasındaki metaforik ilişkidir¹²⁰⁹. Moore’a göre zamanlar arası geçişleri metaforik olarak ifade etmenin yollarından

¹²⁰⁹ Moore, 2014: 222- 223.

birini olay yapısı metaforları olarak göstermiştir¹²¹⁰. Örneğin gençliği bırakıp yaşlılık mekânına gelmek (b.6557) gözleyicinin zaman mekânları arasındaki geçişini yansıtmaktadır. Dolayısıyla ZAMAN YERDİR metaforu yanında YAŞLANMAK GÖZLEYİCİNİN ZAMAN MEKÂNLARI ARASINDAKİ GEÇİŞİDİR metaforunu ifade etmektedir.

Tablo 4. 135 Yer- Mekânın Zaman Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	Zaman	İç-dış/ Kapsam	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	Gün	İç-dış/ Kapsam	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	Yarın	Uzak- yakın/ Yer	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	Gece	İç-dış/ Kapsam	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	Geçmiş/ Gelecek	Ara/ Yer	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	İhtiyarlık	İç- dış/ Kapsam	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	İhtiyarlık	Bağlantı/ Yer	Fi.H.→Z.H.
Yer/ Mekân	Rüya	İç- dış/ Kapsam	Fi.H.→Z.H.

Tablo 4. 136 Yer- Mekânın Zaman Kavramlarına Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
ZAMAN YERDİR ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ YERDİR	ZAMAN YERDİR GÜN YERDİR YARIN YERDİR

¹²¹⁰ Moore, 2014: 43.

	GECE YERDİR GEÇMİŞ/ GELECEK YERDİR İHTİYARLIK YERDİR RÜYA YERDİR

ZAMAN YERDİR

1740. bayatka bütüglü biliglig kişi/ *tegürmiş öñinde* tükel yir aş

Tanrıya inanan bilgili insan, *kısmetinde ne varsa*, onunla iktifa eder

5581. ikinç tıdmasalar hazine haķı / *öñinde tegürse* ay elgi aķı

İkincisi hazine hakkını gözetmeli ve bunu *vaktinde ödemelidirler*, ey eli açık insan.

GÜN YERDİR

1333. tiriglik yawa kılma eğgü kılın/ *keçer kün içinde* kerekiñ alın

Hayatı boşuna geçirme, iyilik yap; *geçip-gidenlerden* ibret al.

3788. *keçer kün içinde* kerekiñ alın / köçütçi kelirke itigin kılın

Geçer gün içinden gerek olan şeylerini al; senin hayattan göçürecek olanın her ân gelebileceğini düşün ve ona göre hâzırlıklı bulun

YARIN YERDİR

YARIN İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

3606. birisi yarın ol biri keçti tün/ *yarınka tegirmü* tiriglik bu kün

Bu üç günden biri yarındır; biri dün geçti; bugünkü hayat acabâ *yarına ulaşacak* mı

GECE YERDİR

4925. *ķara tün içinde turur kelgü iş* / yarutur yaruķ kün aya eğgü iş

Gelecek hâdiseler karanlık geceye bürünmüştür, ey iyi arkadaşım, ancak parlak güneş aydınlatabilir.

GEÇMİŞ YERDİR

GELECEK YERDİR

3634. *keçürmiş keçürgü ara* bir tüşün / tiriglikke munça beğütme ünün

Geçmiş ile gelecek arasında ancak bir konak vardır; bir konaklık hayat için, bu kadar gürültü etme.

İHTİYARLIK YERDİR

6527. *ķarılıķta ķor yok* kõni turdum erse / yawalıķķa isiz tiriglikni ıdtım

Eğer doğru bir hayat yaşamış olsa idim, *ihtiyarlığın da zararı yoktu*; fakat ne yazık ki, onu boş yere sarfettim

İHTİYARLIK İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YAŞLANMAK İHTİYALIK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

6557. yigitlikni ıdtım *ķarılıķķa tegdim*/ yana yangıl emdi negü söz tağıttım

Gençliğimi elden çıkardım, *ihtiyarlığa geldim*; sadede geledim, sözü niye dağıttım

RÜYA YERDİR

6022. *sağınç körse tüşte* yanutı sewinç/ sewinç körse kaçdı bolur yığlayu

Kederli bir *rüyâ* görülürse, bunun karşılığı sevinçtir; sevin görülürse, kaygı gelir ve insanı ağlatır

4.2.1.4. Sosyal Durumlarda Yer

Sosyal bağlamda arkadaşlık, dostluk (b. 4202), menfaat- zarar (b. 4208), gariplik-gurbet (b. 477), öz- benlik (b. 5158), durum (2392, 1001), iş (52, 587, 3085, 4134), kural (4584) gibi soyut kavramlar içinde, fark, yerinde, +ka/+ke al-, +da/+de, +ça/+çe, +ka/+ke gir-, +ka/+ke tegir-, +da taşın (dışında) durum ekleri, edatlar ve mekân bildiren ifadeler aracılığı ile yer- mekân şeklinde kavramlaştırılarak SOSYAL HAYAT YERDİR –MEKÂNDIR metaforları ortaya çıkmaktadır. Bu eklerin içerisinde bulunduğu iç- dış, kapsam, bağlantı, yönelim imaj şemaları sosyal kavram alanına ait soyut kavramları yer açısından ifade etmiştir. Örneğin, gurbet el olarak anlamlandırılan gariplik yeri (b.477) sosyal hayatta kültürel bir ifadedir. Burada sosyo- kültürel soyut bir ifade olan gurbet, gariplik yer imaj şeması ile yer mekân açısından ifade edilerek yanı zamanda KÜLTÜREL DURUMLAR YERDİR, SOSYAL DURUMLAR YERDİR genel seviye metaforları meydana gelmektedir.

Tablo 4. 137 Yer- Mekânın Sosyal Durum Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özellği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	Arkadaşlık	İç- dış/ kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Menfaat/ Zarar	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Renk	Ara/ yer	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Gariplik	İç-dış/ Kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Benlik	İç/dış/ Kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Durum	Yönelim/ yer	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	Durum	İç-dış/kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/ Mekân	İş	Bağlantı/ yer	Fi.H.→S.H.
Yer/ mekân	İş	İç-dış/kapsam	Fi.H.→S.H.
Yer/mekân	Kural	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→S.H.

Tablo 4. 138 Yer- Mekânın Sosyal Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Kavramsal Metaforlar
SOSYAL DURUMLAR YERDİR KÜLTÜREL DURUMLAR YERDİR SOSYAL DURUMLAR YERDİR	ARKADAŞLIK YERDİR MENFAAT/ZARAR YERDİR RENK YERDİR GARİPLİK YERDİR BENLİK YERDİR DURUM YERDİR İŞ YERDİR KURAL YERDİR

ARKADAŞLIK YERDİR

4202. biregü tutar iş kişig tenrilik / bu *işlik içinde* yok ol egrilik

Biri, her türlü menfaat dışında, İlâhî bir sevgi ile arkadaş edinir; bu *arkadaşlık içinde* sadâkatsizlik hâtıra gelmez.

MENFAAT/ ZARAR YERDİR

MENFAAT ARKADAŞLIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

4208. adaşığ *asığ yas içinde* sına / bu yirde adağ tikse bek tut sene

Dostu *menfaat ve zarar içinde* tecrübe et; eğer o bu hâllerde de dostluğuna devam ederse, ona sıkı yapış.

RENKLER YERDİR**BEYAZ/ SİYAH YERDİR**

6622. köni sözde taşın sözüğ söz time/ *köni egri farkı örünli kıra*

Doğru sözden başkasına söz deme; *doğru ile eğri arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir*

GARİPLİK YERDİR

477. *garıblık yirinde* kerek bolğa ney/ bu elgim tarusa sarığ kılğa eñ

Gurbet elde insana mal lâzım olur; elim daralırsa, bu benim yüzümü sarartır.

ÖZ/BENLİK YERDİR**ÖZ/İNSANIN KENDİSİ NASİHATLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****KABUL ETMEK BENLİK MEKÂNINA ALMAKTIR**

5158. atanın ananın ölümü tükel / oğul kızka pend ol uşup *özke al*

Ana babanın ölümü çocuklar için tam bir nasihattir; bunu anlayıp, *benimse*

ÖZ/BENLİK YERDİR**KABUL ETMEK DOĞRULUK NESNESİNİ BENLİK MEKÂNINA ALMAKTIR**

5877. eşitgil sözüg irtte yalğan çınığ/ *çınığ özke alğıl* kına yalğanıg

Sözü dinle, doğru veya yalan olup olmadığını araştır; *doğruyu kabul et*, yalanı cezalandır

DURUM YERDİR

2392. *bu yirde* özünni küdeşgil oğul / küdeşgil yok erse özündin tönül

Ey oğul, *böyle durumlarda* kendini iyi koru; kendini koru yahut her şeyi göze al.

1001. bu ay toldı aydı söz asğı uluğ/ *yirinçe tüşürse* beğütür kuluğ

Ay-Toldı dedi: Sözün faydası büyüktür; söz *yerinde kullanılırsa*, kulu yükseltir

İŞ YERDİR

52. ra' iyyetka bolsa öküş taqati/ kamuğ *iş içinde* bulur rahatı

Hükümdâr raiyyet üzerinde ne kadar çok kudretli olursa bütün *işlerinde* o kadar rahat ve huzur bulur.

587. iwe *kirme işke* şabır kıl serin/ iwe kılmış işler ökünçi yarın

İşe acele ile *girme*, sabır ve temenni ile hareket et; acele yapılmış olan işler yarın peşimanlık getirir.

3085. negü tir eşitgil ay köñli süzük/ *kamuğ iş içinde* ay köñli tüzük

Gönülü durulmuş ve *her işinde gönülü dürüst olan* insan ne der dinle.

4134. ne türlüğ *işke tegir* erse öz/ bağırsaklığın teg yaruğ kılğa köz

Her hangi *bir işe memur edildiğin vakit*, o işi can ve gönülden yap; bu seni mesûd eder.

KURAL YERDİR

4584. apañ *munda taştın* bolur erse aş/ añar barmasa yig köñül bolga baş

Bunların dışında başka ziyafetlere davet ederlerse, bunlara gitmemek daha iyidir, gönlün yaralanır.

4.2.1.5. Davranışsal Durumlar ve Yer

Davranışsal bağlamda da bu kavram alanındaki sözcüklerin yer- mekân olarak kavramlaştırıldığı görülmüştür. Doğruluk, zorluk, sıkıntı, rica- havf, gerçeklik gibi soyut kavramlar içinde, +ka/+ke tegir-, +ka/+ke teg-, +ka/+ke tüş-, öze, özele, dış (dışında kal-),

yerinde, arakı (ikisi arasında), naru, yana durum ekleri ve yer- mekân bildiren ifadeler aracılığı ile davranışı gösteren kişi/kişilerin içinde bulunduğu yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir. SOSYAL DAVRANIŞLAR YERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 139 Yer- Mekânın Davranışsal Durum Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	Doğruluk	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/Mekân	İyilik	Yüzey/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/Mekân	İyilik	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Zorluk	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Sıkıntı	Yüzey/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Rica/Havf	Ara/ Yer- Alan	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Gerçeklik	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Sevgi	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Sıkıntı	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Vefasızlık	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Kalabalık	İç-dış/ kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Yer/ Mekân	Benlik	Yüzey/kapsam	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 140 Yer- Mekânın Davranışsal Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Kavramsal Metaforlar
SOSYAL DAVRANIŞLAR YERDİR DAVRANIŞSAL DURUMLAR YERDİR	DOĞRULUK YERDİR ZORLUK YERDİR

	SIKINTI YERDİR RİCA/HAVF YERDİR GERÇEKLİK YERDİR SEVGİ YERDİR VEFASIZLIK YERDİR BENLİK/KİŞİLİK YERDİR

LİSAN YERDİR

985. *yawa söz biligsiz tilindin çıkar/* biligsiz kişig bilge yılkı atar

Boş söz bilgisizin ağzından çıkar; bilgisiz adama âlim hayvan der.

DOĞRULUK YERDİR

1289. *köni bol bütünlük bile tut kılınç/ könilik içinde* turur bu sewinç

Doğru ol, dürüst hareket et; *doğruluk* insanı mesûd eder.

DOĞRULUK YERDİR

DOĞRU OLMAK İYİLİK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1874. bu emgek yük ol bir ağır yüdgüke/ anı yüdse ötrü *teğir eğgüke*

Bu zahmet, yüklenmesi güç olan bir yükür, fakat insan bunu yüklenmekle *iyiliğe erişebilir.*

DOĞRULUK YERDİR

DOĞRU OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINDA YER ALMAKTIR

3972. iligniñ tileki saña eğgü ol/ bu *eğgü içinde* tiler eğgü yol

Hükümdârın senin hakkındaki düşüncesi iyidir; bu *iyilik ile yetinmeyip*, daha iyiye doğru yol arıyor.

DOĞRULUK YERDİR

DOĞRU OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINDA YAŞAMAKTIR

4444. katılğıl qarılğıl yitür hem içür/ *könilik özele* tiriglik keçür

Onlara katıl, karış; onları yedir, içir ve hayatını *doğruluk içinde* geçir

5813. *ka muğ eğgülükke ilig boldı baş / bu eğgüg çoğup sen özün kılma taş*

Bütün iyilikler hükümdâr yanındadır; *bu iyiliği bırakıp, sen bunun dışında kalma*

ZORLUK YERDİR

3052. ayur ay bağırsak inangu idim / *katığlık yirinde* sığınğu idim

Sonra dedi: Ey inandığım, merhametli rabbim; ey *müşkül anlarda* sığındığım rabbim

SIKINTI YERDİR

SIKINTI İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

6574. idim *muñka tegdim* vefasızka tuştum/ vefalığ kim erki sewüg can bireyi

Ey rabbim, *sıkıntı içindeyim*, vefasızlara rastladım; vefalı acaba kimdir, ona sevgili canımı feda edeyim

RİCA YERDİR**HAVF YERDİR**

3671. *rica birle havfı* kanat sen kılın / bu *iki arakı* yoluğ sen alın

Sen rica ile havfi kendine kanat edin; *bu ikisinin arasındaki yoldan* şaşma.

GERÇEKLİK YERDİR

4876. köni sözledin söz bütünlük bu ol/ *munıda naruı* neçe egri yol

Doğru söyledin, hakikat budur; *bundan başkası* hep eğri yoldur.

SEVGİ YERDİR

4873. ağır kılma könlüğ maña ay kıdaş / yakınlık içinde mini *tutma taş*

Ey kardeş benim için kendini üzme; bana karşı duyduğun sevgiyi *eksik etme*.

Davranışları taşıyıcı (container) şeması yanında yönelim şeması da yer- mekân olarak ifade etmiştir. Sıkıntıya değ-, sıkıntıya ulaş- ifadelerindeki ulaş- hareket eylemi sınırı kavramını yönelme hal ekinin de kullanımıyla birlikte yer mekân olarak kavramlaştırmıştır. Bu da olumsuz davranış ve durumların da yükseklik yönelimini ifade ettiğini göstermektedir. OLUMSUZ DAVRANIŞLAR YÜKSEKTEDİR metaforunu ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde vefasız insanlarla rastlamak, onlarla denkleş- ifadesi de yatay bir yönelim şemasını içerir.

SIKINTI YERDİR**VEFASIZLIK YERDİR**

6574. idim *munıka tegdim vefasızka tuştum*/ vefalığ kim erki sewüg can bireyi

Ey rabbim, *sıkıntı içindeyim, vefasızlara rastladım*; vefalı acaba kimdir, ona sevgili canımı feda edeyim

KÜSTAHLIK YERDİR

6602. ulındım men emdi *otunlarka tuştum*/ ökünç birle tün kün neçe yük yüdeyi

Ben artık usandım, *küstahlar arasına düştüm*; gece gündüz peşimanlık içinde bütün bu yükü nasıl taşıyayım

KALABALIKLAR YERDİR

2710. *bularda naruı kalın bu kıtu* / bu üçke udu bardacı ol butu

Bunların dışında kalan bir sürü insan, bu üçüne uyarak yürüyen köşeklerdir.

3165. biliglig ukuşluğ kişi ol kişi/ *anıda naru* barça yılkı tuşı

İnsan dediğin bilgili ve akıllı insandır; *onun dışındakilerin hepsi* de hayvan gibidir

BENLİK / KİŞİLİK YERDİR

4956. *özümdin yana* oğ kıtıglanğa men/ bu arzu tilekiñ tükel kılgı men

Kendi tarafımdan ben de bizzat gayret edeceğim, bu arzu ve dileği yerine getireceğim.

Soyut durumlar dışında insanın kendisi de yer- mekân olarak ifade edilmiştir. Burada da +dın/+din ayrılma hal ekiyle kişinin kendisi taşıyıcı şema aracılığı ile yer olarak ifade edilmiştir. Burada insanın içerisinden geçen duygular aracılığı ile iletişim kurulmasının

yanında kişi duygularla dolu bir taşıyıcı, yer şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan da HÜKÜMDÂR YERDİR, İNSANLAR YERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

6282. yorı bar *meniñdin yime* ök ayıt/ negü ol iğın kör me köñlin awıt

Git, *benim tarafımdan da* hatırını sor; hastalığına bak, nasıldır; kendisini teselli et

4.2.1.6. Duygu Durumları ve Yer

Kutadgu Bilig’de duygu kavramlarının da çeşitli şekillerde olay- durum metaforları şeklinde ifade edildiği görülmüştür. DUYGULAR YERLERDİR metaforu DURUMLAR YERLERDİR metaforunun alt haritalamalarından biridir. Kutadgu Bilig’de duygular olay yapısı metaforları aracılığı ile sınırları belirli bir alan şeklinde kavramlaştırılmıştır. Duyguların yer olarak kavramlaştırıldığı metaforlarda duygu kavramı içerisinde kişileri ve olayları barındıran yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir.

Bu bağlamda sevgi (4873), küstahlık (6602), kötülük (6369), kibir (6372), utanç (6544), pişmanlık (6546), kötülük (3091), mutluluk (3799), kaygı (6203) gibi duygular ve duyguların meydana geldiği gönül gibi soyut kavramlar +a/+e sığdır-, +da/+de bulundur-, +ka/+ke yükle-, +dan/+den gider-, +ka/+ke sürükle-, +ka/+ke tuşık- (+ka/+ke düş-), +ka/+ke basık- (düş-), +dan/+den kurtul- durum ekleri ve ifadeleri tarafından yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir. Olumlu duygular yanında olumsuz duyguların da yer açısından ifadesi DUYGULAR YERLERDİR, OLUMLU DUYGULAR YERDİR, OLUMSUZ DUYGULAR YERDİR metaforlarını meydana getirmiştir.

Tablo 4. 141 Yer- Mekânın Duygusal Durum Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	Huzur	Yer- Alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Sevinç	Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Acı	Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Keder	İç- dış/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer- Mekân	Utanmazlık	Uzak- Yakın	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Gönül	İç- dış/ kapsam Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Heva	İç- dış	Fi.H.→DYG.H

Yer/ Mekân	Ateş	İç- dış/ kapsam	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Kibir	İç- dış/ kapsam	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Utanç	İç- dış/ kapsam Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Pişmanlık	İç- dış/ kapsam Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Kötülük	Uzak-yakın/ yer-alan	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Saadet/ Mutluluk	İç- dış/ kapsam	Fi.H.→DYG.H
Yer/ Mekân	Kaygı	Yönelim/ yer -alan	Fi.H.→DYG.H

Tablo 4. 142 Yer- Mekânın Duygusal Durum Kavramlarına Aktarımı

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
DUYGUSAL DURUMLAR YERLERDİR OLUMLU DUYGULAR YERDİR OLUMSUZ DUYGULAR YERDİR	HUZUR YERDİR SEVİNÇ YERDİR ACI YERDİR KEDER/ DÜŞÜNCE YERDİR UTANMAZLIK YERDİR GÖNÜL YERDİR HEVA YERDİR ATEŞ YERDİR KİBİR YERDİR UTANÇ YERDİR PİŞMANLIK YERDİR KÖTÜLÜK YERDİR SAADET/MUTLULUK YERDİR İYİLİK YERDİR KAYGI YERDİR

Huzura kavuş- yani inçke teg- ifadesinde kaynak alan sınırları belirlenmiş bir alandır. Yani sınırları belirlenmiş bir alan olan huzur mekânına/yerine ulaşmak, böyle bir yere ulaşmak anlamındadır. Bu şekilde yönelim ve yer alan imaj şeması aracılığı ile yer- mekân kaynak alanı huzur hedef alanına haritalanarak soyut huzur duygusunu mekânlaştırmıştır.

HUZUR YERDİR

1044. sewindi ilig *inçke tegdi* özi/ ajunda yağıldı kör atı sözi

Hükümdâr râhat etti ve *huzura kavuştu*; şöhreti ve nüfuzu dünyaya yayıldı

Bu beyitte +ka/+ke yönelme hal eki ile sevinç kavramı yer- mekân olarak ifade edilmiştir. Burada birbirine zıt olarak ifade edilen sevinç ve keder yakınlık- uzaklık imaj şemaları aracılığı ile iki yer olarak ifade edilmiştir. Aynı şekilde yine yönelme hal eki ile birlikte acı duygusu da yer- mekân olarak ifade edilmiştir.

SEVİNÇ YERDİR

ACI YERDİR

1087. ağışka iniş ol edizke batıg/ *sewinçke saķınç ol açığka tatıg*

Her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru, her *sevincin bir kederi ve her acıya karşı bir lezzet vardır*

KEDER/ DÜŞÜNCE YERDİR

3773. igimke şıfa sen *saķınçka sewinç* / muñumķa tayançım irikse awınç

Sen hastalığıma şifâsın, *kederime sevinçsin*, derdime dermansın; sıkıntılı zamanımda da beni teselli eden sensin.

Keder veya düşünce ifadesi iç- dış taşıyıcı imaj şema aracılığı ile yer olarak ifade edilmiştir. Bir yere, bir şeye sızmak şeklinde düşünceye doğru, kedere doğru sızmak keder, düşünce soyut kavramını yer şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Burada sızmak eyleminin niteliği ve hareket yönü ve yönelme hal ekinin yarattığı anlam kaynak alan olarak keder, düşünce soyut kavramı üzerine haritalanmıştır.

KEDER/ DÜŞÜNCE YERDİR

1127. *saķınçka sızar* kör erejke irer/ sewerin bulur bulsa terkin yirer

Kederden zayıflar, rahattan usanır; sevdiğini bulur, bulunca, çabuk yerer

Kutadgu Bilig’de yer alan utanç duygusu da taşıyıcısı olan özne ile birlikte uzaklık- yakınlık imaj şemasıyla utanmazlık duygusu yer- mekân olarak ifade edilmiştir.

UTANMAZLIK YERDİR

1309. *uwutsuz kişidin yıraķ tur* teze/ meniñdin miñ alķış uwutluğ öze

Hayasız adamdan kaç, uzak dur; haya sahibine benden binlerce selâm.

2292. uwutka bolup korklık alplık kılur / ögünçke bolup er özin öldürür

Korkak kimse dahi *haysiyetini korumak için*, kahramanlık gösterir; öğülmesi için insan kendisini ölüme atar.

Kutadgu Bilig’de duygu durumlarının en yoğun olarak gerçekleştiği yer olan gönül soyut kavramı pek çok olumlu ve olumsuz duygu durumlarını karşılamıştır. Bu bağlamda DUYGULAR YERLERDİR metaforu yanında OLUMLU DUYGULAR YERLERDİR ve OLUMSUZ DUYGULAR YERLERDİR metaforları meydana gelmiştir. Duygu durumları yanında öğrenme, karşılaştırma, kıyas durumlarında da gönül kavramının metaforik olarak kavramlaştırıldığı görülmektedir. Duygular açısından önemli bir yerde olan gönül kavramını bu özelliklerinden dolayı duyguların mekânlaşması, yer alanları olarak ifadesi içerisinde yer verme gereğini duyduk. Çünkü kişilerin mutluluk, hüznün, keder gibi duyguları gönüllerinin içerisinde ya da içlerinde yaşamaları da bir durumu ifade etmektedir.

MEMNUN OLMAK GÖNLÜNE SIĞDIRMAKTIR

KABUL ETMEK GÖNLE SIĞDIRMAKTIR

1607. ilig köñliñe sıgdı erse tapuğ/ elig birdi devlet açıldı kapuğ

Hükümdâr hizmetinden *memnun kaldıkça*, saadet ona el verdi ve kapılar açıldı.

GÖNÜL YERDİR

GÖNÜL KÖTÜLÜKLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HATIRLAMAK GÖNÜLDE TUTMAKTIR

2577. tügük yüz açığ söz kişig tumlıtur / tiriglikte kitmez *köñülde yatur*

Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca devam eder, insanın *gönlünden çıkmaz*.

HEVA YERDİR

3346. havağa basıqma ukuş birle kes / et öz baş kötürse bilig birle bas

Hevesin tesirinde kalma, akıl ile karar ver; ten baş kaldırır, bilgi ile hâkim ol.

GÖNÜL YERDİR

GÖNÜL DERTLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HÜZÜNLÜ OLMAK GÖNÜLE DERT YÜKLEMEDİR

6228. negü yük kötürdün köñülke bu kün/ nişanın körür men alında tügün

Gönlüne bugün nasıl bir derd yüklendi; alnındaki düğümde bunun alâmetini görüyorum.

GÖNÜL YERDİR

GÖNÜL KİBİR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KİBİRLİ OLMAK GÖNÜLE KİBİR KOYMAKTIR

3428. köñülde kiterse kör oç keklerin / tilinde yorıtsa köñülde barın

Öç ve kibiri gönlünden atmalı, gönlünde ne varsa, dilinde de o olmalıdır.

Kutadgu Bilig’de kibir, utanç ve pişmanlık olumsuz duyguları da sınırları belirlenmiş bir yer- mekân şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Öznenin kibre sürüklenmek, utanılacak hale düş-, pişmanlığa düş- durumlarından bahsedebilmesi için sınırları belirlenmiş bu alanlar içerisinde kendini bilmesi gerekir. Kaynak alan olarak iç- dış, taşıyıcı imaj şemalar aracılığı ile yer- mekân kavramları hedef alanda bulunan olumsuz kibir, utanç, pişmanlık duygularına haritalanmıştır.

KİBİR YERDİR

KİBİRLİ OLMAK KİBİR MEKÂNINA SÜRÜKLENMEKTİR

6372. uluğluk bu devlet bu kut kıw kişig/ *küwezlikke tartar* hoşup öz işig

Büyüklük, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, *kibirli olmağa sürükler.*

UTANÇ YERDİR

UTANMAK UTANÇ MEKÂNINA DÜŞMEKTİR

6544. maña rabbım aysa nelük kıldıñ andağ/ negü tıldağım bar *uwutka tuşıqtım*

Rabbim bana: Nasıl böyle yaptın? diye sorarsa, ne mâzeretim var; çok *utanılacak hâle düştüm.*

PİŞMANLIK YERDİR

PİŞMAN OLMAK PİŞMANLIK MEKÂNINA DÜŞMEKTİR

6546. sewinç keçti emgek yime keçgey erdi/ yawa boldı kün ay *ökünçke basıqtım*

Huzur geçti, zahmet de geçecek idi; gün ve aylar boşuna heder oldu, *peşmanlığa düştüm.*

SAADET/MUTLULUK YERDİR

MUTLU OLMAK SAADET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

3799. idı yaqşı aymış tapı bolmış er / *tapılık içinde* kutı tolmış er

Olanı ile yetinen ve bu kanâati ile *tam bir saâdete kavuşmuş olan insan* çok güzel söylemiş.

İmaj şemalar yanında duygular somut mekânlarla da ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de, bataklık ve ateş kötülüğün, deniz hüznü ve kaygının ifadesi olurken, parça, ülüğ sözcüğü de iyilik kavramını somut bir yer alanı şeklinde ifade etmiştir. Ateş, tarla, deniz somut mekân kavramları OLUMLU DUYGULAR YERDİR, OLUMSUZ DUYGULAR YERDİR metaforları için kaynak alan görevi görmüştür.

KÖTÜLÜK YERDİR

KÖTÜLÜKLER BATAKLIKTIR

İYİ OLMAK BATAKLIKTAN KURTULMAKTIR

3091. örü tartğıl özni *üyüktin kurtul* / özün kulluğun sen tapuğ birle yul

Kendini yukarı çek, *bataklıktan kurtul*; ibâdet ile kulluk vazifelerini yerine getir.

ATEŞ MEKÂNDIR**KÖTÜ OLMAK ATEŞ MEKÂNINA SÜRÜKLENMEKTİR**

6369. özün buğrağursa beğütse boyun/ sini *otқа tartar* ulıtur ünün

Vücûdun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırılrsa, seni *ateşe sürükler* ve acı acı feryad ettirir.

İYİLİK YERDİR**İYİLİK TARLADIR**

2454. ukuş bolsa asğı idı ök öküş / kamuğ *eğgülik ülgı ol bu ukuş*

Akıllı olmak çok faydalıdır; bütün *iyiliklerde aklın hissesi* vardır.

KAYGI YERDİR**HÜZÜNLÜ OLMAK KAYGI MEKÂNINDA OLMAKTIR**

6203. negü bar ajunda fıraқта katığ / *fıraқ қаđғулары теңизде батıғ*

Dünyada firaktan daha güç ne var; *fırakın kaygıları denizden daha derindir.*

4.2.1.7. Bilişsel Durumlar ve Yer

Kutadgu Bilig’de duyguların yanı sıra bilişsel eylemlerin de olay yapısı metaforları ile ifade edildiği görülmüştür.

Bilgi, yazı (2730, 4704), akıl (319, 5411), düşünce (5292, 2769), söz (711, 2515, 3936, 1666, 6616, 3477), sır (998), gönül (1607, 1265, 1341, 2778, 4796, 4808, 4879, 6032) gibi bilişsel ve duyuşsal kavram alanına ait soyut kavramların mekân yer olarak kavramlaştırıldığı görülmektedir. Buradan DURUMLAR YERLERDİR metaforuna uygun olarak BİLİŞSEL / SOYUT DURUMLAR YERLERDİR metaforu ortaya çıkmıştır.

Kutadgu Bilig’de soyut durumların daha çok +қа/+ke yönelme hal eki ile kullanılan ad soylu sözcükler ve bu sözcüklerle kullanılan teg-, tegür- eylemleri ile yer alanları, yerler şeklinde metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan hizmete gir-, , gemiye bin-, dünyaya gel-, dünyadan ayrıl-, utanca düş-, eşiğe yüksel-, eşikte dur- gibi ifadeler DURUM YERLERDİR metaforları yanında DURUM DEĞİŞİKLİKLERİ YER DEĞİŞİKLİĞİDİR metaforuna örnek olmaktadır.

Tablo 4. 143 Yer- Mekânın Bilişsel Durum Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik
Nesne Doğası	Nesne	Invariance/ Değişmezlik	Miktarı
İmaj Şematik Bilgi	Doğası		
İmaj Şematik Yapı			
Genel Seviye			
Özelliği			

Yer/ Mekân	Gönül	İç-dış/kapsam Merkez- Çevre	Fi.H→Blş.H.
Yer/Mekân	Gönül	Yüzey/kapsam Merkez- Çevre	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Bilgi	Yönelim/ Yer-Alan	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Hesap	Yönelim/ Yer-Alan	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Söz	Yönelim/ Yer-Alan Merkez-Çevre- Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H→Blş.H.
Yer/Mekân	Bilgi	Uzak- yakın/ Yer Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Yazı	İç-dış/kapsam	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Akıl	İç-dış/kapsam	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Düşünce	Uzak- yakın/ Yer	Fi.H→Blş.H.
Yer/Mekân	Söz	İç-dış/kapsam Çekim- Olanak	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Söz	Yüzey/ Kapsam	Fi.H→Blş.H.
Yer/ Mekân	Akıl	Uzak- yakın/ Yer Olanak/ Merkez- Çevre	Fi.H→Blş.H.

Tablo 4. 144 Yer- Mekânın Bilişsel Durum Kavramlarına Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
FELSEFİ / BİLİŞSEL DURUMLAR YERDİR	GÖNÜL YERDİR BİLGİ YERDİR HESAP YERDİR SÖZ YERDİR YAZI YERDİR AKIL YERDİR

	DÜŞÜNCE YERDİR SIR YERDİR AKIL YERDİR

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLDE TUTMAKTIR**

319. muḥar meḥzetü keldi Türkçe mesel/ oḳıgıl munı sen *köḥül* ögke al
Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu oku, *gönlünde* ve aklında *tut*.

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLE ALMAKTIR**

782. muḥar meḥzetü keldi emdi bu söz/*köḥülke alıngıl* küdezgıl keḫ öz
Buna benzer şöyle bir söz vardır, bunu *hatırında tut* ve kendini iyi gözet.

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLE YAZMAKTIR**

1341. saḅa sözledim söz ḅumarı atı/ unıtma bu sözler *köḥülke bitı*
Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutma, *gönlüne yaz*.

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLE YERLEŞTİRMEKTİR**

2253. bu sözke tanuḅı bu beyt ol oḅı/ bu beytig oḅı sen *köḥülke toḅı*
Bu söze şahit olan şu beyti oku; bu beyti oku ve onu *gönlüne yerleştir*

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLDE TARTMAKTIR****HATIRLAMAK GÖNÜLE YAZMAKTIR**

2778. bitigsiz işig *bek tutumaz köḥül* / köḥülke ıḅanma *bitı* ay oḅul
Kayda geçmeyen işleri insan *gönlünde iyice tartamaz*; gönüle in; *yaz*, ey oḅul.

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNÜLDE BULMAKTIR**

2879. bu erdi ay ilig özüm bilmişin/ ayu birdim emdi *köḥül bulmışın*
Ey hükümdâr, benim bildiğim bunlardır; *hâtırına gelenleri* işte arzettim.

GÖNÜL YERDİR**HATIRLAMAK GÖNLÜN İÇİNDE TUTMAKTIR**

2577. tügük yüz açig söz kişig tımlıtur / tiriglikte kitmez *köḥülde yatur*
Çatık yüz, acı söz insanı soğutur ve bunun tesiri bütün hayat boyunca *devam eder*, insanın *gönlünden çıkmaz*.

4879. bayat birsü tevfiḅ saḅa küḅ ḅadaş / du‘ada unıtma *köḥül tutma taş*

Ey kardeşim, Tanrı sana tevfiḅ ve kuvvet versin; dualarında beni de unutma, *gönlünden çıkarma*.

GÖNÜL YERDİR**DÜŞÜNMEK GÖNÜLDE TUTMAKTIR**

3860. eşittim *köñülke sığurdum* anı /kātıǵlan tilekke tegürgil mini

Fakat duydum ve ona *gönlümde yer verdim*; gayret et, beni bu dileğime kavuştur.

3914. eşitgil yana bu meniñ sözlerim/ *köñülke alın* ay bağırsak erim

Benim bu sözlerimi de bir kere dinle; ey temiz kalpli insan, bunları *iyice düşün*

BİLGİ YERDİR

4704. ölüm aldı mindin bu iki tatıǵ / nerek emdi dünya ay *bilgi batıǵ*

Bu iki zevki ölüm benim elimden aldıktan sonra, şimdi bu dünyanın bana ne lüzumu var; ey *derin bilgili* insan.

HESAP YERDİR

2786. idı me *baǵǵ hendese saǵıǵı*/ anın tezginür kör hâkimler başı

Hendese hesabı çok derin bir hesaptır; bu hesap hakimlerin bile başını döndürür.

SÖZ YERDİR

4394. *batıǵ* yinçke *sözler* uķayın tise / bulardın eşit söz uķulǵay basa

Derin ve ince manalı *sözleri* anlamak istersen sözü bunlardan dinle anlarsın.

BİLGİ YERDİR**YAZI YERDİR****YAZI YOLDUR****CAHİL OLMAK YAZI İŞİNDE ŞAŞIRMAKTIR**

2730. bitigçi bor içse *biligdin tezer*/ biligdin tezigli *bitigdin azar*

Kâtip içki içerse, *bilgiden uzaklaşır*; bilgiden uzaklaşan *yazıda şaşırır*

AKIL YERDİR**AKIL ATASÖZLERİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****HATIRLAMAK AKILDA TUTMAKTIR**

319. muñar menzetü keldi Türkçe mesel/ oķıǵıl munı sen köñül *öǵke al*

Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve *aklında tut*.

AKIL YERDİR**AKIL HEVESLER İÇİN YER KAPAYICISIDIR****AKILLI OLMAK HEVES NESNESNİ AKIL MEKÂNINA VERMEKTİR**

5411. negü tir eşitgil özin bilmiş er / *havasın uķuşķa bulun kılmış er*

Dinle, kendini bilen, heva ve *hevesini aklına esir eden insan* ne der.

DÜŞÜNCE YERDİR**DÜŞÜNCE HUZURSUZLUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****MUTLU OLMAK DÜŞÜNCE NESNESİNDEN KURTULMAKTIR**

5292. katıgılan tiriglikte mal aşnu ıd/ *sakıştın kutulğıl* muyan özke tıd

Malını kendinden önce, henüz hayatta iken, göndermeğe gayret et; o *baş belâsından kurtul*, yerine sevap kazan.

SÖZ YERDİR

SÖZ SANAT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SÜSLEMEK TUZ NESNESİNİ KATMAKTIR

711. bu sözke tanuķı bu şa‘ır sözi/ bu *şa‘ır sözi sözke kattı tuzı*

Şâirin şu sözü buna şahittir; *şâir sözü söze tuz katmıştır.*

SÖZ YERDİR

SÖZ YALAN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

SUÇ İŞLEMEK SÖZLERİ ÇÖZMEKTİR

2515. kâra ilke yazsa kûritur başın / *tîli sözde yazsa* uşatur tişin

Avam memlekete karşı suç işlerse, başı gider; konuşurken *dili suç işlerse*, dişi kırılır.

SÖZ YERDİR

SÖZ DÜŞÜNCELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

DÜŞÜNMEK AKIL NESNESİNİ YETİRMECTİR.

3936. ay könlî süzük er ay bilgi öküş/ baķa kôr bu *sözke yetürgil uķuş.*

Ey duru gönüllü insan, ey bilgisi çok olan, dikkat et ve bu *söz üzerinde düşün.*

1594. negü tir eşitgil uç ordu begi/ bilip sözlemiş *sözke yetrüp ögi*

Sözü bilerek ve anlayarak söylemiş olan Uç-Ordu beyi ne der, dinle

SÖZ YERDİR

SÖZ BİLGİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

DÜŞÜNMEK BİLGİ NESNESİNİ YETİRMECTİR.

1666. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig/ bûgülep *bu sözke yetürsü bilig*

Ögdülmiş cevap verdi: Hükümdâr *kendi ferâseti ile bunun cevabını bulabilir* dedi

SÖZ YERDİR

SÖZ DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KABUL ETMEK SÖZE EĞİLMEKTİR

4992. bu *sözke egildim* birür men boyun / ziyaret kılayın anar men bu kün

Bu *söz karşısında boyun eğiyorum*; ben bugün, onu ziyaret ederim

5070. yana aşnuķı *sözke yangay* tiyü/ taķı kôrķur erdim saņa eymenü

Tekrar *eski fikrine dönecek* diye, senden çekiniyor ve korkuyordum

SÖZ YERDİR

SÖZ DÜŞÜNCELER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KONUŞMAK SÖZ NESNESİNİ SÖZ KAPSAYICISINA KATMAKTIR

6616. elig sundum uş men biligni tilep/ *sözüg sözke tizdim* şaşurdum ura

İşte ben bilgi isteyerek, ona el uzattım; *sözü söze katarak*, dizi sıraladım

SÖZ YERDİR**SÖZ İSİMLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

3477. tili teprese *sözde atı çıkar* / sini körgüke ol köz açtı bakar

Konuşmağa başlar başlamaz, *ağzından adın çıkar*; o seni dört gözle beklemektedir

SÖZ YERDİR**SÖZ FİKİRLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****ÇÖZMEK ANLAMAKTIR**

172. öküş sözleme söz birer sözle az/ tümen söz tüğünün bu bir *sözde yaz*

Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu *bir sözde çöz*.

SÖZ SUÇLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**SUÇ İŞLEMEK SÖZÜ ÇÖZMEKTİR**

2515. kara ilke yazsa kurıtur başın / *tili sözde yazsa* uşatur tişin

Avam memlekete karşı suç işlerse, başı gider; konuşurken *dili suç işlerse*, dişi kırılır.

SÖZ ADLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**UNUTMAMAK SÖZÜ YÜRÜTMEKTİR**

3478. kimi sewse ermiş köñül arzulap / tilin *sözde atı yorır* söz ulap

Gönül arzulayarak, kimi severse, her sözde onun *adı dilinden düşmezmiş*.

SİR YERDİR**SİR SÖZ İÇİN KAPSAYICIDIR**

998. bu ay toldı aydı *söz ornu sır ol*/ söz ülgü on ol sözlegüsi bir ol

Ay-Toldı cevap verdi: *Sözün yeri sırdır*; söz ondur, fakat biri söylenmelidir

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL DUALAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

1265. *köñüldin birü kıldı edgü du 'a*/ ay edgü du 'a sen belanı yıga

Gönülden gelen iyi duâlar etti; ey iyi duâ, sen bütün belâları defet

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL ZİHİN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****GÖNLÜNE YAZMAK KAYDETMEKTİR/HATIRLAMAKTIR**

1341. saña sözledim söz kımaru atı/ unıtma bu sözler *köñülke bitı*

Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutma, *gönlüne yaz*.

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL DÜŞÜNCE VE ÖLÇÜ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****TUTMAK SAKLAMAKTIR/ TARTMAKTIR****GÖNÜL İŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****GÖNÜL TERAZİDİR****ÖLÇMEK GÖNÜLDE DÜŞÜNMEKTİR**

2778. bitigsiz işig *bek tutumaz köñül* / köñülke ısanma bitı ay oğul

Kayda geçmeyen işleri insan *gönlünde iyice tartamaz*; gönüle in; yaz, ey oğul.

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL SIR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

4796. *köñüldeki sırrım* açar men saña / tilek arzu birle uçar men saña

Gönüldeki sırrımı sana açarım, dilek ve arzu ile sana uçarım.

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL DÜNYA SEVGİSİ/TANRI SEVGİSİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****VAZGEÇMEK GÖNÜLDEN ATMAKTIR**

4808. *köñüldin çıkarğu kamuğ dünyasın* / anar ötrü kirse bayat sewgi çın

Gerçek Tanrı sevgisinin girebilmesi için, insan *gönlünden bütün dünya arzularını çıkarıp-atmalıdır*.

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL İNSANLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****HATIRLAMAK GÖNÜLDE TUTMAKTIR****UNUTMAK GÖNÜLDEN ÇIKARMAKTIR**

4879. bayat birsü tevfiğ saña küç kıdaş / *du ‘ada unıtma köñül tutma taş*

Ey kardeşim, Tanrı sana tevfiğ ve kuvvet versin; dualarında *beni de unutma, gönlünden çıkarma*.

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL SÖYLENENLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****DİNLEMEK GÖNÜLE ALMAKTIR**

6032. yanut birdi odğurmış açtı tilin / ayur sözleyin men *köñülke alın*

Odgurmış söze başladı ve cevap verdi: Pekâlâ, söyleyeyim, sen *dikkatle dinle* dedi

GÖNÜL YERDİR**GÖNÜL HATIRLANACAKLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR****AKILDA TUTMAK GÖNÜLDE TUTMAKTIR**

6249. muñar menzer emdi bu sözni eşit/ *köñülke alın* ötrü özke iş it

Şimdi buna benzeyen şu sözü dinle; bu senin *gönlünde bulunsun*, her işinde onu hatırla.

AKIL YERDİR

319. muñar menzetü keldi Türkçe mesel/ okıgıl munı sen köñül *ögke al*

Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve *aklında tut*.

AKIL YERDİR**SÖZ YERDİR**

4990. yanut birdi odğurmış aydı bu söz / *uğuşğa yakın ol* aya köñli tüz

Odgurmış cevap verdi: Bu *söz akla yakındır*, ey temiz kalpli insan dedi

AKIL YERDİR**AKIL SARAYDIR**

310. bilig kimya ’ teg ol neñ irklü turur/ *uğuş ordusu ol* neñ üglü turur

Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrâfında toplanır; *akıl onun sarayıdır*, içinde eşya yığılır.

BİLGİ YERDİR

BİLGİ TARLADIR

271. biligsiz karşı turur belgölüğü/ ay közsüz karşı *bilig al ülüg*

Bilgisiz, muhakkak ki, kördür; ay gözsüz kör, *bilgiden hisseni al*.

BİLGİ YERDİR

BİLGİ SARAYDIR

1906. *bilig ordusu* ol bu begler özi/ biligsiz bolur kıl nerek kıl sözi

Beylerin kendileri *bilgi sarayıdır*, kıl bilgisiz olur; kıl sözünün ne kıymeti var

BİLGİ YERDİR

BİLGİ EVDIR

1813. bayat fazlı birle ağırlar kuluğu/ *bilig kapğı* açlur onarur yoluğu

Tanrı kulunu fazıl ve inâyeti ile yükseltir; ona *bilgi kapısı açılır* ve isteği rast gider.

4.2.2. Hareketler

Kaynak-yol- hedef şemasını içeren DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu DURUM DEĞİŞİMİ YERLERİN DEĞİŞİMİDİR metaforunu desteklemektedir. DURUM DEĞİŞİMİ YERLERİN DEĞİŞİMİDİR metaforu taşıyıcı ve kaynak- yol- hedef imaj şemasıyla meydana gelmektedir.

Her iki metafor da sınırları belirli bir alandan bir diğer alana geçişi ifade etmektedir. Burada yer alan durumlar mekân, durumlar arası değişiklikler de mekânlar arası değişiklikler şeklinde metaforik olarak ifade edilmektedir. Kutadgu Bilig’de özellikle yönetim ve inanç bağlamında harekete bağlı durum değişikliklerinin yer aldığı görülmektedir. Özellikle kişiler, şahıslar sınırları belirlenmiş bölgeler şeklinde kavramlaştırılan taşıyıcı kaynak alan durumlarından hareket şeması ve yol aracılığı ile başka bir hedef taşıyıcı durumuna geçmektedir. Kutadgu Bilig’de durum değişimlerini anlatan ifadelerde en önemli unsur eylemlerdir. Eylemler değişimin nasıl ve ne ölçüde meydana geldiği konusunda hedef alana kaynaklık etmektedir. Özellikle günlük hayattaki ontolojik kaynaklı temel eylemler değişimin niteliği, ölçüsü ve insan üzerindeki etkisini de yansıtmaktadır. İkinci olarak metaforik kaynak alana hizmet eden imaj şemalardır. Kutadgu Bilig’de uzaydaki yönelimler, yön duygusu ve somut sınırlı alanlar bu metaforlar için kaynak alan görevindedir.

4.2.2.1. Yönetimde Durum Değişimi

Kutadgu Bilig’de yer alan inçe teg- (1772), törke ag- (1661), törke tegir-/ ilke tegir- (614), kineşke kir- (5657), tamudın yıra- (292), ölümdin kutul- (1384), bayatka sığın- (3741), könül tutma taş (4879), isizke katıl- (5510), fesadka katıl- (5263), oyunka awın- (2093),

erejke awın- (4832) gibi ifadelerde durumun yer alanları olarak ifade edilmesi yanında durum değişikliklerinin yer alanları/mekân değişiklikleri şeklinde görülmektedir. Burada +ka/+ke, +ña/+ne hal durum ekleri ile teg-, ag-, tegir-, bar-, kir-, katıl-, awın- eylemlerinin birarada kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca +dın/+din hal ekleri almış ad soylu sözcüklerin de yıra- ve kutul- eylemleriyle kullanıldığı görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de kut ve devlet kapılarının açılması ile yüksek makamlara ulaş- gibi ifadeler insanların önceki ve sonraki durumları arasında da bir fark oluşabileceğini göstermektedir. Kutun insana kapılarını açmasıyla insan eşikten tahta yükselir. Yani günlük hayatta, uzaydaki yükselme hareketi kutlanmak gibi farklı bir değişim sürecini ifade etmiştir. Burada dolaylı olarak bir durum değişimi vardır. Metaforik olarak soyut bir durum değişimi somut yer- mekân ve yönelim açısından ifade edilmiştir. Ayrıca, buradaki değişimin en büyük gücü de kut kavramıdır. Dolayısıyla burada TAHTA ÇIKMAK EŞİK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR metaforu yanında KUT GÜÇTÜR metaforu da görülür. Aynı şekilde kut gittiğinde insanın alçalması da EŞİĞE DÜŞMEK TAHT MEKÂNINI BIRAKMAKTIR metaforunu ortaya çıkarır. Burada devlet- kut yine bir güç durumundadır. Burada durum değişimi metaforu yanında OLUMLU DURUMLAR YUKARIDIR ve OLUMSUZ DURUMLAR AŞAĞIDIR metaforu meydana gelmektedir. Kutadgu Bilig’deki değişim metaforları sosyal ve siyasi bağlamda bir değişikliği yansıtmaktadır. Yönetimdeki değişimler metaforunda taşıyıcı ve kaynak yol hedef şemalarının olması, yönetimle ilgili her yükselişin bir çıkış noktası, gidilecek bir yol, başarılması gereken bir yol ve bir sonuca, hedef noktasına (eşik veya tör) sahip olmasıdır.

Tablo 4. 145 Hareket Kaynak Alanlarının Yönetimde Soyut Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Hareket	Yükselmek	Kaynak-Yol-Hedef	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Alçalmak	Kaynak-Yol-Hedef	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Değer Vermek	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Saygı Duymak	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Tahta Yükselmek	Kaynak-Yol-Hedef	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Hizmet etmek	Kaynak-Yol-Hedef	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Hizmete girmek	Kaynak-Yol-Hedef	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 146 Hareket Kaynak Alanlarının Yönetimde Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
YÜKSELMEK HAREKET ETMEKTİR ALÇALMAK HAREKET ETMEKTİR DEĞER VERMEK HAREKET ETMEKTİR DEĞERLENDİRMEK HAREKET ETMEKTİR SAYGI DUYSUN HAREKET ETMEKTİR MEVKİ DEĞİŞTİRMEK HAREKET ETMEKTİR HİZMET ETMEK HAREKET ETMEKTİR HİZMETE GİRMEK HAREKET ETMEKTİR	YÜKSELMEK SAADET KAPISININ AÇILMASIDIR ALÇALMAK DEVLET KAPISININ KAPANMASIDIR DEĞER VERMEK YÜKSELTMEKTİR DEĞER VERMEK EŞİKTEN TAHTA YAKLAŞTIRMAKTIR SAYGI DUYSUN YÜKSELTMEKTİR SAYGI GÖRMEK AŞAĞI MEKÂNINDAN YUKARI MEKÂNINA GELMEKTİR MEVKİ DEĞİŞTİRMEK EŞİK MEKÂNINDAN TAHT MEKÂNINA ÇIKMAKTIR KUTUN EVE GİRMESİ KİŞİNİN YÜKSELMESİDİR KUTUN EVDEN ÇIKMASI KİŞİNİN ALÇALMASIDIR HİZMET ETMEK EŞİK MEKÂNINDAN TAHT MEKÂNINA GEÇMEKTİR HİZMET ETMEMEK BAŞ KÖŞEDEN EŞİĞE DÜŞMEKTİR HÜKÜMDÂR MEKÂNINA GELMEK HAYAT MEKÂNINI BIRAKMAKTIR

YÜKSELMEK SAADET KAPISININ AÇILMASIDIR

945. seza ol saña kim tapınsa tapuğ/ sezağa tapınsa *açar kut kapuğ*

Sen herkesin hizmetine lâıksın; lâıık olana hizmet edilirse, *saâdet kapısı açılır*.

3069. kıyıkız kiçe tañda kıldı tapuğ/ yaradı tapuğ açtı *devlet kapuğ*

Yine sadâkatle, sabah akşam hizmet etti; hizmeti takdir edildi ve *saâdet kapıları* açıldı

ALÇALMAK DEVLET KAPISININ KAPANMASIDIR

1321. apañ irse *devlet* yapulsa *kapuğ*/ serinse yana işi itlür kamuğ

Eğer *devlet* gider ve *kapısı kapanırsa*, insan sabretmeli; onun bütün işleri tekrar yoluna girer.

4003. negü teg kılur men beginke tapuğ / *yapılmış turur* kör maña **bu kapuğ**

Ben beyine nasıl hizmet ederim; **bu kapı artık benim için kapanmıştır.**

Kutadgu Bilig’de önemli bir unsur olan, şans ver-, dene-, sına-, değerlendir-süreçlerinin sonunda hükümdârın kişiyi yükseltmesi o kişinin hayatındaki bir durum değişimine neden olur. Dolayısı ile eşikteki yükselir. Kapıda duran saraya alınır.

DEĞER VERMEK YÜKSELTMEKTİR

DEĞER VERMEK EŞİKTEN KAPIYA YÜKSELTMEKTİR

385. ödürdi adırdı **kötürdi mini**/ azuqlar yolındın kiterdi mini

O seçti, ayırdı, beni **yükseltti**; beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı.

Yönelim metaforları ile ilgili olabilecek yükseltmek ifadesi aynı zamanda saygı duymak, değer vermek anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda insanın alçak seviyeden yüksek seviyeye gelmesi olarak anlaşılan yükseltmek, yükselmek bir durum değişimi göstermektedir.

SAYGI DUymak YÜKSELTMEKTİR

SAYGI GÖRMEK AŞAĞI MEKÂNINDAN YUKARI MEKÂNINA GELMEKTİR

1455. kamuğ edğülerig ağır tut **kötür**/ isizlerni tutma ilin din qotur

Bütün iyilere hürmet göster ve **onları yükselt**; kötülere yüz verme, onları kapına dahi yanaştırma

4350. tilin irme serme tuz etmek yitür / ağır tut olanı ağırla **kötür**

Onlara karşı sert ve kaba bir dil kullanma; tuz-ekmek yedir, saygı göster ve **hürmet et.**

Kutadgu Bilig’de yer- mekân açısından metaforik olarak ifade edilen durumlar arasındaki geçişler eylemler aracılığı ile de ifade edilmiştir. Örneğin aşağıdaki beyitte yukarı bir yönelim gösteren ağ- eylemi sosyal ve siyasi bir değişimi ifade etmektedir. Kişiyi içinde fiziksel olarak içinde bulunduğu eşik olarak adlandırılan alçaklıktan yine tör olarak adlandırılan fiziksel olarak içinde bulunulan yükseklik kavramı ifade edilmiştir.

MEVKİ DEĞİŞTİRMEK HAREKET ETMEKTİR

MEVKİ DEĞİŞTİRMEK EŞİK MEKÂNINDAN TAHT MEKÂNINA ÇIKMAKTIR

1661. kılınçı edğü bolsa kamuğ halk sewer/ kılıkı köni bolsa **törke ağır**

İyi hareket eden kimseyi herkes sever, dürüst tabiatlı olan insan **baş köşeye çıkar.**

YÜKSELMEK KUTUN HAREKETİDİR

KUTUN EVE GİRMESİ KİŞİNİN YÜKSELMESİDİR

KUTUN EVEN ÇIKMASI KİŞİNİN ALÇALMASIDIR

745. *qayu ewke kirse bu ay terk çıkar*/ çıkarı için terk yatarın **yıkar**

Bu ay hangi eve girerse, oradan çabucak çıkar; çabuk çıkabilmek için de yattığı yeri **yıkar.**

Kutadgu Bilig’de siyaset içerisinde yükselmek veya başarılı olmak belirli güçlere ağırlanmıştır. Yükselme, başarılı olma eylemlerinin üzerindeki yaptırım kut, kanun veya hizmettir. Bu nedenle Kutadgu Bilig’deki durum değişimlerini destekleyen bir diğer metafor da NEDENLER GÜÇLERDİR metaforlarıdır. Kişilerin eşik mekânını terketmesindeki en büyük yaptırım hizmet kavramıdır. Hizmet kavramının niteliği kişilerin durumlarını belirlemektedir.

HİZMET ETMEK HAREKET ETMEKTİR

HİZMET ETMEK EŞİK MEKÂNINDAN TAHT MEKÂNINA GEÇMEKTİR

614. tegimsiz tapuğ birle *törke tegir/* yarağısız yaransa kör *ilke tegir*

İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sâyesinde *baş-köşeye geçer*; liyâkatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, *kapı eşiğini boylar*

HİZMET ETMEMEK BAŞ KÖŞEDEN EŞİĞE DÜŞMEKTİR

844. tapuğcı tapuğ bilse *törke tegir/* tapuğ bilmese *tördin ilke kelir*

Hizmetkâr hizmet etmesini bilirse, *baş köşeye erişir*; hizmet etmesini bilmezse, *baş-köşeden eşiğe düşer*

Kutadgu Bilig’de devlet kapısı, saray kapısına gelmek kişilerin hayatlarını etkiler. Çünkü bu kapıya gelince hayatındaki her şeyi de geride bırakmak gerekir. Bu kapıda durmak önemli bir yaptırımdır. Hükümdârın kapısına gelmek diğer hayat mekânını geride bırakmak anlamına gelir. Burada aynı zamanda hayat mekânından devlet mekânına geçiş şeklinde bir mekânlar arası geçiş ve buna bağlı olarak bir değişim söz konusudur.

HİZMETE GİRMEK HAREKET ETMEKTİR

HÜKÜMDÂR MEKÂNINA GELMEK HAYAT MEKÂNINI BIRAKMAKTIR

3748. saña ya *seniñ қапғыңа мен барып /* negüni tileyin tiriglik ıdıp

Sana yahut *senin kapına gidip*, hayatımı vakfettimeme mukabil, ben senden ne bekleyebilirim

Yönetim bağlamında bir değişimi ifade eden kibirli olmaya sürüklenmek de kibir kavramını sınırları bir mekân şeklinde kavramlaştırılmasının yanında olumlu bir durum mekânından olumsuz bir durum kibir mekânına geçişi ifade etmektedir. Burada sosyal ve siyasi bağlamda bazı dış güçler aracılığı ile hükümdârın karakteristik yapısındaki bir değişimden bahsedilmektedir.

KİBİRLİ OLMAK HAREKET ETMEKTİR

KİBİR MEKÂNINA GELMEK DOĞRULUK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR

6372. uluğluğ bu devlet bu qut kıw kişig/ *küwezlikke tartar* qoğup öz işig

Büyüklik, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, *kibirli olmağa* sürükler.

4.2.2.2. İnanç Durumlarında Değişim

İnanç bağlamında da olay yapısı metaforları görülmektedir. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu yönetim gibi inanç bağlamında da insanların önemli değişimlerini (ölüm- yaşam) ifade etmektedir. İnanç bağlamındaki değişim metaforlarında da kaynak- yol- hedef şeması yer almaktadır. Sınırları belirlenmiş olan inanç soyut mekânlarından (ölüm, cehennem, hayat) diğer sınırları belirlenmiş alanlar şeklinde metaforlaştırılmış alanlara geçiş olan değişim metaforlarında (b.3741, b.3790) öznenin ayrıldığı ilk yer (dünya) gideceği yere kadar (Tanrı) geçireceği olaylar yol ve varacağı yer de hedeftir (Tanrı). Yine (b.6369) ateşe sürüklenmek ifadesinde ölüm ateş somut kavramı ile ifade edilmiştir. Temel uzaydaki hareketlerden biri olan sürüklen- bir güç aracılığı ile bir yere götürülmek ifadesi öznenin ölüm gibi yaşantısında geri dönülmez bir değişiklik meydana getirmektedir.

Cehennemden uzaklaş-, cehennem mekânını terk edip cennet mekânına ulaşmayı; ölüm den kurtulmak ölüm mekânından yaşam, hayat mekânına geçmeyi, sevaba ulaş- sevap mekânına gidip günah mekânından kurtulmayı, Tanrı'ya sığınmak dünya mekânında gitmeyi ifade eder. Burada DURUM DEĞİŞİMLERİ YER DEĞİŞİMLERİDİR metaforları yanında DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforu görülür. Ayrıca bilginin cehennemden kurtuluş aracı olması bilginin bu durum değişimi üzerindeki gücünü göstermektedir. Bu nedenle burada NEDENLER GÜÇLERDİR metaforuna bağlı olarak BİLGİ GÜÇTÜR metaforu bulunmaktadır.

Tablo 4. 147 Hareket Kaynak Alanlarının İnançta Soyut Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Hareket	Kurtulmak	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→İ.H.
Hareket	Yaşamak	Döngü	Fi.H.→İ.H.
Hareket	Sığınmak	Zorunluluk	Fi.H.→İ.H.
Hareket	Ölmek	Yol/ Döngü	Fi.H.→İ.H.
Hareket	Ölmek	Yol/ Döngü	Fi.H.→İ.H.
Hareket	Doğmak	Yol/ Döngü	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 148 Hareket Kaynak Alanlarının İnançta Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
KURTULMAK HAREKET ETMEKTİR YAŞAMAK HAREKET ETMEKTİR SİĞİNMAK HAREKET ETMEKTİR DOĞMAK HAREKET ETMEKTİR ÖLMEK HAREKET ETMEKTİR	KURTULMAK CEHENNEM MEKÂNINDAN UZAKLAŞMAKTIR YAŞAMAK ÖLÜM MEKÂNINDAN KURTULMAKTIR KURTULMAK SEVAP MEKÂNINA ULAŞMAKTIR TANRI MEKÂNINA SİĞİNMAK DÜNYA MEKÂNININ BIRAKMAKTIR KUTSALLIK MEKÂNINA SİĞİNMAK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMATIR ÖLMEK ÖLÜM MEKÂNINA DÜŞMEKTİR ÖLMEK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMAKTIR DOĞMAK DÜNYA MEKÂNINA GİRMEKTİR ÖLMEK YER ÜSTÜNÜ TERK ETMEKTİR ÖLMEK YER ALTINDA OLMAKTIR ÖLMEK KARANLIK TOPRAK EVDE YATMAKTIR ÖLMEK İKİNCİ KONAĞA GİTMEKTİR ÖLMEK ECEL PUSUSUNA DÜŞMEKTİR

KURTULMAK HAREKET ETMEKTİR

KURTULMAK CEHENNEM MEKÂNINDAN UZAKLAŞMAKTIR

292. maṅar tegdi mundaḡ biliglig sözi/ *tamudın yırar* tip tamuluk özi

Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum: kendisi cehennemlik iken, *cehennem azabından kurtuldu.*

İletil- eylemi günlük yaşantıda, dünyada insan hareketlerini ve ileri yönelmeyi içeren bir eylemdir. İletilmek eylemi ile ecel gibi bir güç aracılığı ile ölüme doğru götürülmek insan hayatındaki sonsuz değişimi yani ölümü ifade etmektedir. Bu bağlamda ölüm, olumlu anlama sahip ileri yönelimi ve yer- mekân şemasına sahiptir.

ÖLMEK HAREKET ETMEKTİR

ÖLMEK İLETİLMEKTİR

ÖLMEK DÜNYA MEKÂNINDAN ÖLÜM MEKÂNINA İLETİLMEKTİR

1118. küremiş kürek erdi uş bu özüm / *ecel tuttu iltür* ne asğı sözüm

Ben hayata kaçmış bir kaçak idim; şimdi *ecel beni yakaladı ve geri gönderiyor* ; sözün ne faydası var

YAŞAMAK HAREKET ETMEKTİR

YAŞAMAK ÖLÜM MEKÂNINDAN KURTULMAKTIR

1384. kıanı kim *ķutuldu ölümdin* kaçıp/ kıanı kim aşundu öğindin keķip

Hani, kim *ölümden kaçıp kurtulmuştur*; hani, kim ecelini geciktirmiş ve vaktini aşmıştır.

Kutadgu Bilig’de günlük hayat akışı içerisinde fizyolojik ve kimyasal kaynaklı bir eylem olan kesil- eylemi öznenin (Odgurmuş’ın) inanç bağlamında bir devam ettirdiği ritüel zincirindeki gerileyişini ifade etmiştir.

KESİLMEK İBADET MEKÂNINDA GERİLEMEKTİR

3364. maņa kelmişinde berü men bu kün / *tapuğdın kesildim* baķa kör öğün

İşte bana geldiğinden beri ben bugün *ibâdetten geri kaldım*; bir düşünsene

Aynı şekilde ibadetlerin durması da kişi üzerindeki bir değişim etkisini gösterir. Günlük hayatta sonlanma, bitişi de ifade eden dur- eylemi ibadetlerin bir anlık sonlanmasını ifade etmiştir.

DURMAK İBADETİN SONLANMASIDIR

4685. bu kün sen maņa kelmişinde berü/ baķa kör *tapuğ barça ķaldı turu*

Bugün senin bana geldiğinden beri, bak işte, *bütün ibâdet olduğu gibi geri kaldı*.

İnsanların ontolojik özellikleri aracılığı ile günlük yaşantılarında sürdrdüğu hareket etme eylemi inanç bağlamında soyut bir olay yapısı değişimi kavramı ifade etmek için kaynak alan olarak kullanılmıştır. Örneğın, burada kullanılan bir adımını diğer dünyaya at- ifadesi dünya kadar diğer dünya ile de ilişkinin kesilmemesi ve bu kesintisizliğin sonunda bir kurtuluğu ifade etmiştir. Bu bağlamda DEĞİŞİMLER HAREKETTİR metaforu DEĞİŞİM ADIM ATMAKTIR metaforunun yanında KURTULMAK ÖTEKİ MEKÂNINA ADIM ATMAKTIR metaforunu desteklemektedir.

KURTULMAK ÖTEKİ MEKÂNINA ADIM ATMAKTIR

3659. adaķ birdi iki yorığı üçün / berü mańsa *biri naru mań* küçün

Yürümek için iki ayak verdi; biri ile bu tarafa bir adım atarsan, *bir adımı*, senin için zahmetli de olsa, *oraya at*.

KURTULMAK SEVAP MEKÂNINA ULAŞMAKTIR

3465. köni beg yüzi körse ķutluğ bolur / *muyanķa tegir* hem yazuķı yulur

Âdil beyin yüzünü gören kutlu olur; *sevaba girer* ve gūnahtan kurtulur.

SIĞINMAK HAREKET ETMEKTİR**TANRI MEKÂNINA SIĞINMAK DÜNYA MEKÂNININ BIRAKMAKTIR**

3741. *bayatka sığındım* özüg bekledim / bu din birle iman küdezsü içim

Tanrıya sığındım, nefsim hâkim oldum; rabbim bu din ve imanımı korusun

3790. cefalığ ajundın kötürdüm köñül / *vefalığ içimke sığındım* amul

Bu cefalı dünyadan gönlümü çektim; huzûr içinde *vefali rabbime sığındım*

KUTSALLIK MEKÂNINA SIĞINMAK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMATIR

3347. bu yanlıg üçün men uluş kend koşup / bu *yirke sığındım* ağır yük yüdüp

Böyle olduğu için, ben köy ve şehirleri bırakıp, ağır zahmetlere katlanarak, *buraya sığındım*

Kutadgu Bilig’de inanç kavram alanında yer alan ölüm kavramı ve ölümün farklı şekildeki ifadeleri olay yapısı metaforları için önemli bir malzemedir. Ölüme düş-, ölüme hazırlan-, ölümün kapısının açılması, kara yer altına gir-, yer altında ol-, toprak evde yatacak olmak dünya mekânını ve yerin üstünü terk etmek nedeniyle hem mekân değişimine örnektir. Bunun dışında insnaların yeryüzü mekânından yer altı mekânına ulaşması bir durum değişimini göstermektedir. Aynı zamanda ölüm olayı burayı terk etmemiz üzerinde ilahi bir yaptırım gücüne sahiptir.

ÖLÜM YERDİR**ÖLMEK HAREKET ETMEKTİR****ÖLMEK ÖLÜM MEKÂNINA DÜŞMEKTİR**

1383. *ölümke usanma* köñül tut tirig/ neçe kiç tirilse töşengü yirig

Ölüme gâfil avlanma, gönlünü diri tut; ne kadar çok yaşarsan-yaşa, bir gün toprağa gireceksin.

1474. *ölümdin kütulğu* yarı yok bilin/ *ölümke itingil* kerekîñ alın

Ölümden kurtulmak için bir çâre yoktur; bunu bil; *ölüme hazırlan* ve ancak bunun için lâzım olanları al

DÜNYA EVDİR**ÖLMEK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMAKTIR**

6152. erej arzu ni‘ met bu koşmak kamuğ / *yayığ dünya yaptı maña bu kapuğ*

Rahat, arzu ve bu nimetlerin hepsini terk edince, *dönek dünya bana bu kapıyı kapadı*

DÜNYA MEKÂNDIR**ÖLÜM MEKÂNDIR****DOĞMAK DÜNYA MEKÂNINA GİRMEKTİR****ÖLMEK DÜNYA MEKÂNINI TERK ETMEKTİR**

3531. *kapuğ açtı dünya* takı bir kapuğ / *ölüm kapğı* açlur *kirür halk kamuğ*

Bir kapı açıldı dünya kapısı; bir kapı daha açılır, o *kapı ölüm kapısıdır* ve herkes oraya girer.

ÖLMEK YER ÜSTÜNÜ TERK ETMEKTİR

1429. bularnı sağıngıl ölümke itin/ ökünme yarın bu *kara yer katın*

Bunları düşün ve ölüme hazırlan; yarın bu *kara yer altında* peşiman olma.

ÖLMEK YER ALTINDA OLMAKTIR

5572. kerek yir öze tur kerek *yir katın*/ çawıksa özün kör bu edgü atın

İyi ad ile şöhret kazandıktan sonra, ister yerin üstünde, *ister altında ol*

ÖLMEK KARANLIK TOPRAK EVDE YATMAKTIR

1419. ediz kiñ beğizlig sarayın ıalıp/ *karañku yir ewde* yatur sen ulıp

Yüksek, geniş ve süslü sarayların burada kalacak, sen de inleyerek, *karanlık toprak evde* yatacaksın.

AHİRET KONAKTIR

ÖLMEK İKİNCİ KONAĞA GİTMEKTİR

1390. ajun bir tüşün ol *gürün bir tüşün*/ bu tüşün ıporsa tüşün ol ajun

Bu dünya bir konak, *mezarın ikinci bir konaktır*; bundan sonraki ilk konak öteki dünyadır.

ECEL PUSUDUR

ÖLMEK ECEL PUSUSUNA DÜŞMEKTİR

366. oqır emdi altmış mañar kel tiyü/ *busuğ bolmasa* bardım emdi naru

İmdi altmış: Bana gel! diye çağırıyor; *ecel pususuna* düşmezsem, şimdi oraya gideceğim.

ÖLÜM ATEŞTİR

ÖLMEK ATEŞ MEKÂNINA SÜRÜKLENMEKTİR

6369. özün buğrağursa beğütse boyun/ sini *otka tartar* ulıtur ünün

Vücûdun deve aygırına döner ve enseni kalınlaştırılrsa, seni *ateşe sürükler* ve acı acı feryad ettirir

4.2.2.3. Zaman Durumunda Değişim

Zaman kavramı da mekânlar arası geçişe konu olmuştur. Yaşlanmak, ihtiyarlık, zamanın insna üstündeki yıpratıcı etkisinin görünümüdür. Bu nedenle gençlikten ayrılmak ve ihtiyarlığa gel- ifadelerinde +ta/+te yan-/ +den ayrıl- (b. 4689) ve +ka teg- (b. 6557) yapıları yaşlılık ve gençlik kavramlarını mekân olarak kavramlaştırmıştır. Buralardan ayrılmak eylemini gerçekleştiren insan gençlik mekânından yaşlılık mekânına gelerek bir durum değişimine uğramıştır.

Tablo 4. 149 Hareket Kaynak Alanlarının Zamanda Soyut Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı	Nicelik Miktarı
Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Nesne Doğası	Invariance/ Değişmezlik	
Hareket	Yaşlanmak	Döngü	Fi.H.→Z.H.
Hareket	İhtiyarlamak	Döngü	Fi.H.→Z.H.

Tablo 4. 150 Hareket Kaynak Alanlarının Zamanda Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları

Temel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	
YAŞLANMAK HAREKET ETMEKTİR İHTİYARLAMAK HAREKET ETMEKTİR	YAŞLANMAK GENÇLİK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR İHTİYARLIK MEKÂNINA GELMEK YAŞLANMAKTIR

YAŞLANMAK HAREKET ETMEKTİR

YAŞLANMAK GENÇLİK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR

4689. *kiçiglikte yandım* karıdım bu kün / bayat tapğı birle tirildim ögün

Gençlikten ayrıldım, bugün artık ihtiyarladım; hayatımı Tanrı hamd u senâ ve ibâdet ile geçirdim.

Uzayda yaşantılarımız içerisinde insan ontolojisini ifade eden ileri- geri yönelim ifadeleri DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforunu ifade etmektedir. Burada ise zaman bağlamında insanın yaşlanması yaşı ilerlermesi şeklinde ifade edilmiştir. Burada nesneye bağlayıcı bir olay yapısı metaforu ifadesi görülebilir fakat kaynağını insandan alan bir hareket kavramının yaşlanma olgusunu kavramlaştırdığı görülmektedir.

YAŞLANMAK YAŞIN HAREKETİDİR

YAŞLILIK YAŞ MEKÂNINI BIRAKMAKTIR

4848. yitürdüm yigitlik *yetildi yaşım* / yıpar kitti kafur aşındı başım

Gençliği kaybettim, *yaşım ileriledi*; misk yerine başım kâfur örtündü

İHTİYARLAMAK HAREKET ETMEKTİR

İHTİYARLIK MEKÂNINA GELMEK YAŞLANMAKTIR

6557. yigitlikni ıdtım *karılığa tegdim*/ yana yangıl emdi negü söz tağıttım

Gençliğimi elden çıkardım, *ihtiyarlığa geldim*; sadede gelemim, sözü niye dağıttım

4.2.2.4. Duygu Durumlarında Değişim

Kutadgu Bilig’de duygular ve insanların içerisinde bulundukları duygu durumları olay yapısı metaforları aracılığı ile sınırları belirli bir alan, mekân şeklinde kavramlaştırılmalarının yanında, insanların duygusal değişimleri de mekânlar arası geçişler şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle DURUMLAR YERLERDİR metaforu yanında DUYGUSAL DEĞİŞİMLER YERLER/MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞLERDİR; DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR, DUYGUSAL DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR şeklinde metaforlar yer alır. Eğrilere katıl- ifadesi eğrilik kavramını yer olarak kavramlaştırırken aynı zamanda doğruluk mekânını bıraktığı eğrilik mekânına geçmeyi ifade eder. Ya da günaha düşmek, günah kavramını mekân – yer olarak kavramlaştırırken aynı zamanda bazı sorumlulukları da hatırlamak gerektiğini ifade eder.

Tablo 4. 151 Hareket Kaynak Alanlarının Duygularda Soyut Değişimlere Aktarımları

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Hareket	Kötü Olmak	Zorunluluk/ Tıkanıklık	Fi.H.→Dyg. H.
Hareket	Sorumluluk Almak	Çekim- Denge- Bağlantı- Merkez- Çevre	Fi.H.→Dyg. H.
Hareket	Hatalı Olmak	Zorunluluk/ Tıkanıklık	F.H.→DYG. H.
Hareket	Utanmak	Zorunluluk/ Tıkanıklık	F.H.→DYG. H.
Hareket	Huzurlu Olmak	Çekim/ Döngü	F.H.→DYG. H.

Tablo 4. 152 Hareket Kaynak Alanlarının Duygulara Soyut Değişimlere Aktarımı Metaforları

Temel Metaforlar Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
KÖTÜ OLMAK HAREKET ETMEDİR SORUMLULUK ALMAK HAREKET ETMEDİR DOĞRU OLMAK HAREKET ETMEDİR HATALI OLMAK HAREKET ETMEKTİR UTANMAK HAREKET ETMEKTİR HUZURLU OLMAK HAREKET ETMEKTİR	KÖTÜ OLMAK EĞRİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR KÖTÜ OLMAK KÖTÜLÜK MEKÂNINA KATILMAKTIR SORUMLULUK MEKÂNINA GELMEK GÜNAHA DÜŞMEKTİR KÖTÜ OLMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR DOĞRU OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINA YAKLAŞMAKTIR HATALI OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINDAN AYRILMAKTIR UTANMAK ADİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR YANLIŞ YOLDA OLMAK FESAD MEKÂNINA DÜŞMEKTİR HUZUR MEKÂNINA DALMAK ZORLUKLARI GERİDE BIRAKMAKTIR HATA YAPMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR

Kutadgu Bilig’de yer alan DUYGUSAL DEĞİŞİMLER MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞLERDİR veya DUYGUSAL DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforlarında taşıyıcı ve kaynak- yol- hedef imaj şemaları yer almaktadır. Duygusal durumlar içerisinde bulunan özne içlerinde bulundukları taşıyıcı imaj şeması olan kaynak alanlardan bir hareket şeması veya bazen bir güç şeması eşliğinde hedef duruma yani başka bir duygusal duruma geçiş yapar. DUYGUSAL DURUMLAR MEKÂNlardır metaforları içerisinde görülen, utanca düş-, kibire sürüklen-, kötülükten kurtul- gibi duygusal durum değişimlerini yanında eğrilere katıl-, günahların sorumluluklarına gir-, doğruluk kavramından ayrılmak, ateşe yani kötü insanlara katıl-, huzura dal- duygu durumlarını mekânlaştırma yanında bu gibi durumlara geçen insanlar

geçmişlerinde olumlu duyguları bıraktıkları için duygusal bir durum değişimi yaşamaktadırlar.

KÖTÜ OLMAK HAREKET ETMEDİR

KÖTÜ OLMAK EĞRİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR

2252. kamuğ neñ katıldı öz ügri bile/ köni tur *katılma sen egri bile*

Her şey kendisi gibi olanlar arasına katılır; sen doğrulukla yaşa, *eğrilere katılma*

KÖTÜ OLMAK KÖTÜLÜK MEKÂNINA KATILMAKTIR

5510. *isizke katılma* yorigıl köni / köni egri birle küni tar küni

Kötüye katılma ve doğruluktan ayrılma; kötüler arasında doğru insanın güneşi kararır.

SORUMLULUK ALMAK HAREKET ETMEDİR

SORUMLULUK MEKÂNINA GELMEK GÜNAHA DÜŞMEKTİR

KÖTÜ OLMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR

6558. uzun tünle yatma idike tapın sen/ oğun yığla tınma *yazukğa basıttım*

Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Tanrıya ibâdet kıl; uyanık ol, durmadan ağla;

günahlarımın yükü altına girdim

HATALI OLMAK HAREKET ETMEKTİR

HATALI OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINDAN AYRILMAKTIR

5400. *könilikte azmış* özüm ay uluğ / ayu birdiñ emdi könilik yoluğ

Ey ulu, ben *doğruluktan ayrılmışım*; sen şimdi o yolu bana gösterdin.

UTANMAK HAREKET ETMEKTİR

UTANMAK ADİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR

4289. *otunğa katılma* ay aşlı arığ / yüzüñnün suwın iltge sindin arığ

Adî kimselere katılma, ey temiz asıllı insan, onlar sende hiç yüz suyu bırakmazlar

HUZURLU OLMAK HAREKET ETMEKTİR

HUZUR MEKÂNDIR

HUZUR MEKÂNINA DALMAK ZORLUKLARI GERİDE BIRAKMAKTIR

4832. *erejke awınma* yawa bolğa kün / bu kutka inanma yayığ ol otun

Huzura dalıp, kendini avutma, yoksa günün boşuna geçer; bu saâdete inanma, o dönek ve küstahtır.

DÜNYA MEKÂNDIR

HATALI OLMAK HAREKET ETMEKTİR

HATA YAPMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR

3565. usayuk bu yalnuğ idi suğ közi/ kalı *torğa kirmez* bu yalnuğ özi

İnsan gafildir ve gözü de çok haristir; böyle olan insan nasıl *tuzağa düşmez*.

4.2.2.5. Bilişsel Durumlar ve Değişim

Duygusal ve ahlaki kavramlar yanında Kutadgu Bilig’de bilişsel kavramlar, eylemler de olay yapısı metaforları ile ifade edilmiştir. Örneğin işte tutmak, akılda tutmak ifadeleri akıl soyut kavramını bir yer, mekân, kap şeklinde ifade etmiştir. Düşünceleri akıl kabı, mekânı içinde tutmak bunları hatırlamak, unutmamak anlamına gelir. Fakat düşünceleri akıl kabından veya gönül kabından atmak unutmak kavramını meydana getirir. Bir şeyi benimsemek, kabul etmek de o düşünceyi benlik soyut kavramını kap, mekân olarak kavramlaştırarak içerisinde tutmaktır. Unutmak veya unutmamak, kabul etmek veya kabul etmemek de bir durum değişimine örnek olabilir. Kutadgu Bilig’de günlük hayatta yer alan eylemler, ontolojik yönelimler bilişsel ilerlemenin, gelişmenin yönü ve niteliğini metaforik olarak hareket ve değişim açısından ifade etmiştir. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu BİLİŞSEL DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR, BİLİŞSEL DEĞİŞİMLER MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞTİR veya BİLİŞSEL DEĞİŞİMLERİN YÖNÜ YUKARIDIR alt metaforları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 153 Hareket Kaynak Alanlarının Bilişsel Durumlardaki Soyut Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Hareket	Unutmamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Hareket	Benimsemek	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

UNUTMAMAK HAREKET ETMEDİR

UNUTMAMAK AKIL MEKÂNINDA TUTMAKTIR

1306. muñar menzer emdi bu sözni eşit/ bu *söz işke tutğıl* özünke iş it

Şimdi buna uygun şu sözü dinle; onu dâima *aklında tut* ve ona göre hareket et.

Bilişsel bağlamda bilginin gelişmesi kişinin sosyal anlamda değişimine işaret eder. Yetil- eylemi bilişsel anlamda öznenin gelişimini ifade etmiştir. Bu da kişide her anlamda sosyal bir değişime neden olmaktadır.

BİLGİLİ OLMAK BİLGİ MEKÂNINI GELİŞTİRMEKTİR

1683. ukuşta adın barça erdemlerig/ kişi öğrenür ötrü *yetlür bilig*

insan akıldan başka bütün faziletleri öğrenir ve böylece *bilgisi gelişir*

Burada yükseklik yönelimi bilişsel anlamdaki bir değişimi ifade ederek hareket etme eylemini bilişsel anlamda soyut bilgi sahibi olma, bilişsel açıdan gelişim üzerine haritalanmıştır.

BİLGİLİ OLMAK YÜKSELMEKTİR

1819. kününe *teñeđür turu öglenür*/ negüni tilese bilür ögrenür

O *günden güne gelişir*, gittikçe aklı tekâmül eder ve her istediğini öğrenir, bilir

BENİMSEMEK HAREKET ETMEDİR

BENİMSEMEK BENLİK MEKÂNINDA TUTMAKTIR

5789. kişi bol kişiye kişilik kılin / kişi atı ögdi *özünke alın*

insan ol, insanlara karşı insanlık yap; insan vasfını *kendin için en yüksek bir unvan olarak taşı*.

4.2.2.6. Sosyal Durumlarda Değişim

Sosyal bağlamda iyi veya kötü olma durumları yeryüzü özellikleri aracılığı ile ifade edilmiştir. Yokuşu çıkış ve iniş arasındaki gayret farkları kaynak alan olarak hedef alandaki iyi ve kötü kavramlarının nitelikleri ve aralarındaki farklar üzerine haritalanmıştır. Bu yokuşu tırmanmadaki güç, harcanan enerji iyi olmak kavramının derecesini ifade ederken, inişin kolaylık derecesi de kötülüğün derecesini ifade etmiştir. Dolayısıyla DEĞİŞİM YOKUŞ TIRMANMAKTIR veya DEĞİŞİM YOKUŞTAN INMEKTİR metaforları meydana gelmektedir. Ayrıca değişimin derecesini ifade eden DEĞİŞİM TIRMANMANIN DERECESİDİR veya DEĞİŞİM İNİŞİN DERECESİDİR şeklindedir.

903. *bu eğgü ağış teg ağır ağguқа/ yawuz neñ iniş ol* uçuz bulğuқа

İyi yokuş tırmanmak gibidir, güçtür; *kötü şey iniş gibidir*, kolayca elde edilir.

905. *ağış teg bu eğgü ağumaz kişi/* tegip tegme yalñuқ қılumaz işi

İyi yokuşa çıkmak gibidir, herkes yükselmez; uğraşmakla değme insan bu işi yapamaz.

Yönetim bağlamında geçen eşik ve baş köşe metaforlarında görüldüğü gibi burada iyiliği niteleyen yokuş yukarısı ve kötüyü niteleyen yokuş aşağısı değişim metaforuna kaynaklık eden hareketin yolunu göstermektedir. Gerçekleştirilmek istenen, sahip olunan sosyal karakteristik nitelik hedef alanları üzerine hareketin dereceleri kaynak alan olarak haritalanmıştır.

2119. küwezlik bile *kökke ağmaz kişi/* қалы қодқы bolsa buzulmaz işi

Gurur ile insan *göge yükselmez*; alçak gönüllü olmakla da işi bozulmaz.

4.2.3.Nedenler

Yukarıda gördüğümüz durum değişikliklerine neden olan bir durum mekânından diğer bir durum mekânına geçiş aynı zamanda bir güce, etkiye, nedene de bağlı olarak NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunu meydana getirmektedir. Bu eylemler istem dışı, zorunlu hareketler sonucu da meydana gelmektedir. Kutadgu Bilig’de nedenler, nedensel ifadeler hareketler

üzerindeki ve mekânlar şeklinde kavramlaştırılan durumlar üzerinde kontrole sahip güçler olarak anlaşılmaktadır. Kutadgu Bilig’de değişimler hareket ve kaynak- yol- hedef şemasına bağlıyken nedensel güç metaforu da bu değişimler üzerindeki hareketi meydana getiren veya getirmeyen faktörlerdir.

Kutadgu Bilig’de yer alan bir çaba ve çalışma sonucu meydana gelen yüksek makamlara eriş- veya bunun tam tersi bir durum eşige düş- insan hayatında meydana gelebilecek durumsal değişiklikler insan iradesinin dışındadır. Bu durumun aynı zamanda zorunlu bir neden sonucu meydana geldiğini göstermesi nedeniyle olay- durum- faaliyet metaforlarının bir alt metaforu olarak nedenler de yer almaktadır. Aşağıd yer alan örnekler bir durumdan diğer duruma olan değişimin nedenlerini göstermektedir. Eylemlerin niteliği ve durumların üzerinde nedenler etkili olur.

4.2.3.1. Yönetimde Güçler

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında bakıldığında kulların hükümdâr kapısında yükselmesi üzerindeki güçlü faktör hizmettir (611). Ülkenin yükselmesi üzerindeki güç kanundur (2017). Kulların hizmet kapısına gelmelerindeki etken de ihtiyaç/ sıkıntılardır (2814). Yönetim bağlamı yanında inanç bağlamında da insanların Tanrı katında yükselten güç ibadetleridir (3356). Ölümün niteliği üzerindeki belirleyici güç neden ise günahlardır (5260). Mekânlar arası geçişlerle değişimin meydana geldiği metaforlar da genellikle belirli bir güç kavramı da bulunmaktadır. Bu kavramlardan en önemlileri ise hizmet kavramıdır. Hizmet kavramı DURUMLAR MEKÂNLARDIR, DURUM DEĞİŞİMLERİ YER DEĞİŞİMİDİR, NEDENLER GÜÇLERDİR ve UZUN VADELİ ETKİNLİKLER YOLCULUKTUR metaforuna örnektir. Kulların yükselmesi, değer görmesi, değerlendirilmesi, beylik yapısının ayakta durmasının nedeni hizmet kavramına bağlıdır.

Tablo 4. 154 Güç Kaynak Alanlarının Yönetim Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Güç	Hizmet	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Hizmet	Direnç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Hastalık	Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Güç	Kanun / Törü	Olanak/imkan	Fi.H.→Y.H.

Güç	Kanun / Törü	direnç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Kanun / Törü	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Kanun / Törü	Yönlendirme	Fi.H.→Y.H.
Güç	Adalet	Olanak/imkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Siyaset	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Eşik/ Sofra	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Hükümdâr- Vezir	Direnç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Doğruluk	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	İhmalkarlık	Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Güç	İhtiyaç/ Sıkıntı	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Güç	Huzur	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Güç	Menfaat	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Güç	Dikkat	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	Cömertlik	İmkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Lisan	imkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Bilgi	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Akıl	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Erdem/ Fazilet	imkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Söz	Karşıt güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Söz	yönlendirme	Fi.H.→Y.H.
Güç	Altın	yönlendirme	Fi.H.→Y.H.
Güç	Ölüm	tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Güç	Bey/vezir	yönlendirme	Fi.H.→Y.H.
Güç	Söz	yönlendirme	Fi.H.→Y.H.
Güç	Bilgi	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	İhtiyat	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	Üstünlük	imkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Kılıç/kalem	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	Yazı	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	Hesap	zorunluluk	Fi.H.→Y.H.
Güç	Düşünce/ihtiyat	imkan	Fi.H.→Y.H.
Güç	Güneş	güç	Fi.H.→Y.H.
Güç	Özlem	imkan	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 155 Güç Kaynak Alanlarının Yönetim Kavramlarına Aktarımı metaforları

Temel Metaforlar Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI GÜÇTÜR SOMUT YÖNETİM KAVRAMLARI GÜÇTÜR	HİZMET GÜÇTÜR HASTALIK GÜÇTÜR KANUN/ TÖRÜ GÜÇTÜR ADALET GÜÇTÜR SİYASET GÜÇTÜR EŞİK/ SOFRA GÜÇTÜR HÜKÜMDÂR/ Bey/ VEZİR GÜÇTÜR DOĞRULUK GÜÇTÜR DİKKAT/İHTİYAT GÜÇTÜR MENFAAT GÜÇTÜR SIKINTI/İHTİYAÇ GÜÇTÜR ERDEM/FAZİLET GÜÇTÜR ÖLÜM GÜÇTÜR ÖZLEM GÜÇTÜR YAZI/ HESAP GÜÇTÜR KALEM GÜÇTÜR DÜŞÜNCE GÜÇTÜR BİLGİ/ AKIL GÜÇTÜR

HİZMET GÜÇTÜR

611. tapuğ birle begler ağırılar kuluğ/ tapuğ siñse boldı kiçig öz uluğ

Beyler kulu hizmetlerinden dolayı yükseltirler; hizmetleri makbûle geçtikçe, küçükler yükselir.

TABIAT GÜÇTÜR

690. yayığ tip sökerler bu kılķım üçün/ maña mün ururlar bu atım üçün

İşte bu tabiatım, için, döneke diye, bana söğerler ve *bundan dolayı bana kusur isnat ederler.*

HİZMET BEYLİK BİNASININ TEMELİDİR

2571. tapuğsağ bir özkey bağırsak kulu / *bekütür yarı künde beglik ulı*

Candan hizmet eden *sâdık ve candan bağlı bir kulun hizmeti beyliğin temelini günden-güne sağlamlaştırır.*

Yönetim kavram alanında hastalık metaforu iki şekilde kullanılmıştır. Birincisi doktorun iyileştirmekle hükümlü olduğu halkın hastalığı beyliğin hastalığı; ikincisi de yönetim de aksaklık yaratan bir kişinin hastalığıdır. Bu kişinin ölüp yönetimde yerini boş bırakmasında en önemli güç hastalıktır. Bu nedenle hastalık güç metaforuna örnektir.

HASTALIK GÜÇTÜR

1070. bu ay toldı aydı ay ilig kutı/ *mini tuttu ol ig añar yok otı*

Ay-Toldı: Ey devletli hükümdâr dedi. *Beni devası olmayan bir hastalık yakaladı*

1558. ayur ay bağırsak kişide burun/ *kapuğum kurıttıñ qor ittiñ orun*

Ey merhametli insan, ey insanların ileri geleni, *kapımı kimsesiz ve yerini boş bıraktın.*

Kutadgu Bilig’de yönetim içerisinde kanun, siyaset, eşik, sofrta kavramları da kalıcı bir beylik ve devlet için güç durumundadır. Memleketlerin düzenli oluşu, ülkenin temelini sağlam oluşu, beyliğin ayakta oluşu kanun yaptırımı ile mümkündür. Bunların nedeni kanun gücüne bağlanmıştır. Bu olayların nedensel yönünün metaforik ifadesi kanundur. Bu bağlamda KANUN GÜÇTÜR metaforu ortaya çıkmıştır. Kanun yanında siyaset kavramı da beylerin yaptıkları her şeyi kendinde barındırmaktadır. Beylerin ayakta duruşunun nedenlerinden biri de siyaset kavramıdır. Bunun yanında beyin şöhretinin yayılması da eşikteki bayrağı ve sofrasının etkisi vardır. Sofra bu metnin hem yönetim hem de inanç alanında kullanılan önemli metaforlarından biridir. Bu nedenle buradan SİYASET GÜÇTÜR, SOFRA GÜÇTÜR, EŞİK GÜÇTÜR metaforları yer almaktadır.

KANUN GÜÇTÜR

2017. kayu beg *törü birse* ilde *köni* / *ilin itti qoçtı yaruttı küni*

Hangi bey memlekette *doğru kanun* koydu ise, o *memleketini tanzim etmiş ve gününü aydınlatmıştır.*

KANUN GÜÇTÜR

1772. tüzüldi törü hem itildi ili/ ilig inçke tegdi bekip *il ulı*

Kanunlar vaz’edildi ve memleket düzene girdi; *ülkenin temeli* sağlamlaştı ve hükümdâr huzura kavuştu.

KANUN GÜÇTÜR

KANUN EVDİR

5285. könilik öze sen turu kıl törü/ *törü birle beglik turur ol örü*

Sen her vakit doğrulukla hüküm et; *beylik kanun ile ayakta durur*

5944. ne eğgü turur kör bu eğgü törü / *törü birle beglik turur ol örü*

Bak, bu iyi kanun ne kadar güzel bir şeydir; *beylik kanun ile ayakta durur*

KANUN ÇIKARMAK ÜLKE BİNASININ TEMELİNİ SAĞLAMLAŞTIRMAKTIR

BEYLİK BİNASININ TEMELİ KANUNDUR

1772. tüzüldi törü hem itildi ili/ ilig inçke tegdi *bekip il ulı*

Kanunlar vaz'edildi ve memleket düzene girdi; *ülkenin temeli* sağlamaştı ve hükümdâr huzura kavuştu.

ADALET GÜÇTÜR

İYİ BİR YÖNETİM OLUŞTURMAK DEVLET BİNASININ TEMELİNE ALTIN/GÜMÜŞ ATMAKTIR

BEYLİK BİNASININ TEMELİ ALTINDIR

3029. negü tir eşitgil büğü beg tili / bu *beglik işiğe ol urmış ulı*

Hâkim bey ne der, dinle; bu *devlet işinin temelini o atmıştır*

TÖRÜ GÜÇTÜR

4309. idı yakşı aymış törü bilmiş er/*törü öñdi birle buğun tüzmiş er*

Töreyi bilen, töre ve *kanun ile halkı idare eden insan* çok iyi söylemiş.

5498. buğunuğ *törü birle tüzgil* tükel /süzülsü kör ilde yarağısız muhal

Memlekette bu kötü yerler tasfiye edilmeli; *halka kanunla*, her bakımdan, *düzen verilmelidir.*

TÖRÜ GÜÇTÜR

TANINMAK KOPMAKTIR

BAŞARILI OLMAK KOPMAKTIR

103. ajun inçke tegdi tüzüldü törü/ *törü birle atın kıpurdı örü*

Dünya âsaişe kavuştu ve nizam kuruldu; o *adını kanunla yükseltti.*

Kaynak Alan: Yükselmek, yükseklik, Hedef Alan: Ünlenmek, tanınmak, Kaynak Alan: Kanun ve Hedef Alan: Basamak, Merdiven Bu beyitte bir kişinin şöhretinin yayılması, bir devletin yönetimini üstlenebilmek adın yayılması ile ifade edilmiştir. Kop- eylemi olarak kullanılan yükselmek yukarı doğru bir yönelim ifade eder. Bu eylem ad soyut kavramına somut bir madde özelliği kazandırmıştır. Aynı zamanda kanun ile yükselmesi ifadesinden hareketle de Kop- eylemi kanun soyut kavramını somut bir madde şeklinde (basamak/merdiven) yapılandırmıştır.

SİYASET GÜÇTÜR

2130. bu *begler kıpuğın siyaset bezer/ siyaset bile beg ilini tüzzer*

Beylerin kaptısını siyâset süsler; bey siyâset ile memleketini düzene koyar.

EŞİK/ SOFRA GÜÇTÜR

HÜKÜMDÂR YÖNETİMİN EVIDİR

EŞİK EGEMENLİĞİN KAPSAYICISIDIR

SOFRA EGEMENLİĞİN KAPSAYICISIDIR

HÜKÜMDÂR AĞAÇTIR**HÜKÜMDÂR EVDİR**

2553. iki neş beğütür bu begler çawı/ *ilinde tuğı* kör *törinde liwi*

Beylerin şöhetini iki şey büyütür: *eşiğinde tuğı* ve *baş köşesinde sofrası*.

HÜKÜMDÂR GÜÇTÜR**HÜKÜMDÂR DÜNYA BİNASININ TEMELİDİR**

2758. negü tir eşitgil bağırsak sözi / bu söz işke tutğıl ay *ajun tözi*

Samimî insan ne der, dinle; ey *dünyanın temeli*, bu söze göre hareket et

Kutadgu Bilig’de doğruluk ve ihmalkarlık beyliğin, devletin sürekliliğinde veya bitişinde etken bir güçtür. Beyliğin temelini sağlamlaştırmak için doğruluk şart edilmiştir. Devletin yok olmasındaki neden olarak ise ihmalkarlık gösterilmiştir. Bu nedenle DOĞRULUK GÜÇTÜR ve İHMALKARLIK GÜÇTÜR metaforları ortaya çıkmıştır.

DOĞRULUK GÜÇTÜR

2437. tüp aşlı kerek eğğü *kılkı oñay*/ tusulsa buđunķa *toğursa kün ay*

Halka faydalı olması ve bununla halkın başına güneş ve ay doğması için, onun soyu-sopu temiz ve tabiatı iyi olmalıdır

DOĞRULUK GÜÇTÜR**BEYLİK BİNADIR**

İYİ BİR YÖNETİM OLUŞTURMAK BEYLİK/ DEVLET BİNASININ TEMELİNİ SAĞLAMLAŞTIRMAKTIR

BEYLİK BİNASININ TEMELİ DOĞRULUKTUR

5172. *bekütmek* tilese bu *beglik ulı* / törü birgü tutğı könilik yolu

Bu *beyliğin temelini sağlamlaştırmak* istersen, hüküm ederken dâima doğruluk yolunu tutmalısın.

BEYLİK EVDİR. / BEYLİK YAPIDIR. / BEYLİK BİNADIR**DOĞRULUK BEYLİK/EVİNİN/BİNASININ TEMELİDİR**

819. bu *beglik ulı* kör *könilik turur*/ köni bolsa begler tiriglik bolur

Bu *beyliğin temeli doğruluktur*; beyler doğru olursa, dünya huzura kavuşur.

2021. bu saklık bile arttı begler ili / usallık körü buzdı *beglik ulı*

İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise, *beyliğin temelini* göz göre göre sarsar.

5172. *bekütmek* tilese bu *beglik ulı* / törü birgü tutğı könilik yolu

Bu *beyliğin temelini sağlamlaştırmak* istersen, hüküm ederken dâima doğruluk yolunu tutmalısın.

DOĞRULUK GÜÇTÜR

İYİ BİR YÖNETİM OLUŞTURMAK BEYLİK/DEVLET BİNASININ TEMELİNİ DOĞRU TUTMAKTIR

BEYLİK BİNASININ TEMELİ DOĞRULUKTUR

819. bu *beglik ulı* kör *könilik turur*/ köni bolsa begler tiriglik bolur

Bu *beyliğin temeli doğruluktur*; beyler doğru olursa, dünya huzura kavuşur.

İHMALKARLIK GÜÇTÜR

YÖNETİMİ YOK ETMEK BEYLİK/ DEVLET BİNASININ TEMELİNİ SARSMAKTIR

İHMALKARLIK BEYLİK BİNASINI YIKAN BİR ARAÇTIR

2021. bu saklık bile arttı begler ili / usallık körü *buzdı beglik ulı*

İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise, *beyliğin temelini* göz göre göre *sarsar*.

3019. tilekim bu ol kim maña kalgüçi/ bayusa meniñdin *beğise küçi*

Asıl dileğim şudur: bana gelen kimse zenginleşsin, benim sayemde kudret ve *nüfuzu artsın*.

Kutadgu Bilig’de hizmet metaforları içerisinde ihtiyaç, sıkıntı ve menfaat kavramlarından da söz etmek gerekir. Hizmete gelmek, kapılanmak eylemlerinin nedeni bir ihtiyaç veya güç durumlarıdır. Bu aynı zamanda bir menfaati de yansıtır. Kullanın hizmete gitmesi, hizmet için kapılanmalarındaki etken, güç ihtiyaçtır. Bu kavramlar da NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunu ifade etmektedirler.

İHTİYAÇ/ SIKINTI GÜÇTÜR

2814. bu beglerke tapnur tapuğçı kamuğ / *muñadıp kelip tuttı tapğun қаpuғ*

Beylerin yanındaki, bütün bu hizmetkârlar, *ihtiyaçlarından dolayı* hizmete girmiş ve *kapılanmalardır*

MENFAAT GÜÇTÜR

2992. bu *begler қапуғı erej қапғı ol* / *erej қапғı* tutmak özün aşğı ol

Beylerin kapısı huzur kapısıdır; huzur kapısına kapılanmak, kendi menfaati icâbıdır.

Kutadgu Bilig’de beylik ve yönetim hiyerarşisi içinde önemli olan etkenlerden bazıları da dikkat, lisan, bilgi ve akıldır. Hiyerarşide yer alan Hâciblik için gerekli şartlardan biri de dikkattir. Diploması için lisan konuşmak önemli bir güç etkenidir. Yükselmenin, iş tamamlamanın en önemli şartları ve nedenler iarasında bilgi ve akıl gösterilmiştir. Kutadgu Bilig’de yer alan devlet hiyerarşisinde bulunacak insanların sahip olması gereken nitelikler olay yapısı metaforlarının nedensel yönüyle açık bir şekilde ifade edilebilir.

DİKKAT GÜÇTÜR

CÖMERTLİK GÜÇTÜR

2487. hacıblıqqa aşnu bu on neñ kerek /*yiti köz қулақ сақ көñül kiñ* kerek

Hâciblik için önce şu on şey lâzımdır; *keskin göz, delik kulak, geniş gönül*.

LİSAN GÜÇTÜR

3042. saw altun bile bertse begler elig /kılıcsız *tili birle ewrer ilig*

Altın vere vere eli nasır tutan beyler memleketi kılıç kullanmadan, söz ile idare ederler

BİLGİ GÜÇTÜR

150. *bilig birdi yalnuḡ beḡidi* bu kün/ uḡuş birdi ötrü yazıldı tügün

Ona *bilgi verdi ve insan bugün yükseldi*; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü.

218. uḡuş birle tuttı ajun tutḡuḡı/ *bilig birle bastı buḡun basḡuḡı*

Dünyayı elinde tutan onu anlayış ile tuttu; *halka hükmeden, bu işi bilgi ile yaptı.*

303. uḡuş birle aşlı atanur kişi/ *bilig birle begler iter il işi*

Akıl ile insan asıl insan adını alır; *bilgi ile beyler memleket işini tanzim eder.*

1968. buḡunuḡ *bilig birle bastı* begi/ bilig bolmasa işke yakmaz öḡi

Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa, akı işe yaramaz.

2624. tetiglik bile bolsa erke bilig/ *tözü işke tegrür bu bilgi elig*

İnsanda zekâ ile birlikte bilgi de bulunursa, *o bu bilgisi ile her işte muvaffak olur.*

AKIL GÜÇTÜR

2790. *uḡuş bolmasa er özin tutnumaz* /bilig bolmasa er işin itnümez

Akıl olmazsa, insan kendisini tutamaz; bilgi olmazsa, insan işini yapamaz.

Kutadgu Bilig’de söz kavramı önemli bir iletişim kavrama alanını oluşturur. Söz dönemin şartlarına göre ölüm ve yaşam nedeni olan bir kavramdır. Sözün yaşatmak ve öldürmek üzere iki niteliği vardır. Kutadgu Bilig’de ontolojik olarak pek çok metaforik ifadesi bulunan söz yönetim kavram alanında nedensel bir güce sahiptir.

ERDEM GÜÇTÜR

2645. kimiñ *erdemî bolsa atı yorır*/ ḡalı bolmasa erdem atsız ḡarır

Kim faziletli ise, onun adı her tarafa yayılır; eğer bir kimsenin fazileti yoksa, adı anılmadan, ihtiyarlar, gider.

SÖZ GÜÇTÜR

1807. kişi köñli baḡ ol *yaşargu* suwı/ bu *begler sözi* birle eḡḡı sawı

İnsanın gönlü bir bahçedir; onu *yetiştiren* su, *beylerin sözleri* ve nasihatleridir

SÖZ GÜÇTÜR

1360. ay ilig munu men baḡırsak saña/ *sözüm işke tutḡıl* ay ersig toña

Ey hükümdâr, işte ben sana sadâkatle baḡlı insanım; *sözüme göre hareket et*, ey merd insan

6396. ḡayu az yaşadı ḡayusı uzun/ ḡayu *baş kötürdi beḡükrek sözün*

Kimi az yaşadı, kimi çok; kimi *hakîmâne sözleri ile yüksek makama erişti*

Yönetim bağlamında altın ve ölüm de nedensel bir metafor rolündedir. Altının dönemin şartlarına göre halkın yüzünü güldürmesinde ve işlerin yoluna girmesinde nedensel bir etki durumundadır. Altınla kurulan her işin yok olmasının ilk ve tek sebebi ise ölümdür. İnanç bağlamında olduğu gibi yönetim bağlamında pek çok hükümdârı, devleti ölüm yok etmiştir.

ALTIN GÜÇTÜR

3044. *saw altun yazar ol tügülmüş kişig / saw altun iter ol buzulmuş işig*

Çatılan yüzleri som altın güldürür, bozulmuş işleri som altın yoluna koyar.

ÖLÜM GÜÇTÜR

4833. beğük men tigüçini *tutti ölüm* / uluğ men tigüçini uttı ölüm

Ben büyüğüm diyeni *ölüm yakaladı*; ben uluyum diyeni ölüm yendi.

6070. neçe karşı ordu bezeklig saray / *ölüm buzdı barça turu kaldı hay*

Hey, *ölüm nice konak, köşk ve süslü sarayları darmadağın etti ve ıssız bıraktı*

Kutadgu Bilig’de soyut değerler yanında kişiler de devletin sürekliliğinde önemli rol oynar. Yönetim hiyerarşisinde yer alan her meslek sahibinin devletin devamında bir rolü vardır. Hâcib gibi Bey ve vezir de halkı yönetmede, devleti sağlamlaştırmada etkili kişilerdir. Bunların görevleri, sahip oldukları nitelikler ve sahip olması gerekenler olay yapının neden yönüyle ifade edilebilir. Buradan aynı zamanda KİŞİLER GÜÇLERDİR metaforu da metne göre meydana gelmektedir.

BEY GÜÇTÜR

BEYLER DÜNYA EVİNİN DİREĞİDİR

4009. bu il itgü tutğu buğun tüzgüke / *bu begler tikildi ajun süzgüke*

Bu beyler memleketi tanzim ve idare etmek, *halkı düzene sokmak ve dünyayı*

5203. buğun artasa anı *begler tüzer*/ kalı artasa beg anı kim süzer

Halk bozulursa, onu *beyler düzene koyar*; eğer beyler bozulursa, onları kim düzeltir.

VEZİR GÜÇTÜR

SÖZ GÜÇTÜR

2183. *vezir ol yüğügli bu begler yükin*/ vezir ol bekütügli *beglik kökin*

Beylerin yükünü yüklenen vezirdir; *beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir.*

2193. *beginde basa ilke elgi uzun* / *vezir ol* iligke kılınçın sözün

Beyden sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memlekete hükmeden insan vezirdir.

BİLGİ GÜÇTÜR

4079. kerek emdi begler tapuğcı kılın / *biligi teñinçe beğütse ulın*

Onun için beylerin hizmetkâr kullarının derecelerini onların *bilgileri nisbetinde yükseltmeleri* gerekir

İHTİYAT GÜÇTÜR

2357. ikinci bu saklık oduğluk turur / kayusu sak erse ol *üsten bolur*

İkincisi ihtiyatlılık ve uyanıklıktır; harpte kim *ihtiyatlı davranırsa, o galip gelir.*

FAZİLET/ÜSTÜNLÜK GÜÇTÜR

2643. *yalawaç bilir bolsa erdem kamuğ / beğüyür begi atı ilde uluğ*

Elçi her türlü fazilete sâhip olursa, beyi büyür ve adı o memlekette yükselir.

KALEM GÜÇTÜR

2711. *kılıç birle tutlur kalı tutsa il/ kalem birle baslur kalı bassa il*

Eğer memleket tutulursa, kılıç ile tutulur; eğer memlekete hüküm etmek icap ederse, kalem ile edilir.

KALEM GÜÇTÜR

KALEM DOĞRULUĞUN KAPSAYICISIDIR

268. kılıç aldı biri budunuğ tüzer/ *kalem aldı biri yorık yol süzer*

Biri eline kılıç aldı, halkı itâat altında tutar; biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup-gösterir.

KALEM GÜÇTÜR

KALEM YÖNETİMİN KAPSAYICISIDIR

2428. *kalem birle tutsa kayu kend uluğ/ tilek tegrür anda tözüke üluğ*

Hangi şehir ve eyâlet *kalem ile idare edilirse*, orada herkes kendi arzu ve nasibini bulur.

Kutadgu Bilig’de yazı, hendese, hesap, düşünce, kalem gibi kavramlar önemli bir yer tutar. Devlet içerisinde pek çok iş yazı, kalem ve hesapla kayıt altına alınır. Bunun aksi durumunda hazinedarın başının gideceği ifade edilir. Bu nedenle hem devlet işlerindeki düzenin hem de diplomasinin sağlanması için kalem, yazı, hesap önemli metaforikal nedensel güçlerdir.

YAZI GÜÇTÜR

YAZI ÜLKE İŞLERİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YAZI ARAÇTIR

2702. idi keğ kereklig turur bu bitig / *bitig birle begler iter il itig*

Yazı çok lüzumlu bir şeydir; *beyler memleket işlerini yazı ile tanzim ederler.*

YAZI ÜLKENİN GELİRLERİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

GELİRLER MADDEDİR

GELİRLER TAŞINAN NESNEDİR

KAYDETMEK TUTMAKTIR

2707. kamuğ il işin barça itgen bitig/ *bitigin tutar il kirişin* tetig

Bütün memleket işlerini tanzim eden hep yazıdır; zeki *insan memleketin gelirini yazı ile zapteder.*

HESAP GÜÇTÜR

YAZI GÜÇTÜR

HESAP TAŞINAN BİR NESNEDİR

YAZI HESAP İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HAT YAZIDIR

HAT/ YAZI KAYIT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HESAP MADDEDİR

HESAP TAŞINAN BİR NESNEDİR

YAZI HESAP İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HAT YAZIDIR

HAT/ YAZI KAYIT İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2773. bitigçi kerek uz *kamuğ hağ bilir / sakışığ bitigin küdeşse kalır*

Onun usta bir muhâsebeci olması ve *her çeşit kaydı bilmesi lâzm hesabın iyice tutulması için, dikkatle kayda geçmesi gerektir.*

HESAP GÜÇTÜR

HESAP MADDEDİR

HESAP İNCE BİR MADDEDİR/ KUMAŞTIR

HESAP YER VE GÖK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

HENDESE İNCE BİR KUMAŞTIR

2784. körü barsa *yinçke sakış hendese/ muni birle yir kök bolur ol sasa*

Dikkat edersen, *hendese ince hesaptır*; bununla *yer ve gök hesaplanabilir*

DÜŞÜNCE/ HESAP GÜÇTÜR

2021. *bu saklılık bile* arttı begler ili / usallık körü buzdı beglik ulı

İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise, beyliğin temelini göz göre göre sarsar.

YAZI GÜÇTÜR

YAZI GELİR- GİDER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

YAZI İŞ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2774. bitigçi *küdeşgü kiris* hem *çıkış/ bitigin küdeşgü kamuğ türlüğ iş*

Muhâsebeci *gelir ve giderleri yazı ile tesbit etmeli*; her türlü *âmele kayda geçirilmelidir.*

Zaman kavramı da nedensel açıdan ifade edilebilen bir kavramdır. Zamanın bir görünümü olan sabah vaktinin meydana gelişinde, havanın aydınlanmasında güneş nedensel bir güçtür. Bu nedenle zaman için kozmolojik unsurlar bir güçtür. Bu bağlamda KOZMOLOJİK NEDENLER GÜÇTÜR metaforu yer almaktadır.

GÜNEŞ GÜÇTÜR

5828. yaşık baş kötürdi yüz açtı yanı / *ajun bütrü tuttu örün kuş öyi*

Güneş başını kaldırdı, tekrar yüzünü açtı; *dünyanın her tarafı akkuş rengine girdi*

Sosyal, duygusal bağlamda insanları ve düşüncelerini hatırlamak, dinlemek nedensel olarak özlem soyut kavramına bağlanmıştır. Bu nedenle hatırlama gibi bilişsel bir işlev üzerinde özlem nedensel bir güçtür.

ÖZLEM GÜÇTÜR

6326. sen algıl bu rekve kıdaşın özin / munın birle üşgür *tilese yüzün*

Sen bu çanağı al, kardeşini *özlediğin zaman*, onu bununla hatırlarsın.

4.2.3.2. İnanç Alanında Güçler

Yönetim bağlamında yer alan hizmet kavramı inanç bağlamında ibadet kavramı ile eşleşir. Burada Tanrı için de bir hükümdâr metaforu ortaya çıkmaktadır. Yönetim bağlamında hizmet kullara devlet kapılarının açılmasında önemli bir güçken, inanç bağlamında ibadetler de kullara sonsuz kurtuluş kapısını açan önemli bir nedensel etkindir.

Tablo 4. 156 Güç Kaynak Alanlarının İnanç Kavramlarına Aktarımı

Kaynak Alan	Hedef Alan		
Güç	Tanrı	İmkan	Fi.H. → İ.H.
Güç	İbadet	İmkan	Fi.H. → İ.H.
Güç	Günah	Tıkanıklık	Fi.H. → İ.H.
Güç	İçki	Karşıt güç	Fi.H. → İ.H.
Güç	İftira	Karşıt güç	Fi.H. → İ.H.
Güç	Küstahlık	Çekim/ Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	Kötülük	Çekim/ Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	Haram	Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	Kibir	Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	İhanet	Tıkanıklık	Fi.H. → İ.H.
Güç	Akıl	Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	Bilgi	Karşıt Güç	Fi.H. → İ.H.
Güç	İlim	İmkan/ Direnç	Fi.H. → İ.H.
Güç	Bilgi	İmkan/ Direnç	Fi.H. → İ.H.
Güç	İyilik	İmkan/ Direnç	Fi.H. → İ.H.
Güç	Ölüm	Tıkanıklık/Karşıt güç	Fi.H. → İ.H.
Güç	Bilgi	Yönlendirme	Fi.H. → İ.H.
Güç	Gaflet	Karşıt Güç	Fi.H. → İ.H.

Tablo 4. 157 Güç Kaynak Alanlarının İnanç Kavramlarına Aktarımı Metaforları

Temel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
İNANÇ GÜÇTÜR	TANRI GÜÇTÜR İBADET GÜÇTÜR GÜNAHLAR GÜÇTÜR İFTİRA GÜÇTÜR KÜSTAHLIK/ KÖTÜLÜK/ KIBİR GÜÇTÜR PIŞMANLIK/İHANET GÜÇTÜR AKIL/ BİLGİ GÜÇTÜR İLİM GÜÇTÜR ÖLÜM GÜÇTÜR GAFLET GÜÇTÜR

TANRI GÜÇTÜR

5900. yana aydı ögdülmiş ilig kutı / ajunķa *bayat yağtı eğgü atı*

Ögdülmiş devam etti: Ey devletli hükümdâr, *Tanrı senin iyi adını dünyaya yaydı.*

6245. ilig aydı teñri küdeşgey anı/ şifa birge ķolsa *ķopurğay anı*

Hükümdâr: Onu Tanrı korusun; o isterse, şifa ihsan ederek, onu ayağa kaldırır dedi

6266. ķamuğ eğgü bolğay buđunķa törü/ *tuta birge teñri bu beglik örü*

Halka tatbik edilen kanunlar dâima iyi olur; *Tanrı da bu beyliğı her vakit ayakta tutar dedi*

İBADET GÜÇTÜR

3356. negü asğı bar tip ayur sen tapuğ / *tapuğ ķulluķ ol ķulķa açtı ķapuğ*

ibâdetin ne faydası var diye soruyorsun ; *ibâdet kulluktur ve kula kapıları açar.*

İnanç bağlamında ölümün niteliğı günahların miktarına bağlanmıştır. Bu nedenle günah kavramı ölümün niteliğı üzerindeki hem tanımlayıcı hem de nedensel bir güçtür. Bunun yanında günah kavramının içeriğini oluşturan unsurlardan içki ve iftira kavramları da karışıklığın ve yine günahın meydana gelişinin nedenlerinden biridir. Bu bağlamda içki, iftira günahların ve kargaşaların meydana gelişinin nedensel yönüdür.

GÜNAHLAR GÜÇTÜR

5260. ķaşım ķılma özke yeme tōkme ķan / *bu iki yazuķķa ulır çıķsa can*

Kendine düşman edinme ve kan dōkme; can çıkarken, *bu iki gūnahtan dolayı inler.*

İÇKİ GÜÇTÜR**İFTİRA GÜÇTÜR****MEYDANA GELMEK KOPMAKTIR**

1338. bu *bordın ķopar* miñ yazuķķa yürek/ zinadın ķaçar ķut yüzünķe suğar

İçki insanın bin türlü *günâha teşvik eder*; saâdet zinâdan kaçır ve zânînin yüzüne tükürür

4213. ozundın kıpar ol ağun bulğakı / ozunçı başın kes ay ersig akı

Dünya karışıklığı *iftirâdan kıpar*; ey merd cömert, müfterinin başını kes

İnanç bağlamında karakter ve duygu kavramları da nedensel metaforlarla ifade edilmiştir. Küstahlık kavramı insanların hayatlarının herhangi bir döneminde çekeceği acılar üzerinde, kötü hükümlerin insanların kötülüğe düşmesinde, kibirin kalplerin katılaşması üzerinde, pişmanlığın yüzün sarartmasında yani insanın kederlenmesinde, ihanet kavramının ise her şeyin yok olması üzerinde nedensel bir etkisi vardır. Buradan NEDENLER GÜÇELRDİR metaforu yanında DUYGUSAL KAVRAMLAR GÜÇLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KÜSTAHLIK GÜÇTÜR

3780. otun men otunluk bile öz ulır / tüzün sen tüzünlük me sindin kelir

Ben küstahım, *küstâhlığumdan dolayı azap çekiyorum*; sen halimsin, hilm de senden sâdir olur.

KÖTÜLÜK GÜÇTÜR

5739. isiz yolğa tartğay iligni isiz / isizler işini tüzüp koğğa iz

Kötü insan hükümdârı da *kötülüğe sevkedir*, kötülere hizmet eder ve böylelikle kötü bir iz bırakır

KİBİR GÜÇTÜR

KİBİRLENMEK KARARMAKTIR

6461. haram birle artuk kıradı köğül / hâlal kayda bulğu tilep ay oğul

Kalpler harâm ile çok fazla karardı; ey oğul, halâli nerede arayıp bulmalı

PİŞMANLIK GÜÇTÜR

PİŞMAN OLMAK YÜZÜN SARARMASIDIR

1288. tuta bilmeşe sen adın munça neğ/ sağa yetmegey kör sarığ kılğa en

Tutmasını bilmezsen, bir bu kadar mal daha olsa, sana yetmez; görürsün, *yüzünü sarartır*.

İHANET GÜÇTÜR

2866. kıyanet kışı kayda sunsa elig / *teğiz erse suğlur kırutur yirig*

Hıyanet eden adam bir yere el attı mı, *deniz bile olsa, kurutur*

Kutadgu Bilig’de inanç kavramları içinde akıl ve bilgi önemli bir yaptırıma sahiptir. Akıl ve bilgi karar vermenin ölçüsü, insanın davranışlarının ölçüsü olmuştur. Alim olmanın ölçüsü ve Tanrı’yı bilmenin ve anlamanın ölçüsü bilgi ile ifade edilmiştir. Ölüm ve gaflet kavramları ise insanın yok oluşu üzerindeki en önemli etken olarak görülmüştür.

AKIL GÜÇTÜR

3346. havağa basıkma *uğuş birle kes* / et öz baş kötürse *bilig birle bas*

Hevesin tesirinde kalma, *akıl ile karar ver*; ten baş kaldırırsa, *bilgi ile hâkim ol*.

BİLGİ GÜÇTÜR

2629. *bitise okısa eşitse sözüg/ anın ötrü bilge kılar er özüg*

Yazmalı, okumalı ve başkalarının sözünden de istifade etmelidir; insan bu suretle âlim olur.

İLİM/ BİLGİ /İYİLİK / DOĞRULUK GÜÇTÜR

4344. usa ‘ *ilmi* öğren *biligleri* bil/ neğin e*dgülük* kıl küdez *bekrû til*

Mümkünse, *ilimlerini öğren* ve *bilgilerini* bil; onlara *iyilik* yap ve yardımda bulun; onlara dil uzatma.

4345. *bular ol haqıkat* bu *din tırgüki*/ olar bilgi ol çın şeri‘at köki

Bu *dinin direği* gerçekten bunlardır; doğru şeriatin temeli bunların bilgisidir.

ÖLÜM GÜÇTÜR

1544. erejke tegürdi mini bu ölüm/ *ölüm ol* buzuğlı *tüpüm hem ulum*

Bana zevk ve saadet veren bu hayatımdır; benim *esas ve temelimi bozan ölümdür*.

BİLGİ GÜÇTÜR

3223. *bilig birle yakğıl bayat tapğına*/ bilig tamğa bolur tamu kapğına

Tanrı ibâdetine bilgi ile yaklaş; bilgi cehennem kapısını mühürler.

GAFLET GÜÇTÜR

6554. keçer dünya keçti tüpi yıl keçer teg / *keçer dünyağa öz usalın basıttım*

Bu fâni dünya, tipi gibi, esti savurdu ve geçti; *gaflette* bu fâni *dünyanın baskısı altında kaldım*

4.2.3.3. Duygusal Alanda Güçler

Kutadgu Bilig’de nedenleri güç açısından ifade eden nedensellik metaforu duyguları metaforik olarak ifade etmede kullanılan olay yapısı metaforlarından biridir. Kutadgu Bilig’de olumlu ve olumsuz işler üzerinde duygular bir güce, yaptırıma sahipken, duygulara neden olan olaylar da birer güç metaforu durumundadır. Duygular bazı eylemler üzerinde fiziksel güç olduğu gibi duyguların nedenleri de fiziksel bir güç olarak görülmektedir. Bu bağlamda DUYGULAR GÜÇTÜR metaforunun alt metaforları olarak DUYGULAR DUYGULAR ÜZERİNDE NEDENSEL GÜÇLERDİR, DUYGULAR OLAYLAR ÜZERİNDE GÜÇTÜR, DUYGULARIN NEDENLERİ GÜÇLERDİR metaforları ortaya çıkmaktadır. Burada yer alan metaforlar duyguların amaçlarını, duyguların nedenlerini, duyguların neler üzerinde güç sahibi olduğunu ifade eder.

4.2.3.3.1. Duygular Duygular Üzerinde Güçlerdir

Kutadgu Bilig’de yer alan öfke ve hiddet duyguları pişmanlık ve boşluk duyguları üzerinde güç durumundadır. Burada kaynak alan olarak öfke ve duygu kavramları güç imaj şeması ile birlikte hedef alandaki pişmanlık ve yanılgi, boşluk duyguları metaforik olarak ifade etmektedir.

**ÖFKE PİŞMANLIK ÜZERİNDE GÜÇTÜR/ HİDDET YANILGI ÜZERİNDE GÜÇTÜR
ÖFKE GÜÇTÜR/ HİDDET GÜÇTÜR**

324. ökünçlüg bolur tutışi öwke işi/ yazuğluğ bolur işte buşsa kişi

Öfke ile kalkan peşimanlıkla oturur; insan hiddetlenince, işinde yanılır.

**AVUNTU GAFLET ÜZERİNDE GÜÇTÜR/ GÜVEN GAFLET ÜZERİNDE GÜÇTÜR
AVUNTU GÜÇTÜR/ GÜVEN GÜÇTÜR**

1424. awınma erejke küwenme ay beg/ awınçın küwençin uğıtğay u teg

Ey hükümdâr, avunma ve huzura güvenme; bu *avunman ve güvenmen seni gaflet uykusuna düşürür.*

Yönetim bağlamında da duygular başka duygusal durumlar üzerinde bir güç faktörü durumundadır. Büyüklük duygusu veya gurur duygusunun hükümdârı kibire sürüklediği ifade edilmiştir. Burada da kibire sürüklen- ifadesinde sürüklen- eylemi ile insan iradesi dışında bir gücün kibir duygusu üzerinde etkin olduğu anlaşılır. Bu bağlamda büyüklük, ululuk bir kaynak alan olarak güç açısından ifade edilmiştir.

**BÜYÜKLÜK KİBİR ÜZERİNDE GÜÇTÜR
BÜYÜKLÜK GÜÇTÜR**

6372. uluğluğ bu devlet bu kut kıw kişig/ küwezlikke tartar ıoıup öz işig

Büyüklük, bu devlet ve bu saadet insanı, yapmakla mükellef olduğu işleri bırakıp, kibirli olmağa sürükler

**DUYGULAR OLAYLAR ÜZERİNDE GÜÇTÜR
HİDDET BİLGİSİZLİK ÜZERİNDE GÜÇTÜR
HİDDET GÜÇTÜR**

335. buşılığ yawuz erke iltür bilig/ otunluğ kılur buşsa kılkı silig

Hiddetlenmek insan için fenadır, bilgiyi götürür; hiddetlenince, yumuşak huylu insan da kabalık yapar.

**HİDDET EŞİK ÜZERİNDE GÜÇTÜR
HİDDET GÜÇTÜR**

783. buşar öğe beglerke barma yağuk/ kalı bardın erse uçuzluğ anuğ

Hiddetlendikleri zaman beylere yaklaşma; eğer yaklaşırsan, gözden düştüğün gündür.

İNSANLIK YÜKSELİŞ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

1600. kişilik üçün at urundı kişi/ kişilik bile at kötürdi kişi

İnsana insanlığından dolayı bu ad verilmiştir; *insan insanlık ile adını yükseltir*
ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK YÜKSELİŞ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

2120. küwezlik asıgsız köñül tımlıtur/ *köñül hoşdı bolsa kişig yoklatur*

Gurur faydasızdır, o insanları kendinden soğutur; *alçak gönüllülük insanı yükseltir.*

4.2.3.3.2. Sosyal Durumlar Duygular Üzerinde Güçlerdir

Kutadgu Bilig’de insanların içerisinde bulunduğu duygusal durumların nedenleri nesne, kişi, canlı varlık veya cansız varlıklar da olmaktadır. Kutadgu Bilig’de olumlu ve olumsuz durumlar duygular üzerinde bir güç durumunda olmaktadır. Bu bağlamda Kün Togdı ve Odgurmuş arasındaki iletişimin nedeni bilgi alış verişidir. Kün Togdı, yönetimde Odgurmuş’ın düşünce ve yönlendirmelerine bağlı kalmak istediği için ona bağlılık duygusu geliştirir. Bu bağlılık duygusu hükümdârın Odgurmuş gibi yetişmiş bir devlet adamına ihtiyacı üzerine doğmuştur.

İHTİYAÇ BAĞLILIK DUYGUSU ÜZERİNDE GÜÇTÜR

İHTİYAÇ GÜÇTÜR

3455. bu kün toğdı ilig eşitti sini / *özine kereklep kör ıçtı mini*

Hükümdâr Kün-Toğdı seni haber aldı; *sana ihtiyacı olduğu için*, beni gönderdi.

Aynı şekilde Hükümdâr ve Odgurmuş arasındaki iletişimi sağlayan Ögdülmiş’in ilettiği sözlerin, haberlerin niteliğine göre hükümdârın duygu durumlar değişmektedir. Bu bağlamda söz soyut kavramı güç açısından ifade edilmektedir.

SÖZ SEVİNÇ DUYGUSU ÜZERİNDE GÜÇTÜR

SÖZ GÜÇTÜR

5008. barayın men emdi iligke turup / *ayayın bu sözler sewinsün uçup*

Ben şimdi kalkıp, hükümdârın yanına gideyim, *bu sözleri ona haber vereyim; duysun da sevin*

Kutadgu Bilig’de önemli bir metafor olan hastalık kavramı aynı zamanda duygu ve duygu değişimleri üzerinde bir güç metaforu durumundadır. Hastalık ölüm, kygı ve keder duyguları üzerinde bir güç durumundadır. Hastalık kavramı insanları ölüm duygusunun psikolojine iter, insanda kaygı ve keder duygularını uyandırır. Bu bağlamda hastalık kavramı nedensel olarak metaforik şekilde ifade edilmiştir.

HASTALIK ÖLÜM DUYGUSU ÜZERİNDE GÜÇTÜR

HASTALIK GÜÇTÜR

3580. *ig ol aşnu erke ölüm tutgağı* / ölümde tatıg yok aya er sakı

İnsan için *hastalık, her şeyden önce, ölüm habercisidir*; ey insanların ihtiyatlısı, ölüm zevkli bir şey değildir.

HASTALIK KAYGI/KEDER ÜZERİNDE GÜÇTÜR

HASTALIK GÜÇTÜR

6233. *saña kim tegürdi bu kaçdu saşınç* / negü erki hâlin sözün ne erinç

Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü; bu hâlin nedir; cevâbını öğrenmek isterim

ÖLÜM SIKINTI ÜZERİNDE GÜÇTÜR

ÖLÜM GÜÇTÜR

6310. *saña kim tegürdi maña ay bu küç* / *ya kim öwkeledi ya kim kıldı öç*

Bana söyle, seni kim bu sıkıntıya düşürdü; *kim sana kızdı veya kim sana kin bağladı*.

4.2.4. Hareketler

Kutadgu Bilig’de olayları hareket açısından ifade eden genel seviye kavramsal metaforu HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforlarıdır. Kutadgu Bilig’de iradeli hareketler yer- mekân ,değişim, süreç ve nedensellik olay yapısı metaforlarıyla da yakından ilgilidir. Kutadgu Bilig’de yer alan iradeli hareket metaforları üzerinde öznenin eylemler üzerinde bir yaptırımı vardır. Değişim metaforlarında ise öznenin eylem üzerinde bir yaptırımı yoktur sadece dış güçler vardır. İradeli hareket metaforlarında geçişli eylemler görülmektedir. Özne bir eylemi başlatabilir, bir eyleme neden olabilir, bir şeyi harekete geçirebilir. İradeli hareket metaforlarında hareketin tarzı kaynak alan olarak hedef alanda bulunan eylemin niteliğini metaforik olarak ifade eder. Örneğin günlük yaşantılar içerisinde bir şeyi böl- ayırmak şeklinde anlamlandırdığımız kes- eylemi Kutadgu Bilig’de karar ver- anlamında kullanılmıştır. Karar ver- eyleminin derecesi, niteliği, hızı kes- eylemi ile ifade edilmiştir. Burada günlük hayatta temel bir eylem olarak kullanılan kes- eylemi bilişsel alanda yer alan karar ver- eylemini metaforik olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla burada KESMEK İRADELİ EYLEMDİR, KESMEK KARAR VERMEKTİR, KESMEK EYLEMİNİN HIZI KARAR VERME EYLEMİNİN NİTELİĞİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

4.2.4.1. Yönetimde İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de yer alan bazı eylemler öznenin iradesi altında gerçekleştirilmektedir. Burada hedef alan durumunda olan eylemin amacı, eylemin türü, niteliği veya hızı kaynak alandaki hareketlerin niteliğine bağlıdır. Kutadgu Bilig’de yer alan yagut- (b.2534) yaklaştı- eylemi temel anlamı dışında kendine, saraya yaklaştı-, hizmete al- anlamında kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de önemli bir aşama olan değerlendirmeden sonra hizmete alma işleminin gerçekleştiği görülmektedir. Burada bilinçli bir eylem söz konusudur. Hizmete al- hükümdârın kulu kendine yaklaştırmasıdır. Bu anlamda hizmete alma hedef eyleminin yaklaştırmak uzamsal temel anlama sahip olan kaynak alan aracılığı ile ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan kes- eyleminin temel anlamı da yok et-, ayır-, sonlandır- anlamındadır. Kutadgu Bilig’de bilişsel bir eylem olan karar ver- eylemi kes- hareketi ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Tablo 4. 158 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Yönetim Eylemlerine Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Kes-	Karar ver-	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Eşikte yat-	Bulunmak	Çekim/ K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Eşik öp-	Saygı göster-	Çekim/K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Hükümdâra git-	Hizmet et-	Çekim/K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Hükümdâra yakın ol-	Hizmet et-	Çekim/K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Kapı aç-	Değerlendir-	Olanak/ K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Yüksel-	Kutlan-	Merkez- çevre K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Yaklaştır-	Hizmete al-	Olanak/ K. H.G.Y.	Fi.H.→Y.H.
Ağart-	Çalış-	K. H.G.Y./Hız/ Çekim/ Denge	Fi.H.→Y.H.
Kapıda dur-	Hizmet et-	Hız/ Devingenlik	Fi.H.→Y.H.
Ur-	Savaş-	Hız	Fi.H.→Y.H.
Ur-	Cezalandır-	Hız/ Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Elleş-	Barış-	Çekim	Fi.H.→Y.H.
Bas-	Yok et-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Baş ez-	Öldür-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Yükselt-	Koru-	Merkez-Çevre/ Çekim	Fi.H.→Y.H.
Kır-	Öldür-/ Engel ol-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Saç-	Yok et-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Kılıç tut- Kan damlat-	Savaş-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Kalem tut- Mürekkep damla-	Diplomasi	Merkez- Çevre	Fi.H.→Y.H.
Tut-	Sahiplen-	Çekim/ Merkez- Çevre	Fi.H.→Y.H.
Dur-	Hizmet et-	K. H.G.Y./ Çekim	Fi.H.→Y.H.
Kes-	Sonlandır-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.

Tepre-	Hareket et-	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Boyun ver-	Tabi ol-	Saptırma/ Tıkanıklık	Fi.H.→Y.H.
Kes-	Sus-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Ört-	Sus-	Karşıt Güç	Fi.H.→Y.H.
Doğrul-	Doğru ol-	Yönelim	Fi.H.→Y.H.
Tepre-	Konuş-	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 159 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Yönetim Eylemlerine Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
KARAR VERMEK HAREKET ETMEDİR SAYGI GÖSTERMEK HAREKET ETMEDİR HİZMET ETMEK HAREKET ETMEDİR DEĞERLENDİRMEK HAREKET ETMEDİR KUTLANMAK HAREKET ETMEDİR	BİTİRMEK KESMEKTİR KARAR VERMEK KESMEKTİR ZARAR VERMEK EŞİKTE YATMAKTIR SAYGI GÖSTERMEK EŞİK ÖPMEKTİR HİZMETE GİRMEK HÜKÜMDÂRA GİTMEKTİR HİZMETTE OLMAK HÜKÜMDÂRA YAKIN OLMAKTIR DEĞERLENDİRMEK KAPI AÇMAKTIR KUTLANMAK ADINI YÜKSELTMEKTİR YAKLAŞTIRMAK HİZMETE ALMAKTIR ÇALIŞMAK AĞARTMAKTIR KAPIDA DURMAK HİZMET ETMEKTİR URMAK CEZALANDIRMAKTIR BARIŞMAK TOKALAŞMAKTIR URMAK SAVAŞMAKTIR SALDIRMAK/YOK ETMEK BASMAKTIR ÖLDÜRMEK BOYUN KESMEKTİR ÖLDÜRMEK BAŞ EZMEKTİR KORUMAK YÜKSELTMEKTİR SAVAŞMAK DEĞMEKTİR DÜŞMANI ÖLDÜRMEK DÜŞMANI KIRMAKTIR

	SAVAŞARAK ALMAK KILIÇLA ALMAKTIR DİPLOMASİ YAPMAK KALEM TUTMAKTIR KAN DAMLATMAK MEMLEKET ALMAKTIR MÜREKKEP DAMLATMAK DİPLOMASİ YAPMAKTIR SAHİPLENMEK TUTMAKTIR HİZMET ETMEK TUTMAKTIR KAPIDA ÜMİTLE DURMAK HİZMET ETMEKTİR SUSMAK KESMEKTİR SUSMAK ÖRTMEKTİR TABİ OLMA BOYUN EĞMEDİR

BİTİRMEK KESMEKTİR

KARAR VERMEK KESMEKTİR

Burada kes- eylemi karar vermek şeklinde karşılanmıştır. KESMEK KARAR VERMEKTİR kavramsal metaforu hevese düşmeden akıl ile karar ver şeklinde gösterilmiştir. Akıl ile kesmek gibi düşündüğümüzde akıl burada bıçak şeklinde madde nesne metaforu olarak kavramlaştırılırken kes- eylemi karar vermeyi karşılamıştır. Karar ver- gibi insan iradesiyle yapılan hayati bir eylem kes- gibi tehlikeli bir eylem ile karşılanmıştır. Her iki eylemin de bilişsel ve psikolojik kökenlerinin ortaklığıdır.

811. bıçak teg bıçar men *keser men işig*/ uzatmaz men da' vi kılıklı kişig

Ben işleri bıçak gibi *keser, atarım* ; hak arayan kimsenin işini uzatmam.

Yönetim bağlamında önemli metaforlardan olan eşik öpmek ifadesinde öznenin iradesi vardır. İkinci olarak bu iradeli hareket metaforu nedensellik ve değişim içermektedir. Burada onun değerlendirmesini elde etmek için ona saygı göstermek eşik öpme açısından kavramlaştırılmıştır. Eşik öpme üzerindeki etken güç saray kapısına gelenlerin ihtiyaçları ve himaye arayışlarıdır. Bu mecburiyetlerinin sonunda eşige yaklaşanların da kendi hayatlarında bir değişim meydana gelmektedir.

SAYGI GÖSTERMEK EŞİK ÖPMEKTİR

EŞİK SAYGININ KAPSAYICISIDIR

HÜKÜMDÂR MEKÂNDIR

HÜKÜMDÂR SİĞİNAKTIR.

HÜKÜMDÂR SARAYDIR.

451. çayı sığnu keldi tiledi köşik/ çayı keldi *öpti iligke işik*

Kimi gelip, ona sığındı ve ondan himâyeye diledi; kimi gelip, *onun eşliğini öptü*.

Yönetim alanında hükümdârın iradeli eylemlerinden biri de değerlendirmek ve hizmete almaktır. Hükümdârın bu eylemleri kapıları açmak ve insanları kendine yaklaştırmak şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada yer alan kaynak alanlar mekân ve eylemlerdir. İlk beyitte kaynak alan olarak bir mekânın, yerin kapıları hedef alandaki değerlendirme, imkan kavramları üzerine haritalanırken ikinci beyitte kaynak alanda ise yaklaştırmak eylemi ile hükümdâr bir mekân şeklinde ifade edilmiştir. Burada kaynak alan olarak kullanılan yaklaştırmak eylemi hedef alandaki hizmete kabul etmek üzerine haritalanmıştır.

DEĞERLENDİRMEK KAPI AÇMAKTIR

616. bu ay toldı künde yetürdi tapuğ/ ilig me açığ birle *açtı kapuğ*

Bu Ay-Toldı her gün kusursuz hizmet etti; hükümdâr da ihsanı ile *ona kapıları açtı*.

YAKLAŞTIRMAK HİZMETE ALMAKTIR

2534. azak yat baz erse ayıtgu kerek/ oduğrak kim erse *yağutgu kerek*

Nereden geldiği belli olmayan yat ve yabancı varsa, onları soruşturmak ve aralarında en gözü açık olanları *hizmete almalıdır*.

Burada Hâcib'in bir durumu değiştirmek üzere harekete geçtiği görülmektedir. Hâcib'in hükümdâra gitme isteği ve iradeli eylemi başka değişimlere de yol açacaktır. Burada değişim üzerinde öznenin iradeli eylemi yer almaktadır. Kaynak alanda yer alan hükümdâra gitmek, hükümdâra yönelmek hedef alandaki hizmete girmek istemeyi, hizmete ulaşmayı ifade etmiştir.

HİZMETE GİRMEK HÜKÜMDÂRA GİTMEKTİR

HÜKÜMDÂR YER ALANIDIR

467. negüke yorır men bu yerde kuruğ/ *iligke barayın* kılayın tapuğ

Burada niçin boşuna vakit geçiriyorum; *hükümdârın yanına gideyim* ve onun hizmetine gireyim.

HİZMET ETMEK HÜKÜMDÂRIN KAPISINA GİTMEKTİR

4161. özüm kendke kirse ilig tapğın / *baru turğu* künde *anığ kapğın*

Ben hükümdârın hizmeti için, şehre inersen, her gün *onun kapısına* gitmem icap edecek.

Kutadgu Bilig'de sarayın kapısına gel-, sarayın kapısını tut-, sarayın kapısında dur- ifadeleri de hizmetkârların iradeli eylemleridir. Özne belirli yaptırımlar sonucu eylem üzerinde irade sahibidir. Kynak alanda yer alan kapıyı tut-, kapıda ümitle bekle- eylemleri hedef alandaki devlet dairesine gir-, devlet işine talip olmak istemeyi kavramlaştırmıştır.

SAHİPLENMEK TUTMAKTIR

HİZMET ETMEK TUTMAKTIR

2814. bu beglerke tapnur tapuğçı kamuğ / muğadıp kelip *tutti* tapğun *kapuğ*

Beylerin yanındaki, bütün bu hizmetkârlar, ihtiyaçlarından dolayı hizmete girmiş ve **kapılanmalardır**

HİZMET ETMEK KAPI TUTMAKTIR

HİZMET ETMEK KAPILANMAKTIR

2992. bu begler kapuğı erej kapğı ol / erej **kapğı tutmak** özün asğı ol

Beylerin kapısı huzur kapısıdır; huzur kapısına **kapılanmak**, kendi menfaati icâbıdır.

KAPIDA ÜMİTLE DURMAK HİZMET ETMEKTİR

2972. tapuğçı **kapuğda umınçka turur** / umınç birmese beg mürüvvet barur

Hizmetkâr **kapıda ümit ile hizmet eder**; bey onun umduğunu vermezse, mürüvvet gider.

Aydınlatmak ve parlak güneşi batırmak eylemlerinin çıkarımsal bilgisi yönetim kavram alanına aktarılmıştır. Kaynak alan olarak bu eylemler hedef alandaki sabah akşam devlet kapısında çalışmak, sarayı gözetmek eylemlerini ifade etmiştir. Gerekliklik imaj şemasının da görüldüğü bu beyitte özne/ hizmetkâr eylem üzerinde bir aradeye sahiptir.

ÇALIŞMAK AĞARTMAKTIR

SARAY KAPIDIR.

SARAY/ SARAY KAPISI HİZMETLİLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2530. **kapuğda yarutsa** kuranşku tünüg / **kapuğda batursa** yarumış künüg

O karanlık geceyi **hizmet kapısında ağartmalı** ve parlak güneşi de **aynı kapıda batırmalıdır.**

Kutadgu Bilig’de olumsuz eylemlerin de iradeli hareketler sonucu meydana geldiği görülmektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de OLUMSUZ EYLEMLER İRADELİ HAREKETLERDİR metaforu da meydana gelmektedir. Beylere yaklaşmamak ifadesinde beylerin mekân şeklinde ifadesinin yanında kaynak alanda yer alan günlük hayatta karşılaştığımız uzamsal bir eylem hedef alanda yer alan hükümdârın huzuruna çıkmamayı kavramlaştırmıştır.

BEY YER ALANIDIR

BEY ATEŞTİR/BEY ZEHİRDİR

778. karağa bilig birdi bilgi açuk/ buşar öşte **beglerke barma yağuk**

Bilgisi herkesçe müsellemler olan âlim halka şunu bildirmiştir: **kızdıkları zaman beylere yaklaşma.**

Erken dönemlerden itibaren savunma silahlarının kullanımı, bir şeyi koymak, bir şeyi çarpmak anlamlarında kullanılan ur- eylemi¹²¹¹ ile ilgili günlük hayattaki çıkarımsal bilgiler hedef alanda bulunan cezalandırmak, çarpışmak eylemlerini kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda

¹²¹¹ Clauson, 1972: 194.

cezalandırmak iradeli eylemi devlet hiyerarşisinde farklı bir durumu da meydana getirmektedir.

URMAK CEZALANDIRMAKTIR

4185. tapuğ kılsa bir neñ yazuğ kılsa **ur**/ yawa ıdma boşlağ işin aytu tur

Bunlar hizmet ederken, her hangi bir şeyde yanlışlık yaparlarsa, **cezalandır** ; onları başı boş bırakma, işlerini dâima murâkabe et.

URMAK SAVAŞMAKTIR

3400. negü tir eşitgil yağılığ kişi/ yağı birle **urşu** tükemiş yaşı

Dinle, düşmanı olan ve ömrünü düşman ile **çarpişarak** geçiren insan ne der

Kutadgu Bilig’de savunma bağlamında bas-, yenç-/kes-, sı-, saç- eylemleri iradeli eylemler metaforu olarak kullanılmıştır. Bas-, yenç-/kes-, sı- ve saç- eylemlerinin günlük hayattaki çıkarımları ve nitelikleri hedef alanda yer alan savunma, askerlik bağlamında saldırmak, öldür-, yok etmek, engel olmak, gücünü kırmak eylemlerini kavramlaştırmıştır. Ayrıca, düşmanı bas-, düşmanın boynunu kes-, düşmanı kır-, düşmanı saç- ifadelerinde insan ontolojisi nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu iradeli eylemler de savaşın seyrini değiştiren nedensel durumlardır.

SALDIRMAK/YOK ETMEK BASMAKTIR

DÜŞMANI YOK ETMEK DÜŞMANI BASMAKTIR

2343. yezek hem telim yetse tutğak kitip /**yağığ basğu** bolsa urunsa kayıp

Keşif kolu gidip, düşmanın kalabalık öncü kuvvetleri ile karşılaşınca, eğer **düşmana saldırmak icap ederse**, geri dönüp hücum etmelidir.

ÖLDÜRMEK BOYUN KESMEKTİR

ÖLDÜRMEK BAŞ EZMEKTİR

2352. anar tenleşe ötrü itse işin / yağı **boynu yençse kiterse başın**

Sonra işini, alınan mâlumata göre, tanzim etmelidir; ya **düşmanın boynu kesilir** yahut başı ezilir.

DÜŞMANI ÖLDÜRMEK DÜŞMANI KIRMAKTIR

2272. idî ök uluğ iş bu **sü başlamak**/ çeriğ tüzmeki hem **yağını sımak**

Orduya kumanda, **askeri idâre etmek** ve **düşmanı kırmak** çok büyük bir iştir.

YOK ETMEK SAÇMAKTIR

DÜŞMANI SAÇMAK DÜŞMANI YOK ETMEKTİR

2291. uwut birle yaljuğ yağısın **saçar** / yağıda eñ aşnu uwutsuz kaçır

Şeref duygusu ile insan **düşmanını darmadağın eder**; harpte ilk önce şerefsiz kimseler kaçır

YENİLMEK DAYAK YEMEKTİR

2296. **beğük tutsa köñlin** bu sü başlar er / siziksiz yağdın bu er **berge yir**

Ordu kumandanı mağrur olursa, şüphesiz, düşmandan **dayak yer**.

Kutadgu Bilig’de ülkeyi almak, ele geçirmek ve o ülkeyi elinde tutmak iradeli eylem metaforlarına örnektir. Al- ve elde tut- eylemleriyle ilgili çıkarımsal bilgi hedef alanındaki yönetim bağlamına aktarılmıştır. Ülkenin elde edilmesinde etken güç olan kılıç ve kalem savaş ve diplomasiyi ifade etmektedir.

SAVAŞARAK ALMAK KILIÇLA ALMAKTIR

DİPLOMASİ YAPMAK KALEM TUTMAKTIR

ELDE ETMEK BASMAKTIR

2425. kılıç birle aldı kör il alğuçı / **kalem birle bastı ol il basğuçı**

Memleketi alan onu kılıç ile almıştır, memleketi tutan onu kalem ile tutmuştur.

Bu beyitte savaş ve diplomasi yanında askerlik ve katiplik kurumlarına da bir işaret vardır. Kaynak alanda yer alan kan damlatmak ve mürekkep damlatmak hedef alanda yer alan savaşmak ve diplomasi soyut kavramları üzerine haritalanmıştır. Bunların yanında her eylem arkasından gelecek başka bir eyleme neden olmaktadır. Kan damlatmak memleketi ele geçirmeyi, mürekkep damlatmak hazine kazanılmasına neden olmaktadır. Burada iradeli eylemler aynı zamanda ülkenin seyrini değiştirecek sonuçlara yol açmıştır.

KAN DAMLATMAK MEMLEKET ALMAKTIR

MÜREKKEP DAMLATMAK DİPLOMASİ YAPMAKTIR

2715. kılıç kan tamuzsa begi il alır/ kalemde **kara tamsa** altun kelir

Kılıç **kan damlatırsa**, memleket alır; kalemden **mürekkep damlarsa**, altın gelir.

Zıtlıkların birliğiyle meydana gelen dünyayı ifade etmede kullanılan beyitlerden biri olan 144. beyitte savaş, kargaşayı, karmaşayı kesmek ifadesinde kes- eylemi ile kullanılan savaş, kargaşa ve karmaşa soyut kavramları kesilen veya biraraya getirilen nesne şeklinde kavramlaştırılmasının yanında Tanrı’nın iradesinin olduğu bu eylem aynı zamanda dünyada değişime neden olan bir eylemdir. İkinci olarak kesmek eyleminin niteliği de kargaşanın ne şekilde son bulduğunu göstermektedir. Kaynak alanda yer alan kes- eyleminin niteliği hedef alanda yer alan eylemin oluş niteliği üzerine haritalanmıştır.

SONLANDIRMAK KESMEKTİR

144. bularda birisi birine yağı/ yağıkça yağı ıdtı **kesti çoğı**

Bunlar birbirlerine düşmandır; Tanrı düşmana karşı düşman gönderdi ve **savaşı kesti**.

Haraket etmekle ilgili çıkarımsal bilgiler ordu sistemi bağlamında teyakkuza geçmek şeklindeki hedef alana aktarılmıştır. Bu eylem üzerinde öznenin iradesinin olmasının yanında aynı zamanda değişim ve nedensellik de yer almaktadır. Düşmanın hareketi bir diğer düşmanın hareketine neden olmaktadır. Bir eylemin başlatılması diğer bir eylemin başlatılmasını meydana getirmektedir.

YERİN HAREKET ETMESİ İNSANIN HAREKET ETMESİDİR

2387. yağı *teprese* sen udu *tepregil* / ite udu adağın yori turmağıl

Düşman *harekete geçerse*, sen de ona göre *hareket et*; durma, hazır durumda onun her hareketini karşıla.

Kaynak alanda bulunan boyun eğ- eylemi ile ilgili çıkarımsal bilgi yönetim kavram alanına aktarılmıştır. Bu bağlamda kaynak alanda bulunan yönelim ve hareket imaj şemasını içeren boyun eğmek, hedef alandaki tabi olmak, kabul etmek, kabullenmek eylemlerini kavramlaştırmıştır.

TABI OLMA HAREKET ETMEDİR

TABI OLMA BOYUN EĞMEDİR/ TABI OLMA BOYUN VERMEKTİR

450. sewigli sewinçin anı ögdiler/ yağları eştip *boyun egdiler*

Sevenler sevinçle onu öğdüler; düşmanları bunu duyarak, *boyun eğdiler*.

681. bu kıt kıyda bolsa *boyun bir* yaraş/ kalı öznesi kıtka kağıun küreş

Saadet nerede ise, ona *boyun eğ* ve kendini beğendir; devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boğuşursun.

Kutadgu Bilig’de karşılıklı iletişimde kullanılan ifadelerden biri de konuşmayı sonlandırmak anlamında sözü kesmek eylemleridir. Kesmek eylemi ile ilgili çıkarımsal bilgi karşılıklı konuşmalardaki iletişime aktarılmıştır. Burada yer alan metafor bir nesneleştirme örneğidir. Söz soyut kavramı kesilen ve bir araya getirilen nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Ayrıca konuşmayı sonlandırmak üzerinde özne iradeli bir güce sahiptir.

SUSMAK KESMEKTİR

SUSMAK SÖZ NESNESİNİ KESMEKTİR

363. küser men yigitlikke öknür özüm/ ökünçüm asıg yok *keser men sözüm*

Sonra gençliğin hasretini çeker ve peşiman olursun, amma son peşimanlık fayda vermez; *sözüm bu kadar*.

625. *sözün kesti* ilig hiç ündemedi/ közin yumdı ay toldı hiç açmadı

Hükümdâr bir müddet *sustu* ve hiç ses çıkarmadı; Ay-Toldı da gözünü yumdu ve hiç açmadı.

Susmak eyleminde olduğu gibi gizlemek eyleminde de öznenin iradesi mevcuttur. Sözleri örtmek şeklinde ifade edilen gizlemek eyleminde kaynak alandaki ört- eyleminin çıkarımsal bilgisi iletişim alanındaki gizlemek hedef alanına aktarılmıştır. Sözü ört-, gizle-susmak gibi bir durum oluştururken, sözün açığa çıkarılması ise ifade etmek, konuşmak gibi bir durum değişimini meydana getirmektedir.

GİZLEMEK ÖRTMEKTİR

GİZLEMEK SÖZ NESNELERİNİ ÖRTMEKTİR

3099. il içre negü bar yarağısız yawuz/ buğun hali açğıl maña *örtme söz*

Memleket içinde kötü, uygunsuz neler var; bana halkın vaziyetini anlat, benden bir şey **gizleme**.

4035. sözüg örte tutsa sonı yig bolur / kayu neñ yig erse tüpi ig bolur

Sözü kapalı tutarsan, sonu çiğlik, olur; çiğ olan her şeyin altında zarar vardır.

Doğrul- olarak anlamlandırılan könit- eyleminin çıkarımsal bilgisi davranışsal olarak hedef alanda yer alan davranışlarını düzeltme ifadesini kavramlaştırmıştır. Yönelim imaj şemasının da bulunduğu ifadede tavrı soyut kavramı nesne olarak ifade edilmiştir. Bu eylem de aynı zamanda başka bir eylemi, hareketi yani halkın kendiliğinden düzelmesine, iyileşmesine neden olacaktır.

DOĞRU OLMAK HAREKET NESNESİNİ DOĞRULTMAKTIR

5204. sen öz kılkıñ itgil kılınçığ könit / buñun kılkı itlür sen özni awıt

Sen kendi **hareketini doğrult**, tavrını düzelt; halkın hareketi kendiliğinden düzene girer.

4.2.4.2. İnanç Durumunda İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında yer alan iradeli eylemler metaforlarında günlük hayatta yer alan hareketler inanç bağlamındaki düşünceleri metaforik olarak ifade etmiştir. İkinci olarak inanç bağlamında iradeli eylemler insan hayatında kalıcı değişimleri meydana getirmiştir. Yani iradeli eylemler inanç bağlamında da nedensel bir yöne sahiptir. Bu bağlamda dünyada bazı kurallar yerine getirildiğinde gerçek dünyada kurtuluşa ermek hareketler iradeli eylemler metaforuna örnektir.

İnanç bağlamında namaz kıl-, dua et-, ibadetleri yerine getir-, doğru yolu bul- gibi eylemler iradeli eylemlerdir. Bu tür iradeli eylemlerin yerine getirilmesi de insan hayatında bir değişime yol açmaktadır.

3287. turup yundı kıldı yana tañ **namaz/ du’a kıldı** tesbih yime küñti az

Kalkıp abdest aldı, sabah **namazını kıldı; duâ etti**, tesbih çekti; yine bir az bekledi

İnanç bağlamında ibadetleri yerine getir-, kazasını yerine getir-, yükünü hafiflet-eylemlerinde öznenin iradesi bulunmaktadır. İlk beyitte yer alan ibadetlerin yerine getirilmesi nedensel bir durumdadır. Çünkü ibadetlerin yerine getirilmesi insanı iyiliklere götürecektir. İnsanın bu eylemi yerine getirmesi bir diğer eylemi yani insanı iyiliklere götürme eylemi gerçekleşecektir. Bu bağlamda ibadetleri yerine getirme iradeli eylemi değişimle (iyilik kapılarını açacak) sonuçlanacak yeni bir eylemi meydana getirecektir. Ayrıca “yetürgü tapuğ” ifadesinde yetür- eylemi ibadet soyut kavramını nesne metaforu şeklinde kavramlaştırmıştır.

KURTULMAK İBADETLERİ YERİNE GETİRMEKTİR

4859. katıglanğu ötrü **yetürgü tapuğ** / tümen edgülükke açılğay kapuğ

Bundan sonra da bütün *ibâdetlerin yerine getirilmesine gayret etmelidir*; böylece insanı binlerce iyiliklere götüren kapılar açılır

Kazasını yerine getirmek ifadesinde ise kaza soyut kavramının yerine getir- eylemi ile kullanılması varlık- madde metaforu meydana getirmiştir. Burada Tanrı kaynaklı, Tanrı'nın etken faktör olduğu ölüm kavramı ifade edilmiştir. Bu bağlamda kazayı yerine getirmek sonsuz bir durum değişiminde neden olmuştur. Kazanın kendini gerçekleştirmesi yani ölüm yeni bir hayata geçişi başlatan iradeli bir eylem olmuştur.

ÖLMEK KAZAYI YERİNE GETİRMEKTİR

6311. bayat hukmi erdi kâdaşın öze/ *yorıttı kazasını* sen öz kılķ tûze

Kardeşinin başına gelen Tanrının hükmüdür, *o kazâ-i ilâhîyi yerine getirdi*; sen kendine bak ve nefsini ıslah et.

Kutadgu Bilig'de aşağıda yer alan beyit Odgurmuş'ın ölümünden sonra hükümdâr ve Ögdülmüş arasında geçen konuşmada yer almaktadır. Yükünü hafiflet- ifadesi aynı zamanda ölümü metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Yükünü azalt-, yükünü gönder- ifadesinde yük soyut kavramı da azalt- ve gönder- eylemleriyle nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada da ölüm, yükün hafifletilmesi yeni bir duruma geçişi sağlayan Tanrı kaynaklı iradeli bir eylem olmuştur.

ÖLMEK YÜKÜ HAFİFLETMEKTİR

6336. katıglandı tün kün *yinitti yüki* / kiçip bardı andın ajun emgeki

Gece gündüz gayret etti, *yükünü hafifletti*; bu yolda çektiği dünya zahmetleri de geçti gitti

Odgurmuş'ın ölümünü Kün Togdı dünya malını bırakıp kaçmak şeklinde ögdülmüş'e aktarmıştır. Burada hedef alanda yer alan ölüm kavramı dünya malını bırakıp kaçmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu ölüm aynı zamanda bir durum değişimine de neden olan iradeli bir eylemdir. Syırca çul giy- ve arpa ye- ifadeleri de öznenin yani Odgurmuş'ın iradesiyle meydana gelen eylemler olarak görülmektedir. Her iki eylemin de sonsuzluğa ulaşma gibi bir nedeni vardır. Ayrıca her iki eylem de bir durum değişimine neden olmaktadır.

ÖLMEK DÜNYA MALINI BIRAKMAKTIR

HAYATTAYKEN ÖLMEK ÇUL GİYMEKTİR/ ARPA YEMEKTİR

6334. kâdaşın *koçup kaçtı dünya nehin* / örüm keçti arpa yidi öz teñin

Kardeşin *dünya malını bırakıp kaçtı*; kendi seviyesine göre, *çul giydi ve arpa yedi*

4.2.4.3. Bilişsel Durumlarda İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de bilişsel nitelikli eylemlerin hareketin niteliği açısından metaforik olarak ifade edildiği görülmüştür. Sözü örtmemek olarak ifade edilen konuşmak (5615), kulak tut- olarak ifade edilen dinlemek (4490), kulağını tıka- olarak ifade edilen dinlememek, gözü öğrenmek olarak ifade edilen anlamak (2366), gözünü açmak olarak ifade edilen farkına varmak (76), kalp gözünün açılması olarak ifade edilen uyanmak (5631), gözünü keskin tut-, gözünü uzaklara çevirmek, göz ve kulağını uzaklara çevirmek, yüksel-, düşünce gözünü açmak, gözünü açmak, göz kulağı tutmak olarak ifade edilen dikkat etmek (329, 2313, 5272, 2342, 5426, 2761, 2833, 4836, 436); düğümleri çöz-, sözleri pişir-, sözün yoğunluğunu çöz-, bilgiyi kullanmak, aklını yetirmek, gözünü göğe dikmek şeklinde ifade edilen düşünmek (1856, 4883, 870, 1366, 3936, 6217); aydınlanmak olarak ifade edilen bilgilenmek (2243), bükülmek olarak ifade edilen gayret etmek, çabalamak (6630) bilişsel nitelikli eylemleri hareketlerin irade ile kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’deki bilişsel nitelikli eylemler de İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforuna örnektir.

Tablo 4. 160 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Bilişsel Eylemlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özellliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Ört-	Sus-	Karşıt Güç/ Zorunluluk/ Tıkanıklık	Fi.H.→Blş.H.
Kulak tut-	Dinleme	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Dinle-	Değerlendir-	Merkez- Çevre / Olanak	Fi.H.→Blş.H.
Kulak tıka-	Dinleme-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Gözü öğren-	Anlamak	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Gözünü aç-	Farkına var-	Merkez- Çevre Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→Blş.H.
Gözü aç-	Uyan-	Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→Blş.H.
Gözü keskin tut-	Dikkat et-	Karşıt Güç/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Gözü uzağa çevir-	Dikkat et-	Merkez- Çevre/ Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Yüksel-	Dikkatli ol-	K.H.Y./ Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Göz kulak tut-	Dikkat et-	Merkez- Çevre- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.

Bak-	Hatırla-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Çöz-	Düşün-	Merkez- Çevre Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→Blş.H.
Pişir-	Düşün-	Dnege- Merkez Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Aç-	Çözümle-	Merkez Çevre Kısıtlamanın Kalkması	Fi.H.→Blş.H.
Yetir-	Düşün-	Devingenlik- Merkez Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Yetir-	Bil-	Devingenlik – Merkez Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Gözünü dik-	Düşün-	Döngü- Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Aydınlan-	Bil-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
El bul-	Başarılı ol-	Olanak/ Yol	Fi.H.→Blş.H.
Başa ula-	Başarılı ol-	Kısıtlamanın Kaldırılması / Yol	Fi.H.→Blş.H.
Bük-	Gayret et-	Merkez- Çevre / Çekim/ Denge	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 161 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Bilişsel Eylemlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metafor
BİLİŞSEL EYLEMLER İRADELİ HAREKETLERDİR VÜCUT BİLİŞSEL EYLEMLER İÇİN KAPSAYICIDIR SUSMAK HAREKET ETMEDİR DİNLEME HAREKET ETMEDİR DUYMAMA HAREKET ETMEDİR ANLAMAK HAREKET ETMEDİR FARKINA VARMA HAREKET ETMEDİR UYANMA HAREKET ETMEDİR DİKKAT ETME HAREKET ETMEDİR HATIRLAMA HAREKET ETMEDİR DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR BİLME HAREKET ETMEDİR BİLGİLENME HAREKET ETMEDİR	KONUŞMAK ÖRTMEMEKTİR DİNLEME KULAĞI KARŞISINDAKİ KİŞİYE TUTMADIR DİNLEMEK DEĞERLENDİRMEKTİR DUYMAMA KULAĞI TIKAMADIR ANLAMAK/ FARKINA VARMAK GÖZÜN ÖĞRENMESİDİR FARKINA VARMA GÖZÜNÜ AÇMADIR UYANMA KALP GÖZÜNÜN AÇILMASIDIR DİKKAT ETME GÖZÜNÜ KESKİN TUTMADIR DİKKATLE BAKMA GÖZÜNÜ UZAKLARA ÇEVİRMEYİDİR DİKKAT ETMEK GÖZ VE KULAĞINI UZAĞA ÇEVİRMEKTİR DİKKATLİ OLMAK YÜKSELMEKTİR

BAŞARILI OLMA HAREKET ETMEDİR GAYRET ETME HAREKET ETMEDİR	DÜŞÜNCE/İHTİYAT GÖZÜNÜ AÇMA DİKKATLİ OLMADIR UYANMAK GÖZÜNÜ AÇMAKTIR DİKKAT ETME GÖZÜ VE KULAĞI KARŞISINDAKİNE YÖNELTMEKTİR HATIRLAMAK BAKMAKTIR DÜŞÜNME İŞLERİ SÜZMEKTİR DÜŞÜNME DÜĞÜMLERİ ÇÖZMEKTİR DÜŞÜNME SÖZLERİ PİŞİRMEDİR DÜŞÜNME SIRLARI AÇMADIR DÜŞÜNME BİLGİYİ/AKLI KULLANMADIR DÜŞÜNME GÖZLERİ GÖĞE DİKMEKTİR DÜŞÜNMEK BAKMAKTIR BİLME AKLI KULLANMADIR BİLGİLENMEK GÖĞSÜ AYDINLATMAKTIR BAŞARILI OLMAK EL BULMAKTIR BÜKÜLMEK GAYRET ETMEKTİR

Günlük hayatta temel eylemlerle ilgili çıkarımsal bilgiler kaynak alan olarak hedef alanda yer alan bilişsel alanlara aktarılmıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de günlük yaşantıdaki iradeli hareketlerin dinlemek, konuşmak, ifade etmek, anlamak, konuşmak, dikkat etmek, benimsemek gibi bilişsel eylemleri metaforik olarak ifade ettiği görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de yer alan bilişsel kavram alanındaki dinlemek ve bu eylemin olumsuz dinlememek eylemleri insan ontolojisi hareketleriyle meydana getirilmektedir. Dinlemek kulak nesnesinin hareketiyle, dinlememek de kulak nesnesinin hareketleriyle meydana gelmektedir. Bu bağlamda dinlenen veya dinlenilmeyen her şey için kulak taşıyıcı metafor durumundadır. Dolayısıyla buradan BİLİŞSEL DURUMLAR İNSAN BEDENİDİR, BİLİŞSEL FONKSİYONLAR İRADELİ HAREKETLERDİR metaforları ortaya çıkmaktadır. İkinci beyitte ise ayrıca BİLİŞSEL HAREKETLER OLUMSUZ İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

DİNLEME HAREKET ETMEDİR

DİNLEME KULAĞI KARŞISINDAKİ KİŞİYE TUTMADIR

4490. bularda talusın ayayın saña / kisi alğu erse ***kulağ tut maña***

Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim; evlenmek istersen, bana ***kulak ver***

DUYMAMA HAREKET ETMEDİR

DUYMAMA KULAĞI TIKAMADIR

6643. tiliñ tıd boğuz yıg uğıma öküş/ közüñ yum ***kulağ tu*** bir inçin tura

boğazına hâkim ol, çok uyuma, gözünü yum, *kulağını tka* ve böylece huzûr içinde yaşa.

Bu beyitte ise günlük hayatta sürekli meydana gelen dinlemek eyleminin çıkarımsal bilgileri değerlendirmek, ölçmek, tartmak eylemlerini kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda dinlemek veya dinlememek durum değişimlerini meydana getiren iradeli eylemlerdir. Dolayısıyla BİLİŞSEL HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

DİNLEMEK DEĞERLENDİRMEKTİR

2629. bitise okısa *eşitse sözüğ/* anın ötrü bilge kılur er özüg

Yazmalı, okumalı ve *başkalarının sözünden de istifâde etmelidir*; insan bu suretle âlim olur.

Kutadgu Bilig’de yer alan gözü öğren- (b.2336) ve gözünü aç- (b.76) ifadeleri aracılığı ile anlamak eylemi metaforik olarak insan ontolojisi aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda insan ontolojisi içerisindeki göz anlamak için taşıyıcı metafor görevindedir. Dolayısıyla BİLİŞSEL DURUMLAR İNSAN BEDENİDİR metaforunun yanı sıra iradeli hareketler olduğu için ANLAMAK HAREKET ETMEKTİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.. Bunun yanında anlamak, anlama bilişsel eylemlerini ifade eden eylemler de iradeli eylemlerdir. Bu eylemler aynı zamanda anlamak ve anlamamanın getireceği durum değişimlerini de içermektedir. İkinci beyitte aynı zamanda anlamak iradeli eylemini metaforik olarak kavramlaştıran yönelim imaj şeması bulunmaktadır. Gözünü açmak ifadesinde aç- eyleminin yönü yukarı yönelimini göstermektedir. Bu bağlamda ANLAMAK YÜKSELMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ANLAMAK HAREKET ETMEDİR

ANLAMAK/ FARKINA VARMAK GÖZÜN ÖĞRENMESİDİR

2366. tokışığ uzatsa yağı öğlenür / öküş körse erniñ *közi öğrenür*

Savaşı uzatırsan, düşmanın aklı başına gelir; iş uzadıkça, kuvvetinin derecesini *anlar*.

ANLAMAK HAREKET ETMEDİR

ANLAMAK GÖZÜNÜ AÇMADIR

76. barur men ajundın eşit sen özün/ öküş ‘ibret algıl ma *açgıl közün*

Ben dünyadan gidiyorum, sen beni dinle bundan çok ibret al ve *gözünü aç*.

UYANMA HAREKET ETMEDİR

UYANMA KALP GÖZÜNÜN AÇILMASIDIR

5631. *açıldı* yarup könli *kögsi közi/* arıtmak tiledi bu könli tözi

Gönülü, *kalp gözü parlayarak açıldı*; gönlünün tamamıyla temizlenmesini arzu etti

Kutadgu Bilig’de gözünü keskin tut- (b.329), gözünü uzaklara çevirmek (b. 2313), gözünü kulağını uzaklara çevir- (b. 2342), yüksel- (b. 2761), ihtiyat gözünü aç- (b. 2833), gözünü aç- (b. 4836), gözünü kulağını keskin tut- (b. 5272), gözünü aç- , yüksel- (b. 5426),

göz kulak tut-/ göz kulak kesil- (b. 436) ifadelerinde dikkat etmek, uyanık olmak eylemleri ontolojik hareketlerle ifade edilmektedir. Genel anlamda insan ontolojisi burada kapsayıcı metafor durumundadır. Yine varlık zinciri metaforlarında da ifade ettiğimiz gibi göz ve kulak da aynı zamanda dikkatin kapsayıcısıdır. Diğer kavramlar gibi dikkat etmek de bilişsel kavram alanı içerisindedir. Buradan da genel olarak BİLİŞSEL DURUMLAR İNSAN BEDENİDİR metaforunun yanı sıra iradeli hareketler olduğu için DİKKAT ETMEK HAREKET ETMEKTİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.. Bunun yanında dikkat etme, dikkatli olma bilişsel eylemlerini ifade eden eylemler de iradeli eylemlerdir. Bu eylemler aynı zamanda dikkatli olmak ve olmamanın getireceği durum değişimlerini de içermektedir.

DİKKAT ETME HAREKET ETMEDİR

DİKKAT ETME GÖZÜNÜ KESKİN TUTMADIR

329. adırsa ödürse seçe bilse öz/ kamuğ iş içinde *yitiğ tutsa köz*

Ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte *gözünü keskin tutarsa*,

DİKKATLİ OLMA HAREKET ETMEDİR

DİKKATLİ OLMA GÖZÜ VE KULAĞI KESKİN TUTMADIR

5272. ilinde *yiti tut közüñ kulğakıñ* / tözüke tegürgil bağırsaklıkıñ

Memleketinde *gözünü ve kulağını keskin tut*; merhametini herkese ulaştır.

DİKKAT ETME HAREKET ETMEDİR

DİKKAT ETME GÖZÜ VE KULAĞI KARŞISINDAKİNE YÖNELTMEKTİR

436. ilig *köz kulak tuttu* ilde kamuğ/ açıldı anar barça beklig kapuğ

Hükümdâr bütün memlekete *göz kulak kesildi*; ona bütün kilitli kapılar açıldı

DİKKATLE BAKMA HAREKET ETMEDİR

DİKKATLE BAKMA GÖZÜNÜ UZAKLARA ÇEVİRMEDİR

2313. sağızganda sakrak kerek tutsa öz / kaya kuzgunı teg *yırağ tutsa köz*

Kendisini saksığandan daha ihtiyatlı tutmalı; gözünü, kaya kuzgunu gibi, *uzaklara çevirmelidir*.

DİKKAT ETME HAREKET ETMEDİR

KULAK DİKKATİN KAPSAYICISIDIR

DİKKAT ETMEK GÖZ VE KULAĞINI UZAĞA ÇEVİRMEKTİR

2342. adırğu ödürğü yezek tutğakı/ *yırağ tutğu* saklap *közi kulğakı*

Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı ihtiyatlı olmalı *göz ve kulağını uzaklara çevirmelidir*.

Dikkat etmek bilişsel eylemi ile ilgili olay yapısı metaforlarında yönelim imaj şeması da kullanılmıştır. Uyanık/ oduğ (b. 2761), ihtiyat gözünü aç- (b. 2833), gözünü aç- (b. 4836, 5426) gibi günlük hayatta yer alan eylemlerin çıkarımsal bilgileri hedef alandaki dikkatli olmak eylmi üzerine haritalanmıştır. Uyanık ol- ve gözünü aç- eylemleri de yukarı doğru bir

yönelim göstermektedir. Bu bağlamda DİKKATLİ OLMAK YÜKSEKTE OLMAKTADIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

DİKKATLİ OLMAK YÜKSELMEKTİR

2761. bağırsak kerek hem *oçuğ* sak tetig / tetiglik bile er kılur miñ itig

Hazinedar gönülden bağlı, *uyanık*, ihtiyatlı ve zeki olmalıdır; insan zekâ ile her işinde muvaffak olur.

DÜŞÜNCE/İHTİYAT GÖZÜNÜ AÇMA YÜKSELMEDİR

DÜŞÜNCE/İHTİYAT GÖZÜNÜ AÇMA DİKKATLİ OLMADIR

2833. kamuğ yirde begler küdeşgü özin /yigü içgüde *açğu saklık közin*

Beyler her yerde kendilerini gözetmelidirler; yemek içmekte ise, bilhassa *ihtiyat gözünü* açmalıdır

DİKKATLİ OLMA HAREKET ETMEDİR

DİKKATLİ OLMA GÖZÜNÜ AÇMADIR

4836. baқа kör olarığ sen *açğul közüñ* / begig kulda adra bilürmü özün

Onlara dikkatle bak, *gözünü aç*; beyi kuldan ayırabilir misin

DİKKAT ETMEK YÜKSELMEKTİR

DİKKAT ETMEK GÖZÜNÜ AÇMAKTIR

5426. bu toğ toz tumandın *örü tart özün*/ süzük meñü il qol sen *açğul közüñ*

Bu toz, toprak ve dumanın fevkına *yüksel*, duru ve ebedî diyarı iste ve *gözünü aç*.

Bu beyitte iradeli bilişsel bir hareket olan hatırlamak bakmak eylemi tarafından kavramlaştırılmıştır. Hatırlamak iradeli eylemi aynı zamanda insanın unutma ve hatırlama, aklına getirme süreçleri gibi iki durum arasındaki geçişe bağlı değişimi de ifade etmektedir.

HATIRLAMA HAREKET ETMEDİR

HATIRLAMAK BAKMAKTIR

5409. özünñni unıtma ay ilig saqın / qalı öz unıtısa tüpünke *baqın*

Ey hükümdâr, dikkatli ol, kendini unutma ; eğer kendini unutursan, aslını *hatırla*.

Yaz-/ Çöz-, bışur-/ pişir-, bilgisini kullan-, gözünü göğe dik-, bak- gibi günlük hayatta kullanılan eylemlerin çıkarımları hedef alandaki düşünme üzerine haritalanmıştır. Düşünmek aynı zamanda yeni durum değişimlerine neden olacak önemli bir eylemdir. Düşünmek eylemlerini oluşturan kaynak alanlar ise daha çok varlık- nesne oluşturmaktadır. Buradan aynı zamanda genel bir metafor olarak DÜŞÜNMEK HAREKET ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu metaforun alt metaforları ise aşağıdaki beyit örneklerinde yer almaktadır.

Düğüm şeklinde ifade edilen sorunların çözül-, çöz- eylemleri ile kullanılması sorun soyut kavramını somut bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Sözleri uzunca pişir- (4883) ise söz soyut kavramını pişen ya da çiğ kalan canlı bir bitki veya nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR

DÜŞÜNME İŞLERİ SÜZMEKTİR

DÜŞÜNME DÜĞÜMLERİ ÇÖZMEKTİR

1856. neçe bulğanuk işke tegse *süzer*/ neçe *ters tügün* erse baksa *yazar*

El sürdüğü iş ne kadar bulanık olursa olsun, süzülmüş, *sâf bir hâle gelir*; ne kadar ters düğüm varsa, bir bakışla onu *çözer*.

DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR

DÜŞÜNME SÖZLERİ PİŞİRMEDİR

4883. yidi içti ança sakındı özün / *eşitmiş sözünü bışurdu uzun*

Yedi, içti ve bir müddet düşünceye daldı; işittiği sözler üzerinde *uzun uzun durdu*.

Sözlerin yoğunluğu, sıklığı şeklinde ifade edebileceğimiz (b. 870) söz bük katı ifadesi de sır şeklinde ifade edilmiştir. Bu soyut kavramın aç- eylemi kullanılması da bu soyut kavramı nesne veya taşıyıcı kap şeklinde kavramlaştırmıştır.

DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR

DÜŞÜNME SİRLARI AÇMADIR

870. yana aydı ay toldı ilig kutı/ maña *açsu* emdi bu *söz bük* katı

Ay-Toldı tekrar dedi: Devletli hükümdâr şimdi bana şu sözün *sırrını çözsün*

Söz soyut kavramı yanında bilgi ve akıl soyut kavramları da yetür- eylemi ile birlikte kullanılmasıyla azalan veya artan bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR

DÜŞÜNME BİLGİYİ/AKLI KULLANMADIR

1366. ölüm tutmaz erken ođun ay ilig/ işiñni itingil *yetürgil bilig*

Ey hükümdâr, ölüm henüz yaklaşımadan, uyan; *bilgini kullan*, işini tanzim et.

3936. ay köñli süzük er ay bilgi öküş/ bağa kör bu sözke *yetürgil ukuş*

Ey duru gönüllü insan, ey bilgisi çok olan, dikkat et ve bu söz üzerinde *düşün*.

Varlık- nesne yanında yönelim imaj şeması da düşünme metaforları için bir kaynak alan oluşturmuştur. Bu bağlamda gözü göğe dik- yukarı bir yönelim belirtirken aynı zamanda göz ve gökyüzü de düşüncenin kapsayıcısı olmuştur.

DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR

DÜŞÜNME GÖZLERİ GÖĞE DİKMEKTİR

6217. *közün kökke tiktı* bağa turdı kiç / kara tün tünerdi yarumadı hiç

Gözlerini göğe dikerek, uzun müddet seyre daldı; karanlık gece olduğu gibi devam etti ve bir türlü aydınlanmak bilmedi.

Kutadgu Bilig’de düşünme faaliyetinin metaforik ifadelerinden biri de bakmak eylemidir. Günlük hayattaki bak eyleminin çıkarımsal bilgisi hedef alandaki düşünmek eylemi üzerine haritalanmıştır.

DÜŞÜNMEK BAKMAKTIR

1572. ilig bir kün oldurdı yalñuz özün/ kemişti kitab ötrü **bañtı** uzun

Hükümdâr bir gün tek başına oturuyordu; elindeki kitabı bıraktı ve uzun uzun **düşündü**

5444. turup çıktı odğurmuş andın yorıp/ uçu çıktı ilig **uzatu barıp**

Odgurmuş odadan çıktı, hükümdâr da onu **teşyi için, arkasından geldi**

Kutadgu Bilig’de yer alan bilişsel kavram alanındaki bilmek, bilgilenmek, başarılı olmak, başarmak gibi eylemler de iradeli eylemler arasındadır. Çünkü bu eylemler insanın zihinsel bir çabası sonucunda meydana gelmektedir. Bu bağlamda BİLMEK HAREKET ETMEKTİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bilmek eylemi durum değişiminin neden olan önemli iradeli bir eylem metaforudur.

Bilmek şeklinde anlamlandırılan yetürmiş ögi ifadesinde soyut akıl kavramı ile kullanılan yetür- eylemi akıl soyut kavramını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. İkinci olarak gönlü ve göğsü aydınlanmak ifadesi ile de gönül soyut kavramı bir yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır.

BİLME HAREKET ETMEDİR**BİLME AKLI KULLANMADIR**

216. negü tir eşitgil bu il kenđ begi/ ukuška biligke **yetürmiş ögi**

Anlayış ve bilginin ne olduğunu **bilen** bu memleket beyi ne der dinle.

BİLGİLENMEK HAREKET ETMEKTİR**BİLGİLENMEK GÖĞSÜ AYDINLATMAKTIR**

2243. negü tir eşitgil ay bilgi ögüz / bilig birle köñli **yarunmuş kögüz**

Bilgisi deniz gibi derin, bilgi ile **gönüllü ve göğsü aydınlanmış** olan insan ne der, dinle.

Varlık ve nesne kaynak alanı yanında insan ontolojisi de başarılı olmak, başarmak eylemlerini kavramlaştırmaktadır. Kaynak alanda yer alan el bul- ifadesi hedef alanda yer alan başarılı olmak, üstün olmak ifadesini kavramlaştırmıştır. İkinci olarak başarılı ol- olarak ifade edilen başka bar- ifadesinde ise baş ontolojik varlığı başarının kapsayıcısı durumundadır. Burada aynı zamanda başın en üstte bulunması nedeniyle yönelim şeması da kaynak alan görevi görmektedir.

BAŞARILI OLMAK EL BULMAKTIR

2330. bu yarlıg sü başçı bu sü başlasa/ **elig bulğa** düşman öze işlese

Böyle bir kumandan askerin başına geçerse, düşmana karşı her vakit **muvaffak olur**.

BAŞARILI OLMA HAREKET ETMEDİR**BAŞARILI OLMA BAŞA VARMAKTIR**

2604. kayu işte aşnu aşunsa ukuš/ ol iş **başka bardı** sınıdım öküş

Hangi işte akıl ön-ayak olursa, o iş **başarı ile neticelenir**; bunu çok tecrübe ettim.

Diğer bilişsel eylemlerde olduğu gibi kaynak alanda yönelim imaj şeması başarılı olma eylemini kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda göğes yol bulmak ifadesinde gökyüzü aynı zamanda başarının da kapsayıcısı durumundadır.

BAŞARILI OLMA HAREKET ETMEDİR

BAŞARILI OLMA GÖĞES YOL BULMADIR

3673. rica havf bu iki kanat sanı ol/ bu ikin uçğlı **bulur kökke yol**

Rica ile havf, bu ikisi iki kanat gibidir; bu ikisi ile uçan **göğes yol bulur**.

GAYRET ETME HAREKET ETMEDİR

BÜKÜLMEK GAYRET ETMEKTİR

6630. sen emdi yapuştun bu dünyāka berk/ katığlan köñül mundın üzgil **bura**

Sen şimdi bu dünyaya kuvvetle yapıştın; onunla alâkanı kesmeğes, gönlünü ondan çevirmeğes **gayret et**

4.2.4.4. Davranışsal Durumlarda İradeli Eylemler

Bilişsel nitelikli eylemlerin yanında ahlaki nitelikli eylemler de İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforuna örnektir. Gönlü diri tut-, gönlünü doğrult-, gönlünü yükselt- olarak ifade edilen doğru olmak eylemleri (1383, 5103, 3093, 3994, 3790, 5398); ağır tut-, diz çök-, gözleri yere dik-, gözü yerde tut-, eğil- olarak ifade edilen saygı duymak eylemleri (2548, 4058, 769, 4055, 582); gönlü büyük tut-, gönlü yükselt-, göğüs ger- olarak ifade edilen kibirlenmek eylemleri (2296, 1377, 4091, 5215, 6539, 2115) İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforunu tanıklamaktadır.

Tablo 4. 162 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Davranışsal Eylemlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yüksel-/ Diril-	Doğru ol-	Yönelim	Fi.H.→Dvr.H.
Yüksel-	Doğru ol-	Yönelim	Fi.H.→Dvr.H.
Alçal-	Saygı göster-	Çekim	Fi.H.→Dvr.H.
Ağır tut-	Saygı göster-	Çekim	Fi.H.→Dvr.H.
Diz çök-	Saygı göster-	Çekim	Fi.H.→Dvr.H.
Eğil-	Saygı göster-	Çekim	Fi.H.→Dvr.H.
Gözünü yerde tut-	Saygı göster-	Çekim.	Fi.H.→Dvr.H.

Göz yum-	Kabullen-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Dvr.H.
Yüklen-	Kabul et-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Dvr.H.
Eğil-	Yenil-	Karşıt Güç	Fi.H.→Dvr.H.
Üzül-/kesil-	Sus-	Karşıt Güç	Fi.H.→Dvr.H.
Kes-	Sus-	Karşıt Güç	Fi.H.→Dvr.H.
Dayan-	İnan-	Merkez- Çevre	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 163 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Davranışsal Eylemlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
DAVRANIŞSAL İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR DOĞRU OLMAK HAREKET ETMEDİR SAYGI GÖSTERMEK HAREKET ETMEDİR KABULLENMEK HAREKET ETMEKTİR İNANMAK HAREKET ETMEDİR	DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DİRİ TUTMAKTIR DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DOĞRULTMAKTIR DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSEK TUTMAKTIR SAYGI GÖSTERMEK AĞIR TUTMAKTIR SAYGI GÖSTERMEK ALÇALMAKTIR SAYGI DUYMA DİZ ÜZERİNE ÇÖKMEDİR SAYGI GÖSTERME GÖZLERİ YERE DİKMEDİR SAYGI GÖSTERME GÖZÜ YERDE TUTMADIR KABULLENME GÖZ YUMMAKTIR KABUL ETMEK YÜKLENMEKTİR YENMEK EĞMEKTİR SUSMAK KESMEKTİR İNANMAK DAYANMAKTIR

Kutadgu Bilig’de davranışsal açıdan doğru olmak ifadesi köñül tut tirig/ gönlünü diri tut-, köñül tüz- / gönlünü doğrult-, köñli oduğ/ gönlü uyanık şeklinde yönelim imaj şemaları kaynak alanı aracılığı ile ifade edilmiştir. Burada yer alan doğruluk metaforlarında gönlünü diri tut-, gönlünü doğrult- eylemleri üzerinde özenin iradesi vardır. Doğruluk ve doğruluğun niteliği eylemin niteliği yani yönü açısından kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla burada ayrıca EYLEMİN TARZI HAREKETİN TARZIDIR metaforuna bağlı olarak DOĞRULUK EYLEMİN YÖNELİMİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak beyitlerde geçen gönlün dirilmesi,

gönlün doğrultulması yerine getirildiğinde olumlu bir durum değişimi meydana gelmektedir. Buna bağlı olarak da ikinci bir eylem meydana gelmektedir. Örneğin, gönlün dirilmesiyle (b.5103) birlikte nefsin ölmesi meydana gelmektedir. Hükümdâr gönlünü doğrultarak (b. 3093) halka iyi kanunlar çıkarmaya başlamaktadır. Yine inanç bağlamında gönlün dünyadan çekilmesiyle (b. 3790) Tanrı'ya sığınma eylemi başlamaktadır. Gönlün yüksek tutulmaya başlanmasıyla (b.5420) dünyadan vazgeçilmeye başlanması durum değişimlerini meydana getiren iradeli eylem örnekleridir.

DOĞRU OLMAK HAREKET ETMEDİR

DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DİRİ TUTMAKTIR

1383. ölümke usanma *köñül tut tîrig*/ neçe kiç tirilse töşengü yirig

Ölüme gâfil avlanma, *gönlünü diri tut*; ne kadar çok yaşarsan-yaşa, bir gün toprağa gireceksin.

5103. bayat birmişindin maña kıl ülüg/ *tirilsü köñül* bolsu nefsim ölüg

Tanrının sana verdiğinden bana da bir hisse ayır; *gönülüm dirilsin* ve nefsim ölsün

DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DOĞRULTMAKTIR

3093. *köñül tüzdi* ilig kör anda naru/ buğunka birü turdı eğgü törü

Bundan sonra hükümdâr *gönlünü doğrulttu*; halka iyi kanunlar vaz' etmekte devam etti

3994. havağa bulun bolma *köndür köñül* / kişiğe katılğıl yoriğıl amul

Nefis ve havanın esiri olma, *gönlünü doğrult*, insanlara karış ve huzur içinde yaşa,

4809. tünek ol bu dünya müsülman öze/ tünekte erej qolma *köñlün tüz*

Bu dünya müslümanlar için bir zindandır; zindanda huzur arama *gönlünü doğrult*.

DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR

3790. cefalıg ajundın *kötürdüm köñül* / vefalıg içimke sığındım amul

Bu cefalı dünyadan *gönlümü çektim*; huzûr içinde vefalı rabbime sığındım.

5398. meñilig sen emdi ay *köñli oçuğ*/ bu beglik maña boldı emdi yoğuğ

Ey *gönüllü uyanık* ve huzur içinde bulunan insan, bu beylik şimdi bana bir felâket oldu.

DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSEK TUTMAKTIR

5420. beğük tut bu himmet *eđiz tut köñül* / qođu bir bu dünya munuğdın töñül

Himmeti büyük ve *gönüllü yüksek tut*; bu dünyayı bırak, ondan vazgeç

Kutadgu Bilig'de davranışsal açıdan saygı göstermek ifadesi *ağır tut-, yüküندی iligke, iki tiz bile sök-* yönelim imaj şemaları kaynak alanı aracılığı ile ifade edilmiştir. Burada yer alan saygı duymak metaforlarında *ağır tut-, yüküندی iligke, iki tiz bile sök-* eylemleri üzerinde özenin iradesi vardır. Buradaki eylemler yönelim imaj şeması yanında aynı zamanda zorunluluk/güç şeması da içermektedir. Ağırlık kavramı fiziksel olarak alçak yönelimi gösterir. Aynı şekilde eğil- ve diz üzerine çökmek de alçak yönelimi gösterir. Bunun yanında

varlık metaforlarında görüldüğü gibi diz ontolojik kavramı da saygının kapsayıcı metaforudur. Ayrıca, Hükümdâra saygı duymanın niteliği de eylemin yönü açısından kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla burada ayrıca EYLEMİN TARZI HAREKETİN TARZIDIR metaforuna bağlı olarak SAYGI DUYMAK EYLEMİN YÖNELİMİDİR, SAYGI DUYMAK EYLEMİN ALÇAKLIĞIDIR metaforları ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak beyitlerde geçen hükümdâr huzurunda eğil-, elçileri ağırla-, iki diz üzerine çökmek eylemleri yerine getirildiğinde olumlu bir durum değişimi meydana gelmektedir. Buna bağlı olarak da hükümdârın huzurunda eğilmek ve iki diz üzerine çökmek hükümdârın takdirini kazandırmaktadır. Buna göre saygı duyma eylemleri durum değişimlerini meydana getiren iradeli eylem metaforu örnekleridir.

SAYGI GÖSTERMEK HAREKET ETMEDİR

SAYGI GÖSTERMEK AĞIR TUTMAKTIR

AĞIR TUTMAK ALÇALMAKTIR

SAYGI GÖSTERMEK ALÇALMAKTIR

2548. körü alsa yat baz keligli kişig/ *ağır tutsa* koldaş kılınmış işig

Gelen yat ve yabancı kimseleri karşılamak ve arkadaş edindiği kimselere de *hürmet göstermelidir*.

SAYGI DUYMAK EĞİLMEKTİR

582. *yükündi iligke* kör açtı sözün/ süçitti sözi hem sewitti özin

Hükümdârın huzûrunda eğildi ve söze başladı; tatlı-tatlı sözleri ile kendisini sevdirdi

SAYGI DUYMA DİZ ÜZERİNE ÇÖKMEDİR

4058. ötüğ ötnür erken köni tut elig/ *iki tiz bile sök* tüzün bol silig

Bir şey arzederken, ellerini aşağıya doğru sarkıt; *iki diz üzerine çök*, arzı ihlâs ve sükûn ile yap.

İkinci olarak saygı duymak, gözü yere dik-, gözü yerde tut- şeklinde de ifade edilmiştir. Dolayısıyla ontolojik olarak göz, mekân olarak yer saygının kapsayıcı metaforu durumundadır. Burada yer alan saygı metaforları gözün yere doğru hareket ettirilmesiyle meydana getirilmiştir. Dikmek eyleminin günlük hayattaki çıkarımsal bilgisi de eylemin niteliğini, saygının derecesini belirtmektedir. Her ikisi de durum değişimini başlatan iradeli eylemlerdir.

SAYGI GÖSTERME HAREKET ETMEDİR

SAYGI GÖSTERME GÖZLERİ YERE DİKMEDİR

769. bu ay toldı oldurdu akrı amul/ *közün yirke tiktı* yaruttı köñül

Ay-Toldı *gözlerini yere dikmiş* ve içi müsterih bir hâlde, yavaşça ve sükûnetle oturdu

SAYGI GÖSTERME GÖZÜ YERDE TUTMADIR

4055. kalı begke utru turur erse sen / *közün yirde tutğıl* kulağ törde sen

Beyin huzurunda bulunduğu zaman *gözün yerde*, kulağın baş köşede olsun.

Kutadgu Bilig’de göz yum- ifadesindeki kabullenmek eylemleri insan ontolojisinin hareketleriyle meydana gelmektedir. Burada yönelim imaj şeması alçaklıktır. Göz yum- eyleminin yönü aşağı doğrudur. Bu bağlamda kabulleniş aşağı doğru olumsuz bir yönelim içermektedir. Burada kabullenişin niteliği de alçaklık olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda burada bir zorunluluk/ güç metaforu da bulunmaktadır. İradeli bir eylem olarak göz yum- zorunluluktur ve iradeli olarak göz yum- eyleminin yerine getirilip getirilmemesi durum değişimini belirlemektedir. Varlık zinciri metaforlarında olduğu gibi burada da insan ve göz kabulleniş için kapsayıcı metafor durumundadır.

KABULLENMEK HAREKET ETMEKTİR

KABULLENME GÖZ YUMMAKTIR

2511. biri söz eşitse katıg tutsa berk / biri körse teñsiz *közin yumsa* terk

Biri her duyduğu şeyi ifşâ etmemeli; İkincisi görmemesi icap eden uygunsuz şeyleri görünce *göz yummasını* bilmelidir.

Boyun eg- ifadesinde yenilmek, tabi olmak eylemleri insan ontolojisinin hareketleriyle meydana gelmektedir. Varlık zinciri metaforlarında olduğu gibi burada da insan ve boyun yenilgi için kapsayıcı metafor durumundadır. Bu davranışsal kurallar için de DAVRANIŞSAL DURUMLAR İNSAN BEDENİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KABULLENMEK/ YENİLMEK/ TABİ OLMA HAREKET ETMEDİR

KABULLENMEK/ YENİLMEK/ TABİ OLMA BOYUN BÜKMEDİR

1037. kamuğ ilke kıldı kör elgi uzun/ *boyun egdi* düşman kiterdi özün

Bütün memleket üzerinde ona nüfuz verdi; düşmanı *boynunu büküp*, ordadan kayboldu.

SUSMAK KESMEKTİR

166. mini emgetür til idi ök telim/ başım kesmesüni *keseyin tilim*

Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor; başımı kesmesinler de ben *dilimi keseyim*.

363. küser men yigitlikke öknür özüm/ ökünçüm asıg yok *keser men sözüm*

Sonra gençliğin hasretini çeker ve peşiman olursun, amma son peşimanlık fayda vermez; sözüm bu kadar.

3250. bayatım sewinçi tilese özün/ müsülman sewinçi tile *kes sözün*

Sen Tanrının rızasını elde etmek istersen, müslümanların memnun olmasını dile; *sözünü fazla uzatma*

4460. telim bar bu yanlıg sasa söz uzar/ özün sen uka bar özüm *söz üzer*

Bunların sayısı pek çoktur; sayarsan, söz uzar; kalanlarını sen kendin tasavvur et, ben *sözümü kesiyorum*.

HAKİM OLMAK TUTMAKTIR

4333. negü tir eşitgil özin tutmuş er / *tilin bek tutuğlı* bilig bilmiş er

Kendisine hâkim olan ve *dilini sıkı tutan*, bilgili insan ne der, dinle.

İNANMAK HAREKET ETMEDİR**İNANMAK DAYANMAKTIR****HAYAT YER ALANIDIR**

1332. *tayanma tiriglikke* tüş teg keçer/ küwenme kıwı kütka kuş teg uçar

Hayata bel bağlama, rüya gibi geçer; boş saâdete güvenme, kuş gibi uçar.

4.2.4.5. Duygusal Durumlarda İradeli Hareketler

Kutadgu Bilig’de duygular ve iradeli hareket metaforları arasında bağlantı vardır. Özellikle yönetim ve inanç bağlamında uyarı ve özeleştirilerin yapıldığı DUYGULAR İRADELİ HAREKETLERDİR metaforları görülmektedir. İradeli eylemlerin değişimlerle yakından ilgili olması da göz önünde bulundurularak öznenin duygusal olmayan durumundan duygusal durumuna geçişi sırasındaki değişim iradeli hareket açısından anlaşılmaktadır. Kutadgu Bilig’de duygusal yaşantıları tanımlayan hareketler ekşit-, karart-, çat-, kızar-, büyüklen-, gönlü yükseltmek, göğüs germek şeklindedir.

Kutadgu Bilig’de yer alan yüzünü karart-/ ekşit-, kaşlarını tüg- hareketleri hiddet duygusunu metaforik olarak ifade etmektedir. Kaynak alanda bulunan ontoloji ve yönelim imaj şeması hedef alandaki hiddet soyut kavramı üzerine haritalanmıştır. Burada aynı zamanda hareketin tarzına bağlı olarak eylemin niteliği metaforu da vardır. Yani HİDDETİN NİTELİĞİ YÜZÜN YÖNELİMİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu iradeli eylem aynı zamanda hükümdârın iletişimde durum değişimine de neden olmaktadır. İkinci olarak kaş çat- hareketinde yönelim alçaklıktır. Yine HİDDETİN NİTELİĞİ KAŞIN YÖNELİMİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 164 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Duygusal Eylemlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Karart-/ Ekşit-	Hiddet	Denge/ Yönelim	Fi.H.→DYG.H.
Çat-/ Alçalt-	Hiddet	Denge/ Yönelim	Fi.H.→DYG.H.
Yüksel-	Kibir	Denge/ Yönelim	Fi.H.→DYG.H.
Alçal-	Endişe	Denge/ Yönelim	Fi.H.→DYG.H.

Tablo 4. 165 Hareket Kaynak Alanlarının İradeli Duygusal Eylemlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
DUYGUSAL EYLEMLER İRADELİ HAREKETLERDİR	HİDDETLENMEK HAREKET ETMEKTİR HİDDETLENMEK YÜZÜ EKŞİTMEKTİR HİDDETLENMEK KAŞ ÇATMAKTIR KİBİRLENMEK GÖĞÜS GERMEKTİR KİBİRLENMEK HAREKET ETMEDİR KİBİRLENMEK GÖNLÜ BÜYÜK TUTMAKTIR KİBİRLENMEK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR KİBİRLENMEK GÖNLÜ BÜYÜTMEKTİR ENDİŞELENMEK HAREKET ETMEKTİR ENDİŞE ETMEK GÖNLÜ AĞIRLAŞTIRMAKTIR

HİDDETLENMEK HAREKET ETMEKTİR

HİDDETLENMEK YÜZÜ EKŞİTMEKTİR

629. ilig buştı artuķ *kararttı meñiz/* ayur ay iweklik kişike isiz

Hükümdâr çok hiddetlendi ve *yüzünü ekşiterek*, dedi: —Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.

HİDDETLENMEK HAREKET ETMEKTİR

HİDDETLENMEK KAŞ ÇATMAKTIR

770. iligke baķa kōrdi yaşru kōzin/ *ķaşı kōzi tūgmiş* açıtmış yüzin

Göz ucu ile gizlice hükümdâra baktı; o *kaşını çatmış* ve yüzünü buruşturmuş idi

Kutadgu Bilig’de kibirlenmek duygusu yönelim, nesne ve ontolojik imaj şemaları aracılığı ile ifade edilmiştir. İlk olarak göğüs ger- ifadesinde kibirlenme duygusu insan ontolojisinin hareketi aracılığı ile aktarılmaktadır. Bu bağlamda insan ve göğüs ontolojisi kibir için kapsayıcı metafor durumundadır. Dolayısıyla buradan ilk olarak DUYGULAR İNSAN BEDENİDİR metaforu yanında iradeli hareekt metaforlarına bağlı olarak KİBİRLİ OLMA HAREKET ETMEDİR, KİBİRLİ OLMA GÖĞÜS GERMEKTİR metaforları meydana gelmektedir. Burada yer alan duygusal değişim fiziksel iradeli hareket açısından anlaşılmaktadır.

KİBİRLENMEK GÖĞÜS GERMEKTİR

5215. küçiçe küwenip **kögüz kergüçi** / yorıtumadı bir çibunğa alın

Kuvvetine güvenerek, **kibirlenen** kimse bir sineğe bile çâre bulamadı.

6539. **kögüz kerdim** ança yağı sançmış er teg / küwez teg kür erip kaya teg kaçdıtım

Düşmanına galip gelen insan gibi, öylesine **göğüs kabarttım**; mağrur insan gibi, kabadayı olup, kaya gibi karşılarına dikildim

İkinci olarak Kutadgu Bilig’de kibir metaforları soyut kavramların yönelim imaj şemaları ile ifadesi ile meydana getirilmiştir. Bu bağlamda gönlünü büyük tut-, gönlünü yükseltmek ifadeleri gönül soyut kavramını nesne ve yönelim kaynak alanları açısından metaforlaştırmıştır. Eylemin nitleiği açısından ise hareketin yönü költür- ve büyüklemeylemlerine bakılarak yukarı yönelimi göstermektedir. Bu bağlamda kibrin yönü yukarıdır. Bu yönelim şeması aynı zamanda kibrin miktarını da açıklamaktadır. İradeli eylem metaforları olarak kibirlenmek eylemleri kendinden sonra nedensel olarak yeni bir eylem oluşturmaktadır. Ordu kumandanının mağrur olması düşmandan dayak yemeye, hizmetkârların gurur yaparak beyleri hiddetlendirmeye, beyin kibirli oluşu onu yoldan çıkarmaya ve itibar görmemelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda iradeli eylem olan kibirlenmek nedensellik ve durum değişimiyle ilgilidir.

KİBİRLENMEK HAREKET ETMEDİR

KİBİRLENMEK GÖNLÜ BÜYÜK TUTMAKTIR

2296. **beçdik tutsa köñlin** bu sü başlar er / siziksiz yağıdın bu er berge yir

Ordu kumandanı **mağrur olursa**, şüphesiz, düşmandan dayak yer.

KİBİRLENMEK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR

1377. küwezlenme artuk **kötürme köñül**/ inanç kılgu ermez bu dünya töñül

Fazla **kibir ve gurura kapılma**; bu dünyaya güven olmaz, sen ondan vaz geç.

4091. tapuğka tayanma **kötürme köñül** / saña tügge begler yañılsa yüzün

Hizmete güvenip, **gurur getirme**; eğer yanılırsan, beyler sana tekrar kaşlarını çatarlar

KİBİRLENMEK GÖNLÜ BÜYÜTMEKTİR

2115. küwez kör kereksiz ne **köñli uluğ** / küwezlik azıtur könilik yoluğ

Bey mağrur, kabadayı ve **kibirli** olmamalı; gurur insanı doğru yoldan çıkarır.

2118. uluğsıg **beçdik tutsa** begler **köñül**/ siziksiz uçuzluk körür ay oğul

Beyler büyüklük taslar ve **kibirli** olurlarsa, ey oğul, onlar, şüphesiz, itibar görmezler

ENDİŞELENMEK HAREKET ETMEKTİR

ENDİŞE ETMEK GÖNLÜ AĞIRLAŞTIRMAKTIR

3139. meniñ emgerimke ilig altını/ **ağır kılmasu köñli** tutsu köni

Benim zahmetime karşılık hükümdârın altını var; hiç **endişe etmesin** ve gönlünü ferah tutsun.

4.2.5. Amaçlar

Kutadgu Bilig’de olay yapısı metaforlarının görünümlerinden biri de olayın amaçlar açısından ifade edildiği metaforlardır. Bu metaforlar kaynak- yol- hedef şemasıyla birlikte bir varış ve kendine yani amaca, hedefe giden bir yol, süreç (araç, zorluklar) vardır. Bu metaforlardaki ölçüt hedeflenen amaçların çeşitli imaj şemalar, kaynak alanlar, ekler aracılığı ile yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmasıdır. Burada yer alan amaç yer- mekân metaforuna gelişi de aynı zamanda iradeli hareketleri de içermektedir.

Kutadgu Bilig’de yer alan AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR metaforu HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR ve DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforlarını desteklemektedir. Örneğin hizmet et- (b.614) gibi iradeli bir eylemin uzun vadeli hedefi bir bey için tahta çıkmak veya bir hizmetli için eşikten daha yüksek yerlere çıkmaktır. Dolayısıyla amaçların çıkış noktası iradeli bir eylemdir. İkinci olarak hedef kavram bir amaçtır ve bu hedef kavram bir mekân şeklinde kavramlaştırılır. Üçüncü olarak öznenin yol imajı olarak adlandırılan uzun bir sürecin sonunda hedefine yani varış noktasına ulaşır. Burada yer alan amaç, durumları da temsil ederek hedef yer olarak kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de yer alan amaç metaforlarında kaynak- yol- hedef ve yol şemaları yer almaktadır.

4.2.5.1. Yönetimde Amaçlar

Kutadgu Bilig’de bir yere ulaş- veya gerçekleşecek, gerçekleşmesi muhtemel amaçlar yer alanları olarak kavramlaştırılmıştır. Bu hedeflere, yer alanlarına ulaşmak günlük hayattaki yönelimlerle ve eylemlerle ifade edilmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan hedefler, bazı yaptırımlar ve kurallar sonucu gerçekleşecek olan hedeflerdir.

Yönetim bağlamında makam, mevki, dereceler, güven gibi soyut kavramlar bir amaçtır. +ka/+ke teg-, +ka/+ke ag-, +ka/+ke teg- gibi yapılar aracılığı ile ulaşılması istenen amaçlardan makam, mevki, dereceler yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında mevkilere yükselmek (1803), derecelere ulaş- (4066) ifadeleri amaç metaforlarını ifade etmektedir. Burada durum kavramının özel seviye açısından amaç, hedef olarak ifade edilmiştir. Bu gibi yönetim kavramları yeterli bir çaba (hizmet et-, çalış-, iyilerin duasını al-) ile elde edilen durumlardır. Kutadgu Bilig’de yönetimalanındaki bu metaforların yönelim, kaynak- hedef- yol, yol şemalarını içerdiği görülmektedir. Hizmet et- ve dua et- gibi iradeli hareketler sonucunda belirli bir yol, süreç katedilerek mevki ve derece mekânlarına erişilir ve kişinin hayatında değişim metaforu olarak adlandırılan farklılıklar görülmeye başlanır.

Tablo 4. 166 Yer –Mekânın Yönetimde Amaçlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Alan	Hükümdâr	Yönelim	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Kut	Yönelim/ Uzam	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Mevki/ Makam	Merkez- Çevre- Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Mavi Gök/	Merkez- Çevre- Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Derece	Merkez- Çevre- Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Kök Ayukluk	Merkez- Çevre- Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Güven	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Menfaat	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Yer/ Alan	Bilgi	Merkez- Çevre/ Yol	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 167 Yer –Mekânın Yönetimde Amaçlara Aktarım Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
SOYUT/ SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ VARILACAK YERLERDİR	HÜKÜMDÂR VARILACAK YERDİR KUT VARILACAK YERDİR MEVKİ/MAKAM ULAŞILACAK YERDİR MAVİ GÖK ULAŞILACAK YERDİR GÖKYÜZÜ ULAŞILACAK YERDİR MEVKİ VARILACAK YERDİR DERECE VARILACAK YERDİR KÖK AYUKLUK DERECEİ VARILACAK YERDİR GÜVEN ULAŞILACAK YERDİR MENFAAT ULAŞILACAK YERDİR BİLGİ ULAŞILACAK YERDİR

Kutadgu Bilig’de soyut hedef kavamları yanında kişiler de hedeflenen amaçlar arasındadır. Devlet kapısına gelmek isteyen bir hizmetkârın ilk ulaşmak istediği yer hükümdâr ve hükümdârın huzurudur. Bu bağlamda hükümdâr da yer- mekân şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan YÖNETİMDE KİŞİLER VARILACAK YERLERDİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

HÜKÜMDÂR VARILACAK YERDİR

475. öziñe kerekin itindi itig/ *iligke yüz urdı* iligke bu bilge tetig

Bu âlim ve zeki insan lüzumlu hazırlıklarını tamamladı ve *hükümdâra doğru yöneldi*.

Top, küre somut kavramı Kutadgu Bilig’deki soyut kut kavramının somut metaforik gösterimidir. Top veya kürenin metaforik olarak ifade ettiği kut kavramına yaklaşmak kut soyut kavramını sınırları belirli bir yer olarak metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda kuta yaklaşmak olay yapısında yer alan amaç kavramını metaforik olarak ifade etmiştir.

KUT VARILACAK YERDİR

KÜRE/ TOP VARILACAK YERDİR

644. bu kün men me devlet karşığı sanı/ *maña kim ilinse* tutar men anı

Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim; *kim bana yaklaşırsa*, ben onu yakalarım.

Kutadgu Bilig’de soyut hedef, amaçlar somut şekilde de ifade edilmiştir. Bu bağlamda baş köşe ve kapı eşi yükseklikve alçaklığın somut göstergesidir. Baş köşeye ulaşmak bir hedef noktasıdır. Kapı eşiğine dönmek ise varılamayan bir hedefi ifade eder. Baş köşeye ulaşmak bir durumu ifade etmektedir. Burada yönelim şemasıyla birlikte baş köşenin ifade ettiği makam, mevki olay yapısının amaç metaforlarını ifade etmektedir. Kaynak alanda bulunan baş köşe hedef alanda yer alan amaç kavramı üzerinde haritalanmıştır. Bu bağlamda AMAÇLAR VARILACAK SOMUT YERLERDİR, AMAÇLAR VARILACAK YÜKSEK YERLERDİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

MEVKİ/MAKAM ULAŞILACAK YERDİR

614. tegimsiz tapuğ birle *törke tegir*/ yarağısız yaransa kör *ilke tegir*

İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sayesinde *baş-köşeye geçer*; liyâkatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, *kapı eşiğini boylar*

Kutlanmak, yükselmek gibi yönetimde hükümdârların hedefleri somut şekilde ayrıca mavi gök ve gökyüzü olarak da ifade edilmiştir. Burada gökyüzü ulaşılacak istenen yükseklik, kutluluk gibi durumları ifade etmektedir. Aynı zamanda bu kavramlar da yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir ve bir durum değişimini içermektedir. Dolayısıyla AMAÇLAR VARILACAK GÖKLERDİR genel metaforu meydana gelmiştir.

MAVİ GÖK ULAŞILACAK YERDİR

1002. söz asğı bile kör yağız yirdeki/ *yaşıl kökke yoqlar* bolur tördeki

Söz sayesinde kara yerdeki *mavi göge yükselir* ve baş köşeye geçenlerden olur

GÖKYÜZÜ ULAŞILACAK YERDİR

4820. *başın kökke tegse beçüklük atın* / kirip yatğu ornuñ kara yir katın

Büyüklük ve şöhetle başın ne kadar göklere yükselirse yükselsin, sonunda girip yatacağın yer kara toprağın altıdır.

Kutadgu Bilig’de amaçların yer- mekân açısından anlaşıldığı metaforlardan bazıları da mevki ve derece soyut kavramlarıdır. Yönetim bağlamında en önemli hedeflerden biri de saray kapısından itibaren değerlendirme ve hizmetle birlikte kademeli olarak tahta doğru yükselme hedefi vardır. Bu bağlamda mevki, yer sözcüğü aşamalı bir yönelim ifade eden +ka/+ke ağ- eylemi aracılığı ile yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. İkinci olarak +ka/+ke teg- ifadesiyle derece soyut kavramı yer mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Burada yer alan mevki ve derece soyut kavramları da insanın içinde bulunduğu bir durumu ifade ettiğinden olay yapısı içerisinde yer alan durum amaçlar açısından metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda yönetime bağlı olay yapısı amaç metaforu olarak YÖNETİMDE AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR genel metaforu ve aşağıda sıralanan alt metaforlar ortaya çıkmaktadır.

MEVKİ VARILACAK YERDİR

1803. atam kıldı erdi kör eğgü du‘ a/ du‘ a birle tegdim bu *yirke ağa*

Babam bana hayır duâ etmiş idi; ben o duâ ile yükselerek, bu *mevkîye ulaştım*

DERECE VARILACAK YERDİR

4066. bu *kurğa tegip* uz tapınsa bu er/ uluğlukça yetlür tükel arzu yir

Bu *derecelere erişip*, iyi hizmet eden kimseler büyüklüğe ulaşır ve bütün arzularına kavuşurlar.

Kök ayuk derecesi Kutadgu Bilig’de hedef, amaç olay yapısı ile metaforlaşan bir ifadedir. Bu bağlamda üzerinde anlamına gelen öze ifadesi insanın içinde bulunabileceği durumlardan olan kök ayukluk derecesini yer- mekân şeklinde kavramlaştırmıştır.

KÖK AYUKLUK DERECESİ YERDİR

4067. kayuğa ögelik tegir ög bolur / *kayu kök ayukluk öze* at alur

Kimi akıllı ile öğeliğe yükselir; kimi *kök-ayukluk ile şöhet bulur*.

Takdire mazhar ol-, küwençke teg- ifadelerinde +ka/+ke teg- ifadesi güven soyut kavramını sınırları belirli bir alan olarak ifade etmiştir. Yönetim bağlamında olduğu gibi ordu bağlamında da güvene ulaşmak, takdire ulaş- varılmak istenen bir hedeftir. Hedefte, varış noktasında bulunan güven soyut kavramı yer- mekân yanında olay yapısının amaç metaforu

şeklinde de ifade edilmiştir. YÖNETİMDE DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

GÜVEN ULAŞILACAK YERDİR

2414. bu yanlış bolur erse sü başlar er / işi barça itlip *küwençe teger*

Ordu kumandanı, böyle olursa, bütün işi yoluna girer ve kendisi *takdire mazhar olur*

Kutadgu Bilig’de ulaşılacak istenen hedeflerden, amaçlardan biri de menfaat soyut kavramıdır. Burada yer alan asığka yorı- ifadesinde ilk durum (ilk yer) insanların menfaat sahibi olmadan önceki durumlarıdır. Hedefteki, varış noktaları (son yer) ise insanların içinde bulundukları menfaat durumudur. Yorı-, yürü- eylemi ise varış noktası hedefteki menfaat durumuna insanı ulaştıran iradeli eylemlerdir. YÖNETİMDE DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR genel metaforları ortaya çıkmaktadır.

MENFAAT VARILACAK YERDİR

3004. *ķamuğ teprenigli asığka yorır* / asığ bolmasa awçı ewde kırır

Bütün uğraşan insanlar menfaatleri uğrunda koşarlar; bir menfati olmasa idi, avcı evinde ihtiyarlayıp giderdi.

Yönetimde danışma aracılığı ile ulaşılacak istenen hedeflerden biri de kişinin bilgi dağarcığını genişletmek istemesidir. Burada bilgili olma durumunu genişlemek eylemi sınırları belirli bir yer alanı şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda insanın amaç olarak bilgi mekânına ulaşmak istemesi anlamı ortaya çıkmaktadır.

BİLGİ VARILACAK YERDİR

5657. *ķiñeşe ķiñür ol ķiñike bilig* / ķiñeşe bilig ķirse yetlür elig

Danışırsa, insanın bilgisi genişler; eğer bu danışmaya bilgi de katılırsa o iş, tereddütsüz, elde edilir

Burada genel anlamda hükümdârın sahip olduğu her şeyi karşılayan yer kavramının artması, hacminin artması, genişlemesi hükümdârın ve beylerin hedefleri arasındadır. Bu bağlamda genişlemek eyleminin ülke şeklinde anlamlandırılan yer kavramı ile kullanılması ulaşılacak istenen amacı yer açısından ifade etmiştir. Ayrıca kaynak alanda bulunan yer kavramı hedef alandaki amaç soyut kavramı üzerinde de haritalanmaktadır.

5915. turu itlü bargay ķamuğ işlerin / ilin arta bargay *ķiñügey yirin*

Böylece bütün işlerin yavaş yavaş düzene girer; *ülken günden güne genişler* ve toprakların artar

4.2.5.2. İnançta Amaçlar

İnanç bağlamında ise iyiliklere ulaş-, dileklere ulaş-, yarına ulaş- gibi ifadelerde iyilik, dilek, yarın gibi elde edilmesi istenen amaçlar yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda SOYUT KAVRAMLAR VARILACAK YERLERDİR ve İNSAN VARILACAK YERDİR, TANRI VARILACAK YERDİR metaforları ortaya çıkar.

Tablo 4. 168 Yer –Mekânın İnançta Amaçlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yer/ Mekân	İnsan	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Ölüm	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	İbadet	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Hesap	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Tövbe	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Ebedi Ülke	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Ahret	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Karanlık Ev	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H
Yer/ Mekân	Kibir	Merkez- Çevre/ Yol/ Yönelim/ Çekim	Fi.H.→İ.H

Tablo 4. 169 Yer –Mekânın İnançta Amaçlara Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
İNANÇ ULAŞILACAK YERDİR SOYUT İNANÇ KAVRAMLARI ULAŞILACAK YERLERDİR SOMUT İNANÇ KAVRAMLARI ULAŞILACAK YERLERDİR	İNAN ULAŞILACAK YERDİR ÖLÜM ULAŞILACAK YERDİR İBADET ULAŞILACAK YERDİR HESAP VARILACAK YERDİR TÖVBE VARILACAK YERDİR EBEDİ ÜLKE VARILACAK YERDİR AHİRET ULAŞILACAK YERDİR KARANLIK EV ULAŞILACAK YERDİR KİBİR VARILACAK YERDİR

İNAN ULAŞILACAK YERDİR

1261. maña tegdi hukmüñ barur men munu/ bir ök oğlum erdi çoğur men unu

Hükümün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum; bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum

İnanç bağlamında ölüm ve ölüme hazırlanma insan için bir amaç halindedir. Bu bağlamda ölüme hazırlanmak ifadesinde hazırlanmak iradeli eylemi amaçları ulaşılacak istenen hedef ve bu hedefi bir mekân şeklinde kavramlaştırmıştır. Burada yer alan ölüm kavramı gidilmeş kaçınılmaz bir yer olarak ifade edilmiştir.

İnanç bağlamında ölüm en son ulaşılacak yerdir. Bu bağlamda gidilmesi hedeflenen en son yer ölümdür ve ölüme iletil-, ölmeye mahkum olmak ölüm soyut kavramını yer- mekân şeklinde kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de din kavramı da ulaşılacak bir yer olarak görülmüştür. İbadet et- dine ulaşmanın bir yolu olarak görülmüştür. Alimlerin güvenini kazanmak için ise şariat kuralları bir yol olarak görülmüştür.

ÖLÜM ULAŞILACAK YERDİR

1389. küni bir mañım ol tüni bir mañım/ iletür ölümke kırıtur eñim

Gündüzü bir adım, gecesi bir adım; bu at onu *ölüme götürür* ve benzini soldurur.

4849. siziksiz *ölümke anungu* ödi / bu künde naru ol ay yalnuq keçi

Ey insanların iyisi, bundan sonra artık, şüphesiz, *ölüme hazırlanma* zamanı gelmiştir

6073. tañ ermez ölüm toğsa yalnuq ölür / kamuğ tın tokıǵlı *ölümke turur*

Buna şaşmamalı; ölüm doğarsa, insan ölür; bütün nefes alanlar *ölmeğe mahkûmdur*.

Kutadgu Bilig’de Odgurmış’ın nihai hedefi inancı olmuştur. Bu bağlamda bayat tapğı ve tapuğ ifadelerinin +ka/+ke teg- ve +ña/+ne teg- yapıları ile kullanılması Tanrı ibadeti ve ibadet kavramlarını sınırları belirli yer/mekân şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda ibadetler ulaşılması istenen, dilenen bir varış noktası şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir.

İBADET ULAŞILACAK YERDİR

4806. kişide yırağ bolmağınça kdaş / *bayat tapğıña tegse* bolmaz adaş

Ey kardeş, insanlardan uzaklaşmadıkça, *Tanrıya ibâdet ile meşgûl olunamaz*.

6464. et öz eglü birmez hava bulnadı / *tapuğka tegümez* özüm açtı sır

Vücûd artık eğilmez, hevâ ve heves onu esir etti; ben artık *ibâdetle meşgul olamıyorum*; işte sırrımı açtım

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında yer alan hesaba hazırlanmak ve tövbeye hazırlanmak ifadelerinde +ka/+ke anun- yapısı hesap ve tövbe soyut kavramlarını sınırları belirli bir alan şeklinde kavramlaştırmıştır. Burada inanç bağlamında bir uyarı olarak kendini diğer dünya için hazırlamak şeklinde iradeli bir eylem istenmektedir. Kaynak- yol- hedef imaj şemasına bağlı olarak insanların kendi yaşamlarında tamamladıkları yol ve sürecin sonunda hesap ve tövbe varış noktalarıdır.

HESAP VARILACAK YERDİR

5277. ay yigli içigli yawalık bile / *sakışka anungıl* çıkış yol tile

Ey yiyip içmekle hayatını boşuna geçiren, *hesaba hazırlan*, çıkar yol ara.

TÖVBE VARILACAK YERDİR

5715. ölümüg unıtma *anun tevbeğa* / usanma ölüm kelge tutğa yağa

Ölümü unutma, *tövbeye hazırlan*; gafil olma, ölüm gelir ve yakana yapışır

Kutadgu Bilig’de ahiret de ulaşılacak yer olarak kavramlaştırılmıştır. Ahirete ulaşmak için gerekli yollar ölçüt olarak aktarılmıştır. Ahiret aynı zamanda yol aracılığı ile ulaşılacak yer şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bunun yanında ölüm ve mezar kavramı da insanı bekleyen mekânlar- yerler olarka kavramlaştırılmıştır.

EBEDİ ÜLKE VARILACAK YERDİR

3083. nerek bu қараңқу түнеріг оrun/ *süzük meңgü ilke aşuңıl* burun

Bu karanlık zulmet yeri neye gerek, *durulmuş ebedi ülke için önceden hazırlan*

AHİRET ULAŞILACAK YERDİR

6499. kalı dünya kolsa yolu uş unu / apañ ‘**uqbi** kolsa **izi** uş munu

Eğer dünya istersen, onun yolu işte bu; eğer **âhiret istersen, onun da yolu** işte budur.

Kutadgu Bilig’de insanların öldükten sonra bedenlerinin bulunacağı mekân olan mezarın kara yer katı (b. 395, 1144, b. 4820, 4328, 5416), gür/ yurt (b. 5412), kur/ mezar (b.6063), yağız yer (6139) şeklinde ifadeleri yer almaktadır. Ay Toldı ve Kün Togdı arasında geçen (XXIII) karşılıklı konuşmada hükümdârın en son varacağı mekân olarak ölüm gösterilmektedir. Burada ölüm kavramı ise kara toprak altındaki ev, karanlık toprak ev şeklinde yer- mekân olarak ifade edilmiştir.

KARANLIK EV ULAŞILACAK YERDİR

1418. saray karşı itme ay ilig kıtı/ **anundi saña ew kara yir kıtı**

Ey devletli hükümdâr, sen saray ve köşkler yaptıрма; **kara toprak altında senin evin hazırdır.**

1419. ediz kiñ beğizlig sarayın kalıp/ **karañku yir ewde yatur sen ulıp**

Yüksek, geniş ve süslü sarayların burada kalacak, sen de inleyerek, **karanlık toprak evde yatacaksın.**

4820. başın kökke tegse beçüklük atın / **kirip yatğu ornuy kara yir kıtın**

Büyüklik ve şöhretle başın ne kadar göklere yükselirse yükselsin, **sonunda girip yatacağın yer kara toprağın altıdır.**

5412. ölümüg unıtma **gürüñ yurtuñ ol** / özüñni unıtma sawı yurtuñ ol

Ölümü unutma, **asıl yerin mezarındır**; kendini unutma sözünü her ân hatırla.

İnanç bağlamında kibir, büyüklik duygusu da +ka/+ke teg- ifadesi ile birlikte sınırları belirli bir yer- mekân olarak ifade edilmiştir. Hedeflere ulaşmak için meydana gelen iradeli eylem ulaşmak büyüklik, kibir kavramını hedef alanda yer alan varış noktası, mekân şeklinde kavramlaştırmıştır.

KİBİR VARILACAK YERDİR

4078. **uluğlukka tegse** ukuşsuz kişi/ idisi başın yir ay ilçi başı

Akılsız kimse **büyükliğe ulaşırsa**, ey büyük hükümdâr, o efendisinin başını yer.

4.2.5.3. Duygularda Amaçlar

Kutadgu Bilig’de duyguların amaçlar açısından ifade edildiği metaforlarda duygular içinde bulunan ve ulaşılacak istenen durumları temsil eder. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR genel metaforu yer almaktadır.

Aşağıda yer alan beyitte iyiliğe ulaşmanın niteliği yokuş tırmanmak şeklinde ifade edilmiştir. Burada iyiliğe ulaşma amacı kaynak alan olarak yokuş tırmanmak aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Aynı zamanda iyiliğe ulaşmanın süreci ve yolunun da zorluklarla dolu

olduğu belirtilmiştir. Yani iyiliğe ulaşmak başlangıç ve varış noktası ve bu iki nokta arasındaki zorluklar olarak gösterilmiştir.

İYİLİK VARILACAK YERDİR

903. bu *edgü ağış teg ağır ağguğa*/ yawuz neñ iniş ol uçuz bulğuğa

iyi yokuş turmanmak gibidir, güçtür; kötü şey iniş gibidir, kolayca elde edilir.

Kutadgu Bilig’de iyilik duygusu gibi kötülük duygusu da insanların gideceği, ulaşmak istediği bir amaç metaforu olarak görülmektedir. Burada yer alan kötülüğe yürekli olan ifadesinde kötülük +ka/+ke yönelme hal eki ile birlikte sınırları belirli bir alan olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda OLUMSUZ DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KÖTÜLÜK VARILACAK YERDİR

6166. *isizke yüreklig* aya buğrağı / isiz kılma isiz yimi ol ağı

Ey deve aygırı gibi, cesaretle *kötülüğe koşan* insan, kötülük etme, kötülüğü zehir besler

Duyguların amaçlar açısından ifade edildiği metaforlarda yönlerin de metaforik kaynak alan olarak kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda yer alan beyitte inanç bağlamında defterin sağdan verilmesi ifadesinde +ça/+çe eşitlik hal ekiyle kullanılan on, sağ ve sol yön sözcükleri onlara doğru gidilen bir yer/mekân metaforları şeklinde ifade edilmiştir. Yolun sağa doğru evrilmesi kişinin belirsizlik duygusundan mutluluk duygusuna, yolun sola doğru gelişi de pişmanlık duygusuna geçişi ifade eder. Bu bağlamda yönler duyguları olay yapısı metaforları bağlamında amaçlar, varılacak hedefler açısından ifade etmiştir. Dolayısıyla YÖNLER VARILACAK YERLERDİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

SAĞ VARILACAK YERDİR

SOL VARILACAK YERDİR

MUTLULUK VARILACAK YERLERDİR

PİŞMANLIK VARILACAK YERLERDİR

1392. *yolun onça kelse itildi işig/ qalı solça kelse ulıp çal başın*

Yolun sağa doğru ise, işin yolundadır; eğer sola doğru ise, inleyerek, başını yerden-yere çal.

2159. negü kelse rabdın tapı bol tapı/ *özün kulluğu ol tapılık tapı*

Tanrıdan ne gelirse, ona râzı ol; *her şeye râzı olmak kulluk icâbıdır.*

Sevinç duygusunun olayların amaçlar açısından ifade edildiği metaforlarda sevinç soyut kavramı başı ve sonu, sınırları belirli bir yer, alan veya taşıyıcı metaforu şeklinde ifade edildiği görülmüştür. Burada sevinç duygusu insanın içinde bulunduğu bir durum konumundadır. Bu bağlamda sevinç durumu beyitte, çıkış noktası (ilk durum), hedef noktası yani sevincin sonu ve bu sona gelene kadar geçen süreç aşamalarından oluşmaktadır.

İkinci olarak sevinç kavramı tepesi, başı ve dibi, sonu olan yer, mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. İnsanın içinde bulunduğu sevinç durumu beyitte, çıkış noktası (ilk durum) yani nimet olarak nitelenen tepesi veya başı olarak ifade edilen mihneti, hedef noktası ise ikinci durum yani minnet olarak nitelenen sonu veya dibidir. Bu iki nokta arasındaki yol ve süreç ise sevincin nitelik değiştirme veya insanın duygusal durumunu değiştirme sürecini belirleyen zorluk veya araçların meydana getirdiği süreçten oluşmaktadır.

SEVİNÇ VARILACAK YERDİR

3550. *sewinçin körü barsa aħır saķınç* / saķınçın tirilse bolur kin sewinç

Sevincine dikkat edersen, sonu endişedir; endişe ile geçen hayâtın sonu da sevinçtir.

3551. *uçı ni‘met erse tüpi miħnet ol / başı miħnet erse soñı ni‘met ol*

Tepesi nîmet ise, dibi minnettir; başı mihnet ise, sonu nimettir.

Kutadgu Bilig’de yer alan gemi ve deniz, evlilik soyut kavramının metaforik ifadeleridir. Bu bağlamda evlilik olay yapısının yolculuk ve amaçlar, hedefler metaforlarına örnektir. Gemiye binmek ve denize açılmak şeklinde ifade edilen evlilik olumlu duygusal bir durumdur. Bu bağlamda evlilik durumu deniz ve gemi gibi varlıklarla kavramlaştırılarak başlangıç ve varış noktaları olan bir hedef gibi amaç metaforu şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de OLUMLU DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

EVLİLİK VARILACAK YERDİR

3386. *kime mindi saķın kisi alģuķı / teñiz utra* kirdi kime müngüķi

Evlenen kimseyi bir gemiye binmiş farzet, gemiye binen kimse *denize açılır.*

4.2.5.4. Sosyal Bağlamda Amaçlar

Bu beyitte iş soyut kavramı yönelme hal eki aracılığıyla sınırları belirli bir yer, alan şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Hedef alanda yer alan olay yapısı amaç metaforu hedefler varılacak yerlerdir yani işe gir- aracılığı ile kavramlaştırılmıştır.

İŞ VARILACAK YERDİR

1316. *ķayu işke ķirse çıkışını kör* / çıkış körmese iş bolur erke ķor

Hangi işe girersen, önce sonunu düşün; sonu düşünülmeyen işler insana zarar getirir.

Aşağıda yer alan beyitlerde kaynak – yol- hedef imaj şeması aracılığıyla hedeflenen, varılması istenen amaçlar ve bu amaçların zorluk ve kolaylık dereceleri yer/mekân açısından dünya, deniz, dağ, kaya, yer, tepe, dere ve kuyu ile kavramlaştırılmıştır. Örneğin zorluk kavramları dünya, deniz, dağ, tepe ve dere şeklinde mekân açısından kavramsallaşırken, kolaylık kavramları da yer ve kuyu şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada kaynak alanlarda yer alan dünya, deniz, dağ, kaya, yer, tepe, dere, kuyu gibi varlıklar hedef alanda yer alan amaç

kavramı üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla bu beyitlerden hareketle AMAÇLAR AŞILACAK YERLERDİR genel metaforu da ortaya çıkmaktadır.

DÜNYA VARILACAK YERDİR

DENİZ VARILACAK YERDİR

ZORLUKLAR VARILACAK YERLERDİR

DERİNLİKLER VARILACAK YERLERDİR

1733. kayu yügrü tınmaz *ajun tezgînür/* kayu can yuluğlar *teñizke kirür*

Kimi durmadan koşar, *dünyayı dolaşır*; kimi canını feda ederek *denize dalar*.

DAĞ/ KAYA/ YER VARILACAK YERDİR

YÜKSEKLİKLER VARILACAK YERLERDİR

1734. kayu *tag kazar* körse *tüplür kayağ/* kayu *yir kulaçlayu* yügrür yağağ

Kimi *dağ kazar*, bakarsın, *kayaların dibine iner*; kimi *yeri kulaçlayarak* yaya koşar.

DERE/ TEPE VARILACAK YERDİR

YÜKSEKLİKLER VARILACAK YERLERDİR

1735. kayu *art aşar* kör *ögüzler keçer/* kayu *yir kazar suw kuğuğda içer*

Kimi, bak, *tepeler aşar, dereler geçer*; kimi *yer kazar ve suyu kuyudan içer*.

4.2.6. Araçlar

Kutadgu Bilig’de amaçlara ulaşmanın araçları genel çerçevede bağ, kilit, yol, ölçü, merdiven, temel, kök, kalem, tuğ, kişiler (hâcib, kapıcıbaşı), iğne, araç- gereçler, yazı, hesap, kapı, eşik ve mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda genel olarak Kutadgu Bilig’de araç metaforu olarak ARAÇLAR YOLLARDIR, ARAÇLAR SOMUT NESNELERDİR, ARAÇLAR MEKÂNLARDIR, ARAÇLAR KİŞİLERDİR metaforları yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de bir hedefe, bir yere ulaşmak için gerekli olan kural ve yaptırımlar da bu hedefe giden bir araç, yol şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Yollar (araçlar) hedeflere ulaşmada süreç kavramını karşılayan mekânlardır. Hedefe ulaşmada gerekli olan iradeli eylemin meydana getirileceği yol kavramı aynı zamanda eylem üzerindeki neden (dış güç) ve hedefe ulaştıktan sonra meydana gelecek değişiklik metaforu ile ilgilidir. Yol metaforunda öznenin çıkış noktası olan bir başlangıç noktası bulunur ve yolun diğer ucunda ise varış, hedef noktası bulunur. Öznenin bu iki süreç arasında geçireceği süreç yol adını alır. Bu metaforda kaynak (başlangıç) noktası ve hedef (varış) noktası arasında yol adı verilen uzamsal bir alan bulunmaktadır.

Doğru yola gir- (36), zorluk yolu (3586), kulluk yolu (3669), din yolu (3214) şeklindeki yollar kurtuluşa giden yollardır. Diğer taraftan birle, bile, -n belirtme durum eki ile oluşturulan ifadeler de soyut kavramları bir şeyi elde et- ve ona ulaşmak için araç şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmışlardır. Törü birle atın kopur- (103), kutun kopmış er (602)

ifadelerinde belirtme durum ekleri törü ve kut kavramlarını kalıcı olma, yükselme gibi durum değişiklikleri için araç durumunda kavramlaştırmıştır.

4.2.6.1. Yönetimde Araçlar

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında hedeflere ulaşma yolundaki araçlardan bazıları bağ, kilit ve gümüşdür. Bağ sözcüğü beyliği elde etmenin yolu, yöntemini ifade etmek için kullanılmıştır. Yani yöntem, yol gibi soyut kavramlar bağ sözcüğü ile ifade edilmiştir. Aynı şekilde bağ ve kilit hem ülkenin düzeni için bir güç durumundayken aynı zamanda yine yol, yöntem kavramlarını ifade etmektedir. Bu bağlamda ARAÇLAR BAĞDIR, ARAÇLAR KİLİTTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 170 Cansız Varlıkların Yönetimde Araçlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Nesne/ Araç	Bağ	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kilit	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Gümüş	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kök/ Temel	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Tuz/ Ekmek	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Tuğ/ Sofra	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kapı	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Yol	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kalem	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.

		Döngü	
Nesne/ Araç	Yazı	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Hükümdâr	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Hizmetkâr	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kapıcıbaşı	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Kanun	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Siyaset	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Hizmet	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Bilgi	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.
Nesne/ Araç	Akıl	Kısıtlamayı Kaldırma/ Olanak/ Döngü	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 171 Cansız Varlıkların Yönetimde Araçlara Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	Karmaşık Metaforlar
YÖNETİMDE ARAÇLAR HEDEFE GİDEN YOLDUR	BAĞ/ KİLİT/ GÜMÜŞ / TUZ- EKMEK/ TUĞ/ SOFRA/ KAPI/ YOL/ KALEM/ YAZI/ HÜKÜMDÂR/ HİZMETKAR/ HİZMET/ YAZI/ SİYASET/ KANUN/ BİLGİ/ AKIL/ KAPICIBAŞI ARAÇTIR

BAĞ ARAÇTIR

727. arığ bolsa özi yorısa köni/ ***muniñ bağı mundağ*** bilingü muni

Kendisi temiz olmalı ve doğru yolda yürümeli; ***bunun bağı böyledir***, bunu bilmelidir.

KİLİT ARAÇTIR

2015. ***iki neñ turur ilke bağı beki***/ biri saklık ol bir törü il köki

Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibârettir; biri —ihtiyatlılık, biri —kanun; bunlar esastır.

Bu beyitte dünyayı isteme, ele geçirme şeklinde hedeften bahsedilmiştir. Dünyayı istemeye karşılık gümüşün dağıtılması ölçüt olarak ifade edilmiştir. Bu metafora gümüş bu beyitte yer alan olay yapısındaki hedef araç kavramı üzerine haritalanmıştır.

GÜMÜŞ ARAÇTIR

3027. ***bu dünya tilese ülegü kümüş*** / kalı ‘uqbi kolsa bu ol hem yuluş

Bu dünyayı isteyen insan gümüş dağıtmalıdır; ukbâ isteyen için de kurtuluş yolu budur.

Burada ul yani temel kavramı beyliğe giden yol durumundadır. Beyliğin temeli ifadesinde temel beyliği oluşturan unsurları ifade eder. Burada kaynak alan olarak bir ağacın veya bir evin temeli olabilecek ul, temel kaynak alan olarak kullanılmıştır. Bu kaynak alan aynı zamanda olay yapısı araç hedef kavramına haritalanmaktadır. Dolayısıyla araç soyut kavramının metaforik görünümünden biri de -ul- temel kavramıdır.

TEMEL ARAÇTIR

2021. bu saklık bile arttı begler ili / usallık körü ***buzdı beglik ulı***

İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise, ***beyliğin temelini*** göz göre göre ***sarsar***.

Yönetimde hükümdârın adının yayılması ve hükümdârlığa, kuta ulaşması bir süreç gerektirir. Bu olay da bir çıkış noktası (ilk durum), süreç ve yol (ve bu süre ve yoldaki araçlar ve zorluklar), hedef noktası (son durum) aşamalarını içeren bir yolculuk ve amaç metaforudur. Bu süreçte araç olarak tuz ve ekmek, yiyecek ve giyecek gibi halkın temel ihtiyaçları hükümdârın cömertliğini ve adını yaymasındaki yolun, yöntemin özel bir metaforik görünümüdür.

TUZ/ EKMEK ARAÇTIR

2318. ***aş içgü tuz etmek yağar*** er atı / aş içgü turur bu tiriglik oti

İnsanın adını tuz-ekmek, yiyecek ve içecek dünyaya yayar; bu hayatın devası yiyecek ve içecektir.

İkinci olarak hükümdârlık sürecinde, hükümdârlık yolculuğunda hükümdârların bu yoldaki en önemli araçlarından biri de eşiklerindeki tuğ ve sofralarıdır. Bu bağlamda

ARAÇLAR YOLLARDIR metaforunun özel görünümlerinden biri de EŞİKTEKİ TUĞ ARAÇTIR veya SOFRA ARAÇTIR metaforlarıdır. Tuğ ve sofraya kaynak alan olarak hedef alanda olay yapısının araç soyut kavramı üzerine haritalanmıştır.

TUĞ BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR

SOFRA BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR

2553. iki neḡ beḡütür bu begler çawı/ *ilinde tuğı* kör *törinde liwi*

Beylerin şöhretini iki şey büyütür: *eşiğinde* — *tuğu* ve *baş- köşesinde* — *sofrası*.

Kutadgu Bilig’de olay yapısı metaforları içerisinde kapı kavramı zorluk metaforları yanında araç metaforlarına da kaynak alan görevi görmektedir. Burada kapı kaynak alan olarak hedef alanda yer alan bilgi soyut kavramını nesneleştirilmesi yanında imkan ve tıkanıklığın kaldırılması imaj şeması kullanımıyla insanların isteklerine ulaşmadaki yollardan birini de bilgi kapısına ulaşmak olduğu ifade edilmiştir. Burada bilgi kapısı hedef alandaki araç kavramı üzerine haritalanmıştır.

KAPI ARAÇTIR

1813. bayat fazlı birle ağırlar kuluḡ/ *bilig kapğı* açlur oḡarur yoluḡ

Tanrı kulunu fazıl ve inâyeti ile yükseltir; ona *bilgi kapısı* açılır ve isteği rast gider.

Beyliği oluşturan yollardan biri de doğruluktur. Burada doğruluk kavramının nesne olarak kavramlaştırılmasının yanında bir yol metaforu da görülmektedir. Kaynak alan olarak yol kavramı hedef alandaki doğruluk kavramı üzerine haritalanmıştır. Bu bağlamda doğruluk yürünecek uzun ve farklı bir yol şeklinde anlaşılmaktadır.

YOL ARAÇTIR

5172. bekütmek tilese bu beglik ulı / törü birgü *tutğu könilik yolu*

Bu beyliğin temelini sağlamlaştırmak istersen, hüküm ederken dâimâ *doğruluk yolunu tutmalısın*.

Halkı doğru yola sürmek ideal bir devlet düzeni hedefine ulaşma sürecinde bir yol veya yöntemdir. Burada yer alan yol metaforunda kaynak alanda eşitlik hal eki +ça ile kullanılan ve usulen, yöntemce, ait olması gereken yer şeklinde anlamlandırılan yol hedef alandaki doğruluk kavramı üzerine haritalanmıştır. Ayrıca yolca, yöntemce doğruya sürülmek doğru soyut kavramını mekân, yer olarak ifade etmiştir.

YOL ARAÇTIR

4353. bular ol sürüg koyka erkeç sanı / koyuḡ başlasa *sürse yolça köni*

Bunları koyun sürüsünün koçu telâkki et; onlar başa geçip, sürüyü *doğru yola götürsünler*.

Yönetim bağlamında kalem, yönetimin sürekliliği ve devamı için bir yol olarak görülmüştür. Bu bağlamda kalem yönetim bağlamında araç metaforlarının özel bir görünümü

durumundadır. Kalem burada ülke mülkiyetinin devamını sağlayan yollardan olan diplomasi yani devletlerarası iletişim kanalını da temsil etmektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de önemli araç metaforu kalemin metaforik olarak ifade ettiği diplomasidir. Kaynak alan olarak kalem hedef alanda olay yapısının barındırdığı soyut araç kavramları olan yol, yöntem, seçenek kavramları üzerine haritalanmıştır.

KALEM ARAÇTIR

2425. kılıç birle aldı kör il alğuçı / *kalem birle bastı ol il basğuçı*

Memleketi alan onu kılıç ile almıştır, *memleketi tutan onu kalem ile tutmuştur.*

Kalem gibi yazı da, yazılı ifadeler de her hiyerarşiyi takip etme kanallarından biridir. Bu durumda yönetim bağlamında yer alan araç metaforlarının görünümlerinden biri de yazıdır. Yazı aynı zamanda fikir ve düşüncelerin tıpkı kanal metaforlarda olduğu gibi paketlenip hedef alana aktarılmasını sağlayan kanallardan biridir. Yazı kaynak alan olarak hedef alanda yer alan yol, yöntem gibi soyut kavramlara haritalanmaktadır.

YAZI HİZMET İÇİN ARAÇTIR

2702. idî keğ kereklig turur bu bitig / *bitig birle begler iter il itig*

Yazı çok lüzûmlu bir şeydir; *beyler memleket işlerini yazı ile tanzim ederler.*

Kutadgu Bilig’de yer alan kişiler kadrosunun da araçlar şeklinde metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. Saray kapısından eşiğe gelmek, eşikten tahta yaklaşmak hükümdârın değerlendirmesi ve onayı sayesinde olmaktadır. Dolayısıyla bu durumlar da bir süreç ve yolculuk niteliğindedir. Bu bağlamda hükümdâr kapıya gelenler için yükselmenin aracı ve yolu olarak görülüyordu. Kaynak alanda yer alan insan prototipi veya hükümdâr hedef alanda yer alan yöntem, metot, ulaşılması gereken bir kanal soyut kavramları üzerine haritalanmaktadır.

HÜKÜMDÂR ARAÇTIR

1642. açındı *ilîg kör kötürdi örü*/ bolu birdi ewren yumıttı törü

Hükümdâr ona ihsanlarda bulundu ve onu yükseltti; bir gün geldi, devlet idâresine âit bütün kanunlara vâkıf oldu.

Hizmetkârlar da görevlerini yerine getirmelerinin niteliği ölçüsünde hükümdârı yükseltirler veya alçaltırlar. Hükümdârın sürekli olmasının etkenlerinden biri de kapısında yer alan çalışanların niteliğidir. Kaynak alanda yer alan hizmetkârlar hedef alandaki sürekliliğin, yükselmenin, kutlanmanın yol ve yöntemleri gibi soyut kavramlar üzerine haritalanmaktadır.

HİZMETKAR ARAÇTIR

1757. tilekçe bolur iş tapuğçı beğür/ *tapuğçı beğüse beg atı beğür*

İşi beyin arzu ettiği şekilde olursa, hizmetkâr büyür; *hizmetkâr büyüyünce, beyin de şöhreti artar.*

Saray kapısının tanzim edilmesi ve düzenlenmesi Hâcib ve kapıcıbaşının görevleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu tanzim ve düzenleme bey ve hükümdârın devamlılığının ölçütü olarak gösterilmiştir. Hâcib ve kapıcıbaşı kaynak alan olarak hedef alanda yer alan hükümdârın, beyin yükselişi üzerine haritalanmıştır.

HÂCİB ARAÇTIR

KAPICIBAŞI ARAÇTIR

2556. bu iki kişi birle *itlür kapuğ* /uluğluk bile atı yağlur kamuğ

Bu *iki kimse ile kapı tanzim edilir* ve beyin adı büyüklükle her tarafa yayılır.

Yönetim bağlamında hükümdârlık yolculuğunda yükselmek pek çok ölçüte bağlanmıştır. Kanun, kut, ikbal ve siyaset ülkeyi düzenlemenin, elde tutmanın yolları olarak görülmüştür. Birle edatı ile kurulan ve nasıl sorusunu cevaplayan bu ifadeler yönetim bağlamında araç metaforlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla buradan SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI HEDEFE GİDEN YOLLARDIR metaforu da meydana gelmektedir.

KANUN YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR

103. ajun inçke tegdi tüzüldü törü/ *törü birle atın kopurdu örü*

Dünya âsayaşe kavuştu ve nizam kuruldu; *o adını kanunla yükseltti*.

KUT YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR

602. negü tir eşit bu *kutun kopmuş er*/ kutı birle arzu tilek bulmuş er

İkbâl ile yükselmiş ve istediğine-dileğine kavuşmuş olan insan ne der, dinle.

SİYASET TOPLANMAK İÇİN ARAÇTIR

2128. *siyaset bile beg tüzer il törü*/ kara kılkı itlür siyaset körü

Bey memleket ve kanunu *siyâset ile düzene koyar*; halk hareketini onun siyâsetine bakarak, tanzim eder.

Kutadgu Bilig’de önemli bir kavram olan hizmet kavramı aynı zamanda araç metaforu durumundadır. Hükümdâr ve devlet katındaki insanların yükselmesinde ve ilerlemesinde yaptıkları himetlerin niteliği bir araç görevi görmektedir.

HİZMET YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR

4054. negü eğğü kolsa saña bu özün / tapuğ kıl *tapuğuy yarutğay yüzün*

Herhangi bir iyiliğe nâil olmak istersen, önce hizmet et; *hizmetin senin yüzünü güldürür*.

Bilgi, erdem ve akıl üçlüsü de hüümdarlık sürecinde araç durumunda olan kavramlardır. Birle ve +n belirtme hal eki yapılarının kullanıldığı beyitlerde araç metaforunu görmekteyiz. Hükümdâr kendi yolculuğunda mevki sahibi olması bilgi ve akla; işlerini yürütmesi bilgi ve anlayışa; yükselmesi bilgiye; üstünlüğü bilgiye bağlanmıştır. Bunlara ulaşmanın yolu ve yöntemi bilgi olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla yönetim bağlamında

FELSEFİ KAVRAMLAR HEDEFLERE GİDEN ARAÇLARDIR genel metaforu meydana gelmektedir. Bilgi kaynak alan olarak bağlantı imaj şemaları aracılığı ile hedef alanda yer alan soyut araç, yol, yöntem kavrmaları üzerine haritalanmaktadır.

BİLGİ MEVKİ SAHİBİ OLMAK İÇİN ARAÇTIR

ERDEM MEVKİ SAHİBİ OLMAK İÇİN ARAÇTIR

1489. körü ıdma öğretil erdem bilig/ *bilig erdem in bulsu ilke elig*

Gözden uzak bulundurma, ona fazilet ve bilgi öğret; *bilgi ve fazilet ile memlekette mevki sâhibi olsun.*

BİLGİ İŞ BİTİRMEK İÇİN ARAÇTIR

AKIL İŞ BİTİRMEK İÇİN ARAÇTIR

1542. neçe yakşı ayur bu buğun başlar er/ *biligin ukušun işin işler er*

Halkın başında bulunan, *bilgi ve anlayış ile işini gören* insan ne güzel söylemiştir.

BİLGİ BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR

1905. yanut birdi öğdülmiş ilig kutı/ *bilig birle begler beğitti atı*

Öğdülmiş cevap verdi: —Ey devletli hükümdâr, *beyler adlarını bilgi ile yükseltmişlerdir.*

BİLGİ İNSANLARIN ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN ARAÇTIR

2451. *bilig birle yalhuq beğüp çawlanur / kişilerde üster kamuğ iş önür*

İnsan bilgi ile büyür ve şöhret bulur; herkesten üstün olur ve her işi başarır.

Kutadgu Bilig’de akıl yönetim kavramında önemli bir ölçüttür. Akıl, ülkedeki işlerin ilerlemesi ve tamamlanması, yapılan her işi idrak edebilme, yaşamının kaynağı, dünyanın gücüne elinde tutma ve anlayışlı olmanın yolu olarak gösterilmiştir. Akıl kavramı kaynak alan olarak hedef alandaki olay yapısına araç ve yol, yöntem açısından haritalanmıştır.

AKIL ÖVGÜ İÇİN ARAÇTIR

304. tümen miñ tü erdem öküş öğdiler/ *ukuş birle kalmış üçün* öğdiler

Binlerce fazilet ve bir çok alkışlanan işler *akıl ile yapılmış olduğu için öğülmüştür.*

AKIL HİZMET İÇİN ARAÇTIR

1952. bilig birle begler buğun başladı/ *ukuş birle il kün işin işledi*

Beyler bilgi ile halka baş oldular ve *akıl ile memleket ve halkın işini gördüler.*

AKIL ÜRETMEK İÇİN ARAÇTIR

1967. bilig birle başlar kişi iş başın/ *ukuş birle ukşa onarur işin*

İnsan her işe başlarken, bilgi ile başlar ve *akıl ile sona erdirir.*

AKIL ANLAMAK İÇİN ARAÇTIR

2626. *ukuş birle uk* iş bilig birle bil/ künün bolsu kutluğ kutağsunı yıl

İşi akıl ile anla, bilgi ile bil; günün kutlu olsun, hayatın mesûd geçsin.

3025. yanut birdi ögdülmiş aydı ilig / *yetürdi bu işke tükel ög bilig*

Ögdülmiş cevap verdi ve: —Hükümdâr bu işi *akıl* ve bilgi *ile çok iyi kavradı* —dedi —

AKIL ÇÖZÜM İÇİN ARAÇTIR

3168. bilig birle yazlur kamuğ ters tügen/ bilig bil ukuş uq *tirilgil ögün*

Bütün kör düşümler bilgi ile çözülür; bilgi bil, anlayışlı ol, *akıl ile yaşa*.

AKIL HAKİMİYET İÇİN ARAÇTIR

6330. negü tir eşitgil kılınçı silig /*ukuş birle işke yetürmiş elig*

Tavri, hareketi temiz ve *her işe akıl ile el uzatan insan* ne der dinle.

218. *ukuş birle tuttu ajun tutğuçı*/ bilig birle bastı budun basğuçı

Dünyayı elinde tutan onu anlayış ile tuttu; halka hükmeden, bu işi bilgi ile yaptı.

4.2.6.2. İnançta Araçlar

İnanç bağlamında görülen ARAÇLAR YOLLARDIR metaforunda yol kavramı genel düzey özellik yapısı ile hedef alan üzerine haritalanmıştır. Bu bağlamda Tanrı'ya kulluk (b.3669) kavramı insan hayatında uzun bir süreç gerektiren eylemdir. Nihai amaç Tanrı'ya kulluk etmek ve ona karşı görevleri yerine getirmektedir. Burada kulluk görevini üstlenen öznenin bulunduğu başlangıç noktası hayat kavramı olurken varış noktası kulluk kavramı olacaktır. Bu kavrama ulaşmak için de pek çok görev üstlenecektir. Bu görevler de süreçle birlikte hedefe ulaşılacak yol şeklinde tanımlanacaktır.

Bu beyitte Peyamber'in etken güç olmasıyla insanların doğruluğu kabul ettiği ifade edilmektedir. Doğruluk kavramı yol ile birlikte aynı zamanda mekân- yer olarak da ifade edilmiştir. İlk beyitte doğru yola giriş ilk durumu oluşturmaktadır ve süreci başlatmaktadır. Kaynak alan olarak yol kavramı hedef alandaki doğruluk kavramı üzerine haritalanmıştır. Bu bağlamda doğruluk yürünecek uzun ve farklı bir yol, süreç şeklinde anlaşılmaktadır. İkinci beyitte ise öznenin bu yolda yürüdüğü anlaşılmaktadır. Varış noktasına (gerçek dünya) doğruluk yolu aracılığı ile gideceği ifade edilmiştir.

DOĞRULUK ARAÇTIR

DOĞRULUK KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR

36. okıçı ol erdi bayattın saña/ sen ötrü *köni yolka kirdin* toña

O sana Tanrı tarafından gönderilen davetçi idi; sen bu sayede *doğru yola girdin* ey yiğit.

360. kıtıqlan yañılma *könilik yolın*/ yigitlik yawa kıılma asgın alın

Gayret et, *doğruluk yolundan* şaşma; gençliği heder etme, ondan faydalanmasını bil.

Yaşama yolculuğunda araç metaforları olarak olumlu durumlar yanında olumsuz durumlar da vardır. Kutadgu Bilig'de gerçeklik kavramından başka her eşyin eğri yol olduğu ifade edilmiştir. Varış noktasındaki gerçek dünyaya gidişte doğru ve hakikat yollarından

başkası eğrilik yolu olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda eğrilik yolu kaynak alanı hedef alandaki araç, yol kavramları üzerine haritalanmıştır. İkinci olarak bu dünya da mihnet yolu olarak ifade edilmiştir. Varış noktasına giderken ilk geldiğimiz yer dünya süreçle birlikte zorluk yolu olarak ifade edilmiştir.

EĞRİLİK CEHENNEME DOĞRU GİDEN YOLDUR

4876. köni sözledin söz bütünlük bu ol/ munında narukı neçe *egri yol*

Doğru söyledin, hakikat budur; bundan başkası hep *eğri yoldur*.

ZORLUKLARLA DOLU DÜNYA KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR

3586. tiriglik tatığı bu erse kalı / tatıgsız turur dünya *mihnet yolu*

Hayâtın zevki eğer bu ise, dünya tatsız bir *mihnet yoludur*.

Burada yer alan kulluk kavramı gerçek dünyaya varışta gidilmesi gereken yollardan biridir. Bu bağlamda kulluk yolu ifadesinde kulluk kavramının yer- mekân olarak ifade edilmesinin yanında kulluk yolu kaynak alan olarak hedef alandaki araç kavramı üzerinde haritalanmıştır.

KULLUK KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR

3669. bu iki ara boldı kulluk bilin/ bu ol yol yañılma bu *kulluk yolun*

Kulluk bu ikisinin arasındadır, bunu bil; yol budur, bu *kulluk yolunu* kaybetme.

İnanç bağlamında ise ölüm araç metaforudurumundadır. İnsanın gerçek dünyaya geçmesini sağlayan olay ölüm kavramıdır. İnsanın gerçek dünyaya geçişindeki yolculuğunda meydana gelen bir olaydır. Bu bağlamda ölüm kavramı kaynak alan olarak hedef alandaki araç, yol kavramları üzerine haritalanmıştır.

ÖLÜM HAYATI SONLANDIRAN ARAÇTIR

1544. erejke tegürdi mini bu ölüm/ ölüm ol buzuğlı tüpüm hem ulum

Bana zevk ve saâdet veren bu hayatımdır; benim *esas ve temelimi bozan ölümdür*.

DİN KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR

3214. kalı bardın erse tapuğ kılğalı/ *tapuğ kendte kılğıl bu ol din yolu*

Eğer ibâdet etmek için oraya gittin ise, *ibâdeti şehirde kıl; din yolu budur*.

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında ARAÇLAR YOLLARDIR metaforu yanında ARAÇLAR KAPILARDIR metaforu da yer almaktadır. Kapı kavramı yönetim bağlamında hizmete giden bir yol durumundayken, inanç bağlamında kulluğa giden bir yol görevindedir. Aşağıda görüldüğü üzere kapı olumlu durumlara zemin hazırlarken, olumsuz durumlardan korunmanın da bir yoludur. Tanrı’ya kulluk etmenin yollarından biri olarak da olumsuz olan her şeyi geride bırakmak ifadesi kapı metaforu ile ifade edilmiştir.

4560. kılâyın tise sen bayatka tapuğ / et özke ömiş birme *yapğıl kapuğ*

Tanrıya kulluk etmek istersen, vücûda arzuladığı şeyleri verme ve bunun *kapısını kapat*.

Kutadgu Bilig’de zaman metaforları içinde yaygın bir şekilde bulunan merdiven aynı zamanda başlanıç, varış ve bu iki durum arasındaki yol kavramlarına uyan önemli metaforik bir ifadedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de ARAÇLAR MERDİVENDİR metaforu da bulunmaktadır. Merdivenin başında başlangıç noktası (bir insanın doğuşu, dünyaya gelişi veya güçsüz bir durumu), diğer tarafında ise varış noktası (ölüm, dünyadan gidiş veya güçlü bir durum) bulunur. Bu ikisinin arasında yer alan değişim üzerindeki yaşantılar yani süreçler ise metaforik olarak merdiven ve basamakları şeklinde ifade edilmiştir.

6041. şatuka aġar teg aġar ol kurtı / uluġluk bile ilde yağlur atı

Merdivenden çıkar gibi, onun saâdeti yükselir ve adı büyüklük ile şöhret bulur.

4.2.6.3. Duygu Bağlamında Araçlar

Genel çerçevede ve özelde Kutadgu Bilig’de duygular belirli hedeflere ulaşmada araç metaforu durumunda olmaktadır. Kutadgu Bilig’de tarihsel bir eylem ur- ile ifade edilen bilişsel kavram alanına ait tespit et- eylemi süreç gerektiren bir eylemdir. İnsanlığın temelini öğrenmek için yine insanlık duygusunun insanda olması gerektiği ifade edilmiştir. Yani bu kavramı öğrenebilmek için yine aynı duygu bir yol, yöntem olarak ifade edilmiştir. Kaynak alanda yer alan insanlık duygusu hedef alanda olay yapısının içerdiği araç, yol, yöntem kavramları üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’de DUYGULAR HEDEFLERE GİDEN ARAÇLARDIR genel metaforunun altında DUYGULAR ARAÇLARDIR, İNSANLIK DUYGUSU ARAÇTIR metaforu yer almaktadır.

İNSANLIK ARAÇTIR

2308. kişilik kılurka kişi bol tuşı/ kişi mundaġ urdı kişilik ulı

İnsanca hareket etmek için, sen dâimâ insan ol; insan *insanlığın temelini böyle tesbit etmiştir.*

3016. idi yaġşı urduġ kişilik ulı/ bu ol çın vefalıġ kişiler yolu

İnsanlığın temelini çok iyi tesbit ettin; gerçekten *vefalı insanların yolu budur.*

4.2.6.4. Bilişsel Bağlamda Araçlar

Kutadgu Bilig’de bilişsel kavram alanında yer alan düşünmek, anlamak, idrak etmek gibi eylemler bir süreç bildiren eylemlerdir. Bu bağlamdaki metaforlarda da çıkış noktası (ilk durum, cahillik, anlamamazlık), yol, süreç (araçlar, zorluklar, tart-, ölç-, süz-) ve varış noktası (ikinci durum anla-, anlama-, bilgi sahibi ol-) gibi amaç ve yolculuk metaforlarına ait haritalamaları da içermektedir. Kutadgu Bilig’de çokça kullanılan belirtme durum eki +n ile kurularak ile, aracılığı ile anlamını gördüğümüz yapılarda olay yapısına ait metaforları görmekteyiz. Dolayısıyla kaynak alan olarak bilişsel akıl kavramı hedef alanda olay yapısına

ait araç, yol, yöntem kavramları üzerine haritalanmaktadır. Buradan BİLİŞSEL ARAÇLAR / KAVRAMLAR HEDEFE GİDEN YOLLARDIR genel metaforu ortaya çıkmaktadır.

GÖNÜL ARAÇTIR

DÜŞÜNMEK ANLAMAKTIR

647. topık yastadın emdi oldurguka/ ne oldruğ yiri bu ma *könlün uka*

Otururken, altına bir top koyup, üstüne oturdun; böyle bir şeyin üzerine oturulur mu, bir *düşün*.

Kanal metaforlar bağlamında da değerlendirilebilecek bildir- metaforlarında aktarım aracı olarak insan ontolojisi kullanılmıştır. Ağızdan bildir- ilk elden, birinci kişiden bildirmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda iletişimsel olarak ifade etmek, haberdar etmek gibi eylemlerin yol ve yöntemli yazılı ve sözlü iletişim araçlarıdır. Solunum, ses teli gibi sözlü iletişim aktarım araçlarından olan ağız da burada bir araç gibi görülmüştür. Ontolojik olarak ağız kaynak alan olarak olay yapısında yer alan hedef yol, araç, yöntem soyut kavrmaları üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla İLETİŞİM ARAÇLARI HEDEFE GİDEN YOLLARDIR genel metaforu ve AĞIZ ARAÇTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

BİLDİRMEK SÖYLEMEKTİR

513. sini körsü bilsü eşitsü sözün/ tilekin ne erse *tilin ay* özün

Seni görsün, tanısin, sözünü dinlesin; ne istediğini sen ona kendin *bildir*.

BİLDİRMEK ULAŞTIRMAKTIR

3274. tağı ma negü erdi erse sözüm/ kıadaşın *tegürgey tilin* ay yüzüm

Bundan başka daha söylenecek ne gibi sözüm varsa, akraban bunları da *ağızdan bildirecektir*, ey ay yüzlüm.

4.2.7. Zorluklar

Durum değişikliğine neden olan amaçlara ulaşmada karşılaşılan zorluklar da olayların bir niteliği olarak olay- durum- faaliyet metaforları altında yer almaktadır. Zorluk metaforlarının güç metaforlarından farkı ise zorluk metaforlarının bir yaptırım gücüne sahip olmamasıdır. Zorluk metaforları iradeli hareketin, amacın önündeki bir engel görevindedir. Fakat güç metaforlarında iradeli eylemin, hedeflerin meydana gelmesi üzerinde bir yaptırımı vardır. Kutadgu Bilig’de yük gibi kaynak alan görevi gören engeller zorluk hedef alanları üzerine haritalanır.

4.2.7.1. Yönetim Bağlamında Zorluklar

Kutadgu Bilig’de zorlukların kaynak alan olarak yük, sis, taşlık, kayalık, kapı somut varlıkları aracılığı ile metaforik olarak ifade edildiği görülmüştür. Dolayısıyla yönetim bağlamında zorluk metaforları ZORLUKLAR YÜKTÜR, ZORLUKLAR SİSTİR, ZORLUKLAR TAŞLIKTIR/ KAYALIKTIR, ZORLUKLAR KAPIDIR şeklinde görülmektedir.

ZORLUKLAR SİSTİR

Burada yer alan sisleri dağıtmak ifadesinde, dünyaya hakim olanın dağıtma eylemi, bu kişinin hedeflerine giden yolda gerçekleştirilen eylemleri ve değişiklikleri ifade etmektedir. Yönetimde yer alan zorluklar burada sis şeklinde ifade edilmiştir. Burada sis metaforik ifadesi zorluk adına karşıt bir güç durumunda değildir. Zorluk şeması ile meydana gelmiştir.

285. ajuñça erdem kerek miñ tümen/ *anın tutsa il kün kiterse tuman*

Dünyaya hâkim olana binlerce fazîlet lâzımdır; o bunlar ile eli-günü idâre eder ve *sisleri dağıtır*.

Sis gibi toz ve duman ifadeleri de zorlukları somut şekilde ifade eden kavramlardır. Burada bilgisiz yönetici kaynaklı bir yanlış hareketin daha iyi bir yönetim, devlet etme hedefi yolunda zorluklar meydana getirildiği ifade edilmektedir. Bu da ifade edilen hedefe giden yolda meydana getirilen bir değişimdir.

ZORLUKLAR TOZDUR/DUMANDIR

1763. yeter ol biligsiz barır bu otun/ *işi barça buzlur kıpar kök tütün*

O bilgisiz idâre dizginini eline alır ve bu odun onu tâkip eder; *böylece bütün işi bozulur ve toz dumana katılır*.

Aynı şekilde Kutadgu Bilig’de zorluk kavramının bir ifadesi de taşlık ve kayalık kavramlarıdır. Yönetimde ülke içerisinde hükümdârın önüne çıkan zorluklar taş ve kayalık şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda hükümdâra ait bir soyut kavram olan kanun kaynaklı bir etken gücün yetişmesi ve bunları dağıtması hükümdârın hedefine giden yoldaki eylem ve değişikliktir.

ZORLUKLAR TAŞLIKTIR/ KAYALIKTIR

830. kayu ilke tegse meniñ bu törüm/ *ol il barça itlür taş erse kıorum*

Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse, *o memleket baştan başa taşlık ve kayalık dahi olsa, hep düzene girer*.

Kutadgu Bilig’de metaforik kaynak alan olarak kapı önemli bir yer tutmaktadır. Kapı insanlara imkanlar veren şansların ifadesi olduğu gibi zorlukların da ifadesi olmuştur. Bu bağlamda kut kaynaklı bir olay sonucunda devlet kapısının kapanması kutu giden kişi yani hükümdâr için devlet hayatında zorluklar doğurur. Devlet kapısının kapanması hedefe giden bir yolda meydana gelen olumsuz bir değişikliktir.

ZORLUKLAR KAPIDIR

1321. *apañ irse devlet yapulsa kapuğ/* serinse yana işi itlür kamuğ

Eğer devlet gider ve kapısı kapanırsa, insan sabretmeli; onun bütün işleri tekrar yoluna girer.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında yer alan en önemli zorluk metaforu yük metaforudur. Bu bağlamda yük hükümdârın hedefine, amacına giden yolda yapması gereken vazifelerin bütünüdür. Burada hükümdâr kaynaklı bir güç aracılığı ile yükün, sorumlulukların bazılarını hâcibler yüklenmektedir. Sorumlulukları yani yükleri yüklenmek hükümdârın hedefine giden yoldaki zorlukları paylaşmak anlamına gelmektedir.

HİZMET YÜKTÜR

SORUMLULUK YÜKTÜR

SORUMLULUK RAHATLIĞIN ENGELİDİR

HÜKÜMDÂR SORUMLULUKLAR İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1437. *uluğ yük boyunğa yüçürdi ilig/* usal bolma saqlan ay kılkı silig

Hükümdârların omuzlarına ağır yük yüklenmiştir; ey iyi huylu insan, ihmâlkâr olma, tedbirli davran.

1720. *emanet yüçürdi boyunğa uluğ/* emanet yüder erke canım yuluğ

Boynuna büyük bir emânet yüklendi; emânet yüklenen insana canım feda olsun.

1876. *yükümni yüçer* sen tilek iş yorır/ mini tındurur sen ***sana yük tegir***

Yükümü yükleniyorsun, dilek ve iş oluyor; beni râhat ettiriyorsun, fakat ***sana zahmet oluyor***.

3305. nelük keldiñ erki olarnı қоdуп / *buçun yüklerin sen boyunğa yüçip*

Halkın yükünü boynuna yükledikten sonra, onları bırakıp, nasıl buraya geldin.

4.2.7.2. İnanç Bağlamında Zorluklar

Yönetim bağlamında olduğu gibi inanç bağlamında da yük metaforu görülmektedir. Örneğin Ay Toldı’nın yaşam yolculuğunda sahip olduğu mal, mülk, zenginlik kavramları varış noktasına kadar gelen süreç ve yolda zorlukları ifade etmektedir. Kaynak alan olarak yük kavramı da hedef alanda yer alan zorluk kavramı üzerine haritalanmıştır.

ZENGİNLİK YÜKTÜR

ZENGİNLİK KURTULMANIN/KURTULUŞUN ENGELİDİR

1286. *saña qaldı malım maña boldı yük/* erej birle yip yat sewinç birle bük

Malım sana kaldı, bana ancak ***yük oldu***; huzûr içinde yemekte devam et, güle-güle kullan.

Aynı şekilde insanın yaşam yolculuğu içerisinde de nefsi bir zorluk metaforu şeklinde yük olarak görülmüştür. Yük kavramı niteliği ile kaynak alan olarak nefis soyut kavramını

metaforik olarak ifade etmiştir. Burada yer alan gönül ise bu yolculuktaki araç kavramını karşılamaktadır.

NEFİS YÜKTÜR

2797. et öz yiti endam köñülke uçar/ *köñül birle yalñuđ ağır yük yüçer*

Vücûd, yedi endâm, gönüle uyar; *insan gönüllü ile ağır yük yüklenir.*

Kutadgu Bilig’de zorluk imaj şeması yanında karşıt güç imaj şemasıyla da ilgili zorluk metaforları yer almaktadır. Burada ilk olarak ölüm insanın direnç gösterdiği bir olay olmuştur. Bu bağlamda karşıt güç şeması görülmektedir.

ÖLÜM ZORLUKTUR

ÖLÜM KARŞIT GÜÇTÜR

1210. toğuğlı neçe toğdı ölgü üçün/ *neçe barmasa iltür ağır küçün*

Ne kadar doğan varsa, ölmek için doğmuştur; *ne kadar dirense de, sonunda zorla götürürler.*

İkinci bir karşıt güç şeması da akıl soyut kavramıdır. Bu bağlamda köstekle-, bağla-eylemleri ile kavramlaştırılan akıl soyut kavramı insan için köstek şeklinde kavramlaştırılmıştır. Akıl soyut kavramı ile insan kötülöklere karşı karşıt bir direnç göstermesi amacıyla insan akıl ile donatılmıştır ve kısıtlanmıştır.

AKIL ZORLUKTUR

AKIL KARŞIT GÜÇTÜR

1838. bağırsak bayat kör öğürmiş kılın/ *kışedi ukuš birle kılkı tilin*

Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun *hareketini ve dilini akıl ile kösteklemiştir.*

Kutadgu Bilig’de yönetim kavram alanında olduğu gibi inanç kavram alanında da toz ve duman zorlukların somut ifadeleridir. Bu beyitte insanın bu zorluklardan kendi iradesiyle kurtulması beklenir. Bu nedenle toz ve dumanın kavramsallaştırdığı zorluklar aynı zamanda mekân şeklinde de inşâ edilmiştir. Dolayısıyla bu zorluklardan kurtulmaya çalışmak toz ve duman gibi kavramları karşıt güç metaforu olarak kavramlaştırmıştır.

5426. *bu toğ toz tumandın örü tart özün/* süzük menü il ıol sen açğıl közün

Bu toz, toprak ve dumanın fevkına yüksel, duru ve ebedî diyarı iste ve gözünü aç.

Kutadgu Bilig’de insanın yaşam yolculuğunda karşısına çıkan en büyük karşıt güç dünyadır. Dünya kendi içerisinde barındırdığı olumlu ve olumsuz kavramların somut ifadesidir. Bu bağlamda dünyayla çok ilgilenmek, ona dalmak insanın karşısına pek çok zorluğu çıkarmaktadır. Bu nedenle insanın yaşamında karşılaştığı en büyük zorluk dünyadır ve dünyanın başka türlü halleridir.

DÜNYA TUZAKTIR**DÜNYA KARŞIT GÜÇTÜR**

5928. oyunğa katılma usa ay unur/ *oyunğa katılma boyun bağlanur*

Ey kudretli insan, mümkün ise, *onun oyununa düşme; bu tuzağa düşünce, insanın boynu bağlanır.*

Kutadgu Bilig’de kötülük olumsuz soyut kavramının canlı varlıklar kategorisinden dikenle metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu bağlamda akıllı kişilerin karşısında dikenlerin temsil ettiği kötülükler yer almaktadır. Bu nedenle kötülükler akıllı insanların dünya yolculuğunda karşılarına çıkan karşıt güçlerdir.

KÖTÜLÜK DİKENDİR**KÖTÜLÜK KARŞIT GÜÇTÜR**

6383. *tiken ol ukuşluğa dünya tolu/* adağ ursa yirke kirür saklağı

Akıllı insan için dünya dikenler ile doludur; yere basınca, ayağına batar, dikkat etmek lâzımdır.

4.2.7.3. Felsefî ve Bilişsel Bağlamda Zorluklar

Zorluk metaforları Kutadgu Bilig’de felsefî ve bilişsel bağlamda yer alan ifadeler için de geçerlidir. Bu bağlamda yer alan metaforlar tikanıklık ve imkan verme veya imkan vermemek imaj şemaları aracılığı ile meydana gelmektedir.

İlk olarak bilgisiz ve bilgili kişiler arasındaki mücadelenin sürekliliğinden bahsedilmiştir. Burada bir karşıt güç imaj şemasıyla meydana gelmiş bir zorluk metaforu vardır. Her iki nitelikteki kişiler birbirlerini kendi yollarında ve hedeflerine giderken karşıt bir güç halinde görmektedirler. Bu bağlamda genel çerçevede FELSEFİ ZORLUKLAR KARŞIT GÜÇLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

BİLGİSİZLİK ENGELDİR**BİLGİSİZLİK YÜKSELMENİN ENGELİDİR**

200. biligsiz biligligke boldı yağı/ *biligsiz biligligke kıldı çoğı*

Bilgisiz bilgiliye daima düşman olmuştur; *bilgisiz bilgili ile her zaman mücadele halindedir.*

Tikanıklık ve karşıt güç şemalarının kullanılmasıyla zorluğun metaforik ifadelerinden biri de köstek olmuştur. Köstek, köstekli ol- gibi ifadeler yaygın zorluk metaforunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda insan yaşamında doğruyu yanlıştan ayırt etmesini sağlayan ve kötü işlerden uzaklaşmasını sağlayan akıl ve bilgi kavramlarının somut şekilde metaforik ifadesi köstektir.

BİLGİ ENGELDİR**AKIL ENGELDİR**

314. *kişen ol kişiğe bilig hem ukuš/* kişenlig yarağısızka barmaz öküş

Bilgi ve akıl insan için bir köstektir; köstekli olan, yakışsızsız şeylere pek gitmez.

1837. *kişen ol kişiğe ukuš belgölüg/* kılınçı köni ol işi ülgölüg

Akıl insan için, şüphesiz, bir köstektir; hareketi doğru ve işi ölçülüdür.

Tarih boyunca güncelliğini yitirmeyen en önemli problemlerden biri de zorluk metaforları içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Filozoflar ve âlimler dünyada ideal olanın peşinde oldukları bir yolculuğun içerisindeyler. Bu bağlamda bu yolculuk içerisinde filozoflar ve alimler pek çok zorluklarla karşılaşır. Buna örnek olarak filozofların yolunda maddi durumları, servetlerinin olmaması bir zorluk yaratmaktadır. Burada bir tikanıklık imaj şeması vardır. Serveti olmazsa söylediklerine engel olunur düşüncesi ifade edilmiştir. Filozofların hedefe, varışa ulaşırken karşılaştıkları tikanıklık servetsiz olmalarıdır.

SERVET ZORLUKTUR

3076. *ajun feylesufi* neñi bolmasa/ neçe tıldam erse *kişedi tilig*

Dünya feylesufu ne kadar natuk olursa olsun, serveti yoksa, *dili kösteklidir.*

Alimlerin yolculuğunda ise pek çok zorluk köstek olarak ifade edilmiştir. İkinci bir zorluk ise bilgisiz kişilerdir. Burada insanlar tikanıklık şeması aracılığı ile insanlara zorluk çıkaran nesneler şeklinde ifade edilmiştir.

İNSANLAR ZORLUKTUR**İNSANLAR KÖSTEKTİR**

6615. *ay bilge kişeldiñ biligsiz yorır/* biligsiz kişelse kişenin bura

Ey âlim, senin ayağında köstek var; biligsiz ise, yürür; biligsiz bir kösteklenirse, sen onun kösteğini sıkılaştır.

Zorluk metaforlarında kaynak alan olarak doğa unsurları da kullanılmıştır. Zayıf insanların, güçsüz insanların nitelik açısından deniz şeklinde ifade edilen bilgi içerisinde kendine ne ölçüde ne alabileceği tartışılmıştır. Burada sereçeye benzetilen insanların bilgiye ulaşma yolundaki zorluğun niteliği denizle ifade edilmiştir. Bu bağlamda DOĞA UNSURLARI HAREKETE GİDEN ENGELLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

DENİZ ZORLUKTUR

6609. *bilig bir teniz ol uçı yok tüpi/* neçe suw kötürgey semürgük sora

Bilgi bir denizdir, onun ucu- bucağı yoktur; serçe emse- emse bundan ağzına ne kadar su alabilir.

4.2.7.4. Duygusal Bağlamda Zorluklar

Kutadgu Bilig’de duygular, duygu durumları hedeflere ulaşmada zorluk olarak görülmektedir. Bu nedenle duygularla ilgili zorluk metaforları DUYGULAR HEDEFLERE GİDEN ZORLUKLARDIR şeklindedir.

İlk olarak b. 1074’te olduğu gibi yaşlılık, ölüm gibi sonsuz durum değişimlerinde ifade edilen olumlu duyguları geride bırakma ve olumsuz duygulara gitme şeklindeki ifadelerde duygular zorluk olarak ifade edilmiştir. Yani sevinç, arzu ve nimet soyut kavramları nesne şeklinde geride bırakılabilen tıkanıklık şemasına bağlı zorluklar olarak görülmüştür. Dolayısıyla sevinlerin geride bırakılması artık gerçekleri, üzüntüleri karşılamak demektir.

SEVİNÇLER ZORLUKLARDIR

ARZULAR/NİMETLER ZORLUKLARDIR

1074. *sewinç arzu ni‘met turu alğalır/* saınç adğı mihnet maa kelgelir

Sevinç, arzu ve nimetleri geride bırakıp, endişe, kaygı ve mihnetlere doğru gitmek üzereyim.

Kutadgu Bilig’de duygularla ilgili zorluk metaforları içerisinde yük metaforları da görülmektedir. Burada iyilik soyut kavramına ulaşmak bir hedef, varış noktası şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda iyilik hedefine ulaşma yolunda yine iyilik kavramı yük şeklinde kavramlaştırılarak zorluk metaforu şeklinde ifade edilmiştir.

DUYGULAR YÜKTÜR

1875. kim eğğü tilese *ağır yük yüçer/ ağır yük yüğgli tilekin küçer*

Kim iyilik dilerse, *ağır yük yüklenir; ağır yük yüklenen dileğine ulaşmak ister.*

Aynı şekilde düşünce ve keder kavramları da zorluk metaforları bağlamında yük şeklinde ifade edilmiştir. Ögdülmüş’in yükselme veya kutlanma yolunda dünya kendisiyle birlikte düşünce ve üzüntüyü bir zorluk olarak ortaya koymuştur.

ÜZÜNTÜ YÜKTÜR

DÜŞÜNCE YÜKTÜR

6228. negü *yük kötördüñ köñülke bu kün/* nişanın körür men alında tüğün

Gönlüne bugün nasıl bir derd yüklendi; alnındaki düğümde bunun alâmetini görüyorum.

Kutadgu Bilig’de pek çok metaforik ifadesi bulunan ölüm kavramı duygusal bağlamda zorluk metaforu olarak da ifade edilmektedir. Bu bağlamda insan hayatı içerisinde ölüm gizliliğini koruyan bir olaydır. Bu gizlilik de somut olarak düğüm şeklinde ifade edilmiştir. İnsanın ne için ve ne zaman ölceğini merak sürecinde ölüm düğüm şeklinde zorluk metaforu olarak yer almıştır. Dolayısıyla genel çerçevede ZORLUKLAR DÜĞÜMLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÖLÜM ZORLUKTUR**ÖLÜM DÜĞÜMDÜR**

6337. ol itti işin kör kütuldu bu kün / *biziñ iş ne erki yazılmaz tügün*

O işini yoluna koydu, bugün artık kurtuldu; bizim hâlimiz acaba nasıl olacak, bu *düğüm hâlâ çözülmedi.*

Duygular hedeflere ulaşma yolunda zorluk metaforu şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda beyit 1400'de görüldüğü gibi zamanı, hayatı dilek ve arzular için geçirmek, harcamak hayat kavramını haracanabilir bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bunun nedeni insan hayatında iyiye ulaşma yolunda dilek ve arzu zorluklarına yakalanmasıdır. Bu nedenle dilek ve arzu duyguları insan hayatında karşılaşılan tikanıklık belirten zorluk metaforlarıdır.

HAYAT ZORLUKTUR

1400. *künüñni keçürdün tilek arzuğa*/ tiriglik tükedi ökünç ol yodug

Heves ve arzuların için ömrünü harcadın, hayat tükendi; elde ettiğin sâdece peşimanlıktır.

DİLEK/İSTEK ZORLUKTUR

4732. özüm koğtı dünya tilek arzusın / tilekim tükendi kesildi sözüm

Bu dünya ile ilgimi kestim ve bütün dilek ve arzuları üzerimden attım, artık dileğim kalmadı; işte bu kadar.

Duygu durumları insan yaşantılarında hedefe ulaşmada zorluk durumunda bulunabilirler. İnsanların iyi bir hayat sürme çabasında arzularına hakim olmaları, öfekelerini nesneymiş gibi yığmaları karşıt güç imaj şeması ile zorluk metaforlarının meydana gelmesine imkan vermiştir.

ARZULAR ZORLUKTUR**ÖFKE ZORLUKTUR**

6097. *hava basğıl öwkeñ kelir erse yığ* / et öz egri yolğa barır erse yığ

Arzularına hâkim ol; öfkelenirsen, kendini tut; nefsin eğri yola saparsa, ona mâni ol.

Bu beyitlerde insanların ideal bir inanan olma yolundaki süreçten bahsedilmiştir. Bu bağlamda dağ ve çöl doğal unsurları insanların inanan olma yolundaki zorluklara veya tikanıklıklara kaynak alan görevi görmektedir. Burada yer alan dağ ve çöl hedef alandaki zorluk kavramı üzerine haritalanmaktadır.

DAĞ ZORLUKTUR

6155. *ķayū tağda yūgrūr* üñürde ewi/ yimi ot köki içgü yağmur suwı

Biri *dağda koşar*, evi mağaradır; onun yediğı ot kökü, içtiğı yağmur suyudur.

ÇÖL ZORLUKTUR

6156. *ķayusı biyabanda yūgrūr kezip*/ bayatķa bu ķorkū saķınķın sızıp

Biri Tanrıya karşı bu. korku ve endişe ile, *bitkin bir hâlde, çöllerde koşar.*

4.2.7.5. Davranışsal Bağlamda Zorluklar

Davranışsal bağlamda ise inatçılık soyut kavramı iki şekilde ifade edilmiştir. İlk olarak yük metaforu şeklinde ifade edilen kavram ikinci aşamada savaşılabacak veya barışılacak bir kişi şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda insanın kendi hayatında yaşantısını engelleyecek olan inatçılık soyut davranışsal kavramı karşıt güç ve tikanıklık şeması aracılığı ile zorluk metaforu şeklinde ifade edilmiştir.

İNATÇILIK YÜKTÜR

İNATÇILIK İLERLEMENİN ENGELİDİR

2066. ağır yük kişiye kılınç arkuğu / *kılınç arkuğ erse bulun at oğu*

Inatçılık insan için ağır bir yükür; *inatçılıktan kendini kurtar ve onunla savaş.*

4.2.7.6. Sosyal Bağlamda Zorluklar

Yönetim, inanç ve felsefi bağlamda olduğu gibi sosyal hayat ve yaşantı içerisinde de zorluk metaforları görülmektedir. İlk olarak yük metaforu burada da yer almaktadır. Buradan öncelikle SOSYAL ZORLUKLAR YÜKLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Öncelikle hükümdâr ve hizmetliler gibi sosyal hayatta da bir ailenin zorluklarıyla evin babası ilgilenmektedir. Dolayısıyla bir insanın yaşamı içerisinde üstleneceği rollerden biri de baba kimliğidir. Oğul ve kız kaynaklı zorluğu baba kendi yaşamında üzerine almaktadır. Burada zorluklar yük şeklinde nesneleştirilirken baba da bu yük nesnesi için taşıyıcı metafor durumundadır. İkinci olarak sosyal hayatta edinilen dost ve arkadaş kaynaklı zorluklar da yük metaforu şeklinde ifade edilmiştir.

BELA/ MİHNET YÜKTÜR

3391. oğul kız atası tü emgek körer / *bela miñnet erse yañan teg yüçer*

Oğul-kız babası her türlü zahmete katlanır; *belâ ve mihnetleri de fil gibi yüklenir.*

DOST/ARKADAŞLAR YÜKTÜR

3392. adaş koldaş erdeş tutunğu tidin/ *bu eçgü iñi ters yüki yüçmekin*

Dost, ahibâp ve arkadaş edinmeli —dedin; bu iyi, *fakat bunların yükünü yüklenmek çok zordur.*

Sosyal hayatta sınırlı sayıdaki insan ve bu insanların genel prototipi Olgurmuş gereğinden fazla her şeyi kendine yük olarak görür. İnsanın yaşantısında da fazla olan her şey insanın hareket ve yaşam alanını kısıtlar. Bu bağlamda bir kısıtlama şeması ile meydana gelen yük metaforunda yük niteliği ile kaynak alan olarak insanın hayatında fazlalıkların yarattığı hedef alandaki soyut sıkıntı ve zorluk kavramının 1 metaforik olarak ifade etmiştir.

FAZLALIK YÜKTÜR

YOĞUNLUK YÜKTÜR

YOĞUNLUK YAŞAMANIN ENGELİDİR

3742. boğuzka eginke barım yetgey ök/ nerek anda naru **mana bolğa yük**

Şimdi elimde olan şeyler, yiyecek ve giyecek bana kâfidir; ondan fazlasının ne lüzûmu var, o **bana ancak yük olur**.

Aşağıda yer alan beyitlerde de insanların birbirine uyguladıkları karşıt güç şeması görülmektedir. Bu bağlamda insanların görüşmek gibi eylemlerine engel olan zorluk metaforu görülmektedir. Bu zorluk ise insandır. Dolayısıyla burada İNSANLAR HAREKETE GİDEN ENGELLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ZORLUKLAR İNSANLARDIR

3885. neçe tuttım erse anı men katığ/ **ol ança tirendi iletti tatığ**

Ben ona ne kadar şiddetle ısrar ettimse, **o da o kadar direndi ve tadını kaçırdı**.

4921. **tirendi unamaz berü kelgeli**/ ne iş tuş kâdaşlar yüzün körgeli

Direndi, buraya gelmeğe, eş-dost ve kardeşlerinin yüzünü görmeğe râzı olmadı.

4.2.8. Olaylar

Kutadgu Bilig’de yer olay yapısını ifade eden bir diğer alt metafor da BEKLENEN SÜREÇ TAKVİMDİR, TAKVİM ÖNCEDEN DÜZENLENMİŞ HEDEFE ULAŞAN BİR YOLCULUKTUR metaforlarıdır. Bu iki alt metafor da yol imaj şemasını içermekle birlikte yolculuk kavramı evrendeki hareketlerin nitelikleri açısından anlaşılmaktadır. Yolculuk olarak anlaşılan bu eylemlerin insan hayatında meydana getirdiği durum değişimleri de mekân değişimi olarak algılanmaktadır.

599. tapınmağ üçün keldim ewdin turup/ **uzun yol yorudım** saña yüz urup

Evimden kalkıp, hizmet etmek için, buraya geldim; sana gelmek için **uzun yollar yürüdüm**.

1458. **törü eğğü ur** ay törü birgüçi/ turu öldi isiz törü urğuçı

Ey kanun yapan, **iyi kanun koy**; kötü kanun yapan kimse, daha hayatta iken, ölmüş demektir.

4.2.8.1. Dış Olaylar

Kutadgu Bilig’de olay yapısı metaforlarının görünümlerinden biri de DIŞ OLAYLAR HAREKET EDEN NESNELERDİR metaforudur. Bu metaforlar yol imaj şemasını içermekle beraber varlık/ ontolojik metaforlar (nesne ve taşıyıcı) metaforları da içermektedir. Burada yer alan soyut kavramların nesne veya insan şeklinde kavramlaştırılması aynı zamanda bir durum değişimine neden olmaktadır. Bu bağlamda insanların içerisine girdikelri bu yeni durum mekân şeklinde metaforlaşmaktadır.

4.2.8.1.1. Yönetimde Dış Olaylar

354. basa aydım emdi bu ay toldını/ anıñdın **yaruyur** ıduñ **kut küni**

Sonra Ay-Toldı 'dan söz açtım; mübârek **saâdet güneşi onunla parlar**.

4304. uluğuş ağırla küdeş hürmeti/ uluğluk saña kelgey **yukğay kutı**

Büyüklerle saygı göster, hurmette kusûr etme; böylece sen de yükselirsin, onların **saâdeti sana da bulaşır**.

4.2.8.1.2. İnançta Dış Olaylar

BAŞINA GELMEK HESAP NESNESİNİN HAREKETİDİR

1363. yatu kaldı tirmiş bu altın kümüş/ **maña tegdi saķınç anıñdın ülüş**

Toplanmış olan altın-gümüşüm olduğı gibi kaldı; onlardan **benim hisseme ancak hesap vermek düştü**.

4906. **siziksiz kelir utru menü ajun**/ erej erse emgek uzalmaz uzun

Hiç şüphe yok, **ebedî dünya bize doğru yaklaşmaktadır**; ister bize huzûr, ister zahmet getirsin, gelmesi uzun sürmez.

5162. keçer kün içinde kerekiñ alın / **keçürgey sini öğ** itigiñ kılın

Geçici günler içinden ancak lüzûmlu olan şeyleri al; **zaman seni geçirecektir**, buna göre hazırlığını yap.

5313. **birisi yağusa birisi tezer** / iki birle tutsa kişi yol azar

Biri yaklaşırsa, diğeri kaçır; ikisini birlikte tutmak isteyen kimse yolunu şaşırır.

BAŞINA GELMEK HÜKÜM NESNESİNİN HAREKETİDİR

6311. **bayat hukmi erdi kadaşın özel** yorıttı kazaşın sen öz kılķ tūze

Kardeşinin başına gelen Tanrının hükmüdür, o kazâ-i ilâhîyi yerine getirdi; sen kendine bak ve nefsinı islâh et.

6460. saķınuk tigüçi kim ol çın köni/ könilik küni bar **yarutur küni**

Gerçekten dürüst ve takva sâhibi denilecek kim kaldı; fakat güneşi **parlayan** bir kıyâmet günü vardır.

4.2.8.1.2.3. Sosyal Bağlamda Dış Olaylar

BAŞINDAN İŞ GEÇİRMEK TECRÜBE NESNESİNİN HAREKETİDİR

426. negü tir eşit bu sınañış kişi/ **başında keçürmiş** yetürmiş yaşı

Tecrübeli, **başından çok iş geçmiş** ve yaşını başını almış insan ne der, dinle.

1115. bu ay toldıñın kör **igi ağrudı**/ umıñsız bolup candın elgin yudı

Ay-Toldı'nın **hastalığı ağırlaştı** ve ümidini keserek, canından elini yudu

2088. negü tir eşitgil sınañış kişi/ **başında keçürmiş** yaşañış kişi

Çok yaşamış ve *başından çok şeyler geçirmiş*, tecrübeli insan ne der, dinle.

4558. ajunka yağılmağ tilese atıñ / ümeg eğgü tutgıl *yüğürdi atıñ*

Adının dünyaya yayılmasını istersen, yolcuya iyi muamele et, *adın dünyayı dolaşır*.

4.2.9. Yolculuk

Kutadgu Bilig’de yer alan yolculuk metaforları kaynak- yol- hedef, yer- mekân, yol şemaları ile meydana gelmiştir. Yolculuk metaforları aynı zamanda ARAÇLAR YOLLARDIR, ZORLUKLAR ENGELLERDİR, İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR, DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforlarını da içermektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan uzun süreli amaçlar hizmet, hayat, yaşam, kulluk, düşünmek gibi yönetim, inanç ve bilişsel alana ait faaliyetler özne için bir başlangıç konumu, varış (hedef) noktası ve bu iki nokta arasında uzamsal izdüşüm yol ve bu yolda yer alan zorluklar (engeller) gibi metaforik ifadeleri içermektedir.

4.2.9.1. Yönetimde Yolculuk

Kutadgu Bilig’de öncelikle yönetim bağlamında yer alan hizmet etmek kavramı aynı zamanda amaçlı bir eylemdir ve bir süreç bildirir. Bu nedenle hizmet kavramı uzun süreli bir yolculuk olarak kavramlaştırılmıştır. Çünkü hizmete girmek diğer yaşantıları bırakmaktır.

HİZMET YOLCULUKTUR

528. özüm arzuladı anıñ tapgıñıa/ *tapıñgalı keldim anıñ қаpғıñıa*

Ona hizmet etmeği arzuladım, *kapısında hizmet için buraya geldim*.

1455. körü bargu begler topuğcı kılın/ *tapındurđu kılını sınayu ulın*

Beyler hizmetkârlarına dikkat ve *hizmete girecekleri de esâslı bir şekilde tecrübe etmelidir*.

Aynı şekilde hizmet etmek gibi sınama, değerlendirme de bir süreç ifade etmektedir. Hükümdârın kapısına gelen bir kişiyi değerlendirmeye karar vermesi bir zaman dilimi gerektirmektedir. Bu sınama da olumlu ve olumsuz özellikler sahip bir yolculuğa benzetilmektedir.

SINAMAK YOLCULUKTUR

DEĞERLENDİRMEK YOLCULUKTUR

593. eşitti bu söz kör sewindi ilig/ tilek teg bululdı *sınadı erig*

Bu sözü duyunca, hükümdâr sevindi; onu *tecrübe etti* ve dilediği gibi buldu.

710. yayığ kut kişeni bu neñler turur/ bu yañlıg basa kütü kaçmaz kalur

Dönek saâdetin kösteği bunlardır; saâdet bu şekilde bağlanırsa, kaçamaz, kalır.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında hizmet et-, hizmet için kapıy agel- ve sina-, değerlendir- gibi süreç bildiren eylemler yanında kutlan- (b. 710), yüksel- (b. 289, 611, 1002,

2945, 6110), alçal- (b.844), zenginleş- (b.291, 449, 1571), fakirleş- (b.1335), adı yayıl- (b.406) gibi olaylar da süreç bildiren eylemlerdir. Bu eylemlerin meydana gelmesi içerisinde zorluklar ve kolaylıklar bulunduran içerisinde pek çok olay ve durumu taşıyan yolculuk metaforlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda KUTLANMAK YOLCULUKTUR, YÜKSELMEK YOLCULUKTUR, ALÇALMAK YOLCULUKTUR, ZENGİNLEŞMEK YOLCULUKTUR, FAKİRLEŞMEK YOLCULUKTUR, ADI YAYILMAK/ ÜNLENMEK YOLCULUKTUR olay yapısına ait yolculuk metforları ortaya çıkmaktadır. Olumlu yolculuk metaforları gibi fakirleşmek ve alçalmak gibi olumsuz yapıda yolculuk metaforları da vardır. Zenginleşmek bir süreç gerektiriyorsa bu durumdan daha geriye düşüş de kendi içerisinde pek çok olay barındıran fakirlik kavramı da bu yolculuk metaforuna örnektir.

4.2.9.2. İnançta Yolculuk

İnanç bağlamında ise Tanrı'ya kulluk etmek, yaşamak ve ölmek uzun süreli bir yolculuk gibi kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda inanç bağlamında yer alan kulluk kavramı aynı zamanda amaçlı bir eylemdir ve bir süreç bildirir. Tanrı'ya kulluk etmek, Tanrı kapısını tutmak bir yolculuk metaforudur. Çünkü bu yolculukta olumlu ve olumsuz pek çok durumlar karşılaşılabılır. Kişilerin hayatlarında radikal kararlar almasını gerektirir.

KULLUK ETMEK YOLCULUKTUR

3747. *bayat kapğı tuttum* kılur men tapuğ/ kamuğ halk yumıtgu bu ol çın kapuğ

Ben Tanrı kapısını tuttum, ona kulluk ediyorum; bütün halkın toplanacağı hakikî kapı budur.

Kutadgu Bilig'de ölüm gibi yaşamak eylemi de pek çok şekilde metaforikal olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda yaşamak eyleminin metaforik ifadelerinden biri de yolculuk metaforudur. Yolculuk metaforu olarak yaşamak misafirlik, zaman atıyla yapılan bir gezinti ve rençberlik yapmak şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Yolculuk olarak yaşamak metaforu beyit 1388'de görüldüğü gibi bir başlangıç noktası (anneden doğuş), varış noktası (ölüm, gerçek dünya) ve bu iki hedef arasında yer alan araçlar (bilgi, akıl, erdem, ölçü), engeller (bilgisizlik, yalan), ve iradeli hareketleri (düşün-, karar ver-, değerlendir-, yalan söyle-) içermektedir. Bu bağlamda YAŞAM YOLCULUKTUR metaforunun birden fazla olay yapısı metaforu da aşağıda olduğu gibi bulunmaktadır.

YAŞAMAK MİSAFİRLİKTİR

3529. nelük arşıkar sen aya öldeçi / *özün iki künlük konuk boldaçı*

Ey fânî, niçin kendini aldatıyorsun; *sen burada iki günlük misâfirsin.*

YAŞAMAK YOLCULUKTUR

1388. anasında toğsa atansa atı/ *müsafır bolup mindi öçlek atı*

Anasından doğup, adı verilince *yolcu olarak, zamâne atına biner.*

YAŞAMAK AVUNMAKTIR**YAŞAMAK YOLCULUKTUR**

3532. özün *iki künlük awıngu* için / körürde küyürme özünü küçün

İki günlük avunma için, kendini bile bile zorla âteşe atma

YAŞAMAK RENÇBERLİK YAPMAKTIR

1393. tarıglağ erür dünya ilig kıtı/ *tarısa* orar er tirilgü otı

Ey devletli hükümdâr, dünya bir tarladır; insan bu *tarlayı ekerse*, hayat ekinini biçer.

1394. *negü ekse yirke yana ol önür/ negü birse ewre anı oğ alur*

Yere ne ekilirse, yine o biter; ne verilirse, karşılığında aynı şey alınır.

YAŞAMAK SÜRMEKTİR

6623. yıl altmış iki erdi dört yüz bile / bu söz sözledim men tutup *can süre*

Hayatımda bu sözleri söylediğim zaman, sene dört yüz altmış iki idi.

YAŞAMAK YOLCULUKTUR metaforunda olduğu gibi ölmek ve gerçek dünyaya geçiş de yolculuk metaforları içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda beyit 1274'te görüldüğü gibi bir başlangıç noktası (dünyadan göç, çıkış), varış noktası (ahiret, gerçek dünya) ve bu iki hedef arasında yer alan araçlar (iyilikler, ibadetler), engeller (kötülükler, günahlar), ve iradeli hareketleri (çalışmak, çalışmamak, yalan söyle-, doğru söyle-) içermektedir. Bu bağlamda ÖLMEK YOLCULUKTUR metaforunun birden fazla olay yapısı metaforu da aşağıda olduğu gibi bulunmaktadır.

AHİRETE GİTMEK YOLCULUKTUR

1391. *küçer ol ajunda şaşa iki yol/* bu iki yolunda kayu erki yol

O dünyada seni iki yol bekler; bu iki yoldan, acabâ, hangisi sana nasip olacaktır.

ÖLMEK GÖÇMEKTİR**GÖÇMEK YOLCULUKTUR**

1274. inanma tiriglikke yıl teg keçer/ usanma *bu dünyadın öz terk köçer*

Hayata inanma, yel gibi geçer; gâfil olma, *bu dünyadan çabuk göçersin.*

ÖLMEK YOLCULUKTUR

1389. küni bir mañım ol tüni bir mañım/ *iletür ölümke* kırıtur enjim

Gündüzü bir adım, gecesi bir adım; *bu at onu ölüme götürür* ve benzini soldurur.

4.2.9.3. Bilişsellikte Yolculuk

Kutadgu Bilig’de bilişsel süreçler de yolculuk metaforlarına örnek verilebilir. Baştan sonu düşünmek, denemek, sınamak bir süre gerektirdiği için düşünmek gibi bilişsel kavramlar da yolculuk metaforu şeklinde ifade edilebilir.

DÜŞÜNMEK GÖRMEKTİR

1316. kayu işke kirse çıkışını *kör*/ çıkış körmese iş bolur erke kor

Hangi işe girersen, önce sonunu *düşün*; sonu düşünülmeyen işler insana zarar getirir.

DÜŞÜNMEK DENEMEKTİR

1962. negü tir eşitgil ötüken begi/ *sınap* sözlemiş sözni yetrüp ögi

Tecrübeli, sözünü *düşünerek* söylemiş olan Ötüken beyi ne der, dinle.

DÜŞÜNMEK TAMAMLAMAKTIR

1778. ne edgü yaraşur ukuşluğka kut/ ya edgü kılınçlıg biligligke *büt*

Akıllıya saâdet ne güzel yakışır; akıllıya veya iyi hareket eden bilgiliye saâdet ne iyi uyar, *düşün*.

4.3. Nesne Olay Yapısı Metaforları

“Soyut kavramların mekânlaştırılması ve nesneleştirilmesi, yani soyut kavramların nesne veya madde olarak algılanması dilin genel bir kuralıdır¹²¹².” Soyut kavramları nesne açısından kavramsallaştırmanın yollarından biri de sahip olunan niteliklerin evrendeki madde ve nesnelerin dış görünüşü, hareketleri ve yönelimleri açısından ifade etmektir. Kutadgu Bilig’de yer alan olay yapısı metaforları içerisinde soyut kavram (olay, durum, özellik) ifadelerinin nesneler açısından kavramlaştırılması yaygındır. Bunun diğer bir nedeni farklı imaj şemaların nesne metaforlarında kullanılmasıdır. Kutadgu Bilig’de olayların, durumların, nedenlerin nesneler açısından kavramlaştırılmasında temel olarak nesne- imaj şeması bulunmaktadır. Fakat nesne imaj şemasına bağlı olarak da bağlantı şeması, parça bütün, merkez- çevre imaj şemaları kullanılmıştır. Santibanez nesne imaj şemasının, bağlantı, parça- bütün, merkez- çevre gibi özelleşmiş, somutlaşmış imaj şemalarını meydana getirdiğini ifade etmiştir. Çünkü, bu imaj şemalar iç mantık ve iç yapıların gelişimi için nesne kavramına ihtiyaç duymaktadırlar¹²¹³.

Kutadgu Bilig’de Temel Varlık Zinciri Metaforları yanında olayların da nesne açısından kavramlaştırıldığı pek çok metafor bulunmaktadır. Pek çok kavram alanına ait soyut kavramların imaj şemalar aracılığı ile nesne, yer- mekân olarak algılanması eserin söz varlığının önemli bir özelliğidir. Kutadgu Bilig’de soyut kavramlar nesne olay yapıları

¹²¹² Yu, 1998: 145.

¹²¹³ Santibanez, 2002: 183-184.

açısından farklı şekillerde metaforik olarak ifade edilmiştir. Varlık Zinciri ve olay yapısı metaforlarındaki nesneleştirme metaforları arasındaki fark olay yapısındaki soyut kavramların kullanıldığı eylemlerden kaynaklanır. Yol ay- (37), eli açık ol- (43), hakkını ver- (42), gönül bağla- (46), çawı- küsi bar- (102), kargış bul- (246), yaşı yetil- (261), ülüg al- (271), sözü kıy- (338), yaşı uzun ol- (405), yaşı yetür- (426), yolunu doğrult- (474), sözünü kes- (518), ödi kel- (554), söz ıd- (574), işi düş- (586), hak öde- (597), ateş dol-/ ateş kesil- (637), yas tegür-/ zararı dokun- (781), törü bir- (815), ad ver- (824), ülüg tegür-, yanıg ol-/karşılık bekle- (858), asıg al-/ fayda al- (878), ödi keç-/ zamanı geç- (954), sözünü gizle- (978), emgekleri kit- (1040), tiriglik tüket- (1051), ödü yetil-/ vakti yetil- (1099), sözünü yorit- (1124), ecel tut- (1153), gönül bir- (1171), kaygı ver- (1231), heva/arzu bas- (1315), emgek/kadgu/ saınç teg- (1320), yakınlık ula- (1327), söz tut- (1340), söz kes- (1339), yası toı/zararı dokun- (1378), saış bir- (2781), gönül ver- (3558), hakkını koru- (2822), hakkı yok (2953), hakkını boz- (4292), hakkını iste- (5578), yüreki ul- (6139), umınç kes- (6515) soyut kavram ve eylemlerden oluşan ifadeler nesne olay yapısı metaforları aracılığı farklı şekillerde ifade edilmiştir. Eser içerisinde bir kısmını verdiğimiz bu soyut ifadeler kullandıkları eylemle birlikte nesne olay yapısı şeklinde ifade edilmiştir. Eylemlerin günlük hayattaki rolleri soyut ifadeleri kavramlaştırılmasında kaynak alan görevi görmüştür. Kutadgu Bilig’de yer alan nesne olay yapısı metaforları da aşağıda yer alan sınıflandırma sırasına göre verilmiştir.

NİTELİKLER NESNELERDİR

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR (DEĞİŞİMLER NİTELİKLERİN KAYBI veya ELDE EDİLMESİDİR)

NEDENLER GÜÇLERDİR (NESNELERİN HAREKETLERİNİN KONTROL EDİLMESİ/ NESNELERİN ALINIP/ VERİLMESİ)

HAREKETLER ÖZ İRADELİ KAZANIMLARDIR veya KAYIPLARDIR

AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR

AMACA ULAŞMAK HEDEFLENEN NESNENİN ELDE EDİLMESİDİR¹²¹⁴.

4.3.1. Nitelikler

Kutadgu Bilig’de kişilerin sahip olduğu nitelikler nesne olay yapısı metaforları içerisinde nesne imaj şemalarıyla ve farklı imaj şemalarla birlikte metaforik olarak ifade edilmiştir. Nitelikler insanların sahip oldukları olumlu ve olumsuz soyut kavramlardır. Bu soyut kavramlar da farklı imaj şemalar ve varlık- madde metaforlarıyla ifade edilmiştir. Yönetim, inanç, felsefe, sosyal, bilişsel, duygusal ve davranışsal bağlamda yer alan

¹²¹⁴ Yu, 1998: 145.

kavramsal nitelik metaforları NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforunun gösterimleridir.

Kutadgu Bilig’de kişilerin sahip olması gereken özellikler, nitelikler nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de yer alan karakteristik, bilişsel, davranışsal özellikler yönetim, inanç, felsefe, sosyal bağlamda çoğunlukla BAĞLANTI ve ZORUNLULUK imaj şemaları ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Var/ yok, kerek, sür- (devam ettir-, muhafaza et-), birle (ile sahip ol-) ifadeleri kullanıldıkları soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de daha çok insanların özellikleri ve sahip olması gereken karakterler nesne açısından ifade edilmiştir. Burada soyut nitelikler nesne açısından kavramlaştırılırken insanlar da bu niteliklerin taşıyıcısı görevi görmektedir. Kutadgu Bilig’de NİTELİKLER NESNELERDİR metaforu farklı kavram alanlarıyla birlikte pek çok nesne olay yapısı alt metaforunu içermektedir.

4.3.1.1. Yönetimde Sahip Olunan Nitelikler

Kutadgu Bilig’de yer alan var (b. 639, 683, 1182, 1183, 2740), var ol- (b. 201, 1488, 1984), gerek ol- (b. 325, 2049, 2124, 2436, 2461, 2488, 4014), yet- (b. 3192), bil- (b. 2634), tut- (b. 2662, 2900), sür- (b. 2312) gibi eylemler kullanıldığı soyut kavramları sahip olunan nesne metaforları şeklinde kavramlaştırmışlardır. Yönetimde niteliklerin ifadesi bağlantı, güç (zorunluluk), denge (eşitlik), bağlantı, yönelim imaj şemalarıyla birlikte nitelik metaforları şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda yönetimde nitelik metaforları için YÖNETİMDE SAHİP OLUNAN NESNELER NİTELİKLERDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 172 Cansız Varlıkların Yönetimde Soyut Kavramlara Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Hak	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Alçakgönüllülük	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	İyilik	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Öç	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Emniyet/ Güven	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Din	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Düşünce	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.

Varlık- Nesne	Erdem/ Bilgi	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Güzellik	Denge/ Eşitlik	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Anlayış/Akıl/Bilgi	Denge/ Eşitlik	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Bağlılık	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Doğruluk	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Lisan/ Gönül	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Hafıza	Güç/Zorunluluk	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Oyun	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Akıl	Yönelim	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Törü/Örf	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Orun	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Bilgi/Erdem	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	İtidal/ Yükseklik	Yönelim	Fi.H. → Y.H.
Varlık- Nesne	Tabiat/Karakter	Bağlantı	Fi.H. → Y.H.

Tablo 4. 173 Cansız Varlıkların Yönetimde Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
POLİTİK NİTELİKLER NESNELERDİR DAVRANIŞSAL NİTELİKLER NESNELERDİR BİLİŞSEL NİTELİKLER NESNELERDİR SOSYAL NİTELİKLER NESNELERDİR UNVANLAR BİLİŞSEL KAVRAMLAR İÇİN KAPSAYICIDIR ÜNVANLAR DAVRANIŞSAL KAVRAMLAR İÇİN KAPSAYICIDIR ÜNVANLAR SOSYAL NİTELİKLER İÇİN KAPSAYICIDIR KİŞİLER BİLİŞSEL KAVRAMLAR İÇİN KAPSAYICIDIR	HAKLI OLMAK HAK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR BEY HİZMETKARLARIN HAKKI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR KULLAR BEYLERİN HAKLARI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR BEYLER KULLARIN HAKLARI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR İYİLİK İYİLİK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR BEY İYİLİKLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR KİNDARLIK ÖÇ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR GÜVENİLİRLİK BÜTÜNLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR HACİB GÜVEN/ DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK İÇİN YER

KİŞİLER DAVRANIŞSAL KAVRAMLAR İÇİN KAPSAYICIDIR KİŞİLER SOSYAL NİTELİKLER İÇİN KAPSAYICIDIR	KAPSAYICISIDIR BAŞARILI OLMAK ERDEM/ FAZİLET NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR HACİB ERDEM VE BİLGİLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR GÜVENİLİRLİK CÖMERTLİK/ DOĞRULUK/ DÜRÜSTLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR ELÇİ BAĞLILIK/ CÖMERTLİK/ GÜVEN/ DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR ELÇİLİK HAFIZA NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR ELÇİ HAFIZA/ ZİHİN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR KENDİNİ TUTMAK KONUŞMAMAKTIR HİZMETKARLIK GÖRGÜ/ USUL NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR HİZMETKARLAR KANUN VE USULLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

Kutadgu Bilig’de idi/ sahip sözcüğü devlet soyut kavramını sahip olunan değerli bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Devlet nesnesine sahip olmak aynı zamanda bu niteliğe sahip olmak anlamındadır.

HÜKÜMDÂRLIK DEVLET NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

551. ay *devlet iğsi* bu devlet bile/ turayın tese tur sen eğgü tile

Ey *devlet sahibi*, sen ikbâlinin devamını istersen, onun devâmı müddetince sen de iyilik etmekte devam et.

Kutadgu Bilig’de var/ yok ifadesi nitelik metaforlarında rol oynamaktadır. Farklılığı olmak, üzerinde hakkı olmak, üzerinde hakkı olmamak gibi ifadelerde var/ yok eylemleri hak, farklılık gibi soyut kavramları nesne şeklinde ifade etmektedir. Aynı zamanda beyin hakkının halk üzerinde, halkın bey üzerinde var olan hakkı bey ve halkı nitelik anlamında hak sahibi yapar. Ayrıca halk ve bey hak nesnesini bünyelerinde barındıran taşıyıcı, mekân şeklinde metaforlaştırılmıştır.

İNSANLIK AYRILIK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

201. kişide kişi *ađruķa bar telim/* bu ađruķ biligdin ayur bu tilim

İnsandan insana *çok fark vardır*; bu fark bilgidin ileri gelir, sözüm buna dairdir.

HAKLI OLMAK HAK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

BEY HİZMETKARLARIN HAKKI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1488. *bar erse ķalı bu tapuğçı haķı/* sebep bol munı eğgü yolķa oķı

Eğer bu *hizmetkârın sende bir hakkı varsa*, sebep ol ve onu iyi yola sevk et.

KULLAR BEYLERİN HAKLARI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

BEYLER KULLARIN HAKLARI İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2953. neçe *beg haķı erse kullar öze/ yime kıl haķı yoķ mu begler öze*

Kullar üzerinde beyin o kadar *hakķı* var da, *beyler üzerinde kulların hakķı* yok mudur.

Kutadgu Bilig’de sahip olunan nitelik metaforlarından bol- eylemi de rol oynamaktadır. Kötü tabiatın birinde olması ifadesinde bol- eylemi tabiat soyut kavramını sahip olunan nesne şeklinde ifade ederken, bu niteliğe sahip olan insan da taşıyıcı şeklinde kavramlaştırılmıştır.

KÖTÜLÜK KÖTÜLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

1984. *ķayu begde bolsa bu arķuķ kılınç/ işi barķa tetrü sewinçi saķınç*

Hangi bey kötü bir tabiata sahip olursa, her işi ters gider; sevinç yüzü görmez, dâimâ keder içinde yaşar.

Kutadgu Bilig’de yer alan kazanım metaforlarıyla ilgili olan teg- eylemi de nitelik metaforları için kullanılmaktadır. Mevkinin insana ulaşması ifadesinde ulaş- eylemi mevki, orun kavramını nesne olarak kavramlaştırmasının yanında sahip olunan nitelik metaforu şeklinde de ifade etmiştir. Bu bağlamda mevki, orun, makam sahip olunan nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

KUTLANMAK MEVKİ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

236. saņa *tegdi* emdi kezigçe *orun/* ķamuğ edğülük kıl sen edğü burun

Şimdi *bu yere sahip olmak sırası sana gelmiştir*; sen herkesten iyi ol ve hep iyilik yapmaya çalış.

Kutadgu Bilig’de yer alan tut- eylemi de muhafaza et-, sürdür- anlamları göz önünde bulundurulduğunda nitelik metaforlarına kaynak alan görevi görmektedir. Tut- eylemi ile kullanılan gönül, akıl ve yürek soyut kavramları somut varlıklar/nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda Gönül, akıl ve yüreği doğru tutmak, muhafaza etmek bu soyut kavramları insan taşıyıcısı içinde tutulan nesneler şeklinde metaforik olarak nitelik metaforları şeklinde ifade edilmiştir.

ELÇİLİK DOĞRULUK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

GÖNÜL/ ZİHİN- BEYİN/ YÜREK DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICI

2900. idişçi başı keğ ķuyuğ er kerek /*köni tutsa ötrü köñül ög yürek*

İçkici-başılık için çok titiz insan lâzımdır; o *gönlünü, aklını ve yüreğini doğru tutmalıdır*.

Bilişsel kavram alanında yer alan bil- eylemi ise kazanım metaforları içerisinde de yer almaktadır. Özne bilmek eylemi ile elde ettiği özellikler aynı zamanda nitelikleri halini de almaktadır. Bu bağlamda bir elçinin sahip olması gereken satranç bilmesi bu yeteneğe sahip

oldupu anlamına gelir. Bu bağlamda bu zeka oyunları, zeka gerektiren oyunlar nitelik metaforları arasında yer almaktadır.

ELÇİLİK ZEKA NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

2634. yana nerd-ü şaṭraṇç bilir erse keḍ/ harifleri andın ulır erse keḍ

Bundan başka, bir de çok iyi tavla ve satranç oynamasını bilmeli ve rakiplerini iyice sıkıştırmalıdır.

Kutadgu Bilig’de yönetim hiyerarşisinde bulunan insanların sahip olması gereken nitelikler ve özellikler kerek yapısı ile aktarılmıştır. Bu bağlamda o kişide bulunması gereken özellikler o kişinin sahip olduğu nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada NİTELİKLER/ÖZELLİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforu yanında NEDENLER GÜÇLERDİR metaforu yer almaktadır. İyilik kavramının gerekli olması, kin ve öç güdülerini devam ettirmesi, takva ve din sahibi olunmasının gerekliliği, bilgi, erdem ve faziletlerle sahip olmak, akıl, bilgi ve güzelliğe sahip olmanın gerekliliği soyut kavramları sahip olunan nesneler olarak kavramlaştırır.

BEYLİK ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

2049. akılık kerek begke ḳoḍḳı köñül/ bu ḳoḍḳı köñül birle ḳılḳı amul

Beye cömertlik ve **alçak gönüllülük lâzımdır**; alçak gönüllülük ile birlikte tabiatı da sâkin olmalıdır.

İYİLİK İYİLİK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

BEY İYİLİKLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

2124. buḍun başḳı begke bu himmet kerek/ bu himmet bile hem mürüvvet kerek

Halka baş olan beye **himmet lâzımdır**; bu himmet ile birlikte mürüvvet de bulunmalıdır.

KUTLANMAK YÜKSEKLİK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

325. amulluḳ kerek erke ḳılḳı oñay/ örüḡlülük kerek begke toḡsa kūn ay

İnsan sâkin ve mülâyim tabiatli olmalıdır; güneş ve ay doğması için, **beye itidâl lâzımdır.**

Bey veya hükümdâr yanında Hâcib’in de sahip olması gereken özellikler nitelik metaforlarına ait olan kerek yapısı ile anlatılmıştır. Bu yapı aynı zamanda zorunluluk imaj şemasını da içermektedir. Hâcib’in sahip olması gereken niteliklerden bütün- çın kerek, saḳınuḳ kerek, erdem bilig kerek, baḡırsaḳ kerek, közi köñli tok kerek ifadelerinde kerek yapısı ile kullanılan güvenlik (bütünlük), doğrulu (çın), düşünce (saḳınuḳ), fazilet ve bilgi, merhamet (baḡırsaḳ) soyut kavramları gerek duyulan veya gerek duyulmayan nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de nesne şeklinde kavramlaştırılan özelliklerin Hâcib taşıyıcısında bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Hâcib’de bulunan bu özellikler aynı zamanda Hâcib’in nitelikleridir. Dolayısıyla buradan HÂCİB’İN ÖZELLİKLERİ NİTELİKLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

GÜVENİLİRLİK BÜTÜNLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**HACİB GÜVEN/ DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2436. uluğ hacib artuğ *bütün* çın *kerek* / bu çınlık bile keğ bütün din kerek

Ulu hâcib çok *emniyetli*, dürüst ve bu doğrulukla birlikte de iyi ve dini bütün bir insan *olmalıdır*.

GÜVENİLİRLİK DİN NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**HACİB DİN/ DÜŞÜNCE/ TEMİZLİK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2461. *saķınıuğ kerek dîn içđisi arığ* / arığ bolsa kılķı kılınķı arığ

Hâcib *takvâ sâhibi ve dindar olmalıdır*; tabiatı temiz olursa, hareketi de temiz olur.

BAŞARILI OLMAK ERDEM/ FAZİLET NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**HACİB ERDEM VE BİLGİLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2483. bu *erdem bilig kör kerek barça tüz*/ uluğ hacib ötrü kıızıl kılsa yüz

Ulu hâcib, işinde muvaffak olabilmesi için, bu *fazilet ve bilgilerin hepsine birden sâhip bulunmalıdır*.

BAŞARILI OLMAK AKIL/ANLAYIŞ/ BİLGİ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**HACİB GÜZELLİK/ ANLAYIŞ/ BİLGİ İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2488. yüzi *körki* boğ til *uķuş öğ bilig* /kılınķı bularķa tükel *teğ kerek*

Yüz, *kıyafet*, boy, dil, *anlayış*, *akıl*, *bilgi*; tavır ve hareketi de bunlara tam *denk olmalıdır*.

Kutadgu Bilig’de elçilik görevi de pek çok ölçüte bağlanmıştır. Bu ölçütler aynı zamanda bir nitelik metaforunu da oluşturmaktadır. Zorunluluk şeması ile meydana getirilen bu nitelik metaforları içerisinde elçide bulunamsı gereken bağırsak, közi köñli toķ kerek, tili uz kerek hem köñüllüğ kerek, köñüllüğ kerek ifadelerinde kerek yapısı ile kullanılan merhamet, gönül, lisan soyut kavramları elçi taşıyıcısında bulunması gereken nesne şeklinde kavramlaştırılmış nitelikler olarak bulunması gerekmektedir. Elçide bulunan bu özellikler aynı zamanda elçinin nitelikleridir. Dolayısıyla buradan ELÇİNİN ÖZELLİKLERİ NİTELİKLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

GÜVENİLİRLİK CÖMERTLİK/ DOĞRULUK/ DÜRÜSTLÜK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**ELÇİ BAĞLILIK/ CÖMERTLİK/ GÜVEN/ DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2607. *bağırsak kerek* hem *közi köñli toķ* / *bütün çın kılıķı köni bolsa oķ*

Elçi *gözü*, *gönülü tok*, *içten baēlı*, *itimat edilir*, *doēru ve dürüst tabiatlı* bir insan *olmalıdır*.

ELÇİLİK LİSAN NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR**DÜRÜST OLMAK GÖNÜL NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR****ELÇİ BAĞLILIK İÇİN YER KAPSAYICISIDIR**

2660. *tili uz kerek hem köñüllüğ kerek* / sözi uz kerek hem keğ öglüğ kerek

Elçi *fasîh dilli ve gönül sâhibi* bir kimse olmalı; sözde usta ve akılda üstün bulunmalıdır.

ELÇİLİK HAFIZA NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

ELÇİ HAFIZA/ ZİHİN İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

KENDİNİ TUTMAK KONUŞMAMAKTIR

2662. köşüllüg kerek keş unitmasa söz/ negü söz eşitse *katıg tutsa öz*

O *kuvvetli bir hâfızaya* sâhip olmalı ve sözü unutmamalı; ne gibi *söz duyarsa- duysun, onu sıkı tutmalıdır.*

Sür- eylemi devam ettirmek anlamıyla birlikte nitelik metaforlarını ifade eden eylemler arasındadır. Öç sür- ifadesinde öç soyut kavramı devam ettirilen, kesilen, yürütülen bir nesne veya canlı bir varlık şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de ordu başında bulunamsı gereken kişide öç duygularının sürekli olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda öç soyut duyugusu ordu başı taşıyıcısında bulunması gereken bir nitelik metaforu şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan ORDU BAŞININ ÖZELLİKLERİ NİTELİKLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KİNDARLIK ÖÇ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

SÜRMEK DEVAM ETMEKTİR

2312. yana alçı bolsa kızıl tilkü teg /titir buğrası teg kör *öç sürse* keg

Aynı zamanda, kırmızı tilki gibi, hîlekâr olmalı; deve aygırı gibi, kin ve *öç gütmelidir.*

Kutadgu Bilig’de hizmetkârlığın önemi ve ölçütleri üzerinde sıklıkla durulmuştur. Zorunluluk imaj şeması aracılığı ile kerek yapısı ile kullanılan töre ve usul soyut kavramları gerek duyulan veya duyulmayan bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda hizmetkâr görüg ve usul kavramları için taşıyıcı metaforu durumundadır. Hizmetkârın töre ve usulü bilmesi, bilme gerekliliği ise nitelik metaforunu oluşturmaktadır.

HİZMETKARLIK GÖRGÜ/ USUL NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

HİZMETKARLAR KANUN VE USULLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

4014. bu iki bolunsa basa tapğuçı / *törülüg toşuluğ kerek bilgüçi*

Bu ikisinden sonra, hizmetkârların da *töre ve usûle vâkıf olmaları lâzımdır.*

4.3.1.2. İnançta Sahip Olunan Nitelikler

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında yer alan niteliklerin ifadesi ise yine bağlantı imaj şeması aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. İnanç bağlamında NİTELİKLER NESNELERDİR genel metaforik haritalaması yine pek çok olay yapısı metaforunu içermektedir. Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında da günah, kusur, hile, usul, düşünce, gönül, anlayış, rıza, Tanrı, mihnet, nimet gibi soyut kavramlar nesne açısından bağlantı imaj şema aracılığı ile

ifade edilmiştir. İnanç bağlamında görülen nesne nitelik metaforları soyut bir kavramı günlük yaşantıda ifade ettiğimiz iste-, dile-, var ol- şeklinde eylemler aracılığı ile aktarılmıştır.

Tablo 4. 174 Cansız Varlıkların İnançta Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Günah	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Kusur	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Hile	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Usul/ Çare	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Düşünce	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Anlayış	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık-Nesne	Düşünce	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık-Nesne	Rıza	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Tanrı	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.
Varlık- Nesne	Nimet/ Mihnet	Bağlantı	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 175 Cansız Varlıkların İnançta Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
İNANÇ SAHİP OLUNAN NESNELERDİR SOYUT İNANÇ KAVRAMLARI NESNELERDİR İNSAN SOYUT İNANÇ KAVRAMLARI İÇİN TAŞIYICIDIR İNSANLAR OLUMLU İNANÇ KAVRAMLARI İÇİN TAŞIYICIDIR İNSANLAR OLUMSUZ İNANÇ KAVRAMLARI İÇİN TAŞIYICIDIR SOYUT İNANÇ KAVRAMLARININ YÖNÜ YUKARIDIR	KUSUR/ GÜNAH NESNEDİR HİLE NESNEDİR TEDBİR/ÇARE NESNEDİR DÜŞÜNCE/ÇARE NESNEDİR GÖNÜL NESNEDİR ANLAYIŞ NESNEDİR RIZA NESNEDİR NİMET NESNEDİR

	MİHNET NESNEDİR

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında da var/ yok ifadeleri nitelik metaforlarının meydana gelmesinde kullanılmıştır. bar erse yazuğum, *münüñ barmu, negü bar ajunda añar hilesiz, itig çare bar* ifadelerinde kusur, hile, usul ve çare soyut kavramlarının var ifadesi ile kullanılması kusur, hile, usul ve çare soyut kavramlarını var olan veya yok olan somut nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda insanda var olan, bulunan kusur, hile, usul ve çare nesneleri insanın sahip olduğu niteliklerdir. İnsan da bu niteliklerin taşıyıcısı şeklinde kavramlaştırılmaktadır.

GÜNAHKAR OLMAK GÜNAH NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

639. bar erse yazuğum kına erk saña/ *yoğ erse* yüzüñni qarartma maña

Kusûrum varsa, cezalandır, kudret senindir; *kusûrum yok ise*, bana muğber olma.

KUSURLU OLMAK KUSUR NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

683. ilig aydı uktum bu erdemlerin/ *münüñ barmu* aygıl bileyin senin

Hükümdâr şöyle dedi:— Bu meziyetlerini anladım; senin *kusûrun var mı*; söyle, onu da bileyim.

HİLELİ OLMAK HİLE NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

1182. negü bar ajunda añar hilesiz/ negü hile bar kim añar çaresiz

Dünyada ne var ki, ona karşı bir tedbir bulunmasın; ne tedbir var ki, ona karşı bir çare bulunmasın.

SORUNLARI ÇÖZMEK TEDBİR/ ÇARE NESNELERİNE SAHİP OLMAKTIR

1183. kamuğ neñke hile añar itig çare bar/ meger bu ölümke ölüm hilesiz

Her şey için bir tedbir, *usûl ve çâre vardır*; fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çâresizdir.

Kutadgu Bilig’de nitelik metaforlarının eylemler yanında [sıfat+ isim] ve +l{u}ğ/ +l{ü}ğ yapım ekleri ile de meydana geldiği görülmektedir. Takva, düşünce sahibi kişi ifadesinde yer alan düşünceli sıfatı kişinin bu özelliği kendinde barındırdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda düşünce taşıyıcı metafor olarka görülen insanda bulunan nesne şeklinde ifade edilmektedir. İkinci beyitte yer alan +l{u}ğ/ +l{ü}ğ yapım ekleri de insanı akıl ve gönül sahibi kişi şeklinde ifade etmiştir.

BİLGİN OLMAK DÜŞÜNCE NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

1442. negü tir eşitgil sakınuğ kişi/ sakınuğ kişi ol ajunda başı

Takvâ sâhibi ne der, dinle; dünyada *takvâ sahibi* insanlar muvaffak olurlar.

BİLGİN OLMAK GÖNÜL/ ANLAYIŞ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

3082. aya ög köñüllüg ukuşluğ oduğ/ ayı sewme dünya tokığay yoduğ

Ey akıl ve gönül sâhibi, anlayışlı ve uyanık olan insan, bu dünyaya hiç gönül verme, onun beklenmedik yerlerde sana zararı dokunur.

Yönetim bağlamında olduğu gibi inanç bağlamında da idi (sahip) ifadesi nitelik metaforları için kullanılmaktadır. Nimet idisi ve mihnet idisi ifadelerinde nimet ve mihnet soyut kavramları sahip olunan veya kaybedilen somut nesneler şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda nitelikler için taşıyıcı metafor ikelindek kavramlaştırılan insan nimet ve mihnet niteliklerine sahiptir.

İNSANLIK NİMET/MİHNET NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

6377.ay *ni ‘met içsi* ölüm mihneti/ ay *mihnet içsi* ölüm ni‘ meti/

Ey *nimet sâhibi*, ölüm senin mihnetindir; ey *mihnet sâhibi*, ölüm senin nimetindir.

4.3.1.3. Bilişsellikte Sahip Olunan Nitelikler

Kutadgu Bilig’de bilişsel niteliklerin ifadesi bağlantı imaj şema aracılığı ile birlikte metaforik olarak ifade edilmiştir. Bilişsel kavram alanına ait soyut kavramların nesne açısından ifadesi görülmektedir. Bu bağlamda akıllı olmamak (2644), sözü ol- (2740), faydası ol- (3352), dileği ol- (4023) gibi ifadelerde yer alan var, yok, ol-, olma- gibi eylemler söz, fayda, dilek, soyut kavramları bağlantı imaj şemaları aracılığı ile nesne açısından ifade etmiştir. Bunun sonucunda akılsızlık, sorgulamak, yararsız olmak, yararlı olmak, konuşmamak gibi bilişsel eylemler nitelik metaforları açısından metaforik olarak ifade edildiği görülmüştür.

Tablo 4. 176 Cansız Varlıkların Bilişsellikte Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Akıl	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Varlık- Nesne	Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Varlık- Nesne	Fayda	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.
Varlık- Nesne	Dilek/ Söz	Bağlantı	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 177 Cansız Varlıkların Bilişsellikte Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR

Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	
BİLİŞSEL NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR	AKILSIZLIK AKIL NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR SORGULAMAK SÖZ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR YARARSIZ OLMAK FAYDA NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR YARARLI OLMAK FAYDA NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR KONUŞMAMAK DİLEK NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

Kutadgu Bilig’de bilişsel nitelik metaforları var/ yok ve bol- ifadeleri ile bağlantı imaj şemaalrı aracılığı ile meydana getirildiği görülmüştür. ögi yok, sözüm bar, asğı bar, tilek yok ve neçe bolmasa halkқа mindin asıg ifadelerinde yer alan ög (akıl), asıg (fayda), dilek (söz) soyut kavramları var, yok ve bol- ifadeleriyle nesne var olan, kaybolan ve sahip olunan nesneler şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeler aynı zamanda idrak etme kabiliyetine sahip olmama, sorgulama, işe yarama ve susmak gibi bilişsel anlamları ifade etmektedir.

AKILSIZLIK AKIL NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

2644. negü tir eşitgil bilir kök ayuk/ bu söz uķmasa er anıñ *ögi yok*

Bu işleri bilen kök-ayuk ne der, dinle; bu sözü anlamayan insanın *aklı yoktur*.

SORGULAMAK SÖZ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

2740. ilig aydı uķtum munı ma ögün/ taķı *bir sözüm bar* anı ay bu kūn

Hükümdâr: —Bunu da iyice anladım— dedi— *bir sözüm daha var*, bugün ona da cevap ver.

YARARSIZ OLMAK FAYDA NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

3352. neçe *bolmasa* halkқа mindin *asıg* / yime körmegeyler meniñdin yasıg

Her ne kadar benden *halka fayda yok* ise de, onlar benden zarar da görmezler.

YARARLI OLMAK FAYDA NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

3356. negü *asğı bar* tip ayur sen tapuğ / tapuğ kulluķ ol kılķa açtı ķapuğ

İbâdetin *ne faydası var* — diye soruyorsun; ibâdet kulluktur ve kula kapıları açar.

KONUŞMAMAK DİLEK NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

4023. yanut birdi odğurmuş aydı seniñ / tilekiñ bu erse *tilek yok* meniñ

Odgurmuş cevap verdi: —Senin istediğın bu ise, benim buna bir *diyeceğim yok* —dedi

4.3.1.4. Davranışsal Durumlarda Sahip Olunan Nesneler

Kutadgu Bilig’de davranışsal niteliklerin ifadesi bağlantı ve taşıyıcı imaj şemaları aracılığıyla metaforik olarak ifade edilmiştir. DAVRANIŞSAL NİTELİKLER NESNELERDİR metaforu pek çok nesne olay yapısı metaforunu da içerisinde barındırmaktadır.

Tablo 4. 178 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Güç	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Söz	Taşıyıcı/ Kapsam	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	İş	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Dil	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Davranış	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Yüz/ Alın	Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 179 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
DAVRANIŞSAL NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR	DOĞRU OLMAK DOĞRULUK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR DOĞRU OLMAK DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR SIRADAN OLMAK GÜÇ NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR SORUMLULUK SAHİBİ OLMAK İŞ NESNESİNE

	SAHİP OLMAKTIR DAVRANIŞ KARAKTER NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

Kutadgu Bilig’de davranışsal özellikler nesne- nitelik metaforları aracılığı ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda gizlemek/ gizlememek (b. 4108), var/ yok (b.3440, 5723), tut-/ muhafaza et- (b.4052, 4694, 5222) gibi eylemler nesne- nitelik metaforları açısından sahiplik bildirmektedir. Söz, güç, hakimiyet, iş, lisan, hareket soyut kavramları sahip olunan nesneler şeklinde kavramlaştırılarak doğru olmak, güçlü olmamak, sorumluluk sahibi olmak, karakterli olmak gibi davranışsal nitelikler metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda DAVRANIŞSAL NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

DOĞRU OLMAK DOĞRULUK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

4108. yoŋama kişig sen uŝaŝ sözleme / köni sözlegil *söz barın kizleme*

Sen başkaları hakkında gammazlık etme, dedi-kodu yapma; doğru sözü söyle, *doğruyu gizleme.*

DOĞRU OLMAK DÜRÜSTLÜK/ DOĞRULUK NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

4052. kılınç it yorık tüz özünni küdez/ *könül til köni tut* kısurğıl sözün

Hareketini doğrult, tavrını düzelt, kendini gözet; gönlün, *dilin dürüst olsun*, sözünü kısa kes.

SIRADAN OLMAK GÜÇ NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

3440. kişiler öze *yoş saça erk elig* / özün yıgsa sen bolsa atıŝ silig

insanlar üzerinde de *senin hiç bir kuvvet ve hâkimiyetin yok* ki, onu kötüye kullanmayasın ve temiz nâm kazanasın.

SORUMLULUK SAHİBİ OLMAK İŞ NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

5723. bir ök türlüg ermez bu işke bilig / büte türlüg *iş bar* tegürgü elig

Bu iş için tek bir bilgi kâfi değildir; bunun için dünyada yapılacak; pek çok *iş vardır.*

DAVRANIŞ KARAKTER NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

4694. kiçig oŝlan erken *kılınç eğgü tut* / uluŝluŝŝa tegse uğınur bu ot

Genç iken *iyi hareket etmeğe çalış*; ihtiyarlık gelince, bu ateş söner.

5222. süçig sözle barça kişike tilin / *açuk tut yüzünni yaruş tut alın*

Herkese tatlı söz söyle, *yüzünü açık ve alnını parlak tut.*

4.3.1.5. Duygulara Sahip Olunan Nesneler

Kutadgu Bilig’deki duyguların da nesne olarak algılandığı ifadelere rastlanmaktadır. Kutadgu Bilig’de duygular sadece nesne şeklinde kavramlaştırılırken aynı zamanda sahiplik bildiren iyelik eklerinin kullanımıyla da sahip olunan nesneler şeklinde metaforik olarak ifade

edilmiştir. Burada hem DUYGULAR NESNELERDİR hem de DUYGULAR SAHİP OLUNAN NESNELERDİR şeklindeki metaforik ifadelere yer verilmiştir.

Tablo 4. 180 Cansız Varlıkların Duygusal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Mutluluk/ Gönül	Parça- Bütün/ Ölçü/ İçerik	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Mutluluk/ Gönül	Yönelim	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Mutluluk/ Gönül	Döngü	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Üzüntü/ Düşünce	Ölçü/ Yönelim	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Ölçü/ Yönelim	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Tıkanıklık	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül / Üzüntü	Yönelim	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	İçerik/ Yüzey	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Yönelim	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Döngü	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Varoluş/ Yok etme	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Yer- Alan	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	İmkan- Olanak	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Zahmet/ Kaygı/ Üzüntü	Kaynak-Yol- Hedef	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Kaygı/ Üzüntü	Etkin Kılma	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Sevinç/ Huzur/ Üzüntü	Ölçü	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Üzüntü	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Ümit/ Umutlu Ola-	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.
Varlık- Nesne	Çare/ Ümitsizlik	Bağlantı	Fi.H.→Dyg.H.

Tablo 4. 181 Cansız Varlıkların Duygusal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/	KARMAŞIK METAFORLAR

Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	
DUYGULAR NESNELERDİR DUYGULAR SAHİP OLUNAN NESNELERDİR	ÜZÜLMEK KAYGI NESNESİNİN ULAŞMASIDIR ÜZÜLMEK KAYGI NESNESİNİ YUTMAKTIR ÜZÜLMEK BELA/ KAYGI NESNELERİNİN ULAŞMASIDIR ÜZÜLMEK KAYGI/ KEDER NESNESİNİN ULAŞTIRILMASIDIR ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN BOZULMASIDIR ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ ÇÖKERTMEKTİR ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ DAĞLAMAKTIR ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ YARALAMAKTIR ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ KIRMAKTIR MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN BÜTÜN OLMASIDIR UMUTLU OLMAK ÜMİT NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR ÜMİTSİZ OLMAK ÇARE NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

Kutadgu Bilig’de duygular nesne-nitelik metaforları açısından da aktarılmıştır. Bu metaforlarda teg- (b. 1550, 1320, 4789), tegür- (b.6233), yut- (b.6284), artat- (b.1082), çökert- (b.1109), tügün ur- (b.1084), baş kıl- (b.3965), ur- (b.6304), bütün bol- (b.1251), var (b.6209), yok (b.1633) eylemleri duygular açısından nesne nitelik metaforlarını oluşturan eylemlerdir. Bu eylemler kullanıldıkları saşınç /üzüntü, kaçgu, gönöl, zahmet, kaygı, bela, düşünce, ümit, çare gibi soyut kavramları sahip olunan nesneler şeklinde kavramlaştırmışlardır.

Kutadgu Bilig’de üzüntü duygusunun nesne- nitelik metaforları açısından ifadesi teg-, tegür-, yut- eylemleri aracılığı ile saşınç/ düşünce, kaygı, bela, zahmet, endişe gibi soyut kavramların nesne şeklinde kavramlaştırılması aracılığı ile yapılmıştır. Düşünce ve kaygıların insana değimesi, onlara ulaştırılması, insanların bu kaygıları, düşünceleri yutması, eylemleri

gerçekleştiren kişilerin bu duygulara sahip olmasını sağlar. Teg- eylemi ile ullanılan düşünce, zahmet, kaygı, endişe soyut kavramları taşınan nesne şeklinde, yut- eylemi ile kullanılan kaygı soyut kavramı da taşınan nesne şeklidne kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda ÜZÜNTÜ SAHİP OLUNAN NESNEDİR, ÜZÜNTÜ ULAŞAN NESNEDİR, ÜZÜNTÜ YUTULAN NESNEDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

ÜZÜLMEK KAYGI NESNESİNİN ULAŞMASIDIR

1550. saña tegmedi bu saşınç yalñuzun/ maña *tegdi* kaçdı *saşınçlar* uzun

Bu keder yalnız sana dokunmadı; bu benim için de sonsuz kaygı ve *üzüntü oldu*.

ÜZÜLMEK KAYGI NESNESİNİ YUTMAKTIR

6284. aş içgü yidi az yana at tutup/ kıadaşı tapa bardı *kaçdı* yutup

Bir az yedi, içti; tekrar atına binip, *mahzûn mahzûn*, kardeşinin bulunduğu yere doğru yola çıktı.

ÜZÜLMEK BELA/ KAYGI NESNELERİNİN ULAŞMASIDIR

1320. kâlî *tegse emgek* ya *kaçdı saşınç*/ serinse kelir ötrü kıayra sewinç

Eğer *zahmet, kaygı veya endişeye düşen* kimse sabrederse, kaybettiği huzûru tekrar elde eder.

4789. muñumkıa takımkıa maña ol yarar / *bela kaçdı tegse* mini ol yular

Muhtaç olduğum zaman, başım sıkıldığı zaman, bana o yardım, eder; *belâ ve kaygı gelirse*, beni o kurtarır.

ÜZÜLMEK KAYGI/ KEDER NESNESİNİN ULAŞTIRILMASIDIR

6233. saña kim *tegürdi bu kaçdı saşınç* / negü erki haliñ sözün ne erinç

Kim seni bu *kaygı ve kedere düşürdü*; bu hâlin nedir; cevâbını öğrenmek isterim.

Üzüntü duygusunu ifade eden nesne nitelik metaforlarında soyut kavramlarla kullanılan iyelik ekleri de önemlidir. Kutadgu Bilig’de üzüntü duygusunun ifadelerinden biri de gönül kavramıdır. Artat-, çökür-, tügün ur-, baş kıl-, ur- eylem ve birleşik eylemlerle ifade edilen gönül kavramı nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Gönül kavramı insana ait bir unsur olduğu için gönül ile ilgili yaşantılar ve bu yaşantılar sonucu meydana gelen duygu ve duygu değişimleri de insanların sahip oldupu nitelikler halini almaktadır. Bu bağlamda ÜZÜNTÜ GÖNÜL NESNESİNİN NİTELİKLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN BOZULMASIDIR

1082. nelük tilde körksüz yorır bu sözün/ nelük *köñlüni artatur sen* özün

Niçin böyle nâhoş şeyler söylüyorsun; niçin böyle *mâneviyâtını bozuyorsun*.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ ÇÖKERTMEKTİR

1109. bayat eğğü kılgay bu igdin sini / *köñülün çökürme* sen inç yat köni

Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; *gönlünü çökertme*, müsterih ol.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ DAĞLAMAKTIR

1084. bayat eğgü kılğay bu söz sözleme/ *tügün urma* otun meniñ *köñlüme*

İnşallah Tanrı seni iyi edecektir; böyle sözler ile *yüreğimi dağlama*.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ YARALAMAKTIR

3965. yanut birdi ögdülmiş aydı kadaş /maña buşmağıl sen *köñül kılma baş*

Ögdülmiş cevap verdi ve: —Kardeşim, bana gücenme, *gönlünü yaralama* —dedi —

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ KIRMAKTIR

6304. eşitti ilig keldi ewdin turup / añar ta‘ zıyet kıldı *köñlin urup*

Hükümdâr bunu haber alınca, saraydan kalkıp, Ögdülmiş ’in yanına geldi; ona *gönülden* baş-sağlığı diledi.

Kutadgu Bilig’de mutluluk duygusu nesne- nitelik metaforları açısından da ifade edilmiştir. Gönül soyut kavramının bütün bol- birleşik fiili ile kullanılmasıyla gönül soyut kavramı nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda mutluluk duygusu metaforik olarak gönlün niteliğine yani bütün olmasına bağlıdır.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN BÜTÜN OLMASIDIR

1251. ayur oğluma *boldı köñlüm bütün*/ bayat fazlı birle tirilgil kıtun

Ay-Toldı dedi: —Ey oğlum, şimdi *içim râhat etti*; Tanrının fazlı ve keremi ile, saâdet içinde yaşa.

Kutadgu Bilig’de umutlu ve umutsuz olmak, var- yok eylemleri ile kullanılan umınç/ümit ve çare soyut kavramları aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. İnsanda ümit duygusunun var olması veya çare duygusunun olmaması kişinin bu duygulara sahip olması veya olmaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu eylemler ümit ve çare soyut kavramlarını sahip olunan nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır.

UMUTLU OLMAK ÜMİT NESNESİNE SAHİP OLMAKTIR

6209. tirigle fıraķķa vişal *bar umınç*/ ölügli vişaldın siziksiz yıraķ

Sağ iken, fıraka karşı bir visâl *ümidi vardır*; ölen ise, şüphesiz, visâlden uzaktır.

ÜMİTSİZ OLMAK ÇARE NESNESİNE SAHİP OLMAMAKTIR

1633. ilig aydı emdi maña *çare yok*/ munı eğlese men kişi bolğu oķ

Hükümdâr devam etti: — Şimdi benim için *başka bir çare yok*; onu yetiştirirsem, o muhakkak adam olur.

4.3.1.6. Davranışta Sahip Olunan Nesneler

Kutadgu Bilig’de soyut duygu kavramlarının yanında karakteristik özellikleri yansıtan soyut kavramlar ve bilişsel soyut kavram ve durumların da metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir.

Tablo 4. 182 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Varlık- Nesne	Gönül/ Mütevazılık	Yönelme/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Doğruluk	Yönelme/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Doğruluk	Denge/ Yönelme/ Bağlantı	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Tavır/Karakter/Doğruluk	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Tecrübe/	Yol	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Gönül/ Doğruluk	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Söz/Açıksözlülük	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Doğruluk/ Gönül	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Doğruluk/ Gönül	Saptırma/ Güç	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Doğruluk/ Gönül	Baskı/ Eqlilibrium	Fi.H.→Dvr.H.
Varlık- Nesne	Doğruluk/ Gönül	Gücün Kısıtlanması	Fi.H.→Dvr.H.

Tablo 4. 183 Cansız Varlıkların Davranışsal Bağlamda Sahip Olunan Niteliklere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
DAVRANIŞSAL NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR OLUMLU DAVRANIŞLAR OLUMLU DAVRANIŞ NESNELERİNE SAHİP OLMAKTIR	MÜTEVAZİ OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ KÜÇÜLTMEKTİR DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ DOĞRU TUTMAKTIR

	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ TEMİZ TUTMAKTIR
	DOĞRU OLMAK HUY NESNESİNİ SÜZMEKTİR
	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ PİŞİRMEKTİR
	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ YOK ETMEKTİR
	DOĞRU OLMAK SÖZ NESNESİNİ ÖRTMEMEKTİR
	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN SÜZÜLMESİDİR
	DOĞRU OLMAK GÖNLÜ TEMİZ OLMAKTIR
	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ KORUMAKTIR
	DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ BASTIRMAKTIR

MÜTEVAZİ OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ KÜÇÜLTMEKTİR

1282. yorıķın köni tut yañılma özün/ *köñül til kiçig tut* beñütme sözün

Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma, *alçak gönüllü ol*, tevâzû ile söz söyle, büyük söz söyleme.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ DOĞRU TUTMAKTIR

1278. *köñül* til *köni tut* bayatķa tapın/ usanma yarınlık işini itin

Gönlünü ve dilini *doğru tut*, Tanrı'ya kulluk et; gâfil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ TEMİZ TUTMAKTIR

2036. *köñül tüzse* begler yorıtısa törü/ bu beglik buzulmaz turur kiç örü

Beyler *gönüllerini temiz tutar* ve kanunu tatbik ederlerse, beylik bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur.

DOĞRU OLMAK HUY NESNESİNİ SÜZMEKTİR

6250. bayatķa sığınğıl ķamuğdın üzül/ köñül til arığ tut *ķalınçın süzül*

Her şeyi terk et, Tanrıya sığın; gönül ve dilini temiz tut; *hareketini düzelt*.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ PİŞİRMEKTİR

6165. negü tir eşit *köñli bışmış* kişi/ ölümde oza işin itmiş kişi

Gönüllü olgunlaşmış, ölmeden önce âhiret işini yoluna koymuş olan insan ne der, dinle.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ YOK ETMEKTİR

6630. sen emdi yapuştun bu dünyağa berk/ katıgılan *köñül mundın üzgil* bura

Sen şimdi bu dünyaya kuvvetle yapıştın; onunla alâkanı kesmeğe, *gönlünü ondan çevirmeğe* gayret et.

DOĞRU OLMAK SÖZ NESNESİNİ ÖRTMEKTİR

5615. büter men saña çın inanur özüm / *sözün örtme* minde ay körklüg yüzüm

Ben sana inanıyor ve gerçekten itimat ediyorum; ne düşündüğünü bana *açıkça söyle*, ey güzel yüzlüm.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN SÜZÜLMESİDİR**DOĞRU OLMAK GÖNLÜ TEMİZ OLMAKTIR**

2237. tapuğsağ ne özkey yine eymenük / emanet bile bolsa *köñli süzük*

Hizmete hâzır, vefâlı, emânete karşı titiz ve bir de *temiz gönüllü* olmalıdır.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ YAYMAMAKTIR

2744. ıdı çın bütün keğ kerek er köni / *köñül yaymasa* ötrü tutsa munı

Beyin gönülüne şüphe girmemesi ve onu hizmette tutması için, hazinedarın çok doğru, itimat edilir, iyi ve *dürüst bir insan* olması lâzımdır.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ KORUMAKTIR

2796. ıdı yakşı aymış biliglig sözüg / ay ersig *küdeğil köñülüg* közüg

Bilgili çok yerinde bir söz söylemiştir; ey yiğit, *gönülü* ve gözü *gözet*.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ BASTIRMAKTIR

4033. ikide talu eğğüreki ol ol/ kiçigde tapuğ kılsa *bassa köñül*

Bunlardan küçükken hizmete girip, *benlik ve gurûrdan geçenler* daha iyidir.

4.3.2. Değişimler

Kutadgu Bilig’de nesnelere bağlı değişim metaforları iki şekilde kendini göstermektedir. İlk olarak DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN KENDİ HAREKETLERİDİR metaforu olarak görülmektedir. İkinci olarak ise DURUM DEĞİŞİMLERİ NESNELERİN KAZANIMLARIDIR, DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN KAYIPLARIDIR şeklindedir.

Kutadgu Bilig’de nesnelere bağlı olarak durum değişimlerinin metaforik şekilde ifade edildiği görülmüştür. Bu ifadelerdeki kut, isyan (bulgâk), ad, güç soyut yönetim kavramları nesne açısından iki şekilde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda kutun yükselişi (b.4045) fiziksel olarak kut kavramını alçaktan yukarıya doğru yükselen nesne gibi kavramlaştırırken kişinin de hayatındaki sosyal değişimler de dünyadaki yönelim ve nesne hareketleri açısından metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada yer alan metaforlarda değişimlerin hareketler açısından kavramlaştırılmasının yanında özneye bağlı eylemlerin olması gerekmektedir.

4.3.2.1. Yönetimde Nesnenin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimleri

Kutadgu Bilig’de yer alan ag- (kazanmak, yükselmek 1681), yetür- (2316), bul- (3076), giydirmek / kazandırmak (5800), ye- (1290), sür- (6535) eylemleri kullanıldıkları soyut kavramları hareket edilen nesneler olarak kavramlaştırır.

Tablo 4. 184 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Yönelim	Kut/ Yükselme	Yönelim/Yol	Fi.H.→Y.H.
Yönelim	İsyan/Karışıklık	Yönelim	Fi.H.→Y.H.
Yönelim	Ad/ Kutlanma	Miktar/Ölçü/Yol	Fi.H.→Y.H.
Yönelim	Güç/ Nüfuz	Miktar/Yol	Fi.H.→Y.H.
Yönelim	Dert/ Dertlenme	Yönelim	Fi.H.→Y.H.
Yönelim	Bulgak/ Kargaşa	Yönelim	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 185 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı Metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİMDE YÜKSELMEK YÖNETİM KAVRAMLARININ HAREKETLERİNE BAĞLIDIR YÖNETİMDE DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN HAREKETLERİNE BAĞLIDIR	YÜKSELMEK KUT NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR İSYAN ETMEK İSYAN NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR DERTLENMEK KARIŞIKLIK NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında kop- (b. 4045, 3038, 4271, 4232), bedü- (b.3019) gibi eylemler kullanıldıkları kut, çoğ (isyen), bulgak (siyen), güç gibi soyut kavramları hareket eden nesneler olarak kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda yönetimde olumsuz

anlamdaki değişimler bu şekilde nesne olarka kavramlaştırılan varlıkların hareketlerine bağlıdır. Dolayısıyla YÖNETİMDE OLUMSUZ DEĞİŞİMLER VARLIKLARIN HAREKETLERİDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

YÜKSELMEK KUT NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

ULAŞMAK KOPMAKTIR

4045. tapuğcı tetig erse kılkı bütün/ ötüğke yarar bu *kopar* terk *kutun*

Hizmetkâr akıllı ve dürüst tabiatlı olursa, o dilekleri hükümdâra arz vazifesine yarar ve çabuk yükselip, *ikbâle erer*.

İSYAN ETMEK İSYAN NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

İSYAN ETMEK KOPMAKTIR

3038. saranlık bile boldı beglik yağı / saranğa *kopar* tegme yirde *çoğı*

Hasislik ile beylik birbirine düşmandır; hasise karşı her yerde *isyan edilir*.

4271. iki türlüğ erke katılma yıra/ katıldınımı *bulğak kopurğay* köre

Şu iki türlü kimse ile münâsebette bulunma, onlardan uzak dur; eğer onlara karışırsan, bakarsın, *karışıklık çıkarırlar*.

3019. tilekim bu ol kim maña kelgüçi/ bayusa meniñdin *beçüise küçi*

Asıl dileğim şudur: bana gelen kimse zenginleşsin, benim sâyemde kudret ve *nüfûzu artsın*.

DERTLENMEK KARIŞIKLIK NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

ORTAYA ÇIKMAK KOPMAKTIR

4232. tapuğ öz kılın kılma özke yağı / yağılığ kişike *kopar miñ çoğı*

Sen hizmette kusûr etme, kendine düşman edinme; düşmanı olan kimsenin başı *bin türlü derde girer*.

4.3.2.2. Duygularda Nesnelerin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimi

Kutadgu Bilig’de duygu değişimleri nesnelerin hareketleri yanında insan ontolojisindeki değişimler aracılığıyla da ifade edilmiştir. Yüzün kızarması, yüzün parlaması, aydınlanması gibi ifadeler mutluluk duygusunun ifadesidir. Bu bağlamda yüz mutluluk duygusu için taşıyıcı metafor durumunda olmasının yanında yüzdeki hareket ve değişimler de mutlulu duygusunun metaforik ifadesi olmuştur. Dolayısıyla MUTLU OLMAK YÜZ NESNESİNİN HAREKETLERİDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

MUTLU OLMAK YÜZ NESNESİNİN KIZARMASIDIR

480. negü tir eşit emdi bilgi teñiz/ sözün yañzatur körse *kızğu meñiz*

Dinle, şimdi bilgisi deryalar gibi derin olan ne der; dikkat edersen, hayatından *memnun insan* bu sözü buna benzetir.

954. yime keçti öğler bir ança bu yañ/ bu ay toldı tapğun **kızıl kıldı eñ**
Böylece bir müddet geçti; Ay-Toldı hizmeti ile herkesi **memnûn etti**.

MUTLU OLMAK YÜZ NESNESİNİN PARLAMASIDIR

604. **yarux tutsa** begler kişike **yüzi**/ yarur er közi hem yarayur sözi
Beyler kime **güler yüz gösterirse**, o insan itibar bulur ve sözü dinlenir.

4605. kamuğ neñke öñdi törü bar sözi/ törü tüz yorıtsa **yarur er yüzi**
Her şeyin usûlü, âdâp ve erkânı vardır; usûlü tam olarak tatbik eden kimsenin **yüzü güler**.

Kutadgu Bilig’de yüz gibi göz ontolojik unsuru da genel çerçevede duygular ve özelde ise mutluluk duygusu için taşıyıcı metafor durumundadır. Gözü parlamak ifadesi mutluluk, memnuniyet, tebessüm duygusunun ifadelerinden biridir. Burada yer alan parlaklık değişimi duyguyu ifade etmektedir. Göz uzvundaki mutluluk aynı zamanda gözün hareketlerine bağlıdır. Bu bağlamda MUTLU OLMAK GÖZ NESNESİNİN HAREKETİDİR temel metaforunu ortaya çıkarmaktadır.

MUTLU OLMAK GÖZ NESNESİNİN PARLAMASIDIR

1601. yir öpti kör ögdülmiş aydı ilig/ ilig **köz yarutsa** maña boldı ig
Ögdülmiş yer öptü ve dedi: —Ey hükümdâr, hükümdârın **memnûniyeti** bana her şeyden üstündür.

MUTLU OLMAK GÖZ NESNESİNİN PARLAMASIDIR

496. yatıg eğgü tutsa **yarur er közi**/ ümeg eğgü tutsa yağıldı sözi
Yabancıya karşı iyi davranan kimsenin **yüzü güler**; misâfire iyi muâmele edenin şöhreti yayılır.

6230. tokı kut ewürmedi sindin yüzün / yayıg dünya devlet **yarutur közin**
Henüz saâdet senden yüz çevirmedi; bu döneke dünya ve saâdet henüz sana **tebessüm ediyor**.

Kutadgu Bilig’de yürek kavramı da mutluluk duygusunu ifade eden taşıyıcı metaforlardan biridir. İçtenliğin niteliğini ve ölçüsünü de ifade eden yürek kavramındaki değişim ve hareketler mutluluğu ifade eden metaforlar için kaynak alan durumundadır. Dolayısıyla buradan MUTLU OLMAK YÜREK NESNESİNİN HAREKETİDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

MUTLU OLMAK YÜREK NESNESİNİN PARLAMASIDIR

2912. bu işke munı teg silig er kerek / munıñ tapğı körki **yarutsa yürek**

Hizmetinin iyiliği ile içten **memnûn kalmak** için, bu işe böyle temiz tabiatlı bir insan lâzımdır.

Kutadgu Bilig’de mutluluk metaforlarının ifadesi tarihsel sözcük gönül soyut kavramının değişimi ve hareketleriyle de ifade edilmiştir. Ferahlamak anlaşı yanında görünmek, ortaya çıkmak¹²¹⁵ şeklinde de anlamlandırılan yülküt- eylemi ile gönül ortaya çıkan veya kaybolan bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda gönlün ortaya çıkması görünmesi mutluluk şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN HAREKETİDİR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN FERAHLAMASIDIR

3104. bayudı buğun inçke tegdi yatur/ uluş kend bezedi *köñül yilkütür*

Halk zenginleşti ve huzûra kavuştu; memleket ve şehirler süslendi, *gönüller ferahladı*.

Mutluluk metaforları yönelim imaj şemasının kullanıldığı kaynak alanlar atarfindan da ifade edilmiştir. Bu bağlamda gönlün uyanık olması, gönlün yüksekte olması esede mutluluk duygusunu ifade etmiştir. Dolayısıyla MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN HAREKETİDİR temel metaforu yanında MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR/ UYANMASIDIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

452. negü tir eşit emdi *köñli oçuğ*/ sözi kör çiçek teg tümen tü boğuğ

Şimdi dinle, *gönlü uyanık insan* ne der; bak, onun sözü, çiçek gibi, binlerce renge bürünmüştür.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN AÇILMASIDIR

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

1809. begi yarlığı bolsa eğğü söze/ kılı *köñli yükser* yazar kaç köze

Bey onun hakkında iyi sözler sarfederse, *kulun gönlü açılır* ve yüzü güler.

Üçüncü olarak mutluluk duygusu gönül soyut kavramının kişileştirme yoluyla kavramlaştırılarak ifadesi söz konusudur. Avun- insana özgü bir eylemdir. Gönlün avunması ifadesinde ise gönül hareket imaj şeması aracılığı ile kişi olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda MUTLU OLMAK GÖNÜL AVUNMASIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN HAREKETİDİR

2694. bitigde hať uz bolsa açlur köñül / oğıu kelir baksa *awnur köñül*

Mektûbun hattı güzel olursa, gönül açılır; onu görünce, insan okumak ister, *gönlü avunur*.

Dördüncü olarak mutluluk duygusunun nesne hareketlerine bağlı olarak ifadesi nesne imaj şeması aracılığı ile soyut kavramların nesne/ varlık şeklinde kavramlaştırılmasıyla ifade edilmiştir. Bu bağlamda kederlerin kısılması ifadesinde keder soyut kavramının kısıl- eylemi ile kullanılması kavramı cansız varlık şeklinde ifade etmiştir. Aynı metaforik ifade sevinçlerin

¹²¹⁵ Clauson, 1972: 341.

uzun olması ifadesinde de yer almaktadır. Dolayısıyla MUTLU OLMAK KEDER/ SEVİNÇ NESNELERİNİN HAREKETLERİNE BAĞLIDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

MUTLU OLMAK SEVİNÇ NESNESİNİN UZAMASIDIR

MUTLU OLMAK KEDER NESNESİNİN KISALMASIDIR

3103. ilig devletinde itildi ajun/ *saķınç kısga boldı sewinçler uzun*

Hükümdârın devleti sâyesinde dünya düzeldi; *keder kısa ve sevinçler uzun oldu.*

Psikolojik bir durum ve duygu olan sıkıntı ise dünyanın hareketlerine baēlı olarak ifade edilmiştir. Burada dünya, kişinin içinde bulunduğu durumun somut ifadesidir. Bu bağlamda SIKILMAK DÜNYANIN HAREKETLERİDİR, SIKILMAK DÜNYANIN DARLAŞMASIDIR temel metaforları ortaya çıkmaktadır.

SIKILMAK DÜNYA NESNESİNİN DARLAŞMASIDIR

488. kirip kend içinde tiledi tüşün/ tüşün bulmadı kör *tarudı ajun*

Şehrin içine girip, incek bir yer aradı; arayıp-bulamayınca da dünya ona *dar geldi.*

Kutadgu Bilig’de öfkelenmek yüzünü karart-/ ekşit- (b.629), ateş kesil- (b.637), mosmor kesil- (b.2385), öfkesi gel- (b.6354) şeklinde ifade edilmiştir. Öfke duygusunun nesnelerin hareketlerine baēlı olarak geliştiēi görölmektedir. Yüzün ekşitilmesi, ateş kesil-, yüzün morarması vücutta gelen biyolojik ve fiziksel deēişim ve hareketlerle meydana gelmektedir. Bu bağlamda VÜCUT DUYGULAR İÇİN TAŞIYICIDIR, VÜCUT ÖFKE İÇİN TAŞIYICIDIR temel metaforları yanında aynı zamanda nesne hareketleri metaforuna baēlı olarak DUYGU DEēİŞİMLERİ NESNELERİN HAREKETLERİDİR, DUYGU DEēİŞİMLERİ İNSAN ONTOLOJİSİNİN HAREKETLERİDİR temel metaforları da yer almaktadır.

ÖFKELENMEK YÜZ NESNESİNİN KARARMASIDIR

629. ilig buştı artuķ *ķararttı meñiz/* ayur ay iweklik ķışike isiz

Hükümdâr çok hiddetlendi ve *yüzünü ekşiterek*, dedi: —Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.

ÖFKELENMEK ATEŞ NESNESİNİN DOLMASIDIR

ÖFKELENMEK ATEŞ NESNESİNİN KESİLMESİDİR

637. bu ay toldı aydı ay ilig ķutı/ negüke buşar erki *toldı otı*

Ay-Toldı:—Ey devletli hükümdâr, acabâ neye hiddet buyuruldu da böyle *âteş kesildin.*

ÖFKELENMEK YÜZ NESNESİNİN YEŞERMESİDİR

2385. at üstem yarıķlar bolur kıp kızıl / *ķızıl ķızģu eñler bolur yap yaşıl*

At, koşum ve zırhlar kıp-kırmızı olur; *kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mos-mor kesilir.*

İkinci olarak öfke metaforu soyut kavramların nesne şeklinde kavramlaştırılmasıyla da meydana gelmektedir. Öfke soyut kavramının gel- eylemi ile kullanılmasıyla nesne metaforu

meydana getirilmiştir. Bu nedenle öfke hareket eden varlık şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla ÖFKELENMEK SOYUT KAVRAMLARIN HAREKETLERİDİR temel metaforuna bağlı olarak ÖFKELENMEK ÖFKE NESNESİNİN HAREKETİDİR karmaşık metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÖFKELENMEK ÖFKE NESNESİNİN GELMESİDİR

6354. hava arzularğa bolur erse erk/ buşup *öwke kelse* özin tutsa berk

Kim heves ve arzularına hâkim olur, *gazaba gelip*, hiddetlendiği vakit, onu yenebilirse,

Kutadgu Bilig’de üzüntü duygularının sevinç soyut kavramının canlı varlıklar şeklinde kaç-, git-, geç- eylemleri aracılığı ile kavramlaştırılmasıyla da ifade edilmiştir. Bu bağlamda ÜZÜLMEK SEVİNÇ NESNESİNİN HAREKETLERİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun tersi olan zahmetlerin geçip yok olması da mutluluk duygusunu ifade eder. Buradan da MUTLU OLMAK ZAHMET NESNESİNİN HAREKETİDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÜZÜLMEK SEVİNÇ NESNESİNİN GİTMESİDİR

5968. turup ewke kirdi idi kaçğuluğ/ *sewinç kitti* boldı sakınçı uluğ

Kalkıp, derin kaygı içinde eve girdi; *neşesi kaçtı*, büyük bir yeise kapıldı.

ÜZÜLMEK HUZUR NESNESİNİN GEÇMESİDİR

6546. *sewinç keçti emgek yime keçgey erdi*/ yawa boldı kün ay ökünçke basıktım

Huzûr geçti, zahmet de geçecek idi; gün ve aylar boşuna heder oldu, peşimanlığa düştüm.

Yalnızlık duygusu ise yakınlık duygu kavramının kişileştirme şeklinde kavramlaştırılmasıyla ifade edilmiştir. Nesne ve uzam imaj şemalarının kullanılarak yalnızlık duygusu yakınlık soyut kavramının hareketi ile ifade edilmiştir. Bu bağlamda YALNIZLIK SOYUT KAVRAMLARIN HAREKETİDİR, YALNIZLIK YAKINLIK NESNESİNİN HAREKETİDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

YALNIZ KALMAK YAKINLIK NESNESİNİN UZAKLAŞMASIDIR

4611. serilse kişi köñli kitti tatıg/ *yağnılk yıradı* kesildi asıg

İnsanın gönülü kırılırsa, işin tadı kaçır, *yakınlık uzaklaşır* ve ondan faydalanmanın arkası kesilir.

MUTLU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN ERİMESİDİR

3395. *könül* oğlağı ol sınağı muñar/ isigke *erir* terk soğukğa *tonar*

Gönül nazlıdır, bu tecrübe edilmiştir; şöyle ki, *sıcakta erir, soğukta donar*.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN AĞIRLAŞMASIDIR

1054. tadu tegşürüldi aşı boldı yig/ *ağır boldı köñli* katıg tuttı ig

Unsurların durumu değişti; yiyeceği çiğ geldi, *gönülünü bir sıkıntı kapladı* ve ağır bir hastalığa tutuldu.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ DÜŞÜRMEKTİR

1563. ewiçe kelip kirdi *köñli tüşük*/ kapuğ yaptı kaç kün saķınçın tügük

Gönülü sıkıntı içinde, gelip evine girdi; bir kaç gün herkese kapısını kapalı tutup, kederi ile baş-başa kaldı.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN ÖLMESİDİR

4913. biziñ *köñlümüz öldi* bolğa bu kün/ hava nefis me kıldı boyun keğ yoğun

Hava ve nefis boynunun bu kadar kalınlaşmış olduğuna bakılırsa, bizim *gönlümüz* bugün *ölmüş* olmalıdır.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN DARLAŞMASIDIR

6183. yorı yangıl emdi yana ewke bar / saķınç kağğı birle *köñül kılma tar*

Haydi, şimdi dön, tekrar evine git; bu keder ve kaygı ile *canını sıkma*.

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİ DÜŞÜRMEKTİR

6226. baķa kördi ilig kör öğdülmişig / *tüşük kördi köñlin* ol eğğı kişig

Hükümdâr Öğdülmiş 'e dikkatle baktı ve bu iyi insanın gönlünü *kederli gördü*.

ÜZÜLMEK SEVİNÇ NESNESİNİN AZALMASIDIR

6486. tiriglik kısıldı uzadı saķınç/ baru arttı suķluk *ķoradı sewinç*

Hayat zorlaştı, endişe çoğaldı; hırs ve tamâh gittikçe arttı, *huzûr azaldı*

ÜZÜLMEK GÖNÜL NESNESİNİN KIRILMASIDIR

3351. buğun köñli yuwķa küdeşmeki sarp / *köñül sinsa* ģaşmı bayat 'adli tap

Halkın gönlü yufkadır, onu muhâfaza etmek çok güçtür; burada *göñül kırılırsa*, ilâhî adâletle karşılaşılır; bu ise, kâfidir.

4.3.2.3. İnançta Nesnelerin Hareketlerine Bağlı Durum Değişimi

ÖLMEK NEFES NESNESİNİN KESİLMESİDİR

1550. yaruķ *can üzüldi* tünerdi küni/ bayat atı birle *kesildi tını*

Nurlu can ayrıldı, günü karardı; Tanrı adı ile *son nefesini verdi*

ÖLMEK ÖLÜM NESNESİNİN GELMESİDİR

1120. elig til uzun kıldım erdi öküş/ *ölüm keldi* tuttı tınım kıstı uş

Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım; işte *ölüm geldi*, yakaladı ve nefesimi kesti.

ÖLMEK ECEL NESNESİNİN GELMESİDİR

1143. öküş neñke toğmaz közi suķ kişi/ *ecel tutsa* öknür itümez işi

Çok mal aç gözlüyü doyurmaz; *ecel gelince*, peşiman olur, fakat artık işini yoluna koyamaz.

ÖLMEK ÖLÜM NESNESİNİN YAKLAŞMASIDIR

5638. tiriglik uçuktı *yağudı ölüm* / ölümke itig yok ya ötgü yolum

Hayat nihâyet sonuna geldi, *ölüm yaklaştı*; ölüme karşı bir çâre olmadığı gibi, ondan kurtulacak bir yol da yoktur.

ÖLMEK YOL NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

ÖLMEK DOĞRULMAKTIR

5965. unamadı aydı kıdaşın ıalı /yawuzrak ay bilgem *köner teg yolu*

Haberci bunu kabul etmedi ve: —Kardeşinin hâli çok ağırdır; ey bilginim, *yolcu gibi görünüyor*.

5976. ayur ay kıdaşım *yolum köngelir* / ölüm tutğakı tuttı öz bargalır

Odgurmuş cevap verdi: — Ey kardeşim, *yolum göründü*; ölüm öncüsü yakaladı, artık gitmek üzereyim.

AYDINLANMAK KARANLIK NESNESİNİN YIRTILMASIDIR

AYDINLANMAK YIRTMAKTIR

4966. kalık *yırttı* keçmiş kara köñlekin / açıldı yaruk yüz kötürdi egin

Gök yüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği *yırttı*; peçesini kaldırdı, parlak yüzü açıldı.

KARARMAK TOZ- DUMAN NESNELERİNİN HAREKETİDİR

KAPLAMAK DOLMAKTIR

3284. kıoğı ıdı kesme yaruk yüz tudı/ *sewüg zülfı toldı* yokuarı kıoğı

Perçemini aşağı salıverdi, parlak yüzü kapandı ve *güzel zülfü her tarafı kapladı*.

4884. yaşıık badı yüzke kara yüz bağı / *ajun toldı bütrü kara yir toğı*

Güneş yüzüne siyâh peçe örttü, *her tarafı toz duman rengi kapladı*.

AYDINLANMAK GÜNEŞ IŞIKLARININ HAREKETİDİR

AĞACIN DALLANMASI GÜNEŞİN IŞIKLARINI SAÇMASIDIR

3839. toğardın *butıklandı* ot teg yalın /yarudı yanı yüz açar teg kelin

Doğudan ateş gibi alev *dallandı* ve gelin yüzünü yeni açmış gibi, dünya aydınlandı.

4892. ‘abir bürkirer teg tünerdi kalık/ sına *koptı* yirdin *yağıldı* butık

Abîr serpilmiş gibi, gök alacalandı; *ufuktan etrâfa dallanarak, mızraklar yükseldi*.

Kutadgu Bilig’de değişimlerin nesne olay yapısı açısından ifadesi nesne olarak kavramlaştırılan nitelik ve soyut kavramların kayıpları ve kazanımları şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda DEĞİŞİMLER NİTELİKLERİN KAZANIMLARIDIR veya DEĞİŞİMLER NİTELİKLERİN KAYIPLARIDIR metaforik ifadeleri yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de yer kazanım metaforlarında soyut kavramlardaki değişimler günlük hayatta yer olan ontolojik hareketler açısından metaforik olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda genel çerçevede teg-, tegir-, tegür-, yetür-, it-, ye-, ur-, bul-, kazğan-, ba-, giydir- (kedür-), öğren-, bil-, çöz-, tarı-, tir-, ülgüle-, al-, kucakla- eylemleri Kutadgu Bilig’de yer alan kazanı metaforları için kaynak alan görevi görmüştür. Bu eylemler hareket eden nesne metaforlarını meydana getirmiştir.

4.3.2.4. Yönetimde Değişimler Nesnelerin Kazanımlarıdır

Kutadgu Bilig’de yer alan değişimlerin nesne olay yapısı metaforları açısından ifadesi soyut yönetim alanındaki kavramların nesne şeklinde metaforik olarak kazanım metaforları şeklinde ifade edilmiştir. Yer olay yapısında olduğu gibi durum değişimlerinin mekânlar arası geçiş şeklinde olduğu gibi soyut kavramların nesnelerin kazanımları şeklinde ifade edildiği görülmüştür. Burada durum değişimi bir mekândan diğerine geçiş olarak değil nesneleri elde edip etmemeye bağlıdır. Nesne olay yapısı metaforlarının meydana gelişinde yönelim ve yol imaj şemaalrı yer almaktadır. Çünkü durum değişimleri belirli bir yol katetmeyi gerektirir. Ayrıca soyut nitelikli bu değişimler evrendeki hareket ve yönelimlerle ifade edilmektedir.

Tablo 4. 186 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Hareket	Tör/ Yükselmek	Yönelim/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Eşik/ Alçalmak	Yönelim/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Ağırlık/ İtibar	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Huzur/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Derece- Rütbe/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Zafer/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Halk/ Zafer/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Memleket/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Büyüklik/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Lisan/ Yükselmek	Bağlantı/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Zaman- Dünya	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Devlet/ Yükselmek	Bağlantı/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Ülüş/ Yükselmek	Bağlantı/ Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Kut/ Kutlanmak	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Börk/ Sorumluluk/	Yol/ Bağlantı/	Fi.H.→Y.H.

	Derece	Miktar/Ölçü	
Hareket	İş	Yol/ Bağlantı	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Bilgi/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Savunmasızlık/ Güçlenmek	Yol	Fi.H.→Y.H.
Hareket	Ad/ Yükselmek	Yol/ Yönelim	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 187 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetimdeki Değişimlere Aktarımı metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİMDE DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAZANIMLARIDIR	YÜKSELMEK KUT NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR SAYGIN OLMAK AĞIRLIK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR YÜKSELMEK HUZUR NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR YÜKSELMEK DERECE NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR YÜKSELMEK ZAFER NESNESİNİ KAZANMAKTIR YÜKSELMEK LİSAN NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR YÜKSELMEK BİLGİ NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR YÜKSELMEK ZAMAN NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR YÜKSELMEK DEVLET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR KUTLANMAK ÜLÜŞ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR HACİB OLMAK İŞ NESNESİNİ SONLANDIRMAKTIR KUTLANMAK KUT NESNESİNİ

	BAĞLAMAKTIR KUTLANMAK İYİLİK NESNESİNİ GİYMEKTİR BÖRK GİYMEK SORUMLULUK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR YÜKSELMEK AD NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

YÜKSELMEK KUT NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

614. tegimsiz tapuğ birle *törke tegir/* yarağsız yaransa kör *ilke tegir*

İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sâyesinde *baş-köşeye geçer*; liyâkatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, *kapı eşiğini boylar*.

SAYGIN OLMAK AĞIRLIK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1125. *ağırlıkça tegse* küwez kür bolur/ ölüm tutsa udlur ökünçün ölür

Bir az *itibar kazanırsa*, mağrur ve kabadayı olur; ölüm yakaladığı zaman da, süklüm-püklüm onun arkasından gider ve peşimanlık içinde ölür.

YÜKSELMEK HUZUR NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

2239. bu yanlıg kişi bolsa begke vezir / begi birle buçnı tüz *inçke tegir*

Beye böyle bir kimse vezir olursa, bey ve halk, her ikisi de *huzûra kavuşur*.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında en önemli durum değişimi saray içerisindeki yükseliştir. Nesne olay yapısı bağlamında bu değişim rütbe, derece gibi soyut kavramların nesne şeklinde insanlara ulaşması, ulaştırılması şeklinde ifade edilmiştir. Burada yükseliş soyut kavramının niteliğine bağlı değişimi kaynak alan olarak evrendeki hareketler açısından metaforik olarak ifade edilmiştir.

YÜKSELMEK DERECE NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

4139. *tegir erse hil* ya saña *on otag /* elig tarğu malın kılıç tutğu yağ

Sana *takım* veya *on otag rütbesi teveccüh ederse*, malını dağıtıp, kılıç ve yaya sarılmalısın.

Kutadgu Bilig’de yükselmenin, kazanmanın ve bunlara bağlı durum değişimlerinin yetir- eylemi aracılığı ile de meydana geldiği görülmektedir. Zafer soyut kavramını yetir- veya kazan- eylemleri soyut zafer kavramını somut bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir.

YÜKSELMEK ZAFER NESNESİNİ KAZANMAKTIR

2316. yağıçı yarağçı kişi ol tuçı / yağı sançguçı hem *yetürgen uçı*

Harpçi her vakit silâh taşıyan kimsedir; o düşmanı vurur ve *zafer kazanır*.

Ululuk, büyüklük soyut kavramı ve bu ifadeye bağlı olarak insanların değişimleri evrendeki günlük eylemlerden olan bul- eyleminin niteliğine göre ifade edilmiştir. Ululuk, büyüklük soyut kavramı bul- eylemi aracılığı ile bulunan veya kaybedilen somut bir varlık, nesne şeklinde ifade edilmiştir.

YÜKSELMEK BÜYÜKLÜK NESNESİNİ BULMAKTIR

3078. yawuzka yüz ursa yüzi suwlanur/ kiçigke köz açsa *beçüklük bulur*

Eğer o kötü birine teveccüh ederse, o kimse şeref kazanır; eğer küçüğe bakarsa, o *büyüklik bulur*.

Tarihi bir eylem olan ur- eylemi beyitte kullan- şeklinde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de bir şeyi elde etmek, kazanmak, öğrenmek gibi bilişsel bir eylemle de ifade edilmektedir. Fasih dili kullanmak, öğrenmek bir durum değişimine neden olur. Bu bağlamda soyut lisan kavramını öğrenmek insanda sonsuz bir durum değişimine neden olur ve ÖĞRENMEK ELDE ETMEKTİR, ÖĞRENMEK KAZANMAKTIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

YÜKSELMEK LİSAN NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR

URMAK KULLANMAKTIR

175. kalı mundağ erse *yorık* ötrü *ur*/ yorık ötrü ursa kişig yoklatur

Madem ki böyledir, sen *fasih dil kullan*; dil fasih olursa insanı yükseltir.

Lisan öğrenmede olduğu gibi bilgiyi öğrenmek ve elde etmek de insan hayatında sonsuz bir değişim yaratır. Bu bağlamda bilgiyi öğrenmek bir nesneyi elde etmek, kazanmak şeklinde algılanır.

YÜKSELMEK BİLGİ NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR

1681. anadın toğuglı biligsiz toğar/ *bilig öğrenür* ötrü *törke ağar*

Anadan doğan bilgisiz doğar, *bilgi öğrenir* ve böylelikle *itibar kazanır*.

Hâcib bilgi nesnesini elde ederek pek çok kişinin zaman ve dünyaya hakim olduğunu ifade etmiştir. Burada özellikle zamanın elde edilmesi zaman kavramını nesne olarak ifade etmiştir. Burada zamanın elde edilişi, zamana hükmün geçmesi evrendeki hareket imajı açısından ifade edilmiştir.

YÜKSELMEK ZAMAN NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

URMAK HAKİM OLMAKTIR

251. bularda қайу buldı erse bilig/ olar *urmuş öğkün ajunқа elig*

Bunlardan hangileri bilgiyi buldu ise, onlar *zamaneye* ve *dünyaya hakim olmuşlardır*.

Kutadgu Bilig’de yükselmenin, kutlanmanın şartlarından bazıları devlet ve ulus soyut kavramlarının elde edilmesidir. Burada ulaş-, ulaştır- olarak anlamlandırılan tegir- eylemi devlet ve ulus soyut kavramlarını ulaştırılan, aktarılan bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Bu soyut kavramlar evrendeki somut varlıkların nitelikleri açısından

anlaşılmıştır. Devlet ve ülüş soyut kavramlarının elde edilmesi de saray içerisindeki kişilerin yükselişine yani bir durum değişimine neden olmaktadır.

YÜKSELMEK DEVLET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

3079. *teğir erse* kimke bu *devlet* kelip/ tüzere iç taşını bu barça itip

Bu *devlet kime nasip olursa*, onun içini dışını düzeltir ve her şeyini tanzim eder.

KUTLANMAK ÜLÜŞ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

673. bu ay toldı aydı kör erdem öküş/ mininidin *teğir* tegse erke *ülüş*

Ay-Toldı cevap verdi:— Meziyetim çoktur ; insanlara *kısmet gelirse*, benden gelir.

Kutadgu Bilig’de kazanım metaforları, elde etmek, sonlandırmak eylemleri ile de ifade edilmiştir. İşleri ele alarak sonlandırmak veya işleri bilgisiyle elde etmek bir kazanımı ve değişimi ifade etmektedir. Bu bağlamda halletmek, yoluna koymak, elde etmek eylemleri iş soyut kavramlarını nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir.

HACİB OLMAK İŞ NESNESİNİ SONLANDIRMAKTIR

2501. bu yanlıg tü işler neçe ülgülüg / uluğ hacib *elgi tegir* belgölüg

Bu çeşit bir çok ölçülü işleri, şüphesiz, ulu hâcib *halleder*.

TAMAMLAMAK ELDE ETMEKTİR

2605. kayu işke bilge yetürdi bilig/ anı yetti tuttı *tegürdi elig*

Âlim hangi işte bilgisini kullanırsa, ona ulaşır; onu tutar ve *elde eder*.

Yönetim bağlamında bağla- ve giy- eylemleri de kazanım ve değişim metaforlarını ifade etmektedir. Kut kavramı, kuşak nesnesi ve bağla- eylemi ile birlikte nesne şeklinde metaforlaşmıştır. Bu kuşağı bağlamak da bir durum değişimi yarattığı için aynı zamanda kazanım metaforu meydana gelmiştir.

KUTLANMAK KUT NESNESİNİ BAĞLAMAKTIR

553. yana aydı hacib sen emdi yorı/ sewinçin tirilgil *badıñ kut qırı*

Hâcib sözüne şöyle devam etti: — Sen imdi gönlünü hoş tut, artık *devlet kuşağını kuşandın*.

1917. ilig aydı emdi köni sözlediñ/ sen emdi özünke *qutun qır badıñ*

Hükümdâr şöyle dedi: —Şimdi doğru söyledin, sen kendine *saâdet kuşağını bağladın*.

Giy-, ked- eylemi de elde etme, kazanım metaforunu ifade etmektedir. İyi ad giydir- ifadesinde ad soyut kavramı kıyafet, nesne şeklinde ifade edilmiştir. Börk nesnesi ise sorumluluk ifade etmektedir. Bu börtü giymek de sorumluluk almak anlamına gelmektedir. Bu nedenle her iki ifade de sorumluluk ve iyi ad, nam soyut kavramları nesne şeklinde, evrendeki somut varlıkların ontolojisinden hareketle metaforik olarak ifade edilmiştir.

KUTLANMAK İYİLİK NESNESİNİ GİYMEKTİR

5800. *sen emdi iligke keğür edğü at/* körüp sızsu düşman boyun egsü yat

Şimdi sen hükümdâra iyi nâm kazandır; düşmanlar bunu görüp, sinsinler ve yabancılar boyun eğsinler.

BÖRK GİYMEK SORUMLULUK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

435. neçe er beğüse baş ağrığ beğür/ neçe baş beğüse *beğük bork keğür*

İnsan ne kadar büyürse, baş ağrısı da o kadar artar; başı ne kadar büyürse, o *kadar büyük bork giyer.*

Kutadgu Bilig’de yer alan nesnelerin değişimleri metaforu yönetim bağlamında aşağıda olduğu gibi iki şekilde de görülmektedir. Kutadgu Bilig’de soyut kavramların kazan-/ kaybet-, elde et-/yitir- şeklinde iki farklı yönde görülen nesne metaforları yer almaktadır. Hükümdârın sağladığı düzen onun ve halkın kazanımlarıdır. Fakat bu toplananların ölüm tarafından dağıtılması da hükümdârın kaybı durumunda olacaktır.

YÜKSELMEK AD NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

5572. kerek yir öze tur kerek yir katın/ *çawıksa özüñ kör bu eğgü atın*

İyi ad ile şöhet kazandıktan sonra, ister yerin üstünde, ister altında ol

3555. *buzulğu turur bu itilmişlerin / saçılğu turur bu yumutmışların*

Sağladığın bu nizam bozulacaktır; bu topladıkların tekrar dağılacaktır.

4.3.2.5. İnançta Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişimler

İnanç bağlamında da nesnelerin kazanımlarına bağlı değişimler görülmektedir. Teg-, tegir-, ye-, tir- (derle-, topla-), it-, çöz- gibi eylemler soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu eylemler aynı zamanda kazanım metaforlarını ifade eden eylemlerdir.

Tablo 4. 188 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin İnanç Bağlamında Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Nesne	Sevinç/ Rıza kazan-	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	İyilik/ İyi ol-	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Sevap/ Kurtul-	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Kısmet / Yaşamak	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Böz/ Ölmek	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Düğüm/ Ölmek	Yol	Fi.H.→İ.H.

Nesne	Hesap/ Düşünce/ Ölmek	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Ateş/ Ölmek/ Hesap ver-	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	İyilik/ Yükselmek	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	İş/ çalış-	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Huzur	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Dünya/ Ahiret / Kurtulmak	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Hayat/ Kurtulmak	Yol	Fi. H.→İ.H.
Nesne	Zahmet/ Fakirlik	Yol- Yönelim	Fi.H.→İ.H.
Nesne	Kulluk/ Tamamlamak	Yol	Fi.H.→İ.H.
Nesne	İbadet	Yol	Fi.H.→İ.H.

Tablo 4. 189 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin İnanç Bağlamında Değişimlere Aktarımı metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
İNANÇTA DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAZANIMLARIDIR	KURTULMAK DÜNYA NESNESİNİ YEMEKTİR KURTULMAK AHİRET NESNESİNİ YEMEKTİR YAŞAMAK MAL NESNELERİNİ YEMEKTİR HESAP VERMEK ATEŞ NESNESİNİ YEMEKTİR YAŞAMAK DÜNYA NESNESİNİ TOPLAMAKTIR ÖLMEK İŞ NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR YAŞAMAK KISMET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR ÖLMEK DEĞERSİZ BEZ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR HESAP VERMEK DÜŞÜNCE NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR SAKİN OLMAK SEVAP NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR KURTULMAK HAYAT NESNESİNİ ELDE

	ETMEKTİR FAKİR OLMAK GÜÇLÜK NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR YERİNE GETİRMEK KULLUK/ İBADET NESNESİNİ TAMAMLAMAKTIR

Burada elde etmek ifadesi ye- eylemi ile karşılanmıştır. Burada her iki dünyayı elde etme olayı günlük hayatta, yaşantıda ye- eylemi ve hareketi açısından kavramsallaştırılmıştır. Aynı şekilde ikinci beyitte de ye- elde etmek, imkanı olmak anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda elde etmek, imkanı olmak, muktadir olmak gibi metaforik ifadeler yine günlük yaşantıda yer alan ye- eylemi, hareketi açısından ifade edilmiştir.

KURTULMAK DÜNYA NESNESİNİ YEMEKTİR

KURTULMAK AHİRET NESNESİNİ YEMEKTİR

1290. negü tir eşit bu köni kılklığ er/ *bu iki ajunuğ köni kılklığ yir*

Hareketi doğru olan insan ne der, dinle; *doğru insan her iki dünyayı kazanır.*

YAŞAMAK MAL NESNELERİNİ YEMEKTİR

1422. usal yalnuğ oğlu *öküş neğ* tirer/ *yigüke tegirmü* saşınmaz birer

Gâfil insan-oğlu *çok mal* toplar; kendisine *yemek nasip olacak* mı, bunu düşünmez bile.

Ye- eylemi aynı zamanda maruz kal-, pişman ol- ifadeleri için de kullanılmıştır. Burada insanların yaptığı hatalar sonucu gerçek dünyada elde ettikleri şey ateş olarka ifade edilmiştir. Payına düş-, elde et-, pişman ol- gibi kazanım metaforları da ye- eylem ve hareketi açısından anlaşılmıştır.

HESAP VERMEK ATEŞ NESNESİNİ YEMEKTİR

4328. telim halklar öldi bu boğzı üçün / *qara yir qatında yiyür ot* öçün

Bir çok kimseler bu boğaz uğrunda canlarını vermişlerdir; şimdi de kara toprak altında peşimanlıkla *ateş yerler.*

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında tir-, der-, topla- eylemleri de kazanım metaforlarını ifade etmektedir. Dünya malını topla-, bunları elde etmek olarak ifade edilmiştir. Bu da bir durum değişimine yol açmaktadır. Bu bağlamda durum değişimi günlük hayatta da meydana gelen topla-, derle- eylemi ve hareketi açısından ifade etmektedir.

YAŞAMAK DÜNYA NESNESİNİ TOPLAMAKTIR

5803. *ajun malı tirdiñ* özün boldı bay / *kewel mindiñ arkun yime tazı tay*

Sen *dünya malını topladın* ve zenginleştin; her türlü arap atlarına, cins atlara ve taylara mâlik oldun.

Kutadgu Bilig’de durum değişiminin en önemli örneği ölüm olayıdır. Kutadgu Bilig’de ölüm yer olay yapısı ve nesne olay yapısı metaforları ile pek çok şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada da ölüm ile bir durum değişimi işini hallet- şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradaki kazanım bir işi sonlandırmak şeklinde ifade edilmiştir.

ÖLMEK İŞ NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR

6337. ol *itti işin* kör *kutuldu* bu kün / biziñ iş ne erki yazılmaz tügen

O *işini yoluna koydu*, bugün artık *kurtuldu*; bizim hâlimiz acabâ nasıl olacak, bu düğüm hâlâ çözülmedi.

Kutadgu Bilig’de kazanım metaforları teg-, tegür-, tegir- eylemleri aracılığıyla da ifade edilmektedir. İlk beyitte geçen kismet soyut kavramının insanlara ulaşması bu soyut kavramı nesne şeklinde ifade etmiştir. İkinci beyitte geçen iki böz nesnesi ise ölümü ifade etmektedir. İnsanlara bu nesnenin düşmesi, onların payına ölüm soyut kavramının düşmesini ifade etmiştir. Düşünce ve hesap soyut kavramının insana düşmesi ise hesap, düşünce soyut kavramlarını nesne olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda kismetin insanlara nasip olması, iki bez parçasının (ölümün) ve hesabın düşmesi bir durum değişikliği oluşturmaktadır.

YAŞAMAK KISMET NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1742. kerek yat kerek dünya tezgün yügür/ negü erse *kismet* saña ol *tegür*

İster yat, ister dünyayı dolaş, koş; *kismetin* ne ise, sana o *nasip olur*.

ÖLMEK DEĞERSİZ BEZ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1238. kamuğ dünya bolsa biregüke tüz/ kalır dünya ülgü *teğir iki böz*

Bir insan bütün dünyaya tamâmen sâhip olsa bile, sonunda dünya kalır; onun kismetine ancak *iki bez düşer*.

HESAP VERMEK DÜŞÜNCE NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1363. yatu kaldı tirmiş bu altın kümüş/ maña *tegdi sakınç* anıñdın ülüş

Toplanmış olan altın-gümüşüm olduğı gibi kaldı; onlardan benim hisseme ancak *hesap vermek düştü*.

Kutadgu Bilig’de tarihi dönem eylemlerinden ur- eylemi de inanç bağlamında bir kazanım metaforu oluşturmuştur. Burada muyan ur- ifadesi sevabını elde et- şeklinde anlamlandırıldığında soyut sevap kavramı nesne şeklinde metaforlaşmaktadır. Burada sevap, muyan kavramlarını elde etmek, bir sabır sonucu kazanmak da yine bir durum değişimine örnektir.

SAKİN OLMAK SEVAP NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

URMAK ELDE ETMEKTİR

6314. kadaşın ölümü saña bolsu pend /seringil *muyan ur* şeker bolsu qand

Kardeşinin ölümü sana ibret olsun; sabır et, *ecrine nâil olursun*, şekerin kand olur.

Kutadgu Bilig’de amaçlar metaforlarına dahil edebileceğimiz ifadelerde yer alan iradeli eylemler aynı zamanda bir kazanım metaforunu da ifade etmektedir. Hayat ekini kavramı dünyada yapılan olumlu ve olumsuz olayların somut bir göstergesidir. Bu bağlamda biç- eylemi kazanım metaforlarının bir ifadesi durumundadır.

KURTULMAK/ KAZANMAK HAYAT NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1393. tarıġlaġ erür dünya ilig utı/ tarısa *orar* er *tirilgü oti*

Ey devletli hükümdâr, dünya bir tarladır; insan bu tarlayı ekerse, *hayat ekinini biçer*.

Kutadgu Bilig’de kazanım metaforları yönelim imaj şemasını içeren eylemler aracılığı ile de meydana gelmektedir. Türk dilinin tarihi bir eylemi olan költür- eylemi kazanım metaforunu ifade etmektedir. Zorluk ve güç kavramları elde edilen nesneler şeklinde kavramlaştırılarak bunun sonucunda bir durum değişimi meydana getirilmiştir.

FAKİR OLMAK GÜÇLÜK NESNESİNİ YÜKSELTMEKTİR

YAŞAMAK KÖLTÜRMEKTİR

5242. ayusı *kötürmiş bolur küç irinç* / ayusı ıġaylık bile yir saınç

Bâzısı *darlıġa düşmüştür* ve bedbahttır; bir kısmı da fakirlik iztirâbı içindedir.

Kutadgu Bilig’de kazanım metaforlarını yansıtan eylemlerden biri de yetür- eylemidir. Yetür- eylemi yerine getir-, muktedir kıl- şeklinde anlamlandırıldığında aşağıdaki beyitlerde görülen kulluk, ad ve ibadet soyut kavramlarını nesne şeklinde metaforik olarak ifade ettiği görülmektedir. Kulluk, ad ve ibadet kavramlarını yerine getirmek ve bunları yapmaya muktedir olabilmek aynı zamanda bunları kazanmaya bağlı bir durum değişimine neden olmaktadır.

YERİNE GETİRMEK KULLUK NESNESİNİ TAMAMLAMAKTIR

YERİNE GETİRMEK YETİRMEKTİR

3651. ‘ azaba atıġ or umınç rahmetin/ tapuġ kıl *yetürgil* bu *ullu atın*

Azâbından çok kork, fakat rahmetinden de ümit kesme; ibâdet kıl ve bu kulluk adının icaplarını *yerine getir*.

YERİNE GETİRMEK İBADET NESNESİNİ TAMAMLAMAKTIR

4859. atıġlanġu ötrü *yetürgü tapuġ* / tümen edġülükke açılġay apuġ

Bundan sonra da bütün *ibâdetlerin yerine getirilmesine* gayret etmelidir; böylece insanı binlerce iyiliklere götüren kapılar açılır.

4.3.2.6. Bilişsel Durumlarda Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de yer alan öğren-, anla-, benimse-, kabul et- gibi bilişsel alana ait eylemler kazanım metaforlarını ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de bu eylemler soyut kavramlarla birlikte kullanılan yetür-, bil-, ülgüle-, tut-, tegür-, al- eylemleri aracılığı ile

meydana gelmektedir. Bu eylemlerin günlük hayattaki nitelikleri beraberinde kullanıldıkları soyut kavramları da nesneleştirerek ifade etmektedir. Bu eylemler sonucu insan hayatında meydana gelen değişimler öznenin nesneleştirdiği kavramların hareketleri açısından ifade edilmektedir. Bilişsel alandaki değişimlerin kaynakları da canlı, cansız varlıklar veya insanlar olmaktadır.

Tablo 4. 190 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Bilişsel Bağlamda Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Nesne	Yük/	Yönelim/ İçerik- Kapsam	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Kalem	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Ölüm	Kısıtlamanın Kaldırılması Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Gönül	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Söz	Merkez- çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Hesap/ Hendese	Merkez- çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Bilgi	Merkez- çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Hareket/ Tavır	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.
Nesne	Söz	Merkez- Çevre	Fi.H.→Blş.H.

Tablo 4. 191 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Bilişsel Bağlamda Değişimlere Aktarımı
metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
BİLİŞSEL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAZANIMLARINA BAĞLIDIR	DÜŞÜNMEK AKIL NESNESİNİ TOPLAMAKTIR ANLAMAK ÖLÜM NESNESİNİ BİLMEKTİR

	ANLAMAK ÖLÜM NESNESİNİ TANIMAKTIR ANLAMAK GÖNÜL NESNESİNİ BİLMEKTİR ÖĞRENMEK OLAY NESNESİNİ BİLMEKTİR DÜŞÜNMEK SÖZ NESNELERİNİ PARÇALAMAKTIR DÜŞÜNMEK SÖZ NESNELERİNİ ÖLÇMEKTİR DÜŞÜNMEK HESAP NESNESİNİ TUTMAKTIR ÖĞRENMEK BİLGİ NESNESİNİ TUTMAKTIR BENİMSEMEK SÖZ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR KABUL ETMEK GÖNÜL NESNESİNİ VERMEKTİR

Yetür- eylemi bilişsel anlamda kazanım metaforunu oluşturan bir eylemdir. Aklını yetür-, aklını topla- ifadelerinde bir şeye aklını yetir-, aklını ona denk kıl- ifadeleri akıl soyut kavramını toplanabilen, dağıtılabilen bir nesne şeklinde ifade etmiştir. Aklını topla- ifadesi insanı kargaşadan daha iyi düşünmeye yani bir durum değişikliğine neden olur. Bu bağlamda aklı topla-, onu düzeltmek ve ona sahip çıkmak şeklinde anlamlandırıldığından bir elde etme, kazanım metaforunu ortaya çıkarmıştır. BİLİŞSEL DEĞİŞİMLER VARLIKLARIN KAZANIMLARIDIR, DURUM DEĞİŞİMİ BİLİŞSEL KAVRAMLARI ELDE ETMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ AKIL NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

DÜŞÜNMEK AKIL NESNESİNİ TOPLAMAKTIR

1517. sıgıt koğtı ay toldı *yetrüp ögin/* kımaru üledi kışıke neñin

Ay-Toldı başına *aklını topladı*, ağlamağı bıraktı; malını, miras olarak, başkalarına dağıttı.

Anlamak eylemi de insan hayatında bir kazanım sonucu durum değişimine neden olan bir eylemdir. Bu bağlamda bil- eylemi anlamak eylemini karşılamıştır. Ölümü bilmek ve gönü bil- ifadelerinde ölüm ve gönül soyut kavramları bilinen, görünen bir nesne şeklinde veya anlaşılan bir kişi şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda DURUM DEĞİŞİMİ BİLİŞSEL KAVRAMLARI ELDE ETMEKTİR metaforu altında DURUM DEĞİŞİMİ ÖLÜM NESNESİNİ BİLMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ GÖNÜL NESNESİNİ TANIMAKTIR metaforları ifade edilir.

ANLAMAK ÖLÜM NESNESİNİ BİLMEKTİR

ANLAMAK ÖLÜM NESNESİNİ TANIMAKTIR

5985. nelük tilde körksüz yoritur sen söz / ölürün ne ***bildiñ*** aya köñli tüz

Niçin böyle fena- fena sözler söylüyorsun; ey temiz kalpli insan, öleceğini neden ***anladın***.

ANLAMAK GÖNÜL NESNESİNİ BİLMEKTİR

6579. kişi köñli ***bilgü*** tanuk erdi til söz/ köñül til ala boldı kimke büteyi

İnsanın gönlünü ***anlamak*** için, onun dili ve sözü bana şahid idi; şimdi gönül ve dil alaca oldu; kime itimat edeyim.

Günlük hayatta meydana gelen bilişsel olaylardan bil- eylemi de öğrenmek, tanımak eylemini metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda tavır ve hareketleri öğrenmek ifadesinde tavır ve hareket soyut kavramları nesne şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında kazanım metaforu olarak birini tanımak, onun hakkında bilgi sahibi olmak da özne açısından bir durum değişimine neden olacaktır. Bu bağlamda DURUM DEĞİŞİMİ TAVIR NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÖĞRENMEK OLAY NESNESİNİ BİLMEKTİR

4699. tutayın sen aymış ilig tapğını/ tükel ***bildim*** iş tuş buğun kılğını

Senin dediğin gibi, hükümdârın hizmetine girdiğimi ve eş dost ile halkın tavır ve hareketini tam ***öğrendiğimi*** düşünelim.

Kutadgu Bilig’ de ölç- ve tart- eylemleri günlük hayatta karşımıza çıkan eylem ve hareketlerdir. Bu eylemler bilişsel bir alan ait düşün- eylemini metaforik olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda sözleri tartarak, ölçerek ifade etmek söyleminde söz soyut kavramı ölçülebilen, parçalarına ayrılabilen nesne şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanında sözleri ölçerek söylemek durum değişimine de neden olmaktadır. Bu bağlamda sözleri ölçerek düşünmek bir kazanım metaforunu meydana getirmektedir. DURUM DEĞİŞİMİ SÖZ NESNESİNİ ÖLÇMEKTİR metaforunu ortaya çıkarmaktadır.

DÜŞÜNMEK SÖZ NESNELERİNİ PARÇALAMAKTIR

DÜŞÜNMEK SÖZ NESNELERİNİ ÖLÇMEKTİR

3711. tutayın men emdi maña bir cevab/ sözün sözleyük öz tilin ***ülgülep***

Söylediğin sözleri ***ölçüp-tartarak***, bana şimdi bir cevap ver; ben de ona göre hareket edeyim.

Tut- ve tegür- eylemleri de bilişsel bağlamda kazanım metaforlarını ifade eden eylemlerdir. Bu bağlamda hendese hesabını tut-, ele al-, bu hesap üzerinde düşünmek dolaylı olarak hazinedarın bilinçli şekilde kabul ettiği, soyut bir iş kazanımıdır. Bu görevin yerine

getirilmesinin niteliği de hazinedarda bir durum değişimine neden olur. Bu bağlamda DURUM DEĞİŞİMİ HESAP NESNESİNİ TUTMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

DÜŞÜNMEK HESAP NESNESİNİ TUTMAKTIR

2783. elig sakışında keçer erse sen /kerek *hendese sakıştı tutsa sen*

Kara- cümleden sonra, *hendese hesâbını ele alması lâzımdır.*

Aynı şekilde tegür- eylemi de elde etme ve kazanım metaforunu ifade eder. Bilgiye değ-, elini uzatmak bilgiyi elde etmek anlamına gelir. Bu bağlamda bilgi elde edilen bir nesne şeklinde kavramlaştırılır. Bu bilgi nesnesini elde etmek de bir kazanıma bağlı bir değişime imkan vermektedir. Dolayısıyla buradan DURUM DEĞİŞİMİ BİLGİ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÖĞRENMEK BİLGİ NESNESİNİ TUTMAKTIR

1822. taķı bir sebeb ķolsa oĝlan bilig/ kiķigde *tegürgü biligke elig*

Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse, *öğrenmeğe* küçük yaştan *başlamalıdır.*

Kutadgu Bilig’de söz kavramını gönüle al- veya söz kavramına gönül ver- ifadeleri benimsemek ve kabul etmek gibi bilişsel eylemleri ifade etmektedir. Bu bağlamda söz soyut kavramlarını benimsemek ve kabul etmek bir kazanımı ve bu kazanıma bağlı bir durum değişimini ifade etmektedir. DURUM DEĞİŞİMİ SÖZ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ GÖNÜL NESNESİNİ VERMEKTİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

BENİMSEMEK SÖZ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

6147. muṅar meṅzer emdi eṣit bu sözüĝ/ *köṅülke alıṅḡul* ewürme yüzüĝ

Şimdi buna benzer şu sözü dinle, onu *benimse* ve küçümseme.

KABUL ETMEK GÖNÜL NESNESİNİ VERMEKTİR

2491. muṅar meṅzetü keldi bilge sözi/ eṣitse *köṅül birsü* alsu özi

Bir âlimin buna benzer bir sözü vardır; duyan bu söze *gönül versin* ve benimsesin.

4.3.2.7. Duygusal Durumlarda Nesnelerin Kazanımlarına Bağlı Değişim

Kutadgu Bilig’de duygusal durumlar yer olay yapısı metaforlarında olduğu gibi nesne olay yapısı metaforları aracılığıyla da ifade edilmiştir. Burada duygu değişimleri nesne şeklinde kavramlaştırılan soyut ifadelerin elde edilmesi veya kazanılması şeklinde ifade edilmiştir. Ye-, çöz-, bul-, kucakla- gibi eylemler duygularda kazanımlara bağlı değişim metaforlarını ifade eden eylemlerden bazılarıdır. Buradan genel olarak DUYGULARIN DEĞİŞİMİ NESNELERİN KAZANIMLARIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu temel metafora kazanım bağlamında ye-, kucakla-, yaz-/çöz-, çözül- eylemleri hizmet etmektedir.

Kaygılanmak ve kederlenmek duyguları düşünceleri ye- ve kederleri, düşünceleri kucaklamak şeklinde ifade edilmiştir. Düşünce ve kaygıyı yemek ifadesinde ye- eylemi

düşünce ve kaygı soyut kavramlarını nesne şeklinde ifade ederken, yemek aynı zamanda bir kazanım ve elde etme metaforunu da ifade etmiştir.

KAYGILANMAK DÜŞÜNCE NESNESİNİ YEMEKTİR

913. kim erse bu künlük tilese sewinç/ isizlik kıılır ol yarın *yir saķınç*

Kim sâdece bugünlük râhatını düşünürse, o kötülük yapar; fakat yarın *kaygı çeker*.

KEDERLENMEK DÜŞÜNCE/KEDER NESNESİNİ KUCAKLAMAKTIR

1562. sözün kesti ilig közi yaş saça/ turup çıktı andın *saķınçığ kıuça*

Hükümdar sözünü kesti, gözünden yaşlar akıttı; Öğdülmiş *keder içinde*, oradan kalkıp, çıktı.

GÜVEN KAZANMAK GÖNÜL NESNELERİNİ ELDE ETMEKTİR

3182. taķı yakşı aymış biliglig özi/ *tügülmüş köñülñi yazar* beg sözi

Bilgili ne kadar güzel söylemiş: —Beyin sözü *kapalı gönülleri* açar.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR

3383. muñar meñzer emdi biliglig sözi/ köni sözlemiş körse *köñli yazı*

Bilgilerin buna benzer bir sözü vardır; dikkat edersen, *temiz kalpli insan* doğru söylemiştir.

Kutadgu Bilig’de yer alan git-, yit-, gider-, turu kal-, kalmama-, bar-, kötür- eylemleri kullanıldığı soyut kavramlarla birlikte yaşlılık, ölüm, üzüntü, susmak, kibirli ol-, kargaşa yarat- gibi durumları metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

Kutadgu Bilig’de kazanımların kayıplarla da elde edildiği görülmektedir. Toz ve duman olaak kavramlaştırılan kötülükler veya düşmanların yok oluşu yani kayıp olmaları iyi bir durumu meydana getirmiştir. Ayrıca dilek nesnelerinin yok olmasıyla da doğruluk durumu meydana gelmiştir. Olumsuz kavram nesnelerinin kayıpları da olumlu durumları ortaya çıkarmaktadır.

4.3.2.8. Yönetim Durumunda Nesnelerin Kaybına Bağlı Değişimler

Tablo 4. 192 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetim Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı

Özelliği			
Nesne	Küç/Basınç/ Kurtarmak/Yönetmek	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Nesne	Toz/ Duman/Düşman	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Nesne	Zarar	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.
Nesne	Ülke	Kısıtlamanın Kaldırılması	Fi.H.→Y.H.

Tablo 4. 193 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Yönetim Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
YÖNETİMDE DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYBIDIR	KURTARMAK ZULÜM/ GÜÇ NESNESİNİ YOK ETMEKTİR KUTLANMAK KÖTÜLÜK NESNELERİNİN YOK OLMASIDIR KURTULMAK TOZ/DUMAN NESNELERİNİN YOK OLMASIDIR KURTULMAK ÜLKE NESNESİNİN SÜZÜLMESİDİR KURTARMAK ZARAR NESNESİNİ KESMEKTİR ÖLMEK BAŞ NESNESİNİ YEMEKTİR DÜŞMEK GÜVEN NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında varlıkların kaybına bağlı olarak olumlu yönde değişimler yer almaktadır. Bu metaforlara kaynaklık eden fiiller költür- (b.1771), süzül- (b.1773, 5626), biç- (b.2573) ifadeleridir. Bu fiillerle kullanılan güç, zor, zorluk ve

kötülüklerin ifadesi toz ve duman, ülke, zararlı, olumsuz kişilerin ifadesi çiçek kavramlarıyla kullanılması bu ifadeleri kaybedilecek varlıklar şeklinde kavramlaştırmıştır.

Zorluk ve gücün yok olması, ülkenin toz ve dumandan arınması, ülkeninin süzülerek temizlenmesi, zararlı insanların kesilerek yok edilmesi halkın ve ülkenin kurtulmasına zemin hazırlar. Bu bağlamda YÖNETİMDE OLUMLU DEĞİŞİMLER VARLIKLARIN KAYBINA BAĞLIDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu temel metafora költür-, süzül-, biç- gibi eylemler hizmet etmektedir.

KURTARMAK ZULÜM/ GÜÇ NESNESİNİ YOK ETMEKTİR

1771. buğundın *kötürdi kamuğ küç basınç*/ özindin kiterdi yarağısız kılinç

Halk üzerinden bütün *zor ve tazyiki kaldırdı*; kendisinden hiç bir uygunsuz hareket sâdir olmuyordu.

KUTLANMAK KÖTÜLÜK NESNELERİNİN YOK OLMASIDIR

KURTULMAK TOZ/DUMAN NESNELERİNİN YOK OLMASIDIR

1773. sewigli telim boldı sewmez yağı/ ilin koğtı kaçtı *süzüldi toğı*

Onu sevenler çoğaldı, sevmeyen ve düşman olanlar ülkesini bırakıp, kaçtı; artık meydana *toz-duman nâmına bir zerre kalmadı*.

KURTULMAK ÜLKE NESNESİNİN SÜZÜLMESİDİR

5626. tüzüldi buğun hem *süzüldi ili*/ tınıp inçke tegdi yıl ay kün tili

Memleketi duruldu ve *halkı da düzene girdi*; halkın şikâyeti kesildi ve uzun bir müddet için huzûra kavuştu.

KURTARMAK ZARAR NESNESİNİ KESMEKTİR

2573. asığ kılsa azğan anıñ men kılı / *çiçek yashıg erse biçer men ulı*

Yaban çiçeğı faydalı ise, ben onun kuluyum; eğer özenilerek yetiştirilmiş *çiçek zararlı ise, onun kökünü keserim*.

ÖLMEK BAŞ NESNESİNİ YEMEKTİR

2510. adın üç iş ol kör tapuğçı işi/ küdeşmese andın özi *yir başı*

Bak, daha şu üç şey vardır ki, hizmetkâr bunlardan korunmazsa, *kendi başını yer*.

2514. başıñ kolsa begler sözün sözleme /yana ilke yazma *başıñı yime*

Başını korumak istersen, beylerin söylemesi icap eden sözleri sen söyleme ve memlekete karşı suç işleyerek, kendi *başını yeme*.

Bu kazanımların karşısı olarak varlıkların kaybı olumsuz değişimler de meydana gelmektedir. Bu anlamda költür-/kaybet- (b.2812) eylemi yer almaktadır. Bu bağlamda halkın beylere karşı olan güven duygularının kaybedilmesi beyin kutunun gitmesine neden olur. Költür-/ kaybol- eylemi ile kullanılan güven soyut kavramı da kaybolan veya kazanılan nesne

şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu nedenle YÖNETİMDE OLUMSUZ DEĞİŞİMLER VARLIKLARIN KAYBINA BAĞLIDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

DÜŞMEK GÜVEN NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

2812. sözün kıysa begler *umunç kötrülür* / umunç kitti erse neñiñ kotrulur

Beyler sözlerinde durmazlarsa, *itimâdı kaybederler*, itimat kaybolunca, mal da gider.

4.3.2.9. Zaman Durumunda Varlıkların Kaybına Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de nesnelerin kayıplarına bağlı zaman durumu değişimleri yaşlılık şeklinde görülmektedir. Bu bağlamda ZAMANSAL DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN KAYBIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Soyut kavramlar nesne ontolojisi ve hareket şeması açısından metafor olarak ifade edilmektedir.

Tablo 4. 194 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Zaman Bağlamda Değişimlere Aktarımı

Kaynak Alan Nesne Doğası İmaj Şematik Bilgi İmaj Şematik Yapı Genel Seviye Özelliği	Hedef Alan Nesne Doğası	Metaforun Anlamsal Odağı Invariance/ Değişmezlik	Nicelik Miktarı
Nesne	Güç/ Takat	Miktar/Ölçü	Fi.H.→Z.H.
Nesne	Akıl	Hareket	Fi.H.→Z.H.
Nesne	Gençlik	Yol	Fi.H.→Z.H.
Nesne	Yiğitlik	Yol	Fi.H.→Z.H.
Nesne	Benlik	Yönelim/ Yol	Fi.H.→Z.H.

Tablo 4. 195 Varlıkların Hareketlerinin/ Yönelimlerinin Zaman Bağlamda Değişimlere Aktarımı metaforları

GENEL ÖZELDİR Temel / Primary/ Birincil/ Benzerlik/ Bağlantı Temelli Metaforlar Tekli Benzerlik Metaforları Temel Varlık Zinciri Metaforu Kök Metaforlar Kültürel Metaforlar	KARMAŞIK METAFORLAR
ZAMANSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYBIDIR	YAŞLANMAK GÜÇ NESNESİNİN KESİLMESİDİR YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

	YAŞLANMAK YİĞİTLİK NESNESİNİ HARCAMAKTIR YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ HARCAMAKTIR YAŞLANMAK ÇOCUKLUK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR YAŞLANMAK BENLİK NESNESİNİ ÇÖKERTMEKTİR YAŞLANMAK GÜVEN NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

Kutadgu Bilig’de zaman durumu değişimleri yaşlılık olarak görülmektedir. Örneğin gücün azalması, gücün kesilmesi ifadelerinde azalmak ve kesilmek eylemleri güç soyut kavramını nesne olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda güç nesnesinin kesilmesi yaşlılığın işaretidir ve yaşlanmak insan hayatındaki sonsuz ve sürekli bir durum değişimidir. Dolayısıyla ZAMANSAL DURUM DEĞİŞİMİ YAŞLANMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

YAŞLANMAK GÜÇ NESNESİNİN KESİLMESİDİR

247. neçe me sinadım isiz kılguçı/kite bardı künde *üzüldi küçi*

Kötülük yaparı kaç defa tecrübe ettim; takati her gün bir az daha azaldı, sonunda da *takatten düştü.*

Kutadgu Bilig’de zaman durumlarında kayıba bağlı değişim metaforlarını yitür-, ıd-, tüket-, keçür-, çöküt- eylemleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda yitür-, ıd- eylemleri ile kullanılan gençlik soyut kavramı nesne şeklinde ifade edilmiştir. Gençlik nesnesinin gönderilmesi, kaybedilmesi kişinin hayatında yaşlılığa bağlı bir durum değişimine neden olmaktadır. Dolayısıyla burada ZAMANA BAĞLI DEĞİŞİM YAŞLANMAKTIR metaforu meydana gelmektedir.

YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

4848. *yitürdüm yigitlik* yetildi yaşım / yıpar kitti kafur aşındı başım

Gençliği kaybettim, yaşım ileriledi; misk yerine başım kâfûr örtündü.

YAŞLANMAK YİĞİTLİK NESNESİNİ HARCAMAKTIR

YAŞLANMAK GENÇLİK NESNESİNİ HARCAMAKTIR

6521. yoriğli bulıt teg *yigitlikni ıdım* / tüpi yil keçer teg tiriglik tükettim

Gençliğimi, geçen bulut gibi, *geçirdim*; ömrümü fırtına sür’ati ile tükettim.

Geçir- ve çökertmek eylemleri de kayıp metaforlarını oluşturmaktadır. Zamanın insan üzerindeki görünümlerinden çocukluk soyut kavramını geçirmek eylemi geride bırakılan bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Çocukluğu geçirmek, geride bırakmak ise bir durum değişimidir. Aynı zamanda insanın benliğini çökertmesi ifadesinde de alçak yönelim imaj

şeması aracılığı ile çökert- eylemi benlik soyut kavramını yıkılan ve inşâ edilen bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir.

YAŞLANMAK ÇOCUKLUK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

YAŞLANMAK BENLİK NESNESİNİ ÇÖKERTMEKTİR

6534. *kiçiglik keçürdüm* yigitlik yitürdüm / künüm çeliledim *özümni çökittim*

Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim; günümü kararttım, *kendimi çökerttim*.

Yaşlanma durum değişiminin göstergelerinden biri de gençliğe dair duygu ve davranışları kaybetmektir. Burada huzur soyut kavramını kaybet- eylemi kaybedilen veya bulunan bir nesne şeklinde ifade etmiştir. Huzur nesnesinin kaybolması ise yaşlılığın bir işareti olarak gençlik zaman diliminin kaybına bağlı bir durum değişimi yartmaktadır.

YAŞLANMAK GÜVEN NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

6526. *kiçiglik tatığı yigitlik ereji/ yitürdüm* men emdi tutarda kürettim

Ben şimdi gençlik zevkini ve *yigitlik huzûrunu kaybettim*, elimde tutarken, kaçıırıverdim.

4.3.2.10. İnanç Durumunda Nesnelerin Kaybına Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de nesne olarak ifade edilen soyut kavramların kaybı durum değişimlerine de neden olmaktadır. Özellikle inanç bağlamında önemli bir söz varlığına sahip ölmek ve hesap ver- gibi olaylar nesnelerin kaybına bağlı bir durum değişimi örnekleridir. İnanç kavram alanının en önemli durum değişimi örneği ölmek eylemi, günlük hayatta insanların karşılaştığı geç-, yit-, tüke-, git-, kes-, uç-, tüket-, dol-, ye-, költür-, bar-, kop-, kısıl-, , üzül-, dur-, sin-, din-, itil- eylemleri aracılığı ile soyut kavramların nesneleştirilerek ifade edildiği görülmüştür. Ölüm olayı evrendeki nesne- hareket bağlantısı açısından ifade edilmiştir. Bu bağlamda genel çerçevede DURUM DEĞİŞİMİ ÖLMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de yer alan şuur ve akıl soyut kavramlarının yit- eylemi kullanılması her iki soyut kavramı da kaybolan veya geri bulunan nesneler şeklinde ifade etmiştir. Akıl ve şuur nesnelerinin kayıplarına bağlı olarak da insan hayatındaki sonsuz durum değişimi olan ölmek eylemi metaforik olarak ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak DURUM DEĞİŞİMİ ÖLMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ AKIL/ŞUUR NESNESİNİ KAYBETMEKTİR metaforu meydana gelmektedir.

ÖLMEK AKIL NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

1062. asığ kılmadı künde arttı igi/ khoradı küçi künde *yitti ögi*

Fakat hiç bir fayda etmedi; hastalığı günden-güne arttı, kuvveti günden-güne azaldı ve gittikçe *şuûrunu kaybetti*.

ÖLMEK BİLGİ NESNESİNİN GİTMESİDİR**ÖLMEK AKIL NESNESİNİN KAYBOLMASIDIR**

1178. bugün *bilgi ketti* ölümüg körüp/ ukuşluğ *ögi yitti* ögsüz bolup

Ölümü görünce, hakîmin *bilgisi gitti*, akıllının *aklı kayboldu* ve akılsız kaldı.

Kutadgu Bilig’de tüket- eylemi de nesnelerin kaybına bağlı olan değişim metaforlarına örnektir. Tüket- eylemi soyut yaş kavramını nesne şeksinde kavramlaştırmıştır. Yaş nesnesinin tükenmesi ise ölmek gibi bir durum değişimini oluşturmaktadır. Bu bağlamda DURUM DEĞİŞİMİ TÜKENMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÖLMEK VARLIK NESNESİNİN TÜKENMESİDİR

6053. şatunuñ başına tegi yoğladım / *yaşımını tükettim* tiriglik yidim

Merdivenin başına kadar yükselmem, *yaşımın tükenmesi*, hayatın tamamlanmasıdır.

Kes- ve kesil- eylemleri de nesnelerin kayıplarına bağlı durum değişimlerine örnektir. Ölüm ve ecel etken güç kavramları aracılığı ile söz ve nefes kavramlarının kesilmesi her iki kavramı da nesne şeklinde kesilip bölünebilir bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bunun yanında söz ve nefes nesnelerinin kesilmesi ölüm şeklindeki durum değişimini meydana getirmektedir.

ÖLMEK SÖZ NESNESİNİN KESİLMESİDİR

1153. saña tapnur erdi meniñ bu özüm/ munuñı *ecel tuttu kesti sözüm*

Ben sana bütün bu varlığım ile tapınıyordum; işte ecel geldi, *sözümü kesti*.

ÖLMEK NEFES NESNENİN KESİLMESİDİR

1120. elig til uzun kıldım erdi öküş/ ölüm keldi tuttu *tınım kıstı* uş

Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım; işte ölüm geldi, yakaladı ve *nefesimi kesti*.

4698. tiriglik uçuktı tirip bu neñiñ / anuñ kimke çoğğı *kesilse tınıñ*

Mal toplaya- toplaya hayatın sonuna geldi; *nefesin kesilirse*, bunları kime bırakacağın bellidir.

ÖLMEK HAYAT NESNESİNİN UÇMASIDIR

4698. *tiriglik uçuktı* tirip bu neñiñ / anuñ kimke çoğğı kesilse tınıñ

Mal toplaya- toplaya *hayatın sonuna geldi*; nefesin kesilirse, bunları kime bırakacağın bellidir.

ÖLMEK HAYAT NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

1169. *tirigliki toldı* bu ay toldınıñ/ ökünçün ulır kör asıg yok anıñ

Ay-Toldı’nın artık *hayatı doldu*; bak, şimdi nedâmetle inliyor, fakat bunun faydası yoktur.

Nesnelerin kayıplarına bağlı olarak ye- eylemi tiriglik, hayat, yaşam soyut kavramlarını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu ifade hayatın sonlandırıldığı anlamına

gelmektedir. Bu bağlamda hayatın kaybıyla meydana ölüm gelmektedir. Dolayısıyla buradan DURUM DEĞİŞİMİ ÖLMEKTİR metaforu yer almaktadır.

ÖLMEK HAYAT NESNESİNİ YEMEKTİR

3635. büte boldı munda *tiriglik yidim* / öd öðlek ıdıp nefis butını sıdım

Epiyi bir zaman oldu, *hayatımı burada geçirdim*; zamanla nefsin belini kırdım.

ÖLMEK HAYAT NESNESİNİ YEMEKTİR

6053. şatunuñ başına tegi yokladım / yaşımını tükettim *tiriglik yidim*

Merdivenin başına kadar yükselmem, yaşımın tükenmesi, *hayatın tamamlanmasıdır*.

Kutadgu Bilig’de kayıplara bağlı durum değişimleri metaforlarından bazıları da yönelim imaj şmasını içeren eylemler aracılığı ile ifade edilmiştir. Tarihi bir eylem olan költür- eylemi olumlu bir anlam alanına sahipken, olumsuz durumlar için de kullanıldığı görülmüştür. Gönünü çekmek, arzu ve dilekleri yok et-, nasihatlerden vazgeç-, yok et- gibi ifadeler gönül, nasihat, arzu ve dilek soyut kavramlarını yok edilebilen nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda bu nesneleri yok etmek kayıplara bağlı ölmek, ölüm olarak adlandırılan durum değişimlerine imkan vermiştir. DURUM DEĞİŞİMİ GÖNÜL NESNESİNİ YOK ETMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ ARZU/DİLEK NESNELERİNİ YOK ETMEKTİR, DURUM DEĞİŞİMİ NASİHAT NESNELERİNİ YOK ETMEKTİR metaforları meydana gelmiştir.

ÖLMEK GÖNÜL NESNESİNİ GERİ ALMAKTIR

3790. cefalığ ajundın *kötürdüm köñül* / vefalığ idimke sığındım amul

Bu cefâlı dünyadan *gönlümü çektim*; huzûr içinde vefâlî rabbime sığındım.

ÖLMEK ARZU/ DİLEK NESNELERİNİ YOK ETMEKTİR

4728. özümdin *kötürdüm bu arzu tilek* / koşu bir bayatım maña tap yölek

Ben içimdeki bütün *arzu ve dilekleri yok ettim*; beni bırak, Tanrım bana yeter bir destektir.

ÖLMEK NASİHAT NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

6473. satığçı kötürdi emanetlerin / bu uzlar *kötürdi naşihatlerin*

Satıcılar emânet vasfını kaybettiler, ustalar artık *nasîhatten vazgeçtiler*.

Kutadgu Bilig’de ölmek insanın kaybolması ve etrafa sinerek boşluğa karışması şeklinde de ifade edilmiştir. İnsanı boşluğa karışması ifadesinde insan ve ruhu buharlaşabilen bir madde şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür. Dolayısıyla insan ve ruhu kaybolan bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. İkinci olarak iş soyut kavramı ile kullanılan it- nesnesi de iş soyut kavramını tükenebilen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. İş soyut kavramı yani insanın dünyadaki konumu sonlandığında ölüm gerçekleşmektedir.

ÖLMEK BENLİK NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

6064. yokuşu uçup bu özüm *tenğdüki*/ yaşıl kökke örlep tenjip *siğdüki*

Benim yukarı uçup, *kaybolmam* ve mâvî göğe çıkıp, *boşluğa karışmam*,

ÖLMEK İŞ NESNESİNİN BİTMESİDİR

6444. kânı ol öküş yir tilegli kişi/ kâra yir töşendi *itildi işi*

Hani o çok yer isteyen adam, kendisi kara toprağa döşendi ve *dâva bitti*.

Nesnelerin kaybı metaforunu karşılayan eylemlerden biri de tüket- eylemidir. Beyitte geçen su hayatın metaforik ifadesidir. Var olan hayatın/ suyun tüketilmesi ise hayatın sonunu ifade eder.

ÖLMEK SU NESNESİNİ TÜKETMEKTİR

6035. başında bir atçı maña suw birür/ alır men *tüketü içip öz kanur*

Son basamakta bir atlı bana su uzattı; ben de alıp, *sonuna kadar içtim ve suya kandım*.

6063. kalı içse *suwnı tüketü* tükel / tükedi tiriglik kazıldı kıırım

Eğer *suyun tamamı sonuna kadar içilirse*, hayat sonuna erdi ve mezar kazıldı demektir.

Kutadgu Bilig’de ölmek eylemini kayıplara bağlı olarak ifade eden metaforlara kaynaklık eden eylemlerden biri de kurutmak eylemidir. Sonlandırma ifade eden bu eylemin birlikte kullanıldığı baş kavramının yok olması insanın ölümünü ifade etmektedir.

ÖLMEK BAŞ NESNESİNİN KAYBIDIR

ÖLMEK BAŞ NESNESİNİ KURUTMAKTIR

ÖLMEK DİŞ NESNESİNİN KAYBIDIR

ÖLMEK DİŞ NESNESİNİN KIRILMASIDIR

2515. kâra ilke yazsa *kurıtur başın* /tili sözde yazsa *uşatur tişin*

Avâm memlekete karşı suç işlerse, *başı gider*; konuşurken dili suç işlerse, *dişi kırılır*.

ÖLMEK İNSAN NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

ÖLMEK İNSAN NESNESİNİN ÇÜRÜMESİDİR

5416. tap erdi yana bu ölümde basa/ kâra yir kıatında *ölüp oprasa*

Ölümünden sonra kara toprak altında *çürüyüp- dağılmak* da yeter bir ibrettir.

Çürümek Türkiye Türkçesinde pek çok kavram için kullanılabilir. Meyvenin, sebzenin, mobilyanın, tahta, kumaş parçasının çürümesi söz konusuysa burada insan için kullanılan çürümek metonimik olarak onun ölüp gitmesini, yok olmasını kavramlaştırmıştır. İNSAN MADDEDİR, İNSAN BİTKİDİR metaforları ortaya çıkabilir.

İnanç bağlamında hesap ver- ifadesi yürek nesnesinin parçalanmasıyla ifade edilmiştir. Burada yürek kavramının acı ve pişmanlığın ifadesinin niteliği için kullanıldığı görülmektedir. Nesnelerin kayıplarına bağlı olarak ifade edilen metaforlara ul-, yiril-, parçalanmak eylemleri de kaynaklık etmektedir.

HESAP VERMEK YÜREK NESNESİNİN PARÇALANMASIDIR

1144. yayıg kıtka awnıp küwenür kür er/ yağız yir kıatında *yüreki yirer*

Mağrûr insan döneğ devletle avunarak, ona güvenir; fakat kara toprak altında peşimanlıkla *yüreğini parçalar*.

HESAP VERMEK YÜREK NESNESİNİN PARÇALANMASIDIR

HESAP VERMEK YÜREK NESNESİNİN ÇÜRÜMESİDİR

6139. kimi erse devlet esürtse kelip/ yağız yirde *yarlır yüreki ulıp*

Saâdet gelip, kimi sarhoş ederse, onun kara toprak altında inlemekten *kalbi parçalanır*.

4.3.2.11. Duygusal Durumlarda Varlıkların Kaybına Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de yer alan duygusal durumlardaki değişimler nesnelerin kayıplarına da bağlı olmaktadır. Var/ yok (b. 1364), üz-/ yok ol- (b.6384), yit- / bar-/ kaybol- (b.1522), kal-/ kalmamak (b.4830), kit- (b.6466), kuruğ kal- (b.108, 2189), ıd- (b.6527), költür- (b.6473) eylemleri kullanıldıkları umınç/ ümit, güç, can, benlik, vefa, soylu insan, güven, hayat gibi soyut kavramları kaybolan nesneler/ varlıklar şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda DUYGUSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYBIDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

ÜZÜLMEK ÜMİT NESNENİN YOK OLMASIDIR

1364. ulır men ökünüp asığ yok ökünç/ *ıdım rahmetinde ağın yok umunç*

Peşimanlık içinde feryâd ediyorum, fakat peşimanlık fayda vermiyor; rabbın *rahmetinden başka bir ümidim kalmadı*.

ÜZÜLMEK GÜÇ NESNESİNİN KESİLMESİDİR

6384. ağı ol biligligke dünya içi/ anın aş yiyümez *üzer öz küçi*

Bilgili insan için dünya zehir ile doludur; bundan dolayı o yemek yemez, *güçten-kuvvetten kesilir*.

ÖLMEK RUH NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

1522. bolup toğmaduk teg *yitip bardı can/* ajunda atı kaldı belgü nişan

Rûh, hiç doğmamış gibi, *kayboldu, gitti*; dünyada alâmet ve nişan olarak, yalnız adı kaldı.

SUSMAK SÖZ NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

3092. yana yangıl emdi tilek birge öz / tilin ewre yandur *туру kaldı söz*

Bugün tekrar ona dön, senin dileğini o verecektir; artık aksini söyle başkaca *söylenecek söz kalmadı*.

3709. *kesildi sözüm* sen esen edğü kal/ iligke bitig bir yüzüm kılma al

Başka bir *diyeceğim kalmadı*, sen sağ ve esen kal; hükümdâra bir mektup ver, beni mahcûp etme.

KİBİRLİ OLMAK BENLİK NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

4830. menin köksegüçi *mini kalmadı* / asığ kılmağı sü itiglig tolum

“Ben” diyerek, göklere yükselmek isteyen *benliği kalmadı*; silâhlı ordular ona karşı kâr etmedi.

KARIŞMAK VEFA NESNESİNİN GİTMESİDİR

6466. vefa kitti halkta cefa üstedî/ tilep bir ınangu kişi kalmadı

Halktan *vefâ gitti*, cefâ çoğaldı; itimad edilecek bir kimse ararsan, bulamazsın.

MAHRUM KALMAK İNSAN NESNESİNİN KURUMASIDIR

108. ay eğgü kılınç aşlı eğgü uruğ/ ajun *kalmasunı* sizişsiz *kurug*

Ey iyi tabiatli ve asil nesepli hakan, dünya senden *mahrum kalmasın*.

2189. ukuşluğ kişi urğı eğgü uruğ / kopar kayda bolsa bu *kalmaz kurug*

Soyu iyi olan akıllı insan her yerde yükselir ve hiçbir şeyden *mahrum kalmaz*.

GÜVENSİZLİK GÜVEN NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

6473. satıgçı kötürdi emanetlerin / bu uzlar kötürdi naşihatlerin

Satıcılar emânet vafını kaybettiler, ustalar artık nasihatten vazgeçtiler.

HATA YAPMAK GENÇLİK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

6527. karılıқта kor yok köni turdum erse / yawalıqqa isiz *tiriglikni ıdım*

Eğer *doğru bir hayat yaşamış olsa idim*, ihtiyarlığın da zararı yoktu; fakat ne yazık ki, *onu boş yere sarfettim*.

4.3.2.12. Davranışsal Durumlarda Varlıkların Kaybına Bağlı Değişimler

Davranışsal durumlarda da nesnelerin kayıplarına bağlı değişimler yer almaktadır. Bu bağlamda kıy- eylemini söz soyut kavramı ile kullanmak söz soyut kavramını nesne metaforu şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda sözünden dön- gibi bir davranışsal özellik durum değişimi yaratmaktadır. Bu bağlamda DAVRANIŞSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYBIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

YALAN SÖYLEMEK SÖZ NESNESİNİ KESMEKTİR

2876. arıgsız cefalığ kılınç otun / kalı aydı erser *kıyar sözini*

Temiz olmayan, cefâkâr ve küstah kimse, söz vermiş olsa dahi, *sözünden döner*.

Kutadgu Bilig’de kayıplara bağlı durum değişimlerini ifade eden eylemlerden biri de arta- yani bozulmak, kaybetmek eylemidir. Bu bağlamda arta-, bozul-, kötülen- eylemi ile kullanılan soyut ad kavramı nesne metaforu şeklinde ifade edilmiştir. Yönetim bağlamında bir beyin adını kaybetmesi durum değişimine kayıp metaforu açısından imkan vermektedir.

UTANMAK AD NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

2063. bu kaç neñde begler yırak tutğu öz / *atı artamasa* yorık bolsa söz

Adının kötüye çıkmaması ve sözünün itibârını kaybetmemesi için, beyler bunlardan kendilerini uzak tutmalıdır.

Burada yer alan kayıp dolaylı bir kazanıma neden olmaktadır. Gönülün süzülmesi kötülüklerin bunlardan ayrılarak kaybolup gitmesidir. Kötülüklerin kaybıyla birlikte gönülde kalan iyilikler kazanılmaktadır. Gönülün bu şekilde süzülmesi, temizlenmesi de insanın davranışsal ve karakteristik durumunda bir değişim yaratmaktadır.

DOĞRU OLMAK GÖNÜL NESNESİNİN SÜZÜLMESİDİR

3752. idi yakışi aymış *süzülmüş köñül* / eşitgil ay bilge ukuşluğ amul

Âlim, akıllı, durmuş-oturmuş ve *temiz kalpli insan* çok güzel söylemiş, dinle.

Bırakmak eylemi de kayba bağlı durum değişimleri metaforunu meydana getirmektedir. Bu bağlamda koymak, bırakmak eylemleri dilek ve arzu kavramlarını bırakılan veya geri alınan nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır.

DOĞRU YOLDA OLMAK DİLEK/ARZU NESNELERİNİN YOK OLMASIDIR

ÜZÜLMEK DİLEK NESNESİNİN YOK OLMASIDIR

4732. özüm *koçdı dünya tilek arzusın* / tilekim tükendi kesildi sözüm

Bu dünya ile ilgimi kestim ve *bütün dilek ve arzuları üzerimden attım*, artık dileğim kalmadı; işte bu kadar.

4.3.2.12. Bilişsel Durumlarda Nesnelerin Kaybıyla Meydana Gelen Değişimler

Kutadgu Bilig’de bilişsel durumlar içerisinde de nesnelerin kayıplarına bağlı durum değişimleri yer almaktadır. Bu bağlamda BİLİŞSEL DURUM DEĞİŞİMLERİ NESNELERİN KAYBIDIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Örneğin kaybet- ifadesi ile kullanılan ad soyut kavramı nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda bilgelik ünvanını kaybeden bir alim hayatında durum değişimi yaşar. Bu durum değişimi de soyut bilgelik, alim unvan nesnesinin kaybolmasıyla meydana gelmiştir.

ÖLÇÜSÜZ OLMAK BİLGELİK NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

2798. tükel sır beğiz ol köñülsüz kişi/ köñülsüz kişi *bilge atın yoğar*

Gönülsüz insan yalnız bir şekil ve kalıptan ibârettir; gönülsüz insan *âlim adını kaybeder*.

KARAR VERMEK SÖZ NESNESİNİN KESİLMESİDİR

3496. özünke bağırsak seniñ öz özün / kişiğe inanma *kesildi sözün*

Seni en çok düşünen yine bizzat kendinsin, insanlara güvenme; *işte o kadar*.

SUSMAK SÖZ NESNESİNİ BİTİRMEKTİR

YAZMAK KALEM NESNESİNİ BIRAKMAKTIR

3273. munu sözledim men söz bitigin ulam/ *tükettim sözümni kıurıttım kalem*

İşte yazı ile ulaştırılacak sözlerimi söyledim; *sözümü bitirdim* ve *kalemi sildim*.

4.3.2.13. Sosyal Bağlamda Niteliklerin Kaybı

Sosyal bağlamda toplumdaki bir durum değişimi de nesne şeklinde metaforik olarak ifade edilen soyut kavramların kayıplarıyla anlatılmıştır. Yönelim imaj şemasına sahip olan költür- eylemi de kaybetmek, yok etmek ifadeleri için kullanılmıştır. Bu bağlamda emanet, güven soyut kavramları költür- eylemiyle kullanılarak nesne şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan SOSYAL DURUM DEĞİŞİMLERİ NESNELERİN KAYIPLARIDIR şeklinde bir metafor meydana gelmiştir.

GÜVENSİZ OLMAK EMANET NESNESİNİ KAYBETMEKTİR

6473. satıgçı *kötürdi emanetlerin* / bu uzlar kötürdi naşıhatlerin

Satıcılar *emânet vasfını kaybettiler*, ustalar artık nasîhatten vazgeçtiler.

4.3.3. Nedenler

Kutadgu Bilig’de yer alan iradeli hareketler metaforları üzerinde etkinlik gösteren ve niteliklerin hareketleri ve verilip alınmasında güç metaforlarını ifade eden kavramlar yer aldığı söz dizimi içerisinde özne görevindedir.

Kutadgu Bilig’de nedenlerin iki türlü nesneye bağlı aktarımı görülmektedir. İlkinde nedenlerin nesne şeklinde kavramlaştırılarak aktarımı görülmektedir. Nedenlerin aktarımını başka yerlere ve kişilere aktaran canlı, cansız bir varlık veya insan olabilir.

4.3.3.1. Yönetimde Nedene Bağlı Varlığın Aktarımı

Kutadgu Bilig’de yer alan devlet bir- (109), orun bir- (646), kut bir- (1244), beglik bir- (5470), pend bir- (187), ad ur- (824), törü ur- (893), miras bırak- (1468), adı dol- (1692), hanedan yetiştir- (1966), söz söyle-, sözün hakkını öde- (2670) gibi ifadeler yönetim bağlamında nasihat, ad, kanun, miras, hak gibi soyut kavramların nesne şeklinde kavramlaştırılarak ifade edilmesini sağlamıştır. Burada bir nedensellik de vardır. Örneğin, Bey, bey olduğu için kanun çıkarma yetkisine sahiptir (893). Ay Toldı hükümdârı çok sevdiği için mirasını ona bıraktı (1468). Hükümdâr sözün hakkını, sözlerin, fikirlerin söylendiği ölçüde ödeyeceğini ifade etmiştir (2670).

Yönetim bağlamında görülen Tanrı’dan (Tanrı kaynaklı) hükümdâra verilen devlet, mevki (orun), kut, beylik soyut yönetim kavramları nesne şeklinde verilen somut varlıklar şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu kavramların hükümdâr üzerinde duygusal bir boyutu da yer almaktadır. Nesneleştirilmiş bu kavramlarla birlikte hükümdâra gurur, güven, büyüklük duyguları da verilmektedir. Burada devlet, mevki, orun, kut, beyliğin verildiği hükümdâr bir taşıyıcı durumundadır. Devlet, mevki (orun), kut, beylik soyut yönetim kavramları da bu

taşıyıcılara aktarılan nesne, varlık durumundadır. Dolayısıyla bu metaforlarda taşıyıcı, yönelim, bağlantı imaj şemaları da yer almaktadır.

DEVLET GÜÇTÜR

109. bayat ***birdi devlet*** ay terken kıt/ anı şükri kılğı o kıp min atı
Ey devletli hükümdâr Tanrı sana ***saadet verdi***; adını bin kere zikrederek ona şükür lâzımdır.

MEVKİ GÜÇTÜR

646. tapuğsuz ağırlap açındım sini/ ***orun birdim*** erse basındıñ mini
Hizmetin dokunmadığı hâlde seni taltif edip, ihsanda bulundum; sana ***mevki verdim***, fakat sen bana tahakküme kalkıştın.

KUT GÜÇTÜR

1244. sini ol törüttü ***sağa birdi kıt***/ maña birmegeymü muni sözke büt
Seni o yarattı, o ***sana saâdet verdi***; bana da vermeyecek mi; buna iman et.

BEYLİK GÜÇTÜR

5470. ağırladı ***birdi bu beglik sağa*** / munı şükri kılğıl ay bilgi kıñe
Lütuf ederek, sana ***bu beyliği verdi***; ey bilgisi geniş olan insan, buna şükür et.
Sarayda hizmetleri ölçüsünde devlet adamlarına verilen bu vezirlik ve unvan soyut kavramlarının hükümdâr kaynaklı olduğu görülür. Burada devlet adamları üzerindeki vezirlik veya unvanların nedensel kaynağının hükümdâr olduğu görülür. Bunların yanında doğrudan mühür, tuğ, davul, zırh gibi somut varlıkların da hükümdârdan alıcı devlet adamlarına verildiği görülmüştür. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu nesneler aynı zamanda duygu boyutu da vardır.

1036. ***vezirlik anar birdi tamğa ayağ/ tuğı köwrügi birle birdi kıyağ***

Ona ***vezirlik, unvan ve mührü ile tuğ, davul ve zırh verdi***.

Kutadgu Bilig’de hükümdârla birlikte halkına ve emrindeki çalışanlarına sağladığı imkanlar da bir güç metaforu durumundadır. Burada yer alan mal, mülk, altın ve gümüş Ay Toldı’ya verilen soyut değer kavramının somut göstergeleridir. Burada değer kavramı ver-eylemi ile birlikte somut değerli varlıklar şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir.

761. ***telim neñ tawar birdi*** ögdi öküş/ ağırladı ***birdi kör altun kümüş***

Çok mal, mülk verdi; onu çok öğdü; ona ihsanda bulundu, ***altın ve gümüş verdi***.

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında nedensel güç metaforları içerisinde nasihat ve miras metaforları önemlidir. İlk beyitte yer alan nasihatlerin kaynağı Ay Toldı ve nasihatlerin alıcısı ise Ögdülmüştür. Burada soyut ve iletişim kavram alanına ait olan nasihat soyut kavramı somut bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. İkinci beyitte yer alan nasihatın kaynağı ise Ay

Toldı ve nasihatın alıcısı ise hükümdâr Kün Todgı'dır. Burada hükümdâra aktarılan nasihatler üzerinde nedensel güç ölüm döşegindeki Ay Toldı'dır.

NASİHAT GÜÇTÜR

187. saña sözledim men sözm ay oğul/ *saña birdi bu pend* özüm ay oğul

Ey oğul, bir sözümü sana söyledim; ey oğul *bu nasihatleri ben sana verdim.*

AY TOLDI MİRAS ÜZERİNDE GÜÇTÜR

HÜKÜMDÂR NASİHATLER İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1468. sewerim sen erdin ay ilig maña/ *asığlıg kumarumnu koğum saña*

Ey hükümdâr, benim en çok sevdiğim insan sendin; *faydalı mirasımı sana bırakıyorum.*

BEY KANUN NESNESİ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

URMAK MEYDANA GETİRMEKTİR

893. ne eğgü *törü urdı* begler begi/ isizke bu kın berge zindan yigi

Beylerin beyi ne iyi bir *kanun vaz'etmiş*; kötü için en iyi çâre sopa ve zindandır.

BEY KANUN- TÖRÜ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

1931. bu beglik işin barça *begler bilir/ törü öñdi kılķ yañ olardın kelir*

Bu beylik işini hep *beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve âdet onlardan gelir.*

3107. *törü suw teg ol* küç kör ot teg yođu/ *süzük suw akıttıñ uğıttı otuğ*

Kanun su gibidir; zulüm ise, ateş gibi her şeyi mahveder; sen *berrak su akıttın ve ateş söndü.*

Kutadgu Bilig'de yönetim bağlamında yükselme ve değerlendirme metaforları önem taşımaktadır. Hizmetleri ölçüsünde yükselen veya alçalan devlet adamlarının yükselmesindeki en büyük güç faktörü hükümdârdır. İkinci olarak hükümdârın karar verdiği değerlendirme kavramıdır. İlk beyitte yer alan hâcib'in yükselişi, tanınması, ülkeye yayılmasının üzerindeki kaynak güç hükümdârdır. Burada ülke bir taşıyıcı olarak kavramlaştırılmıştır. Hâcib ve adı ise bu ülke taşıyıcısı içerisinde yayılan bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. İkinci beyitte ise yol kavramı hükümdârın değerlendirme soyut kavramını somut olarak ifade etmiştir. Burada hükümdârın devlet adamlarına yol vermesi onlara imkan verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla imkan, değerlendirme kavramları karşı tarafa verilen, aktarılan bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

HÜKÜMDÂR YÜKSELMEDE GÜÇTÜR

1692. küniñe ağırladı ilig anı/ *kamuğ ilke toldı kör atı üni*

Hükümdâr onu günden- güne yükseltti; *adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.*

5625. isizig yıratdı kör eğgüg kamuğ / öziñe yakın kıldı *birdi yoluğ*

Kötüleri kendisinden uzaklaştırdı, bütün iyileri de etrâfına topladı ve onlara *çalışma imkânları verdi.*

Hükümdâr, bey sarayda ve ülkedeki değişim ve ilerlemeler üzerinde bir güç olmasının yanında bey, hükümdâr, hanedanın yetişmesi üzerinde de etkilidir. Burada bey bir yer- mekân imaj şeması ile metaforik olarak mekânlaştırılmıştır. Hanedanlık kavramı ise bu mekân, taşıyıcı içerisindeki somut bir varlık/ nesne şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bey, hükümdâr iyi bir hanedanlık için bir güç ve kaynak metaforu durumundadır.

BEY HANEDAN İÇİN GÜÇTÜR

BEY KAYNAKTIR

BEY YÖNETİM İÇİN YER KAPSAYICISIDIR

1966. seza beg bolur bu buğunka uluğ/ *munıñdın kelir ötrü eğğü uruğ*

Böyle bir bey halka lâyıık, büyük bir bey olur ve *bu beyden de iyi bir hânedan yetişir.*

Kutadgu Bilig’de hükümdâr iletişim üzerinde de bir güç faktörüdür. Kutadgu Bilig’de hükümdâr kaynaklı iletişim durumları kültürel unsurlar içermektedir. Sözün hakkını öde-, sıkıntıda olanlara ihsan fermanı gönder- gibi ifadeler kültürel durumları içermektedir. İlk beyitte yer alan söz aktarılan, ödenen, verilen somut bir nesne/varlık şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada hükümdâr kaynak ve Ögdülmüş alıcı durumundadır.

BEY FİKİRLER ÜZERİNDE GÜÇTÜR

SÖZ HAKTIR

HAK MADDEDİR

HAK PARADİR

HAK ÖDEMEK KARŞILIĞINI VERMEKTİR

2670. *seniñdin ötelsün maña söz* taķı / meniñdin *ötelsün* saña *söz haķı*

Sen bana fikrini söyle, ben de sana sözünün hakkını ödeyeyim.

İkinci olarak hizmetkârların maddi problemlerinin çözümü üzerinde de hükümdâr kaynaklı ferman güç metaforu durumundadır. Fermanın kaynağı hükümdârdır. Ferman aracılığı ile hizmetkârların hayatı üzerinde hükümdâr bir güç faktörü durumundadır.

2815. muñađsa tapuğçı elig tarlıķın / begi eştip *ıķsa açığ yarlığın*

Hizmetkâr darlıkta kalır ve muhtac duruma düşerse, onun sıkıntısını duyan bey *ihsan fermanını göndermelidir.*

İletişim bağlamında yer alan ipek nesnesi burada mektubun niteliğini karşılamıştır. Hükümdâr burada kaynak alan Odgurmuş ise bu mektubun alıcısı durumundadır. Burada hükümdâr Kün Togdı Odgurmuş ile olan iletişimde kaynak ve güç metaforu durumundadır.

3846. ayur bu ķadaşıñ irig sözlemiş/ anar *torķu ıķım* tiken çıknemiş

Kardeşin çok haşın cevap vermiş; ben ona *ipek gönderdim*, o ise, diken işlemiş — dedi

Burada yer alan beyitlerde de selam gönder-, selam aracılığı ile emniyet ver- ifadelerinde selam ve selamdan kaynaklı emniyet/güven soyut kavramları nesne şeklinde

ifade edilmiştir. İlk beyitte kaynak alan Ögdülmiş ve alıcı Odgurmuştur. İkinci beyitte ise hükümdâr alıcı durumunda ve Odgurmuş kaynak alan durumundadır.

3907. iligdin öküş ögdi aytığ *selam/ ıçur men saña* ay ukuşu tamam

Hükümdâr seni çok öğerek, hâtırını soruyor ve *selâm gönderiyor*, ey kâmil akıllı insan.

5069. taķı eymenür erdim emdi saña / selamın *aman birdiñ* emdi maña

Yine de senden çekiniyordum; fakat sen selâm ile bana *emniyet verdin*.

Hükümdârın hakları sonsuz değildir. Hükümdârın hakları törü tarafından sınırlandırılmakla birlikte gücünün kaynağı Tanrı'dır. Hükümdârın sahip olması, taşıması gereken niteliklerin nedensel kaynağı, gücü Tanrı'dır. Hükümdâr sözlerinin kanun niteliğini almasındaki güç ilk olarak Tanrı'dır. İkinci olarak da törüdür. Bu nedenle burada görülen Tanrı'dan alıcı hükümdâra aktarılan dilek ve arzu soyut kavrmaları nesne şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir.

5192. alın alk öze ıldı elğın uzun / *tilek arzu birdi* yorık til sözün

Kalabalık halk üzerine seni hâkim kıldı; *dilek ve arzularını verdi* ve fermanlarını yürüttü.

Kutadgu Bilig'de nedenlerin aktarımı metaforunu karşılayan eylemlerden biri de sız-eylemidir. Burada duygusal bir durum değişimi yer almaktadır. Sız- eylemi burada kişinin bir yerden bir yere duygularını aktarmasını ifade etmektedir. Burada duygu aynı zamanda bu bitişin kaynağı ve gücü durumundadır. Dolayısıyla duygular da bir güç metaforu durumundadır.

6587. kişı bulmadım men muadur ma yalnız/ *saınçın sızar men* sewinçin küleyi

Ben insan bulamadım, derdliyim ve yalnızım, *kederden eriyorum*; ben de bir sevineyim, güleyim.

Burada da kişiler arası bir duygu aktarımının söz konusu olduğu görülmektedir. İnsana verilen değer kavramının nedensel kaynağı emek duygusu olarak gösterilmektedir. Emek ver- ifadesinde ver- eylemi emek soyut kavramını verilen- alınan somut bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir.

2910. kişı *emek ıçsa* tiriglik ıdıp/ anı sewgü yüdgü yüdüurse yüki

İnsanın ömür boyunca *emek verdiği* sevmeli ve yüklenince de onun külfetine katlanmalıdır.

4.3.3.2. İnançta Nedene Bağlı Aktarımlar

İnanç bağlamında ise dilek ver- (b. 90), devlet ver- (b. 109), iki el sun- (b. 3658), gönül ver- (b. 1172) gibi ifadeler nedene bağlı aktarımlardır. Tanrı güçlü olduğu için insanlara dileklerini veya hükümdârlara kutlarını verir. Bunun üstündeki en büyük yaptırım Tanrı gücüdür. İkinci olarak dünya hal ve hareketlerimiz üzerinde diğer bir güçtür. Dünyaya gönül vermenin nedeni dünya olarak görülmektedir (b. 1172).

Yönetim bağlamında ifade edildiği gibi Tanrı her şeyde olduğu gibi Hükümdârın yetkileri üzerinde de güç sahibidir. Dileklerin, iyiliklerin, dünyanın, devletin, huzurun kaynağı olan Tanrı'dan hükümdâra aktarılan bu soyut kavramlar nesne şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Tanrı hükümdârın bu nitelikleri üzerinde nedensel bir güç metaforu oluşturmaktadır.

TANRI HEDEFLERE ULAŞMA ÜZERİNDE GÜÇTÜR

90. bayat *birdi barça tilemiş tilek*/ bayat ok bolu birsü arka yülek

Tanrı bütün dileklerini verdi; bundan sonra da Tanrı daima sana arka ve destek olsun.

1032. *tilekimni birdiñ kamuğ arzular/ erej dünya devlet* öküş *eğüler*

Huzûr, dünya, devlet ve her türlü iyilikleri, hâsılı bütün dileklerimi verdin.

Tanrı zaman kavramı üzerinde de nedensel bir güç metaforu oluşturmaktadır. Zamanın görünüşlerinden gün soyut kavramının insanlara verilmesi zamanı nesne şeklinde ifade etmiştir. Burada an kavramı üzerinde de durulmuştur. İnsanların kendilerine verilen her günü müstakil bir fırsat olarak görmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

TANRI ZAMAN/ ZAMAN GÖRÜNÜMLERİ/ AN ÜZERİNDE GÜÇTÜR

6408. bayat *birdi bizke bu kün bu künüg* / yawa kılsa bolmaz bu bulmuş ödüğ

Tanrı bize bugün bu günü verdi; ele geçen bu fırsatı heder etmemelidir.

Beitlerde yer alan gönül, akıl, bilgi, kısmet soyut kavramları ver- eylemi aracılığı ile nesne şeklinde ifade edilmiştir. İnsanların yaratılışında Tanrı güç faktörüdür. İnsanların varlığının nedensel gücü tanrı olarak ifade edilmiştir. Burada gönül, bilgi, akıl, kısmet soyut kavramlarının aktarıldığı insan mekânlaştırılmıştır. Tanrı da bu gücün kaynağı durumundadır.

TANRI YARATILIŞ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

149. *könül birdi* hem me yorıttı tilig/ uwut birdi kılğ hem kılınçı silig

Ona hem *gönül verdi*, hem de onun dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti.

150. *bilig birdi* yalnuğ beğüdi bu kün/ *uğuş birdi* ötrü yazıldı tügün

Ona *bilgi verdi* ve insan bugün yükseldi; ona *anlayış verdi* ve böylece düğümler çözüldü.

1682. *uğuş* ol anı yalnuğ öğrenmedi/ *tadu birle katılp* törütür idi

Çalışmakla elde edilemeyen şey *akıldır*; *Tanrı onu insanın hamuruna katar.*

3726. isig tumlığığ hem kuruğ ya ölüg / yarışturdi halkka *tegürdi ülüg*

Sıcak ile soğuğu, kuru ile yaşı birbirine yaraştırdı ve halka *kısmetini verdi*.

Burada insanların gerçek dünya için yapacakları olumlu ve olumsuz eylemler üzerinde de Tanrı'nın bir güç olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bize verdiği imkanlar üzerinde de Tanrı güç metaforu durumundadır.

TANRI KURTULUŞ ÜZERİNDE GÜÇTÜR

3658. *elig birdi iki sunup tutğuğa / biri dünyaya tut biri 'uqbıka*

Uzanıp elde etmek için, insana iki el verdi; birini bu dünya için kullanırsan, birini de âhiret için kullan.

Gönül ver- deyiminde de gönül soyut kavramının nesne şeklinde metaforik olarak ifade edildiği görülmektedir. Burada dünyaya bağlanma üzerinde dünya ve güzellikleri bir güç durumundadır. Burada bu bağlanmanın kaynağı olarak dünya gösterilmektedir.

DÜNYA BAĞLANMA ÜZERİNDE GÜÇTÜR

1172. mini ardı dünya okıdı sewe/ *könül birdim* erse irikti iwe

Dünya beni aldattı; severek, yanına çağırdı; ona *gönül verdim*, fakat benden çabuk bıktı.

İnanç bağlamında insanların dünyada yaptıkları iyiliklerini göndermesi ifadesinde iyilikler aktarılan, alınan- verilen bir nesne şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Burada iyiliklerin kaynağı ve güç faktörü kişinin kendisidir. Burada nesne şeklinde ifade edilen iyilikler zamanlar arası mekânlara aktarılmıştır.

1131. *burun ıdğum erdi kamuğ edğülüğ/* asığ kılğay erdi yarın belgölüg

Bütün iyiliklerimi önceden göndermeli idim; bunlar bana yarın muhakkak faydalı olurdu.

Burada Odgurmuş'a rüyasında Azrail su somut kavramının gerisinde ölümü vermektedir. Su ölümü metaforik olarak ifade etmiştir. Burada Odgurmuş'a aktarılan ölüm kavramıdır. Aktarılan ölümü Odgurmuş'ın alması da onun ölümünün habercisidir. Odgurmuş'ın yaşadığı endişe üzerinde de Azrail'in kaynaklık ettiği ölüm duygusu güç metaforu durumundadır.

6054. başına ağıp men ol atçı kelip / maña *birdüki suwnı* içtim alıp

Merdivenin başına kadar yükseldim ve o atlının gelerek bana; *verdiği suyu alıp içtim*.

Burada dünyanın bir çok insanı ölüme götürdüğü durumunun miktarı yel şeklinde ifade edilmiştir. Burada insanları birer nesne gibi veren, aktaran dünya insanların ölümlerinin üzerinde güç durumundadır. Burada da dünya varlığı güç ve kaynak metaforu durumundadır.

6123. telim *yilke birdi* sini teglerig / keçürdi ilig teg telim beglerig

O senin gibi bir çok *insanları yele verdi*; hükümdar gibi birçok beyleri gördü- geçirdi.

4.3.4. Eylemler/ Hareketler

Kutadgu Bilig’de iradeli eylemlerin meydana gelmesi nesnelerin kazanımlarına veya kayıplarına bağlıdır. Bu kazanımlarda veya kayıplarda nesnenin hareketleri arka plandadır. Öznenin nesnelerin elde edilmesinde veya kaybedilmesinde etkisi vardır.

4.3.4.1. Yönetimde İradeli Kazanımlar

Yönetim bağlamında yer alan hükümdârın sorumluluk, yük metaforları iradeli kazanım metaforlarına örnektir. Çünkü hükümdâr yaptırımları bildiği için bu görevi alır ve bunun beraberinde birçok sorumluluk elde eder. Zaman geçtikçe sorumlulukların artmasıyla da kazanım olarak adlandırabileceğimiz mevkisi yükselir veya kayıp olarak ifade edilirse mevkisi düşer. Bu beyitlerde kullanılan börk ve yük kaynak alan olarak soyut sorumluluk ve görev kavram hedef alanlarına haritalanmıştır. Bu bağlamda BÖRK GIYMEK SORUMLULUK ALMAKTIR veya YÖNETMEK YÜK ALMAKTIR iradeli kazanım metaforlarını ortaya çıkarmaktadır.

435. neçe er beğüse baş ağırığ beğür/ *neçe baş beğüse beğük börk keğür*

İnsan ne kadar büyürse, baş- ağırsı da o kadar artar; *başı ne kadar büyürse, o kadar büyük börk giyer.*

1720. *emanet yüğürdi boyunka* uluğ/ emanet yüder erke canım yuluğ

Boynuna büyük bir emânet yüklendi; emânet yüklenen insana canım feda olsun.

1785. sen ök bir maña küç kamuğ eğgüke/ elig asrakılar *yükin yüğgüke*

Ey rabbim, bana kuvvet ihsan et; bütün iyiliklere muvaffak olayım ve *tebeamın yükünü cesâretle yükleneyim.*

Hükümdâr için geçerli olan bu kazanımlar hükümdârın yanındaki Hâcib, vezir, katip, elçi için de geçerlidir. Örneğin hâcib hükümdâra devlet işlerinde yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda da hizmetliler de devlet/saray kapısına bilinçleri dahilinde gelmektedir. Dolayısıyla hizmete girmek bir yük almaktır. Bu da hizmetliler için iradeli bir kazanım durumundadır. Buradan HİZMET ETMEK YÜK ALMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

1876. *yükümni yüçer sen* tilek iş yorır/ mini tındurur sen saña yük tegir

Yükümü yükleniyorsun, dilek ve iş oluyor; beni râhat ettiriyorsun, fakat sana zahmet oluyor.

4.3.4.2. İnanç Bağlamında İradeli Kazanımlar

Yük metaforu inanç bağlamında da iradeli kazanımlar metaforları arasında görülmektedir. Bu dünyadaki doğru olmayan, doğru yapılmayan her işin diğer dünyada insanlara yük olacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla insanlar orada bu yükü bilinçli olarak

yanlarında götürmektedirler. Bu bağlamda HESAP VERMEK YÜK ALMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

3927. bulup dünya malın yiyü bilmese / *sakış tegdi ülgı ağır yüğgüke*

Dünya malını bulup da, onu yemesini bilmeyenin nasîbi, *yüklenmesi güç olan bir hesaptan ibârettir.*

4.3.4.3. Bilişsellikte İradeli Kazanımlar

Kutadgu Bilig’de bilişsel bağlamda anlamak, benimsemek ve kabul etmek de insanlara kazanım sağlayan metaforların oluşmasında etkili olan eylemlerdir. Bu bağlamda bir sözü kabul etmek, nasihatleri anlayıp benimsemek, sözlere gönülde yer vermek ve unutmamak insanlara bir çıkarım ve kazanım sağlamaktadır. Dolayısıyla buradan ANLAMAK SÖZLERİ BENLİK MEKÂNINA ALMAKTIR, KABUL ETMEK SÖZLERİ TUTMAKTIR, BENİMSEMEK SÖZLERİ GÖNÜL MEKÂNINA ALMAKTIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

4120. birisi bu begler *sözün tutğu beg* / küdeşgü anı öz sewüg canı teg

Biri —bu beylerin sözünü *sözlerin beyi olarak kabûl etmeli* ve onu kendi sevgili canı gibi tutmalıdır.

5158. atanıñ ananıñ ölümü tükel / oğul kızka pend ol *uqup özke al*

Ana- babanın ölümü çocuklar için tam bir nasihattir; *bunu anlayıp, benimse.*

6147. muñar menzer emdi eşit bu sözüğ/ *köñülke alıñıl* ewürme yüzüg

Şimdi buna benzer şu sözü dinle, *onu benimse* ve küçümseme.

Kutadgu Bilig’de yer alan iradeli eylemlerin ikinci metaforik görüntüsü de kayıp metaforlarıdır. Kutadu Bilig’de iradeli kayıpların olumlu anlamda kullanıldığı görülmüştür. İnancın üzerindeki perdeyi kaldırmak o perdeyi yok etmek yani inanç kavramını aydınlığa çıkarmak anlamında kullanılmıştır. Burada perdeyi kaldırmak yani karanlık görüntüsünü yok etmek kaynak alan olarak ortaya çıkarmak, aydınlatmak hedef alanını ifade etmektedir. Bu bağlamda AYDINLATMAK KARANLIĞI YOK ETMEKTİR metaforu elde edilmektedir.

54. bu erdi basutçı köni dınka kök/ *şeri ‘at yüzündin kötürdi eşük*

Yardımcısı ve doğru dinin temeli o idi; *şeriatin yüzünden perdeyi o kaldırdı.*

İkinci olarak iradeli kayıp metaforlarında yönelim, hareket ve yol imaj şemalarının da kullanıldığı görülmektedir. Tarihi bir eylem olan költür- eylemi yukarı bir yönelim ifade etmektedir. Öç duygusunun nesne şeklinde kavramlaştırılarak yok edildiği görülmektedir. Bu kayıp olumlu bir durumu da meydana getirmektedir. HUZURLU YAŞAMAK ÖÇ NESNESİNİ YOK ETMEKTİR metaforu meydana gelmektedir.

145. qarışmaz yağılar yaraştı için/ *körüşmez yağılar kötürdi öçin*

Uyuşmaz olan düşmanlar kendi aralarında barıştılar; ***görüşmez olan düşmanlar öçlerini ortadan kaldırdılar.***

Hükümdârın halkın üzerindeki güç, baskıyı yok etmesi iradeli bir eylemdir. Burada gücün, baskının ortadan kalkışı bir kayıp belirtir. Bu kayıp da olumlu bir duruma yol açmıştır. Dolaylı olarak bir kazanım görülmektedir. Yönelim, yol ve hareket şemasının etkin olduğu bu beyitte güç ve baskı kaldırılıp atılan bir nesne gibi ifade edilmiştir. Bu bağlamda YÖNETMEK GÜÇ NESNESİNİ YOK ETMEKTİR metaforu görülmektedir.

1171. buçundın kötürdi kamuğ küç basınç/ özindin kiterdi yarağız kılınç

Halk üzerinden bütün zor ve tazyiki kaldırdı; kendisinden hiç bir uygunsuz hareket sâdir olmuyordu.

Bir güç metaforu olarak sözün kullanıldığı bu beyitte örtü kaynak alan olarak soyut gizlilik hedef kavramını metaforik olarak ifade etmiştir. Burada açıklama eylemi ile örtüyü kaldırmak ifadesi kaynak alan olarak gizliliği yok etmek, açıklığa kavuşturmak hedef alanı için kullanılmıştır. Bu örtünün yok edilmesi dolaylı olarak bir kazanıma neden olmuştur. Bu bağlamda AÇIKLIĞA KAVUŞTURMAK ÖRTÜYÜ KALDIRMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

5818. maña örtüg erdi bu sözler neçe / kötürdün bu örtüg sen aydın aç

Bütün bu söylediklerin benim için mechûl bulunuyordu; izahların ile ***bu örtüyü kaldırdın.***

İnanç bağlamında iradeli kayıp metaforu ise arzu ve dilekleri yok etmek şeklinde ifade edilmiştir. Dilek ve arzu soyut duygu kavramları yok edilen nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda bu soyut duyguların yokluğu insana diğer dünyasını dolaylı yoldan kazandırmaktadır. Bu nedenle AHİRETİ KAZANMAK ARZU/DİLEK NESNELERİNİ YOK ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

4728. özümdin kötürdüm bu arzu tilek / çoðu bir bayatım maña tap yölek

Ben içimdeki bütün arzu ve dilekleri yok ettim; beni bırak, Tanrım bana yeter bir destektir.

İbadet mekânından ayrı kalmak da bir durum değişimi yaratmaktadır. Bu bağlamda ibadetlerden geri kalmak insan hayatından doğrudan bir kayıba neden olmaktadır. Kesilmek eyleminin niteliği kaynak alan olarak kaybetmek, geri kalmak haedef alanı üzerine haritalanmıştır. KAYBETMEK İBADET MEKÂNINDAN AYRILMAKTIR, KAYBETMEK İBADETLERİN KESİLMESİDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

3364. maña kelmişinde berü men bu kün / tapuğdın kesildim bağa kör öğün

İşte bana geldiğinden beri ben bugün ***ibâdetten geri kaldım;*** bir düşünsene.

İletişim bağlamında kurut- eylemi kaynak alan görevi görmüştür. Günlük yaşantıda daha çok vejetatif alanda görülen kurut-, kuru- eylemi sonlandırmak, bitirmek yani iletişimin kaybı anlamında kullanılmıştır. Burada kalemi kurut- yazıyı sonlandırmak anlamında kullanılmıştır. Kurut- eylemi ve niteliği kaynak alan olarak hedef alandaki sonlandırmak üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla buradan SONLANDIRMAK KALEM/YAZI NESNESİNİ KURUTMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

3273. munu sözledim men söz bitigin ulam/ tükettim sözümü *kuruttum kalem*

İşte yazı ile ulaştırılacak sözlerimi söyledim; sözümü bitirdim ve *kalemi sildim*.

Burada yine iletişim bağlamında meydana gelen iradeli bir kayıp metaforu vardır. Söz soyut kavramı kesilecek bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Sözlerin kesilmesi de susmak yani iletişimin iradeli kaybına neden olur. Kes- eylemi ve niteliği kaynak alan olarak söz ve sus- eylemini içeren hedef alanı metaforik olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda SUSMAK SÖZÜ KESMEKTİR, İLETİŞİMİN KAYBI SÖZÜ KESMEKTİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

4875. eşittim sözünü öğün tınladım / *sözüm kestim* emdi sözün tenledim

Söylediklerini dikkatle dinledim; sözlerini iyice tarttım; diyecek *sözüm kalmadı*.

4.3.5. Amaçlar

Kutadgu Bilig’de iradeli eylemler sonucu elde edilen nesneler iradeli eylemler üzerindeki güç durumunda olan öznenin amaçlarıdır. Bu bağlamda da Kutadgu Bilig’de amaçların nesne açısından metaforik olarak ifadesi AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR ve BİR AMACA ULAŞMAK İSTENEN BİR NESNEYİ ELDE ETMEKTİR şeklindeki metaforlardır.

Kutadgu Bilig’de amaç olay yapısı metaforu için tarım önemli bir kaynak alandır. Kutadgu Bilig’de genel çerçevesiyle bir insan rahat ölmek adına, sonsuz iyilik bulmak için pek çok ibadet yapar, iyilikler yapar, ahlaki değerlere uyar. Bütün bunlar insanın hayatta ve sağlıkta iken meydana getirdiği ekili bir tarla şeklinde düşünülmektedir. Tarladaki bitkilerin gelişip, büyümesi, insanlığa yarar sağlaması gibi nitelikleri kaynak alan olarak soyut ibadet ve iyilikler hedef alanına haritalanmıştır. Dolayısıyla burada istenen hasatlar, ekinler aslında yapılan iyiliklerin geri istenmesidir. Bu bağlamda İSTENEN BİTKİLER İSTENEN İYİLİKLERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

5248. tarılağ turur bu ajun ay ilig / *negü ekse anda alır bu elig*

Ey hükümdâr, bu dünya tarladır; *bu el buraya ne ekerse, orada onu biçer*.

5249. yori *eğgölük kıl ekin eğgölük* / saña eğgü bolğay açu menjülük

Yürü, *iyilik yap, iyilik ek*; bundan sen ebedî iyilik bulursun.

6555. tiriglikke asğı xanı eğgü kılkıım/ *tiriglikte tarlağ xayı yirke ektim*

Hayatta ne gibi bir iyilik yaptım; *hayatta iken ektiğim tarla nerede*.

Ekin, tarla gibi bitki kaynaklı varlıklar yanında tohum da amaçlar olay yapısı metaforu için kullanılan kaynak alandır. İleride insanın rahat ve gururlu yaşamayı amaçlaması ona erken yaşlardan itibaren iyilik yapmaya iter. Bu soyut düşünce bir bitki tohumunu ekmek şeklinde düşünülmüştür. Dolayısıyla tohumun biyolojik ve kimyasal niteliği kaynak alan olarak iyilik kavramına haritalanır ve insanın amaçları için elde edilmek istenen nesneler şeklinde düşünülür.

4734. uruğ edgü ekse öner edgülik/ ol edgü bolur ol yigü kedgülik

İyilik tohumu ekilirse, iyilik çıkar ve bu iyilik senin için yiyecek ve giyecek olur.

Aynı durum Kutadgu Bilig’de yönetim için de geçerlidir. İdeal bir devlet ve adaletli bir devleti sürekliliği bir ağacın niteliği ile ifade edilmiştir. Bir sonraki beyitte bu köklerin kanun ve gümüş olması istenmektedir. Bu bağlamda kökleri sağlam bir ağaç görmek istemek kaynak alan olarak sonsuz adaletli bir devlet hedef alanına haritalanmaktadır.

2132. bu il tutruğu hem tüpi bekliki/ iki neş turur aşı yıldız köki

Memleketin direği, temeli, sağlamlığı, esâsı ve kökü iki şeye bağlıdır.

Yönetim bağlamında olduğu gibi Hâcib din ve inanç bağlamında da arındırılmış bir inanış arar. Bunu da yine bir ağaç metaforu ile göstermiştir. Hâcib doğru dinin kökü olarak Hz. Ömer’i göstermiştir ve burada adaleti ve doğruluğu içinde barındıran bir din anlayışını Hâcib istemiştir. Bu nedenle kökleri sağlam olan bir ağaç kaynak alan olarak doğruluk ve adalete sahip bir inanç isteme hedef alanına haritalanmıştır.

54. bu erdi basutçı köni dinğa kök/ şeri‘ at yüzindin kötürdi eşük

Yardımcısı ve *doğru dinin temeli* o idi; şeriatın yüzünden perdeyi o kaldırdı.

Kutadgu Bilig’de Hükümdârın amaçlarından biri de devleti daha iyi yönetmek için Olgurmuş’ı sarayda daimi olarak görmektir. Onun bilgi ve tecrübelerinden yararlanmak istenmektedir. Bu bağlamda kişi nesne olarak kavramlaştırılmıştır ve kaynak alan olarak bir insan, bir insanın hizmet dairesine alınması aslında halkı ve devleti daha iyi yönetme isteği olan hedef alana haritalanmıştır.

3864. koşu birmegey ahır iltgey sini / bu kün bar tidim men ağır lap anı

Nasılsa *seni bırakmayacak ve sonunda kendi yanına alacaktır*; ona hürmet göster, şimdiden gel — dedim.

Kutadgu Bilig’de yer alan amaçlar/ hedefler için olay yapısı metaforları ajun erki bul- (940), tilek bul- (1045), zulümleri yok et- (1435), bilgi için maye bul- (1818), edgü törü öğren- (1941), bu dünyayı ve diğer dünyayı ye-, elde et- (2264), yetürgen uçı, zafer kazan- (2316), il tut-, halkı kazan- (2714, 2715), ülüg tegür-, saadetinden elde et- (3461), ağırlıg, açığ

ye-, ihsanlar elde et- (3734- 3735), ülüg bul- (3869), tilekke tegür- (3870), ülüg kötür- (4282), erk sür- (4329), dünya devlet ye- (5759) şeklinde görülmektedir. Bul-, öğren-, ye-, elde et-, kazan-, tut-, ulaştır-, elde et-, bul- eylemleri kullanıldıkları soyut kavramları elde edilmesi istenen amaçlar olarak nesne şeklinde kavramlaştırmışlardır.

4.3.5.1. Yönetimde Amaçlar

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında hükümdârların, beylerin ve hizmet kapısına gelenlerin belli bir amacı ve hedefi vardır. Bu amaçlar yükselmek, hakimiyet kurmak, kut sahibi olmak, halkın gönlünü elde etmek, hükümdâra yakın olmak, Tanrı’nın hikmetini kazanmak, hükümdârın değerini kazanmak şeklindedir. Metinde bu ifadeler bir şeyi elde etmek, bir şeye ulaşmak şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda yükselmek amacı bul- (b.940, 1045, 3869), bil-, oku- (b.1186), öğren- (b.1941) eylemleri aracılığı ile erk (güç), bilgi, fazilet, erdem, törü/ kanun, ülüg /kısmet soyut kavramlarının nesne şeklinde metaforik olarak kavramlaştırılarak elde edilişi şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda BULMAK ELDE ETMEKTİR/ ULAŞMAKTIR, BİLMEK ELDE ETMEKTİR/ ULAŞMAKTIR, ÖĞRENMEK ELDE ETMEKTİR/ ULAŞMAKTIR şeklinde amaç metaforlarına hizmet eden temel metaforlar ortaya çıkmaktadır. Bu eylemler ve ifadeler aynı zamanda metaforik olarak kişioglunun yükselmesini, yükselişini ifade etmektedir.

HEDEFE ULAŞMAK DÜNYA NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

HAKİMİYET KURMAK GÜÇ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

940. *ajun erki bulduñ* uzun bolsu yaş/ erej eğgü birle esen bolsu baş

Dünya kudretini elde ettin, ömrün uzun olsun; huzûr ve iyilik içinde başın esen olsun.

YÜKSELMEK ARZU/ DİLEK NESNELERİNİ ELDE ETMEKTİR

1045. *tükel buldı ay toldı arzu tilek* / kıwı kıt kıarıp yıktı arka yülek

Ay-Toldı arzu ve dileğini tam elde ettiği zamanda, süreksiz saâdet ihtiyarladı; ona arka ve destek olan şeyleri birer- birer yıktı.

YÜKSELMEK BİLGİ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

YÜKSELMEK ERDEM NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1186. bu dünya içinde tirildiñ öküñ/ *bilig bildiñ erdem okıdıñ* ukuş

Bu dünyada çok yaşadın, birçok *bilgi edindin; fazilet ve meziyetler elde ettin.*

YÜKSELMEK KANUN NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR

1941. maña oқ tapındıñ kiçigde berü/ *körü öğrenü bildiñ eğgü törü*

Küçüklüğünden beri hep benim hizmetimde bulundun; *görüp öğrenerek, iyi kanunlar elde ettin.*

YÜKSELMEK DİLEK NESNESİNİN ELDE EDİLMESİDİR

3869. bedüklük nişanı bu ol belgülüg / *tilemiş tilektin* bu *bulsa ülüg*

Hakikî büyüklüğün nişanı, şüphesiz, *arzuladığı şeyi elde etmektir*.

Kutadgu Bilig’de hükümdârın amaçlarından biri de halk üzerindeki zulüm ve zorlukları yok etmektir. Dolayısıyla amaç metaforlarına kaynaklık eden eylemlerden biri de olumsuz nitelikli yok etme ifadesidir. Yönelim imaj şeması taşıyan költür- eylemi ile birlikte güç, zulüm soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla olumsuz bir durum, amaca olumsuz kavramları yok ederek elde edilmektedir. Bu bağlamda YOK ETMEK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KURTARMAK ZULÜM NESNESİNİ YOK ETMEKTİR

1435. özün menğü beglik tilese tuçı/törü kıl buğundın *kötürgil küçi*

Eğer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan, adâletten ayrılma ve *halk üzerinden zulmü kaldır*.

Kutadgu Bilig’de yukarı yönelim imaj şeması içeren yükselmek eylemi amaç metaforlarına kaynaklık etmektedir. Hükümdârın kapısına gelen herkesin hedefi hükümdâr tarafından değerlendirmeye tabi tutulmak ve bu değerlendirme sonucunda saray kapısında kendine yer edinmektir. Bu bağlamda YÜKSELMEK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KUTLANMAK İNSAN NESNESİNİN YÜKSELMESİDİR

1805. elig urdı ilig mini eğledi/ bolu birdi ewren *özüm yoğladı*

Hükümdâr beni tuttu ve beni değerlendirdi; felek de müsâit davrandı ve *ben yükseldim*.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforlarından biri de kazanmaktır. Kazanmak eylemi Kutadgu Bilig’de bul- (b.1818), yetür- (b.2316), tut- ve kızgan- (b.2714), awla- (b.3181), yaz- /aç- (b.3182), sür- (b.4329), götür- / költür- (b.4282), ye- (b.5759) eylemleri ile birlikte kullanılan maye, zafer, memleket, halk, halkın gönlü, güç/erk, nasip, kismet, dünya, devlet, diğer dünya/ahiret soyut kavramları aracılığı ile ifade edilmiştir. Adı geçen eylemler bu soyut kavramları elde edilen, kazanılan somut nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda bu nesneleşmiş soyut kavramları elde etmek elde edilmek istenen amaçlara işaret etmektedir. Dolayısıyla buradan BULMAK/ YETİR-/ TUT-/ AL-/ AVLA-/ÇÖZ-/ SÜR-/ YE- ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

KAZANMAK BİLGİ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1818. törütürde birse bayat ög köñül/ tükel *maye buldı biligke oğul*

Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, *çocuk bilgi için tam bir sermâye elde etmiş olur*.

KAZANMAK ZAFER NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

2316. yağıçı yarağçı kişi ol tuçı/ yağı sançguçı hem *yetürgen uçı*

Harpçi her vakit silâh taşıyan kimsedir; o düşmanı vurur ve *zafer kazanır*.

KAZANMAK TUTMAKTIR

2714. kılıç *il tutar* hem *buğün kazğanur*/ kalem il tüzer hem hazine urur

Kılıç *memleket zapteder* ve *zafer kazanır*; kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar.

KAZANMAK ALMAKTIR

2715. kılıç kan tamuzsa begi *il alır*/ kalemde kara tamsa altun kelir

Kılıç kan damlatırsa, *memleket alır*; kalemden mürekkep damlarsa, altın gelir.

KAZANMAK GÖNÜL NESNESİNİ AVLAMAKTIR

3181. negü tir eşitgil ay aşı ağı/ kara *köğlin aklar* begi yarlığı

Dinle, aslı sırmalı ipek gibi temiz ve kıymetli olan ne der: —Beyin fermanı *halkın gönlünü avlar*.

KAZANMAK GÖNÜL NESNESİNİN ÇÖZÜLMESİDİR

3182. taķı yakşı aymış biliglig özi/ tügülmüş *köğülni yazar* beg sözi

Bilgili ne kadar güzel söylemiş: — Beyin sözü *kapalı gönülleri açar*.

KAZANMAK SÜRDÜRMEKTİR

YÖNETMEK GÜÇ NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

4329. kara karnı toğsa tili baş sırar/ basa tutmasa bek özi *erk sürer*

Kara halkın karnı doyarsa, ileri-geri konuşmağa başlar; iyice itâat altına alınmazsa, kendisi *hâkim olmağa* kalkışır.

KAZANMAK HAK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

4282. tükel bay bolayın tise belgülüg / barına tapı bol *kötürdün ülüg*

Her bakımdan tam zengin olmak istersen, kanâatkâr ol; böylece kendi *nasībini elde etmiş olursun*.

KAZANMAK DÜNYA/DEVLET/DİĞER DÜNYA NESNELERİNİ YEMEKTİR

2264. *yidi bu ajunuğ yigey ol ajun* / tirilgey kutun tutçı menü uzun

O bu dünya saâdetini elde ettiği gibi, öbür dünya saâdetine de nâil olur; uzun zaman hep devlet ve ikbâl içinde yaşar.

5759. sen emdi tükel *dünya devlet yidiğ* / köğül bastıñ arzu hava beklediğ

Sen imdi *dünya ve devletin her çeşidini elde ettin*; gönlüne hâkim olarak, heva ve nefsine mâni oldun.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforları için kullanılan iradeli eylemlerden biri de tile-/dile- yani istemek eylemidir. İste- eylemi mevki ve ihsan gibi soyut kavramları istenen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Mevki ve ihsan istenmesi bir amaca/ hedefe ulaşmayı ifade eder. Hükümdârın veya diğer insanların bu soyut kavramları tıpkı bir varlık/ nesne gibi elde

etmesi hedefini elde ettiğini gösterir. Bu bağlamda İSTEMEK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KAZANMAK MEVKİ NESNESİNİ İSTEMEKTİR

3734. yime va' de kılımış öküş edgölük/ *ağırlıg açığlar* yigü keğgölük

Bir de *mevki, ihsan*, yiyecek ve giyecek husûsunda birçok lutuflar vâdinde bulunmuşlar.

3735. *yorıglı bu yalhuğ bu arzu öze / yorırlar tileyü ajunuğ keze*

Bütün insanlar bunu isterler ve bunu elde etmek için, dünyayı gezip- dolaşırlar.

Kutadgu Bilig'de onarmak eylemi istenen amaçlara, hedeflere ulaşmayı ifade etmektedir. Onarmak eylemi iş soyut kavramını onarılacak, tamir edilecek bir nesne/ varlık şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda ONARMAK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

BAŞARMAK İŞ NESNESİNİ ONARMAKTIR

1989. keğ öglüg kerek beg *onarsa işin*/ bilip başlasa ötrü işler başın

İşe bilerek başlamak ve *başarı ile tamamlamak* için, beyin çok akıllı olması gerekir.

1990. bu öglüg kişiler *onarur işig*/ yırak tutğu işte bu ögsüz kişig

İşi akıllı insanlar *başarırlar*; akılsız kimseleri işten uzak tutmalıdır.

Yönelim imaj şemasının görüldüğü bu ifadede yükselmek kişinin hedefine ulaştığını göstermektedir. Bu bağlamda UÇMAK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

KUTLANMAK İNSAN NESNESİNİN UÇMASIDIR

2646. kişi erdemi birle erdin keçer / öküş bolsa erdem *er örlep uçar*

İnsanın fazîleti ile başkalarına üstün olur; kimin fazileti çok ise, *o uçar gibi yükselir.*

Hükümdâr yanında sarayda görev alanlar ve halk hükümdârın kutundan faydalanmayı istemektedir. Hükümdârın kut kavramı aracılığıyla herkese hakkı olanı vermesi halkın hedefine ulaşması anlamına gelmektedir. Halkın kutlanmak istemesi veya hakkına sahip olması nesne şeklindeki kavramlaştırılmış kut kavramını elde etmeleriyle meydana gelecektir.

KUTLANMAK KUT NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

3461. törülüg köni beg kut ol belgölüg / *kutı birle tegrür tözüke ülüg*

Kanunlara riây et eden, doğru bey, gerçekten, bir saadettir; *onun saâdetinden herkes kendisine hisse alır.*

Kutadgu Bilig'de kurt, tilki, aslan, domuz gibi hayvanlar hükümdârın düşmanlarının metaforik ifadesi durumundadır. Amaç metaforlarına kaynaklık eden eylemlerden biri de avla- eylemidir. Hükümdârın düşmanlarını avlaması onları yenmesi ve hedefine ulaşması anlamına gelmektedir. Bu nedenle AVLAMAK ULAŞMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

GÜÇLÜ OLMAK DÜŞMAN NESNELERİNİ AVLAMAKTIR

5376. böri tilkü arslan ağığ ya toñuz / *seniñdin ıutulmaz ölır awda tüz*

Kurt, tilki, arslan, ayı veya domuz hiç biri senin elinden kurtulamaz, *hepsini de avlar öldürürsün.*

4.3.5.2. İnanç Bağlamında Amaçlar

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında, Tanrı yoluna dönmek (b. 46), heveslerinden vazgeçmek (b. 5759), dünyada yaptıklarının karşılıklarını almak (b. 1393, 6556), Tanrı’nın rızasını kazanmak (b.3250), Tanrı’dan iyilik bul- (b.5249, 6262), yaşamak (b. 3614, 5635, 5382), pişman olmak (b.4328), ibadetleri yerine getir- (b.4894), öldürmek (b.1118, 1070, 6403), kurtulmak (b.6561), gayret etmek (b.5286) insanların bu dünyada ve diğer dünya için ulaşmak, elde etmek istedikleri amaçlardır.

İnsan uzuvlarını ifade eden isimlerle kullanılan eylemler arasında yer alan köñöl ba- ve köñöl bas- birleşik fiilleri¹²¹⁶ Kutadgu Bilig’deki amaç metaforlarını oluşturan iradeli eylem örnekleridir. Burada insan öznesi dünyadaki amaçlarından Tanrı’ya yaklaşmak gönöl soyut kavramını bağlamak şeklinde ifade edilmiştir. Burada gönöl soyut kavramı üzerinde bağla- eylemi belirleyicidir ve gönöl soyut kavramı bağalanıblen bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla buradan BAĞLAMAK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu da ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak gönöl nesnesini bas-, ona hakim olmak da gönöl kavramını taşıyan bir nesne şeklinde kavramlaştırmaktadır. Bu bağlamda amaç metaforları için HAKİM OLMAK/ ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

HEDEFE ULAŞMAK GÖNÜL NESNESİNİ BAĞLAMAKTIR

46. *köñöl badım* emdi anıñ yoluña/ sewip sözi tuttım bütüp ıavlıña

Onun yoluna şimdi *gönöl bağladım*; bütün dediklerine inandım ve severek sözünü tuttım.

5759. sen emdi tükel dünya devlet yidiñ / *köñöl bastıñ* arzu hava beklediñ

Sen imdi dünya ve devletin her çeşidini elde ettin; *gönlüne hâkim olarak*, heva ve nefesine mâni oldun.

Kutadgu Bilig’de amaçlar metaforu içerisinde tarım kavram alanına giren eylemler önemli bir kaynak alandır. Burada insanlar diğer dünyada olumlu bir şeyler elde etmek için bu dünyada olumlu bir yaşantı sürer. Burada insanın dünyadaki iyilikleri ekilen bitkiler şeklinde nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dolayısıyla biç-/ or- eylemi amaca ulaşan iradeli bir eylemi ifade etmektedir.

KARŞILIK ALMAK HAYAT NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

1393. tarığlağ erür dünya ilig ıutı/ tarısa *orar* er *tirilgü otı*

¹²¹⁶ Ercilasun, 2014: 104.

Ey devletli hükümdâr, dünya bir tarladır; insan bu tarlayı ekerse, hayat ekinini **biçer**.

6556. negü ektim erse anı **orğu** ahır/ negü ordum erse anın öz süçittim

Ne ektim ise, sonunda onu **biçtim**; ne biçtim ise, ondan zevk aldım.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforlarından biri de kurtuluş metaforudur. İnsanların bu ve diğer dünyadaki amaçlarından, hedeflerinden biri olan Tanrının rızasını ve iyiliğini bulmak ifadelerinde rıza ve iyilik soyut kavramları elde edilen veya kaybedilen nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda dilemek, olmak ve vermek eylemleri amaç metaforları için iradeli eylemlerdir. DİLEMEK ULAŞMAKTIR, OLMAK ULAŞMAKTIR, VERMEK/ ALMAK ULAŞMAKTIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

KURTULMAK RIZA NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

3250. *bayatım sewinçi tilese* özün/ müsülman sewinçi tile kes sözün

Sen Tanrının rızasını elde etmek istersen, müslümanların memnûn olmasını dile; sözü fazla uzatma.

KURTULMAK İYİLİK NESNESİNİ ELDE ETMEKTİR

5249. yorı edğülük kıl ekin edğülük /saña **edğü bolğay** açu menjülük

Yürü, iyilik yap, iyilik ek; bundan sen ebedî **iyilik bulursun**.

6262. kim edğü kılınsa hem edğü yanut/ bayat oğ **birür edğü** közni yarut

Kim iyilik ederse, Tanrı bunun karşılığında ona da **iyilik verir**; ey iyi insan, sen müsterih ol.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforları için önemli iradeli eylemlerden biri de ye-eylemidir. İnsanın amaçları yolunda hedeflerine ulaştığını ifade eden eylemlerden olan ye-eylemi için YEMEK ULAŞMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Dünya nimetlerini yemek, arzu ve hevesleri yemek, dünyayı yemek gibi ifadeler insanın dünyadaki amaçlarından olan yaşamak eylemini metaforik olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda hevesler ve nimetler yenilebilir nesneler şeklinde kavramlaşmaktadır. Dünya nimetleri ve dünya ise olumlu ve olumsuz duyguların somut ifadesidir. Burada da dolaylı olarak olumlu ve olumsuz duyguları, yaşantıları insanın elde etmesi durumu vardır.

YAŞAMAK NİMET NESNELERİNİ YEMEKTİR

3614. *şekerlig yidiñ sen ajun ni‘meti* / kâwuk yür yedim men özüm taqatı

Sen tatlı dünya nimetleri yedin; ben ise, ancak kudretimin yettiği kepek ve darı yedim.

YAŞAMAK HEVES/NİMET NESNELERİNİ YEMEKTİR

5635. *yidi arzu ni‘met özüm* uğlayu / tirildi hem uç teg bilü bilmeyü

Ben, öküz gibi, **heves ve nimet yedim**; bilerek bilmeyerek, bir öküz gibi yaşadım—dedi.

YAŞAMAK DÜNYA NESNESİNİ TOPLAMAKTIR

5382. kamuğ bir boğuzka eginke bolup/ *ajun barça tirdiñ* qodur sen ölüp

Hep bu boğazına yiyecek ve sırtına giyecek bulmak için, *bütün dünyayı topladın*; fakat bir gün ölüp, bunları arkada bırakacaksın.

İnsanların yaşamlarından sonra onları bekleyen duygusal durumlardan biri de pişmanlıktır. Pişmanlık duygusu ateş yemek şeklinde ifade edilmiştir. Ateş azap kavramının somut bir ifadesidir. Bu bağlamda yemek eylemi insanı bekleyen bu son durum, amaç için geçen yolda elde etme, başarma veya başaramamayı karşılamaktadır. Dolayısıyla buradan ULAŞMAK/ ELDE ETMEK YEMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

PIŞMAN OLMAK ATEŞ NESNESİNİ YEMEKTİR

4328. telim halklar öldi bu boğzı üçün / kara yir katında *yyiür ot* öçün

Bir çok kimseler bu boğaz uğrunda canlarını vermişlerdir; şimdi de kara toprak altında peşimanlıkla *ateş yerler*.

Kişi oğlunun bu dünyadaki amaç ve hedeflerinden biri de inançta üstünlük (takvada üstünlük) sağlamaktır. Bu hedefe ulaşmanın yollarından biri de namaz kılmaktır. Namazın yetür- ifadesinde yetür- eylemi namaz soyut kavramını nesne şeklinde kavramlaştırarak bu hedefe ulaşmak namaz nesnesini yetirmek, namaz nesnesini yerine getirmek şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan YETİRMEK ULAŞMAKTIR/ ELDE ETMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

YERİNE GETİRMEK NAMAZ NESNESİNİ YETİRMEKTİR

4894. turup kıptı yundi kür ögdülmişe / *namazın yetürdi* okıp bilmişe

Ögdülmiş kalkıp, âbdest aldı; *namazını kıldı* ve duâ etti.

Ecel ve hastalık kavramlarının etken bir güç olarak kullanıldığı amaç metaforlarında bu etken güçlerin hedefi insanların yaşamlarını sonlandırmaktır. Bu bağlamda ULAŞMAK/ TUTMAK YAKALAMAKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Ecel ve hastalık tarafından yakalanan insan nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır.

ÖLDÜRMEK İNSAN NESNESİNİ YAKALAMAKTIR

1118. küremiş kürek erdi uş bu özüm / *ecel tuttı* iltür ne aşğı sözüm

Ben hayata kaçmış bir kaçak idim; şimdi *ecel beni yakaladı* ve geri gönderiyor; sözün ne faydası var.

1070. bu ay toldı aydı ay ilig kıtı/ *mini tuttı ol ig* anar yok otı

Ay-Toldı: —Ey devletli hükümdâr— dedi — beni devâsı olmayan bir *hastalık yakaladı*.

ÖLDÜRMEK İNSAN NESNELERİNİ YEMEKTİR

6403. ne türlüğ ne yañlığ kişi kıptı kör / *yağız yir olarığ yidi optı kör*

Ne türlü ve ne çeşit insanlar bu dünyaya geldi; bak, *kara toprak hepsini yedi ve yuttu*.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforlarından birini de gayret oluşturmaktadır. Tanrı’dan affını kazanmak bir amaç- hedef durumundadır. Bu yolda insanın gayret etmesi ise gayretini, gücünü yetirmek olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle yetür- eylemi güç, gayret soyut kavramını yetebilen veya yetemeyen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu amaca gücün yetmesi insanın o hedefi elde ettiği anlamına geldiğinden ULAŞMAK YETİRMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır.

GAYRET ETMEK GÜÇ NESNESİNİ YETİRMEKTİR

5286. *küçi yetmişinçe* katıglansu öz / yawa kılsa ‘uzri kolu tursu öz

İnsan ***gücü yettiği kadar*** gayret göstermeli, ihmâl ettikleri için de her vakit Allahtan affını istiğfâr etmelidir.

Kutadgu Bilig’de amaç metaforları içerisinde yönelim imaj şemasının da kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda ULAŞMAK DOĞRULMAKTIR/ YÜKSELMEKTİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Doğru yolu bulmak, doğru yolu tercih etmek kişi oğlunun dünyadaki amaçlarından biridir. Bu nedenle bir nesnenin elde edilmesi yanında bir nesneyi yükseltmek veya alçaltmak gibi yönelim imaj şemasının kullanılması da amaç metaforlarına kaynaklık etmektedir.

KURTULMAK YOL NESNESİNİ DOĞRULTMAKTIR

6561 karılık kâwurdı yigitlik yıradı / tatıg bardı barğu ***uçu yol könittim***

İhtiyarlık yakaladı, gençlik uzaklaştı, hayatın tadı kalmadı; artık gidilecek ***doğru yolu buldum.***

4.3.5.3. Bilişsel Bağlamda Amaçlar

Kutadgu Bilig’de bilişsel anlamda tanımak, çözümlemek, başarılı olmak, yoluna koymak, problemleri çözmek, benimsemek, anlamak, öğrenmek, dikkatli ve tecrübeli olmak, hatırlamak gibi zihinsel/bilişsel eylemler amaç metaforlarını oluşturan alanlardan biridir. Bu bağlamda BİLİŞSEL AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR veya BİLİŞSEL AMAÇLAR ELDE EDİLEN NESNELERDİR temel metaforları ortaya çıkmaktadır. Kutadgu Bilig’de kişi oğlu bir şeyleri öğrenmek, anlamak, problemleri çözmek, denemek, tecrübe etmek amacıyla birbirlerini dinlerler, anlamaya çalışırlar. Dolayısıyla anlamaya, dinlemeye, çözmeye çalıştıkları meziyet/erdem (b. 683), söz (b. 792, 2491, 6249), bilgi (b.1493), sorun, düğüm (b. 1856), pend/nasihat (b. 5158), beylik (1935), ta’zif/ tasnif (b.4380), dünya/felek (b. 4381), akıl/idrâk (b.3256) gibi soyut zihinsel kavramlar elde edilen nesneler şeklinde kavramlaştırılırken, insan ise bu kavramlar için taşıyıcı metafor şeklinde kavramlaşmaktadır.

TANIMAK ERDEM NESNESİNİ ANLAMAKTIR

683. ilig aydı ***uğtum bu erdemlerin***/ münün barmu aygıl bileyin senin

Hükümdâr şöyle dedi: —Bu *meziyetlerini anladım*; senin kusûrun var mı; söyle, onu da bileyim.

ÇÖZÜMLEMEK SÖZ NESNESİNİ ANLAMAKTIR

792. ilig aydı *uqtum sözün* belgülep/ açayın sözümni saña ülgülep

Hükümdâr dedi: —*Ne demek istediğini anladım*; bunların ne demek olduğunu sana anlatayım.

BAŞARILI OLMAK BİLGİ NESNESİNİ ÖĞRENMEKTİR

1493. kiçig erken öğret oğulka bilig/ kiçigde *bilig bilse* kötrür elig

Oğula bilgiyi henüz küçük iken öğret; küçüklüğünde *bilgi öğrenirse*, hayatta muvaffak olur.

YOLUNA KOYMAK PROBLEM NESNESİNİ ÇÖZMEKTİR

1856. neçe bulğanuķ işke tegse süzer/ *neçe ters tügün erse baksa yazar*

El sürdüğü iş ne kadar bulanık olursa- olsun, süzölmüş, sâf bir hâle gelir; *ne kadar ters düğüm varsa, bir bakışla onu çözer.*

Amaç metaforlarında insan yanında insanın benliği ve gönül kavramı da zihinsel kavramlar için taşıyıcı metafor şeklinde kavramlaşmaktadır. Bu açıdan SOYUT KAVRAMLAR BİLİŞSEL AMAÇLAR İÇİN TAŞIYICIDIR metaforu yanında BENLİK AMAÇLAR İÇİN TAŞIYICIDIR, GÖNÜL AMAÇLAR İÇİN TAŞIYICIDIR metaforları ortaya çıkmaktadır. Amaçların nesneler açısından kavramlaştırıldığı bu metaforlarda al-, bil-, tut- gibi temel eylemler kendilerinden üst hiyerarşideki benimsemek, hatırlamak, anlamak, öğrenmek, dikkatli olmak gibi bilişsel eylemleri merkez- çevre imaj şematik yapısına bağlı olarak metaforik açıdan ifade etmişlerdir.

BENİMSEMEK SÖZ NESNESİNİ ALMAKTIR

2491. muñar menzetü keldi *bilge sözi*/ eşitse *könül birsü alsu özi*

Bir âlimin buna benzer bir *sözü* vardır; duyan bu söze *gönül versin ve benimsesin.*

BENİMSEMEK NASİHAT NESNESİNİ ALMAKTIR

5158. atanın ananın ölümü tükel / oğul kızka *pend ol uķup özke al*

Ana-babanın ölümü çocuklar için tam bir nasihattir; *bunu anlayıp, benimse.*

HATIRLAMAK SÖZ NESNESİNİ ALMAKTIR

6249. muñar menzer emdi bu *sözni eşit/ könülke alın* ötrü özke iş it

Şimdi buna benzeyen *şu sözü dinle; bu senin gönlünde bulunsun*, her işinde onu hatırla:

ANLAMAK BEYLİK İŞİNİ BİLMEKTİR

1935. bu beglik işi boldı begler işi/ *bu begler işin bildi beglik kişi*

Bu beylik işi beylerin işidir; *beylerin işini bey olan kimse bilir.*

4380. ya *taz ‘if ne tanşif özün yetrü bil*/ kalı bildiñ erse ‘aded cezri kı

Sen *taz’if ve tansifi iyice öğren*; bunları öğrendikten sonra, aded cezrini ele al.

ÖĞRENMEK DÜNYAYI ELDE ETMEKTİR

4381. yana cem^c -u tefrik misaḥatka öt/ *yiti kat felekni yatur yamça tut*

Sonra cemi, tefrik ve mesâhaya geç; *yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi, avucunda tut.*

DİKKATLİ OLMAK AKIL NESNESİNİ ELDE TUTMAKTIR

3256. tapuğ kıl bayatka bu ol kullukun/ tapındım tiyü sen *unıtma ukuş*

İbâdet kıl, Tanrıya kulluğun budur; fakat ibâdet kıldım diye, *idrâkini kaybetme.*

TECRÜBELİ OLMAK İŞ NESNESİNİ DENEMEKTİR

2604. kayu işte aşnu aşunsa ukuş/ ol *iş* başka bardı *sınadım* öküş

Hangi işte akıl ön-ayak olursa, o *iş* başarı ile neticelenir; *bunu çok tecrübe ettim.*

4156. men aydım eşittin *sen öğrendin ul* / negü teg tapungu tükel bildin ul

Ben söyledim, sen dinledin ve *işin esâsını öğrendin*; nasıl hizmet edileceğini iyice anladın.

BEŞİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRME

5.1. Kutadgu Bilig ve Metaforlar

Kutadgu Bilig’de yer alan metaforlar, Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları şeklinde olmak üzere iki sistem içerisinde tanıklanmıştır. Kutadgu Bilig’de görülen metaforlar tarihi dönemlerde farklı metinlerde de karşılaşılabilen evrensel metaforlar olmakla birlikte kullanıldığı bağlamlar açısından kültüre özgü metaforlardır. Bu kültürel metaforlar aynı zamanda tarihselliğin ve bilişselliğin biraraya getirildiği pragmatik yapılardır.

5.2. Kutadgu Bilig’de Kaynak Alanların Mitolojik Görünümleri

Doğaya ait kavramlar Kutadgu Bilig’de yönetimi, inancı, felsefeyi, iletişimi ve zamanı inşa eden önemli kaynak alanlardır. Ağaç ve ağaç kaynaklı varlıklar Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında yer alan imaj şemalardan biridir. Hâcib, Türk etnisitesinin önemli bir unsuru olan ağacın sahip olduğu genel düzey parametreleriyle yönetimi aktarmıştır. Bunun nedeni ise, ağacın sağlam ve insan hayatı için önemli olmasıdır. Dolayısıyla bu durum eserin felsefî bir kaynağa da dayanmasına bağlı olmasının yanında tez çalışmasında konu edilen varlık zinciri metaforları için önemli bir malzeme oluşturmuştur. Togan da kozmolojik unsurların soyut insanlık değerini yansıtmalarını idealist tarih felsefesi olarak tanımlamıştır¹²¹⁷. Bu görüş eserin metaforikal kaynak alanlarını oluşturan mitolojik unsurlarda görülmektedir.

Hâcib, Kutadgu Bilig’de yönetim sistemini inşa ederken geçmişten gelen bir gelenekle ontolojik varlıkları ve doğadaki mitik unsurları kullanmıştır. Hâcib’in ilkçağ ve ortaçağlarda görülen bir anlayışla metaforik kaynak alanlarını doğadan, insandan, çevresinden, kültürel unsurlarından seçmesinin nedeni o dönemin şartlarında güncel bir aktarım ve anlatım sağlamak istemesidir.

Kutadgu Bilig’de Türk etnisitesi ile ilgili kaynak alanlar (yer- su, ağaç, orman, mağara, hayat ağacı) oldukça ayrıntılı yapılardır. Bunların yanında gökyüzündeki varlıkların (güneş, ay ve yıldızlar) hareketleri de kaynak alanları kontrol eden imajlardır. Türk etnisitesinin bu kaynakları metnin ontolojik yapısını şekillendiren kültürel varlıklardır. Sagalayevev, bu unsurları “semantik çekirdekler” olarak görmektedir¹²¹⁸.

Kutadgu Bilig’de Türk etnisitesine ait olarak kendine kaynak alan görevi ile en çok yer bulan unsur ağaç kavramıdır. Ağaç, bölümleriyle, kendinden yapılan eşyalarla Kutadgu

¹²¹⁷ Togan, 1985: 140.

¹²¹⁸ Sagalayevev, 2017: 31.

Bilig’de metaforik ifadeleri inşâ eden önemli bir unsurdur. Sagalayev de bu özelliği “ağacın kendisinde çok fazla mitoloji doğuran anlam biriktirdiğini ve onun üzerinden nerdeyse tüm mitolojinin açıklanabileceğini¹²¹⁹” ifade etmiştir.

Kutadgu Bilig’in kaynaklarını Türklerin en eski dönemlerinden aldığını ifade edebileceğimiz bir diğer unsur da yönetim ve inanç gibi çok önemli kavramları ifade eden kök ve yıldız kavramlarıdır. Yine Sagalayev, “kök- yıldız görüntüsünün gelişmesinin kaynaklarından birinin Hint ve İran etkisiyle zenginleştirilen eski Türk geleneği olması muhtemel olduğunu¹²²⁰” ve “yıldız- kök görünümünün bir bütün olarak nesillerin ve ataların, köklerin ve yıldızların kökenleri ve sonları hakkında bildirilenlerin birbirine bağlı olduğu Ural Altay mitolojisinde oldukça eski ve önemli herhangi bir motifi tasvir ettiğini¹²²¹” belirtmiştir.

Kutadgu Bilig’de metaforikal olarak farklı kullanımları olan kapı kavramı da geleneksel bir kullanım alanına sahip olmuştur. Kutadgu Bilig’de kapı iki farklı imaj şematik yapıya sahiptir. Örneğin, bir hizmetkâr için devlet kapısının açılması kısıtlamanın kaldırılması şemasını ifade ederken, devlet kapısının kapanması ise bir güç imaj şeması içermektedir. “Erej kapğı, huzur kapısı”, “devlet kapuğ, saadet kapısı”, “tamu kapuğ, cehennem kapısı”, dünya kapısı, ölüm kapısı, “bayat kapğı, Tanrı kapısı”, “kut kapuğ, ikbal kapısı”, “sağış kapğı, hesap kapısı”, bilgi kapısı gibi ifadelerde kaynak alanlarda bulunan kapı kavramının günlük hayattaki çıkarımsal bilgisinin hedef alanlarda bulunan yönetim, inanç, felsefî soyut kavramlara uygulandığı görülür. Kapı kavramı yukarıda da bahsettiğimiz gibi sahip olduğu imaj şematik yapılara aynı zamanda kut, bilgi, hesap gibi kavramlar da sahiptir. Çünkü bilgi insanın kurtuluşunda, hesap insanın yaşantılarının niteliği üzerinde nedensel bir güç metaforu durumundadır.

Hâcib’in bu kaynak alanları kullanmasının nedeni okura toplumsal hafızası aracılığı ile eski ve yeni gelenekleri aktarmak istemesidir. Bu nedenle Kutadgu Bilig’de Türk etnisitesine ait kozmolojik unsurlar, doğa ve kişilikler yer almaktadır. Bu türlü metaforikal kullanımlar eserin tarihsel metaforlarını oluşturmakadır. Çünkü bu ifadelerle geçmişe bir gönderim vardır.

5.3. Metafor ve İmaj Şematik Yapılar

Kutadgu Bilig’de geniş bir imaj şematik yapı bulunmaktadır. Ayrıca, bir kavramın farklı imaj şema yapılarına bağlı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu durum aynı kavramın birden fazla metaforikal ifadede kullanılması anlamına da gelmektedir.

¹²¹⁹ Sagalayev, 2017: 37.

¹²²⁰ Sagalayev, 2017: 133.

¹²²¹ Sagalayev, 2017: 134.

Kutadgu Bilig’de kaynak alanlarını insanların, canlı varlıkların ve cansız varlıkların oluşturduğu temel varlık zinciri metaforlarında bağlantı, parça- bütün gibi imaj şematik yapılar yer almaktadır. Bu kaynak alanların ifade ettikleri duygu metaforlarında ise karşıt güç ve tıkanıklık şemalarının da yer aldığı görülmektedir. Yaygın varlık zinciri metaforlarının içerisinde yer alan yönetim metaforlarında ise bağlantı, olanak, yol imaj şemaları; inanç metaforlarında güç, yol, tıkanıklık imaj şemaları; felsefî kavramların ifade edildiği metaforlarda olanak, karşıt güç; zaman metaforlarında yol, döngü, yönelim imaj şemaları; kanal metaforlarda merkez- çevre, olanak, karşıt güç, zorunluluk imaj şemaları yer almaktadır. Eserin yer olay yapısı metaforlarında ise yer, mekân, taşıyıcı/ kapsam, kaynak- yol- hedef, kısıtlamanın kaldırılması, güç, bağlantı, nesne imaj şemalarının yer aldığı görülmektedir.

5.4. Kutadgu Bilig’de Metafor ve Söylem

Yûsuf Has Hâcib, yönetim, inanç, iletişim, felsefe gibi bağlamlarda düşüncelerini okura iletmek için seçtiği söylemsel araçlardan biri de metaforlardır. Hâcib, eserini “büyüklerin/ eskilerin sözleri, ölüm, ideal insan” ve “Odgurmuş, dünya yaşantısı ve ideal hükümdâr” şeklinde iki katmanlı bir yapı üzerinden inşâ etmiştir. Büyüklerin sözlerinin kullanılması ve tarihi kişiliklerden ikna amaçlı örnekler verilmesi Kutadgu Bilig’de tarihsel metaforların var olduğunu göstermektedir. Çünkü bu alıntılar iletişim sırasında bir ikna görevi görür ve tarihsel bir kişiliğe, olaya işaret etmektedir. Hâcib’in buradaki amacı okurlara ve metin içindeki kişilerin birbirlerine sadece bilgi göndermesi değil aynı zamanda geçmişi işaret ederek tarihsel metaforlar aracılığı ile Türk düşüncesini inşâ etmedir. Bu ifadelerin tarihsel metafor olması onları sıradan kılmamaktadır. Çünkü bu ifadelerin kullanıldığı bağlam ve yazar- okuyucu niyetleri tarihsel metaforlara işlevsellik kazandırmaktadır.

Kutadgu Bilig’de politik, inanç ve felsefî söylemi oluşturan en temel metaforik ifadeler kaynak alanlarda Türk etnisitesine ait unsurlarla oluşturulmuştur. İkinci olarak insan ontolojisine ait hiyerarşi ve insanların hareketleri önemli metaforikal bir kaynak alandır. İnsan ontolojisinin Kutadgu Bilig’de Batı’dan daha farklı bir kullanımı olduğu görülmüştür. Çünkü Kutadgu Bilig’de baş ve gönül, göz ve kulağa bağlı olarak hareket etmektedir. Dikkatin ve çevikliğin ifadesi olan ayak ise rençberlerin metaforik ifadesi durumundadır ve Batı’daki kullanımın aksine burada rençberlerle iyi geçinmek gerektiğini ve zararsız oldukları ifade edilmiştir. Yani ontolojik kaynak alanların her kültürde evrensel olması bu metaforik ifadelerin kültüre özgü olmasında engel değildir. Aksine bu kullanım kültürel bir kullanımdır.

Hâcib'in, Kutadgu Bilig'de metafora dayalı söylemini oluşturan bir diğer unsur da eylemlerdir. Metaforikal kaynak alanlarda bulunan gör-, ye-, tut-, teg-, al-, kurut-, pişir-, kop- gibi temel hiyerarşide bulunan eylemler üst hiyerarşilerdeki eylemleri ifade etmektedir.

Hâcib'in Kutadgu Bilig'deki en önemli imajları olan adalet ve törü için istediği sonsuzluğu, inancı için de istemektedir. Çünkü yönetim alanında kullandığı ağaç kaynak alanını inanç bağlamında da kullanmıştır. Hâcib'in Kutadgu Bilig'de yer alan doğrunun yanındaki yanlış, bilginin karşısındaki bilgisiz, filozofun karşısındaki bilgisiz nitelikteki kişiler ise eserin ötekiler kadrosunu oluşturmaktadır. Tüm bunların karşısında inanç bağlamındaki en büyük öteki güç ise atlı ve ölümdür.

5.5. Temel Varlık Zinciri Metaforları

Kutadgu Bilig'de yer alan varlık- madde, kişileştirme metaforlarının temel varlık zinciri içerisinde yer aldığı görülmüştür. Erdem'in ontolojik metaforlar içerisinde yer verdiği kapsam metaforları ise olay yapısı metaforları içerisinde yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de yer alan canlı varlıklar, cansız varlıklar ve insanlar temel bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Bu hiyerarşide yer alan varlıkların arasındaki çift yönlü aktarımlar ve etkileşimler ise metaforik ifadelerin temelini oluşturmaktadır. Kutadgu Bilig'de yer alan metaforların temeli bu varlık zincirindeki hiyerarşik ilişkiye dayanmaktadır. Örneğin, Kutadgu Bilig'de insan kendi içinde farklı şekilde düşük seviyedeki fiziksel özelliklere ve yüksek seviyedeki bilişsel özelliklere sahiptir. Canlı varlık kategorisindeki hayvanlardan kuşun ise farkında olmadan sahip olduğu düşük seviye özelliğindeki kanatları yanında kendisi için yüksek seviyedeki yırtıcılık ve saldırganlığı ifade eden pençe özelliğine de sahiptir. Bu pençe uzvu beyin/ hükümdârın gücünü metaforik olarak ifade etmiştir. Canlı varlıklardan bitkilere ait bir özellik olan kuru- eyleminin ölüm kavramını metaforlaştırdığı görülmüştür. Bu nedenle Kutadgu Bilig'de hem hiyerarşiler arası hem de hiyerarşinin kendi içindeki ilişkilere dayanan metaforik ifadelerin olduğu görülmüştür.

Temel varlık zinciri metaforlarının yorumlanmasında Nesnelerin Doğası, Değişmezlik Prensibi, GENEL ÖZELDİR metaforu ve Nicelik Miktarının önemli yapılarıdır. Temel Varlık Zinciri metaforlarını oluşturan hiyerarşilerin değişmez yapı ve doğaları vardır. Kutadgu Bilig'de kaynak alanlarda görülen su, temiz ve berraktır, doldurulduğu, geçtiği yer temizler, insanlara psikolojik anlamda iyilikler verir. Ağaç ise sağlam, uzun yıllar ayakta kalabilen, su gibi fizyolojik ve psikolojik açıdan önemli bir yaşam formudur. Dağ ise yapısı itibarıyla korku veren, doğanın dengesini sağlayan, her canlı türü için bir sığınaktır. Verdiğimiz bu özellikler ve fonksiyonlar nesnelerin doğası yani varlıkların değişmez doğasına örnektir. Bu

değişmez doğayı kültürel özellikler ve fonksiyonlar oluşturmaktadır. Bu da temel varlık zinciri metaforlarının oluşumunda önemlidir.

İnsanların da değişmez fiziksel, duyuşsal ve bilişsel özellikleri vardır. Kutadgu Bilig’de insanın gönlü ile olayları tartması, düşünmesi, beynine en yakın uzuv olan göz ve kulağı ile dikkat kesilmesi insanların değişmez bilişsel niteliklerini göstermektedir.

Temel varlık zinciri metaforları için önemli bir ölçüt olan değişmezlik (invariance) prensibine göre ise, Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların kaynak alanlarını oluşturan insan ontolojisi, canlı varlıklar (bitkiler- hayvanlar- organizmalar), cansız varlıklar; sürerlilik, ölümsüzlük, sağlamlık, güven, bilgi, akıl, erdem gibi soyut hedef alanlara haritalanmasıyla metaforik olarak gösterilmek istenen kavram, anlamsal odak; değişmezlik ise imaj şema yapılarıdır. Bu ifadeler Erdem ve Yunusoğlu’nda imaj şema karşılığını bulmuştur¹²²². Örneğin, gönül soyut kavramının beynin işlevleri olan bir karşılaştırma, ölçme aracı şeklinde kavramlaştırılması onun bilişsel nedenselliğini gösterir. Kutadgu Bilig’de gönül soyut kavramı böyle bir işlevi yerine getirdiği görülmüştür.

Bu nedenle, Kutadgu Bilig’de temel, yaygın varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarını belirlerken imaj şemalar önemli bir yer tutmaktadır. Temel Varlık zinciri metaforlarından en çok kullanılan anlamsal odak, imaj şema cansız varlıkların meydana getirdiği somutlaştırmalar şeklindedir. İkinci olarak ise insan ontolojisinin soyut kavramları ve duygusal kavramları metaforik olarak ifade etmesini sağlayan somutlaştırmalardır. Kutadgu Bilig’de temel varlık zinciri için en önemli metaforik ifadeler cansız varlık ve insan ontolojisi yoluyla meydana getirilmiş metaforlardır. Bunları genel ve özel seviye şemaları olarak ayırt ettiğimizde Kutadgu Bilig’de şöyle bir şema ortaya çıkmıştır;

OLAY	HAREKET	YÖNELİM – SOMUTLAŞTIRMA - TAŞIYICI
ÖLÜM	YOLCULUK	ÖZEL SEVİYE ŞEMASI

Kutadgu Bilig’deki temel varlık zinciri metaforları Türk dilindeki hiyerarşik canlı ve cansız varlık yapılarının kökeninde yer alır ve doğal yaşantıları, kültürel kodları meydana getirir.

Kutadgu Bilig’de yer alan temel varlık zinciri metaforları GENEL ÖZELDİR kavramsal metafor yapısı ile çalışmaktadır. GENEL ÖZELDİR metaforu Kutadgu Bilig’de temel metafor, tekli benzerlik metaforları şeklinde de anılmıştır. Bu metaforların alt metaforları da yani karmaşık metaforlara da yer verilmiştir. Kutadgu Bilig’de yer alan temel ve karmaşık metaforlar temel ve yaygın varlık zinciri metaforlarına hizmet etmektedir.

¹²²² Erdem, 2003: 26; Yunusoğlu, 2016:56.

Varlık zinciri metaforlarının diğeri bir ölçütü olan Nicelik Miktarı (Maxim Quantity) da metaforik ifade için seçilebilen en yüksek hiyerarşidir. Kutadgu Bilig’de hiyerarşilerin ne kadar alt ve üst seviyede oluşu da nicelik miktarını ortaya çıkarmıştır. Kutadgu Bilig’de insanların ontolojik özellikleri, bu özelliklerden daha üstün hiyerarşide olan bilişsel kavramları metaforik olarak ifade etmiştir.

Varlık Zinciri metaforlarında GENEL ÖZELDİR metaforları yanında karmaşık metaforlar olabileceğini Kövecses ifade etmektedir¹²²³. Kutadgu Bilig’de temel metaforları meydana getiren pek çok alt metafor da bulunmaktadır. Bu metaforlar da karmaşık metaforlar olarak adlandırılmıştır. Kutadgu Bilig’de Varlık Zinciri ve Olay Yapısı metaforları temel GENEL ÖZELDİR metaforu ve karmaşık metafor aracılığı ile aktarılmıştır.

Kutadgu Bilig’de yer alan temel varlık zincirinde insanlardan hayvanlara, bitkilere, canlı varlıklara ve cansız varlıklara doğru aktarımlar yer alırken; cansız varlıklardan bitkilere, hayvanlara ve insanlara doğru iki bir aktarım yönü bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig’de bu hiyerarşilerin kendi aralarında nitelik aktarımlarıyla meydana gelen metaforik ifadeler yanında soyut kavramları, duyguları, davranışları, ahlaki nitelik ve özellikleri de metaforik olarak kavramlaştırdıkları görülmüştür.

5.5.1. İnsan

Temel varlık zinciri içerisinde Kutadgu Bilig’de insandan diğeri hiyerarşideki varlıklara olan aktarımlar oldukça fazladır. Temel varlık zincirinde yüksek hiyerarşiden düşük hiyerarşilere olan aktarımı karşılamaktadır. Bu konuda Erdem, insana ait özelliklerin bitkiler aktarılması veya onlarla ilgili kavamlar üzerinde şemalanmasını kişileştirme (personification) olarak adlandırmıştır¹²²⁴.

Kutadgu Bilig’de kaynak alan olarak insanın mutluluğunu ifade eden üst düzey duyuşsal eylemlerden olan gül- eylemi çiçek canlı varlığının biyolojik özelliği olan baharın gelince açılması özelliği metaforik olarak gül- şeklinde ifade edilmiştir (b.80). İkinci olarak yazıl-, çözül-, dağıl- gibi cansız varlıklardan ip kavramına ait çözül- eylemi de çiçeğin açılmasını metaforik olarak ifade etmiştir.

İnsanın temel seviyede fiziksel güzellik unsuru olan perçemin ağacın biyolojik özelliği olan dallarının uzaması, gelişmesi insan perçeminin sarkması şeklinde metaforlaştırılmıştır (b. 118). İnsana ait üst düzey bilişsel ve duyuşsal bir kavram olan gönül soyut kavramı ağacın dalını insan şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir (b.5972). CANLI VARLIKLAR İNSANDIR metaforundan BİTKİLER İNSANDIR, ÇİÇEKLER İNSANDIR, AĞAÇLAR İNSANDIR, İNSANIN

¹²²³ Kövecses ve Benczes, 2010: 155.

¹²²⁴ Erdem, 2003: 244.

GÜLMESİ ÇİÇEĞİN AÇILMASIDIR, İNSANIN PERÇEMLERİ AĞAÇLARIN DALLARIDIR alt metaforları ortaya çıkar.

Barcelona, “Büyük Varlık Zinciri metaforlarının duyguların da kavramlaştırılmasında önemli bir yerde olduğunu belirtmiştir¹²²⁵.” Çünkü bize göre de insana ait üst düzey duygusal kavramlar yine insana ait temel seviyedeki fiziksel özelliklerle, bitkilerle, hayvanlarla ve maddelerin çeşitli fonksiyon ve nitelikleriyle metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu açıklamalardan da sırasıyla Büyük Zincir Metaforlarında yer alan İNSANLAR DUYGULARIN TAŞIYICISIDIR, DUYGULAR CANLI VARLIKLARDIR, DUYGULAR CANSIZ VARLIKLARDIR özel seviye metaforlarını verir. Kutadgu Bilig’de insana ait olumlu bir duygu olan mutluluk insana ait olumlu bir özelliktir. Bu duygusal özellik insanda beyne en yakın olan göz aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Buradan İNSAN MUTLULUĞUN TAŞIYICISIDIR, GÖZ MUTLULUĞUN TAŞIYICISIDIR metaforu çıkar. Bu metaforlar aynı zamanda temel varlık zincirindeki genel seviye parametrelerini de gösterir.

İnsandan duygulara olan aktarımlarda ise duygular Kutadgu Bilig’de yer alan önemli soyut söz varlığıdır. Temel Varlık Zinciri bağlamında insana ait üst düzey bilişsel ve duyuşsal özellikleri olan duygular insanların temel fiziksel özellikleri olan uzuvlarıyla metaforik olarak ifade edilmiştir. Düşük hiyerarşideki temel fiziksel özellikler yüksek seviyedeki bilişsel özellikleri metaforik olarak ifade etmiştir. İnsanlara ait bilişsel- duyuşsal alandaki duygu kavramları insanın bilişsel özelliklerinin meydana geldiği baş uzvu ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada temel varlık zinciri bağlamında SOYUT DUYGU KAVRAMLARI İNSANDIR, DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU/ OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR metaforları ortaya çıkar. Kutadgu Bilig’de utanç (119), iyilik (1617), kötülük (949), cömertlik (1191), huzur/ mutluluk (940), yükseklik/ başarı (6149, 6396), insanlık (2040), itibar/ saygı (2196), ağırlık / önem (2275), pişmanlık (4133), tecrübe (426), sorumluluk (435), erdem (533), bağlılık (2831) olumlu ve olumsuz duygular *baş* kavramı; utanç (2206), başarı (4001), özlem (5916), mutluluk (1287), üzüntü (1288), endişe (1996), hiddet (4091), yakınlık (4222) *yüz*; sorumluluk (1437), kabulleniş (101), heva/ arzu (1375), çaresizlik (5928, 4823), nefis (3635), ölüm (2022) *boyun*; başarı (2007), mutluluk (3321), üzüntü (4823), yükseklik (1191), gurur (1191), pişmanlık (6634), açgözlülük (2611), harislik (3565), cömertlik (2612), merhamet (2852), kabulleniş (2511), hasret/özlem (3477) *göz*; üstünlük (2269), güç (5476), iyilik (1416), hiddet (6538), yakınlık (2507), cömertlik (4536) *el*; Önem (6523) *aya*; doğruluk (2900), sabır (5549), pişmanlık (1144), cesaret (57, 217), güven (2640), temizlik (2912) *yürek*; Gurur (5222) *alın*; nefis (3635) *bel*; bağlılık (2610) *kan*; gurur (5214) *sırt/omuz*;

¹²²⁵ Barcelona, 2003: 263.

bağlılık (1507), merhamet (2574), çaresizlik (3110), yakınlık (3237), acımasızlık (4988), üzüntü (1482), vefasızlık (6576) *bağır*; merhamet (1133), samimiyet (1357), iyilik (6086) *bağırsak*; mutluluk (813, 1809), hiddet (191) *kaş*; mertlik (2282), kibir (4845), gurur (6539) *göğüs*; mutluluk (4772), esaret (2096) *boğaz*; kötülük (194), doğruluk (407), hiddet (2295) *dil*; sabır (1453) *diş*; iyilik/ kötülük (2686) *ağız*; güç (2310) *bilek*; güç (2369), kararsızlık (670) *ayak* tarafından kavramlaştırılmıştır. Burada bir somutlaştırma olmakla birlikte, bir varlık şeması olmakla birlikte bir taşıyıcı şeması da bulunmaktadır. Yani İNSAN DUYGULAR İÇİN TAŞIYICIDIR metaforu meydana gelmektedir. Bu aynı zamanda DUYGULAR İNSANDIR, OLUMLU DUYGULAR İNSANDIR, OLUMSUZ DUYGULAR İNSANDIR metaforları anlamına geldiğinden tekrara düşmemek için kapsayıcı metaforlar içinde yer verilmemiştir. Kutadgu Bilig’de insan ontolojisi yaygın varlık zincirinde de görüleceği gibi yönetim ve inanç alanları yanında duygu sisteminin metaforik ifadelerinde de önemli bir kaynak alan görevi görmüştür.

Duygu sisteminin yanında insanların davranışsal ve karakteristik özellikleri soyut kavramlar da insan ontolojisi tarafından metaforik şekilde ifade edilmiştir. Bilgi (423), seçkinlik (478), yaşlılık (633), hayat (967), kişilik (1357, 2040), yaşam (2585), ölüm (170, 655), yönetim (2166, 5202), dert (2934), gevezelik (1027), insanlık (1357) *baş*; dert (6228), itibar (2196), önem (2275, 2394), tecrübe (426), önem/ öncelik (4133, 2457, 2614, 2809, 3855, 5349) *alın*; saygısızlık (2807) *yüz*; akıl (290), huzur (6262), aydınlık (1162), tanıklık (6432), harislik (3565), dikkat (329, 2313, 2833), rüya (3627), saygı (4055), bağlılık (6569) *göz*; dikkat (436, 2342, 2481, 4055, 4143), kural (3657) *kulak*; tehlike (2832), hastalık (2895), dikkat (2893, 2894, 4589), helal (5351, 5352) *boğaz*; öncelik (5928, 5874) *burun*; hakimiyet (4277) *sakal*; yaşam (167) *diş*; değer (2609) *bağır*; günah (4735); çaresizlik (5928) *boyun*; yaşlılık (5457) *omuz*; saygı (4896) *kol*; dikkat (5467), himaye (890, 2139), saygı (4056), fırsat (1607, 1805, 1853), fakirlik (2565) *el*; bilgi (2243) *göğüs*; düşünce (6338) *karın*; saygı (4058) *diz*; dikkat (1855), engel (3568), yalvarış (3806), saygı (4153) *ayak* tarafından ifade edilmiştir. Bu ifadelerde insanlar karakteristik ve davranışsal özellikler için taşıyıcı metafor durumundadır. Varlık ve imaj şemasına bağlı olarak KARAKTERİSTİK NİTELİKLER İNSANLARDIR, DAVRANIŞSAL NİTELİKLER İNSANLARDIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de insan ontolojisi kaynak aracılığı ile kavramlaştırılan soyut kavram alanlarından biri de miktar/ ölçüdür. Sosyal bağlamda insanların hayatlarında hedeflerine ulaşmadaki yavaşlığı (1734), ölümden sonra diğer dünyanın beklenileceği yerin sınırları (6439), insan bedeninin değersizliği (3578), insanların niteliklerinin (297), maddi varlıkların değersizliği (5425), yönetimdeki kişilerin güçlerinin ölçüsü (2193), doğruluk ve yalanın niteliği (4367) gibi soyut miktar/ ölçü kavramları *kulaç*, *parmak*, *avuç*, *el* gibi insan

ontolojileriyle kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda MİKTAR/ÖLÇÜ İNSANDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır.

Duygular yanında insana ait karakteristik özellikler de yine insanların temel fizyolojik özellikleri, canlı varlıklar, cansız varlıklar tarafından metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de özellikle beylerin cesaretleri, hakimiyetleri, bilge kişilerin nitelikleri, yaşlı bilgelerin nitelikleri hayvanların nitelikleri ve maddelerin renk özellikleriyle metaforik olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Lakoff ve Turner’ın ifadeleriyle atasözleri, veciz sözler ve deyimler de temel varlık zinciri metaforları ile yorumlanabilir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’deki atasözleri, Türk bilgelerinin, yaşlılarının sözleri temel varlık zinciri çatısı altında metaforik olarak yorumlanabilir.

5.5.2. Canlı Varlıklar

Kutadgu Bilig’de duygusal kavramların metaforik kaynak alanlarından biri de hayvanlardır. Bu metaforlarda kaynak alanda hayvanlar ve nitelikleri bulunurken hedef alanda ise insanların duyguları yer almaktadır. Her iki alan da aralarında çıkarımsal açıdan ortaklıklar bulundurmaktadır. Bu bağlamda kötülük (1297, 6601) yılan, köpek, akrep, sinek; hasret/özlem (6300) kuş; erdem (3011) kuş; cesaret (2054) ak kuş/ doğan; erdem (3010) ak kuş; önem (2820) fil; gereklilik (2820) fil; güç (4068) çağrı, doğan kuşu; değer (4425) samur; değer (1319) ak kuş; tecrübe (4198) sığircık; güç (3361) papağan; karşıt düşünce (4199) ak kuş, kara kuş, kuğu; ölüm (1179) pençe tarafından ifade edilmiştir. Bu durumda Kutadgu Bilig’de DUYGULAR HAYVANLARDIR, OLUMLU DUYGULAR HAYVANLARDIR, OLUMSUZ DUYGULAR HAYVANLARDIR, DAVRANIŞ/ KARAKTER HAYVANLARDIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de hayvanlar duygu, davranış ve karakter özellikleri yanında inanç, yönetim, iletişim bağlamlarında soyut kavramların ifadesinde de kaynak alan olarak kullanılmıştır. İnanç bağlamında, hayat/ yaşam (231) kuş; inanç, ümit, istek (rica- havf) kuş kanatları (3671) tarafından ifade edilmiştir. Yönetim bağlamında, kut (670) kuş, ihtiyat (2313) saksagan, dikkat (2313) kuzgun, mevki/şans (5781) at, dikkat (2314) baykuş, bağlılık/ kural (2314) aslan, kut (712, 722) geyik, zarar (6368) ördek tarafından kavramlaştırılmıştır. İletişim bağlamında ise söz (206) deve, söz (6617) geyik tarafından ifade edilmiştir. Zaman açısından ise yaşlılık sungur tarafından kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda YÖNETİM KAVRAMLARI HAYVANDIR, İLETİŞİM KAVRAMLARI HAYVANLARDIR, ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ HAYVANLARDIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de hayvanlar miktar/ölçüyü de ifade etmektedir. Hayvan sürüleri (1739) bilgisiz insanları nitelik ve sayısal miktar açısından ifade etmektedir. Kayıpların sonunda

meydana gelen zararın niteliği ve ölçüsü de ördek (6368) ile karşılanmıştır. Bu bağlamda MİKTAR/ÖLÇÜ HAYVANDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

5.5.3. Cansız Varlıklar ve Maddeler

Kutadgu Bilig’de kaynak alanlarda bulunan cansız varlık- maddeler ise öncelikle insanların davranışları ve karakteristik yapılarını ifade etmede etken bir kaynak alan olmuştur. Maddenin keskinliği dikkat, dikkatli olma davranışını (329, 4143), maddenin bütünlüğü insanın güvenilirliğini (424), kayanın yapısı insanın güvenilirliğini ve arkadaşlığının ölçüsünü (1698), tükenmeye yakın maddeler ise insanın sonluluğunu ve değersizliğini (6595) metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda DAVRANIŞLAR/ KARAKTERLER MADDELERDİR, DAVRANIŞ/KARAKTER KESKİN/ BÜTÜN MADDELERDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kaynak alanlarda yer alan cansız varlıklar- maddeler insanların olumlu ve olumsuz duygularını da ifade etmektedir. Bu bağlamda sorumluluk (1437) yük, doğruluk (826, 860, 2756) su, güneş ve para, iyilik (5090, 5180) para ve süs, sevinç (617, 1340, 3103) su, öfke (1414) yük, üzüntü (1550) madde, hüznün (3585) acı, kaygı (6284, 5458) yiyecek, taş ve bıçak kaygı (5629) ateş, endişe (5629) ateş, kibir (2118) madde, kötülük (249) ateş, kötülük (5228) zehir, mutluluk (3585) tatlı madde tarafından metaforik olarak ifade edilmişlerdir. Dolayısıyla DUYGULAR MADDELERDİR, OLUMLU / OLUMSUZ DUYGULAR MADDELERDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Duygu metaforları kaynağını aynı zamanda maddenin uzaydaki yöneliminden de almaktadır. Mutluluk (581), iyilik (4998) gibi olumlu duygusal kavramlar yükseklikle; üzüntü (1109, 1111), pişmanlık (1207, 6177), keder (1563), kaygı (6203), değersizlik (2203), hiddet (2577) gibi olumsuz duygusal kavramlar alçaklıkla; gurur (1377, 3072), kibir (2115) gibi olumsuz duygular ise yükseklikle ifade edilmiştir. Bu bağlamda DUYGULAR MADDENİN YÖNELİMİDİR, OLUMLU DUYGULAR YÜKSEKLİKTİR, OLUMSUZ DUYGULAR YÜKSEKLİKTİR, OLUMSUZ DUYGULAR ALÇAKLIKTIR gibi temel metaforlar ortaya çıkmaktadır. Kutadgu Bilig’de duygu metaforlarının bir diğer kaynağı da maddelere, cansız varlıklara ait olan renklerdir. Renkler Kutadgu Bilig’de duyguları metaforik olarak ifade eden önemli bir kaynak alandır. Erdem (3011), cesaret (2054), doğruluk (1101, 4199, 4239, 6622), tecrübe (2371, 2372, 3012, 5085), üstünlük (2080) beyaz; öfke (629, 639), kötülük (2257), değersizlik (3081), utanç (1334) siyah; korku, endişe (1996) boz; tecrübe (376, 667, 3074) kök/ak; cesaret (5378, 6194) kök; imkansızlık, öfke (120, 2250, 2385) yeşil; düşmanlık (966, 2692), acımasızlık (964), mutluluk (4295), huzur (4485), değer (120) kızıl; utanç (2356), güvensizlik (6579) al; üzüntü (5686), pişmanlık (4544), endişe (6529) sarı renkle metaforik olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla buradan OLUMLU DUYGULAR RENKLERDİR, OLUMSUZ DUYGULAR RENKLERDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de cansız varlık- maddeler soyut kavramların ifadesinde de kaynak alan görevi görmüştür. Kaynak alanlarda yer alan bu maddelerin nitelikleri, işlevlerinin günlük hayatta ve zihnimizdeki çıkarımsal bilgileri hedef alanda bulunan soyut kavram üzerine haritalanmaktadır. Yani soyut kavramın bir tür tanımlaması yapılmaktadır. Bu konuda Kutadgu Bilig’de duygu ve düşünceler kadar zihinsel karşılaştırmanın, muhakemenin yapıldığı gönül soyut kavramı dikkat çekicidir. Kutadgu Bilig’de gönül soyut kavramı için pek çok metaforik ifade bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise somut varlıkların kaynak alan görevi gördüğü ifadelerdir. Gönül soyut kavramı metaforik olarak bağ/ ip (46, 1089, 3383), cam (3394), kağıt (1341), kumaş (6630), yufka (3351), su (2237), buz (3395), ölçü (2778) şeklinde ifade edilmiştir. Bu somut varlıkların niteliği gönlün kolayca şekil alabilen, kırılabilen, zarar görebilen ve aynı zamanda güvenilir nitelikleri ile eşleştirilmiştir. Bu bağlamda ikinci olarak iletişim söz varlığı içerisinde bulunan söz soyut kavramının metaforlaşmaları görülmektedir. Kutadgu Bilig’de söz, yumuşak bir madde (464), kağıt/kumaş (153), ışık (751), ekmek (995), su (1298), nehir (6626), acı (2577), ölçü (3647) şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda bu varlıkların özellikleri sözün ikna ediciliği, her anlama gelebileceği, bilgilendirme işlevi, kırılcılığı, ispat derecesi gibi özellikleri ile eşleştirilmiştir. Bu bağlamda SOYUT KAVRAMLAR MADDELERDİR, SOYUT KAVRAMLARIN NİTELİKLERİ MADDELERİN NİTELİKLERİDİR temel metaforları meydana gelmektedir. İkinci olarak maddelerin uzaydaki yönelimleri ve soyut kavramlar arasında metaforik bir bağlantı vardır. Bilişsel, davranışsal alana ait soyut kavramların maddenin yönelimi ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bilgi (4704), söz (4394) alçaklık yönelimi, kargaşa (1763) yükseklik yönelimi ile ifade edilmiştir. Burada tutarsızlık durumu görülmektedir. Olumlu zihinsel bir kavram bilginin “batıg/derin” kavramı ile ifade edilmesi görünürde bir olumsuzluk değil bilginin miktarını ve değerinin fazlalığını belirtmektedir. Derin ve ince anlamlı sözler (4394) ifadesinde de alçaklık yönelimi sözün niteliğini olumlu yönde ifade etmektedir. Yukarı yönetime sahip “çop-” eyleminin ise kargaşa anlamına gelen toz, dumanla kullanılması olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda tutarlı kavramlaştırma örnekleri de görülmektedir. Başarı (215) yükseklik; dikkat (412) yükseklik; sonsuzluk (2452) yükseklik; zaman (3839) yükseklik; açık sözlülük (5818) yükseklik; hastalık (1054, 1056) alçaklık; gizlilik (4035) alçaklık yönelimi ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda ZİHİNSEL SOYUT KAVRAMLARIN YÖNÜ YÜKSEKLİKTİR, ZİHİNSEL SOYUT KAVRAMLARIN YÖNÜ ALÇAKLIKTIR, DAVRANIŞSAL KAVRAMLARIN YÖNÜ YÜKSEKLİKTİR, DAVRANIŞSAL KAVRAMLARIN YÖNÜ ALÇAKLIKTIR, ZAMANIN YÖNÜ YÜKSEKLİKTİR temel metaforları ortaya çıkmaktadır. Bunlar gibi sosyal, bilişsel, davranışsal bağlamdaki soyut kavramlar maddenin renkleri aracılığı ile de ifade edilmiştir. Şans (1319),

temizlik (881), kutsallık (4768), ölüm (1103, 3623) beyaz; güç (4425), hastalık (6007, 6011), hata (383), yanlış yol (6492), eğri (6622), cehalet (271) siyah/kara; tazelik (67, 69), canlılık (96), bulanıklık (1763), kutsiyet (5375, 210) kök/mavi; kutsiyet (1002, 1518), tazelik- canlılık (67, 68) yeşil; güzellik (76), bilgi (992), davranış (4632), hile (2312), sağlık (1164, 4485, 6229, 4544, 4707), uğur/şans (2468) kızıl; hastalık (4485, 4672), zorluk (477), düşünce (498) sarı; hastalık (6229) al renkle ifade edilmiştir. Bu bağlamda YÖNETİM KAVRAMLARI MADDENİN RENKLERİDİR, İNANÇ KAVRAMLARI MADDENİN RENKLERİDİR, BİLİŞSEL KAVRAMLAR MADDENİN RENKLERİDİR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Kutadgu Bilig’de maddelerin katılık- incelik, yoğunluk, sıkılık, kalınlık- incelik, büyüklük- küçüklük, parça- bütün, yakınlık- uzaklık, eşitlik, aşağı- yukarı, buçuk, lokma, tutam, tane gibi özellikleri soyut kavramları miktar açısından da ifade etmiştir. Bu bağlamda zorluk (478), kesinlik (542), hakimiyet (2662), baskı (4041), çokluk, süreklilik (6631) gibi soyut kavramlar maddenin katılığından hareketle ifade edilmiştir. Bunun yanında sıvı maddelerin nitelikleri de zamanın miktarını belirlemiştir. Su, dünyanın geçiciliğini (3625), çeşme, üzüntünün sürekliliğini (4829) ifade etmiştir. Maddenin sıkılığı (berk) ihtiyat (2799), bağlılık (3036), direnç- hakimiyet (3449), güç (4004), zorluk (5888), fayda (6291) kavramlarının niteliğini miktar açısından ifade etmiştir. Maddelerin kalınlık niteliği açısından ise çokluk (1021, 1413, 1618, 1697, 6477), kalabalık (2336, 5372), zenginlik (2178) gibi kavramlar ifade edilmiştir. Maddenin büyüklük-küçüklük nitelikleri açısından ise kibir (2115), ümit (2163), önem (2187, 2272), şeref/onur (2146), mütevazılık (b.552, 1282, 2116, 2477) kavramları ifade edilmiştir. Maddenin bütünlük özelliği açısından ise güven (4945, 4951), dürüstlük (5330, 5897), başarı (1766); maddelerin uzaydaki uzaklık- yakınlık durumlarından yakınlık, samimiyet (5528, 5620), akrabalık (5652); uzaklık, dikkat (1855, 2342), kötülük (1990, 2078) kavramlarını ifade etmiştir. Somut varlıkların- maddelerin uzaydaki farklı görünümlelerinden olan buçuk (4020) eksiklik; parça (2985) değersizlik; parça/ülüg (1860) azlık; lokma (5395, 5396) sürerliliği; tutam (5265) hayatın azlığını, geçiciliğini, kolaylığını; tane (2787) dünyanın değersizliğini metaforik olarak ifade etmektedir. Özellikle kozmolojik unsurlara ait olan sarp niteliği ise zorluk (3351), yenilmezlik (3591), inatçılık (5366), cesaret (5549) gibi kavramları nitelik ve miktar açısından ifade etmiştir. Bu bağlamda DAVRANIŞLARIN NİTELİĞİ MADDELERİN NİCELİĞİDİR, DAVRANIŞLARIN NİTELİĞİ MADDELERİN NİTELİĞİDİR, DUYGULARIN NİTELİĞİ MADDELERİN NİCELİĞİDİR, DUYGULARIN NİTELİĞİ MADDELERİN NİCELİĞİDİR temel metaforları ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar ifade ettiğimiz düşünceler Kutadgu Bilig’de yer alan Büyük Zincir ve Temel Varlık Zinciri metaforlarının görünümüleri ile ilgilidir. Çünkü Frank- Susperregi’nin

ifade ettiği gibi “büyük varlık zinciri sadece davranış, nitelik, içgüdü ile ilgili değildir.” Sistemler arası ilişkiler vardır. Büyük, insanüstü sistemler olan yönetim, inanç, iletişim, zaman, mitoloji gibi sistemler vardır. Özellikle bu alanlardaki soyut kavramlar oldukça fazladır. Bu alanlarda yer alan soyut kavramların metaforik olarak kavramlaştırılmasında mitolojik ve kozmolojik unsurların kaynak alan olarak yer aldığı görülmüştür. Buradan Kutadgu Bilig’de yer alan mitolojik ve kozmolojik unsurların yönetim, inanç, iletişim, zaman sistemleri üzerinde metaforik olarak büyük etkilerinin olduğu görülmüştür. Bu değerlendirmeler ise yaygın varlık zinciri metaforları başlığı altında verilecektir.

5.6. Yaygın Varlık Zinciri Metaforları

5.6.1. Kozmolojik Metaforlar

Kutadgu Bilig’de Varlık Zinciri metaforları, Temel Varlık Zinciri ve Yaygın Varlık Zinciri olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Yaygın Varlık Zinciri metaforları içerisinde ise Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim, inanç, ordu, felsefe, iletişim, zaman gibi Türk düşüncesinin sistematüğini oluşturan kavramlar ile insan ve varlık ontolojileri arasındaki metaforik ilişkiler aktarılmıştır. Burada yer alan metaforlar Kutadgu Bilig’in devlet, toplum, inanç felsefesine dair bilgilere katkı sunacak niteliktedir. Özellikle kanal metafor olarak adlandırılan Kutadgu Bilig’deki iletişim sistemi metaforları yönetim gibi, inanç gibi metnin en önemli düşünsel yönünü inşâ etmektedir.

Yaygın Varlık Zinciri metaforları içerisinde Kutadgu Bilig’de önce kozmolojik unsurların metaforik ifadeleri yer almaktadır. Kutadgu Bilig’de kozmolojik unsurlar ve bu unsurların yarattığı değişimler insan ontolojisi ile aktarılmıştır. Bu insanın kendinden üstün bir seviyede bulunan kozmoloji ile bağlantısına işaret etmektedir. Kutadgu Bilig’de dünya insanlardan aktarım yoluyla yer kişileştirilirken; zamanın görünümünden gece kavramını ifade etmek için bir insan şeklinde güneşin saçlarını çözmesinden ya da yüzüne örtü örtmesinden bahsedilmektedir. Buradan aslında sembolik bir anlatım isteği ile Yavuz’un da ifade ettiği bir bricoleur dilinin karıştığı görülmektedir¹²²⁶. Yani gece kavramını ifade etmek için en yakınındaki varlık ve yaşantılardaki eylemlerin bir araya getirilmesi her şeyi en temel olarak ifade etmenin yanında aynı zamanda sanatsal bir söylem de meydana getirmektedir.

¹²²⁶ Yavuz, 2016:290-291. Bk. Yavuz, üç kısma ayırdığı yaban dilinin semantik evresinde dilin kendisinin şiir dili olduğu ve gündelik konuşma dilinin dışında bir şiirsel söylemin henüz icad edilmediği dönemdeki insanların sınırlı imkanlarıyla gündelik işlerini yerine getiren bir bricoleur olduğunu, bu dönemde sözdağarı dar ve sınırlı olan insanın aynı kelimeyle iki ayrı objeye göndermede bulunabildiğini, asemantik dönemde ise bu yaban dilin metaforlarla inşâ edilen bir bricoleur dile geçiş yaptığını ve bu dildeki metaforların mitolojik metaforlar olduğunu, ikonografik evrede ise bu mitolojik metaforların kök metaforlara veya divan şiirinde yer alan mazmunlara dönüştüğünü belirtmiştir.

Burada önemli olan Kutadgu Bilig'deki kozmolojik unsurların kendinden daha düşük hiyerarşideki varlıklarla ne tür bir ilişki içinde olduğunu belirtmektir.

5.6.2. Yönetim Metaforları

Kutadgu Bilig'de yönetimin niteliklerinden biri de güçlü- güçsüz, bilgili- bilgisiz bağlamındadır. Kutadgu Bilig'de yönetim hiyerarşisinde yer alan kişilerin sıralamaları varlık zinciri bağlamında bir ontolojik metafor olarak tanımlanırken aynı zamanda olay yapısı metaforları içerisinde nedensel güç olarak tanımlanmaktadır.

Yaygın varlık zinciri metaforları içerisinde yer alan yönetim anlayışı, pek çok metaforik ifadeden meydana gelmektedir. Kutadgu Bilig'de bir yönetim/politik bir ontoloji yer almaktadır. Ortaçağ döneminin düşünceleri ve fikirleri yaygın anlatım kaynaklarından olan insan ontolojisi Kutadgu Bilig'de de görülmektedir. İnsan ontolojisinin dizilişi aynı zamanda yönetimdeki hiyerarşiyi de ifade etmektedir. Bu nedenle bey/hükümdâr baş, vezir el, Hâcib göz şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig'de yer alan saray hiyerarşisi ve yönetim hiyerarşisinin sıralanışı metaforik olarak yaygın varlık zinciri içerisinde verilmektedir. Halk da kendi başına –bağır- ifadesi aracılığı ile insan şeklinde kavramlaştırıldığı görülür. Bağır gibi bir tarihsel sözcüğün halk topluluğunun insan şeklinde kavramlaştırılmasında önem arz etmektedir. Bu Hâcib'in halka verdiği önemi göstermektedir. Aynı şekilde halkın gönlü, halkın başı ifadeleri de halk kavramını insan şeklinde metaforik olarak kavramlaştırmıştır.

Kutadgu Bilig'de yer alan metaforlar kaynaklarını geçmişten alarak tarihsel ve ontolojik bağlamda Karahanlı Ortaçağ yapısını aktarması bakımından önemli yapılardır. Metaforlar bir dönemin kültürünü, psikolojisini ve sosyolojisini kısa ve özlü bir şekilde görmemize imkan verir.

Her alanda olduğu gibi ölçü kavramı, sınırlandırma Kutadgu Bilig'de önemli bir kaynak alandır. Bilişsel bir kavram alanına sahip olan ölçü kavramının meydana geldiği yer olarak gönül kavramı ifade edilmiştir.

5.6.2.1. Yönetimin Ontolojik Yönü

Kutadgu Bilig'de yönetim bağlamında kaynağını insan ontolojisinden alan soyut ve somut kavramlar vardır. Kaynağını insan ontolojisinden alan somut kavramların metaforlaşması sonucu SOMUT YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda somut yönetim sistemi içerisinde bulunan hükümdâr/ bey, vezir, hâcib gibi kişiler insan ontolojisi ve insanların toplumsal nitelikleri açısından metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Ontolojik olarak hükümdâr/bey halkın başıdır (b. 265, 894, 1436, 5202).

Dolayısıyla buradan HÜKÜMDÂR/ BEY BAŞTIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Burada baş ontolojisinin insan için önemi, nitelikleri hedef alanda bulunan hükümdârda bulunması gereken özellikler üzerine haritalanmaktadır. Kutadgu Bilig’de de hükümdâr/baştır. Bu hükümdâra sorumluluklar yüklemektedir. Çünkü başı yani hükümdârı takip eden bir yönetim, saray, ülke olacaktır (b.5202). Bu nedenle yanlış düşünmemesi gerekecektir. Baş olması aynı zamanda hükümdâr için bir tehdit ve uyarı unsurudur. Kutadgu Bilig’de hükümdâr aynı zamanda beden kulunun ve halk bedeninin gönlüdür (b.2795, 3856). Burada halkın bedeninin ve beden kulunun bu gönlü takip edeceği ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de gönül kavramı aynı zamanda bir karar verme mekânizmasıdır. Bu nedenle gönül, baş ontolojisinden sonra hükümdâr/bey için metaforik ifade olmuştur. İkinci olarak insanların toplumsal ve sosyal nitelikleri de hükümdâr/bey için metaforik ifade olmuştur. Buna göre Kutadgu Bilig’de HÜKÜMDÂR YOLCUDUR (5176), HÜKÜMDÂR DOKTORDUR (5241), HÜKÜMDÂR ÇİFTÇİDİR (5249), BEY ÇOBANDIR (1412), BEY ÖĞRETMENDİR (1602), BEY BABADIR (2590), BEY HİZMETÇİDİR (2713), BEY AVCIDIR (3181, 5366, 5376, 5378), BEY ALICIDIR (2994). Bu metaforik ifadelerde kaynak alanda yer alan bir kişinin toplumsal özellikleri, kimliği hedef alanda bulunan hükümdârın olması gereken nitelikleri üzerine haritalanmıştır. Bu metaforlarda hükümdâr çift yönlü olarak da avcı- çoban, hizmetçi- doktor/öğretmen şeklinde ifade edildiği de görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de halk (kara) için de metaforik ifadeler bulunmaktadır. Kaynak alanda bulunan insanın ontolojik nitelikleri ve toplumsal nitelikleri hedef alanda halkın niteliklerini metaforik olarak ifade etmiştir. Öncelikle halk, başı hükümdâr olan bir insan bedenidir (b.894, 1436). İkinci olarak yine gönlü hükümdâr olan bir insan bedenidir (b.2795). Ontolojik anlamda halk, başı hükümdâr olan bedenin bağıdır (b.3110). Dolayısıyla kaynak alandaki ontolojik özelliklere bağlı olarak HALK İNSAN BEDENİDİR, HALK BAĞIRDIR metaforları ortaya çıkmaktadır. İnsanların toplumsal, sosyal niteliklerinin bulunduğu kaynak alanlara göre ise halk, doktoru hükümdâr olan bir hastadır (b.5241), gönlü bey olan kuldur (b.3856), çobanı hükümdâr olan koyunlardır (b.1412, 1413) veya niyetlerine göre aç kurtlardır (b.1413). Halkın içerisinde hizmetkârlar öğrenci (b.1602) ve satıcı (tüccar) (b.2994) şeklinde ifade edilmiştir. Kapıdakiler ise çocuk şeklinde (beyin ekmeğini yiyenler) ifade edilmiştir (b.2590). Halkın gönlünü avlayan hükümdâr/bey avcıyken halk da bu durumda av olarak ifade edilmektedir (b.3181). Bu bağlamda insanın toplumsal niteliklerine, kimliğine bağlı olarak HALK HASTADIR, HALK KULDUR, HALK KOYUNDUR, HALK AÇ KURLARDIR, HİZMETKÂR ÖĞRENCİDİR, HİZMETKÂR TÜCCARDIR, HALK ÇOCUKTUR, HALK AVDIR metaforları ortaya çıkmaktadır.

Sarayda Hâcib hükümdâr/ beyden sonra en önemli kişidir. Çünkü hâcib “beyin gören gözü” (2489) olarak ifade edilmiştir. Göz, başa en yakın olan ontolojik unsurdur. Bu bağlamda hâcib gördüğünü birebir hükümdâra iletirse baş yani hükümdâr doğru olarak düşünecektir ve doğru karar verecektir. Baş doğru komutlarla bedeni nasıl yönlendirirse, hükümdâr da doğru adımlarla sarayı, halkı ve ülkeyi idare edecektir. İkinci olarak bu beyitte hükümdârın yaşamının üzerindeki güç faktörü olarak da hâcib gösterilmiştir. Bu bağlamda HÂCİB GÖZDÜR metaforu ortaya çıkmaktadır. Hükümdâr gibi hâcib de halkın başıdır (b.2457). Fakat burada hâcib ontolojik kaynaklı bir metafor olarak insan başı değildir. Buradaki baş hâcib’in önem derecesini ifade etmektedir. Buna göre önemi miktar açısından ifade eden HÂCİB BAŞTIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Hâcib’den sonra gelen vezir de bu yönetim bedeninin bir parçasıdır. Ontolojik kaynak alana bağlı olarak vezir hükümdârın elidir (b.2181). Dolayısıyla burada hükümdâr- hâcib ve vezir üçlüsünün ortaklığından bahsedilebilir. Göze (hâcib’e) gelen bilgiler doğrudan beyne (hükümdâra) gider ve beynin emirleri ile el (vezir) hareket eder. Buna bağlı olarak da VEZİR ELDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Hâcib veziri önce haya sahibi olması doğrultusunda insanların başı olarak nitelendirmiştir. İkinci olarak saray içerisinde himzetkârların başı olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda saray içerisinde ikinci bir insan metaforu yani bir hizmetkâr ontolojisi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla VEZİR BAŞTIR, HİZMETKÂR İNSAN BEDENİDİR, VEZİR HİZMETKÂR BEDENİNİN BAŞIDIR metaforları ortaya çıkmaktadır. Vezir için kaynak alanda insanın toplumda sahip olduğu niteliklerden müşavirlik ifadesi de metafor olarak kullanılmıştır.

Halk içerisinde kısaca değinilen saray çalışanları olan hizmetkârlar da yer yer metaforik olarak ifade edilmiştir. Öncelikle hizmetkârların başı olarak nitelendirilen vezir ifadesinden hareketle hizmetkârların ikinci bir insan ontolojisini ortaya çıkardığı görülmektedir (b.2210). Hizmetkârlar aynı zamanda bir satıcıdır. Bu ifade aynı zamanda saray kapısına gelen hizmetkârların gelmeleri için bir nedene, amaca, itici bir güce (ihtiyaç, yaşama) sahip olduklarının da göstergesidir. Bu bağlamda HİZMETKÂRLAR SATICIDIR/ TÛCCARDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

İnsanların ontolojik ve toplumsal niteliklerinin somut yönetim sistemini metaforik olarak ifade ettiği gibi aynı zamanda soyut yönetim kavramlarını da metaforik olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda SOYUT YÖNETİM SİSTEMİ İNSANDIR temel metaforu ortaya çıkmaktadır. Ontolojik açıdan bakıldığında “tör başı (b.1015), devlet elig (b.598), kutun adağı (b.670), kut ursa yüz (b.1707), kut elgi (b. 4087), devlet yarutur közin (b.6230) ifadelerinde yönetime bağlı soyut kavramlar insan ontolojisine ait el, göz, yüz, ayak kavramları aracılığı

ile ifade edilmiştir. Soyut yönetim kavramlarını metaforik olarak ifade etmede insanlara ait eylemler de kaynak alan görevi görmüştür (b.694, 696, 1588, 1702, 4415, 4536, 4825, 5188). Üçüncü olarak insanın karakteristik özellikleri de soyut yönetim kavramlarını ifade etmede kaynak alan görevi görmüştür (b.741, 3038, 5174). Yönetim bağlamında somut yönetim kavramları için kullanılan hastalık metaforları soyut yönetim kavramları için de kullanılmıştır (b.749, 1144, 1969, 1970, 1971). Dolayısıyla buradan SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI HASTALIKTIR metaforu ortaya çıkmaktadır. Soyut yönetim kavramları içerisinde (sıfat+isim) durumunda bulunan kanun adamı şeklinde anlamlandırılan törülüg kişig ifadesinde törü/ kanun insan ontolojisine bağlı olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda TÖRÜ İNSANDIR metaforu ortaya çıkmaktadır.

Yönetim bağlamında bir devlet adamı için olması gereken, ideal nitelikler de insan ontolojisine bağlı olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda suç işlemeyi engellemek anlamına gelen gözüne hakim ol- ifadesinde göz suç işlemenin ve işlememenin taşıyıcısı olarak kavramlaştırılmıştır. Bu nedenle suç kavramının kendisi göz olmaktadır (b.2870). Aşçıbaşının sahip olması gereken niteliklerden gurur ve manevi zenginlik közi tok (b.2843) ifadesi ile ifade edilmiştir. Bu bağlamda gurur ve manevi zenginliğin yeri gözdür. Göz bu özelliklerin taşıyıcı metaforu durumundadır. Beyler için gerekli olan dikkatli olma niteliği ise “saklık közi (b.2833)” şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda dikkatin yeri göz olmuştur. Bey için gerekli olan doğruluk niteliği ise “tili könlü tüz (b.2854)” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla dil ve gönül doğruluk kavramı için taşıyıcı durumundadır. Buna göre Kutadgu Bilig’de saray yönetimi için gerekli olan karakteristik nitelikler de insan ontolojisi aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de tarihsel dönemlerde yer alan felsefî ve politik kaynaklarda olduğu gibi ontolojik/beden metaforları yer almaktadır. Politik anlamda eski bir metaforik ifade olmasına rağmen Kutadgu Bilig’deki saray işleyişini anlatması açısından önemli ifadelerdir. Kutadgu Bilig’deki ontoloji/ beden- devlet metaforları sarayı ve yönetimi betimleme amacına hizmet etmektedir. Kaynak alan olarak dönemin şartları gereği insan ontolojisindeki hiyerarşi aynı zamanda yönetimdeki yapı, işleyiş ve statüler hakkında da hiyerarşik bir bilgi verir. Hâcib okura saraydaki işleyişi aktarmak için başvurduğu metaforik kaynak alanlardan biri de insan ontolojisi. Bu metaforların içerisinde sadece hükümdâr/ bey yanında kapıdakiler, eşikteki ve halk da yer almaktadır. Ayrıca halk, bu ontolojik metaforlar içerisinde “baş”a yani hükümdâra yakın bir yerdedir. Bu metaforik ifadelerin geçmişlerini eski dönem felsefî, inanç ve politika metinlerinde karşılaştırmalı olarak tanımlamak da ayrıntılı bir çalışma

konusudur. Yine bu metaforik ifadeleri politika, inanç ve felsefe argümanlarında okuyup yorumlamak da ayrı bir çalışma konusudur.

Hükümdâr bu insan ontolojisinde baş durumundadır. El ise vezir, hâcibdir. Bağır ise halktır. Bu ontolojideki uzuvların sağlığı baş ve göze bağlıdır. Baş/ beyin görevini yerine getirmezse yani düşünmezse bütün bir ontoloji yok olacaktır. Hâcib bu ontolojinin gören gözüdür. Göz görevini yerine getirmezse başa/beyine yanlış bilgiler iletir ve baş doğruları algılayamaz. Ontolojinin diğer unsurlarına da yanlış emirler gönderir. Bu bağlamda bedenin gerisinde sarayın düzeni, yönetimin işleyişi bozulmuş olur. Hükümdârın baş ontolojisi ile ifade edilmesi övgü yanında bir uyarı niteliği de taşımaktadır. Burada ontolojik bir kaynak alanın ve yönetim olgusu içeren hedef alanların bir araya getirilmesiyle hükümdâr hem övülmüştür hem de uyarılmıştır. Bu metaforik ifadelerin bir gelenek haini alıp almadığını ise diğer tarihi metinlerle yapılan karşılaştırmalar sonucunda elde edilecektir.

Bu ontolojik metaforlarda olumsuz bir durumda öncelikle baş hesap vermektedir. Kutadgu Bilig’de “karın” kötü düşüncelerin yer aldığı temizlenmesi gereken bir yer olduğu görülmektedir. Bu ontolojik kavramın Ögdülmüş ve Odgurmuş arasında geçen diyalogda görülmesi Hâcib’in her düşünceyi, her sorunu düşündüğü, hazmettiği, sindirdiği yerin karın olduğu ifade edilmiştir. Bu da aynı zamanda saray ontolojisinde karın yapısının da Hâcib’e denk geldiğini düşündürmektedir. Ayaklar ise rençberlerdir. Bu ontolojide adaletin yeri ise yürektir. Hâcib ontoloji- saray, uzuv- saray bölümleri betimlemelerini itaat- emir çerçevesinde değil, farkındalık- anlayış çerçevesinde aktarmıştır. Yönetim kademelerinde yer alan şahıslar kendilerini, duygu, düşünce, şikayet ve isteklerini aktarmamışlardır. Hâcib, onların sahip olması gereken niteliklerini neden- sonuç ilişkisi bağlamında aktarmıştır.

İnsan ontolojisinde yer alan bu yapıların beden için görevleri kaynak alan göreviyle hedef alanda yer alan saray bünyesindekilerin nitelikleri, olması gerekenleri gibi soyut çıkarım yapıları üzerine haritalanmıştır.

Kutadgu Bilig’de ontolojik/ bedensel hiyerarşi ile birlikte politik/yönetim hiyerarşisi de büyük varlık zincirine hizmet etmektedir. Baş- hükümdâr; bağır- halk, karın- göz- hâcib. Ayrıca yönetim baş- göz ve karın bütünlüğü ile de ifade edilmektedir. Kutadgu Bilig’de politika ve inanç karakterizasyonlarının eş zamanlı olduğu görülür. Çünkü eserin yönetim bağlamında yer yer ahlâk psikolojine de başvurması politikanın temelinde bir inanç yapısının da olması gerektiğini gösterir.

Yönetim bağlamında insan ontolojisi yanında kaynak alan olarak insanların toplumsal nitelikleri de hükümdârı ifade etmede kaynak alan görevi görmüştür. Hükümdâr için

kullanılan bu metaforik ifadelerin baba- avcı, doktor, ateş şeklinde çift yönlü kullanımlarının olduğu görülmüştür.

5.6.2.2. Yönetimin Vejetatif ve Zoolojik Yönü

BEYLİK AĞAÇTIR, ADALET SUDUR, ADALET ATEŞTİR, ADALET BIÇAKTIR ifadelerinin özel seviye kavramsal metaforu SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI CANLI VARLIKLARDIR, SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI SIVI MADDELERDİR/ YAKICI MADDELERDİR/ KESKİN MADDELERDİR şeklindedir. Bunlar aynı zamanda Büyük Varlık Zinciri Metaforlarıdır. Ağaç kavramı varlık zinciri içerisinde su, ateş, bıçak maddelerine göre canlı varlıklar içerisinde daha üstün bir hiyerarşidedir. Su, maddenin sıvı özelliğini, ateş maddenin yakıcılık özelliğini bıçak maddenin keskinlik özelliğine sahip olan varlık hiyerarşisinin en alt seviyesinde cansız varlıklar içerisinde yerini alır. Ağacın uzun ömrü, suyun temizliği, ateşin yakıcılığı, temizleyiciliği, bıçağın keskinliği adaletle verilmek istenen anlam yani yüklenmek istenen invariance/ değişmezliktir. Saydığımız özellikler ise nesnenin doğasıdır.

İnsan ontolojisi yanında yönetim kavramını inşa eden diğer imajlar ise canlı varlıklar hiyerarşisinde yer alan ağaçlar, bitkiler ve hayvanlardır. Bu bölüm Kutadgu Bilig'deki yönetimin, siyasetin doğa tarafını oluşturmaktadır. Örneğin, siyaset kavram alanında olan “beylik ağaçtır” ifadesinde Türk düşünce ve devlet geleneğinden de aşına olunduğu gibi adaletli bir yönetim bir ağaç kadar sağlam ve yaşam kaynağı olmalıdır. Burada ağacın imaj şematik yapısı yani canlı varlığın yapısı, rengi ve yönelimi olan özel imaj şematik yapısı beyliğin sahip olması gereken hedef alan sağlamlık ve sonsuzluk özelliğine haritalanır. Kaynak alanda yer alan ağaç kavramının insanüstü bir mekânizma olan yönetim unsuru beylik kavramını birbirine bağladığı görülmektedir. Turner'ın ifade ettiği gibi beylik kavramının soyut yönetim kavramı olması, ağacın mitolojik kaynaklı bir canlı varlık olması “politik nedensellik” ve “fiziksel nedensellik¹²²⁷” olarak adlandırılır.

Yönetimin vejetatif imajları/ kaynak alanları yanında zoolojik olarak ifadesi de geniş bir yer tutmaktadır. Yönetimde kişiler için hayvanlardan aktarımların yanında yönetim için gerekli olan özellikle soyut bilişsel nitelikler için hayvanlar metaforik kaynak alan olarak kullanılmışlardır. Somut yönetim kavram alanı içerisinde bey/ hükümdâr için vejetatif kaynak alanlara baktığımızda “soyu iyi olan insanların iyi olması” (b.2438) ifadesinde bey, kökleri olan bir ağaç şeklinde ifade edilmektedir. Biyolojik olarak bitkilerin, ağaçların büyümesi ve gelişmesi kaynak alanda kullanılarak beyin/hükümdârın yükselmesi, kutlanması hedef alanına eşleştirilmiştir (b.2554). Hükümdârın/ beyin doğruluktan kaçan kimseler için bulundurduğu

¹²²⁷ Turner, 1992: 25.

şeker ve acı hind otu aynı zamanda hükümdârın/beyin kendisidir. Çünkü hükümdâr bu varlıkların ve ifade ettikleri soyut kavramların taşıyıcısı/ kapsayıcısı durumundadır ve aynı zamanda bu varlıkların kendisidir (b.814, 815). Beğü-/ büyü- olgusal eylemi kaynak alan olarak kullanıldığı bey/ hükümdâr üzerinde metaforik bir değişim oluşturmaktadır. Bu eylem aynı zamanda canlı varlıklar içerisinde bitkilerin gelişimi için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda biyolojik olarak bitkinin büyüüp gelişmesi özelliği hedef alandaki hükümdârın ilerlemesi, ünlenmesi üzerine eşleştirilmiştir (b.3040). Aynı kaynak alan hükümdârın adının yükselişi için de kullanılmıştır. Kaynak alan olarak bitkilerin biyolojik gelişimi hedef alandaki hükümdârın adının, ününün yükselmesini metaforik olarak kavramlaştırmıştır (b.3419).

Hükümdâr yanında vezir de beylik ağacının yetişmesinde önemlidir. Kutadgu Bilig’de vezir, beylik ağacının kökünü sağlamlaştıran su şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir (b.2183). Kutadgu Bilig’de somut kişiler yanında soyut ahlâki ve davranışsal kavramların da beylik ağacının kökleri olarak ifade edildiği beyitler vardır (b. 821, 942, 5903, 5904, 5905, 5906, 5907).

Türk etnisitesinin kaynak alanlarının incelendiği bölümde görüldüğü gibi ağacın önemli bölümlerinden kök, önemli bir metaforik kaynak alandır. “Ağacın kökleri- gövdesi- dal ve yaprakları üç boyutlu evrenle ideal olarak uygunluk gösterir ve onun doğal zaman döngüsüne sahip olması, insan varlığının süresi ve onun döngüsü hakkındaki düşüncelere sebep olur¹²²⁸.”

Örneğin, beylik/ hükümdârlık için gerekli olan “doğruluk” kavramı beylik ağacının köklerinden biri olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de beylik/hükümdârlık çeşitli kaynak alanlar aracılığı ile ağaç olarak ifade edilmiştir. Bu ağacı toprakta tutan köklerinden biri olarak da doğruluk gösterilmiştir (b.821). Yine beylik ağacını ayakta tutan bir diğer kök olarak da güç ve kuvvet gösterilmiştir (b.942). 5903 ve 5907. beyitler arasında da yine doğruluk, kanun, cömertlik ve cesaret beylik ağacını toprakta tutan kökler olarak kavramlaştırılmıştır.

Kutadgu Bilig’de yönetim kavram alanında bulunan kut ve törü gibi soyut kavramların nitelikleri ve yükselişleri de metaforik olarak kaynak alanda bulunan bitkilerin biyolojik özellikleri ile ifade edilmiştir (b.438, 459). Kutadgu Bilig’deki vejetatif kaynak alanını oluşturan somut varlıklardan biri de tirgük/ direktir (b.3463). Törü/ kanun soyut kavramı göğün direği olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla gökyüzü şeklinde kavramlaştırılan adaletin yıkılmamasını törü/ kanun direği sağlamaktadır. 2015. beyitte de görüldüğü üzere bitkilerin

¹²²⁸ Sagalayeve, 2017: 33.

veya ağaçların yetişmesine olanak sağlayan kök ifadesi de törü kavramını ülke/ memleket ağacının yetişmesini ve ayakta durmasını sağlayan yapı şeklinde kavramlaştırmıştır.

Kut ve törü gibi yönetimde önemli bir güç faktörü durumunda bulunan “hizmet” soyut kavramı ise vejetatif kökenli kapı somut varlığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Kapı varlığının imkanları oluşturma ve imkanları yok etme gibi iki yönlü özelliği kaynak alan görevi görerek hedef alandaki hizmet kavramının (insanları eşiğe düşüren, tahta yükselten) niteliği üzerinde eşleştirilmiştir (b. 2530).

Türk etnisitesinin ifadesini bulduğu en önemli varlıklar olan hayvanlar Kutadgu Bilig’deki yönetim metaforlarının en önemli kaynak alanlarından biridir. Yönetim bağlamında soyut ve somut yönetim sisteminin hayvanlar ile anlam bilimsel açıdan pek çok bağlantısı bulunmaktadır. Somut yönetim sistemine bakıldığında Bey/ hükümdâr ve askerler ile hayvanlar arasında nitelik açısından ortaklıklar metaforik olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de hükümdâr olumlu özelliklere sahip olmasının yanında öldürücü bir hayvan olarak da tanımlanmıştır. Metinde hükümdâr kanatları askerleri olan bir kuş şeklinde ifade edilmiştir (b. 3005). Burada yönetimin insan ontolojisi yanında bir hayvan ontolojisi şeklinde de kavramlaştırıldığı görülmüştür.

İkinci olarak bey/ hükümdâr kan emici bir varlık yanında (b.655) öldürücü bir aslan şeklinde ifade edilmiştir (b.784). Bu iki metaforik ifadede kaynak alanda bulunan öldürücü bir varlık ve aslanın nitelikleri hedef alanda yer alan hükümdârın olumsuz/ olması gereken nitelikleri üzerine haritalanmıştır.

Hükümdâr/ beyler yanında orduda bulunan askerler de hayvanlar açısından ifade edilmiştir. Askerler hükümdârın kanatlarının tüyleri olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla askerler de bu hayvanın bir bölümünü oluşturmaktadır. Kanat tüylerinin çokluğu ve niteliği askerlerin, ordunun niteliği üzerine haritalanmaktadır (b.3005). Askerler aynı zamanda hükümdâra bağlı kaplan, av kuşu ve köpekler şeklinde de ifade edilmiştir. Av kuşu, kaplan ve köpeklerin hızı, görüş açıları, öldürücülükleri kaynak alan görevi görerek hedef alandaki askerlerin nitelikleri üzerine haritalanmıştır (b.5379).

Soyut yönetim sistemi ve hayvanlar arasındaki bağlantıya bakıldığında ise, at ve geyiğin kaynak alanlarda olduğu görülmektedir. İlk olarak Kutadgu Bilig’de ülke, yönetim dizginleri vezirde ve askerde olan bir ata benzetilmiştir. Atın, Türk insanının hayatında yer alan çıkarımsal bilgisi hedef alandaki ülke, yönetim kavramları üzerine eşleştirilmiştir. Bunun yanında atla ilgili olan bağ, örk, kişen gibi araçların da kaynak alanlarda bulunarak yönetime bağlı soyut kavramları ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. “Devlet atın” (b.1608) ifadesinde hizmet etken faktörü aracılığı ile saadet atına binmek saadet, kut kavramını elde

etmek anlamına gelmektedir. Atın fizyolojik ve ruhsal özellikleri hedef alandaki kut kavramının nitelikleri üzerine eşleştirilmiştir. Benzer olarak devlet soyut kavramı ve geyik arasında yakın bir benzerlik kurulmuştur. Geyiğin hız özelliği kaynak alan görevi görerek devlet soyut kavramının hükümdâr hayatındaki yeri ve niteliği üzerine haritalanmıştır (b.712). Üçüncü olarak bu tezin araç metaforları kısmında da göreceğimiz üzere örke ve kişen gibi atların ehilleştirilmesinde kullanılan araçların kut kavramı ile kullanılması kut soyut kavramının at şeklinde metaforik olarak ifade edilmesini sağlamıştır. “Ay yayığ kutka örke” (b. 91) ifadesinde örke/ bağ aracılığı ile kut at şeklinde kavramlaştırılırken hükümdâr/bey de bu kut atının bağı veya bu bağı elinde tutan bir asker şeklinde kavramlaştırılmıştır. Ay Toldı’nın kendini yani kutu, köstek ve bağ aracılığı ile at şeklinde kavramlaştırdığı ifadesinde (b. 702) hâcib veya kut atına bağ, köstek olan unsurlar mütevazılık, alçakgönüllülük, lisan (b.703), ölçü (b.704), doğruluk (b.705), saygı/ sevgi (b.706), ölçülü gurur (b.707), müsriflikten kaçınma, tutumluluk (b.708), yalan söylememek (b.709) şeklindedir. Bu soyut ahlâki ve davranışsal kavramlar aynı zamanda bağ ve köstek şeklinde de nesne şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Kuta yani Hâcib’i kötülöklere karşı alıkoyacak güçler bu kavramlardır. “Yayığ kut kişeni (b.710)” ifadesinde de kut, bu bağların tutacağı at şeklinde kavramlaştırılmıştır.

5.6.2.3. Yönetimin Maddeye Bağlı Yönü

Kutadgu Bilig’de canlı varlıklar yanında cansız varlıklar da somut ve soyut yönetim kavramlarını metaforik olarak ifade etmiştir. Bu kaynak alanlar varlık zinciri metaforlarını anlamada önemli bir yere sahiptir. Kaynak alanda yer alan varlık hiyerarşisine ait kavramlar olması gereken hedef alanları oluşturmanın önemli bir parçasıdır. Örneğin Kutadgu Bilig’de istenen, olması gereken adaletin niteliği su, temizleyiciliği ateş, netliği ise bıçak ile kavramlaştırılır.

Cansız varlıkların somut yönetim sistemi ile arasındaki ilişkiye baktığımızda yönetimin merkezi saray, hükümdâr/bey, vezir ve hizmetkârların somut varlıkların nitelikleri aracılığı ile kavramlaştırıldığı görölmektedir. Bu bağlamda sarayın insana değmesi, ulaşması (b.5178), ölümün gücü aracılığı ile sarayların virane olması (b.1180) saray mekânını insanlara ulaşan, bozulan, yok olabilen nesneler şeklinde kavramlaştırılmasını ifade etmiştir. Burada metaforik olarak ifade edilen saray betimlemesinin gerisindeki siyaset ve yönetimin geçiciliğidir. Sarayın yanında Kutadgu Bilig’de hükümdârın/ beyin cansız varlıklar açısından metaforik ifadeleri de bulunmaktadır. Hükümdârın sahip olduğu maddi ve manevi güçlerin bütünü aynı zamanda kendisidir. Dolayısıyla hükümdârın gümüş tahta sahip olması (b. 771,

801), silah sahibi olması (b.5279) hükümdârın bu nesnelerin kendisi olduğunu gösterir. HÜKÜMDÂR TAHTTIR, HÜKÜMDÂR SİLAHTIR metaforları hükümdârın varlıklar açısından Kutadgu Bilig'deki ifadeleridir. İkinci olarak hükümdâr olumlu ve olumsuz olaylar üzerinde bir güçtür. Bu ifadeler olay yapısı metaforlarını da içermektedir. Hükümdârın memnuniyetinin ikbal/ devlet kapılarını açması (b. 843) hükümdârın Kutadgu Bilig'de bir anahtar işlevinde olduğunu gösterir. Bu beyitte aynı zamanda hükümdâr anahtarı ile birlikte devlet kapısının açılması imkan, kısıtlamanın kaldırılması imaj şemasını içermektedir. Bu anlamda Kutadgu Bilig'deki devlet kapısı, hizmet kapısı gibi metaforik ifadeler özellikli ifadelerdir. Hükümdâr ve hükümdâr sözü anahtar yanında iğne şeklinde de ifade edilmiştir. Halkın gönlünün düğümlenmesi gönül soyut kavramını ip şeklinde kavramlaştırmaktadır. Gerçek yaşantıda düğümlenmiş bir ip iğne aracılığı ile çözülür. Kaynak alanda bulunan bu özellik hükümdârın halka karşı olan davranışları ve sözlerinin halk üzerindeki etkisi üzerine haritalanmıştır. Dolayısıyla buradan HÜKÜMDÂR İĞNEDİR, HÜKÜMDÂRIN SÖZLERİ İĞNEDİR metaforu ortaya çıkmaktadır (b.3182). Hükümdâr aynı zamanda yönetimdeki ölçü birimidir. “tapuğ birle begde ağır bolmış er” (b.2569) ifadesinde bir kişinin hizmetinin niteliği aracılığı ile hükümdârda ağır gelmesi ya da hükümdârda ağırlık ve bir saygınlık oluşturmaya hükümdârı bir ölçü, terazi şeklinde kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig'de olay yapısında geçen yük metaforlarında olduğu gibi burada da hükümdârın yük şeklinde ifade edildiği görülmektedir. “Beylerin yükü” (b.2183) ifadesinde beylerin sahip olduğu sorumlulukları ifade eden yük aynı zamanda beyi de somut bir yük gibi kavramlaştırmıştır. Bu metaforik ifadenin metindeki bir karşıtı olarak da BEY BİLİ HAZİNESİDİR/ BEY BİLGİ SARAYIDIR metaforu yer almaktadır. Ögdülmiş'in hükümdâra seslenişinde yer alan bu metafor, hükümdârı yer – alan imaj şemasından hareketle yer- mekân şeklinde ifade etmektedir.

Vezir de varlık- nesne metaforu aracılığı ile ifade edilen kişilerdendir. Öncelikle vezir beylik ağacının temelini sağlamlaştıran su veya bir harç görevi görmektedir (b.2183). İkinci olarak vezir Kutadgu Bilig'de eli kalem tutan büyük insanlardan gösterilmiştir. Vezirin kalem bilmesi onu aynı zamanda kalem şeklinde kavramlaştırmaktadır. Bu bağlamda VEZİR KALEMDİR metaforu ortaya çıkmaktadır. Üçüncü olarak vezir ülke/ memleket atının başında bulunan bir sürücü gibi görülmektedir (b. 2419). Vezir, olay yapısı metaforlarındaki güç metaforlarında görüleceği gibi hükümdâr ve devletin yönetimi üzerinde etken bir güçtür. “Kerek boldı begke vezir” (b.2182) ifadesinde gerek olmak ifadesi veziri gerekli bir nesne veya varlık şeklinde kavramlaştırmıştır. Vezirlerden sonra yönetimde bir güç, araç faktörü olarak hizmetkârlar görülmüştür. Hizmetkârların niteliklerine bağlı olarak beylerin yükselmesi (b.1757), beylerin hakimiyetlerini hizmetkârları aracılığı ile elde etmesi (b.2968),

beylerin hizmetkârlar aracılığı ile yükselmesi (b.2945, 2969) hizmetkârları araç ve merdiven şeklinde metaforik olarak ifade etmektedir.

Soyut yönetim sistemi ve varlık- nesne arasındaki bağlantılar ise en fazla metaforik ifadeyi üretmektedir. Burada ilk olarak “siyaset” kavramı göze çarpmaktadır. Siyaset beylerin kapısını, yani saray kapısındaki bir süs olarak görülmektedir (b.2130). Yine aynı beyitte siyasetin, “bile” gramatikal yapısı aracılığı ile hükümdârın ülkesini düzenlediği bir araç olarak görülmektedir. Bu da siyaseti aynı zamanda olay yapısına ait bir araç metaforu haline getirmektedir. Yönetimde, eşitlik ve zamanın metaforik ifadesi ise bıçaktır. Hükümdârın elindeki bıçak ile inanların işlerini eşitlikle ve zamanında yoluna koyması eşitlik ve zaman kavramları yanında hükümdârı da bıçak şeklinde kavramlaştırmaya zemin hazırlamıştır (b.811). Kutadgu Bilig’de metaforik şekillerini de göreceğimiz adalet kavramının bu ifadelerinden biri de şekerdir. Hükümdârın doğrular için elinde tuttuğu şeker adaletin ifadesidir (b.812).

Kutadgu Bilig’de “beylik” soyut kavramı da pek çok şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir. beglik bulur (b.301), beglik kırm (b.588), beglik ulur (b.2059), beglik riyaset kerek (b.2127), beg tacı (b.5463), beglik bağı (b. 2026), beglik kırm (b.5139), beglik tügün (3469) ifadelerinde beylik soyut kavramı, kendinden sonra kullanılan somut varlık ve eylemler aracılığı ile varlık- nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Beylik bul- (b.301) ifadesinde bul- eylemi beylik kavramını bulunan veya kaybedilen bir nesne şeklinde; beglik ulur (b.2059) ise ulu-, çürü- olgusal eylemleri beyliği çürüten, kokan bir varlık şeklinde; siyaset için beyliğin gerek olması (b.2127) ifadesinde gereklilik ifadesi, gerekli olma durumu olay yapısındaki nitelik metaforlarında olduğu gibi beylik kavramını gerek görülen veya gereksiz bulunabilecek bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Beglik kırm (b.588) ifadesi ise beylik mertebesi olarak anlamlandırılır. Bu mertebe ifadesi aynı zamanda kuşak kavramının metaforik kullanımından da kaynaklanmaktadır. Kuşak belli bir düzende, ölçüde bir nesnedir. Mertebe ise çizgisel bir zamanı içeren kavramdır. Temellerindeki fiziksel ortaklıklar mertebe kavramının kuşak nesnesinden metaforik olarak ifade edilebilir. “Beg tacı (b.5463)” ifadesinde ise beylik kavramı tac ile kavramlaştırılmıştır. Bu tacın sahibi de aynı zamanda beylik kavramına sahip olacaktır. “Beglik bağı (b. 2026)” ve “Beglik tügün (3469)” ifadelerinde ise bağ ve düğüm gibi nesneler beyli kavramını ip veya halat şeklinde kavramlaştırmıştır. Bağ ve düğüm nesnelerinin niteliği ve karmaşıklığı kaynak alan görevi görerek hedef alandaki beylik kavramının inceliği ve karmaşıklığı üzerine haritalanmıştır.

Beylik yanı zamanda hükümdâr için bir ölüm tehditinin ifadesidir. Beylik, baş üstünde kılıç gibidir ifadesinde kılıcın öldürücülüğü kaynak alan görevi görerek beylik mertebesinin

zorluğu ve tehlikesi üzerine haritalanmaktadır (b.2155). Kutadgu Bilig’de beylik yük şeklinde de ifade edilmiştir. Kişi oğlunun beylik kazanması aynı zamanda bir yük kazanmasını da ifade etmektedir. Yük nesnesinin ağırlığı kaynak alan görevi görerek hedef alandaki beylik mertebesinin ağırlığı, sorumluluğunun niteliği üzerine haritalanmıştır (b.5458).

Kutadgu Bilig’de sorumluluk kavramı ise aynı zamanda kuşak nesnesi aracılığı ile ifade edilmiştir (b.553). Devlet kuşağını kuşanmak, aynı zamanda beyliğin ve devletin sorumluluğunu almak anlamına gelmektedir.

Kutadgu Bilig’de törü, eserin en önemli imajıdır. Çünkü Türk etnisitesinin en önemli söylemi göğün direği törü kavramı için kaynak alan görevinde merkez- çevre imaj şematik yapısı aracılığı ile kullanılmıştır. Törü, kötü olan her şeyin karşısında yok edici bir güçtür. Bu özelliği nedeniyle olay yapısı metaforları içerisinde yönetim bağlamındaki kazanımlar üzerinde güç metaforu durumundadır. Törü kavramının su şeklinde kavramlaştırılarak kötülükleri yok etmesi kavrama karşıt güç imaj şematik yapısının yanında kısıtlamanın kaldırılması ve olanak imaj şema yapısını da vermektedir.

Kutadgu Bilig’de yönetimin en önemli kavramı olan hizmetin en önemli kaynak alanı kapıdır. Hizmet kapısına gelmenin eşikten yükselişin ilk aşamalarından biri olduğu görülmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi kapı kaynak alanının kısıtlamanın kaldırılması ve karşıt güç şemasını içerdiği ifade edilmiştir. Çünkü Kutadgu Bilig’de hizmet hizmetkârların ve hükümdârın yükselmesinde, ünlenmesinde ve kutlanmasında hizmetin metaforikal gücü vardır.

Kutadgu Bilig’de hak kavramı ise değerli bir meta ve taşınan bir nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Hak ifadesinin Kutadgu Bilig’de yönetim ve ahlâk psikolojisinin birleştiği kavramlardan biri olduğu görülmüştür. Çünkü, hükümdâr ve halkın karşılıklı görevleri arasında birbirlerine karşı sorumlulukları birbirlerine karşı taşıdıkları hak aracılığı ile ifade edilmiştir.

5.6.3. Ordu Metaforları

Yönetim, siyaset kavram alanından sonra ordu, askerlik kavram alanı içerisinde de metaforik ifadelerin yer aldığı görülmektedir. İlk olarak kozmoloji ve ordu sistemi arasında metaforik bir bağlantı bulunmaktadır. Dağ ve kaya gibi kozmolojik doğal unsurlar savaşta ölen askerlerin miktarlarını, niteliklerini metaforik açıdan ifade etmiştir (b.2281). Tarihi dönemde ise bu metaforik ifadeyi Kağanlık yazıtlarında da tanıklamaktayız.

Kutadgu Bilig’de insan ontolojisi ve ordu sistemi arasında da bir bağlantı vardır. Yönetim ve siyaset ile insan ontolojisi arasındaki metaforik bağlantıya benzer bir durum ordu

sisteminde de yer almaktadır. Örneğin, ordunun başlı olması (b.2301) orduyu insan ontolojisi açısından metaforik olarak ifade etmektedir. Ordu bedeninin başı ise sü başı yani kumandandır. Dolayısıyla ordu bedeninin başı kumandan olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak bu ordu bedeninin kolları öncü ve keşif kollarıdır. “adırgu öğürgü yezek tutğakı” (b.2342) ifadesinde öncü ve keşifte yer alanların ordu bedeninin kolları olduğu anlaşılmaktadır. Tutğak sözcüğü EDPT’de tarihî dönemlerde tutamaç, kol, öfke krizine girmek şeklinde tanımlanmasının yanında Karahanlı döneminde keşif için göreve çıkan atlılar ve devriyeler, ölüm öncüsü şeklinde anlamlandırılmıştır¹²²⁹. Ordu için gerekli olan casus kavramı da dil ontolojisi ile ifade edilmiştir (b.2351).

Kutadgu Bilig’de orduda yer alan kişiler için gerekli olan davranışsal ve karakteristik özellikler de insan ontolojisi aracılığı ile metaforik olarak aktarılmıştır. Cesaret ve mertlik soyut kavramları yürek, gönül ve göğüs kafesi ile (b.2282, 2326), dikkat, göz ve kulak ontolojilerinin hareketleriyle (b.2342), idrâk, anlayış göz (b.2366), tecrübe, bilginlik göz (b.2367), çeviklik, sağlamlık ise ayak (b.2369) ontolojileri aracılığı ile metaforik olarak ifade edilmiştir.

Ordu sistemi ve cansız varlık- maddeler arasında da metaforik bağlantılar vardır. Örneğin, harp adamlarının adlarının yayılması, yükselmesi ad soyut kavramını su maddesi şeklinde kavramlaştırmaktadır (b.2338), aynı şekilde düşmanın şöhretinin yere yayılması da şöhret soyut kavramını su şeklinde kavramlaştırmaktadır (b.2329). EDPT’de köpürtmek anlamı ile tanıklanan köpürt- ifadesi¹²³⁰ metaforik olarak tozu dumana katmak, yoğunlaştırmak şeklinde kullanılmıştır. Bu bağlamda izini kaybettirmek anlamında kullanılan “köpirtür izig” (b.2382) ifadesinde iz, işaret soyut kavramları madde şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. “Zafer kazan-/ yetürgen uçı” (b.2316) ifadesinde ise yemek, elde etmek, vermek şeklinde anlamlandırılan yetür- eylemi¹²³¹ burada zaferi elde etmek, kazanmak anlamında metaforik olarak kullanılmıştır. Burada yetür- eylemi zafer soyut kavramını kazanılan veya kaybedilen bir nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

Kültürel bir metafor olan tuz ekmek hakkı, hak ödemek (b. 2321) ifadelerinde ise hak soyut kavramı tuz ve ekmek varlıkları tarafından nesne şeklinde kavramlaştırılmasının yanında hak ödemek ifadesinde öde- eylemi hak soyut kavramını değerli bir meta veya para şeklinde kavramlaştırmıştır.

¹²²⁹ Clauson, 1972: 453.

¹²³⁰ Clauson, 1972: 691.

¹²³¹ Clauson, 1972: 892- 893.

5.6.4. İnanç Metaforları

Temel felsefesi insanı yüceltmek olan Kutadgu Bilig'in doğrudan İslâmi bir eser olmadığına bilinmesinin yanında Kutadgu Bilig'de aynı zamanda İslâm dinine ve Allah'a yapılan atıfların da yoğun olduğu bilinmektedir¹²³². Bu atıflar Kutadgu Bilig'in inanca bağlı metaforları arasında yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de inanç metaforları önemli bir yere sahiptir. Hâcib, İslâm dinini tarihsel metaforlar ve ontolojik metaforlar şeklinde ifade etmiştir.

5.6.4.1. Tanrı/ İdi/ Rab

Kutadgu Bilig'de inanç sistemi içerisinde yer yer Tanrı'nın metaforik ifadeleri yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de Tanrı'yı ifade edebilmenin, niteliklerini aktarmanın yollarından birinin de metaforlar olduğu görülmektedir. Kutadgu Bilig'de Tanrı'nın inşâsı yaygın varlık zinciri metaforlarında ve olay yapısı metaforları içerisinde iki farklı şekilde görülmektedir. İlkinde Tanrı varlık hiyerarşisi ile ifade edilirken, ikincisinde yani olay yapısında iradeli/ iradesiz hareketleri şekillendiren güç metaforu durumundadır. Varlık zinciri metaforları bağlamında Tanrı teklik (miktar), davranışsal özellik (insan), yönetici/hükümdâr, besleyici, sınımlanacak bir mekân, kapı ve çare/ilaç şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig'de TANRI BİRDİR, TANRI HÜKÜMDÂRDIR, TANRI MEKÂNDIR, TANRI İLAÇTIR şeklinde varlık zincirine bağlı karmaşık metaforların yer aldığı görülmektedir. Yönetim bağlamında devletlerin, toplumların yöneticileri varsa, dünya topluluğunun, evren topluluğunun da bir yöneticisi vardır. Bu tür metaforik ifadeler Tanrı'nın bizlerden, sistemlerden kat kat üstünlüğünü ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kutadgu Bilig'de Tanrı, yaşamın, evrenin odak noktasıdır. Tanrı'nın değişmez niteliklerinin merkez- çevre ve bağlantı imaj şemaları aracılığı ile metaforikal olarak ifade edilmiştir. Bütün hiyerarşilerin en yüksek noktasında bulunan Tanrı, kendinden daha düşük fiziksel hiyerarşiler açısından da ifade edilmiştir. Bu hiyerarşiler içerisinde insanların toplumsal nitelikleri ve yer –mekân kaynak alanları yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de Tanrı'nın nesne ve varlık kaynak alanları aracılığı ile metaforikal açıdan ifadesi görülmemektedir.

Kutadgu Bilig'de Tanrı'nın “bir”, “bire inanılan” (b.25) şeklinde ifade edildiği görülmektedir. İkinci olarak yönelim- uzam imaj şemaları aracılığı ile “destek” (b. 90, 5819) şekli ile ifadesinin yanında Tanrı'nın insan için arkadaş olabileceği de görülmektedir. Kutadgu Bilig'de tarihsel metaforlar altında değerlendirebileceğimiz Allah'ın sıfatları da Hâcib'in Tanrı'yı anlatmak için başvurduğu kaynaklar olarak görülmektedir (b.3766).

¹²³² Savran, 2008: 178.

“Bayat kulları” (b.3928), “bayat halkı” (b. 5194) gibi ifadeler de Tanrı’nın hükümdâr (TANRI HÜKÜMDÂRDIR) olarak algılanmasını sağlamaktadır. Tanrı’nın hükümdâr gibi algılanmasının bir diğer ifadesi de halkına, kullarına, insanlarını mükafat verip, lütuflarda bulunması ve insanlara belirli olaylarla, işaretlerle kazasını bildirmesidir (b.5020, 5988). Yönetim metaforlarında görülen halkın kötü zamanlarında hükümdârın ihsan fermanını göndermesi de bunun bir izdüşümüdür. Yine yönetim bağlamında görülen hükümdâr- kul/ halk arasındaki bağlantı da Tanrı ve kulu arasındaki bağlantı ile benzerdir. Dolayısıyla Tanrı’nın ona karşı ibadet eden kullarının olması da (b.6089) Tanrı’nın dünya ve evrenin hükümdârı olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Kutadgu Bilig’de Tanrı için en önemli kültürel metaforlardan biri de “bayat kapğı” (b. 3747) ifadesidir. Bunun gibi Tanrı’nın kapısına yüz sür- (b.1451) ifadesi aracılığı ile Tanrı yer ve kısıtlamanın kaldırılması, olanak imaj şemaları aracılığı ile mekân yer olarak ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de Tanrı aynı zamanda insanlığın dertlerine çare olan ilaçtır. Burada Tanrı’nın her derde ilaç olması, ilacın günlük hayattaki hastalıkları karşıt gücü yok etme, olanak imaj şemaları aracılığı ile ilahi olarak Tanrı’nın insanlığın problemlerini çözümündeki kolaylıkla benzeşmektedir. Bu nedenle epistemik tutarlığın bu metaforu oluşturduğu görülmektedir.

5.6.4.2. İnanç Sistemi ve Kozmoloji

Kutadgu Bilig’de ecel, hayat, can, ölüm, günah, ahiret, kıyamet gibi soyut inanç kavramlarının metaforikal açıdan ifadesi su, deniz, güneş, dünya, maden (çengel), zamanın görünümüleri (karanlık) ve canlı varlıklardan at gibi doğa unsurlarının yer aldığı kaynak alanlar aracılığı ile ifade edilmiştir. Kabın içinde yer alan su (b.6057, 6060) ölümü; suyun tükenme, eksilme niteliği, hayatı su açısından (b.3782); süzük temiz can ifadesinde süzüklük kavramı canı su açısından (b.1521) kavramlaştırmıştır. İnsanın hayatının yavaşça sona erışı ve bunun süreci de suyun akışı açısından ifade edilmiştir. Bu durumda can kavramı da su şeklinde kavramlaştırılmıştır (b. 1919). Günahların dökülmesi şeklindeki ifadede ise suya ait olan dökül- eylemi aracılığı ile günah soyut kavramını (b.5982) su şeklinde kavramlaştırmaktadır.

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında farklı kaynak alanlara ve bu kaynak alanlara bağlı olarak en fazla metaforik ifadeye sahip olan kavram ise ölümdür. Ölüm kavramı, kozmolojik olarak deniz (b.1140), su (b.6035), güneş (b.6073), zamanın görünümülerinden karanlıklar (b.1240), maden unsuru içeren çengel (b.6116), bıçak (b.3620) aracılığı ile metaforikal olarak

ifade edilmiştir. Burada olumsuz da olsa ölüm kavramı yücelik ve değerli oluş açısından kozmoloji içerisinde yer alan bu kaynak alanları ile genel seviye parametresi paylaşmaktadır.

Kutadgu Bilig’de metonimik bir metafor aracılığı ile sayıca fazla adlandırmaya sahip olan ahiret kavramı ise kozmolojik kaynak alanları ile metaforikal ifadeleri yer almaktadır. “uzun yol sefer” (b.1417), “yol” (b.1417), “uzun yol” (b.1473), “uluğ yol” (b.4727), “menğü ilke” (b.3083), “tırılgu orun” (b.5189), “süzük menğü il” (b.5426), “tağı bir ajun/ öteki dünya” (b.6642) şeklindeki geçen “ahiret” kavramı yol, su, ülke, dünya şeklinde ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de inanca bağlı kültürel metaforlar içerisinde kıyamet ifadelerinin de yer aldığı görülmektedir. Kutadgu Bilig’de kıyamet yakın bir zamanda gelecek olan güneşi olan bir güne benzetilmektedir. Kıyamet ve güneş kavramları arasında güç, yakıcılık açısından genel seviye parametresi paylaşımı vardır. Burada güneş hüküm sahibi olma, üstünlük kavramlarını ifade etmektedir (b.6460). Kutadgu Bilig’de kıyamet, könilik küni (b.30, 1374), uluğ kün (b.32), ayıtgu küni (b. 5309), yarin (b.5309), o gün (b.3572), bayat ayıtgu/ hesap günü (b.5275), keligli/ gelecek olan (b.6493) şeklinde ifade edilmiştir.

İnanç bağlamında Kutadgu Bilig’deki tarihsel metaforlar arasında yer alan ölüm meleği Azrail ise kozmolojik kaynak alan şeklinde görülen atlı ve atçı şeklinde ifade edilmiştir (b.6035, 6055).

5.6.4.3. İnanç Sistemi ve İnsanlar

Yönetim metaforlarında olduğu gibi insan ontolojisi inanç bağlamındaki metaforların kaynak alanlarından biridir. İnsan ontolojisi ve insanların hayattaki nitelikleri soyut inanç kavramlarının metaforik olarak ifadesindeki önemli imajlardır. Örneğin, tarihsel bir metafor olarak değerlendirilen, Kutadgu Bilig’de “köni yolçı”, “edgü kulawuz”, “sawçı” (b. 3730, 6519) şekilde ifade edilen Hz. Muhammed, bütün bir yaratılışın başı şeklinde ifade edilerek, yaratılışı biri insan ve en önemli ontolojik kavram olan baş ile Peygâmbet metaforik olarak ifade edilmiştir (b.8). Hâcib, halkın başı olarak hükümdârı, yaratılışın başı olarak Peygâmbet’i (b.8), evrenin başı olarak Tanrı’yı görmektedir. İnsan ontolojisi yanında insanın nitelikleri ve yaşadığı olaylar da inanç metaforlarına kaynaklık etmektedir. Bunlardan biri de hastalık kavramıdır. “Yazuğ igi” (b.3149) ifadesinde günah kavramı hastalık olarak kavramlaştırılmıştır. Ölüm kavramı da tikanıklık ve karşıt güç imaj şeması aracılığı ile insanın dengesini bozan ilaçsız bir hastalık şeklinde ifade edilmektedir (b.1085, 1544).

Kutadgu Bilig’de dua, inanç bağlamında Tanrı ve insan arasındaki önemli bir iletişim ve ifade aracıdır. Dua, karşıt güç, imkan ve olanak şemalarıyla kötülükleri yığan, onları insanlardan uzaklaştıran kişi şeklinde kavramlaştırılmıştır (b.1265).

Tarihsel bir metafor olarak ifade edebileceğimiz Şeytan ise, Kutadgu Bilig’de yek yüzi (b.5029), din oğrisı (b.3590), yağı (b.4763) ve tuzakçı (b.3564) şeklinde ifade edilmiştir. İnsana ait yüz ontolojisi ile birlikte, insana ait hırsızlık, düşmanlık ve kandırma gibi nitelikler şeytanı insan şeklinde kavramlaştıran kaynak alanlardır.

Ecel ve ölüm kavramları ise insan eylemlerinin kaynak alan olarak kullanılmasıyla metaforik olarak ifade edilmiştir. Ecelin insanları yakalaması (b.1118), ecelin insanlara gelmesi (b.1232), ecelin can toplaması ve insanları bir bitki gibi koparması (b.5383), ecelin insanlar gibi pusuda beklemesi (b.6271) ifadelerinde ecel kavramı kişileştirilmiştir.

Kutadgu Bilig’de ölüm aynı zamanda kişileştirme metaforlarıyla da ifade edilmiştir. Ölüm kavramının pusuda yat- (b.1103), yok et- (b.882), ele geçir- (b.1067, 1366, 1153, 1477), ye- (b.1106), hazırlan- ve bekle- (b.3530) eylemleri ile kullanılması kişileştirme metaforlarını meydana getirmektedir.

Kutadgu Bilig’de ölümlerin gömüldüğü yer olan mezar kavramı “kara yer katı” (b. 1418, 1429), ew (b.1418), “ölügler toyı” (b. 4512), “yer” (b. 4726), “kır” (6063), “yağız yer” (b. 6404), şeklinde metaforikal kullanımları yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi mitolojik kaynaklı olan karından çıkıp karına gir- (b.1515) ifadesidir. Burada karından çık- dünyaya gelişi ifade ederken tekrar bir karına girmek ise toprağa girmek yani ölmek anlamına gelmektedir.

5.6.4.4. İnanç Sistemi ve Canlı Varlıklar

Kutadgu Bilig’de yönetim gibi inancın da vejetatif bir yönü bulunmaktadır. Soyut inanç kavramlarının metaforlaşmasında ise canlı varlıkların kaynak alan olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kaynak alanın her iki alanda da kullanılması Hâcib’in yönetim ve inanç kavramlarına aynı önem ölçüsünde bakmasından kaynaklanır. Çünkü Kutadgu Bilig’de kötülüklerin kaynağı ve bozulmaların nedeni yönetimdeki aksaklıklar olarak görülmektedir. “köni dinça kök” (b.54), din hem şeri’at köki (b.59), din dalı (b. 5311), ot (b.1393), tüp (b.1544), kök (b.5991), at (b.1388), pençe (b. 1179) gibi özellikle de kozmolojiye ait canlı varlıklar ve parçaları, din (b. 54, 5311), şeriat (b.59), ibadet (b.1393), zaman (b.1388), hayat (b.5991), can (b.2909), ölüm (b.1179) gibi inanca bağlı soyut kavramlar bağlantı, parça-bütün, merkez- çevre gibi imaj şemalar aracılığı ile metaforikal olarak ifade edilmiştir. Yönetimde beylik ağacının köklerinden biri vezir olarak gösteriliyorsa, inançta da din

ağacının kökleri Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osman olarak görülmektedir. Aynı zamanda simgeledikleri adalet, doğruluk gibi kavramlar da dolaylı olarak din ağacının kökleri olarak görülmektedir (b. 51- 59). Bu metaforikal ifade aynı zamanda gönderme yaptığı dönem açısından tarihsel metafor durumundadır.

5.6.4.5. İnanç Sistemi ve Madde

İnanç kavramlarını metaforik olarak ifade eden en zengin kaynak alanlar cansız varlıklara aittir. Din, iman, dua, bilgi, iyilik, ibadet, hesap, günah, ecel, hayat, gençlik, hastalık, haram, ölüm, ahiret gibi soyut inanç kavramları varlık- nesne kaynak alanları içerisinde yer alan kıyafet, eşya, azık, ilaç, yük, anahtar, mektup, değerli madde, para, zehir, değersiz bez parçası, düğüm açısından kavramlaştırılmışlardır. Din idisi (b.2190), bütün din / dini bütün (b.2436) gibi ifadelerde ise din kavramı elde edilen veya kaybedilen nesne olarak kavramlaştırılmıştır. İnanç bağlamında iletişime ait dua kavramı ise nesne ve varlıklara bağlı olarak merdiven (b.1803), yol (b.5833), taşınan nesne (b.1803, 6504) şeklinde kavramlaştırılmıştır.

Maddenin fonksiyonel niteliği kullanılarak kavramlaştırılan bilgi kavramı, cehennem kapısını mühürleyen mühür veya anahtar gibi düşünülmüştür. İnanca bağlı olarak bilgi, karşı güç imaj şeması aracılığı ile insanın cehenneme gitmesini engelleyecek bir yaşantı sunmaktadır. “İman tonı” (b.393) ifadesinde ise iman varlığın fonksiyonel özelliğini alarak giyilebilir bir nesne olarak kavramlaşmıştır. İbadetler ve iyilikler ise karşıt gücün yok edilmesi ve olanak imaj şemaları aracılığı ile insanları hesap gününde koruyacak olan varlıklar şeklinde ifade edilmiştir. İyilikleri ölmeden önce göndermek (b.1131), gerekli olanları al- (b.1445, 1474) gibi ifadelerde ibadet ve iyilik kavramları gönderilen, gerek duyulan nesne şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür. İkinci olarak ibadet kavramı kültürel olarak göç şeklinde de kavramlaştırılmıştır. Göçünü önceden gönder- (b. 1445), göçünü gönder- veya gönderme- (b.4816) gibi ifadeler inanca bağlı kültürel bir metaforu oluşturmaktadır. Bunların yanında ibadet kavramının azık (b.1441), ilaç (b.3149) şeklinde ifadesinin yanında olay yapısı metaforlarına da bağlı olarak karşıt güç ve olanak imaj şemasına bağlı olarak Tanrı ve cennet kapılarının açılması üzerinde nedensel bir güç metaforudur (b.3356).

Kutadgu Bilig’de günah kavramı ise yük olarak kavramlaştırılmıştır. Yük ol- (b. 1286), yük yüklen- (b.6602), vebal/ yükünü götür- (b.6375), yükü ağırlaş- (b.5692) gibi ifadelerde yük günah kavramını ifade etmiştir.

İnanç bağlamında yaş ve hayat kavramları da değerli bir varlık şeklinde kavramlaştırılmıştır. “tırıglik küşü” (b.1105) ifadesinde hayat değerli bir varlık şeklinde ifade edilmesinin yanında yawa bol- (b.949), yawa kıl- (b.6523), ıd- (b.6545) eylemleri hayat kavramını değerli bir varlık şeklinde kavramlaştırmıştır. Ömür şeklinde anlamlandırılan öd kün kavramı da yawa kıl- eylemi aracılığı ile değerli bir nesne şeklinde ifade edilmiştir. Tüke- eylemi ile kullanılan yaş kavramı da harcanan değerli bir varlık olarka kavramlaştırılmıştır.

İki parça bez ifadesi de (b.1420) ölümün değerini ifade eden miktar metaforu durumundadır. Bunun yanında ölüm madde açısından acı bir yiyecek şeklinde kavramlaştırılmıştır (b.3587, 5415). Ahiret kavramı da düğüm olarak ifade edilmiştir. Düğümün çözülmeysi henüz ölüm olayının gerçekleşmediğini ifade etmesinin yanında ahiret ve ölüm kavramlarının problematikliğini ve gizliliğini ifade etmektedir.

5.6.5. Felsefi Metaforlar

Kutadgu Bilig’de felsefi sistem kavram alanı içerisinde yer alan akıl, bilgi, anlayış, erdem soyut kavramları farklı kaynak alan yapıları ile metaforik olarak ifade edilmiştir. Bilgi soyut kavramı kozmolojik olarak ışık, su, deniz, maden, iğne, taş, bıçak, kalkan, inci, gölge şeklinde; akıl meşale, bıçak, gölge, nehir şeklinde kozmolojik kaynak alanlar şeklinde ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca bilişsel eylemlerin ifadesinde de görüldüğü üzere felsefi kavram alanındaki bilgi ve akıl kavramları baş ve göz şeklinde insan ontolojisi ve insana ait sosyal niteliklerle de kavramlaştırıldığı görülmüştür. Canlı varlıklardan hayvanlar, bitkiler ve canlı organizma olarak kabul edilen maya maddesi de bilgi ve akıl kavramlarını ifade etmiştir. Bilgi ve anlayış kuşlara ait olan bir nitelik kanatlarla ifade edilmiştir. Maya ise bilginin kaynağı akıl ve gönülü kavramlaştırmak için kaynak alan şeklinde kullanılmıştır.

Cansız varlıklar akıl ve bilgi kavramlarını ifade etmede fonksiyonları nedeniyle önemli kaynak alanlardır. Özellikle bilgi ve akıl bir ölçü, dengeleme aracı olarak kavramlaştırılmıştır. Davranışları yönlendirdiği için akıl soyut kavramı da yular şeklinde karmaşık bir madde olarak kavramlaştırılmıştır.

5.6.6. Zaman Metaforları

Kutadgu Bilig’de zengin bir zaman sistemi yer almaktadır. Kutadgu Bilig’de en fazla zaman kavramının ve zamanı ifade eden kavramların hareketlerine bağlı olarak hareket eden zaman metaforları görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de ışık, ısı gelişimleri bağlamında güneş, ay ve gezegenlerin hareketleriyle meydana gelen gece ve gündüzü ifade eden metaforlar yer almaktadır. Bunun

yanında zamanın görünümlerinden bazıları olan gece ve gündüz Türk etnisitesinin önemli kaynaklarından hayvanların dış görünüşleriyle ifade edilmiştir.

Zamanın insanlar üzerindeki etkisi olan gençlik ve yaşlılık kavramları da döngü metaforları şeklinde bitkilerin biyolojik özellikleri aracılığı ile kavramlaştırılmıştır.

Zaman metaforları içerisinde bir kök metafor unsuru durumunda olan rüya metaforları da önemli bir yer tutmaktadır. Döngü metaforları açısından bahar tasviri yenilenen bir doğa ve bunun yanında dünyanın yeni ve mutlu bir döneme girişi ifade edilmiştir.

İnsanların hayat evreleri de mevsimlerle ifade edilmiştir. Gençlik ilkbahar, yaşlılık kış mevsimi ile ifade edilmiştir. Buradan genel olarak yaşam kavramının yıl şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür. Ögdülmiş ile ilgili bölümlerde ise yıldızların ve gezegenlerin hareketleri gece ve gündüzün meydana gelişini haber vermekle beraber havanın durumundan da haber vermektedir.

5.6.7. İletişim/ Kanal Metaforlar

Kutadgu Bilig iletişim söz varlığı açısından zengin bir eserdir. Eser, insanları bilgilendirmek amacıyla yazıldığı için manzum ve mensur önsözlerden de anlaşılacağı üzere kaynak/ yazar, hedef/ okur arasındaki iletişim kanalıdır. Her iki önsözde de iletişimde kaynak ve hedeflerin niteliklerine göre bu kitaptan çıkarım yapılacağı yani iletişimde taşıyıcı olarak kaynak ve hedefler, iletişimin niteliği, yazılı ifadelerin bilgilerin taşıyıcısı olması metaforlarına hizmet eden ifadeler yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de yer alan iletişime bağlı metaforların kaynak alanlarını varlık- madde, canlı varlıklar, kozmolojik unsurlar oluşturmaktadır. Bu varlıklar yanında eylemler de iletişim metaforlarına büyük ölçüde kaynak alan görevi görmüştür.

Bu kavramların canlı varlıklar ve cansız varlıklar aracılığı ile ifadelerinden sonra kodlama, anlama, konuşma süreçleri üzerinde durulmalıdır. Kutadgu Bilig’deki eylemler iletişimin niteliği, aktarımı, kaynak ve hedefin metaforik ifadesi, iletişime bağlı kodlama kavram alanına dahil olan yazmak, konuşmak, susmak, anlatmak, bildirmek, haberleşmek, aydınlatmak, hüküm vermek ifadeleri yanında anlama, dinleme gibi eylemlerin metaforikal ifadesinde de kaynak alan görevi görmüştür. Kutadgu Bilig’de bu iletişimsel ifadeler günlük yaşantılarımızda sürekli tekrar ettiğimiz eylemlerle metaforik olarak çok zengin bir şekilde ifade edilmiştir. Bu ifadeler olay yapısı metaforları aracılığı ile aktarılmıştır. Çünkü iletişim eylemleri ifade nesnelerini aktarır, içinde tutarak kazanır, konuşarak o ifadeyi kaybeder. Fakat kanal metaforların bütünlüğünün bozulmaması adına bu metaforlar olay yapısı içerisinde yer verilmemiştir. Kodlamanın, anlatmanın yanında duymak, dinlemek, benimsemek, anlamak,

çözümlemek, belirlemek, saklamak, çıkarım yapmak ifadeleri de iletişim metaforlarının dinleyici açısından meydana getirildiği ifadelerdir. Görüldüğü gibi iletişim metaforlarının dinleyici ve aktarıcı açısından tanımlanan eylemleri bilişsel nitelikli eylemlerdir. İkinci olarak, hedef yönelimli aktarımlar ise bilişsellikten daha çok davranışsal özellikler sergilemektedir. Hedef yönelimli aktarımlar olan itaat et-, saygı duy-, övmek, yükseltmek, karşı gelmek, yüklenmek gibi metaforik ifadeler davranışsal niteliğe sahiptirler.

Vanparys'in ifade ettiği sınıflandırmaya ek olarak Kutadgu Bilig'de kozmoloji ve insan ontolojisi de kaynak alan olarak önemli kavramlardır. Kutadgu Bilig'de iletişim kavram alanında iletişim bağlamındaki eylemlerin metaforikal olarak önemli bir işlevde olduğu görülmektedir. Erdem de bu tür eylemlerin metaforlaşmasında zihinsel sürecin etkili olduğunu ifade etmektedir¹²³³.

Kaynaktan hedefe doğru kaynağın iradesiyle hedefe aktarılan cevap/ yanıt, tavsiye, danışma, bilgi, anlam, akıl, dua, selam, haber, fikir, sır, yalan, nasihat, emir, ferman, dedikodu gibi soyut iletişim kavramları öncelikle kullanıldığı eylemler aracılığı ile bir kanal boyunca ulaştırılan nesneler şeklinde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig'de DÜŞÜNCELER/ FİKİRLER NESNELERDİR metaforunda merkez- çevre, olanak, denge imaj şemaalrı aracılığı ile fiziksel varlık hiyerarşisinden bilişsel davranışsal hiyerarşiye aktarım vardır. Yanut bir- (b.1195), kişeş bir- / tavsiyede bulun- (b.3482), bilig sat- (b.470), bilgiyi elde et- (b.1016), bilgisi genişle- (b.5657), anlamın söze temel olması (b.1779), bilgi ve erdemi kazan- (b.5779), bilgi ile süsle- (b.1009), anlam ile diz- (b.1620), bilgiyi bil- (b.1186), bilgiyi dile- (b.762), aklın takılması (b.1573), tanıklık bir- (b.1021), duayı elde et-, duaya nail ol- (b.1802), fikirleri emanet et- (b.3834), söz ıd- (b.574), sır sakla- (b.1301), sözü gizle- (b.2683), ağzından söz çıkar- (b.1326), fermanı ulaştır- (b.2546), hesabı kaydet- (b.2776), nasihatleri anla- (b.5158) şeklinde ifadelerde özellikle bir-, sat-, elde et-, genişle-, kazan-, süsle-, diz- gibi eylemler kullanıldıkları soyut iletişim kavramlarını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır.

İletişim kavramları ve insan ontolojisi arasında da karşılıklı metaforikal bağlantılar vardır. Bağlantı, parça bütün ve karşıt güç imaj şemaları aracılığı ile iletişim kavramları insana özgü eylemler aracılığı ile kavramlaştırılmıştır. Bilginin insanlara hesap gününde yardım etmemesi (b.1198), bilginin insan için kardeş olması (b.317), yoldaş olması (b.5209), eş olması (b.320), bilginin insana beylik, aklın ise hanlık etmesi (b.5321) gibi ifadelerde insana ait eylemler soyut iletişim kavramlarını kişileştirmiştir.

Varlık- nesne ve ontolojik metaforlara bağlı olarak kaynaktan/ yazardan/ konuşurdan hedefe/ okuyucuya/ dinleyiciye aktarım metaforları da taşıyıcı metafor olarak görülmektedir.

¹²³³ Erdem, 2010: 285.

Kutadgu Bilig’de yer alan akıl, bilgi, selam, sır, dua kavramlar merkez- çevre imaj şeması aracılığı ile taşıyıcı/ kasayıcı metafor iolarak ifade edilmektedir. Ögke al- (b.319), bilgi ve akıl ile tanzim et- (b.2712), akıl ile heveslere gem vur- (b.2793), selamın insan için emniyet olması (b.5056), selamın insanı şerden koruması (b.5059), sırrını aç- (b.503), sözünü aç- (b.630), sözün sır içinde olması (b.998), duada unutmamak (b.4879) ifadelerinde iletişime bağlı soyut kavramlar taşıyıcı olarak kavramlaştırılmıştır. Bunların yanında söz soyut kavramı ile yazılı metinler de iletişime bağlı taşıyıcı metaforlar şeklinde ifade edilmiştir. Sözde çöz- (b.172), söze başla- (b.380), söze gir-/ söze başla- (b.626), sözün kişiye devlet ağı olması (b.1358), söz için aklını kullanmak (b.3936), sözün söze tuz katması (b.711), söz ile hükmetmek (b.2193), sözün bilgi ve akıl için ölçü olması (b. 3647) ifadelerinde söz kavramı taşıyıcı/ kapsam metaforu olarak ifade edilmiştir. Sır şeklinde anlamlandırılan iç söz ifadesinde (b.2676) ise iç yön kavramı söz ifadesine sınırları olan bir taşıyıcı anlamı yüklediği görülmektedir. Nasihatları fermanda ilet- (b.3733), kitapta açıkla- (b.39), hesapta ihmalkar davran- (b.2781), sakış kapğı/ hesap kapısı (b.4378), yazı ile fikirlerini ifade et- (b.2701), gelirlerin yazı ile kayıt altına alınması (b.2707), devlet işlerinin yazıda kaydedilmesi (b.2774), sözden pay almak (b.1457), söz yolu (b.1421) ifadelerinde de yazılı ve sözlü ifadeler taşıyıcı metafor olarak kavramlaştırılmıştır.

Kutadgu Bilig’de kozmolojik açıdan sözün insan üzerindeki yıkıcılığı rüzgar açısından ifade edilmiştir (b.4302). Sözün insanı aydınlatması ise sözü güneş açısından ifade etmiştir (b.751). Hesabın derin olması (batıg) olması ise hesap soyut kavramını denizler açısından kavramlaştırmıştır (b.2786). Kitabın bilgi denizi olarak ifadesinde ise bilgi kavramı deniz olarak kavramlaştırılmıştır (b.9).

Canlı varlıklar (bitki ve hayvanlar) da iletişime bağlı metaforların oluşumunda kaynak alan görevi görmüştür. Dil/ lisan, söz gibi ileitsem bağlı soyut kavramlar da ağaç, çiçek, maya, aslan, at gibi bitki ve hayvanlar açısından metaforikal olarka ifade edilmiştir. Söze giriş yap- (b.506), beylerin sözlerinin su şeklinde ifadesi ve bu sözlerin aktığı yerde çiçeklerin açılması (b.1807- 1808) ifadesinde ise iletişimin niteliği de metaforikal olarak ifade edilmiştir. Burada su şeklinde kavramlaştırılan beyi sözlerinin sonucunda çiçek açması durumunda da çiçek sözlerin ifadesi olmuştur. Sözlerin misk gibi kokması (b.1937) sözün geyikten elde edilen bir madde, sözün akarsu gibi olması (b.2688) sözü su ve akarsu, sözleri topla- (b.6624) ise söz kavramını çiçek şeklinde kavramlaştırmaktadır. İhtiyarların sözlerinin bütün sözlerin mayası olması da (b.723) söz kavramını maya şeklinde kavramlaştırmıştır. Bunun yanında lisanın insanları zor durumda bırakacak niteliğindne dolayı arslana benzetilmesi (b.164), dilin/ lisanın akıl ile kösteklenmesi (b.1838) veya lisanın dilin servet ve zenginlikle kösteklenmesi

(b.3076) iletişime bağı bu soyut kavramların canlı varlıklar açısından kavramlaştırılmasını ifade eder.

İletişime bağı soyut kavramların metaforial ifadesinde yer alan kaynak alanların pek çoğı cansız varlıklardır. Sözleri dök- (b.195), sözlerin yayılması (b.496), sözün yumuşak olması (b.464), sözün söze tuz katması (b.711), sözün parçalara ayrılması (b.995), sözleri diz- (b.1620), sözün kesilmesi (b.227), sözün uzatılması (b.2853), sözü pişir-, pişmiş söz (b.3842), söze kıy-/ sözünden dön- (b.2876, 4036), sözün tazeliğini kaybetmemesi (b.6628), sözün aydınlatması (b. 751), söz düğümünün çözülmesi (b.172), sözü boşa harcamak (b.359), sözün bilgi ve akıl için ölçü olması (b.3647), sözün kapalı gönülleri açması (b.3182), sözleri bas- (b.6308) ifadelerinde iletişime bağı soyut kavramlardan söz; su, tuz, ekmek, inci, kağıt, kumaş, yiyecek, ışık, düğüm, para, terazi, anahtar, miras şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de kaynaktan hedefe giden soyut kavramların yanında iletişimdeki aktarım ve niteliğı ve bu aktarımda yer alan kaynak ve hedeflerin de metaforikal olarak ifadeleri görülmektedir. Konuşmak, bilgilendirmek, susmak, anlatmak, duymak, anlamak gibi iletişimsel ve bilişsel süreçlerin de özellikle günlük hayatta karşılaştığımız eylemlerle ifade edilmektedir. Örneğın, konuşmak; sırrını aç- (b.503), tili tepre- (b.3477), til aç- (b.2636), sözlerin yorılması/ söz yori- (b.2265, 3843, 3850), tili kurutma- (b.3476), tut- (b.4278), baş sıra- (b.4329) şeklinde ifade edilmiştir. Anlatmak; ülgüle- (b.792), aç- (b.3099), tegür- (b.3967), ata- (b.4026), örtüyü kaldır- (b.5818) şeklinde ifade edilmiştir. Haber ver-; söz ıd- (b.2701), tegür- (b.61), teg- (b.1261) şeklinde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de bildir- ve bilgilendir- eylemleri aydınlat- (b.5935), yaruğ kıl- (b.5986), yorıt- (b.5988), yarut- (b.2823); yaz- ise söz ülgüle- (b.6495); sus- eylemi ise sözleri bas- (b.6308), sözü kes- (b.4566), sözü kıs- (b.4052) şeklinde ifade edilmiştir.

Hedefın kaynaktan fikir ve düşünceleri sözcük taşıyıcılarından çıkartarak almasını ifade eden duy- eylemi ise gönülden dinle- (b.359), can kulağı ile dinlemek anlamına gelen köñül tut- ifadesi ile belirtilmiştir. Kutadgu Bilig’de anlamak eylemi ise merkez çevre ve kısıtlamanın kaldırılması imaj şemaları aracılığı ile ifade edilmiştir. Perdeyi kaldır- (b.54), şerait yüzünden eşiğı kaldırmak, örtüyü kaldırmak (b.5818), yarut- (b.751), düğümü çöz- (b. 4029, 5817), sözden pay çıkar- (b.1457, 6376, 6496), bilgiden pay al- (b. 179, 271) anlamayı metaforikal olarak Kutadgu Bilig’de ifade etmektedir. Bilişsel bir süreci ifade eden ve aynı zamanda hedefi taşıyıcı olarak kavramlaştıran benimse- eylemini de köñülke al- (b.782), ögke al- (b.319), özke al- (b.880), al- (1900) eylemleri ifade etmektedir.

Kutadgu Bilig’de iletişimdeki kaynak/ okur/ konuşur ve hedef/ yazar/ dinleyici için de kaynak ve hedef yönelimli metaforikal aktarımlar yer almaktadır. Hedef yönelimli aktarımlar ise itaat et- (könül-) (b.46), itaat et- (ağır tut-) (b.1281), hürmet et- (ağır tut-) b.4337, hürmet et- (ağırla-, költür-) (b.4350), övül- (b.1731), sövül- (b.1731) şeklinde görülmektedir. İletişimde hedef kişisi aynı zamanda taşıyıcıdır. Kaynak/konuşurun düşünce ve ifadeleri taşıyan sözcükleri dışarı bir kanal aracılığı ile aktararak hedefe ulaştırması hedef kişisini taşıyıcı yapmaktadır. Kutadgu Bilig’de kaynak kişinin ağzından söz kaçırmaması (b.169), sözleri dökmesi (b.195), içini çıkarması (b.2658) bu metaforları örneklemektedir.

Eş dost edin- (b.500), ünde- (çağır-) (b.1791), şifahen arz et- (b.3813), söz ilt- (b.3814), beye yaklaş- (b.4100), huzura çık- (b.5014) gibi ifadeler de dinleyiciye doğru aktarımı belirtmektedir. Söze giriş yap- (b.506), söze gir-/ başla- (b.626), sözün üzerinde dur- (b.2946), sadede gel- (b.6557) gibi ifadeler de konuya doğru aktarımı ifade etmektedirler. Konuya doğru aktarım yanında iletişimin amaçladığı hedefe doğru aktarım da yer almaktadır. Kazasın yorit-/ hükmünü yürüt- (b.3729), karar ver- (b.3842), anla- (b.3912) eylemleri de iletişimin hedefine doğru aktarımları ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de iletişimin aynı zamanda aktarım niteliğine de sahiptir. Eylemin tarzı aynı zamanda iletişimin de niteliğini oluşturmaktadır. Yawa sözle-/ boş ve densiz konuş- (b.986), sözü muteber ol- (b.1846), sözleri tartarak ifade et- (b.2440), kuruğ sözle- (b.3423), kese sözle-/ kat’i konuş- (b.3852), aynen arzetmek (b.4901), kaba konuş- (b.4278), yüksekten konuş- (b.4496), dedikodu yap- (b.4301), işaretle anla- (b.5642) gibi ifadelerde ise eylemin niteliği metaforikal olarak iletişime aktarılmaktadır.

Kutadgu Bilig’de iletişim metaforları içerisinde insan ontolojisi ve hareketleri önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Beyler ve hizmetkârlar arasındaki iletişimin belirleyici ölçütlerinden biri de beyin duygusal durumlarının görüldüğü yüz ifadeleridir (b.4756). Ay Toldı ve hükümdâr arasındaki bir diyalogda Ay Toldı’nın gözlerini yere dikmesi hükümdâra duyduğu saygının ifadesidir. Aynı zamanda saygı ile sus- eylemi de iletişimin unsurlarından biridir (b.956). İnsanların bazen iyi veya kırıncı konuşabilecekleri de ağızdan bazen ateşin bazen de suyun çıkabileceği şeklinde ifade edilmiştir (b.2686). Kulak ontolojisi de iletişim sürecinde duymak eyleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır (b.991, 4490). Ses ve nefes de iletişime bağlı metaforların oluşumuna kaynaklık etmektedir. Sesin kesilmesi (b.1132, 5030) ve nefesin kesilmesi (b.1120, 1520) ise yaşamın ve dolayısıyla iletişimin sonlanmasını ifade etmektedirler.

Kutadgu Bilig’de kanal/ iletişim metaforlarına bağlı olarak sözlü iletişime bağlı olmayan olmayan işaret ve jestlerin oluşturduğu metaforikal ifadeler de yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de gramatikal olarak gösterilmeyen bu ifadeler Lakoff- Johnson’un da ifade ettiği gibi ikincil ifadelerdir¹²³⁴. İlk olarak Kutadgu Bilig’de sözlü olmayan metaforikal ifadeler duygusal ve davranışsal durumların taşıyıcıları olan yüz, göz gibi ontolojik kaynak alanları ile meydana gelmektedir (b.626, 768, 892). Kutadgu Bilig’de inanca bağlı olarak dua etmek (b.1110, 1249, 4969), sosyal bağlamda kucaklaşmak (b.1500), yönetim bağlamında diz çök-, ayakta dur- kollarını kavuştur- (b.581, 4056), bilişsel anlamda dikkat kesil- (b.436), kendini topla-, toparlan- (b. 6225) sözlü olmayan iletişim metaforlarının farklı bağlamlardaki görünümüdür.

Kutadgu Bilig’de sözlü olmayan iletişim metaforlarının işaretler ve jestler olmak üzere iki şekilde görülmektedir. Jestlerle birlikte aynı anda bir konuşma yer alırken (b.1519), işaretlerde ise konuşma olması zorunlu değildir (b.621, 955, 4897). Kutadgu Bilig’de sözlü olmayan iletişim metaforlarının kaynak alanlarını ise yönelim imaj şemalarının oluşturduğu görülmektedir.

5.7. Olay Yapısı Metaforları

Kutadgu Bilig’de yer alan metaforların büyük oranda olay yapısı metaforlarıyla ilgilidir. Bu durum Türkçenin tarihî ve modern dönem gramatikal ve sözdizimsel yapısıyla ilgilidir. Kutadgu Bilig olay yapısı metaforları açısından zengin bir eserdir. Çünkü tez çalışmasına bakıldığında olay yapısı metaforlarının miktarı varlık zinciri metaforlarından çok daha fazladır. Kutadgu Bilig’de deyim, kalıp yapılar, edatlar, eylemler ve neden sonuç cümleleri yaygın olduğu için olay yapısı metaforlarının kullanımı fazla görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de olay, durum, değişim, neden gibi soyut kavramlar yer/ mekân/ nesne/ hareket/ aktarım/ yönelim gibi somut kaynak alanlar aracılığı ile aktarılmıştır.

Yer ve Nesne metaforlarında Modern Türkçe ve tarihî Türkçeye ait olay, durum, neden, değişim gibi soyut kavramların ne ölçüde ve nasıl metaforik olarak ifade edildiği aktarılmıştır. Kutadgu Bilig’deki yer ve nesne olay yapısı metaforları birbiriyle girişik bir metafor örgüsüne sahiptir. Örneğin, AMAÇLAR YERLERDİR yer olay yapısı metaforu içerisinde pek çok yer metaforunu bulundurunca, AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR metaforunda pek çok nesne metaforu yer almaktadır. Fakat iki olay yapısı metaforu arasında pek çok fark vardır. Birinde mekân/yer ve yönelim kaynak alanlar olarak kullanılırken diğerinde nesne-nitelik, nesne- nesne yani kaynak alan olarak nesne nitelikleri yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de yer ve nesne olay yapısı metaforlarında görülen yapı isim+fiil yapısına dayanmaktadır. Kutadgu Bilig’de bu olay yapısı metaforlarındaki yapı aralarından

¹²³⁴ Lakoff ve Johnson, 1999: 57.

bir anlam bağı olmayan isim ve fiillerden meydana geldiği gibi birleşik fiiller de olay yapısı metaforlarını oluşturmuştur. Ercilasun bu ifadelerin Kutadgu Bilig’de mecazlı bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. “Bir tarafı isim bir tarafı fiil olan ve pek çoğu mecazlı bir ifade taşıyan birleşik fiiller, KB’in kelime kadrosunda çok zengin bir yer tutar. KB’de bu tür birleşik fiiller, bugünkü Türkiye Türkçesiyle kıyaslanmayacak çoklukta ve sıklıktadır. Neredeyse basit ve türemiş fiillerin sayısına yakındır. Bu husus aynı zamanda KB’in mühim bir üslûp hususiyetini teşkil eder¹²³⁵.”

5.7.1. Durumların Yer Açısından İfadesi

Kutadgu Bilig’de yer alan bu isim+ fiil yapılarında yer alan özellikle de eylemler olay yapısının yer veya nesne metaforu olmasında ayırıcı bir özelliği sahip olmuştur. Örneğin nesne olay yapısı metaforlarında isimlerle birlikte kullanılan tut- eylemi (köñül tut-, söz tut-), ur- eylemi (mün ur-, minnet ur-, törü ur-), bir- eylemi (bağır bir-, köñül bir-, açığ bir-, bilgi bir-), yi- eylemi (kadğu yi-, saşınç yi-, halal yi-), teg- eylemi (Burada isim yalın halde olmalıdır. küç teg-, asğı teg-), bul- eylemi (bedüklük bul-), kel- eylemi (ödi kel-, öwkesi kel-), al- eylemi (köñül al-), ıd- eylemi (emgek ıd-, söz ıd-) şeklinde eylemler kullanılmaktadır. Bu eylemler çoğunlukla kullanıldığı soyut kavramları ve somut kavramları elde edilen, kaybedilen, istenen, sahip olunan, hareket eden nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır.

Keçür- (başında keçür-), bar- (başka bar-), al- (köñülke al-, ögke al-), teg- (isim yönelme-yaklaşma hali ile, inçke teg-, tilekke teg-) eylemleri de kullandıkları soyut ve somut kavramları da yer olay yapısı metaforları açısından kavramlaştırmıştır.

Kutadgu Bilig söz varlığında durumlar yer/mekân açısından çeşitli imaj şemalar aracılığı ile ifadeleri yaygın olarak bulunmaktadır. Soyut durumlar yanında özellikle kişiler de uzamsal imaj şemaları aracılığı ile yer/mekân şeklinde metaforik olarak ifade edilmektedir.

Kutadgu Bilig’de taşıyıcı imaj şemaların varlığı DURUMLAR YERLERDİR metaforlarının oluşumuna imkan vermiştir. Beyitlerde iç, dış, içre, taş, ara, +ka/+ke yönelme hali eki, +da/+de bulunma hali eklerinin yoğunluğu durumların yer-mekân olarak kavramlaşmasına imkan vermiştir. DURUMLAR YERLERDİR metaforu eylemler, yer işaretleyicileri, yön şemalarının soyut kavramları farklı yönlerden kavramlaştırmasıyla meydana gelmektedir. Bu imaj şemalar yanında somut mekânlar da (deniz, tuzak, ağ, han, çukur) DURUMLAR YERLERDİR metaforları için kaynak alan görevi görmüştür.

DURUMLAR YERLERDİR metaforu için önemli kaynak alanlarından biri de insan ontolojisidir. “Bilhassa insan uzuvlarını ifâde eden isimler birleşik fiil yapımında son derece

¹²³⁵ Ercilasun, 2014: 77

kullanışlıdır. Bunlar sayesinde birçok mücerret/soyut kavram kolayca ifade edilebilmektedir¹²³⁶.”

Kutadgu Bilig’de yönetim, inanç, felsefe, iletişim gibi kavram alanları içerisinde yer alan pek çok soyut kavram da yer olay yapısı açısından kavramlaştırılmıştır. Bu ifadelerde aynı zamanda eylemler de etkili olmuştur. Örneğin teg- eylemi pek çok soyut kavramı yer açısından ifade etmiştir. İnçe teg-, tilekke teg- şeklinde olduğu gibi.

DURUMLAR YERLERDİR metaforlarının Kutadgu Bilig’deki temel metaforlar olarak görünüşleri YÖNETİM DURUMLARI YERLERDİR, İNANÇ DURUMLARI YERLERDİR, ZAMAN DURUMLARI YERLERDİR, SOSYAL DURUMLAR YERLERDİR, DAVRANIŞSAL DURUMLAR YERLERDİR, DUYGUSAL DURUMLAR YERLERDİR, BİLİŞSEL DURUMLAR YERLERDİR şeklinde görülmektedir. Bu temel metaforlar da kendi bünyelerinde pek çok karmaşık metaforu bulundurmaktadır.

5.7.1.1. Yönetime Bağlı Durumlar

YÖNETİM DURUMLARI YERLERDİR temel metaforu aynı zamanda BEYLİK/ VEZİRLİK/ HİZMET/ HESAP/ KUT / DEVLET/ SİYASET/ DERECE/ MEVKİ/ İTİBAR/ KULLUK/ ASAYİŞ/ ZULÜM/ GÜÇ/ SAVAŞ YERDİR karmaşık metaforlarını içermektedir. Yönetim bağlamında durumların mekânsal olarak inşasında iç- dış, yüzey, uzak- yakın, dolu- boş, eksen, hareket, denge, bağlantı, merkez- çevre imaj şemaları kullanılmıştır. Bu aynı zamanda yönetim bağlamındaki durumların mekânsal ifadesindeki anlamsal odağı ve değişmezliğidir. Bu bağlamda fiziksel alanların kendinden daha üstün durumlardaki soyut kavramları metaforik olarak ifade ettiği görülmüştür (F.H.→D.H.).

5.7.1.2. İnanca Bağlı Durumlar

İNANÇ DURUMLARI MEKÂNLARDIR temel metaforu ise TANRI/ İBADET/ DUA/ SEVAP/ KADER/ ARZU- NİMET/ HEVA- HEVES/ DİLEK/ HUZUR/ UYKU/ HAYAT/ ÖLÜM/ RAHMET/ RIZA/ KORKU/ SEVGİ / YOL/ GÜNAH YERDİR karmaşık metaforları yer almaktadır. İlk olarak Tanrı’ya sığınmak, Tanrı’dan uzaklaşmak gibi ifadeler insanın içinde bulunduğu bir durumu ifade eder. Bu bağlamda Tanrı’nın mekânsal olarak ifadesinde ilk olarak yönelme/ yaklaşma, ayrılma hal ekleri ile birlikte ikinci olarak tutuz- (emanet et-), ula- (ulaştır-), yıra- (uzaklaş-), sığın- gibi eylemlerin de kendinden önce gelen soyut Tanrı kavramının metafor olarak ifadesinde rolü vardır. Üçüncü olarak ise bağlantı, yer- alan, yüzey, kapsam, uzak- yakın, iç- dış imaj şemaları da Tanrı kavramının mekân olarak kavramlaştırılmasında kaynak alan olan yer-mekânın hedef alanın kavramlaştırılmasındaki anlamsal odaktır. Bu bağlamda fiziksel

¹²³⁶ Ercilasun, 2014: 77.

alanların kendinden üst bir hiyerarşide olan inanç kavramını metaforik olarak ifade etmiştir (F.H.→D.H.). Kutadgu Bilig'deki inanç sözcüğü içerisinde önemli bir kavram olan ölüm kavramı ise somut kavramlar olan deniz, çukur ve kapı ile metaforik olarak yer- mekân şeklinde ifade edilmiştir. Burada deniz, çukur ve kapı gibi kaynak alana hizmet eden yönelim, taşıyıcı ve nesne imaj şemaları hedef alandaki ölümün mekânsal olarak ifade edilmesini sağlayan anlamsal odaktır. Bu somut kavramlar yanında ek ve edatlar da ölümü yer- mekân olarak ifade etmiştir. Ayrılma hal eki {+dın/+din} eki ölümü kaçıp kurtulunması gereken bir yer olarak ifade etmiştir. İçre, içinde, ara gibi ifadeler de rahmet (b. 5239), sevinç/rıza (b. 3774), korku- sevgi (b. 3668, 3669) soyut kavramlarını yer- mekân olarak kavramlaştırmıştır.

5.7.1.3. Zamana Bağlı Durumlar

Kutadgu Bilig'de olay yapısı metaforları içerisinde zaman kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Olay yapısı ve zaman metaforları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zaman kavramı ve zamanın görünüşleri olay yapısı bağlamında +da/+de, +ta/+te, +ka teg-, içinde gibi ek ve edat işaretleyicileriyle kavramlaştırılmıştır. Özellikle gözlemcinin (öznenin) zamanlar arası geçişi (yaşlan-; gençlik mekânını bırakıp yaşlılık mekânına gel- gibi) olay yapısı metaforlarını örneklemektedir. Zamanın görünüşlerinden gün, yarın, gece, geçmiş-gelecek, ihtiyarlık, rüya gibi kavramlar iç- dış, kapsam, uzak- yakın, ara, bağlantı imaj şemaları ile metaforik olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda ZAMAN YERDİR, ZAMANIN GÖRÜNÜMLERİ YERDİR temel metaforları ZAMAN/ GÜN/ GECE/ YARIN/ GEÇMİŞ- GELECEK, İHTİYARLIK, RÜYA YERDİR gibi karmaşık metaforlar ortaya çıkmaktadır.

5.7.1.4. Sosyal ve Kültüre Bağlı Durumlar

Kutadgu Bilig'de sosyal ve kültürel durumların da yer- mekân açısından ifade edildiği görülmüştür. +ka/+ke al-, +da/+de, +ça/+çe, +ka/+ke gir-, +ka tegir-, +da taşın durum ekleri, edat ve mekân bildiren ifadeler aracılığı ile kültürel sosyal ve kültürel durumlardan dostluk (b.4202), menfaat (b. 4208), gurbet (b.477), benlik (b.5158), iş (b. 52, b.3085, b. 4134), kural (b.4584) gibi soyut kavramlar yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. SOSYAL DURUMLAR YERDİR, KÜLTÜREL DURUMLAR YERDİR temel metaforları yanında ARKADAŞLIK/ MENFAAT/ GARIPLİK/ GURBET/ BENLİK/ İŞ/ KURAL/ YERDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.1.5. Davranışlara Bağlı Durumlar

Kutadgu Bilig'de ideal kişilerin ve ideal olmayan kişilerin olumlu ve olumsuz davranışsal durumları yer- mekân açısından ifade edilmiştir. +ka/+ke teg-ir-, +ka/+ke teg-, +ka/+ke tüş-, özele, öze, dış, yerinde, içinde, arakı, narı, yana durum ekleri, yer- mekân

bildiren ifade ve edatlar insanların içerisinde bulunduğu doğruluk (b.1289, b.1874), zorluk (b.3052), sıkıntı (b. 6574), rica/havf (b.3671), gerçeklik (b.4876), sevgi (b. 4873), sıkıntı/vefasızlık (b.6574), gibi durumlar yer- mekân açısından kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda DAVRANIŞSAL DURUMLAR YERDİR, OLUMLU DAVRANIŞSAL DURUMLAR YERDİR, OLUMSUZ DAVRANIŞSAL DURUMLAR YERDİR temel metaforları yanında DOĞRULUK/ ZORLUK/ SIKINTI/ RİCA/HAVF/ GERÇEKLIK/ SEVGİ/ SIKINTI/ VEFASIZLIK YERDİR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.1.6. Duygulara Bağlı Durumlar

Kutadgu Bilig’de yer alan duygu sistemi ve yer olay yapısı metaforları arasında çokça bağlantı kurulmaktadır. Varlık zinciri metaforlarında olduğu gibi olay yapısı metaforları da Kutadgu Bilig’deki duygu sistemini aktarmada rol oynamaktadır. Kutadgu Bilig’de duygusal durumlarla sınırları belirli yer ve mekânlar arasında bağlantı kurulmaktadır. Kutadgu Bilig’de utanca, pişmanlığa, kibre sürüklenmek, düşmek, derde sızmak (saşınçça sız-) ifadelerinden bahsederken bu ifadenin temel metaforik kaynaklarından biri sınırları belirlenmiş bir alanın içerisinde bulunmaktır. Buradaki soyut duygusal durumlar böyle bir sınırları belirlenmiş alana düşmek şeklinde kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de yönetim ve inanç alanında olması gerekenlerin aktarımında yer alan kişilik çözümlemelerinde duygusal durumlardan bazıları yer olay yapısı metaforlar aracılığı ile ifade edilmiştir.

İnsanların içerisinde bulundukları huzur (b. 1044), sevgi (b.4873), küstahlık (b. 6602), kötülük (b. 6369), kibir (b. 6372), utanç (b.6544), pişmanlık (b.6546), mutluluk (b.3799), kaygı (b. 6203), memnuniyetsizlik (b.1607), keder (b.1127) gibi duygusal durumlar +ka/+ke teg-, +ka/+ke, +ka/+ke sız-, +dın yırak tur- gibi gramatik yapılar tarafındna yer- mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Bunun yanında duyguların gerçekleştiği zihinle eşit şekilde tutulan gönül kavramı ise (b. 1607, 2577, 3428, 6228) +ña/+ne sığ-, +da/+de yat-, +ka/+ke költür-, +da/+de kiter- ifadeleri ile yer- mekân olarak kavramlaştırılmıştır.

Utanç (b. 6544), pişmanlık (b.6546), kibir (b.6372) gibi olumsuz duygusal durumlar +ka/+ke tart-, +ka/+ke tuşık-, +ka/+ke basık- yapıları ile yer mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. Edatlar ve yer- mekân bildiren ifadeler de duygusal durumları metaforik olarak ifade eden unsurlardır. İçinde ifadesi mutluluk (b.3799) kavramını yer olarak kavramlaştırmıştır.

Bataklik (b. 3091), ateş (b.6369), tarla (b.2454), deniz (b.6203) gibi somut doğaya ait kavramlar da +dın/+din kutul-, +ka/+ke tart- gramatikal yapılarıyla kötülük ve iyilik duygusal durumlarını yer- mekân açısından ifade etmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de DUYGUSAL DURUMLAR YERLERDİR, OLUMLU DUYGUSAL DURUMLAR YERLERDİR, OLUMSUZ DUYGUSAL

DURUMLAR YERLERDİR temel metaforları yanında HUZUR/ SEVGİ/ KÜSTAHLIK/ KÖTÜLÜK/ KİBİR/ UTANÇ/ PİŞMANLIK/ MUTLULUK/ KAYGI/ MEMNUNİYETSİZLİK/ KEDER YERLERDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.1.7. Bilişsellığe Bağlı Durumlar

Kutadgu Bilig’de yer alan soyut bilişsel kavramların kaynak alan olarak yer- mekân ve taşıyıcı imaj şemaları aracılığı ile yer olay yapısı metaforları şeklinde kavramlaştırıldığı görülmüştür. Bu imaj şemaları aracılığı ile bilişsel/ zihinsel durumlar sınırları belirli bir alan şeklinde ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de yer alan bilgi (b. 2730), akıl (b.319), düşünce (b.5292), söz (b.2515), sır (b.998), hesap (b.2786), yazı (b.2730) gibi bilişsel kavram alanına ait soyut kavramlar yanında zihinsel muhakemenin (hatırlamak b.319, aklında tut- b.752, ölç- b.2778, düşünmek b.3914) yeri olarak görülen gönül kavramı da kullanıldığı bu tür bağlamlardan ötürü bilişsel kavram alanı içerisinde yer almaktadır. Gönül kavramı da (b.1607, 1265, 1341, 2778, 4796, 4808, 4879, 6032) +ka/+ke al-, +ka/+ke biti-, +ka/+ke tokı- gibi gramatikal yapılar ve iç- dış, yüzey, kapsam imaj şemaları aracılığıyla yer- mekân olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda BİLİŞSEL DURUMLAR YERLERDİR temel metaforu yanında BİLGİ/ AKIL/ DÜŞÜNCE/ SÖZ/ SIR/HESAP/ YAZI/ GÖNÜL YERDİR karmaşık metaforu görülmektedir.

5.7.2. Kutadgu Bilig’de Değişimler

Kutadgu Bilig’de DURUMLAR YERLERDİR metaforlarına bağlı olarak DURUM DEĞİŞİMLERİ YER DEĞİŞİMLERİDİR metaforu yer almaktadır. Durum değişimi metaforlarında da yine sınırları belirlenmiş yer- mekân şeklinde ifade edilen iki soyut kavram arasındaki değişim hareketler açısından kavramlaştırılmıştır. Kutadgu Bilig’de yönetim, inanç, duygusal, davranışsal ve bilişsel olarak bir kişinin durumu tepeden aşağı, aşağıdan yukarı, doğrudan yanlışa, duygusallıktan duygusuzluğa doğru meydana gelen değişim hareketler şeklinde metaforik olarak kavramlaşmaktadır. Burada değişim kavramının hareket olarak ifade edildiğini görmekteyiz.

5.7.2.1. Yönetimde Durumlara Bağlı Değişimler

Özellikle yönetim bağlamında eşikten başköşeye çıkmak; başköşeden eşiğe düşmek, yükselmek, hükümdâr kapısına gelmek, hizmete girmek bir durum değişimini ifade etmektedir. Çünkü yükselmek, alçaklık mekânını bırakıp yükseklik mekânına ulaşmayı, hükümdâr kapısına gelmek ya da hizmete girmek hayat mekânını bırakıp devlet mekânına gelmeyi yani insanların hayatındaki bir durum değişimini ifade etmektedir. Bu bağlamda YÖNETİMDE DURUM DEĞİŞİMLERİ YERLERİN DEĞİŞİMİDİR, YÖNETİMDE DURUM DEĞİŞİMLERİ

HAREKETLERDİR, YÜKSELMEK HAREKET ETMEKTİR, ALÇALMAK HAREKET ETMEKTİR, DEĞER VERMEK HAREKET ETMEKTİR, DEĞERLENDİRMEK HAREKET ETMEKTİR, SAYGI DUYMAK HAREKET ETMEKTİR, MEVKİ DEĞİŞTİRMEK HAREKET ETMEKTİR, HİZMET ETMEK HAREKET ETMEKTİR, HİZMETE GİRMEK HAREKET ETMEKTİR temel metaforlarının yanında TAHTA ÇIKMAK EŞİK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR, EŞİĞE DÜŞMEK TAHT MEKÂNINI BIRAKMAKTIR, DEĞER VERMEK EŞİKTEN KAPIYA YÜKSELTMEKTİR, SAYGI GÖRMEK AŞAĞI MEKÂNINDAN YUKARI MEKÂNINA GELMEKTİR, MEVKİ DEĞİŞTİRMEK EŞİK MEKÂNINDAN TAHT MEKÂNINA ÇIKMAKTIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.2.2. İnançta Durumlara Bağlı Değişimler

İnanç bağlamında da cehennemden uzaklaşmak, ölümden kurtulmak, sevaba girmek, Tanrı'ya sığınmak ifadelerinde uzaklık- yakın imaj şemasının kullanımıyla cehennem, ölüm, sevap, Tanrı kavramları yer- mekân olarak kavramsallaştırılırken; aynı zamanda bunlara ulaşmak ya da bunlardan uzaklaşmak bu kavramların karşıtını oluşturan yerlere, durumlara girmemizi ifade eder. Kutadgu Bilig'de yönetimde en önemli durum değişimi eşiğe düşmek veya baş köşeye çıkmak şeklindeyken, inanç ve her alanda en önemli durum değişimi örneği ise ölümdür. Ölümle birlikte yer altına girmek, ecel pususuna düşmek, kara yerde yatmak, karanlık evde yatmak ifadeleri yeryüzü mekânını, hayat mekânını bırakıp ölüm mekânına geçişi ifade eden önemli bir durum değişimi metaforudur. Bu bağlamda İNANÇTA DURUM DEĞİŞİMLERİ YERLERİN DEĞİŞİMİDİR, İNANÇTA DURUM DEĞİŞİMLERİ HAREKETLERDİR, KURTULMAK HAREKET ETMEKTİR, YAŞAMAK HAREKET ETMEKTİR, SİĞİNMAK HAREKET ETMEKTİR, DOĞMAK HAREKET ETMEKTİR, ÖLMEK HAREKET ETMEKTİR temel metaforları yanında KURTULMAK CEHENNEM MEKÂNINDAN UZAKLAŞMAKTIR, YAŞAMAK ÖLÜM MEKÂNINDAN KURTULMAKTIR, KURTULMAK SEVAP MEKÂNINA ULAŞMAKTIR, TANRI MEKÂNINA SİĞİNMAK DÜNYA MEKÂNININ BIRAKMAKTIR, KUTSALLIK MEKÂNINA SİĞİNMAK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMATIR, ÖLMEK ÖLÜM MEKÂNINA DÜŞMEKTİR, ÖLMEK DÜNYA MEKÂNINI BIRAKMAKTIR, DOĞMAK DÜNYA MEKÂNINA GİRMEKTİR, ÖLMEK YER ÜSTÜNÜ TERK ETMEKTİR, ÖLMEK YER ALTINDA OLMAKTIR, ÖLMEK KARANLIK TOPRAK EVDE YATMAKTIR, ÖLMEK İKİNCİ KONAĞA GİTMEKTİR, ÖLMEK ECEL PUSUSUNA DÜŞMEKTİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.2.3. Zamanda Durumlara Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig'de durum değişiminin en iyi örneklerinden biri de zamanın insan üzerindeki yapıcı ve yıpratıcı etkisi olan gençlik ve yaşlılık durumlarıdır. Yaşlılık, gençlikten ayrılmak şeklinde ifade edilmiştir. Yani gençlik mekânından ayrılmak yaşlılık mekânına gelmeyi gerektirir. Burada uzaklık- yakın şeması ile kurulmuş durum- yer metaforu yanında bir durum değişimi örneği vardır. +den ayrıl- ve +ka gel- gramatik yapıları ile birlikte hareket

imaj şeması ile gözlemcinin zaman mekânları arasındaki geçişleri durum değişimi metaforlarını meydana getirmektedir. Bu bağlamda ZAMAN DEĞİŞİMİ YERLERİN DEĞİŞİMİDİR, ZAMAN DEĞİŞİMİ HAREKETLERDİR, YAŞLANMAK HAREKET ETMEKTİR, İHTİYARLAMAK HAREKET ETMEKTİR temel metaforları yanında YAŞLANMAK GENÇLİK MEKÂNINI BIRAKMAKTIR, İHTİYARLIK MEKÂNINA GELMEK YAŞLANMAKTIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.2.4. Duygulara Durumlara Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de duygular ve duygu değişimleri de değişim olay yapısı metaforlarının en önemli örneklerindendir. Sınırları belirlenmiş alanlar şeklinde kavramlaştırılan durum değişimi metaforları da duygular için kullanılmıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de DUYGUSAL DEĞİŞİMLER YERLER/MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞLERDİR, DUYGU DEĞİŞİMLERİ HAREKETLERDİR metaforları ortaya çıkmaktadır. Kutadgu Bilig’de insanın durumu duygusal olmayan bir durumdan duygusal bir duruma doğru değişir. Burada insanın duygusal olmayan ilk durumu içinde bulunduğu ve ayrıldığı ilk mekân- yer şeklindedir. Burada ayrılığı ile vardığı duygusal durumu ise ikinci mekânıdır. Bu nedenle duygusal değişimler sınırları belirlenen, yer- mekân şeklinde kavramlaştırılan durumlar arası geçişle meydana gelmektedir.

+ka/+ ke katıl-, +ka/+ke basıt-, +ta/+te az-, +ka/+ke awın-, +ka/+ke kir- gibi hal ekleri ve eylemler aracılığı ile eğri (b.2252), kötü (b.5510), günah (b.6558), doğruluk (b.5400), utanç (b.4289), huzur (b.4832), tuzak (b.3565) gibi soyut olumlu ve olumsuz duygu durumları ilk olarak yer- mekân, ikinci olarak da yine kaynak- yol- hedef imaj şeması ile duygusal bir durumdan diğer bir duygusal duruma geçişi kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda duygularla ilgili yukarıda bahsedilen temel metaforlar yanında KÖTÜ OLMAK EĞRİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR, KÖTÜ OLMAK KÖTÜLÜK MEKÂNINA KATILMAKTIR, SORUMLULUK MEKÂNINA GELMEK GÜNAHA DÜŞMEKTİR, KÖTÜ OLMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR, DOĞRU OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINA YAKLAŞMAKTIR, HATALI OLMAK DOĞRULUK MEKÂNINDAN AYRILMAKTIR, UTANMAK ADİLİK MEKÂNINA KATILMAKTIR, YANLIŞ YOLDA OLMAK FESAD MEKÂNINA DÜŞMEKTİR, HUZUR MEKÂNINA DALMAK ZORLUKLARI GERİDE BIRAKMAKTIR, HATA YAPMAK GÜNAH MEKÂNINA DÜŞMEKTİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.2.5. Bilişsellikte Durumlara Bağlı Değişimler

Duygusal kavramlar yanında bilişsel olaylar da durum değişimlerinin ifade ettiği olay yapılarıdır. Örneğin sözü akıl mekânında tutmak unutmamak anlamındadır. Unutmak ve unutmamak farklı durumları ifade etmektedir. Söz akıl mekânında tutulduğunda insan hatırlar, söz giderde unutma olayı meydana gelir. Bunlar da insanın yaşadığı farklı bilişsel olaylardır. Özüne al- ifadesi benimsemek şeklinde anlamlandırılır. İnsanın özelliklerini benlik

mekânında taşınması benimseme olayını ifade eder. Taşınmaması ise kabul etmemesini belirtir. Bu nedenle benimsemek ve kabul etmemek insanların yaşayacağı farklı bilişsel durumlardır. Bunlar arasındaki bir geçiş de durum değişimini ifade eder.

Unutmamak, hatırlamak, benimsemek gibi bir kişinin durumu bilişsel anlamda da değişime uğrayabilir. Unutmak – unutmamak, hatırlamak, kabul etmemek- benimsemek de bilişsel/ zihinsel bir değişimi ifade eder. Burada insan unutkanlık durumundan çıkarak hatırlamaya, kabullenmemek durumundan çıkıp benimsemeye doğru bir eylem veya harekette bulunur. Burada yer alan hareket imaj şeması bilişsel durum değişimini kavramlaştırır. Burada merkez – çevre imaj şeması ile unutmak merkezden uzaklaşmayı, unutmamak merkezde kalmayı ifade eder. Bu bağlamda BİLİŞSEL DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR, BİLİŞSEL DURUMLARDA DEĞİŞİMLER MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞTİR temel metaforları yanında UNUTMAK/ HATIRLAMAK/ BENİMSEMEK MEKÂNLAR ARASI GEÇİŞTİR, UNUTMAK HAREKET ETMEKTİR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.2.6. Felsefede Durumlara Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de felsefî açıdan bakıldığında da bazı durum değişimi metaforları yer almaktadır. Mavi göğe yükselmek, baş köşeye geçmek, mavi göktekinin yere inmesi birer durum değişimi metaforu örneğidir. Bu durum değişimindeki etken güç ise söz kavramıdır. Bu değişim metaforunun temelinde kültürel ve felsefî durumlar yer almaktadır. Mavi göğe yükselmek ifadesindeki mavi gök başarı ve olumlu olayların metaforik ifadesidir. Hareket imaj şeması da yükselişi kavramlaştırmıştır. Buraya yükselmek yeryüzü mekânını bırakarak başarının, yükselişin göstergesi göğe yükselerek durum değişimi yaşanır.

5.7.2.7. Davranışlarda Durumlara Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de davranışsal değişimler de olay yapısı metaforunun önemli örneklerindendir. Eğrilere katıl-, doğruluğa yaklaş-, doğruluktan ayrılmak, günaha düşmek, tuzağa düşmek ifadelerinde +ka/+ke yönelme hal eki, +da/+de bulunma hal eki soyut davranışsal kavramları yer mekân şeklinde kavramlaştırmasının yanında bu bir durum değişimi metaforu da meydana gelmiştir. Eğriliğe katılmak doğruluk mekânını bırakmak, doğruluğa yaklaş- yanlışlık mekânını bırakmayı, doğruluktan ayrıl- yanlışlık mekânına katılmayı, günaha düşmek sevap mekânını bırakmayı gerektirdiği için burada dolaylı olarak bir durum değişimi metaforu bulunmaktadır.

5.7.3. Kutadgu Bilig’de Güç Metaforları

5.7.3.1. Yönetimde Güç

Kutadgu Bilig’de güç metaforları da sayıca fazladır. Çünkü Kutadgu Bilig’de kural-sonuç, neden- sonuç gibi belirli kurallar yerine geldikten sonra insanların iyi ve kötü kavramlarına ulaşacağı ifade edilmiştir. Bu da Türk düşünce sistemi ile yakından ilgilidir. Kutadgu Bilig’de taşıyıcı ve hareket şemalarının yanında güç şeması (zorunluluk, tıkanıklık, karşı güç, yönlendirme, kısıtlamanın kalkması, çekim, direnç, imkan, olanak) ile meydana gelen olay yapısı metaforları NEDENLER GÜÇLERDİR alt metaforudur. Durum değişimlerinde görülen yönetim bağlamındaki eşiğe düşmek veya buradan yükselmenin en büyük nedeni, yaptırımını, bu olaya imkan sağlayan etken hizmet kavramıdır. Bu nedenle yönetimde yükselmeye veya alçalmaya imkan veren, hizmetin olumlu ve olumsuz nitelikleridir. Hastalık metaforu da Kutadgu Bilig’de yer alan tıkanıklık şeması ile meydana gelen bir güç metaforudur. Kün Togdı’nın veziri Ay Toldı’nın yerinden ayrılması kendi iradesi dışında hastalığın yarattığı güç nedeniyledir. Yönetimde en önemli güç metaforlarından biri de kanun, adalet ve törü kavramlarıdır. Beyliğin kanunla ayakta durması, kanunla ülkede her şeyin yoluna girmesi kanun kavramını imkan, direnç ve yönlendirici şemasına bağlı olarak güç şeklinde metaforik olarak ifade etmiştir. Kutadgu Bilig’de yer alan siyaset soyut kavramı ise yönlendirici şeması ile hükümdârların, beylerin nedensel güçleri olarak ifade edilmiştir. Eserin önemli yönetim metaforlarından eşik ve sofra ise olanak/imkan şeması ile meydana gelen önemli güç metaforlarıdır. Çünkü hükümdârlığın ömrü eşik ve sofranın niteliği ile bağlı kılınmıştır. Eşik ve sofra etkenleri dışında Kutadgu Bilig’de insanların (kulların/ hizmetkârların) hizmete gelmesinin, hükümdâr kapısına kapılanmalarında psikolojik ve sosyal etken olarak sıkıntıları, ihtiyaçları ve menfaatleridir. Sıkıntı ve menfaat kavramları çekim imaj şeması ile güç metaforu olarak ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig’de saray kapısında yer alan Hâciblik hiyerarşisinden çiftçilik hiyerarşisine kadar sayılan devlet adamlarının, hizmetlilerin sahip olması gereken nitelikler olay yapısı metaforları içerisinde zorunluluk (compulsion) imaj şeması ile meydana gelen güç metaforlarıyla anlatılabilir. Devlet adamlarının ve hizmetlilerin sahip oldukları nitelikler, kabiliyetleri ölçüsünde kapıdaki yerleri belirlenir. Johnson’a göre bu gerekliliğin anlamı (compulsion) zorunluluk şemasından kaynaklanırken; fiziksel yetenek ve kabiliyetler de olanak şemasından yararlanır¹²³⁷. Bu nedenle Kutadgu Bilig’de Hâcib’in herkes için aktardığı sahip olunması istenen yetenekler ve gereklilikler güç metaforu ve güç metaforunu oluşturan

¹²³⁷ Johnson, 1989: 190.

imaj şemalar aracılığı ile açıklanabilir. Dikkat, cömertlik, lisan bilme, bilgi, akıl, erdem sahibi olma, hesap, hat bilme gibi gereklilikler önemli güç metaforları durumundadır.

Hâcib, yönetimde pek çok işin yazı, hesap, kalem ve ölçü kavramları ile meydana getirildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yazı, hesap, düşünce, hendese, kalem gibi kavramlar olanak olanak sağlayan güç metaforlarıdır.

Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de yer olay yapısına bağlı olarak NEDENLER GÜÇLERDİR metaforu yönetim bağlamında SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI GÜÇTÜR, SOMUT YÖNETİM KAVRAMLARI GÜÇTÜR temel metaforları şeklinde görülmektedir. Çünkü soyut kavramlar kadar somut kavramlar da güç metaforu durumundadır. Temel metaforlara bağlı olarak da HİZMET/ HASTALIK/ KANUN/ TÖRÜ/ ADALET/ SİYASET/ EŞİK/ SOFRA/ HÜKÜMDÂR/ BEY/ VEZİR/ DOĞRULUK/ DİKKAT/İHTİYAT/ MENFAAT/ SIKINTI/ İHTİYAÇ/ ERDEM/FAZİLET/ ÖLÜM/ ÖZLEM/ YAZI/ HAESAP/ KALEM/ DÜŞÜNCE/ BİLGİ/ AKIL GÜÇTÜR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.3.2. İnançta Güç

Güç metaforları inanç bağlamında da oldukça yaygındır. Kutadgu Bilig’de Tanrı kavramının inşâ yollarından biri de olay yapısı metaforları içerisinde yer alan olanak imaj şeması ile meydana gelen güç metaforlarıdır. Tanrı, hükümdârın adının yayılmasında, devletlerin ve beyliklerin devamında bir güç olarak tasavvur edilmiştir. Yönetim bağlamında saray kapısının açılmasında hizmetler güç durumundayken, inanç bağlamında da yapılan ibadetler kurtuluş kapılarını açan güç durumundadır.

İnanç bağlamında insanların yaşadığı pişmanlık, günaha sürüklenmek, azap çekmek, gafletin baskısı altında kalmak gibi durumlarda ise sapma imaj şemasının meydana getirdiği bir güç metaforu yer almaktadır. Bazen bir insanın denizdeyken kıyıya doğru istem dışı sürüklenmesi sapma imaj şemasına örnektir. Bunun gibi yukarıda sayılan durumlar da sapma imaj şeması ile meydana gelmiştir.

İnanç bağlamında akıl, bilgi, ilim kavramları insanın kendine hakim olmasında, ölçülü davranmasında, insanın Tanrı’ya yaklaşmasında yönlendirme şeması ile meydana gelmiş bir güç metaforu durumundadır. Bilgi kavramının insanı cehennemden uzak tutması durumu da bilgiye karşıt güç ve olanak şemalarını yüklemektedir.

Kutadgu Bilig’de en çok metaforik ifadeye sahip olan ölüm kavramı ise insanın hayatını bozan bir kavram olarak ifade edilmiştir. Burada ölüm zorunluluk ve tıkanıklık şemaları ile meydana getirilmiş insan hayatı üzerindeki güç metaforudur. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında İNANÇ GÜÇTÜR temel metaforu ile birlikte TANRI GÜÇTÜR, İBADET GÜÇTÜR, GÜNAHLAR GÜÇTÜR, İFTİRA GÜÇTÜR, KÜSTAHLIK/ KÖTÜLÜK/

KİBİR GÜÇTÜR, PİŞMANLIK/İHANET GÜÇTÜR, AKIL/ BİLGİ GÜÇTÜR, İLİM GÜÇTÜR, ÖLÜM GÜÇTÜR, GAFLET GÜÇTÜR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.3.3. Duygularda Güç

Kutadgu Bilig’de yer alan duygu sistemi güç metaforları açısından yakından ilgilidir. Güç metaforları ve duygu sistemi arasındaki bağlantının DUYGULAR DUYGULAR ÜZERİNDE NEDENSEL GÜÇTÜR, DUYGULAR OLAYLAR ÜZERİNDE GÜÇTÜR ve DUYGULARIN NEDENLERİ GÜÇLERDİR olmak üzere üç türdür. Duygular kendi başına eylemler ve olaylar üzerinde etken güç durumundayken aynı zamanda duyguların meydana gelişinde de farklı nedensel güçler vardır. Örneğin öfke ile kalkan zararlar oturur atasözünde (b. 324) öfke duygusu pişmanlık duygusunun meydana gelişinde etken bir güç konumundadır. İnsanın kendinde duyduğu güven duygusunun ise insanı gaflete sürükleyecek bir güç olduğu ifade edilmiştir (b. 1424). İkinci olarak duygular olaylar üzerinde de etken bir güce sahiptir. Hiddet duygusu bilginin yok olması (b.335), beylerin hiddetlenmesi çevresindekilerin ondan uzaklaşacağına (b.783), insanlık duygusu insanın yükselişinde, başarısında (b.1600), alçakgönüllüğün de yine insanın yükselmesi, başarılı olması olayları üzerinde etken güç metaforları durumunda olduğu görülmektedir. Üçüncü olarak farklı durumlar da ihtiyaç (b. 3455), söz (b.5008), hastalık (b. 3580, 6233), ölüm (b. 3210) gibi soyut kavramlar bağlılık, sevinç, ölüm, keder, kaygı, sıkıntı duyguları üzerinde güç metaforu durumundadırlar. Bu bağlamda DUYGULAR DUYGULAR ÜZERİNDE NEDENSEL GÜÇTÜR, DUYGULAR OLAYLAR ÜZERİNDE GÜÇTÜR ve DUYGULARIN NEDENLERİ GÜÇLERDİR temel metaforları yanında ÖFKE/ GÜVEN/ HİDDET/ İNSANLIK/ ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK/ İHTİYAÇ/ HASTALIK/ ÖLÜM GÜÇTÜR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.4. Kutadgu Bilig’de Hareket Metaforları

Kutadgu Bilig’de yer alan olay yapısı içerisinde bulunan HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu oldukça yaygındır. Metindeki bu hareket metaforlarına bakıldığında Hâcib’in günlük hayatta gördüğü, yaşadığı en temel eylemlerle ifade etmek istediği en karmaşık eylemleri bir araya getirerek ifade ettiği görülmüştür. Örneğin günlük yaşama dair kes-, kuru-, kurut-, pişir-, kor et-, suwla-, ur-, ört-, örtme-, uyan-, bük-, kır-, bur-, yetir-, sız-, süz-, yürü-, uç- gibi eylemler özellikle de bilişsel alandaki eylemler metaforik olarak ifade etmede en temel eylemlerdir.

İradeli eylemler metaforlarında öznenin iradesi önemlidir. Eylemin meydana gelişinde özne dışında herhangi bir kavramın veya varlığın yaptırımı yoktur. Dış faktörlerden bağımsız

olarak öznenin iradesi eylem üzerinde etkilidir. Bu eylem aynı zamanda kişiler üzerinde bir durum değişimine de neden olmaktadır.

5.7.4.1. Yönetimde İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de karar ver- (kes-), zarar ver- (eşikte yat-), saygı duy- (eşik öp-), hizmete gir- (hükümdâra git-), değerlendir- (kapıları aç-), yaklaştır- (hizmete al-), kapı tut- (kapıda dur-), ur- (cezalandır-), bas- (yok et-), boyun kes- (öldür-), saç- (yok et-), boyun eğ- (tabi ol-), sus- (kes-), ört- (sus-) gibi yönetim bağlamında yer alan bazı eylemler iradeli, kişinin kendi irade ve düşüncesiyle meydana getirilmiştir. Özellikle hükümdârın kendi düşünceleri sonucu hizmetlilerini değerlendirmesi ve saraya alması; gelen kul ve hizmetlilerin de hizmete girmeleriyle hayatlarının değişeceğini bilmeleri iradeli eylemleri meydana getirmektedir.

Yönetim bağlamında önemli bir metafor olan değerlendirme kavramının ifadelerinden biri de kapı açmak, kapının açılması (b.616) şeklindedir. Hükümdârın kendi iradesi ile kapısına geleni değerlendirmesini ifade eden bu metaforunda kapıları açmak, kapıyı açmak ile ilgili çıkarımsal bilgiler harekete geçme, karar verme mekânizması bağlamında yeniden değerlendirme alanına aktarılmıştır.

Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforunun görünümü KARAR VERMEK HAREKET ETMEDİR, SAYGI GÖSTERMEK HAREKET ETMEDİR, HİZMET ETMEK HAREKET ETMEDİR, DEĞERLENDİRMEK HAREKET ETMEDİR, KUTLANMAK HAREKET ETMEDİR temel metaforları yanında BİTİRMEK KESMEKTİR, KARAR VERMEK KESMEKTİR, ZARAR VERMEK EŞİKTE YATMAKTIR, SAYGI GÖSTERMEK EŞİK ÖPMEKTİR, HİZMETE GİRMEK HÜKÜMDÂRA GİTMEKTİR, HİZMETTE OLMAK HÜKÜMDÂRA YAKIN OLMAKTIR, DEĞERLENDİRMEK KAPI AÇMAKTIR, KUTLANMAK ADINI YÜKSELTMEKTİR, YAKLAŞTIRMAK HİZMETE ALMAKTIR, ÇALIŞMAK AĞARTMAKTIR, KAPIDA DURMAK HİZMET ETMEKTİR, URMAK CEZALANDIRMAKTIR, BARIŞMAK TOKALAŞMAKTIR, URMAK SAVAŞMAKTIR, SALDIRMAK/YOK ETMEK BASMAKTIR, ÖLDÜRMEK BOYUN KESMEKTİR, ÖLDÜRMEK BAŞ EZMEKTİR, KORUMAK GÖTÜRMEKTİR, KORUMAK YÜKSELTMEKTİR, SAVAŞMAK DEĞMEKTİR, DÜŞMANI ÖLDÜRMEK DÜŞMANI KIRMAKTIR, SAVAŞARAK ALMAK KILIÇLA ALMAKTIR, DİPLOMASİ YAPMAK KALEM TUTMAKTIR, KAN DAMLATMAK MEMLEKET ALMAKTIR, MÜREKKEP DAMLATMAK DİPLOMASİ YAPMAKTIR, SAHİPLENMEK TUTMAKTIR, HİZMET ETMEK TUTMAKTIR, KAPIDA ÜMİTLE DURMAK HİZMET ETMEKTİR, SUSMAK KESMEKTİR, SUSMAK ÖRTMEKTİR, TABİ OLMA BOYUN EĞMEDİR karmaşık metaforları meydana gelmektedir.

Kutadgu Bilig’de HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu içerisinde eylemin niteliği de önemlidir. Bu da EYLEMİN NİTELİĞİ HAREKETİN NİTELİĞİDİR metaforunu ortaya çıkarmaktadır. Modern Türkçede bu ifadelerin zarf şekillerine denk geldiği görülmektedir.

Genellikle Kutadgu Bilig’de bu metaforların temelinde denge imaj şemasının yer aldığı görülmektedir.

5.7.4.2. İnançta İradeli Eylemler

İnanç bağlamında yer alan eylemler, HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR metaforu açısından önemli bir yerdedir. Çünkü insanın/öznenin iradesi inanç kavram alanı ile yakından ilişkilidir. İkinci olarak inanç bağlamındaki özne iradesiyle yerine getirilen bu eylemler insan hayatında bir değişime yol açmaktadır. Kutadgu Bilig’deki iradeli eylemler soyut kavramları mekânsal- yer olarak kavramlaştırmasından ziyade daha çok insanın içerisinde bulunduğu durum değişimlerine yol açtığı görülmektedir. Namaz kıl-, dua kıl- (b. 3287), ibadetleri yerine getirmek (b.4859), kazâ-i ilâhîyi yerine getir- (b. 6311), yükünü hafifletmek (b.6336), dünya malını bırak-, çul giy-, arpa ye- (b. 6334) gibi inanç bağlamındaki eylemler öznenin kendi iradesi ile bir durum değişimine yol açacak şekilde meydana getirilen eylemlerdir. Bu bağlamda İBADET ETMEK HAREKET ETMEKTİR temel metaforu yanında KURTULMAK İBADETLERİ YERİNE GETİRMEKTİR, ÖLMEK KAZAYI YERİNE GETİRMEKTİR, ÖLMEK YÜKÜ HAFİFLETMEKTİR, ÖLMEK DÜNYA MALINI BIRAKMAKTIR, ÖLMEK ÇUL GİYMEKTİR, ÖLMEK ARPA YEMEKTİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.4.3. Bilişsellikte İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de düşün- (1856, 4883, 870, 1366, 3936, 6217), konuş- (5615), dinle- (4490), anla- (2366), farkına var- (76), dikkat et-, dikkatli ol- (329, 2313, 5272, 2342, 5426, 2761, 2833, 4836, 436), hatırla-, bil-, başarılı ol-, gayret et-/çabala- (6630), bilgilenmek (2243) gibi bilişsel alana ait eylemler de olay yapısı metaforları içerisinde yer alan İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforuna örnektir. Örneğin kulak tut- ifadesinde dinlemek kulak nesnesini hareket ettirmek şeklinde haritalanır. Gözü öğren-, gözünü aç- ifadelerinde anlamak nesnesinin hareketine bağlıdır. Gözü uzaklara çevir-, ihtiyat gözünü aç-, gözü ve kulağı keskin tut- ifadelerinde dikkat et- bilişsel eylemleri göz ve kulağın hareketlerine bağlıdır.

Kutadgu Bilig’de bu bağlamda bilişsel olarak BİLİŞSEL EYLEMLER İRADELİ HAREKETLERDİR, VÜCUT BİLİŞSEL EYLEMLER İÇİN KAPSAYICIDIR, SUSMAK HAREKET ETMEDİR, DİNLEME HAREKET ETMEDİR, DUYMAMA HAREKET ETMEDİR, ANLAMAK HAREKET ETMEDİR, FARKINA VARMA HAREKET ETMEDİR, UYANMA HAREKET ETMEDİR, DİKKAT ETME HAREKET ETMEDİR, HATIRLAMA HAREKET ETMEDİR, DÜŞÜNME HAREKET ETMEDİR, BİLME HAREKET ETMEDİR, BİLGİLENME HAREKET ETMEDİR, BAŞARILI OLMA HAREKET ETMEDİR, GAYRET ETME HAREKET ETMEDİR temel metaforları yanında KONUŞMAK ÖRTMEMEKTİR, DİNLEME KULAĞI KARŞISINDAKİ KİŞİYE TUTMADIR, DİNLEMEK DEĞERLENDİRMEKTİR,

DUYMAMA KULAĞI TIKAMADIR, ANLAMAK/ FARKINA VARMAK GÖZÜN ÖĞRENMESİDİR, FARKINA VARMA GÖZÜNÜ AÇMADIR, UYANMA KALP GÖZÜNÜN AÇILMASIDIR, DİKKAT ETME GÖZÜNÜ KESKİN TUTMADIR, DİKKATLE BAKMA GÖZÜNÜ UZAKLARA ÇEVİRMEDİR, DİKKAT ETMEK GÖZ VE KULAĞINI UZAĞA ÇEVİRMEDİR, DİKKATLİ OLMAK YÜKSELMEKTİR, DÜŞÜNCE/İHTİYAT GÖZÜNÜ AÇMA DİKKATLİ OLMADIR, UYANMAK GÖZÜNÜ AÇMAKTIR, DİKKAT ETME GÖZÜ VE KULAĞI KARŞISINDAKİNE YÖNELTMEKTİR, HATIRLAMAK BAKMAKTIR, DÜŞÜNME İŞLERİ SÜZMEKTİR, DÜŞÜNME DÜĞÜMLERİ ÇÖZMEKTİR, DÜŞÜNME SÖZLERİ PİŞİRMEDİR, DÜŞÜNME SİRLARI AÇMADIR, DÜŞÜNME BİLGİYİ/AKLI KULLANMADIR, DÜŞÜNME GÖZLERİ GÖĞE DİKMEKTİR, DÜŞÜNMEK BAKMAKTIR, BİLME AKLI KULLANMADIR, BİLGİLENMEK GÖĞSÜ AYDINLATMAKTIR, BAŞARILI OLMAK EL BULMAKTIR, BÜKÜLMEK GAYRET ETMEKTİR karmaşık metaforları görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de yer alan bilişsel eylemler insanların içinde bulundukları durumların değişimine neden olan nedensel güç taşıyan iradeli eylem örnekleridir. Örneğin “açgıl közü” (b. 5426) şeklinde metaforik olarak ifade edilen dikkatli olmak, uyanmak eyleminde fiziksel olarak gözü aç- eylemi ile ilgili çıkarımsal bilgi düşünme veya dikkatli olma konusunda yeniden bir düşünce alanına aktarma süreci geçirmiştir. Burada bir durum değişimi söz konusudur. Çünkü insanın düşünmeden, dikkatli olma sürecine geçmeden önceki durumu farklıdır. Beyitin bağlamına da bakıldığında bu dikkatli olma süreci bu dünyada ve diğer dünyada insanın/öznenin hayatında kalıcı bir durum değişimine neden olacaktır.

5.7.4.4. Davranışlarda İradeli Eylemler

Davranışsal ve sosyal alandaki eylemler de İRADELİ EYLEMLER HAREKETLERDİR metaforuna örnektir. Doğru ol-, saygı göster-, kabullen-, susmak, hakim olmak gibi davranışsal eylemler yönelim ve hareket imaj şemalarının bir araya gelmesiyle oluşmuş eylemlerdir. Doğru olmak, doğruluktan ayrılmamak insanın gönül nesnesini daima yüksek yerde tutmasına bağlı kılınmıştır. Saygı göster- ağırla-, ağır tut- eylemleri ise diz çök- şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeler aynı zamanda alçaklık yönelimi şemasını içermektedir. Diz çök- olarak ifade edilen saygı duymak ifadesi insanın kendisinin hareketine bağlıdır. Kabullen- eylemi de göz yum- şeklinde ifade edilmiştir. Kabullenmek kişinin gözünü alçak yönelimle hareket etmesine bağlanmıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de DAVRANIŞSAL HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR, DOĞRU OLMAK HAREKET ETMEDİR, SAYGI GÖSTERMEK HAREKET ETMEDİR, KABULLENMEK HAREKET ETMEKTİR, İNANMAK HAREKET ETMEDİR temel metaforları yanında DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DİRİ TUTMAKTIR, DOĞRU OLMAK GÖNLÜ DOĞRULTMAKTIR, DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR, DOĞRU OLMAK GÖNLÜ YÜKSEK TUTMAKTIR, SAYGI GÖSTERMEK AĞIR TUTMAKTIR, SAYGI GÖSTERMEK ALÇALMAKTIR, SAYGI DUYMA DİZ ÜZERİNE ÇÖKMEDİR , SAYGI GÖSTERME GÖZLERİ YERE DİKMEDİR, SAYGI GÖSTERME GÖZÜ YERDE TUTMADIR KABULLENME GÖZ YUMMAKTIR,

KABUL ETMEK YÜKLENMEKTİR, YENMEK EĞMEKTİR, SUSMAK KESMEKTİR, İNANMAK DAYANMAKTIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.4.5. Duygulara İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de iradeli hareketlerin duyguları da metaforik olarak ifade ettiği görülmektedir. Bu metaforlarda insanın kendi iradesi merkezdedir. Örneğin, kibirlenmek; göğüs ger- (b.5215, 6539), gönlü yükselt- (b. 1377, 4091), hiddetlenmek; yüzünü karart- (b.629), kaşları çat- (b.770), endişelen- ise gönlü ağırlaştır- (b.3139) şeklinde insan iradesinin bulunduğu eylemler şeklinde ifade edilmiştir. İnanmak eylemi veya inanç duygusu da kaynak-yol-hedef haritalamasıyla insanın kendini hayat yer alanına dayaması, yani bir ölçüde harekete bağlanmıştır. İkinci olarak duyguların kendisi de insanın farklı duygusal durumlar yaşamasına neden olur. Örneğin öfkelenmek insanın sonradan pişmanlık yaşamasına neden olur. Burada duygularla ilgili iradeli hareket, nedensellik ve durum değişimi metaforları bir arada bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’de DUYGULAR İRADELİ HAREKETLERDİR temel metaforu yanında HİDDETLENMEK YÜZÜ EKŞİTMEKTİR, HİDDETLENMEK KAŞ ÇATMAKTIR, KİBİRLENMEK GÖĞÜS GERMEKTİR, KİBİRLENMEK GÖNLÜ YÜKSELTMEKTİR, ENDİŞE ETMEK GÖNLÜ AĞIRLAŞTIRMAKTIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.5. Kutadgu Bilig’de Amaç Metaforları

Kutadgu Bilig’de yer alan AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR metaforları hareket ve taşıyıcı, yer-alan şemalarının meydana getirdiği HAREKETLER İRADELİ EYLEMLERDİR ve DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforlarını içermektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR metaforları genel olarak kaynak- hedef- yol şeması ile meydana gelmektedir.

5.7.5.1. Yönetimde Amaçlar

Yönetim bağlamında baş köşeye ulaş-, mevkiye ulaş-, dereceye ulaş-, derecelere ulaş-, takdire, güvene ulaş- ifadeleri hem hareket hem de yakınlık şemalarını içermektedir. Bu bağlamda mevki, derece, takdir gibi soyut kavramlar yer- mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Bu gibi yönetim bağlamında mevkiye ulaş-, hükümdârın takdirine ulaş- gibi ifadeler bir hedef belirtir. Bu hedeflere ulaşmak da belirli bir zaman gerektirir. Bu bağlamda yönetim alanında bir hedefe ulaşma, hep o kapıya ulaşma hedefi vardır. Mevki, derece, baş köşe hedef kavramları ve ulaşmak istenen mekân arasındaki metaforik ilişki amaç metaforlarını oluşturmaktadır. Burada yer alan soyut hedef kavramları (mevki, derece) kaynak- hedef- yol şeması ile kavramlaştırılmıştır. Bu anlamda Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında

YÖNETİMDE AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR, YÖNETİMDE YÜKSEKLİK VARILACAK YERDİR, YÖNETİMDE KİŞİLER VARILACAK YERLERDİR, YÖNETİMDE DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR, YÖNETİMDE ZİHİN VARILACAK YERDİR temel metaforları yanında HÜKÜMDÂR VARILACAK YERDİR, KUT VARILACAK YERDİR, KÜRE/ TOP VARILACAK YERDİR, MEVKÎ/ MAKAM ULAŞILACAK YERDİR, MAVİ GÖK ULAŞILACAK YERDİR, GÖKYÜZÜ ULAŞILACAK YERDİR, MEVKÎ VARILACAK YERDİR, DERECE VARILACAK YERDİR, KÖK AYUKLUK DERECEİ YERDİR, GÜVEN ULAŞILACAK YERDİR, MENFAAT VARILACAK YERDİR, BİLGİ VARILACAK YERDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.5.2. İnançta Amaçlar

İnanç bağlamında da iyiliklere ulaş- (b. 885, 1264), dileklere ulaş- (b.2627, 3628), yarınlara ulaş- (b. 3606) ifadeleri içerisinde kaynak- yol- hedef imaj şeması ile iyilik, dilek, yarınlar kavramları hedef şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu örneklerde yer alan ula-, ulan-, ulaş- eylemleri ile birlikte +ka/+ke teg-, +ka/+ke ula- yönelme hal eki ve eylemleri ile birlikte iyilik, dilek ve yarın kavramları öznenin ulaşmak, varmak istediği bir noktayı, amacı mekân- yer açısından kavramlaştırmıştır. Bu ifade ölüm soyut kavramı için de geçerlidir. İlahi bir gücün etkin olduğu ölüm kavramı da insanın ulaşacağı hedefler arasındadır. Özne iradesi dışında başka bir güç olsa da ölmeden önce yapılan olumlu olumsuz her iş ölümü insan için varılacak nihai bir yer olarak göstermektedir. Bu bağlamda ölüme iletıl- (b. 1389), ölüme mahkum ol- (b. 6073), ölüm kavramını yönelme hal eki ve eylemlerle birlikte (+ka/+ke iletıl-, +ka/+ke anun-, +ka/+ke turur) yer- mekân olarak kavramlaştırılmasının yanında bir süreç sonunda gidilecek hedef yer olarak ifade edilmiştir. Özellikle Odgurmış'ın hayatında ölümü bir varış noktası olarak görmekteyiz.

İnanç bağlamında +ka/+ke teg-, +na/+ne teg-, +ka/+ke anun- durum ekleri ve eylemleri ibadet (b. 4806, 6464), hesap (b. 5277), ahiret/ ebedi ülke (b. 3083) kavramları da insanların ulaşacağı hedef şeklinde yol kavramı ile ifade edilmiştir. Bu bağlamda İNANÇTA AMAÇLAR VARILACAK YERLERDİR temel metaforu yanında İYİLİK ULAŞILACAK YERDİR, DİLEKLER ULAŞILACAK YERLERDİR, ZAMAN ULAŞILACAK YERDİR, ÖLÜM ULAŞILACAK YERDİR, İBADET ULAŞILACAK YERDİR, HESAP VARILACAK YERDİR, TÖVBE VARILACAK YERDİR, EBEDİ ÜLKE VARILACAK YERDİR, AHİRET ULAŞILACAK YERDİR, KARANLIK EV ULAŞILACAK YERDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.5.3. Duygulara Amaçlar

Kutadgu Bilig'de duyguların amaçlar açısından ifadesi ise DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR temel metaforunu meydana getirmektedir. Kaynak – yol- hedef imaj şeması açısından bakıldığında iyiliğe ulaş-, iyiyi elde et- (903) ağırlığı aş- yani yokuşu tırmanmayı

gerektirir. Burada iyilik bir durumu temsil eder. Bu öznenin istediği bir durumdur. İyiliğe ulaşmanın süreci ise yokuşu geçmek şeklinde ifade edilmiştir. Yani iyiliğe ulaşmak başlangıç ve varış noktası olan ve bu iki nokta arasındaki zorluklar olarak gösterilmiştir. Aynı şekilde olumsuz duygu durumlar da insanın varacağı yerler, hedefler olarak gösterilmiştir. “İsizke yürekli” yani kötülüğe koşmak, kötülük için yürekli olmak (b. 6166) ifadesinde yönelme halk eki ile birlikte kötülük varılmak istenen yer olarak kavramlaştırılmıştır. Aynı şekilde sağ ve sol yönleri de insanın hayatının sonunda varacağı yerler olarak kavramlaştırılmıştır. Burada yer alan +ça/+çe eşitlik hal ekiyle kullanılan on, sağ ve sol yön sözcükleri onlara doğru gidilen bir yer/mekân metaforları şeklinde ifade edilmiştir (b. 1392). Bu yönlerde mutluluk ve pişmanlık duygularını ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de sevinç (b.3550, 3551) ve evlilik (b.3386) gibi kavramlar da varılacak yerler olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de duygular açısından DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR, OLUMSUZ DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR, OLUMLU DUYGULAR VARILACAK YERLERDİR, YÖNLER VARILACAK YERLERDİR temel metaforları yanında İYİLİK VARILACAK YERDİR, KÖTÜLÜK VARILACAK YERDİR, SAĞ VARILCAK YERDİR, SOL VARILACAK YERDİR, MUTLULUK VARILACAK YERLERDİR, PİŞMANLIK VARILACAK YERLERDİR, SEVİNÇ VARILACAK YERDİR, EVLİLİK VARILACAK YERDİR karmaşık metaforları görülmektedir.

5.7.5.4. Sosyal Hayatta Amaçlar

Kutadgu Bilig’de sosyal bağlamda da yer alan amaç metaforları görülmektedir. “kayı işke kirse çıkışını kör” (b. 1316) ifadesinde iş soyut kavramı +ka/+ke yönelme hal eki ile birlikte yer- mekân şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bunun yanında bu işin çıkışını yani sonucunu görmek de iş kavramının bir bitişi, sonu olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda iş sonuna ulaşılacak bir yer şeklinde ifade edilmiştir. Aynı zamanda Kutadgu Bilig’de amaçlara ulaşmak zorlukları ifade eden varlıkları da aşmak anlamına gelmektedir. Kutadgu Bilig’de ajun tezgîn-, teñizke kir- (b. 1733), tağ kaz-, yir kılaçla- (b. 1734), art aş-, ögüzler keç-, yir kaz-, suw kıduğda iç- (b.1735) ifadelerinde insanları amaçlarına ulaşmalarındaki yol, süreç kavramı doğal varlıklar tarafından aşılması, geçilmesi gereken yerler olarak ifade edilmiştir. Kutadgu Bilig’de sosyal bağlamda OLAYLAR VARILACAK YERLERDİR, AMAÇLAR AŞILACAK YERLERDİR, DOĞAL VARLIKLAR VARILACAK YERLERDİR temel metaforları yanında İŞ VARILACAK YERDİR, DÜNYA VARILACAK YERDİR, DENİZ VARILACAK YERDİR, ZORLUKLAR VARILACAK YERLERDİR, DERİNLİKLER VARILACAK YERLERDİR, DAĞ/ KAYA/ YER VARILACAK YERDİR, YÜKSEKLİKLER VARILACAK YERLERDİR, DERE/ TEPE VARILACAK YERDİR, YÜKSEKLİKLER VARILACAK YERLERDİR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.6. Kutadgu Bilig’de Araç Metaforları

Kutadgu Bilig’de yer alan ARAÇLAR AMAÇLARA GİDEN YOLLARDIR metaforları imkan, olanak imaj şemaları ile meydana gelen metaforlardır. Bu metafor aynı zamanda NEDENLER GÜÇLERDİR metaforunu da desteklemektedir.

5.7.6.1. Yönetimde Araçlar

Yönetim bağlamında belirli amaçlara ulaşmanın yolu, araçları olarak bağ (b. 727), kilit (b.2015), gümüş (b.3027), ul/temel (b.2021), tuz/ekmek (b.2318), tuğ/ sofra (b.2553), kapı (b. 1813), yol (b. 5172, 4353), kalem (b. 2425), yazı (b.2702), hükümdâr (b.1642), hizmetkâr (b.1757), kapıcıbaşı (b.2556), kanun (b. 103), akıl (b.304, 1952, 218), kut (b.602), siyaset (b.2128), hizmet (b.4054), bilgi/erdem (b.1489) kullanılmıştır. Bunlar arasında kişiler, somut varlıklar ve soyut varlıklar da yer almaktadır. Bu kavramlar Kutadgu Bilig’de bazı amaçlara ulaşabilmek için kullanılan araç, yöntem ve yaklaşımları ifade ederler. Bu bağlamda YÖNETİMDE SOMUT VARLIKLAR HEDEFLERE GİDEN ARAÇLARDIR, SOYUT KAVRAMLAR HEDEFLERE GİDEN ARAÇLARDIR, SOYUT YÖNETİM KAVRAMLARI HEDEFE GİDEN YOLLARDIR, FELSEFİ KAVRAMLAR HEDEFLERE GİDEN ARAÇLARDIR, KİŞİLER HEDEFLERE GİDEN KAVRAMLARDIR temel metaforları yanında ARAÇ BAĞDIR ARAÇ KİLİTTİR, ARAÇ GÜMÜŞTÜR, TEMEL ARAÇTIR, TUZ/ EKMEK ARAÇTIR, TUĞ BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR, SOFRA BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR, KAPI ARAÇTIR, YOL ARAÇTIR, KALEM ARAÇTIR, YAZI HİZMET İÇİN ARAÇTIR, HÜKÜMDÂR ARAÇTIR, HİZMETKAR ARAÇTIR, KANUN YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR, KUT YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR, SİYASET TOPLANMAK İÇİN ARAÇTIR, HİZMET YÜKSELMEK İÇİN ARAÇTIR, BİLGİ MEVKİ SAHİBİ OLMAK İÇİN ARAÇTIR, ERDEM MEVKİ SAHİBİ OLMAK İÇİN ARAÇTIR, BİLGİ BEYLERİN YÜKSELMESİ İÇİN ARAÇTIR, AKIL ÖVGÜ/ HİZMET/ÜRETMEK/ ANLAMAK/ ÇÖZÜM/ HAKİMİYET İÇİN ARAÇTIR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.6.2. İnançta Araçlar

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında belirli amaçlara, hedeflere ulaşmanın araçları çoğunlukla yol metaforu şeklinde görülmektedir. Kurtuluşa giden yol doğruluk yolu (b. 36, 360), mihnet yolu (b. 3586), din yolu (b.3214), kulluk yolu (b.3669), cehenneme giden yol eğrilik yolu (b.4876) şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda doğruluk, eğrilik, din, mihnet, kulluk soyut kavramları yer mekân şeklinde kavramlaştırılarak hedef alandaki araç kavramı üzerine haritalanmıştır. Yol metaforları yanında bu kavramın özel seviye göstergeleri de kapı (b. 4560) ve merdiven (b.6041) gibi kavramlar da “yapgıl kapuğ (b. 4560)” ifadesinde kapıyı kapamak inanç bağlamında kulluğa doğru giden bir yolu ifade etmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan merdiven (b.6041) ifadesi ise hayat ve ölüm arasındaki süreci ve değişimleri

kavramlaştıran araç metaforu durumundadır. Bunların yanında ölüm gibi soyut kavramlar da (b.1544) insanın dünyadaki varlığını sonlandıran araç metaforu durumundadır. SOYUT KAVRAMLAR HEDEFE GİDEN ARAÇLARDIR temel metaforu yanında DOĞRULUK KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR, EĞRİLİK CEHENNEME DOĞRU GİDEN YOLDUR, ZORLUKLARLA DOLU DÜNYA KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR, KULLUK KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR, ÖLÜM HAYATI SONLANDIRAN ARAÇTIR, DİN KURTULUŞA DOĞRU GİDEN YOLDUR, ARAÇLAR KAPILARDIR, ARAÇLAR MERDİVENDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.6.3. Duygularda Araçlar

Kutadgu Bilig’de duygular olay yapısı metaforlarından araç metaforları aracılığı ile de ifade edildiği görülmüştür. İnsanlar duygular aracılığı ile de hedefledikleri amaçlara ulaşırlar. İnsanlığın temelini keşfetmek ve insanlık kavramına ulaşmak yine insanlık duygusu aracılığı ile meydana gelmektedir (b.2308). Bu bağlamda insanlık yine bu kavrama ulaşmada bir yöntem, yol olarak görülmüştür. Bu bağlamda DUYGULAR HEDEFE GİDEN YOLLARDIR temel metaforu yanında İNSANLIK İNSANLIĞA GİDEN YOLDUR karmaşık metaforu yer almaktadır.

5.7.7. Kutadgu Bilig’de Zorluk/ Engel Metaforları

5.7.7.1. Yönetimde Engeller

Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında sis (b. 285), toz- duman (b.1763), taşlık kayalık (b.830), kapı (b. 1321), yük (b.1437, 1720, 1876, 3305) gibi kaynak alanlarda yer alan somut kavramlar yani fiziksel güçler hedef alandaki zorluk kavramı üzerine haritalanır. Yönetim bağlamında DOĞAL FAKTÖRLER ENGELLERDİR temel metaforları yanında ZORLUKLAR YÜKTÜR, ZORLUKLAR SİSTİR, ZORLUKLAR TAŞLIKTIR/ KAYALIKTIR, ZORLUKLAR KAPIDIR, HİZMET YÜKTÜR, SORUMLULUK YÜKTÜR karmaşık metaforları meydana gelmektedir. Burada hükümdârın/ beyin yönetimi, ülke ve halkı idaresi yolundaki zorluklar, engeller sis, toz, duman, taşlık, kayalık, kapı ve yük şeklinde ifade edilmiştir. Eser içerisinde geçen kapı kavramı üzerinde durulmalıdır. Devletin gitmesi ve kapısının kapanması (b. 1321) bir zorluk meydana getirmiştir. Fiziksel dünyadaki devletin kapısının kapanması yönetim bağlamındaki alçalış, kayboluş gibi soyut hedef alana aktarılmıştır. Sınırları belirlenmiş bir alan olan devlet kapısının kapanması hükümdârı/beyi engeller. Bu da kapı kavramının Kutadgu Bilig’deki tıkanıklık imaj şemasına hizmet ettiğini gösterir. Bu devlet kapısının açılması ise engelin kaldırılması yani imkan imaj şemasına hizmet eder.

Kutadgu Bilig’de yer alan ZORLUKLAR ENGELLERDİR metaforu yük ve mücadele metaforları şeklinde görülmektedir. Yük ve zorluklar olayların nitelik açısından ifadesidir. Burada bir tıkanıklık imaj şeması görüldüğü için ZORLUKLAR ENGELLERDİR metaforu aynı

zamanda NEDENLER GÜÇLERDİR metaforuna desteklemektedir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de tıkanıklık şemasının görüldüğü bir mücadele metaforu vardır. Buna göre bilginin karşısındaki en büyük engel bilgisizlik ve bilgisiz kişilerdir. İnsanlar üzerindeki en büyük zorluk ise inatçılık karakteridir. Kutadgu Bilig’de yük metaforu altında ise zenginlik, sorumluluk, fazla eşya, insanlar ve kötülük gibi kavramlar yük metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır. Özellikle hükümdârlar için sorumluluk kavramı yük metaforu şeklinde ifade edilmiştir. Hükümdârlarla ilgili olarak yük metaforu da yönetim metaforları içerisinde yer almaktadır.

5.7.7.2. İnançta Engeller

İnanç bağlamında ise yük (b. 1286, 2797), güçlük (b. 1210), köstek (b.1838), toz toprak (b. 5426), tuzak (b. 5928), diken (b.6383) gibi kavramlar zorluk metaforlarıdır. Bu kavramlar inanç bağlamında insanın dünyadaki ilerleyişini engelleyen karşıt kuvvetler olarak anlaşılmaktadır. Zenginlik (b.1286), nefis (b.2797) gibi kavramları insanların doğrulukla yaşamalarının önündeki engeller, ölüm (b.1210) insanın sonsuzluğu karşısındaki engel, toz, toprak (b.5426) insanın kurtuluşu önünde engel, akıllı insanlar için tuzak (b.5928) ve dikenler (b.6383) insanların hareketleri önündeki engellerdir. Akıl/köstek kavramı da insana Tanrı tarafından veriliş olumsuz davranışlar önündeki engel metaforlarıdır. Bu bakımdan MADDİ FAKTÖRLER ENGELLERDİR, BİLİŞSEL KAVRAMLAR ENGELLERDİR, DOĞAL FAKTÖRLER ENGELLERDİR, DUYGULAR ENGELLERDİR temel metaforları yanında ZENGİNLİK YÜKTÜR, NEFİS YÜKTÜR, ÖLÜM ZORLUKTUR, ÖLÜM KARŞIT GÜÇTÜR, AKIL ZORLUKTUR, AKIL KARŞIT GÜÇTÜR, DÜNYA TUZAKTIR, DÜNYA KARŞIT GÜÇTÜR, KÖTÜLÜK DİKENDİR, KÖTÜLÜK KARŞIT GÜÇTÜR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.7.3. Felsefede Engeller

Felsefi bağlamda bilgili- bilgisiz, akıllı- akılsız, zenginlik- fakirlik gibi eşit olmama ve mücadele kavramları zorluk metaforları aracılığı ile aktarılmıştır. Bilgili bir kişinin dünyada ilerlemesine engel olan bilgisiz kişilerdir (b. 200). Bu bağlamda bilgili kişinin bu ilerleyişindeki zorluk insan şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bilgili ve bilgisiz arasındaki karşıt güç imaj şeması ile engeller insan şeklinde ifade edilmiştir. Köstek kavramı ise insanın olumsuz hareketlerine engel olan nesne durumundadır. Burada köstek şeklinde nesne metaforu şeklinde kavramlaştırılan akıl ve bilgi kavramları insan için bir tıkanıklık, engel işlevindedir (b. 314, 1837).

Tarihsel ve kültürel bir kökene sahip olan (b. 3076) bir diğer zorluk metaforu da servet/maddiyat kavramıdır. Maddi bir zorluk içeren bu metafora filozofların dünyadaki

ilerleyişinin önündeki zorluk servet şeklinde kavramlaştırılmıştır. Alimler ile ilgili zorluk metaforu da köstektir. Bilgisizin karşısında alimlerin ilerleyişini ise ayaklarındaki köstek engellemektedir (b. 6615).

İnsanların bütün bilgiye sahip olmalarının önündeki engel ise bilginin denizler gibi olmasıdır (b.6609). Kaynak alan olarak denizin sonsuzluğu hedef alandaki bilginin miktarına aktarılmıştır. Bu bağlamda doğayla ilgili olan bu engelin çıkarımsal bilgisi bilginin miktarıyla denktir. Bu bağlamda KİŞİLER ENGELLERDİR, BİLİŞSEL KAVRAMLAR ENGELLERDİR, MADDİ FAKTÖRLER ENGELLERDİR, DOĞAL FAKTÖRLER ENGELLERDİR temel metaforları yanında BİLGİSİZLİK ENGELDİR, İNSAN ENGELDİR, BİLGİ ENGELDİR, AKIL ENGELDİR, SERVET ZORLUKTUR, KÖSTEK ENGELDİR, DENİZ ENGELDİR karmaşık metaforları yer almaktadır.

5.7.7.4. Duygularda Zorluklar

Kutadgu Bilig’de duygusal durumlar zorluk metaforları olarak da görülmektedir. İyilik (b.1875), üzüntü (b.6228) şeklindeki olumlu ve olumsuz duygular yük imaj şeması aracılığı ile ifade edilmiştir. Ölüm duygusu ise (b.6337) nesne imaj şeması aracılığı ile insanın beklediği ve çözemediği bir zorluğu ifade etmektedir. İnsanın yolculuk olarak nitelendirilen yaşamında arzu ve heves kavramları da (b.6097) kişinin önünde bir zorluk metaforu oluşturmaktadır.

Kutadgu Bilig’de insanların hayattaki birbirlerinden farkları da yaşadıkları zorluklar ve zorluk dereceleri doğa unsurları ile nesne nitelik ve miktar metaforu şeklinde kavramlaştırılmıştır. Dağda koş- (b.6155), çöllerde koş- (b.6156) ifadelerinde doğal faktörlerin insan hayatındaki zorluğu aynı zamanda miktar açısından kavramlaştırılır. DUYGULAR HEDEFLERE GİDEN ZORLUKLARDIR temel metaforunun yanında SEVİNÇLER ZORLUKLARDIR, DUYGULAR YÜKTÜR, ÜZÜNTÜ / DÜŞÜNCE YÜKTÜR, ÖLÜM ZORLUKTUR, ÖLÜM DÜĞÜMDÜR, ARZU/ ÖFKE ZORLUKTUR, DAĞ/ÇÖL ZORLUKTUR gibi karmaşık metaforlar da yer almaktadır.

5.7.7.5. Davranışlarda Zorluklar

Davranışsal bağlamda ise inatçılık soyut kavramı insan yaşantısında bir yük metaforu gibi kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda DAVRANIŞLAR HEDEFLERE GİDEN ZORLUKLARDIR temel metaforu yanında İNATÇILIK ZORLUKTUR, İNATÇILIK YÜKTÜR karmaşık metaforu ortaya çıkar.

5.7.7.6. Sosyal Yaşantıda Zorluklar

Sosyal bağlamda ise aile içerisinde babanın oğul- kız yüzünden yaşadığı mihnetler yük şeklinde kavramlaştırılmıştır (b. 3391). Yine sosyal bağlamda dost ve arkadaşların sorumlulukların da insan hayatında yarattığı zaman israfı ve fazlalık da yük metaforu şeklinde ifade edilmiştir (b. 3392). Bunlar gibi sosyal hayatta yiyecek ve içeceklerin de fazlası (b.3742) insan için yük şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda SOSYAL ZORLUKLAR HEDEFE GİDEN ENGELLERDİR, İNSANLAR HEDEFE GİDEN ENGELLERDİR, TEMEL İHTİYAÇLAR HEDEFE GİDEN ENGELLERDİR temel metaforlarının yanında BELA/MİHNET YÜKTÜR, YİYECEK/GİYECEK YÜKTÜR, DOST/ARKADAŞ YÜKTÜR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.7.8. Kutadgu Bilig’de Yolculuk Metaforları

5.7.8.1. Yönetimde Yolculuk

Kutadgu Bilig’de yer alan UZUN SÜRELİ AMAÇLI EYLEMLER YOLCULUKLARDIR metaforunda hareket şeması ve kaynak- yol- hedef şeması görülmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan bu metaforlar ise hizmet etmek (b.528, 1455), değerlendirmek (b. 593, 710), kutlanmak (b. 710), yükselmek (b. 289, 611), alçal- (b. 844), zenginleşmek (b. 291) uzun süreli amaçlı eylemlere örnek olarak verilebilir ve yolculuk olarak kavramlaştırılabilir. Bu bağlamda bu eylemler başlangıç (orijinal konum), varış noktası (amaç- hedef) ve bu iki nokta arasında yol (araç), engel (zorluk) gibi bileşenleri içerir. YÖNETİMDE AMAÇLI EYLEMLER YOLCULUKLARDIR temel metaforu yanında KUTLANMAK/ YÜKSELMEK/ ALÇALMAK/ ÜNLENMEK YOLCULUKTUR karmaşık metaforları ortaya çıkar.

5.7.8.2. İnançta Yolculuk

Aynı şekilde inanç bağlamında da kulluk et- (b.3747), yaşa- (b.3529, 188, 3532, 1393) eylemleri de yolculuk metaforu yanında misafirlik, rençberlik, oyun şeklinde metaforik olarak kavramlaştırıldığı görülmüştür. Yaşamak gibi ölmek (b.1274, 1389) ve ahirete gitmek eylemleri de (b.1391) yolculuk metaforu olarak kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda İNANÇTA AMAÇLI EYLEMLER YOLCULUKTUR temel metaforu olduğu gibi KULLUK YOLCULUKTUR, YAŞAMAK RENÇBERLİKTİR/ MİSAFİRLİKTİR, ÖLMEK YOLCULUKTUR karmaşık metaforları meydana gelmektedir.

5.7.8.3. Bilişsellikte Yolculuk

Kutadgu Bilig’de bilişsel eylemler olan düşün- (b.1316), sına- (b.1962), düşün-/tamamla- (b.1778) süreç bildiren, uzun süreli eylemler de yolculuk olarak kavramlaştırılabilir. Kutadgu Bilig’de bilişsel eylemler uzun vadeli etkinlikler olarak kavramlaşabilir. Bir insanın düşünme sürecinde gerçekleşen etkinlikleri sonuca (varış noktası) varıncaya kadar ki güzergahı yolculuk olarak anlaşılır. Bu yolculukta düşünmeye engel zorluklar, kafa karışıklıkları, fikir çatışmaları zorluk, engelleri oluşturur. Bu engellerin kaldırılmasıyla da düşünmenin, değerlendirmenin varış noktası olan sonuca ulaşılır. Bu bağlamda BİLİŞSEL EYLEMLER YOLCULUKTUR temel metaforu yanında DÜŞÜNMEK YOLCULUKTUR, DEĞERLENDİRMEK YOLCULUKTUR, TAMAMLAMAK YOLCULUKTUR karmaşık metaforları ortaya çıkmaktadır.

5.8. Kutadgu Bilig’de Nesneye Bağlı Olay Yapısı Metaforları

Kutadgu Bilig’in söz varlığı büyük ölçüde soyut kavramlara dayanmaktadır. Metaforik olarak bu soyut kavramlar nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Yu, değiştirici olarak tanımladığı kaynak alanları oluşturan, duyulara hitap eden ifadeler aracılığıyla soyut kavramların somut nesnelere dönüştürüldüğünü ifade ederek bu tür aktarımların somut alandan soyut alana soyut isim + fiil, özne+ fiil, fiil+ nesne yapısı ise meydana geldiğini belirtmiştir¹²³⁸. Kutadgu Bilig’de yer alan Nesne Olay Yapısı metaforunda ise nesne imajları soyut olay kavramını elde etme, kazanma, ulaşma açısından kavramlaştırmaktadır. Bu metaforlar soyut kavram şeması ve nesne şeması ile meydana gelmektedir.

5.8.1. Kutadgu Bilig’de Nitelikler

Nesne Olay Yapısının NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR alt metaforunda soyut nitelik, soyut duygu ve davranışsal kavramlar ile gereklilik, muktedirlik, sahiplik yapıları arasında kurulan metaforik bir haritalamaya dayanmaktadır. Nitelik metaforları içerisinde gerekliliği de barındırmaktadır. Kutadgu Bilig’deki gramatik bazı gereklilik yapıları da bu metaforları desteklemektedir. Kutadgu Bilig’de -gu/-gü, -gu/-gü +kerek, kerek+... -sa/-se gereklilik ekleridir¹²³⁹. Bu gramatikal ekler dışında var- yok, sürdürmek, tutmak eylem ve yapıları da Kutadgu Bilig’de nitelik metaforlarını meydana getirmektedir. Kutadgu Bilig’de yer alan var- yok, kerek, sür- (beslemek), tut- yapıları NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforunu meydana getirmektedir. Bu metaforlar aynı zamanda NEDENLER GÜÇLERDİR metafor yapısını da desteklemektedir. Yönetim bağlamında yer alan devlet

¹²³⁸ Yu, 1998: 213- 214.

¹²³⁹ Ercilasun, 2014: 194- 196.

adamlarının ve hizmetlilerin sahip olması gereken nitelikler yer olay yapısına ait NEDENLER GÜÇLERDİR metaforu ve nesne olay yapısına ait NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforu ile açıklanmaktadır.

Kutadgu Bilig’de soyut kavramların sahibi olunabilir (b.1984), sahip olunan soyut kavramlar arasında farklar olabilir, soyut kavramlar bir kişide bulunabilir (b.1488, 2953), soyut varlıklar insana ulaşabilir veya ulaştırılabilir (b.236), insanlar soyut yeteneklerin sahibidir (b.2634), insanlar soyut karakteristik ve zihinsel özelliklerin sahibidir (b.2049, 2662), insanlar soyut kavramları bilirler ve zihinlerinde, gönüllerinde bulundurlar (b.4014), soyut varlıklar veya soyut karakteristik özellikler insana gerekli olabilir (b.2124), insanlarda bulunan karakteristik ve zihinsel özelliklerin nitelikleri vardır (b.2488), insanlar soyut duygusal özelliklerin sahibidir (b.6284), insanlar olumsuz soyut özelliklere sahiptir (b.639, 683), insanlar soyut nesneleri gizleyebilir veya açığa çıkarabilir (b.5615), insanlar soyut kavramları temizleyebilir veya düzenleyebilir (b.6250). Bu tür ifadeler Kutadgu Bilig’deki NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforunu oluşturmaktadır.

5.8.1.1. Yönetimde Nitelikler

Kutadgu Bilig’de, ideal bir insan, hükümdâr, devlet adamı, kul tasvirleri yapılırken sahip olmaları gereken nitelikler, karakteristik özellikler, bilişsel, zihinsel özellikler sıralanırken bağlantı, zorunluluk, yönelim, denge, eşitlik gibi çeşitli imaj şemaları aracılığı ile NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforu kullanılmıştır. Yu da bu durumu dillerde soyut kavramların nesneleştirilmesinin genel bir dil kuralı olduğunu ifade etmiştir¹²⁴⁰. Yönetim bağlamında hükümdârlık, beylik, bey- kul arasındaki ilişki, elçilik, hâciblik, hizmetkârlık gibi unvanların gerektirdiği nitelikler niteliklerin sahip olunan nesneler şeklinde kavramlaştırıldığı metaforlar aracılığı ile ifade edilmiştir.

5.8.1.2. İnançta Nitelikler

Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında yer alan kusuru olmak, kusuru olmamak (b. 639, 683), tedbiri olmak veya olmamak (b.1182), ölüme karşı insanların çarelerinin olması veya olmaması (b.1183), takva, inanç sahibi olmak (b.1442) gibi ifadeler bağlantı imaj şemaları aracılığıyla sahip olunan nitelikler nesnelerdir metaforunu oluşturmaktadır. İnanç bağlamında kişilerin olumlu ve olumsuz özellikleri nitelik metaforlarını oluşturmaktadır.

¹²⁴⁰ Yu, 1998: 234.

5.8.1.3. Bilişsellikte Nitelikler

Bilişsel yeterliklerin de yet-, yetir-, var, yok ifadeleri ile birlikte BİLİŞSEL NİTELİKLER SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforunu ortaya çıkardığı görülmektedir. Kutadgu Bilig’de bilişsel yeterliklerin iki şekilde metaforik olarak ifadesi görülmektedir. İlki, içinde bulunulan bilişsel durumlar ve ikincisi sahip olunan zihinsel özelliklerdir. Bağlantı imaj şemaları aracılığı ile aklın varlığı/ yokluğu, sözlerin varlığı/ yokluğu, faydalı/ faydasız olma, dileklerin varlığı/ yokluğu akılsızlık, sorgulama, işlevsizlik gibi bilişsel durumları nesne- nitelik metaforları açısından ifade etmektedir.

5.8.1.4. Davranışlarda Nitelikler

Davranışsal kavramların metaforik ifadesinde de insanın bu kavramlara sahip olması ve bu özelliklerini muhafaza edebilmesi şeklindeki düşünceler bağlantı, taşıyıcı (kapsam) imaj şemaları aracılığı ile DAVRANIŞLAR SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforuyla ifade edilmektedir. Soyut davranışsal özelliklerin kaynağı olan kavramların (söz, iş) varlığı ve yokluğu, niteliği (lisan), sahip olmak veya olmamak (güç), muhafaza etmek, sürdürmek (kılmak) gibi soyut kavramların doğruluk, sorumluluk sahibi olma, güçsüzlük gibi davranışsal durumları nesne- nitelik metaforları açısından ifade etmişlerdir. Yine davranışsal ve karakteristik açıdan mütevazılık, doğruluk, tecrübe, açık sözlülük gibi ifadeler yönelim, bağlantı, kısıtlamanın kaldırılması, yol, saptırma, baskı imaj şemaları aracılığı ile soyut kavramların (gönül, kılmak/ huy) alçaltılması, yükseltilmesi, temizlenmesi, pişirilmesi, kesilmesi/ yok edilmesi, örtülmesi/ gizlenmesi, süzülmesi/ temizlenmesi, yayılması/ dağıtılması, korunması nesne- nitelik metaforlarını ifade etmektedir.

5.8.1.5. Duygulara Nitelikler

Duyguların kavramlaştırıldığı bu metaforlarda ise sahiplik bildiren iyelik ekleri ve parça-bütün, yönelim, döngü, ölçü, tikanıklık, varoluş, imkan, kaynak- yol- hedef, etkin kılma, bağlantı imaj şemaları aracılığı ile soyut duygu kavramlarının sahip olunan nitelikler şeklinde DUYGULAR SAHİP OLUNAN NESNELERDİR metaforuyla ifade edildiği görülmüştür. Olumsuz soyut duygu kavramlarının insana ulaşması, olumsuz soyut duyguların insana ulaştırılması, insanların olumsuz soyut duyguları yutmasının yanı sıra duygusal durumların gerçekleştiği soyut kavramlara (gönül) zarar verme, alçaltma, yaralama, kırmak gibi ifadeler olumsuz duyguları (üzüntü) metaforik olarak ifade ederken aynı kavramın varlığı ve miktarının tam olması mutluluk duygusunu metaforik olarak ifade etmektedir.

5.8.2. Kutadgu Bilig’de Değişimler

DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN HAREKETLERİDİR metaforunda soyut yönetim, inanç, duygu, davranış, zaman ve bilişsel nitelikli kavramların hareket şeması aracılığı ile metaforik olarak ifadesine dayanmaktadır. Nesnelerin bu kavramlaştırılmaları insanda bir durum değişimine neden olur.

Kutadgu Bilig’de durum değişimleri iki şekilde metaforik olarak ifade edilmiştir. İlki değişimler nesnelerin hareketlerine bağlı olarak ifade edilmesinin yanında aynı zamanda nesnelerin edinimlerine ve kayıplarına da bağlı olarak da ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN HAREKETLERİDİR ve DURUM DEĞİŞİMİ NESNELERİN KAZANIMLARIDIR/ KAYIPLARIDIR şeklinde üç temel metafor ortaya çıkmaktadır.

5.8.2.1. Yönetimde Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler

Nesnelerin hareketlerine bağlı değişim metaforlarında kaynak alan uzaydaki hareketlerdir. Kutadgu Bilig’de yer alan kut, isyan, ad, güç/nüfuz, karışıklık/ bulanıklık soyut kavramlarının uzaydaki hareket kaynak alanı açısından kavramlaştırılmasıyla hareket eden nesneler şeklinde metaforik olarak ifade edilmiştir. Bunun sonucunda ise kutun yükselme hareketine bağlı olarak ikbâle ulaşmayı, isyanın yükselmesi, kopması ise karışıklığı meydana getirmiştir.

5.8.2.2. Duygulara Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de duygular harekete bağlı değişimler açısından iki şekilde ifade edilmiştir. Birincisi, nesnelerin hareketlerine bağlı değişim metaforları ve ontolojik hareketlere bağlı değişimler ile de ifade edilmiştir. İlk olarak duygusal durumların merkezi olan gönül ve yürek kavramlarının nesne şeklinde kavramlaştırılmasıyla duygusal değişimler metaforik olarak ifade edilmiştir. Parlamak, ferahlamak, uyanmak, yükselmek, avunmak gibi uzaydaki hareketler kullandıkları yürek ve gönül kavramlarını nesne açısından kavramlaştırarak mutluluk, memnuniyet duygularının metaforik ifadesi olmuşlardır. İkinci olarak duygular yine duygu soyut kavramlarının hareketler aracılığı ile nesneleştirilmesiyle de ifade edilmiştir. Kısalmak ve uzamak eylemleri sevinç ve keder gibi olumlu ve olumsuz duyguları nesne şeklinde kavramlaştırarak mutluluk ve üzüntü duygularını ifade etmiştir. Gel-, git-, geç- ve uzaklaş- eylemleri ise kendilerinden önce kullanılan öfke, sevinç, neşe, huzur, yakınlık gibi soyut kavramları hareket edebilen nesneler şeklinde kavramlaştırarak öfke, üzüntü, yalnızlık duygularını metaforik olarak ifade etmiştir. Üçüncü olarak somut doğa unsurlarının da duyguları ifade etmede metaforik unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Darlaş- eylemi dünya kavramını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Ateş ise öfkenin somut bir

göstergesi durumundadır. Ateşle dol- (b. 637) ifadesinde ateş sıvı bir nesne şeklinde kavramlaştırılarak öfke duygusunun metaforik ifadesi olmuştur. Kutadgu Bilig’de duyguların takip edilip tanıklanmasında insan ontolojisi önemli bir kaynak alan görevi görmektedir. Bu bağlamda yüz ve gözde meydana gelen değişimler (yüzün kızarması, yüzün kızıllaşması, yüzün parlaması, gözlerin parlaması, yüzün ekşitilmesi) mutluluk ve öfke duygularını metaforik olarak ifade etmektedir.

5.8.2.3. Zamanda Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler

Zaman bağlamında da nesnenin hareketlerine bağlı değişimler aracılığı ile metaforik ifadelerin oluşturulduğu görülmektedir. Eksil- ifadesi gençlik kavramının simgelerinden güç soyut kavramını eksilip, tamamlanabilen somut bir nesne olarak kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda güç/ kuvvet nesnesinin azalması yaşlanmak olgusal eyleminin metaforik ifadelerinden biri olmuştur.

5.8.2.4. İnançta Nesne Hareketlerine Bağlı Değişimler

İnanç bağlamında nesnelerin hareketlerine bağlı olarak ölüm kavramının ifadelerini görmekteyiz. Canın ayrılması, nefesin kesilmesi (b.1550), ölümün gelmesi (b. 1120), ecelin gelmesi (b.1143), ölümün yaklaşması (b.5638), yolun doğrulması/ görünmesi (b. 5976) gibi ifadelerde yer alan ayrılmak, kesilmek, gel-, yaklaşmak, görünmek gibi uzaydaki hareketler kaynak alan açısından can, nefes, ölüm, ecel, yol gibi inanca bağlı soyut kavramları nesne açısından kavramlaştırarak ölümü metaforik olarak ifade etmişlerdir.

5.8.2.5. Yönetimde Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler

Nesneye bağlı değişim metaforları Kutadgu Bilig’de hareketlerden sonra nesnelerin kazanım ve kayıplarına da bağlıdır. Kutadgu Bilig’de yer alan teg-, ur-, yetir-, bul-, giydireylemleri yönetim bağlamında kut, huzur, derece, zafer, şeref, lisan, devlet, kismet (ülüş), sorumluluk, iş, bilgi soyut kavramlarını kazanılan nesneler şeklinde kavramlaştırarak DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAZANIMLARIDIR ve YÖNETİMDEKİ DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAZANIMLARIDIR temel metaforunu ortaya çıkarmaktadır. Yönetim bağlamında meydana gelen bu metaforlar yol ve bağlantı imaj şemaları ile meydana gelmiştir. Örneğin kişi oğluna rütbe ve makam ulaşırsa o kişinin hayatı bir değişime uğrar. Bu değişim imaj şematik olarak bir yol ve süreç gerektirmektedir. Bu bağlamda rütbe ve makam gibi soyut kavramlar tegir- (b.4139) eylemi aracılığı ile kazanılan veya kaybedilen nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Yukarıda bahsedilen eylemlerin yönetim bağlamında adı geçen soyut kavramları kazanılan

nesneler olarak kavramlaştırdığı görülmektedir. Bunun sonucunda ise yükselmek, kutlanmak, hâcib olmak gibi insan hayatında değişim yaratan olaylar metaforik olarak ifade edilmiştir.

5.8.2.6. İnançta Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler

Nesnelerin kazanımlarına bağlı olarak inanç bağlamındaki değişimleri ise kurtulmak, yaşamak, hesap vermek, ölmek, sakın olmak, fakirleşmek, yerine getirmek gibi eylemler oluşturmaktadır. İnanç bağlamında nesne kazanımları üzerinde etken olan fiiller ise ye- (b. 1290, 4328), teg-/ nasip ol- (b.1422, 1742), tir- (b. 5803), it- / çöz-/hallet- (b.6337), teg-/ öl-/ yaşa- (b.1238), teg- (duygusal anlamda yaşamak b. 1363), ur- / elde et- (b.6314), or-/ kazan-/ elde et- (b. 1393), költür-/ bir durumu yaşamak (b.5242), yetür-/ yerine getir-/ tamamlama (b.3651, 4859) şeklindedir. Bu fiiller, her iki dünya, mal/ mülk, ateş, dünya malı, iş, kısmet, böz/bez parçası, düşünce, sabır, karşılık (iyi/ kötü), zorluk/ darlık, ad gibi inanca bağlı soyut kavramları ve somut ifadeleri kazanılan nesne şeklinde kavramlaştırarak ölmek, yaşamak, kurtulmak, hesap vermek, fakirleşmek, mümin olmak gibi insan hayatındaki değişimleri metaforik olarak ifade etmişlerdir.

5.8.2.7. Bilişsellikte Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler

Nesnelerin kazanımı metaforlarının en yoğun görüldüğü alan ise bilişsel kavram alanıdır. Düşün- (b. 1517, 3711, 2783), anla- (b.5985, 6579), öğrenmek (b. 1822, 4699), benimse- (b. 6147), kabul et- (b. 2491) gibi eylemler insan hayatında meydana gelen değişimler üzerinde etkindir. Çünkü düşün-, anla-, öğren- gibi bilişsel eylemlerin meydana gelmesi insan hayatında durumsal değişiklikler yaratır. Örneğin yetrüp ögin (aklını topla-, b. 1517) ifadesinde yetür-, topla- eylemi akıl soyut kavramı üzerinde etkilidir. Akıl soyut kavramını toplanıp dağıtılabilen bir nesne şeklinde kavramlaştırarak düşün- eylemini metaforik olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda burada bir nesne imaj şeması mevcuttur. Metaforikal olarak bilişsel kavram alanındaki eylemlerde merkez- çevre imaj şeması görülmektedir. Eşi dostu bilmek, tavırlarını bilmek (b.4699) ifadesi merkez- çevre imaj şemasına bağlı olarak öğrenmek, anlamak eylemlerini metaforik olarak ifade etmiştir. Aynı şekilde metaforik olarak ifade edilen benimsemek eyleminde de merkez- çevre imaj şeması vardır. Sözü dinle- ve gönüle al- (b.6147) ifadesinde söz soyut kavramının gönüle kabul edilmesi çevreden merkeze doğru gidişi belirtmektedir. Bu sözü kabul etmemek ise merkezden çevreye doğru gidişi belirtmektedir. Bu bağlamda beyitte sözün gönüle alınması merkez- çevre imaj şemasına bağlı olarak benimse- eylemini ifade etmiştir.

5.8.2.8. Duygularda Nesne Kazanımlarına Bağlı Değişimler

Nesne kazanımlarına bağlı olarak duygular da Kutadgu Bilig’de ifade edilmiştir. Bu bağlamda kaygılanmak, kederlenmek, güvenilirlik, iyilik gibi duygular üzerinde çözül-, ye-, kucakla- gibi eylemlerin etken olduğu görülmüştür. “Saşınçığ kuça” ifadesinde düşünceleri kucaklamak düşünce, dert sahibi olmak anlamına gelmektedir. Kazanım metaforlarını destekleyen eylemlerden olan kucaklamak düşünce soyut kavramını bağlantı imaj şeması aracılığıyla nesne şeklinde kavramlaştırarak dertlenmek, kederlenmek duygusunu metaforik olarak ifade etmiştir.

5.8.2.9. Yönetimde Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler

Kutadgu Bilig’de durum değişimlerinin nesnelerin kazanımları yanında kayıplarına bağlı olarak da değiştiği görülmüştür. Bu değişimlerin yer aldığı ikinci metafor da DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYIPLARIDIR metaforudur. Kutadgu Bilig’de yer alan yaşlanmak, ölmek gibi zamana bağlı değişimler; üzülmek, kibirlenmek, utanmak gibi duygusal değişimler; susmak, konuşmak, doğru yolda ol-, temizlen- gibi davranışsal ve sosyal yaşantılardaki değişimler nesne olarak kavramlaştırılmış soyut kavramların kayıplarıyla meydana gelen durum değişimleridir. Bu bağlamda ZAMANSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYIPLARIDIR, DUYGUSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYIPLARIDIR, SOSYAL- DAVRANIŞSAL DEĞİŞİMLER NESNELERİN KAYIPLARIDIR metaforları meydana gelmektedir.

5.8.2.10. Yönetimde Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler

İnanç bağlamında ise ölmek eylemi kayıp metaforlarına bağlı olarak yoğunlukla ifade edilmiştir. Akı kaybetmek (b.1062), bilginin gitmesi (b.1178), yaşın tükenmesi (b. 6053), sözün kesilmesi (b.1153), nefesin kısılması ve kesilmesi (b.1120, 4698), hayatın dolması (b.1169), hayatı yemek (b.3635, 6053), gönlü yok et- (b.3790), arzu ve dilekleri yok et- (b.4728), nasihatleri yok etmek (b.6473), benliğin dinmesi ve sinmesi (yok olması, b.6064), işin bitmesi/ sonlanması (b.6444), su (hayatı) tüket- (b.6035, 6063), başın gitmesi (b.2515), insanın çürümesi ve dağılması (b.5416), yüreğin çürümesi (b.6139) gibi ifadeler ölmek eylemini nesne kayıplarına bağlı olarak metaforik şekilde gösterim şekilleridir.

5.8.2.11. Duygularda Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler

Duygu değişimleri nesnelerin kayıplarına bağlı olarak da meydana gelmektedir. Bu bağlamda yok, üz-/kesil-, kalma-, git-, kurug kal-, költür-, ıd- gibi eylemler ümit, güç, benlik, vefa, emanet, hayat gibi soyut kavramları kaybedilen nesneler şeklinde kavramlaştırarak

üzülmek, kibirli olmak, vefasızlık, mahrumiyet, güvensizlik, hata gibi duygusal değişimleri metaforik olarak ifade etmiştir.

5.8.2.12. Davranışlarda Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler

Davranışsal bağlamda ise, “kıyar sözünü” (b. 2876) ifadesinde günlük yaşantılara ait olan kıy- eylemi kayıp, yok oluş metaforlarını desteklemektedir. Kıy- eylemi söz soyut kavramını nesne şeklinde kavramlaştırmıştır ve yalan söylemek ifadesini metaforik olarak ifade etmiştir. Kutadgu Bilig’de davranışa bağlı olarak kayıp metaforları kazancı da ifade etmiştir. Bu bağlamda gönlün süzülmesi (b.3752) ve dilek ve arzuları bırak- (b.4732) olumsuz kavramların kaybına veya yok oluşuna bağlı olarak olumlu durumların kazanımları metaforik olarak ifade edilmiştir.

5.8.2.13. Bilişsellikte Nesne Kayıplarına Bağlı Değişimler

Bilişsel anlamda nesnelerin kaybına bağlı olarak cahil olmak, ölçsüz olmak ve susmak gibi eylemler metaforik olarak ifade edilmiştir. “bilge atın yodâr” (b. 2798) ifadesinde ad soyut kavramı yok etmek anlamına gelen yod- eylemi aracılığı ile kaybedilen veya kazanılan nesne şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bu bağlamda gönül kavramının yokluğuyla alimin adını kaybetmesi ölçsüz olma ve cahil olma eylemlerini metaforik olarak ifade etmiştir. Aynı şekilde kurut- ve tüket- (b. 3273) eylemleri de kayıp metaforlarını meydana getirmektedir. Söz nesnesini tüketmek ve kalem nesnesini kurutmak yazmak eylemine son verilmesidir. Bu bağlamda tüketmek ve kurutmak susmak eylemini metaforik olarak ifade etmektedir. İkinci olarak bilişsel anlamda kayba bağlı olarak kazanım metaforu da vardır. “Kesildi sözün (b.3496)” ifadesinde söz nesnesinin kesilmesi ise karar verme, sonlandırma ifade edilmektedir. Beyitte yer alan herkese güvenmemeyi öğrenme ve bunun üzerine başka bir yorum yapmamaya karar veriş olumlu bir kazanımdır.

5.8.3. Kutadgu Bilig’de Nedene Bağlı Aktarımlar

5.8.3.1. Yönetimde Nedene Bağlı Aktarımlar

Kutadgu Bilig’de meydana gelebilecek olaylar ve sonuçlar üzerinde etken güçler nedenler, bir yerden bir yere, bir kişiden bir kişiye nesneler şeklinde aktarılan, verilir alınan kavramlar şeklinde görülmektedir. Örneğin, Tanrı’nın hükümdâra devlet (b.109), mevki (b.646), kut (b.1244), beylik (b.5470) vermesi hükümdârın insanları, halkı adaletli bir şekilde yönetmesi içindir. Bu bağlamda beyitlerde geçen ver- eylemi yönetime bağlı soyut kavramları nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Tanrı’nın bu kavramları kişi oğluna vermesi kişinin hayatında güç faktörü durumunda olan soyut kavramların nesne şeklinde verilir alınmasına

bağlı kılınmıştır. Burada soyut kavramların meydana getirdiği neden- sonuç ilişkisi üzerindeki güç ise Tanrı'dır. İkinci olarak insanlar da neden- sonuçlara bağlı olarak nesneler üzerinde güç faktörü durumundadır. Hükümdâr da sarayda görev yapanlara ve halka bahsettikleriyle bir güç metaforu durumundadır. Ay Toldı'ya hükümdâr tarafından verilen mal, mülk, gümüş verilen değer somut göstergesidir. Genel çerçevede ise hükümdârın saray içerisinde düzenin sağlanması adına tahtın aşağısındakilere sağladığı imkanlar olarak anlaşılmaktadır. Beyler/ hükümdârlar “il” in akıbeti için kanun ve törünün meydana getirilmesinde etken bir güçtür. Hükümdârlar kapıya gelenlerin yükselmesinde ve iyi işler yapmasında da bir güç durumundadır (b. 5625). Yine bey/hükümdârın niteliklerine bağlı olarak hanedanın devamı üzerinde de hükümdârın güç durumunda olduğunu, fikirlerin, yeniliklerin karşılığının alınmasında da hükümdârın güç olduğu görülmektedir.

Tanrı ve hükümdâr yanında nedenlerin güç açısından kavramlaştırıldığı metaforların kaynaklarından biri de soyut felsefî kavramlardır. Bunun yanında somut varlıklar da güç metaforlarının kaynakları durumundadır.

5.8.3.2. İnançta Nedene Bağlı Aktarımlar

İnanç bağlamında nedenlere bağlı aktarımlar üzerinde ise Tanrı ve dünyanın etken güç metaforu durumunda olduğu görülmektedir. Genel çerçevede her iki dünyada insanlara isteklerini veren Tanrı'dır. İnsanlara dileklerinin verilmesi (b.90), hükümdârlara huzur, devlet, dünya, isteklerinin verilmesi (b.1032), insanlara günlerin, zamanların ve fırsatların verilmesi (b.6408), insanlara varoluşun devamı için akıl, bilgi, gönül, kismetlerin/ülüg verilmesi, insanlara her iki dünyada kurtuluşlarının gerçekleşmesi için imkan ve fırsatların verilmesi (b.3658) nedene bağlı güç metaforlarını oluşturmaktadır. Burada Tanrı'dan insanlara aktarılan soyut inanca bağlı kavramlar aktarılan nesneler şeklinde kavramlaştırılmıştır. Burada verilenler üzerindeki güç kaynağı ise Tanrı'dır. İkinci olarak insanın dünyaya bağlılığı üzerindeki güç faktörü de dünyadır. Dünyanın geçici güzel özellikleri (b.1172) insanı kendine bağlanması üzerinde etkilidir. Dolayısıyla buradaki güç metaforunun kaynağı dünyadır.

Tanrı ve kozmolojinin yanında insan da kendi kurtuluşu üzerinde güç metaforu durumundadır. Dünyadayken iyilikler yapmak (b.1131) insanları kurtuluşa götüren insan kaynaklı güçlerden biridir. Çünkü bu eylem üzerinde insan iradesi vardır. İnsanların yaşamlarının sonlandırılması üzerinde diğer bir güç de ölümdür. Ölümün insanları yele vermesi (b.6123) insanları nesne şeklinde kavramlaştırmıştır. Bu bağlamda hükümdârların, aşağı- yukarı derecedeki kişilerin sona gelmelerindeki güç faktörü ölümdür.

5.8.3.3. Kutadgu Bilig’de İradeli Eylemler

Kutadgu Bilig’de iradeli eylemler üzerinde özne etkisi vardır. Bu eylemler aynı zamanda kazanım metaforlarına da hizmet etmektedir. Kutadgu Bilig’de kazanım metaforları genel çerçevede giy- (b.435), yüklen- (b.1720, 1785, 1876, 3927), kabul et-, tut-, farz et- (b.4120), al- (b.5158, 6147) eylemleri oluşturmaktadır. Bu eylemler kendilerinden önce gelen yönetim, inanç, bilişsel kavram alanındaki soyut kavramları kazanılan, sorumluluğu üstlenilen nesneler şeklinde kavramlaştırmıştır. Kutadgu Bilig’de yönetim bağlamında kazanım metaforları bürk giy- yani sorumluluk al- (b.435), boynuna emanet yüklen- (b. 1720), halkın yükünü yüklen- (b.1785) şeklinde ifade edilmiştir. Burada hükümdârla birlikte insan da bu kazanımlar için taşıyıcı/ kapsayıcı metafor durumundadır. İnanç bağlamında ise “saķış teg-“ ifadesinde teg- eylemi ile birlikte düşünce, keder, hesap insanın kazanımı durumundadır. Bilişsel anlamda ise kabul et-, anla- ve benimse- eylemleri iradeli kazanım eylemleridir. Beylerin sözlerini tut- (b.4120), nasihatleri anlayıp gönüle yerleştir- (b. 5158, 6147) ifadeleri kazanım metaforlarını örneklemektedir.

Kutadgu Bilig’de iradeli eylemlere baēlı kayıp metaforları da yer almaktadır. Kōltür- (b.54, 145, 1171, 5818, 4728), kesil- (b.3364), kurut- (b.3273), kes- (b.4875) eylemleri kendinden önce gelen perde (gizlilik), öç, baskı, güç, örtü (gizlilik), arzu, dilek, ibadet, kalem, söz gibi soyut kavramları kaybedilen nesneler şeklinde kavramlaştırarak aydınlanmak, huzura kavuş-, aēıklıēa kavuştur-, kazan- gibi eylemleri metaforik olarak ifade etmişlerdir. Bu soyut kavramların kaybı farklı olarak yine olumsuz durumların ortadan kaldırılması, aēıklıēa kavuşturulmak gibi kazanımlara yol aēmıřtır.

5.8.4. Kutadgu Bilig’de Amaçlar

Kutadgu Bilig’de AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR metaforlarında tarım ve avcılık önemli bir kaynak alandır. İnsanlar diēer dünyada kurtuluēa ulaşmak ve iyiliklerinin karşılıklarını alabilmek için bu dünyada iyilikler ve ibadetler yapmak zorundadır. Bu bağlamda ek-, çalış- gibi kaynak alanlar hedef alanlardaki ibadet etmek hedefine haritalanırken bitki ve ekin gibi somut varlıklar da soyut iyilik kavramları üzerine haritalanır. Tarım gibi avcılık da amaç metaforlarına hizmet eden kaynak alanlardan biridir. Burada hükümdârın elinden kimsenin kurtulma şansı olmaması onun istediēini alma yolunda kimsenin karşı çıkamayacaēını belirtmektedir.

Kutadgu Bilig’de bul- (b.940, 1045, 1818), bil- (b.1186), öēren- (b.1941), kōltür-/elde et- (b.4282), örle-/yüksel- (b.2646), tegür- (b.3461), awla- (b.5376), kōltür- (b.1435), yokla-/yüksel- (b.1805), yetür- (b.2316), tut-/ kazan- (b. 2714), ye- (b.2264, 5759), yorı- (b.3735),

onar- (b.1989, 1990), al- (b.2715), awla- (b.3181), yaz- /çöz- (b.3182) gibi eylemler amaç kendilerinden önce gelen yönetime bağlı olarak güç, erk, arzu, dilek, bilgi, erdem, törü, ülüğ, zorbalık, benlik, öz, maye (sermaye), zafer, il, gönül, dünya, devlet, mevki, iş saygınlık gibi soyut kavramları kazanılan nesneler şeklinde kavramlaştırarak yükselmek, kutlanmak, kazanmak, avlamak gibi yönetim bağlamındaki amaç metaforlarını ifade etmişlerdir.

Kutadgu Bilig’de yer ve nesne olay yapısı metaforları birbirinden ayrılmamıştır. Her ikisinin de etkileşimde bulunduğu ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerde nesneler her zaman bir yerde bulunurlar ve hareket ederler.

5.8.5. Olay Yapısı Metaforları ve Kültür

Olay Yapısı metaforları içerisinde kültürel kaynaklı metaforlar da yer almaktadır. Türkçe- İngilizce, İngilizce – Çince arasındaki olay yapısı metaforlarını karşılaştıran çalışmalara bakıldığında Türkçedeki olay yapısı metaforlarının çok daha fazla metaforik girdiye sahip olduğu görülecektir. Olay yapısı ile ilgili müstakil çalışmalar yapıldığında bu sonuç daha farklı şekillerde ortaya çıkacaktır. Çünkü Kutadgu Bilig’de en karmaşık zihinsel, duyuşsal, duygusal işlemler günlük hayatta yer alan nesne, hareket ve yönelim kaynak alanları aracılığı ile metaforik olarak anlatılmıştır. Kaynak alan ve hedef alan arasındaki anlatımda soyutluk ve somutluk farkı ne kadar fazla olursa olay yapısı metaforları da o ölçüde artacaktır.

SONUÇ

1069 yılında Karahanlı döneminde Balasagun coğrafyasında Türk entelektüeli Yûsuf Has Hâcib tarafından yazılan Kutadgu Bilig’de yönetim, inanç, felsefe, iletişim gibi sistemler içerisinde her hiyerarşide bulunan insan yaşantıları metaforlarla örölü çok kaynaklı bir söylem içerisinde aktarılmıştır.

Hun, Köktürk ve Uygur dönemlerinin sosyal ve siyasi oluşumları Kutadgu Bilig’de bir sistem haline getirilerek tanımlanmıştır. Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk ve yazıtından sonra Kutadgu Bilig, Türk dili tarihinin (farklı bir alfabe ile de olsa) kağıda yazılmış dördüncü siyaset bilgisi kaynağıdır.

Kutadgu Bilig Metaforları adlı doktora tez çalışmasında Kutadgu Bilig’de geçen metaforlar incelenmiştir. Bu çalışma sırasında tespit edilen her bir metaforik ifadenin disiplinlerarası çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmüştür.

Kutadgu Bilig’de yer alan yönetim, inanç, felsefe, zaman, iletişim gibi sistemler halinde yer alan kavram alanları Büyük Varlık Zinciri Metaforları ve Olay Yapısı Metaforları aracılığı ile sınıflandırılarak metaforikal bir inceleme yapılmıştır. Kutadgu Bilig’de günlük hayattaki yaşantılar, haberleşme yanında üst düzey yönetim, inanç, felsefe gibi disiplinler Varlık Zinciri ve Olay Yapısı metaforları ile çözümlenmiştir. Bu eseri birbirleriyle bağlantılı, homojen bir şekilde anlamlandırmanın yolları kaynak alanlarının imajlar açısından iyi tanımlanmış varlık ve olay yapısı metaforlarından geçtiği görülmüştür.

Doktora tez çalışmasının birinci bölümünde Kutadgu Bilig’de yer alan metaforik ifadelerin Türk etnisitesi unsurlarının yer aldığı kaynak alanlar ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Bu bölümde yer alan örneklerden hareketle Kutadgu Bilig’deki fikirler aktarmak için kullanılan metaforikal ifadelerin kaynak alanlarının büyük çoğunluğunu Türk etnisitesi unsurlarının oluşturduğu görülmüştür. Hâcib düşünüp aktarmak istediği fikirleri aktarım aracı olarak geçmişe dayanan mitolojik unsurları görmüştür. Mitolojik metaforlar olarak adlandırabileceğimiz bu ifadeler yönetim ve inanç bağlamlarında da yer almaktadır. Ayrıca Türk etnisitesine ait bu unsurlar olay yapısı metaforlarında da görüleceği üzere sentaktik konumda da yorumlandığı görülmüştür. Örneğin, ağaca veya madene bağlı bir unsur olan kapı olay metaforlarında insanların eşikten yükselmesi için bir güç metaforu olmasının yanında aynı zamanda eşiğe düşmeyi, kutu kaybetmeyi gösteren zorluk metaforu da olabildiği görülmüştür.

Doktora tez çalışmasının ikinci ve üçüncü bölümlerinde metafor, varlık zinciri ve olay yapısı metaforları ile ilgili literatür araştırmasından sonra gelen dördüncü bölümde ise

Kutadgu Bilig'in Büyük Varlık Zinciri ve Olay Yapısı Metaforlarına bağlı olarak ayrıntılı bir sınıflandırması yapılmıştır. Bu bölümde geçen temel varlık zinciri içerisinde duygu- insan, duygu- hayvan, davranış/ bilişsel kavramlar- insan/hayvan metaforik bağlantılarının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Özellikle dikkat, tecrübe, önem gibi soyut kavramların hayvanlar aracılığı ile aktarıldığı görülmüştür. Bu bölümde cansız varlıkların uzaydaki nitelik, işlev ve yönelimlerinin de kaynak alanlarda yer alan soyut kavramları ifade etmede çokça kullanıldığı görülmüştür. Kutadgu Bilig'de davranışsal, bilişsel, duygusal anlamda tüm soyut kavramlara maddenin/ nesnenin özellikleri açısından bakılmıştır. Bir maddeye ait olan bütünlük kavramının insandaki güven duygusunu ifade ettiği görülmüştür. Maddenin uzaydaki yöneliminin de Kutadgu Bilig'de yaygın olarak kaynak alan şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Duygulara, bilişsel, davranışsal kavramlarda da metaforik olarak bir yön belirleme, tanımlama durumu olduğu görülmüştür. Örneğin; saygı duymak, kutlanmak, hiddetlenmek, yükselmek, saygı duyulmak, eşiğe düşmek/ yükselmek, ruhun bedenden ayrılışı metaforik olarak yönelim davranışı üzerinden ifade edilmiştir. Temel varlık zinciri arasında bir diğer önemli konuda miktar kavramıdır. Kozmolojik unsurların (deniz, su, rüzgar), insna ontolojisi ve maddeye ait nitelikler zamanın hızını, sosyal hayattaki yaşamın kolaylığının veya zorluğunun niteliğini, insanların duygusal durumlarını, davranışlarının niteliğini miktar açısından ifade etmede kullanılan kaynak alanlar olduğu görülmüştür.

Kutadgu Bilig'de yer alan Yaygın Varlık Zinciri ise yönetim, inanç, zaman, felsefe, iletişim gibi çok geniş sistem ve kavram alanlarından oluşmaktadır. Kutadgu Bilig'de yer alan yönetim/ politik metaforlar milli bir kimlik inşâsının en önemli tarihî kaynakları durumunda olduğu görülmüştür. Türk devlet düşüncesinin siyasi ifadelerinin metaforik bir söylemle kendini ifade alanı bulduğu tespit edilmiştir. Bu metaforlar eserin en önemli semantik inşâ araçlarından biridir. Yûsuf Has Hâcib'in yönetim ve düşünce sistemini insanlara aktarım kanalları olarak en yoğun leksikal yapı olarak metaforlar görülmüştür.

Hâcib'in Kutadgu Bilig'de politik, psikolojik, sosyolojik alanda birtakım hedeflere ulaşmak istediği görülmüştür. Bu hedefler ise yoğun bir şekilde olay yapısı metaforları aracılığı ile verilmiştir. Merkez- çevre ve yol imaj şemaları aracılığı ile kurulan yer ve nesne olay yapısı içerisinde geçen amaç metaforları bu stratejilerin ifadeleri olmuştur. Hâcib'in eserini üzerine kurduğu kavramlardan olan strateji düşünceleri olay yapısı aracılığı ile ifade edilmiştir.

Kutadgu Bilig'in metaforlarla örülmüş politik söylemine bakıldığında genel çerçevede insanlar özelde hükümdârlar/ beyler geçmişten ders alarak hareket edecektir. Her zaman gidenlerden ders çıkarma ve bu etken güce göre hareket etme zorunluluğu vardır. Bu kuralın

yerine getirilmesi veya getirilmemesi durumunda meydana gelecek olumlu ve olumsuz sonuçlar olay yapısına bağlı olarak değişim ve iradeli eylem metaforları aracılığı ile ifade edilmiştir. Hâcib, bunun için geçmişteki tarihî kişilikleri ve olayları hatırlatma yoluna gitmekle birlikte bilge kişilerin sözlerini de ikna amacıyla örnek vermektedir. Bu da Kutadgu Bilig'deki tarihsel metaforların varlığını göstermekle birlikte yazarın bir Türk kimliği inşa etme isteğini göstermektedir. Hükümdâr/ bey ve saray yönetiminde çalışan herkes nefsi ile mücadele halinde olmalıdır. İkinci olarak her zaman törü gücü ile hareket etmelidir.

Kutadgu Bilig'de iyi bir hükümdâr ve ideal bir insan olmak için yapılması ve yapılmaması gerekenler, geçmişten ders alarak gelecek için çalışmak, olumlu insan profili ile olumsuz insan profillerinin karşılaştırılması (bilgili- bilgisiz, akıllı- akılsız) şeklindeki ifadeler de metaforların üretildiği bağlamlardır.

Kutadgu Bilig'de Türk tarihinin değişmeyen tarihsel dokusu törü imajı etrafında bir hükümdâr, saray ve yönetim inşa etme inancı vardır. Bu düşüncenin Kutadgu Bilig'deki en önemli metaforikal ifadesi ise törünün gökyüzünü ayakta tutan tek kavram olarak belirtilmesidir. B metaforikal ifadenin kaynak alanında bulunan mitolojik unsurlarla tarihin anımsatılması isteği vardır. Bunun yanında törü politik bağlamdaki eylemlerin, değişimlerin üzerindeki güçlerden biridir.

Kutadgu Bilig'de uzun ömürlü ve dayanıklı olması istendiği için beylik ve ülke kavramları ağaç şeklinde ifade edilmiştir. Bunun nedenleri başlangıcı ve kökleri belli olan bir yönetim kurumu tanımlayarak geçmişi tanıma ve gelecek algısı oluşturma isteğidir. Bu ağacı yaşatan unsurlara Kutadgu Bilig'de yer verildiği gibi ihtiyatsızlık gibi öldürücü unsurlarına da yer verilmiştir. Kaynağını Türk etnisitesinden alan bir söylemsel ifade de at metaforudur. Beylik ve ülke ağaç yanında at şeklinde de ifade edilmiştir. Bu metaforikal ifadeler kolektif bilinci yansıtan önemli ifadelerdir.

Kutadgu Bilig'de Türk etnisitesi yanında yönetim metaforların temelini oluşturan bir diğer kaynak alan da insan ontolojisi. Kutadgu Bilig'de insan ontolojisi ile ifade edilen yönetim metaforları Türk kültürüne ve esere özgüdür. İnsan ontolojisi her ne kadar evrensel olsa da ona yüklenen anlamlar kültürler özgüdür. Bu da eserin Yunan ve diğer kültürlerden ayırıcı özelliklerini belirlemede önemli bir ölçüt olmuştur. Buradan metaforikal ifadelerin eserin özgünlüğünü belirlemede önemli ölçüt yollarından biri olduğu da unutulmamalıdır. Bu konuda ikinci olarak söylemin nasıl örüldüğü de diğer bir ölçüttür. Üçüncü olarak, Kutadgu Bilig ve diğer siyasetnameler arasındaki benzemezlikleri tanımlayabilmek için farklı alanlardan gelen kaynak alanlar/imaj şemalar bir ölçüt sağlayacaktır. Genel bir çerçevede

aynılık gösteren metaforların ise oluşumları, bağlı oldukları yaşantılar ve düşünce yapıları farklı olabilir.

Kutadgu Bilig’de mitolojik kaynak alanlar, imajlar kendini farklı bağlamlarda gösterme imkanı bulmuştur. Eserin bu mitik ifadeleri metaforik bir ifade ile değiştirip dönüştürmesi mitolojinin insanları farklı bir bağlamda ulaşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Kutadgu Bilig kaynaklarını mitolojiden alan tarihsel bir metindir. Mitoloji Kutadgu Bilig’de kendine her bağlam ve kavram alanında kendine yer bulmuştur.

Kutadgu Bilig’deki inanç metaforlarının Tarihi Türk dili alanındaki inanç söyleminin ve felsefesinin en önemli kaynağını oluşturduğu düşünülmektedir. İnanç da yönetim gibi sonsuz yaşaması ve var olması beklenen soyut bir sistem olarak görülmüştür. İkinci olarak Türk- İslâm dönemi inanç anlayışının kollektif bellek oluşturma sürecinin başlangıcının Kutadgu Bilig’de aranması gerektiği düşünülmüştür. Çünkü Osmanlı dönemindeki ağaç motifinin İslâmiyet de göz önüne alındığında aynı metaforikal kaynak alan olan ağacın yine aynı işlevle Kutadgu Bilig’de de kullanıldığı görülmüştür. Kutadgu Bilig’de inanç bağlamında ise ölüm, yönetim ve diğer her şeyin karşısında karşıt bir güç olarak yer almaktadır. Kutadgu Bilig’de en çok metaforik söyleme sahip kavramlar ölüm ve ölmek kavramlarıdır. Ölüm, her şeyin sonunda olan etken bir güç ve varılacak bir yer şeklinde olay yapısı metaforları içerisinde görülmüştür. Kutadgu Bilig’de inanç söyleminin inşâsındaki en önemli araç olan metaforların kaynak alanlarında temel ve günlük hayatta yer alan eylemler bulunmaktadır. Bu durum hem fiziksel ve temel hiyerarşilerin kendinden üstün hiyerarşide bulunan inanç, felsefî, bilişsel kavram ve eylemleri ifade etmesi aracılığı ile Türk dilinin gücünü göstermekle beraber varlık zinciri ve olay yapısı metaforlarının Kutadgu Bilig’deki yoğunluğunu da göstermektedir.

Hâcib, Kutadgu Bilig’de yönetimi inançla birleştirmemiştir. Ya da inanca dayalı bir yönetim politikası benimsememiştir. Hâcib, yönetimdeki değerleri, ölçütleri ahlâki köklerde aramıştır. Yönetim kavramını ahlâk psikolojisine, akla ve bilgiye bağlamıştır. Bu düşünceler eserin kültür ve felsefe kökenli metaforlarında rastlamaktayız.

Kutadgu Bilig’in diyaloglar halinde yazılması, yönetim içerisinde iletişime ve haberleşmeye verilen önem ve söz kavramının müstakil niteliklerinin anlatılması iletişim söz varlığını zenginleştirmiştir. Bu nedenle Kutadgu Bilig’de kanal/iletişim metaforlarının oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ikinci olarak temel kategorilerde yer alan eylemler tarafından üst düzey bilişsel karar verme, düşünme, muhakemeye dayalı eylemlerin kavramlaştırıldığı görülmüştür. Kutadgu Bilig’de farklı hiyerarşilerde bulunan bu eylemler arasındaki metaforikal bağlantılar Kutadgu Bilig’de çokça yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de iletişim/ haberleşme kavram alanı ise olay yapısı metaforları açısından çok zengindir. Kutadgu Bilig’deki olay yapısına bağlı bilişsel ve zihinsel süreçlerin büyük bir çoğunluğu metaforikal olarak görülmüştür. Temel hiyerarşide bulunan eylemlerin bilişsel hiyerarşide yer alan anlama, düşünme ve karar verme süreçlerinin metaforikal olarak verildiği görülmüştür. Bu ifadeler eseri aynı zamanda dinamik bir metin haline getirmiştir.

Felsefî kavramlardan akıl ve bilgi tüm kavram alanları üzerinde önemli bir güç metaforudur. Bu durum aynı zamanda eserin akla ve zihne verdiği önemi göstermektedir. Burada yer alan felsefî kavram alanını disiplinler arası okumak politik, inanç, iletişim söylemlerinde yeni sınıflandırmalar oluşturulmasına kaynaklık edecektir.

Batı’da yapılan metafor sınıflandırma çalışmaları ile Kutadgu Bilig metaforları arasında kaynak alanlar ve olay yapıları açısından farklılıklar olduğu görülmüştür. Kutadgu Bilig’de kaynak alanlarda kozmolojik ve mitolojik unsurların ve eylemlerin çokça yer tuttuğu görülmüştür. Özellikle zamanın ve iletişimin ifadesinde kişileştirmelerin ve olay yapısının çok zengin olduğu görülmüştür. Ontoloji kaynaklı metaforların da oldukça ayrıntılı ve karmaşık bir haritalama süreci ürünü olduğu görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de zengin bir imaj şematik yapı içerisinde ise bağlantı, karşıt güç, olanak, kısıtlamanın kaldırılması imaj şemaları yanında merkez- çevre imaj şematik yapısı çokça görülmüştür. Bunun nedeni ise eserin karşılıklı diyalog halinde yazılması ve bu iletişimlerin başarı ile sonuçlanmasıdır. Eser, anlama ve bilgilendirme temeline dayandığı için bu imaj şematik yapının iletişimsel, bilişsel ve zihinsel anlama ve karar verme süreçlerinin temeli olduğu görülmüştür.

Kutadgu Bilig, tarihî Türk dili alanının tarih ve kültürün bilişsel çalışmalarla desteklenebileceği en önemli eserlerinden biridir. Kutadgu Bilig’deki kavramsal metaforların kültürel yapı ile iç içe olması kültür ve tarihin bilişsellikten ayrılamayacağını gösteren en önemli ölçüttür.

KAYNAKÇA

- Abdulla, K. (2017). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Adalı, O. (1982). *Yüksek Öğretimde Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Aydın Yayınevi, İzmir.
- Ahanov, K. (2013). *Dil bilimin Esasları*. (çev. M. Ceritoğlu). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akerson, Erkman, F. (2016). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Aksan, D. (1990). *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dil bilim 3*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, M. (2006). "The Container Metaphor In Turkish Expressions Of Anger". *Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Linguistics and Literature*, 3 (2): 15-13.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I- Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arat, R. R. (1988). *Kutadgu Bilig II- Çeviri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arıca, Akkök, E. (2017). "Türkçe Öfke Metaforları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(1): 302- 326.
- Aristoteles. (2018). *Poetika (Şiir Sanatı Üzerine)*. (Çev. A. Çokona ve Ö. Aygün), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles. (2016). *Retorik*. (çev. M. H. Doğan). YKY, İstanbul.
- Arslan, A. (2016). *Farabi İdeal Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. (2014). *Dil bilim El Kitabı Temel Kavramlar ve Konular*. Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- Aydın, E. (2017). *Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ayyıldız, M. ve Birgören, H. (2009). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bakacak, Ç. (2015). *Siyasal Metaforlar: Ontolojik Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bang, W. ve Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Barcelona, A. (2003). "Clarifying and Applying The Notions of Metaphor and Metonymy Within Cognitive Linguistics: An Update". R. Dirven (Ed.). *Metaphor and Metonymy in Comparasion and Contrast*. De Gruyter, Berlin, 207- 279.
- Barthes, R. (2013). *Dilin Çalışma Sesi*. (Çev. A. Ece, N. Kâmil Sevil ve E. Gökteke), YKY, İstanbul.
- Başer, S. (1995). *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töreden Sevgi Toplumuna*. Seyran Kitap, İstanbul.

- Bayat, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi* 1. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Bayat, F. (2018). *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dil bilimi*. Multilingual Yayıncılık, İstanbul.
- Bilgegil, M. K. (1983). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Bilgin, M. (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Boroditsky, L. (2000). “Metaphoric Structuring Understanding Time Through Spatial Metaphors”. *Cognition*, 75 (2000): 1- 28.
- Cahun, L. (2006). *Asya Tarihine Giriş Kökenlerden 1405’e Türkler ve Moğollar*. (Çev. S. İ. Kaya). Seç Yayınları, İstanbul.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İthaki Yayınları, İstanbul.
- Ceylan, Ş. C. (2015). *Paul Ricoeur’ün Hermeneutik Kuramında Metaforun İşlevi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cienki, A. ve Müller, C. (2008). “Metaphor, Gesture, and Thought”. R. W. Gibbs (Ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, UK, 483- 501.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth Century Turkish*. Oxford at the Calenderon Express, London.
- Corbett, E. P. J. (1990). *Classical Rhetoric for the Modern Student*. Oxford University Press, England.
- Coşkun, M. (2010). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar Üzerine*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Croft, W. ve Cruse, A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press, New York.
- Cruse, A. (2000). *Meaning in Language, An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford University Press, New York.
- Cürcânî, A. (2016). *Delailü’l İcaz (Sözdizimi ve Anlam bilim)*. (çev. O. Güman). Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Çağatay, S. (1967). “Kutadgu Bilig’de Odgurmış’ın Kişiliği”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 15 (1967): 39- 49.
- Çağatay, S. (1977). *Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- Çaycı, A. (2008). *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İz Yayıncılık, İstanbul.

- Çelikelden, G. (2014). “Teşbih ve İstiârenin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine Bir İnceleme ve Değerlendirme”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35 (35): 61- 83.
- Çetinkaya, B. (2017). “Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar.” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2): 377-399.
- Dankoff, R. (1983). *Wisdom of Royal Glory*. The University of Chicago Press, USA.
- Decoz, H. ve Monte, T. (1998). *Numerology Key To Your Inner Self*. A Perige Book, USA.
- Deutscher, G. (2015). *Dilin Aynasından Kelimeler Dünyamızı Nasıl Renklendirir?* (çev. C. Yardımcı). Metis Yayınları, İstanbul.
- Dilâçar, A. (1972). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dirven, R., Frank, R. M. ve Ilie, C. (ed.). (2001). *Language and Ideology: Volume 2: Descriptive Cognitive Approaches*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.
- Duralı, Ş. T. (2002). “Felsefe- Bilime Ramak Kalmışken, Türklerin Düşünce Tarihi ve Felsefe Bilim”. *Kutadgu Bilig Felsefe- Bilim Araştırmaları*, 1 (2002): 39.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- Eker, Ö. (2020). “Kutadgu Bilig’de Kanal Metafor İpek Gönder- Diken İşle-”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 4 (1): 108-119.
- Emre, C. A. (1945). *Türk Dilbilgisi*. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Erdem, M. (2003). *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*. KÖKSAV, Ankara.
- Erdem, M. (2006). “Metaphorization of the Material Process During the Mental Process in Turkish Dialects of the Oghuz Group”. *Central Asiatic Journal*, 50 (2): 279-297.
- Erdem, M. (2007). “Kültürel Dil bilimi ve Türkmen Türkçesinde Deyim Aktarmaları Metaphor Üzerine”. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. 24- 29 Eylül 2000, Ankara, 539- 550.
- Erdem, M. (2010). “Time Metaphors in Oguz Concept System”. *Central Asiatic Journal*, 54(2): 191- 206.
- Erdem, M. (2012). “Mahtumkulu’nun Şiir Dünyasının Anlam Yönü”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9 (4): 72- 81.
- Erdem, M. (2014). “İsmail Bey Gaspıralı’nın Fikri Eserlerindeki Metaforlar Üzerine”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi İsmail Bey Gaspıralı Özel Sayısı*, 11 (4): 91- 106.
- Ergun, P. (2003). “Dede Korkut Hikâyelerinde Dağ Kültü.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51 (2): 75-88.
- Ergun, P. (2010). “Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü.” *Millî Folklor*, 22 (87): 113-121.

- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Ergün, E. S. (2015). *Edebi Metnin Yorumunda Algı ve Anlama Bağlı Öznel Yaklaşım Sorunu: Türk Şiirinde Metafor Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Ervas, F. ve Gola, E. (2013). "The Pragmatics of Metaphor Use, From the Conceptual View to the Relevance The Arctic Perspective". F. Ervas ve E. Gola (Ed.). *Metaphor in Focus, Philosophical Perspectives on Metaphor Use*. Cambridge Scholars Publishing, UK, 21- 37.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El Kitabı, II, Cild I/b'den Ayrı Basım)*. Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş Toplu Eserler I*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Eubanks, P. (2001). "Understanding Metaphors for Writing: In Defense of the Conduit Metaphor". *College Composition and Communication*, 53 (1): 92-118.
- Evans, V. ve Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics An Introduction*. Edinburgh University Press, UK.
- Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh University Press, UK.
- Evans, V. (2013). *Language and Time: A Cognitive Linguistics Approach*. Cambridge University Press, UK.
- Feldman, J. (2006). *From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language*. MIT Press, Cambridge.
- Fox, A. (1995). *Linguistic Reconstruction An Introduction to Theory And Method*. Oxford University Press, UK.
- Francisco, J. V., Thompson, E. ve Rosch, E. (2017). *The Embodied Mind Cognitive Science And Human Experience*. The MIT Press, Cambridge.
- Frank, M. R. (2003). "Shifting Identities in Basque and Western Cultural Models of Self and Being". R. Dirven, R. Frank, ve M. Pütz (Ed.). *Cognitive Models in Language and Thought: Ideology, Metaphors and Meanings*. De Gruyter, Berlin, 123- 158.
- Frye, R. N. (2000). *Orta Çağın Başarısı Buhara*. (çev. H. Kurt). Bilig Yayınları, Ankara.
- Gardenfors, P. (1999). "Some Tenets of Cognitive Semantics". J. Allwood ve P. Gardenfors (Ed.). *Cognitive Semantics Meaning and Cognition*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 19- 37.
- Geeraerts, D. (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford University Press, UK.

- Gen, S. (2014). “Yûsuf Atılğan’ın Öykülerinde Kapsayıcı Metaforlar”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1): 161-176.
- Gen, S. (2015). “Zamanın Geçişine İlişkin Metaforlar: Shukur Xolmırzayev’in Öykülerinde Uzam Açısından Zaman”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1): 145-160.
- Gen, S. (2015). *Özbekçede Metaforlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Genç, R. (1981). *Karahanlı Devlet Teşkilatı XI.yy. Türk Hakimiyet Anlayışı ve Karahanlılar*. Kültür Bakanlığı, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2017). *Türk Medeniyeti Tarihi*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, F. (2015). “Kutadgu Bilig’de Kör- “Görmek”: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme”. *Türkbilig Dergisi*, 29 (2015): 59- 76.
- Gökyay, Ş. O. (2007). *Dede Korkut Hikayeleri*. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Gömeç, S. (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Gradečak, Erdeljić, T. ve Goran, M. (2011). “Metonymy at the Crossroads A Case of Euphemisms and Dysphemism.” R. Benczes (Ed.). *Defining Metonymy in Cognitive Linguistics: Towards a Consensus View*. John Benjamins Publishing, Amsterdam, 147- 166.
- Grady, J. (1997). “A Typology of Motivation for Conceptual Metaphor Correlation vs. Resemblance”. R. W. Gibbs ve G. Steen (Ed.). *Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected Papers From the 5th International Cognitive Linguistics Conference*. John Benjamins Publishing, Amsterdam, 79- 100.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. (çev. M. Yalçın). İmge Kitabevi, Ankara.
- Güç, A. (1996). “Güneş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XIV, 288-291.
- Günter, R. (2003). “How Metonymic are Metaphors?”. A. Barcelona (Ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. De Gruyter Mouton, Berlin, 407- 435.
- Güvenç, B. (1995). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*. Remzi Yayınları, Ankara.
- Hacızade, N. (2012). *Bilişsel Dil bilim Açısından Duyguların Dili*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Hamit, F. (hzl.). (2009). *Nev- Usûl Sarf-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (2017). *Düşünce Tarihi*. Remzi Kitabevi, Ankara.
- Harman, Ö. F. (1993). “Dağ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, VIII, 400- 401.

- Harrison, V.S. (2007). "Metaphor, Religious Language and Religious Experience". *Sophia International Journal for Philosophy of Religion*, 46 (2): 127- 145.
- Harvey, G. (2011). "Participant Observation". M. Stausberg ve S. Engler (Ed.). *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Routledge, New York, 217-245.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dil bilim Terimleri Sözlüğü*. Engin Yayınevi, Ankara.
- Hengirmen, M. (2015). *Türkçe Dilbilgisi*. Engin Yayınları, Ankara.
- Hopper, Foster, V. (2000). *Medieval Number Symbolism*. Dover Publications, New York.
- Huber, E. (2013). *Dil bilime Giriş*. Yabancıdil Yayınları, İstanbul.
- İdben, İ. E. (hızl.). (1999). *Emsile-i Türkiye*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İmer, K., Kocaman A. ve Özsoy S. (2011). *Dil bilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- İnalcık, H. (1966). "Kutadgu Bilig'de Türk -İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Reşit Rahmeti Arat İçin*, 259-271.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dînî Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and Cognition*. The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.
- Johnson, M. (1987). *The Body in The Mind The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Johnson, M. (1989). "Image- Schematic Bases of Meaning". *Canadian Semiotic Association RSS*, 9 (1989): 109- 118.
- Johnson, M. (2018). *The Aesthetics of Meaning and Thought, The Bodily Roots of Philosophy, Science, Morality and Art*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Kıran, Z. ve Kıran, Eziler, A. (2010). *Dil bilime Giriş Dilbilgisinden Dil bilime*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kaçalin, M. (2002). "Kutadgu Bilig." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXVI, 478- 480.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Kutadgu Bilig ve Türk Kültür Tarihimizdeki Yeri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Yayınları, İstanbul.

- Kafesoğlu, İ. (2017). *Umumî Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler, Mülâhazalar*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Karaalioglu, S. K. (1969). *Edebî Sanatlar Antolojisi*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Karabacak, E. (hızl.). (2002). *Bergamalı Kadri Müyessiretü'l Ulûm*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Karabacak, E. (hızl.). (2007). *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniyye*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. ve Gürsoy, Ü. (hızl.). (2004). *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kazmaz, S. (2000). *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig (Kutadgu Bilig Üzerine Hukukî Bir İnceleme)*. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara.
- Keklik, N. (1990). *Felsefede Metafor*. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Kıttay, E. F. (1987). *Metaphor Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. Clarendon, England.
- Koca, S. (2012). “Kutadgu Bilig’de ‘Hükümdâr, Vezir ve Sufi Tipleri’nin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü”. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (10): 63- 79.
- Kök, A. (2010). “XI. Yüzyılda Türk Dünyasında Haberleşme Metonimileri”. *Turkish Studies*, 5 (1): 1194-1209.
- Kök, A. (2016 a). “Kutadgu Bilig’de ‘Ağız’ Sözcüğü İle Oluşturulan Aktarmalar”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 112 (224): 191- 197.
- Kök, A. (2016 b). “XI. Yüzyılda Türklerin Dünyasında Yûsuf’un Tanıklığında ‘Devlet’in Anlamı”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13 (4): 123- 156.
- Kök, A. (2016 c). *Pîr-i Türkistan’ın Metafor Dünyası*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Kök, A. ve Eker, Ö. (2017). “Kutadgu Bilig’in Tanıklığında Kültür Lingüistiği Bağlamında Kut Metaforları”. *II. Uluslararası Felsefe Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu ve Sergisi*. 3-7 Mayıs 2017, Muğla, 340- 357.
- Kök, A. (2019). *Türklerin Entelektüel Mirası Kutadgu Bilig Devlet: Adalet, Kut, Töre*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Kök, A. ve Eker, Ö. (2019). “Kültürel Dil bilim Bağlamında Kutadgu Bilig Metaforları”. *Mediterranean Journal of Humanities*, IX (2): 225- 242.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphors and Emotions: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press, UK.

- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor In Culture Universality and Variation*. Cambridge University Press, UK.
- Kövecses, Z. (2008). "Metaphor and Emotion". R. W. Gibbs (Ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, UK, 380- 397.
- Kövecses, Z. ve Benczes, R. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press, UK.
- Kövecses, Z. (2011). "Methodological Issues in Conceptual Metaphor Theory". S. Handl ve H. J. Schmid (Ed.). *Windows to the Mind Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. De Gruyter Mouton, Germany, 23-41.
- Kövecses, Z. (2015). *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford University Press, UK.
- Kövecses, Z. (2018). "Metaphor Universals in Literature". *ANTARES: Letras e Humanidades Caxias Do Sul*, 10 (20): 154- 168.
- Kövecses, Z. (2017). "Context in Cultural Linguistics: The Case of Metaphor". F. Sharifian (Ed.). *Advances in Cultural Linguistics, Cultural Linguistics*. Springer Nature, Singapore, 307- 323.
- Kula, O. B. (2012 a). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı- I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kula, O. B. (2012 b). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı –II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz, C. (1996). "Güneş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XIV, 294- 296.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, USA.
- Lakoff, G. ve Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason A Field Guide To Poetic Metaphor*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Lakoff, G. (1987). *Woman, Fire and Dangerous Things What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press, USA.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1999). *Philosophy in The Flesh The Embodied Mind and It's Challenge To Western Thought*. A Member of the Perseus Books Group, New York.
- Lakoff, G. (1993). "The Contemporary Theory of Metaphor". A. Ortony (Ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge, 202- 251.
- Lakoff, G. (2008). "The Neural Theory of Metaphor". R. W. Gibbs (Ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, UK, 17- 39.

- Lakoff, G. ve Wehling, E. (2016). *Your Brains Politics: How The Science of Mind Explains the Political Divide*. Andrews, UK.
- Lewis, B. (2007). *İslâm'ın Siyasal Söylemi*. (çev. Ü. Oskay). f Phoenix, Ankara.
- Lyons, J. (1977a). *Semantics Vol. I*. Cambridge University Press, UK.
- Lyons, J. (1977b). *Semantics Vol. II*. Cambridge University Press, UK.
- Lovejoy, A. O. (2001). *The Great Chain Of Being, A Study of History of an Idea*. Harward University Press, London.
- Malan, G. (2016). "Myth as Metaphor". *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies*, 72 (4): 1- 18.
- McNeill, D.(1992). *Hand and Mind*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- McNeill, D. (2005). *Gesture and Thought*. University of Chicago Press, Chicago and London.
- McNeill, D. (2012). *How Language Began: Gesture and Speech in Human Evolution*. Cambridge University Press, UK.
- Mendoza, F. R. M. (2003). "The Role of Mappings and Domains in Understanding Metonymy". A. Barcelona (Ed.). *Metaphor and metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. De Gruyter, Germany, 109-132.
- Menninger, K. (1969). *Number Words and Number Symbols: A Cultural History of Numbers*. MIT, Cambridge.
- Merçil, E. (2017). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Moore, K. E. (2014). *Spatial Language of Time: Metaphor, Metonymy and Frames of Reference*. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- Musolff, A. (2009). "Metaphor In The History of Ideas and Discourses: How Can We Interpret A Medieval Version of The Body State Analogy". A. Musolff ve J. Zinken (Ed.). *Metaphor and Discourse*. Palgrave Macmillan, London, 233-247.
- Musolff, A. (2010a). *Metaphor, Nation and The Holocaust. The Concept of The Body Politic*. Taylor & Francis Group, London.
- Musolff, A. (2010b). "Political Metaphor and Bodies Politic". U. Okulska ve P. Cap (Ed.). *Perspectives in Politics and Discourse*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 23- 42.
- Musolff, A. (2011). "Metaphor in Political Dialogue". *Language and Dialogue*, 1(2): 191- 206.
- Musolff, A. (2016). "What Can Metaphor Theory Contribute to the Study of Political Discourse". M. Degani, P. Frassi ve M. I. Lorenzetti (Ed.). *The Languages of Politic*. Cambridge Scholar Publishing, Newcastle, 9-29.

- Müller, C. (2008). *Metaphors Dead and Alive, Sleeping and Waking: A Dynamic View*. University of Chicago Press, USA.
- Ocak, A. Y. (1993). “Dağ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, VIII, 401- 402.
- Onay, E. (2013). *15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kasidelerde İdeal Hükümdâr Portresi ve Hükümdârın Metaforik Sunumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I. Cilt. Türk Tarih Kurumu Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Önler, Z. (2002). “Kutadgu Bilig’de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı”. *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, V, 179- 186.
- Özçalışkan, Ş. (2003a). “Metaphorical Motion in Crosslinguistic Perspective: A Comparasion of English and Turkish”. *Metaphor and Symbol*, 18 (3): 189- 228.
- Özçalışkan, Ş. (2003b). “In a Caravanserai with Two Doors I am Walking Day and Night Metaphors of Death and Life in Turkish”. *Cognitive Linguistics*, 14 (4): 281–320.
- Özkan, N. (hızl.). (2000). *Medhal-i Kavâ'id*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özönder, Barutcu, F. S. (2017). “Kutadgu Bilig I Zaman- Mekân- Konuşur: XI. Yüzyılda Balasagun’dan Kaşgâr’a, Balasagunlu’dan Kaşgârlı’ya”. *Çukurova Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 12- 63.
- Özönder, Barutcu, F. S. (2018). “Kutadgu Bilig II Kutadgu Bilig’in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri”. *Çukurova Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 179- 253.
- Özyıldırım, I. ve Yazar, E. (2013). “Türkçe Metinlerde Aile Metaforu”. I. Özyıldırım, N. Büyükkantarcıoğlu, E. Yazar, E. Alpaslan (Ed.). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dil bilimi Bölümü 40. Yıl Yazıları 1972- 2012*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 253- 269.
- Pilten, Ş. (2008). *Türkçede Eş Anlamlılık*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Porzig, W. (1985). *Dil Denen Mucize I*. (çev. V. Ülkü). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Pourhossein, S. (2016). *Türkçe ve Farsça Atasözlerinde Hayvan Metaforları: Bilişsel Dil bilim Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*. (Çev. A. Temir, T. Andaç ve N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Reddy, M. J. (1979). "The Conduit Metaphor- A Case of Frame Conflict in our Language about Language". A. Ortony (Ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, UK, 284- 325.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (çev. M. Y. Sağlam). BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Saeed, J. I. (2004). *Semantics*. Blackwell Publishing, New Jersey.
- Sagalayev, A. M. (2017). *Ural- Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. (çev. A. Toraman). Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sağlık, G. S. (2007). *Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar Aşağı: Yukarı Sözcükleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sağol, G., Şahin, E. ve Yıldız, N. (hızl.). (2004). *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Salamh, B. S. ve Maalej, Z. (2018). "A Cultural Linguistics Perspective On Animal Proverbs With Special Reference to Two Dialects of Arabic". *AWEJ for Translation Literary Studies*, 2(4): 21-40.
- Santibanez, F. (2002). "The Object Image Schema and Other Dependent Schemas". *Atlantis*, 14(2): 183- 201.
- Sarı, Koca, S. (2012). *Kutadgu Bilig'de Metafor*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saussure, F. D. (2014). *Genel Dil bilim Yazıları*. (çev. S. Kılıç). İthaki Yayınları, İstanbul.
- Savran, H. (2008). *Kutadgu Bilig'de Tanrı ve Özellikleri*. Karesi Yayınları, Balıkesir.
- Sayılı, A. (1985). *Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. (çev. M. Küpüşoğlu). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Seyityahya N. (hızl.). (2018). *Kırım Tatar İlm-i Sarfi*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Sharifian F. (2001). "I. Association- Interpretation: A Research Technique in Cultural and Cognitive Linguistics." *In Proceedings The 6th Annual Round Table of the Centre for Applied Language and Literacy Research*. Australia, 1-13.

- Sharifian F. (2012). "Linguistic Theory and Cultural Conceptualisations". *Journal of Language, Culture and Translation LCT*, 1(3): 93- 110.
- Sharifian F. (2015). "Cultural Linguistics and World Englishes." *World Englishes WE, John Wiley – Sans LTD*: 1- 18.
- Sharifian, F. (2017). *Cultural Linguistics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- Soskice, J. M. (2007). *The Kindness Of God Metaphor, Gender and Religious Language*. Oxford, London.
- Starr, F. S. (2019). *Kayıp Aydınlanma Orta Asya'nın Altın Çağı*. (çev. Y. S. İnanc). Kronik Yayınları, İstanbul.
- Sweetser, E. (1995). "Metaphor, Mythology and Everyday Language". *Journal of Pragmatics*, 24 (6): 585- 593.
- Şahan, K. (2014). *Türk Şiirinde Metafor*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Şahin, Sağlık, G. S. (2016). "Kutadgu Bilig'de Karşıtlıklara Bakış: İlişkisel Karşıtlıklar". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13 (4): 206- 219.
- Şahin, S. S. (2018). "Türkmen Türklerinde Ölüm: Geleneksel Uygulamalar ve Söz Varlığı". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15 (2): 285- 306.
- Tansel, Abdullah, F. (1978). *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III, Edebiyat- Kompozisyon İlmî Araştırma ve Metodları*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tanyu, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tanyu, H. (1988). "Ağaç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, I, 456- 457.
- Tanyu, H. (1991). "Ateş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, IV, 52-55.
- Taş, İ. (2013). "The Problem of Good in Kutadgu Bilig". *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (67): 247- 272.
- Tillyard, E. M. W. (2011). *The Elizabethan World Picture*. Transaction Publishers, USA.
- Togan, V. Z. A. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş C.1 En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Togan, V. Z. A. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi I Batı ve Kuzey Türkistan*. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Togan, V. Z. A. (1985). *Tarihte Usul*. Enderun Kitabevi, İstanbul.

- Toklu, O. (2015). *Dil bilime Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tokyürek, H. (2009). “Eski Uygur Türkçesinde Ölüm Kavramı İle İlgili İfadeler”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (50): 169- 198.
- Tokyürek, H. (2020). “Kutadgu Bilig’de Semboller Üzerinden Budist Etki”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17 (65): 203- 216.
- Topaloğlu, B. (2002). “Kıyamet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XXV, 516- 522.
- Tryjarski, E. (2011). *Türkler ve Ölüm*. (çev. H. Er). Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Turan, O. (1945). “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”. *Türk Tarih Kurumu Belleten*, IX (35): 305- 318.
- Turan, Ş. (2017). *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turner, M. (1992). “Language is a Virus”. *Poetics Today*, 13 (4): 725- 736.
- Turner, M. (1996). *The Literary Mind*. Oxford University Press, New York.
- Uğur, N. (2007). *Sözcüğün Anlam Açılımı Anlam bilim*. Doruk Yayınları, İstanbul.
- Üçok, N. (1947). *Genel Dil bilim- Lengüistik*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara.
- Üstünel, Yaylagül, Ö. (2015). “Kutadgu Bilig’deki Bazı Metaforlar Üzerine”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (4): 39- 53.
- Üstünel, Yaylagül, Ö. (2016). “Kutadgu Bilig’de Düşünce Aktarımı”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13 (4): 166- 178.
- Üstünel, Yaylagül, Ö. (2018). “Menâkıb u Tevârih-i Âl-i Osman’daki Ölüm Kavramsal Alanıyla İlgili Sözler ve Uygulamalar”. *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22 (2018): 9- 27.
- Van. D. T. A. (1980). *An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers Hillsdale, New Jersey.
- Van. D. T. A. ve Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press, New York.
- Van. D. T. A. (1998). *Ideology A Multidisciplinary Approach*. Sage Publications, London.
- Van. D. T. A. (2000). *Ideology and Discourse A Multidisciplinary Introduction*. Pompeu Fabra University, Barcelona.
- Vanparys, J. (1995). “A Survey of Metalinguistic Metaphors”. L. Goosens (Ed.). *By Word of Mouth: Metaphor, Metonymy And Linguistic Action In A Cognitive Perspective*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1- 34.

- Wierzbicka, A. (1990). "The Meaning of Colour Terms: Semantics, Culture and Cognition". *Cognitive Linguistics*, 1 (1): 99- 150.
- Yalçın, S. E. Ünal, U. ve Birbudak T. S. (ed.). (2007). *Reşat Genç Makaleler 1*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Yavuz, H. (2016). "Divan Şiirinin Dili: Bir Antropolojik Okuma". M. İsen (Ed.). *Klasik Edebiyatımızın Dili- Bildiriler Nazım ve Nesir*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 290- 294.
- Yaylagül, Ö. (2005). "Türk- Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 17-51.
- Yaylagül, Ö. (2008). "Dîvânı Lugâtî't Türk'te Anlamların Sunumu". S. Barutcu Özönder (Ed.). *Kâşgarlı Mahmûd Kitabı*. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yaylagül, Ö. (2010). "Divânı Lugâtî't Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar". *Millî Folklor Dergisi*, 22 (85): 112-121.
- Yeniçeri, C. (1996). "Güneş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, XIV, 291- 292.
- Yetiş, K. (1989). "Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Milli Rhetorique Meselesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 33 (1985): 199- 210.
- Yetiş, K. (1992). "Belagat, Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 35 (1987): 367- 406.
- Yıldız, M. E. (2011). *Kutadgu Bilig'de Dünya Metaforu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Killi, G. (2007). "Hakaslarda Ölüm İle İlgili Gelenekler". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (4): 65- 87.
- Yivli, O. (2017). "Metaforların Yorumlanması Sorunu". *Türk Dili Dergisi*, 10 (783): 57- 65.
- Yu, N. (1998). *Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective from Chinese*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Yu, N. (2008). "Metaphor From Body and Culture". R. W. Gibbs (Ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, UK, 247-262.
- Yu, N. (2009). *The Chinese Heart in a Cognitive Perspective: Culture, Body, Language*. De Gruyter, Germany.
- Yu, N. (2011). "A Decompositional Approach to Metaphorical Compound Analysis: The Case of a TV Commercial". *Metaphor and Symbol*, 26 (4): 243- 259.

- Yunusoğlu, K. M. (2006). “Türkiye Türkçesi Bilgisayar Metaforları”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 51- 60.
- Yunusoğlu, K. M. (2007). “Buddhist Türk Çevresi Metinlerine Göre Buddhizmin Işık İmajı”. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. 5 Mayıs 2003, Ankara, 154-165.
- Yunusoğlu, K. M. (2009). “Siyasetin Renkleri: Semantik Yaklaşım”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6 (2): 25-39.
- Yunusoğlu, K. M. (2015). “Yönelim Metaforları ve Kültürel Temelleri”. *Turkish Studies*, 10 (8): 1627-1642.
- Yunusoğlu, K. M. (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Özge EKER
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Abdulkerim Bengi Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
Yüksek Lisans Diploması	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Tez Konusu	Kutadgu Bilig Dizini
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Almanca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Eker, Ö. (2016). “Köktürk Kağanlık Yazıtlarında Yönetim Kavramı Alt ve Üst Anlamlılık”. <i>II. Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı</i>. 8-10 Haziran, Antalya Akdeniz Üniversitesi. Kök, A. ve Eker Ö. (2016). “Pir-i Türkistan’ın Tanıklığında Türkçe Deyimlerin Tarihi İzi”. <i>Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı</i>. Antalya, 35-54. Kök, A. ve Eker Ö. (2016). “Atâbetü’l Hakayık’ın Tanıklığında Bilgi Metaforları”. <i>Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı</i>. 225: 223-237. Eker, Ö. ve Kök. A. (2017).“Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasının Dizini Üzerine Notlar”. <i>Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi</i>, 1/1: 85-116. Kök, A. ve Eker, Ö. (2017). “Divân-ı Hikmet ve Atâbetü’l Hakâyık’taki Bal ve Söz Metaforları”. <i>Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı</i>, 227: 103-115. Kök, A. ve Eker, Ö. (2017). “Kutadgu Bilig’in Tanıklığında Kültür Lingüstiği Bağlamında Kut Metaforları”. <i>II. Uluslararası Felsefe- Eğitim- Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu ve Sergisi Kitabı</i>, 340-356. Eker, Ö. (2018). “Köktürk Kağanlık Yazıtlarında Yönetim Fiille Kurulmuş Sözcükler”. <i>Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi</i>, 2(1): 414- 422.	

Kök, A. ve Eker, Ö. (2018). “Yükneki’den Mahzuni Şerif’e Türkçenin Tarihi Yolculuğuna Tanıklar”. *Atebetü’l Hakayık’ın Basılışının 100. Yıl Dönümü Adına X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyum Kitabı*. 17- 19 Ekim 2018, Eskişehir, 1070-1080.

Kök, A. ve Eker, Ö. (2019). “Kutadgu Bilig’de Devlet Ya-sı Metaforu”. *19 Mayıs 1919’un Yüzüncü Yılı Anısına XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyum Kitabı*. 16- 18 Ekim 2019, Samsun, 40-49.

Kök, A. ve Eker, Ö. (2019). “Yûsuf Kutadgu Bilig’de Odgurmış’a Türkçe Ne Söyletir”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 20-59.

Eker, Ö. ve Kök, A. (2019). “Kültürel Dil Bilim Bağlamında Kutadgu Bilig Metaforları”. *Mediterranean Journal of Humanities*, IX/2, 2019: 225-242.

Eker, Ö. (2020). “Kutadgu Bilig’de Kanal Metafor İpek Gönder-, Diken İşle-”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2020, 188-119.

İŞ DENEYİMİ

Stajlar	Ankara Aydınlikevler Ticaret Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (Pedagojik Formasyon Staj Dönemi 2012)
Çalıştığı Kurumlar	Antalya Akev Üniversitesi Türk Dili Okutmanlığı (Mart 2017- Mart 2018)